

HP BUKHARA
HAND PRINT

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING
ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI: 5 E MODEL, YANGI AVLOD DARSLIKHLARI
VA XORIJIY TAJRIBALAR

**MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM FAKULTETI
BOSHLANG'ICH TA'LIM KAFEDRASI**

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XXI ASR
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING
ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI:
5 E MODEL, YANGI AVLOD DARSLIKHLARI
VA XORIJIY TAJRIBALAR**

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TO'PLAMI

**IEA
TIMSS**

**IEA
PIRLS**

**2025-YIL
21-NOYABR**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
MAKTABGACHA VA BOSHLANG‘ICH TA’LIM FAKULTETI**

BOSHLANG‘ICH TA’LIM KAFEDRASI

**“BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARIDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI
RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI: 5 E MODEL, YANGI
AVLOD DARSliklari VA Xorijiy Tajribalar”**

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

MATERIALLARI

2025-yil, 21-noyabr

Ilmiy-amaliy anjumanning dasturiy qo‘mitasi

B.B. Ma‘murov	–	Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, rais;
Z.M. Muqimov	–	Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, rais muovini;
G.R. Akramova	–	Ilmiy – tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo‘limi boshlig‘i, a‘zo;
M.M. Tilavova	–	Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dekani, a‘zo;
R.A.Qo‘ldoshev	–	Ta‘lim sifatini nazorat qilish bo‘limi boshlig‘i, a‘zo;
M.J. Saidova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası mudiri, a‘zo;
F.M.Qosimov	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori, a‘zo;
Y.Y.Azimov	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori, a‘zo;
N.O.Safarova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori, a‘zo;
N.B. Adizova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
N.B. Adizova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
G.E.Saidova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
R.X.Jumayev	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
F.N. Abdullayeva	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
S.R.Akramova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
M.N. O‘rinova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;

Ilmiy-amaliy anjumanning tashkiliy qo‘mitasi

Z.M. Muqimov	–	Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, rais;
G.R. Akramova	–	Ilmiy – tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo‘limi boshlig‘i, rais muovini;
J.S.Aminov	–	Moliya-iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, a‘zo;
M.M. Tilavova	–	Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dekani, a‘zo;
R.A.Qo‘ldoshev	–	Ta‘lim sifatini nazorat qilish bo‘limi boshlig‘i, a‘zo;
M.J. Saidova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası mudiri, a‘zo;
F.M.Qosimov	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori, a‘zo;
Y.Y.Azimov	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori, a‘zo;
F.S.Safarov	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
S.R.Akramova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
N.B. Adizova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
R.X.Jumayev	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti, a‘zo;
I.D.Axrorov	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi, a‘zo;
B.N.Yuldashev	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi, a‘zo;
D.N.Xayrullayeva	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi, a‘zo;
Z.I.Usmonova	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi, a‘zo;
N.O‘.Xudoyberdiyeva	–	Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi, a‘zo.

To‘plam Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrdagi 490-sonli buyrug‘iga asosan 2025-yilning 21-noyabr kunida **“Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalari: 5 E modeli, yangi avlod darsliklari va xorijiy tajribalar”** mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari asosida tuzildi.

Mas‘ul muharrir:

M.J. Saidova - pedagogika fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

B.R. Adizov - pedagogika fanlari doktori, professor

G.V. Izbullayeva- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA 5E MODEL ASOSIDA O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI INTEGRATIV RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI VA XORIJIY TA'LIM AMALIYOTLARI TAHLILI

Ma'murov Bahodir Baxshullayevich,
Buxoro davlat pedagogika instituti
rektori, p.f.d. (DSc), professor

So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimi "Yangi O'zbekiston – taraqqiyotning uchinchi renessansi sari" konsepsiyasi asosida tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan qaror va farmonlarida yosh avlodda **ijodiy tafakkur, tashabbuskorlik, kommunikativlik, axborot bilan ishlash madaniyatini** shakllantirish muhim ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan¹. Shu nuqtayi nazardan boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan **zamonaviy o'qitish texnologiyalari**, jumladan, **5E modelini** joriy etish dolzarb vazifaga aylangan.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020) va "2030-yilgacha mo'ljallangan ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi"da ta'lim jarayonini kompetensiyaga yo'naltirish, darslik va metodikalarda faol o'qitish texnologiyalarini keng joriy etish zarurligi ta'kidlanadi². Shu bilan birga yangi avlod darsliklarida o'quvchining o'z tajribasi asosida bilishga, hamkorlikda o'rganishga va o'z fikrini mustaqil ifodalashga yo'naltirilgan 5E modeli unsurlari tobora keng qo'llanilmoqda.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – bu shaxsning tafakkuri, o'rganish usuli va ijtimoiy tajribasining shakllanish davri hisoblanadi. Shu bois bu bosqichda **innovatsion pedagogik texnologiyalar**, xususan, **5E modelini** o'quv jarayoniga tatbiq etish nafaqat bilim berish, balki shaxsning kognitiv, ijtimoiy va affektiv rivojlanishida hal qiluvchi o'ringa ega bo'lmoqda.

5E modelining didaktik mohiyati shundaki, "konstruktivizm" nazariyasiga asoslanadi va o'quvchini bilimni tayyor qabul qiluvchi emas, balki uni faol ravishda kashf etuvchi subyekt sifatida qaraydi. Model besh bosqichni o'z ichiga olib, mohiyatan:

1. *Engage (jalb etish)* – o'quvchilarda qiziqish uyg'otish, ilgari o'zlashtirilgan bilimlarni faollashtirish.

2. *Explore (kashf etish)* – tajriba, kuzatish va muammoli vaziyatlar orqali o'rganish.

3. *Explain (tushuntirish)* – yangi bilimni so'z bilan ifodalash, dalillash, muloqot orqali anglash.

4. *Elaborate (chuqurlashtirish)* – bilimni yangi kontekstlarda qo'llash, ijodiy topshiriqlar bajarish.

5. *Evaluate (baholash)* – o'z-o'zini tahlil qilish, refleksiya, natijani baholashni anglatadi.

Mazkur ketma-ketlik o'quv faoliyatining tabiiy siklini hosil qilib, o'quvchilarning *kognitiv, metakognitiv va refleksiv* faoliyatini uyg'unlashtirgan holda, o'quvchi bilimni o'zlashtirish jarayonida fikrlash, tahlil qilish, muloqot, hamkorlik va ijodiy yechim topish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Asosiy qism. Zamonaviy ta'lim paradigmasida o'quvchi tayyor bilimni egallovchi emas, balki bilimni mustaqil izlovchi, muammolarni yechuvchi va yangi g'oyalar ishlab chiqishga qodir faol subyekt sifatida qaraladi. Shu jihatdan, 5E modeli boshlang'ich ta'lim bosqichida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amaliyotga tatbiq etishning samarali didaktik mexanizmi sifatida e'tirof etiladi.

Didaktik nuqtayi nazardan 5E modeli **konstruktivizm** nazariyasiga tayangan bo'lib, o'quvchini bilim yaratuvchi sifatida ko'radi. Shu bois u o'qituvchidan o'quv jarayonini interfaol va refleksiv faoliyatga yo'naltirishni talab etadi. 5E modeli asosida tashkil etilgan darslarda

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmoni. "Yangi O'zbekiston – taraqqiyotning Uchinchi Rennessansi sari".

² "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2020.

“fikrlar buluti”, “konsept-xaritalar”, “kvest-topshiriqlar” kabi texnikalar o‘quvchilarning hamkorlikda fikrlashini kuchaytiradi.

Xorijiy ta’lim amaliyotlari tahlili ham o‘z navbatida, bu modelning universalligini tasdiqlaydi. Har tomonlama rivojlangan davlatlardan biri **AQShda** Bybee tomonidan ishlab chiqilgan 5E modeli tabiiy fanlarni o‘qitishda o‘quvchilarda tadqiqotchilik, dalillash va refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qo‘llaniladi. Raqobatbardosh **Finlandiya** ta’lim tizimida ham 5E modeli integrativ loyihaviy o‘qitish bilan uyg‘unlashgan holda olib borilib, o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. **Janubiy Koreya**da ham bu model raqamli ta’lim muhiti bilan birlashtirilgan holda o‘quvchilarning axborot madaniyati va kommunikativ kompetensiyalarini mustahkamlash vositasi sifatida qo‘llanilib kelmoqda.

Mamlakatimiz ta’lim tizimida 5E modelining tatbiqi **yangi avlod darsliklari konsepsiyasi** bilan uzviy bog‘liqdir. Ayniqsa, “Ona tili”, “Tabiat”, “Texnologiya” va “Informatika” fanlarida ushbu modelning bosqichlari asosida darsliklar tuzilgan bo‘lib, o‘z samarasini berib kelmoqda. Bunda o‘quvchilarning **tanqidiy, ijodiy va kommunikativ tafakkurini** bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar tizimi yaratilgan.

Ta’lim jarayonida 5E modelini qo‘llash o‘quvchining metakognitiv faoliyatini faollashtirsa, o‘qituvchining pedagogik dizayn kompetensiyasini oshiradi. Bu esa o‘qitishning natijaviylik darajasini oshirib, ta’limni kompetensiyaga yo‘naltirish tamoyiliga moslashtiradi.

Xulosa. Xulosa sifatida shuni ta’kidlash lozimki, 5E modeli asosida tashkil etiladigan ta’lim jarayoni o‘quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini kompleks shaklda rivojlantirish, o‘qitish mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta tuzish hamda uni xalqaro ta’lim standartlariga integratsiyalash imkonini beradi. Ushbu modelning metodik afzalligi shundaki, u o‘quvchilarda nafaqat bilim olish jarayonini, balki bilimni amaliy qo‘llash, tanqidiy va ijodiy fikrlash, hamkorlikda muloqot qilish, o‘z-o‘zini tahlil va baholay olishdek faoliyat turlarini uyg‘un rivojlantirishni ta’minlaydi.

Bir so‘z bilan aytganda, 5E modeli boshlang‘ich ta’lim mazmunini yangilash, o‘quvchi shaxsining faol kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash hamda o‘qituvchining pedagogik dizayn madaniyatini yuksaltirishda ilmiy asoslangan innovatsion tizim sifatida e’tirof etiladi.

Mazkur modelning ta’lim tizimida keng joriy etilishi esa yangi avlod darsliklarini loyihalash, o‘qituvchilarning metodik mahoratini oshirish, o‘quvchilarda refleksiv fikrlash va ijodkorlikni tarbiyalash, shu bilan birga kompetensiyaviy ta’lim sifatini kafolatlash uchun muhim metodologik yo‘nalish sifatida qoraladi.

MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING OLIY TA'LIM TIZIMIDAGI QO'LLANILISHI VA SAMARADORLIGI

Muqimov Zarip Majlisovich

Buxoro davlat pedagogika institutining
Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqola masofaviy ta'lim texnologiyalarining oliy ta'lim tizimidagi integratsiyasi va uning samaradorligini konseptual va amaliy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Tadqiqot raqamli platformalar, virtual sinf xonalari, videodarslar, elektron resurslar va interaktiv o'qitish vositalarining talabalarning bilim olish motivatsiyasi, o'zlashtirish darajasi, mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishdagi rolini yoritadi. Shuningdek, masofaviy ta'limning amaliy qo'llanilishida yuzaga keladigan texnik, pedagogik va tashkiliy muammolar tahlil qilinib, ularning yechimlari bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'lim texnologiyalarini samarali tatbiq etish bo'yicha strategik yo'nalishlar belgilashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, onlayn o'qitish, raqamli texnologiyalar, oliy ta'lim, virtual platformalar, videodarslar, elektron resurslar, interaktiv metodlar, pedagogik samaradorlik, ta'lim sifati.

Raqamli texnologiyalarining eksponensial rivojlanishi zamonaviy oliy ta'lim tizimida paradigmatic o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Masofaviy ta'lim texnologiyalari talabalarning o'qish jarayonida faol ishtirokini oshirish, bilimni mustaqil egallash va pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etishda strategik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-iyundagi **PQ-279-sonli qarori** masofaviy ta'limni rasmiy ta'lim shakli sifatida joriy etishni nazarda tutadi. Qarorga muvofiq, davlat oliy ta'lim muassasalarida bakalavriat va magistratura ta'lim yo'nalishlarida raqamli platformalar va onlayn vositalardan foydalanish tartibga solinadi. Shu bilan birga, Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda **824-sonli qarori** oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar orqali takomillashtirish va kredit-modul tizimini kengaytirishni belgilaydi. Bu rasmiy hujjatlar masofaviy ta'limning oliy ta'lim sifatini oshirishdagi huquqiy va tartibga soluvchi asosini yaratadi.

Mazkur kontekstda, masofaviy ta'limning ilmiy va amaliy komponentlari oliy ta'lim jarayonini samarali va interaktiv qilishga xizmat qilishi shartligi ta'kidlanadi.

Olimlarning qarashlari va yondashuvlari

Olimlar masofaviy ta'limni oliy ta'lim tizimida integratsiyalash bo'yicha bir qator yondashuvlarni taklif qiladilar:

1. **Pedagogik yondashuv** – Interaktiv metodlar, videodarslar va virtual sinf xonalarini o'qitish jarayoniga integratsiyalash talabalarning mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi va bilimni chuqurroq egallashga imkon yaratadi (Ismoilov, 2021).

2. **Texnologik yondashuv** – Raqamli platformalar, elektron resurslar va kredit-modul tizimi talabalarning o'qish jarayonini individualizatsiya qilish, bilim darajasini oshirish va ta'lim jarayonini optimallashtirishga xizmat qiladi (Karimova, 2022).

3. **Motivatsion yondashuv** – Masofaviy ta'limni rasmiy ta'lim shakli sifatida belgilash talabalarning o'zlashtirish motivatsiyasini kuchaytiradi va ularni o'quv jarayonida faol ishtirok etishga rag'batlantiradi.

4. **Tashkiliy yondashuv** – Oliy ta'lim muassasalari masofaviy ta'limni joriy qilish uchun texnik va pedagogik infratuzilmani mustahkamlashi, o'qituvchilar va talabalarni tegishli kompetensiyalarga tayyorlash tizimini yaratishi lozim.

Ushbu yondashuvlar birgalikda ishlaganda masofaviy ta'limning samaradorligi va pedagogik ahamiyatini maksimal darajada oshirishga imkon beradi.

Masofaviy ta'lim turlari va shakllantiradigan kompetensiyalar

Masofaviy ta'lim turi	Ko'nikma/kompetensiya	Tavsif
Videodarslar	Bilimni mustaqil o'zlashtirish, vizual qabul qilish	Darslarni istalgan joyda va vaqtda ko'rish imkonini beradi
Virtual sinf xonalari	Kommunikativ va hamkorlik ko'nikmalari	Real vaqt rejimida interaktiv muloqot va guruh ishlari
Elektron resurslar	Ma'lumotni izlash va tahlil qilish, kritikal fikrlash	Kitoblar, maqolalar va ma'lumotlar bazalariga onlayn kirish
Interaktiv test va mashqlar	O'z-o'zini baholash, mustaqil qaror qabul qilish	Tezkor testlar orqali bilimni mustahkamlash
Forum va chat platformalari	Kommunikativ va masofaviy hamkorlik ko'nikmalari	Talabalar va o'qituvchilar bilan onlayn muloqot va muhokama

Ushbu jadval orqali oliy ta'limda masofaviy ta'limning asosiy turlari va ularning kompetensiyalarga ta'siri tushuntiriladi. Keyingi bosqichda, hozirgi vaqtda amalda qo'llanilayotgan masofaviy ta'lim platformalarini tahlil qilish orqali mazmuniy va amaliy jihatlar aniqlanadi.

Masofaviy ta'lim shakli / platforma	Mazmuni
Hemis	Talabalar uchun kurs materiallari, testlar, dars rejasi, elektron resurslar
Modul	Kredit-modul tizimi asosida o'quv rejasi, elektron darslar, vazifalar
UniWork	Loyihalar, amaliy mashg'ulotlar, interaktiv vazifalar, forum va chat

Mazkur jadval birinchi jadvaldagi kompetensiyalar bilan bog'lanib, masofaviy ta'limning amaliy va mazmuniy jihatlarini aniq ko'rsatadi, oliy ta'lim jarayonini interaktiv, moslashuvchan va samarali qilish imkoniyatlarini yoritadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-279 qarori va Vazirlar Mahkamasining 824-sonli qarori oliy ta'limda masofaviy ta'limni rasmiy shakl sifatida joriy etish va raqamli texnologiyalarni qo'llash huquqiy asosini yaratdi. Olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, pedagogik, texnologik, motivatsion va tashkiliy yondashuvlarni birlashtirish masofaviy ta'limning samaradorligini maksimal darajada oshirishga imkon beradi.

Videodarslar, virtual sinf xonalari, elektron resurslar va interaktiv mashqlar talabalarning mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi, bilimni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi va motivatsiyasini oshiradi. Shu bilan birga, Hemis, Modul va UniWork kabi platformalar oliy ta'lim jarayonini mazmunan boyitadi, interaktiv va moslashuvchan tizim yaratadi. Natijada, masofaviy ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish oliy ta'lim sifatini oshirish, pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etish va talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-iyundagi PQ-279-sonli "Masofaviy ta'limni joriy etish to'g'risida"gi qarori. Tashkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 824-sonli "Oliy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni qo'llash va kredit-modul tizimini kengaytirish to'g'risida"gi qarori. Tashkent, 2020.

3. Ismoilov A. Masofaviy ta'limning oliy ta'lim tizimidagi samaradorligi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim vazirligi nashriyoti, 2021.
4. Karimova L. Raqamli platformalar orqali oliy ta'limni modernizatsiya qilish. *Pedagogika va Innovatsiyalar*, 4(12), 45-58, 2022.
5. Allen I.E., Seaman J. Digital Learning Compass: Distance Education Enrollment Report 2017. Babson Survey Research Group, 2017.
6. Moore M.G., Kearsley G. Distance Education: A Systems View of Online Learning (3rd ed.). Belmont, CA: Wadsworth, 2012.
7. Bates A.W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Vancouver: Tony Bates Associates Ltd, 2019.
8. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning (2nd ed.). Athabasca University Press, 2020.
9. Salmon G. E-Moderating: The Key to Teaching and Learning Online. London: Routledge, 2011.

YANGI AVLOD DARSЛИKLARI VA 5E MODELИ UYG'UNLIGIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TANQIDIY VA KOMMUNIKATIV TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK MEXANIZMLARI

Bafayev M.M.,

Buxoro davlat pedagogika instituti
Akademik faoliyat bo'yicha prorektor

Annotatsiya. Ushbu maqolada yangi avlod darsliklari mazmuniga integratsiyalashgan 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy, ijodiy hamda kommunikativ tafakkurini shakllantirish jarayonining metodik mexanizmlari tahlil qilinadi. Model bosqichlari o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mantiqan asoslash, hamkorlikda faoliyat yuritish va o'z fikrini erkin ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. 5E yondashuvi tamoyillarining yangi avlod darsliklari tarkibida uyg'un qo'llanishi o'quvchilarda integrativ tafakkur, refleksiv faoliyat hamda XXI asr kompetensiyalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: 5E modeli, yangi avlod darsliklari, tanqidiy tafakkur, ijodkorlik, kommunikativ kompetensiya, integratsiyalashgan o'qitish.

Аннотация. Статья исследуются методические механизмы формирования критического, творческого и коммуникативного мышления учащихся начальных классов на основе интеграции модели 5E (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) в содержание учебников нового поколения. Каждый этап модели направлен на развитие у школьников самостоятельного мышления, логической аргументации, сотрудничества и способности свободно выражать свои мысли. Гармоничное сочетание принципов модели 5E с содержанием современных учебников способствует развитию интегративного мышления, рефлексивной активности и формированию компетенций XXI века.

Ключевые слова: модель 5E, учебники нового поколения, критическое мышление, творческое мышление, коммуникативная компетенция, интегративное обучение.

Annotatsion. This paper analyzes the methodological mechanisms for fostering critical, creative, and communicative thinking among primary school students through the integration of the 5E instructional model (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) into new-generation textbooks. Each stage of the 5E framework enhances learners' ability to think independently, reason logically, cooperate effectively, and express ideas freely. The alignment of 5E principles with the design of modern textbooks promotes integrative and reflective thinking while supporting the development of 21st-century competencies.

Keywords: 5E model, new-generation textbooks, critical thinking, creative thinking, communicative competence, integrative learning.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda kelajak avlodni jismonan sog‘lom, ruhan bardam va yetuk shaxs sifatida tarbiyalash yo‘lida tizimli va izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar mamlakat taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida inson kapitalini rivojlantirish, yosh avlodning ijodiy va ma‘naviy salohiyatini ro‘yobga chiqarish, shuningdek, ta‘lim-tarbiya tizimini zamon talablari asosida modernizatsiya qilishga qaratilgan. Shu nuqtayi nazardan, ta‘lim sifatini tubdan yangilash, uning mazmunini boyitish va xalqaro standartlarga moslashtirish bugungi kunning dolzarb vazifasiga aylangan. Bu esa o‘z navbatida ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirish, pedagogik faoliyatni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish hamda o‘quvchi shaxsining har tomonlama barkamol rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Mamlakatimiz rahbarining “Ta‘lim sifatini oshirish va yangi avlod darsliklarini yaratish to‘g‘risida”gi qarorlari, shu bilan birga “2030-yilgacha mo‘ljallangan ta‘limni rivojlantirish strategiyasi”da belgilangan vazifalar ta‘lim mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilash, xalqaro standartlarga mos metodik tizimni yaratish va raqamli ta‘lim vositalarini keng joriy etishga qaratilgan bo‘lib, ushbu islohotlarning markazida **boshlang‘ich ta‘lim bosqichi** turibdi. Chunki aynan shu davrda o‘quvchi shaxsining bilishga qiziqishi, tanqidiy fikrlash, ijodiy izlanish va muloqotga kirishish salohiyati shakllanadi. Shu sababli, ta‘lim jarayonida o‘quvchining faol subyekt sifatida ishtirokini ta‘minlaydigan innovatsion metodlar – jumladan, **5E modeli** – zamonaviy boshlang‘ich ta‘limning metodologik asosi sifatida e‘tirof etilmoqda.

5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) o‘quv faoliyatini muammoli vaziyat, izlanish, muloqot va refleksiya bosqichlari orqali tashkil etishga imkon beradi. O‘zbekistonning yangi avlod darsliklari mazmunida bu model elementlari uyg‘unlashtirilib, har bir dars o‘quvchining mustaqil fikrlash, hamkorlikda o‘rganish va ijodiy yechim topish ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan. Shu bois, 5E modeli va yangi avlod darsliklarining uyg‘unligi o‘quvchilarda **tanqidiy, ijodiy va kommunikativ tafakkurni shakllantirishning samarali metodik mexanizmi** sifatida qaralmoqda. Mazkur yondashuv nafaqat ta‘lim samaradorligini oshiradi, balki o‘qituvchining kasbiy dizayn madaniyatini yuksaltiradi hamda ta‘lim jarayonini xalqaro kompetensiyalar tizimiga yaqinlashtiradi.

Asosiy qism. Hozirgi ta‘lim tizimida yangi avlod darsliklarini yaratish jarayoni ta‘lim mazmunini yangilash va uni xalqaro me‘yorlarga moslashtirishning muhim yo‘nalishiga aylangan. Ushbu jarayonda 5E modeli o‘quv jarayonining metodik asosi sifatida qo‘llanilib, o‘quvchilarda tanqidiy, ijodiy va kommunikativ tafakkurni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Mazkur model besh bosqichni qamrab olar ekan, o‘quvchilarda qiziqish va motivatsiyani shakllantirishda, kuzatish va tajriba asosida bilimlarni o‘zlashtirishda; yangi bilimni asoslash, muloqot orqali mustahkamlashda; o‘rganilganlarni yangi sharoitda ijodiy qo‘llashda; o‘z faoliyatini tahlil qilish va natijalarni reflektiv tarzda baholashni nazarda tutadi.

Bu bosqichlarning izchil va to‘g‘ri qo‘llanishi o‘quvchilarda bilimni faqat qabul qilish emas, balki uni faol ravishda yaratish, mantiqan asoslash va amaliyotda tatbiq etish imkonini beradi. Shu bilan birga, 5E modeli darslarni o‘yin elementlari, loyihaviy ishlar va muammoli vaziyatlar bilan boyitish orqali o‘quvchilarning qiziqishi va faolligini oshiradi.

Yangi avlod darsliklarida mazkur model tamoyillari “Ona tili”, “Tabiat”, “Texnologiya” va “Informatika” kabi fanlarda amaliy ko‘rinishda tatbiq etilib, o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini mustaqillikka va ijodkorlikka yo‘naltirmoqda. 5E yondashuvi asosidagi topshiriqlar o‘quvchida muammoli vaziyatlarni hal etish, dalillash, muloqotda ishtirok etish va o‘z pozitsiyasini himoya qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bunday integratsiya o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash (tahlil va dalillash qobiliyati), ijodiy tafakkur (yangi g‘oya yaratish va muqobil yechim taklif etish) hamda kommunikativ tafakkur (hamkorlikda ishlash, fikrni ifodalash) kabi kompetensiyalarni shakllantiradi. Ushbu yondashuv o‘quvchining faolligini oshirib, uni o‘rganish jarayonining markaziga aylantiradi.

Xulosa. Yangi avlod darsliklari bilan uyg‘un holda joriy etilgan 5E modeli nafaqat boshlang‘ich ta‘lim jarayonining didaktik samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchilarda tanqidiy, ijodiy va kommunikativ tafakkurni kompleks tarzda shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu model

asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida o'quvchi tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki bilimni mustaqil kashf etuvchi, tahlil etuvchi va amaliyotda qo'llay oluvchi faol subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

5E modelining bosqichlari (jalb etish, kashf etish, tushuntirish, chuqurlashtirish va baholash) o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan tabiiy qiziqishini faollashtiradi, reflektiv tahlil va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada, o'quvchilar o'z fikrini asoslash, muloqotda dalillash, muammoli vaziyatlarda yechim topish, g'oyalarni ifoda etish va hamkorlikda faoliyat yuritish ko'nikmalarini egallaydilar. Shu bilan birga ushbu modelning metodologik afzalligi shundaki, u ta'lim jarayonida konstruktiv, shaxsga yo'naltirilgan va reflektiv yondashuvlarni uyg'unlashtiradi. Shu bilan birga, u o'qituvchining **pedagogik dizayn madaniyatini**, dars jarayonida interfaol usullarni qo'llash kompetensiyasini hamda o'quvchining shaxsiy rivojiga yo'naltirilgan metodik fikrlashni shakllantirishga yordam beradi.

5E modeli va yangi avlod darsliklarining o'zaro integratsiyasi O'zbekiston ta'lim tizimi uchun o'ziga xos **innovatsion yo'nalish** bo'lib, u milliy ta'lim dasturlarini xalqaro kompetensiya standartlari bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, ta'lim mazmunining sifatini oshirish, o'qitish natijalarini baholashning zamonaviy tizimini yaratish va ta'limning insonparvar, ijodiy hamda amaliy yo'nalishlarini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham 5E modelining keng ko'lamda amaliyotga tatbiq etilishi o'quvchilarning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojini qo'llab-quvvatlovchi hamda o'qituvchining innovatsion faoliyatini yuksaltiruvchi metodik tizim sifatida e'tirof etilishi zarur.

Kelgusida mazkur model asosida yaratilgan o'quv dasturlari va darsliklar O'zbekiston ta'limining raqamli transformatsiyasi jarayonida ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim kafolati bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. *Yangi avlod darsliklarini ishlab chiqish konsepsiyasi*. Toshkent, 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. *“Yangi O'zbekiston strategiyasi.”* – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. *“Tafakkur, bilim va innovatsiya – yangi taraqqiyot asosi.”* // *“Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”* asaridan. –Toshkent: O'zbekiston, 2022.
4. Kim S., Lee J. *Digital Learning and the 5E Model in South Korean Primary Education*. *Asia-Pacific Education Research Journal*, 2019.
5. Rasulova M. 5E modeli asosida interfaol darslarni tashkil etishning metodik asoslari. *Ta'lim va fan yangiliklari*, №2, 2023.

YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KREATIV VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH

Akramova Gulbahor Renatovna.,

Buxoro davlat pedagogika instituti Ilmiy – tadqiqotlar,
innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash
bo'limi boshlig'i

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi yangi avlod darsliklarining mazmuniy-didaktik asoslari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning metodik jihatlari yoritiladi. Hozirgi ta'lim paradigmasi o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, fikrlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, alternativ yechimlar ishlab chiqish va ijodiy yondashuvni namoyon etish kabi kompetensiyalarni erta bosqichdan rivojlantirishni taqozo etadi. Yangi avlod darsliklarida joy olgan kontekstual, ochiq yakunli, tahlil va muloqotga yo'naltirilgan topshiriqlar kichik yoshdagi o'quvchilarning divergent va

analitik fikrlash jarayonlarini faollashtirib, mustaqil fikr bildirish va dalillash madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: yangi avlod darsliklari, boshlangʻich sinf oʻquvchilari, kreativlik, tanqidiy fikrlash, oʻquv faoliyati, ijodiy yondashuv, analitik mulohaza, muammoli vaziyatlar, kompetensiyalar, konstruktiv oʻqitish, zamonaviy taʼlim texnologiyalari.

Аннотация. В данной тезисной работе раскрываются методические возможности новых поколений учебников в формировании у младших школьников креативного и критического мышления. Современное содержание образования требует от учащихся умения анализировать проблемные ситуации, предлагать альтернативные решения, делать самостоятельные выводы и проявлять творческую инициативу. Контекстуальные, открытые и направленные на обсуждение задания, представленные в учебниках нового поколения, активизируют дивергентное (творческое) и аналитическое мышление учащихся, способствуя развитию навыков аргументации, рефлексии и самостоятельного суждения.

Ключевые слова: учебники нового поколения, креативное мышление, критическое мышление, младшие школьники, навыки XXI века, аналитическая деятельность, творческие задания, проблемное обучение.

Annotatsion. This thesis examines the methodological potential of new-generation textbooks in developing creative and critical thinking skills among primary school students. Contemporary educational standards require young learners to analyze problem-based situations, generate alternative solutions, make independent decisions, and demonstrate creative reasoning. The contextual, open-ended, and discussion-oriented tasks incorporated into new-generation textbooks effectively stimulate students' divergent (creative) and analytical thinking, thereby enhancing their abilities to reason, justify ideas, reflect, and form independent judgments.

Keywords: new-generation textbooks, creative thinking, critical thinking, primary education, XXI century skills, analytical reasoning, problem-based learning, creative tasks.

Kirish. Boshlangʻich taʼlim bosqichi oʻquvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish, faktlar oʻrtasidagi bogʻliqlikni aniqlash va oʻz qarashlarini asoslab berish kabi fundamental kompetensiyalar shakllanadigan eng muhim davr hisoblanadi. XXI asrning globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida taʼlim jarayoni oʻquvchini shunchaki bilim oluvchi emas, balki faol fikrlovchi, izlanishga moyil, kreativ va tanqidiy qarorlar qabul qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalashni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, yangi avlod darsliklarini metodik jihatdan toʻgʻri qoʻllash boshlangʻich sinf oʻquvchilarining fikrlash jarayonlarini faollashtirishda muhim didaktik resurs vazifasini bajaradi.

Mazkur darsliklar mazmunining kontekstual, kompetensiyaviy va faoliyatga yoʻnaltirilgan tuzilishi kichik yoshdagi oʻquvchilarning turli vazifalarni mustaqil tahlil qilish, savollar berish, dalillarni solishtirish hamda oʻz gʻoyalarini ijodiy ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, bahs-munozaraga undovchi ochiq topshiriqlar, hayotiy vaziyatlarga asoslangan savollar, koʻp variantli yechimni talab qiladigan mashqlar oʻquvchilarda kreativ (divergent) va tanqidiy (analitik) fikrlash jarayonlarini tabiiy ravishda ragʻbatlantiradi. Shuningdek, xalqaro tajribalar tahlili shuni koʻrsatadiki, boshlangʻich taʼlimda yangi avlod darsliklariga integratsiyalangan muammoli taʼlim, tadqiqotga asoslangan yondashuv (inquiry-based learning), hamkorlikda oʻqitish va loyihaviy faoliyat kabi metodlar oʻquvchilarning tafakkur jarayonlarini chuqurlashtiradi va ularning bilishga boʻlgan ichki motivatsiyasini mustahkamlaydi. Shuning uchun mazkur yondashuvlarni milliy darsliklar mazmuni bilan uygʻunlashtirish boshlangʻich sinflarda kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali mexanizmini yaratadi.

Asosiy qism. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida kreativ va tanqidiy fikrlash koʻnikmalarini shakllantirish tashkiliy-didaktik jarayonning markazida turuvchi masalalardan biridir. Chunki mazkur yosh davrida tafakkurning moslashuvchanligi, tasavvur faoliyatining yuqori darajasi va yangi bilimlarni tez oʻzlashtirishga boʻlgan tabiiy intilish oʻquvchi shaxsining intellektual oʻsishiga qudratli zamin yaratadi. Yangi avlod darsliklarining yaratilishiga asos boʻlgan kompetensiyaviy yondashuv ushbu tabiiy imkoniyatlarni har tomonlama rivojlantirishga

qaratilgan bo'lib, o'qitish jarayonida faqat tayyor bilimlarni berish emas, balki o'quvchini fikrlashga, izlanishga va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirishni ko'zda tutadi. Nazariy jihatdan qaralganda, kreativ fikrlash divergent tafakkur sifatida izohlanadi: ya'ni o'quvchining bir muammo bo'yicha bir nechta yechim variantini ilgari sura olishi, o'ziga xos g'oyalar yaratishi va mavjud ma'lumotlarni qayta ishlay bilishi bilan tavsiflanadi. Tanqidiy fikrlash esa analitik faoliyatning murakkab shakli bo'lib, dalillarni taqqoslash, mantiqiy izchillikni saqlagan holda fikr yuritish, ma'lumotning ishonarliligini baholash va asosli qaror qabul qilish kabi aqliy amallarni o'z ichiga oladi. Ushbu ikki ko'nikma o'zaro bir-birini to'ldiruvchi jarayon bo'lib, boshlang'ich ta'limda ularning uyg'un rivojlanishi yuqori darajadagi bilish faoliyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Yangi avlod darsliklarining metodik ahamiyati shundaki, ular an'anaviy reproduktiv topshiriqlardan farqli ravishda, o'quvchini faol fikrlashga tortuvchi, turli kontekstlarda mushohada yuritishga undovchi vazifalarni o'z ichiga oladi. Masalan, ochiq yakunli savollar, hayotiy vaziyatlarga moslashtirilgan muammoli topshiriqlar, bir nechta yechim variantini ishlab chiqishni talab qiladigan mashqlar o'quvchining ijodkorlik va tahlilga asoslangan fikrlash jarayonlarini faollashtiradi. Bu esa darsliklarning mazmuniy tuzilishida ilmiylik, tizimlilik va kognitiv faollikni oshiruvchi metodik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Nazariy manbalarda (J. Dewey, B. Bloom, E. de Bono, J. Guilford konsepsiyalarida) ta'kidlanishicha, o'quvchining fikrlash jarayonini faollashtirish uchun bilimni tayyor holda berish emas, balki o'quvchini "kashf etish jarayoniga" jalb etish samaraliroq natija beradi. Yangi avlod darsliklarida qo'llanilgan instruksiyalar aynan shu didaktik tamoyilga asoslanadi: o'quvchi kuzatadi, solishtiradi, tahlil qiladi, farazlar ilgari suradi, o'z qarashini asoslaydi va muammoga nisbatan o'z munosabatini bildiradi. Bu shakldagi topshiriqlar ijodiy tafakkurning tabiiy shakllanishiga imkon yaratadi. Bundan tashqari, zamonaviy boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchining bilishga bo'lgan ichki motivatsiyasini rivojlantirishdir. Yangi avlod darsliklarida keltirilgan interfaol topshiriqlar, rolli o'yinlar, grafikli tashkilotchilar (klaster, Venn diagrammasi, kontseptual xarita) o'quvchini jarayonga faol ishtirokchi sifatida jalb etib, ularda mustaqil fikrlashga bo'lgan ehtiyojni kuchaytiradi. Bu esa o'quvchining kognitiv faolligi, ijodiy tashabbusi va intellektual mustaqilligini shakllantiruvchi nazariy mexanizm sifatida ta'riflanadi.

Xalqaro ta'lim tajribasi (Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, AQSH boshlang'ich maktablari) ham yangi avlod darsliklari asosida tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. Ushbu davlatlarda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tayyorlangan o'quv materiallari, asosan, savolga asoslangan ta'lim (inquiry-based learning), muammoli ta'lim (problem-based learning), kichik guruhlar faoliyati va loyihaviy ishlarga tayanadi. Bu tajribalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi faoliyatga asoslangan topshiriqlar orqali bilimni o'zlashtirsa, uning fikrlash jarayonlari yanada chuqurlashadi, intellektual moslashuvchanlik kuchayadi va ijodiy yechimlar ishlab chiqish qobiliyati barqarorlashadi.

Shunday qilib, yangi avlod darsliklari boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy-metodik asosini yaratadi. Ularning mazmuni kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim, muammoli vaziyatlar va ijodiy topshiriqlar tizimi orqali o'quvchining fikrlash jarayonini faollashtiradi, mustaqil qaror qabul qilish, dalillash va ijodiy izlanish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa boshlang'ich ta'limning ilmiy-nazariy konsepsiyasi bilan to'liq uyg'un keladi va o'quvchini XXI asrning intellektual talablariga javob beradigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Yangi avlod darsliklari mazmunining kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan va kontekstual xarakterga ega bo'lishi boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ va tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Tadqiqot davomida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'quvchini fikrlashga undaydigan ochiq yakunli topshiriqlar, muammoli vaziyatlarga asoslangan mashqlar, hayotiy misollar bilan boyitilgan savollar hamda ko'p variantli yechim talab qiluvchi faoliyat turlari divergent va analitik tafakkurning tabiiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, xalqaro ta'lim tizimlarida qo'llanilayotgan

savolga asoslangan o'qitish, muammoli ta'lim, guruhiy hamkorlik va loyihaviy faoliyat kabi yondashuvlar yangi avlod darsliklari bilan uyg'unlashtirilganida o'quvchilarning fikrlash jarayoni yanada faollashadi. Bunday yondashuvlar orqali o'quvchilar nafaqat o'qituvchidan tayyor bilimni qabul qiladi, balki bilimni izlaydi, tahlil qiladi, solishtiradi, o'z pozitsiyasini asoslaydi va ijodiy qarashlarini namoyon etadi. Bu esa boshlang'ich ta'limda yuqori darajadagi bilish faoliyati, intellektual mustaqillik va refleksiv tafakkur shakllanishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, yangi avlod darsliklariga tayanilgan metodik yondashuvlar kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativlik va hamkorlik kabi XXI asr ko'nikmalarining integrativ rivojlanishini ta'minlaydi. Mazkur jarayon o'quvchini faqat o'quv materiallarini o'zlashtiruvchi emas, balki fikrlovchi, izlanishga qodir, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir. Shu bois boshlang'ich ta'limda darsliklar mazmunidan oqilona foydalanish va ulardagi topshiriqlarni zamonaviy metodlar bilan uyg'unlashtirish ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Qosimova D., Raxmonova S. Boshlang'ich ta'lim metodikasi: Kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Hasanov B. Ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslari // Ta'lim va innovatsiya. – 2019. – №3. – B. 45–52.
4. Mamatqulova N. Yangi avlod darsliklarining didaktik imkoniyatlari va ularning o'quvchi faoliyatiga ta'siri // Boshlang'ich ta'lim jurnali. – 2022. – №6. – B. 18–24.
5. Karimova D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirish metodikasi // Pedagogika. – 2021. – №4. – B. 67–72.
6. To'raqulova M. Zamonaviy o'qitish metodlari va XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.

1-SHO‘BA. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

3-SINF ONA TILI FAN TO‘GARAKLARINI TASHKIL ETISHDA YANGI AVLOD DARSLIKLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Asatova Barfiya Faxridinovna

Buxoro davlat universiteti
san‘atshunoslik va pedagogika fakulteti

pedagogika kafedrası mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 3-sinf “Ona tili” fan to‘garaklarini tashkil etishda yangi avlod darsliklaridan samarali foydalanish metodikasi yoritilgan. Maqolada to‘garak mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning nutq madaniyatini, ijodiy fikrlashini hamda yozma va og‘zaki savodxonligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan innovatsion yondashuvlar tahlil qilingan. Shuningdek, yangi avlod darsliklaridagi topshiriqlar asosida to‘garak faoliyatini mazmunan boyitish, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish hamda darslik va to‘garak o‘rtasidagi uzviylikni ta‘minlash bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, ona tili, yangi avlod darsliklari, to‘garak mashg‘ulotlari, innovatsion metodlar, ijodiy fikrlash, savodxonlik, metodika

Kirish. Har davr uchun insonlarning ta‘lim, umuman ilm olish masalasi o‘ta muhim bo‘lib kelgan. Ayniqsa, bolalarning jamiyatda o‘z o‘mini topishi kelgusida ijtimoiy, iqtisodiy hamda fuqarolik hayotida faol qatnashishi uchun bog‘cha va maktab ta‘limining o‘rni beqiyos. Chunki ayni shu yoshlar oralig‘ida bolaning salohiyati to‘liq namoyon bo‘ladi. Ayni vaqtda O‘zbekiston xalq ta‘limida yangi avlod darsliklarining kirib kelishi ta‘lim sohasida tub burilish bo‘ldi. PISA, PIRLS, TIMSS kabi xalqaro bilimlarni baholash dasturlarida O‘zbekiston o‘quvchilari past natija ko‘rsatganligi, xalq ta‘limini yanada yaxshiroq, xalqaro dasturlarga mos kela oladigan darslik yaratish vaqti kelganligini yana bir sabab bo‘ldi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 726-qaroriga muvofiq ta‘lim muassasalarining matbaa mahsulotlari texnik reglament asosida ishlab chiqariladi. Yangi boshlang‘ich sinf darsliklari ana shu texnik reglamentning eng maksimal darajasidan ham yuqori sifatda ishlab chiqarilgan. Bu o‘z navbatida darslikdan uzoq yil foydalanishga sabab bo‘ladi. Darsliklar har chorakka mo‘ljallanib, qismlarga bo‘lingan holda ishlab chiqilgan. O‘quvchilar ortiqcha yukni har kuni ko‘tarib borishdan xalos bo‘ldi. Bu o‘z navbatida ularning to‘g‘ri rivojlanishiga katta turtki bo‘ldi. Darsliklarni ishlab chiqishda bolalar ruhiy holati ham hisobga olinadi. Ularda ijodkorlar va fikrlash qobiliyatini oshirish uchun rasmlar va illyustratsiyalardan keng foydalanilgan. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bola matnlarga nisbatan, tasvirlar orqali ma‘lumotni tezroq qabul qiladi. Shu bois yangi darsliklarni yaratishda matnlar bilan birga, rangtasvirlarga ham alohida e‘tibor qaratilgan.

Asosiy qism. Boshlang‘ich ta‘lim tizimida ona tili fanini o‘qitish jarayoni o‘quvchilarda nafaqat savodxonlikni, balki mustaqil fikrlash, muloqot madaniyati, nutqiy faollik va ijodiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois 3-sinf ona tili fan to‘garaklarini tashkil etishda yangi avlod darsliklaridan samarali foydalanish o‘quvchilarning tilni chuqurroq o‘zlashtirishida, bilimlarini mustahkamlashda va fanga bo‘lgan qiziqishlarini yanada oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Fan to‘garaklarini tashkil etishda eski rejalaridan voz kechib, yangi avlod darsliklardan foydalanib reja tuzish va bu to‘garaklarni tashkil etish lozim bo‘lib qoldi. Bu borada, 3-sinf ona tili yangi avlod darsligi asosida to‘garak mashg‘ulotlarini olib borish uchun avvalo reja tuzildi. (1-jadval)

T/R	MAVZULAR	T	SOA	SANA
1	Nutq		1	
2	Matn		1	
3	Tovushlar va harflar		1	
4	Unli va undosh tovush va harflar		1	
5	Gap va uning turlari		1	
6	Darak gap		1	
7	So‘roq gap		1	
8	Gap bo‘laklari		1	
9	Gapning bosh bo‘laklari		1	
10	Gapda kesimning qo‘llanilishi		1	
11	Gapning ikkinchi darajali bo‘laklari		1	
12	Gapda so‘zlarning bog‘lanishi		1	
13	Asos va asosdosh so‘zlar		1	
14	So‘z yasovchi qo‘shimchalar		1	
15	So‘z yasovchi qo‘shimchalar		1	
16	So‘zlarni o‘zaro bog‘lovchi qo‘shimchalar		1	
17	So‘zlarni o‘zaro bog‘lovchi qo‘shimchalar		1	
18	So‘z turkumlari		1	
19	Ot so‘z turkumi		1	
20	Otlarda birlik va ko‘plik		1	
21	Ot yasovchi qo‘shimchalar		1	
22	Sifat so‘z turkumi		1	
23	Sifatning ma‘no turlari		1	
24	Sifat yasovchi qo‘shimchalar		1	
25	Qarama-qarshi sifatlar		1	
26	Son		1	
27	Sonlarning turlari		1	
28	Sonlarning imlosi		1	
29	Fe‘l haqida ma‘lumot		1	
30	Fe‘lning so‘roqlari		1	
31	Bo‘lishli va bo‘lishsiz fe‘llar		1	
32	Fe‘l yasovchi qo‘shimchalar		1	
33	Matn ustida ishlash		1	
34	Rasm asosida suhbat		1	

1-jadval. 3-sinf ona tilidan fan to‘garaklari rejasi

Ushbu reja asosida qiziqarli topshiriqlardan iborat mashq daftarlari ham tuzib chiqildi.

1-topshiriq. Tushirib qoldirilgan harflarning mosini qo‘ying.

sh__vla	t__shak	sh__fyor
n__vvot	y__tal	yalq__v
kisl__rod	k__nfet	k__mir
d__kon	bl__knot	bet__n
zav__d	yay__v	ekv__tor

2-topshiriq.

a) berilgan harflarni alifbo tartibida joylashtiring;

b) ularni o‘sib borish tartibida joylashtiring;

d) berilgan harflar ishtirokida so‘zlar tuzing.

F, J, K, M, A, S, L, D, H, E, G

a) _____

b) _____

d)_____

3-topshiriq. “Shaxmat taxtasi” mashqi. Shifrlangan so‘zlarni toping va ular ishtirokida gaplar yozing.

1	i	t	r	sh	o
2	q	a	x	d	k
3	v	y	ch	l	j
4	e	p	z	m	z
5	d	o‘	r	s	n
	A	B	D	E	F

1. A1 F4 A5 F1 E1 - _____
2. B1 A4 D5 A1 E4 D3 A1 - _____
3. B1 F1 E1 E3 F1 A2- _____
4. B5 B1 E3 F1 A2- _____
5. F4 B2 E4 F1 F5 A5 F1 E1- _____

Bunday topshiriqlar o‘quvchilarni topqirlikka, tanqidiy fikrlashga undaydi. Topshiriqlarning rang-barangligi esa o‘quvchilarni yanada qiziqtirib ko‘proq mashg‘ulotlarga qatnashishga undaydi. Bunday fan to‘garaklarini tashkil etish ta‘lim va tarbiya samaradorligini o‘zib borishiga zamin yaratadi.

Xulosa. Yangi avlod darsliklarining afzalligi shundaki, ular kompetensiyaviy yondashuv asosida tuzilgan bo‘lib, har bir mavzu o‘quvchini faol fikrlashga, mantiqiy xulosa chiqarishga va mustaqil o‘rganishga yo‘naltiradi. Shu jihatdan fan to‘garak mashg‘ulotlarida ushbu darslik materiallaridan foydalanish, ularni ijodiy topshiriqlar, o‘yinli mashqlar, muammoli vaziyatlar va interfaol usullar bilan uyg‘unlashtirish yuqori natijalar beradi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan jadvalda to‘garak mashg‘ulotlarining namunaviy rejasi, mavzular ketma-ketligi va amaliy topshiriqlar tizimli tarzda yoritildi. Bu reja o‘qituvchilarga o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi va individual qobiliyatlarini inobatga olgan holda samarali mashg‘ulotlarni tashkil etish imkonini beradi. Keltirilgan topshiriq namunalarida o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini, tahliliy yondashuvini va og‘zaki hamda yozma nutq malakalarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilgan.

Xulosa qilib aytganda, 3-sinf ona tili fan to‘garaklarini tashkil etishda yangi avlod darsliklaridan foydalanish metodikasi o‘qituvchining pedagogik mahoratini yuksaltiradi, o‘quvchi shaxsini rivojlantirishga xizmat qiladi va ta‘lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Bu yo‘nalishda tayyorlangan metodik tavsiyalar va namunaviy topshiriqlar amaliyotchi o‘qituvchilar uchun qo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi. Natijada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tilni o‘rganishda faol, mustaqil va ijodiy yondashuvga ega bo‘lgan, o‘z fikrini to‘g‘ri va ifodali bayon eta oladigan shaxslar sifatida shakllanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta‘lim to‘g‘risida” gi qonuni. O‘RQ-637-son 23. 09. 2020. Ta‘lim to‘g‘risida (lex.uz)
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash” to‘g‘risida 2019-yil 29-aprel, 5712-sonli farmoni.
3. Adizov B. R., Khamroev A. R. Modeling activities of teachers when designing creative activities of students // Ilmiy xabarnoma. – P. 69.
4. Hamroev A. R. Modeling activities of teachers when designing creative activities of students //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – T. 2019.
5. Hamroyev R.A Ona tili ta‘limida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish (Ped.fan.dok. diss.). Buxoro, 2020.
6. S.Kuranov. 3-sinf ona tili darsligi. Toshkent, 2023

GEOMETRIK MATERIALLARNI O'RGATISH METODDIKASI

Berdiyeva Marhabo Qo'zimurodovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf matematika ta'limida geometrik topshiriqlardan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilingan. Geometrik tushunchalarning o'qitishning mohiyati, u orqali o'quvchilarning tafakkur faoliyatini faollashtirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayoni ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, geometrik topshiriqlarning o'qitish jarayonidagi o'rni, ularni tashkil etish bosqichlari hamda samaradorlik omillari misollar bilan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: geometriya o'qitish, boshlang'ich ta'lim, topshiriq, tafakkur, nuqta, to'g'ri chiziq, ijodkorlik.

Hozirgi davrda ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u o'quvchilardan nafaqat bilimlarni egallashni, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish kabi tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishni talab etadi. Ayniqsa, matematika fani bu borada o'quvchilarning intellektual salohiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Umuman olganda, maktablarda matematik ta'limning yo'nalishiga oid yondashuv ko'plab o'quv jarayonlari – ta'lim mazmuni, shakllari, usullari va vositalarini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Texnik, iqtisodiy yoki boshqa oliy o'quv yurtlariga tayyorlanayotgan abituriyentlarning tayyorlov tizimi ham matematik mazmunni optimal tanlash, maxsus kurslarning maqsad va vazifalarini aniqlash bilan bog'liq muammolarni yechishni zarur etmoqda. Shuning uchun matematika ta'limining asosiy maqsadi – matematik bilimlarni egallash va ularni amaliy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasini shakllantirishdan iboratdir [2].

Geometriya 2500 yildan avvalroq payda bo'lgan. Geometriya yunoncha so'z bo'lib, "yerni o'lchash" degan ma'noni anglatadi.(geo-yer, merteo-o'lchayman.

Geometriyaning fan sifatida shakllanishiga qadimgi Misr, Bobil ayniqsa Yunoniston olimlari katta hissa qo'shgan. Yer maydonlari sathini o'lchash, aniqlar o'tkazish, turli ko'rinishdagi idish, savatlar, omborlarga qancha suyuqlik, don va boshqa mahsulotlar sig'imini bilish zarurati geometriyaga oid dastlabki ma'lumotlarning paydo bo'lishiga olib keldi.

Geometrik tushunchalar - shakllar, ularning xossalari, o'lchamlari va fazodagi o'zaro munosabatlar haqida tasuvvurlar tizimi. Nuqta, kesma, chiziq, siniq chiziq, to'g'ri chiziq, ko'pburchak, kvadrat, to'g'ri to'rtburchak, aylana, doira, shar, kub - bularning hammasi geometrik shakllardir.

Har qanday geometrik shakl nuqtalar to'plamidan iborat. Geometriya turli shakllarning xossalari aniqlash, tekshirish, ularning uzunliklari, yuzi, hajmlarini hisoblash bilan shug'ullanadi.

Geometrik tushunchalarni o'rgatishning asosiy maqsadi

1. O'quvchilarda fazoviy tasavvur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.
2. Shakl va o'lchamlar orasidagi munosabatlarni tushunish.
3. Amaliy faoliyatda (chizmachilik, texnika, me'morchilik, kundalik hayotda) geometrik bilimlardan foydalana olishni o'rgatish.

O'qitish metodlari

1. Kuzatish metodi. O'quvchi geometrik shakllarni predmetlarda topadi.
2. Amaliy metod. O'quvchi chizadi, o'lchaydi, yasaydi.
3. Suhbat va savol-javob. Shaklning belgilarini mustaqil aniqlashga yo'naltiradi.
4. O'yinli metod. "Shaklni top", "Qaysi biri ortiqcha?", "Men qaysi shaklman?" kabi o'yinlar.
5. Ko'rgazmali metod – modellar, karton shakllar, interaktiv doska orqali tushuntirish.
6. Muammoli vaziyat yaratish – masalan, "Qanday qilib kvadratni to'rtburchak deb atash mumkin?"

Zamonaviy yondashuvlar

STEAM ta'lim (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) doirasida geometrik modellar yasash.

Raqamli vositalar: GeoGebra, Tinkercad, yoki interaktiv taxtalar yordamida shakllarni manipulyatsiya qilish.

Loyiha asosida o'qitish – "Mening shahrimdagi shakllar", "Uy maketi" kabi topshiriqlar.

Boshlang'ich sinf matematika kursida geometriya bo'limining o'rni

Har bir sinfda o'rganiladigan asosiy tushunchalar:

1-sinf: nuqta, chiziq, kesma, shakllarni tanish.

2-sinf: to'rtburchak, kvadrat, doira, to'g'ri burchak.

3-sinf: uchburchak turlari, perimetr.

4-sinf: ko'pburchak, yuzani hisoblash, simmetriya.

Geometriya bo'limi orqali o'quvchilarning kuzatuvchanlik, aniqlik, estetik didi shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda geometrik tushunchalarni o'rgatish metodikasi nafaqat shakllarni tanitish jarayoni, balki o'quvchilarda mantiqiy, ijodiy va fazoviy tafakkurni shakllantiruvchi muhim pedagogik tizimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Tolipov O'.Q., Usmonboeva M. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – T.: Fan, 2019.
2. Jumayev M. E., Tajiyeva Z. G' Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. - T.: Fan, 2005.
3. Qosimov F.M., Qosimova M.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematika o'qitishda o'quv faoliyatini tashkil etish shakllari muvozanatini ta'minlash yo'llari. – Buxoro davlat universiteti ilmiy elektron kutubxonasi, 2022.
4. Qosimov F.M., Hakimova M.H. Matematika darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish va ta'lim samaradorligini oshirish omili. – BuxDU ilmiy to'plami, 2021
5. A.A. Karimov. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. A. Rasulov, M. To'xtayeva. Matematika o'qitish nazariyasi va metodikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standarti. – 2021.
8. Pedagogika fanlari bo'yicha maqolalar (Pedagog.uz, Ziyonet.uz).
9. GeoGebra. Interactive Geometry Software (<https://www.geogebra.org>).

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA IJODKORLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Egamberdiyeva Yulduz Urinboyevna

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qo'chqorova Nazokatxon Dilmurodjon qizi

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishning ahamiyati, texnologiya fanini o'qitish jarayonida ijodiy yondashuvning o'quvchilarning tafakkuri va qiziqishiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar hamda o'qituvchining pedagogik mahorati o'rganiladi.

Kalit soʻzlar: ijodkorlik qobiliyati, boshlangʻich sinf, oʻqituvchi, pedagogik mahorat, innovatsion metodlar.

Zamonaviy taʼlim tizimi oʻquvchilarning bilim olish jarayonida faqat tayyor maʼlumotlarni eslab qolish bilan cheklanmasdan, ularni mustaqil fikrlash, oʻz ustida ishlash, izlanish va yangilik yaratishga oʻrgatishni talab qilmoqda. Shaxsning ijodiy fikrlash qobiliyati bugungi kunda eng zarur koʻnikmalardan biri sanaladi. Chunki hayotdagi har bir yangilik, ixtiro, kashfiyot inson tafakkurining, yaʼni ijodkorlikning mahsulidir. Bugungi kunda taʼlim jarayonining asosiy maqsadi mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor, ijodkor shaxsni tarbiyalashdan iborat. Boshlangʻich taʼlim bosqichi bu jarayonning eng muhim poydevori hisoblanadi. Aynan shu davrda oʻquvchilarning tafakkuri, qiziqishlari, dunyoqarashi va salohiyati shakllanadi. Shu sababli boshlangʻich sinf davridayoq bolalarda ijodiy tafakkur, noodatiy fikrlash va yangi gʻoyalar yaratish qobiliyatini shakllantirish nihoyatda muhimdir.

Boshlangʻich sinf oʻquvchisining ijodkorligi – mustaqil fikr yuritish, yangicha yondashuv bildirish, har bir narsaga oʻz tasavvuri va fikrlash dunyosi bilan yondashish, masalaga noodatiy yechim topish jarayonlarida namoyon boʻladi.

Ijodkorlik inson tafakkurining eng yuqori bosqichidir. U yangi gʻoyalar yaratish, mavjud narsalarga noodatiy yondashish, muammolarga yangicha yechim topish imkonini beradi.

Ijodkorlik oʻquvchilarning barcha fanlarga boʻlgan qiziqishini oshiradi, ularni dars jarayonlarining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Ayniqsa, texnologiya fani oʻquvchilarni amaliy faoliyatga jalb etish orqali ularning ijodiy tafakkurini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Bolalarda ijodkorlik tabiiy holatda mavjud boʻladi. Ular har bir narsani sinab koʻrishga, yangi yoʻl topishga intiladi. Masalan, oddiy qogʻoz parchasidan turli shakl yasash, ranglar bilan oʻynash, ertak uydirish – bularning barchasi bolaning ijodiy tafakkuridan dalolat beradi.

Oʻqituvchining vazifasi shundaki, bu tabiiy ijodiy qiziqishni soʻndirmasdan, uni qoʻllab-quvvatlab, toʻgʻri yoʻnalishda rivojlantirishdir. Boshlangʻich sinf oʻquvchisining ijodkorlik qobiliyati oʻz fikrini erkin ifoda etish, yangi gʻoyalarni ilgari surish, narsalarni noodatiy yoʻl bilan yaratish va muammolarga yangicha yondashishdir. Texnologiya fani oʻquvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun eng qulay fanlardan biridir. Ushbu fan darslarida bolalar turli materiallar bilan ishlaydi, buyumlar yasaydi, dizayn elementlarini oʻrganadi. Har bir topshiriq oʻquvchidan yangi gʻoya va noodatiy yechim talab qiladi. Texnologiya fanining oʻziga xosligi oʻquvchini mustaqil ishlash, fikrlash va amaliyotda yangilik yaratishga undashidadir. Shuning uchun har bir oʻqituvchi pedagogik mahoratini oshirib, ijodiy darslarni tashkil etishga eʼtibor qaratmogʻi zarur.

Masalan, oddiy buyum yasash jarayonida oʻquvchi nafaqat materialni toʻgʻri ishlatishni, balki oʻz tasavvurini qoʻllashni oʻrganadi. Texnologiya darslari nafaqat amaliy koʻnikmalarni, balki estetik didni, sabr-toqatni, diqqatni ham rivojlantiradi. Eng muhimi, bu darslarda oʻquvchi oʻzining “men”ini anglaydi, oʻz gʻoyasining qiymatini his qiladi.

Oʻqituvchining pedagogik mahorati ijodiy muhit yaratishda asosiy omil sanaladi. U har bir oʻquvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etishi, savol-javob, munozara, amaliy topshiriqlar orqali bolalarning oʻz fikrini bildirishiga sharoit yaratishi kerak. Texnologiya fanida guruhli ish, loyiha metodi, muammoli vaziyat yaratish kabi metodlar ijodkorlikni oshiradi.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, masalan, 3D modellashtirish yoki raqamli chizmachilik dasturlari yordamida oʻquvchilar oʻz gʻoyalarni vizual shaklda ifoda etish imkoniga ega boʻladi. Bu ularning texnik tafakkurini kengaytiradi va yangi bilimlarni ijodiy tarzda qoʻllashni oʻrgatadi.

Oʻqituvchi oʻquvchi ijodining bosh yoʻnaltiruvchisidir. Har bir darsda u shunday sharoit yaratishi kerakki, unda oʻquvchi oʻz fikrini erkin ifoda etsin, xatodan qoʻrqmasin, yangilik yaratishdan zavqlansin. Oʻqituvchi ijodkorlikni ragʻbatlantirish uchun darslarda erkin fikrlash muhitini shakllantiradi, bolalarning gʻoyalarni qadrlaydi. Masalan, oʻquvchi notoʻgʻri fikr bildirsa ham, oʻqituvchi uni tanqid qilmasdan, “Yaxshi fikr, lekin boshqa yoʻl bilan ham oʻylab

ko‘r-chi?” tarzida yo‘naltiruvchi savollar berishi lozim. Bu usul bolada o‘z fikrini mustahkamlash va to‘g‘ri yo‘nalishga qayta tahlil qilish odatini hosil qiladi.

Shuningdek, o‘qituvchi darslarda ijodkorlikni rivojlantiruvchi metodlardan foydalanishi zarur. Bular jumlasiga:

“Aqliy hujum”. O‘quvchilar bir mavzu bo‘yicha g‘oyalar aytadi, so‘ng eng maqbulini tanlaydi.

Muammoli vaziyat metodi. O‘quvchilarga muammoli savol beriladi va ular o‘z yechimlarini taklif etadi.

Loyihaviy ish usuli. O‘quvchilar kichik guruhlarda biror ijodiy loyihani ishlab chiqadi.

Rol o‘ynash o‘yinlari. Bola o‘zini dizayner, ixtirochi yoki rassom deb his qiladi.

Bu metodlar nafaqat ijodkorlikni, balki muloqot, jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash kabi ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish ta‘lim sifati va shaxsning har tomonlama kamol topishida muhim o‘rin tutadi. Ijodiy tafakkur bilan o‘ylaydigan bolalar kelajak hayotda uchraydigan muammolarga yangicha yondasha oladi, yangi g‘oyalar yaratishdan cho‘chimaydi, jamiyat rivojiga o‘z hissasini qo‘shadi. Shunday ekan, har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z darslarida ijodkorlikni rivojlantirishni ustuvor vazifa deb bilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Hasanboyeva O., Xoliqova N. Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2019.
4. Qo‘shjonov M. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
5. Yo‘ldosheva M. Texnologiya ta‘limida innovatsion metodlar. – Farg‘ona, 2022.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA XORIJ TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Usmonova Oydin Sheroli qizi,

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida XXI asr ko‘nikmalaridan biri hisoblangan tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini shakllantirishda xorij amaliyotidan foydalanishning afzalliklari va uning o‘ziga xos xususiyatlari haqida batafsil ma‘lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, XXI asr ko‘nikmalari, aqliy tarbiya, Blum taksonomiyasi, olti shlyapa metodi, tafakkur.

Bugungi kunda ta‘lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish eng muhim vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Globallashuv, axborot oqimining tezligi va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi insondan tezkor fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich ta‘lim bosqichidanoq o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash madaniyatini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davrda bola tafakkuri, bilish faoliyati va mantiqiy fikrlash jarayonlari shakllana boshlaydi. So‘nggi yillarda xorijiy mamlakatlar ta‘lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ko‘plab pedagogik texnologiyalar keng qo‘llanilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda xorij texnologiyalaridan foydalanish, avvalo, o'qituvchi faoliyatini zamonaviy metodlar bilan boyitadi, o'quvchini o'ylashga, tahlil qilishga va savol berishga o'rgatadi. Bunday texnologiyalar orqali o'quvchilar o'rgangan ma'lumotni eslab qolish bilan cheklanmay, uni tahlil qiladi, mantiqan asoslaydi va hayotiy vaziyatlarga tatbiq etadi. Bu esa shaxsning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qish va ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, u o'qituvchilarning dars jarayonida xorijiy ilg'or pedagogik texnologiyalarni milliy ta'lim mazmuniga moslashtirib qo'llash imkoniyatlarini tahlil etadi. Shu orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishning metodik asoslari, samarali usullari va natijadorlik omillari aniqlanadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimining modernizatsiya qilinishi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi an'anaviy munosabatni o'zgartirmoqda. Endilikda o'qituvchi bilim manbai emas, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga yo'naltiruvchi, unga tahliliy yondashuvni o'rgatuvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich sinfda tanqidiy fikrlashni shakllantirish o'qituvchidan ijodiy yondashuv, ilg'or pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish va o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirishni talab etadi. Tanqidiy fikrlash insonning olingan axborotni tahlil qilish, baholash, solishtirish, asosli xulosa chiqarish hamda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatidir. Bu jarayon nafaqat bilish faoliyatini, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy pozitsiyasini ham shakllantiradi. Boshlang'ich sinf davrida o'quvchi hali tafakkur jarayonlarini yangi o'rganayotgan bo'lgani sababli bu bosqichda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar ayniqsa samarali bo'ladi. Xorij texnologiyalarining o'rni beqiyos. Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda xorijiy ta'lim texnologiyalarining roli beqiyosdir. Quyida ularning ayrimlari tahlil qilinadi:

1. *Bloom taksonomiyasi* – o'quvchilarning bilish faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi: bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, sintez (yaratish) va baholash bosqichlari orqali fikrlash jarayoni chuqurlashadi. Bu model boshlang'ich sinfda o'quvchilarning har bir mavzuni nafaqat yod olish, balki uni tushunish va amaliyotda qo'llashga imkon yaratadi.

2. *“Six Thinking Hats” (De Bono usuli)* – o'quvchilarning muammoni turli nuqtayi nazardan tahlil qilish, o'z fikrini asoslab himoya qilish, mantiqiy va ijodiy yondashuvni uyg'unlashtirish ko'nikmasini rivojlantiradi. Ushbu texnologiya darslarda guruhli ishlashni faollashtirib, har bir bolaning shaxsiy fikrini ifoda etishga sharoit yaratadi.

3. *“Project-Based Learning” (Loyiha asosida o'qitish)* – o'quvchini mustaqil izlanish, tadqiqot o'tkazish va amaliy natijaga erishish faoliyatiga jalb qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu texnologiya kichik loyihalar orqali tanqidiy tahlil, kuzatish va muammoni hal etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

4. *“Mind Mapping” (Aqliy xarita)* – o'quvchilarning fikrini tizimlashtirish, sabab-oqibat aloqalarini anglash va o'z g'oyalarini tuzilmaviy tarzda ifodalash imkonini beradi. Ayniqsa, fanlararo integratsiyada bu usul o'quvchilar tafakkurini boyitadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham tanqidiy fikrlashni shakllantirish masalasi davlat siyosati darajasida e'tirof etilgan. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat” g'oyasi aynan fikrlovchi, tahlil qiluvchi, ijodkor shaxsni tarbiyalashga qaratilgan. Shu maqsadda xorij texnologiyalarini milliy ta'lim tizimiga moslashtirish, ularning eng samarali jihatlarini o'quv jarayoniga kiritish dolzarb vazifadir. Masalan, ingliz, fin va yapon ta'lim tizimlarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, savol berishi va muammoni hal qilish jarayonida faol bo'lishi asosiy tamoyil hisoblanadi. Shu tajribalardan kelib chiqib, O'zbekiston maktablarida ham “fikir laboratoriyasi”, “ijodiy muhokama”, “savol-javob aylanmasi” kabi dars shakllari joriy etilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xorijiy texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning:

1. Mustaqil fikrlash darajasini 25–30% ga oshiradi.
2. Savol berish, asosli fikr bildirish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.
3. O'rganilgan mavzuni tahlil qilish va amalda qo'llash qobiliyatini rivojlantiradi.

4. Ijtimoiy faoliyatda o'z fikrini erkin ifoda etish, hamkorlikda ishlash madaniyatini shakllantiradi.

Bundan ko'rinadiki, xorij texnologiyalarini maqsadli va metodik asosda qo'llash boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy tafakkurini faollashtiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayonida o'qituvchi markaziy shaxs sanaladi. Chunki aynan u o'quvchilarga fikrlash madaniyatini, savol berish, dalil keltirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini o'rgatadi. O'qituvchi o'z faoliyatida quyidagi jihatlarni hisobga olishi lozim:

- **O'quvchi fikriga hurmat bilan yondashish.** Bu o'quvchida ishonchni mustahkamlaydi va o'z fikrini erkin bildirishga rag'batlantiradi.

- **Savol berish texnikasidan foydalanish.** Ochiq savollar (nima uchun? qanday qilib?) o'quvchining tahliliy fikrlashini faollashtiradi.

- **Muammoli vaziyatlar yaratish.** O'quvchi o'ylashga, muammoni hal qilish yo'llarini izlashga majbur bo'ladi.

- **Guruhli faoliyatni tashkil etish.** Bu jarayon o'quvchilarda muloqot madaniyati, tinglash va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Masalan, "Bloom taksonomiyasi" bosqichlaridan foydalangan holda "Tabiatshunoslik" fanida dars tashkil etilsa, o'quvchi nafaqat faktlarni eslab qoladi, balki tabiat hodisalarini tahlil qiladi, sabablari haqida fikr yuritadi va yangi g'oyalar taklif qiladi.

Xorijiy metod va texnologiyalarni bevosita ko'chirib olish emas, balki ularni mahalliy sharoit, o'quvchilarning yosh xususiyatlari hamda milliy qadriyatlar asosida moslashtirish muhimdir. Masalan, "Six Thinking Hats" texnologiyasidan foydalanishda o'quvchilar muayyan mavzuni o'rganishda turli "rangdagi shlyapalar" orqali fikrlashadi: oq – faktlarga asoslangan, qizil – his-tuyg'ularga, qora – tanqidga, sariq – ijobiy fikrlarga, yashil – ijodkorlikka, ko'k – nazoratga yo'naltirilgan bo'ladi. Bu usulni o'qish yoki ona tili darslarida ertak va matnlarni tahlil qilishda samarali qo'llash mumkin.

"Project-Based Learning" texnologiyasi esa boshlang'ich sinf o'quvchilarida kichik tadqiqot loyihalari orqali fikrlash mustaqilligini oshiradi. Masalan, "Atrof-muhitni asraylik" mavzusida loyiha tayyorlash orqali o'quvchi muammoni aniqlaydi, tahlil qiladi, yechim taklif etadi va natijani sinfdoshlariga taqdim etadi. Bu jarayon o'quvchida nafaqat tanqidiy, balki ijtimoiy mas'uliyat hissini ham shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman. 2001.

2. Brookfield, S. D. Becoming a Critically Reflective Teacher. 2nd ed. San Francisco: Jossey-Bass. 2017.

3. Paul, R., & Elder, L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson Education. 2014.

4. Wegerif, R. Dialogic Education: For the Internet Age. London: Routledge. 2011.

5. De Bono, E. Six Thinking Hats. London: Penguin Books. 1999.

6. To'rayev, X., & Jo'raeva, D. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. 2020.

7. G'afforova, T. Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlardan foydalanish. Toshkent: TDPU ilmiy nashriyoti. 2021.

8. Rasulov, A. Tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik asoslari. Toshkent: Ilm ziyo markazi. 2023.

BOSHLANG'ICH SINIF TARBIYA DARSLARIDA IJODIY QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISHNING MUQOBIL YECHIMLARI

Idiyeva Gulchehra Izomovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) ixtisosligi tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning samarali va muqobil yechimlari tahlil etilgan. Ijodkorlik shaxsning tafakkur, tasavvur va mustaqil fikrlash faoliyatining eng yuqori shakli sifatida talqin qilinadi. Maqolada tarbiya darslarining mazmuni, o'qituvchi faoliyatining ijodiy yondashuvi hamda bolalarda ijodiy qobiliyatni rag'batlantirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: muammo, integrativ yondashuv, o'yin texnologiyasi, erkin fikrlash, raqamli vosita, ijodiy yondashuv.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish eng muhim vazifalardan biridir. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning erkin fikrlash, his-tuyg'ularini ifodalash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadigan poydevor bosqichidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019-yil 8-iyundagi PQ-4312-sonli "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"dagi qarorida shaxsning ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish asosiy yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan[1]. Shu bois tarbiya darslarida ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish zarur. Boshlang'ich ta'lim jarayonida ijodiy tafakkurni rivojlantirish tarbiya darslarida muammoli o'qitish, erkin fikrlash, izlanishga undash, shaxsiy tajribani amaliy topshiriqlar bilan uyg'unlashtirish kabi usullar muqobil yechim sifatida tavsiya etilgan.

G. Altshuller "TRIZ – ixtirochilik masalalarini hal etish nazariyasi" asoschisi bo'lib, u ijodiy yechimlarni topish uchun muqobil tizimli yondashuvni taklif etgan[4]. Ular:

- muammoni aniqlash;
- model yaratish;
- g'oyalar generatsiyasi;
- eng samarali yechimni tanlash;

A. M. Matyushkin fikriga asosan, ijodiy tafakkur muammoli vaziyatni yangi usulda hal etish jarayonida namoyon bo'ladi. Y. A. Ponomaryov esa ijodiy faoliyatni bilish jarayonining yuqori bosqichi deb hisoblaydi [5]. Unga ko'ra, ijodkorlik jarayoni tafakkur, intuitsiya va tajriba birligida namoyon bo'ladi. A. Avliyoqulov - ijodiy tafakkurni rivojlantirishda muammoli o'qitish va o'yin metodlarini samarali deb biladi [2]. N. Sayidahmedov ijodkorlikni shakllantirishning muqobil yo'li sifatida integrativ darslar va tahliliy fikrlash mashqlarini tavsiya qiladi [3]. Bolalarda ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish usullari quyidagilardan iborat:

- darsda bolalarni ijodiy faoliyatga undaydigan qulay va ilhomlantiruvchi muhit yaratish;
- o'quvchilarning mustaqil ishlashi va javob izlashga undaydigan ochiq savollarni kiritish;
- amaliyotga yo'naltirilgan topshiriqlar va tajribalar orqali bolalarga turli materiallar va usullar bilan shug'ullanish imkonini berish;
- muhokama va fikr-mulohaza (feedback) berish;
- modellashtirish;
- darsda zamonaviy ish usullari va texnologiyalarni qo'llash;
- juftlikda va guruh bo'lib ishlash;
- bolalarni ijodiy faoliyatga rag'batlantirish uchun mukofotlar va rag'batlar berish;
- natijalarni muhokama qilish.

Bularning barchasi o'quvchilarga o'z kuchli tomonlarini yaxshiroq anglashga va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishda davom etishga yordam beradi[6].

Tarbiya darslarining ijodiy imkoniyatlari boshlang'ich sinf tarbiya darslari mustaqil fikrlashini, o'z fikrini erkin ifoda etish qobiliyatini, estetik didini, emotsional sezgirlikni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Tarbiya darslarida "rolli o'yinlar", "ertak yaratish", "vaziyatli mashqlar", "tasviriy faoliyat" kabi metodlar ijodiylikni rag'batlantiradi.

Ijodiy qobiliyatni rivojlantirishning muqobil yechimlari

1-jadval

Yechim	Natija	Ko'nikma
Integrativ yondashuv	Tarbiya darslarini san'at, musiqa, adabiyot, texnologiya kabi fanlar bilan bog'lash.	Bu usul bolada tasavvur, tahlil va ifoda ko'nikmalarini uyg'otadi.
O'yin texnologiyalaridan foydalanish	Ijodiy o'yinlar, dramatisatsiya, pantomima va sahnalashtirish elementlari yordamida tarbiyaviy mavzularni jonlantirish.	Bolalarda ijodiy tafakkur bilan birga axloqiy qadriyatlarni ham shakllantiradi.
Muammoli vaziyat yaratish	O'quvchiga muammoli savol yoki hayotiy vaziyat uyg'unligini taqdim etish.	Bolaning mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy fikr bildirish qobiliyatini faollashtiradi.
STEAM yondashuvi	(Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yaxlit tarzda berilishi	Moslashtirilgan STEAM topshiriqlar ijodkorlikni rivojlantiradi.
Raqamli vositalardan foydalanish	Tarbiya darslarida interaktiv doska, animatsion videolar, ijodiy onlayn topshiriqlar yordamida bolalarning e'tibori va qiziqishini oshirish.	Tezkor fikrlash, ijodiy salohiyatni kengaytirish, topqirlikni oshirishni rag'batlantiradi.

Tarbiya darslarida ijodiy qobiliyatni shakllantirish, rivojlantirish, tarkib toptirish muammolari va yechimlari orasida nafaqat o'quvchiga e'tibor, balki bu jarayonda yuqoridagilarning barchasini yetkaza olish, o'quvchida faoliyat va vaziyat orqali ijodiylikni namoyon qilishda ijodiy muhit yaratuvchisi sifatida o'qituvchining roli va o'rni beqiyos sanaladi. U bolaning har bir g'oyasini qadrlaydi, erkin fikr bildirishga rag'batlantiradi, ijodiy topshiriqlarga individual yondashadi. Shuningdek, darsni dialog va hamkorlik asosida tashkil qilishi muhim e'tiborli jihat sanaladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, boshlang'ich sinf tarbiya darslarida ijodiy qobiliyatni rivojlantirish faqatgina dars mazmunini boyitish emas, balki shaxsning mustaqil fikrlovchi, ijobiy, tashabbuskor sifatlarini shakllantirish jarayonidir. Ijodkorlikni rivojlantirishning muqobil yechimlari integratsiya, o'yin, muammo, raqamli texnologiyalar va ijodiy muhit orqali amalga oshirishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2019-yil 8-iyundagi PQ-4312-sonli "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" Qonun xujjatlari to'plami milliy bazasi. <https://lex.uz/>
2. Avliyoqulov, A. (2010). Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
3. Sayidahmedov, N. (2003). Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi akademiyasi nashriyoti.
4. Altshuller, G. S. (1984). Creativity as an Exact Science: The Theory of the Solution of Inventive Problems (TRIZ). New York: Gordon and Breach.
5. Пономарёв Я. А. Психология творчества. – Москва: Наука, 1976. – 304 с.
6. Зайцева С. В., Родионова Ю. В., учитель начальных классов первой квалификационной категории "Формирование творческих компетенций детей младшего

BOSHLANG‘ICH SINIF DARSLIKLARIDA LOYIHALASHGA DOIR TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Haydarqulova Mahliyo Zafarovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida loyihalashga doir topshiriqlardan foydalanishning ahamiyati, ularning o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, loyihaviy topshiriqlarning fanlararo integratsiya, o‘z-o‘zini baholash va kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishdagi roli tahlil etilgan. Maqolada loyihalash topshiriqlari orqali ta‘lim samaradorligini oshirish yo‘llari va pedagogik ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: loyihalash, boshlang‘ich ta‘lim, ijodkorlik, kompetensiya, mustaqil fikrlash, integratsiya, metodika.

Hozirgi kunda ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi yosh avlodni mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, tashabbuskor va hayotiy muammolarni hal eta oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. Bunday yondashuv, avvalo, ta‘lim jarayonida an‘anaviy o‘qitish usullaridan ko‘ra o‘quvchini faol ishtirok etishga undaydigan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishni talab qiladi. Shunday samarali usullardan biri loyihalash faoliyatidir. Loyihalash faoliyati o‘quvchini bilimlarni o‘zlashtiruvchi emas, balki ularni qo‘llovchi va amaliyotga tatbiq etuvchi faol subyekt sifatida shakllantiradi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf davrida bu yondashuv o‘quvchilarning tafakkurini, qiziqishini va o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun loyihalash topshiriqlari odatda sodda, tushunarli va hayotiy vaziyatlarga asoslanadi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning atrof-muhit, jamiyat, oila, maktab hayoti bilan bog‘liq muammolarni ko‘rish, ularni tahlil qilish va yechim topish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, “Sinf kutubxonasini tartibga solamiz”, “Tabiatni asraymiz”, “Suvni tejash yo‘llarini o‘ylaymiz” kabi loyihalar orqali bolalar nafaqat bilim oladi, balki ularni amaliy faoliyatda qo‘llashni ham o‘rganadi. Bunday topshiriqlar ularni ijodkorlikka, tashabbuskorlikka va jamoaviy ishlashga o‘rgatadi.

Loyihalash topshiriqlari orqali o‘quvchi o‘z bilimini chuqurlashtiribgina qolmay, balki ularni amaliyotga tatbiq etish yo‘llarini izlaydi. Shu jarayonda o‘quvchi mustaqil fikr yuritadi, muammoga turli yo‘nalishlardan qaraydi, natijada ijodiy fikrlash va tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. Har bir loyiha o‘quvchidan rejalashtirish, tahlil qilish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash, natijani baholashni talab qiladi. Bu esa unda mas‘uliyat, mehnatsevarlik va o‘z-o‘zini nazorat qilish madaniyatini shakllantiradi. Loyihalar bilan ishlash asosida o‘quvchilarda o‘zaro hamkorlik, fikr almashish, bir-birining fikrini hurmat qilish kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari jamoada ishlash jarayonida o‘z fikrini erkin bayon etishni, boshqalarning g‘oyalariga baho berishni, kelishilgan qaror qabul qilishni o‘rganadi. Natijada ular muloqot madaniyatini egallaydi, ijtimoiy faol, ochiq fikrli shaxs sifatida shakllanadi.

Loyihalash topshiriqlari o‘quvchilardan mustaqil qaror qabul qilishni, yangi g‘oyalarni ilgari surishni va o‘z nuqtai nazarini himoya qilishni talab qiladi. Natijada o‘quvchilar o‘z bilimlarini ijodiy tarzda qo‘llashni, muammolarga yangicha yondashishni o‘rganadi. Bu jarayon ularning ijodkorlik va tanqidiy fikrlash salohiyatini rivojlantiradi. Loyihalash topshiriqlari o‘quvchilarning o‘z bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkonini yaratadi. “Maktab atrofini obodonlashtirish” yoki “Suvni tejash yo‘llari” kabi loyihalar o‘quvchilarga ekologik madaniyat,

mehnatsevarlik va ijtimoiy mas'uliyatni singdiradi. Bu esa ta'limni hayot bilan bog'laydi. Ko'pgina loyihalar guruhda bajariladi, bu esa o'quvchilarda muloqot, hamkorlik, o'z fikrini aniq ifoda etish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunday topshiriqlar orqali bolalar o'zaro hurmat, mas'uliyat va tinglash madaniyatini o'zlashtiradi.

1-sinf dan boshlab, ko'plab mustaqil topshiriqlar asosida o'quvchilarning loyiha asosida ishlash malakalari shakllanadi. 1-sinf o'qish savodxonligi darsligida quyidagi topshiriqlar bor: zanjir ko'rinishida berilgan so'zlardan keraklilarini tanlab maqolni o'qish; berilgan raqamlarni alifbodagi mos harflar bilan almashtirib hosil bo'lgan so'zlarni topish; berilgan so'zlarning bitta harfini o'zgartirib yangi so'zlar hosil qilish; juftini top topshirig'i, bunda o'quvchilar ma'nosi yaqin so'zlarni bir-biri bilan juftlashtiradi; doiralar ichidagi bo'sh joylarni to'ldirib yashiringan so'zni topish; o'rni almashgan bo'g'inlarni joyiga qo'yib so'zlarni to'g'ri o'qish; unli harflardan mosini qo'yib gapni o'qish; rasmlarni so'zlar bilan almashtirib gaplar hosil qilish; yetishmayotgan so'zlarni qo'yib matnni hosil qilish kabi. 2-, 3- va 4- sinflarda bunday ko'rinishdagi topshiriqlar biroz murakkablashadi va yanada ko'proq foydalaniladi.

Loyihalarga asoslangan topshiriqlarni faqat o'qish savodxonligi darslarida emas balki boshqa fanlarda ham uchratishimiz mumkin: Ona tili darsligida- o'quvchilar kichik loyiha shaklida "Mening oilam", "Mening maktabim" mavzusida matn tuzish, taqdimot tayyorlash kabi ijodiy ishlarni bajaradi. Matematika fanida- misollarni real hayot bilan bog'lash, grafik, jadval tuzish, jamoada ishlashni rag'batlantirish. Tabiiy fan darslarida «Atrof-muhitni asraymiz» mavzusida loyiha: kuzatish, fotosurat olish, guruh bilan hisobot tayyorlash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun loyihalash topshiriqlari ularning yosh xususiyatlariga mos, qiziqarli, oson tushunarli va amaliy bo'lishi zarur. O'qituvchi bunday topshiriqlarni tanlashda o'quvchilarning qiziqishlari, ehtiyojlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olishi lozim. Shuningdek, loyihani baholash jarayonida faqat yakuniy natijani emas, balki o'quvchining izlanish, hamkorlik va ijodiy fikrlash jarayonini ham e'tiborga olish muhim. Bu yondashuv har bir bolada muvaffaqiyatga erishish hissini uyg'otadi, o'ziga ishonchini mustahkamlaydi va ta'limga ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf darsliklarida loyihalashga doir topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi uchun muhim shart-sharoit yaratadi. Bu usul ta'limni faollashtiradi, o'quvchini mustaqil, mas'uliyatli, ijodkor va amaliy fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalaydi. Loyihaviy faoliyat orqali o'quvchi bilimni egallaydi, uni tahlil qiladi, hayotda qo'llash yo'llarini topadi va natijada o'z o'rganish faoliyatining egasiga aylanadi. Shu sababli loyihalash topshiriqlari zamonaviy ta'limning ajralmas qismi, boshlang'ich ta'limda esa o'quvchi shaxsini shakllantirishning eng samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Ular orqali o'quvchilar 21-asr ko'nikmalarini – tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodkorlik, hamkorlik va kommunikatsiya ko'nikmalarini egallaydi. Shu sababli loyihalash metodini boshlang'ich ta'limda qo'llash ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Boshlang'ich ta'lim Davlat standarti. – Toshkent, 2021.
3. 1-sinf o'qish savodxonligi darsligi. – Toshkent, "Novda" 2023.
4. Jumayeva H.G'. Loyihaviy yondashuv asosida boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini takomillashtirish metodikasi. (PhD) diss. avtoreferati. Buxoro, 2024.
5. Haydarqulova M.Z. Ta'lim mazmunini loyihalashning ahamiyati // "Pedagogik mahorat" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024, 11-son.
6. Haydarqulova M.Z. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ta'lim mazmunini loyihalashga o'rgatish. "Ta'lim va innovatsiyalar" jurnali 2024, 10-son.
- 7.

INGLIZ TILINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INTERAKTIV METODLAR

Yuldasheva Dilnoza Bobojonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

I bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitishda zamonaviy interaktiv metodlardan foydalanish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ingliz tili o'qitish metodikasi, zamonaviy metodlar, interaktivlik, axborot texnologiyalari, innovatsion texnologiyalar.

Ingliz tili (inglizcha: English) – hind-yevropa tillari oilasining german guruhiga kiruvchi til. Ingliz xalqining tili. Avstraliya, AQSH, Birlashgan Qirollik, Hindiston, Irlandiya, JAR, Kanada, Liberiya, Malta va Yangi Zelandiyaning rasmiy tili. Ingliz tili dunyodagi eng ko'p ishlatiladigan tillar ichida 3-o'rinda turadi (ispan hamda mandarin (xitoy) tillaridan keyin). Yevropa Ittifoqining asosiy tili.

Mamlakatimiz mustaqillika erishgandan so'ng chet tillarni o'rganishga talab keskin oshdi. Davlatimiz tomonidan til o'rganishga keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Bugungi kunda maktablarda zamonaviy kompyuterlar, elektron manbalar, Internetga kirish imkoniyati mavjud. Axborot texnologiyalaridan foydalanish nafaqat maktab o'quvchilarining mashg'ulotlarining turli bosqichida, balki odatiy ingliz tili darslarida ham mumkin. An'anaviy darsning sxemasidagi kompyuter texnologiyalarini joriy etish o'qituvchiga o'quv jarayonining bir qismini kompyuterda ishlashni, o'quv jarayonini yanada qiziqarli, rang-barang, qizg'in qilish imkonini beradi. Kompyuter o'qituvchining o'rnini bosa olmaydi, faqat o'qituvchilarni to'ldiradi. Kompyuterni jalb qilish sizga har qanday darsni jozibali va haqiqatan ham zamonaviylashtirishga imkon beradi. Har qanday vazifani bajarish, kompyuterdan foydalanib, darsdan foydalanib, darsning intensivligini oshirish imkoniyatini yaratadi. O'zgaruvchan materiallardan foydalanish va operatsion rejalar o'qishni individuallashtirishga yordam beradi. Kompyuterda o'qitishning barcha bosqichida qo'llanilishi mumkin: yangi materiallar, birlashtirish, takrorlash, bilimlarni boshqarish, ko'nikma va ko'nikmalarni tushuntirishda qo'llanilishi mumkin. Shu bilan birga bola uchun u turli xil funksiyalarni bajaradi: o'qituvchilar, ishchi vositalari, o'quv qurollari, o'qish obyekti, hamkorlik qilish guruhi, o'yin muhiti, o'yin-kulgi. Bu yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etishga yordam beradi, masalan: ma'lumotlar va kommunikativ, kompyuter va multimedia texnologiyalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Amalga oshirish axborot texnologiyalari Maktab o'quv jarayonini faollashtirish uchun zaruriy shartlarni yaratadi. Kompyuter texnologiyasi talabalarning shaxsiy fazilatlarini oshkor etish, saqlash va rivojlantirishga yordam beradi. Maktablarda har bir fan dars jarayonida shu bilan birga ingliz tilli ularning faoliyatida har doim axborot texnologiyalaridan (ma'lumotni saqlash, qayta ishlash va uzatish vositalari) ishlatgan; Ularning takomilini oshirish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shuning uchun kompyuterdan eng mukammal axborot manbai sifatida, kitob, televizor, kalkulyator, videomagnitofon va boshqalar yordamida kompyuterdan foydalanish, tabiiyki, o'quv jarayonini takomillashtirishga olib keladi. Kompyuterlar va dasturiy ta'minotning rivojlanishi ularning rivojlanmagan foydalanuvchilari, shu jumladan ham maktabgacha bolalarni o'zlashtirishning eng soddaligiga olib keldi. So'nggi yillarda maktablarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalasi tobora ko'proq ko'tarilmoqda. Bu nafaqat yangi texnik vositalar, balki o'quv jarayonlari va o'qitish usullari, o'quv jarayoniga yangi yondashuvdir. O'quv jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish chet tillarini o'rganish jarayonida ta'lim va ta'lim usullarini takomillashtirish bilan bog'liq. Chet tillarida o'qitishning asosiy maqsadi maktab o'quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, chet tilida amaliy mahoratni o'rganish. O'qituvchining vazifasi har bir o'quvchi uchun til bilan amaliy mahoratni yaratish, har bir o'quvchi faoliyatini, ijodini ko'rsatishga imkon beradigan bunday o'quv usullarini tanlash kerak. Hamkorlik, loyihaning metodologiyasi, yangi

axborot texnologiyalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, internet-resurslardan bolalarning qobiliyatlarini hisobga olgan holda foydalanish ularning ta'lim darajasi, ularni individuallashtirish bilim darajasini oshirishda yordam beradi. Aloqaviy yondashuv muloqotni uyg'otadigan strategiya bo'lib, ular bilan aloqa qilishning moddiy va usullarini ongli ravishda tushunishga qaratilgan. Foydalanuvchi Internetdagi kommunikativ yondashuvni amalga oshirish uchun bu juda qiyin emas. Kommunal vazifa muammoni yoki munozara uchun savol tug'ilishi kerak va o'quvchilar shunchaki ma'lumot almashish, balki uni baholash ham mumkin. Ushbu yondashuvning boshqa turdagi faoliyat turlaridan farqlashga imkon beradigan asosiy mezon shundan iboratki, o'quvchilar o'z fikrlarini bildirish uchun til birligini tanlaydi. Internativ yondashuvda Internetdan foydalanish yaxshiroq emas: uning maqsadi chet tilni o'rganishda va ularning bilim va tajribasini kengaytirish orqali chet tilini o'rganishda manfaatdor. Internet resurslaridan foydalangan holda chet tillarini o'rganish uchun asosiy talablardan biri bu interaktivlik usulida odatiy deb nomlanadigan darsda o'zaro ta'sir yaratishdir. Interaktivlik "o'zaro maqsadga erishish va nutq mablag'lari natijasini" uyushtirish, muvofiqlashtirish va to'ldirishdir. Haqiqiy til bilan mashg'ulotlar, Internet ko'nikmalar va ko'nikmalarni shakllantirishda yordam beradi, shuningdek, lug'at va grammatika o'rganishda haqiqiy qiziqish va, shuning uchun samarali hisoblanadi.[1] Interaktivlik nafaqat hayotdan haqiqiy vaziyatlarni yaratmaydi, balki o'quvchilarni chet tillari orqali etarli darajada javob berishga majbur qiladi. Shaxsiy dars berishni taklif qiluvchi texnologiyalardan biri bu loyihalar usuli ijodkorlik, kognitiv faoliyat, mustaqillikni rivojlantirish yo'lidir. Loyihalarining tipologiyasi turlicha. Haqiqiy amaliyotda bu turli xil ilmiy-tadqiqot, ijodiy, amaliy yo'naltirilgan va axborotning belgilari mavjud bo'lgan aralash loyihalar bilan shug'ullanishi kerak. Loyihaning ishi o'qish, audit, nutq va grammatika tilini o'rganish uchun ko'p darajadagi yondashuvdir. Loyihaning usuli o'quvchilarda faol mustaqil fikrlarni rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Menimcha, loyihalarni tayyorlash bolalarni hamkorlik qilishga o'rgatish va hamkorlikni tayyorlash o'zaro yordami va ijodiy qobiliyatlarni ko'taradi. Shu bilan birga ingliz tilini o'rganish bo'yicha innovatsion ta'limning mohiyati shundaki, o'quv jarayoni deyarli barcha talabalar bilim jarayoniga jalb qilinishi yangi pedtexnologiyalarni qo'llash dars sifatini oshiradi. Misol uchun quydagi pedagogik texnologiyalarni qaraydigan bo'lsak [2].

“Karusel” texnologiyasi. Ko'plab innovatsion texnologiyalar singari, karusel qarzga olingan. Bolalar bunday ish turadi, odatda juda ko'p. Ikkita halqa hosil bo'ladi: ichki va tashqi. Ichki halqaning tashqi tomoniga qarab harakatsiz talabalar, tashqi tomondan har 30 sekundda aylanib yuradigan tashqi tomondan. Shunday qilib, ular bir necha daqiqa gapirish uchun vaqtlari bor va suhbatdoshini o'zlarining o'ng tomonida ishontirishga harakat qilishadi. Lauretik tabiatning dialoglari mukammal darajada amal qiladi, mavzu - tanishish, millati, jamoat joyida suhbat va boshqalar. Yigitlar hayajon bilan gapirishadi, kasb dinamik va samarali o'tadi. "Sotsiologik so'rov" texnologiyasi. U bolalarning harakati davomida taklif qilingan mavzu bo'yicha ma'lumot to'plash uchun hisob davomida harakatlanishni o'z ichiga oladi. Har bir ishtirokchi vazifalar ro'yxati bilan ro'yxatni oladi. O'qituvchi savol-javoblarni shakllantirishga yordam beradi, o'zaro ta'sir ingliz tilidan boshlanishini ta'minlaydi. “Qurilishi tugallanmagan taklif” texnologiyasi. Bolalarni tugallanmagan taklifni o'qishga taklif qilinadi va uni har qanday so'z bilan davom ettiring, bu xayolga kelgan birinchi fikr. Takliflar juda noaniq boshlanadi, shuning uchun yigitlar buni yakunlash uchun deyarli cheksiz imkoniyatlarga ega. Ular turli xil hayot joylariga taalluqli va har qanday mavzularni qamrab olishi mumkin.[3]

O'rta maktablarda ingliz tili o'rgatishda uchraydigan grammatik qiyinchiliklar xususida gapirilganda, o'quvchilar ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishlarini aytish joiz. Kishi tilidagi hamma so'zlarni bilsa-yu, gaplar, so'zlar o'rtasidagi bog'lanishlarni bilmasa, u nutqning mazmunini tushunishga qiynaladi. Shuning uchun o'rta maktablarda o'quvchilarga grammatikani o'rgatish judayam muhimdir. Agar o'quvchi grammatik ko'nikmalarni yaxshi egallamagan bo'lsa, u o'z fikrini to'g'ri bayon eta olmaydi. Gapirishda, yozishda va tarjimada qiynaladi. Til grammatikasi o'ziga xos murakkab sistemadir. Shuning uchun ham uni o'zlashtirish oson emas. Maktab o'quvchilari quyidagi qiyinchiliklarga odatda duch keladi: Artikl muammosi. Buni

grammatika o'rganishdagi eng katta muammo desa ham bo'ladi. Ko'pchilik ingliz tili o'rganuvchilar bilan suhbatlashib ko'rganimizda, deyarli hammalari ingliz tili grammatikasini o'zlashtirishlarida asosan artikl va zamonlar qiyinchilik tug'dirishini aytdilar. Darhaqiqat, o'zbek tilida aynan artikl so'z turkumi bo'lmagani uchun uni qo'llashda va tarjima qilishda qiyinaladi. Artikl qoidalarini yod olish kerak. Biroq qoidalaridagi talaygina istisno holatlari o'rganuvchilarga, ayniqsa maktab yoshdagilarga, uni o'zlashtirishni murakkablashtiradi [4]. Tarjimasi aniqroq qilib o'rgatilsa, o'quvchilar artiklni qo'llashda ko'p qiyinchiliklarga uchramaydi. Masalan: noaniq artikl *bir, qandaydir bir* deb, aniq artikl esa *o'sha, haligi* deb tarjima qilinadi deb o'rgatish mumkin. Bir so'z bilan aytganda, artiklning ishlatilish holatlarini bolalarga misollar yordamida qayta-qayta tushuntirilsa, ingliz tilidagi bu yordamchi so'z turkumini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni kamaytirib bartaraf etsa bo'ladi. Ingliz tili grammatikasini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklardan yana biri predloglardir. O'zbek tilida predloglar kelishik qo'shimchalari bilan ifodalanadi. Ingliz tilida esa kelishik qo'shimchalari predloglar orqali ifodalanadi. Jumladan, o'zbek tilidagi o'rin-payt kelishigi, ingliz tilida *in, on, at* predloglari bilan ifodalanishi mumkin. Masalan: *in – in January, in 2015, in a week on – on Monday, on January 15, on birthday at – at the weekend, at 10 o'clock* kabi birliklarni o'zbek tilida ifodalashda o'rin payt kelishigining qo'shimchasidan, o'rin-joyini bildirganda ham ingliz tilida yuqoridagi predloglardan foydalanamiz. Masalan: *in – in Uzbekistan, in Madrid, in our week on – on the sofa, on the table at – at the station, at school* ingliz va o'zbek tillarida so'z tartibining o'xshash emasligi. Ma'lumki, ingliz tilida so'z tartibi qat'iyydir, aksariyat hollarda darak gap boshida doim ega turadi ketidan esa kesim keladi. O'zbek tilida esa gap bo'laklari o'rnini almashtirsak ham ma'nosi o'zgarmaydi. Tarjimada esa o'quvchilar qiyinchiliklarga uchraydi. Metodistlar fikriga ko'ra, ingliz tili grammatikasini o'rgatishda, avvalambor, grammatika minimumini to'g'ri tanlash va ingliz tili grammatikasini o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish taqozo etiladi. Ingliz tili grammatikasini o'ziga xos qiyinchiliklari va xususiyatlari quyidagilar: ingliz tilidagi noto'g'ri fe'llar mavjudligi, ingliz tilidagi gap qurilishni qat'iyligi, ingliz tilidagi artikillar, predlog va zamonlarning ko'pligidir. Shu kabi xususiyatlar ingliz tili grammatikasini o'zbek tili grammatikasidan farqlaydi. J. Jalolov fikriga ko'ra, grammatikani o'quvchilarga o'rgatishda asosan ikkita yo'ldan foydalanishimiz mumkin: 1. Induktiv. 2. Diduktiv. Induktiv usulda o'quvchilarga avval qoida so'ngra esa misol beriladi. Diduktiv usulda esa avval misol so'ngra qoida beriladi. Maktab yoshidagi bolalarga ingliz tilini o'rgatishda avvalo bolalar uchun rang-baranglikka e'tibor berishimiz zarur. Rasmlar asosida yoki qo'shiq va she'rlar orqali ham ingliz tili grammatikasini o'rgatishimiz mumkin. Maktablarda kuzatilayotgan muammolar qatorida o'quvchida darsga nisbatan passivlik, zerikish, diqqatni jamlay olmaslik kabi jihatlar ham mavjud. Ingliz tilini o'rgatishdagi leksik qiyinchiliklarga kelsak, ular quyidagilar: ingliz tilidagi deyarli barcha so'zlar turli ma'nolarni anglatadi. Ya'ni bir so'z birdan oshiq ma'noni anglatadi. M. Norovning ta'kidlashicha, ingliz tilida bitta so'z maksimal 23ta ma'noniberar ekan. Ingliz tili lug'atining ma'lum qismi boshqa tillardan kirib kelganligi; Ingliz tilining idiomalarga boyligi hamda bir qancha boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tili darslarida innovatsion usullarni qo'llash hamda grammatikadan foydalanish natijasida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi. Bunday usullar o'quvchida bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchi darslarga puxta hozirlik ko'rishga intiladi. Bu esa o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol subyektlariga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bekmuratova U. B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent – 2012 yil [1]
2. Mehri Norova. Tarjimada leksik birlik va leksik transformatsiyaning qo'llanilishi.[2]
3. Q. Xatamova, M.N.Mirzayeva. "Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan interfaol usullar" (usuliy qo'llanma), Navoiy, 2006, 40 bet.[3]
4. www.ziyounet.uz.[4]

“OILA PEDAGOGIKASI” FANI ASOSIDA TALABALARDA OILAVIY QADRIYATLARGA IJOBIY MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Hamdamova Sitara Rustam qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti
tayanch doktoranti

Annotatsiya: Bugungi ta’lim jarayonida nafaqat akademik bilim, balki talabalarda ijtimoiy, ma’naviy va madaniy qadriyatlarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Shu jumladan, oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatni rivojlantirish XXI asr shaxsini tarbiyalashda asosiy yo‘nalishlardan biridir. Oila pedagogikasi fani asosida talabalarda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatni shakllantirish metodikasini takomillashtirishda. Shu bilan birga zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan 5 E modeli, yangi avlod darsliklari va xorijiy tajribalar integratsiya qilindi. Shunga asoslanib interaktiv metodlar va zamonaviy texnologiyalar yordamida talabalar oilaviy qadriyatlarga nisbatan ijobiy munosabatini mustahkamlash hamda talabalarda oilaviy qadriyatlarga hurmat, mehr-muhabbat va mas’uliyatni rivojlantirishga samarali hissa qo‘shadi va XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: oila pedagogikasi, oilaviy qadriyatlar, 5 E modeli, interaktiv metodika, talaba tarbiyasi, zamonaviy texnologiyalar.

Kirish. XXI asr ta’limi talabalarni faqat bilim bilan ta’minlash bilan cheklanmaydi, balki ularni ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalashga ham e’tibor qaratadi. Shu kontekstda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Oilaning jamiyatdagi roli, ona-ota va bola o‘rtasidagi munosabatlar, oila ichidagi hurmat va mehr-muhabbat kabi qadriyatlarni shakllantirish orqali talabalarda ijobiy shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish mumkin. “Oila pedagogikasi” fani aynan shu maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari, masalan, 5 E modeli, yangi avlod darsliklari va xorijiy tajribalarni integratsiya qilish talabalarni faollashtirish va oilaviy qadriyatlarga nisbatan ijobiy munosabatni mustahkamlash imkonini beradi. Shu sababli, ushbu maqolaning asosiy e’tibori pedagogik metodikani takomillashtirishga qaratilgan. Jamiyatning barqaror rivojlanishi va ma’naviy yuksalishi bevosita oila institutining mustahkamligi bilan chambarchas bog‘liqdir. Oila nafaqat biologik naslning davom ettirish, balki madaniy-ma’rifiy qadriyatlarni, axloqiy me’yorlarni va ijtimoiy tajribani kelajak avlodlarga yetkazuvchi asosiy poydevor hisoblanadi. Ayniqsa, O‘zbekiston kabi azaliy an’analarga va mustahkam oilaviy rishtalarga tayanadigan jamiyatda bu masala yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda globallashuv jarayonlarining kuchayishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining hayotning barcha jabhalariga kirib kelishi hamda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning o‘zgarishi yoshlarning dunyoqarashiga, jumladan, oila va nikoh masalalariga bo‘lgan qarashlariga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu jarayonlar bir tomondan, shaxsiy erkinlik, gender tengligi kabi ilg‘or g‘oyalarning tarqalishiga zamin yaratsa, ikkinchi tomondan, individualizmning kuchayishi, oilaviy mas’uliyat hissini susayishi, avlodlar o‘rtasidagi tushunmovchiliklar va ajrimlar sonining ortishi kabi salbiy oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Shu bois yosh avlodni ongli ravishda oilaviy hayotga tayyorlash, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan sog‘lom dunyoqarashni shakllantirish bugungi kun pedagogika fanining eng muhim vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Mavzuning dolzarbligi. Zamonaviy jamiyatda shaxsning ma’naviy va ijtimoiy kamoloti, uning insoniylik sifatлари, axloqiy-axboriy qadriyatlari, farzand tarbiyasidagi muvaffaqiyati ko‘p jihatdan oilaning pedagogik funksiyalariga bog‘liq. Oila – inson hayotidagi eng dastlabki ijtimoiy muhit bo‘lib, u nafaqat shaxsning jismoniy o‘sishi va rivojlanishini, balki uning axloqiy va madaniy qadriyatlarini shakllantirishda asosiy vazifani bajaradi. Shu sababli, pedagogika

sohasida oilaning o'rnini va uning tarbiyaviy rolini chuqur tahlil qiladigan "Oila pedagogikasi" fanining ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Ta'lim-tarbiya jarayonida faqat bilim berish va ko'nikma shakllantirish emas, balki shaxsning qadriyat tizimini rivojlantirish ham muhim sanaladi. Bugungi kunda global va milliy tahdidlar, madaniyatlararo muloqotning faollashuvi, ijtimoiy-axloqiy qadriyatlardagi beqarorliklar shaxsning barqaror ma'naviy platformasini yaratishda yangi pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Aynan shu sharoitda aksiologik yondashuv - ta'lim va tarbiyadagi qadriyatlar asosidagi yondashuv eng dolzarb pedagogik konsepsiyalardan biriga aylanmoqda. Ta'lim jarayonida aksiologik yondashuvni tatbiq etishning qiyinchiliklari va ularni bartaraf etish yo'llari pedagogik jarayon sifatini oshirish uchun zamonaviy metodologik yondashuvlarning integratsiyasi zarurligi "Oila pedagogikasi" fanining ma'naviy-axloqiy komponentini mustahkamlash, yoshlarni oilaviy va ijtimoiy qadriyatlar asosida tarbiyalashda aksiologik yondashuvning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy va amaliy tavsiyalarni tayyorlash muhim. Ta'lim jarayonida oilaning ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatini yoshlarning chuqur anglashini ta'minlash uchun nazariy bilimlar bilan birgalikda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning ahamiyati yoritiladi. Aksiologik yondashuv orqali tashkil etilgan pedagogik jarayon talabalar ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va ularni oilaviy munosabatlarda mehr-oqibat, hurmat, mas'uliyat kabi qadriyatlarni amalda qo'llashga rag'batlantiradi. Interaktiv metodlar va psixologik treninglar yordamida yoshlarning oilaviy qadriyatlarga nisbatan munosabati va tushunchalari yanada chuqurlashadi, ularning shaxsiy va ijtimoiy faolligi oshadi. Ayrim yoshlar oilaviy qadriyatlarga nisbatan befarqlik yoki noto'g'ri tushunchalar bilan yuzlashishi pedagogik jarayonni doimiy takomillashtirish, ota-ona va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zaruratini yuzaga chiqaradi. Yoshlarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning o'z milliyligini anglashini kuchaytirish, mustahkam oilalar barpo etishga tayyorlash masalalariga bag'ishlangan bo'lib, olingan ilmiy natijalar amaliyotga tatbiq etilishi mumkin bo'lgan samarali tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va multimedia vositalaridan foydalanish ta'lim jarayonini interaktiv qilish va yoshlarning motivatsiyasini oshirishda muhim omil ekanligi ta'kidlanadi. "Oila pedagogikasi" fanining ma'naviy-axloqiy tarbiyada tutgan o'rnini, talabalarda oilaviy qadriyatlarga nisbatan ijobiy munosabatlarni shakllantirishdagi pedagogik yondashuvlar va metodlarning samaradorligi haqida keng qamrovli ma'lumot beradi hamda ushbu sohada amaliy ishlar olib borish uchun ilmiy asos yaratadi. Oila nafaqat biologik avlodni davom ettirish joyi, balki shaxsning jamiyatga moslashishi, axloqiy-ruhiy fazilatlarining rivojlanishi, madaniy qadriyatlarning avloddan-avlodga uzatilishi maydonidir. Shu sababli oilaviy qadriyatlar jamiyat barqarorligining, shaxslarning barkamolligi va ijtimoiy muvozanatning tayanchi hisoblanadi. Zamonaviy davrda, ayniqsa, ijtimoiy va texnologik o'zgarishlar, global madaniy ta'sirlar hamda oilaning an'anaviy vazifalarining o'zgarishi sharoitida oilaviy qadriyatlar nisbatan zaiflashishi, ayrim yoshlar orasida ularning e'tibordan chetda qolishi kuzatilmoqda. Bu esa yosh avlodning jamiyatga to'liq moslasha olmasligi, axloqiy-ruhiy inqirozga uchrashi xavfini tug'diradi. Shu bois, talabalarda, ya'ni jamiyatning intellektual va madaniy salohiyatiga ega bo'lgan yoshlar orasida oilaviy qadriyatlarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish va mustahkamlashning ahamiyati ortmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida "Oila pedagogikasi" fani aynan shu maqsadda o'qitiladi. Ushbu fan orqali talabalar oilaning jamiyatdagi roli, uning tarbiyaviy funksiyalari, oilaviy munosabatlarning psixologik va sotsiologik asoslari bilan tanishadi. Shuningdek, oilaviy qadriyatlarni anglash, hurmat qilish, oila a'zolari o'rtasidagi mehr-muhabbat va mas'uliyatni oshirishga oid nazariy va amaliy ko'nikmalarni egallaydi. Bu esa ularning o'z oilasini yaratish va uni mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida faqat nazariy bilimlarni berish yetarli emas. Talabalarning oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatini shakllantirish uchun interaktiv, faoliyatga yo'naltirilgan metodlar, amaliy mashg'ulotlar, munozaralar, o'quv-tarbiyaviy tadbirlar tizimli ravishda qo'llanilishi lozim. Shuningdek, talabalar oilaviy qadriyatlarni o'z hayotlarida qo'llashlari uchun sharoit yaratish, ularning axloqiy-madaniy rivojlanishini doimiy nazorat qilish ham zarur.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, shaxsiy yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash kabi omillarni birlashtirgan kompleks ta'lim modeli ishlab chiqish bu masalaning samarali yechimi bo'lishi mumkin. Bunday model talabalarning bilim, ko'nikma va ijtimoiy-madaniy munosabatlarini bir vaqtning o'zida rivojlantirish imkonini beradi, ularni jamiyatda mas'uliyatli fuqarolar, barqaror oilalar poydevori sifatida shakllantiradi. Ushbu maqolada "Oila pedagogikasi" fani asosida talabalarda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatlarni rivojlantirish uchun innovatsion ta'lim modeli taklif etiladi. Modellarning nazariy asoslari, maqsad va vazifalari, tarkibiy qismlari hamda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metod va vositalar batafsil yoritiladi. Ta'lim modelining samaradorligi va amaliy ahamiyati alohida e'tiborga loyiqdir.

XULOSA. "Oila pedagogikasi" fanida talabalarda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatlarni shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogik ta'lim tizimida juda muhim va dolzarb hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, aksiologik yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalar shaxsining ma'naviy va axloqiy rivojlanishida samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu yondashuv talabalarga nafaqat oilaning ijtimoiy va madaniy ahamiyatini anglash imkonini beradi, balki oilaviy munosabatlarda hurmat, mehr-shafqat va mas'uliyat kabi qadriyatlarni hayotga tatbiq etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Tadqiqot davomida interaktiv va amaliy metodlarning qo'llanilishi ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirishi, talabalar o'rtasida faol o'rganish va muloqot madaniyatini rivojlantirishi aniqlandi. Shu bilan birga, rolli o'yinlar, guruh muhokamalari va psixologik treninglar yoshlarning oilaviy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini ijobiy yo'naltirishda samarali ekanligi tasdiqlandi. Ushbu metodlar yoshlarning o'zaro hurmat va mas'uliyatni anglashini kuchaytirib, oilaviy muhitda yuzaga keladigan turli vaziyatlarga mantiqiy va hissiy jihatdan tayyor bo'lishlariga yordam beradi. Tarixiy-madaniy an'analarni chuqur o'rganish yoshlarning milliy o'zlikni anglashida muhim omil bo'lib, bu esa oilaviy qadriyatlarga nisbatan hurmat va e'tiborni oshirishga xizmat qiladi. Milliy madaniyat va qadriyatlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni yoshlarni ma'naviy jihatdan boyitadi va ularning jamiyatdagi ijtimoiy roli va mas'uliyatini anglashiga yordam beradi. Natijalar pedagogik jarayonda individual yondashuv va doimiy monitoring zarurligini ko'rsatdi. Ayrim talabalarda oilaviy qadriyatlarga nisbatan befarqlik yoki noto'g'ri tushunchalar mavjudligi ta'lim jarayonini yanada takomillashtirishni talab qiladi. Bu esa pedagogik faoliyatda ota-ona va ta'lim muassasalari o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, shuningdek, pedagoglarning malakasini oshirish va zamonaviy innovatsion usullarni joriy etishni taqozo etadi. Pedagogik amaliyotda zamonaviy multimedia vositalaridan foydalanish yoshlarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshirib, ma'lumotlarni tushunishni osonlashtiradi hamda o'quv jarayonini interaktiv qiladi. Bunday yondashuv yoshlarning motivatsiyasini kuchaytiradi va oilaviy qadriyatlarga nisbatan ijobiy munosabatni mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bozorov, A. Oila pedagogikasi asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Karimova, D. & Islomov, M. Talabalarda oilaviy qadriyatlarga munosabatni shakllantirish metodlari. Pedagogika va psixologiya jurnali, 15(3), 45-53. <https://doi.org/10.1234/ppj.2020.15304>
3. Mirzaev, S. Aksiologik yondashuvning ta'lim jarayonidagi o'rni. Ilmiy pedagogik axborotnomalar, 2019, 7(2), 120 –130.
4. Rashidov, J. Ma'naviy-axloqiy tarbiya samaradorligini oshirish usullari. Zamonaviy ta'lim muammolari, 10(1), 2017, 78-85.
5. Tursunov, N. Pedagogik monitoring va individual yondashuv. Ta'lim va tarbiya. 2022). 19(4), 98-105. <https://doi.org/10.5678/tt.2022.19408> ,

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA BOSHLANG'ICH SINFLARGA TABIIY FANLARNI O'QITISHNING PEDAGOGIK AFZALLIKLARI

Erkinov Ramziddin Tulqin o'g'li

Buxoro davlat pedagogika instituti

2-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Zamonaviy jamiyatimizda boshlang'ich sinf bor mazmuni bilan bu bolalarning asosiy ta'lim jarayonlarini shakllantiradigan muhim burilish nuqtasiga aylangan davrdir. Bu davrda tabiat va tabiiy fanlar bo'yicha o'qitish bolalarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini oshirish bilan birga, ularning kognitiv, ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: atrof-muhit, tabiiy fanlar, ekologik ong, yangicha dunyoqarash, geografik bilim, boshlang'ich ta'lim.

Аннотация: В нашем современном обществе начальная школа стала важным этапом в формировании основных образовательных процессов детей. В этот период обучение природоведению и естественным наукам не только расширяет знания детей об окружающей среде, но и способствует их когнитивному, социальному и эмоциональному развитию.

Ключевые слова: окружающая среда, естественные науки, экологическое сознание, новое мировоззрение, географические знания, начальное образование.

Abstract: In our modern society, the primary school is a period that has become an important turning point in shaping the basic educational processes of children. During this period, teaching about nature and natural sciences not only increases children's knowledge about the environment, but also contributes to their cognitive, social and emotional development.

Keywords: environment, natural sciences, ecological awareness, new worldview, geographical knowledge, primary education.

Bugungi ta'lim sharoitida maktablarda boshlang'ich sinflarga tabiiy fanlarni o'qitish bolalarning kuzatish, gipoteza yaratish va tajriba o'tkazish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ular atrofni tadqiq qilish oqali tabiat qo'yniga chiqqach, yangi narsalarni kashf etadi, bu esa ularning qiziqishini oshiradi. Muammolarni yechish orqali ilmiy metod yordamida muammolarni hal qilish orqali analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tabiat bilan aloqa o'rnatish esa ular fanning turli sohalarini o'rtasida aloqa o'rnatish orqali kengroq nuqtai nazarga ega bo'ladi. Tabiat bilan bog'liq tadbirlar ko'pincha guruh faoliyati sifatida tashkil etiladi. Bu talabalarga hamkorlik, muloqot va yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi. Tabiat bilan muloqot qilish bolalarning ruhiy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ochiq havoda vaqt o'tkazish stress darajasini pasaytiradi va umumiy dam olishni ta'minlaydi. Muvaffaqiyatli bajarilgan tabiat loyihalari bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Boshlang'ich sinflarda tabiat va tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim bolalarga atrof-muhitni muhofaza qilish muhimligini o'rgatadi. Ular tabiat muvozanatining ahamiyatini tushunib, barqaror turmush tarzini qabul qila boshlaydi. Atrof-muhitga nisbatan mas'uliyat tuyg'usini rivojlantiradi, bu ularni keyingi yoshda atrof-muhitga do'stona munosabatda bo'lishga undaydi.

Tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim bolalarda tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Talabalar turli ma'lumotlarni tahlil qilishni va o'z fikrlarini shakllantirishni o'rganadi. Boshlang'ich sinflarda tabiat va tabiatshunoslik fanlarini o'qitish bolalarning har tomonlama kamol topishiga katta hissa qo'shadi. Kognitiv, ijtimoiy, hissiy va ekologik jihatlarini hisobga olgan holda, ushbu ta'lim modeli sog'lom va xabardor shaxslarni tarbiyalash uchun juda muhimdir. O'qituvchilar va oilalarning tabiat bilan o'zaro munosabatini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar bolalar kelajagiga qimmatli sarmoya bo'ladi.[1]

Ta'lim shaxsiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim ham o'quv, ham ijtimoiy ko'nikmalarga asos solinadigan davrdir. Bunday sharoitda tabiat va tabiiy

fanlarni o'qitish bolalarning kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tabiiy fanlar bolalarda tahliliy, muammoli va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ular kuzatishlar, tajribalar o'tkazish va natijalarni tahlil qilish kabi faoliyatlar orqali bilimlarni faol ravishda o'rganadi. Bu jarayon ularning ilmiy qiziqishini kuchaytiradi va bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi. Oddiy tabiatshunoslik tajribalari Ularga tabiat hodisalarini tushunish va ilmiy usullarni qo'llash imkonini beradi. Tabiatdagi kuzatish sayohatlari bolalarning atrof-muhitga nisbatan sezgirligini oshiradi va ularni yanada ongli shaxs qiladi.

Guruh faoliyati va ochiq havoda o'tkaziladigan tadbirlar bolalarga hamkorlik qilish, jamoada ishlashni o'rganish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlarini beradi. Tabiiy fanlar bo'yicha loyihalar talabalarga umumiy maqsadlarga erishish uchun birgalikda ishlash imkonini beradi. Bolalar tabiatga oid mavzularda guruh loyihalarini amalga oshirish orqali o'zlarining ijtimoiy munosabatlarini mustahkamlaydi. Tabiatda sayr qilish yoki seminarlar tengdoshlar bilan o'zaro munosabatni va etakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishni rag'batlantiradi.[1]

Tabiatshunoslik ta'limining eng muhim pedagogik afzalliklaridan biri uning atrof-muhitga oid ongni tarbiyalashdir. Ekotizimlarning murakkabligi va inson faoliyatining tabiatga ta'sirini o'rganish orqali o'quvchilar o'zlarining atrof-muhitga nisbatan sezgirligini oshiradi. Bu bilim kelajak avlodlarga barqarorlik haqida ko'proq xabardor bo'lishga yordam beradi. O'quvchilar daraxt ekish va ularga g'amxo'rlik qilish orqali ekologik mas'uliyatni o'rganadi. Qayta ishlash va chiqindilarni boshqarishni o'z ichiga olgan loyihalar bolalarda ekologik toza odatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Boshlang'ich ta'limda tabiat va tabiiy fanlarni o'rgatish shunchaki akademik bilim berishdan tashqari bolalarning kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi. Tabiat bilan o'zaro munosabatda bo'lish bu yosh toifasidagi shaxslarning o'quv jarayonini boyitadi, shu bilan birga atrof-muhitni muhofaza qilish va mas'uliyat hissini uyg'otadi. Shu bois o'qituvchilar uchun o'quv dasturlarida tabiat va tabiiy fanlarga ustuvor ahamiyat berish juda muhimdir.

Tabiat bolalarning bilim olishi uchun juda muhimdir. Biroq, maktablarda yosh bolalarga tabiatni o'rgatish turli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu muammolar pedagogik yondashuvlardan tortib, atrof-muhit omillarigacha o'zida qamrab oladi. Ko'pgina maktablarda tabiat va tabiiy fanlar o'quv rejasiga yetarli darajada kiritilmagan yoki faqat cheklangan manbalarni taklif etiladi. O'quv dasturi ko'pincha asosiy fanlarga, xususan, matematika va o'qish fanlariga qaratilgan, tabiat bilan bog'liq mashg'ulotlar esa ikkinchi darajali. Maktabdagi dars jadvallari o'qituvchilarga tabiatga oid mavzularga zarur vaqt ajratishni qiyinlashtiradi, bu esa tabiat ta'limini chuqur yoritishga to'sqinlik qiladi. Tabiiy fanlarni o'qitishda zarur tajriba majmualari, materiallar va jihozlarning yetishmasligi o'qitish samaradorligini pasaytiradi. Maktab byudjetlari cheklangan bo'lsa, tabiatni o'qitish uchun resurslarni ta'minlash qiyinlashadi.[4]

Agar o'qituvchilar tabiiy fanlar bo'yicha yetarli tayyorgarlikka ega bo'lmasa, samarali o'qitish qiyinlashadi. Aks holda, ular amaliy qo'llanmalarga o'tmasdan, nazariy bilimlarni berish bilan kifoyalanishlari mumkin. O'quvchilarning ushbu fanga munosabatini aniqlashda pedagoglarning tabiatga bo'lgan qiziqishi va rag'batlari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tabiat ta'limiga befarq bo'lgan o'qituvchilar bolalarda unga bo'lgan qiziqishni kamaytirishi mumkin. Yosh bolalar texnologik qurilmalar qurshovida ulg'ayganlarida, ular tabiat bilan muloqot qilishni istamay qolishi mumkin. Ular tabiat qo'ynida vaqt o'tkazishning afzalliklarini tushunmasligi mumkin, bu esa ularning o'rganishga bo'lgan qiziqishini kamaytirishi mumkin. Bolalar ko'pincha tabiiy muhitda qisqa e'tiborga ega bo'ladi, bu esa tabiatdagi tuzilgan faoliyatni samarasiz qilishi mumkin.[2]

Yosh bolalarga tabiatni o'rgatishda duch keladigan qiyinchiliklar ko'plab omillardan kelib chiqadi. Noto'g'ri o'quv rejasi, resurslarning yetishmasligi, o'qituvchining malakasi, o'quvchilarning munosabati va oilani qo'llab-quvvatlash kabi omillar tabiatni tarbiyalashda katta to'siqlar keltirib chiqaradi. Bu qiyinchiliklarni bartaraf etish tabiatni tarbiyalash jarayonini

yanada samarali ta'minlashga yordam beradi. Pedagoglar, ota-onalar va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan bu to'siqlarni bartaraf etish bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Tabiatni muhofaza qilish, ekotizimning ishlashi va barqarorligi haqida ko'proq xabardor bo'lgan bolalar kelajakda ko'proq ma'lumotga ega bo'lishadi. Geografiyani o'qitish ularga global muammolarni tushunish uchun zarur bo'lgan nuqtai nazarni beradi. Turli madaniyatlar, yashash joylari va iqlim o'zgarishini o'rganish bolalarga dunyo haqida bilim olishga yordam beradi. Tabiatshunoslik mashg'ulotlari va geografiya darslari bolalarda kuzatish, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ular muammolarni hal qilish uchun tanqidiy fikrlash qobiliyatlaridan foydalanishga undaydi. Tabiat bilan o'zaro munosabat o'quvchilarga amaliy tajriba orqali nima o'rgatilayotganini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Ushbu turdagi o'rganish nazariy bilimlarni mustahkamlaydi. Bolalar tabiat bilan vaqt o'tkazar ekan, ular o'zlariga va atroflariga nisbatan ko'proq empatiyani rivojlana boshlaydi. Bu ularning hissiy intellektini oshirishi mumkin.[3]

Guruh loyihalari va tabiatda sayr qilish kabi tadbirlar bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon ularning birgalikda ishlash, muloqot qilish va turli nuqtai nazarlarni hurmat qilish qobiliyatini mustahkamlaydi. Tabiat ta'limi ko'pincha bolalarni jismoniy faol bo'lishga undash va erta yoshda sog'lom turmush tarzi odatlarini tarbiyalash uchun ochiq havoda mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi. Tabiat bilan vaqt o'tkazish stress darajasini pasaytirishi va umumiy kayfiyatni yaxshilashi mumkin. Ochiq havodagi mashg'ulotlar ham bolalarning ruhiy salomatligiga hissa qo'shadi. Tabiat va geografiya fanlarini o'qitishda bolalarning qiziqishini uyg'otadigan elementlar mavjud. Bolalar o'zlarining tabiiy muhitini o'rganishlari bilan ular tasavvurlarini rivojlantiradi. Ularning yangi narsalarni o'rganishga bo'lgan ishtiyoqi ham ijodiy fikrlashga undaydi.

Qiziqish va izlanish orqali rivojlangan ijodiy fikrlash qobiliyatlari bolalarga kelajakda innovatsion g'oyalarni yaratishga yordam beradi va ularni muammoni hal qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiat va geografiya bilan tanishishi ko'p qirrali rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi. Uning atrof-muhitdan xabardorlik, analitik fikrlash, hissiy va ijtimoiy rivojlanish, jismoniy salomatlik va ijodkorlik kabi turli sohalarida taqdim etayotgan imtiyozlari bolalarning shaxsiy hayotida ham, akademik hayotida ham muhim rol o'ynaydi. Shu bois o'qituvchilar va oilalar uchun ko'proq mablag' ajratish va bu boradagi tadbirlarni tashkil etish hal qiluvchi ahamiyatga ega.[2]

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun geografiya va tabiiy fanlarning yetarli darajada ta'minlanmaganligi shaxslar va jamiyatlar kelajagiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu oqibatlar nafaqat individual darajada, balki jamiyat va atrof-muhit darajasida ham namoyon bo'lishi mumkin. Bolalarga tabiat va atrof-muhit haqida ma'lumot berilmasa, ular atrof-muhit muammolaridan bexabar avlod bo'lib yetishadi. Bu iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va biologik xilma-xillikning pasayishi kabi muhim muammolarga olib keladi. Tabiatni muhofaza qilish muhimligini bilmagan shaxslar atrof-muhitning ifloslanishi va tabiiy yashash joylarining yo'q qilinishi kabi muammolarga qarshi samarali kurasha olmaydi. Tabiatshunoslik bolalarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ushbu ko'nikmalarning yetishmasligi odamlarning oqilona qarorlar qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini susaytiradi.[1]

Rivojlangan ilmiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lmagan shaxslar innovatsion g'oyalar va yechimlarni ishlab chiqarish qobiliyatiga ega bo'lmasligi ortidan ham texnologiya va fan taraqqiyotini sekinlashtiradi. Geografiya ta'limi orqali olingan madaniy va ijtimoiy bilimlarning yetishmasligi odamlarning turli madaniyatlarga va dunyo muammolariga befarqligiga olib keladi. Bu xalqaro munosabatlarda empatiya va tushunishning zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Turli geografik hududlar va jamiyatlar haqida ma'lumotga ega bo'lmagan shaxslar o'zlarining ijtimoiy o'zaro munosabatlariga nisbatan torroq nuqtai nazarga ega bo'lib, bu ijtimoiy birdamlik va uyg'unlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ilmiy ta'lim salomatlik va ovqatlanish haqida ma'lumot beradi.

Fan va geografiyani o'rganish odamlarning muhandislik, tibbiyot va atrof-muhit fanlari kabi kasblarga kirishini osonlashtiradi. Ushbu sohalarda yetarli bilimga ega bo'lmagan shaxslar malakali ishchi kuchi bilan ta'minlay olmasligi mumkin, bu esa iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga geografiya va tabiiy fanlar o'rgatilmasa, oqibatlar qisqa muddatli individual kamchiliklardan boshlanadi, lekin uzoq muddatda jamiyatning butun dinamikasiga ta'sir qiladigan kattaroq muammolarni keltirib chiqaradi. Bolalarning bu boradagi bilim va ko'nikmalari nafaqat o'z kelajagi, balki jamiyat farovonligi uchun ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ta'limning ushbu yo'nalishini e'tiborsiz qoldirmaslik barqaror kelajakni qurish uchun juda muhimdir [5].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Y. V. Malikova "Tabiiy fanlar". Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik, I qism. I Y.V.Malikova, S.V.Kosyanenko. - Toshkent. "Novda Edutainment", 2023. - 136 b.
2. D.Sharipova, D.Xodieva, M. Shirinov. Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi. Darslik. 2018.
3. M.Nuritdinova. Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi. Toshkent, "O'qituvchi", 2005.
4. Y.V.Malikova. Tabiiy fanlar. 1-sinf. 1-2-qism. Toshkent, 2023.
5. O.E.Tigay. Tabiiy fanlar. 2-sinf. 1-2 qism. Toshkent, 2023.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

S.B. Abdullayeva

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy
pedagogika universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar
bo'yicha prorektori

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi asosiy mexanizmlar tahlil qilingan. Unda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash, baholash tizimini takomillashtirish hamda o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rag'batlantirish orqali ta'lim samaradorligini yuksaltirish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, milliy va xalqaro tajribalar asosida sifatli ta'limni ta'minlashda zamonaviy yondashuvlar, metodik qo'llanmalar va raqamli ta'lim vositalarining ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim sifati, samaradorlik, innovatsion yondashuv, pedagogik texnologiyalar, baholash tizimi, kasbiy kompetensiya, raqamli ta'lim.

Hozirgi davrda ta'lim tizimining sifat ko'rsatkichlari har bir davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi – o'quvchining kelgusidagi bilim, ko'nikma va kompetensiyalarining poydevorini tashkil etuvchi bosqichdir. Shu bois boshlang'ich ta'limda ta'lim sifati va samaradorligini oshirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda [1, 12-b].

Boshlang'ich ta'lim sifati o'quvchining nafaqat bilim, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, ijodiy yondashuv, kommunikatsiya va muammoni hal qilish kabi universal kompetensiyalarni egallash darajasidir. Ta'lim samaradorligini oshirish esa mazkur kompetensiyalarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyati bilan belgilanadi [5, 34-b].

Boshlang'ich ta'limda sifat va samaradorlikni ta'minlashning asosiy maqsadi – o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, unga mustaqil o'rganish, fikrlash va ijod qilish imkoniyatlarini yaratishdan iborat. Dars jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash,

o'quv faoliyatini amaliyot bilan uyg'unlashtirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ushbu maqsadga erishishning asosiy yo'nalishlaridir [7, 56-b].

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish faqat bilim hajmini ko'paytirish emas, balki o'quvchining "bilimni qanday olish va uni amalda qo'llash" qobiliyatini shakllantirishni ham nazarda tutadi [4, 23-b].

Boshlang'ich ta'limda sifat va samaradorlikni ta'minlash yo'nalishida O'zbekiston Respublikasida qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son farmoni – "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida" [1, 45-b].

2. 2020-yil 6-noyabrda PQ-4884-son qarori – "Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" [2, 12-b].

3. 2025-yil 28-apreldagi PF-73-son Farmoni – "Pedagogik ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish va pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" [3, 33-b].

Mazkur hujjatlar zamonaviy ta'lim tizimida sifatni oshirishning huquqiy va tashkiliy asosini yaratmoqda. Bular:

1. **O'qituvchi salohiyatini oshirish** – metodik tayyorgarlik, kommunikativ madaniyat va raqamli savodxonlikni rivojlantirish orqali [8, 21-b].

2. **O'quvchilarning faolligini oshirish** – faol o'qitish, muammoli vaziyatlar, loyiha ishlari orqali o'quvchi markazidagi yondashuvni yo'lga qo'yish [5, 34-b].

3. **Innovatsion modellarni joriy etish** – 5E va 4K modellarini dars jarayoniga tatbiq etish [4, 23-b].

4. **Baholash tizimini takomillashtirish** – an'anaviy baholashdan kompetensiyaga asoslangan formatga o'tish [6, 18-b].

5. **Ta'lim muhiti va infratuzilmasini rivojlantirish** – zamonaviy jihozlar, axborot-resurs markazlari, interfaol doskalar, laboratoriyalarni kengaytirish [9, 47-b].

Yuqorida keltirilgan yo'nalishlar va strategiyalar boshlang'ich ta'lim jarayonida sifat va samaradorlikni oshirishning amaliy mexanizmlarini tashkil etadi. Quydagi jadvalda har bir yo'nalish bo'yicha amaldagi dasturlar, o'quvchiga yaratiladigan imkoniyatlar, ta'lim jarayonida taqdim etiladigan imkoniyatlar va zarur shart-sharoitlar aniq ko'rsatilgan. Bu jadval muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga yordam beradi.

1. Jadval.

Boshlang'ich ta'limda sifat va samaradorlikni oshirish yo'llari

	Yo'nalish	Amaldagi dastur yoki model	O'quvchiga yaratiladigan imkoniyatlar	Ta'limda taqdim etiladigan imkoniyatlar
1.	Integrativ yondashuv	Boshlang'ich ta'lim davlat o'quv dasturi	Fanlararo aloqadorlikni anglash, kompleks fikrlash	O'zaro bog'liq mavzularni o'rganish, tizimli tafakkur
2.	5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate)	Tajribaga asoslangan o'qitish metodikasi	Mustaqil tadqiq qilish, eksperiment o'tkazish, tahlil qilish	Ilmiy izlanish, muammoli topshiriqlar, faol o'rganish muhiti
3.	4K modeli (Kreativlik, Kritik fikrlash, Kommunikatsiya, Kollaboratsiya)	Kompetensiyaga asoslangan o'qitish	Ijodkorlik, muloqot, jamoada ishlash ko'nikmalari	Guruh ishlari, loyiha asosida ta'lim
4.	Raqamli ta'lim	"Raqamli maktab" va "Elektron darslik" dasturlari	Internet orqali o'qish, multimedia resurslardan	Elektron baholash, onlayn topshiriqlar

			foydalanish	
5.	Baholash tizimi	“Milliy baholash dasturi” (PISA, TIMSS, PIRLS) asosida	O‘z faoliyatini tahlil qilish, o‘zini baholash	Natijaga yo‘naltirilgan baholash, diagnostika vositalari
6.	O‘qituvchi malakasini oshirish	“Ustoz” va “Pedagog innovator” dasturlari	Yangi metodlardan foydalanish, o‘z ustida ishlash	Ilg‘or tajribani amaliyotga joriy etish
7.	STEAM yondashuvi	STEAM ta‘lim loyihalari	Amaliy fikrlash, muammoni hal etish, texnik tafakkur	Tajriba asosida o‘qitish, kreativ loyihalar

Jadvalda ko‘rsatilgan ta‘lim sifati va samaradorligini oshirish yo‘llari mavjud muammolarni hal etishga qaratilgan. Masalan, o‘qituvchilarning innovatsion texnologiyalarni yetarli darajada qo‘llay olmasligi 5E va 4K modellarini amaliyotga tatbiq etish hamda malaka oshirish dasturlarini joriy etish orqali yengib o‘tiladi. Shuningdek, baholash tizimidagi an‘anaviy yondashuvlar raqamli ta‘lim vositalari va Milliy baholash dasturi yordamida kompetensiyaga asoslangan formatga o‘tkazilishi mumkin. Bu orqali muammolar va yechimlar o‘rtasidagi bog‘liqlik ta‘minlanib, ta‘lim sifatini oshirishning amaliy mexanizmlari yaratiladi. Mazkur muammolarga quyidagilar kiradi:

1. O‘qituvchilarning innovatsion texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmasi yetarli emas;
2. Baholash tizimi ko‘p hollarda an‘anaviy yondashuv asosida amalga oshiriladi;
3. Ta‘lim jarayonida raqamli vositalardan foydalanish imkoniyati cheklangan;
4. Darsliklar va o‘quv-metodik ta‘minot zamonaviy talablarga to‘liq mos emas [10, 52-b].

Yechimlar:

1. O‘qituvchilar uchun muntazam malaka oshirish va metodik seminarlar tashkil etish;
2. Baholash tizimini kompetensiyaga asoslangan modelga o‘tkazish;
3. Raqamli ta‘lim resurslarini kengaytirish;
4. Ta‘lim jarayoniga STEAM, 4K va 5E yondashuvlarini to‘liq integratsiya qilish [9, 47-

b].

Boshlang‘ich ta‘limda sifat va samaradorlikni oshirish – bu ta‘lim tizimini tubdan yangilash, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini hamkorlikda tashkil etish, innovatsion metodlarni tatbiq etish bilan chambarchas bog‘liq. 5E va 4K modellarining amaliyotga joriy etilishi o‘quvchilarda ijodiy, tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirib, ularni hayotiy kompetensiyalarga ega shaxs sifatida shakllantiradi. Shuningdek, davlat siyosati darajasida qabul qilinayotgan farmon va qarorlar, pedagogik ta‘limni modernizatsiya qilish, raqamli infratuzilmani kengaytirish hamda o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash orqali ta‘lim sifatini oshirishning real mexanizmlari yaratilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son Farmoni. “Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”. Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ–4884-son qarori. “Boshlang‘ich ta‘lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 28-apreldagi PF–73-son Farmoni. “Pedagogik ta‘lim tizimini kompleks rivojlantirish va pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. Toshkent, 2025.
4. Bybee, R. W. The BSCS 5E Instructional Model: Origins, Effectiveness, and Applications. Colorado Springs: BSCS, 2014, 263 b.
5. Trilling, B., & Fadel, C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. San Francisco: Jossey-Bass, 2009, 300 b.
6. PISA 2022 Assessment Framework. Paris: OECD Publishing, 2022, 142 b.

7. Xasanov, O. Boshlang'ich ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti, 2018, 233 b.
8. Qodirova, A. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish. Buxoro: Buxoro davlat pedagogika instituti nashriyoti, 2020, 201 b.
9. Tursunov, B. STEAM yondashuvi asosida boshlang'ich ta'limni modernizatsiya qilish. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi nashriyoti, 2019, 180 b.
10. Rajabova, N. K. Boshlang'ich ta'limda ta'lim sifati va samaradorlikni oshirishning metodik asoslari. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti, 2021, 147 b.

CHET TILINI O'QITISHDA O'RGANUVCHILARNING GAPIRISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA DUCH KELADIGAN AYRIM MUAMMOLAR

Abdurahmonova Mahfuza Olimovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Gapirish tilni faol ravishda ishlatish qobiliyatidir. Kichik yoshdagi o'quvchilar uchun og'zaki nutq yangi tilni idrok etish, tushunish, mashq qilish va o'zlashtirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Shuning uchun og'zaki nutq til o'rganish jarayonining oddiy tarkibiy qismi emas, balki tilni egallashning markaziy manbai sifatida namoyon bo'ladi. Biroq so'zlashuvdagi turli muammolar chet tilini samarali o'rganish hamda muloqot jarayonida sezilarli qiyinchiliklar tug'diradi. Ingliz tili xorijiy til sifatida o'qitiladigan muhitda o'quvchilar, til haqidagi nazariy bilim darajasidan qat'i nazar, og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda ko'plab to'siqlarga duch keladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, og'zaki nutqni rivojlantirish ta'lim jarayonida ko'pincha e'tibordan chetda qoladi hamda darsdagi asosiy nutqiy faoliyat, asosan, o'qituvchining o'ziga tegishli bo'ladi. Natijada o'quvchilarning og'zaki muloqotdan bilim olish, fikr almashish va g'oyalarni tadqiq etish vositasi sifatida foydalanish imkoniyatlari cheklanadi. Og'zaki muloqotdagi muammolarni samarali hal etish uchun, avvalo, ushbu muammolarning asl mohiyatini va ularning yuzaga kelish sharoitlarini ilmiy jihatdan tahlil etish zarur.

Kalit so'zlar: og'zaki nutq, so'zlashuv ko'nikmalari, kommunikativ kompetensiya, til o'rganish muammolari, motivatsiya.

Kirish. Til inson tafakkurining, ijtimoiy aloqaning va madaniy o'zaro ta'sirning asosiy vositasidir. Til o'rganish jarayonida og'zaki nutq muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u til egallashning faol va tabiiy shaklidir. Brovn ta'kidlaganidek, til o'rganishning markazida muloqot jarayoni turadi va o'quvchilar tilni samarali o'zlashtirishi uchun ular uni faol qo'llashi zarur³. Shuningdek, Kameron kichik yoshdagi o'quvchilar uchun og'zaki nutq nafaqat aloqa vositasi, balki yangi tilni tushunish va idrok etishning asosiy yo'li ekanligini qayd etgan.⁴

Biroq, og'zaki nutqni rivojlantirish ko'plab o'qituvchilar uchun dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Urning fikricha, chet tili darslarida o'quvchilarning so'zlashuvdagi sust faolligi, xatodan qo'rquv va lug'at boyligining cheklanganligi og'zaki muloqotni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi⁵. Shuningdek, Nunan til o'rganishda "gapirish" (speaking) ko'nikmasi eng murakkab kompetensiyalardan biri ekanini, chunki u nafaqat grammatik va leksik bilimlarni, balki ijtimoiy va psixologik omillarni ham o'z ichiga olishini ta'kidlaydi⁶. Richards ma'lumotlariga ko'ra, dars jarayonida o'qituvchi nutqi o'quvchi nutqiga nisbatan ustunlik qiladi, natijada o'quvchilar uchun haqiqiy muloqot muhiti shakllanmaydi⁷. Bunday sharoitda

³ Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* (2nd ed.). White Plains, NY: Longman.

⁴ Cameron, L. (2001). *Teaching languages to young learners*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁵ Ur, P. (1996). *A course in language teaching: Practice and theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶ Nunan, D. (2003). *Practical English language teaching*. New York: McGraw-Hill.

⁷ Richards, J. C. (2008). *Teaching listening and speaking: From theory to practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

o'quvchilar tildan foydalanish imkoniyatini cheklangan tarzda egallaydi va kommunikativ kompetensiyani to'liq shakllantira olmaydi.

Shu sababli, og'zaki nutqni rivojlantirish muammolarini chuqur tahlil qilish, ularning manbalarini aniqlash va samarali metodlarni ishlab chiqish zamonaviy til ta'limining muhim ilmiy yo'nalishlaridan biridir. Mazkur tadqiqot ana shu ehtiyojdan kelib chiqib, o'quvchilarning og'zaki nutqdagi qiyinchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha nazariy hamda amaliy yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan.

Nazariy qism. Gapirish (Speaking) ko'nikmasini o'qitish.

Ingliz tilini ikkinchi til (ESL) yoki chet tili (EFL) sifatida og'zaki muloqotda qo'llash – tilni o'rgatishda eng keng tarqalgan, biroq ayni paytda murakkab faoliyatlardan biri hisoblanadi. Gapirish ko'nikmalarini o'qitishning asosiy maqsadi – o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishdir. Shu sababli, sinfdagi til o'qitish faoliyatlari har bir o'quvchining tilni faol qo'llash imkoniyatini maksimal darajada oshirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Biroq Ur gapirishni to'rt asosiy ko'nikma (tinglash, gapirish, o'qish va yozish) ichida eng muhim ko'nikma sifatida hisoblaydi, chunki tilni biladigan inson odatda shu tilning "so'zlovchisi" deb qaraladi⁸. Bu shuni ko'rsatadiki, tilni faqat bilish yetarli emas, uni amalda qo'llash muhimdir.

Og'zaki tilni o'zlashtirish bolalar uchun tabiiy jarayon bo'lib, deyarli hech qanday majburiyat talab qilmasdan sodir bo'ladi. Gapirish qobiliyati yosh o'tishi bilan rivojlanadi, ammo bu rivojlanish avtomatik ravishda mukammallikka olib borishini anglatmaydi. Tilni samarali va ravon ishlata olish uchun maxsus e'tibor va doimiy mashq zarur. Til o'rganish jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishi uchun to'rtta asosiy shart mavjud: tilga duch kelish (exposure), tilni ishlatish imkoniyatlari (opportunities), motivatsiya va instruksiya deb ta'kidlaydi Willis⁹. O'quvchilarga o'z fikrlarini yoki his-tuyg'ularini erkin ifodalash, eshitgan yoki ko'rgan til materiallarini qo'llab tajriba qilish imkoniyati berilishi lozim, bu esa qo'rqituvchi yoki bosim ostidagi muhitda emas, balki qo'llab-quvvatlovchi atmosferada amalga oshirilishi kerak. Shuningdek, Harmer ta'kidlaganidek, kommunikativ vazifalar davomida o'quvchilarning e'tibori nutq shakliga emas, balki aytayotgan mazmuniga qaratilishi lozim. Ular tilning turli shakllarini faol qo'llashlari kerak¹⁰.

O'quvchilarda gapirish qiyinchiliklarini keltirib chiqaruvchi omillar

Gapirish ko'nikmasi ko'plab ingliz tili o'rganuvchilari uchun eng qiyin bo'lgan ko'nikma bo'lib qolmoqda va ular og'zaki muloqotda ingliz tilida yetarlicha malakaga ega emas. Urning fikricha, gapirishdagi qiyinchiliklarni keltirib chiqaruvchi bir nechta asosiy omil mavjud¹¹:

1. Haddan tashqari uyatchanlik (Inhibition): O'quvchilar xatoga yo'l qo'yishdan qo'rqadi, tanqid qilinishidan vahimaga tushadi.

2. Fikr yo'qligi (Nothing to say): O'quvchilarda o'z fikrini ifodalashga motivatsiya yetarli emasligi.

3. Kam ishtirok yoki faol ishtirok etmaslik (Low or uneven participation): Katta sinflarda bir vaqtning o'zida faqat bitta o'quvchi gapira oladi, ba'zi o'quvchilar esa sinf faoliyatini egallashga intiladi, boshqalar esa deyarli gapirmaydi yoki umuman ishtirok etmaydi.

4. Ona tilidan foydalanish (Mother-tongue use): Chet tili darslarida o'quvchilar ko'pincha ona tilidan foydalanadi, chunki bu osonroq.

Shuningdek, o'quvchilarda ingliz tilida gapirishdagi qiyinchiliklarni keltirib chiqaruvchi ko'plab omillar mavjud. Masalan, ko'plab o'quvchilarda o'z fikrini yetkazish uchun zarur bo'lgan lug'at yetishmaydi, natijada ular muloqotni davom ettira olmaydi. Shuningdek, strategik va kommunikativ kompetensiyaning yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muloqotni davom ettira olmaslik sabablaridan biridir.

⁸ Ur, P. (1996). *A course in language teaching: Practice and theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁹ Willis, J. (1996). *A frame work for task- based learning*. Pearson Education Limited.

¹⁰ Harmer, J. (1982). What is communicative? *ELT Journal*, 36(3), 164–168.

¹¹ Ur, P. (1996). *A course in language teaching: Practice and theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bundan tashqari, ba'zi o'quvchilarda ingliz tilida gapirishga motivatsiya yetishmaydi. Ular ingliz tilini o'rganish yoki gapirishga haqiqiy ehtiyoj sezmaydi. Littlevuddning fikricha, "motivatsiya o'quvchining vazifani boshlashiga, unga qancha kuch sarflashiga va qancha vaqt davomida unga sodiq qolishiga ta'sir qiluvchi muhim kuchdir."¹² Kommunikativ ko'nikmalar faqat o'quvchilarda motivatsiya va o'z shaxsiyatini ifodalash, atrofdagilar bilan munosabat o'rnatish imkoniyati mavjud bo'lsa rivojlanishi mumkin¹³.

Shuningdek, o'qitish strategiyalari ham gapirishdagi qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin, chunki ular yetarli darajada samarali emas va gapirish ko'nikmasiga yetarlicha e'tibor qaratilmaydi. Bu esa ushbu ko'nikmaning yetarli darajada rivojlanmasligiga olib keladi. Bundan tashqari, lug'at birikmalari alohida-alohida o'rgatiladi va tinglash materiallaridan ko'pchilik o'qituvchilar foydalanmaydi. Bundan tashqari, til muhiti yetishmasligi yana bir muammo sifatida ko'riladi, natijada o'quvchilar real hayotiy vaziyatlarda ishtirok eta olmaydi. O'quvchilarga muloqotda qatnashishga imkon bermaslik ham gapirishdagi qiyinchiliklarning sabablaridan biri bo'lishi mumkin.

Littlevud esa ba'zi o'qituvchilar sinfni boshqarishda ona tilidan (L1) foydalanishini ta'kidlaydi. Biroq, bu ham gapirishdagi qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Ona tilidan foydalanish o'quvchilarning chet tilini ishlatish imkoniyatlarini kamaytiradi va chet tilini muloqot vositasi sifatida qadrsizlantiradi. O'quvchilar uni faqat drill yoki dialog mashqlari kabi muhim bo'lmagan kommunikativ faoliyatlarga mos keluvchi vosita sifatida ko'radi, shu bilan birga ona tili muhim masalalarni muhokama qilish uchun maqbul vosita bo'lib qoladi. Boshqa asosiy sabablar sifatida o'qituvchilar lug'at va grammatikaga tayyor emaslikni keltirishi mumkin.

Bir qator tadqiqotlar EFL o'quvchilarida uchraydigan gapirish qiyinchiliklarini o'rganishga qaratilgan. Masalan, Dil tadqiqotida turk EFL o'quvchilarining ingliz tili darslaridagi muloqotdagi to'siqlari o'rganilgan va aniqlanishicha, xavotirlanish va istaksizlik, xoxishning yo'qligi ingliz tilida gapirish jarayonidagi eng katta ikki to'siq sifatida namoyon bo'ladi. Bu tashvish va istaksizlik, ayniqsa do'stlar oldida xato qilishdan qo'rqish sababli yuzaga keladi.

O'zbekistonning Buxoro va Navoiy viloyati maktab o'quvchilari bilan olib borilgan tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning ingliz tilidagi og'zaki ishlab chiqarishida duch keladigan qiyinchiliklarni o'rganilib, til sohasidagi (lug'at, grammatika, talaffuz va diskurs) qiyinchiliklar eng jiddiy to'siq ekanini aniqlandi. O'qituvchilarning fikricha, bunday qiyinchiliklar, o'quvchilarning tilning asosiy ko'nikmalarini yetarlicha rivojlantirmaganligi bilan bog'liq. Bundan tashqari, o'quvchilarga gapirish ko'nikmasini amaliyotda rivojlantirish imkoniyatlari juda cheklangan, ayniqsa sinfdagi o'quvchilar soni ko'p bo'lganda.

Muhokama va natijalar

Kuzatuvlar va intervyular natijalari shuni ko'rsatdiki, gapirish qiyinchiliklariga bir qator muhim omillar sabab bo'ladi. Intervyu qilingan barcha o'qituvchilar gapirishni o'qitishning muhimligini ta'kidladi, chunki bu ingliz tilining asosiy ko'nikmalaridan biridir. Garchi ular gapirishni o'qitishni juda muhim deb hisoblasalar ham, amalda bunga yetarli vaqt ajratilmaydi. Bu holat ularning vaqt yetishmasligi bilan izohlanadi. Kuzatuvlar natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar gapirishni o'rgatishdan ko'ra grammatika qoidalari va lug'at elementlariga e'tibor beradi.

Tavsiyalar

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maktab o'quvchilari bir qator gapirish qiyinchiliklariga duch keladi, va bu qiyinchiliklarni gapirish ko'nikmalariga ko'proq e'tibor qaratish orqali yengish mumkin. Muammo ko'p jihatdan o'qituvchilar, o'qitish strategiyalari, o'quv dasturi, darsdan tashqari faoliyatlar va baholash qoidalari bilan bog'liq.

O'qituvchilar quyidagilarga o'rgatilishi kerak: 1) gapirishni boshqa til ko'nikmalariga qanday integratsiya qilish; 2) ingliz tilini kommunikativ tarzda o'rgatish; 3) darslarda ona tilidan (L1) foydalanishni kamaytirishga yordam beradigan turli o'qitish strategiyalari bilan tanishtirish.

¹² Littlewood, W. (1984). Foreign and second language learning. Cambridge University Press.

¹³ Littlewood, W. (1981). Communicative language teaching. Cambridge: Cambridge University Press.

O'quv dasturi talabalarni tez-tez gapirish imkoniyatlariga ega qilish uchun, unga kommunikativ topshiriqlar kiritilishi kerak. Bu topshiriqlar til shakliga emas, balki ma'noni yetkazishga qaratilgan bo'lishi lozim. Shu yo'l bilan talaba tilni yaxshiroq egallashi mumkin, chunki ko'plab tadqiqotchilar shuni ta'kidlaydi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar duch keladigan asosiy gapirish qiyinchiliklari: a) lingvistik qiyinchiliklar; b) ona tilidan foydalanish; c) inhibitsiya (uyalish yoki qo'rquv tufayli gapirmaslik) dan iborat.

Talabalar ingliz tilida gapira olmaydi, chunki ularning zaruriy lug'at boyligi va grammatik tuzilmalari yetarli emas. Shu bilan birga, ular gaplarni tuzish ko'nikmalariga ega emaslar, bu esa ona tiliga o'tishga sabab bo'ladi. Talabalar, shuningdek, sinfdoshlar oldida xato qilishni juda xijolatli deb bilishadi, shuning uchun bunday vaziyatlardan qochish maqsadida gapirmaslikni afzal ko'radi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar gapirishni o'qitish muhimligiga ishonsalar ham, bunga yetarlicha vaqt ajratilmaydi, chunki vaqt yetishmaydi. Darsliklar esa asosan o'qish va yozishni o'rgatishga e'tibor qaratadi, gapirishga emas.

O'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan o'qitish strategiyalari tilning shakliga urg'u beradi, ya'ni grammatik qoidalar va lug'at elementlarini o'rgatishga e'tibor qaratiladi. Talabalardan qisqa va to'g'ri jumlarlar hosil qilish talab qilinadi, ammo tilni kommunikativ tarzda ishlatish deyarli e'tibordan chetda qoladi. Chet tilida og'zaki faoliyatni rivojlantirishda quyidagilarni inobatga olish tavsiya qilinadi: qo'shiqlar, she'rlar, oddiy hikoyalar va ko'proq suhbat tili orqali o'quvchilarga ingliz tilida gapirishni o'rganishni qiziqarli qilish va bu ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini yaratish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Brown, H. D. Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy (2nd ed.). White Plains, NY: Longman. 2001.
2. Cameron, L. Teaching languages to young learners. Cambridge: Cambridge University Press. 2001.
3. Nunan, D. Practical English language teaching. New York: McGraw-Hill. 2003.
4. Richards, J. C. Teaching listening and speaking: From theory to practice. Cambridge: Cambridge University Press. 2008.
5. Ur, P. A course in language teaching: Practice and theory. Cambridge: Cambridge University Press. 1996.
6. Абдурахмонова М.О. Навыки рецептивности и продуктивности при изучении английского языка// "Prospects of development of science and education" Scientific and practical conference (MARCH 2024), 19-22.
<https://humoscience.com/index.php/pdce/article/view/2740>
7. Abdurakhmanova M. Stages of developing speaking skills in English lessons and corresponding educational games// Зарубежная лингвистика и лингводидактика—Foreign Linguistics and Linguodidactics Journal home page: (25 September 2024), 321-326.
<https://inscience.uz/index.php/foreign-linguistics>
8. Abdurakhmonova M.O Psychological Factors Of Learning English In 5th Grades Eurasian Scientific Herald, Volume 38/ ISSN: 2795-7365 (December 2024), 8-11.

ANTROPOSENTRIK-PARADIGMATIK ASOSDA NUTQIY AKTLAR TIZIMINI QO‘LLASH ORQALI O‘QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV VA TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Akramova Surayyo Renatovna.,

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, f.f.f.d (PhD)

Annotatsiya. Maqolada ta’lim jarayonida antroposentrik-paradigmatik yondashuv asosida nutqiy aktlar tizimini qo‘llash orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi tahlil etilgan. Antroposentrik yondashuvda o‘quvchi shaxsining ichki dunyosi, individual tajribasi va nutqiy faoliyati markazga olinadi. Nutqiy akt nazariyasi (J. Ostin, J. Syorl) tilni faqat aloqa vositasi emas, balki shaxsning fikrlash va ta’sir ko‘rsatish quroli sifatida talqin etadi. Shunga ko‘ra, dars jarayonida 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) hamda yangi avlod darsliklarining kompetensiyaviy mazmuni o‘quvchilarda muloqot madaniyati, refleksiya va tanqidiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Xorijiy tajriba (AQSh, Finlyandiya, Janubiy Koreya) tahlili ushbu yondashuvning universalligini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, nutqiy aktlar tizimini interaktiv va dialogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so‘zlar: antroposentrizm, nutqiy akt, 5E modeli, yangi avlod darsliklari, kommunikativ kompetensiya, tanqidiy fikrlash, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, interaktiv texnologiyalar.

Zamonaviy ta’lim taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida **shaxsga yo‘naltirilgan, antroposentrik paradigmaga asoslangan ta’lim tizimini** shakllantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan bo‘lib kelmoqda. Antroposentrizm – insonni bilish va tarbiyalash jarayonining markaziga qo‘yuvchi falsafiy-didaktik konsepsiya bo‘lib, u ta’limni shunchaki bilim berish emas, balki **insonning nutqiy, fikriy va ijtimoiy faolligini shakllantirish jarayoni** sifatida talqin etadi¹⁴.

Ta’lim tizimining eng asosiy bosqichi hisoblangan boshlang‘ich ta’lim bu jarayonning eng muhim poydevori hisoblanadi, chunki aynan shu davrda bola nutqiy faoliyat, muloqot madaniyati va mustaqil fikrlashning dastlabki mexanizmlarini egallaydi. **Nutqiy akt nazariyasi** (J.L. Austin, J. Searle) bu jarayonni tushunish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi, shuningdek, har bir nutqiy ifoda orqali shaxs nafaqat so‘zlaydi, balki **ta’sir ko‘rsatadi, mulohaza yuritadi, qaror qabul qiladi**¹⁵.

Bugungi kunda ta’lim mazmuni va metodlari **5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate), yangi avlod darsliklari va xorijiy tajribalar** orqali yangilanmoqda. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalari – tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, hamkorlik va kommunikativlikni shakllantirish uchun samarali maydon yaratadi.

Tadqiq etilayotgan masalaning dolzarbligi shundaki, u **antroposentrik-paradigmatik yondashuvni nutqiy aktlar tizimi** bilan integratsiyalash orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish mexanizmlarini ochib beradi.

Zamonaviy ta’limning metodologik asosini tashkil etuvchi **antroposentrik paradigma** shaxsni o‘quv jarayonining faol subyekti sifatida qaraydi. Bunda bilim emas, balki **bilimni o‘zlashtirayotgan inson** markazda turadi. Ushbu yondashuvda o‘qituvchi yo‘naltiruvchi va hamkor, o‘quvchi esa faol ishtirokchi sifatida ta’lim jarayonining asosiy figuralari bo‘ladi.

Nutqiy akt nazariyasiga ko‘ra, har bir nutqiy ifoda (gap) nafaqat ma’lumot beradi, balki ma’lum bir ta’sir o‘tkazish kuchiga ega. Masalan, o‘quvchi tomonidan bildirilgan “Men shunday deb o‘ylayman” yoki “Sizning fikringizga qo‘shilmayman” kabi ifodalar o‘quv jarayonida

¹⁴ Karasik V. I. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс.* – Волгоград: Перемена, 2002.

¹⁵ Ostin, J. L. (1962). *So‘zlar bilan ish qilish san’ati.* – Oksford: Clarendon Press. (ingliz tilidan tarj).

illokutiv (niyatli) va perlokutiv (ta'sirli) akt sifatida namoyon bo'ladi. Shu tariqa o'quvchi nutq orqali o'z fikrini asoslaydi, tanqidiy yondashadi, bahsda qatnashadi, bu esa **XXI asr kompetensiyalarining** asosi hisoblanadi¹⁶.

5E modeli mazkur jarayonni tizimli tashkil etishga yordam beradi. "Engage" bosqichida o'quvchi e'tiborini jalb etuvchi muammoli savol beriladi; "Explore"da izlanish faoliyati tashkil etiladi; "Explain" bosqichida o'quvchilar o'z fikrlarini nutqiy aktlar orqali ifodalaydi; "Elaborate"da fikrlar yangi vaziyatda qo'llaniladi; "Evaluate"da esa o'quvchilar o'z nutqini va hamkorlarning fikrini tahlil qiladi.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida ishlab chiqilayotgan **yangi avlod darsliklari** ham ana shu yondashuvga asoslanib, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqot va ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, ona tili va o'qish savodxonligi fanlaridagi topshiriqlarda o'quvchining **fikr bildirish, dalillash, muhokama qilish** faoliyati ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, antroposentrik-paradigmatik yondashuv asosida nutqiy faoliyatni rivojlantirish o'quvchilarda nafaqat kommunikativlikni, balki **ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni** ham kuchaytiradi. Masalan, Finlyandiyada "Dialogical Pedagogy" modeli o'quvchini muloqot subyekti sifatida shakllantiradi, Singapurda esa "Thinking Curriculum" dasturi tanqidiy tahlilni bolalikdan rivojlantiradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, antroposentrik-paradigmatik asosda nutqiy aktlar tizimini qo'llash nafaqat tilni o'qitish metodikasi, balki shaxsni faol ijtimoiy subyekt sifatida tarbiyalash mexanizmidir. Bunday yondashuv orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida **muloqot madaniyati, fikrni ifodalash erkinligi va tanqidiy tafakkur** uzviy tarzda rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akramova S.R. Nutqiy aktlar: nazariya, evolyutsiya va zamonaviy tilshunoslikda o'rni. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali. №8. 2025.
2. Karasik V. I. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002.
3. Ostin J. L. So'zlar bilan ish qilish san'ati. – Oksford: Clarendon Press. (ingliz tilidan tarj). 1962.
4. To'raqulova D. "Boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari. Ta'lim nazariyasi va amaliyoti jurnali, 2021, №3, – 45–50-betlar.

BO'LAJAK KURASH MURABBIYI KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Aslonov Nasillo Sharifovich

Buxoro tuman Olimpiya va milliy sport turlari
bo'yicha davlat ixtisoslashtirilgan maktab-internati direktori

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak kurash murabbiyining kasbiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Murabbiylik kasbiy madaniyatini shakllantirish, uni ma'naviy-axloqiy, pedagogik va kommunikativ jihatdan rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

Kalit so'zlar: kurash, murabbiy, kasbiy madaniyat, pedagogik xususiyatlar, milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya, o'zini rivojlantirish.

Kurash O'zbekiston xalqining ko'p asrlik madaniy merosi, milliy g'ururi va tarbiyaviy maktabining ajralmas qismidir. U faqat sport turi emas, balki yoshlarni jasorat, halollik,

¹⁶ To'raqulova, D. (2021). "Boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari." *Ta'lim nazariyasi va amaliyoti jurnali*, №3, 45–50-betlar.

vatanparvarlik va hurmat ruhida tarbiyalaydigan milliy qadriyatdir. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi “Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida[1]”, 2020-yil 24-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF–5924-son Farmonlari va davlat dasturlarida milliy sport turlarini, ayniqsa kurashni rivojlantirish, u orqali yosh avlodni jismonan va ma‘nan barkamol qilib tarbiyalash davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylangan. Shu bois kurash murabbiyining kasbiy madaniyati – bu milliy ma‘naviyatni targ‘ib etish vositasi hamdir.

Kasbiy madaniyat mutaxassisning o‘z kasbini puxta egallash, ma‘naviy-axloqiy fazilatlarga ega bo‘lish, kasbiy mahoratini doimiy ravishda takomillashtirish, shuningdek, o‘z faoliyatida madaniy, axloqiy va estetik tamoyillarga amal qilish qobiliyatidir. Kurash murabbiylari uchun bu tushuncha nafaqat texnik tayyorgarlikni, balki milliy qadriyatlar, sport etikasiga sodiqlik va yoshlar tarbiyasidagi pedagogik mas‘uliyatni ham o‘z ichiga oladi. Bo‘lajak kurash murabbiyining kasbiy madaniyati quyidagi omillar ta‘sirida shakllanadi:

pedagogik bilim va malaka – murabbiy o‘z fanini mukammal bilishi, sportchilar psixologiyasi, yosh xususiyatlari va o‘qitish metodikasini chuqur tushunish;

axloqiy va ma‘naviy qadriyatlar – adolat, sabr, halollik, milliy g‘urur, vatanparvarlik, sportchi sha‘nini hurmat qilish;

muloqot madaniyati – sportchilar, ota-onalar va jamoa bilan to‘g‘ri pedagogik muloqot olib borish;

o‘zini rivojlantirish madaniyati – zamonaviy sport nazariyalari, texnologiyalar va metodikalarni o‘rganishga doimiy intilish;

milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik – kurashning o‘zbek xalqining tarixiy merosi sifatidagi o‘rni va ahamiyatini anglash kabilar o‘rin egallagan.

Bo‘lajak kurash murabbiyi kasbiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari va bu borada rivojlantirish kerak bo‘lgan barcha jabhalarni ko‘plab olimlar o‘rgangan. Quyidagi jadvalda kurash murabbiyining kasbiy madaniyati masalasida fikr bildirgan olimlar, ularning asarlari va asosiy g‘oyalari jamlangan:

1-jadval

№	Olim (muallif)	Maqola nomi	Asosiy g‘oya (murabbiy kasbiy madaniyati haqida)
1	A. Tilakov	<i>“Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida kasbiy-madaniy munosabatlarni shakllantirish (kurash misolida)”</i>	Kurash murabbiyining kasbiy madaniyati – bu nafaqat texnik bilim va malaka, balki ma‘naviy-axloqiy fazilatlari, muloqot madaniyati va o‘z kasbiga sadoqatni o‘z ichiga oluvchi kompleks sifatidir.
2	J. Yarashev	<i>“Bolajak erkin kurash sport murabbiyining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish”</i>	Murabbiy kasbiy madaniyatining asosi – kasbiy kompetensiyalar (bilim, ko‘nikma, muloqot, axloqiy qadriyatlar)ni shakllantirish va ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyatidir.
3	R. Abdullayev	<i>“Sport murabbiyining kasbiy tayyorgarligi va madaniyati”</i>	Murabbiy kasbiy madaniyati sportchilarga ta‘sir etish jarayonida namoyon bo‘ladi; u intellektual, estetik, axloqiy va kommunikativ fazilatlari uyg‘unligidan iborat.
4	M. Kadirov	<i>“Murabbiylik faoliyatida axloqiy qadriyatlarning o‘rni”</i>	Kurash murabbiyi o‘z faoliyatida axloqiy tamoyillarga amal qilishi, yosh sportchilar ongida milliy va ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirishi zarur.
5	Sh.	<i>“Pedagogik madaniyat –</i>	Murabbiy kasbiy madaniyatining tarkibiy

	Abdullayeva	<i>murabbiy kasbiy kompetensiyasining tarkibiy qismi sifatida</i>	qismlari: pedagogik mahorat, muloqot madaniyati, o'zini takomillashtirish ehtiyoji va milliy an'analarni e'zozlash.
6	B. Karimov	<i>"Kurash sportida murabbiy shaxsining kasbiy sifatleri"</i>	Murabbiy o'zining shaxsiy namunasi, adolatli va insonparvar munosabati orqali sportchilarning ruhiy va ma'naviy kamolotiga ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bo'lajak kurash murabbiyining kasbiy madaniyatini rivojlantirish – bu faqat sport tayyorgarligi emas, balki **kompleks pedagogik jarayon** bo'lib, chuqur **kasbiy bilim va ko'nikmalar**, yuqori **axloqiy madaniyat** va **milliy qadriyatlarga sodiqlik, pedagogik mahorat** va **muloqot madaniyati**, doimiy **o'zini takomillashtirishga intilish** kabilarga tayanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5368-son "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. – Lex.uz 2018-yil 5-mart.
2. A.Tilakov Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida kasbiy-madaniy munosabatlarni shakllantirish (kurash misolida). – Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti axborotnomasi. 2022, 4-son. – jdpu.uz.
3. J. Yarashev Bolajak erkin kurash sport murabbiyining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish. – *Interscience jurnali*. – 2023. interscience.uz.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL O'QISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

D.N.Xayrullayeva

Buxoro davlat pedagogika instituti¹ boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Sultonova Sevinch Doston qizi

boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarni o'qish malakasi bilan qurollantirish bilan bir qatorda kitobni mustaqil o'qiy oladigan, uni tushunadigan, ma'lum bir mavzuga oid kitoblarni tanlay oladigan, gazeta va jurnallarni ham mustaqil o'qiydigan faol kitobxonni tarbiyalash haqida fikrlar keltirilgan hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, mustaqil faoliyat, darslik, bilim, ko'nikma, malaka.

Mustaqil faoliyat insonni ziyrak va hozirjavob qiladi. Bu faoliyat kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida ta'limga uyg'un holda rivojlanishi kerak. Buning uchun, avvalo, o'quvchilarni mustaqil faoliyatga ruhan tayyorlash, ularda biror ishni qila olishga va shu ishni sifatli bajarishiga ishonch uyg'otish lozim. Mustaqil ish turlari, avvalo, o'qituvchi tomonidan puxta o'ylangan, ta'lim maqsadiga yo'naltirilgan va davomiy bo'lishi kerak. Bunda har bir o'quvchining imkoniyati hisobga olinishi, yosh xususiyati, qiziqishlari ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. O'quvchilarni aqliy rivojlantirish shartlaridan biri topshiriqlarni to'la "eslab qolib" bajarishdir. Bunda bajariladigan ishning maqsadini tushungan (tasavvur qilgan) holda uning rejasini belgilash va ish usulini tanlash, yo'l qo'yilgan xatolarni mustaqil topa olish va uni tuzata bilishlariga alohida e'tibor beriladi. O'quvchilarning topshiriqlarni tez, to'g'ri bajarishi uchun qulay usullarni tanlash, yo'naltiruvchi savollar berib, tayanch so'zlar tavsiya etish foydalidir.

O'quvchilarda mustaqil ishlarni sifatli bajarishda qiyinchiliklar paydo bo'lishi tabiiy. Chunki hali ularning tasavvuri yorqin, so'z boyligi yetarli emas. Tajribalar shuni ko'rsatadiki,

bolalar o'qituchi rahbarligida ishlaganda, tezroq mulohaza qiladi. Bu holga o'rganib qolmasliklari uchun ko'proq ularning o'zini mustaqil fikrlashga da'vat etish lozim. O'quvchilar e'tiborini jalb etish maqsadida matndagi voqealarni eslatib: Nega shunday bo'ldi? Seningcha qanday bo'lishi kerak edi? kabi savollar berib, uning fikrini ma'qullab, "yana o'ylasang topasan", "juda yaxshi", "juda soz!" kabi rag'batlantiruvchi so'zlarni ishlatish foydalidir. Maktab o'quvchisini o'qish malakasi bilan qurollantirish bilan bir qatorda kitobni mustaqil o'qiy oladigan, uni tushunadigan, ma'lum bir mavzuga oid kitoblarni tanlay oladigan, gazeta va jurnallarni ham mustaqil o'qiydigan faol kitobxonni tarbiyalaydi. Shu jihatdan sinfdan tashqari o'qish tarbiyaning asosiy quroli sifatida xizmat qiladi, ko'p narsani bilishga havasni orttiradi.

O'qituvchi sinfdan tashqari o'qishning qaysi bosqichi uchun reja tuzsa ham, o'quvchilarga mustaqil o'qish uchun tavsiya etadigan asarlarini o'zi o'qib- o'rganishi, mavzusiga ko'ra guruhlashi, miqdorini belgilab olishi va taqvim rejaga kiritishi, asar matnlari ustida amalga oshiriladigan ishlarni belgilab olishi, sujeti, kompozitsiyasi, badiiy san'at vositalari, g'oyasi ustida ishlash mazmuni hamda usullarini aniqlab olmog'i zarur. Asar tavsiya qilishda yozuvchining ijodini qunt bilan o'rganishi, tavsiya qilgan asarlarida nimalarga diqqat qaratishlari yuzasidan yo'llanmalar berishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari va bilim saviyalari hisobga olinib ajratilgan har bir bosqichning o'z xususiyati mavjudligini ko'rib chiqdik. Bu haqda o'quv dasturida ham, darslikda ham ta'kidlab o'tilgan. Asosiy metodik muammo bu nimani o'qitish kerak va nima uchun aynan shunday o'qitish kerak savollariga javob topishdir. Ishimizning bu faslida yuqoridagi savol mohiyatini ochishga harakat qilamiz.

Sinfdan tashqari o'qishning maqsadi o'qish malakalarini takomillashtirish, kitob tanlay oladigan, muntazam kitob o'qiydigan, o'qilgan kitobni to'g'ri baholay oladigan ongli kitobxonni tarbiyalashdir. Bolalar adabiyotining mashhur adiblari hayoti va ijodi bilan elementar tarzda tanishtirish hisoblanadi. Bolalarda ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat uyg'otish, ularning bog'lanishli nutqini o'stirish, adabiy-estetik tafakkurini yuksaltirish sinfdan tashqari o'qish darslarining ham tub mohiyatini tashkil etadi. Sinfdan tashqari o'qish darslarining muhim vazifalaridan biri mustaqil o'qish malakalarini tarbiyalash hisoblanadi. Buning uchun mustaqil bajarish uchun topshiriqlar berish, qiziqarli mashq turlaridan foydalanish, eng yaxshi insholarni, taqrizlarni, yozuvchi haqida to'plangan ma'lumotlarni o'qitish, „Tez aytish“, „Topishmoqlar topish“, „Ifodali o'qish“, „Maqollar aytish musobaqasi“, „Ertak to'qish“, „Bilimdonlar anju - mani“ kabi ko'rik-tanlovlar tashkil qilish, muayyan mavzular bo'yicha savol-javoblar uyushtirish, o'yin tarzidagi ish turlaridan foydalanish zarur. O'qilgan asarlar yuzasidan suhbatlar o'tkazish, „Kitob haftaligi“ tashkil etish, asarlar asosida kichik insholar yozishni mashq qilish yaxshi samara beradi.

Sinfdan tashqari o'qish sinfda o'qish bilan uzviy bog'liq ravishda uyushtiriladi. Sinfda o'qish sinfdan tashqari o'qish uchun zarur bo'lgan o'qish malakalarini shakllantiradi, o'quvchilarning o'qigan asarini tushunishga o'rgatadi, lug'atini boyitadi. Sinfdan tashqari o'qish qiziqarli va o'ziga jalb etadigan faoliyat bo'lib, bolalarning bilim doirasini boyitadi, qiyoslash uchun material beradi. Sinfda o'qish - hayotga tayyorlash vositasi, sinfdan tashqari o'qish esa hayotning o'zidir. Hozirgi paytda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun sinfdan tashqari o'qishga mo'ljallangan „Kitobim - oftobim“ (1–4-sinflar uchun) nomli qo'llanmalar ham chop etilgan.

Sinfdan tashqari o'qishni tashkil qilish o'qituvchining zimmasidagi vazifa hisoblanadi. Bunda o'quvchi uni bosqichlarga ajratib tashkil qiladi. Sinfdan tashqari o'qish darslari o'quvchilarda mustaqil kitob tanlash va o'qish malakalarini shakllantiradi.

Bugungi kunda bolalar juda kam o'qiydi va shu bilan o'zlarini hech bo'lmaganda ertakni boshdan kechirish, sehrli manzaralarni ko'rish, ertak qahramonlarini eshitish, muammoga duch kelgan qahramonlarga hamdard bo'lish, hikoya, ertak va hikoyalardagi mehribon, satirik qahramonlar bilan kulish imkoniyatidan mahrum bo'lishadi. Kompyuter o'yinlari, zamonaviy xunuk multfilmlar, komikslar bolalar hayotida badiiy adabiyotni butunlay o'tkazib yuborishiga yo'l qo'ymasligimiz kerak.

Bulardan tashqari o'qishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishning yana bir bosqichi loyihaga asoslangan tadbirlardan foydalanishdir, ular tegishli, qiziqarli va samaralidir. Aynan loyiha asosidagi tadbirlar orqali bolalarni turli tadbirlarga jalb qilish mumkin ekan.

Kitob o'quvchilarni qanday yashashga o'rgatadi, yaxshi bilan yomonni, do'st bilan dushmani, munofiqlik bilan oliyjanoblikni, baxillik bilan saxiylikni bir-biridan farqlashga o'rgatadi. Shu bois bolada yoshligidan boshlab kitobga mehr uyg'otish lozim.

Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari o'qish darslari samaradorligini ta'minlovchi interfaol metodlardan foydalanish, o'qitishning noan'anaviy usullarini qo'llash juda muhimdir. Jumladan, sinfdan tashqari o'qish darslarida uyushtiriladigan o'yinlar ko'ngilochar mashg'ulot bo'lmasdan, ta'limiy xarakterga ega bo'lishi, o'rganilayotgan asar mavzusini o'zlashtirishga, asar yuzasidan ta'limiy va tarbiyaviy xulosa chiqarishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xayrullayeva D.N. Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi. Buxoro, "Globe Edit", 2023 – 117b.
2. Adizova N.B., Qo'ldoshev R.A., Jumayev R.X., Ismatov S.R. Ona tili o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. – Buxoro, "Durdona", 2021. – 292 b.
3. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. – 163 b.
4. www.ziynet.uz
5. www.edu.uz

MASOFAVIY TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISH

Kasimov Firdavs Fayzullo o'g'li

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada masofaviy ta'lim sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etish masalalari yoritiladi. Zamonaviy raqamli platformalar, sun'iy intellektga asoslangan ta'lim vositalari va interaktiv metodlar yordamida mustaqil o'rganish jarayonini takomillashtirish yo'llari tahlil qilinadi. Shuningdek, masofaviy ta'limda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot mexanizmlari, o'zini o'zi nazorat qilish, motivatsiya va refleksiya tizimlarining ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, mustaqil ta'lim, raqamli platformalar, o'zini o'zi boshqarish, motivatsiya, sun'iy intellekt, o'qitish texnologiyalari.

Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda masofaviy ta'lim (distance learning) ta'lim tizimining muhim shakliga aylandi. Ayniqsa, pandemiya davridan so'ng bu shakl dunyo bo'ylab keng tarqaldi va o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Masofaviy o'qitishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan talabalarning **mustaqil ta'lim faoliyatini to'g'ri tashkil etishga** bog'liqdir.

An'anaviy ta'limda o'qituvchi asosiy boshqaruvchi bo'lsa, masofaviy formatda bu rol asta-sekin talabaning o'z zimmasiga o'tadi. Shu bois, talaba o'zining o'qish jarayonini rejalashtiruvchi, nazorat qiluvchi va tahlil etuvchi faol sub'ektga aylanishi lozim. Bu esa o'z-o'zini boshqarish, vaqtni samarali taqsimlash va motivatsiyani saqlab qolish ko'nikmalarini talab etadi.

Bugungi kunda O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida Moodle, Google Classroom, Edmodo, Zoom va Microsoft Teams kabi platformalar orqali masofaviy ta'lim jarayonlari yo'lga qo'yilgan. Shu bilan birga, ta'limda sun'iy intellekt, virtual laboratoriyalar va adaptiv test tizimlari mustaqil o'rganish jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Mustaqil ta'lim – bu talabanning o'z bilimini o'zi shakllantirish, tahlil qilish va amaliyotda qo'llash jarayonidir. U **faol o'rganish** tamoyiliga asoslanadi: talaba faqat tayyor ma'lumotni qabul qilmaydi, balki uni izlaydi, tahlil qiladi va yangidan yaratuvchi sub'ektga aylanadi.

Masofaviy ta'lim sharoitida bu jarayon quyidagi bosqichlarda amalga oshadi:

Maqsadni belgilash (nima o'rganmoqchi va nega);

Rejalashtirish (vaqt, resurslar, manbalar);

O'rganish faoliyatini amalga oshirish;

Natijalarni baholash va refleksiya.

O'qituvchi bu jarayonda nazoratchi emas, balki **konsultant** va **mentorlovchi** roliga qatnashadi. Bu yondashuv talabanning o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini mustahkamlaydi.

Raqamli platformalar talabalarga mustaqil o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan:

Moodle – topshiriqlarni joylashtirish, o'z-o'zini testlash, baholash tizimi bilan integratsiyalashgan platforma;

Google Classroom – o'qituvchi va talabalar o'rtasida tezkor aloqa, materiallar almashinuvi va masofaviy nazorat vositasi;

Coursera, Udemy, EdX kabi ochiq onlayn kurslar – talabalar uchun global ta'lim resurslari.

Bundan tashqari, **sun'iy intellekt asosidagi ta'lim tizimlari** (masalan, ChatGPT, Duolingo AI, Khanmigo) talabaga individual yondashuvni ta'minlaydi. Ular o'quvchilarning qiyinchilik darajasini aniqlab, moslashtirilgan topshiriqlarni taklif etadi. Shu tarzda, masofaviy ta'lim jarayoni shaxsga yo'naltirilgan o'qitish tamoyiliga asoslanadi.

Masofaviy ta'limda eng muhim jihatlardan biri – talabanning **o'zini o'zi boshqarish (self-regulated learning)** ko'nikmalaridir. Bu ko'nikma uch asosiy komponentdan iborat:

Motivatsion: o'rganishga ichki ehtiyoj va maqsad;

Kognitiv: bilimni tahlil qilish, qayta ishlash, xotirada saqlash;

Metakognitiv: o'z faoliyatini rejalashtirish va nazorat qilish.

O'qituvchi talabanning motivatsiyasini oshirish uchun gamifikatsiya (o'yin elementlari), badge va reyting tizimlari, jamoaviy muhokamalar kabi usullardan foydalanishi mumkin. Shu bilan birga, muntazam **onlayn muloqot, shaxsiy fikr-mulohazalar (feedback)** va **progress hisobotlari** talabanning o'z-o'zini nazorat qilishini rag'batlantiradi.

So'nggi yillarda masofaviy ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalarining qo'llanilishi sezilarli darajada oshdi. AI yordamida:

Talabanning o'rganish tezligi va xatoliklari avtomatik tahlil qilinadi;

Moslashtirilgan tavsiyalar, testlar va video darslar shakllantiriladi;

Avtomatik baholash tizimlari (auto-grading) orqali o'qituvchining yuklamasi kamayadi.

Masalan, ChatGPT yoki Google Gemini kabi tizimlar talabalarga mustaqil o'rganishda yordam beradi – tushuntirishlar beradi, misollar yechadi, izohlar keltiradi. Shunday bo'lsa-da, bu vositalardan ongli foydalanish, ya'ni akademik halollikni saqlash, o'quvchi tomonidan o'z fikrini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida sun'iy intellekt asosidagi yordamchi tizimlarni o'quv dasturlariga integratsiya qilish, ayniqsa texnik yo'nalishlarda, masofaviy ta'lim samaradorligini oshiradi.

Buxoro davlat pedagogika institutida o'tkazilgan tajriba darslari shuni ko'rsatadiki, masofaviy o'qitish formatida talabalarning mustaqil faoliyatini samarali tashkil etish uchun uchta shart muhim:

Aniq rejalashtirilgan topshiriqlar tizimi – bosqichma-bosqich murakkablikka ega mustaqil ishlar;

Raqamli ko'mak tizimi – onlayn konsultatsiyalar, video-yo'riqnomalar va interaktiv forumlar;

Baholashning shaffof mexanizmlari – avtomatik testlar, loyiha ishlari va o'zaro baholash.

Biroq, mavjud muammolar ham mavjud: internet sifati, raqamli savodxonlikning yetarli emasligi, motivatsiyaning pasayishi. Shuning uchun davlat darajasida masofaviy ta'limni qo'llab-quvvatlovchi infratuzilmani kengaytirish, o'qituvchilarni metodik jihatdan tayyorlash muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

Xulosa. Masofaviy ta'lim sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish zamonaviy ta'limning eng dolzarb masalalaridan biridir. Ushbu jarayonni samarali yo'lga qo'yish uchun:

1. Talabalarda o'zini o'zi boshqarish va mas'uliyat hissini shakllantirish kerak.
2. Sun'iy intellektga asoslangan o'quv platformalarini keng joriy etish lozim.
3. O'qituvchilar uchun masofaviy ta'lim metodikalarini takomillashtirish darkor.
4. Mustaqil ishlarni rag'batlantiruvchi baholash tizimini yaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov B., Mavlonova R. Masofaviy ta'lim texnologiyalari va ularni ta'lim jarayoniga joriy etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 156 b.
2. Kasimov F. F. Sun'iy intellekt texnologiyalarini o'qitishda innovatsion yondashuvlar // Ta'limda raqamli texnologiyalar ilmiy jurnali. – 2023. – №2. – B. 45–51.
3. Moore, M. G., & Kearsley, G. Distance Education: A Systems View of Online Learning. – 4th ed. – Belmont, CA: Wadsworth, 2012.
4. Zimmerman, B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // Theory Into Practice. – 2002. – Vol. 41(2). – P. 64–70.
5. OECD. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris: OECD Publishing, 2021. – doi:10.1787/aa1b7e43-en

MOBIL ILOVALAR ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Jo'rayev Akmal Razzoqovich

Buxoro davlat pedagogika instituti professori, p.f.f.d (PhD),

Saidova Muhayyo Farhod qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ta'lim jarayonida mobil ilovalarning qo'llanishi va uning rivojlanishi ta'lim tizimini takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlar va istiqbollarni yaratadi. Maqolada mobil ilovalar asosida texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari, talabalarining mustaqil ishlashi va o'z-o'zini tarbiyalash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi to'g'risida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, mobil ilova, tikuvchilik, bilim, ko'nikma, malaka, kengaytirilgan reallik (AR), virtual reallik (VR).

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanib, o'qitish jarayonining mazmuni, shakli va vositalarini tubdan o'zgartirmoqda. Xususan, mobil ilovalar ta'limning innovatsion vositasi sifatida nafaqat o'quv jarayonini soddalashtiradi, balki talabalarining mustaqil o'rganish, axborot bilan ishlash va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish imkonini ham yaratadi.

Mobil ilova – smartfonlar, planshet kompyuterlar va boshqa mobil qurilmalarda ishlashga mo'ljallangan dasturiy ta'minot.

Mobil ilovalarning asosiy qismi qurilmaning o'zida taqdim etiladi va oldindan o'rnatiladi yoki AppStore, BlackBerryAppWorld, GooglePlay, windowsphonestore, Yandex.store va boshqalar kabi onlayn ilovalar do'konlaridan bepul yoki haq evaziga yuklab olish mumkin

bo‘ladi. Dastlab ushbu dasturiy ta‘minotlarni ishlab chiqishdan maqsad elektron pochta tizimi tezligini oshirish va uni qulay tekshirish bo‘lib hisoblangan, ammo bu o‘zining qulayligi va ko‘zlangan maqsadga erishishning oson va tezligi bois buni barcha sohalarda qo‘llanilishiga va keng tadbiq etilishiga olib keldi. Talabalarning o‘zlari mobil texnologiyalarni tobora ko‘proq afzal ko‘rishadi va ulardan shaxsiy hayotlarida muntazam foydalanishadi. Shunday ekan, bugungi yoshlar uchun mobil qurilmalardan nafaqat o‘z ehtiyojlari uchun, balki ta‘lim olish jarayonida ham foydalanish unchalik qiyinchilik tug‘dirmasligi mumkin. Texnologik ta‘lim yo‘nalishida esa bu jarayon alohida ahamiyatga ega, chunki kasbiy faoliyatning asosiy mazmuni amaliy ko‘nikmalar va ijodiy, innovatsion yondashuvlarga tayanadi. Shu bois ta‘lim jarayonida kasbiy kompetensiyalarni mobil ilovalar asosida rivojlantirish ta‘lim samaradorligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Asosiy qism. Kasbiy kompetensiya tushunchasi shaxsning kasbga oid bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy fazilatlar majmuasini anglatadi. UNESCO va OECD tadqiqotlarida kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalar muhim omil sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Mobil ta‘lim (m-learning) nazariyasi esa o‘quv jarayonini joy va vaqt chegarasidan mustaqil ravishda tashkil etish imkonini beradi. Ta‘lim jarayonida mobil texnologiyalardan foydalanishning afzalliklaridan biri shundaki, talabalar olingan ma‘lumotlarni boshqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shuningdek, mavjud bilimlarning ulkan hajmidan foydalangan holda tanlash erkinligi talabaga bilim olishda cheksiz imkoniyatlarni ochib beradi, bu esa unga erkinlik va mustaqillik beradi.

Texnologik ta‘lim yo‘nalishida talabalar modellashtirish, konstruktorlik, dizayn va ishlab chiqarish jarayonlarini chuqur o‘zlashtirishi lozim. Mobil ilovalar bu jarayonni yanada interaktiv va amaliy qiladi. Masalan, “AutoCAD mobile”, “Fusion 360”, “TinkerCAD”, “AR Mechanical” kabi ilovalar yordamida talaba 3D modellar yaratadi, chizmalarni tahlil qiladi va natijalarni vizual tarzda ko‘radi. Natijada talabalarda amaliy kompetensiya, ijodiy kompetensiya, kasbiy kompetensiya hamda i loyihaviy fikrlash, muammoli vaziyatlarni baholash kabi xususiyatlar rivojlanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta‘lim tizimida raqamli ta‘lim platformalari jadal rivojlanmoqda. “Kundalik”, “EduMarket”, “ZiyoNet” kabi tizimlar o‘qituvchilar, talabalar va ota-onalar o‘rtasida axborot almashinuvini soddalashtirdi. Biroq texnologik ta‘lim yo‘nalishlari uchun mo‘ljallangan o‘zbek tilidagi mobil ilovalar yetarli emas. Bu esa o‘z navbatida tikuvchilikka oid o‘zbek tilidagi mobil ilovalar yaratish zaruratini keltirib chiqaradi.

Mobil ilovalar orqali kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish uch bosqichda amalga oshadi:

- 1) Axborotli bosqich - talaba nazariy ma‘lumotlarni mobil ilova orqali o‘zlashtiradi.
- 2) Amaliy bosqich - interaktiv topshiriqlar, simulyatorlar, testlar va laboratoriya mashg‘ulotlari ilovalar orqali bajariladi.
- 3) Refleksiv bosqich - talaba o‘z faoliyatini tahlil qiladi, natijalarni baholaydi va xatolarni tahlil asosida tuzatadi.

Oliy ta‘lim muassasalari uchun mobil ilovalardan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

- talabalarining bilim darajasi ustidan yagona nazoratni amalga oshirish;
- sinov va nazorat ishlarilarni o‘tkazishni soddalashtirish;
- ta‘lim jarayonining barcha ishtirokchilari o‘rtasida axborot almashinuvini tezlashtirish, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar jarayonini soddalashtirish;
- o‘quv jarayonini faollashtirish va modernizatsiya qilish;
- taqsimlangan ta‘lim resursini tashkil etish;
- o‘quv jarayoni ishtirokchilarining joylashgan joyidan qat’iy nazar o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyatini ta‘minlash;
- mobil qurilmadan o‘quv, usuliy va ma‘lumotnomalarning shaxsiy media kutubxonasi sifatida foydalanish.

Mobil qurilmalar talabalarga quyidagi pedagogik imkoniyatlarni taqdim etadi:

- Moslashuvchanlik: Talabalar darslarni o‘z vaqtida, istalgan joyda o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

- Foydalanuvchilarga moslashgan o'quv muhit: O'quv resurslarining mobil versiyalari oson tushunarli va tezkor tarzda ishlab chiqiladi.
- Ko'p formatli kontentdan foydalanish: Video, audio, matn, testlar va grafiklar kabi ko'rinishdagi o'quv materiallaridan foydalanish mumkin.
- Teskari aloqa tizimi: O'qituvchi va talaba o'rtasida doimiy aloqani ta'minlash imkoniyati mavjud.

Xulosa qilib aytganda, mobil ilovalardan fanlarni o'qitishda foydalanish professor-o'qituvchilar va talabalar uchun keng imkoniyatlar ochib beradi. Mobil ilovalar asosida ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashki qilish o'quv materiallarini fanning so'ngi yutuqlari asosida tezkor tarzda yangilab borish bilan bog'liq bir qator imkoniyatlarni yaratadi. Bundan tashqari, mobil ilovalar texnologik ta'lim yo'nalishida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning eng samarali raqamli vositasidir. Ular yordamida o'qitish jarayoni interaktiv, moslashuvchan, nazorat qilinadigan va shaxsga yo'naltirilgan shaklga ega bo'ladi. Mobil ta'lim orqali talabalarda kasbiy, muammoli vaziyatni hal qilish, ijodkorlik va axborot madaniyati kabi kompetensiyalar rivojlanadi.

Eng muhimi, mobil ilovalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni O'zbekiston ta'lim tizimining raqamli transformatsiyasi, innovatsion taraqqiyoti va xalqaro standartlarga moslashuvini ta'minlaydi. Shu sababli texnologik ta'lim yo'nalishlarida mobil ilovalardan kompleks foydalanish darajasini oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. To'xtayev, A., & Mamatqulova, D. Raqamli ta'limning pedagogik asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2022.
2. UNESCO. Distance Learning Strategies during COVID-19. 2021.
3. School Closures. <https://unesco.org>.
4. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press. 2011.
5. Gafurova, G. Mobil texnologiyalar asosida masofaviy o'qitishning metodik asoslari // Pedagogik izlanishlar, 2020, №4, 56–63.
6. Saidova M.F. "Texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga oid bajarilgan tadqiqot ishlarining tahlili". INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY. 2025 y. № 3. 151-161 b.
7. Saidova M.F. Mobil ilovalar asosida texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari. "Pedagogik mahorat" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2025, № 6. 210 – 214-b.
8. Baxtiyorova S.I. Texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish bo'yicha bajarilgan tadqiqot ishlarining tahlili // Pedagogik mahorat, 2025-yil 3-son 1-qism.
9. Жураев А.Р. Метод эффективного использования технических средств обучения в организации учебного процесса в направлении «технологическое образование» // Научно-методический журнал «Вестник науки и образования». Москва, 2020- г. № 19 (97). Часть 2. С 38 – 41.

NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNING O'RNI VA METODLARI

Murodova Maqsuda Maxsudovna

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Nutq jarayoni inson tafakkuri va dunyoqarashining muhim ifodasi bo'lib, u turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Erkin fikr bildirish, o'z g'oyalarini aniq ifodalash hamda

fanlarni puxta o'zlashtirishda nutq faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi. Yaxshi rivojlangan nutq o'quvchining fikrini to'g'ri, izchil va ravon bayon etishiga yordam beradi, bu esa o'quv jarayonida yuqori natijalarga erishish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: metodika, ta'lim-tarbiya, intellektual rivojlanish, nutq, o'quv mashg'uloti.

Kirish. Insonning yetuk shaxs sifatida kamol topishida nutq jarayonining shakllanishi beqiyos ahamiyat kasb etadi. Nutq inson tafakkurining ifodasi, shaxsning ijtimoiy hayotdagi faol ishtirokini belgilovchi muhim omillardandir. Uning rivojlanish jarayoni har bir insonda turlicha kechadi va butun umr davom etadi. O'quvchilarda nutq faoliyatini rivojlantirishga oid ko'plab sinovdan o'tgan samarali usullar mavjud bo'lib, ular asosan ilg'or xorijiy metodikalarga tayangan holda ishlab chiqilgan. Ushbu metodlar o'zining ijobiy natijalari bilan ajralib turadi.

Bugungi kunda bolalar nutqida turli buzilishlar uchrab turibdi. Ko'plab ota-onalar esa "Mutaxassis yordamisiz bolaning nutqidagi xatolarni bartaraf etish mumkinmi?" degan savol bilan qiziqadi. Aslida bu masalaga befarq qarash to'g'ri emas, chunki bolalikda shakllanmagan nutq keyinchalik katta qiyinchilik bilan tuzatiladi.

Bolaning jismoniy, aqliy va intellektual rivojlanishi erta yoshdan – oiladan boshlanadi. Barcha ko'nikmalar, jumladan, to'g'ri va ravon so'zlash qobiliyati ham avvalo oila muhitida shakllanadi. Bola nutqi atrofida gilar – ota-ona, qarindoshlar va yaqin insonlar nutqi misolida rivojlanadi. "Bola nutqi kattalarning ta'sirisiz tabiiy shakllanadi" degan fikr mutlaqo asossizdir. Aksincha, bolalar nutqining to'g'ri rivojlanishi uchun kattalarning bevosita ishtiroki, e'tibori va yordami zarurdir.

Bolalikda shakllangan nutq nuqsonlari keyinchalik bartaraf etilishi ancha murakkab kechadi. Shu bois, bolaning ilk yoshidanoq to'g'ri, aniq va adabiy nutqni eshitib ulg'ayishi muhim ahamiyatga ega. Bola uchun eng kuchli nutq namunasini esa uning yaqinlari – ota-onasi beradi. Bolada nutq buzilishlarining mavjudligi uning aqliy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bunday holatda bolaning intellektual o'sish jarayoni sekinlashadi, bu esa o'z navbatida uning maktabdagi o'qish faoliyatiga hamda keyingi hayotdagi muvaffaqiyatlariga salbiy ta'sir etadi.

Ko'plab muammolar, odatda, nutqdagi kamchiliklarga bo'lgan noto'g'ri reaksiya natijasida yuzaga keluvchi ikkilamchi ruhiy tushkunliklardan kelib chiqadi. Bunday psixologik holat bolaning og'zaki muloqot jarayonida takror-takror muvaffaqiyatsizlikka uchrashi, atrofda gilarining esa uning nutqidagi xatolarga kulgi yoki masxara bilan munosabat bildirishlari oqibatida paydo bo'ladi.

Aynan mana shu ruhiy omillar sababli, ba'zan uncha katta bo'lmagan nutq nuqsonlari ham bolaning ongida katta baxtsizlik yoki kompleks sifatida shakllanadi. Yosh ulg'aygani sayin bunday holat yanada chuqurlashishi mumkin. Shu bois, ota-onalar farzandlarida nutq bilan bog'liq muammolar kuzatilgan taqdirda, bu holat ularning keyingi hayotida ruhiy og'riq keltirmasligi uchun barcha choralarni ko'rishlari zarur.

Bolaning nutqini normallashtirish – uning o'qishi, ishlashi va to'laqonli hayot kechirishiga imkon yaratadi. Ota-onaning mehr bilan qilgan har bir sa'y-harakati bola uchun eng samarali terapiya vositasi hisoblanadi.

Darslarni boshlashdan avval kerakli jihoz va materiallarni tayyorlab oling: rangli tasvirlar, so'z o'yinlari, she'rlar, topishmoqlar, tovushlarni mashq qilish uchun o'yinchoqlar va ko'zgular.

Uy sharoitidagi bunday mashg'ulotlar bolada nutq faolligini oshirish, to'g'ri talaffuzni shakllantirish va o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Eng asosiysi – bu jarayonda bolaning har bir kichik yutug'ini qadrlang, uni rag'batlantiring va doimo ijobiy kayfiyatni saqlang.

Bolaning nutqini rivojlantirish jarayonida atrof-muhit va mashg'ulot uchun yaratilgan sharoit katta ahamiyatga ega. Quyidagi vositalar yordamida mashg'ulotlarni yanada samarali tashkil etish mumkin:

Katta oynali stol. Oyna yordamida bola artikulyatsiya mashqlarini (lab, til, jag' harakatlarini) kuzatib, o'z talaffuzini nazorat qila oladi. Bu to'g'ri talaffuzni shakllantirishda juda muhim vositadir.

Mavzuli "Loto" o'yinlari. "Hayvonot olami", "O'simliklar", "Idishlar", "Mebel", "Transport vositalari" kabi turli mavzulardagi loto o'yinlari bolada so'z boyligini kengaytiradi, eslab qolish va tafakkur qobiliyatini rivojlantiradi.

Ko'rgazmali vositalar. Meva-sabzavotlar, mayda plastik hayvonchalar, hasharotlar, transport vositalari, qo'g'irchoqlar va shunga o'xshash o'yinchoqlarni sotib olish yoki ularning rasmlaridan foydalanish foydalidir. Bu predmetlar orqali bola predmetlarni nomlashni, ularning rangini, shaklini va xususiyatlarini ifodalashni o'rganadi.

Pazllar va bo'linadigan tasvirlar. Ikki yoki undan ortiq qismlarga bo'lingan suratlarni yig'ish bolaning tafakkurini, e'tiborini va mantiqiy fikrlashini kuchaytiradi.

Tasvirli materiallar to'plami. Rangli oziq-ovqat qadoqlari, jurnallar, plakatlari, ro'yxatlar kabi turli ko'rgazmali materiallarni yig'ish foydali mashg'ulotga aylanishi mumkin. Bu materiallardan so'z boyligini oshirish, hikoya tuzish yoki so'zlarni farqlash mashqlarida foydalaniladi. To'plangan materiallarni saqlash uchun uyda alohida **katta quti** ajratish maqsadga muvofiq.

Nozik motorika o'yinlari. Barmoqlar va qo'l harakatlarini rivojlantirish nutq faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli modellash tirish mumi, plastilin, konstruktorlar, ip bog'lash o'yinlari, hisoblash tayoqchalari kabi vositalardan foydalanish tavsiya etiladi.

Usuliy metodikalar: o'quvchilarning so'z boyligini takomillashtirish, boyitish va faollashtirish. Lug'at ustida ishlash – nutqni rivojlantirishga oid barcha ishlarning asosi, poydevoridir. Chunki yetarli so'z boyligiga ega bo'lmagan o'quvchi o'z fikrini to'liq ifoda eta olmaydi, grammatik jihatdan to'g'ri va mazmunli gaplar tuzishda qiynaladi. Shuning uchun lug'at bilan ishlash ta'lim jarayonining eng muhim yo'nalishlaridan biridir.

Lug'at ustida ishlash uch yo'nalishda olib boriladi: aniqlashtirish, boyitish va faollashtirish. Men barcha sinflarda o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda ularning so'z zaxirasini aniqlash, shakllanish bosqichlarini o'rganish hamda bu boradagi o'zgarishlarni tahlil qilishga e'tibor qarataman. Tadqiqot jarayonida shuni kuzatish mumkinki, ko'pchilik o'quvchilar hatto oddiy so'zlarning ma'nosini to'liq tushunmaydi. Buning asosiy sababi – so'z ma'nosiga chuqur kirib borish, uning mohiyatini tasavvur qilish ko'nikmasining yetarli darajada shakllanmaganligidir.

Ko'p hollarda bolalar so'zning ma'nosi haqida o'ylab ko'rmaydi, so'z orqasida tasviriy fikr shakllanmagan bo'ladi. Shu bois, lug'at ustida ishlashda so'z ma'nosini oydinlashtirishga qaratilgan mashqlardan foydalanish juda muhim. Masalan:

- so'zning qaysi so'zdan yasalganligini aniqlash;
- sinonim, antonim va turkum so'zlarni tanlash;
- tekshirilgan va tekshirilmagan imloga oid so'zlarni farqlash;
- so'zlarni kontekstda ishlatish va ularni test shaklida mustahkamlash.

Bunday mashqlar o'quvchini so'zning ma'nosini chuqur o'rganishga, uni to'g'ri ishlatishga o'rgatadi. Shu bilan birga, imlo savodxonligini ham rivojlantiradi.

Ayrim o'quvchilarda faol so'z boyligi juda kichik bo'lishi mumkin. Ammo bu kamchilikni to'g'ri metodik yondashuv orqali bartaraf etish mumkin. Muhimi, bola mavjud so'z boyligini o'z nutqida to'g'ri va o'rinli qo'llashni o'rganishi kerak. Shunda u o'z fikrini aniq, mantiqli va adabiy me'yorda ifodalashga erishadi.

Xulosa. Umuman olganda, boshlang'ich sinf (1–4-sinflar) o'quvchilarida nutq jarayonining shakllanishi nafaqat atrof-muhit, balki bola bilan atrofndagi insonlar o'rtasidagi muloqot va ijtimoiy munosabatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bola nutqining rivojlanish darajasi uning kundalik hayotidagi suhbatlar, o'yinlar, dars jarayonidagi faol ishtiroki hamda ota-ona va o'qituvchi bilan bo'lgan muloqot madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Nutqni rivojlantirishga oid metodikalarni takomillashtirish va ularni amaliyotga tatbiq etish esa, avvalo, o'qituvchining kasbiy mahorati va pedagogik yondashuviga bog'liqdir. Shu sababli

zamonaviy o'qituvchi doimo o'z ustida ishlashi, ilg'or tajribalarni o'rganib, yangi metod va texnologiyalarni dars jarayonida qo'llashni o'z kasbiy burchi sifatida qabul qilishi lozim. Faqat shundagina ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutq faolligi, tafakkuri va ijodiy fikrlash qobiliyati rivojlanib, ular mustaqil fikr bildiruvchi, adabiy til me'yorlarida ravon so'zlasha oladigan yetuk shaxslar sifatida kamol topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Murodova, M. Raqamli ta'lim texnologilari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarning nutq ko'nikmalarini rivojlanish // "Педагогическая акмеология" международный научно-методический журнал, 2025, № 1(18).
2. Murodova, M. M. Bolalar tilidagi emotiv-ekspressiv frazeologik birliklar haqida umumiy tushuncha va qo'llanilish xususiyatlari // Экономика и социум, 2025, (4-1 (131)), 393-403.
3. Murodova, M. M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida integrativ yondashuv asosida darslarni tashkil etishning ahvoli // Экономика и социум, 2022, (12-1 (103)), 1306-1309.
4. Murodova, M. M. Sun'iy intellekt vositasilarining ta'lim jarayonidagi afzalliklari. Inter education & global study, 2025, (2), 346-354.
5. Murodova, M. Interaktiv o'quv vositalari yordamida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va tinglash malakalarini takomillashtirish // "Педагогическая акмеология" международный научно-методический журнал, 2024, 9(17)
6. Ergashovna, S. G. Education of elementary school students in the spirit of patriotism through educational classes // Journal of Modern Educational Achievements, 2024, 1(1), 2-7.
7. Saidova G. E. Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida hadislar ustida ishlashning umumiy metodikasi // Экономика и социум, (2024). (12-1 (127)), 362-365.

МАКТАБГАЧА YOSH DAVRIDAGI BOLALARDA O'Z- O'ZINI BOSHQARISH KO'NIKMASINI KOGNITIV JARAYONLAR RIVOJLANISHI BILAN BOG'LIQLIGI

To'ymurodova Dilnoza Dilmurodovna
Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasini rivojlanishining va kognitiv jarayonlarining psixologik xususiyatlarining o'zaro bog'liqlik haqida ma'lumotlar keltirilgan. Maktabgacha yosh davridagi bolalarning kognitiv jarayonlarining psixologik xususiyatlari ahamiyatga ega bo'lgan dolzarb mavzu hisoblanib, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasini va kognitiv jarayonlarning yaxshi rivojlanmasligi bevosita bola hayotida muhim ta'sir qiluvchi muammolarni keltirib chiqararishi haqida ilmiy nazriy muhim fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: kognitiv jarayonlar, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasini, o'yin faoliyati, bilim, ko'nikma, ichki qat'iyat.

Аннотация. В данной статье представлена информация о взаимозависимости психологических особенностей развития навыков саморегуляции и познавательных процессов у детей дошкольного возраста. Психологические особенности познавательных процессов дошкольников считаются важным актуальным вопросом и выделяются важные научно-теоретические положения о том, что отсутствие навыков самоуправления и слабое развитие познавательных процессов вызывают проблемы, которые непосредственно влияют на жизнь ребенка.

Ключевые слова: познавательные процессы, навыки саморегуляции, игровая деятельность, знания, умения, внутренняя детерминация.

Abstract. This article provides information on the interdependence of psychological characteristics of the development of self-management skills and cognitive processes in preschool children. The psychological characteristics of cognitive processes of preschool children are considered an important topical issue, and important scientific and theoretical points are highlighted that the lack of self-management skills and poor development of cognitive processes cause problems that directly affect the child's life.

Keywords: cognitive processes, self-management skills, game activity, knowledge, skills, internal determination.

Kirish. Bugungi kunda sifatli ta'lim taraqqiyotining poydevori bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimi va unda tarbiyalanayotgan bolalarga berilayotgan e'tibor har qachongidan ortib bormoqda. Ayniqsa Respublikamizda uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich negizi hisoblangan maktabgacha ta'limni sifatli va zamon talabi darajasida tashkil etilishini ta'minlash borasida keng qamrovli islohotlar va bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirilayotgani guvohi bo'lamiz. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tadbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, ahloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratilmoqda. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017–2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori [1] qabul qilindi.

Mazkur yosh davridagi bolalarning kognitiv jarayonlari yangi bilim, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi, ichki qat'iyat va ma'lum bilimlarni to'plash uchun turli xil harakat usullaridan foydalanishga bo'lgan qiziqishini namoyon qiladi.

Ko'pgina olimlar tomonidan kognitiv jarayonlar haqidagi asarlar o'rganilgan bo'lib, ularda, kognitiv faoliyatni maktabgacha yoshdagi bolalarning o'rganishga bo'lgan tabiiy istagi sifatida belgilagan hisoblanadi. K.D.Ushinskiy maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv faoliyatning xususiyatlarini va uni qanday faollashtirishni o'rganishdi. Shu bilan birga u bolalar bilan suhbatda davomida doimo ikki maqsad nazarda tutilishi va ularning birontasiga ham ikkinchisini unitib qo'yadigan darajada berilib ketmaslik lozim. Bolalarda birinchi maqsad rasmiy bo'lib, ularining aqliy qobiliyatini uning kuzatuvchanligini, xotirasi, hayoli, fantaziyasi va fahm-farosatini rivojlantirishdan iborat. Bolalarga biron-bir ma'lumot beribgina qolmay, balki yana... kitoblardangina emas balki uni qurshab turgan predmetlardan, hayotiy hodisalardan, o'z qalbining tarixidan ham foydali bilimlar chiqarib oladigan vosita ham berish kerakligini doim yodda tutish kerak bo'ladi. Aqliy kuchi bor odam umr bo'yi o'qib-o'rganadi va hamma joydan foydali ozuqa topib oladi. Bu esa ta'limining asosiy vazifalaridan birini tashkil etadi [4]

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi va kognitiv jarayonni shakllantirishdan maqsad ham mazmunli bilimga ega bo'lib maktab ta'limiga aqlan rivojlangan qilib tarbiyalashdir. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv jarayonlar yangi bilim, ko'nikma, ichki qat'iyat va ma'lum bilimlarni to'plash va kengaytirish uchun turli xil harakat usullaridan foydalanish zaruriyatiga bo'lgan qiziqishini aks ettirsa, ulardagi o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasini rivojlantirish esa barcha irodaviy sohani rivojlantiradi. Bog'cha yosh davridagi bolalarda sezgi, idrok, diqqat, xotira, tasavvur, tafakkur, nutq, xayol, hissiyot va irodaning rivojlanishi jadal kechadi.

Har qanday faoliyatimizning doimiy yo'ldoshi diqqat hisoblanadi. Shuning uchun ham diqqatning inson hayotidagi ahamiyati benihoya kattadir. Maktabgacha yoshdagi bolalar diqqati ko'pincha ixtiyorsiz bo'ladi. Bu yoshdagi bolalarda ixtiyoriy diqqatning o'sib borishi uchun o'yin juda katta ahamiyatga ega. O'yin davomida bolalar diqqatlarini bir joyga to'plab, o'z tashabbuslari bilan ma'lum maqsadlarini ilgari suradi. Bu bolalarda nafaqat kognitiv jarayonlar balki, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishi uchun ham asosiy omil hisoblanadi. Bolalar bu xildagi bilimlardan o'z o'yinlarida, rasmlarida, ustozlari yoki kattalar bilan suhbatda foydalanadi, bu bilimlar ularning aqliy va axloqiy o'sishlari uchun xizmat qiladi. A.N. Leontiev ko'plab

tadqiqotlar asosida ilgari surgan maktabgacha yosh davr birinchi marta bo'ysunuvchi motivlar tizimi vujudga keladi, birlik yaratadi. Shuning uchun uni boshlang'ich davri deb hisoblash kerak. Bu davrda tobe motivlar tizimi boshlanishi, bolaning xatti-harakatlarini nazorat qilish va uning barcha rivojlanishini aniqlashga yordam beradi. Bola maktabgacha yosh o'zlariga bo'ysunishga qodir bo'ladi. Bunday bo'ysunish vaziyatdan tashqarida allaqachon maktabgacha yoshda barqarorlik bilan tavsiflanadi [2,6].

L.I. Bozovich, fikricha, katta maktabgacha yoshdagi bolalar o'ziga xos "ixtiyorsiz o'zboshimchalik" bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda prosotsial motivatsiyaning tanlash ustunligi ongsizlik bilan izohlanadi.[6].

Respublikamizda olib borilgan tadqiqotlar jumlasidan B.R.Qodirov rahbarligida D.B.Hakimova tomonidan «5–7 yoshli bolalar bilish jarayonlarini rivojlanishining yosh va jins xususiyatlari» mavzusidagi ishni ko'rishimiz mumkin. Uning natijalariga ko'ra, 5 yoshda psixologik belgilar kuchli namoyon bo'ladi, bir xil psixik belgilar o'g'il bolalar va qizlarda turli yosh davrlarida, turli darajada namoyon bo'lishi aniqlandi.[3]

J.Piaje, Dj.Kelli kognitivistik yo'nalishning asoschilari qatoriga kiritishimiz mumkin. J.Piajening aql-idrok nazariyasi, aql-idrok funksiyalari (vazifalari) hamda uning davrlari haqidagi ta'limotni o'z ichiga oladi. Muallif intellekti (aqlni) quyidagi rivojlanish davrlariga ajratadi:

- 1) sensomotor (hissiy-harakat) intellekti (tug'ilgandan 2 yoshgacha);
- 2) operatsiyalardan (fikriy harakatlardan) ilgari tafakkur davri (2 yoshdan 7 yoshgacha);
- 3) yaqqol xatti-harakat davri (7-8 yoshdan 11-12 yoshgacha);
- 4) rasmiy sa'y-harakatlar davri.

J.Piajening g'oyalarini davom ettirgan psixologlarning bir guruhini kognitiv-genetik nazariyachilarga qo'shish mumkin. Bu yo'nalishning namoyandalari bolaning aqliy o'sishi to'g'risida fikr yuritilganda, narsalarni yangi nom bilan atashda yoki yangicha nomlash holatidan kelib chiqib, sub'ekt o'yin paytida faol harakat qilishga o'rinadi. Psixolog J.Piaje o'yinda jismlarga yangi nom berish omiliga jiddiy e'tibor bilan qarab, bu ish ramziy ma'noli tafakkur shakllanishining tayanchi, degan xulosaga keladi. Lekin bu xulosa vaziyatni aks ettirishning birdan-bir to'g'ri yo'li ekanligini bildirmaydi. Shuning uchun narsaning nomini o'zgartirish bilan bolada tafakkur va aql-zakovat o'sishini kutish ham mantiqqa mutlaqo ziddir. Aslida narsalami qayta nomlash emas, balki o'yin harakatlarining xususiyatini o'zgartirish bolaning aqliy o'sishiga sezilarli ta'sir o'tkaza oladi. Bundan kelin chiqadiki, o'yin faoliyatida bolalarda harakatning yangi ko'rinishi, ya'ni uning fikriy, aqliy jihati namoyon bo'ladi va shuning uchun o'yin harakatlarini shakllantirish jarayonida bolada fikrlash faoliyatining dastlabki ko'rinishi vujudga keladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning aqliy kamol topishida yoki uning umumiy kamolotida o'yinning muhim ahamiyat kasb etishi xuddi mana shu dalil orqali o'z ifodasini topadi [5].

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasini rivojlanishi kognitiv jarayonni shakllantirish asosan bu yoshdagi bolalarni bilimga ega bo'lishiga va maktab ta'limiga aqlan rivojlangan qilib tarbiyalashga yordam beradi. Kognitiv jarayonlar va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasini rivojlanishi maktabgacha yoshdagi bolalarning yangi bilim, ko'nikma, ichki qat'iyat va ma'lum bilimlarni to'plash va kengaytirish uchun turli xil harakat usullaridan foydalanish zaruriyatiga bo'lgan qiziqishini rivojlantiradi. Maktabgacha yosh davridagi bolalarda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasini rivojlanishi kognitiv jarayonlarni o'rganish sezgi, idrok, diqqat, xotira, tasavvur, tafakkur, nutq, xayol, hissiyot va irodaning rivojlanishi aniqlashga yordam beradi. Bu jarayonlarning rivojlanishi esa bog'cha yoshdagi bolalarning kelgusi hayotida aql bilan ish ko'ruvchi har tomonlama teran fikrli va komil inson bo'lishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-sonli Qarori/O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami 2017., 37-son, 984-modda; qonun

hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2020 y., 07/20/4857/1357-son.

2. Божович Л.И. Избранные психологические труды. – М.:Международная педагогическая академия, 1995. – 212 с.

3. Nishanova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya [Matn] : darslik / Z.T. Nishanova va boshq. – Toshkent: « O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. - 600 b.

4. Ушинский К.Д. Изб. пед. Соч.: 2 томлик, 2-том. – М.: 1974. – С. 27–28.

5. G'oziyev E. Ontogenez psixologiyasi/darslik /.Tosbkent:"NIF MSH", 2020, 288 bet.

6. Мухина В.С. Шестилетний ребёнок в школе. М., Просвещение, 1990.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA O'ZBEK BOLALAR O'YIN FOLKLORINING AHAMIYATI

Safarova Nigora Oxunjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti professori
filologiya fanlari nomzodi,

O'ktamova Sabina Azizjon qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada o'zbek bolalar o'yin folklorining kelib chiqish tarixi va uning boshlang'ich ta'limda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Xalq o'yinlarini ta'lim jarayoniga tatbiq etish 5E modeli asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: bolalar o'yin folklori, boshlang'ich ta'lim, XXI asr ko'nikmalari, 5E modeli, kreativ va tanqidiy fikrlash, hamkorlik va kommunikativlik, axborot bilan ishlash madaniyati, moslashuvchanlik va tashabbuskorlik.

Bolalar folklori xalq og'zaki poetik ijodining tarkibiy qismi sifatida insoniyat badiiy tafakkurining ilk tonglaridayoq shakllana boshladi. Buning uchun ham ijtimoiy, ham ma'naviy asoslar mavjud edi. Chunki bolalar ham o'z ota-onalari qatorida turib, ijtimoiy-maishiy hayotda, xususan, ishlab chiqarishning talay jabhalarida o'z imkoniyatlari va iqtidorlari doirasida qadim zamonlardan beri qatnashib keladi. Kattalar imorat qursa, ular g'isht, loy yetkazib turgan, kattalar xirmon yanchishsa, ular ho'p haydaganlar, mol o'tlatganlar, sug'organlar; o'tin tashiganlar, hovli supurganlar... Xullas, kattalar uyushtirgan turli-tuman marosimlarda qatnashganlar va unda ota-onalari kuylayotgan qo'shiqqa bolalar ham jo'r bo'lganlar, raqsga qo'shilib o'ynaganlar. Bunday aralashuv bolalarning kechayotgan voqealarga o'z munosabatlarini ifodalash yo'sinini ola boshlagan. Bu jarayon bolalar uchun goh o'yin tarzida kechsa, goh majburiy mehnat shaklida kechgan. O'yin tarzida kechinganida – bolalar ehtirolarga to'lib-toshib, o'z zavqlarini jo'shqin va samimiy ohanglarda kuylay boshlaganlar; majburiy mehnat tarzida kechinganida esa – undan og'rinishlarini horg'in va alamli qo'shiq pardalarida taratgan paytlari ko'p bo'lgan. Buning natijasida o'zbek bolalarining o'z folklori yuzaga kela boshlagan. [1;3-b]

O'zbek bolalar o'yinlarini to'plash va ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish, o'yinlarning etnopedagogik mohiyatini baholashga urinish aslida ancha ilgari boshlangan. Dastlab buni qahramonlik, jasurlik, donolik ulug'langan yoki jangu jadallarda jasorat ko'rsatgan tarixiy shaxslarni sharaflash uchun yaratilgan epik folklor namunalari syujetiga, keyinchalik esa ayrim tarixiy manbalar mazmuniga singdirilgan u yoki bu o'yin namunasi misolida kuzatish mumkin.

Biz quyida berilgan jadval orqali qadimgi o'yinlar va ularning namunalari kimning qaysi asarlarida uchrashi, o'zbek xalq milliy bolalar o'yin folklori namunalari kimlar o'rganganligini bilib olishimiz mumkin.

Olim	Asari	Mazmuni
Mahmud Koshg'ariy (XI asr)	Devonu lug'otit turk (1072–1074)	Turkiy xalqlarda mavjud qadimiy o'yinlarni ('Chavgon', 'Oltin qoboq' va b.) yozib qoldirgan.
Kaykovus (XI asr)	Qobusnoma	Chavandozlik, merganlik va yoshlarni jasoratga tayyorlovchi o'yinlar haqida yozgan.
Zayniddin Vosifiy (XVI asr)	Badoye'ul-vaqoye	Kurash o'yini haqida aniq tasvir bergan.
Sadriddin Ayniy (1878–1954)	Rohi nav (1931)	Bolalar repertuaridan 14 o'yinni darslikka kiritgan.
Elbek (Mashriq Yunusov, 1898–1937)	Bolalar qo'shig'i (1937)	Bolalar folklorining ilk yozma to'plamlaridan biri.
G'ozii Olim Yunusov (1887–1955)	Alla to'g'risida bir necha so'z (maqola)	Allaning mazmuni va ahamiyatini tahlil qilgan.
Hodi Zarif (1906–1984)	Folklor xrestomatiyasi	Allalar, tez aytishlar va topishmoqlarni jamlagan.
G'. Jahongirov (1930–1990-yillar)	O'zbek bolalar folklori; Ming bir bola o'yinlari	Bolalar o'yinlari va folklorini tizimli ravishda to'plagan.
B. Mahmudov (XX asr)	O'zbek xalq o'yinlari (G'. Jahongirov bilan birga)	O'zbek xalq o'yinlarini kitob shaklida chop etgan.
O. Safarov (XX–XXI asr)	O'zbek bolalar folkloriga oid tadqiqotlar	Bolalar o'yin folklorini tasniflab, janriy xususiyatlarini ochgan.
Sh. Galiyev (XX asr)	O'zbek bolalar folkloriga oid tadqiqotlar	Bolalar o'yin folklorini poetik jihatdan tahlil qilgan.
N. Safarova (XX–XXI asr)	O'zbek folkloriga oid maqolalar	Bolalar folklorining qadimiyligi va tarbiyaviy ahamiyatini o'rgangan.
S. Avezov (XX asr)	Sanama janri tadqiqotlari	Sanama janrining tabiati va badiyatini tahlil qilgan.
N. Qurbonova (XXI asr)	Mavsumiy bolalar folklori tadqiqotlari	Mavsumiy o'yinlarni o'rgangan.
H. Ro'zmetov (XXI asr)	Xorazm bolalar folklori tadqiqotlari	Xorazm folklorining lokal xususiyatlarini o'rgangan.
Z. Husainova (XX asr)	Topishmoqlar to'plami	O'zbek topishmoqlarini to'plagan va ilmiy nashr qilgan.

E. Abdurahmonova (XX–XXI asr)	Pedagogik tadqiqotlari	O'quvchilarning bilimini o'yinlar orqali mustahkamlashni o'rgangan.
I. Bobojonov (XX–XXI asr)	Lingvistik tadqiqotlari	O'zbek xalq o'yinlari nomlarini lingvistik jihatdan tadqiq qilgan.
M. Yoqubbekova (XXI asr)	Alla janri tadqiqotlari	Alla janrining poetikasini o'rgangan.
Buxoro folklorshunoslik maktabi (XX–XXI asr)	Turli tadqiqotlar	T. Mirzayev, F. Karamatov, M. Jo'rayev, S. Umarov, S. Shodiyeva, M. Mirzayeva kabi olimlarning ishlari.

O'zbek bolalar o'yin folklori namunalari to'plash va nashr etish ishlari nafaqat sharq olimlari tadqiqotlarida, balki bir qancha g'arb - chet el olimlari tadqiqot va kitoblarida ham uchraydi.

Olim	Asari	Mazmuni
M.S. Andreyev (1873–1948)	O'zbek xalq qo'shiqlari va o'yinlarini to'plagan, "Havzak-havzak" qo'shiqlarini nashr qilgan (1930-yillar).	O'zbek bolalar o'yin folklorini yozib olib, ilmiy muomalaga kiritgan.
Ye.M. Peshcherova (1902–1970)	O'zbek xalq o'yinlari va o'yinchoqlari (1950-yillar).	Bolalar o'yinlari va o'yinchoqlarini to'plab, etnografik tahlil qilgan.
A.K. Borovkov (1904–1962)	Tilshunoslikka oid ishlari (1930–40-yillar).	O'zbek xalq o'yinlariga oid atamalar va kuzatishlarni kiritgan.
Ye.K. Borovkova (XX asr o'rtalari)	Bolalar o'yinlari va irimlari bo'yicha maqolalari.	Laylak bilan bog'liq hukmlagichlar va marosimiy o'yinlarni tadqiq qilgan.

Bugungi ta'lim tizimi o'quvchilarni faqat bilim bilan qurollantirishni emas, balki ularni hayotiy vaziyatlarda mustaqil fikrlay oladigan, muloqotga kirishadigan va muammoni yecha oladigan shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qiladi. XXI asr ko'nikmalarining asosiy toifalari quyidagilardir:

- kreativ va tanqidiy fikrlash
- hamkorlik va kommunikativlik
- axborot bilan ishlash madaniyati
- moslashuvchanlik va tashabbuskorlik

Shu bilan birga o'yin jarayoni shaxsning emotsional zaminini mustahkamlaydi, ijobiy motivatsiya uyg'otadi. Harakatli o'yinlarda jismoniy rivojlanish ham qo'llab-quvvatlanadi. Global raqobatga tayyor shaxsni tarbiyalashda bu juda muhim omil. Xalq o'yinlari sinfxonani kichik hayot maktabiga aylantiradi. O'quvchi darsni nafaqat eshitadi, uni yashaydi, his qiladi, boshdan kechiradi. Shuning uchun ham xalq o'yinlari XXI asr ta'limida o'zining eng zarur metodik vositalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga xalq bolalar o'yin folklori namunalarini o'rgatishda 5E modeli juda qulay metodik platforma hisoblanadi. Zero, o'yin – bola uchun tabiiy faoliyat turi bo'lib, ta'lim jarayonini uyg'unlashtiruvchi asosiy omillardan biridir. Xalq o'yinlari orqali milliy qadriyatlar, jamoada ishlash, muloqot, tezkor fikrlash, vatanga muhabbat kabi fazilatlar shakllanadi. 5E modeli bunga sharoit yaratadi. Har bir bosqichda xalq o'yinlaridan foydalangan holda quyidagi metodik yondashuv amalga oshiriladi:

1. Engage (Jalb qilish bosqichi). Bu bosqichda o'quvchilarga milliy o'yinlardan parchalar, ritmik qo'shiqlar, topishmoq va tez aytishlar orqali mavzuga kirish beriladi. Masalan: "Besh tosh", "Oq terakmi, ko'k terak" kabi o'yinlar nomi haqida savol-javob, qiziqarli fikrlar almashinuvi.

2. Explore (Tadqiq etish bosqichi). O'quvchilar kichik guruhlarda xalq o'yinlarining qoidalari, kelib chiqishi, ijro texnikasini o'rganadi. O'yinlarni amalda bajarib ko'rish orqali mazmunni anglab yetadi. Bu bosqichda o'qituvchi kuzatuvchi vazifasini bajaradi.

3. Explain (Tushuntirish bosqichi). O'quvchilar o'z kuzatuv va xulosalarini ifoda etadi. O'qituvchi esa xalq o'yinlarining tarbiyaviy, ma'naviy ahamiyati, folklor janri sifatidagi o'rni haqida tizimli tushuncha beradi.

4. Elaborate (Rivojlantirish bosqichi). Ushbu bosqichda o'quvchilar o'rgangan o'yinlar asosida yangi holatlarda mustaqil faoliyat olib boradi. Masalan, o'yinlarni ssenariylashtirish, yangi qo'shiqlar qo'shish, rollarga bo'lib ijro etish, boshqa fanlar bilan integratsiya qilish.

5. Evaluate (Baholash bosqichi). O'quvchilarning o'yin jarayonidagi faolligi, hamkorligi, mazmunni anglaganligi, muloqot madaniyati baholanadi. Baholashda referat, kichik loyiha, o'z-o'zini baholash varaqalari ham qo'llanadi.

Mazkur model o'quvchilarda bilimni o'yin orqali mustahkamlashga, milliy o'zlikni anglashga xizmat qiladi. 5E modeli asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarni bilish faoliyatiga faol jalb qiladi, kuzatish, taqqoslash, xulosa chiqarish, muloqotga kirishish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Eng muhimi, xalq o'yinlari mazmunidagi tarbiyaviy g'oyalar, milliy qadriyatlar o'quvchi shaxsida mustahkam hayotiy tamoyil sifatida qaror topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oxunjon Safarov "O'zbek bolalar folklori (genezisi, janriy tarkibi va badiiyati)". Toshkent, 2008. B.3

2. Rahmonov N. Xalq o'yinlari va pedagogika. T.: Fan va texnologiya, 2021.

3. Karimova Z., Qosimova M. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. T.: Tafakkur, 2022.

4. Jalolova M. O'zbek bolalar folklori. T.: O'zbekiston, 2020.

5. Bybee R. et al. The BSCS 5E Instructional Model: Creating Teachable Moments. Colorado Springs, 2021.

6. Niyozova S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'yin faoliyati asosida o'qish malakasini shakllantirish. "Ta'lim innovatsiyalari" jurnali, 2023, №4.

ARIFMETIK MASALALARNI YECHISHGA O'RGATISHDA O'QUVCHILARNING IJODKORLIGINI TA'MINLASH

M. M. Qosimova

Buxoro davlat pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim kafedrasida dotsenti

G. Burxonova

boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
3- bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich o'quvchilariga arifmetik masalalarni yechishga o'rgatishning usullari yoritilgan

Tayanch so'zlar: masala, arifmetik masala, arifmetik amal, misol, topshiriq.

Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatida integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo'lishi fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi, bu esa ta'lim tizimida, jumladan matematikani o'rgatish bo'yicha ham xalqaro tajriba va andozalarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

Davr talabiga mos kreativ fikrlay oladigan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash uchun fan asoslarini chuqur o'rgatish davr talabidir.

Boshlang'ich sinflarda arifmetik masalaning ahamiyati, mohiyati to'g'risida ko'p gapirilgan:

a) arifmetik masala o'quvchilarga arifmetik amallarning ma'nosini chuqur tushuntirishga, amallar xossalariining mohiyatiga to'la yetishiga ko'maklashadi;

b) o'quvchilar tafakkurini hayotiy faktlar bilan boyitadi, chunki masalada hayotiy haqiqat aks ettiriladi;

c) o'quvchilarda matematik tilni shakllantiradi. O'quvchi istalgan matematik ifoda, topshiriq, matnga qarab uning talabini sharhlab bera oladigan bo'ladi;

d) o'quvchida mantiqiy tafakkur rivojlantiriladi;

e) istalgan masala tarbiyaviy ahamiyatga ega. U hayot taraqqiyoti dinamikasini ochib beradi;

f) masala yechish jarayonida o'quvchilarda fanga nisbatan qiziquvchanlik mustaqillik va erkin fikrlash uyg'onadi;

g) istalgan arifmetik masala nazariya bilan amaliyotini bog'lash borasidagi asosiy vositadir;

h) masala yechish jarayonida o'quvchilarda ijodiy fikrlash shaklanadi, hayotiy voqelikni tassavvur qila oladi;

Yuqorida qayd etilganlarning boshlang'ich sinflar uchun ahamiyatini to'ldirib, arifmetik masala deganda shunday savolni tushunmoq kerakki, masala shartida berilgan sonni faktlar ustida arifmetik amallar bajarilib undagi noma'lum topiladi, deb ta'rif berish mumkin. Masala savoliga javob uni yechib topiladi. Yechish deganda masalada berilganlar bilan izlanayotgan miqdor o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash tushuniladi.

Shu munosabat bilan istalgan arifmetik masalani uch qismga bo'lish mumkin:

1. Masalaning sharti bilan.

2. Undagi sonli faktlar.

3. Masalaning savoli.

Yuqorida keltirilgan barcha argumentlar boshlang'ich sinfda matematika o'qitishda o'qituvchi, arifmetik masalalar yechishga jiddiy e'tibor bilan qarashi kerakligini va maktabda butun matematika kursini o'zlashtirish ishi arifmetik masalalarga qaratilib ko'rilishi zarurligini ko'rsatadi.

Shunday savol tug'iladi, arifmetik masala bilan misol o'rtasida qanday farq bor?

Misol bu sonli ifoda bo'lib, unda amallar va ularning bajarilish tartibi amal belgilari orqali berilgan bo'ladi. Ammo har qanday sharti, sonli faktlari va savoli bo'lgan matn masala bo'la olmaydi. Bunda ham o'ziga xos talablar mavjud.

Masala o'z mazmuni bilan o'quvchilarga yaqin va tanish bo'lib, u o'quvchini o'rab olgan hayot voqealarini o'zida aks ettirishi kerak. Tuzilishi jihatdan oddiy, tushunarli, iloji boricha qisqa matnli bo'lishi kerak.

Sonli faktlar hayotiy, real, imkoniyat chegaramizga sig'adigan, mantiqan to'g'ri tanlangan va taraqqiyot dinamikasini ochib beradigan bo'lishi kerak.

Boshlang'ich sinf darsliklarini tahlil qilganimizda 1-sinfning ikkinchi yarim yiligidan boshlab, har bir darsda hech bo'lmaganda bir yoki bir necha masalaga duch kelamiz. Masalalarni o'quvchilarga tushuntira olish o'qituvchining mahoratiga bog'liq bo'ladi. O'qituvchi esa kuchli bilim va metodik mahoratga ega bo'lgan, bolalarni chin dildan sevuvchi inson bo'lishi kerak.

Masala tuzish ishi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ancha murakkabligini unutmaslik kerak. Chunki bolalar masala tuzayotganda kerak bo'lgan miqdorlar sonini, ularni bir-biriga bog'lashni hali yaxshi bilishmaydi. Masalaga savol qo'yishda qiynalishadi. Shuning uchun avval o'qituvchining o'zi masalaning qanday yuzaga kelishini amaliy tarzida tuzib ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida kjudiy masala tuzish metodikasi.

Siz taqdim etgan usullar o'quvchilarni nafaqat matematik amallarni bajarishga, balki ijodiy fikrlashga, mustaqil qaror qabul qilishga va matematikani hayot bilan bog'lashga o'rgatishda muhim ahamiyatga ega.

1. Noma'lum komponentni topishga doir masalalarni o'rganish

Noma'lum qo'shiluvchi, kamayuvchi yoki ayriluvchini topishga doir masalalarni o'rganishda amaliy usullardan foydalanish juda samaralidir.

Noma'lum qo'shiluvchini topish (I sinf):

Kitob masalasi: "Stolda 29 ta daftar yotibdi. 12 tasi katakli daftar, qolganlari esa bir chiziqli daftar. Nechta daftar bir chiziqli?"

Amaliy misol: O'qituvchi daftarlarning ma'lum qismini qo'yib, ustiga qo'shib sanash orqali "Oldin stol ustida nechta daftar bo'lgan?" kabi teskari savol qo'yish. Bu o'quvchilar ko'z o'ngida mavhum tushunchani konkretlashtiradi.

Noma'lum kamayuvchi/ayriluvchini topish (II sinf):

Noma'lum kamayuvchi misoli: "Zarinada bir nechta daftar bor edi. U o'rtog'iga ikkita daftarini berganidan keyin uning 9 ta daftari qoldi. Zarinada nechta daftar bo'lgan?" (Noma'lum kamayuvchi)

Noma'lum ayriluvchi misoli: "Do'konda 100 dona changyutgich bor edi. Bir nechta changyutgich sotilgan keyin 91 ta changyutgich qoldi. Nechta changyutgich sotib yuborilgan?" (Noma'lum ayriluvchi)

Metodik tavsiya: Ushbu turdagi masalalarni darslikdagi (masalan, 2-sinf, 47-bet, 4-masala) mavzu yechilgach, darhol hayotiy misollar bilan mustahkamlash maqsadga muvofiqdir.

2. Rangli Rasmlar Yuzasidan Masalalar Tuzish

Rangli rasmlar asosida masala tuzish orqali o'quvchilarning asosiy vazifasi rasmni "o'qib" unga savol qo'yishdan iborat bo'ladi. Bu ularning kuzatuvchanligini va mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Misol: (1-likopchada 3 ta olma, 2-likopchada 2 ta olma)

Tuzilgan masala: "Bir likopchada uchta olma, ikkinchi likopchada 2 ta olma bor. Ikkala likopchada nechta olma bor?"

3. Kasbga Yo'naltirish va Mehnatsevarlikka O'rgatish

Masalalar tuzishda bolalarni mehnatsevarlikka o'rgatish va kasbga yo'naltirish mavzusidan unumli foydalanish mumkin.

Kitob masalasi (57-bet, 1-masala): Matoga oid masalani yechgandan so'ng, darhol sinf hayotidan yoki tikuvchilik kasbidan shunga o'xshash masala tuzish orqali o'quvchilarni kasbga qiziqtirish mumkin.

4. Fanlararo Bog'lanish va Hayotiy Masalalar

Matematikani hayot bilan bog'lashda predmetlararo bog'lanish, ayniqsa, Tabiatshunoslik bilan integratsiya katta ahamiyatga ega.

Harakatga doir masala (Geografik mo'ljal asosida):

Aeroportda bir vaqtda g'arbiy va sharqiy yo'nalishda 2 ta samolyot uchdi. Ulardan birining tezligi soatiga 600 km, ikkinchisi esa 720 km. 3 soatdan keyin samolyotlar bir-biridan qancha uzoqlikda bo'lgan?

Qishloq xo'jaligi materiallari asosida ham ko'plab masalalar tuzish mumkin.

5. Ijodiy Fikrlashni Rivojlantiruvchi Mantiqiy O'yinlar

Ijodiy fikrlashga qaratilgan o'yinlardan foydalanish o'qituvchining mahoratiga bog'liq.

O'rdak va Qo'y masalasi (Bosh va oyoqlar soniga ko'ra):

"Hamma o'rdak va qo'ylarning boshlari 30 ta, oyoqlari esa 84 ta... Qani o'zing o'ylab ko'r-chi?"

Yechim: Anvar 12 ta qo'y va 18 ta o'rdak boqib yuribdi.

6. Teskari Masalalar Tuzish Metodi

Teskari masalalar tuzib yechish o'quvchiga zavq bag'ishlaydi, oldingi yechimiga ishonch hosil qildiradi, qobiliyatiga tayanishga undaydi va fanga qiziqishini oshiradi. Bu usul o'quvchilarda matematik tilni va nutq madaniyatini rivojlantiradi.

Asosiy masala (Ombordan meva jo'natish):

Shart: Olma - 6 kg dan 4 yashik. Nok - 8 kg dan 1 yashik. Hammasi - ?

Yechim: $6 \cdot 4 + 8 \cdot 1 = 32$ kg.

Teskari masalalar (Asosiy masaladagi har bir ma'lumotni noma'lum qilish):

1-Teskari masala: Olmaning har bir yashigidagi miqdori (?) noma'lum.

Yechish: $(32 - 8 \cdot 1) : 4 = 6$ kg.

2-Teskari masala: Nokning har bir yashigidagi miqdori (?) noma'lum.

Yechish: $(32 - 6 * 4) : 1 = 8$ kg.

3-Teskari masala: Olma yashiklarining soni (?) noma'lum.

Yechish: $(32 - 8 * 1) : 6 = 4$ yashik.

4-Teskari masala: Nok yashiklarining soni (?) noma'lum.

Yechish: $(32 - 6 * 4) : 8 = 1$ yashik.

Xulosa va metodik tavsiya

Siz ta'kidlaganingizdek, o'quvchilarda qiziqish pasayib ketishining oldini olish uchun o'qitish metodlaridan mahorat bilan foydalanish va samimiy munosabatda bo'lish muhimdir.

Ishni shunday tashkil etmoq kerakki, o'quvchi har doim ishdan qoniqsın, quvonib xursand bo'lib yursin! Turli matematik materiallardan, maqol va topishmoqlardan unumli foydalanish ijobiy muhit yaratadi.

Men sizga qanday yordam bera olaman?

Siz aytib o'tgan metodik tavsiyalar asosida birinchi sinf uchun noma'lum qo'shiluvchini topishga doir yana bir amaliy (o'yinli) masala tuzib bera olamanmi?

Yoki, fanlararo bog'lanishga oid boshqa bir misol (masalan, musiqa yoki san'at darslaridan) keltirib beraymi?

"O'rdak va qo'y" kabi yana bir mantiqiy masala tuzishga yordam berishim mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov F.M., Qosimova M.M. Boshlang'ich matematika kursi nazariyasi. – Buxoro, 2016. – 154 b.

2. F. Qosimov, M. Qosimova To develop students' skills of nature conservation and respect for human labor by teaching them to solve environmental problems // Vol 10, Issue 1, January 2021: academia An International multidisciplinary Research Journal.

3. M.M. Қосимова А. Қосимов. On some typical problems to be solved in primary schools" Vol 10, Issue 1, January 2021: Academia An International multidisciplinary Research Journal.

4. M.Qosimova, K. Karimova Problems of finding the sum or difference of two numbers and their Актуальные вопросы современной науки и образования.

5. M.Qosimova, A. Qosimov On some typical problems to be solved in primary schools An International Multidisciplinary Research Journal January, 2021.

XALQ OG'ZAKI IJODINI INTERAKTIV METODLAR ORQALI O'RGATISHNING BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NUTQNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Nematova Malika Hikmatovna

Buxoro davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada xalq og'zaki ijodi namunalarini boshlang'ich ta'lim jarayonida interaktiv metodlar orqali o'rgatishning o'quvchilar nutqini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati tahlil etilgan. Tadqiqotda xalq ertaklari, maqol va matallar, topishmoq kabi folklor janrlaridan foydalanish o'quvchilarning og'zaki nutqini boyitish, tafakkurini kengaytirish hamda milliy qadriyatlarga sadoqat ruhini shakllantirishda muhim omil ekani asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: folklor, xalq og'zaki ijodi, interaktiv metod, boshlang'ich ta'lim, nutqni rivojlantirish, innovatsion texnologiya, o'quvchi faolligi, milliy qadriyat.

Kirish: Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, erkin fikrni ifodalash va nutq madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda nutqni rivojlantirish jarayoni milliy qadriyatlarga tayanish orqali samarali kechadi. Shu nuqtai nazardan xalq og'zaki ijodi namunalarini o'qitish

o'quvchilarning nafaqat til boyligini kengaytiradi, balki ularning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu kunlarda madaniyat sohasida jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish, yoshlarimizni haqiqiy o'zlikni anglashga o'rgatish, ularning mafkuraviy olamini sog'lom shakllantirish bo'yicha oldimizda muhim vazifalar turganini unutmagan holda milliy qadriyatlarni o'zida saqlab kelayotgan ertak, rivoyat, afsonalarni yoshlar ma'naviyatiga singdirish muhim oldimlashlarimizdan biri hisoblanadi. Bu kabi milliy adabiyotimizning na'munalarida badiiy tafakkurining eng sara badiiyati yashiringan.

Metodlar: Nutq deganda so'zlash jarayoni va uning natijasi tushuniladi. Aslida-chi, nutq insonning eng oliy, murakkab, ruhiy vazifalardan biri bo'lib hisoblanadi. Odamning ijtimoiy mehnat jarayonida kishilar o'rtasida o'zaro fikr almashinuv vositasi sifatida vujudga kelgan spetsifik funksiyasi. Inson tashqi olamdagi predmetlar va hodisalarni sezgi organlari yordamida va nut vositasida idrok etadi. So'z signalizatsiyasi, ya'ni nutq tufayli odam borliqni umuman, fikran idrok etishi mumkin. Nutq organlari, odam organizmining nutq tovushlari hosil bo'lishida qatnashadigan turli qismlari. Aktiv nutq organlariga til, lab, yumshoq tanglay, passiv nutq organlariga esa tishlar, qattiq tanglay, burun bo'shlig'i kiradi. Boshlang'ich sinflarda adabiy ta'limini to'g'ri tashkil etish, tarbiyalanuvchilar ma'naviy kamolotini ta'minlashda topishmoqlar ham alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur mavzuga bag'ishlangan adabiyotlarda qayd etilishicha, topishmoqlar ko'p asrlik xalq donishmandligi durdonalari sifatida inson idroki, kuzatuvchanligi, poetik tasavvur qobiliyatini o'stiruvchi badiiy yaratitqlardir. Ular quvnoq o'yin, ma'naviy dam olish vositasi bo'libgina qolmay, ajdodlar ruhiy olami, tarixiy o'tmishini bilishda kalit vazifasi ham o'taydi. Og'zaki adabiyotni, shu jumladan topishmoqlarni ham xalq ko'ngilxushligi deb qarash unchalik ham to'g'ri bo'lmaydi. Xalq og'zaki ijodining har bir namunasi o'sha millatning aqli, vijdoni, sobit ma'naviy qiyofasi va tarixiy xotirotidir. Maqol va topishmoq, bu ikki tushuncha inson tafakkurining shakllanishida katta ahamiyatga ega. Maqollar insonni axloq-odobga o'rgatsa, topishmoqlar uni mantiqiy fikrlashga, topqirlikka, hozirjavoblikka undaydi. Maqol inson nutqini bezaydi (xalqimizda «So'z ko'rki maqol», deb bejiz aytilmagan), uning ta'sir kuchini oshiradi. Biror-bir fikrni uqtirishda ishlatilgan maqol uni chuqur o'zlashtirishga xizmat qiladi. Maqollar pandnasihatlar, tarbiyaviy suhbatlarda o'git sifatida ham keladi. Shuning uchun uni «Otalar so'zi» ham deyishadi. Buning boisi, har bir maqol ota-bobolarimiz tomonidan yaratilib, bir necha mingyilliklar davomida sayqal topib kelayotgani, yaxshilik, ezgu ishlarga undaydigan bebaho ma'naviy boyligimiz ekanidir. Maqolda mazmun aniq, xulosa tugal, ifoda ravon bo'lib, unda ibratli fikr aytiladi. Bu fikr rad etib bo'lmaydigan hukm shaklida keltiriladi. Masalan, «Ona yurtning omon bo'lsa, rangi ro'ying somon bo'lmas», «Ona yurtning - oltin beshiging», «Kishi yurtida shoh bo'lguncha, o'z yurtida gado bo'l», «Bulbul chamanni sevar, odam - vatanni» kabi maqollarni hech bir e'tirozsiz qabul qilamiz. Chunki bu maqollarda bolalarni onaVatanni sevishga, Vatanga muhabbat Onaga muhabbat kabi muqaddas va yuksak tuyg'uligini uqdirishga qaratilgan.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning nutqini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Nutq madaniyati shaxsning fikrlash doirasi, tafakkuri va ma'naviy dunyosini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Shu bois o'quvchilarda to'g'ri, ravon va mantiqan izchil so'zlash ko'nikmasini shakllantirishda xalq og'zaki ijodining o'rni beqiyosdir. Folklor asarlari o'zida xalqning hayot tajribasini, dunyoqarashini va qadriyatlarini mujassam etgani bois ularni o'qitish jarayonida o'quvchi nafaqat so'z boyligini oshiradi, balki milliy tafakkur asosida nutqni ifodalashni o'rganadi.

Interaktiv metodlardan foydalanish esa bu jarayonni yanada jonli, ijodiy va samarali qiladi. Chunki interaktiv ta'lim texnologiyalari o'quvchini darsda faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi. Masalan, «Aqliy hujum» metodi orqali o'quvchilar ertak yoki topishmoq mazmuniga oid g'oyalarni erkin bayon etadi, «Klaster» usuli yordamida esa xalq og'zaki ijodi obrazlarini tahlil qilishni o'rganadi. «Rolga kirish» metodi esa o'quvchilarning ifodali nutqini, so'z boyligini va dramatik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Folklor materiallarini interaktiv usullar bilan o'rganish jarayonida o'quvchi faqat tinglovchi emas, balki mazmun yaratuvchi subyekt sifatida

ishtirok etadi. Bunday yondashuv o'quvchining og'zaki nutqini rivojlantirish bilan birga, mustaqil fikrlash, savol berish, dalil keltirish, o'z fikrini asoslash kabi kompetensiyalarni ham shakllantiradi. Shu bois interaktiv metodlar nafaqat nutq o'stirish, balki shaxsning ijtimoiy-muloqot madaniyatini ham rivojlantiradi.

Hozirgi raqamli ta'lim sharoitida folklorni multimedia va raqamli vositalar orqali o'rganish ham o'z samarasini bermoqda. Masalan, interaktiv taxtadan foydalanib maqol-topishmoqlarni tahlil qilish, audio-ertaklarni tinglash yoki video sahnalashtirish orqali o'quvchilarda nutq faolligi oshadi. Bu esa nafaqat o'qish va tinglash ko'nikmasini, balki ifodali gapirish, muloqot qilish madaniyatini ham rivojlantiradi.

Shuningdek, xalq og'zaki ijodi asosida tashkil etilgan interaktiv mashg'ulotlar o'quvchilarda jamoada ishlash, bir-birining fikrini hurmat qilish, muhokama madaniyatiga amal qilish kabi axloqiy fazilatlarini ham shakllantiradi. Folklor mazmuni orqali ular milliy qadriyatlar, urf-odatlar, til boyligi va adabiy merosga nisbatan ijobiy munosabat hosil qiladi.

Xalq og'zaki ijodini interaktiv metodlar yordamida o'qitish nafaqat o'quvchilarning nutqini rivojlantiradi, balki ularni ma'naviy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida shakllantiradi. Bunday yondashuv zamonaviy ta'limning shaxsga yo'naltirilgan tamoyillariga to'la mos keladi hamda o'quvchilar nutqiy kompetensiyasini oshirishning eng samarali yo'llaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa va tavsiyalar: Boshlang'ich ta'lim jarayonida xalq og'zaki ijodi namunalariidan foydalanish o'quvchilarning nutqiy rivojlanishiga, mantiqiy fikrlashiga va milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Folklor materiallari orqali bola xalq tafakkurining durdonalarini o'zlashtiradi, so'zning ma'naviy va estetik qiymatini anglay boshlaydi. Bu esa nutq madaniyatini shakllantirish bilan bir qatorda, o'quvchining ruhiy-ma'naviy olamini boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir (O'zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma'ruza) .4 b
2. Afzalov M. O'zbek xalq ertaklari haqida. – Toshkent: Fan, 1964. – 68 b.;
3. Asqarova O'. Mo'minova D. O'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Namangan, 2019
4. Madayev O. Sobitova T, Xalq og'zaki poetik ijodi.-Toshkent.: "Sharq", 2010 –yil 17-29 betlar
5. Safarov O. O'zbek xalq og'zali ijodi.-Toshkent.: "Musiq" 2010- yil.7-9 bet
6. Bakhtiyorovna, Adizova Nodira, and Jamolova Lyubat Ilkhomovna. "Таълим Муассасаларида Таълим-Тарбия Жараёнларида Интерфаол Методлардан Фойдаланишнинг Ҳозирги Кундаги Ҳолати." Spanish Journal of Innovation and Integrity 5 (2022): 330-333.
7. Adizova, Nodira, and Uktamova Mohinur. "Interfaol mashqlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish" E Conference Zone. 2023.
8. Dilova N.G. O'quvchilarning shaxsiy sifatleri - pedagogik hamkorlikning dastlabki tamoyili. 2021. 558-566 betlar.
9. Расулова З.Д. Талабаларнинг креативлигини ривожлантиришда масофавий таълимнинг ўрни. 2021, 439-448 бетлар.
10. Dilova N.G. O'qituvchi-o'quvchi hamkorligini vujudga keltirishning pedagogik ahamiyati. 567-576 betlar. 2021.

TEXNOLOGIYA TA'LIMI VOSITALARI ORQALI FANLARARO INTEGRATSIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Jo'rayeva Dilnoz Raxmidinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada texnologiya ta'limi vositalarining fanlararo bog'liqlikka ta'siri va ularning didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Boshlang'ich sinf texnologiya ta'limida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), vizual, interaktiv va amaliy vositalardan foydalanishning samaradorligi ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, texnologik vositalar ta'lim jarayonida o'quvchilarning ilmiy tafakkuri, ijodkorligi, fanlararo integratsiyaga tayyorligi hamda raqamli savodxonligini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada AKT, bosma materiallar, asbob-uskunalar va elektron resurslarning o'zaro uyg'unligi asosida fanlararo bog'liqlikni ta'minlash mexanizmlari amaliy misollar orqali asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Texnologiya ta'limi, fanlararo bog'liqlik, ta'lim vositalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), integratsiya, boshlang'ich ta'lim, didaktik ahamiyat, innovatsion pedagogika.

Boshlang'ich sinf texnologiya ta'limida fanlararo bog'liqlikni ta'minlash jarayonida vositalarning roli alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik amaliyotda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), vizual hamda interaktiv vositalar ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Bu vositalar o'quv materiallarini yetkazishda, o'quvchilarning bilimlarni idrok etish va amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim metodik baza hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AKTning ta'lim jarayoniga integratsiyasi o'quvchilarning ilmiy faolligini oshirish, dars jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qilish bilan bir qatorda, ularning motivatsiyasini sezilarli darajada kuchaytiradi. Shu bilan birga, texnologiya vositalaridan foydalanish o'quvchilarda fanlararo aloqalarni idrok etish, amaliy bilimlarni umumlashtirish hamda mustaqil izlanishga tayyorlikni rivojlantiradi.

Xalqaro tajribada ham texnologik vositalar yordamida fanlararo bog'liqlikni yo'lga qo'yish innovatsion pedagogik yechim sifatida qaralmoqda. Masalan, o'quv jarayonida vizualizatsiya vositalaridan foydalanish bilimlarning yaxlit integratsiyasini ta'minlab, ularni real hayotiy vaziyatlarga moslashtirish imkonini beradi. Shu sababli texnologiya fanida foydalaniladigan vositalarni puxta rejalashtirish va ilmiy asoslash dars jarayonining samaradorligini oshiradi hamda o'quvchilarni ijodiy fikrlashga yo'naltiradi.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida qo'llaniladigan vositalar nafaqat darsning sifatli tashkil etilishiga, balki fanlararo bog'liqlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf texnologiya ta'limida fanlararo bog'liqlikni ta'minlash vositalarning puxta rejalashtirilgan holda qo'llanilishini talab qiladi. Zamonaviy o'quv jarayonida qo'llaniladigan vositalar, xususan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), ko'rgazmali xaritalar, bosma materiallar, asbob-uskunalar va elektron resurslar nafaqat dars jarayonini boyitadi, balki fanlararo aloqalarni tabiiy shaklda shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchi bilimlarining texnologik, pedagogik va mazmuniy jihatdan integratsiyasi zarur. Vositalarning to'g'ri tanlanishi o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb etish, nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarga tatbiq etish va ularni ijodiy izlanishga yo'naltirish imkonini beradi. Masalan, AKT vositalari yordamida grafik modellar yaratish informatika va matematika fanlari bilan uyg'unlashsa, asbob-uskunalaridan foydalanish fizika, ekologiya kabi tabiiy fanlar bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Shu sababli, texnologiya fanida qo'llaniladigan vositalarning fanlararo bog'liqlikka ta'siri quyidagi jadvalda keltirilgan. (1.2-jadvalga qarang).

T/r	Vosita	Texnologiya darsidagi qo'llanish misoli	Qaysi fanlar bilan integratsiya?	Ta'siri
1.	AKT (kompyuter, interaktiv doska, virtual laboratoriya)	O'quvchilar 3D uy maketini kompyuterda chizadi va virtual tur ko'rinishini yaratadi.	Informatika (grafik dasturlar), Matematika (o'lchov, proporsiya), Tasviriy san'at (dizayn)	Raqamli savodxonlik va dizayn ko'nikmalari rivojlanadi; chizma geometriya va arxitektura elementlari o'rganiladi.
2.	Ko'rsatma xaritalari, bosma materiallar (plakatlar, diagrammalar)	"Oddiy elektr zanjiri" jarayonini bosqichma-bosqich xarita asosida tushuntirish.	Fizika (elektr toki), Mehnat xavfsizligi (himoya qoidalari), Tasviriy san'at (sxema chizish)	Jarayon mantiqiy ketma-ketlikda o'rgatiladi, o'quvchilar sxemalar bilan ishlashni o'rganadi va real hayotiy vaziyatlarga moslashadi.
3.	Asbob-uskunalar va materiallar (lineyka, sirkul, yog'och, qog'oz, plastmassa)	"Qog'ozdan model yasash" loyihasi – qog'ozni kesish, bukish, yopishtirish ishlari.	Matematika (o'lchash shakllar), Fizika (kuch va materialning mustahkamligi), Ekologiya (qayta ishlash masalalari)	O'lchash va material xossalari haqida tushuncha kengayadi, ekologik tafakkur shakllanadi.
4.	Raqamli va elektron resurslar (video darslar, 3D modeller, onlayn kutubxona)	"Ekologik toza qadoqlash materiali" loyihasi uchun onlayn ma'lumotlar bazasidan foydalanib, turli variantlarni taqqoslash.	Biologiya (tabiiy materiallar), Kimyo (material xossalari), Ekologiya (atrof-muhitga ta'sir)	Mustaqil tadqiqot olib borish ko'nikmasi rivojlanadi, fanlararo ma'lumotlarni tahlil qilish qobiliyati shakllanadi.

1-jadval. Texnologiya ta'limi vositalari va ularning fanlararo bog'liqlikka ta'siri.

Mazkur jadval shuni ko'rsatadiki, texnologiya darslarida vositalardan maqsadli foydalanish o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantiradi, mustaqil ishlash ko'nikmasini oshiradi hamda fanlararo integratsiyani tabiiy shaklda amalga oshirish imkonini beradi. Shu tarzda o'quvchilarda nafaqat texnik ko'nikmalar, balki ilmiy izlanish, ekologik tafakkur va raqamli savodxonlik kabi zamonaviy kompetensiyalar ham shakllanadi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf texnologiya ta'limida vositalarning to'g'ri tanlanishi va ularni maqsadli qo'llash fanlararo bog'liqlikni ta'minlashning eng samarali yo'llaridan biridir. AKT, ko'rgazmali materiallar, asbob-uskunalar va elektron resurslar o'quvchilarda nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki mantiqiy fikrlash, ijodkorlik, tahlil qilish va amaliy faoliyatni tashkil etish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Texnologiya darslarida fanlararo integratsiyani yo'lga qo'yish o'quvchilarni real hayotiy muammolarni hal etishga tayyorlaydi, ilmiy izlanish va ekologik tafakkurni shakllantiradi. Shu bois o'qituvchilar zamonaviy vositalardan kompleks foydalanish orqali texnologiya fanining mazmunini boyitishlari va o'quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishlari zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. K. F. Hew, T. Brush, (2007). Integrating technology into K–12 teaching and learning: Current knowledge gaps and recommendations for future research. Educational Technology Research and Development, 55(3), 223–252. doi:10.1007/s11423-006-9022-5
2. J.Tondeur, van J. Braak, F.Siddiq, R. Scherer, (2017). Time for a new approach to prepare future teachers for educational technology use: Its meaning and measurement. Computers & Education, 104, 1–14. doi:10.1016/j.compedu.2016.11.009

3. ERIC (2020). The Role of Technology in Integrated Learning Environments. <https://eric.ed.gov>
4. P. Mishra, M. J. Koehler, (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.
5. Jo'rayeva D.R. Texnologiya darslarida o'quvchilarda axborot kompetentligini oshirishda inkorporatsiyadan foydalanishning nazariy asoslari, Jurnal, Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar.
6. Jo'rayeva D.R., Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida fanlararo inkorporatsion bog'liqlikni ta'minlashning nazariy asoslari, Jurnal, Образование и инновационные исследования (2024 год № 2), 117
7. Jo'rayeva D.R., Inkorporatsion yondashuvlar orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish, Jurnal, International multidisciplinary conference hosted from glasgow | England.

XALQ O'YINLARI – YANGI AVLOD BOSHLANG'ICH TA'LIMIDA KREATIV VA KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH VOSITASI

O'ktamova Sabina Azizjon qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotasiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishda xalq o'yinlaridan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. Yondashuv natijasida o'quvchilarda kreativlik, muloqotga kirisha olish, jamoada ishlash, shuningdek, tanqidiy fikrlash kabi universal ko'nikmalar shakllanishi ilmiy dalillar asosida asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: milliy o'yinlar, boshlang'ich ta'lim, XXI asr kompetensiyalari, kommunikativ kompetensiya, jismoniy kompetensiya, o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi.

Xalqimizning tarixiy dunyoqarashi va ijtimoiy turmush tarzidan kelib chiqib, yosh avlodni har tomonlama komil inson qilib tarbiyalash maqsadida yaratilgan o'zbek xalq o'yinlari bolalarni jismoniy va ma'naviy yetuklikka chorlash bilan birga katta avlodning yosh avlodga nisbatan e'tiborini, mehr-muhabbatini, g'amxo'rligini, orzu-istaklarini ham badiiy ifoda etadi. "O'yin" so'zi lug'aviy, istilohiy va ko'chma ma'nolarda turli hodisalarni anglatadi. Lug'aviy ma'nosiga ko'ra "ko'ngil ochish, dam olish maqsadida qilinadigan erkin harakat yoki mashg'ulot"ni anglatadi, istilohiy ma'nosiga ko'ra "musobaqa qilish uchun ma'lum qoidalar asosida o'tkaziladigan mashg'ulot"-sportni, "ritmik harakatlar va mimikalar uyg'unligidan iborat" raqsni anglatadi.

O'zbek xalq bolalar o'yin folkloriga tegishli bo'lgan barcha unsunlar, jumladan, milliy o'yinlari, topishmoqlar, tez aytishlar-u chandishlar, sanamalar, cheklashmachoqlar bularning barchasi o'quvchilarni, jazzi bolajonlarni har taraflama rivojlantirishga xizmat qiladi. Ya'nikim ularning ham aqlan, ham jismonan, ham ma'nan rivojlanishida beqiyos hissa qo'shadigan o'yinlar ayni damda o'quvchilarda bir qancha kompetensiyalarning shakllanishi va rivojlanishida katta ahamiyatga ega.

Har bir o'yin o'quvchilarda ma'lum bir kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

„Oq terakmi, ko'k terak“ o'yini quyidagi kompetensiyalarni rivojlantiradi:

Kommunikativ kompetensiya: O'yin davomida bolalar bir-birlari bilan gaplashadi, savol-javob qiladi, o'z fikrini og'zaki ifodalaydi. Og'zaki nutqni rivojlantirish, muloqotga kirishish, e'tibor bilan tinglash kabi ko'nikmalar shakllanadi.

Shaxsiy va ijtimoiy kompetensiya: O'yin jamoada

o'ynaladi, navbat kutish, qoidaga rioya qilish, sherik bilan muomala qilish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni talab qiladi. Hamkorlik, muloqot madaniyati, o'zini boshqarish kabi ko'nikmalar rivojlanadi.

“Arqon tortish” milliy o'yini

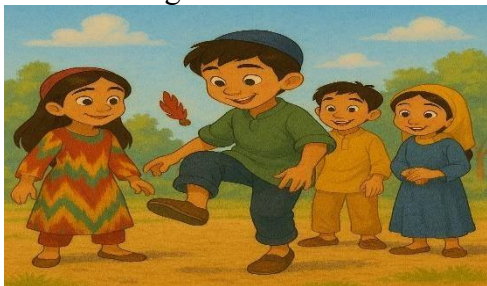
Ijtimoiy-kommunikativ kompetensiya. Hamjihatlikni o'rgatadi – o'yin jamoaviy tarzda o'tkaziladi, bunda ishtirokchilar bir-biri bilan hamkorlikda harakat qilish, fikr almashish va yagona maqsad sari intilishni o'rganadi. O'yin orqali bolalar muloqot madaniyati, o'zaro hurmat, navbatni kutish, boshqalarning fikrini inobatga olish kabi ijtimoiy

ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Jismoniy kompetensiya. O'quvchilar o'yinda faol harakatda bo'lishlari sababli ularning jismoniy faolligi, chaqqonligi, quvvatligi va muvozanat saqlash kabi jismoniy ko'nikmalari rivojlanadi. Sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqish uyg'onadi.

Lanka tepish

Ijtimoiy-kommunikativ kompetensiya. Jamoada o'ynash, navbatni kutish, raqibni hurmat qilish, bahsli holatlarda murosaga kelish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. O'yin davomida o'quvchilar bir-biri bilan muloqot qilish, kelishish, qoidalarni tushuntirish va baham ko'rishni o'rganadi.

Jismoniy kompetensiya. Lanka tepishda tezlik, chaqqonlik, aniq nishonga urish, muvozanat saqlash kabi jismoniy harakatlar takomillashadi. O'quvchilar tanasini boshqarish, oyoq harakatlarini muvofiqlashtirish, ko'z-o'yoqlarning muvofiqligini oshirishni o'rganadi.

O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi. O'yin ishtirokchilari muvaffaqiyatga erishish uchun mashq qilish, xatolardan saboq olish, o'z harakatlarini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilarda samaradorlik, diqqatni jamlash, harakatni oldindan rejalashtirish kabi psixomotor ko'nikmalar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarov O. O'zbek xalq bolalar o'yinlari. Toshkent: – “Sharq” NMAK, 2011 yil. –175 bet.
2. Galiev Sh. O'zbek bolalar o'yin folklori. T.: “Fan”, 1998.
3. Abdurahmonova E. O'yin vositasida o'quvchilar bilimni mustahkamlash. T.: “O'qituvchi”, 1985.
4. Safarova N. O'zbek bolalar an'anaviy o'yinlarining tarixiy asoslari // “Pedagogik mahorat” jurnali, 2002, №4, 52-56-betlar.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MASALALARNI TENGLAMALAR YORDAMIDA YECHISHGA O'RGATISH

Qosimov Fayzullo Muhammedovich

Buxoro davlat pedagogika instituti professori, pedagogika fanlari nomzodi

Baxshullayeva Nafosat Rauf qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti 3- bosqich talabasi

Annotasiya: Maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida masalalarni tenglamalar yordamida yechishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tenglama tushunchasi, uning o'quvchi fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi roli va darslarda qo'llashning samarali usullari

ko'rib chiqilgan. Shuningdek, masalalarni tenglamalar yordamida yechish bosqichlari va o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tenglama, sodda tenglama, murakkab tenglama, masala, masala yechish bosqichlari, masala yechishni tekshirish.

Boshlang'ich sinfda matematika darslari bolalarda mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarda mantiqiy fikrlash, ijodiy fikr yuritish ko'nikmalari shakllanishida masalalar yechishni muhim vosita sifatida qarash mumkin. O'quvchilarga masalalarni to'g'ri tushunish va yechimini topishning turli usullari o'rgatiladi. Shunday usullardan biri tenglamalar yordamida masalalarni yechishdir.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida masalalarni tenglamalar yordamida yechish o'quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga muhim ahamiyatga ega. Ushbu usul nafaqat masalalarni yechishda qulaylik yaratadi, balki o'quvchilarga muammolarni mantiqiy tahlil qilish, bog'liklarni aniqlash va yechimga erishishda matematik asoslarni to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantiradi. Quyida ushbu mavzuning dolzarbligi va ahamiyati haqida so'z yuritiladi

Tenglama nima?

Tenglama - bu o'zgaruvchi(yoki ma'lum sonni) o'zida saqlagan tenglikdir. Tenglamani yechish- noma'lum son qiymatini topish demakdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun masalalarni tenglamalar yordamida yechishni o'rgatish matematik bilimlarni bosqichma- bosqich rivojlantirishning bir qismi hisoblanadi.

Nima uchun o'quvchilarni masalalarni tenglamalar yordamida yechishga o'rgatamiz?

1. O'quvchining analitik fikrlashi rivojlantiriladi.

Tenglamalar yordamida masala yechish o'quvchilarga sabab va natija o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga yordam beradi.

2. O'quvchilarning masalani tushunib yechishi soddalashadi.

Murakkab masalalar tenglama shaklida keltirilsa, ularni yechish osonlashadi.

3. Matematik nutq va salohiyat shakllantiriladi.

Tenglamalar bilan ishlash bolalarga matematik belgi va formulalardan to'g'ri foydalanishni o'rgatadi

Boshlang'ich sinflarda masalalarni tenglama yordamida yechish bosqichlari:

1. Masalani tushunish: O'quvchilar masalani o'qib, undagi ma'lumotlarni tahlil qilib, masala mazmunini to'liq o'zlashtirishlari kerak. Quyidagi sodda masalani tenglama tuzib yechish metodikasini bayon qilamiz.

Masala: Do'konda 15 ta kitob bor edi. Ulardan 8 tasi sotildi. Do'konda nechta kitob qoldi?

Masala mazmunini o'quvchi yaxshi o'zlashtirishi maqsadida quyidagi savol-javoblar o'tkazilishi mumkin.

-O'quvchilar masalada nima haqida gap boradi?(Do'kondagi kitoblar haqida)

-Do'konda nechta kitob borligi masalada ma'lummi?(Ha. 15ta.)

-Nechta kitob sotilgani-chi?(Ma'lum. 8ta)

-Masala savoli bizdan nimani topishni talab qilyapti?(Do'konda nechta kitob qolganini.)

2. Tenglama tuzish:

Masaladagi noma'lum qiymatni belgilash va tenglama yozish kerak:

Tenglama: $x = 15 - 8$

3. Tenglamani yechish:

Matematik amallar yordamida tenglamani yechish:

Yechim: $x = 7$

4. Natijani tekshirish:

Yechilgan natijani masala shartiga qaytarib qo'llash orqali uning to'g'riligini tekshirish.

Tekshirish: $15 - 7 = 8$.

5. Xulosa

Javobni to'liq gap shaklida bayon qilish.

Javob: „Do‘konda 7 ta kitob qoldi.”

Vizual ko‘maklar

O‘quvchilarga tenglamani tushuntirish uchun quyidagi vositalardan foydalanish tavsiya etiladi.

- Rasmlar: 15 ta kitob chizib, 8 tasini o‘chirib qo‘yish

- Sonlar chizig‘i: 15 dan 8 ni ayirib qoldiqni topish.

- Jismoniy obyektlar: 15 ta real buyumni olib ulardan 8 tasini olib tashlash orqali tushuntirish.

Ushbu usul bolalarga masalaning matematik mazmunini aniqroq tushunishga va tenglamalar bilan ishlash ko‘nikmasini shakllantirishga, rivojlantirishga yordam beradi.

Darslarda tenglamalar yordamida masalalarni yechishning samarali usullari.

1. Sodda masalalardan boshlash

Boshlang‘ich sinfda dastlab bitta noma‘lum qiymatni o‘z ichiga olgan sodda tenglamalarni o‘rgatish maqsadga muvofiqdir

2. Jamoaviy faoliyatni tashkil etish.

Guruh bo‘lib ishlash orqali o‘quvchilar tenglamalarni birgalikda tahlil qilishni o‘rganadi

3. O‘yin shaklidagi mashqlar vositasida.

Tenglamalarni o‘rgatishda „Noma‘lum sonni top!” kabi qiziqarli o‘yinlardan foydalanish bolalarning qiziqishini oshiradi.

4. Hayotiy vaziyatlarda qo‘llash.

Kundalik hayotdagi oddiy vaziyatlardan olingan masalalar o‘quvchilarga tenglamalar yordamida yechim topishni osonlashtiradi.

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida tenglamalar yordamida masalalarni yechish o‘quvchilarning mantiqiy va matematik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Bu usulni darslarda muntazam qo‘llash orqali o‘quvchilarda masalalarni oson tushunish va mustaqil yechish qobiliyatini shakllantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.M. Qosimov, M.H. Hakimova, N.K. Safarova Boshlang‘ich sinflarda algebra elementlarini o‘rgatish. Metodik qo‘llanma. Buxoro-2015y.

2. Qosimov M. F., Kasimov F. F. Methods of teaching to solve non-standard problems // Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 11.

3. M.E. Jumayev Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. T.: BAYOZ. 2022y.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA MUSTAQIL ISHLASH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH

Saidova Gavhar Ergashovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Sayidova Muxabbat Kenja Qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqola boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik asoslariga bag‘ishlangan. Unda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil ishlash ko‘nikmalarini innovatsion yondashuvlar asosida shakllantirish jarayoni, pedagogik metodlar hamda o‘qituvchining roli yoritib berilgan. Shuningdek, o‘quvchilarda mustaqil ishlash mas‘uliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan amaliy usullar ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalar, bilim, innovatsiya, yondashuv, mustaqil ish, ko‘nikma, ta‘lim.

Hozirgi kunda ta‘limda innovatsion yondashuv va metodlarni qo‘llash zarurati ortib bormoqda. Yangi metodlarni joriy etish orqali o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini

rivojlantirish hamda ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkoniyati yaratiladi. Innovatsion texnologiyalar yordamida o'quvchilar o'z bilimlarini osonroq va qiziqarli tarzda egallashlari mumkin. Internet-resurslar, onlayn platformalar va boshqa zamonaviy vositalar orqali o'quvchilarga mustaqil o'rganishning yangi imkoniyatlari taqdim etilmoqda. O'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik yondashuvlarni zamon bilan hamohang qilishni talab etadi. Bu jarayon o'zgaruvchan va tez rivojlanayotgan dunyoda ta'lim tizimining yangilanishini ta'minlaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim jarayonining eng muhim jihatlaridan biridir. Mustaqil ishlash – o'quvchining o'z bilim va malakasini o'zlashtirishda, o'rganish faoliyatini tashkil etishda hamda o'zi uchun yangi bilimlarni kashf etishda faol ishtirok etishi demakdir. Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion pedagogik yondashuv va metodlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Innovatsion pedagogika pedagogning o'quvchilar faoliyatini boshqarishi, ularni mustaqil ishlashga undashi hamda muammolarni hal qilishga qaratilgan yondashuvlarni joriy etishini o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ishlash ko'nikmalarini innovatsion yondashuv asosida takomillashtirishning pedagogik shart sharoitlari tahlil qilinadi. Olib borayotgan ilmiy tadqiqotimizning asosiy maqsadi - O'zbekistonda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini, o'quvchilarini intellektual rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirib, didaktik imkoniyatlarini, metodlarini aniqlab uni pedagogik jarayonga tatbiq etishdan iborat. Hozirgi vaqtda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari metodik tayyorgarligini takomillashtirishda, o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z o'rnida foydalanish bilan bir qatorda xalqaro baholash dasturlari bilan ham chambarchas bog'liq. Bu, ayniqsa, matematika fanini o'qitish jarayonida juda zarur. O'qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatga doir bilimlar, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish, o'z-o'zini rivojlantirish kabi asosiy kasbiy faoliyat sohalarida aks etadi. Bu esa o'z navbatida, o'qituvchining o'z fanini o'qitishga doir bilimlarni mukammal bilishi va harakatga keltirishi, ta'lim jarayonini loyihalash, tashkil qilish va baholash uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarni egallashi, shuningdek, o'qitish va tarbiyalash jarayonini ta'lim sohasidagi innovatsion ilmiy yutuqlar, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida intensiv tashkil etish, uzluksiz va tizimli o'z-o'zini rivojlantirishni talab etadi. Zamonaviy jamiyatdagi tub o'zgarishlar oliy ta'limni sezilarli darajada qayta yo'naltirishni, ta'lim shakllari, vositalari va usullarini optimallashtirishni, mutaxassislar tayyorlash samaradorligini oshirishning yangi usullarini izlashni talab qiladi. Dars o'tish metodini tanlash juda muhim va ahamiyatli, zamonaviy axborot vositalari(kompyuter, proyektor..) ni qo'llash darsni a'lo darajada o'tishni xar doim xam ta'minlamaydi. Ammo ushbu vositalarsiz dars samarali bo'lmaydi degani emas, agar boshlang'ich sinf o'qituvchi dars o'tish metodikasini to'g'ri tanlasa bitta mel bilan ham samarali dars o'tishi mumkin. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi shunday bo'lishi kerakki, qo'lidagi bor narsalardan foydalanib zo'r qilib darsni tashkil qila oladigan bo'lishi lozim. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini metodik tayyorgarligini takomillashtirish muammosi bo'yicha o'tkazilgan ilmiy ishlar tahlili quyidagi vazifalarni bajarilishini o'z ichiga oladi. Tavsiyalar: - bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning individual qobiliyatlari va imkoniyatlariga yo'nalganlik hisobiga matematika fanini o'qitishning ijtimoiylashuv jihatlarini amalga oshirishni yo'lga qo'yish; - ham mazmuni, ham faoliyat metodlariga ko'ra oliy ta'lim muassasalari matematika o'qitish metodikasi fanini o'qitishda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'quvchilarni intellektual rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish xamda boshlang'ich sinf matematika fanini o'qitish kursi o'rtasida o'zaro chambarchas aloqani shakllantirish. - metodika kursini amaliy yo'nalganligiga e'tiborni kuchaytirib, pedagogik va metodik amaliyotdagi aloqalar, qisman qidirish, qidirish va tadqiq qilish tusidagi topshiriqlarni joriy qilish hisobiga bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning matematika o'qitish metodikasini o'rganish samaradorligini oshirish; - axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish; boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik o'rganishida uzviylikni amalga oshirishga bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash, bu boshlang'ich matematika kursidagi masalalarni rivojlantirishni

ko'rsatadi; - bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'quvchilarni intellektual rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini, o'quvchilarni intellektual rivojlanishga tayyorlash; - boshlang'ich sinf o'qituvchilarini to'garak, olimpiada, musobaqlar kabi faoliyat shakllarini yo'lga qo'yishga layoqatli shaxs darajasiga yetkazish. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini metodik tayyorgarligini takomillashtirish uchun yuqorida qayd etib o'tilgan barcha nazariy asoslar, fikrlarni inobatga olib, ta'lim jarayonida ta'lim mazmuni, o'rgatish, o'rganish bir-biri bilan uzviy aloqada shuning uchun ulardan hech birini e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi to'g'risida" PF-5712-son Farmoni. <https://lex.uz/doss/4312785>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 15-maydagi "O'zbekiston Respublikasida kasbiy malakalar, bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to'g'risida" 287-sonli Qarori. <https://lex.uz/doss/4814154> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" farmoni. <http://lex.uz/docs/-5841063> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi farmoni. <http://lex.uz/docs/-4312785>
3. Muslimov N., Usmonboyeva M., Sayfurov D., To'rayev A. (2015) Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. - Toshkent. 120 b.
4. Ergashovna, S. G. Kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang 'ich sinf tarbiya darslarini tashkil etish // 2023 *Ta'lim*.
5. Saidova G. Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida integrativ yondashuv// Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali, 2025. 3(3).
6. Saidova, G. E. Boshlang 'ich sinf tarbiya darslarida hadislar ustida ishlashning umumiy metodikasi // Экономика и социум, 2024, 12-1 (127)), 362-365.

O'QUVCHILAR KREATIV FIKRLASH QOBILIYATLARINI O'STIRISHDA TA'LIM METODLARINING ROLI

M. M. Qosimova

Buxoro davlat pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida dotsenti

M. Otaboyeva

boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada o'quvchi kreativ fikrlash qobiliyatini o'strishda integrativ yondashuv usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, ijodiy yondashish, tahlil, sintez, qiyoslash, umumlashtirish, xulosalash.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarga bilim berishning zamonaviy pedagogik innovatsion usullarini joriy etish O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti keyingi 10 yil ichida dunyoning taraqqiy etgan mamlakatlar qatoriga kirishi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining berayotgan bilimlari bilan bevosita bog'liqdir. O'quvchilar bilish faoliyatini o'rganishda zamonaviy didaktika ta'lim psixologiyasi yutuqlaridan foydalanadi. O'quv materiali yosh va mazmunga bog'liq holda bu faoliyatning o'ziga xosligi ta'lim jarayoni psixologik qonuniyatlarini o'rnatadi, bilish faoliyatida o'quvchilarning individual va tipik xususiyatlarini ko'rib chiqadi.

O'zlashtirish jarayonida tahliliy-sintetik faoliyat, shuningdek qiyoslash, mavhumlashtirish, umumlashtirish va aniqlashtirish kabi fikriy operatsiyalar muhim rol o'ynaydi.

Tahlil bilish predmetini qismlarga fikran bo'lishdir.

Sintez alohida elementlar yoki qismlarni bir butunga fikran birlashtirishdir.

Jumladan, o'qituvchining «bitta o'nlik va ikkita birlikdan iborat son necha deb ataladi», - degan savolga javob berayotib, o'quvchilar sintezdan foydalanadi (O'n va ikkita bir 12 sonini tashkil etadi); «25 sonida nechta o'nliklar va birliklar bor», - degan savolga javob berishda, o'quvchilar sonlar tahlilini amalga oshirishadi. Bundan tashqari 1-sinf IV qism matematika kitobiga qarasak, birliklar xonasi raqami 2ga orttirilsa 72 soni hosil bo'ladigan dastlabki sonni toping deyilgan bunda o'quvchi avvalo, xona birliklarini farqlashi va qaysi xona ortgani haqida tasavvur hosil qila olishi kerak.

Taniqli psixologlar (N.A. Menchinskaya, D.N. Bogoyavlenskiy, M.G. Davletshin, E. G'oziyev, G'. Shoumarov va boshqalar) o'quvchilar tahliliy-sintetik faoliyatining umumiy qonuniyatlarini tadqiq etib, ta'limning boshlang'ich bosqichida tahlil sintezdan ortda qoladi yoki, aksincha, oldin keladi, mohiyatni qamrab olmaydi. Natijada umumlashtirish ham to'laqonli bo'lmaydi, ikkinchi darajali tasodifiy belgilarga asoslanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'pincha ahamiyatli belgilar sifatida tashqi, tasodifiy, lekin eng yorqinlarini ajratishadi.

Ta'lim bosqichlarining murakkablashib borishi bilan o'quvchilarda tahliliy-sintetik darajaning oshishi kuzatiladi. Tahlil sekin-asta ko'rgazmali - amaliylikdan (obyektlarni fikran bilish, mazkur obyektlar bilan amaliy harakatlar jarayonida amalga oshirilayotganda) ko'rgazmali (bilish obrazlar yordamida amalga oshirilayotganda) va so'zli - mantiqiyga (bilish mavhum tushuncha va mulohazalar shaklida amalga oshirilganda) tomon rivojlanadi. Sintez shuningdek, ancha to'liq va ko'p tomonlama bo'ladi.

Qiyoslash o'xshashliklar (umumiy xususiyatlarni ajratish) va tafovutlarni (har bir qiyoslanayotgan obyektlarning o'ziga xos xususiyatlarini ajratish) topish maqsadida bilish obyektlarini qiyoslash. Bu amallar boshqa barcha asosiy fikriy operatsiyalar asosida yotadi. Boshlang'ich maktab kursi qiyoslash - sonlarni, ifoda va sonlarni, ikki ifodani, masalalarni va boshqalarni qiyoslab, undan foydalanish uchun keng imkoniyatlar ochadi. 3-sinf darsligi mavzularida berilgan masalalarda aynan qiyoslash ko'proq o'rin olgan. Buning sababi o'quvchilar shakl va predmetlarni solishtirish yo'li orqali o'zlariga xulosalar chiqarishadi.

Umumlashtirish - o'rganilayotgan obyektidan umumiy, xususiy, muhim nomuhimni ajratishdir.

Etakchi psixologlar tomonidan umumlashtirishga oid quyidagi qoida ishlab chiqilgan: o'quvchilarda to'g'ri umumlashmalarni shakllantirishning zaruriy qoidasi - muhimning doimiyligida, tushuncha, xususiyat va dalillarning nomuhim belgilarini o'zgartirishdir. Bu qoida tasavvur va tushunchalarni shakllantirishda o'ta muhim ahamiyatga ega. Jumladan, o'quvchilarga to'g'ri to'rtburchak haqida tasavvur berishda (1 sinf) bu tushuncha uchun nomuhim bo'lgan belgilarni: rangi (turli rangdagi to'g'ri to'rtburchaklarni olish) u tayyorlangan material, tekislikdagi holati, tomonlari uzunligining nisbatini o'zgartirish kerak. Boshqa barcha muhim belgilarni o'zgartirmay qoldirish, ya'ni: barcha burchaklarni to'g'ri va qarama-qarshi tomonlarini bir xil qilib qoldirish kerak. Barcha hollarda noma'lum harf X (iks, nomuhim belgi) bilan belgilash shunga olib keladiki, $a + 2 = 7$ ko'rinishidagi ifoda tenglama hisoblanmaydi: bu holda to'g'ri umumlashmani shakllantirish tenglamada lotin alifbosidagi turli harflar bilan noma'lumni belgilashga yordam beradi.

Umumlashtirish oddiy shakllardan to'g'ri ilmiy umumlashmalarga qadar rivojlanadi. Umumlashmalarning to'g'riligi uni o'quvchilar egallashining mezonini. Bu o'zlashtirilgan operatsiyalarni ko'chirib o'tkazish, ya'ni ulardan yangi sharoitlarda foydalanishga xizmat etadi.

Shu sababli zamonaviy didaktika va psixologiya ko'chirib o'tkazish muammosiga katta e'tibor beradi.

Umumlashtirish - mavhumlashtirish - bilish obyektidan bir xususiyatni chiqarib tashlab, boshqasini chiqarib tashlashdan iborat fikriy operatsiya bilan yaqin aloqadadir. Bu xususiyatlar o'rganilayotgan predmet va hodisalarning «ichiga» kirishga imkon beradi. Jumladan,

o'quvchilarda "uchburchak" tushunchasini shakllantirishda tomonlari va burchaklarining nisbiy o'lchovlari, tekislikdagi holati va boshqa shu kabi belgilar chiqarib tashlanadi, faqat bittasi - uchta burchakli mazkur tipdagi geometrik figuralar mavjudligi ajratib olinadi. 3-sinfga kelganda endi o'quvchilarda mavhumlashtirish jarayoni tugatilib, umumlashtirish boshladi. Endi o'quvchilar uchburchak, to'rtburchakning yuzi, perimetri haqida ham tushunchalarga ega b'ladi. Masalan, to'g'ri to'rtburchak shaklidagi maydonning bo'yi 80 m, uni undan 4 marta kichik. Maydonning perimetri va yuzi nechaga teng? Bundan o'qituvchi har bir o'quvchi hayolida maydonni jonlantira bilishi kerak.

Ta'limning dastlabki bosqichlaridayoq o'quvchilarning mavhumlashtirish qobiliyati namoyon bo'ladi. O'qituvchi rahbarligidagi ta'lim chog'ida bu qobiliyat rivojlanadi, mavhumlashtirish shakli ham murakkablashadi - hissiy ko'rgazmalilikdan fikriylikka o'tiladi, u ikkinchi signal sistemasi yordamida tushunchaga aylanadi.

Mavhumlashtirishga yaqin fikriy operatsiya aniqlashtirish nomini olgan. Aniqlashtirish:

1. Umumiydan xususiyga fikriy o'tish sifatida;
2. Mavhumiydan - umumiyga, aniqlikdan-xususiyga uning turli xususiyat va belgilarini topish orqali yetishish, mavhum-umumiyani aniq mazmun bilan to'ldirish, boyitish sifatida namoyon bo'ladi.

Dialektika bilishda mavhumiylik va aniqlashtirish birligi o'rnatiladi. Bu birlik o'zaro aloqadagi fiziologik asosi - ikki signal tizimiga ega. Aniqlashtirish yordamida ilmiy mavhumiylik mazmuni ochiladi, ular aniq predmetlarning alohida tomonlarini boshqalaridan mavhumlashtirib aks ettiradi. Mavhumlashtirishda predmetlar o'z butunligini yo'qotadi; bilish esa real voqelikdagi predmet va hodisalar tomonlarini bir butunlikda ochib bergandagina haqqoniy bo'ladi. Bilimni chinakam egallashga mavhum tushunchalar dalillar orqali aniqlashtirilgandagina erishiladi.

Ta'lim jarayonida aniqlashtirish ikki shaklda: hissiy ko'rgazmali vositalar (predmetlar, rasmlar, chizmalar va boshqalar) va so'zli - mavhum shaklda (hikoya, tushuntirish, maxsus topshiriqlarni hal etish) amalga oshiriladi. Maslan 1-sinf matematika I qismida "Yassi va hajmli shakllar" mavzusi berilgan va unda uchburchak, to'rtburchak, aylana shakllari hayotda aynan o'sha shakllar bo'lgan predmetlar orqali ko'rsatilgan.

Maktabning muhim vazifalaridan biri - o'quvchilarga aqliy faoliyat usullari yordamida ta'lim berishdir. Aqliy faoliyat usullariga fikriy operatsiya usullari - umumlashtirish, mavhumlashtirish va boshqalar kiradi. Xususiydan umumiyga umumlashtirish usuli (induktiv yo'l bilan), masalan, quyidagi amallar tartibida aks etishi mumkin: a) topshirilgan predmetlarni solishtirish; b) ularning har biri uchun umumiy bo'lgan barcha belgilarni ajratish va nomini aytish; v) predmetlarni belgilariga ko'ra birlashtirish. Umumlashtirish deduktiv yo'l bilan amalga oshirilganda (umumiydan xususiyga) o'quvchilar tushunchani, aytaylik to'g'ri to'rt burchakni oldindan bilib topshirilgan geometrik figuralardan tanlab olishi va umumiy belgilarini aytishi lozim. Yangi topshiriqlarni ongli ravishda ko'chirib o'tkazish aqliy faoliyat usulini o'zlashtirganlik ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi.

Aqliy faoliyat usullari o'quv ishlari usullari bilan uzviy bog'liqdir. O'quv ishlari usullari muayyan amallar, ko'rsatmalar, tavsiyalar, qoida va hokazolar shaklida ifodalanadi. Ularning vazifasi - muayyan masalalarni hal etishda o'quvchilar tashabbusini bo'g'may, umumiy yo'nalish berishdir.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning aqliy rivojlanishi, ularning faol va mustaqilligi, ijodiy yondashuv ko'p jihatdan o'quvchilarning o'quv ishlari va aqliy faoliyat usullarini egallaganligiga bog'liq.

Foydalangan adabiyotlar:

1. F. Qosimov, M. Qosimova To develop students' skills of nature conservation and respect for human labor by teaching them to solve environmental problems" Vol 10, Issue 1, January 2021: ACADEMICIA An International multidisciplinary Research Journal.

2. M.M. Қосимова А. Қосимов. On some typical problems to be solved in primary schools” Vol 10, Issue 1, January 2021: Academia An International multidisciplinary Research Journal. 5.

3. M.Qosimova, K. Karimova Problems of finding the sum or difference of two numbers and their // Актуальные вопросы современной науки и образования.

3. M.Qosimova . A. Qosimov On some typical problems to be solved in primary schools An International Multidisciplinary Research Journal January 2021.

4. M.Qosimova Boshlang'ich sinfda orta arifmetik sonni topishga doir masalalar yechishga o'rgatish metodikasi //Барқарорлик ва етакчи тадқиқотлар онлайн илмий журнали 2 (4), 358-362

5. Fayzullo Kasimov, Mavluda Qosimova, Gulom Sayfullayev, Mehriniso Hakimova system for developing creative thinking skills of primary school students by teaching them how to compose a problem (using the example of grades 1-2)

SUITSIDAL XULQNING SHAKLLANISHINING SABABLARI VA PSIXOSOSIAL DETERMINANTLARI (O'SPIRINLAR MISOLIDA)

Odiljon Sadullayev

BuxDU mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'spirinlik davrida suitsidal xulqning shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik, ijtimoiy va emotsional determinantlar tahlil qilinadi. Suitsidal xatti-harakatning kelib chiqish mexanizmlari, shaxsiy inqiroz holatlari, oilaviy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimining yetishmasligi natijasida yuzaga keladigan xavf omillari ilmiy jihatdan yoritilgan. Tadqiqotda o'spirinlarning emotsional barqarorligi, o'z-o'zini baholash darajasi, identifikatsiya inqirozi va kommunikativ muammolari suitsidal tendensiyalar bilan bog'liq asosiy psixososial omillar sifatida ko'rsatilgan. Muallif o'spirinlik davrida psixologik yordamning erta bosqichda tashkil etilishi, ota-onalar va pedagoglar uchun psixoprofilaktik treninglar zarurligini asoslaydi. Maqolada zamonaviy psixologiya va ijtimoiy fanlar nuqtayi nazaridan suitsidal xulqning oldini olishning samarali mexanizmlari, shuningdek, yoshlarning ruhiy salomatligini mustahkamlash yo'llari ilmiy tahlil asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: suitsidal xulq, o'spirinlik davri, psixososial determinantlar, emotsional beqarorlik, depressiv holat, identifikatsiya inqirozi, psixologik yordam, oila muhit, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ruhiy salomatlik.

O'spirinlik davri inson hayotining eng murakkab psixologik bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda shaxsda jiddiy emotsional tebranishlar, o'zini anglashdagi ziddiyatlar va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar kuzatiladi. Aynan shu bosqichda suitsidal (o'z joniga qasd qilish) xulqining shakllanish ehtimoli ortadi. Suitsidal xulq bu shaxsning ichki ruhiy og'rig'i, hayotdan norozilik, o'zini qadrsiz his etish, kelajakka nisbatan umidsizlik natijasida vujudga keladigan murakkab psixik holatdir. Psixologik nuqtayi nazardan, bu jarayon ong, emotsiya va irodaviy sohaning nomutanosibligi, shuningdek, shaxsning ijtimoiy aloqalarining zaiflashuvi bilan chambarchas bog'liq.

O'spirinlik davrida o'zini anglash jarayoni markaziy o'rin tutadi. Bu davrda inson o'z shaxsiy "Men"ini izlaydi, jamiyatdagi o'rnini belgilaydi va o'z qadriyat tizimini shakllantiradi. Agar bu jarayon to'siqlarga uchrasa, identifikatsiya inqirozi yuzaga keladi. O'spirin o'zini jamiyatda keraksiz deb his etadi, yaqinlari tomonidan tushnilmaslik hissi kuchayadi va bu holatlar ruhiy izolyatsiyaga olib keladi. Natijada u depressiv holat, xavotir, umidsizlik, ijtimoiy chekinish yoki suitsidal fikrlar bilan to'qnashadi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, suitsidal xatti-harakatlarning 60–70% hollarda ularni ilgari og'zaki tarzda bildiruvchi signallar (tushkun

soʻzlar, “yashashning maʼnosi yoʻq” kabi ifodalar) mavjud boʻladi, biroq ular koʻpincha eʼtiborsiz qoladi.

Suitsidal xulqning shakllanishida psixososial determinantlar muhim rol oʻynaydi. Birinchidan, oilaviy muhit – oʻspirinning ruhiy holatiga bevosita taʼsir qiluvchi asosiy ijtimoiy makon. Ota-onalar oʻrtasidagi ziddiyatlar, hissiy sovuqlik, befarqlik yoki haddan tashqari talabchanlik oʻspirin ruhiyatida xavotirni kuchaytiradi. Ikkinchidan, tengdoshlar bilan boʻlgan ijtimoiy munosabatlar, rad etilish, kamsitilish yoki tarmoqlardagi (internetdagi) salbiy tajribalar suitsidal fikrlarning kuchayishiga olib keladi. Uchinchi determinant sifatida oʻspirinning individual psixologik xususiyatlari, jumladan, past oʻzini baholash, yuqori sezgirlik, ichki konfliktlar va stressni boshqarishning sustligi keltiriladi.

Psixologik jihatdan qaralganda, suitsidal xulqning shakllanish mexanizmi bir necha bosqichda kechadi. Dastlab, shaxsda psixik noqulaylik paydo boʻladi – bu depressiv kayfiyat, ichki ziddiyat, umidsizlik bilan xarakterlanadi. Keyingi bosqichda kognitiv torayish kuzatiladi: inson muammolarini hal etishning boshqa yoʻllarini koʻrmaydi, faqat oʻlimni yechim sifatida qabul qiladi. Uchinchi bosqichda esa irodaviy impuls kuchayadi, yaʼni shaxs oʻz fikrini real harakatga aylantirishga moyil boʻladi. Shu sababli, bu bosqichda erta psixologik aralashuv juda muhimdir. Psixologlar va pedagoglar oʻspirinlarning kayfiyatidagi keskin oʻzgarishlar, izolyatsiya, darsdagi faoliyatdan voz kechish, ijtimoiy tarmoqlarda oʻzini past baholovchi xabarlar kabi belgilarni erta aniqlab, profilaktika choralarini koʻrishlari zarur.

Psixososial determinantlardan biri bu – ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash tizimidir. Shaxs atrofida uni tushunadigan, qabul qiladigan, ruhiy jihatdan quvvat beradigan insonlarning mavjudligi suitsidal xavfni kamaytiradi. Ota-onalar, oʻqituvchilar va psixologlar tomonidan mehr, ishonch va doimiy muloqot muhiti yaratilsa, oʻspirin oʻz muammolari bilan yolgʻiz qolmaydi. Shu jihatdan, ijtimoiy-psixologik treninglar, psixokorreksion dasturlar, emotsional qoʻllab-quvvatlovchi guruhlar juda samaralidir.

Zamonaviy tadqiqotlar (E. Shneidman, A. Beck, E. Durkheim) suitsidal xulqni shaxsiy-ijtimoiy disfunktsiyaning natijasi sifatida koʻrsatadi. Unga koʻra, oʻlim istagi nafaqat ogʻriqdan qochish, balki tushunilmaslikdan, rad etilishdan va ichki boʻshliqdan qochish shaklidir. Oʻzini anglash inqirozini boshdan kechirayotgan oʻspirin uchun oila, maktab va doʻstlar tizimi muhim “psixologik xavfsizlik zonasi” boʻlishi kerak. Agar bu tizim zaif boʻlsa, suitsidal xavf ortadi. Shu bois, oʻspirinlar bilan ishlashda integrativ yondashuv – yaʼni psixologik maslahat, ijtimoiy yordam, pedagogik qoʻllab-quvvatlash va tibbiy monitoringni uygʻunlashtirish talab etiladi.

Maqolada qayd etilganidek, oʻspirinlarda suitsidal xulqning oldini olishda eng muhim jihat – psixoprofilaktikadir. Profilaktika jarayoni uch bosqichdan iborat: 1) erta aniqlash va ogohlantirish, 2) psixologik yordam koʻrsatish, 3) reabilitatsiya va ijtimoiy reintegratsiya. Oliy va oʻrta taʼlim muassasalarida psixologik xizmatlar tizimini kuchaytirish, ota-onalarga moʻljallangan treninglar oʻtkazish, oʻquvchilarda emotsional savodxonlikni oshirish bu jarayonning samaradorligini taʼminlaydi.

Xulosa qilib aytganda, oʻspirinlarda suitsidal xulqning shakllanishi kompleks psixososial jarayon boʻlib, u shaxsiy inqirozlar, oilaviy muammolar, ijtimoiy izolyatsiya va ruhiy beqarorlik bilan uzviy bogʻliq. Ushbu holatlarning barchasini erta bosqichda aniqlash, tizimli psixologik yordamni yoʻlga qoʻyish, hamda oʻspirin shaxsida hayotga ijobiy qarashni mustahkamlash jamiyatning dolzarb vazifasidir. Shaxsda hayotga boʻlgan qiziqish, oʻzini qadrlash hissi va ijtimoiy eʼtirofni kuchaytirish orqali suitsidal xulqni samarali kamaytirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V. M. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 264 b.
2. Azizova Sh. V. Shaxs inqirozlari va oʻsmirlik davri muammolari. – Toshkent: Ilm Ziya, 2020. – 212 b.
3. Davletshin M. G. Oʻspirinlarning ijtimoiy moslashuvi psixologiyasi. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2019. – 230 b.

-
4. Бек А. Когнитивная терапия и эмоциональные расстройства. – Санкт-Петербург: Питер, 2020. – 368 с.
 5. Шнейдман Э. Душа самоубийцы: психология суицидальных состояний. – Москва: Эксмо, 2018. – 400 с.
 6. Durkheim, E. Suicide: A Study in Sociology. – London: Routledge, 2019. – 320 p.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIYA FANINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O'QITISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Saidova Gavhar Ergashovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya: Jahon ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida integrativ yondashuv asosida boshlang'ich ta'limda tarbiya fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim jarayoniga sinxronli modellarni joriy etish, o'qitishning psixologik, andragogik xossalarini takomillashtirish, masofaviy ta'limda o'quv-bilish faoliyatini boshqarish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda.

Kalit so'zlar: innovatsiya, kasbiy kompetentlik, o'qitishning psixologik, andragogik xossalari, refleksiv qobiliyat, bilim, ko'nikma, bag'rikenglik.

Bugungi zamonaviy innovatsiya davrida ta'lim-tarbiyaning sifat va samaradorligi uchun ma'sul bo'lgan o'qituvchilarning innovatsion faoliyat yuritishlari muhim hisoblanadi. Zero jahon sivilizatsiyasi davri hozirgi avlodni an'anaviy pedagogik nazariyalar bilan emas, balki yangilangan o'quv-tarbiya tizimi asosida tarbiyalashni nazarda tutadi. Shu bois maktabgacha ta'limdan to ta'lim jarayonigacha bo'lgan barcha o'quv-tarbiya tizimini yangilash va takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

Tarbiya fani O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 2020–2021-o'quv yilidan boshlab joriy qilindi. Ushbu fan Uzlaksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasining bir qismi sifatida o'quvchilarda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g'oyasini singdirish, ularni ijtimoiy muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, faol fuqarolik pozitsiyasi, ma'suliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatparvarlik, bag'rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirishni maqsad qilib qo'ygan. Bu maqsad va vazifalarni hal qilishda ta'lim jarayoni o'quv-metodik resurslarini ishlab chiqish va ularni innovatsion yondashuv asosida takomillashtirish, pedagogik shart-sharoitlar yaratish va o'qitishning sifat va samaradorligini oshirishda aralash ta'lim (Blended Learning) texnologiyalarini qo'llash dolzarb hisoblanadi.

Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich ta'limda tarbiya fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilgan turli tadqiqot ishlarining nazariy tahlili keltirilgan va tadqiqotimiz ushuni muhim bo'lgan mazkur tushuncha mazmun-mohiyatini ochib berishga yordam beruvchi qoidalar aniqlab olingan. Ular asosida tadqiqotimiz uchun muhim bo'lgan o'qituvchilarning ta'lim jarayoni va tarkibiy qismlari ko'rib chiqildi.

Pedagogik mahoratning barcha tarkibiy qismlarini shakllantirish va rivojlantirish, kasbiy kompetentlik darajasiga erishish boshlang'ich ta'limda tarbiya fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish jarayonida amalga oshiriladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish jarayoni – uzluksiz, ongli, maqsadli ravishda ijodiy, shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarni takomillashtirish hamda muhim kasbiy fazilatlarni rivojlantirish, shuningdek, pedagogik mahorat, tajriba, kasbiy bilim va ko'nikmalarning kasbiy darajasini oshirishga qaratilgan.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya fanini o'qitish metodikasini takomillashtirishning asosiy xususiyatlari: aksiologik yo'nalishlar, moslashuvshanlikni his qilish, motivatsion va irodaviy komponentlar, maqsadni belgilashdan iborat. Ular moslashuvshanlik kompetensiyasini

rivojlantirish yoʻnalishi va dinamikasini belgilaydi, tarbiya fani oʻqituvchilarining oʻzini mustaqil faoliyatini tashkil etishga imkon beradi [28].

Bugungi kunda taʼlimni modernizatsiyalashning asosiy omillaridan biri sifatida oʻqituvchilarning shaxsiy va kasbiy salohiyatini rivojlantirish jarayoni hisoblanadi. Tarbiya fani oʻqituvchilar tomonidan taʼlim sohasini yangilash, maqsad va mazmunini tushunish hamda qabul qilish ushuni shart-sharoitlarni yaratish, tarbiya fani oʻqituvchining mustaqil, shaxsiy ahamiyatga ega kasbiy rivojlanish jarayoniga kiritilishi taʼlim tizimining asosiy oʻzgarish mexanizmiga aylanadi.

Tarbiya fani oʻqituvchining eng muhim vazifasi bu oʻqituvchilarni har tomonlama rivojlantirish hisoblanadi. Lekin faqat moslashuvchanlik kompetentsiyasini rivojlantirish kompetentligiga ega oʻqituvchi taʼlim-tarbiya jarayonida oʻquvchini toʻliq rivojlantira oladi. Amaliyotda oʻqituvchining kasbiy moslashuvchanlik kompetentsiyasini rivojlantirish jarayoni zarur psixologik-pedagogik yordamsiz amalga oshirilmaydi, shunki tarbiya fani oʻqituvchi tegishli vositalarga ega emas va mustaqil ravishda taʼlim jarayoni shart-sharoitlarini tashkil eta olmaydi.

Boshlangʻich taʼlimda tarbiya fanini oʻqitish metodikasini takomillashtirish jarayoni turli darajalar bilan tavsiflanishi mumkin:

– birinchi daraja – tarbiya fani oʻqituvchi oʻzining kasbiy faoliyatiga ijobiy munosabatda boʻlib, oʻz faoliyatidan qoniqadi. Bu bosqichda Boshlangʻich taʼlimda tarbiya fanini oʻqitish metodikasini takomillashtirish uchun ichki motivatsiyasi juda past darajada boʻladi; u oʻzini oʻzi tahlil va tashxis qilish hamda oʻz kasbiy faoliyati va uning natijalarini baholashga ehtiyoj sezmaydi; kasbiy vazifalarini asosan, standartga muvofiq amalga oshiradi; psixologik-pedagogik bilimlardan shaxsiy va kasbiy rivojlanish vositasi sifatida foydalanmaydi.

– ikkinchi daraja – tarbiya fani oʻqituvchi tomonidan oʻz oʻquv faoliyatining shaxsiy ahamiyatini yuqori baholash va boshlangʻich taʼlimda tarbiya fanini oʻqitish metodikasini takomillashtirish zarurligini namoyish etish bilan ajralib turadi; maqsadlarni nisbatan aniq belgilaydi; moslashuvchanlik faoliyatida baholash qobiliyatini qoʻllaydi; oʻzini faoliyati va shaxsiga oʻzgartirish kiritish maqsadida diagnostik usullardan foydalana oladi;

– uchinchi daraja – tarbiya fani oʻqituvchi pedagogik faoliyatni qadriyat sifatida qabul qiladi va boshlangʻich taʼlimda tarbiya fanini oʻqitish metodikasini takomillashtirish jarayonini amalga oshiradi; boshlangʻich taʼlimda tarbiya fanini oʻqitish metodikasini takomillashtirish shaxsan muhim va qadr-qimmatga yoʻnaltirilgan munosabat sifatida tan oladi va qabul qiladi; boshlangʻich taʼlimda tarbiya fanini oʻqitish metodikasini takomillashtirish muhimligini anglaydi; oʻz hayotiy faoliyati uchun subekt pozitsiyasi doirasida boshlangʻich taʼlimda tarbiya fanini oʻqitish metodikasini takomillashtirish mexanizmi va mazmuniga ega; anglash va oʻz ish tajribasi, kasbiy, shaxsiy fazilatlarini tanqidiy baholash ushuni bir qator usullardan foydalana oladi; oʻziga va faoliyatiga subektiv baho bera oladi; boshlangʻich taʼlimda tarbiya fanini oʻqitish metodikasini takomillashtirishning maqsad va vazifalarini mustaqil va oqilona shakllantira oladi; refleksiyalash asosida oʻz shaxsiyatini va kasbiy faoliyatini loyihalashtira oladi; ijodiy salohiyatini roʻyobga chiqarishga qodir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidova G. Boshlangʻich sinf tarbiya darslarida integrativ yondashuv. Maktabgacha va maktab taʼlimi jurnali, 2025, 3(3).
2. Ergashovna, S. G. Organizing outside-class activities in education lessons // European International Journal of Pedagogics, 2024, 4(11), 36–39.
3. Ergashovna, S. G. Education of elementary school students in the spirit of patriotism through educational classes // Journal of Modern Educational Achievements, 2024, 1(1), 2-7.
4. Saidova, G. E. Boshlangʻich sinf tarbiya darslarida hadislar ustida ishlashning umumiy metodikasi // Экономика и социум, 2024, (12-1 (127)), 362–365.
5. Saidova G. E. Tarbiya darslari orqali boshlangʻich sinf oʻquvchilarini tarbiyalashda milliy tarbiyaning oʻrni // PEDAGOGS jurnali. 2023/6/18. 132–132.

6. Saidova G. E, Narzieva Shaxnoz Furqatovna. Innovatsion yondashuv asosida boshlang'ich ta'limda tarbiya darslarini tashkil etish. 2023/6/17. 84–86

7. Saidova G. E. Boshlang'ich sinf tarbiya darslarini tabiiy fanlar bilan integratsiyalashda vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash // PEDAGOGS jurnali, 2023/6/18. 135–138.

INKLYUZIV TA'LIMDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI

Vosiyeva Shaxnoza Islamovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

2-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada inklyuziv ta'lim jarayonida axborot- kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni va ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. AKT vositalarining inklyuziv ta'limdagi asosiy funksiyalari, imkoniyatlari, milliy va xalqaro tajribalar asosida o'rganiladi. Shu bilan birga, AKTni joriy etishda yuzaga keladigan muammolar va ularning samarali yechimlari ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan inklyuziv ta'lim sifatini oshirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limda har bir o'quvchiga teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashda AKTning beqiyos roli borligini isbotlaydi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, moslashtirish, interaktiv ta'lim, raqamli savodxonlik, virtual o'qitish, adaptiv o'quv resurslari.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the role and importance of information and communication technologies (ICT) in the process of inclusive education. It explores the main functions and possibilities of ICT tools in inclusive learning, based on national and international experiences. Moreover, it discusses the challenges encountered in implementing ICT and presents effective solutions. The author offers practical recommendations to improve the quality of inclusive education. The research findings demonstrate the invaluable role of ICT in ensuring equal educational opportunities for every student in an inclusive learning environment.

Keywords: Inclusive education, information and communication technologies, adaptation, interactive learning, digital literacy, virtual teaching, adaptive learning resources.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayoni jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, unda har bir insonning ta'lim olish huquqi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta'lim – bu barcha o'quvchilar, shu jumladan nogironligi yoki maxsus ehtiyojlari mavjud bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish tizimidir. So'nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ushbu yo'nalishda keng imkoniyatlarni yuzaga keltirdi.

1. Inklyuziv ta'limda AKTning ahamiyati

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari inklyuziv ta'limning ajralmas tarkibiy qismiga aylangan. Ular ta'lim jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning bilim olish tezligi va usuliga mos sharoit yaratish imkonini beradi. AKT vositalari yordamida:

- ko'rish, eshitish, nutq yoki harakatlanishida cheklovlari bo'lgan bolalar ham o'quv jarayonida faol ishtirok etadi;

- o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samarali interaktiv aloqa o'rnatiladi;

- ta'lim jarayoni vizual, eshitish va kinestetik usullar orqali yanada qulay shaklga keladi.

2. AKT vositalarining turlari va ularning o'rni

Inklyuziv ta'limda foydalaniladigan AKT vositalarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

1. **Maxsus dasturiy vositalar** – ko‘zi ojizlar uchun ekran o‘quvchi (JAWS, NVDA), kattalashtiruvchi dasturlar (ZoomText), Braille printerlari va matnni ovozga aylantiruvchi dasturlar.

2. **Nutqni tanish tizimlari** – yozish yoki klaviaturadan foydalanish qiyin bo‘lgan o‘quvchilar uchun nutq asosida matn kiritish imkoniyatini beradi (masalan, Dragon Naturally Speaking).

3. **Interaktiv vositalar** – Smart Board, planshetlar, interaktiv ilovalar yordamida o‘quvchini dars jarayoniga faol jalb etish mumkin.

4. **Onlayn platformalar** – Google Classroom, Moodle, Edmodo kabi tizimlar orqali masofaviy ta‘limni yo‘lga qo‘yish imkonini beradi.

5. **Multimedia resurslar** – audio darsliklar, subtitrli videolar, vizual animatsiyalar orqali bilimlarni yanada tushunarli shaklda yetkazish ta‘minlanadi.

3. Individual yondashuvni amalga oshirishda AKTning roli

AKT yordamida har bir o‘quvchining individual o‘quv ehtiyojlari, psixologik va fiziologik xususiyatlari hisobga olinadi. Adaptiv dasturlar o‘quv materialini o‘quvchi imkoniyatiga qarab avtomatik ravishda soddalashtiradi yoki kengaytiradi. Bu esa o‘quvchining mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi.

4. Masofaviy va aralash ta‘lim imkoniyatlari

AKTning yana bir muhim afzalligi – ta‘limni joy va vaqt jihatidan cheklanmagan holda tashkil etish imkonidir. Masofaviy o‘qish orqali harakatlanish imkoniyati cheklangan bolalar ham sifatli ta‘lim olishadi. Aralash (blended learning) shakli esa an‘anaviy va raqamli ta‘limni uyg‘unlashtiradi.

5. O‘zbekiston tajribasida AKTdan foydalanish

O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta‘limni rivojlantirish bo‘yicha qator dasturlar amalga oshirilmoqda. Jumladan:

- **“Elektron ta‘lim”** tizimi orqali maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan kurslar ishlab chiqilmoqda;

- Inklyuziv ta‘lim resurs markazlarida AKT asosida interaktiv mashg‘ulotlar o‘tkazilmoqda;

- Ko‘zi ojiz o‘quvchilar uchun **Braille printerlari, audio darsliklar va mobil ilovalar** joriy etilmoqda.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan tahlillar inklyuziv ta‘limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni beqiyos ekanligini ko‘rsatadi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida ta‘lim jarayonini moslashtirish, o‘quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, darslarni interaktiv va qiziqarli tashkil etish mumkin. Bu esa o‘z navbatida nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalarning balki barcha o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, AKT imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish inklyuziv ta‘lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi va barcha bolalarga sifatli ta‘lim olish uchun teng imkoniyat yaratadi.

O‘zbekiston sharoitida inklyuziv ta‘limni raqamlashtirish, maxsus dasturlarni milliylashtirish, pedagoglarning AKT bo‘yicha kompetensiyasini oshirish bu yo‘nalishdagi asosiy istiqbolli vazifalar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta‘lim sohasida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860-son qarori.

2. UNESCO. ICTs for Inclusive Education: Policy, Practice and Recommendations. – Paris, 2020.

3. Xolmatova D. “Axborot texnologiyalari va inklyuziv ta‘lim: imkoniyatlar va istiqbollor.” Ta‘lim innovatsiyalari jurnali, 2023.

4. www.edu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi rasmiy sayti.

JISMONIY TARBIYA FANINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘QITISH SAMARADORLIGI

Shakirov Akmal Isayevich

Buxoro davlat pedagogika instituti
jismoniy madaniyat yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada jismoniy tarbiya fanini raqamli texnologiyalar asosida o‘qitishning afzalliklari, o‘quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo‘llari hamda o‘quvchilarda harakat ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Raqamli texnologiyalar vositasida o‘qitishning motivatsiyani oshiruvchi, nazoratni qulaylashtiruvchi va o‘quv jarayonini vizual tarzda boyituvchi jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, jahon va o‘zbek olimlarining fikrlari asosida jismoniy tarbiya fanini raqamli muhitda tashkil etishning dolzarbligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, jismoniy tarbiya, interfaol metodlar, virtual muhit, raqamli ta’lim, innovatsion o‘qitish.

So‘nggi yillarda dunyo miqyosida ta’lim tizimining barcha yo‘nalishlari singari jismoniy tarbiya sohasi ham raqamli muhitga faol integratsiyalashmoqda. Raqamli texnologiyalar o‘qituvchiga o‘quvchilar faoliyatini aniq tahlil qilish, individual rivojlanish dinamikasini kuzatish va o‘quv jarayonini jonlantirish imkonini beradi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-apreldagi **PF–5975-son Farmonida** ta’lim tizimini raqamlashtirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va innovatsion metodlarni keng qo‘llash vazifalari belgilangan. Shu bois, bugungi kunda jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilari dars jarayonida raqamli vositalardan unumli foydalanish orqali darslarning sifatini oshirish, o‘quvchilarda sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirish imkoniga ega bo‘ldilar.

Jismoniy tarbiya fanida raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi xalqaro miqyosda ham keng o‘rganilmoqda. Masalan, **A. Bandura (1997)** o‘zining “Self-Efficacy” nazariyasida o‘quvchilarning raqamli simulyatsiyalar orqali o‘z harakatlarini kuzatish va baholash ko‘nikmalari rivojlanishini ta’kidlagan. **M. Prensky (2001)** esa “Digital Native” tushunchasini ilgari surib, bugungi avlod raqamli muhitda tezroq o‘rganishini, ular uchun raqamli vositalar tabiiy ta’lim muhiti bo‘lib xizmat qilishini asoslagan.

Mahalliy olimlardan **Sh. Karimov (2021)** jismoniy tarbiya darslarida AR (augmented reality) va VR (virtual reality) texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning harakatlarni to‘g‘ri bajarish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkinligini ta’kidlagan. **E. Xudoyqulova (2023)** raqamli platformalarning afzalliklari haqida so‘z yuritib, ular o‘quvchining individual yutuqlarini doimiy kuzatish imkonini berishini qayd etgan. **J. Sultonov (2024)** esa videoanaliz texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning texnik xatolarini aniqlash va ularni tuzatish samaradorligi 30–40 foizga oshishini ilmiy tajribalar orqali ko‘rsatib bergan.

Bu fikrlarning barchasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar jismoniy tarbiya darslarida nafaqat nazariy bilimlarni boyitadi, balki amaliy ko‘nikmalarni ham yanada mukammal shakllantiradi.

Hozirda jismoniy tarbiya darslarida o‘quvchilarning faolligini oshirish, darsni interfaol shaklda o‘tkazish hamda o‘quvchilarning natijalarini raqamli tarzda baholash uchun turli xil texnologiyalar qo‘llanilmoqda. Masalan, **mobil ilovalar** (Fitbit, Nike Training Club, Google Fit) yordamida yurak urish tezligi, qadamlar soni, kaloriyalar sarfi kabi ko‘rsatkichlarni real vaqt rejimida kuzatish mumkin.

Interfaol doskalar orqali mashqlar bosqichlarini vizual tarzda namoyish etish, sport texnikasini bosqichma-bosqich tahlil qilish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, **virtual reality (VR)** texnologiyasi o‘quvchilarga xavfsiz muhitda murakkab harakatlarni mashq qilish imkonini beradi. **Augmented reality (AR)** texnologiyasi esa real muhitga raqamli ko‘rsatmalarni 3D formatda qo‘shib, o‘qituvchining tushuntirish jarayonini ancha yengillashtiradi.

Video-analiz dasturlari (Coach's Eye, Dartfish) yordamida o'quvchilarning harakat trayektoriyasi tahlil qilinadi, xatolar aniqlanadi va individual tahlil asosida takomillashtirish yo'llari belgilanadi. Shu bilan birga, **onlayn platformalar** (YouTube EDU, Coursera, Edmodo) orqali nazariy bilimlarni mustaqil o'rganish, videodarslarni qayta ko'rish va masofaviy mashg'ulotlar tashkil etish imkoniyati yaratilmoqda.

Quyidagi jadval jismoniy tarbiya fanida keng qo'llanilayotgan asosiy raqamli texnologiyalar mazmunini umumlashtiradi:

Texnologiya turi	Mazmuni	Amaliy qo'llanilishi
Mobil ilovalar	Harakat, yurak urishi, kaloriya sarfini o'lchash	O'quvchilarning jismoniy faoliyatini nazorat qilish
Interfaol doskalar	Mashqlarni bosqichma-bosqich ko'rsatish	Nazariy bilimlarni vizual o'rgatish
Virtual Reality (VR)	Sport muhitini simulyatsiya qilish	Xavfsiz muhitda harakatlarni mashq qilish
Augmented Reality (AR)	3D raqamli qo'shimchalar yordamida o'qitish	Harakat texnikasini to'g'ri ko'rsatish
Video-analiz dasturlari	Harakatlarni tahlil va baholash	O'quvchilarning texnikasini takomillashtirish
Onlayn platformalar	Masofaviy ta'limni qo'llab-quvvatlash	Mustaqil o'rganish va takrorlash imkonini yaratish

Mazkur texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish o'quvchilarda jismoniy harakatga bo'lgan qiziqishni oshiradi, nazariy bilimni amaliyot bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi va o'qituvchi uchun monitoring jarayonini yengillashtiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar asosida o'qitilayotgan jismoniy tarbiya darslari o'quvchilar motivatsiyasini 25–30 foizga oshiradi. Bunda videoanaliz, sensorli o'lchov moslamalari va mobil ilovalar yordamida o'quvchilar o'z harakatlarini real vaqt rejimida kuzatish imkoniga ega bo'ladi. Natijada ular o'z ustida ishlashga, sog'lom turmush tarzini davom ettirishga ko'proq intiladi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar o'qituvchiga ham samaradorlik beradi. Masalan, mobil platformalar orqali o'quvchilarning mashg'ulot davomida bajarilgan harakatlari haqidagi statistik ma'lumotlarni avtomatik tarzda olish, ularni tahlil qilish va individual tavsiyalar berish imkonini yaratadi. Shu sababli, raqamli texnologiyalar nafaqat o'qitish jarayonini yengillashtiradi, balki o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va o'zini rivojlantirish kompetensiyalarini ham shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya fanini raqamli texnologiyalar asosida o'qitish ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. U o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish, mashg'ulotlarni vizual tarzda boyitish, nazorat va tahlil jarayonini avtomatlashtirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga to'g'ri tatbiq etish orqali o'qituvchi ham, o'quvchi ham o'z faoliyatini yanada tizimli, samarali va innovatsion yo'nalishda tashkil etadi.

Demak, raqamli texnologiyalar jismoniy tarbiya darslarining yangi bosqichga ko'tarilishiga, o'quvchilarda sog'lom turmush tarzi va harakat madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-apreldagi PF–5975-son Farmoni – “Ta'lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish to'g'risida”.
2. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman.
3. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants*. On the Horizon, Vol. 9(5).
4. Karimov, Sh. “Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy axborot texnologiyalarining o'rni.” *Ta'lim innovatsiyalari jurnali*, 2021, №2.

5. Xudoyqulova, E. "Raqamli pedagogika: jismoniy tarbiya ta'limida yangi bosqich." *Pedagogik ta'lim rivoji*, 2023, №4.

6. Sultonov, J. "Videoanaliz texnologiyalari asosida jismoniy tarbiya samaradorligini oshirish." *O'zbekiston ta'lim jurnali*, 2024, №1.

RAQAMLI SAVODXONLIK VA KIBERIJTIMOIYLASHUV: ZAMONAVIY TA'LIMDA XAVFSIZ RAQAMLI FUQAROLIKNI SHAKLLANTIRISH OMILLAR

Axmedov B.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada raqamli savodxonlik va kiberijtimoiylashuvning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, ularning o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyati tahlil qilingan. Raqamli transformatsiya sharoitida o'qituvchi va ota-onalar hamkorligida kiberbulling, kiberetika va mas'uliyatli onlayn xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan pedagogik chora-tadbirlar muhim deb e'tirof etiladi. Shuningdek, internet xavflari, o'quvchilarning raqamli makondagi xatti-harakatlari va psixologik barqarorligiga ta'sir etuvchi omillar o'rganilgan. Muallif raqamli ta'lim muhitida bolalar xavfsizligini ta'minlash uchun ilmiy-usuliy yondashuvlar va profilaktika dasturlarini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: raqamli savodxonlik, kiberijtimoiylashuv, kiberbulling, onlayn xavfsizlik, pedagogik profilaktika, raqamli ta'lim, mas'uliyatli xulq-atvor.

Kirish. Globallashuv va texnologik taraqqiyot ta'lim tizimida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Raqamli vositalar asosidagi o'qitish jarayoni an'anaviy metodlarni siqib chiqarmoqda. Shu bois raqamli savodxonlik va kibermadaniyat XXI asr ta'limining asosiy kompetensiyalaridan biri sifatida qaralmoqda. O'quvchilarni raqamli dunyoda xavfsiz va ongli ishtirok etishga o'rgatish zamonaviy pedagogikaning markaziy vazifasiga aylandi. Kiberijtimoiylashuv jarayonida o'quvchilarning internetdagi faolligi, kiberbulling va onlayn tahdidlar ta'lim muhitida xavfsizlik muammosini kuchaytirmoqda. Shu sababli pedagog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik, monitoring va profilaktika ishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli savodxonlik nafaqat texnik ko'nikma, balki tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va etik tamoyillarga asoslangan muloqot madaniyatini shakllantiruvchi vosita hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari – interaktiv platformalar, onlayn darslar, audio-vizual vositalar – o'quvchilarda raqamli tafakkurni rivojlantiradi. Shu bilan birga, internet muhitidagi xavflar, xususan, kiberbulling, giyohvandlik, ekstremizm, moliyaviy firibgarlik va o'z joniga qasd qilishga undovchi kontentlar o'smirlar uchun jiddiy tahdid tug'dirmoqda. Bunday holatlarda ta'lim muassasalari, psixologlar va ota-onalar hamkorligida kiberxavfsizlik bo'yicha metodik qo'llanmalar yaratish, raqamli madaniyatni targ'ib etish hamda o'quvchilarni virtual xavflarga qarshi immunitetli shaxs sifatida shakllantirish zarur. Raqamli fuqarolik, mas'uliyatli onlayn xulq-atvor va axloqiy tamoyillarni o'quv dasturlariga kiritish yoshlarning internetdagi xatti-harakatlarini nazorat qilish emas, balki ularni ongli tanlovga o'rgatishga xizmat qiladi. Shu tariqa, raqamli savodxonlik va kibermadaniyatni ta'lim tizimiga chuqur integratsiya qilish kelajak avlodning xavfsiz, faol va mas'uliyatli raqamli fuqarolikni egallashiga zamin yaratadi.

Raqamli xavfsizlikni ta'minlashda o'qituvchi shaxsining refleksiv madaniyati va pedagogik mas'uliyati muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki raqamli makonda o'quvchilar uchun namunaviy foydalanuvchi sifatida faoliyat yuritadi. Shu bois raqamli pedagogika konsepsiyasi o'qituvchilarning kibermadaniyat, axborot etikasi va media gigiyenasi bo'yicha uzluksiz malaka oshirishini talab etadi. Raqamli pedagogik refleksiya o'qituvchining internetdagi o'z xatti-harakatini tahlil qila olish, o'quvchilarning onlayn faoliyatidagi xavf belgilarini erta aniqlay olish va profilaktik chora ko'ra bilish qobiliyatidir.

Bunday yondashuv o'quvchi shaxsining raqamli xavfsizligini kafolatlaydi hamda sog'lom raqamli muhitni shakllantiradi.

Shuningdek, raqamli savodxonlik va kibermadaniyat masalalarini o'qitish jarayoniga integratsiya qilishda davlat siyosati va xalqaro tajribaning uyg'unligi alohida ahamiyatga ega. UNESCO, OECD kabi tashkilotlar tomonidan ilgari surilgan "raqamli fuqarolik", "onlayn xavfsizlik", "axborot etikasi" tamoyillari milliy ta'lim standartlari bilan moslashtirilmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida o'quvchilarni raqamli xavfsizlik madaniyatiga o'rgatish, raqamli resurslardan mas'uliyatli foydalanish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha konseptual dasturlar ishlab chiqilmoqda. Shu orqali o'quvchi faqat iste'molchi emas, balki ongli, ijodkor va xavfsiz raqamli muhit qurilishining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rasulov, M. Raqamli savodxonlik va kibermadaniyatni shakllantirishda pedagogik yondashuvlar. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti. 2022.
2. G'ulomova, D. O'quvchilarda raqamli kompetensiyani rivojlantirishning metodik asoslari. "Pedagogika va psixologiya" jurnali, 2021, №4, 45–52-betlar.
3. Ergasheva, N., & Xolmurodov, A. Ta'lim tizimida kiberxavfsizlik va onlayn xulq madaniyatini shakllantirish. "Raqamli ta'lim" ilmiy-amaliy jurnali, 2023, №2, 33–40-betlar.
4. Jo'rayev, O. O'qituvchilarning raqamli refleksiya va pedagogik mas'uliyati. "Ta'lim va innovatsiyalar" jurnali, 2020, №3, 21–28-betlar.
5. Qodirova, S. Raqamli pedagogika konsepsiyasi: o'qituvchining yangi roli. Toshkent: "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 2021.
6. Karimov, F. Kiberijtimoiylashuv jarayonida o'quvchi shaxsining psixologik xavfsizligi. "Oliy ta'limda innovatsiyalar" jurnali, 2024, №1, 57–65-betlar.

O'QUVCHILARINING KRITIK FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA XALQ OG'ZAKI IJODI NAMUNALARINING AHAMIYATI

Adizova Nigora Baxtiyorovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Asadova AzizaIkrom qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Bu maqolada xalq og'zaki ijodi ertaklar, maqollar, topishmoqlar, tezaytishlar, doston va rivoyatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining nafaqat nutqiy rivojlanishi balki, ularning axloqiy, mantiqiy va estetik tarbiyasida ham katta ahamiyat kasb etishi haqida fikr mulohazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: san'at, ijod, ertaklar, maqollar, topishmoqlar, fikrlash, dars jarayoni, texnologiyalar, og'zaki nutq.

Xalq og'zaki badiiy ijodiyoti millat poetik tafakkurining o'ziga xosligini ko'rsatuvchi qadriyatlar tizimi bo'lishi bilan birgalikda, uning ma'naviy-ruhiy komillikka erishuvida muhim rol o'ynagan manbalardan biri ham hisoblanadi. Folklor asarlarida mujassamlashgan ulug'vor g'oyalar zamiridagi hayotsevarlik tuyg'usi ko'p asrlar mobaynida xalqimiz taraqqiyotining eng kuchli va o'ziga xos jihati bo'lib kelgan. Shuning uchun hozirgi yosh avlodni har tomonlama barkamol inson qilib voyaga yetkazishda, yoshlar qalbida milliy tuyg'ularni uyg'otishda folklor asarlarining alohida o'rni bor. Shu boisdan o'rta umumta'lim maktablari uchun tuzilgan darsliklarda folklor asarlarining o'rni va roliga katta ahamiyat beriladi.

Xalqning aql-zakovati, qalb qo'ri bilan yaratilgan og'zaki va yozma badiiy asarlar ham yoshlarni tarbiyalashda muhim dasturulamal bo'la oladi. Ular vositasida tarbiya ta'sirchanligi

oshadi. Ta'lim-tarbiya tizimimiz takomillashib, uning milliy zamini mustahkamlanadi. Agar ular zamon talablari bilan uyg'unlashtirilsa, samaradorligi yanada oshadi. Shuni inobatga olib, boshlang'ich sinflarning o'qish va ona tili darslarida folklor asarlarini o'qitish va o'rgatish, ular vositasida o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirish usuliyotini tadqiq qilish dolzarb muammolardan biri ekanligini ta'kidlashga to'g'ri keladi.

Folklor qadimiy so'z san'ati sifatida nafaqat chuqur g'oyaviyligi, balki yuksak badiiyligi bilan ham ajralib turadi. Unda voqelikni ifodalashning doston, ertak, maqol qo'shiq, topishmoq, afsona, rivoyat va askiya singari xilma-xil janrlari shakllangan.

Folklor asarlari tili – jonli so'zlashuv tili, shu bilan birga arxaik ifodalar va dealiktizmlar ular uchun norma sanaladi. Bu xususiyati bilan folklor tili adabiy jihatdan sayqallangan badiiy adabiyot tilidan farq qiladi. Folklor tili – muttasil harakatdagi jonli so'zlashuv tili bo'lib, hamma zamonlarda ham adabiy tilning boyish manbai bo'lib keldi va shunday bo'lib qoladi.

Folklor xalq ommasining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy, maishiy turmush tarzi, kundalik hayoti va ijodkorlik faoliyati bilan mahkam bog'langan, o'ziga xos g'oyaviy-estetik tizimga ega og'zaki badiiy ijod sifatida yuzaga keldi va rivojlanishda davom etayotir. O'zbek folklori xalqimiz badiiy faoliyatining tarkibiy qismi, so'z san'atining og'zaki turi sanaladi. U uzoq va murakkab tarixga, taraqqiyot bosqichlariga ega. Bu borada bolalar adabiyoti rivojlanishiga hissa qo'shgan olimlar alohida ahamiyatga ega.

XX asr o'zbek bolalar adabiyoti namunalarining g'oyaviy, janriy, badiiy-kompozitsion jihatidan o'ziga xosligi, ularning kichkintoylar, bolalar va o'smirlar yosh xususiyatlariga ko'ra ifoda olami kabilarni milliy istiqlool tafakkuri nuqtayi nazaridan chinakam tahlil va tadqiqot asosidagi ilmiy tarix hanuzgacha yaratilgani yo'q. Zotan ushbu qo'llanma mazkur vazifani qisman ado etish maqsadini ko'zda tutadi. Bunda o'zbek bolalaradabiyotining bir asrlik tarixi, tadrijiy taraqqiyot xususiyatlari, XX asr bolalar adabiyotidagi fenomen yozuvchi va shoirlarning ijodi umumlashtirilishga, shuningdek, istiqlool davri bolalar adabiyotining yangi tamoyillariga munosabat bildirishga e'tibor qaratildi. Folklor har bir xalqning milliy-adabiy ijodini boshlab berishi ham shundan. Bu xususiyat bolalar adabiyoti inkishofida ham muhim rol o'ynaydi. Bolalar o'qishi uchun mo'ljallangan asarlar barcha xalqlar tarixida qadimdan davom etib kelgan. Jumladan, o'zbek bolalar adabiyoti Sharq yozma adabiyotida "pandnoma", "ma'vizatnoma", "nasihatnoma", "axloq kitoblari" singari nomlar bilan tasnif qilinuvchi asarlar zaminida voqelikka aylangani, shuningdek, uning shakllanishi ma'rifatparvarlik va maktab-maorif tizimi islohotlari bilan chambarchas bog'liqligi ayon haqiqat.

Bugungi yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda, ma'naviyatini yuksaltirishda ko'plab usul vositalar, metodlar mavjud. Biroq bu usul va metodlar birinchi navbatda so'z san'atining ibtidosi sanalgan folklor namunalariga suyangan holda amalga oshirilsa yanada samarali va ta'sirchan bo'ladi. Xalqimizning milliy taraqqiyotida, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy yuksalishida folklor umuman badiiy so'z san'ati hamisha tayanch nuqta bo'lib kelgan. Zero folklor millatning quvvati, tirikligi va mavjudligidir. Bugungi global jamiyatda davlat chegaralari qo'riqlangani, muhofaza etilgani kabi millat tili va tafakkuri, estetik didi ham xuddi shunday asrab avaylanishiga va qattiq himoyalaniishiga muhtojdir. Inson nutqi shakllanishi bilan og'zaki ijod ham yuzaga kelgan. Xalq poetik ijodining dastlabki bosqichi ibtidoiy inson faoliyatining turli shakllari bilan mahkam bog'langan bo'lib, qadimiy kishilarning diniy, mifologik qarashlarini, boshlang'ich ilmiy bilimlarini, tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurlarini aks ettirganligi bilan xarakterlanadi.

Mustaqillik yillarida istiqloolga tashna xalqning orzusi ushaldi. Barcha sohada – ilmda, ijodda, mehnatda milliy hurlikka, ijodiy erkinlikka erishildi. Azaliy urf-odatlarimiz, milliy qadriyatlarimiz tiklana boshlandi. Uning bir qismi bo'lgan xalq marosimlari, xalq ijodi namunalariga ham e'tibor kuchaytirildi. Ularni to'plash, o'rganish, ommalashtirish ishlari yanada jonlantirildi. Ularni ommalashtirishda nashriyotlarning, radio, televidiniening roli yanada oshirildi. Darsliklarda ham ularga keng o'rin ajratildi. Hozirgi paytda folklor merosimizning bugungi hayotimiz bilan hamnafasligini namoyish etishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, istiqlol yillarida folklor namunalarini tashviq va targʻib etishga jiddiy eʼtibor qaratildi. Folklor – milliy qadriyatimizning tarkibiy qismi sifatida yuksak qadr topdi. Xalqning barcha janrlardagi ogʻzaki ijodi durdonalari ijroda saqlanib qolmoqda. Shoʻro davrida kam eʼtibor qaratilgan ayrim janrlar qayta tiklanmoqda. Istiqlol yillarida nafaqat xalq badiiy ijodiga, balki xalq ommaviy dekorativ sanʼati, xalq musiqasi va raqsiga nisbatan ham eʼtibor kuchaytirildi. Xalq ijodi bilan bogʻliq barcha sohalarga milliy qadriyatlarimiz sifatida keng yoʻl ochib berildi. Xalq ogʻzaki ijodi namunalari yosh avlodni yuksak axloqli, maʼnaviy barkamol qilib tarbiyalashda muhim vosita boʻlib xizmat qila olishini inobatga olib, maktabdan boshlab oʻquvchilarga xalq ogʻzaki ijodi namunalarini oʻrgatish koʻzda tutildi. Bugungi kunning barcha jabhalarida boʻlgani kabi ilmiy izlanishlar bilan bir qatorda oʻqish va oʻqitish ishlarida ham yangilanish jarayoni avj olgan. Xususan, taʼlim sifatini oshirish, taʼlim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni va ilgʻor oʻqitish usullarini, ilm-fan yutuqlarini qoʻllashga eʼtibor kundan-kunga kuchaytirilmoqda. Ayniqsa, oʻquv dasturlariga kiritilgan materiallarni yoshlarning har tomonlama chuqurroq oʻzlashtirib olishlariga yordam beradigan vositalarni aniqlashga ehtiyoj ortmoqda. Folklor shunday vositalardan biri ekanligi bilan alohida eʼtiborni tortadi.

Xalqimizning maʼnaviy mulki boʻlgan folklor asarlari yoshlarni hamisha imon-eʼtiqodga, insof-diyonatga, ona-Vatanni eʼzozlash va uni koʻz qorachigʻiday saqlashga daʼvat etib kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobomirzayev H. Xalq ogʻzaki ijodi va taʼlim-tarbiyaning samaradorligi. Pedagogika oliy ilmgohlarining talabalari va maktab tarbiyaviy ishlar tashkilotchilari uchun qoʻllanma. – T.: Oʻqituvchi, 1991. – 174 b.
2. M.J.Mutalipova “Xalq pedagogikasi”. – T.: Fan va texnologiya, 2015.
3. Safarov O. Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi. Darslik. – T.: Musiq, 2010. – 367 b.
4. Mirzayev T., Safarov O., Oʻrayeva D. Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi xrestomatiyasi. – T.: Aloqachi, 2008. – 560 b.

CHET TILINI OʻQITISHDA MUAMMOLI TAʼLIM TEXNOLOGIYALARNI QOʻLLASHNING ASOSIY JIHATLARI

Baxronova Zulfiya Ravshanovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti,
xorijiy tillarni oʻqitish metodikasi kafedrasida oʻqituvchisi

Annotatsiya: Maqolada chet tilini oʻqitishda muammoli taʼlim texnologiyalarini qoʻllashning ahamiyatli jihatlari hamda shu jarayonda vujudga kelishi mumkin boʻlgan muammolar va ularning yechimlari muhokama etilgan.

Kalit soʻzlar: zamonaviy taʼlim, muammoli taʼlim, oʻqish jarayoni, kompetansiya, til koʻnikmalari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются важные аспекты применения проблемных технологий обучения в преподавании иностранных языков, а также проблемы, которые могут возникнуть в этом процессе, и пути их решения.

Ключевые слова: современное образование, проблемное образование, учебный процесс, компетентность, языковые навыки.

Abstract: This article discusses the important aspects of applying problem-based learning technologies in foreign language teaching, as well as the problems that may arise in this process and their solutions.

Keywords: modern education, problem-based learning, learning process, competence, language skills.

Oʻzbekistonda til oʻqitishning yangi yondashuvlarini sinab koʻrishga boʻlgan ehtiyoj tobora dolzarb boʻlib bormoqda. Soʻnggi oʻn yilliklar davomida ingliz tili boʻyicha savodxonlik darajasining, ayniqsa, yoshlar orasida pasayib borayotganini koʻrsatmoqda holbuki, ular

maktabda yillar davomida bu tilni o'rganishga harakat qilganlar. Ingliz tilida muloqot qilish va yozma nutq ko'nikmalarini yaxshi o'zlashtirish dunyoning turli mamlakatlaridagi hamkorlik jarayonida xalqaro ahamiyatga ega mutaxassis sifatida shakllanish uchun zarurdir. Mustaqillikning ilk yillarda ingliz tilini o'rgatishda qo'llanilgan yondashuvlar sifatida grammatik tarjima usuli, audio-lingval yondashuv, kommunikativ til o'qitish hamda topshiriqqa asoslangan o'qitish (task-based learning) qo'llanilgan. Tadqiqotlarga ko'ra an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan rol o'ynash (role play) usulini, muammoli o'qitish (Problem-Based Learning - muammoli ta'lim) usullari samarali hisoblanadi, va bu usullar aslida yangi pedagogik metod emas. Muammoli ta'lim modeli 1950-yillarda AQShdagi Case Western Reserve University va 1960-yillarning oxirida Kanadadagi McMaster University sog'liqni saqlash fakultetida shakllana boshlagan[1]. O'sha paytda asosiy e'tibor an'anaviy tabiiy fan kurslarining talabalarining real hayotdagi muammolarni, xususan, shifokorlik amaliyotida duch keladigan holatlarni hal etishga tayyorlashdagi samaradorligiga qaratilgan edi. Boshqa yana bir ahamiyatli jihati shundaki, talabalar dars jarayonida va undan tashqarida asosan nazariy mazmundagi axborotlarga ega bo'ladi, bu esa talabalarda zerikish va charchoqni, o'qituvchilarda esa "burn-out" holatini keltirib chiqaradi. Ta'limda muammoli o'qitish usullarini qo'llash esa ularda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ingliz tilini o'qitish sohasida muammoli texnologiyalarning joriy etilishi juda sekin bormoqda. Bunga, ehtimol, ingliz tili "mazmunsiz" (non-content) fan sifatida qaralishi va o'qituvchilarning e'tiborni ko'proq grammatik-preskriptiv jihatlariga qaratishlari sabab bo'lishi mumkin. Muammoli ta'lim - bu an'anaviy ma'noda o'qitishni o'z ichiga olmaydigan yondashuvdir; bunda talabalar o'qituvchi tomonidan o'quv dasturi asosida tuzilgan muammolarni yechish orqali o'rganadi. O'qituvchi bu jarayonni boshqaruvchi sifatida talabalarining guruhlarda ishlashini tashkil etadi, taqdimot jadvalini tuzadi va baholash shakllarini ishlab chiqadi - bunda talabalar o'zlarini va guruhdoshlarini ham baholaydi, bu esa o'qituvchining bahosi bilan to'ldiriladi. Muammoli ta'limda muammo birinchi o'rinda turadi; bu yondashuvning asosiy xususiyati shundaki, o'quv mazmuni real hayotni aks ettiruvchi murakkab muammolar kontekstida taqdim etiladi[2]. Bunga qarama-qarshi ravishda, ko'pchilik an'anaviy va hozirgi o'qitish usullarida avvalo nazariy tushunchalar va qoidalar ma'ruza shaklida taqdim etiladi. Bu, ayniqsa, O'zbekiston ta'lim tizimida keng tarqalgan, chunki o'qituvchilar o'quvchilarni imtihonlarga tayyorlashni asosiy ustuvor maqsad sifatida ko'radi. An'anaviy ta'lim dasturlari odatda mazmunga haddan ziyod urg'u beradi. Masalan, milliy darajada asosiy e'tibor milliy imtihonlarda eng yuqori natijalarga (A baholariga) erishuvchi o'quvchilarni tayyorlashga qaratilgan. Bundan tashqari, o'qituvchilar Ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan standartlashtirilgan o'quv dasturiga qat'iy rioya qilishlari shart. Shu omillar tufayli, o'qituvchilar yondashuvni o'zgartirish haqida o'ylashni ham istamaydi, ayniqsa, muammoli ta'lim kabi an'anaviy o'qitishdan butunlay voz kechuvchi metodga o'tish ilojsiz tuyuladi. Muammoli ta'lim darsida talabalar murakkab va haqiqiy muammolarni birgalikda hal qilganlarida, ular topshiriqlarga shu qadar sho'ng'ib ketadiki, nafaqat mazmuniy bilimlarini kengaytiradi, balki shu jarayonda muloqot, fikrlash, tahlil qilish va muammolarni hal etish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Watson buni quyidagicha izohlaydi: "muammoli ta'limda talabalar murakkab va haqiqiy muammolarni sinfdoshlari bilan birgalikda hal qiladi, bu esa ularning mazmuniy bilimlari, muammoli fikrlash, muloqot va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi." [3] Shunday qilib, muammoli ta'lim metodlari asosidagi dars jarayonida o'quv jarayonining o'zi haqiqiy o'rganish sodir bo'ladigan jarayondir. Natija ham muhim, ammo aynan jarayon davomida o'quvchi yuqoridagi ko'nikmalarni egallab, ularni turli fanlarda uzoq muddatli istiqbolda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Muammoli ta'limda talabalar o'z ta'lim jarayonining bosh ishtirokchisiga aylanadi; bu esa tanqidiy fikrlash, anglash, o'z-o'zini o'qitish va jamoada ishlash ko'nikmalariga urg'u beradi[4] Ushbu ko'nikmalar an'anaviy, o'qituvchi markazli sinflarda deyarli shakllanmaydi, natijada talabalar o'z-o'zidan o'rganish malakasiga ega bo'lmay, boshqalarning tayyor ma'lumotiga haddan tashqari tayanib qoladi. Muammoli topshiriq asosida yechim topish jarayonida talabalar muammoni eng samarali tarzda hal etish

uchun ma'lumot to'plash bilan shug'ullanadi. Bu esa kutubxonadagi kitoblarni o'qish, turli ma'lumotlar bazalarini tahlil qilish kabi keng ko'lamli o'qish faoliyatini talab qiladi. Talabalar, shuningdek, soha mutaxassislari bilan suhbatlar (intervyular) o'tkazishlari ham mumkin, bu esa ularni real hayotga yaqinlashtiradi. Kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi va internetda turli o'quv materiallarining mavjudligi sharoitida muammoli ta'lim yondashuvi yanada qulay bo'lib bormoqda. Internetda mavjud katta hajmdagi axborot resurslari o'qituvchilarga muammoli ta'lim metodini til o'rganish jarayoniga joriy etish va talabalarni mustaqil o'qish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish imkonini beradi. Muammoli ta'limning ingliz tilini o'qish jarayoni muhim o'quv natijalari kompetensiyalarni shakllantiradi.

-til ko'nikmalari; -kommunikativ ko'nikmalar; -o'qish (reading) ko'nikmalari; -tanqidiy fikrlash (critical thinking);-hamkorlikda o'rganish (collaborative learning),

-ijtimoiy ko'nikmalar (social skills).

Talabalar uchun haqiqatan ham mazmunli bo'lgan muammoni topish mutlaqo hal qiluvchi ahamiyatga ega. Muammoli ta'limdagi noaniq tuzilgan muammolar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak: bir nechta yechim yo'llarini o'z ichiga olishi; yangi ma'lumotlar paydo bo'lishi bilan o'zgarib borishi; o'rganilayotgan sohaga xos, autentik mazmunni o'z ichiga olishi; talabada qiziqish, bahs-munozara va savollar uyg'otishi; talabalar o'z qarorining "to'g'ri" yoki "noto'g'riligini" darhol bilmasliklari; muammoni tushunish uchun dastlab mavjud bo'lganidan ko'proq ma'lumot talab qilinishi; ochiq (open-ended) va murakkab bo'lishi, hamkorlik va reproduktiv darajadan yuqori fikrlashni talab qilishi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, muammoli ta'lim metodlari orqali talabalar o'z fikrlarini tanqidiyroq shaklda ifoda etishga muvaffaq bo'ladi va o'z dalillarini asoslash uchun yetarli misollar bilan muloqotga kirisha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Barrows, H. S., & Tamblyn, R. M. (1980). Problem-based learning: An approach to medical education. New York: Springer Pub. Co.

2. Boud, D. J., & Feletti, G. I. (1994). Introduction. In D. J. Boud, & G. I. Feletti (Eds.), The challenge of problem-based learning. London: Kogan Page.).

3. .Watson, George. (2001). Problem-based learning. Speaking of Teaching, 11(1), 1-7.

4. White, H. B. (1996). Dan tries problem-based learning: A case study. In L. Richlin (Ed.), To Improve the Academy, 15, 75-91.)

5. Allen, D. E., Duch, B. J., & Groh, S. E. (1996). The power of problem-based learning in teaching introductory science courses. In L. Wilkerson, & W.H. Gijsselaers (Eds.), Bringing Problem-Based Learning to Higher Education: Theory and Practice (pp. 43-52). San Francisco: Jossey-Bass.

TALABALARNING KREATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA O'YINLI TA'LIM YONDASHUVLARI

Musayeva Nafisa Azimjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada talabalarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishda o'yinli ta'lim yondashuvlari haqida so'zyuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'limiy o'yinlar, kreativlik, tanqidiy fikrlash, pedagogik strategiya, interfaol metodlar, innovatsion yondashuv, konstruktivizm, muammoli ta'lim, kooperativ o'qitish, simulyatsiya, divergent tafakkur.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarni bilim olishga rag'batlantirish va o'rganishni qiziqarli, samarali tarzda tashkil etish doimo pedagogik jihatdan dolzarb masala bo'lgan. Ta'limiy o'yinlar orqali nafaqat o'quv materiallari yodlanadi, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammo

yechish, qaror qabul qilish, ijodkorlik ko'nikmalari ham rivojlanadi. Ular o'quv jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarni o'z fikrini erkin ifoda etishga, ijodiy yondashishga, tanqidiy tafakkur qilishga undaydi. Ta'limiy o'yinlardan foydalanish pedagogik faoliyatga innovatsion yondashuv sifatida qaralmoqda. O'yinlar ta'lim jarayoniga yangi nafas olib kiradi, talabalarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Bu borada ta'limiy o'yinlarning qo'llanishi turli yondashuvlar asosida amalga oshiriladi.

Quyida ushbu yondashuvlarning ilmiy-nazariy asoslari batafsil bayon qilinadi.

1. Konstruktivistik yondashuv. Konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, bilimlar shaxsiy tajriba orqali faol tarzda quriladi. Ta'limiy o'yinlar bu yondashuvda o'quvchilarga o'z bilimlarini mustaqil tarzda yaratish, muammolarni hal qilish orqali bilim hosil qilish imkonini beradi. O'yinli topshiriqlar orqali talabalar o'z qarorlarini qabul qilish, izlanish va tajriba qilishga undaladi.

2. Faoliyatga asoslangan yondashuv. Bu yondashuvda bilim olish faol harakat orqali amalga oshiriladi. Ta'limiy o'yinlar - ayni faoliyat shaklidir. Ular orqali talabalar predmet bilan bevosita "o'ynab" tanishadi. Dars davomida o'yinli mashqlar, rolli o'yinlar, simulyatsiyalar orqali talaba mavzuni amaliy tarzda o'zlashtiradi.

3. Muammoli yondashuv. O'yinlarda ko'pincha muammo vaziyatlari yaratiladi. Bu muammolarni hal qilish orqali talabalar tahlil qilish, rejalashtirish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, o'yin asosida yaratilgan muammo orqali talabalar o'zaro fikr almashadi, har xil yechimlarni sinab ko'radi.

4. Kooperativ o'qitish yondashuvi. Bu yondashuvda o'yinlar jamoaviy hamkorlikda bajariladi. Rolli o'yinlar, guruhli musobaqalar, intellektual o'yinlar orqali talabalar bir-biri bilan muloqot qilishni, fikrni asoslashni, tinglashni va jamoada ishlashni o'rganadi.

5. Integratsiyalashgan yondashuv. Ta'limiy o'yinlar bir vaqtning o'zida bir nechta fan yoki kompetensiyani o'z ichiga olgan holda tashkil etilishi mumkin. Masalan, bir o'yin ichida matematika, til, axborot texnologiyalari bilan bog'liq topshiriqlar mujassam bo'lishi mumkin.

6. Differensial yondashuv. Ta'limiy o'yinlar o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda moslashtiriladi. Turli darajadagi topshiriqlar, tanlov asosidagi vazifalar, shaxsiy yutuqlarni aks ettiruvchi reyting tizimi orqali har bir talaba o'z sur'atida rivojlanadi.

Ta'limiy o'yinlarning imkoniyatlarini pedagogik tizimga samarali tarzda integratsiya qilish dolzarb va istiqbolli yo'nalishlardan biri sanaladi. Pedagogik tizim ta'limning maqsadga yo'naltirilgan, boshqariladigan, tizimli tashkil etilgan jarayonidir. O'yin esa bu jarayonga yangi kuch, harakat, emotsiya, hamkorlik va ijodiylik olib kiradi. Ta'limda o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning nafaqat bilimlarini, balki muloqot madaniyati, ijtimoiy ko'nikmalari va jamoaviy faoliyatga tayyorligini ham shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avliyaqulov N.X. Musayeva N.N. Pedagogik texnologiya. Darslik. – Toshkent.: Tafakkur bo'stoni, 2012. –208s.
2. Anderson L.W., Krathwohl D.R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. – New York: Longman, 2001.
3. Vygotsky L.S. Imaginative play and development. – Moscow, 1984.
4. Jonassen D.H. Learning to Solve Problems: A Handbook. – New York: Routledge, 2010.
5. Musayeva N.N. Musayeva N.A., Xamdanova M.A. Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlarning o'rni va ahamiyati. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Inter education & global study. 2024. №10 B.236-242.
6. Musayeva N.A. Ta'limiy o'yinlar va kreativ qobiliyat tushunchalarning o'rganilganlik mohiyati. "Pedagogs"international research journal. 2025. №75 (1), 309-317.
7. Piaget J. Play, Dreams and Imitation in Childhood. – New York: Routledge, 1999. Gee J.P. What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. – New York: Palgrave Macmillan, 2003.
8. Prensky M. Digital Game-Based Learning. – New York: McGraw-Hill, 2001.

O'QUVCHILARGA ZAMONAVIY DASTURLASH TILLARINI O'QITISH METODIKASI

Muxammadiyeva Madinabonu Maxmud qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti

Anotatsiya: Maqolada o'quvchilarga zamonaviy dasturlash tillarini o'qitish metodikasi, uning bosqichlari, tamoyillari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Unda Python, Java, C++, JavaScript, Scratch kabi dasturlash tillarining ta'lim jarayonidagi o'рни va ularni o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos o'qitish yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada bosqichlilik, vizualizatsiya, faoliyatga yo'naltirilganlik, muammoli o'qitish va integratsiya tamoyillari asosida o'qitish samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Interfaol, loyihaviy va muammoli o'qitish metodlari yordamida o'quvchilarda algoritmik tafakkur, ijodiy fikrlash hamda raqamli tafakkur ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari zamonaviy dasturlash tillarini o'qitishda metodik yondashuvlarni takomillashtirish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Zamonaviy dasturlash tillari, Python, Java, C++, JavaScript, Scratch, algoritmik tafakkur, interfaol metodlar, loyihaviy o'qitish, muammoli o'qitish, vizualizatsiya, integratsiya, raqamli tafakkur, o'qitish metodikasi.

XXI asrda ta'lim jarayoni raqamli texnologiyalar asosida shakllanib, o'quvchilarda algoritmik tafakkur, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga qaratilmoqda. Shu jihatdan dasturlash tillarini o'qitish ta'lim tizimining strategik vazifasiga aylandi. O'zbekiston Respublikasining "Raqamli iqtisodiyot" va "Axborot texnologiyalari sohasida ta'limni rivojlantirish" strategiyalarida umumta'lim maktablarida dasturlashni bosqichma-bosqich joriy etish, zamonaviy dasturlash tillarini o'qitish metodikasini takomillashtirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Dasturlash o'qitishning metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi nafaqat nazariy bilim, balki o'quvchilarning mustaqil tahlil, algoritmik yechim topish va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Hozirgi ta'lim tizimida eng ko'p qo'llanilayotgan dasturlash tillari – Python, Java, C++, JavaScript va Scratch kabi muhitlar bo'lib, ular o'quvchilar yoshiga, tayyorgarlik darajasiga va fanlararo integratsiyaga qarab tanlanadi.

- **Python** – oson sintaksis, vizual modullar (Tkinter, Turtle), matematik va ma'lumotlar tahliliga mosligi bilan maktab o'quvchilari uchun eng maqbul tildir.

- **Java** – obyektga yo'naltirilgan tamoyillarni o'rgatish uchun, o'rta va yuqori bosqichda samarali.

- **C++** – tizimli fikrlashni chuqur shakllantirish va xotira boshqaruvi asoslarini tushuntirish uchun muhim.

- **JavaScript** – veb-texnologiyalar va interaktiv interfeyslarni o'rgatishda foydalidir.

- **Scratch** va **Blockly** – boshlang'ich bosqichda vizual kodlash orqali dasturlash mantiqiga kirish imkonini beradi.

Zamonaviy dasturlash tillarini o'qitish jarayoni quyidagi uch bosqichli metodik tizim asosida tashkil etiladi (1-jadval):

1-jadval

Bosqich	Maqsad	Amalga oshiriladigan faoliyat
Boshlang'ich bosqich	Asosiy tushunchalar va sintaksisni o'rganish	Muhit bilan tanishish, o'zgaruvchi va shart operatorlari, sikllar
Asosiy bosqich	Algoritmik fikrlashni rivojlantirish	Funksiya, modul, ma'lumot turlari, fayllar bilan ishlash
Ijodiy bosqich	Mustaqil loyiha ishlab chiqish va natijani himoya qilish	GUI ilovalar, test tizimlari, o'yinlar, tahliliy dasturlar

O'quvchilarga dasturlash tillarini o'qitish jarayonida quyidagi asosiy metodik tamoyillarga amal qilinadi:

1. **Bosqichlilik tamoyili** – o'quv materiali oddiydan murakkabga o'tuvchi ketma-ketlikda o'rganiladi; har bir yangi tushuncha avvalgi bilimga tayanadi.

2. **Vizualizatsiya tamoyili** – kod natijasini darhol ko'rsatish (masalan, print(), turtle, Tkinter) orqali o'quvchi fikrining tahliliy va vizual idrokini rivojlantiradi.

3. **Faoliyatga yo'naltirilganlik tamoyili** – o'quvchi o'qituvchi tayyorlagan kodni emas, balki o'zining dasturini ishlab chiqish orqali bilimni "yaratadi".

4. **Muammoli o'qitish tamoyili** – har bir darsda amaliy muammo (masalan, hisoblash, grafik chizish, o'yin yaratish) asosida bilim egallanadi.

5. **Integratsiya tamoyili** – dasturlash jarayoni matematika, fizika, texnologiya fanlari bilan uzviy bog'liq holda olib boriladi.

6. **Refleksiya tamoyili** – har bir bosqichda o'quvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi, xatolarni aniqlaydi va ularni mustaqil to'g'rilashga o'rganadi.

O'qitish jarayonida quyidagi amaliy metodlar samarali hisoblanadi:

1. **Interfaol metodlar:**

"Aqliy hujum", "Blits-so'rov", "Kodda xato top" kabi usullar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

2. **Loyihaviy metod:**

Har bir o'quvchi yoki guruh semestr yakunida amaliy dastur yaratadi. Masalan: "*Maktab kutubxonasi bazasi*", "*Matematik test dasturi*", "*Trafik chirog'i simulyatori*".

3. **Muammoli o'qitish:**

O'qituvchi dars boshida amaliy muammo beradi ("Foydalanuvchi tomonidan kiritilgan sonlarning o'rtacha qiymatini topuvchi dastur yozing"), o'quvchilar esa yechim yo'lini o'zlari topadi.

4. **Vizual dasturlash muhitlari:**

Scratch, *Blockly*, *Turtle*, *Tkinter* kabi vositalar o'quvchilarda dasturlash mantiqini tushunishni osonlashtiradi.

5. **Fanlararo bog'lanish:**

Masalan, Python yordamida matematik grafiklar chizish, fizika qonunlarini modellashtirish, iqtisodiy hisob-kitoblarni avtomatlashtirish.

O'quvchilarga zamonaviy dasturlash tillarini o'qitish metodikasi – ularning mantiqiy, ijodiy va amaliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi kompleks jarayondir. Eng samarali yondashuvlar quyidagilar hisoblanadi:

- bosqichli o'qitish tizimi (oddiydan murakkabga qarab o'tish);
- vizual va interaktiv muhitlardan foydalanish (IDLE, Jupyter, Repl.it, CodeHS);
- loyihaviy faoliyat asosida o'qitish (GUI dastur, o'yin, test ilovasi);
- fanlararo integratsiya (matematika, fizika bilan bog'lash).

Ushbu metodika o'quvchilarda kompyuter savodxonligi, tahliliy tafakkur, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bois, zamonaviy dasturlash tillarini o'qitish nafaqat texnik ko'nikma, balki raqamli tafakkur madaniyatini rivojlantirishning asosiy vositasidir.

Foydalanilgan abiyotlar:

1. Sweigart, A. *Automate the Boring Stuff with Python*. No Starch Press, 2021.
2. Interface (GUI) Using Python for Teachers and Students." *REKA ELKOMIKA PKM*, 2022.
3. National Centre for Computing Education (UK). *Teach Computing Curriculum: Lesson 25 – GUIs*. 2023.
4. Van Rossum, G. *Python Documentation*. Python Software Foundation, 2024.
5. Alanazi, M. et al. "Examining the Influence of AI on Python Programming Education." *Computers*, Vol. 14, No. 10, 2025.

PROFILAKTIKA INSPEKTORLARIDA BOSHQARUV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK SHARTLARI

Raxima Berdiyeva

BuxDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada profilaktika inspektorlarining kasbiy faoliyatida yetakchilik va boshqaruv kompetensiyasining ahamiyati, uni rivojlantirish jarayonida namoyon bo'ladigan psixologik mexanizmlar hamda ijtimoiy sharoitlar chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, yetakchilikning shaxsiy va professional rivojlanishdagi o'rni, kommunikativ madaniyat, emotsional barqarorlik, stressni boshqarish va ijtimoiy moslashuvchanlikning o'zaro bog'liqligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqotning nazariy asosi sifatida zamonaviy ijtimoiy-psixologik yondashuvlar, shaxsni rivojlantirish konsepsiyalari hamda boshqaruv psixologiyasining asosiy tamoyillari olinadi.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, yetakchilik, boshqaruv kompetensiyasi, emotsional intellekt, stressni boshqarish, kommunikativ madaniyat, ijtimoiy psixologik muhit, motivatsiya.

Kirish. Profilaktika inspektorlari jamiyatda xavfsizlikni ta'minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish, fuqarolar o'rtasida sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirish kabi mas'uliyatli vazifalarni bajaruvchi shaxslar sifatida katta psixologik yuklamaga ega. Ularning faoliyati nafaqat huquqiy bilim va tashkiliy mahoratni, balki yuqori darajadagi psixologik tayyorgarlikni ham talab etadi. Shuning uchun inspektorlarda yetakchilik va boshqaruv kompetensiyasining shakllanishi ularning professional samaradorligini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Yetakchilik faqat boshqaruv funksiyasi emas, balki insoniy munosabatlarni tartibga soluvchi psixologik jarayondir.

Yetakchilik va boshqaruv kompetensiyasi deganda shaxsning boshqalar faoliyatini muvofiqlashtirish, motivatsiya berish, muammoli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash hamda o'z xatti-harakatlarini konstruktiv boshqarish qobiliyati tushuniladi. Profilaktika inspektorlari uchun bu sifatlar ayniqsa zarur, chunki ular har kuni turli temperamentdagi, turlicha ijtimoiy tajribaga ega shaxslar bilan ishlaydi. Shu bois, ularda emotsional barqarorlik, empatiya, konfliktlarni tinch yo'l bilan hal etish, stress ostida konstruktiv fikrlash kabi psixologik jihatlar yetakchilikning tayanch komponentlari sifatida shakllanishi lozim.

Ijtimoiy-psixologik sharoitlarning birinchi guruhi – ichki shaxsiy determinantlar bo'lib, ular inspektorning individual xususiyatlari, kasbiy motivatsiyasi va o'z-o'zini baholash darajasi bilan belgilanadi. O'zini qadrlashning barqarorligi, kasbiy ishonch va irodaviy barqarorlik inspektorning qaror qabul qilishda qat'iyatli va mas'uliyatli bo'lishini ta'minlaydi. Shuningdek, o'z-o'zini boshqarish va refleksiya qobiliyati ham yetakchilik kompetensiyasining ajralmas qismidir.

Ikkinchi guruh – tashqi ijtimoiy omillar bo'lib, ular jamoaviy muhit, rahbariyat yondashuvi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va psixologik iqlim bilan belgilanadi. Agar jamoada o'zaro hurmat, ishonch, ochiq muloqot va bir-biriga yordam madaniyati mavjud bo'lsa, u holda inspektorning yetakchilik fazilatlarini tezroq rivojlanadi. Psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlovchi muhit shaxsda ijtimoiy faollik, tashabbuskorlik va mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Bunday holatda profilaktika tizimida sog'lom kommunikatsiya madaniyati shakllanadi.

Uchinchi muhim omil – emotsional intellekt. Emotsional intellektli inspektor o'z emotsiyalarini boshqara oladi, boshqalarning hissiy holatini to'g'ri anglaydi va shunga mos muloqot usullarini tanlay oladi. Bu esa konfliktlarning oldini olish, fuqarolar bilan ijobiy psixologik aloqa o'rnatish va stressli holatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Xoll, Mayer, Goleman kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan emotsional intellekt modeli aynan rahbarlik va boshqaruv sohasida shaxsiy muvaffaqiyatning kaliti sifatida e'tirof etilgan.

To'rtinchi shart – kasbiy motivatsiya va o'zini anglash. Profilaktika inspektorining o'z kasbini jamiyatga foyda keltiruvchi faoliyat sifatida qabul qilishi, ichki ijtimoiy missiyasini anglab yetishi uning yetakchilik kompetensiyasini mustahkamlaydi. Chunki motivatsion tayanch kuchli bo'lgan shaxs tashqi bosim va stresslarga bardosh bera oladi. Shu bois, ijtimoiy-psixologik treninglarda o'zini anglash, kasbiy maqsadlarni aniqlash va o'z ustida ishlashga yo'naltirilgan mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi.

Boshqaruv kompetensiyasi esa faqat rasmiy lavozim bilan emas, balki shaxsiy yetakchilik qobiliyati bilan belgilanadi. Shaxs o'z jamoasida namunali xulq, adolatli yondashuv, muloqot madaniyati va insoniy munosabatlar orqali obro' qozonadi. Shu tarzda norasmiy liderlik paydo bo'ladi. Bu esa jamoa ichida ishonchli psixologik iqlimni shakllantiradi va umumiy faoliyat samaradorligini oshiradi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, profilaktika inspektorlari faoliyatida stress, xavf va mas'uliyat darajasi yuqori bo'lgani uchun ularda stressni boshqarish kompetensiyasi ham yetakchilikning tarkibiy qismi bo'lishi zarur. Relaksatsiya, emotsional yengillik, psixologik muvozanatni tiklash usullarini o'rgatish bu yo'nalishda samarali natija beradi. Ayniqsa, muntazam psixologik treninglar, superviziya va o'zaro tajriba almashish inspektorlarning ruhiy barqarorligini saqlashga xizmat qiladi.

Profilaktika inspektorlarida yetakchilik va boshqaruv kompetensiyasining shakllanishi – bu murakkab, ammo boshqariladigan psixologik jarayondir. U ijtimoiy sharoit, kasbiy madaniyat, shaxsiy qadriyatlar, emotsional intellekt, kommunikativ salohiyat va motivatsion omillar bilan uzviy bog'liq. Ijtimoiy-psixologik yondashuv asosida olib borilgan treninglar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlari, psixologik maslahatlar va malaka oshirish tizimlari orqali bu kompetensiyalarni samarali rivojlantirish mumkin. Natijada profilaktika inspektorlari nafaqat tartibni saqlovchi, balki ijtimoiy yetakchilikni amalga oshiruvchi shaxslar sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizova Sh. V. Yetakchilik psixologiyasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. – 196 b.
2. Каримова В. М. Социальная психология управления. – Москва: Психология, 2018. – 312 с.
3. Големан Д. Эмоциональный интеллект: почему он может значить больше, чем IQ. – Москва: Альпина Паблишер, 2019. – 384 с.
4. Bass, B. M. & Avolio, B. J. Developing Transformational Leadership: Beyond the Charismatic Leader. – New York: Free Press, 2018. – 276 p.

TALABALARDA KORRUPSIYAVIY HOLATLARGA NISBATAN AXLOQIY QARSHILIKNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Mansurjon Xamidov

BuxDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda halollik madaniyatini rivojlantirish, korrupsion holatlarga nisbatan axloqiy va psixologik qarshilikni shakllantirishning nazariy hamda amaliy asoslari tahlil qilingan. Muallif ta'lim muhitida korrupsiya illatini kamaytirishning psixologik mexanizmlari, shaxsda axloqiy immunitetni mustahkamlash omillari hamda fuqarolik pozitsiyasini kuchaytirish yo'llarini yoritadi. Tadqiqotda halollikni shaxsiy qadriyat sifatida qaror toptirish, emotsional intellekt va refleksiya jarayonlarining axloqiy qaror qabul qilishdagi o'rni, shuningdek, ijtimoiy muhitning ta'sirchan roli ilmiy asosda izohlangan. Oliy ta'lim tizimida axloqiy tarbiya, antikorrupsiya treninglari, halollik darslari va psixoprofilaktik yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan. Maqolada korrupsiyaviy xulq-atvorga nisbatan barqaror psixologik immunitetni shakllantirishda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va individual motivatsiya muhim omil sifatida baholangan.

Kalit soʻzlar: Halollik madaniyati, axloqiy immunitet, korrupsiyaga qarshi ong, psixologik qarshilik, fuqarolik pozitsiyasi, emotsional intellekt, ijtimoiy masʼuliyat, taʼlim muhiti, axloqiy qadriyatlar, shaxsiy barqarorlik.

Bugungi globallashuv davrida taʼlim tizimida shaxsning nafaqat bilim va koʻnikmalari, balki uning axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy masʼuliyati va halollikka asoslangan fuqarolik pozitsiyasi ham muhim oʻrin tutmoqda. Korrupsiya fenomeni jamiyatning barcha sohalariga zarar yetkazayotgan sharoitda, ayniqsa, oliy taʼlim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlarning axloqiy immunitetini mustahkamlash, ularning halollik tamoyiliga asoslangan dunyoqarashini shakllantirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifaga aylangan. Talaba jamiyatning ertangi yetakchisi sifatida oʻz axloqiy pozitsiyasi bilan boshqalarga namuna boʻlishi, adolat va halollik meʼyorlarini hayotining ajralmas qismi sifatida qabul qilishi zarur.

Korrupsiyaga nisbatan barqaror axloqiy qarashlar shunchaki nazariy tushunchalar emas, balki shaxsiy masʼuliyat, vijdonlilik, fuqarolik burchini his qilish, ijtimoiy ong va maʼnaviy mustaqillikning natijasidir. Talabalarda halollik madaniyatining shakllanishi – ularning ichki motivatsiyasi, oʻzini tahlil qilish qobiliyati va ijtimoiy muhit bilan oʻzaro munosabatlari orqali kechadi. Psixologik jihatdan halollik qadriyatiga ega shaxs har qanday bosim, manfaat yoki ijtimoiy konformizmga qarshi turish, oʻz eʼtiqodiga sodiq qolish imkoniyatiga ega boʻladi. Bu esa axloqiy qaror qabul qilish jarayonida mustaqillik, irodaviy barqarorlik va emotsional nazoratning mavjudligini bildiradi.

Taʼlim muassasalarida halollik madaniyatini rivojlantirish bir necha oʻzaro bogʻliq yoʻnalishlarda amalga oshirilishi lozim. Avvalo, oʻquv jarayonining oʻzida axloqiy taʼlim elementlarini kiritish muhim: talabalarga korrupsiyaning ijtimoiy va psixologik zararini chuqur tushuntirish, uning shaxs va jamiyat hayotiga olib keladigan oqibatlarini tahlil qilish, hayotiy misollar asosida munozaralar tashkil etish zarur. Shu bilan birga, har bir talabaning ichki motivatsiyasini uygʻotish, unda halollikni shaxsiy fazilat sifatida qadrlash hissini kuchaytirish kerak. Bu jarayon faqat nazariy bilim bilan emas, balki amaliy mashgʻulotlar, rolli oʻyinlar, ijtimoiy loyihalar va psixologik treninglar orqali amalga oshirilganda samarali natija beradi.

Oliy taʼlim muhitida ijtimoiy-psixologik muhitning sogʻlomligi axloqiy qarorlarning mustahkamlanishida asosiy omildir. Guruhdagi tengdoshlar taʼsiri, oʻqituvchining namunaliligi, universitet rahbariyatining ochiqlik siyosati – bularning barchasi korrupsiya xulq-atvoriga nisbatan talabalarda barqaror axloqiy immunitetni shakllantiradi. Agar talaba oʻz atrofida halollik va adolat qadriyatlari ustuvor boʻlgan ijtimoiy muhitni koʻrsa, u bu qadriyatlarni tabiiy ravishda qabul qiladi va oʻz hayotiy pozitsiyasining bir qismi sifatida mustahkamlaydi.

Korrupsiyaga nisbatan barqaror axloqiy qarashlarning shakllanishida emotsional intellekt ham muhim rol oʻynaydi. Emotsional jihatdan yetuk talaba oʻz hissiyotlarini boshqarish, boshqa insonlarning holatini anglash va muloqotda samimiylilikni saqlash qobiliyatiga ega boʻladi. Bu holat unga psixologik bosim, norasmiy taklif yoki ijtimoiy nohaqlik qarshisida oʻz pozitsiyasida sobit turish imkonini beradi. Shu sababli, taʼlim jarayonida emotsional savodxonlik, stressni boshqarish, konfliktologiya kabi fan va treninglar orqali shaxsiy qaror qabul qilish madaniyatini rivojlantirish foydali hisoblanadi.

Korrupsiya xatti-harakatiga nisbatan barqaror axloqiy qarshilik – bu shunchaki “yoʻq deyish” qobiliyati emas, balki shaxsning ichki maʼnaviy pozitsiyasidir. Bunday pozitsiyani shakllantirish uchun taʼlim tizimida ijtimoiy masʼuliyatni oshirish, fuqarolik tarbiyasini kuchaytirish, halollik indeksini baholovchi monitoring tizimini yoʻlga qoʻyish maqsadga muvofiqdir. Har bir talaba oʻzining axloqiy qarashlarini real hayotiy vaziyatlarda sinovdan oʻtkazadi, va bu sinovlarda uning shaxsiy fazilatlarini, qadriyatlari, prinsipialligi namoyon boʻladi. Shu bois, oliy taʼlimda halollik siyosati institut darajasida qoʻllab-quvvatlanishi lozim.

Psixologik nuqtayi nazardan, korrupsiya bilan kurashning samaradorligi inson tafakkurida va qadriyatlar tizimida yotadi. Agar talaba oʻzini jamiyatning faol, masʼuliyatli aʼzosi sifatida his etsa, u korrupsiyani nafaqat huquqiy, balki axloqiy illat sifatida ham qabul qiladi. Bunday talaba oʻz xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his qiladi, “boshqalar ham shunday qiladi” degan

psixologik oqlov mexanizmini inkor etadi. Shu tarzda, axloqiy immunitet va halollik madaniyati kuchayadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, talabalarda korrupsiyaga nisbatan axloqiy qarshilikni shakllantirish jarayoni nafaqat ta'lim tizimi, balki butun jamiyatning axloqiy qadriyatlar darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Agar ta'lim muassasalari halollikni ustuvor qadriyat sifatida targ'ib etsa, o'qituvchilar va rahbarlar o'z namunalari bilan bunga amal qilsalar, talabalarda ham halollik va adolatga sadoqat tabiiy ehtiyojga aylanadi. Natijada, yosh avlod nafaqat bilimli, balki ijtimoiy mas'uliyatli, printsiptal va vijdonli fuqaro sifatida shakllanadi. Bu esa korrupsiyasiz kelajak jamiyatining psixologik poydevorini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizova Sh. V. Axloqiy qadriyatlar psixologiyasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. – 210 b.
2. Ibodullayev Z. I. Talabalarda huquqiy ong va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishning psixologik asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022. – 188 b.
3. Каримова В. М. Социальная психология нравственного поведения личности. – Москва: Психология, 2019. – 276 с.
4. Големан Д. Эмоциональный интеллект в действии: путь к успеху и моральной устойчивости. – Москва: Альпина Паблишер, 2020. – 384 с.
5. Bandura, A. Moral Disengagement: How People Do Harm and Live with Themselves. – New York: Worth Publishers, 2018. – 320 p.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH

Axmedova Marjona Turayevna

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Maqolada raqamli transformatsiya jarayonlarining ta'lim tizimiga ko'rsatayotgan ta'siri hamda ta'limni modernizatsiya qilishdagi o'rni tahlil qilinadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib, raqamli transformatsiya sharoitida pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish, o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish hamda innovatsion o'quv muhitini yaratish masalalari ko'rib chiqiladi. Raqamli texnologiyalarni samarali integratsiya qilish ta'lim sifatini oshirish va tizimni xalqaro standartlarga moslashtirishning muhim omili ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, ta'lim tizimi, modernizatsiya, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta'lim, raqamli kompetensiya.

O'zbekiston Respublikasi "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" da¹⁷ zamonaviy darsliklar, o'quv usuliy qo'llanmalar uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, multimedia ilovalarini yaratish va ularni qo'llash kabi ustuvor vazifalar belgilab olingan. 2017-yil 30-iyundagi PQ-5099 sonli "Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora tadbirlari to'g'risidagi" 2020-yil 2- martdagi PF-5953-sonli "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risidagi Farmonlari hamda 2020-yil 27-fevraldagi PQ-4623-sonli "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi¹⁸

¹⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29- apreldagi O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF 5712-son farmoni.

¹⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-iyundagi PF-5099 sonli "Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora tadbirlari to'g'risidagi" Qarori

qarori mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarning ijrosini ta'minlashda raqamli texnologiyalar muayyan darajada xizmat qiladi.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) - turli texnik va dasturiy vositalar bilan axborotga ishlov berish usulidir. Bunda birinchi navbatda, zarur dasturiy ta'minotga ega bo'lgan kompyuterlar va ma'lumotlar joylashtirilgan telekommunikatsiya vositalari e'tiborga olinadi.¹⁹ Bugungi kunda AKT kishi hayoti va faoliyatining hamma jabhalariga kirib borishi natijasida fan, texnika, davlat va iqtisodiyotning barcha sohalari rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatib kelmoqda. Axborot kommunikatsion texnologiyalari bilim oluvchi, o'quvchi, talaba va tinglovchilarga dars berish va tarbiyalash jarayoniga faol ta'sir qiladi, chunki u ta'lim jarayonini va o'qitish metodlarini yetkazish sxemasini o'zgartiradi.

Ta'lim sohasi bu ilmiy texnik taraqqiyot yutuqlarini birinchi navbatda aks ettiradigan muhim sohalardan biri hisoblanadi. Ta'lim alohida davlatlar va butun insonlarning kelajagini ta'minlaydigan omil bo'lib xizmat qiladi, jamiyat taraqqiyotini jadallashtiruvchi va istiqbolini belgilovchi kuchdir. Keyingi yillarda mamlakatimizda ta'lim jarayonini elektron resurslar asosida takomillashtirish va o'quv jarayonini samaradorligini oshirishga kata ahamiyat berilmoqda. Shu bois zamonaviy elektron kurslarni yaratish va ta'lim jarayoniga tadbqiq etish ta'lim tizimini takomillashtirishning dolzarb muammosiga aylandi.²⁰

S. X. Aliboyevning Interaktiv elektron ta'lim trenajyorlarini yaratish va undan foydalanish metodikasini takomillashtirish deb nomlangan dissertatsiya ishida kadrlarni tayyorlash jarayoniga interaktiv dasturiy vositalar, raqamli texnologiyalar, masovafiy ta'lim shakllari keng tadbqiq etish, ochiq ta'lim resurslari, aralash ta'lim (online/offline) texnologiyalarini rivojlantirishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanishning dolzarb muammolarini ochib chiqqan. Shuningdek axborot kommunikatsiya texnologiyalari yutug'larini tadbqiq etish orqali ta'lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, tahliliy natijalarini umumlashtirish hamda xulosalash mexanizmlarining amaliyoti alohida o'rin tutishi to'g'risida to'xtalib o'tgan.²¹ Dars jarayoniga elektron ta'limni joriy qilish, birinchi navbatda, jamiyatning intellektual salohiyatiga, jumladan, axborot ta'lim resurslarini ishlab chiqishga, ta'lim sohasining axborotlashuviga bog'liq. Dars jarayonining fanni ishlab chiqarish bilan integratsiyasi asosli mexanizmlarini yaratish, uni amaliyotga joriy qilish, o'qishni, mustaqil ta'lim olishni individuallashtirish, yangi pedagogik hamda innovatsion texnologiyalari va vositalari asosida elektron ta'limdan foydalangan holatda o'quvchilar ta'limini jadallashtirish ustuvor vaziflardan hisoblanadi. Dars jarayonini elektron ta'lim asosida tashkillashtirish, shu jumladan, o'quv materiallarini bayon qilishni takomillashtirish tamoyillariga bir muncha o'zgartirishlar kiritish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29- apreldagi O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF 5712-son farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-iyundagi PF-5099 sonli "Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora tadbirlari to'g'risidagi" qarori.

3. Qarshiyev A.A, Pardayev Sh.M "Umumiy o'rta ta'lim maktablari informatika darslarida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish" Respublika ilmiy-texnik anjuman. 2015, 272–275 b.

4. N.A. Fayziyev Informatika va axborot texnologiyalari fanini multimediya vositalari asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish. PhD dissertatsiyasi.

5. Aliboyev S.X. Interaktiv elektron ta'lim trenajyorlarini yaratish va undan foydalanish metodikasini takomillashtirish. PhD dissertatsiyasi.

¹⁹ Qarshiyev A.A, Pardayev Sh.M "Umumiy o'rta ta'lim maktablari informatika darslarida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish" Respublika ilmiy-texnik anjuman. 2015y 272-275 b

²⁰ N.A. Fayziyev "Informatika va axborot texnologiyalari fanini multimediya vositalari asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish" PhD dissertatsiyasi

²¹ Aliboyev S.X "Interaktiv elektron ta'lim trenajyorlarini yaratish va undan foydalanish metodikasini takomillashtirish" dissertatsiya ishi-2021.

INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA KAHOOT PLATFORMASIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Zaripov Nozimbek Nayimovich

Buxoro davlat pedagogika instituti doktranti (DSc),
p.f.f.d. (PhD)., dotsent

Bafoyeva Feruza Baxodir qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti
matematika va informatika yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada informatika fanini o'qitishda Kahoot platformasidan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Platformaning o'quv jarayonida qo'llanishi o'quvchilarda darsga bo'lgan qiziqish va motivatsiyani oshirishi, bilimlarni mustahkamlashda samarali natija berishi hamda raqamli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilishi ta'kidlangan. Shuningdek, gamifikatsiya elementlari orqali darsni interfaol tashkil etish, o'quvchilar bilimini tezkor baholash va o'qituvchining metodik imkoniyatlarini kengaytirish yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: informatika, raqamli ta'lim, gamifikatsiya (o'yinlashtirish), Kahoot platformasi, interfaollik, motivatsiya, bilimni baholash, innovatsion pedagogik texnologiyalar, tezkor fikrlash, raqamli kompetensiya.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim jarayonini zamonaviylashtirish, innovatsion texnologiyalarni o'quv dasturlariga keng tatbiq etish davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan **2022–2026-yillarga mo'ljallangan Raqamli ta'lim strategiyasida** ham ta'limda raqamli platformalardan samarali foydalanish, interfaol metodlarni joriy etish hamda o'quvchilarda raqamli kompetensiyalarni shakllantirish alohida ta'kidlangan. An'anaviy ta'lim usullari o'quvchilarni faollikka undashda yetarli emasligi sababli, bugungi kunda ta'limda **gamifikatsiya yondashuvi** keng qo'llanilmoqda. Tadqiqotlarga ko'ra, o'yin elementlari asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning motivatsiyasi **35–40%** ga oshadi va bilimlarni o'zlashtirish samaradorligi an'anaviy darslarga nisbatan yuqori bo'ladi.

Informatika fani o'zining texnologik yo'nalishi bilan raqamli metodlarni qo'llashga eng mos fanlardan biridir. Chunki u nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham talab qiladi. Shuningdek, informatika fanida **algoritmlar, dasturlash, axborot xavfsizligi** kabi mavzularni mustahkamlash uchun interfaol vositalardan foydalanish o'quvchilarda tezkor fikrlash va raqamli kompetensiyalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Shu nuqtai nazardan, **Kahoot platformasi** o'qituvchilar uchun samarali interfaol vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu platforma orqali o'quvchilar test va viktorinalarda musobaqalashadi, o'qituvchi esa ularning bilim darajasini real vaqt rejimida kuzatib boradi. Norvegiya universiteti tadqiqotlariga ko'ra, Kahootdan muntazam foydalanilgan guruhlarda o'quvchilarning bilimni eslab qolish darajasi **22%** ga yuqori bo'lgani aniqlangan.

Kahoot – bu bepul onlayn xizmat bo'lib, test, viktorina, so'rovnomalar va o'yinlar yaratish imkoniyatini beradi. U 2013-yildan boshlab keng qo'llanilib kelmoqda va hozirda dunyo miqyosida millionlab foydalanuvchilarga ega. Platforma dars jarayonini o'yin tarzida tashkil etib, o'quvchilarda musobaqalashish ruhini uyg'otadi va ularda bilimlarni mustahkamlash jarayoniga qiziqishni oshiradi.

Informatika fanida Kahootdan foydalanish bir qator afzalliklarga ega. Avvalo, u mavzularni oson va tushunarli tarzda mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, algoritmlar bo'yicha yaratilgan testlar orqali o'quvchilar amaliy ko'nikmalarini tekshirish mumkin. Dasturlash asoslari bo'yicha savollar esa o'quvchilarda tezkor mantiqiy fikrlashni shakllantiradi. Axborot xavfsizligi mavzusida tuzilgan testlar esa o'quvchilarni raqamli savodxonlikka undaydi.

Kahoot platformasining o'quvchilar uchun afzalliklari

- O'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

- Mustaqil va tezkor fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
- Har bir o‘quvchini faol jarayonga jalb etadi.
- Musobaqa ruhini kuchaytiradi va motivatsiyani oshiradi.
- Ta’lim jarayonida raqamli vositalardan foydalanish ko‘nikmasini shakllantiradi.

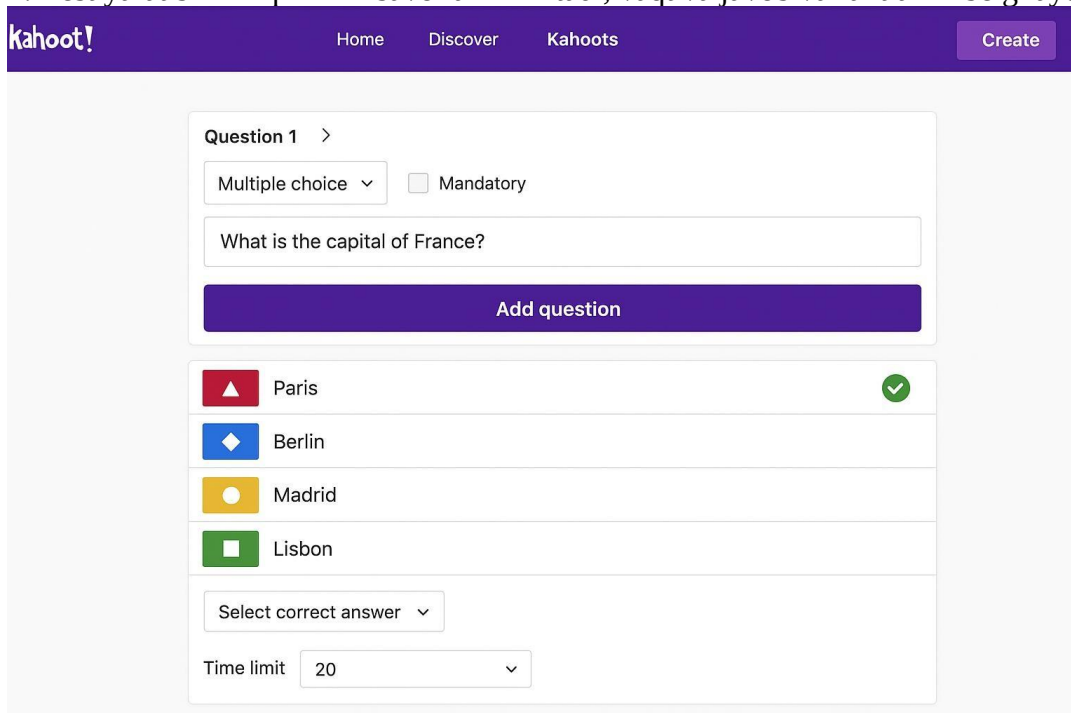
Kahoot platformasining o‘qituvchilar uchun afzalliklari

- O‘quvchilarning bilimini tezkor baholash imkonini beradi.
- Dars samaradorligini oshiradi.
- Mavzuni mustahkamlash jarayonini soddalashtiradi.
- Interfaol va innovatsion metodlardan foydalanish imkonini beradi.
- Darsni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etadi.

Gamifikatsiya va raqamli kompetensiyalar. Gamifikatsiya – ta’lim jarayoniga o‘yin elementlarini kiritishdir. Kahoot platformasi aynan shu yondashuvga asoslanadi. U orqali o‘quvchilar bilim olish jarayonini qiziqarli tarzda his qiladi. Bu nafaqat motivatsiyani kuchaytiradi, balki dars samaradorligini ham oshiradi. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish bugungi kunda jahon ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Shuning uchun informatika fanida Kahootdan foydalanish o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Kahootdan foydalanish bosqichlari quyidagicha tashkil qilinadi:

1. Test yaratish – o‘qituvchi savollarni kiritadi, vaqt va javob variantlarini belgilaydi.

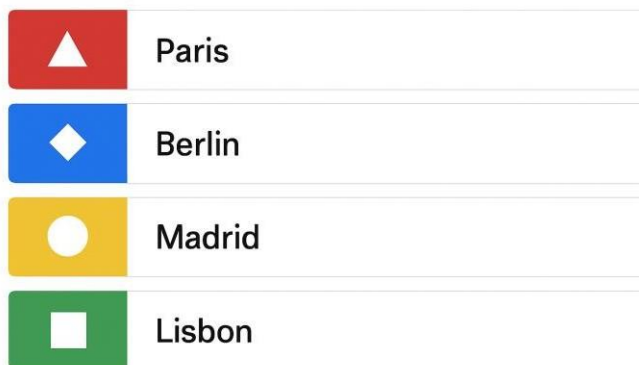
The screenshot shows the Kahoot! web interface for creating a new question. At the top, there is a purple navigation bar with the Kahoot! logo, links for 'Home', 'Discover', and 'Kahoots', and a 'Create' button. Below the navigation bar, the main content area is titled 'Question 1' with a right arrow. It features a dropdown menu set to 'Multiple choice' and an unchecked 'Mandatory' checkbox. The question text 'What is the capital of France?' is entered in a text box. Below the question, there is a purple 'Add question' button. Underneath, there is a list of four answer options, each with a colored square icon and the city name: Paris (red triangle), Berlin (blue diamond), Madrid (yellow circle), and Lisbon (green square). A green checkmark is next to the Paris option, indicating it is the correct answer. At the bottom, there is a dropdown menu labeled 'Select correct answer' and a 'Time limit' field set to '20' seconds.

1-rasm. Test yaratish oynasi

2. O‘quvchilarning qo‘shilishi – PIN-kod orqali o‘quvchilar testga ulanadi.

3. Javob berish jarayoni – savollar ekranda ko‘rsatiladi, o‘quvchilar javoblarni tanlaydi.

What is the capital of France?

2-rasm. Savollarni kiritish oynasi

4. Natijalarni kuzatish – reyting jadvali va umumiy natijalar real vaqt rejimida ko‘rinadi.

TOP 5	
Anvar	5600
Munira	4300
Behruz	4100
Nodira	3900
Yulduz	3700

3-rasm. Natijalar oynasi

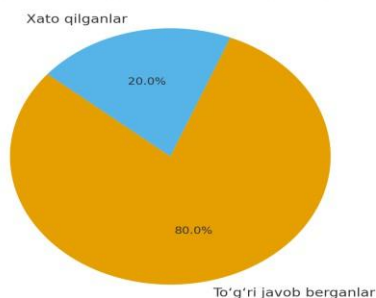
Informatika fanidan amaliy misollar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- Algoritmalar va blok-sxemalar mavzusida testlar.
- Python dasturlash asoslarida kod natijasini aniqlash savollari.
- Axborot xavfsizligi bo‘yicha phishing va parol xavfsizligi savollari.

O‘quvchilar ishtirokidagi tajriba shuni ko‘rsatdiki, sinfda 25 nafar o‘quvchidan 80% i test savollariga to‘g‘ri javob berdi. Xatolar soni avvalgi nazoratga qaraganda 30% ga kamaydi. Bu esa Kahootning samaradorligini tasdiqlaydi.

O‘quvchilarning test natijalarini ko‘rsatadigan diagramma:

O'quvchilarning Kahoot testidagi natijalari

4-rasm. Natijalar diagrammasi

Informatika fanini o'qitishda zamonaviy raqamli platformalardan foydalanish o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini beradi. Shulardan biri bo'lgan **Kahoot platformasi** darslarda interfaollikni ta'minlash, o'quvchilarni musobaqa ruhida o'qishga jalb qilish hamda ularning bilimlarini tezkor baholash imkoniyatini yaratadi. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, Kahoot asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning ishtiroki yuqori bo'ladi, bilimlarni eslab qolish darajasi oshadi va dars jarayoni an'anaviy shakldagiga qaraganda samaraliroq kechadi. Shuningdek, o'quvchilarda raqamli kompetensiyalarni shakllantirish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyati yaratiladi. Xulosa qilib aytganda, informatika fanida Kahootdan samarali foydalanish:

- Dars samaradorligini oshiradi;
- O'quvchilarni faol jalb qiladi;
- Bilimlarni mustahkamlashni yengillashtiradi;
- O'qituvchiga tezkor baholash va tahlil qilish imkonini beradi.

Demak, Kahoot platformasidan foydalanish informatika ta'limida innovatsion yondashuv bo'lib, uni muntazam tatbiq etish o'quvchilarning bilim darajasi va darsga bo'lgan qiziqishini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boltayev B.J. va boshqalar. Informatika. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2017.
2. Fayziyeva M.R., Sayfurov D.M., Atamuratov R.K. va boshqalar. Informatika va axborot texnologiyalari. – Toshkent, 2020.
3. Wang, A. I., & Tahir, R. (2020). The effect of using Kahoot! for learning – A literature review. *Computers & Education*, 149, 103818.
4. Kurniawati, L., & Nugroho, W. (2021). The effectiveness of Kahoot in improving student learning outcomes. *Journal of Education Research*, 5(2), 45-52.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA KATTA YOSHLI BOLALARDA TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING MAVJUD HOLATI

Teshayeva Sarvinoz Jamshidovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

1- bosqich doktoranti

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta yoshli bolalarda tinglab tushunish ko'nikmalarini shakllantirishning amaldagi holati o'rganiladi. Tadqiqot doirasida pedagoglar o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi, ta'lim jarayoni kuzatildi va bolalar adabiyotlari hamda o'quv dasturlari tahlil qilindi. Natijalar pedagoglarning tinglab tushunish metodikasi bo'yicha bilimlari cheklanganini, mashg'ulotlarda asosan so'zlashuv va qayta hikoya qilishga urg'u berilishini, tinglab tushunishga oid topshiriqlar esa yetishmasligini ko'rsatdi. Maqolada ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, tinglab tushunish, eshitib idrok etish, nutq rivoji, metodika, dialogik o'qish, pedagogik kuzatuv.

Maktabgacha ta'lim bosqichi bolalarda og'zaki nutqni, tafakkurni va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish uchun eng muhim davr hisoblanadi. Shu jarayonda tinglab tushunish – ya'ni eshitilgan matnni mazmunan idrok etish, asosiy fikrni aniqlash va voqeani qayta ifodalash qobiliyati – bola nutqiy rivojining poydevorini tashkil etadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta yoshli tarbiyalanuvchilarda tinglab tushunish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha olib borilayotgan faoliyatning haqiqiy holatini aniqlash va bu boradagi mavjud muammolarni ko'rsatishdir.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanilgan:

- Pedagoglar o'rtasida so'rovnoma o'tkazish – ularning tinglab tushunish jarayoniga doir bilim va qarashlarini aniqlash uchun;

- Maktabgacha ta'lim jarayonini kuzatish – til va nutq rivojlantirish mashg'ulotlarida pedagoglarning faoliyatini tahlil qilish maqsadida;

- O'quv dasturlari va bolalar uchun mo'ljallangan kitoblar mazmunini o'rganish – tinglab tushunishga oid topshiriqlarning mavjudligini baholash uchun.

So'rovnomada o'qituvchilarning tinglab tushunish ko'nikmalari haqidagi tushunchalari, ularni shakllantirishda foydalanadigan usullari va bolalar bilan olib boradigan mashg'ulotlar tahlil qilindi.

Olingan ma'lumotlar quyidagi asosiy natijalarni ko'rsatdi:

1. Pedagoglarning aksariyati tinglab tushunish ko'nikmalarining nutq rivojlantirishdagi o'rnini bilsalar-da, bu jarayonning nazariy asoslari va shakllantirish metodlari haqida yetarli bilimga ega emaslar.

2. Maktabgacha ta'lim mashg'ulotlarida o'qituvchilar e'tiborini asosan so'zlashuv va qayta hikoya qilishga qaratib, tinglash va tushunishga yo'naltirilgan mashg'ulotlarni kam qo'llaydi.

3. Bolalar uchun mo'ljallangan o'quv kitoblarida tinglab tushunishni rivojlantiruvchi savollar, izohlar yoki topshiriqlar deyarli mavjud emas.

4. Tinglab tushunish ko'nikmasining baholash mezonlari (masalan, diqqat, asosiy fikrni aniqlash, voqealarni bog'lash) pedagoglarga yetarli darajada tanish emas.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim muassasalarida tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadli, tizimli faoliyat sifatida yo'lga qo'yilmagan. Bu esa bolalarning keyingi o'quv bosqichlarida o'qish va nutqni tushunishdagi qiyinchiliklariga sabab bo'lishi mumkin.

Tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar tavsiya etiladi:

- pedagoglar uchun maxsus metodik seminar va treninglar tashkil etish;
- ta'lim dasturlariga tinglab tushunish mashqlari va o'yinlarini kiritish;

- bolalarning faol ishtirokini ta'minlash uchun dialogik o'qish, savol-javob va dramatizatsiya metodlaridan foydalanish;

- o'quv kitoblarida tinglashga yo'naltirilgan interaktiv topshiriqlarni ishlab chiqish.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, tinglab tushunish og'zaki nutq va keyingi o'quv muvaffaqiyatining asosi hisoblanadi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bu yo'nalishga alohida e'tibor qaratish, pedagoglarning nazariy va amaliy tayyorgarligini kuchaytirish zarur. Tinglab tushunishni rivojlantirish bo'yicha kompleks yondashuvlar bolaning til, tafakkur va ijtimoiy muloqot kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bohush, A. M., Havrish, N. V. Preschool linguodidactics: Theory and methods of teaching native language to children. In A. M. Bohush (Ed.). Kyiv: Vyshcha Shkola, 2007.

2. Kalmykova, L. O. Psychology of speech activity formation in preschoolers. Kyiv: Feniks. 2008.

3. Krutiy, K. L. The development of the sense of language in children using artificial texts (based on linguistic tales L.S. Petrushevskoy). Psycholinguistics, 2014. 15, 215–226.

4. Kharchenko, N.V. (2015). Development in Preschoolers of Skills in Listening and Producing Expression considerations. Psycholinguistics, 17, 143-155 .

ALOHIDA SHAROITIDAGI MAHKUM SHAXSI PSIXOLOGIK INQIROZLARINING DINAMIK TAHLILI

Turdiyev Zafar

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Maqolada izolyatsiya va erkinlikdan mahrumlik sharoitida shaxs psixikasida kechadigan inqiroz holatlari, ruhiy buzilishlar va travma mexanizmlari psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Penitensiar muhitning ijtimoiy va emotsional cheklovlari, insonning o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatining susayishi, stressga bardoshlilikning pasayishi va shaxsda psixologik dezadaptatsiya jarayonlarining rivojlanishi chuqur yoritilgan. Maqolada travmatizatsiya bosqichlari, ijtimoiy izolyatsiya natijasida yuzaga keladigan emotsional so'nish, begonalashuv, agressivlik va o'ziga nisbatan yotlashuv holatlarining psixodinamik sabablari ko'rsatib beriladi. Tadqiqot shuningdek, ruhiy travma mexanizmlarini yengillashtirishda psixologik reabilitatsiya, empatik qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy moslashuv dasturlarining ahamiyatini tahlil etadi.

Kalit so'zlar: psixologik izolyatsiya, travma mexanizmlari, ruhiy buzilish, penitensiar muhit, psixodinamik inqiroz, ijtimoiy begonalashuv, stress, reabilitatsiya, moslashuv, emotsional turg'unlik.

Izolyatsiya sharoitida inson psixikasining buzilishi, ruhiy travmalar va psixologik inqirozlar zamonaviy psixologiya va kriminologiya eng muhim tahlil ob'ektlaridan biridir. Erkinlikdan mahrumlik insonning asosiy ehtiyojlari – mustaqillik, muloqot, o'zini ifoda etish, ijtimoiy aloqalar va shaxsiy qadriyatlarining buzilishiga olib keladi. Natijada, insonning ichki psixik tizimi o'zaro nomutanosiblikka uchraydi, adaptatsiya mexanizmlari ishdan chiqadi va ruhiy dissonans holati shakllanadi. Bunday muhitda kechadigan stress va psixologik zo'rliqlar shaxsda psixodinamik inqirozlar, affektiv portlashlar, depressiv reaksiyalar hamda o'zini yo'qotish holatlarini keltirib chiqaradi.

Penitensiar muhitning asosiy xususiyati – bu majburiy ijtimoiy izolyatsiya va vaqtning cho'zilgan bosimi ostida yashashdir. Mahkum inson nafaqat jismoniy erkinlikdan, balki emotsional va ijtimoiy erkinlikdan ham mahrum bo'ladi. U boshqalarning nazorati ostida, qat'iy reglamentlangan hayot tartibida yashaydi. Shu sababli, shaxsda avvalo identifikatsiya inqirozi

yuzaga keladi: u o'z "men"ini jamiyatdagi eski roldan ajratadi, ammo yangi ijtimoiy rolini topa olmaydi. Bu holat ichki beqarorlik, o'ziga ishonchsizlik, begonalashuv va apatiyani keltirib chiqaradi.

Psixologik travmatizatsiya jarayoni bosqichma-bosqich kechadi. Dastlab, shaxsda shok fazasi kuzatiladi – bu bosqichda inson ongida erkinlikni yo'qotganlikni qabul qila olmaslik, real holatni inkor etish mexanizmlari faollashadi. Keyingi bosqichda reaktiv depressiya paydo bo'ladi: inson o'z hayotining ma'nosini yo'qotganini his etadi, umidsizlik, o'zini ayblash, hayotdan norozilik kabi emotsional reaksiyalar kuchayadi. Uchinchi bosqichda moslashuv jarayoni boshlanadi – shaxs yangi muhitga moslashishga urinadi, lekin bu jarayon muvaffaqiyatsiz kechsa, xulqiy buzilishlar (tajovuzkorlik, negativizm, passivlik) paydo bo'ladi. Shu sababli izolyatsiya sharoitida ruhiy moslashuv psixologik yordamning markaziy vazifasiga aylanadi.

Shaxs psixikasidagi buzilishlarning chuqurlashuvi travma mexanizmlarining kuchayishiga bog'liq. Travma – bu shaxs ongining himoya resurslari yetishmaganida yuzaga keladigan kuchli psixik zarba natijasidir. Erkinlikdan mahrum etish jarayoni bu zarbani tizimli ravishda, kunlik bosim shaklida takrorlaydi. Har kuni inson o'z qadriyatlari, his-tuyg'ulari va o'zini nazorat qilish qobiliyatining parchalanishiga duch keladi. U o'z his-tuyg'ularini ifoda eta olmaydi, natijada hislar ichki repressiyaga uchraydi. Bu repressiya esa psixosomatik kasalliklar, affektiv portlashlar yoki apatiya shaklida namoyon bo'ladi.

Psixologik nuqtayi nazardan, izolyatsiya sharoitidagi stress "uzoq muddatli travma" shaklida kechadi. V. Frankl, E. Fromm va K. Horneyning asarlarida bunday holat "ma'no yo'qotish travmasi" deb talqin qilinadi. Inson hayotining ma'nosizligi hissi, harakat erkinligining yo'qligi va kelajakdagi noaniqlik uning psixik barqarorligini yemiradi. Natijada, shaxsda "ichki bo'shliq" holati paydo bo'ladi – u o'zini real hayot ishtirokchisi sifatida emas, balki "tashqi nazorat ob'ekti" sifatida his qiladi. Bunday psixologik bo'linish "men" konsepsiyasining deformatsiyasiga olib keladi.

Travma mexanizmlarining rivojlanishi, odatda, ijtimoiy omillar bilan kuchayadi. Mahkum shaxs doimiy ravishda ijtimoiy nazorat ostida bo'lganligi sababli, o'z shaxsiy hududini yo'qotadi, mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatidan mahrum bo'ladi. U o'zini "ijtimoiy ko'rinmas" his qiladi. Shu bois, ijtimoiy aloqalar uzilishi, empatiya yetishmasligi va shaxsning o'zini himoya qilish mexanizmlarining pasayishi travma jarayonini chuqurlashtiradi. O'zini himoya qilish mexanizmlari (racionalizatsiya, repressiya, proyeksiya) asta-sekin o'z kuchini yo'qotadi, shaxs ichki turg'unlikni saqlab turolmaydi.

Bunday holatda psixologik rehabilitatsiya – eng muhim terapevtik jarayon hisoblanadi. Rehabilitatsiyaning maqsadi travmadan keyingi psixik tiklanishni ta'minlash, shaxsda o'zini qadrlash, hayotga qiziqish va ijtimoiy umidni qayta tiklashdir. Amaliy psixologiyada bu jarayon emotsional ventilyatsiya, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, guruhviy muloqot va reflektiv mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Empatik eshitish, psixologik treninglar va reintegratsiya mashg'ulotlari shaxsni ruhiy izolyatsiyadan chiqarishda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi.

Shuningdek, travmadan keyingi o'zgarish (posttraumatic growth) hodisasi ham kuzatiladi. Bu holatda shaxs o'z boshidan kechirgan og'ir tajriba orqali yangi hayotiy ma'no topadi, boshqalarga nisbatan sezgirroq va sabrliroq bo'lib qoladi. Bu, albatta, professional psixologik yordam va sog'lom ijtimoiy muhit mavjudligida yuz beradi. Agar yordam ko'rsatilmasa, travma ichki ruhiy regressiyaga, o'zini izolyatsiya qilish, befarqlik yoki psixopatik xatti-harakatlarga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, izolyatsiya sharoitidagi shaxs psixologik inqirozlari va travma jarayoni murakkab, ko'p qatlamli va dinamik tizimdir. Unga biologik, emotsional, ijtimoiy va kognitiv omillar birgalikda ta'sir ko'rsatadi. Psixologik yordamning muvaffaqiyati insonni jazolashdan emas, balki uni qayta ijtimoiylashtirish va shaxsiy salohiyatini tiklashga yo'naltirilgan yondashuvga bog'liq. Shu ma'noda, penitensiar psixologiyaning asosiy vazifasi – mahkumni ruhiy travmadan chiqarish, uning insoniy qadr-qimmatini tiklash va jamiyatga qayta integratsiya qilishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V. M. Inson psixologiyasi: travmatik holatlar nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 288 b.
2. Azizova Sh. V. Stress va psixologik moslashuv. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. – 214 b.
3. Gorbunov G. D. Психология экстремальных состояний. – Москва: Психология, 2020. – 340 с.
4. Yalom, I. D. Existential Psychotherapy. – New York: Basic Books, 2020. – 310 p.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH UCHUN GAMIFIKATSIYA ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH

Ubaydullayeva Sharofat G'ulom qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilar axborot madaniyatini shakllantirishda gamifikatsiya elementlaridan foydalanishning pedagogik asoslari yoritilgan. Raqamli ta'lim sharoitida bolalarning axborotni izlash, tahlil qilish, baholash hamda undan mas'uliyatli foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Gamifikatsiya – o'quv jarayoniga o'yin mexanizmlarini tatbiq etish orqali o'quvchilar motivatsiyasini oshirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish va axborot madaniyatiga oid amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish usuli sifatida talqin qilingan.

Kalit so'zlar: axborot madaniyati, gamifikatsiya, boshlang'ich ta'lim, raqamli savodxonlik, motivatsiya, ta'lim texnologiyalari.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim jarayonida yangi yondashuvlarni qo'llashni taqozo etmoqda. Boshlang'ich ta'lim jarayonida, xususan o'qish savodxonligi darslarida elektron ta'lim resurslaridan foydalanish nafaqat o'quvchilarning bilim olish faoliyatini samarali tashkil etishga, balki ularning mustaqil fikrlash, izlanish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, o'quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirish ta'limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, axborot madaniyatiga ega bo'lgan shaxs o'z faoliyatida turli axborot manbalaridan oqilona foydalanadi, mavjud ma'lumotlarni tahlil qiladi va ulardan amaliyotda samarali foydalana oladi. Elektron resurslardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarda axborot madaniyatini rivojlantirish mumkin. Bu esa ularni raqamli jamiyat talablari bilan uyg'unlashgan, ijodkor va mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bois mazkur mavzu hozirgi ta'lim tizimida dolzarb bo'lib, o'qitish samaradorligini oshirish va o'quvchi shaxsining har tomonlama kamol topishini ta'minlaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida elektron ta'lim resurslari vositasida axborot madaniyatini shakllantirish nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki jamiyat uchun ham katta ijtimoiy ahamiyatga ega. Avvalo, bu jarayon bolalarda axborotdan to'g'ri foydalanish, uni tanqidiy tahlil qilish va mas'uliyat bilan qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada ular turli yolg'on yoki noto'g'ri ma'lumotlardan o'zini himoya qila oladigan ongli fuqarolarga aylanishadi. Shuningdek, o'quvchilarning axborot madaniyatini shakllantirish raqamli savodxon jamiyatni barpo etish, yosh avlodni texnologik yangiliklarga moslashtirish va ularning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayon o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat, hamkorlik, o'z fikrini erkin ifoda etish qobiliyatlarini kuchaytiradi, jamiyatning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi. Shunday qilib, boshlang'ich sinfda elektron ta'lim resurslari asosida o'quvchilar axborot madaniyatini shakllantirish – kelajak avlodni ongli, raqamli savodli va ijtimoiy faol shaxslar sifatida tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot madaniyati – bu o'quvchining axborotni izlash, qabul qilish, tahlil qilish, tanlash va axloqiy mezonlar asosida undan foydalanish jarayonida shakllanadigan shaxsiy sifatlari majmuidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- **Axborot savodxonligi** – axborot izlash, topish va tushunish.
- **Raqamli madaniyat** – texnologiyalardan to'g'ri foydalanish.
- **Tanqidiy fikrlash** – axborotning haqqoniyligi va manbasini baholash.
- **Axborot xavfsizligi** – shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, xavfli kontentdan saqlanish.
- **Kommunikativ axloq** – onlayn muloqot madaniyati.

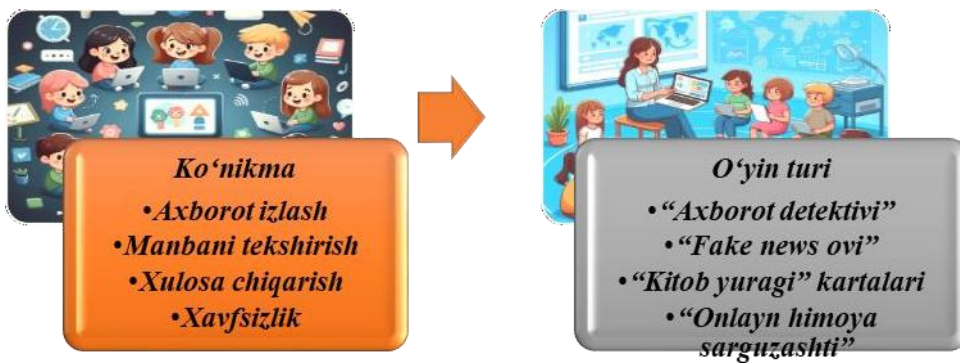
Psixologik nuqtai nazardan, bu yoshda bolalarda abstrakt fikrlash shakllana boshlaydi, shu bois axborot madaniyatining dastlabki bosqichida vizual, o'yin asosidagi va tajriba orqali o'rganish ustun bo'ladi. Pedagogik jarayonda shu jihat hisobga olinishi muhim. O'quvchilarni axborotni izlash, tahlil qilish, tanlab olish va mas'uliyatli foydalanishga o'rgatishning samarali vositalaridan biri – ta'lim jarayonida gamifikatsiya elementlaridan foydalanishdir. Gamifikatsiya o'quvchilar motivatsiyasini oshiradi, amaliy faoliyatni kuchaytiradi va o'quv jarayonini qiziqarli hamda samarali qiladi. Bugungi kunda bolalar internet, mobil qurilmalar, onlayn o'yinlar va elektron resurslar bilan erta yoshdan tanish bo'lishadi. Shu sababli o'quv jarayonida gamifikatsiya elementlaridan foydalanish ularni nazorat qilish emas, balki to'g'ri yo'naltirish, axborot madaniyatini ongli shakllantirish muhimdir. Gamifikatsiya ta'lim jarayonini tabiiy bolalar qiziqishi – o'yin faoliyati asosida olib borishga yordam beradi.

Gamifikatsiya elementlari – bu o'yin tamoyillarini ta'lim jarayoniga tatbiq etish orqali o'quv faoliyatini yanada samarali tashkil etish vositalaridir. Ular orasida ball va darajalar tizimi, belgilar (badge), reyting jadvali, missiyalar va topshiriqlar, rag'batlantiruvchi mukofotlar, vaqt cheklovi, hamda guruhlar o'rtasidagi musobaqalar kabi elementlar muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda raqobat ruhini, muvaffaqiyat hissini va o'z bilimini amaliyotda qo'llash istagini kuchaytiradi. Natijada, gamifikatsiya boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot madaniyatini shakllantirish jarayonida samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Boshlang'ich ta'limda axborot madaniyatini shakllantirish jarayonida turli **gamifikatsion o'yinlardan** foydalanish o'quvchilarning axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, "**Axborot detektivi**" o'yini o'quvchilarni ishonchli va soxta manbalarni ajrata olishga o'rgatsa, "**Fake news ovi**" ularning tanqidiy fikrlashini kuchaytiradi. "**Kitob yuragi**" kartalari o'quvchilarda o'qishga qiziqish va kitob bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi, "**Onlayn himoya sarguzashti**" esa internet xavfsizligi qoidalarini o'yin orqali o'rgatadi. Bunday o'yinlar o'quvchilarning axborot madaniyatini shakllantirishda samarali vosita bo'lib, o'qitish jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qiladi.

Gamifikatsiyalangan topshiriqlar:

Gamifikatsiya asosidagi metodika quyidagi natijalarga erishishga xizmat qiladi:

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki savodxonlik keyingi barcha bilimlarni egallashning asosi sanaladi. Shu jarayonda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish o'quvchilarni zamonaviy bilim olish vositalariga yaqinlashtiradi, ularda mustaqil o'rganish va axborotni to'g'ri izlab, saralash ko'nikmalarini shakllantiradi. Gamifikatsiya asosida axborot madaniyatini shakllantirish psixologik xotirjamlikni ta'minlaydi, o'zlashtirishni oshiradi va axborot madaniyatini real amaliyotda boyitadi. Gamifikatsiya boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot madaniyatini shakllantirishda o'quv motivatsiyasini oshiruvchi, interaktiv va samarali metod bo'lib, zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashgan holda yuqori natija beradi.

Foydali adabiyotlar:

1. Murodova M. – "Raqamli ta'lim texnologiyalari asoslari", Toshkent, 2022.
2. Hasanov U. – "Boshlang'ich ta'lim metodikasi", Toshkent, 2021.
3. Karimova D. – (2018). Boshlang'ich ta'limda axborot madaniyatini shakllantirish metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Gee J.P. – *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy*, 2021.
5. UNESCO. – *Digital Literacy Framework*, 2022.

MUAMMOLI XULQLI YOSHLAR IJTIMOIYLASHUVINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Zilola Zaripova

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada muammoli xulqli yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonini qo'llab-quvvatlashda qo'llaniladigan psixologik yondashuvlar tizimli ravishda tahlil qilinadi. Yoshlar shaxsida ijtimoiy deviant xulqning shakllanish sabablari, ijtimoiy muhit, oilaviy beqarorlik, emotsional va irodaviy yetishmovchilikning ta'siri ilmiy nuqtayi nazardan izohlanadi. Maqolada sotsial-psixologik moslashuv, kommunikativ kompetensiya, axloqiy qadriyatlar tizimi va empatiyaning ijtimoiy integratsiyadagi o'rni asoslab berilgan. Shuningdek, kognitiv, gumanistik, faoliyatli va interaktiv psixologik yondashuvlar asosida muammoli yoshlar bilan ishlashning samarali mexanizmlari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari yoshlar ijtimoiylashuvini qo'llab-quvvatlashda psixokorreksion treninglar, emotsional barqarorlik mashg'ulotlari hamda ijtimoiy moslashuv dasturlarining ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: muammoli xulq, yoshlar ijtimoiylashuvi, psixosotsial moslashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, kommunikativ kompetensiya, kognitiv yondashuv, humanistik psixologiya, deviant xulq, empatiya, sotsial integratsiya.

Yosh avlodning ijtimoiylashuvi jamiyatning barqaror rivojlanishi va ma'naviy poydevorini mustahkamlovchi muhim psixosotsial jarayondir. Ayniqsa, muammoli xulqli yoshlar bilan ishlashda psixologik yondashuvlarning o'ziga xos mexanizmlarini aniqlash zamonaviy psixologiya va pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Muammoli xulq jamiyat qabul qilgan me'yorlarga zid bo'lgan, ijtimoiy barqarorlikni buzuvchi xatti-harakatlar majmuasidir. Unga agressivlik, ijtimoiy chekinish, nizolarni kuchaytirish, o'zini yakkalash, qo'pollik yoki mas'uliyatdan qochish kabi holatlar kiradi. Ushbu xulq-atvorlarning asosida shaxsning ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklari, emotsional beqarorlik, irodaviy sustlik va o'zini qadrlashdagi nomutanosiblik yotadi.

Psixologik tadqiqotlar (A. Bandura, V. M. Karimova, Sh. V. Azizova) muammoli xulqli yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonida ijtimoiy muhitning bevosita ta'siri kuchli ekanini ta'kidlaydi. Oila, ta'lim muassasasi va tengdoshlar guruhi shaxsiy rivojlanishning asosiy uchta poydevoridir. Agar ushbu tizimlardan biri buzilsa yoki befarqlik hukm sursa, shaxsda ijtimoiy izolyatsiya, norozilik, protest xatti-harakatlar paydo bo'ladi. Bu jarayon asta-sekin ijtimoiy deviantlikka, ba'zan esa huquqbuzarlikka olib keladi. Shu sababli muammoli xulqli yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash faqat jazolash yoki nazorat bilan emas, balki chuqur psixologik yordam va moslashuv strategiyalari orqali amalga oshirilishi kerak.

Muammoli xulqli yoshlar bilan ishlashda birinchi yondashuv – kognitiv yondashuv bo'lib, u shaxs fikrlash jarayonini o'zgartirish, noto'g'ri ijtimoiy stereotiplar va salbiy fikr shakllarini tahlil qilishga qaratilgan. Yoshlar ko'pincha “jamiyat meni qabul qilmaydi”, “men hech narsaga yaramayman” kabi destruktiv fikrlar bilan yashaydi. Kognitiv qayta qurish orqali psixolog ularni realistlik, ijobiy va moslashuvchan fikrlashga o'rgatadi. Bu yondashuv yoshlarning o'ziga ishonchini tiklashda va ijtimoiy munosabatlarga qayta kirishida muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchi yondashuv – humanistik psixologik yondashuv bo'lib, K. Rojers va A. Maslou ta'limotlariga asoslanadi. Ushbu yondashuv muammoli yoshlarni “tuzalish kerak bo'lgan obyekt” emas, balki “rivojlanish imkoniyatiga ega shaxs” sifatida ko'radi. Shaxsni qabul qilish, shartsiz hurmat, ishonchli muloqot va empatik tinglash orqali yosh o'z qadrini anglay boshlaydi. Humanistik yondashuvda psixologik qo'llab-quvvatlashning maqsadi – shaxsda ichki o'sish motivini uyg'otish va ijtimoiy mas'uliyat hissini kuchaytirishdir.

Uchinchi yondashuv – faoliyatli yondashuv, u L. S. Vygotskiy, A. N. Leontyev konsepsiyalariga tayangan holda, yoshning faol ijtimoiy ishtiroki orqali o'zgarishiga asoslanadi. Ya'ni, muammoli xulqni bartaraf etish uchun yoshni foydali faoliyat – mehnat, ijtimoiy loyiha,

jamoaviy o'yin, volontyorlik kabi ijobiy faol shakllarga jalb etish kerak. Faoliyat davomida u yangi ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi, muloqot madaniyatini shakllantiradi, hamkorlik, sabr-toqat va mas'uliyatni o'rganadi.

To'rtinchi yondashuv – interaktiv yoki integrativ psixologik yondashuv, ya'ni turli psixoterapevtik usullarni uyg'unlashtirishga asoslanadi. Masalan, art-terapiya, rolli o'yinlar, trening mashg'ulotlari, psixodrama yoki gestalt elementlari yordamida muammoli yoshlar o'z ichki his-tuyg'ularini ifoda etishga, konfliktlarni konstruktiv hal etishga o'rganadi. Bu jarayon ijtimoiy moslashuvni tezlashtiradi, hissiy yengillik va o'zini anglash imkonini beradi.

Muammoli xulqli yoshlarning ijtimoiylashuvini qo'llab-quvvatlashda psixologik treninglar alohida o'rin tutadi. Treninglar davomida o'zini anglash, emotsiyalarni boshqarish, muloqot ko'nikmalari, konfliktologik savodxonlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi jihatlar rivojlanadi. Shu bilan birga, guruhdagi o'zaro ishonch va qo'llab-quvvatlash, empatiya va hamjihatlik hissi shakllanadi. Psixologik amaliyot ko'rsatadiki, ijtimoiy qo'llab-quvvatlovchi muhitda bo'lgan yoshlar o'z muammolarini ijobiy yo'l bilan hal etishga moyil bo'ladi, deviant xatti-harakatlar esa kamayadi.

O'rganilgan ishlar natijasida quyidagicha xulosa qilishimiz mumkin. Muammoli xulqli yoshlarning ijtimoiylashuvi – bu kompleks psixologik jarayon bo'lib, unda shaxsning ruhiy holati, oilaviy munosabatlar, ta'lim muhiti va jamiyat qadriyatlari o'zaro ta'sirda kechadi. Psixologik yondashuvlarning uyg'unlashtirilgan modeli yoshlarning o'zini anglashini kuchaytiradi, ijtimoiy moslashuvni yengillashtiradi va shaxsiy o'sishni ta'minlaydi. Har bir yoshda ijobiy o'zgarish potentsiali mavjud; uni yuzaga chiqarish psixolog, pedagog va jamiyatning birgalikdagi mas'uliyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizova Sh. V. Muammoli yoshlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. – Toshkent: Ilm Ziya, 2020. – 188 b.
2. Karimova V. M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 256 b.
3. Davletshin M. G. Yoshlar psixologiyasi va ijtimoiy moslashuv muammolari. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. – 240 b.
4. Роджерс К. Взгляд на психотерапию, становление человека. – Москва: Прогресс, 2020. – 350 с.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Смысл, 2018. – 400 с.

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ТРУДНОСТЯМИ ОБУЧЕНИЯ

Рузиева Майрам Амриловна

преподаватель Бухарского государственного педагогического института

Аннотация: В статье рассматриваются особенности познавательной деятельности младших школьников, испытывающих трудности в обучении. Анализируются психологические механизмы, лежащие в основе данных трудностей, а также выделяются характерные черты внимания, памяти, мышления и восприятия таких учащихся. Определяются направления психолого-педагогической поддержки, способствующие успешной адаптации и развитию познавательной сферы.

Ключевые слова: младшие школьники, трудности обучения, познавательная сфера, внимание, память, мышление, восприятие, психолого-педагогическая поддержка.

Введение

Период младшего школьного возраста (обычно 6–10 лет) имеет ключевое значение в формировании познавательной сферы ребёнка и становлении учебной деятельности. В этот период происходят качественные изменения в структуре внимания, памяти, мыслительных операций и речи, закладываются навыки произвольного контроля, планирования действий и учебной саморегуляции. Успешная адаптация к школьной среде предполагает не только овладение базовыми умениями чтения, письма и счёта, но и способность к целенаправленному выполнению учебных задач.

Вместе с тем на практике значительная часть младших школьников демонстрирует трудности обучения – устойчивые отставания в овладении школьными программными требованиями. Такие трудности проявляются в различной форме: снижение речевой компетентности, затруднения в арифметике, медленное чтение, ошибки при письме, нарушения логических операций и др. Проблема трудностей обучения важна как с теоретической, так и с практической точки зрения. Своевременная диагностика и корректирующая педагогическая поддержка могут существенно изменить образовательную траекторию ребёнка.

Теоретические основы исследования

Познавательная сфера включает такие процессы, как восприятие, внимание, память, мышление и воображение. По мнению Л. С. Выготского, развитие этих процессов происходит в тесном взаимодействии с социальной средой и деятельностью ребёнка. Трудности в обучении часто обусловлены неравномерностью формирования познавательных функций, а также снижением уровня их произвольности (А. Р. Лурия, В. В. Давыдов, Д. Б. Эльконин). Современные исследования подтверждают, что трудности обучения имеют комплексную природу и зависят как от индивидуальных особенностей ребёнка, так и от педагогической среды.

Особенности познавательной сферы младших школьников с трудностями обучения

Для данной категории учащихся характерны: низкая концентрация и устойчивость внимания, трудности запоминания, конкретно-ситуативное мышление и фрагментарное восприятие. Ребёнок быстро утомляется, теряет интерес к заданию и нуждается в постоянной поддержке со стороны педагога. Наблюдается преобладание непроизвольных форм познавательной активности над произвольными, что требует специальной организации учебного процесса.

Причины возникновения трудностей обучения

Основными причинами считаются: несформированность предпосылок учебной деятельности, слабое развитие произвольности психических процессов, дефицит речевого развития, низкая учебная мотивация и неблагоприятные условия семейного воспитания. Также важную роль играет недостаточная индивидуализация обучения и однотипные методики, не учитывающие особенности детей с замедленным темпом восприятия.

Направления коррекционно-развивающей работы

Эффективная помощь детям с трудностями обучения включает: развитие внимания и памяти через игровые упражнения; формирование мыслительных операций (сравнение, анализ, синтез, обобщение); использование наглядности и практических действий; создание положительной мотивации к учению через поощрение и ситуации успеха; а также тесное взаимодействие педагога, психолога и родителей.

Заключение

Младшие школьники с трудностями обучения требуют особого педагогического подхода и системной психолого-педагогической поддержки. Развитие их познавательной сферы возможно при создании эмоционально комфортной образовательной среды, индивидуальном подходе и регулярной коррекционной работе. Главной задачей педагога является не только обучение, но и формирование у ребёнка уверенности в своих силах и интереса к познанию.

Список использованной литературы:

1. Рузиева, М. А. (2024). Основы профессиональной подготовки будущих учителей к моделированию урока в условиях вариативности начального образования. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 26, 27-30.
2. Рузиева, М. А., Соколова, Е. О. (2023). Современные подходы к анализу художественных произведений на уроках литературного чтения. *Conferencea*, 49-54.
3. Рузиев, У., Рузиева, М. А. (2021). Агрессия педагога и форма проявлений // *Scientific progress*, 2(6), 1059 –1062.
4. Косимов Ф. М., Рузиева М. А. Решение среднее арифметических задач // Научно-практическая конференция. – 2021.
5. Roziyev Umar. "Aggression of the teacher and the form of manifestations // Центр научных публикаций (buxdu. Uz) 7.7 (2021).

XALQ OG‘ZAKI IJODI AN‘ANALARINING BOLALAR ADABIYOTIDAGI DAVOMIYLIGI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Safarova Nigora Oxunjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti professori,
filologiya fanlari nomzodi

Sayfilloyeva Jasmina Jahongirovna

Buxoro davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalarining bolalar adabiyotidagi badiiy, g‘oyaviy va tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, xalq an‘analarining zamonaviy bolalar yozuvchilari ijodida qanday tarzda davom etayotgani haqida so‘z yuritiladi. Tadqiqot jarayonida ertak, maqol va topishmoqlarning bolalar tafakkurini rivojlantirishdagi roli misollar orqali yoritilgan.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, bolalar adabiyoti, ertak, maqol, topishmoq, tarbiya, an‘ana, ma‘naviy qadriyat.

Xalqning ma‘naviy merosi, estetik qarashlari va axloqiy qadriyatlari eng avvalo uning og‘zaki ijodida mujassam bo‘ladi. Asrlar davomida yaratilgan xalq ertaklari, afsonalari, dostonlari, maqol va topishmoqlari xalq tafakkurining durdonalaridir. Ular yosh avlodni ma‘naviy yetuklikka, to‘g‘rilikka va ezgulik sari yo‘naltirishda beqiyos o‘rin tutadi. Shu sababli xalq og‘zaki ijodi o‘zbek bolalar adabiyotining ildizini tashkil etadi.

Xalq og‘zaki ijodi va bolalar adabiyoti o‘rtasidagi bog‘liqlik.

Bolalar adabiyoti xalq ijodidan oziqlanib, undan badiiy ilhom olgan holda shakllandi. Ertaklar, topishmoqlar va maqollar orqali bolalarga nafaqat hayotiy saboqlar, balki milliy qadriyatlar ham singdiriladi.

Ertaklar bolalarga yaxshilik bilan yomonlikni ajrata bilishni o‘rgatadi.

Topishmoqlar ularning tafakkurini, kuzatuvchanligini rivojlantiradi.

Maqollar esa xalq donoligini yetkazib, axloqiy yo‘nalishni shakllantiradi.

Bu janrlar bolalarda ijobiy fazilatlarini – mehnatsevarlik, sadoqat, halollik va sabrni tarbiyalaydi.

Xalq ijodi an‘analari va zamonaviy talqinlar

Bugungi bolalar adabiyoti vakillari xalq ijodining an‘analarini zamonaviy shaklda davom ettirishmoqda.

Masalan, Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Sariq devni minib” asarida ertaklarga xos mo‘jizakorlik va xalqona hazil elementlari bilan bir qatorda, zamon ruhini aks ettiruvchi ijtimoiy g‘oyalar mujassam.

Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida xalq hikmatlarini ta’limiy

jarayonga uyg'unlashtirgan bo'lsa, zamonaviy yozuvchilar bu g'oyani yangi adabiy shakllarda davom ettirishmoqda.

Masalan, N. Qodirova (2018), B. Eshonqulov (2020) kabi adiblar bolalar uchun yozgan hikoya va ertaklarida xalq qadriyatlari, milliy o'zlik va ezgulik g'oyalarini badiiy tarzda ifodalashgan.

Xalq ijodining tarbiyaviy ahamiyati

Xalq og'zaki ijodi yosh avlodni hayotga tayyorlaydi. Har bir ertak, maqol yoki topishmoqda bolaning ma'naviy olamini boyituvchi g'oya mujassam. Ular orqali bola: halollik va mehnatsevarlik, kattalarga hurmat, adolat va sadoqat kabi fazilatlarini o'zlashtiradi.

Shuningdek, xalq ijodi asarlari orqali bola o'z xalqining tili, urf-odati va qadriyatlarini chuqurroq anglaydi. Bu esa uni milliy o'zlik ruhida tarbiyalaydi.

Xulosa. Xalq og'zaki ijodi bolalar adabiyotining uzviy qismi bo'lib, u o'zining donishmandlik va insonparvarlik g'oyalari bilan yosh avlod tarbiyasida muhim o'rin egallaydi. Bugungi adabiyotda xalq ijodi motivlarini zamonaviy shaklda qayta talqin etish – milliy tarbiya tizimini boyituvchi, barkamol avlodni tarbiyalovchi samarali yo'nalishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: "O'qituvchi", 2016 (nashr takrori).
2. Qayumov A. Bolalar adabiyoti asoslari. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2018.
3. Eshonqulov B. Zamonaviy bolalar adabiyotida xalq ijodi motivlari. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020.
4. Oxunjon Safarov "O'zbek bolalar folklori" (genezisi, janriy tarkibi va badiiyati) Toshkent – 2008. 3-b.
5. Safarova N.O. Didaktik o'yinlarning samaradorligi // O'zbekistonda ilm-fanning rivojlanish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. 2022-yil 30- noyabr .
6. Safarova N. O'zbek bolalar o'yin folklorining janriy tabiati, genezisi va badiiy xususiyatlari. NDA. T., 2005

ПУТИ ОБУЧЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЕ СТУДЕНТОВ

Ниязов Миршод Хаятович,

докторант факультета педагогики и социальных наук
кафедры педагогики

Бухарского государственного педагогического института

Аннотация: В статье рассматриваются современные подходы и пути формирования предпринимательской культуры у студентов высших учебных заведений. Раскрывается значение предпринимательского мышления как важнейшего фактора профессиональной самореализации личности в условиях рыночной экономики. Определены педагогические условия, методы и формы обучения, способствующие развитию инициативности, ответственности и инновационного подхода у студентов.

Ключевые слова: предпринимательская культура, студенты, образование, инновации, компетенции, профессиональное развитие.

Современная социально-экономическая ситуация требует от системы образования подготовки специалистов, обладающих не только профессиональными знаниями, но и способностью к самостоятельному экономическому мышлению и предпринимательской инициативе.

Формирование предпринимательской культуры студентов становится одним из приоритетных направлений высшего образования, так как именно она способствует

развитию ответственности, креативности и готовности к риску в профессиональной деятельности [1].

Предпринимательская культура представляет собой совокупность знаний, умений, ценностных установок и норм поведения, обеспечивающих эффективное ведение деятельности, основанной на инновациях и самоорганизации [2]. Она формируется как часть общей профессиональной культуры личности и проявляется в таких качествах, как инициативность, самостоятельность, гибкость мышления, умение принимать решения в условиях неопределённости.

Формирование предпринимательской культуры возможно через:

- **включение предпринимательских дисциплин** в образовательные программы;
- **организацию проектной и исследовательской деятельности студентов;**
- **создание бизнес-инкубаторов, стартап-лабораторий и студенческих клубов;**
- **внедрение интерактивных методов обучения** (деловые игры, кейс-стади, тренинги, мастер-классы);
- **партнёрство вузов с предпринимательскими структурами** для проведения практик и стажировок [3].

Эти формы работы развивают у студентов аналитическое мышление, умение работать в команде, навыки планирования и реализации собственных идей.

Для эффективного формирования предпринимательской культуры необходимы следующие педагогические условия:

1. Наличие мотивационной среды, стимулирующей студентов к проявлению инициативы.
2. Подготовленность преподавателей к использованию инновационных образовательных технологий.
3. Интеграция теоретического обучения с практической деятельностью.
4. Наличие образовательной инфраструктуры (бизнес-инкубаторы, центры инноваций, акселераторы).

Такая система обеспечивает не только усвоение знаний, но и развитие личностных качеств, востребованных на современном рынке труда [4].

Для дальнейшего развития предпринимательской культуры студентов целесообразно:

- внедрять междисциплинарные образовательные курсы;
- развивать наставничество и менторские программы;
- использовать цифровые платформы для моделирования предпринимательских процессов;
- стимулировать участие студентов в конкурсах стартапов и грантовых проектах.

Эти направления способствуют воспитанию личности, способной реализовать себя в экономике знаний и инноваций [5].

Предпринимательская культура студентов является неотъемлемой частью их профессиональной компетентности.

Её формирование требует системного подхода, основанного на сочетании теоретической подготовки, практической деятельности и личностного развития.

В современном образовании особое значение приобретают активные формы обучения, направленные на развитие инициативы, критического мышления и способности принимать ответственные решения.

Список литературы:

1. Иванова Л.А. Развитие предпринимательского мышления у студентов вузов. – М.: Академия, 2020.
2. Абдурахманова Н. Ш. Предпринимательская культура как педагогическая категория // Педагогика и психология. – 2021. – №4.
3. Кузнецова Е.В. Формирование предпринимательской компетентности студентов в образовательном процессе // Вестник высшей школы. – 2022.

4. Hasanov B., Rakhimova D. Entrepreneurial Education and Youth Motivation. – Tashkent, 2023.

5. Юсупова Г.А. Инновационные технологии обучения предпринимательству. – Казань: КФУ, 2022.

BOLALARDA ERKIN FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH

To‘yeva Zulfiya Nozimovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
maktabgacha ta’lim kafedrası dotsenti
pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya: Maqolada bolalarni erkin fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish o‘ziga xos psixologik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirish yuzasidan tavsiyalar berilgan. Tarbiyachi-pedagoglarning nutq madaniyati va ijtimoiy psixologik xususiyatlari ham yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Ma’naviyat, erkin fikr, individ, ruhiyat, nutq o‘stirish, hissiyot, tarbiya, ta’lim.

Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og‘ishmasdan, qat’iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko‘taramiz. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz.

Sh. Mirziyoyev

Qadimdan ota bobolarimiz tomonidan bolalarga nisbatan rahm shafqat ko‘zi bilan qarash, ularga e’tiborli bo‘lish kabi xislatlar hozirga qadar saqlanib kelmoqda. Asosan qiz bolalarga momolarimiz onalarimiz, o‘g‘il bolalarga esa ota-bobolarimiz tarbiya berishgan. Sababi o‘g‘il bolalarga tarbiya berish mushkul ish bo‘lib ularga nisbatan talabchanlik talab etiladi. O‘g‘il bolalar qiz bolalarga nisbatan kuchli, irodasi metin, baquvvat bo‘lib yetishishlari lozimligi, ularni ko‘proq vatanparvar shaxs qilib voyaga yetkazish nafaqat o‘tgan asrning, balki hozirgi zamon talabi hamdir. Bilamizki o‘tgan asrlarda o‘g‘il bolalar ot choptirishni, qurol yarog‘dan foydalanishni bilishi, shu bilan birga dunyoviy fanlardan xabardor bo‘lishi zarur bo‘lgan. Chunki ma’naviyatli insonni hech kim hech qayerda o‘ziga tobe qila olmaydi. Qiz bolalarni ko‘proq ro‘zg‘or ishlariga qiziqtirib ularni sabrli, hayoli, vafodor inson qilib tarbiyalash uchun onalari ko‘proq o‘zlari bilan olib yurishgan yoki otinoyilarga o‘qishi, bilimlardan xabardor bo‘lishi uchun topshirishgan. Har bir zamonda ham o‘sha zamon talabi asosida ish ko‘rilganligi ma’lum. Xo‘sh bizning zamonamizning talabi qanday?

1. Erkin fikrlaydigan, o‘z kuchiga ishonadigan shaxsni tarbiyalash.
2. Bunyodkor g‘oyalar yaratuvchan insonlarni shakllantirish.
3. Yangilik yaratuvchi, olg‘a intilib hech qachon ortga qaytmaydigan insonni tarbiyalash.
4. Sabr qanoatli, vatanparvar qilib shakllantirish.

Biz bunga qanchalik amal qilyapmiz. Biz tarbiya berayotgan yoshlar kelajakda biz kutgandek inson bo‘la oladimi? Biz bir narsani inobatga olmog‘imiz kerak. Avvalambor bolaning ichki dunyosini o‘rganishimiz, keyin uning atrofida yuz berayotgan voqea-hodisalarni bilib borishimiz va shundan kelib chiqqan holda unga nisbatan chora-tadbirlar qo‘llab uni ma’lum bir sohaga qiziqtirib borishimiz, uning fikrlari bilan muntazam tanishib borishimiz va uning o‘z fikrini dadil yetkazishi uchun shart-sharoit yaratishimiz darkor. Aksincha bolani eshitmaslik, uning fikrlarini inobatga olmaslik uni jaholatga yetaklash bilan barobardir. Bola so‘zlaganda uni oxirigacha tinglash kerak, shunda u fikrini to‘liq ayta olish qobiliyatiga ega bo‘lib boraveradi. Xoh u noto‘g‘ri fikr bildirsin, xoh bu fikr sizga kulguli tuyulsin lekin siz buni

bolaga bildirmasligingiz kerak. U bilan xuddi katta insonlar bilan jamiyatimizning a'zolari bilan gaplashayotgandek tutishingiz, uni diqqat bilan eshitishingiz, agar uning fikri xato bo'lsa uni chiroyli usulda sodda qilib yetkazishingiz kerak bo'ladi. Siz uning so'zlariga bepisand qararkansiz u o'ziga nisbatan ishonch tuyg'ularini yo'qotib boraveradi va fikrini erkin bayon eta olmaydigan jur'atsiz insonga aylanadi. Biz komil inson yaratmog'imiz jamiyat oldidagi burchimiz deb bilaman. Insonda har qanday vaziyatlar, ruhiy kechmishlar bo'lmasin uni boshqalarga yuzaga chiqarmaslikka, atrofimizdagilarga ham bizning kayfiyatimiz ta'sir qilmasligi uchun undan voz kechishga harakat qilmog'imiz kerak. Bola shunday nozik gulg'unchaki unga nisbatan qo'pollik ishlatish, yoki uni mensimaslik ojizlik belgilaridan biri. Bolaga nisbatan qattiqqo'llik bu, jovonda turgan o'yinchoqqa dars o'tayotgandek gap. Chunki bola hali ularni anglashga qodir emas. U qiladigan ishlarini mohiyatini anglamasdan, uning qanday ahamiyatga ega ekanligini his qilmay turib bajaradi. Bolaning ruhiyati biz ularga qiladigan qo'pol muomalani ko'tarmaydi. Uni ruhiyatini cho'ktiradi. Lekin bizning vazifamiz bolani jimlikka o'rgatib, faqat tartib qoida asosida yashashga o'rgatish emas, balki unda yaratuvchanlik qobiliyatini shakllantirish, unda hayotga bo'lgan ishonchni uyg'otish, baxt tushunchalarini singdirish, yashashdan maqsad nima ekanligini anglatish demakdir. Bolaning orzulari o'zidek sof, o'zidek beg'ubor. Ular ona qornidan yomon, ma'naviyatsiz, yoki qo'pol qilib aytganda vatan hoyini bo'lib tug'ilmaydi, balki atrof muhit uni shunday shakllantiradi, unga biz shunday ta'sir qilamiz. Yoshi katta insonlar, farzandlari noto'g'ri shakllanib voyaga yetganda farzandlarini qoralab, unga la'nat o'qiydi. Lekin bolani shunday shakllanishida o'zlarining ayblarini tan olmasliklari achchiq haqiqatdir. Bola endi tilga kirganida u atrofda ko'p ishlatiladigan so'zlarnigina takrorlaydi xolos. Asta sekinlik bilan so'z boyligi oshib boraveradi. Yangi yangi so'zlarni ayta boshlaydi. Bolaning tili shirin. U har qancha so'z aytmasin u aytayotgan so'zlar dilga xush yoqadi. Shunda biz nima qilamiz? Uning tilidan haqoratli so'zlarni ham eshitishni hohlab qolamiz va o'z bilganimizcha unga o'rgatib takror takror aytiramiz. Kelajakda esa undan oqil inson voyaga yetishini kutamiz. O'ylab ko'ringchi undan qanday "oqil" inson yetishib chiqadi. Bunga endi kim aybdor. Hali hech nimaga aqli yetmaydigan go'dakmi, yo dunyoni o'z qarichi bilan o'ldaydigan insonlar. Vaholanki, tarbiyani biz beramiz, ularda ma'naviyatni o'zimiz shakllantiramiz. Ma'naviyat haqida hali o'zimiz to'liq anglamay turib bolada ma'naviyatni qay darajada shakllantirishimiz mumkin. Yoshlarni tarbiyalashimizdan oldin, avval kattalarning o'zini to'g'ri tarbiyalab olishimiz, ularga ezgu so'z, ezgu fikr, ezgu amal g'oyalarini to'g'ri tatbiq etishimiz darkor. Shundagina biz kelajak avlod tarbiyasini kattalarga ishonib topshirishimiz mumkin bo'ladi.

Bolangizga u bilan gaplashayotgan, biror narsa o'rgatayotgan yoxud unga biror ish buyurayotganingizdagina tarbiyalayapman, deb o'ylamang. Siz uni hayotingizning har bir soniyasida tarbiyalab borasiz. So'zingiz ohangidagi zig'irdek o'zgarishni ham bola sezib yoki his etib turadi, fikringizdagi ozgina burilish ham ko'rinmas yo'llar bilan bolangizga yetib turadiki, buni o'zingiz sezmay qolasiz. (A.S. Makarenko)

Biz xalqimiz uchun ozod va erkin fikrlaydigan insonlarni tarbiyalamog'imiz kerak. Kelajak avlod taqdiri tom ma'noda bizning qo'limizda va u bizning faoliyatimizga, olib borayotgan islohot va yangiliklarimizga bog'liq. O'z fikri bo'lgan insonning kelajagi bo'lishi tayin. Sababi u o'z fikri, o'z go'yasi va ma'naviyatiga ega. Demak unga tashqi ta'sirlar ziyon yetkaza olmaydi. Uning irodasi metindek baquvvat. U o'zining fikriga ega ekan demak islohotlar qilishga uning qurbi yetadi. U hech qachon chekinmaydi. Uni yo'ldan urib bo'lmaydi va turli xil oqimlarga hech qachon qo'shilmaydi. Biz bolalarga tarbiya berar ekanmiz, ularda boshlagan ishini oxirigacha yetkazish layoqatishi oshirishimiz, ularda rostgo'ylik, halollik tuyg'ularini singdirishimiz zarur. O'z fikri bo'lishini ta'minlash bilan birga, bu fikrlarni nazorat qilish haqidagi bilimlarni ham o'rgatib borishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi matnidan.

-
2. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi, 2006. – 68 b.
 3. Qodirova F. R., Toshpo'latova Sh.Q., Qayumova N. M., A'zamova M. N. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 107-b.
 4. Zokirova, S. M. (2016). About the congruent phenomenon in the contrastive linguistics. Sciences of Europe, (8–2 (8))
 5. Tafakkur gulshani. Toshkent, 1989.

MASOFAVIY TA'LIM - TALABALARNI ILMIY TADQIQOT ISHLARIGA YO'NALTIRISHNING SAMARALI SHAKLI SIFATIDA

Boybekova Farog'at

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy
pedagogika universiteti Ta'lim-tarbiya nazariyasi
va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqola masofaviy ta'limning talabalarning ilmiy tadqiqot ishlariga yo'naltirilishida samarali shakl sifatida ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Unda masofaviy ta'lim texnologiyalari yordamida talabalarni mustaqil ilmiy faoliyatga jalb qilish, ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirish va pedagogik jarayon samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada masofaviy ta'limning ilmiy tadqiqotlar bilan bog'liq metodik va amaliy jihatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, ilmiy tadqiqot, talabalar, ilmiy faoliyat, pedagogik texnologiyalar, mustaqil ishlash, ta'lim samaradorligi.

Zamonaviy ta'lim tizimi tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan global jarayonlarga moslashishni talab qiladi. Axborot texnologiyalari va raqamli resurslarning kengayishi ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirdi. Shu nuqtayi nazardan masofaviy ta'lim (online learning yoki distance education) nafaqat bilim berishning yangi shakli sifatida, balki talabalarni mustaqil ilmiy faoliyatga jalb qilish va ularning tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Masofaviy ta'limning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, u talabaga vaqt va makon cheklovlarisiz o'z bilimlarini chuqurlashtirish va ilmiy izlanishlar olib borish imkonini beradi. An'anaviy ta'lim jarayonida talabalar ko'pincha sinf xonasi va laboratoriya bilan cheklangan bo'lsa, masofaviy ta'lim platformalari – virtual laboratoriyalar, elektron kutubxonalar, ilmiy onlayn jurnallar, interaktiv dasturlar – yordamida talabalar har qanday vaqtda va har qanday joydan tadqiqot ishlarini amalga oshirishi mumkin. Bundan tashqari, masofaviy ta'lim talabalarni mustaqil fikrlashga, ilmiy manbalarni tanlash va tahlil qilishga, natijalarni aniq va lo'nda ifodalashga o'rgatadi. U ilmiy izlanish jarayonini shaxsiylashtiradi, ya'ni har bir talaba o'z qiziqishi va ilmiy yo'nalishi bo'yicha faoliyat yuritadi. Bu esa talabalarni ijodiy fikrlashga, muammolarni mustaqil yechishga va tadqiqot metodologiyasini chuqurroq o'zlashtirishga rag'batlantiradi. Shuningdek, masofaviy ta'limning boshqa muhim jihati – pedagogik jarayonning moslashuvchanligi va samaradorligini oshirishi. Talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi muloqot onlayn seminarlar, video konferensiyalar va elektron fikr-mulohazalar orqali amalga oshiriladi. Bu esa ilmiy tadqiqot ishlarini boshqarish va kuzatish jarayonini soddalashtiradi, nazoratni yaxshilaydi hamda talabalarni faol ishtirok etishga undaydi.

“Masofaviy ta'lim” atamasi, ta'lim jarayonining barcha jihatlarini o'z ichiga qamrab oladi. Bu tushuncha, bir tomondan “*distance learning*” “masofaviy o'qitish” atamasiga o'xshash bo'lib, ular bitta hodisa – axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy

qilishni bildiradi. Boshqa tomondan esa, ushbu tushunchalarning ta'riflari orasida farqlar ham bo'lib, bu tushunchalarning ma'nolari bir xil emasligi ta'kidlangan²².

"Masofaviy o'qitish" atamasi, yuqorida aytilganlarning eng birinchi bo'g'ini bo'lib, Viskonsin shtati universiteti tomonidan 1892-yildan boshlab sirtqi (korrespondentlik) kurslarda qo'llanilgan. Masofaviy deb masofadan turib tashkil qilingan ta'lim tushunilgan. Unga "korrespondentlik o'qitish", "uyda o'qish" va boshqalar sinonim hisoblangan²³. Masofaviy ta'lim jarayonida (xususan, masofaviy ta'lim jarayonini) qo'llash asosan ikki xil ko'rinishda amalga oshiriladi. Birinchi sharti bu texnik jihozlar bo'lsa (ya'ni kompyuter, telefon, smartfon yoki smartbuklar), ikkinchisi sharti esa maxsus dasturiy ta'minotlar bilan ta'minlanganligidir.

OTM fanlarini masofaviy o'qishda zamonaviy interfaol metodlarning o'qituvchi tomonidan tashkil etilishi ta'lim oluvchilarda shaxsning bazaviy sifatlarini rivojlantirish asosini tashkil etish zahirida ham ustuvor maqsadlar ko'zda tutiladi. Ushbu maqsadlarga o'quv motivatsiyasini, o'zini o'zi rivojlantirish va mustaqil ta'lim olishga ongli ravishda intilishni shakllantirish ham kiradi. Bu maqsadlarga erishish ta'lim oluvchilardan turli rivojlanish bosqichidan o'tishni talab qiladi. Ushbu yondashuvlar OTM fanlarini o'qitish jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. O'qituvchining samarali faoliyat ko'rsatishga undovchi dars mavzusini o'zlashtirilishi uchun metodlar tanlanishi ta'lim texnologiyasida talabalar faoliyatiga nisbatan yo'naltirilgan bo'lib, u talabalarning shaxsiy hamda o'qituvchi bilan birgalikdagi ijodiy va ilmiy faoliyatlarini inobatga olgan holda, o'quv materiallariga mosligi hamda mustaqil o'zlashtirishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Har qanday fanni o'zlashtirishda esa ta'lim texnologiyasining markaziy muammosi – ta'lim oluvchi shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bates A.W. Technology: Open Learning and Distance Education / A.W.Bates. – Routledge: London, 1995. – 266 p.
2. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. – Тошкент: "Lesson press", 2020. – 13 б.
3. Жўраева М. Немис тилини ўрганишда ижтимоий шакллardan фойдаланиш // "Science and Education" Scientific Journal. – Vol.1. Issue 2. 3 -550.
4. Муслимов Н.А. Усмонбоева М.Х., Мирсолиева М. Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик. - Тошкент, 2016. – Б. 22.
5. Abdullaeva, M. Masofaviy ta'lim texnologiyalari va ularning samaradorligi. Toshkent: Ta'lim nashriyoti. 2020.
6. Karimov, I. Zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalar. 2018.
7. Bates, A. W Teaching in a Digital Age: Guidelines for designing teaching and learning. BCcampus Open Textbook. 2019.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING KREATIVLIK VA METODIK MAHORATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Fazlidjanova Nilufar Xikmatdjanovna
Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kreativlik va metodik mahoratini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy texnologiyalar va usullar tahlil qilinadi. Maqolada o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida ijodkorlikni oshirish, samarali dars o'tkazish metodlarini o'zlashtirish va o'z-o'zini rivojlantirish jarayonini ta'minlash yo'llari

²² Bates A.W. Technology: Open Learning and Distance Education / A.W.Bates. – Routledge: London, 1995. – 266 p.

²³ Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. – Тошкент: "Lesson press", 2020. – Б. 13.

ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, kreativlikni shakllantirish uchun interaktiv treninglar, mentorlik dasturlari va zamonaviy ta‘lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati ta‘kidlanadi. Maqola o‘qituvchilarning professional malakasini oshirishda innovatsion yondashuvlar va pedagogik texnologiyalarning roli hamda ularning boshlang‘ich ta‘lim sifatiga ta‘siri haqida ma‘lumot beradi.

Kalit so‘zlar: kreativlik, metodik mahorat, boshlang‘ich ta‘lim, o‘qituvchi, pedagogik texnologiyalar, professional rivojlanish, innovatsion yondashuvlar, treninglar, mentorlik.

Ta‘limning zamonaviy globallashuv va axborotlashuv sharoitida rivojlanishi va takomillashuvini innovatsiyalarning turli shakllarini tadqiq etmasdan, bugungi kunda mutaxassisni nimaga va qanday tayyorlashga bir qator yondashuv va munosabatlarni tamoyillar asosida ko‘rib chiqmasdan amalga oshirish mumkin emas. Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o‘zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin.

Boshlang‘ich ta‘lim har bir bolaning ta‘lim olishi va shaxsiy rivojlanishida eng muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu bosqichda o‘qituvchilarning professional malakasi, kreativligi va metodik ko‘nikmalari ta‘lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘qituvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish va ularning metodik mahoratini oshirishga qaratilgan texnologiyalar, pedagogik jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to‘laqonli anglash uchun dastlab “kreativlik” tushunchasining ma‘no mazmuni tushunib olishi talab etiladi. Kreativlik (lot , ing. “create ” – yaratish, “creative” – yaratuvchi , ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati hisoblanadi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv treninglar va mentorlik dasturlari kabi yondashuvlar o‘qituvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, yangi metodlarni o‘zlashtirish va qo‘llashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarining kreativlik va metodik mahoratini shakllantirish jarayoni ta‘lim sifatini yaxshilashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarining kreativlik va metodik mahoratini shakllantirish zamonaviy ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Kreativlik – o‘qituvchining yangi pedagogik g‘oyalar va usullarni ishlab chiqish, o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qilish qobiliyatidir. Metodik mahorat esa o‘quv jarayonini tashkil etish, ta‘lim maqsadlariga erishishda pedagogik vositalardan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi.

Kreativlikni rivojlantirish uchun o‘qituvchilarga interaktiv treninglar va seminarlar tashkil etish muhimdir. Ushbu treninglar orqali o‘qituvchilar turli pedagogik vaziyatlarda ijodiy yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadi. Masalan, “brainstorming” (miya hujumi), “mind mapping” (fikir xaritalari), va loyihaviy faoliyat metodlari o‘qituvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi hamda yangi dars metodlarini ishlab chiqishda yordam beradi. Mentorlik dasturlari ham kreativlikni oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Tajribali o‘qituvchilar yangi o‘qituvchilarga amaliy maslahatlar berib, ularning metodik ko‘nikmalarini yaxshilashga ko‘maklashadi. Bu jarayon o‘z-o‘zini rivojlantirishga turtki beradi va pedagogik amaliyotni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Metodik mahoratni shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar muhim rol o‘ynaydi. Bularga multimedia vositalari, interaktiv ta‘lim platformalari, va didaktik o‘yinlar kiradi. Ushbu vositalar yordamida o‘qituvchilar darslarni yanada qiziqarli va samarali o‘tkazishi mumkin. Shuningdek, metodik mahoratni oshirish uchun o‘qituvchilarga muntazam ravishda malaka oshirish kurslari va amaliy seminarlar tashkil etilishi zarur. Bu kurslar o‘qituvchilarga yangi pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish, o‘quv jarayonini rejalashtirish va baholash metodlarini takomillashtirish imkonini beradi.

Kreativ va yuqori metodik mahoratga ega bo'lgan o'qituvchilar ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil eta oladi. Ular o'quvchilarning faolligini oshirib, darslarni interaktiv va qiziqarli qiladi, bu esa o'quvchilarni o'rganishga yanada ko'proq jalb qiladi. Natijada, o'quvchilarning bilim olish darajasi va ijodiy fikrlash qobiliyati sezilarli darajada yaxshilanadi. Shu bilan birga o'qituvchilarning kreativligi va metodik mahorati boshlang'ich ta'lim sifatining barqaror oshishiga xizmat qiladi, bu esa ta'lim tizimining umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich ta'limda kreativlik va metodik mahoratni rivojlantirish jarayonida ba'zi muammolar yuzaga kelishi mumkin. Ularga o'qituvchilarning yetarli malakaga ega emasligi, innovatsion texnologiyalar bilan tanish emasligi va ta'lim muassasalarida zamonaviy uskunalar yetishmasligi kiradi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini muntazam oshirish, amaliy treninglar o'tkazish va ta'lim muassasalarini zarur texnologiyalar bilan ta'minlash zarur. Shuningdek, pedagogik hamjamiyatlarda tajriba almashish va qo'llab-quvvatlash tizimlarini rivojlantirish samarali yechim bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kreativlik va metodik mahoratini rivojlantirish – ta'lim jarayonining sifatini oshirishda asosiy omillardan biridir. Zamonaviy ta'lim talablariga javoban o'qituvchilar o'z ish faoliyatlarida doimiy yangiliklarni qabul qilib, ijodiy yondashuvlarni qo'llashga majburlar. Kreativlik o'qituvchining faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarning fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, darslarni interaktiv va qiziqarli qilishga xizmat qiluvchi pedagogik salohiyatidir. Metodik mahorat esa o'qituvchining samarali o'qitish texnologiyalarini bilishi, darsni rejalashtirish va tashkil etishda yuqori ko'nikmaga ega bo'lishini anglatadi.

Kreativlik va metodik mahoratning birgalikda rivojlanishi natijasida o'qituvchilar ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishlari, o'quvchilarning faolligini oshirishlari va ularning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin bo'ladi. Shu bilan birga, o'qituvchilar o'z pedagogik faoliyatida innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali dars jarayonini zamonaviylashtirib, o'quvchilarga bilimlarni yanada oson va qiziqarli tarzda yetkazish imkoniga ega bo'ladi. Shu boisdan, boshlang'ich ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga katta e'tibor qaratish zarur. Ular uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslari, kreativlikni rivojlantiruvchi seminar va treninglar tashkil etilishi lozim. Bu jarayonda mentorlik tizimini rivojlantirish, pedagogik hamjamiyatlarda tajriba almashishni kuchaytirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni o'qituvchilarga keng joriy etish muhimdir. Shuningdek, ta'lim muassasalari va davlat tomonidan o'qituvchilarning faoliyatiga zarur sharoitlar yaratib berilishi, zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanishi va innovatsion metodlarni tatbiq etishda moliyaviy va tashkiliy yordam ko'rsatilishi ta'lim sifatining barqaror oshishiga xizmat qiladi. O'qituvchilarning kreativligi va metodik mahoratini rivojlantirish orqali nafaqat boshlang'ich ta'lim sifati oshadi, balki butun ta'lim tizimining samaradorligi va raqobatbardoshligi ham ta'minlanadi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kreativlik va metodik mahoratini shakllantirish zamonaviy ta'lim jarayonining asosiy ustunlaridan biri bo'lib, ularning o'quvchilarga ta'siri uzoq muddatli va keng ko'lamli bo'ladi. Shu sababli pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga doimiy e'tibor qaratish, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish va pedagogik faoliyatning sifatini doimiy yaxshilab borish zarur. Bu esa, o'z navbatida, yosh avlodning sifatli ta'lim olishi va jamiyatimizning intellektual salohiyatining oshishiga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat standarti. Toshkent, 2021. 67-bet.
2. Matsaidova S.X., Ortikova I.O. Innovatsion metodlar. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2025. 25-bet.
3. Shodmonova Sh.S., Sharifzoda S.O., Otajonov O.A. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va tarixi (I qism). Toshkent: Bookmany Print, 2022. 18–19-bet.

-
4. Shodmonova Sh.S. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va tarixi (to'liq darslik). Toshkent: Sano-Standart, 2022. 56–58-bet.
 5. Ahmedov A. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018. 58-bet.
 6. Saidov U. Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Sharq Nashriyoti, 2020. 78-bet.
 7. Karimov B. Pedagogik texnologiyalar va ta'lim sifati. Toshkent: Ma'naviyat, 2019. 56-bet.
 8. Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. Routledge, 2012. 34-bet.
 9. Niemi H., Toom A., Kallioniemi A. Miracle of Education: The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools. Springer, 2012. 2-bet.
 10. Pardayev. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, 2008. 4-bet.
 11. Raxmatullayev A. Interfaol metodlar: ta'lim samaradorligining dinamikasi, 2015.
 12. Shomurodova S.O., Rajabova K.X. "Zamonaviy ta'limda innovatsion pedagogik faoliyatni tashkil etishning sifat va samaradorligi". Science and Education jurnali, 3-4-bet.

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA UZVIYLIKNI TA'MINLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Tilavova Matlab Muhammedovna

Buxoro davlat pedagogika instituti professori

Jo'rayeva Umida Axtamovna

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha va boshlang'ich ta'lim jarayonida uzviylikni ta'minlash metodikasi masalalari o'rganilgan. Pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, ta'lim bosqichlari o'rtasida uzviy bog'liqlikni yaratish va metodik vositalarni takomillashtirish yo'llari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari pedagoglar va o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar shaklida taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, uzviylik, pedagogik jarayon, metodika, ta'lim samaradorligi, integratsiyalashgan yondashuv.

Mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish – har bir bosqichning o'zaro bog'liqligini ta'minlash orqali amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim o'rtasidagi uzviylikni kuchaytirish, bugungi kunda o'qituvchi va tarbiyachilardan yuqori pedagogik mahorat hamda zamonaviy metodik yondashuvlarni talab etmoqda.

Bola maktabgacha yosh davrida atrof-muhitni anglay boshlaydi, nutqiy faoliyat, fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy munosabatlar shakllanadi. Boshlang'ich ta'lim esa ana shu tayanch ko'nikmalarni rivojlantirish va chuqurlashtirish bosqichi hisoblanadi. Shu sababli bu ikki pog'ona orasidagi uzviylikni ta'minlash, bola shaxsining uzluksiz rivojlanish kafolatidir.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlari bolalarning bilim, ko'nikma va shaxsiy rivojlanishi uchun asosiy poydevor hisoblanadi. Ta'lim jarayonida uzviylikni ta'minlash o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari bir bosqichdan ikkinchisiga izchil va samarali tarzda uzatilishini tashkil etishdir.

Bugungi kunda pedagogik jarayonlarni takomillashtirish, uzviylikni yaratish va o'quv jarayonini optimallashtirish masalalari dolzarbdir. Shu nuqtai nazardan, metodik vositalar, integratsiyalashgan yondashuv va ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim jarayonida uzviylikni oshirish mumkin.

Ungungi kunda ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish, uning bosqichlari o'rtasida izchillik va uzviylikni ta'minlashdan iboratdir. Maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim bosqichlari o'rtasidagi uzviylik bola shaxsining har

tomonlama rivojlanishida, uning bilim olishga tayyorgarligini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki maktabgacha ta'lim bola tafakkurining shakllanishi, ijodiy va bilish faoliyatining rivojlanishi bosqichi bo'lsa, boshlang'ich ta'lim esa bu jarayonlarning mantiqiy davomi sifatida bola shaxsini yanada kengroq ijtimoiy hayotga tayyorlaydi.

Maktabgacha ta'lim jarayonida bolaning bilish jarayonlarini rivojlantirish, mustaqil fikrlash, o'z fikrini ifoda etish, atrof-muhitni anglash kabi ko'nikmalarni shakllantirish muhimdir. Bu bosqichda yaratilgan bilim va ko'nikmalar boshlang'ich ta'limda o'quv faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishga poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu ikki bosqich o'rtasida mazmun, metodika va psixologik jihatdan uzviylikni ta'minlash dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Ta'lim jarayonida uzviylik deganda, ta'lim bosqichlarining maqsad va mazmun jihatidan bir-birini to'ldiruvchi va davom ettiruvchi tarzda tashkil etilishi tushuniladi. Bunda maktabgacha ta'limda olingan bilim va ko'nikmalar boshlang'ich ta'limda tizimlashtiriladi, kengaytiriladi va mustahkamlanadi. Ushbu jarayonda o'qituvchi va tarbiyachi o'rtasidagi metodik hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Bola maktabga qadam qo'ygan paytda u ilgari egallagan bilimlar asosida yangi bilimlarni qabul qilishga tayyor bo'lishi kerak.

Uzviylikni ta'minlashda ta'lim jarayonining mazmuni bilan bir qatorda pedagogik yondashuv ham muhim rol o'ynaydi. Tarbiyachi va boshlang'ich sinf o'qituvchisi bolaning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, dars jarayonida faol, ijodkor va mustaqil fikrlaydigan shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan metodlardan foydalanishlari zarur. Shuningdek, o'yin, amaliy mashg'ulot, suhbat, mushohada va tajriba kabi usullarning davomiyligi ta'lim bosqichlaridagi mantiqiy bog'liqlikni ta'minlaydi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining joriy etilishi ham uzviylikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, interfaol o'qitish metodlaridan, loyiha asosida o'qitish, STEAM yondashuvi va klasterli ta'lim shakllaridan foydalanish bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirib, o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Maktabgacha bosqichdagi bolalar uchun o'yin asosida bilim olish tabiiy holat bo'lsa, boshlang'ich ta'limda o'yin elementi asosida o'rganish ularning bilimni ongli ravishda egallashiga yordam beradi.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda uzviylikni ta'minlash metodikasini takomillashtirish yo'llarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlarida uzviylik kontseptsiyasini tahlil qilish;

Pedagogik jarayonda uzviylikni ta'minlash metodlarini o'rganish;

Metodik takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Uzviylik tushunchasi va uning ahamiyati shundaki, ta'limdagi uzviylik bu ta'lim bosqichlarining maqsad, mazmun, metod va natijalar jihatidan o'zaro bog'liqligi, bir-birini to'ldiruvchi va davom ettiruvchi jarayon ekanligini anglatadi. Maktabgacha ta'limdan boshlang'ich ta'limgacha bo'lgan uzviylik bolaning psixologik, aqliy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishini bir maromda davom ettirishga xizmat qiladi.

Uzviylikni ta'minlashning metodik asoslari maktabgacha va boshlang'ich ta'lim o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashda quyidagi metodik yondashuvlar muhim o'rin tutadi:

Integratsion yondashuv: turli fanlar mazmunini o'zaro bog'lab, bolalarda yaxlit dunyoqarashni shakllantirish;

Faoliyatga asoslangan o'qitish: bolalarning o'yin, ijodiy va amaliy faoliyati orqali o'rganishga yo'naltirish;

Differensial yondashuv: har bir bolaning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olish;

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari: o'quvchilarning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish.

Uzviylikni ta'minlashda o'qituvchi va tarbiyachining hamkorlik samaradorligi ko'p jihatdan tarbiyachi va boshlang'ich sinf o'qituvchisining hamkorligiga bog'liq. Ular o'quv dasturlari, bolalarning tayyorgarlik darajasi va psixologik holatini hisobga olib, birgalikda

metodik reja tuzishlari zarur. Shuningdek, o'tish davrida bolalar uchun maxsus moslashuv dasturlari ishlab chiqish ham katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan – STEAM yondashuvi, loyihaviy o'qitish, o'yin texnologiyalari, AKT asosida ta'lim – uzviylikni ta'minlashda keng foydalanish mumkin. Ular bolalarning qiziqishini oshiradi, mustaqil izlanish faoliyatini kuchaytiradi va o'quv jarayonini yanada samarali qiladi.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim o'rtasida uzviylikni ta'minlash – bola shaxsining izchil rivojlanishini kafolatlaydigan muhim pedagogik jarayondir. Ushbu uzviylikni ta'minlash metodikasini takomillashtirish orqali ta'lim tizimi sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tariladi. Shunday ekan, har bir pedagog zamonaviy metodlarni o'z faoliyatiga tatbiq etib, uzluksiz ta'limning mustahkam poydevorini yaratishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning poydevoridir. – Toshkent, 2021.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori, 2022.
5. Daminov.O.O. Kasbiy pedagogika. 2018.
6. Mukhamadovna, T. M., Djamshitovna, K. M., & Narzullayevna, Q. S. (2021). Art as a significant factor of forming world outlook of students. Middle European Scientific Bulletin, 11.
7. Abdullayeva N. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
8. Fayziyeva N.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatida fanlararo integratsiyaning o'rni. // "Pedagogik ta'lim" ilmiy jurnali. – 2022. – №4. – B. 45–49.
9. Hasanov B. Texnologiya fanini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2023.
10. Karimova V. "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021.
11. Jo'raeva N., Abdullayeva M. "Boshlang'ich ta'lim metodikasi". – Toshkent, 2022.
12. Xolmatova G. "Uzviy ta'lim tizimini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar". – Ilmiy maqola, 2023.

THE ROLE OF IMAM AL-BUKHARI'S TEACHINGS IN THE DEVELOPMENT OF MEDIEVAL ORIENTAL PEDAGOGICAL THOUGHT

Xaitov Azizbek Azamatovich

PhD student of the Bukhara state pedagogical institute

Abstract: This article analyzes the significance of Imam al-Bukhari's teachings in the development of medieval Oriental pedagogical thought. The study examines how the great scholar's moral, spiritual, and educational ideas, expressed through his *hadith* scholarship, contributed to the educational and ethical systems of his time. The article also highlights the pedagogical relevance of Imam al-Bukhari's legacy in modern education.

Keywords: Imam al-Bukhari, hadith studies, pedagogical thought, spirituality, enlightenment, moral education, educational system.

Introduction.

In the decree on the “Development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026” developed by the President of our country Shavkat Miromonovich Mirziyoyev (7 Master Directions, in the direction of ensuring spiritual progress, radical reform of this sphere and taking it to a new level, “The purpose of deep study and promotion of the rich scientific heritage of our great ancestors”, in cooperation with prestigious international organizations and scientific research centers of the world, universities, great attention is paid to the extensive study and promotion of the rich and scientific – spiritual heritage of our great ancestors [1].

The era of the Eastern Renaissance marks one of the most significant stages in the development of human intellectual and moral civilization. The 9th–10th centuries in particular became a golden age of science, philosophy, medicine, and pedagogy in Central Asia. During this period, figures such as Imam al-Bukhari (810–870) played a decisive role in shaping the moral and intellectual foundations of Islamic civilization.

Imam al-Bukhari’s monumental work *Al-Jami’ as-Sahih* is not only a pinnacle of *hadith* scholarship but also a moral-pedagogical guide that influenced educational and ethical practices in his era. His pedagogical philosophy emphasized the cultivation of the human soul through knowledge, integrity, and justice. Thus, Imam al-Bukhari occupies a unique place in the history of Oriental pedagogical thought as a scholar who defined the moral and spiritual foundations of education. [2,17].

Main Part

Educational Traditions of the Medieval East and the Era of Imam al-Bukhari

During the 9th century, the regions of Transoxiana and Khorasan became vibrant centers of scholarship. Cities such as Bukhara, Samarkand, Nishapur, and Baghdad emerged as leading hubs of science and education. Disciplines like *hadith*, *fiqh*, *tafsir*, logic, and ethics flourished. The core principles of education in this era were respect for knowledge, reverence for teachers, and the unity of knowledge and practice. Imam al-Bukhari grew up in this intellectual environment. From a young age, he demonstrated exceptional memory and dedication, memorizing hundreds of thousands of *hadiths* and verifying their authenticity. He reportedly studied and analyzed over 600,000 *hadiths*, selecting the most authentic ones for inclusion in his collection. This rigorous approach reflected the rise of critical and rational thinking in medieval Islamic pedagogy. [3,48]

Pedagogical Ideas Reflected in Imam al-Bukhari’s Hadiths:

Imam al-Bukhari’s *hadiths* reflect fundamental principles of moral and pedagogical education, including:

1. Moral integrity and honesty – As expressed in the saying, “*Honesty is part of faith*,” Bukhari’s teachings uphold the centrality of sincerity and ethical conduct.

2. Unity of knowledge and practice – True learning is realized through action; knowledge without practice is seen as incomplete.

3. Respect for teachers and scholars – The teacher-student relationship is based on mutual respect and moral responsibility.

4. Patience and compassion in education – Learning must be rooted in kindness and empathy, not coercion.

5. Spirit of enlightenment – Students are encouraged to seek knowledge for the benefit of humanity and to contribute to social progress.

These principles established the ethical and spiritual foundation for the pedagogical systems of the medieval Islamic world. [4,245-260]

Relevance of Imam al-Bukhari’s Legacy to Modern Education: In today’s globalized world, the pedagogical and moral ideas of Imam al-Bukhari remain remarkably relevant. His legacy can serve as a valuable source for fostering moral consciousness and social responsibility among students. Through his *hadiths*, learners can:

- Develop spiritual and moral resilience;
- Integrate national and universal human values;

- Cultivate respect, empathy, and civic responsibility.

Incorporating Imam al-Bukhari's teachings into contemporary moral education, ethics, and cultural studies helps to form well-rounded individuals who value knowledge, integrity, and social harmony. [5,45-48]

Conclusion: Imam al-Bukhari was not only a preeminent *hadith* scholar but also a profound moral educator whose ideas shaped the pedagogical philosophy of the medieval East. His teachings elevated concepts of honesty, justice, respect, and compassion as essential educational principles. The educational philosophy of Imam al-Bukhari provided a spiritual and moral framework that continues to inspire modern pedagogical thought. Therefore, integrating his moral and educational ideas into modern teaching practices can contribute significantly to nurturing spiritually mature, ethically grounded, and intellectually developed youth – the true ideal of the *insan al-kamil* (perfect person).

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot startegiyasi" to'g'risida. PF – 60 son, 2022-yil 28.01. <https://lex.uz/uz/docs/5841063//>
2. Al-Bukhari, M. I. Al-Jami' as-Sahih. – Cairo: Dar al-Ma'arif, 1987.
3. Sahihi-Buxoriy: diniy ma'rifiy / Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil Buxoriy.- Toshkent: "Munir" nashriyoti, 2021. 40-b
4. Hassan, A. (2016). Islamic Ethics and the Role of Hadith in Moral Education. Journal of Islamic Studies, 27(3), 245–260.
5. Siddiqui, M. A. (2020). The Role of Classical Scholars in Moral and Spiritual Education. Islamic Research Journal, 12(2), 45–58.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT INTEGRATSIYASI ORQALI BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISH YO'LLARI

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

pedagogika bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika
universiteti Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrasi mudiri,

Shonazarova Mubinaxon Alisher qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika
universiteti ta'lim tarbiya nazariyasi metodikasi (boshlang'ich ta'lim)
yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Maqolada sun'iy intellektning (SI) ta'lim tizimida tutgan o'rni, uning pedagogik jarayonlarga joriy etilish imkoniyatlari va xalqaro tajribalardagi qo'llanilishi tahlil qilinadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt ta'lim jarayonlarini avtomatlashtirish, individual yondashuvni ta'minlash va o'quvchilarning bilimlarini baholashda samarali vosita sifatida foydalanilmoqda. Shuningdek, maqolada O'zbekiston Respublikasining raqamli transformatsiya siyosati, xalqaro tajribalar va sun'iy intellektni ta'lim muassasalarida joriy etishdagi to'siqlar ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ta'lim tizimi, raqamli texnologiyalar, individual yondashuv, virtual yordamchi, elektron ta'lim, pedagogik jarayon.

Bugungi kunda global miqyosda ilm-fan va texnika taraqqiyoti ta'lim sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt (SI) sohasidagi innovatsiyalar zamonaviy ta'lim tizimini tubdan o'zgartirmoqda. Ta'lim jarayonida sun'iy

intellektdan foydalanish o'quv jarayonlarini avtomatlashtirish, individual yondashuvni ta'minlash, o'quvchilarning bilimlarini baholashni aniqlash va o'quv materiallarini muvofiqlashtirish imkonini kengaytiradi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt asosida ishlovchi intellektual tizimlar, chat-botlar, virtual yordamchilar va individual o'quv platformalari o'quvchilarda mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish, tanqidiy yondashuv va innovatsion ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Bu esa yangi avlodni raqamli dunyo talablariga tayyorlashda muhim qadamdir.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimini raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Jumladan, Prezidentning 2023-yil 11-noyabrdagi PF-158-sonli farmonida «O'zbekiston 2030» strategiyasiga muvofiq, yoshlar o'rtasida IT sohasini ommalashtirish va sohada xizmatlar eksportini oshirish vazifalari belgilangan [1]. Bu esa ta'lim tizimini raqamli transformatsiya qilish, ilg'or texnologiyalar va axborot resurslari asosida tashkil etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Sun'iy intellekt elementlarini pedagogik jarayonlarga joriy etish faqat texnik jihatlarni emas, balki milliy va xalqaro tajribalarni tahlil qilishni ham talab qiladi. Kompyuter tizimlarining insonlar kabi fikr yuritishi, o'rganishi, qarorlar qabul qilishi va muammolarni hal qilish qobiliyati SI elementlarining ta'lim tizimidagi o'rnini belgilaydi.

Masalan:

- Djon Makkarti sun'iy intellektni aqliy faoliyatni amalga oshirishga qaratilgan dasturiy vositalar va apparat vositalariga ajratadi [3].

- A.P. Shapoval sun'iy intellektni umumnazariy va shaxsiy aspektlarda tahlil qilib, bilim va intellekt asosiy harakatlantiruvchi kuch ekanligini ta'kidlaydi [8].

A.Ye. Nikitin «fikrlovchi mashinalar»ning shakllanish va rivojlanish tarixini XX asrning 50-yillari bilan bog'lab, klassik, romantik, modernizm va postmodernizm davrlarini ko'rsatadi [5].

G.Osipov sun'iy intellekt ilm-fani va texnologiyalarni axborot texnologiyalariga integratsiyasi asosidagi tadqiqot yo'nalishlarini belgilaydi: bilimlarni model qilish, o'zlashtirish va avtomatik farazlarni ilgari surish, ma'lumotlarni intellektual tahlil qilish va qayta ishlash, modellashtirish va hisoblash [6].

S.M. Kuryan va M.A. Petrushkevichlar oliy ta'lim muassasalarida SI joriy etishdagi metodik, texnik va informatsion to'siqlarni aniqlaydi [4].

Xorijiy tajribalar esa ko'rsatadiki:

- Buyuk Britaniyada «aqli assistent»lar talabalar ehtiyojini qondiradi.

- AQShda portfoliyo tizimi orqali talabalarni tanlash amalga oshiriladi.

Germaniyada ilmiy qiziqishlarni qo'llab-quvvatlash, Koreyada elektron dekanat chat-botlari, Niderlandiyada pedagog va talaba muammolarini oldindan aniqlash, Singapurda onlayn baholash tizimlari tatbiq etilgan [2].

Xulosa. Sun'iy intellekt ta'lim tizimida o'quv jarayonlarini optimallashtirish, individual yondashuvni ta'minlash va o'quvchilarning tanqidiy hamda innovatsion ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini yaratadi. Jahon va mahalliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektni joriy etish nafaqat texnik, balki ilmiy-metodologik va xalqaro tajribalarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya siyosati va ilg'or texnologiyalarni tatbiq etish ta'lim sifatini oshirish hamda yangi avlodni raqamli dunyo talablariga tayyorlashda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova D.N. (2022). Raqamli pedagogika va sun'iy intellekt texnologiyalari. – Toshkent: “Ilm Ziya” nashriyoti. 56b

2. Rasulov A.M. (2021). “Sun'iy intellektdan boshlang'ich ta'limda foydalanish imkoniyatlari”. O'zMU Ilmiy axborotlari, 1(45), 56–61.

-
-
3. G'ulomov Q.K., Hamidova D.O. (2020). Raqamli ta'lim: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya. 34b
 4. UNESCO. (2021). AI and Education: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org>
 5. OECD. (2020). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. OECD iLibrary.
 6. Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
 7. Qodirova M.K. (2022). “Bo'lajak o'qituvchilarning raqamli savodxonligini shakllantirishda sun'iy intellektning o'rni”. Ta'lim va Innovatsiya jurnali, 3(8), 72–77.
 8. Anderson, J., Rainie, L. (2018). The Future of Well-Being in a Tech-Saturated World. Pew Research Center

O'QUVCHI FIKRINI O'STIRISHDA TOPSHIRIQLARNING O'RNI

Abdiyeva Dilaferuz

Buxoro davlat pedagogika instituti
maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
1- bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchi fikrini o'stirishda topshiriqlarni o'rni, ahamiyati va usullari ko'rib chiqilgan. Maqolada topshiriqlarni samarali qo'llanishi orqali o'quvchilarning fikrini o'stirish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish yo'llari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: topshiriq, muammoli topshiriq, fikrlash, mantiq, ijodiy topshiriq, son, formula, rivojlanish, bilim, mustaqil fikrlash, tahlil qilish, arifmetik amal, tanqidiy fikrlash.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchining mustaqil fikrlashini, ijodiy yondashuvini va muammolarni yechish qobiliyatini shakllantirishni asosiy maqsad qilib qo'ymoqda. Bu jarayonda dars davomida beriladigan topshiriqlar hal qiluvchi o'rin tutadi. Chunki topshiriq nafaqat bilimni mustahkamlovchi vosita, balki o'quvchini faol fikrlashga undovchi, o'z fikrini tahlil qilishga, asoslangan va ifodalashga yo'naltiruvchi pedagogik vositadir.

Topshiriq – fikrlashni faollashtiruvchi vosita.

Topshiriqlar o'quvchilarni faqat tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki bilimni mustaqil ravishda egallovchilar sifatida tarbiyalaydi. Jumladan, ochiq tipdagi savollar, muammoli vazifalar, tahliliy topshiriqlar va ijodiy ishlar o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Topshiriqlarning turlari va ularning ta'siri.

Fikrni o'stirishda xizmat qiluvchi topshiriqlar quyidagicha tasniflanadi:

1. Muammoli topshidriqlar – o'quvchini mavjud muammoni hal qilishga undaydi, bu esa mantiqiy fikrlashni rag'batlantiradi. Muammoli topshiriqlar o'quvchidan formulani yodlash emas, balki vaziyatni tahlil qilishga qaratilgan.

Misol: Sizda 5 ta olma va do'stingizda 8 ta olma bor. Agar u sizga 3 ta olma bersa, nechta olma bo'ladi?. Agar sizda hosil bo'lgan barcha olmalarni teng 2 ga bo'lsangiz, har bir qismda nechta olma bo'ladi?.

Bu topshiriq arifmetik amalni bajarish bilan birga, vaziyatni tasavvur qilish va yerchimni bosqichma – bosqich qurishga undaydi.

YECHIM: Sizda dastlab 5 ta olma bor. Do'stingiz sizga 3 ta olma berdi, shuning uchun sizda: $5+3=8$ ta bo'ldi. Endi 8 ta olmani ikki qismga bo'lamiz: $8:2=4$ ta olmani har bir qismda bo'ladi.

JAVOB: jami 8 ta olma bo'ldi, uning teng yarmi esa 4 ga teng.

2. Tahliliy topshiriqlar – ma'lumotni tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarishni talab qiladi.

Misol: Quyidagi sonlarning har biri 24 ga bo‘linadimi? “ 48, 72, 90, 58 ”. Har bir sonni 24 ga bo‘lish orqali tekshiring va natijalarni taqqoslang.

Bu topshiriqda o‘quvchi bo‘linish qoidalarini qo‘llaydi va natijalarni tahlil qiladi.

YECHIM: $48:24=2$ – bo‘linadi, chunki natija butun son

$72:24=3$ – bo‘linadi, chunki natija butun son

$90:24=3,75$ – bo‘linmaydi, chunki natija butun son emas

$58:24=2,41$ – bo‘linmaydi, chunki natija butun son emas.

JAVOB: 48 va 72 sonlari 24 ga bo‘linadi, 90 va 58 sonlari esa bo‘linmaydi.

3. Ijodiy topshiriqlar – o‘quvchining tasavvurini, obrazli fikrlashini rivojlantiradi.

Misol: Sonlar orasidagi munosabatni toping va davom ettiring:

2 – 6

3 – 12

4 – 20

5 – ?

SAVOL: 5 ga qanday son mos keladi va nima sababdan?

YECHIM: $2*3=6$, $3*4=12$, $4*5=20$, demak, $5*6=30$

JAVOB: $5*6=30$ bo‘ladi.

4. Bahsli topshiriqlar – bir nechta nuqtayi nazarni ko‘rib chiqish orqali tanqidiy va analitik fikrlashni kuchaytiradi.

Misol: Uchta son berilgan: 2, 4, 8.

Ba‘zi o‘quvchilar aytadi: “Bu sonlar arifmetik progressiya”.

Boshqalar esa aytadi: “Yo‘q, bu geometrik progressiya”.

SAVOL: Qaysi guruh to‘g‘ri fikrda? Yoki ikkala fikrda ham ma‘lum darajada haqiqat bormi?

Bu masala bahsga sabab bo‘ladi, chunki 2, 4, 8 geometrik progressiya, lekin ularning ayrimlari 2 va 4 bo‘lgani uchun arifmetik emas – ammo o‘quvchilar mantiqan izoh topishga urinadi.

5. Tadqiqot topshiriqlar – ma‘lum muammoni o‘rganish, ma‘lumot to‘plash va xulosa chiqarish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

SAVOL: Dildorada 4 ta quti bor. Ularning har birida esa 6 tadan qalam bor. Unda jami nechta qalam bor?

YECHIM: Agar Dildorada 4 ta quti bo‘lsa va ularning har birida 6 tadan qalam bo‘lsa, bu masalani yechish uchun 4 ni 6 ga ko‘paytiramiz. $4*6=24$

JAVOB: Jami 24 ta qalam bor.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida yaratilgan o‘yinlar o‘quvchilarning matematik bilimlarini mustahkamlashda katta ahamiyatga ega. Masalan:

Wordwall – bu sayt va ilova orqali siz “so‘z topish”, “moslashtirish”, “test”, “juftlik o‘yini”, kabi o‘yinlarni o‘ynash mumkin. O‘quvchilar o‘yin orqali darsni mustahkamlaydi. Bu o‘yinlar ham albatta kompyuter yoki telefon orqali o‘ynaladi. Bu darsurlar ham o‘quvchilarni darsga bo‘lgan qiziqishini orttiradi.

Kahoot – bu dastur orqali siz viktorina o‘yinlarini yaratib, o‘quvchilar bilan real vaqtda o‘ynash imkoniga ega bo‘lasiz. O‘quvchilar planshet, kompyuter va telefon orqali o‘ynaladi. Natijalar jonli e‘lon qilinadi, bu esa raqobat va motivatsiyani kuchaytiradi.

Quiz – kahootga o‘xshash, lekin o‘quvchi o‘zi mustaqil ravishda ishlaydi. Har bir savoldan so‘ng to‘g‘ri javob chiqadi, bunda esa o‘quvchi o‘z xatosini o‘rganadi. Yana bir qulaylik tomoni shundaki, o‘qituvchi o‘quvchilarni natijasini ko‘ra oladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ta‘lim eng muhim va dolzarb masalalaridan biridir. Fikrni shakllantirish va o‘stirish o‘quvchilarning mustaqil tafakkurini, tahliliy yondashuvini, hayotiy muammolarini hal etish ko‘nikmasini tarbiyalaydi. Shu nuqtayi nazardan, ta‘lim jarayonida qo‘llanadiganturli topshiriqlar – amaliy, ijodiy, muammoli, izlanishli, tahliliy va mantiqiy topshiriqlar –

o'quvchining intellectual salohiyatini yuzaga chiqaruvchi, mustaqil fikrlashga yo'naltiruvchi eng samarali vositalardan biri hisoblanadi.

Topshiriqlarning o'quvchilarda fikrlashni o'stirishdagi ahamiyati shundaki, ular orqali o'quvchi bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni o'z tajribasida sinab ko'radi, tahlil qiladi, taqqoslaydi va xulosalarga keladi. Bu jarayon tafakkurning chuqurlashuviga, nutqning boyishiga, mustaqil qaror qabul qilish malakasining shakllanishiga xizmat qiladi. Har bir to'g'ri tanlangan topshiriq o'quvchini faollikka, ijodiy izlanishga, o'z fikrini asoslab bayon etishga undaydi. Natijada o'quvchi faqat biluvchi emas, balki fikrlovchi, tahlil qiluvchi va yartishga qodir shaxs sifatida kamol topadi.

O'qituvchi ham topshirni tuzishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini, bilim darajasini, o'quv motivatsiyasini, o'rganilayotgan fan mazmunini hisobga olishi zarur. To'g'ri tashkil etilgan topshiriqlar tizimi o'quvchilarda faqat fikrlash emas, balki muloqot, tahlil, baholash, hamkorlik va ma'suliyat hissini ham rivojlantiradi. Shuningdek, o'quvchilarning fikrini o'stirishda zamonaviy pedagogic texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli ta'lim vositalaridan foydalangan holda tuzilgan topshiriqlar yanada samarali natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kasimov, F. M., Go'zalxon, A. (2023, September). Boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitishda innovatsion yondashuv. In the Role of Sciences in the formation of Unusual Thinking Skills in Young Students: International Scientific-Practical Conference (Czech). (pp. 58-61)
2. Kasimov, F. M., Go'zalxon, A. (2023, March). Dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanish imkoniyatlari. In E Conference Zone (pp. 74-80)
3. Qosimov, M., & Kasimov, F. F. (2021). Methods of teaching to solve non-standard problems. Middle European Scientific Bulletin, 11.
4. To'raqulov N. "Matematika o'qitish metodikasi". – Toshkent: "o'qituvchi", (2018).
5. Qodirova Z. "Marematika darslarida o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish". – Toshkent: TDPU nashriyoti. (2020).
6. Kasimov, F. F. O. G. L. (2021). Masalani muhokama qilib yechish orqali o'quvchilarda xulosa chiqarish ko'nikmasini shakllantirish. Scientific progress, 2(7), 1038-1047.

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA OLIS MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMI

Muxamedova Sharofatjon Muxammadaliyeva

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktorantura (PhD)

Abstract: This article explores the mechanisms for developing the professional-pedagogical competence of teachers working in remote schools within a digital learning environment. The study emphasizes the importance of digital literacy, digital didactics, and the effective use of information and communication technologies as key factors determining teachers' success in modern education. Based on the DigCompEdu framework, the article analyzes how teachers' digital skills, reflective practices, and innovative teaching strategies interact to enhance teaching quality. A step-by-step mechanism for competence development—covering diagnostic assessment, digital resource provision, pedagogical adaptation, and continuous monitoring—is proposed. Strengthening teachers' digital competence is presented as a crucial step toward improving education quality and ensuring teachers' competitiveness in the digital economy.

Keywords: digital learning environment, professional-pedagogical competence, remote schools, digital literacy, DigCompEdu, innovative pedagogy, digital didactics.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития профессионально-педагогической компетентности учителей отдалённых школ в условиях цифровой

образовательной среды. Особое внимание уделено понятиям «цифровая грамотность», «цифровая дидактика» и эффективному использованию информационно-коммуникационных технологий как важнейших факторов успешной деятельности педагога. На основе модели DigCompEdu раскрыта взаимосвязь цифровых навыков, рефлексивной деятельности и инновационных методов преподавания. Предложен поэтапный механизм развития компетентности, включающий диагностику, обеспечение цифровыми ресурсами, педагогическую адаптацию и мониторинг. Повышение цифровых компетенций педагогов рассматривается как ключ к улучшению качества образования и формированию конкурентоспособных кадров в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, профессионально-педагогическая компетентность, отдалённые школы, цифровая грамотность, DigCompEdu, инновационная педагогика, цифровая дидактика.

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli ta'lim muhitida, ayniqsa olis hududlardagi maktab o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Raqamli savodxonlik, raqamli didaktika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish o'qituvchilarning zamonaviy ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilovchi omillar sifatida tahlil qilingan. Tadqiqotda olis maktab sharoitida raqamli infratuzilma, resurslar, motivatsiya va metodik qo'llab-quvvatlash tizimi asosida kompetensiyani rivojlantirishning bosqichma-bosqich mexanizmi ishlab chiqilgan. Maqolada DigCompEdu modeli asosida o'qituvchilarning raqamli ko'nikmalari, refleksiv faoliyati, innovatsion yondashuvlari va baholash usullarining o'zaro bog'liqligi ochib berilgan. Raqamli kompetensiyalarni oshirish ta'lim sifatini yaxshilash va o'qituvchilarni raqobatbardosh kadr sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, kasbiy-pedagogik kompetensiya, olis maktab, raqamli savodxonlik, DigCompEdu, innovatsion pedagogika, raqamli didaktika.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi maktab o'qituvchilaridan yangi kompetensiyalarni talab qilmoqda. Xususan, geografik jihatdan olis hududlarda joylashgan maktablarda (masalan, qishloq maktablari, infratuzilmasi cheklangan joylar) o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish alohida dolzarblikka ega. Raqamli ta'lim muhitida o'qituvchilar odatdagi metodikadan tashqariga chiqib, onlayn va gibrid shakllar, interaktiv resurslar, virtual hamkorlik kabi vositalarni qo'llashga tayyor bo'lishi lozim. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada olis maktab o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmi (ya'ni qanday bosqichlar, yondashuvlar, resurslar orqali) ko'rib chiqiladi.

Butun dunyoda hozir katta e'tibor ostida turgan tushunchalar bular "raqamli savodxonlik, "raqamli ta'lim", "raqamli ta'lim muhiti", "raqamli didaktika" bo'lib hisoblanadi. Hozirgi vaqtda raqamlashtirish inson faoliyatining barcha sohalarini ishonch bilan tezkor egallab bormoqda. Jamiyat oldida endi ana shu raqamli kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan mutaxassislarni tarbiyalash vazifasi turibdi. O'zbekistonda ham Prezident Sh.M.Mirziyoyev raqamli iqtisodiyot, raqamli ta'lim, raqamli aqlli shaharlar qurishminglab dasturchilar tayyorlash to'g'risida qarorlar va farmoyishlar chiqardilar. Raqamli iqtisodiyot raqamli turizm va raqamli ta'lim sohasida qator mutaxassislarni tayyorlash ta'lim dasturiga kiritilgan. Davlat xizmatlarini yo'lga quyib butun aholiga raqamli ta'lim berish ularda raqamli murojat ko'nikmalarini, telefon va kompyuterlardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish yo'lga qo'yilmoqda. Ensiklopediyalarda, informatizatsiya deganda inson hayoti va jamiyatning barcha sohalarida informatsion texnologiyalardan foydalanish tushuniladi deyilgan. Informatizatsiyalashtirish ta'lim sohasida ma'lumotlarni to'plash ishlov berish saqlash va texnik vositalardan foydalanib o'quvchi va o'rganuvchilarga uzatib ularning tafakkurlari va intellektual qobiliyatlariga takomillashtirish nazarda tutiladi. Iqtisod sohasida malakali kompetensiyali xodimlarni tayyorlash hozirgi davrning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Bu davlatimizning ta'lim sohasidagi nufuzli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli ta'lim tizimini yaratish HEMIS

dasturi oliy ta'limda ta'limni raqamlashtirishning yorqin namunasi bo'lib hisoblanadi. Ta'limni barcha turlarini raqamlashtirishni shu darajaga yetkazish kerakki u aholining barcha qatlamiga ta'lim olishga imkon yaratib bersin. Ta'limni raqamlashtirishni shu darajaga yetkazish kerakki barcha ta'lim tashkilotlari va boshqaruv tizimidagi xodimlar undan foydalana olsinlar. Oliy ta'limda HEMIS, o'rta maxsus ta'limda ... o'rta ta'limda elektron kundalik va hokazolar yo'lga tizimli qo'yilishi kerak. Raqamli ta'lim va raqamli iqsodiyotda har bir ishtirokchining kompetensiyalari bo'lishi kerak. Bu degani har bir fuqaroning shaxsiy kompetensiyalari elektron muhitda shakllantiriladi. Uning ko'nikma, malaka, bilim, kompetensiyalari to'plagan tajribasi, turli yutuqlari ko'rinib turadi. Bu fuqaroni mehnat bozorida raqobatbardoshligini ko'rsatadi. Insonni mehnat bozorida raqobatbardoshligini ko'rsatadi.

Inson mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirish maqsadida yetishmaydigan kompetensiyalarini shakllantiradi va malakasini oshiradi. Masalan hozirgi magistratura va maqsadli doktorantida chet tilini bilish darajasini belgilovchi ma'lum sertifikat va guvohnomalarni bo'lmasligi ularni kompetensiyasini oshirishga va malakasini takomillashtirishga turtki beradi. Iqtisodni raqamlashtirish to'g'risidagi davlat siyosati, ta'lim o'rta maxsus ta'lim sohasigacha raqamlashtirilgan sohada ishlay oladigan kompetensiyali xodimlarni pedagoglarni tayyorlash masalasini qo'yadi. Yangi informatsion va kommunikatsion texnologiyalar. raqamlashtirilgan muhitda to'g'ri yo'nalishini olishda pedagoglarga qo'shimcha bilimlar, malakalar zarur bo'ldi.

Raqamli ta'lim va raqamli ta'lim muassasida faoliyat yuritish uchun raqamli kompetensiyalarga ega bo'lishi kerak. Pedagoglarning raqamli kompetensiyalari Yevropa modeli Digital Competence of Educator (Dig Comp Edu) 22 da kompetensiyalar o'rsatilgan. Shulardan 6 ta yo'nalishda raqamli kompetensiyalarni shakllantirish ko'rsatib o'tilgan. Ularni har birini qarab chiqamiz. Birinchi yo'nalish - samarali kasbiy hamkorlik uchun - raqamli kasbiy ta'lim muhitini yaratish. Ikkinchi yo'nalish - raqamli ta'lim resurslarini izlash, yaratish va hamkorlikda ishlash shartlarini shakllantirish. Uchinchi yo'nalish - raqamli asboblarni jihozlarni qurollarni ta'lim samarali jarayonida qo'llash. To'rtinchi yo'nalish - samarali baholash maqsadida raqamli usullardan foydalanish strategiyasi. Beshinchi yo'nalish-raqamli usullar bilan o'rganuvchilarning ta'lim olish imkoniyatlarini yanada kengaytirish. Oltinchi yo'nalish - o'quvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlanishini pedagog tomonidan nazorat qilish va kuzatish. Ikkinchi uchunchi to'rtinchi va beshinchi yo'nalishlar raqamli ta'lim modulining o'zgarishini tashkil qiladi. Ular zamonaviy pedagog qanday kompetensiyalari ega bo'lishi kerakligini chuqur tahlil qilib bergan. Shu orqali o'qituvchi ta'lim muhitida samarali innovatsion faoliyatida raqamli usullardan foydalanishi ko'rsatilgan.

Birinchi yo'nalish raqamli texnologiyalar orqali o'zaro hamkorlikning barcha subektlarni o'quvchilar, hamkasblar va ota-onalarni qamrab oladi. Shu bilan birga bu yo'nalish o'qituvchining refleksiv qobiliyati, o'z pedagogik faoliyatini raqamli texnologiyalar asosida tahlil qilish va raqamli resurs hamda usullardan foydalanib o'zini kasbiy mahoratini oshiradi.

Ikkinchi yo'nalishdagi kompetensiyalar pedagogning raqamli resurslarni tanlab olish qobiliyatini shakllantiradi, o'quvchilarga zarur ma'lumotni topishga adaptatsiya qildiradi, o'zini raqamli bazasini tashkil qiladi va xamkasblari xavfsiz foydalanishlariga sharoit yaratadi. Bu bazadan o'quvchilari va ularni ota-onalari foydalanishlari mumkin.

Uchinchi yo'nalishdagi kompetensiya ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liq bo'ladi. U o'qituvchini ta'lim jarayonidagi tashkilotchi sifatidagi kompetensiyalari bilan bog'liq bo'lib o'quvchilarni guruh bo'lib va avtokom shug'ullanishlariga imkon yaratib ularni rivojlanishiga xizmat qiladi. To'rtinchi yo'nalish bu baholash jarayoni bilan bog'liq bo'lib uni tarkibida shakllangan va umumiy baholashni amalga oshirish mujassamlashgan bo'ladi. Pedagog o'quvchilarning faolligi va bilimini tanqidiy obyektiv, tahlil qilib baholay olishi kerak. O'z vaqtida qayta aloqani o'rnatishda raqamli texnologiyalardan foydalanishi lozim. Beshinchi yo'nalish o'qituvchini raqamli resurslarga kira olishi kerak, shunday qobiliyatga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga ta'limga differensiallashgan va individual, shaxsiy yondashuvni tarbiyalashi kerak bu bilan o'quvchilarni ham raqamli texnologiyalarga jalb qilishi kerak.

O'quvchilarda tug'iladigan raqamli ta'lim muammolarini hal qilishi kerak. O'quvchilarni Raqamli ta'limda o'zini ko'rsatishga yo'l ochib berishi kerak. Oltinchi yo'nalish pedagogning information va mediasavodxonligi bilan bog'liq. Pedagog kasbiy hamkorlikda o'zini informatsiyani yig'ish, raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarni oldidagi muammolarni yuqori saviyada hal qila olishi kerak. Raqamli texnologiyalarda o'quvchilarni samarali o'qishi va ta'lim olishini ta'minlashi lozim. Yuqorida keltirilgan kompetensiyalar pedagogga o'zini ko'rsatishi va faoliyatini takomillashtirishi uchun sharoit yaratib beradi. G.V.Potemkinaning fikriga ko'ra pedagogning raqamli kompetensiyalari ta'limning raqamli didaktik imkoniyatlari va resurslaridan foydalanish imkonini ham beradi. Raqamli didaktikani rivojlanishi uchun didaktik loyixalar va birgalikdagi ta'lim olish va yangi bilimlarni o'zlashtirishni ko'zda tutadi. Hozirgi pedagoglarda raqamli muhitda ishlash bilan birga to'plagan ma'lumotlarni interfaol ishlash ko'nikmalariga ham ega bo'lishi kerak. Qilingan tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkin. O'qituvchilarning oldida hozir yangi kompetensiyalarni rivojlantirish vazifasi turibdi. Bu mas'uliyatli va sharaflı vazifa. Jamiyatni va iqtisodni rivojlantirish uchun ta'limni sifat jihatdan yangi pog'onaga ko'tarib raqamli ta'lim kompetensiyalariga ega bo'lishi kerak. Ayniqsa texnik va texnologik fanlarni o'qitishda bu juda muhim va mas'uliyatli hisoblanadi.

Kasbiy-pedagogik kompetensiya deganda o'qituvchining pedagogik faoliyatni zamonaviy raqamli muhitda samarali tashkil etishga qodir bo'lgan bilimlari, ko'nikmalari, malakalari tushuniladi. Masalan, «axborot kompetentligi» tushunchasi raqamli ta'lim muhitida o'qituvchining axborot-texnologiyalarni, media vositalarini ta'lim jarayonida qo'llash qobiliyatini anglatadi. Shuningdek, metodik tayyorgarlik, refleksiv faoliyat, innovatsion pedagogika yondashuvlari kabi komponentlar ham muhim ekanligi ta'kidlangan.

Olis maktablar sharoiti va raqamli ta'lim muhitining xususiyatlari:

Cheklangan internet yoki infratuzilma (masalan, qattiq internet aloqasi mavjud emas).

1. Raqamli ta'lim resurslari va uskunalari yetishmasligi.
2. O'qituvchilarning raqamli vositalar bilan tajribasi cheklanganligi.
3. Masofaviy yoki gibrid ta'lim shakllarida o'qituvchi-o'quvchi hamkorligining yangi formalariga moslashish zarurati. Bu sharoitda o'qituvchilar uchun raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish yanada muhim bo'ladi.

Quyida olis maktab o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini raqamli ta'lim muhitida rivojlantirish bo'yicha mexanizm bosqichlari keltirilgan:

1. Talablarni aniqlash va diagnostika

O'qituvchilarning hozirgi raqamli kompetensiya darajasini o'lchash: axborot-texnologiya savodxonligi, metodik raqamli pedagogika, innovatsion didaktika va boshqalar.

Hududning infratuzilma sharoitlarini va resurslarni tahlil qilish.

2. Resurslar va qo'llab-quvvatlash tizimini tashkil etish

Zarur texnik vositalar (kompyuter, planshet, internet aloqasi) va ta'lim platformalarini yetkazib berish.

O'qituvchilar uchun onlayn kurslar, vebinarlar, mentorlik tizimi orqali malaka oshirish.

Regional yoki maktab tarmog'i ichida "ra'no bo'lib xizmat qiluvchi" trener-o'qituvchilarni tayyorlash (cascade model) orqali kengaytirilgan tayyorgarlik.

3. Pedagogik va metodik faoliyatlarni raqamli muhitga moslash

O'qituvchilarning interaktiv darslar, virtual guruhlar, multimedia materiallari yaratish ko'nikmalarini oshirish.

Refleksiv amaliyot (o'z darslarini videoga olish, tahlil qilish), hamkorlikda o'qituvchilar jamiyatini shakllantirish.

Innovatsion metodlar: "smart-learning", blended learning, onlayn baholash tizimlari.

4. Monitoring, baholash va muvofiqlashtirish

Kompetensiya rivojlanish darajasini muntazam baholab borish (savodxonlik testlari, o'qituvchilarning digital portfoliolari, darslarda qo'llanilgan texnologiyalar tahlili).

Nosozliklar aniqlangach, qo'shimcha treninglar, jarayonni qayta sozlash.

Yutuqlarni rag'batlantirish: sertifikatlar, ko'rib chiqish, eng yaxshi tajribalarni ommalashtirish.

5. Ustuvor omillar va tavsiyalar

O'qituvchilarni motivatsiyalash: texnologiyalarni qo'llashga ijobiy munosabat shakllantirish, o'z faoliyatida o'ziga doimiy yangilanishni targ'ib qilish.

Administrativ qo'llab-quvvatlash va rahbarlik yondashuvi: maktab va hudud rahbarlari raqamli ta'limni rivojlantirishga yo'l ochishi muhim.

Kengaytirilgan hamkorlik: hududidagi boshqa maktablar, oliy ta'lim muassasalari, ta'lim texnologiyalari kompaniyalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Raqamli ta'lim muhitida o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni murakkab va ko'p omilli hisoblanadi. O'rganilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi yuqori bo'lsa, pedagogik va texnologik kompetensiyalari ham yaxshilanishi mumkin. Biroq, ayniqsa olis maktablarda infratuzilma muammolari, o'qituvchilarning ishonchi pastligi va qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi kabi to'sqinliklar uchraydi. Shu munosabat bilan mo'ljallangan mexanizm orqali bu holatlarni bosqichma-bosqich yengish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'lim muhitida olis maktab o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmi quyidagi bosqichlardan iborat: diagnostika → resurs va qo'llab-quvvatlash → pedagogik moslashuv → monitoring va baholash → ustuvor omillarni rag'batlantirish. Ushbu mexanizmning samarasi uchun infratuzilma, motivatsiya va rahbarlik yondashuvi kabi omillar muhim rol o'ynaydi. Kelgusida hudud maktablarida tadqiqotlar amalga oshirilishi va qo'llanilayotgan mexanizmlarning natijalari matritsa shaklida tahlil qilinishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raxmatov I., Matematova S. "Raqamli ta'lim muhitida pedagoglarni samarali ishlashi uchun kompetensiyalarni shakllantirish". Science & Education.

2. Hamroyeva O. "Raqamli ta'lim muhitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kommunikativ kompetentligini takomillashtirish sharoitlari". Pedagogik Tadqiqotlar Jurnali.

3. Azimova S. "Raqamli ta'lim muhitida axborot kompetentligi atamasining mohiyati va tuzilmasini o'rganish". Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan.

4. Nazarova N. "Development of Digital Competence of Future Primary School Teachers: Challenges and Strategies". European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices. europeanscience.org

5. Xudayberdiyeva M.K. "Raqamli ta'lim muhitida XXI asr o'qituvchilari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va ularni rivojlantirish omillari".

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH (TARBIYA FANI HISOBIDA)

Raximova Zaxro Abdulatipjon qizi

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika
universiteti ta‘lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta‘lim) 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada integrativ yondashuvning zamonaviy pedagogik ta‘lim tizimida, xususan tarbiya fanini o‘qitishda va bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirishdagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Integrativ yondashuv o‘qituvchining shaxsiy, kasbiy va tarbiyaviy kompetensiyalarini yagona tizimda uyg‘unlashtirish orqali, o‘quvchilarda ijtimoiy-axloqiy, ma‘naviy va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Maqolada mahalliy va xorijiy olimlar – Yo‘ldoshev, Hasanboyeva, Dewey, Vygotsky, Freire, Darling-Hammond va boshqalar fikrlari tahlil qilinib, O‘zbekiston ta‘lim siyosatidagi integrativ yondashuvning o‘rni va istiqbollari ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, integratsiyalashgan ta‘limning metodologik, psixologik hamda amaliy jihatlarini yoritilib, o‘qituvchi kasbiy mahoratini rivojlantirishning samarali mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: integrativ yondashuv, tarbiya fani, boshlang‘ich ta‘lim, kasbiy mahorat, pedagogik kompetensiya, shaxsiy rivojlanish, metodik tayyorgarlik, pedagogik refleksiya, innovatsion ta‘lim.

Bugungi kunda O‘zbekiston ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning markazida o‘qituvchining kasbiy salohiyatini oshirish masalasi turadi. Chunki ta‘lim sifati, avvalo, o‘qituvchining kasbiy mahoratiga, metodik yondashuvlariga, innovatsion fikrlash darajasiga bog‘liq. Xususan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari – ta‘limning poydevorini yaratuvchi asosiy kuch bo‘lib, ularning kasbiy mahorati bolalarning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi o‘ringa ega. Shu sababli, zamonaviy pedagogik jarayonda o‘qituvchilarni tayyorlashda integrativ yondashuvning ahamiyati ortib bormoqda.

Integrativ yondashuv deganda, o‘qituvchining nazariy bilimlari, amaliy tajribasi, metodik mahorati va shaxsiy fazilatlarini bir tizimda uyg‘unlashtiruvchi ta‘limiy konsepsiya tushuniladi. Bu yondashuv o‘qituvchini faqat bilim beruvchi emas, balki shaxsni tarbiyalovchi, o‘quvchi rivojlanishining yo‘lboshchisi sifatida ko‘radi. Shuning uchun ham tarbiya fanini o‘qitishda integrativ yondashuv o‘qituvchining kasbiy mahoratini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik integratsiya nazariyasi Vigotskiy, Dewey, Bruner va Freire kabi olimlar asarlarida o‘z ifodasini topgan. Ularning fikriga ko‘ra, o‘qituvchining kasbiy yetukligi uning fanda, amaliyotda va tarbiya jarayonida yagona tizimda fikr yuritish olish qobiliyatiga bog‘liq. Dewey ta‘limni “ijtimoiy tajriba uzluksizligi” sifatida talqin etib, fanlararo bog‘liqlikni o‘qituvchining metodik tayyorgarligi bilan uzviy aloqada ko‘radi. Freire esa o‘qituvchini “ozod qiluvchi ta‘lim”ning markaziy sub‘ekti sifatida ko‘rsatadi – u bilimni yetkazuvchi emas, balki o‘quvchi bilan birgalikda bilim yaratuvchi hamkor shaxsdir.

Integrativ yondashuvni amaliyotga tatbiq etish boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirish jarayonida samarali mexanizm hisoblanadi. Bu jarayonda o‘qituvchi nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtiradi, balki ularni tarbiya va metodik faoliyat bilan uyg‘unlashtiradi. Masalan, tarbiya darsida axloqiy va ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida musiqa, san‘at, jismoniy tarbiya va ijtimoiy fanlardan elementlarni integratsiyalash orqali o‘quvchilarning ijtimoiy va axloqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Empirik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, integrativ yondashuvni tatbiq etgan o‘qituvchilar dars jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning ijtimoiy-axloqiy va ma‘naviy rivojlanishini oshirish, shuningdek o‘z shaxsiy va professional o‘qishlarini muntazam ta‘minlash

imkoniga ega bo'ladi. Shu bilan birga, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va ijtimoiy mas'uliyatni his qilish qobiliyatlari rivojlanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, integrativ yondashuv boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tarbiya fani bo'yicha kasbiy mahoratini oshirishning samarali vositasi hisoblanadi. Integratsiyalashgan metodik va tarbiyaviy faoliyatlar, muntazam refleksiya, shaxsiy rivojlanishga e'tibor va hamkasblar bilan hamkorlik pedagogik jarayonning sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Antoniou, P., et al. (2011). Investigating the Effectiveness of the Dynamic Integrated Approach (DIA) in Teacher Professional Development. CEPS Journal.
2. Uskova, N., et al. (2019). Integrative Approach in Teacher Training: Theory and Practice. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences.
3. Learning Policy Institute. (2017). Effective Teacher Professional Development: Recommendations and Practices.
4. Darling-Hammond, L., Hyler, M., & Gardner, M. (2017). Effective Teacher Professional Development. Palo Alto: Learning Policy Institute.
5. Yo'ldoshev, Sh. (2018). Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirishning innovatsion usullari. Toshkent.
6. Hasanboyeva, A. (2019). Tarbiya fanini integratsiyalash pedagogikasi. Toshkent.
7. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
8. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Bruner, J. (1966). Toward a Theory of Instruction. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Freire, P. (1970). Pedagogy of the Oppressed. New York: Herder and Herder.

SOTSIOLINGVISTIK KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Nadirxanova Nozima Alisherovna

Buxoro davlat pedagogika institut tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada sotsiolingvistik ko'nikmaning mazmuni, uning xorijiy til o'qitish jarayonidagi o'rnini va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarda sotsiolingvistik ko'nikmalarni rivojlantirishda zamonaviy interfaol metodlar, madaniyatlararo muloqot topshiriqlari hamda kommunikativ yondashuvning o'rnini yoritiladi.

Kalit so'zlar: sotsiolingvistik kompetensiya, kommunikativ yondashuv, madaniyatlararo muloqot, til o'rgatish metodikasi, pragmatolingvistika.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida xorijiy tilni bilish faqat grammatik yoki leksik bilimlar majmuasi bilan cheklanmaydi. Til o'rganishning muhim maqsadlaridan biri sotsiolingvistik ko'nikmalarni shakllantirish, ya'ni turli madaniyat vakillari bilan to'g'ri, madaniyatga mos muloqot qilish qobiliyatidir. Sotsiolingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismi bo'lib, tilni ijtimoiy kontekstda to'g'ri ishlatish malakasini anglatadi.

XXI asrda tillarni o'rgatish paradigmasi tubdan o'zgardi. Ilgari asosiy e'tibor grammatik qoidalar va lug'at boyligini oshirishga qaratilgan bo'lsa, hozirgi kunda tilni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay bilish, madaniyatlararo muloqotni samarali amalga oshirish birinchi o'ringa chiqmoqda. Yevropa Kengashi tomonidan ishlab chiqilgan Tillarni o'rganish uchun umumiyevropa kompetensiyalar tizimi ham aynan shu yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi. Sotsiolingvistik ko'nikmalar nafaqat til o'rganuvchilarning grammatik bilimlarini oshiradi, balki ularni turli ijtimoiy kontekstlarda muvaffaqiyatli muloqot qilishga tayyorlaydi. Bu ayniqsa

xalqaro munosabatlar, turizm, biznes va akademik almashinuvlar kengayib borayotgan bir davrda nihoyatda zarur ko'nikmalardir.

Sotsiolingvistik ko'nikma o'quvchining ma'lum bir ijtimoiy vaziyatda til birliklarini mos ravishda qo'llay bilish qobiliyatidir. U bir necha muhim tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ularning har biri alohida ahamiyatga ega. Birinchidan, nutq etiketini bilish har bir madaniyatda o'ziga xos shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan, salomlashish, murojaat shakllari, minnatdorchilik bildirish, uzr so'rash kabi kundalik muloqot elementlari turli tillarda va madaniyatlarda turlicha ifodalanadi. Ingliz tilida "How are you?" so'rovi ko'pincha rasmiy salomlashish shakli bo'lsa, o'zbek tilida bu savol odatda yaqin odamlar o'rtasida qo'llaniladi va haqiqiy javob kutiladi. Murojaat shakllari ham sotsiolingvistik kompetensiyaning muhim qismidir. Rasmiy va norasmiy muloqotda turli murojaat shakllarini tanlash, yoshga, ijtimoiy mavqega va madaniy an'analarga bog'liq. Masalan, nemis tilida "Sie" va "du" shakllari, fransuz tilida "vous" va "tu" shakllari, o'zbek tilida "siz" va "sen" shakllari o'rtasidagi farqni to'g'ri tushunish va qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, ijtimoiy roldan kelib chiqqan nutq me'yorlarini tanlay bilish zarur. Til o'rganuvchi o'zini turli ijtimoiy rollarda topishi mumkin: talaba, ish beruvchi, xaridor, mehmon va hokazo. Har bir rol o'ziga xos nutq shakllarini talab qiladi. Masalan, rasmiy yig'ilishda so'zlash usuli do'stona suhbatdagi usuldan tubdan farq qiladi. Bu farqlarni tushunish va amalda qo'llay bilish sotsiolingvistik kompetensiyaning asosini tashkil etadi. Ijtimoiy kontekst, shuningdek, tovush balandligi, nutq tezligi, to'xtalishlar va hatto sukunat ma'nolarini ham belgilaydi. Ba'zi madaniyatlarda sukunat hurmat belgisi hisoblanadi, boshqalarida esa muloqotning uzilishi deb qabul qilinadi.

Uchinchidan, madaniyatlararo farqlarni anglash sotsiolingvistik ko'nikmaning muhim tarkibiy qismidir. Til o'rganuvchi nafaqat grammatik va leksik jihatdan to'g'ri gapirishni, balki madaniy jihatdan mos tarzda muloqot qilishni ham o'rganishi kerak. Bu boshqa madaniyatning qadriyatlarini, odatlarini, tabuolarini va muloqot me'yorlarini tushunishni o'z ichiga oladi. Masalan, ba'zi madaniyatlarda to'g'ridan-to'g'ri javob berish hurmatli hisoblanadi, boshqalarida esa bilvosita ifodalar yoqimliroq qabul qilinadi. Yaponiyada "yo'q" so'zini ochiq aytish noqulay holat yaratishi mumkin, shuning uchun odamlar ko'pincha bilvosita iboralardan foydalanadi. O'zbek madaniyatida mehmonxo'rlik alohida ahamiyatga ega va bu madaniy xususiyat til orqali turli shakllarda namoyon bo'ladi.

To'rtinchidan, pragmatik moslashuv vaziyatga, joyga, suhbatdoshga qarab nutqni moslashtira olish qobiliyatidir. Bu ko'nikma talabaning nutq stilini, leksik tanlovini va hatto imo-ishoralarni kontekstga muvofiq o'zgartirishni talab qiladi. Masalan, bir xil ma'lumotni professor va yaqin do'stga turlicha yetkazish zarurati paydo bo'ladi. Pragmatik kompetensiya, shuningdek, hazil, kinoya, metafora va boshqa obrazli ifodalarni tushunish va qo'llashni ham o'z ichiga oladi. Bu elementlar ko'pincha madaniyatga chuqur bog'liq bo'lib, ularni noto'g'ri qo'llash tushunmovchiliklar yoki hatto noqulay vaziyatlarga olib kelishi mumkin.

Til o'rgatishda sotsiolingvistik ko'nikmalarni shakllantirish uchun bir necha samarali metodlar mavjud. Kommunikativ yondashuv 1970-yillardan boshlab til o'qitishda keng qo'llanila boshladi va hozirda eng samarali metodlardan biri sifatida tan olingan. Bu yondashuv tilni muloqot vositasi sifatida o'rgatishga qaratilgan bo'lib, real hayotiy vaziyatlarda muloqot qilishni o'rgatadi. Kommunikativ yondashuvning asosiy tamoyillari tilni real muloqot vaziyatlarida o'rganish, til o'rganuvchining faol ishtirokini ta'minlash, ma'no yetkazishga ustuvorlik berish, autentik materiallardan foydalanish va xatolarni tabiiy jarayon sifatida qabul qilishdan iborat. Bu yondashuvda darslar ko'pincha juftlik yoki guruh ishlari shaklida tashkil etiladi. Talabalar real hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qiladi: restoranda buyurtma berish, do'konda xarid qilish, mehmonxonada joy band qilish va hokazolar. Bu mashqlar orqali ular nafaqat til bilimlarini oshiradi, balki ijtimoiy kontekstda to'g'ri nutq shakllarini ham o'rganadi.

Madaniyatlararo yondashuv til bilan birga madaniyatni ham o'rganishga e'tibor qaratadi. Bu yondashuv tilning madaniyat kontekstida o'rganilishi kerakligini ta'kidlaydi, chunki til madaniyatning ko'zgusi hisoblanadi. Madaniyatlararo yondashuvning muhim jihatlari turli

madaniyatlar o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklarni o'rganish, stereotiplar va noto'g'ri tasavvurlarni bartaraf etish, madaniy sezgirlikni rivojlantirish, o'z madaniyatini chuqurroq tushunishga yordam berish va madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini shakllantirish. Bu yondashuvda talabalar autentik madaniy materiallar bilan tanishadi: filmlar, qo'shiqlar, adabiyot asarlari, gazeta maqolalari. Ular madaniy bayramlar, an'analar, odob-axloq qoidalari haqida bilib oladi va bu bilimlarni amaliy muloqotda qo'llashni o'rganadi.

Vaziyatli mashqlar talabalarning muayyan sotsial holatga mos so'zlash usullarini tanlash imkonini beradi. Bu mashqlar real hayot vaziyatlariga asoslangan bo'lib, talabalarni amaliy muloqotga tayyorlaydi. Vaziyatli mashqlarga misollar sifatida aeroport yoki vokzalda yo'l so'rash, tibbiy muassasada shifokor bilan suhbatlashish, ish suhbatida ishtirok etish, norozilik yoki shikoyat bildirish, taklif yoki taklifnomaga javob berish, rasmiy yig'ilishda fikr bildirish kabi vaziyatlarni ko'rsatish mumkin. Har bir vaziyat uchun talabalar tegishli leksika, grammatik konstruksiyalar va sotsiolingvistik qoidalarni o'rganadi. Mashqlar davomida ular turli rollarni o'ynab, turli ijtimoiy kontekstlarda qanday nutq shakllarini tanlash kerakligini amaliy ravishda o'rganadi.

Rol o'yinlari sotsiolingvistik moslashuvni amaliy tarzda shakllantiradi va talabalarni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlashda juda samarali hisoblanadi. Rol o'yinlarining afzalliklari xavfsiz muhitda turli ijtimoiy rollarni sinab ko'rish imkoniyati, tabiiy muloqot sharoitlarini yaratish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish, madaniyatga mos nutq shakllarini amalda qo'llash va o'ziga ishonchni oshirishdan iborat. Rol o'yinlarini tashkil etishda o'qituvchi aniq vaziyat, rollar va maqsadlarni belgilab beradi. Masalan, talabalar do'konda sotuvchi va xaridor rollarini o'ynashlari mumkin, bunda biri rasmiy, ikkinchisi esa norasmiy usulda muloqot qilishi talab etilishi mumkin. Shunday qilib, talabalar bir xil vaziyatda turli sotsial kontekstlarda qanday o'zgarishlar bo'lishini tushunib oladi.

Kuzatish va tahlil usuli talabalarni real muloqot namunalarini kuzatish va tahlil qilishga o'rgatadi. Talabalar videolar, filmlar yoki jonli muloqot namunalarini kuzatadi va ularni sotsiolingvistik jihatdan tahlil qiladi: qanday nutq shakllari ishlatilgan, muloqot qanday kontekstda sodir bo'lgan, ishtirokchilar o'rtasida qanday ijtimoiy munosabatlar mavjud, qanday nonverbal elementlar ishlatilgan, madaniy xususiyatlar qanday namoyon bo'lgan. Bu usul tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va talabalarni nafaqat tilni ishlatish, balki uni tahlil qilish va tushunishga ham o'rgatadi.

Zamonaviy ta'limda axborot texnologiyalari sotsiolingvistik ko'nikmalarni mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi. Onlayn platformalar, videomuloqotlar, podkastlar va virtual madaniy muhitlar til o'rganuvchilarga keng imkoniyatlar taqdim etadi. "Zoom Conversation Exchange", "Tandem", "HelloTalk", "iTalki" kabi platformalarda talabalar chet ellik suhbatdoshlar bilan jonli muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu platformalar til tashuvchilari bilan bevosita muloqot imkoniyati, turli madaniyatlar bilan tanishish, real vaqt rejimida til amaliyoti, madaniy almashuvni amalga oshirish va xalqaro do'stliklar o'rnatish kabi afzalliklarga ega.

Multimediya resurslari orqali talabalar autentik madaniy materiallarga oson kirish imkoniyatiga ega bo'ladi. YouTube va boshqa video platformalar orqali til tashuvchilarining real nutqini tinglash, podkastlar orqali turli mavzularda suhbatlarni eshitish, ijtimoiy tarmoqlar orqali til tashuvchilari bilan muloqot qilish, virtual sayohatlar orqali madaniy muhitlarni kashf etish, onlayn gazetalar va jurnallar orqali dolzarb madaniy va ijtimoiy hodisalar bilan tanishish mumkin. Zamonaviy mobil ilovalar va onlayn platformalar ham sotsiolingvistik ko'nikmalarni rivojlantirishda katta yordam beradi. Duolingo, Babbel, Rosetta Stone kabi ilovalar kontekstli til o'rgatish uchun vaziyatli mashqlarni taqdim etadi. Quizlet va Anki kabi ilovalar sotsiolingvistik leksikani o'rganish uchun flashcard-lardan foydalanadi. Virtual voqelik texnologiyalari esa immersiv til o'rganish tajribasini taqdim etadi.

Google Docs, Padlet, Miro kabi onlayn hamkorlik vositalari orqali talabalar xalqaro loyihalarda ishtirok etishlari, turli madaniyatlardan bo'lgan tengdoshlari bilan birgalikda ishlashlari mumkin. Bu ularning yozma muloqot ko'nikmalarini va madaniyatlararo hamkorlik

qobiliyatlarini rivojlantiradi. Zamonaviy texnologiyalar nafaqat ta'lim jarayonini qiziqarli qiladi, balki talabalarni haqiqiy global muloqot muhitiga kiritadi, bu esa ularning sotsiolingvistik kompetensiyasini amaliy tarzda rivojlantirishga yordam beradi.

O'qituvchi sotsiolingvistik o'qitish jarayonida faqat bilim beruvchi emas, balki madaniyatlararo vositachi vazifasini bajaradi. U bir necha muhim vazifalarni amalga oshiradi. Birinchidan, o'qituvchi to'g'ri sotsiolingvistik xulq-atvorning namunasini ko'rsatadi. U turli vaziyatlarda qanday muloqot qilish kerakligini amaliy ravishda namoyish etadi va talabalar uchun model bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, o'qituvchi talabalarning sotsiolingvistik xatolarini aniqlaydi va tahlil qiladi. U grammatik xatolardan farqli ravishda, sotsiolingvistik noto'g'ri qo'llanishlar ko'pincha muloqot samaradorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatishini tushuntiradi. Masalan, "Sen menga yordam bera olasanmi?" deb so'zlagan talaba grammatik jihatdan to'g'ri gapirgan bo'lsa-da, rasmiy vaziyatda bu noo'rin bo'lishi mumkin.

Uchinchidan, o'qituvchi madaniy tarjimon vazifasini bajaradi. U madaniy farqlarni tushuntirib beradi, stereotiplarni sindiradi va madaniyatlararo tushunishni rivojlantiradi. U o'z madaniyati va o'rganilayotgan til madaniyati o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi. To'rtinchidan, o'qituvchi fasilitator yoki yetaklovchi sifatida talabalarni mustaqil o'rganishga yo'naltiradi, ular uchun imkoniyatlar yaratadi va muloqot jarayonini boshqaradi. U talabalarni real muloqot vaziyatlarida ishtirok etishga rag'batlantiradi va ularning ishonchini oshiradi. Beshinchidan, o'qituvchi baholovchi sifatida talabalarning sotsiolingvistik kompetensiyasini baholaydi. Bunda u nafaqat grammatik to'g'rilikka, balki muloqotning muvaffaqiyati, madaniy mosligi va pragmatik to'g'riligiga ham e'tibor beradi.

Sotsiolingvistik ko'nikmalarni baholash murakkab jarayon bo'lib, u turli usullarni talab qiladi. Kuzatish usulida o'qituvchi talabalarning real yoki simulyatsiya qilingan muloqot vaziyatlaridagi xulq-atvorini kuzatadi va baholaydi. Bu usul talabaning sotsiolingvistik kompetensiyasi haqida to'liq tasavvur beradi. Portfolio usulida talabalar o'zlarining sotsiolingvistik rivojlanishini aks ettiruvchi materiallar to'plamini tayyorlaydi: video yozuvlar, audio namunalar, yozma ishlar, refleksiyalar va hokazo. Bu usul talabaning vaqt davomida qanday rivojlanganligini ko'rsatadi. O'z-o'zini baholash usulida talabalar o'zlarining sotsiolingvistik ko'nikmalarini mustaqil baholaydi, bu esa refleksiv fikrlashni rivojlantiradi va talabalarning o'z ta'lim jarayoniga mas'uliyatini oshiradi. Tengdoshlar tomonidan baholash usulida talabalar bir-birlarining muloqot ko'nikmalarini baholaydi, bu tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Vaziyatli testlarda esa talabalar muayyan sotsial vaziyatlarga mos nutq shakllarini tanlashlari yoki ishlab chiqishlari so'raladi.

Sotsiolingvistik ko'nikmalarni rivojlantirishda bir qator qiyinchiliklarga duch kelish mumkin. Madaniy stereotiplar va noto'g'ri tasavvurlar talabalarning to'g'ri muloqotiga xalaqit beradi. Ona tili interferensiyasi ham muammo yaratadi, chunki talabalar o'z ona tilining sotsiolingvistik qoidalarini xorijiy tilga noo'rin ko'chirish xavfi mavjud. Ba'zi tillarda yoki mintaqalarda sifatli autentik madaniy materiallar topish qiyin bo'lishi mumkin. Barcha talabalar til tashuvchilari bilan bevosita muloqot qilish imkoniyatiga ega emaslar. Ba'zi talabalar madaniy farqlarni anglash va hurmat qilishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Bu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun bir necha yechimlar mavjud. Tanqidiy madaniy xabardorlik orqali o'qituvchilar talabalarni stereotiplarni tanib olishga va ularni bartaraf etishga o'rgatadi. Turli madaniy istiqbollarni ko'rib chiqish va muhokama qilish orqali talabalarning madaniy tushunchalari boyiyadi. Kontrastiv tahlil usulida ona tili va o'rganilayotgan tilning sotsiolingvistik xususiyatlarini qiyoslash orqali talabalar farqlarni anglashlari va noto'g'ri transferdan qochlari mumkin. Raqamli resurslardan foydalanish orqali zamonaviy texnologiyalar yordamida butun dunyo bo'ylab autentik madaniy materiallarga kirish imkoniyatlari mavjud. Virtual almashinuvlar orqali onlayn platformalar yordamida xalqaro til almashinuv dasturlarida ishtirok etish til tashuvchilari bilan muloqot qilish imkonini beradi. Madaniyatlararo sensitivlik mashqlari orqali maxsus ishlab chiqilgan mashqlar yordamida talabalarning madaniy sezgirligini rivojlantirish mumkin.

Sotsiolingvistik ko'nikmalarni rivojlantirish sohasi doimiy ravishda takomillashib bormoqda va kelajakda bir qator istiqbollari mavjud. Sun'iy intellekt integratsiyasi yordamida personallashtirilgan sotsiolingvistik mashqlar va real vaqt rejimida qayta aloqa olish imkoniyatlari kengayadi. Virtual va kengaytirilgan voqelik texnologiyalari immersiv madaniy tajribalarni taqdim etadi, bu esa talabalarni xorijiy madaniy muhitga virtual tarzda "jo'natish" imkonini beradi. Korpus lingvistikasidan foydalanish orqali katta til korpuslari tahlili asosida sotsiolingvistik qo'llanishlarning real namunalari aniqlanadi va o'qitishda qo'llaniladi. Mikroo'qitish orqali qisqa, maqsadli sotsiolingvistik darslar mobil ilovalar orqali taqdim etiladi, bu esa doimiy va qulay o'rganish imkonini beradi. Global hamkorlik loyihalari kengayib, xalqaro ta'lim institutlari o'rtasida hamkorlik orqali talabalar real global loyihalarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Sotsiolingvistik kompetensiya nafaqat til bilimi, balki madaniy bilim, ijtimoiy ong va pragmatik moslashuvchanlikni o'z ichiga olgan kompleks ko'nikmadir. Bu ko'nikmani rivojlantirish uzoq muddatli va murakkab jarayon bo'lib, o'qituvchi, talaba va ta'lim muhitining faol hamkorligini talab qiladi. Zamonaviy globallashtirilgan dunyoda sotsiolingvistik kompetensiyaga ega bo'lish shunchaki afzallik emas, balki zaruriy ko'nikmadir. U talabalarga nafaqat xorijiy tilda samarali muloqot qilish, balki turli madaniyatlar o'rtasida vositachi bo'lish, xalqaro hamkorlikda ishtirok etish va global fuqaro sifatida o'z o'rnini topish imkonini beradi.

O'zbekiston ta'lim tizimida sotsiolingvistik yo'nalishni kuchaytirish xorijiy tillarni o'rgatish sifatini tubdan yaxshilaydi va yosh avlodni XXI asr talabalariga mos ravishda tayyorlaydi. Bu sohada zamonaviy metodlar, texnologiyalar va xalqaro tajribalardan unumli foydalanish orqali biz talabalarimizni nafaqat tilni biluvchi, balki turli madaniyatlar va xalqlar o'rtasida samarali muloqot qila oladigan, madaniyatlararo anglashuvni rivojlantiradigan mutaxassislar sifatida tayyorlashimiz mumkin. Sotsiolingvistik kompetensiya rivojlangan mutaxassislar xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh bo'ladi va mamlakatimizning xalqaro aloqalarini mustahkamlashga o'z hissalarini qo'shadi.

Xulosa. Sotsiolingvistik ko'nikmalarni rivojlantirish xorijiy til o'qitishning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon nafaqat til o'rganishni, balki boshqa madaniyatni anglashni ham ta'minlaydi. Kommunikativ va madaniyatlararo yondashuvlarni uyg'unlashtirish, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash hamda real muloqot vaziyatlarini yaratish orqali talabalarda samarali sotsiolingvistik kompetensiya shakllantirish mumkin. Sotsiolingvistik ko'nikmalar zamonaviy til ta'limining ajralmas qismi bo'lib, ular talabalarni global muloqotga tayyorlaydi, madaniyatlararo tushunishni rivojlantiradi va kelajak kasbiy muvaffaqiyatlarining asosini yaratadi. Shuning uchun til o'qituvchilari ushbu yo'nalishga alohida e'tibor qaratishlari va doimiy ravishda o'z metodik mahoratlarini takomillashtirishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. Harmondsworth: Penguin.
2. Canale, M. & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics.
3. Kramsch, C. (1998). Language and Culture. Oxford University Press.
4. Shomurodova, M. (2021). Xorijiy til o'qitish metodikasi. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Council of Europe (2001). Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). Cambridge University Press.
6. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.
7. Celce-Murcia, M., Dörnyei, Z., & Thurrell, S. (1995). Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model with Content Specifications. Issues in Applied Linguistics, 6(2), 5-35.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK MEROSIDAN FOYDALANIB BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TARIXIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

Kasimova Odina Alimjonovna

Nizomiy nomidagi O'z. M.P.U.

boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası o'qituvchisi p.f.f.d. (PhD),

Qahhorova Xilola Davron

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi yo'nalishi

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqolada Sharq mutafakkirlarining ilmiy va ma'naviy merosidan foydalanishning boshlang'ich ta'lim tizimidagi ahamiyati tahlil qilingan. Mutafakkirlarning ilm, ma'rifat va komillik haqidagi g'oyalari zamonaviy ta'lim bilan uyg'unlashtirilgan holda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, pedagogik meros, tarixiy tafakkur, boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, ma'naviyat, ilmiy dunyoqarash, tarbiya.

Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning fikrlash doirasini, dunyoqarashini kengaytirish va tarixiy ongini shakllantirishdir"- deydi Islom Karimov. Boshlang'ich ta'lim bu jarayonning poydevori hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda ta'lim va tarbiyada olg'a surilgan g'oya o'quvchilar kelajagiga ta'sir qiladi. Sharq mutafakkirlarining boy ilmiy va ma'naviy merosi bugungi kunda ta'lim tizimida katta o'rin tutadi. Ularning qarashlari zamonaviy pedagogik g'oyalar bilan uyg'unlashib, o'qituvchilar uchun muhim usuliy qo'llanma sifatida xizmat qiladi.

Sharq mutafakkirlari insonni tarbiyalashda ilm, axloq, mehnatsevarlik va tafakkurni asosiy omil deb bilganlar. Ularning asarlarida inson komilligi, ma'naviy poklik va bilimga intilish g'oyalari ustuvor o'rin egallaydi.

Al-Farobiy "Fozil odamlar shahri" asarida komil inson g'oyasini ilgari surib, insonni ilm va tafakkur orqali kamolga yetkazish zarurligini ta'kidlaydi.

Ibn Sino esa "Donishnoma" asarida a'lim va tarbiyani bir biridan ajratib bo'lmashligini asoslab, yoshlarni ilmiy tafakkurga o'rgatish usullarini bayon etadi. Alisher Navoiy esa o'zining "Mahbub ul-qulub", "Xamsa" asarlarida insonni komil axloqli va ma'naviy barkamol etib tarbiyalashni ta'limning asosiy vazifasi deb bilgan. Ushbu allomalarning qarashlari nafaqat tarixiy, balki pedagogik jihatdan ham katta ahamiyatga ega desak adashmagan bo'lamiz. Chunki ular o'z asarlarini pedagog xodimlar uchun dasturilamal qilib ketgan. Hozirgi kunda pedagoglar ularning mag'zini chaqsa bo'ldi.

Boshlang'ich sinf davrida o'quvchilarning dunyoqarashi endigina shakllanadi. Shu bois ularni o'z xalqining tarixiy merosi bilan tanishtirish, tarixiy voqealarni mantiqan tahlil qila olishga o'rgatish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi, va bu jarayon boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun juda samarali ta'sir ko'rsatdi.

„Tarixiy tafakkur o'quvchini tarixni o'rganish orqali o'z qadr-qimmatini, o'z-o'zini anglagan ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishga da'vat etad²⁴“- deydi A.G' Mixliyev.

Tafakkurni shakllantirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Tarixiy shaxslar hayoti va faoliyatini o'rganish orqali.
2. Xalq og'zaki ijodi, maqollar, rivoyatlar orqali tarixda ilgari surilgan qadriyatlar va an'analarni bilish orqali.
3. Tarixiy voqealarning zamonaviy hayotga qay darajada ta'sir qilayotganini ko'rsatish orqali.
4. O'quvchilarda manbaga tayanib mustaqil tahlil qilish va mustaqil fikr bildirish orqali.

²⁴ A.G' Mixliyev. „O'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirish“-Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2012.

Sharq allomalari merosini boshlang'ich ta'limda qo'llash o'quvchilarning tafakkurini boyitishga beqiyos hissa qo'shadi. Buni quyidagi shakllarda amalga oshirish mumkin: Dars jarayonida mutafakkirlarning hikmatli so'zlari, pand-nasihatlari, fikrlarini keltirish, yozgan asarlarining g'oyasini ochib berish; Tarixiy shaxslar haqidagi kichik hikoyalar, ertaklar, dramatik sahnalar tasvirga olingan filmlar, videoroliklar orqali tarixiy voqealarni o'rgatish; O'quvchilarni "Al-Farobiy kim edi?", "Ibn Sino nimalarni o'rgatgan?" kabi ijodiy topshiriqlarga jalb etish;

Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosi – bu o'tmishning boy ma'naviy xazinasini bo'lib, bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning asarlarida ilgari surilgan ilm, tafakkur, axloq, komillik g'oyalari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarixiy tafakkurni shakllantirish mumkin.

O'qituvchi ushbu merosdan foydalanish orqali o'quvchilarda o'z xalqining tarixiga hurmat, milliy g'urur, ilmga qiziqish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Demak, Sharq mutafakkirlarining g'oyalari zamonaviy ta'limda o'quvchilarning ma'naviy va intellektual kamoloti uchun beqiyos manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Al-Farobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlod nashriyoti, 2022.
2. Alisher Navoiy. Xamsa – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2000.
4. Islom Karimov Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti, 2016.
5. A. G'. Mixliyev O'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirish – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2012.

TA'LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Ilxomov Xurshid Ilxomovich

Buxoro davlat pedagogika tayanch doktoranti

Kirish. Rivojlangan dunyo mamlakatlarining ta'lim tizimida talabalarga yangicha fikrlash tarzini o'rgatish, ularning innovatsion salohiyatini kuchaytiruvchi pedagogik yundashuvlarni amalga oshirish talab etilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida o'zi hech narsa yaratishni o'rganmagan bo'lsa, keyin hayotda u faqat taqlid qiladi, nusxa oladi. (L.N.Tolstoy) Ta'lim-tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari ulardan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimlar, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda.

Hozirgi davrda pedagogik texnologiyalar asosida ta'limni tashkil etishga katta e'tibor qaratilib kelinmoqda. Pedagogik texnologiya o'quvchilar qobiliyati, imkoniyati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ta'lim shakllarini amalga oshirish uchun ko'zlangan natijaga erishishda eng qulay yo'l va usullarni tanlash va ishlab chiqish mahorati ekan, va u haqiqatan ham ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlar ni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchiga turli xil innovatsion usullardan "o'zinikini" tanlash, o'z ish tajribasiga yangicha qarash imkoniyatini beradi. Bugungi kunda zamonaviy darsni muvaffaqiyatli o'tkazish uchun o'z pozitsiyangizni yangicha tushunish, nima uchun va nima uchun o'zgarishlar kerakligini tushunish va birinchi navbatda o'zingizni o'zgartirish kerak. Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi o'qituvchi va o'quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan texnologiyalarga bog'liq.

Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so'nggi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi. Talim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tah'lil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kun muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. Asr axborot texnologiyalari asri, deb bejiz aytilmaydi. Bugungi kunda dunyo miqyosda axborot kommunikatsiya tizimi yuksak darajada rivoj topib bormoqda va bu boshqa sohalar qatori ta'lim sohasiga ham jadal kirib borib, uni yanada sifatli tashkil etishga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Pedagogik texnologiya tushunchasi ta'lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan, va hozirda pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega bo'lgan keng ko'lamli serqirra tushunchadir. Pedagogik texnologiya – Bu o'qituvchi (tarbiyachi)ning o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchi (talaba)larga muayyan sharoit va ketma-ketlikda ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayondir.

Adabiyotlar tahlili. (N.Saydaxmedov) “Pedagogik innovatsiyalar va ularning amaliy tadbiqlari: muammolar va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. 95 Pedagogik texnologiya - o'qitishning, ta'limning shakllari, metodlari, usullari, yo'llari, tarbiyaviy vositalarning maxsus yig'indisi va komponovkasi (joylashuvi)ni belgilovchi psixologik tartiblar majmuasi; u pedagogik jarayonning tashkiliy-usuliy vositalaridan iborat (B.T. Lixachyov).

Pedagogik texnologiya - o'qituvchi mahoratiga bog'liq bo'lmagan holda pedagogik muvaffaqiyatni kafolatlay oladigan, o'quvchi - talaba shaxsini shakllantirish jarayonining loyihasidir (V.P. Bepalko) Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning hozirgi kunda shunday turlituman ta'riflari mavjudligi natijasida bu masalaning yechimini quyidagicha o'ziga xos usulda hal qilish to'g'risida ham taklif bildirilgan. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, unga pedagogik, psixologik, didaktik, tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va boshqa nuqtayi nazarlardan yondashish mumkin. Hozir ta'lim-tarbiya sohasida rivojlanib borayotgan yo'nalishlardan biri - zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llash bo'lib, uni amalga oshirish dolzarb vazifalardandir. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayoni katta avlod tomonidan o'z bilim va tajribalarini o'sib kelayotgan avlodga o'rgatishdan iborat bo'lib, bu jarayonda, asosan, inson hayoti uchun zarur axborotlarni avlodga avlodga uzatish amalga oshiriladi. Pedagogik texnologiyani shakllantirish va qo'llanish yo'llari quyidagilardan iborat:

- Usuliy ishlanmalar ishlab chiqish
- O'quv topshiriqlar tizimini ishlab chiqishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish
- O'quvchilarni bilish darajasini nazorat qilish
- Dars mavzusini o'quvchilar qiziqish va talabini hisobga olib tanlash
- O'quvchilarni oldin o'zlashtirgan bilimlarini, o'ylab qidirib topish va o'rgatish
- Talabalarni o'z ustida ishlash, qo'shimcha adabiyotlarni izlab topib o'qishga qiziqitirish.

Yangi pedagogik texnologiyani maqsadi, dars jarayonida kafolatlangan natijaga erishish. Bunda o'qituvchi o'z oldiga nimalarni o'rgatmay va qanday natijaga erishilgan degan savolni qo'yadi. O'qituvchi o'quvchilarga tayyor o'quv materiallarni bermay balki ularni o'quv materialidan muammoni echimiga izlanishi, fikr yuritishga yo'nalish beradi va ularni aqliy va ruxiy tomonlarni rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Yangi pedagogik texnologiya bo'yicha interfaol usullar ta'lim – tarbiyani oshirish bilan bir qatorda o'z oldiga bir necha vazifalarni qo'yadi. Bir biriga fikrlarini xurmat qilish, hozir javobligi jamoa bo'lib, ya'ni «interfaol» bo'lib ishlash erkin so'zlash malakalarini o'stiradi.

Aqliy va ruhiy holatiga ta'sir ko'rsatib, izlanishga va fikrlashga o'rgatadi. Yangi pedagogik texnologiya bo'yicha dars bir chorak ikki yoki uch marta o'tkaziladi. Chunki bu darslarni ko'p marotaba o'tkazish, dastur bo'yicha berilgan vazifalarni bajarishga vaqt yetmasligiga sabab bo'ladi va o'qituvchini ishini murakkablashtiradi. Yangi pedagogika texnologiya, ya'ni interfaol usullari turlari quyidagicha bo'ladi: “Klaster”, “Tarmoqlar” metodi. Bu metod biron mavzuni chuqur o'rgatishda fikrlash faoliyatini jadallashtiradi. O'quvchilarga

biron bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam beradi, mavzuga taaluqli fikrlash uzviyligi va ketma-ketligini tarmoqlashlariga o'rgatadi. Aqliy hujum metodi. Bu metod Donald Fishpe tomonidan ishlab chiqilgan. Bunda yangi g'oyalar ishlab chiqish samaradorligini oshiradi. Har bir gurux ishlab chiqilgan g'oya haqida axborot beradi va o'qituvchi rahbarligida ishlariga birgalikda baho beradi.

“Vesi” (“Tarozi” texnologiyasi. Mazkur texnologiya munozarasi turli mazmunli mavzularni o'rganishda qo'l keladi. U tanqidiy tafakkur, mantiq, ijodiy improvizatsiya, fikriy tajribalarni yozma va og'zaki shaklda ishonchli va lo'nda qilib ifodalaydi va zamonaviy texnologiyalar hissiy qulay muhitda o'quvchilarning faol ko'p bosqichli kognitiv faoliyati jarayonida fan va o'quv bilim va ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish, o'rganish uchun ijobiy motivatsiyani rivojlantirish imkonini beradi. Qaysi guruh ishonarli qilib ko'proq dalillar keltirsa, o'sha guruh g'olib deb sanaladi. Bu texnologiya o'quvchilarda o'z bilimini ishonch va munozara qilib madaniyatini rivojlantiradi. – O'yinlar turli maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. – Didaktik maqsad – bilim doirasini amaliy faoliyatida rivojlantirish. – Tarbiyaviy maqsad – irodani mustahkamlash. – O'quvchilarni jamoatga kirishib ketishiga, bir-birlarini fikrlarini tinglashga va hamkorlikda ishlashga o'rgatadi. - Rivojlantiruvchi maqsad – diqqat, xotira, nutq, tafakkur, qobiliyat kabi fizilogik xususiyatlarini rivojlantiradi. Mavzu yechimini topa olish faoliyatini rivojlantiradi.

Metodologiya. Innovatsion faoliyat-yangi ijtimoiy talablarning an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan g'oyalarning mavjud g'oyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmualar muammolari yechishga qaratilgan faoliyat. Dars sayohati. Masalan, jami 18 ta o'quvchidan guruhni 3 tadan 6 ta guruhga ajratish mumkin: Kichik guruhlarda ishlash Tarbiyaviy maqsad: O'quvchilarni guruhlarda ishlash jarayonida o'zaro muloqat qilish madaniyatini, o'zgalar fikrini xurmat qilishni tarbiyalashdir. Rivojlantiruvchi: Fikrlarni kengaytirish, dalillar asosida bayon qilish mahoratini shakllantirish..

Pedagogik texnologiyalarning innovatsion metodlari.

Tarbiyaviy maqsad:	Yangilikni qo'llashga tayyorligi	O'zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash;	Boshqa fanlar bilan integratsiyalashuv
Ta'lim olishning turli usullarini o'zida mujassamlashtirish	Pedagogik yangiliklarni qabul qilishi	Bilimlarni vizuallashtirish	Fanga oid yetarli miqdordagi ma'lumotlarni o'zida mujassamlashtirish

Metod haqida tushuncha. Ushbu metod guruhlararo ishlarda qo'llaniladigan metoddir. Fikrlarning tarmoqlanishi talabalarni biron-bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam beradi. U talabalarni fikrlashini jadallashtirish, rivojlantirish hamda kengaytirishda katta ahamiyat kasb etadi. Ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash muammolari o'rganib chiqildi va bular pedagogik tajribadan o'tkazilmoqda. Tajribalarimiz eng muhim muammo, professor-o'qituvchilarni pedagogik texnologiyalarni o'rganishga tayyorlash ekanligini ko'rsatdi. Aytaylik, ta'lim deganda ko'z oldimizga o'quvchi yoki talaba. O'quvchi esa dars jarayonida bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollanib boradi. Ko'nikma va malakalar shakllanib borgani sari ularda mustaqil bilish, fikrlash qobiliyati ortib boradi. Natija: ta'lim oluvchilar jamoa bilan birgalikda ishlaydi, o'zaro maslahat oladi, o'z bilimlarini qisqa bayon eta oladi, kichik guruhlarda ishlashga moslashadi. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ta'lim berishning ilg'or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o'quv-usuliy majmualarni yaratish va o'quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta'minlash umumiy o'rta ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida ko'rsatilgan. Dars jarayonlarida didaktik o'yinlar vositasida darslarni olib borish bolalarning aqliy faoliyatga teazroq kirishishlari va adaptatsiya hosil qilishlariga ham ko'mak beradi. Yangi

dars boshlanishida yoki o'tgan darsni mustahkamlash paytida didaktik o'yinlardan foydalanib, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirish mumkin.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, pedagogik texnologiya o'rganish nazariyasiga asoslangan va rejalashtirilgan natijalarni ta'minlovchi ta'lim faoliyatini tashkil etish usullari, usuliy texnikasi, shakllari yig'indisidir. O'qituvchi uchun yillar davomida shakllangan darsning stereotiplarini engib o'tish juda qiyin. Talabaga yaqinlashish va xatolarni tuzatish, tayyor javobni taklif qilish istagi katta. Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi o'qituvchi va o'quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan texnologiyalarga bog'liq. O'qituvchining vazifasi, o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, talabalarning darsdagi bilimlari o'zlarining izlanishlari natijasidir. Biroq, bu izlanishlar talabalarni boshqarish, ularning bilim faoliyatini rivojlantirish uchun tashkil etilishi kerak. Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalaridan foydalanib dars jarayoni tashkil qilinsa, ta'lim tizimi takomillashadi. Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib, o'tilgan darslaridan so'ng talabalarning fanga bo'lgan qiziqishlari yanada ortadi, fikrlarni jamlash, mustaqil ishlash, dasturlarning asboblarini bir-biridan farqlay olishiga imkon tug'iladi. Bu kabi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish zamon talabi deb bilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xamidov A. Yangi pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. – Toshkent: 2004.
2. Shodiev N. Yangi pedaggik texnologiyalar. – Samarqand, 2001
3. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. Toshkent: Ta'lim markazi, 1999.
4. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot). T.: Moliya. 2003.
5. Z. F. Sharopova Ta'lim texnologiyalari Toshkent: "Navruz" nashryoti, 2009.
6. Avliyakulov N. X., N.N.Musayeva Pedagogik texnologiya. Toshkent: "Tafakkur bo'stoni" nashryoti, 2012.
7. Yo'ldoshev J.G'. Usmonov S.A. «Pedagogik texnologiya asoslari». – Toshkent: O'qituvchi, 2004.

BOSHLANG'ICH TA'LIM PROFESSOR-O'QITUVCHILARINING KASBIY RIVOJLANISHIDA INTEGRATIV O'QUV REJALASHTIRISH VA DIDAKTIK TA'MINOTNING ROLI

Xashimova Aziza Alisherovna
mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim yo'nalishida faoliyat yuritayotgan OTM professor-o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishida integrativ o'quv rejalashtirish va didaktik ta'minotning o'rni tahlil qilinadi. Integratsiyalashgan yondashuv orqali ta'lim mazmunini optimallashtirish, fanlararo bog'liqlikni ta'minlash va zamonaviy pedagogik metodlar asosida o'qituvchining metodik salohiyatini rivojlantirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maqolada shuningdek, samarali o'quv rejalashtirishda kompetensiyaviy yondashuv, fanlararo aloqadorlik, darslik va resurslarning mosligi, hamda o'qituvchining ilmiy-didaktik tayyorgarligiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar tahlil etiladi. OTM professor-o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishini ta'minlashda integrativ ta'lim mazmuni asosida ishlab chiqilgan o'quv dasturlari va didaktik materiallarning amaliy ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kasbiy rivojlanish, integrativ o'quv rejalashtirish, didaktik ta'minot, fanlararo integratsiya, metodik salohiyat, professor-o'qituvchi, pedagogik yondashuv.

XXI asrda ta'lim sohasida yuz berayotgan keskin o'zgarishlar, raqamli texnologiyalarning kirib kelishi, mehnat bozoridagi yangi kompetensiyalarga bo'lgan talablar oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilardan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik, moslashuvchanlik va metodik salohiyatni talab qilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim sohasida yetuk mutaxassislarni tayyorlovchi professor-o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida zamonaviy yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda kasbiy rivojlanish jarayoni nafaqat an'anaviy bilimlarni yetkazish bilan cheklanmay, balki fanlararo integratsiya, kompetensiyaviy yondashuv, amaliyot bilan uyg'unlik va samarali o'quv rejalashtirish orqali chuqurlashtirilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqish, o'quv dasturlarining mazmunini yangilash va didaktik ta'minotni ilg'or texnologiyalar asosida takomillashtirishni talab etadi.[13-1;9b]

Integrativ o'quv rejalashtirish – bu o'quv fanlari o'rtasidagi tabiiy va mantiqiy bog'liqlikni ta'minlagan holda bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni yaxlit holda shakllantirishga yo'naltirilgan strategik yondashuvdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda ta'lim mazmunining uzviyligi, darslararo uzluksizlik, mavzularning hayotiy kontekstda ochib berilishi bolalarning tafakkurini rivojlantirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayonni yo'lga qo'yishda esa OTMdagi professor-o'qituvchilarning metodik, analitik va loyihalovchi salohiyati asosiy o'ringa chiqadi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim yo'nalishida faoliyat olib borayotgan OTM professor-o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishida integrativ o'quv rejalashtirish va zamonaviy didaktik ta'minotning tutgan o'rni, ularning metodik faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiluvchi omillar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi.

Boshlang'ich ta'lim tizimi har bir shaxsning poydevoriy bilimlarini shakllantiruvchi bosqich bo'lib, bu yo'nalishda ishlovchi mutaxassislarning kasbiy mahorati bevosita o'quvchilar ta'lim sifati va shaxsiy rivojiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, oliy ta'lim muassasalarida ushbu mutaxassislarni tayyorlovchi professor-o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Kasbiy rivojlanishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri integrativ o'quv rejalashtirish va didaktik ta'minotni samarali tashkil etishdir. Integratsiyalashgan o'quv rejalar orqali fanlararo bog'liqlikni mustahkamlash, bilimlarning amaliyotga yaqinligini ta'minlash, o'qituvchilarda kompleks yondashuvni shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa, o'z navbatida, boshlang'ich ta'lim sohasida faoliyat yurituvchi kelajak pedagoglarini real hayotga yaqinlashtirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi.[8-45;49]

Integrativ o'quv rejalashtirish – bu o'quv fanlari o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash orqali bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni yagona tizimda shakllantirishga qaratilgan yondashuvdir. Ushbu yondashuvning boshlang'ich ta'limga tatbiq etilishi quyidagi afzalliklarni beradi:

- o'quvchilar tafakkurini kengaytiradi;
- mavzularni real hayotiy kontekstda o'zlashtirish imkonini yaratadi;
- o'qituvchining rejalashtirish faoliyatida moslashuvchanlikni kuchaytiradi;
- darslarning mantiqiy uzluksizligini ta'minlaydi;
- o'quv jarayonini ko'p qirrali tahlil qilishga yo'naltiradi.

Shunday integratsiya orqali, masalan, matematika, ona tili va atrof-muhit fanlari mavzulari bir mavzuli darsda uyg'unlashishi mumkin, bu esa talabalarga yondashuvlarni turli kontekstda qo'llash malakasini beradi.

Didaktik ta'minot – bu o'quv jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi vositalar, materiallar va resurslar majmuasidir. Bunga quyidagilar kiradi:

- o'quv dasturlari va rejalar;
- darslik va qo'llanmalar;
- elektron ta'lim resurslari;
- nazariy va amaliy mashg'ulot materiallari;
- baholash mezonlari va monitoring tizimlari.

Professor-o'qituvchilarning kasbiy salohiyati aynan ushbu resurslarni to'g'ri tanlash, ishlab chiqish, tahlil qilish va tatbiq etish qobiliyati bilan chambarchas bog'liq. Shuningdek, didaktik vositalarning zamonaviy talablarga mos bo'lishi, innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi ta'lim sifati va samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [9–22b].

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida dars beruvchi professor-o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish uchun quyidagi yo'nalishlarda izchil ish olib borilishi lozim:

- fanlararo integratsiyani rejalashtirishga doir metodik seminarlar tashkil etish;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim berish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- didaktik materiallar bazasini boyitish va ularni raqamlashtirish;
- tajriba almashish tizimini yo'lga qo'yish (respublika va xalqaro miqyosda);
- amaliyotga yo'naltirilgan interaktiv dars usullarini joriy qilish;
- talabalarda kompetensiyaviy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiluvchi topshiriqlarni ishlab chiqish.

Hozirgi ta'lim jarayonida integratsiyani raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish masalasi ham dolzarb hisoblanadi.[12–67-b] Onlayn platformalar, raqamli darsliklar, multimedia resurslari va virtual laboratoriyalar orqali darslarni fanlararo integratsiya asosida tashkil etish professor-o'qituvchining kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Bunday vositalar metodik yondashuvni zamonaviylashtiradi va o'qituvchining darsdagi funksional roli kuchayadi.[11;56-b]

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim yo'nalishida faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan asosiy ustuvor yo'nalishlardan biridir. Ularning bilim va ko'nikmalari nafaqat talabalarga berilayotgan ta'lim sifatiga, balki butun ta'lim tizimining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, integrativ o'quv rejalashtirish va puxta ishlab chiqilgan didaktik ta'minot orqali o'qituvchilar o'z kasbiy faoliyatida kompleks va zamonaviy yondashuvlarni qo'llay oladi.

Integratsiyalashgan ta'lim mazmuni orqali o'quv fanlari o'rtasidagi tabiiy bog'liqlikni ta'minlash, bilimlarni hayotiy kontekstda chuqur anglash imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida talabalarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va fanlararo tafakkurni rivojlantirishga zamin yaratadi. Integrativ yondashuv shuningdek, o'qituvchining didaktik vositalardan samarali foydalanish, o'quv rejasini aniq maqsadlar asosida tashkil etish, kompetensiyalarga yo'naltirilgan ta'lim berish kabi salohiyatlarini oshiradi.

Rivojlangan xorijiy tajribalar tahlili, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish orqali bizning OTMlarimizda ham samarali ta'lim muhitini yaratish mumkin. Professor-o'qituvchilar uchun doimiy metodik seminarlar, malaka oshirish kurslari, fanlararo tadqiqotlar va innovatsion loyihalarda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish kasbiy o'sishni rag'batlantiruvchi muhim vositalardandir.

Shuningdek, didaktik ta'minotning takomillashuvi o'qituvchining darsni puxta rejalashtirishi, interaktiv metodlarni qo'llashi va har bir mavzuni amaliy mazmunga yo'naltira olishiga xizmat qiladi. Bu esa ta'lim jarayonining yangilanishi, interaktivligi va o'zaro aloqadorlik asosida tashkil etilishiga olib keladi.

Umuman olganda, boshlang'ich ta'limda kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan, integrativ rejalashtirish va zamonaviy didaktik vositalarni puxta egallagan professor-o'qituvchilarni tayyorlash orqali pedagogik ta'lim sifati hamda jamiyatda malakali boshlang'ich sinf o'qituvchilari tayyorlash samaradorligi ortadi. Bu esa O'zbekiston ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4963-son qarori. (2021). *Ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida*.
2. Axmedova, M.X. (2023). *Integrativ yondashuv asosida ta'lim mazmunini takomillashtirish*. Toshkent: Ilm Ziyo.
3. Karimov, B.B. (2022). *Pedagogik texnologiyalar va ta'lim sifati*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.

-
4. Shodmonova, Sh.S., Sharifzoda, S. (2021). *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
 5. Pardayev, A. (2019). *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
 6. Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. London: Routledge.
 7. Niemi, H., Toom, A., Kallioniemi, A. (2012). *Miracle of Education: The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools*. Springer.
 8. Usmonova, Z.M. (2020). "Integrativ o'qitish usullarining boshlang'ich ta'limda qo'llanilishi", *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi jurnali*, 4(3), 45–49.
 9. Soliyeva, M.N. (2023). "Didaktik ta'minotda zamonaviy yondashuvlar", *Pedagogik mahorat va innovatsiyalar*, 2(1), 18–22.
 10. UNESCO. (2020). *Teacher Preparation and Professional Development in a Changing World*. Paris.
 11. Xolboyeva G'. Pedagogik mahorat va kasbiy kompetensiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2021. 56b
 12. Yusupova D. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik salohiyati va uni rivojlantirish yo'llari. – Ilmiy-amaliy maqola. "Pedagogik izlanishlar" jurnali, 2022. 67b
 13. Hattie, J. *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. – Routledge, 2012. 1-3b
 14. Niemi, H., Toom, A., Kallioniemi, A. *Miracle of Education: The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools*. – Springer, 2012. 4-5b

BOSHLANG'ICH SINFDAN INGLIZ TILI DARSLARINI TASHKIL QILISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Saydazimova Durdona Xabibullayevna

Ingliz tili amaliy kursi kafedrasini mudiri, dotsent

Yaxyaxonova Muazzamxon Abrorxon qizi,

Nizomiy nomidagi O'zMPU talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinfdan ingliz tili darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik va psixologik imkoniyatlari yoritilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishning turli interfaol metodlari, pedagogik texnologiyalardan to'g'ri foydalanish masalalarida mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ingliz tili, usul, metod, texnologiya, raqamli ta'lim, vosita, til, pedagogika.

Hozirgi davr ta'limida raqamli texnologiyalar kundalik dars jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Ular darslarni interaktiv, qiziqarli va samarali qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ingliz tilini o'rganish jarayonida juda tez charchab qoladi, diqqatni jamlash qiyinlashadi. Shu sababli, darslarda raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarni jalb qilish, ularning faol ishtirokini ta'minlash va til ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar nafaqat so'z boyligini oshirish va grammatikani o'rganishni osonlashtiradi, balki talaffuzni rivojlantirish, tinglab tushunish ko'nikmalarini shakllantirish va mustaqil ishlashga rag'batlantiradi[1;12-b].

Raqamli texnologiyalarining afzallik jihatlari:

- Interaktivlik va faol ishtirokchilik: Smart taxtalar, planshetlar, kompyuterlar yordamida o'quvchilar dars jarayonida faollik ko'rsatadi. Masalan, o'yin shaklida so'zlarni to'g'ri joylashtirish, jummalarni tuzish yoki testlarni bajarish mumkin. Bu o'quvchilarda mustaqil fikrlash va diqqatni jamlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- Ko'rgazmalilik va vizual materiallar: Multimediali materiallar – rasmlar, videolar, animatsiyalar – mavzularni tushunishni osonlashtiradi. Masalan, yangi mevalar yoki hayvonlar

haqida dars berayotganda ularning rasmlari yoki qisqa videolarini ko'rsatish o'quvchilarning xotirasida ma'lumotni mustahkamlaydi.

- Individual yondashuv: Raqamli platformalar orqali har bir o'quvchining darajasiga mos mashqlarni berish mumkin. Ba'zi o'quvchilar tezroq o'rganadi, boshqalari esa qo'shimcha mashqlar orqali bilimini mustahkamlashi mumkin.[2,5-b]

- Motivatsiyani oshirish: Interaktiv o'yinlar, viktorinalar va animatsiyalar darslarni qiziqarli qiladi va o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, so'zlarni to'g'ri joylashtirish yoki jummalarni tuzish bo'yicha bellashuvlar tashkil qilish mumkin.

- Baholash va kuzatuv: Onlayn testlar yordamida o'quvchilarning bilim darajasi darhol aniqlanadi, xatolari ko'rsatiladi va ularni tuzatishga imkon beriladi. Shu bilan birga, o'qituvchi o'quvchilarning rivojlanishini doimiy nazorat qilib boradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida darslarni yanada qiziqarli qiladigan raqamli vositalar:

- Smart taxtalar va interaktiv dasturlar – darsni vizual va interaktiv o'tkazish imkonini beradi, o'quvchilar mavzuni yaxshiroq tushunadi.. Mobil ilovalar – Duolingo, Lingokids, Kahoot!, Quizlet kabi ilovalar orqali o'quvchilar so'z boyligini oshiradi, grammatik mashqlarni mustahkamlaydi.

- Audio va video materiallar – qisqa hikoyalar, multfilmlar va qo'shiqlar orqali tinglab tushunish va talaffuzni yaxshilash mumkin.

- Online platformalar va elektron kitoblar – o'quvchilar uyda mustaqil mashq qilishi va interaktiv topshiriqlarni bajarishi mumkin.

- Animatsion dasturlar va taqdimotlar – PowerPoint, Canva, Genially orqali qiziqarli vizual materiallar yaratish.

Boshlang'ich sinfda darslarni qiziqarli o'tishining eng muhim usuli bu o'quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilishdir. Buning uchun o'qituvchi darsni faqat ma'ruza shaklida emas, balki o'yin, interaktiv mashqlar, hikoya va multimedia vositalari yordamida tashkil qilishi kerak. Masalan, yangi so'zlarni o'rgatayotganda rasmlar, kartochkalar yoki qisqa videolar yordamida tushuntirish mumkin. So'zlarni eslab qolish uchun "so'z o'yini" o'tkazish yoki jummalarni to'g'ri joylashtirish bo'yicha bellashuv tashkil qilish mumkin. Dars davomida o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, bir-biri bilan muloqot qilishga rag'batlantirish ham samarali usul hisoblanadi, bu ularning nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi. Audio va video materiallardan foydalanish, masalan, qisqa qo'shiqlar yoki multfilmlar orqali tinglab tushunish mashqlarini o'tkazish o'quvchilarni qiziqtiradi va talaffuzni yaxshilashga yordam beradi. Interaktiv texnologiyalar – smart taxtalar, planshetlar va mobil ilovalar – darsni yanada qiziqarli qiladi, o'quvchilarni o'yinga o'xshash vazifalarni bajarishga undaydi va ularni faol qiladi. Shu bilan birga, darsni qismlarga bo'lish – har 10–15 daqiqada o'yin, savol-javob yoki kichik mashq qo'shish – bolalarning diqqatini ushlab turadi va charchashni kamaytiradi. O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun kichik sovrinlar, ball tizimi yoki "eng faol o'quvchi" kabi rag'batlantirish usullarini qo'llash ham foydali. Shuningdek, darslarni hayotiy mavzular bilan bog'lash, masalan, kundalik buyumlar, oila a'zolari, mevalar yoki hayvonlar haqidagi mavzularni kiritish bolalarning qiziqishini oshiradi. Shu usullar orqali boshlang'ich sinfda darslar nafaqat samarali, balki qiziqarli, interaktiv va motivatsion bo'ladi, o'quvchilar bilim olish jarayonida faol bo'ladi, so'z boyligi va nutq ko'nikmalari tez rivojlanadi.[3;12-15b]

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar boshlang'ich sinfda ingliz tili darslarini samarali, qiziqarli va interaktiv qilishga yordam beradi. Ular o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasini oshiradi, so'z boyligi va nutq ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Smart taxtalar, planshetlar, mobil ilovalar, audio va video materiallar darslarni yanada qiziqarli va vizual qiladi, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Shu bilan birga, darsni rejalashtirish, qismlarga bo'lish va o'quvchilarning individual ehtiyojini hisobga olish muhimdir. Raqamli vositalar va an'anaviy usullarni uyg'unlashtirish orqali o'qituvchi darslarni mazmunli, samarali va motivatsion qilishi mumkin, bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining til o'rganish jarayonini tez va qiziqarli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulkarimova, G. "Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda innovatsion texnologiyalar." – Toshkent, 2020. 12 b.
2. Azizova, N. "Boshlang'ich sinfda o'qitishning zamonaviy metodlari." – Toshkent, 2021. 5-b.
3. Karimov, S. "Raqamli vositalardan foydalanish orqali ingliz tili darslarini samarali tashkil etish." – Toshkent, 2019 13–15-b.
4. Jones, L. "Teaching English to Young Learners." – London: Routledge, 2018.
5. Harmer, J. "The Practice of English Language Teaching." – Pearson Education Limited, 2015.
6. Richards, J., Rodgers, T. "Approaches and Methods in Language Teaching." – Cambridge University Press, 2014.
7. Tomlinson, B. "Materials Development in Language Teaching." – Cambridge University Press, 2013.

TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

To'yeva Zulfiya Nozimovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
maktabgacha ta'lim kafedrasida dotsenti
pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya: Maqolada ta'limni takomillashtirish masalalariga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, ta'lim-tarbiya rivojlanishining mavjud vaziyati uzluksiz kasbiy ta'lim tizimini zamonaviylashtirish, monitoring tizimini yaratish, uzluksizlikni ta'minlashning didaktik imkoniyatlari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya rivojlanishi, uzluksiz kasbiy ta'lim, monitoring tizimini yaratish, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari, hamkorlik, mustaqil ishlashi va mustaqil faoliyat.

Bugungi kunda jamiyat va ta'lim-tarbiya rivojlanishining mavjud vaziyati uzluksiz kasbiy ta'lim tizimini zamonaviylashtirish orqali aniqlanadi. Bu ayniqsa, maktablarda faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning kasbiy malakasi va mahoratini uzluksiz oshirish muhimligida namoyon bo'ladi. O'qituvchi tayyorgarligi sifatini ta'minlash va uning malakasini uzluksiz oshirish ta'lim jarayonida tashabbuskorlikni rivojlantirishning asosiy shartidir.

Ta'lim muassasalari monitoring tizimini yaratish natijasida, xududlar bo'yicha o'qituvchilarning malaka oshirish monitoringini o'z vaqtida aniqlash va amalga oshirish imkonini tug'iladi. Buning natijasida o'qituvchilar faoliyatini innovatsiyalash va ularning malakasini o'z vaqtida oshirishni ta'minlash uzluksizlikni ta'minlash bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borish imkoniyati paydo bo'ladi.

Maktabdagi pedagogik jarayonning tahlili shundan dalolat bermoqdaki, o'quv jarayonining maqsadini belgilashda o'qituvchilar quyidagilarni hisobga olishlari kerak:

- O'qituvchi tomonidan ijtimoiy buyurtma, DTS va o'quv dasturlarining chuqur tahlil etilishi natijasida o'quv jarayonining maqsadi belgilanishi kerak;
- O'quv-tarbiya jarayoni oldiga o'qituvchilar tomonidan qo'yilgan maqsadlar muhim pedagogik vazifalarni hal etishga xizmat qila olishi muhim ahamiyatga ega;
- O'quv-tarbiya jarayoni oldiga qo'yilgan maqsadlar zamonaviylashtirilgan ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan talablarga muvofiq kelib ular bir qadar murakkab, biroq aniq bo'lishi lozim, mazkur talablar birinchi navbatda o'quvchilarni aqliy-intellektual, ma'naviy-axloqiy, jismoniy-estetik jihatdan rivojlantirishi kerak;

• O'qituvchi o'quv jarayonining maqsadlarini qanchalik puxta, aniq shakllantirgan bo'lsa, unga erishish yo'llarini ham shu qadar aniq, ravshan belgilashga muvaffaq bo'ladi;

• O'quv jarayonining maqsadlari o'quvchilarni faol bilish, mustaqil harakat qilish, muammolarga ijodiy yondashish, o'zaro dialog va hamkorlikka kirishishga undishi lozim;

• O'qituvchi va o'quvchilar hamkorligini tashkil etishga yo'naltirilgan maqsadlarning barcha o'quvchilar uchun ayon va tushunarli bo'lishi talab etiladi;

• O'qituvchilar tomonidan belgilangan kichikroq maqsadlar yirik, keng ko'lamli va uzoq muddatli maqsadlarni amalga oshirish va strategilarni qo'llashga xizmat qilishi lozim.

O'qituvchilar o'quvchilarning hayotiy ehtiyojlariga mos keladigan bilim, ko'nikma va malakalarni ular faoliyatiga singdirish orqali ularga tabalashgan hamda individual yondashish imkoniyatlarini yaratishlari kerak. Bunday yondashuvning afzalliklari shundaki:

• o'qituvchining bo'sh o'zlashtiruvchi ko'maklashishi, ularni faollikka undashi uchun qulay didaktik vaziyatlar vujudga keladi;

• o'quvchilarning bilimlarni jadal o'zlashtirish imkoniyatlari kengayadi;

• o'quvchilarning mustaqil ishlash, bilimlarni faol o'zlashtirish ehtiyojlari kuchayib, ularda muayyan qiziqishlar va mayllar hosil bo'ladi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayoni oldiga qo'yilayotgan dolzarb vazifalaridan biri – o'quvchilarga bilimlarni samarali, mahsuldor usullar yordamida yetkazishdan iborat. O'quv-tarbiya jarayoni sifati va samaradorligini ta'minlash, uni innovatsion usullar yordamida boshqarish o'qituvchilardan katta bilimdonlik va kasbiy mahoratni talab qiladi. Shuning uchun ham, ta'lim-tarbiya jarayonini yangicha boshqarish tajribasini o'qituvchilar uzluksiz o'zlashtirishlari muhimdir.

O'quv jarayonini samarali boshqarishga erishish uchun o'qituvchilar O'zbekiston jamiyati taraqqiyotining ob'ektiv qonuniyatlari va prinsiplarini bilishlari, yangi hodisalarni umumlashтира olishlari, ilg'or pedagogik tajribalarga suyanishlari, innovatsiyalarni puxta egallashlari kerak. O'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishga yangicha yondashish zaruriyatining asosiy mohiyati :

• zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishlari;

• o'quvchilarning mustaqil ishlashi va mustaqil faoliyatiga keng yo'l ochishlari;

• o'qitishda jamoaviy hamkorlik usulidan foydalanishlari muhimdir.

O'qituvchi hamda o'quvchilar orasida yangicha pedagogik munosabatlarning vujudga kelishi o'quv jarayoniga tabaqalashgan yondashuvning tadbiiq etilishi, ta'lim oluvchilarning imkoniyatlari va o'ziga xosliklarni hisobga olgan holda ularga individual yondashish tajribasini pedagoglar puxta o'zlashtirishlari zarur. Mazkur asoslarga tayangan holda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishda:

• har bir o'quvchiga xos bo'lgan sifatlarni aniqlash va uni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqish, ularning qiziqishlari, ehtiyojlari, qobiliyatlari, shaxsiy sifatlari, aqliy-intellektual xususiyatlarini aniqlash tanlagan kasbiy yo'nalishlarini aniqlagan holda zarur maslahatlar berish;

• sinfdagi har bir o'quvchining ehtiyoji, qiziqishi, iqtidori va imkoniyatini hisobga olgan holda o'quv topshiriqlarini tanlash;

• o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni guruhlariga bo'lib ishlashga undash lozim.

O'quv-tarbiya jarayonini pedagogik innovatsiyalardan foydalangan holda tashkil etish va boshqarishda fan o'qituvchilarining bilim, ko'nikma va malakalari, kasbiy layoqatlari doirasida zamon talablariga muvofiq faoliyat ko'rsatishlarini ta'minlaydigan uzluksiz metodik xizmat tizimini yaratish lozim.

Ta'lim sohasida vujudga kelayotgan shiddatli o'zgarishlar bilan bog'liq holda o'qituvchilar malakasini uzluksiz oshirish – ularning kasbiy faoliyatlarini ilmiy-metodik jihatdan ta'minlashga yo'naltirilgan yaxlit tizimni ifodalashi kerak. Mazkur muammoni nazariy-amaliy jihatdan yechish uchun uzluksiz malaka oshirish tizimining bosqichlari, mazmuni, shakllari, usullari va metodlarini aniqlash talab etilmoqda.

Uzluksiz kasbiy ta'lim jarayonida aksiologik tendensiyalar quyidagilarda namoyon bo'la boshladi:

- o'quv jarayonidagi tajribaviy-amaliy yo'nalishlar kengaydi;
- kasbiy jihatdan ahamiyatli bo'lgan bilimlar integratsiyasi, fanlararo bilish doirasi, fanlararo aloqadorlik va tafakkur kuchaydi;
- uzluksiz kasbiy ta'lim dasturlarining insonparvarlikka asoslangan mazmuni dolzarblashtirildi;
- o'quvchilarni pedagogik qo'llab-quvvatlash darajalari tabaqalashtirildi;
- uzluksiz kasbiy ta'lim yo'nalishi sifatida umumiy o'rta ta'lim maktablari tarkibida ta'lim jarayonining mustahkam modelini ta'minlovchi uzluksiz kasbiy tayyorgarlik tizimini tarkib toptirish eng muhim vazifalarimizdan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni.
2. Yo'ldoshev J.G'. Pedagogik innovatsiyalarni hayotga tadbiq etishning tashkiliy asoslari / Xalq ta'limi, 1999 yil, 6- son, 4-9 b.
3. Соснин Н. В. Компетентностный подход в инновационном инженерном образовании: монография/Н.В.Соснин; ИПС КГТУ. Красноярск, 2006.-182 с.
4. Yo'ldoshev J.G'. Uzluksiz ta'lim: Malaka oshirish muammolari va yechimlari. – Toshkent: O'qituvchi, 1991. –48 b.

2-SHO‘BA. BOSHLANG‘ICH TA‘LIM DARSЛИKЛАРИДА 4 K VA 5 E MODELLARINI TATBIQ ETISH IMKONIYATLARI

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ЯНГИ АВЛОД ДАРСЛИКЛАРИНИ 4K МОДЕЛИ АСОСИДА ЯРАТИШ БОРАСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Азимов Юнус Юсупович

Бухоро давлат педагогика институти, профессори,
филология фанлари номзоди

“...Таълимнинг янги модели жамиятда мустақил фикрловчи эркин Шахснинг шаклланишига олиб келади. Ўзининг кадр-қимматини англайдиган, иродаси бақувват, иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни тарбиялаш имконига эга бўламиз” [1.107]. ДТСда умумий ўрта таълим муассасаларида она тили ва ўқиш фанларини ўқитишнинг асосий мақсади куйидагича белгиланган: “Ўз фикрини оғзаки ва ёзма тарзда тўғри ва раво баён қиладиган, китобхонлик маданияти шаклланган, мустақил ва ижодий фикрлай оладиган, ўзгалар фикрини англайдиган – мулоқот ва нутқ маданияти ривожланган шахсни камол топтиришдан иборат”.

“Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”да шундай сўзлар бор: *дарсликларни яратиш тизимида хилма-хилликнинг йўқлиги уларни яратиш ва нашр қилишни монополаштиришга омиб бўлиб қолмоқда ҳамда уларнинг мазмуни, методикаси ва нашр сифатига салбий таъсир этмоқда; фойдаланилаётган дарсликлар сифатини ошириш, хорижий ўқув қўлланмаларини қўшимча ёки муқобил ўқув материаллари сифатида қўллаш амалиётини йўлга қўйиш талаб этилмоқда; замонавий дарсликлар, ўқув-услубий қўлланмалар учун ахборот-коммуникация технологияларини жорий этган ҳолда мультимедиа иловаларини яратиш.*

Ана шу талаблар асосида янги авлод дарсликларини яратиш бўйича анча ишлар бажарилди десак, хато бўлмас. Айниқса, 2024 ва 2025 йил бошланғич синфлар дарсликларининг хорижий тажрибалар асосида “4K” модели асосида тайёрлаш ишари бошлаб юборилди.

“4K” модели куйидагиларни ўз ичига олади:

Ижодкорлик: Янги ғояларни яратиш, ноанъанавий ечимларни топиш, тасаввур ва бадиийликни намоиш этиш қобилияти.

Танқидий фикрлаш: ахборотни таҳлил қилиш, уни турли томонлардан баҳолаш, фикр юритиш ва хулосалар чиқариш қобилияти.

Мулоқот: Оғзаки ва ёзма самарали мулоқот қобилиятлари, шу жумладан бошқа одамларни тинглаш ва тушуниш қобилияти.

Ҳамкорлик: Жамоада самарали ишлаш, ҳамкорлик қилиш, етакчилик қобилиятини намоиш этиш ва топшириқларни топшириш қобилияти.

Мазкур сифатларни 2025 йил нашр этирилган 1 синф “Ўқиш саводхонлиги” дарслиги мисолида назардан ўтказамиз.

Дарсликнинг 16-бетидан 6 дарс бошланади. Биринчи бўлиб шартли белгилардан “Топшириқни бажариш” қўйилган ҳамда унда шундай топшириқ берилган: *Адашган ҳарфларни ўз ўрнига қўйиб ўқинг ва мазмунини изоҳланг:*

Ванита биронинг бихта бро (Ватани борнинг бахти бор) [2.16].

Бу топшириқни бажариш учун ўқувчиларга ижодкорлик ва танқидий фикрлаш компонентлари ривожланган бўлиши керак. Кимда шу хусусиятлар ривожланган бўлса у мазкур топшириқни тез ва беҳато бажаради ва қавс ичидаги жумлани топади. Агар бу хусусиятлар ривожланмаган бўлса, у кўп уринади ва топшириқни бажариши қийин кечади. Ана шундай “4K” модели хусусиятлари мужассамлаштирилган тапшириқлар

мазкур дарсликда талайгина. Улар ўқувчиларга ноанъанавий ечимарни топиш, фикр юритиш ва хулосалар чиқариш қобилияти шаклланишига ёрдам беради.

Мазкур дарсликнинг 8, 13, 14, 15, 17 ва қолган аксарият дарслари таркибидаги топшириқларда “4K” модулининг талабларига жавоб берадиган топшириқлар мавжуд. Дарсликнинг шу жиҳати уни аввалги йиллардаги дарсликлардан тубдан фарқ қилдирган.

Янги авлод дарсликлари озгина мураккаброқ кўринса ҳам, лекин уларда инновацион ёндашувнинг борлиги қувонарли ҳолдир. Мазкур методология ўқувчиларнинг ҳар томонлама ривожланишига қаратилган бўлиб, юқорида келтирганимиз тўрт асосий компетенцияни қамраб олади.

Биринчи синф дарслигида жуда кўп мантиқий машқлар ҳам берилган. Бу машқлар ўқувчиларнинг мантиқий тафаккурини ўстиради, анализ-синтез, умумлаштириш, таққослаш, ўйлаш, тасаввур қилиш, жамоада самарали ишлаш, ҳамкорлик қили, етакчилик қобилиятини намоён этиш ва топшириқларни топшириш қобилияти, янги ғояларни яратиш, ноанъанавий ечимарни топиш, тасаввур ва бадийликни намоён этиш қобилияти каби зарур малакаларни ҳосил қилади. Бундай машқлар ўқувчиларнинг луғат бойлигини оширади, берилган топшириқларни тафаккур қилиш йўли билан бажаришга ўргатади. Масалан, “Ўйлаб кўринг” шартли белгиси остида берилган топшириқлар ўқувчиларни мантиқан фикрлашга, хулоса чиқаришга ҳамда ахборотларни таҳлил қилишга ўргатади. Бундай топшириқлар 1 синф “Ўқиш саводхонлиги” дарслигида 4 дарс (11 бетда), 5 дарс (14 бетда), 9 дарс (22 бетда), 10 дарс (24 бетда), 14 дарс (33 бетда), 15 дарс (35 бетда), 25 дарс (55 бетда), 26 дарс (59 бетда), 35 дарс (79 бетда), 39 дарс (86 бетда), 44 дарс (101 бетда), 49 дарс (112 бетда) жами 12 та берилган.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, янги авлод дарсликлари такомиллашиб, жаҳон таълим стандартларига мослашиб бораётганидан далолат беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Баркамол авлод орзуси // Тузувчилар: Ш.Курбонов, Х. Саидов, Р.Аҳлиддинов. - Тўлдирилган 2- наشري. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2000, – 248 б.

2. У.Б. Айдарова, Н.К. Азизова. Ўқиш саводхонлиги. 1-синф. Умумий ўрта таълим мактаблари учун дарслик. Қайта ишланган 3-наشري. – Тошкент: “Новда Едутаинмент”, 2025, – 160 б.

“4K” MODELI ORQALI O‘QUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Saidova Mohinur Jonpo‘latovna

pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Abdiquodirova Aziza Shukurboy qizi

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqolada XXI asr o‘quvchisi uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirishga mo‘ljallangan **4K modeli** haqida fikr yuritilgan. Ushbu modelni boshlang‘ich ta’limda qo‘llash orqali matematik bilimlarni o‘rgatish samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: XXI asr ko‘nikmasi, 4K modeli, ta’lim samaradorligi, ijodiy fikrlash, ta’lim mazmuni, Blum taksonomiyasi, shaxsning shakllanishi.

Bugungi kunda ta’limni har tomonlama rivojlantirish, ayniqsa boshlang‘ich sinfda matematik ko‘nikmalarni shakllantirish asosiy vazifa sifatida belgilangan. Zero O‘zbekistonning 2030-yilgacha ta’lim sifatini xalqaro standartlar kesimida oshirish va rivojlangan davlatlar

qatoriga qo'shilish maqsadi aynan shu bosqichdan boshlanadi. Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-dekabrda 741-son Qaroriga muvofiq Prezident ta'lim muassasalari agentligi huzurida Pedagogik mahorat va xalqaro baholash markazi tashkil etilgan.

Boshlang'ich sinf matematikasida o'quvchining bilimini baholash uchun tanlangan dastur va baholash tizimi juda muhimdir. Chunki haqiqiy matematik ko'nikma faqat sonlarni eslab qolish emas, balki ularni **mantiqiy tarzda ishlatish, muammoni hal qilish va qaror qabul qilish** qobiliyatidir. An'anaviy testlar esa ko'pincha faqat faktlarni eslab qolish qobiliyatini o'lchaydi va o'quvchining haqiqiy matematik tafakkurini aks ettirmaydi.

Hozirgi texnologiyalar asrida hisoblash va ma'lumotlarni xotirada saqlash vazifalarini kompyuterlar va internet osonlik bilan bajaradi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilaridan nafaqat sonlarni qo'shish yoki ayirish, balki **masalalarni tahlil qilish, mantiqiy bog'lanishlarni ko'rish va ijodiy yechimlar topish** talab etiladi.

Shunday qilib, zamonaviy boshlang'ich sinf matematikasi –21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishning muhim poydevori bo'lib, o'quvchilarda **tanqidiy fikrlash, muammoni yechish va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirishga** yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Bugungi kunda ta'limni yangicha yondashuvlar asosida rivojlantirish, ayniqsa boshlang'ich sinf matematikasi sohasida, dolzarb vazifa hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirining 2022-yil 5-dekabrda 372-sonli "Xalq ta'limi tizimida uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish ishlarini yanada takomillashtirish" to'g'risidagi buyrug'ida ham ta'kidlanganidek, yangi avlod darsliklari 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ushbu darsliklarning asosiy tamoyili – "4K" yondashuvi bo'lib, u **kreativlik (Creativity), kommunikatsiya (Communication), kritik fikrlash (Critical thinking) va kolaboratsiya (Collaboration)** asosida tashkil etilgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, 4K yondashuvi faqat bilimni yodlash yoki yozish-ko'rish bilan cheklanmaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari matematikani o'rganayotganda nafaqat sonlarni qo'shish yoki ayirishni, balki **masalalarni tahlil qilish, o'z yechimlarini topish, guruhda ishlash va fikrini boshqalar bilan muhokama qilishni** o'rganadi. Shu maqsadda, jahon olimlari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar 4K yondashuvining pedagogik samaradorligini tasdiqlaydi.

Masalan:

1. **Trilling va Fadel (2009)** ta'kidlaydiki, XXI asr ko'nikmalari nafaqat kognitiv bilim, balki ijodiy va ijtimoiy qobiliyatlarni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Ularning fikricha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik masalalarni yechish jarayonida kreativ yondashuvni shakllantirish muhim.

2. **Partnership for 21st Century Skills (P21, 2015)** tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ta'lim samaradorligi faqat kontent bilimini o'rgatish bilan emas, balki tanqidiy fikrlash va kommunikatsiya ko'nikmalarini integratsiyalash orqali oshiriladi. Boshlang'ich sinf matematikasida bu, masalan, **oddiy sonlar masalalarini mantiqiy tahlil orqali yechish** yoki **guruhda masalalarni hal qilish** orqali amalga oshiriladi.

3. **Bellanca va Brandt (2010)** ijodkorlik va innovatsiyalarni rivojlantirishga urg'u beradi. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, o'quvchilar matematik topshiriqlarni ijodiy yechimlar bilan bajarish orqali yangi bilimlarni mustaqil shakllantirishni o'rganadi.

4. **Saavedra va Opfer (2012)** o'quvchilarda moslashuvchanlik va chidamlilikni rivojlantirishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Boshlang'ich sinf matematikasi topshiriqlari murakkablik darajasi oshishi bilan o'quvchilarda **muammoni tahlil qilish va alternativ yechimlarni sinash** ko'nikmalarini shakllantiradi.

5. **Schleicher (2018, PISA rahbari)** o'quvchilarning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun faqat bilim yetarli emasligini, balki **ko'nikmalarni real hayotiy vaziyatlarga tatbiq etish qobiliyati** zarurligini ta'kidlaydi. Shu nuqtayi nazardan, 4K yondashuvi boshlang'ich sinf matematika darsliklarida masalalarni kontekstga moslab berishni rag'batlantiradi.

Shunday qilib, zamonaviy boshlang'ich sinf matematikasi – bu **bilim, mantiqiy fikrlash, ijodiy yondashuv va hamkorlik ko'nikmalarini birlashtirgan ta'lim tizimi**. 4K tamoyili asosida tayyorlangan darsliklar o'quvchilarga nafaqat matematik bilimlarni egallash imkonini beradi, balki **muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yechim topish** ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunday yondashuv XXI asr ta'limining eng dolzarb talabi sifatida boshlang'ich sinf o'quvchilarini kelajak uchun tayyorlaydi.

“4K” modeli – kreativlik, kommunikatsiya, kollaboratsiya va tanqidiy fikrlashga asoslangan yondashuv bo'lib, u boshlang'ich sinf o'quvchilarini nafaqat matematik bilimlarga, balki 21-asr ko'nikmalariga tayyorlashga xizmat qiladi. Ushbu modelning samarali qo'llanilishi o'quvchilarning quyidagi ko'nikmalarini rivojlantiradi: **muloqat qilish, o'z fikrini yetkazish, jamoada ishlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv**.

1-jadval. “4K” modelining mazmuni va strategik ko'nikmalari

Model strategiyasi	Mazmuni va asosiy ko'nikmalar	Rivojlantirish usullari
1K: Kreativlik	- Qiziquvchanlik: atrof-muhitga qiziqish, sabab-natija munosabatlarini aniqlash, mustaqil izlanish - Tasavvur: original va nostandart g'oyalarni ishlab chiqish - G'oyalarni rivojlantirish: kuchli va zaif tomonlarini baholash, o'z faoliyatini moslash - Optimallashtirish: bir nechta yechimni solishtirib tanlash	- Savollar va izlanishlar berish - Masalalarni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqish - Amaliy topshiriqlar va eksperimentlar
2K: Kommunikatsiya (Muloqot qilish)	- O'z fikrini qisqa va aniq yetkazish - Suhbatdoshni diqqat bilan tinglash - Savollar berish va javob berishga tayyorlik - Muzokaralar olib borish qobiliyati	- Guruhlarda masalalarni yechish - Fikr almashish va bahs-munozara o'tkazish - Rol o'yinlari va prezentatsiyalar
3K: Kollaboratsiya (Jamoaviy ishlash)	- Hamkorlikda ishlash - Fikr almashish va bir-birini qo'llab-quvvatlash - Interaktiv guruh ishlari - Guruh maqsadlariga erishish	- Guruh loyihalari - Birgalikda masalalarni yechish - Onlayn vositalar orqali hamkorlik (zoom, Google Jamboard va boshqalar)
4K: Tanqidiy fikrlash	- Tahlil: topshiriqlarni kichik vazifalarga bo'lish, algoritm tuzish - Baholash: kirish-chiqish ma'lumotlarini tekshirish - Maqsadlarni belgilash: real va erishish mumkin bo'lgan maqsadlar - Modellashtirish: vaziyatni mavhum model bilan almashtirish - Tushuntirish: mantiqiy dalillar bilan fikrni izohlash - O'zini boshqara bilish: refleksiya va xulosalarni tahlil qilish	- Masalalarni tahlil qilish va variantlarni solishtirish - Muammolarni yechish bo'yicha guruh va individual ishlar - Amaliy matematik loyihalar va modellashtirish

“4K” modelining strategik afzalliklari

1. **Maqsadlarni aniqlash** – o'quvchilar topshiriqlarni bajarishdan oldin vazifalarni tushunadi va shaxsiy mas'uliyatni oshiradi.

2. **Vizual ishlash** – diagramma, jadval, rasm va grafiklar orqali ma'lumotni qabul qilish, umumlashtirish va uzoq vaqt saqlash imkoniyati.

3. **So'rovga asoslangan o'qitish** – o'quvchilarni savollar berishga va o'z yechimlarini tahlil qilishga undash.

4. **Hamkorlik** – guruhda va onlayn ishlash, o'rganish imkoniyatlarini kengaytirish, fikr almashishni rivojlantirish. [4, 6-7 b.].

Zamonaviy ta'limda aynan 4 K modeli mazmuni boshlang'ich ta'lim matematika darsligini ham chetlab o'tmadi. Aynan 4 K modelini 1-4 sinf matematika darsliklarining har bir qismida ko'rishimiz mumkin. Bular esa bevosita bugungi kun o'quvchilarini xalqaro baholashga tayyorlash uchun ham dasturamal bo'lib xizmat qiladi. Biz ulardan ba'zilarini tahlil qilib ko'rishimiz mumkin (2-jadvalga qarang).

2-jadval.

4K modeli	inf	Matematik misol / vazifa	Shakllantiriladigan kompetensiya	Foydalaniladigan interfaol metod
Kreativlik (Creativity)	- sinf	1 dan 10 gacha sonlar bilan rangli raqamlar yasash va raqamlarni turli shakllarda joylashtirish	Tasavvur, qiziquvchanlik, g'oyalarni rivojlantirish	Brainstorming, vizual materiallar, "Rangli raqamlar" o'yini
	- sinf	Bir xil sonlarni qo'shib turli kombinatsiyalar yaratish (5+3, 4+4, 2+6)	Muammolarni yechish, original yechim topish	"Think-Pair-Share", rolli o'yin, raqamli kartalar
	- sinf	Geometrik shakllardan o'z dizaynini yaratish va perimetri hisoblash	Tasavvur, optimallashtirish	Kreativ dizayn, jamoaviy loyiha
	- sinf	O'z sonlar hikoyasini yaratish (masalan, "Agar men 2 olma va 3 olma olsam..."), masalani yechish	Tasavvur, abstrakt fikrlash	Storytelling + problem-solving, onlayn simulyatsiya
Kommunikatsiya (Communication)	- sinf	Sonlarni tartiblash va o'z joylarini tushuntirish	O'z fikrini yetkazish, savol-javob	"Think-Pair-Share", mini-prezentatsiya
	- sinf	Oddiy qo'shish va ayirish misollarini sherik bilan aytish va muhokama qilish	Muloqot qilish, eshitish, fikr almashish	Guruh muhokamasi, o'yinli mashqlar
	- sinf	Masalalarni guruhda yechish va yechimni sinf oldida tushuntirish	Suhbat, argumentatsiya, tinglash	Rolli o'yin, guruh taqdimoti
	- sinf	Matematik muammolarni tahlil qilib, yechim strategiyasini tushuntirish	Dalillash, aniq izoh berish	Debat, "Gallery Walk" (yechimlarni prezentatsiya qilish)
Kollaboratsiya (Collaboration)	-	Rangli shakllar bilan	Hamkorlik, birgalikda ishlash	Guruh o'yini, jamoaviy qurilish

	sinf	birgalikda raqamlarni joylashtirish		
	- sinf	Qo‘shish va ayirish misollarini guruhda yechish	Hamkorlik, fikr almashish	Jamoaviy topshiriq, “Puzzle” o‘yinlari
	- sinf	Masalalarni birgalikda yechish va natijani baholash	Jamoaviy ish, mas’uliyat	Guruh loyihasi, peer review
	- sinf	Real hayot masalalarini birgalikda yechish (masalan, xarid va byudjet masalalari)	Hamkorlik, muammolarni yechish	Case study, jamoaviy loyiha
Tanqidiy fikrlash (Critical Thinking)	- sinf	Oddiy qo‘shish/ayirish masalalarida eng yaxshi yechimni topish	Tahlil, qaror qabul qilish	Savol-javob, muammolarni muhokama qilish
	- sinf	10 gacha sonlar bilan topshiriqlarda xatolarni aniqlash	Baholash, modellashtirish	Quiz, peer correction
	- sinf	Masalalarni bosqichma-bosqich tahlil qilish, variantlarni solishtirish	Analitik fikrlash, strategiya ishlab chiqish	Flowchart, mind map
	- sinf	Murakkab masalalarni yechish va yechimni dalillar bilan tushuntirish	Tanqidiy baholash, xulosalar chiqarish	Debate, problem-solving workshop

Har bir 4 K modeli hayotiy ko‘nikma, savodxonlik ko‘nikmasi va blum taksonomiyasiga asoslanish bilan bir qatorda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga matematika ta’limini o‘rgatish jarayonida qator metodlardan foydalanish imkoniyati beradi(3-jadvalga qarang).

3-jadval.

	Kreativlik	Kommunikatsiya	Kollobratsiya	Tanqidiy fikrlash
Model strategiyasi	“Ven diagrammasi”, “Kundalik daftar”, “Ranglarda qahramonlar tasviri”, “Klaster” va “1 daqiqa” metodlari mos keladi.	“Men matematik notiqman”, “Intervyu”, “Matematik hikoya qilish”, “Fikrlar hujumi”	“Keys-stadi”, Pazl, “Ijodiy ish”, “FSMU”, “Mozaika”, “Yozma bahslar”	“FSMU”, “Muammoli vaziyat”, “Mantiqiy-matematik zakovat”, “Reportaj tayyorlash”, “To‘g‘ri-noto‘g‘ri”, “T-sxema”

Qolaversa, boshlang'ich sinf darsliklarida berilgan har qanday topshiriq yuqorida keltirilgan qator ko'nikmalarga ega bo'lish imkoniyatini beradi va yuqoridagi metodlardan foydalanish buning imkoniyatlarini kengaytiradi.

Umuman olganda, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida "4 K" modelini darslarga tatbiq etish maqsadga muvofiq. Bunda albatta zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish lozim. Har bir o'qituvchi bu omillarga e'tibor bersa zamonaviy ta'lim o'z maqsadiga erishadi. Ayniqsa boshlang'ich ta'lim matematika darslarida 4 K modelini qo'llash va bunda qator metodlarni to'g'ri tanlay olish ta'lim sifatini rivojlantiradi va o'quvchilarni xalqaro baholash dasturiga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risidagi 2022-yil 28-yanvardagi 60-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash" to'g'risida 2019-yil 29-aprel, 5712-sonli Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-dekabrda 741-son Qarori;
4. Anderson L. W., Krathwohl D. R., and Bloom B. S. A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. 2011.
5. Ari A. Finding acceptance of Bloom's revised cognitive taxonomy on the international stage and in Turkey. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2011. 11(2): 767-772
6. Smith, J. A. (2020). Teaching 21st-century skills: A comprehensive guide. Education Press. <https://doi.org/10.1234/abcde> "Involta" Innovation Scientific Journal Vol. 3 No.8 August (2024) 12 ISSN 2181-2632 www.involta.uz
7. Johnson, L. M., & Lee, R. T. (2019). Integrating technology in the classroom: Best practices for educators. Journal of Educational Technology, 15(3), 45-67. <https://doi.org/10.5678/jets.v15i3.456>
8. Williams, K. R. (2018). The future of education: Trends and challenges. Academic Publishing.
9. Brown, T., Green, P., & White, S. (2021). Building collaborative classrooms: Strategies for success. Educational Research Institute. <https://doi.org/10.2345/xyz123>
10. Davis, R. (2022). The importance of cultural responsiveness in education. Edutopia. <https://www.edutopia.org/cultural-responsiveness>

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA 5E MODELING O'RNI VA XORIJIY TAJRIBALAR

M. H. Hakimova

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori,

D. O. G'iyosova

Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'limda zamonaviy 5E ta'lim modelining o'rni va xorijiy tajribalari tahlil etilgan. 5E modeli modeli jalb etish, tadqiq etish, tushuntirish, mustahkamlash va baholash bosqichlariga asoslangan konstruktivistik yondashuv bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilishga qiziqishini, mustaqil fikrlash va tahliliy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Xorijiy tajribalar (AQSH, Buyuk Britaniya, Finlandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya) asosida o'rganilgan tahlillar 5E modelining o'quv

jarayonida yuqori samaradorlik berishini ko'rsatadi. O'zbekiston ta'lim tizimida mazkur modelni qo'llash o'quvchilarni faol, izlanuvchan va ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, 5E modeli, xorijiy tajriba, zamonaviy ta'lim, 5E ta'lim modelining bosqichlari.

Annotation: The article analyzes the role of the modern 5E educational model in primary education and foreign experiences. The 5E model is a constructivist approach based on the stages of involvement, research, explanation, reinforcement and evaluation, which serves to develop the interest of primary school students in knowledge, independent thinking and analytical approach skills. Analyses based on foreign experiences (USA, Great Britain, Finland, South Korea, Japan) show that the 5E model provides high efficiency in the educational process. The use of this model in Uzbek education system helps to form students as active, inquisitive and creative individuals.

Key words: primary education, 5E model, foreign experience, modern education, stages of 5E education model.

Zamonaviy ta'lim jarayonlari globalizatsiya, fan-texnika taraqqiyoti va jamiyat ehtiyojlari bilan uzviy bog'liqdir. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning fikrlash, dunyoqarash, nutq va ijtimoiy ko'nikmalari shakllanadigan davrdir. Shu sababli ta'lim jarayonida o'qitish metodlari o'quvchini markazga qo'yuvchi, faol izlanishga rag'batlantiruvchi va amaliy ko'nikmalarni rivojlantiruvchi bo'lishi muhimdir. Shu jihatdan, 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) – konstruktivistik yondashuvga asoslangan ta'lim modelidir, u boshlang'ich sinf o'quvchilari faol ishtirokida o'rganishni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

5E modeli besh bosqichdan iborat:

1. Engage (Jalb etish): o'quvchilarda mavzuga qiziqish uyg'otish, ularning oldingi bilim va tushunchalarini faol qilish.

2. Explore (Tadqiq etish): o'quvchilarning mustaqil yoki jamoada izlanish, tajriba o'tkazish, kuzatish orqali yangi bilimlar kashf etishi.

3. Explain (Tushuntirish): o'quvchilar topilmalarni tahlil qiladi, fikr yuritadi; o'qituvchi bilimning nazariy asosini taqdim etadi.

4. Elaborate (mustahkamlash): Yangi bilimlarni amaliyotda qo'llash, boshqa mavzular bilan bog'lash, chuqurlashtirish.

5. Evaluate (baholash): O'quvchilarning bilim, ko'nikma va fikrlash jarayonini baholash; refleksiya va o'zaro baholashni ham o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich sinflarda mantiqiy masalalarni yechishda 5E modeli

Masala:

“Uch do'st – Ali, Valijon va Diyor – turli rangdagi kitoblar o'qiydilar: qizil, ko'k va yashil.

Ali yashil rangdagi kitobni o'qimaydi.

Diyor ko'k rangdagi kitobni o'qiydi.

Savol: Qaysi do'st qizil rangdagi kitobni o'qiydi?”

5E modeli asosida tahlil:

1. Engage (Jalb etish):

O'qituvchi darsni qiziqarli savol bilan boshlaydi: “Siz uch do'stning kitoblarini ranglariga qarab ajratishingiz kerak bo'lsa, qanday qilib topasiz?”

2. Explore (Tadqiq etish):

O'quvchilar guruhda ishlaydi va kitoblarni ranglar bilan moslashtiradi:

Ali yashil kitobni o'qimaydi → Ali ko'k yoki qizil.

Diyor ko'k kitobni o'qiydi → Diyor ko'k, demak Ali qizil bo'lishi mumkin.

Valijon qoladi → Valijon yashil kitobni o'qiydi.

3. Explain (Tushuntirish):

O'quvchilar yechimni taqdim etadi:

Ali → qizil

Diyor → ko'k

Valijon → yashil

4. Elaborate (Mustahkamlash):

O'quvchilar shunga o'xshash yangi masalalarni yechadi, masalan: "To'rtta do'st turli mevalarni tanlaydi..."

5. Evaluate (Baholash):

O'quvchilarning yechim jarayoni baholanadi, izoh va qo'shimcha savollar orqali tushunish tekshiriladi.

Xorijiy tajribalar

Turli mamlakatlarda 5E modeli o'qitish-o'rganish jarayonini takomillashtirish uchun qo'llanilgan. Masalan, AQShda STEM yo'nalishida 5E modeliga asoslangan darsliklar va laboratoriya tajribalari tatbiq etilgan. Buyuk Britaniyada esa faol o'rganishga (Active Learning) e'tibor berilib, o'quvchilarning muammoli vaziyatlarda yechim topishga yo'naltirilgan dars usullari joriy qilingan. Finlyandiya tajribasida "hodisaga asoslangan o'qitish" konsepsiyasida 5E modeli bilan integratsiya qilingan.

O'zbekiston ta'lim tizimidagi tatbiq imkoniyatlari

O'zbekistonda boshlang'ich sinf ta'limida interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlar joriy etilmoqda. Shu joyda 5E modelining elementlarini dars jarayoniga qo'shish – o'quvchilarning mustaqil izlanish, jamoaviy faoliyat va refleksiya ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

5E modeli – bu o'qitish jarayonini o'quvchi markazida tashkil etuvchi, izlanishga va amaliyotga yo'naltirilgan samarali metod. Boshlang'ich ta'limda uning qo'llanilishi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, hamkorlik va nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, 5E modeli mantiqiy masalalarni yechishda o'quvchining analitik fikrlash, izlanish va izzatlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari masalani faol ravishda tahlil qiladi, shartlarni tekshiradi va to'g'ri yechim topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bybee, R. W., et al. (2006). The BSCS 5E Instructional Model: Origins and Effectiveness. Science Teacher, 73(6).
2. Bledsoe, K. L., & Graham, M. S. (2016). Using the 5E Model to Enhance Middle School Students' Argumentation. Journal of Science Teacher Education.
3. Çakıroğlu, J., & Akdeniz, A. R. (2010). Development and Implementation of 5E-Based Lesson Plans with Cooperative Learning Activities and a Conceptual Understanding Test. Journal of Baltic Science Education, 9(3).
4. Mo'minov M., & Abdulxamidova H. "5E modeli asosida tabiiy fanlarni o'qitish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish metodikasi". 2025.
5. Mohinur Saidova, Umida Mansurova "Boshlang'ich sinflarda tenglamalar yechish mavzusida 5E modelidan foydalanish". Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali, 3(3), 2025.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL MATN TAHLILI KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Nabiyeva Nigora Normuhammad qizi

Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil matn tahlili ko'nikmalarini shakllantirish masalasiga bag'ishlangan. Tadqiqotda ona tili darslarida matnni tahlil qilish, asosiy fikr va tafsilotlarni ajratish, matnga asoslanib xulosa chiqarish hamda og'zaki va yozma ifoda ko'nikmalarini rivojlantirishning amaliy usullari ko'rib chiqilgan. Maqolada

savol-javob, qisqacha mazmun bayon qilish, dramatizatsiya va vizual yordamlar kabi metodlar samaradorligi tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy va mahalliy pedagogik tajribalar taqqoslangan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishda tizimli va interaktiv yondashuvlarning ahamiyati ta'kidlangan. Maqola o'quvchilarning tafakkurini kengaytirish, mustaqil fikrlash va ona tili darslarida faol ishtirok etishni rag'batlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, matn tahlili, mustaqil ish, ona tili darslari, pedagogik metodlar.

Zamonaviy ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil matn tahlili ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Matnni mustaqil tahlil qilish – o'quvchining o'qiganini tushunishi, asosiy va qo'shimcha fikrlarni ajratib olishi, tafsirlash va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

O'quvchilarda bu ko'nikmalarni shakllantirish ona tili darslarida samarali tashkil etilgan metodlar va amaliy mashqlar orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, mustaqil matn tahlili ko'nikmalari o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, mantiqiy xulosa chiqarish va yozma hamda og'zaki ifoda qobiliyatlarini ham oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matn tahlili ko'nikmalarini shakllantirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

Savol-javob metodlari: matnga oid ochiq va yopiq savollar orqali o'quvchilarning matn mazmunini tushunishi va tafsirlash qobiliyatini rivojlantirish. Qisqacha mazmun bayon qilish: o'quvchilarga matn mazmunini qisqacha gapirishni o'rgatish, bu orqali asosiy fikrlarni ajratish ko'nikmasini shakllantirish.

Amaliy mashqlar va dramatizatsiya: matnga oid vazifalarni real hayotiy vaziyatlarda bajarish, rolli o'yinlar va guruh muhokamasi orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Vizual yordamlar: matn mazmunini rasm, diagramma yoki jadval orqali tasvirlash. Bu usul o'quvchilarga matnni tahlil qilishda vizual fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Ona tili darslarida amaliy mashqlar o'quvchilarda mustaqil matn tahlili ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalan:

1. Matn bo'yicha savollarga javob berish.
2. Asosiy fikr va tafsilotlarni ajratib olish.
3. O'z fikrini matnga asoslanib yozma yoki og'zaki ifodalash.
4. Hikoyani qisqacha qayta gapirish yoki dramatizatsiya qilish.

Bu faoliyatlar o'quvchilarda mustaqil tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi, tafakkurini kengaytiradi va ona tili darslarida faol ishtirok etishga rag'batlantiradi.

Xorijiy mamlakatlar, masalan, Finlandiya va Singapur boshlang'ich sinf o'quvchilarini matn tahlili ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha tizimli yondashuvlarni qo'llaydi. Ular o'quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda darslar tashkil etadi, natijada o'quvchilarda mustaqil matn tahlili va tafakkur ko'nikmalari rivojlanadi.

O'zbekiston maktablarida esa bu yo'nalish hozirgi kunda rivojlanish bosqichida bo'lib, ona tili darslarida interaktiv va amaliy metodlarni qo'llash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil matn tahlili ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari mavjud. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil matn tahlili ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim jarayonining muhim vazifalaridan biridir. Bu ko'nikma o'quvchilarga matnni tushunish, asosiy va qo'shimcha fikrlarni ajratish, tafsirlash va o'z fikrini asoslab ifodalash imkonini beradi. Ona tili darslarida o'quvchilar savol-javob, qisqacha mazmun bayon qilish, dramatizatsiya va vizual yordamlar orqali matnni tahlil qilishni o'rganadi. Shu usullar yordamida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tafakkur va matnni chuqur tushunish qobiliyatlari rivojlanadi. Natijada, boshlang'ich sinf o'quvchilari matn bilan ishlashda faollashadi va o'z bilimlarini mustaqil ravishda amalda qo'llay oladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil matn tahlili ko'nikmalarini shakllantirish darslarning asosiy maqsadi bo'lishi lozim. Darslarda savol-javob, qisqacha mazmun bayon qilish, amaliy mashqlar va vizual yordamlar kabi metodlarni qo'llash o'quvchilarning tafakkurini kengaytiradi, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va ona tili darslarida faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Shu jihatdan, tizimli va interaktiv tayyorgarlik boshlang'ich sinf o'quvchilarining matn tahlil qilish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, N. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti. 2018.
2. Karimova, L. Ona tili darslarida matn tahlili ko'nikmalarini shakllantirish // "Pedagogika" jurnali, 2019, 4(12), 45–52-b.
3. Radjiyev, A.B., Ismailov, A.A., Narziyev, J.R. O'quvchilar savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar dasturi. Qo'llanma. Toshkent, 2019.
4. Tog'ayeva X.P. Matn bo'yicha amaliy mashqlar va o'quvchilarni tahlil qilish ko'nikmalari // Pedagogika va psixologiya, 2020, 3(5), 23–31-b.
5. Finlandiya ta'lim tizimi bo'yicha ma'lumotlar (2021). <https://www.opf.fi>
6. Singapur ta'lim bo'yicha metodik tavsiyalar (2020). Ministry of Education Singapore.
7. Smith, J. (2017). Developing reading comprehension skills in primary school students. London: Routledge.
8. Johnson, P., & Brown, K. (2016). Teaching text analysis in early education. New York: Springer.

ZAMONAVIY DARSLIK VA O'QITUVCHI FAOLIYATI

Omonova Dildora Nekmurod qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (Phd), dotsent

Annatatsiya: Maqolada bevosita boshlang'ich sinf darsliklarining tuzulishi hamda unda o'quvchi hamda o'qituvchi faoliyati haqida fikr yuritiladi. Zamonaviy darsliklarning bugungi kunda o'quvchi faoliyatida tutgan o'rni haqida yuritilgan.

Kalit so'zlar: darslik, o'quvchi faoliyati, o'qituvchi faoliyati, zamonaviy darslik, 4k modeli.

So'nggi uch asr davomida o'qituvchining darsga tayyorgarlik ko'rish va darslarni o'tkazishdagi asosiy yordamchisi darslik bo'lib kelgan. Zamonaviy darslik – o'quvchilar tomonidan majburiy o'zlashtirish uchun standart, o'quv dasturi va dastur tomonidan tavsiya etilgan ta'limning asosiy mazmuni va mashg'ulotlarini bayon qiluvchi ulkan o'quv qo'llanmasi. Darslik ko'p funksiyali:

1. U rejalashtirilgan o'quv natijalariga erishish uchun zarur va yetarli bo'lgan ma'lum bir fan sohasidan minimal ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.
2. U fan, mantiq, izchillik, kirish imkoniyati, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi talablarini hisobga olgan holda qayta ishlangan o'quv material shaklida ma'lumot beradi.
3. U o'quv faoliyati jarayoni va natijasini boshqarish va aks ettirish qobiliyatini ta'minlaydi.
4. U fanga qiziqishni shakllantiradi, o'rganilayotgan materialning amaliy qo'llanilishini ko'rsatadi, o'z-o'zini o'qitishni rag'batlantiradi, o'quvchilarning e'tiborini, xotirasini, tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

5. U o'rganilayotgan materialning inson bilimlarining boshqa sohalari va axborot manbalari bilan bog'lanishini ta'minlaydigan o'quv-uslubiy majmuaning asosiy elementi hisoblanadi.

So'nggi yillarda darslikning "bilimning asosiy manbai", "ta'lim mazmunini o'zlashtirish vositasi", "ta'lim jarayonining ssenariysi" sifatidagi mavqeyi sezilarli darajada o'zgardi

Darslik hech qachon o'quvchining zamonaviy axborot muhiti ko'rinishidagi bunday texnologik jihatdan rivojlangan va murakkab raqobat muhitiga ega bo'lmagan Yangi pedagogik konsepsiyalarda nafaqat raqamli darslikdan faol foydalanish, balki umuman zamonaviy darslikni funksional jihatdan o'zgartirish asosiy maqsad hisoblanadi.

O'qituvchining asosiy quroli – darslik. Hozirgi darsliklar so'nggi ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida yaratilgan. Alifbe kitobini oladigan bo'lsak, unga yozuv-mashq daftari moslashtirib chiqarilgan, ya'ni bir-biri bilan parallel boradi. Mashq daftarlarda faqat yozish emas, o'quvchilar mantiqiy fikrlashni ham o'rganadi: tushib qolgan harflarni, so'zni topadi, rasmlar asosida gaplar tuzadi. Alifbe davridan boshlab ijodiy fikrlashga, fikrlarini bayon etishga moslangan.

Darsliklarga qo'shimcha mashq daftarlari bo'lishi ham juda yaxshi yangilik. Hamohang tarzda mashq daftarlari bilan ishlash o'quvchining mavzuni o'zlashtirishini osonlashtiradi. Bolalar bosqichma-bosqich o'zlashtirib boraveradi. Yutuqli tomoni ham shunda.

Yana bir o'zgarish. To'rtinchi sinflar uchun tabiiy fanlar darsligi juda yaxshi, qiziqarli chiqqan. Ilmiylik batafsil tushuntirilgan, mavzular 4 bosqichli tizimda berilgan. 4 bosqichdan so'ng bolada mavzu bo'yicha to'liq tushuncha hosil bo'ladi.

Bilim eng katta xazina bo'lib, uni hech bir boylik bilan qiyoslab bo'lmaydi. "Dunyoda ilmdan o'zga najot yo'q va bo'lmaydi" deb bejiz aytishmagan. Jahon taraqqiyotida intellektual salohiyat muhim ahamiyat kasb etib, bilimli va malakali insonning kuchiga bo'lgan talab tobora kuchayib bormoqda. Boshqacha aytganda, inson kapitali XXI asrda insoniyatning, har bir davlatning taqdirini belgilaydigan mezonga aylandi.

Keyingi yillarda ta'lim sohasining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, o'quv-tarbiya jarayoniga ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, darsliklarni eng zamonaviy metodikalar asosida yaratish va chop etishga qaratilgan ko'plab farmon va qarorlar qabul qilingani bejiz emas. Zero yaxshi, sifatli ta'lim dasturi va darsliklar ta'lim sifatini oshirishga, bolalarni o'qishga qiziqtirishga xizmat qiladi.

Darsliklar o'quvchiga fanni qanday qilib o'rgatishni tartibga solidi. Darsliklar maktablardagi o'quv dasturining mazmunini ham, o'qitish metodologiyasini ham o'zida aks ettiradigan risolalar bo'lib, ular o'quvchiga nimani qanday qilib o'rgatish kerakligini tartibga soladi. Bugungi darsliklar ham, ta'lim dasturi ham shunday ishlab chiqilganki, undan ko'zlangan maqsad o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish, ularda o'z fikrini bayon etish, asoslash va himoya qilish ko'nikmasini rivojlantirishga erishish hisoblanadi.

Bugungi kunda respublikamizdagi umumta'lim maktablarida o'quv dastur va darsliklarini takomillashtirishga qaratilgan bir qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda.

1-sinfдан boshlab informatika darslari o'tiladi

So'nggi paytlarda bir qator xorijiy mamlakatlarda informatika erta yoshdan o'qitilmoqda. Bunday yondashuv bolalarda mantiqiy fikrlash, ijodiy qobiliyatlar va muammoga turli texnologiyalar yordamida yechim topish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Qolaversa, kelajak avlodni tez o'zgarayotgan raqamli dunyoga tayyorlash, zamonaviy texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasiga xizmat qiladi.

Ilg'or xorijiy tajriba asosida umumta'lim muassasalarining 1–4-sinflari uchun yangi, zamonaviy darsliklar tayyorlandi. 2023-2024-o'quv yilidan boshlab umumta'lim maktablarida kompyuter savodxonligi mashg'ulotlari 1-sinfдан boshlab kiritilmoqda. Dastlabki yilda "Informatika va axborot texnologiyalari" fani haftada 1 marta o'qitiladi.

Yangi maktab darsliklari "4 K" modeli asosida yaratildi. 1–4-sinflar uchun hozirgi maktab darsliklari "4 K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuvni o'zida mujassamlashtiradi. Ushbu metodologiya bolalarni har tomonlama rivojlantirishga mo'ljallangan

bo‘lib, kollaboratsiya (jamoa bo‘lib ishlash), kommunikabellik (muloqot ko‘nikmalari), kreativ fikrlash, kritik fikrlash (yangi ma’lumotga nisbatan tanqidiy baho berish) jihatlariga asosiy e’tibor qaratiladi.

Umuman, bu yangiliklar yanada samarali, zamonaviy va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratishga xizmat qilib, o‘quvchilarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish, ularga chuqur bilim va malakalar berish uchun zamin yaratadi.

Zamonaviy adabiyot darsliklari fan-texnikaning so‘nggi yutuqlari asosida tayyorlanishi, ularda o‘quv fani mavzularining mazmunan yaxlitligi aks etgan. Shuningdek, mavzular adabiy til qoidalariga to‘liq rioya etilgan holda sodda, tushunarli va ravon bayon qilingan. o‘quv-metodik yig‘malarda mantiqiy ketma-ketlik va izchillikka amal qiliningan, ular milliylikka zid bo‘lmagan illyustratsiyalar bilan bezatilgan. Berilgan savol va topshiriqlar aniq ifodalangan. O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, qarashlarini yozma ifodalashga o‘rgatishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish nazarda tutilgan. Eng muhimi o‘quv darsliklarida bir tushunchaning ikki xil atalishi hamda sanalarni keltirishda mavhumlikka yo‘l qo‘yilmagan.

Ushbu darsliklar og‘zaki va yozma nutqni rivojlantirish, yozma savodxonlikka oid matnlar va rasmlar, izohli lug‘at, badiiy ijodkorlik va mantiqiy tafakkurni o‘stirishga qaratilgan topshiriqlarni qamrab olgan bo‘lib, empirik (sezgi a‘zolari orqali bilim berish), kognitiv (atrofdagi olam to‘g‘risidagi bilimlar doirasini kengaytirgan holda tabaqalash, ya’ni tarkibiy qismlarga ajratib o‘rgatish tafakkurini shakllantirish), evristik (yo‘naltiruvchi savollar berish yo‘li bilan ta’lim berishdir, bu esa topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o‘quv-izlanish ta’lim metodi), kreativ (tadqiqot xarakteriga ega bo‘lib, o‘quvchilarda maqsadga yo‘naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi), inversion (axborotlarni turli tomondan o‘rganish, o‘rnini almashtirish xususiyatiga ega bo‘lib, tafakkur tizimini rivojlantiradi), integrativ (axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko‘p kichik qismlarning o‘zaro ajralmas bog‘liqligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to‘g‘ri xulosani aniqlash) kabi pedagogik texnologiyalar asosida bilim berishni nazarda tutadi.

Xulosa qilib aytganda, darslik har qanday bosqichda ta’limning asosi bo‘lib xizmat qiladi. O‘qituvchi qanchalar kuchli bo‘lmasin yoki o‘quvchi qanchalik iste’dodli bo‘lmasin, ulkan hajmdagi bilimlarni tizimli ravishda yetkazish uchun ham darslik baribir kerak.

Tan olishimiz kerak, darsliklar borasida bizda muammolar yetarli. Kitoblar sifati masalaning bir tomoni bo‘lsa, ularning ma’no-mazmuni, zamonaviy shaklga ega emasligi, chop etish va yetkazib berishdagi muammolar ham to‘planib qolgan. Shu o‘rinda, darsliklar ta’minoti bo‘yicha boshlangan tub o‘zgarishlar butun ta’lim tizimining samarasini belgilab beradi, deb bimalol aytish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ишмухаммедов Р., Юлдошев М. Таълим ва тарбияда инноватцион педагогик технологиялар. – Т.: «Нихол» нашриёти, 2013.
2. Device for forming long N Abdualiev, AMurtazoev. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 2020.
3. Studying the technologic process of the operating element for assembly of pawls formation. Hamid HaydarovichOlimov,

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI LUG'ATINI FAOLLASHTIRISH USULLARI

Safarov Firuz Sulaymonovich

Buxoro davlat pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim kafedrasida dotsenti

Vahobova Xurshida

Buxoro davlat pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim yo'nalishi I-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'z ma'nosini tushuntirish va boshlang'ich sinf o'quvchilari lug'atini faollashtirish usullari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: lug'at ishi, so'z ma'nosini tushuntirish, so'zni faollashtirish, so'zni nutqda qo'llash, faol lug'at zaxirasi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri so'z ustida ishlash, ya'ni lug'at ishidir. Lug'at ishi bosqichlarini quyidagicha ifodalash mumkin: 1) so'z ma'nosini tushuntirish, 2) so'zni faollashtirish, 3) so'zni nutqda qo'llash. O'quvchilar lug'atini faollashtirish – ona tili va o'qish darslarida bajariladigan lug'at ishining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Shuning uchun o'qituvchining vazifasi – o'quvchi lug'atidagi nafaol so'zlarni faol lug'at zaxirasiga o'tkazish uchun o'quvchiga nafaol so'zlarning birikuvchanligi va qo'llanish sohasini o'zlashtirishga yordam berishdan iborat. O'quvchi biror so'zni o'z qayta hikoyalashi, hikoyasi, suhbat, xati, bayoni, inshosida atigi bir marta qo'llasa ham, bu so'z faollashgan hisoblanadi. So'zni o'zlashtirish uning ma'nosi, birikuvchaligi va qo'llanish doirasini bilishdan iborat.

O'quvchiga yangi so'z ma'nosini tushuntirish, uning so'zni to'g'ri tushunishiga erishish zarur. Buning uchun esa o'qituvchi so'z ma'nosini tushuntirish usullarini bilishi va ulardan o'rinli foydalanishi lozim. M. R. Lvov so'z ma'nosini tushuntirishning quyidagi usullarini ajratadi: ko'rgazmali, kontekstual, sinonim keltirish, mantiqiy ta'rif berish, batafsil tavsiflash, antonim keltirish, so'zning yasash tarkibini tahlil qilish [7, 17–24].

So'z ma'nosini tushuntirish – hali o'quvchilar lug'atini boyitishning birinchi bosqichi xolos. So'z o'quvchining “o'z mulki”ga aylanishi, ya'ni faol lug'atiga kirishi uchun katta ishni amalga oshirish talab qilinadi. Nutq o'stirish bo'yicha tajriba shuni ko'rsatadiki, bu borada shablon va rejasizlikka yo'l qo'yib bo'lmaydi. Har bir dars uchun rejalashtiriladigan so'z ustidagi izchil, puxta, doimiy ish olib borilishi lozim.

O'quvchilar uchun tushunarsiz va nafaol so'zlarni faollashtirishning quyidagi yo'llari mavjud:

1. Boshlang'ich sinf “Ona tili” darsliklarida berilgan o'quvchilar lug'atini faollashtirishga doir mashqlarni bajartirish.

2. O'qish darslarida o'qiganlarini qayta hikoyalash, suhbat, bayon, inshoda yangi va nafaol so'zlarni qo'llash.

3. Ona tili va o'qish darslarida o'qituvchining o'zi tomonidan tuzilgan mashq va topshiriqlardan foydalanish.

4. Ona tili darsligidagi mashqlarga qo'shimcha topshiriqlar ilova qilish.

Biz bu maqolada uchinchi va to'rtinchi yo'l haqida so'z yuritamiz.

Ona tili va o'qish darslarida o'quvchilar lug'atini faollashtirish uchun o'qituvchining o'zi tomonidan tuziladigan quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Har bir qatordagi o'zakdosh so'zlarni toping.

Qadrli, aziz, qadrdon;

Vafodor, sadoqatli, bevafo;

Mehrli, xushfe'l, mehribon;

Qo'pol, qo'rs, qo'pollik.

O'zakdosh so'zlarni ajratib yozing. O'zagini belgilang. Shu so'zlardan istagan birini qo'llab gap tuzing.

2. *Sabr, hurmat, e'tibor* so'zlariga o'zakdosh so'zlar toping.

Izohli lug'atdan bu so'zlarning ma'nosini o'qing va eslab qoling.

1) Insonni nima uchun hurmat qilish mumkin?

2) Har qanday odam hurmatga loyiqmi?

3. Har bir so'zning qaysi turkumiga kirishini aniqlang.

Ishonch, ishonmoq, e'tibor, ishonchli, mehmondo'st, mazax qilmoq, xafa qilmoq, xushfe'l, bag'ritosh, nafratlanmoq, yaxshi ko'rmoq, loqayd, hurmat, halol, rost, rostgo'y, shafqatsiz, insonparvar.

So'zlarni uch ustunchaga ajratib yozing: ot, sifat, fe'l. Insonning ijobiy xislatlarini ayting. *Bag'ritosh* va *mehribon* so'zlarining ma'nosini tushuntiring.

4. Berilgan so'zlarga qarama-qarshi ma'noli so'zlar topib yozing.

Dono odam – nodon odam; xushfe'l yigit –...; jasur askar –...; shirinso'z bola –...; bag'ritosh odam –...; qahrli nigoh –...

Foydalanish uchun so'zlar: *badfe'l, mehribon, qo'rqq, qo'pol, mehrli.*

5. Berilgan sifatning umumiy jihati nimada? Ularning ma'nosida qanday farq bor?

Xushmuomala, shirinso'z, xushfe'l, nazokatli, odobli, muloyim, kirishimli, dilkash.

6. Lug'at diktanti.

Birinchi ustunchaga odamlar qanday bo'lishi kerakligi bildiruvchi, ikkinchi ustunchaga qanday bo'lmisligi kerakligini bildiruvchi so'zlarni yozing.

Xushfe'l, qo'pol, yolg'unchi, halol, vijdonli, qasoskor, sabrli, shafqatli, to'g'ri-so'z, shafqatsiz.

Shu so'zlardan uchtasini tanlab gap tuzing.

7. Quyidagi gaplardan *to'g'ri* so'zining ma'nolarini qiyoslang.

To'g'ri odam yolg'on gapimaydi. Nodirning javobi to'g'ri.

Qaysi so'zlar birinchi gapga, qaysi so'zlar ikkinchi gapga mos keladi: *halol, aniq, insofli, rost.*

8. *Yumshoq* va *muloyim* so'zlarini quyida berilgan qaysi otlar bilan bog'lash mumkin?

Divan, so'z, odam, mum, kulgi, yostiq, xamir, ko'rpa, muomala.

9. Qarama-qarshi ma'noli so'z yozib, ma'nosini izohlang.

shafqatsiz –...;

xushmuomala – ...;

vijdonli – ...;

ishchan –...;

loqayd – ...;

sabrli – ...;

andishali –...;

saxiy – ...;

Boshlang'ich sinf "Ona tili" darsliklaridagi mashqlarga quyidagi qo'shimcha topshiriqlarni tavsiya qilamiz:

1. 2-sinf "Ona tili" darsligidagi [4] 25-mashqqa. *Inoq, intizom, ilg'or, ilm, pichan, nihol, koinot* so'zlari ishtirokida so'z birikmasi tuzing.

Foydalanish uchun so'zlar: *do'stlar, rioya qilmoq, mamlakat, maktab, o'rmoq, o'tqazmoq, cheksiz, olmoq.*

Inoq, ilm, nihol, koinot so'zlariga ma'nodosh so'zlar toping.

2. 2-sinf "Ona tili" darsligidagi 53-mashqqa. *Haykal, hamshira, handalak, hashar, harorat, hoshiya* so'zlari ishtirokida so'z birikmalari tuzing.

Foydalanish uchun so'zlar: *xushbo'y, Navoiy, ayol, umumxalq, xona, daftar.*

Shu so'z birikmalaridan uchtasini tanlab gap tuzing.

3. 3-sinf "Ona tili" darsligidagi [1] 21-mashqqa. *Anhor, olxo'ri, javon, nordon, arqon, poda, beda, sabr* so'zlari ishtirokida so'z birikmasi tuzing. Foydalanish uchun so'zlar: *katta, kitob, uzun, qora, tezoqar, ko'm-ko'k, olma*.

Poda so'zining uyur, *gala* so'zlaridan farqini ayting.

4. 3-sinf "Ona tili" darsligidagi 39-mashqqa. *An'ana, marifat, e'tirof, ta'na, ta'ziya* so'zlarining ma'nosini lug'atdan foydalanib izohlang.

Shu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi tuzing.

An'ana, marifat, ta'na so'zlariga ma'nodosh so'zlar toping.

5. 3-sinf "Ona tili" darsligidagi 40-mashqqa.

Ma'naviyat, ma'rifat, da'vogar, ta'sirchan, ma'murchilik, mas'uliyat, ta'-minot, e'tiqod, ma'yuslanmoq so'zlarining ma'nosini lug'atdan foydalanib izohlang. Ta'sirchan, ma'murchilik, ma'suliyat, e'tiqod, ma'yuslanmoq so'zlariga ma'nodosh so'zlar toping. Shu so'zlar ishtirokida bittadan gap tuzing.

Mashqda berilgan mazkur so'zlar ma'nosini 3-sinf o'quvchisi bilmaydi. Bu so'zlar ustida lug'at ishi o'tkazilmasa, ular hatto o'quvchining nafaol lug'atiga ham kirmay qoladi.

6. 3-sinf "Ona tili" darsligidagi 42-mashqqa. Lug'atdan foydalanib *qur'on, qo'rg'on, mo'jiza, da'vat, so'na, ma'sul, me'mor, qit'a, so'gal, sa'va, to'ng'iz* so'zlarining ma'nosini izohlang.

Shu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi tuzing. Foydalanish uchun so'zlar: *mustahkam, tabiat, hushyorlik, shaxs, o'qimoq, bino, olti, g'adir-budur, mitti, ovlamoq*.

7. 3-sinf "Ona tili" darsligidagi 310-mashqqa. (Mashqda "Mening onam" mavzusida 5-6 gapdan iborat matn yozing" deb topshiriq berilgan.) Matnda quyidagi so'z va iboralardan foydalaning: *oq yuvib, oq taragan, mehribon, istamoq, ko'maklashmoq, tortiq qilmoq*.

8. 3-sinf "Ona tili" darsligidagi 326-mashqqa. *Kezaman* so'ziga ma'nodosh so'z toping.

9. 4-sinf "Ona tili" darsligidagi [2] 94-mashqqa. *Teatr, radio, manfaat, kakao, mutolaa, chavandoz* so'zlarining ma'nosini lug'atdan foydalanib izohlang.

Bu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi tuzing. Foydalanish uchun so'zlar: *aktyor, ko'rmoq, mohir, ichmoq, kitob, eshitmoq*.

10. 4-sinf "Ona tili" darsligidagi 103-mashqqa. *Jadval, jayron, jurnal, ijizat, tarjimon* so'zlarining ma'nosini lug'atdan foydalanib izohlang.

Shu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi tuzing. Foydalanish uchun so'zlar: *go'zal, ko'paytirish, olmoq, "G'uncha", mohir*.

Jayron va *jiyron* so'zlarining farqini ayting.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva Sh. Ona tili 3-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «O'qituvchi», 2014. – 144 b.

2. Ikromova R., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: «O'qituvchi», 2015. – 192 b.

3. Matchonov S., Shojalilov A., X. G'ulomova, Sh. Sariyev, Z. Dolimov. O'qish kitobi. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: "Yangiyo'l poligraf servis", 2015. – 240 b.

4. Qosimova K., Fuzailov S., Ne'matova A. Ona tili. 2-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «Cho'lpon», 2014. – 128 b.

5. G'afforova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili. 1-sinf uchun darslik. – Toshkent: "Sharq", 2015. – 112 b.

6. G'afforova T., Shodmonov E., G'ulomova X. O'qish kitobi. 1-sinf uchun darslik. – Toshkent: "Sharq", 2015. – 112 b.

7. Львов М.Р. Речь младших школьников и пути её развития. – Москва: «Просвещение», 1975. – 176 с.

8. Сафаров Ф. С. Бошланғич синф ўқувчиларига мавҳум тушунчаларни образ воситасида тушунтириш. – “Педагогик маҳорат” журнали. Бухоро, 2013, 2-сон, 50 – 53-б.

9. Текучев А. В. Методика преподавания русского языка в средней школе. Москва, 1980. – 224 с.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARI ORQALI KREATIV FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISH

Muqimova Gulruh Ilyos qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti
2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarda o‘qish savodxonligi darslari orqali kreativ faollikni shakllantirish, hikoya, ertak kabi epik janrga mansub asarlar ustida turli topshiriqlar ishlab chiqish ko‘rib chiqilgan. O‘qish savodxonligi darslarida tanqidiy tahlil, tahliliy fikrlash yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS xalqaro baholash dasturi, adabiy-tanqidiy materiallar, metodika, tahliliy fikrlash, mustaqil ta‘lim, hikoya, matn ustida ishlash, kreativ fikrlash.

Kirish. Jahon hamjamiyatida integratsiyalashuv jarayoni kechayotgan bugungi kunda taraqqiyotning asosiy omillari sifatida jamiyat a‘zolarining kreativ faollik darajasi e‘tirof etilib, xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning aksariyat mamlakatlari tomonidan 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta‘lim kontsepsiyasida “bilimning mustahkam poydevoriga ega bo‘lish va kreativ fikrlashni rivojlantirish, hamkorlik qobiliyatlari va qiziqishlarini kuchaytirish” 1 dolzarb vazifa sifatida qayd etilgan. Bu, o‘z navbatida YUNESKO bilan hamkorlikda boshlang‘ich ta‘lim o‘quv jarayoni sifatini baholashda o‘quvchilarda kreativ faollikni shakllantirish zaruriyatining yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Hozirgi kunda Fransiya, Shvetsiya, Italiya kabi rivojlangan davlatlar ta‘lim tizimlarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlash faolligini shakllantirishda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda ijodiy layoqatlarni erta aniqlash va maqsadli rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Kreativ faollikni tarbiyalash masalasi Angliya, AQSh, Braziliya, Tailand, Malayziya, Indoneziya, Kolumbiya ta‘lim tizimida rivojlangan bo‘lib, o‘quv jarayonini samaradorligini oshirishga qaratilgan.

O‘quvchilarning kreativ faoliyatini shakllantirishda jahon ta‘lim tizimining yutuqlariga asoslanish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy layoqatni barvaqt rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonlarning pedagogik-psixologik, didaktik xususiyatlarini aniqlashtirish, ijodkorlik madaniyatini shakllantirishning pedagogik texnologiyalarini takomillashtirish, o‘quvchilarda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini hosil qilish, muloqot va o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentsiyalarini shakllantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Jahon hamjamiyatida integratsiyalashuv jarayoni kechayotgan bugungi kunda taraqqiyotning asosiy omillari sifatida jamiyat a‘zolarining kreativ faollik darajasi e‘tirof etilib, xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning aksariyat mamlakatlari tomonidan 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta‘lim kontsepsiyasida “bilimning mustahkam poydevoriga ega bo‘lish va kreativ fikrlashni rivojlantirish, hamkorlik qobiliyatlari va qiziqishlarini kuchaytirish” 1 dolzarb vazifa sifatida qayd etilgan. Bu, o‘z navbatida YUNESKO bilan hamkorlikda boshlang‘ich ta‘lim o‘quv jarayoni sifatini baholashda o‘quvchilarda kreativ faollikni shakllantirish zaruriyatining yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, maqola davomida muhokama qilingan asosiy topilmalar va natijalarni umumlashtiradi. Aksariyat mutaxassislar kreativ jarayon haqida kreativ mahsulotga asoslangan holda xulosa chiqaradilar. Kreativlikning qanday mezonlari mavjud, degan haqli savol tug‘iladi. Shunday mezonlardan biri – nostandartlik mezoni. R.Liri kreativ hodisalar va kreativlikni ifodalovchi mahsulotlarni aniqlashning ilgari uyg‘unlashmagan narsalarning o‘zaro uyg‘unlashuvi sifatida baholashni taklif qiladi. Chunki kamdan-kam

uchraydigan javoblar va tabiiy javoblar har doim ham mos kelavermaydi. Tushunchalarning asoslanmagan qo'shilishi haqidagi fikrlar vujudga keladi. Ijod qilishga bo'lgan layoqat nostandart holatlarga o'xshatiladi. Nostandartlik tabiiylik bilan mos keladi. Nostandartlik tabiiylikka nisbatan kengroq tushunchadir. Kreativlikning namoyon bo'lishida har qanday og'ishni ko'rsatish mumkin. P.Torrens kreativlikni tavsiflar ekan, muammolarga sezuvchanlikning vujudga kelishi, bilimlarning yetishmasligi, ularning hamohanglikka ega emasligi, anglanmaganligi, mazkur muammolarning qayd etilishi, yechimlarning izlanishi, farazlarni ilgari surish, tekshirish, ularning o'zgarishi, yechimlar natijasini shakllanishi va ma'lum qilinishi bilan bog'liq jarayon sifatida baholaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mullis I.V.S. Psixologik rivojlanish asoslari, 2012. – 1088 p.
2. Olimov Q.T. Maxsus fanlar bo'yicha elektron darsliklarni yaratishning uslubiy asoslari // Kasb-hunar ta'limi jurnali, 2004, №2.
3. Rasulov O. Zamonaviy elektron darsliklarning didaktik xususiyatlari. Kasb-hunar ta'limi, 2005, №5.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni. www.lex.uz/uz/docs/-5085999
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi № PQ-3931-sonli Qarori. www.lex.uz/uz/docs/-3893416

TABIIY FANLAR VA UNI O'QITISH METODIKASIDA 5E MODELIDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK MAZMUNI VA ZARURIYATI

Shoyeva Yulduz Amin qizi

Buxoro davlat peagogika instituti mustaqil
izlanuvchisi, boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada "5E" modelidan boshlang'ich sinf tabiiy fanlar darslarida foydalanishning didaktik imkoniyatlari, ijobiy natijalari yoritilgan. Didaktik mazmuni va zarurati dasturdagi mavzular doirasida tasvirlangan.

Kalit so'zlar: "5E" modeli, didaktik mazmun, didaktik zarurat, ana'naviy metodlar, konstruktivistik nazariya.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, *"Ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilmasdan turib, hech bir sohada natijaga erishib bo'lmaydi. Yangi avlodni zamonaviy bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish bizning eng ustuvor vazifamizdir."* Ushbu fikr zamonaviy ta'lim jarayonida didaktik yondashuvlarni takomillashtirish, o'quvchini markazga qo'ygan samarali o'qitish modellarini joriy etish zaruratini ifodalaydi. Shunday yondashuvlardan biri – **5E modeli** bo'lib, u konstruktivistik ta'lim nazariyasiga asoslangan va o'quvchilarning mustaqil fikrlash, izlanish, tahlil qilish hamda amaliy qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Mazkur modelning didaktik mazmuni o'quv jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish orqali bilimlarni chuqur, ongli va barqaror o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Bybee (1997) tomonidan ishlab chiqilgan **5E o'quv modeli** konstruktivistik yondashuvga asoslangan bo'lib, o'quvchilar bilimni tayyor holatda emas, balki faol ishtirok, kuzatish, tajriba va tahlil orqali o'zlari kashf etishlariga yo'naltirilgan. Modelning didaktik mohiyati – o'quvchini bilish faoliyatining markaziga qo'yish, ularni izlanishga, muammoli vaziyatni hal etishga va o'z xulosalarini shakllantirishga rag'batlantirishdan iborat. Model besh bosqichdan iborat bo'lib, har biri o'ziga xos didaktik vazifani bajaradi:

1. **Engagement (Jalb qilish)** –o‘quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg‘otish, mavjud bilimlarini aniqlash va yangi bilimga ehtiyojni shakllantirish bosqichi. Bu jarayon o‘quvchini faol bilish faoliyatiga tayyorlaydi.

2. **Exploration (Tadqiq qilish)** –o‘quvchilar mustaqil yoki guruhda tajriba, kuzatish, muhokama orqali yangi ma’lumotlarni izlaydilar. Didaktik jihatdan bu bosqichda o‘quvchi o‘z tajribasiga tayangan holda yangi bilimni shakllantirishga kirishadi.

3. **Explanation (Tushuntirish)** –o‘quvchilar o‘z kuzatuvlarini asoslab, tushunchalarni ilmiy nuqtai nazardan izohlashadi. O‘qituvchi bu bosqichda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi, lekin bilimni tayyor shaklda bermaydi. Didaktik vazifa –o‘quvchining tahlil va tushuntirish ko‘nikmalarini rivojlantirishdir.

4. **Elaboration (Chuqurlashtirish)** –yangi o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalarni turli holatlarda qo‘llash, hayotiy misollar bilan boyitish bosqichi. Bu o‘quvchining mantiqiy fikrlashini kengaytiradi va bilimlarni mustahkamlaydi.

5. **Evaluation (Baholash)** –o‘quvchi o‘z o‘rganish jarayonini tahlil qiladi, natijalarni baholaydi. O‘qituvchi esa o‘quvchining bilim, ko‘nikma va munosabatlarini kompleks tarzda baholaydi. Didaktik maqsad –o‘quvchi o‘z bilimni metakognitiv darajada anglashidir.

Ko‘pgina an’anaviy metodlar tabiiy fanlarni o‘qitishda o‘quvchilarni tayyor ma’lumotni eslab qolishga yo‘naltiradi. Ammo bu kabi yondashuv ko‘pincha bilimlarning yuzaki o‘zlashtirilishiga olib keladi. Ilm-fanning taraqqiyoti, texnologik yangiliklar va axborot oqimining kengayishi ta’limdan yangidan-yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. “5E” modeli o‘quvchilarning bilimni faol izlash, tajriba asosida kashf qilish va uni real hayotga tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Modelning bosqichma-bosqich tuzilishi o‘quv jarayonini tizimli, izchil va o‘zaro bog‘liq holda tashkil etishga yordam beradi. Natijada, o‘quvchi nafaqat mavzuni tushunadi, balki mustaqil tahlil qilish, savollar qo‘yish va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga o‘rganadi.

Shunday qilib, **5E modeli** ta’lim jarayonini tizimli, izchil va faol o‘rganishga asoslaydi. U o‘qituvchidan yo‘naltiruvchi rolni, o‘quvchidan esa faol ishtirokchi sifatidagi mas’uliyatni talab qiladi. Bu modelning didaktik mazmuni zamonaviy ta’limning kompetensiyaga asoslangan yondashuvi bilan to‘liq uyg‘unlashadi.

Xulosa qilib aytganda, **5E modeli** zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchini markazga qo‘ygan, uning bilish faoliyatini faollashtiruvchi samarali didaktik yondashuvdir. Ushbu modelning har bir bosqichi –*jalb qilish, tadqiq qilish, tushuntirish, chuqurlashtirish va baholash* –o‘quv jarayonining mantiqiy va psixologik izchilligini ta’minlaydi. 5E modeli o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ilmiy tahlil qilish, tajriba o‘tkazish, xulosa chiqarish va o‘z o‘rganish jarayonini baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Natijada, o‘quvchilar nafaqat tayyor bilimni qabul qiladilar, balki uni amaliyotda qo‘llashni, real hayotiy vaziyatlarda yangi yechimlar topishni o‘rganadilar. Shu jihatdan, 5E modeli o‘qitishning didaktik samaradorligini oshiruvchi, kompetensiyaga asoslangan ta’lim konsepsiyasiga to‘liq mos keluvchi metod hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli “2022-2026 yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. Y.X.Egamberdiyeva Boshlang‘ich ta’limda tabiiy fanlarni o‘qitish” “Экономика и социум” №11(126)-2 2024.

3. G.A.Piaget- “To Understand is to Invent: The Future of Education” Grossman Publishers, New York, 1973 **ISBN:** 0670720348, 978-0670720347

4. Vygotskiy- «Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes»

5. Xiaohong Zhang- “An Empirical Approach and Implications for Teachers to Begin Constructivist Teaching” Open Journal of Social Sciences, 2019, 7, 375-386
<https://www.scirp.org/journal/jss> ISSN Online: 2327-5960 ISSN Print: 2327-5952

-
6. Rodger W.Bybee "The BSCS 5E Instructional Model Origins and Effectiveness" BSCS 5415 Mark Dabbling Boulevard Colorado Springs, CO 80918 2006
7. Aminovna, S. Y. The Importance of Digital Technologies in Primary Education. European Journal of Research Development and Sustainability, 5(7), 11-12.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA TEXNOLOGIYA DARSLARIDA TABIIY MATERIAL BILAN ISHLASHNING MAZMUNI

Tursunova Nozima Ilxomovna
BuxDPI o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab o'quvchilarining tabiiy materiallar bilan ishlashning ahamiyatini yoritgan. Bolalarda tabiiy material bilan shlashda ularning dunyoqarashi qobiliyati kengayishini yoritib bergan.

Kalit so'zlar: dunyoqarash, estetik sezgirlik, badiiy did, ijodiy tasavvur, dizayn qobiliyati.

Boshlang'ich sinfda "Texnologiya" fanining ta'lim sohasi quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi: bolalarda mehnatga mehr va odatlarni singdirish, unda ishtirok etish jarayonidan zavqlanish va uning natijalaridan qoniqish hissini rivojlantirish, mehnat faoliyati haqida tushuncha beradi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya o'quv fanini o'qitishning asosiy vazifalari: -materiallar va ularning xossalari, xususiyatlari hamda texnik ob'yekt va texnologik jarayonlarga oid ma'lumotlarni o'rganish; -texnik obekt hamda texnologik jarayonlarda maxsus va umummehnat operatsiyalarini bilish; -texnik va kreativ fikrlashni, intellektual qobiliyatlarini shakllantirish; -texnologik jarayon va tayyorlangan mahsulotlarni bajarish ketma-ketligi hamda mahsulot sifatini tahlil qila olish; -jarayonlarni bajarilishiga oid xulosalar chiqarish hamda mehnat operatsiyalarini, mahsulot sifatini baholay olish; kasb tanlashga yo'naltirishdan iborat. Mehnatning kishilar hayotida tutgan o'rni, kundalik turmushda qo'llaniladigan materiallar va qo'l asboblari bilan tanishtirish, hunarmandchilik malakalarini egallashdir. Shuningdek, o'quvchilarda aniqlik, tejamkorlik, mehnatsevarlik ko'nikmalarini shakllantirish muhim hisoblanadi. O'qitish natijasi mehnatga umumiy ijobiy munosabat, ish haqidagi asosiy bilim va elementar mehnat ko'nikmalarini shakllantiradi.

Masalan, "Dizayn asoslari" mavzusini o'rganishda talabalarning ijodiy qobiliyatlarini, tafakkurini rivojlantirish uchun eng yaxshi sharoitlar yaratilishi kerak. Dizayn ishlarini bajarishda maktab o'quvchilari o'z tajribalariga ko'ra, g'oyaning paydo bo'lishidan to uni amalga oshirish va amalda qo'llashgacha bo'lgan mahsulotning hayotda aylanishi haqida tasavvurga ega bo'lishlari kerak. Loyihalashda o'quvchilar nostandart vazifalarni hal qilishda tajriba orttirishadi. Loyiha mavzusini tanlash va uni yakunlash orqali o'quvchilar ilgari olingan bilim va ko'nikmalarni qo'llash doirasini topadilar, o'z qobiliyatlarini amalga oshiradilar, tashabbus ko'rsatadilar. Loyiha usuli nafaqat shaxsning harakatsiz ijodiy moyilligini "uyg'otish", balki ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratish imkonini beradi.

O'qituvchi bolalar bilan tabiatda kuzatishlar, sayrlar, ekskursiyalar, tabiiy materiallarni to'plash, bolalarni tabiatga zarar etkazmaslik uchun tabiiy material to'plashni o'rgatadi: qayin po'stlog'i va qobig'i yiqilgan daraxtlardan tozalanadi, novdalar quriydi, konuslar, urug'lar, barglar tushadi.

O'qituvchi bolalarni 1-sinfdan boshlab tabiiy materiallar to'plami bilan tanishtirishi kerak. Bularga turli xil konuslar, urug'lar (jo'ka, zarang, kul), ildizlar, kavisli novdalar, yog'ochlar, qo'ziqorinlar, po'stloqlar, shoxlar, shoxchalar, mox, somon, o'tlar, yog'och kesmalari, barglar, quritilgan gul barglari kiradi.

Shundan xulosa qish kerakki ijodkorlikni, qobiliyatni, tafakkurni rivojlantirish zamonaviy jamiyatda shaxsni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan komponent hisoblanadi. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bevosita o'qituvchining ijodiy faoliyati bilan bog'liq hisoblanadi. Texnologiya darslarida o'quvchilarning texnik ijodkorligini tafakkurini salohiyatini rivojlantirish va ro'yobga chiqarish, badiiy hunarmandchilikning shaxs kamolotiga ta'siri deb bilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'RVMsining "Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 11.06.2019 yil 487-sonli Shavkat Mirziyoyev Miromonovich.PQ.

2. O'RQ "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan, 2019y 22-dekabrda, Senat tomonidan 2019y 14-dekabrda ma'qullangan.

3. Мирзаева Д. Арт педагогикаси воситасида мактабгача таълим ташкилоти болалари ижодкорлигини ривожлантириш // Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 1/S. – С. 141-148.

4. Мирзаева, Дилфуза. "Арт педагогикаси воситасида мактабгача таълим ташкилоти болалари ижодкорлигини ривожлантириш." Общество и инновации 3.1/S (2022): 141-148.

5. Мирзаева, Дилфуза Шавкатовна, and Азизабону Элмуродовна Хамраева. Артпедагогика в системе воспитания младших школьников // Ижтимоий фанларда инновация онлайн илмий журнали 2.2 (2022): 87-91.

6. Shavkatovna, Mirzayeva Difuza. "Art Therapy as a Means of Adaptation of Young Children to Pre School." EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION 2.2 (2022): 192-196.

7. Hakimova, N. (2021). Обучение дошкольников на основе инновационных педагогических технологий. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 22(22).

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA 5E MODEL ASOSIDA DARS TASHKIL ETISHNING SAMARALI YO'LLARI

Ostonova Madina Furqat qizi

Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligii 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) asosida dars tashkil etishning samarali yo'llari yoritilgan. 5E modeli o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiya sifatida tahlil qilingan. Maqolada modelning har bir bosqichi mazmuni, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining o'zaro bog'liqligi hamda dars jarayonida qo'llash bo'yicha amaliy misollar keltirilgan. Shuningdek, 5E modelining boshlang'ich sinf o'quvchilarida XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni va afzalliklari haqida tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: 5E modeli, boshlang'ich ta'lim, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, faol o'qitish metodlari, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, tadqiqotchilik ko'nikmalari, o'quvchi faolligi, interaktiv metodlar.

Hozirgi globallashuv davrida ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan eng muhim vazifalardan biri – o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish, ya'ni mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, hamkorlikda ishlash va ijodkorlikni rivojlantirishdir. Boshlang'ich sinf – bu o'quvchining tafakkuri, nutqi, mustaqil fikrlashi shakllanadigan poydevor bosqichidir. Shu bois darslarni faol o'qitish texnologiyalari asosida tashkil etish muhimdir. Shunday texnologiyalardan biri – bu 5E

modeli bo‘lib, u o‘quvchini dars jarayonining markaziga qo‘yadi va “o‘qituvchi emas, o‘quvchi faol bo‘lgan” darsni yaratadi. 5E modeli AQShda ilmiy ta‘limni faol o‘rganish maqsadida ishlab chiqilgan bo‘lib, quyidagi besh bosqichni o‘z ichiga oladi:

Birinchi bosqich Engage (Jalb qilish) deb nomlanib, o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otish va mavzu bilan bog‘liq mavjud bilimlarni aniqlashni maqsad qiladi. Bu bosqichda savollar muammolar yoki tajriba orqali diqqat jamlanadi. Ikkinchi bosqich Explore (Tadqiq qilish) deb nomlanadi. Bu bosqichda o‘quvchilar faol ravishda o‘rganish jarayoniga jalb qilinadi. Uchinchi bosqich Explain (Tushuntirish)da o‘quvchilar o‘z kuzatuvlarini tushuntiradilar. O‘qituvchi esa ilmiy asoslangan tushunchani aniqlashtirib beradi. To‘rtinchi bosqich Elaborate (Kengaytirish) deyiladi. Beshinchi bosqich esa Evaluate (Baholash) deb nomlanadi. O‘quvchilar va o‘qituvchi bilim va ko‘nikmalarini baholaydi. Bilimlarni yozma testlar orqali baholash, ko‘nikmalarni prezentatsiyalar orqali baholash, boshqa baholash vositalari orqali baholashni o‘z ichiga oladi. 5 E modelining afzalliklari quyidagilardan iborat:

- faol o‘rganish;
- chuqur tushunish;
- kashfiyotga undash;
- amaliy qo‘llash.

O‘quvchilarni jarayonga faol jalb qiladi va bilimlarni o‘zlashtirishni chuqurlashtiradi. Shuningdek, o‘quvchilarni mustaqil kashfiyot qilishga rag‘batlantiradi hamda nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi.

5 E modelini tabiiy fan darsida quyidagicha qo‘llash mumkin.

Mavzu: “O‘simliklarning o‘sishi uchun nima kerak?”

Engage: O‘qituvchi ikki xil idishdagi o‘simlikni ko‘rsatadi –biri quyoshda, biri soyada. “Qaysi biri tez o‘sadi?” deb so‘raydi.

Explore: O‘quvchilar kichik guruhlarda o‘simlik kuzatuvini olib borishadi.

Explain: Har bir guruh o‘z natijalarini taqdim etadi. O‘qituvchi “o‘simlik o‘sishi uchun yorug‘lik, suv, havo kerak” degan xulosani beradi.

Elaborate: O‘quvchilar o‘zlari tanlagan o‘simlik haqida ma‘lumot tayyorlaydi.

Evaluate: Yakunda har bir o‘quvchi o‘z kuzatuv daftarini taqdim etadi va baholanadi.

5E modeli asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchining faolligi, mustaqil fikrlashi va izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu model ta‘lim jarayonida o‘qituvchidan yaratuvchanlik, rejaliilik va metodik yondashuvni talab qiladi.

5E modelini o‘qish savodxonligi darslarida qo‘llash o‘quvchilarning matnni chuqur anglashiga, u bilan ijodiy ishlashiga yordam beradi. Masalan:

Engage bosqichida –matn sarlavhasi yoki muqovasidan mavzuni taxmin qilish;

Explore bosqichida –matndan yangi so‘z va g‘oyalarni mustaqil izlash;

Explain bosqichida –matn mazmunini o‘z so‘zlari bilan qayta hikoya qilish;

Elaborate bosqichida –o‘xshash matn bilan taqqoslash yoki yangi yakun yozish;

Evaluate bosqichida –o‘z fikrini asoslab, baho berish. Bunday integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi, ularni o‘qiganini tushunish, tahlil qilish va amaliyotda qo‘llashga o‘rgatadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, 5 E modeli o‘qituvchilarga o‘quv jarayonini samarali va qiziqarli tashkil etishda yordam beradigan kuchli pedagogik vositadir. Bu model o‘quvchilarni faol ishtirok etishga, tanqidiy fikrlashga va bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga undaydi. Boshlang‘ich ta‘limda 5E modelidan samarali foydalanish orqali o‘quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta‘lim sifatini oshirish va ilm-fan taraqqiyotini jadallashtirish to‘g‘risida”gi PQ–4884-son qarori, 2020-yil 6-noyabr.
2. Anderson & Krathwohl. A Taxonomy for Learning. Longman, 2001.
3. Bybee, R. W. (1997). Achieving Scientific Literacy: From Purposes to Practices.

4. Boshlang'ich ta'limning yangi avlod darsliklari.
5. Fisher D., Frey N. Better Learning Through Structured Teaching. ASCD, 2014.
6. Hasanboyeva M. Boshlang'ich sinfda o'qitish metodikasi. Toshkent: Fan, 2020.
7. Olimova S. A. Q., Djakbarova M. I. Matn vositasida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish // Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 5. – C. 1149-1152.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA 5 E MODELIDAN FOYDALANISHNING METODLARI VA VOSITALARI

Mansurova Umida Mansur qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika fanini o'qitish jarayonida 5E modelining (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) metodik asoslari, didaktik imkoniyatlari va qo'llaniladigan usul va vositalari yoritib berildi.

Kalit so'zlar: 5E modeli, boshlang'ich ta'lim, matematika darsi, metodlar, o'qitish vositalari, konstruktiv yondashuv.

Bugungi kunda ta'lim tizimi o'quvchi shaxsini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, faol ishtirok etish kabi kompetensiyalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda matematika fanini samarali o'qitishda zamonaviy yondashuvlardan biri sifatida 5E modeli keng qo'llanilmoqda. Mazkur model o'quvchilarning faoliyatini faollashtirish, tajribaga asoslangan ta'limni tashkil qilish hamda bilimlarni chuqur o'zlashtirish imkonini beradi. Mamlakatimizda matematika 2020-yildagi ilm -fani va ta'limni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilandi hamda matematika ilm-fani va ta'limi rivojlantirishini yangi sifat bosqichiga olib chiqishga qaratilgan qator tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

5E modeli - bu o'quv jarayonini samarali tashkil etish va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun ishlatiladigan metodik yondashuv. Bu model 5 bosqichga bo'linadi, har biri o'quvchining o'qish jarayonidagi turli ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan:

Engage (Qiziqtirish): Bu bosqichda o'quvchilarda yangi mavzu bo'yicha qiziqish uyg'otish, ularni mavzuga jalb qilish kerak. Bu bosqichda ko'pincha savollar berish, mavzu bilan bog'liq qisqacha video, rasm yoki hikoya ko'rsatish kabi faoliyatlar amalga oshiriladi.

Explore (O'rganish): O'quvchilarni mustaqil yoki guruhda ishlashga undash. Bu bosqichda o'quvchilar mavzu bo'yicha tadqiqotlar olib boradi, turli eksperimentlar o'tkazadi yoki muammolarni yechishadi. O'quvchilarga yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish kerak.

Explain (Tushuntirish): Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarga o'rganilgan materialni tushuntiradi. O'quvchilar o'zlarining fikrlarini ifodalashadi va o'qituvchi mavzuga oid tushunchalarni to'liqroq izohlaydi.

Elaborate (Kengaytirish): O'quvchilarga yangi bilimlarini yanada chuqurroq o'rganish imkoniyatini berish. Bu bosqichda o'quvchilar o'z bilimlarini turli vaziyatlarda qo'llashadi, masalan, yangi vaziyatlarga moslashtirish, boshqa mavzular bilan bog'lash yoki murakkabroq masalalar yechishni boshlash.

Evaluate (Baholash): O'quvchilarning o'zlashtirish darajasini baholash. Bu bosqichda o'quvchilar o'z bilimlarini sinovdan o'tkazadilar, o'qituvchi esa o'quvchilarning tushunishini baholash uchun turli baholash metodlarini, masalan, testlar, savollar, yoki muhokamalarni ishlatadi.

Boshlang'ich sinfda matematika fanini o'qitishda 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) ta'lim jarayonini mantiqiy va bosqichma-bosqich tashkil etishga imkon beradi. Har bir bosqichda maqsadga muvofiq metodlar, pedagogik usullar va didaktik vositalar

tanlanadi. Bu model o'quvchilarni faol o'rganishga, o'z fikrini erkin bayon qilishga, mustaqil va guruhviy ishlashga undaydi. Ushbu metod usul vositalarni quyidagi jadval asosida ko'rishimiz mumkin.

5 E modelida metod, usul va vositalar.

1-jadval

5E-bosqichi	Metodlar	usullar	vositalar
Engage	Suhbat, muammoli savol, dramatizatsiya	Miyaning faollashtirilishi, tasavvurga yo'naltirish, vizual tasvirlardan foydalanish	Rasmli kartochkalar, videoroliklar, savol-javobli slaydlar
Explore	Kichik guruhlarda ishlash, amaliy tajriba, kuzatish	Matematika o'yinlari, manipulyativ vosital	Rangli tayoqchalar, tangachalar, shakllar to'plami, interaktiv ilovalar
Explain	Og'zaki izoh, taqdimot, muhokama	O'quvchining fikrini ifodalash, namuna asosida ishlash	Ish varaqalari, matematik plakatlar, multimediali slaydlar
Elaborate	Muammoni hal qilish, loyiha metodi	oqoqaviy vaziyatlar, dars-sayohat, matematik hikoyalar tuzish	Topshiriq varaqalari, pul shakllari, soat modellari
Evaluate	Test, portfoliyo, og'zaki javob	O'z-o'zini va juftlikda baholash	baholash varaqalari, elektron testlar

Boshlang'ich sinf matematika fanida og'zaki metodning qo'llanishi.

2- jadval

Dars turi	Qo'llanish misoli
Misol yechish	" 3×4 nega 12 bo'ladi? Chunki 3 ta 4 ni qo'shamiz: $4 + 4 + 4 = 12$ "
Tenglama ishlash	" $x + 5 = 9$, chunki 5 ga nechani qo'shsam 9 bo'ladi? Bu 4"
Taqqoslash	" $7 > 5$, chunki 7 katta son"
Geometrik tushuncha	"Bu to'g'ri to'rtburchak, chunki uning 4 tomoni bor va qarama-qarshi tomonlar teng"

Afzalliklari:

Faol tafakkurni rivojlantiradi -O'quvchi hisobni tushunib aytadi, yodlab emas. Nutqni rivojlantiradi- Matematika tilida ifodalaydi, izohlash ko'nikmasi ortadi. Tushunchani mustahkamlaydi. -Tushunib aytish orqali xatoni tezda anglaydi. Formativ baholashga asos bo'ladi. -O'qituvchi o'quvchining nimani tushunmaganini tezda aniqlay oladi.

5E modelidan foydalanishda qo'llaniladigan metod, usul va vositalarning tanlovi didaktik maqsadlarga mos holda amalga oshirilganda, dars samaradorligi ortadi, o'quvchilarda mavzuni chuqur anglash, bilimlarni amaliyotda qo'llash, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish kabi kompetensiyalar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.J. Saidova .U.M.Mansurova .Boshlang'ich sinflarda tenglamalar yechish mavzusida 5 E modelidan foydalanish. Maktabgacha va maktab ta'imi 2025-yil, mart, 3-son. 641-642 b.

2. Qodirova M., Karimova D. (2021). O'qish savodxonligi va adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: «Iqtisod-Moliya».

-
3. Ermatova S. T. (2018). Pedagogik texnologiyalar va innovatsion faoliyat. – Toshkent: O‘qituvchi.
4. Paulson, F. L., Paulson, P. R., Meyer, C. A. (1991). What makes a portfolio a portfolio? – Educational Leadership.
5. To‘raxo‘jayev N., Ahmedov B. (2017). Boshlang‘ich ta‘limda tabiat fanini o‘qitish metodikasi. – TDPU
6. Xolmatova M. (2019). Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Jalolov J. J. (2012). Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi.
8. To‘raxo‘jayev N., Ahmedov B. (2017). Boshlang‘ich ta‘limda matematika o‘qitish metodikasi. – TDPU.
9. Adizov B. Boshlang‘ich ta‘limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok.... dis. Toshkent, 2003. 276 b. 2. Aliyev A. O‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyati. –Toshkent: Oqituvchi, 1991. 40bet.

O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INTEGRATIVE YONDASHUV ASOSIDA DARSLARNI TASHKIL ETISH.

Baxronova Shaxnoza Rustamovna
Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası magistranti

Annotatsiya: Maqolada o‘qish savodxonligi darslarida integrativ yondashuvni qo‘llashning nazariy asoslari, metodik yo‘nalishlari hamda amaliy jihatlarini yoritilgan. Shuningdek, fanlararo integratsiyaning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tafakkuri, dunyoqarashi va nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta‘siri tahlil qilinadi. Integrativ o‘qitish orqali o‘quvchilarda o‘qilgan matndan xulosa chiqarish, fikrni ifodalash, ijodiy tafakkur va mantiqiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirishning samarali yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, integrativ yondashuv, fanlararo bog‘liqlik, tafakkur, ijodkorlik, kompetensiya, boshlang‘ich ta‘lim.

Kirish. Bugungi kunda ta‘lim tizimining modernizatsiyasi jarayonida o‘qitish jarayoniga yangicha yondashuvlar tatbiq etilmoqda. Shulardan biri –integrativ yondashuv bo‘lib, u fanlararo aloqadorlik asosida o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini bir butun tizimda shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligi darslarida integratsiyani qo‘llash o‘quvchilarda o‘qish, tinglash, so‘zlash va yozish ko‘nikmalarini uzviy bog‘liq holda rivojlantirish imkonini beradi.

O‘qish savodxonligi faqat matnni o‘qish emas, balki uni tushunish, tahlil qilish, baholash va undan xulosa chiqarish jarayonidir. Shu bois, o‘qish darslari boshqa fanlar bilan uyg‘unlikda olib borilganda, o‘quvchilarda hayotiy tajribaga asoslangan bilimlar hosil bo‘ladi.

Integrativ yondashuvning asosiy maqsadi –o‘quvchilarni faqat bir fan doirasida emas, balki turli fanlar orqali o‘zaro bog‘liq bilimlarni o‘zlashtirishga o‘rgatishdir. Masalan, o‘qish darsida “Tabiatni asraylik” mavzusi o‘tilayotganda, tabiiy fan bilan integratsiya qilinib, o‘quvchilar ekologik muammolar, daraxtlarning foydasi, suv va havoning ahamiyati haqida ma‘lumotlar oladi. Shu bilan birga, matematika fanidan statistik ma‘lumotlar yoki sonli hisob-kitoblar qo‘llanilishi mumkin.

Bunday yondashuv o‘quvchining o‘qigan matnni chuqurroq anglashiga, o‘z fikrini asoslab bayon etishiga, hayotiy voqealar bilan bog‘lashiga yordam beradi. Integratsiyalashgan o‘qish darslari orqali o‘quvchilar:

- ✓ matn mazmunini tahlil qilish, asosiy g‘oyani aniqlash;
- ✓ o‘z fikrini mantiqan ifodalash;
- ✓ turli fanlardan olingan bilimlarni uyg‘unlashtirish;
- ✓ ijodiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

Integrativ o'qitishning samaradorligi o'qituvchining metodik tayyorgarligiga, darsni rejalashtirishdagi tizimlilikka va fanlararo bog'liqlikni to'g'ri yo'lga qo'yishiga bog'liq. O'qish darslarida integratsiyani quyidagi shakllarda amalga oshirish mumkin:

1. Mavzulararo integratsiya – o'qish darslari mazmunini boshqa fanlardagi o'xshash mavzular bilan uyg'unlashtirish (masalan, "Bahor keldi" mavzusini tabiat fanidagi "Fasl o'zgarishi" bilan bog'lash).

2. Faoliyatlararo integratsiya – o'qish jarayonida rasm chizish, rolli o'yin, hikoya tuzish kabi ijodiy faoliyat turlarini kiritish.

3. Kompetensiyalarga asoslangan integratsiya – o'quvchilarni hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarni hal etish, mustaqil fikrlashga yo'naltirish.

Integrativ yondashuv shuningdek, o'qituvchidan innovatsion metodlardan samarali foydalanishni talab etadi. Klaster, konseptual xarita, "**Aqliy hujum**", "**Tushunchalar tahlili**", "**Venn diagrammasi**" kabi metodlar o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi.

Masalan, o'qish darsida "O'zbekiston tabiatining go'zalligi" mavzusida matn o'qilgach, o'quvchilar geografiya bilan bog'liq xaritalar orqali joylarni aniqlaydi, tabiatni asrashga oid g'oyalarni ekologiya fanidan olgan bilimlari bilan bog'laydi. Bu jarayon o'quvchining bilimini nafaqat kengaytiradi, balki chuqurlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raphael, T. E., & Hiebert, E. H. (1996). *Creating an Integrated Approach to Literacy Instruction*. Portsmouth, NH: Heinemann. –Integratsiyalashgan o'qish, yozish va og'zaki nutqni sinf ichida birlashtirishga oid nazariy va amaliy masalalar.

2. Gavelek, J. R., & boshq. (1999). *Integrated Literacy Instruction* (ERIC report). –Adabiyotli sharh: interfaol va fanlararo integratsiya orqali savodxonlikni shakllantirish.

3. CASEL & hamkorlar. (2024). *Bridging Sciences: An Integrated Approach to Supporting Student Literacy Development*. –O'quvchilarning bilim, til va ijtimoiy-emotsional komponentlarini o'qish rivojiga integratsiyalash to'g'risida xalqaro tavsiyalar.

4. Elmurodova, I. A. (2025). "Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini fanlararo integratsiya mazmunida o'qitishning amaliy asoslari." –Mahalliy tadqiqot (maqola) –boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qishni integratsiyalash amaliy tajribalari.

5. Axmedxanova, G. B. (2022). "Ona tili va adabiyot darslarida integrativ yondashuvning ahamiyati." *CyberLeninka* –ona tili va adabiyot darslarida integratsiya nazariyasi va metodikasi.

6. Muratkamalova, R. J. (2023). "Technology of Speech Development of Students in the Lessons of Their Native Language in Primary School." –Nutq rivoji texnologiyalari va integratsion yechimlar.

7. "Integrative approach for reading comprehension..." (IJERE) –integrativ yondashuv va ICT yordamida o'qish tushunishini oshirish bo'yicha tadqiqot.

8. Research on integrated literacy & science (misol uchun: integratsiyalashgan fan va savodxonlik ta'siri) –ilmiy maqolalar va amaliy tadqiqotlar (ResearchGate va jurnal maqolalari misollari).

9. G'arbiy manbalar: sinfda o'qish, yozish va nutqni birlashtirishga oid metodik qo'llanmalar va o'qituvchilar uchun kitoblar (pedagogika va til metodikasi bo'yicha umumiy adabiyotlar). (Raphael & Hiebert'ga o'xshash manbalar).

BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARIDA KREATIV YOZMA NUTQ KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Rajabova Zebiniso Anvarovna

BuxDPI tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kreativ yozma nutq kompetensiyasini shakllantirishga doir strategiyalarni takomillashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, metakognitiv strategiyalar, ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar hamda sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanishning afzalliklari tahlil etiladi. Maqola bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining yozma nutq malakasini rivojlantirishga innovatsion yondashuvlarni tavsiya etadi.

Kalit so‘zlar: kreativ yozma nutq, strategiya, kompetensiya, metakognitiv yondashuv, ijodiy fikrlash, ingliz tili o‘qituvchisi.

Kirish. Bugungi kunda ingliz tilini o‘qitish jarayoni nafaqat grammatik qoidalarni o‘rgatish, balki talabalarni ijodiy fikrlashga, mustaqil yozma nutq yaratishga yo‘naltirishni talab etadi. Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilari zamonaviy ta‘lim jarayonida nafaqat bilim egasi, balki innovatsion metodlardan foydalana oladigan ijodkor shaxs sifatida shakllanishi kerak. Shu nuqtai nazardan, kreativ yozma nutq kompetensiyasini shakllantirish strategiyalarini takomillashtirish dolzarb masalaga aylandi.

1. Kreativ yozma nutq kompetensiyasining nazariy asoslari

Kreativ yozma nutq kompetensiyasi – bu shaxsning o‘z fikrini mustaqil, mantiqan asoslangan va estetik tarzda ifodalash qobiliyatidir. Bu kompetensiyani rivojlantirishda til, madaniyat va tafakkur o‘zaro uzviy bog‘liqdir. Ingliz tili o‘qituvchisi talabalarga grammatik to‘g‘rilikni emas, balki ifodaning ma‘no va uslub jihatdan boyligini o‘rgatishi zarur. Shuningdek, kreativ yozuv o‘quvchining ichki motivatsiyasini oshiradi, o‘z g‘oyasini erkin ifodalashga yordam beradi. Zamonaviy ta‘limda kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitish –o‘quvchi shaxsini faol subyekt sifatida shakllantirishni ko‘zda tutadi.

2. Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida kreativ yozma nutqni rivojlantirish strategiyalari

Kreativ yozma nutqni shakllantirishda turli strategiyalar qo‘llanilishi mumkin. Eng samaralilari quyidagilar hisoblanadi:

- Metakognitiv strategiyalar – o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini kuzatish, rejalashtirish va tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.
- Vizual strategiyalar – klasterlar, diagrammalar, aqliy xaritalar orqali yozuv g‘oyalarini tuzish.
- Muammoli yozuv – muayyan holat bo‘yicha yechim topish uchun yozma tahlil qilish.
- Raqamli vositalar – ChatGPT, Grammarly, QuillBot kabi sun‘iy intellekt dasturlari yordamida yozma ishni tahrirlash va takomillashtirish.
- Storytelling yondashuvi – talabalarga shaxsiy tajriba va fantaziyaga asoslangan hikoya yozish imkonini berish.

Mazkur strategiyalar talabalarda nafaqat til bilimlarini, balki ijodiy tafakkur, mustaqillik, tahliliy fikrlash va estetik didni ham rivojlantiradi. O‘qituvchi esa bu jarayonda yo‘lboshchi sifatida talabani rag‘batlantiruvchi, tanqidiy tahlil qilishga undovchi sharoit yaratadi.

3. Strategiyalarni takomillashtirish yo‘nalishlari

Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kreativ yozma nutqini yanada samarali rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish lozim:

1. Raqamli pedagogika asosida ijodiy yozuv mashg‘ulotlarini joriy etish.
2. Onlayn va oflayn muhitda kollaborativ yozuv amaliyotlarini yo‘lga qo‘yish.
3. Baholash mezonlarini yangilash – grammatika bilan birga ijodkorlik va uslubiy boylikni ham hisobga olish.

4. Multimodal yozuv – matnga rasm, audio yoki video elementlarini qo‘shish orqali kreativ yondashuvni kengaytirish.

5. Madaniyatlararo yozuv tajribalarini qo‘llash, ya’ni ingliz madaniyatidagi ifoda uslublarini tahlil qilib, o‘zbek madaniy konteksti bilan uyg‘unlashtirish.

Bu yo‘nalishlar orqali o‘qituvchi talabalarda yozma nutqni faqat grammatik to‘g‘rilik emas, balki ijodiy fikrlash, tahlil, refleksiya va o‘zini ifoda etish madaniyati asosida rivojlantira oladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida kreativ yozma nutq kompetensiyasini shakllantirish strategiyasini takomillashtirish zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Kreativ yozuv talabalarga nafaqat tildan erkin foydalanish, balki o‘z fikrini mustaqil shakllantirish, estetik tafakkurini namoyon etish imkonini beradi. Metakognitiv va raqamli strategiyalarni uyg‘unlashtirish, shuningdek, interaktiv va madaniyatlararo yondashuvlarni tatbiq etish orqali bu jarayonni yanada samarali qilish mumkin. Natijada, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilari global ta’lim muhitida raqobatbardosh, ijodkor va zamonaviy kompetensiyalarga ega mutaxassis sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hymes, D. (1972). Communicative Competence and Language Teaching.
2. Harmer, J. (2020). How to Teach Writing. Pearson Education.
3. Richards, J. C., & Renandya, W. (2019). Methodology in Language Teaching. Cambridge University Press.
4. Karimov, S. (2023). Til o‘qitish jarayonida kreativ yondashuvlarning ahamiyati. Ta’lim va innovatsiyalar jurnali.
5. Nazarova, G. (2024). Ingliz tili ta’limida metakognitiv strategiyalarni qo‘llash. O‘zbekiston pedagogika axborotnomasi.
6. Alimardonov, T. (2022). Yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli vositalarning o‘rni. Filologiya fanlari to‘plami.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA 4K MODEL ASOSIDA XXI ASR KO‘NIKMALARI VA HAYOTIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Azimova Umida Latipovna

Buxoro shahar 20-son umumta’lim
maktabining oliy toifali
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarida yangi ped texnologiyalar asosida darslarni tashkil etishning uslublari, o‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish, ularda hayotiy kompetensiyalarni hosil qilish, kritik fikrlash, kreativlik, kollaborativlik, kommunikativlik, tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish, har tomonlama faol, izlanuvchan, ijodkor o‘quvchini tarbiyalash, darslarga qiziqtirishda, bolalarni bir maqsad sari ahil jamoada jipslashtirish uchun ahamiyati bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: XXI asr ko‘nikmalari, innovatsion metodlar, kreativ fikrlash, kritik fikrlash, kollaborativlik, kommunikativlik, hayotiy kompetensiyalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы организации уроков в начальных классах общеобразовательных школ на основе новых педагогических технологий, формирование у учащихся навыков XXI века, развитие жизненных компетенций, критического мышления, креативности, коллаборативности, коммуникативности и исследовательских умений. Раскрывается значение воспитания всесторонне активного, инициативного и творческого ученика, а также роль интересного

проведения уроков и сплочения детей в дружный коллектив, направленный на достижение общей цели.

Ключевые слова: навыки XXI века, инновационные методы, креативное мышление, критическое мышление, коллаборативность, коммуникативность, жизненные компетенции.

Annotation: This article discusses methods of organizing lessons in primary grades of general education schools based on new pedagogical technologies, developing 21st-century skills among students, forming life competencies, critical thinking, creativity, collaboration, communication, and research skills. It emphasizes the importance of nurturing an active, inquisitive, and creative student, engaging them in lessons, and uniting children into a cohesive team working toward a common goal.

Keywords: 21st-century skills, innovative methods, creative thinking, critical thinking, collaboration, communication, life competencies.

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda har qadamda yangiliklarga duch kelamiz. Bunday yangiliklar ta'lim jarayonini ham chetlab o'tgani yo'q. Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari keng qo'llanilmoqda. o'qitishning zamonaviy, innovatsion metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, tahlillar asosida xulosalar chiqarishlariga, o'quvchilarning ijodkorlik, mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga, tadqiqotchilik va hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan.

O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Dars jarayonida har xil metodlardan foydalanish o'qituvchini izlanishga, o'quvchini esa o'z ustida ishlashga, erkin fikrlashga undaydi. Dars metodi shunday tanlanishi kerakki, unda o'quvchi o'zini erkin tuta olishi, fikrlarini ravon aytishi, mavzuni juda yaxshi o'zlashtirishi lozimligi muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda interfaol metodlarning yuzdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning aksariyati 4K modeliga asoslanganligi va o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilganligi bilan yaxshi natija beradi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar o'quvchiga nima beradi?

- O'quvchilarni tezkor va kreativ fikrlashga o'rgatadi;
- muammoni tez va mantiqli hal qilish ko'nikmasini rivojlantiradi;
- topqirlik jihatlarini shakllantiradi;
- yakka tartibda ishlanganda fikrini va diqqatini jamlab olishga, tezlikda qaror qabul qilishga undaydi;
- guruhda ishlaganda esa o'zaro bahsga kirishish va jamoa bo'lib ishlash madaniyatini, o'z fikrini bildirib olish ko'nikmasini shakllantiradi.

O'qituvchiga nima beradi?

- O'quvchilarni mantiqiy fikrlashga va tezkorlikka o'rgatishda yordam beradi;
- darsni qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi;
- fanga doir mavzularda qo'llash orqali mavzuni mustahkamlab olishga erishiladi;
- o'quvchilarning javoblariga tayanib ularning yashirin qirralari va o'ziga xosliklarini kashf etishga hamda ularni qiziqishlari bo'yicha yo'naltirishga yordam beradi.

O'quvchilarni faollashtirish uchun dars jarayonida qo'llaniladigan usullarni to'g'ri tanlash va savollarni aniq tuzish katta samara beradi. Buning uchun darsga, mavzuga qo'yiladigan maqsad aniq belgilanib, shu maqsadga erishish yo'li, usuli puxta ko'rib chiqilishi lozim. Demak, o'qituvchi har bir foydalanadigan interfaol usulni o'quvchiga nima berishini oldindan ko'ra olishi va darsni to'g'ri tashkil qilishi kerak.

Quyida o'z faoliyatimda foydalanib, yuqori samaralar bergan, 4K modeliga asoslangan, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini va hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan innovatsion metodlarni ilova qilaman.

“So‘z ichida so‘z” metodi

Bu metodda o'qituvchi bir nechta so'z beradi. O'quvchilar esa berilgan so'zda ishtirok etgan harflardan foydalanib yangi so'zlar hosil qilishlari kerak bo'ladi. Bu metod orqali o'quvchilarning lug'at boyligi ortadi, tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi, ularda ijodkorlik va kreativlik shakllanadi.

“So‘z ichida so‘z”

Berilgan so'zlardagi harflardan yangi so'zlar hosil qiling.

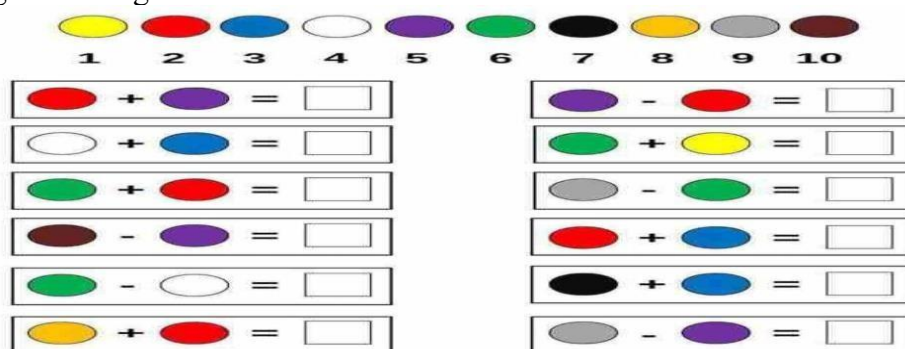
Namuna: limon – olim, nom, ol, ilon, on, ol

Vatan – tana, nav, ana;
adras – dars, asar, sara;
baliq – qalb, aql, bil;
oltin – olti, tin, ol, in.

“Sirli doirachalar” metodi

“Sirli doirachalar” mantiqiy topshiriq bo'lib, o'quvchilarni mantiqiy va tanqidiy fikrlashga, kreativlikka, topqirlikka undaydi. Bunda turli ranglardagi doiralar ma'lum bir sonlarga teng ekanligi tushuntiriladi. O'quvchilar doirachalarning ranglariga qarab qaysi songa teng ekanligini yodida saqlashi kerak bo'ladi. Matematik ifodalarda esa sonlar ishtirok etmaydi, balki doirachalar orqali ifodalar tuziladi. Bu ifodalarni bajarishda o'quvchilar doirachalarning rangi asosida qaysi songa teng ekanligini eslagan holda bajarishadi. Ushbu metod o'quvchilarning diqqatini jamlashda va xotirasini mustahkamlashda juda katta yordam beradi. Bu metoddagi topshiriqlarni o'quvchilarning bilim salohiyatidan kelib chiqqan holda ko'paytirish yoki bo'lish amaliga ham o'zgartirish mumkin.

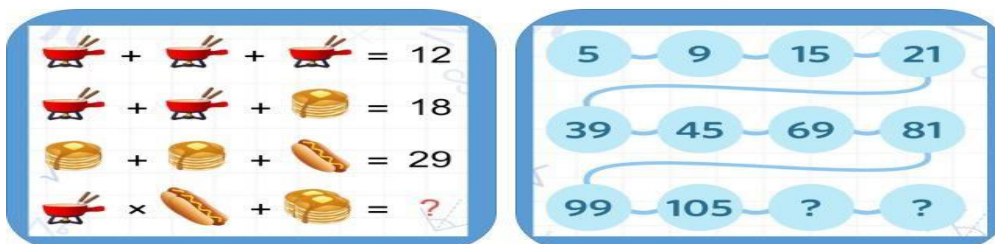
“O‘rningni top” metodi

“O'ringni top” metodi o'quvchilarni topqirlikka, zukkolikka, kritik va kreativ fikrlashga majbur qiladigan metodlardan biri bo'lib, barcha fanlarda qo'llash uchun juda qulay. Masalan, ona tili fanida “X va H undoshlari” mavzusida qo'llansa, juda yaxshi samara beradi. Ko'p o'quvchilar so'zlarda x yoki h undoashlarini qo'llashda xatolikka yo'l qo'yishadi. Aynan mana shu metoddan foydalanganda qaysi so'zda x undoshi, qaysi so'zda h undoshi qo'llanilishi o'quvchining xotirasida muhrlanib qoladi.

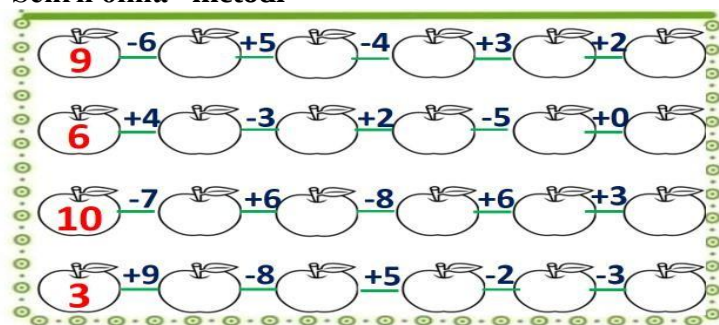
“O‘rningni top” metodi

Mantiqiy topshiriqlar

“Sehrli olma” metodi

Bu metod ham o‘quvchilarni mantiqiy fikrlashga, topqirlikka, tezkorlikka undaydigan metodlardan biri bo‘lib, darsning istalgan bosqichida foydalanish mumkinligi bilan ahamiyatlidir. Bu topshiriqni guruhlarda ishlaganda ham, har bir o‘quvchi uchun individual tarzda ham berish mumkin. “Sehrli olma” metodi o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini orttirib, sinfda do‘stona muhitni shakllantirishda yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, 4K modeli asosida o‘quvchilarda hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan innovatsion metodlar va mantiqiy topshiriqlar ularning muloqot olib borish bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini rivojlantiradi, o‘quvchilar orasida emotsional aloqalar o‘rnatilishiga yordam beradi, ularni jamoa tarkibida ishlashga, o‘z o‘rtoqlarining fikrini tinglashga o‘rgatish orqali tarbiyaviy vazifalarning bajarilishini ta‘minlaydi. Shu bilan birga, kommunikativlik, kollaborativlik ko‘nikmalari shakllanib, bolalarni bir maqsad sari ahil jamoada jipslashishlariga yordam beradi, diqqatlarini dars mavzusining asosiy masalalariga jalb qilish, hamda mavzularni tez va oson o‘zlashtirishlariga imkoniyat yaratadi. DTS talablariga qo‘yilgan bilim va ko‘nikmalarni oson va qiziqarli egallashlarida muhim rol o‘ynaydi. Dars jarayonida o‘quvchilarning diqqatini mavzuga qaratishda albatta o‘zining samarasini ko‘rsatadi. Yuqorida keltirilgan interfaol metodlarni barcha fanlarda qo‘llash natijasida o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishga, o‘zlarining fikrini erkin bayon eta olishga, atrofida gilarining fikrlarini hurmat qilishga, o‘zining nuqtayi nazarini himoya qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.F. Jumayev, N.T. Axmedov “Boshlang‘ich sinflar uchun matematikadan didaktik materiallar” Toshkent, 2016.
 2. Boshlang‘ich ta‘lim “Sharq” nashriyot-matbaa, 2013.
- Internet saytlari:

3. www.ziyounet.uz
4. www.referun.com

DARSLIK – O‘QUVCHI IJODIY FAOLIYATINI OSHIRIVCHI VOSITA

Fayzullo Qosimov

Buxoro davlat pedagogika instituti
boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisida mustaqil fikr yuritish ko‘nikmasining shakllanishida, ijodkorligini oshirishda matematika darsligi ta‘lim vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma‘lumki, darslik Davlat ta‘lim standarti talablaridan kelib chiqqan holda o‘quv dasturida ko‘rsatilgan o‘quv materiali mazmunini aniqlashtirib, ochib beradi.

Bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari matematika fanidan yangi avlod darsligi hisoblangan, har bir o‘quv yilida 4 qismdan tashkil topgan “Matematika”(2023y.) darsliklari (Muallif; I.P.Repyova) asosida tahsil olishyapti. Albatta ularning barchasi Davlat ta‘lim standarti talablari va boshlang‘ich sinf matematika o‘quv dasturi mazmuniga mos yozilgan darsliklardir. Darslik yozish juda mas‘uliyatli, qiyin va sharaflı ishdır.

Darsliklarda nazariy va amaliy materiallarning tizimli, uzviy bog‘liq, chiziqli hamda konsentrik tarzda joylashishi, shuningdek o‘quvchilar uchun tushunarli bo‘lishi maqsadga muvofiq. Hozirgi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tahsil olayotgan matematika darsliklarida (barcha darsliklar nazarda tutilmoqda) o‘quv materiallari osondan qiyinga, soddadan murakkabga, konkretlikdan abstraktlikka (ya‘ni induktiv tarzda) o‘tishiga asoslangan holda keltirilgan.

Darslik materialining asosiy qismini o‘quv topshiriqlari tashkil etadi. Olimlarning ta‘kidlashlariga ko‘ra xotira va tafakkurga yo‘naltirilgan o‘quv topshiriqlarining nisbati 1:1 kabi bo‘lishi ta‘lim samaradorligining yuqori bo‘lishiga olib keladi. Agar darslikdagi o‘quv topshiriqlari faqatgina reproduktiv (esga tushirish) xarakterda bo‘lsa, o‘quvchilar uchun o‘zlashtiriladigan bilim, ko‘nikmalar qiziqarli bo‘lolmaydi, yoki aksincha, o‘quv topshiriqlari faqat o‘quvchidan aqliy mehnatni, ijodiy faoliyatni talab qilsa, ayrim o‘quvchilarning bilim va malakalarni egallashlari qiyinlashadi, zerikib qolishadi. Shu sababli topshiriqlar tizimini tuzishda esga tushiruvchi topshiriqlar salmog‘i biluv, ijodiy mazmundagi topshiriqlar bilan mutanosibligini hisobga olmoq darkor.

Kuzatishlar va tajribalar shuni ko‘rsatadiki, matematika darslarida boshlang‘ich sinf o‘quvchisining individual xususiyatini hisobga olgan holda ijodiy mazmundagi o‘quv topshiriqlaridan foydalanish o‘quvchining o‘quv-biluv va ijodiy faoliyatini oshiradi, bolada mustaqil fikr yuritish, xulosa chiqarish kabi xislatlarni tarbiyalaydi.

Darslikda “Misolga diqqat bilan qara. Qanday qonuniyatni sezding?”, “Sonlar qatorini davom ettir!”, “Misol yechimini diqqat bilan kuzat! Qanday xulosa chiqarish mumkin?”, “Masalaning boshqa yechim usuli mavjudmi?”, “Masalaning qulay yechimini top!” kabi topshiriqlarning kiritilishi o‘quvchilarni topqirlikka, izlanishga, ijodkorlikka jalb qiladi. Misol tariqasida 4-sinf (1-qism) matematika darsliklaridagi quyidagi topshiriqlarni keltirishni lozim topdik:

1-topshiriq (4-sinf matematika (1-qism) (2023 y.) darsligi (Muallif: I.P.Repyova)ning 21-betdagi 8-topshirig‘i):

Tushirilib qoldirilgan amal ishoralarini shunday qo‘yingki, natijada to‘g‘ri tengliklar hosil bo‘lsin.

$$2 \ 2 \ 2 \ 2 = 111$$

$$5 \ 5 \ 5 \ 5 \ 5 = 110$$

$$3 \ 3 \ 3 \ 3 \ 3 = 100$$

$$7 \ 7 \ 7 \ 7 \ 7 = 7$$

Ushbu topshiriqni berishdan maqsad, o‘quvchilarning sonlar ustida arifmetik amallarni bajarishga doir bilim, malaka va ko‘nikmalarini mustahkamlash bilan birga, eng asosiysi,

o'quvchilarni mantiqan fikrlab sonlar orasida amal ishoralarini shunday tanlashi lozimki natijada sonli ifoda qiymati ko'rsatilgan songa teng bo'lishini o'rgatishdan iborat. Ushbu topshiriq yechimining boshqa variantlarini topishga o'rgatish o'quvchi ijodiy fikrlashini o'stiradi.

2-topshiriq (4-sinf matematika(1-qism) (2023 y.) darsligi (Muallif: I.P.Repyova)ning 30-betdagi 11-topshirig'i): Agar sayyoh 3 dona do'ppi sotib olsa, unda 70000 so'm qoladi. Agar u 5ta do'ppi sotib olsa, unga 10000 so'm yetmaydi. Bitta do'ppi necha so'm turadi?

Ushbu masalani muhokama qilib, to'g'ri yechimni izlash o'quvchidan chuqur bilim va mantiqan tafakkur yuritishni talab qiladi. Masala qisqa shartini ifodalovchi model (chizma shart) masala yechimi to'g'ri topilishiga xizmat qiladi. Masala yechimi:

1) $5-3=2$ (do'ppi)

2) $70000+10000=80000$ (so'm)

3) $80000/2=40000$ (so'm)

Javob: Bitta do'ppi 40000so'm turadi.

3-topshiriq: Uch qizchada yettita o'yinchoq bor. Qizchalarning har biri turli miqdorda o'yinchoqlarga ega. Bir qizchaning o'zida to'rtta o'yinchoq bo'lishi mumkinmi? 5 ta-chi?

Ushbu topshiriq o'quvchi tafakkuriga yo'naltirilgan topshiriq bo'lib, uni ko'p yechimli masala sifatida qarash mumkin. Topshiriq yuzasidan o'quvchi taxminan quyidagicha mushohada yuritishi mumkin: "Uchta qizchada yettita o'yinchoq bor. Demak yettita o'yinchoqni uch qizchaga turlicha bo'lib berish mumkin, ya'ni 7 sonini uchta qo'shiluvchi yig'indisi sifatida turlicha yozish mumkin. Masalan, $7=1+1+5$; $7=1+2+4$; $7=2+2+3$; $7=1+3+3$. Masala shartida qizchalarning har biri turli miqdorda o'yinchoqlarga ega deb aytilgan. Shu sababli masala yechimi $7=1+2+4$ ko'rinishda bo'ladi. (Qo'shiluvchilar o'rinlari almashtirilgan hollardagi variantlar ham bo'lishi mumkin). Demak, bir qizchaning o'zida 4 ta o'yinchoq bo'lishi mumkin, ammo 5 ta o'yinchoq bo'lmaydi, chunki qolgan ikki qizchada bittadan o'yinchoq to'g'ri kelgan bo'lar edi. Bu esa masala shartini qanoatlantirmaydi."

Boshlang'ich sinf matematika darslarida qaraladigan ijodiy mazmundagi o'quv topshiriqlarini quyidagi ko'rinishlarda berish mumkin: 1) o'quvchilar tomonidan misol va masalalar tuzish hamda uni o'zgartirishga doir topshiriqlar; 2) shartida ma'lumotlari yetishmovchi masalalar; 3) shartida ortiqcha ma'lumotlar qatnashgan masalalar; 4) ko'p yechimli masala-topshiriqlar; 5) mantiqiy masala-topshiriqlar; 6) muammoli masala-topshiriqlar; 7) turli usullarda yechishni talab qiladigan masala-topshiriqlar; 8) nostandart yechim yo'liga ega bo'lgan masala-topshiriqlar; 9) geometrik mazmundagi ijodiy topshiriqlar; 10) taqqoslashga doir (darichali) topshiriqlar; 11) ifoda, tenglama va tengsizliklarni tuzish, ularni yechishga doir topshiriqlar; 12) biror belgisiga ko'ra misol va masalalarni sinflarga ajratishga doir (kombinatorik xarakterdagi) topshiriqlar.

Bunday topshiriqlar salmog'i 1-sinf matematika darsligida 29,1 foizni, 2-sinf matematika darsligida 34,3 foizni, 3-sinf matematika darsligida 41,9 foizni, 4-sinf matematika darsligida 40,8 foizni tashkil etadi.

Boshlang'ich sinf matematika darsligidagi o'quv topshiriqlarini imkon qadar o'quvchi uchun qiziqarli, xilma-xil, intellektual tarzda o'girib bayon qilish o'qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Hatto oddiygina xotiraga yo'naltirilgan o'quv topshiriqlariga qo'shimcha shart, savollar qo'yib, o'quvchining mustaqil fikr yuritishi, izlanishi, topqirligini oshirish mumkinligini tajribali o'qituvchilarimiz yaxshi biladilar.

Birinci sinf o'quvchilariga ikki xonali sonlarni taqqoslashga oid topshiriq berilgan bo'lsin:

53 $\square$ 63

47 $\square$ 43

27 $\square$ 19

63 $\square$ 43

58 $\square$ 39

49 $\square$ 55

Ushbu topshiriq o'quvchilar tomonidan bajarilgach, o'qituvchi shu topshiriqni sal o'zgartirib, o'quvchilarga quyidagi mazmundagi topshiriqlarni berishi mumkin:

a) Quyidagi sonlar juftini taqqoslang.

5... va 6... ;

4... va 3... ;

9... va 7...

b) Tushirib qoldirilgan raqamlarni toping.

$$2 > 8...; \quad ...4 < 3...; \quad ...9 = 9...$$

Keltirilgan topshiriqlar o'quvchilarni ancha aqliy mehnat qilishlarini talab qiladi, ularni turli yechim variantlarini topishga chorlaydi.

Bu topshiriqning darslikdagi topshiriqqa qaraganda ancha murakkabligi o'quvchining topshiriq ustida mushohada yuritishida ko'rinadi. a) topshiriqda: Keltirilgan barcha misollarda o'nliklar xonasidagi sonlar berilgan, birliklar xonasiga tegishli raqamlarni tanlab, sonlar juftini taqqoslash kerak. 1-misolda birlar xonasiga istalgan raqamni qo'yishdan qat'iy nazar, $5... < 6...$ tengsizlik o'rinli bo'ladi. Masalan, $59 < 60$, $58 < 63$ va hokazo. Xuddi shunday mulohaza yuritib, $4... > 3...$ va $9... > 7...$ tengsizliklarni hosil qilish mumkin.

b) topshiriqda: Barcha misollarda chap tomonda turuvchi ikki xonali sonning o'nlar xonasidagi raqami, o'ng tomonda turuvchi sonlarning birlar xonasidagi raqami tushirib qoldirilgan. 1-misolda chap tomonda turuvchi ikki xonali sonning o'nlar raqami o'rnida ikkita raqam, 8 va 9 raqamlarini qo'yish mumkin. 8 raqamini qo'yganda o'ng tomondagi sonning birlar xonasiga 0 yoki 1 raqamini qo'ygandagina tengsizlik to'g'ri bo'lib qoladi, ya'ni $82 > 80$, $82 > 81$. Agar chap o'rinda turgan bo'sh xonaga 9 raqami qo'yilsa, o'ng tomonida bo'sh xona o'rniga xohlagan raqamni qo'yish mumkin bo'ladi. Masalan, $92 > 89$, $92 > 88$ va hokazo. 2-misol ham xuddi shunday muhokama qilib yechiladi. 3-misol faqatgina bitta yechim variantiga ega, ya'ni bo'sh turgan xonalarda faqat 9 raqami qo'yilgandagina to'g'ri bo'ladi: $99 = 99$.

Xulosa qilib aytganda matematika darsliklaridagi o'quv topshiriqlarining o'quvchi ijodiy faoliyatini, mantiqiy tafakkurini rivojlantirishdagi hisssasi juda katta. Bu o'quv topshiriqlaridan maqsadga muvofiq holda samarali foydalanish kelajakda davlatimiz, xalqimiz farovonligi yo'lida xizmat qiluvchi yetuk, bilimli, ijodkor yoshlarni tarbiyalashda katta hissa qo'shadi.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA MAVHUM TUSHUNCHALARNI OBRAZ YORDAMIDA TUSHUNTIRISH USULLARI

Safarov Firuz Sulaymonovich

Buxoro davlat pedagogika instituti
dotsenti, filologiya fanlari doktori

Salimova Sevinch Halim qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti
2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga mavhum ma'noli so'zlarni obrazlar yordamida tushuntirish usullari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: mavhum ma'noli so'zlar, obraz, baxt, adolat, avlod, g'amxo'rlik, do'stlik, mehr, savob, Abdulla Avloniy, Jaloliddin Rumi.

Boshlang'ich sinflar lug'at ustida o'tkaziladigan ishdagi muammoli va murakkab masalalardan biri kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga mavhum tushuncha bildiruvchi so'zlar ma'nosini tushuntirishdir. Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida abstrakt tafakkur unchalik rivojlanmagan bo'lib ular asosan ko'z bilan ko'rsa bo'ladigan, ya'ni aniq narsalarni idrok qilish qobiliyatiga ega. Mavhum ma'noli so'zlar esa ko'z bilan ko'rib, qo'l bilan ushlab, ya'ni sezgi a'zolari bilan sezib bo'lmaydigan tushunchalarni ifodalaydi, shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchisi ularning ma'nosini tushunishga qiynaladi. Bu esa boshlang'ich sinflarda mavhum ma'noli so'zlar ma'nosini tushuntirish metodikasini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Bizningcha, bunday usullardan biri mavhum tushunchalarni obrazlar yordamida tushuntirishdir. Chunki usuliyotchi olim Dilorom Yo'ldosheva aytganidek: "Alifbo, xat-savod, imlo va talaffuz me'yorlarini o'quvchilarga muammoli, muhokama va tanqidiy usullar yordamida singdirish, ularni amalda to'g'ri o'qish hamda yozish, adabiy nutq me'yorlariga rioya qilish odatini mujas-samlashtirish bir qadar murakkab. Bu 7–10 yoshli bolalarda o'ta rivojlangan xotira,

reproduksiya, psixologik-stereotip shakllanish davri yosh psixo-fiziologik xususiyatlariga to'la mos kelmaydi. Shuning uchun mazkur bosqichda o'quvchining obrazli tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladigan ta'lim usullari yetakchilik qilishi lozim"[1, 64].

Endi obraz tushunchasi haqida so'z yuritamiz. Obraz semiotika sohasiga mansub tushuncha bo'lib, ramznining bir turidir. Ramznining o'ziga xos xususiyati quyidagilar: ramz predmetning hissiy obrazidir; u predmetning vakili (namoyandasi)dir; u qandaydir muayyan ma'noni ifodalaydi; uning shaklining belgilanuvchi predmet bilan bevosita aloqasi yo'q [3, 244]. Bu xususiyatlar obrazga ham bevosita taalluqli. Mavhum tushunchadan farqli ravishda obraz ko'rgazmalilik xususiyatini namoyon etadi, u voqelikni mavhum mulohazalar bilan emas, balki hissiy yaxlit, bir butun takrorlanmas tarzda aks ettiradi.

Boshlang'ich sinf o'qish va ona tili darsliklarida mavhum ma'noli so'zlar nihoyatda ko'p uchraydi. Masalan, 3-sinf o'qish kitobi darsligida [3] quyidagi mavhum ma'noli so'zlarni uchratish mumkin: *baxt, najot, fan, ijod, shuhrat, qudrat, imon, istiqlol, mustaqillik, jur'at, navqironlik, umid, vatan, armon, ozodlik* va hokazo.

Bu so'zlarga izohli lug'atga tayanib oddiygina izoh bersak, boshlang'ich sinf o'quvchisi ularning ma'nosini aniq tushuna olmaydi. Masalan, *baxt* so'ziga o'zbek tilining izohli lug'atida quyidagicha izoh berilgan: **Baxt 1.** Kishining o'z faoliyati natijalaridan, hayotda qo'lga kiritgan yutuqlaridan to'la qoniqishi, yashash tarzidan mamnunligi, muayyan maqsadga yetgani, orzu-umidining ushalishi sifatida namoyon bo'ladigan ma'naviy-axloqiy tushuncha. **2.** Hayotdan to'la mamnunlik va bearmonlik holati; saodat, qut [5, 178]. Ko'rinib turibdiki, ikkala ta'rif ham abstrakt xususiyatga ega bo'lib, bolada aniq tasavvur hosil qilmaydi.

Yoki adolat so'zini olib ko'ramiz: Adolat – odilona ish tutish, odillik [6, 41]. Bu izohdan ham boshlang'ich sinf o'quvchisi hech narsa uqib olmasligi ayon.

Xuddi shu tushunchalarni obraz yordamida tushuntirganimizda esa o'quvchida ular haqida yaqqol tasavvur hosil bo'ladi. Biroq ta'kidlash joizki, mavhum ma'noli so'zlarga obraz yordamida ta'rif berganimizda uning asosiy izohini ham keltirish zarur bo'ladi. Aks holda o'quvchining bu hodisa haqidagi tushunchasi chala bo'lib qoladi.

Bu borada ajdodlarimiz tajribasiga suyansak, nihoyatda to'g'ri yo'l tutgan bo'lamiz. Masalan, 1-sinf o'qish kitobi darsligida Yusuf Xos Hojib qalamiga mansub mavhum ma'noli so'zlarni tushuntirishning go'zal namunasi berilgan. Buyuk alloma o'quv-idrok, bilim so'zlarini quyidagicha tushuntiradi: "O'quv, idrok qorong'u tundagi mash'alaga o'xshaydi, bilim esa shu mash'aladan taralayotgan nurga o'xshaydi" [7, 50]. Naqadar go'zal va aniq ta'rif, shunday emasmi?!

Quyida bir necha mavhum ma'noli so'zning obraz vositasida izohlanishiga misol keltiramiz.

Baxt so'zini quyidagicha izohlash mumkin: O'quvchilar, *baxt* – kishining hayotdan to'la xursandlik, mamnunlik holati. *Baxt* – bir qancha bo'laklardan iborat tushuncha. *Baxt*ni bir necha yaproqli gulga o'xshatish mumkin.

O'qituvchi doskaga quyidagi rasmni chizadi yoki tayyor chizilgan rasmni iladi:

O'qituvchi rasmga izoh beradi: «Mana, o'quvchilar, ko'rib turganingizdek, baxt sog'liq, ahil va mehribon oila, sadoqatli do'stlar, boylik, yurtimizning tinch va obodligi, orzu va unga erishishdan iborat ekan. Odamda shularning barchasi bo'lsa, uni baxtli odam deyish mumkin. Shulardan birortasi yetmasa, odamning baxti to'kis bo'lmaydi».

O'qituvchi o'quvchilarni faollashtirish uchun ularga: «Mana shu baxt guliga yana qanday yaproqlarni qo'shish mumkin?» – deb savol berishi va o'quvchilar bilan birga yaproqlar sonini istagancha ko'paytirishi mumkin.

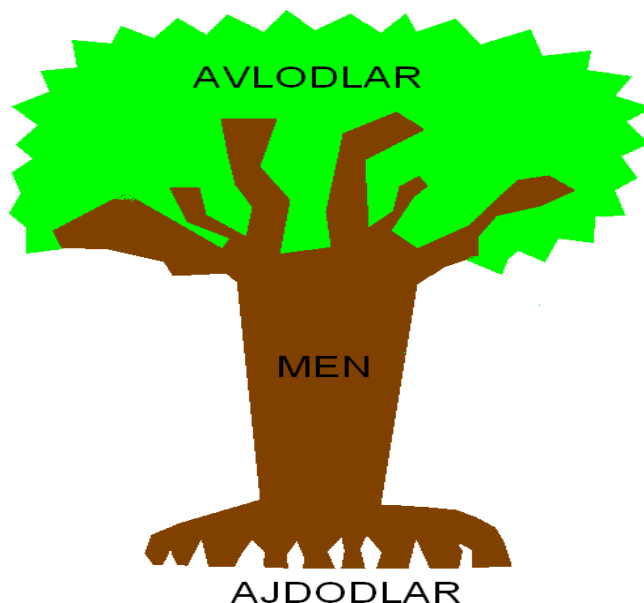
Savob so'zini quyidagicha izohlash mumkin: «O'quvchilar, savob – o'zgalarga beminnat qilingan xolis yordam, yaxshi ish. Savobni mevali daraxtning odamlarga meva berishiga yoki zilol chashmaning suv ulashishiga o'xshatish mumkin. Daraxt ham, chashma ham bergan mevasi, suvi uchun minnat qilmaydi. Odam ham qilgan savob ishini minnat qilmasligi kerak».

G'amxo'rlik so'zini tushuntirish uchun o'quvchilarga turli amaliy topshiriq berib ko'rish mumkin. Masalan, gulni parvarish qilish. O'quvchilarga ma'lum bir muddat vaqt berib, belgilangan kunda ular gulzordagi yoki tuvakdagi gullarini qanday sug'orishgani, yovvoyi o'tlardan tozalashgani, barglarining changini olishgani haqidagi taassurotlarni muhokama qilish kerak. Ba'zi o'quvchilar mehri jo'shib hatto gullariga nom qo'ygan bo'lishi ham mumkin. Shu asnoda bolalarga g'amxo'rlik tushunchasini amaliy mashg'ulot tarzida, ular bilan hamkorlikda tushuntirish mumkin.

Avlod so'zini o'qituvchi daraxt obrazi orqali quyidagicha izohlashi mumkin:

«O'quvchilar, avlod – farzandlar, nevara, evaralar degani. Avlod so'zini ajdod so'zisiz tushunib bo'lmaydi. Ajdod – avlodga nisbatan ilgari o'tgan ota-bobolar. Avlodlar va ajdodlarni ulkan daraxtga o'xshatish mumkin. Mana, qaranglar».

O'qituvchi o'quvchilarga quyidagi rasmni ko'rsatadi:

Ko'rib turganingizdek, daraxtning yer ostidagi ildizlari – bizning ajdodlarimiz. Ajdodlarimiz bilan aloqamiz qanchalik mustahkam bo'lsa, daraxt shunchalik kuchli bo'ladi. Chunki daraxt ildizlaridan oziqlanadi-da. Biz ota-bobolarimizni hurmat qilsak, ulardan qolgan urf-odatlariga amal qilsak, ular yozgan kitoblarni o'qib-o'rgancak, ajdodlarimiz bilan aloqamizni mustahkamlagan bo'lamiz. Daraxtning shox va butoqlari – bizning avlodlarimiz, ya'ni bolalarimiz. Daraxtning tanasi – bu “men” o'zim. Aynan “men” orqali ajdodlar va avlodlar aloqasi amalga oshadi».

O'quvchilarga mavhum so'zlar ma'nosini tushuntirishning yana bir usuli mavhum tushunchalar bilan bog'liq tajribalar yaratib berishdir. Masalan, do'stlik so'zini tushuntirish uchun kichik guruhlarda birga o'yin o'ynatish kerak. So'ng bolalarning bir-biriga yordam berganini muhokama qilish va shu orqali do'stlik nimani anglatishini ochib berish lozim.

Bu usulning afzalligi shundaki, bolalar mavhum tushunchani amalda his qilgan holda o'zlashtiradi.

Mehr so'zining ma'nosini tushuntirish uchun o'quvchilarga bir-biri bilan quchoqlashish yoki do'stiga yordam berish topshirig'ini berib ko'rish kerak. Bolajonlar sinfdosh do'stlari bilan shunchaki chin dildan quchoqlashganda ularda qanday hissiy o'zgarishlar bo'lganini birga muhokama qilish yaxshi natija berishi mumkin.

Adolat so'zini esa obraz vositasida quyidagicha tushuntirsa bo'ladi: «O'quvchilar, adolat bu odamlarga bir xilda munosabatda bo'lish, bironing foydasi uchun boshqa kishiga zarar yetkazmaslik. Ulug' bobomiz Abdulla Avloniy adolat so'ziga: "Adolat deb boshqalarning moli va nomusini rioya qilmakni aytilur", – deb ta'rif beradi [8, 38].

Buyuk alloma Jaloliddin Rumiy aytganidek:

Har nekim ermish o'zingga noravo,

Noravodir o'zgaga ko'rsang ravo deydi [9, 172].

Demak, adolatli inson o'ziga ravo ko'rmagan narsani o'zgalarga ham ravo ko'rmaydi. Chunki adolat qilmagan odam zulm qilgan bo'ladi. Zulm qilgan odamni esa zolim deymiz.

Adolat taroziga o'xshaydi (o'qituvchi tarozining rasmini ko'rsatadi). Tarozining ikkala pallasiga bir xil yuk qo'yilsa, uning ikki pallasiga teng bo'ladi, ya'ni muvozanat saqlanadi. Bir pallasiga og'irroq yuk qo'yilsa, tarozining bir pallasiga baland, bir pallasiga past bo'ladi, muvozanat buziladi, ya'ni adolatsizlik yuzaga keladi.

Mavhum tushunchalar bilan bog'liq ertaklar o'qib, tahlil qilish yoki shunga mos multfilmlarni ko'rsatish mumkin. Masalan, "saxiylik" so'zining ma'nosini tushuntirish uchun "Baliqchi chol va oltin baliq" multfilmini tomosha qilish, undagi bosh qahramon - oltin baliqning har safar cholg'a saxiylik qilishini o'quvchilar bilan tahlil qilish juda o'rinli mashg'ulot bo'ladi. Yoki "ayyorlik" so'zini "Bo'g'irsoq" ertagidagi tulki orqali; "soddalik" so'zini "Qizil qalpoqcha" multfilmi bosh qahramoni - qizil qalpoqchali qizcha orqali; "mehnatsevarlik" va "dangasalik" so'zlarini esa "Zumrad va Qimmat" ertagining qarama-qarshi obrazlari orqali; "hasad" tushunchasini "Oltin tarvuz" ertagi qahramoni - boy orqali tushuntirsak bo'ladi.

Har bir mavhum so'z uchun misollar keltirish kerak. Qo'shimchasiga qarama-qarshi so'z va misollar ham aytib o'tilsa, tushunchalar o'quvchi xotirasida yanada mustahkamlanadi. Masalan, mehribonlik va befarqlik; saxiylik va baxillik; mardlik va qo'rqqoqlik; zafar (yoki g'alaba) va mag'lubiyat.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga mavhum so'zlar ma'nosini tushuntirish oson ish emas. Bu o'ziga xos yondashuv talab qiladi. Chunki bu yoshdagi bolalar, asosan, aniq narsalarni tez tushunadi. Shuning uchun mavhum so'zlarni o'rgatishda eng yaxshi, qulay va samarali usullardan foydalanish zarur.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilariga mavhum tushuncha ifodalovchi so'zlar obrazlar yordamida, turli tajribalar orqali tushuntirilganda bolalarda mazkur tushuncha haqida aniq tasavvur hosil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Йўлдошева Д. Н. Она тили таълими: билим ва ижодий тафаккур, усул ва дарслик // БухДУ илмий ахбороти. 2008, №2.
2. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O'qish kitobi. 3-sinf uchun darslik. – Toshkent: «O'zbekiston», 2016. – 216 b.
3. Философиядан қисқача луғат. Тошкент, "Ўзбекистон" нашриёти, 1973.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. 2-жилд. – Тошкент.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2006 – 672 б.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. 1-жилд. Тошкент, "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2006. – 680 б.
7. G'afforova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili. 1-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «Sharq», 2017. – 112 b.

-
8. Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1992.
9. Жалолiddин Румий. Ҳикматлар. Тошкент, “Шарқ”, 2008. Тўплаб нашрга тайёрловчи Э. Очилов.

О‘QISH SAVODXONLIGI DARSLIKLARIDAGI TOPISHMOQLAR – О‘QUVCHILARNING OG‘ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA

Asadova Aziza Ikrom qizi
BuxDPI magistranti

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning og‘zaki nutqini rivojlantirishning dolzarb muammosi o‘rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi “O‘qish savodxonligi” darsliklariga kiritilgan topishmoqlarning ushbu jarayondagi didaktik o‘rni va ilmiy-metodik ahamiyatini asoslashdan iborat. Maqolada topishmoq xalq og‘zaki ijodining eng qadimiy va boy manbasi sifatida tahlil qilinadi, uning o‘quvchilarda nafaqat mantiqiy fikrlash va kreativ tasavvurni, balki izchil va bog‘lanishli og‘zaki nutq ko‘nikmalarini shakllantirishdagi samaradorligi ochib boriladi. Shuningdek, topishmoqlar yordamida lug‘at boyligini oshirish, so‘z tanlash va fikrni erkin ifodalash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy-metodik yondashuvlar ko‘rsatib o‘tilgan.

Tayanch tushunchalar: xalq og‘zaki ijodi, o‘qish savodxonligi, topishmoqlar, mantiqiy fikrlash, kreativ tasavvur, og‘zaki nutq, nutqiy kompetensiya, bog‘lanishli nutq.

Bugungi kunda ta‘lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri o‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyani, ya‘ni fikrni erkin, ravon va mantiqiy bog‘lanishli ifodalash qobiliyatini rivojlantirish hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida bolaning og‘zaki nutqi shakllanar ekan, bu jarayonga samarali yondashuvlar zarur. Afsuski, amaliyotda ko‘plab o‘quvchilar o‘z fikrlarini to‘liq, ifodali va mantiqiy ketma-ketlikda bayon etishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Mazkur muammoni bartaraf etishda o‘qish savodxonligi darsliklaridagi xalq og‘zaki ijodi namunalari – topishmoqlar samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Og‘zaki nutqni rivojlantirishning lingvodidaktik asoslari va topishmoq janrining o‘rni. Og‘zaki nutq inson kommunikativ faoliyatining asosiy ko‘rinishi bo‘lib, o‘quvchining nafaqat bilim olishini, balki shaxs sifatida shakllanishini ham belgilaydi. Lingvodidaktik nuqtai nazardan, og‘zaki nutq to‘rt asosiy ko‘nikmani o‘z ichiga oladi: tinglash, tushunish, gapirish va fikrni mantiqan bog‘lash. Boshlang‘ich sinflarda nutqni rivojlantirishning asosiy maqsadi – bu jarayonlarning **bog‘lanishli nutq** darajasiga ko‘tarilishini ta‘minlashdir.

Topishmoq janrining pedagogik – psixolingvistik ahamiyati. Maqolaning asosiy predmeti bo‘lgan topishmoqlar xalq pedagogikasining noyob namunasi sanaladi. Folklorshunos **M. Jo‘rayev** topishmoqni “insonning atrof-muhitini obrazli idrok etish mahsuli” sifatida baholaydi. Uning ta‘kidlashicha, topishmoqlar o‘zining qisqa, ritmik tuzilishi va metaforik mazmuni bilan

- **Mantiqiy tafakkurni faollashtiradi:** topishmoq matnidagi yashirin ma‘noni topish uchun o‘quvchi taqqoslash, analiz va sintez kabi mantiqiy amallarni bajaradi.

- **Lug‘at boyligini boyitadi:** topishmoqlar odatda tasviriy – obrazli so‘zlar, sinonim va omonimlar asosida qurilgan bo‘ladi, bu esa bolaning so‘z zaxirasini kengaytirishga xizmat qiladi.

- **Diqqat va xotirani mustahkamlaydi:** Topishmoq matnini eslab qolish va undan kerakli "iz"ni topish o‘quvchidan yuqori darajadagi diqqatni jamlashni talab qiladi.

Quyida 4-sinf O‘qish savodxonligi darsligida berilgan bir – nechta topishmoqlardan namunalar keltirilgan bo‘lib, ular misolida o‘quvchilar og‘zaki nutqini rivojlantirish, lug‘at boyligini yaxshilash, topishmoqlarni yechish va izohlash jarayonida bog‘lanishli og‘zaki nutqni rivojlantirish imkoniyatlari ochib beriladi.

Ushbu topishmoqlar o'zida o'xshatishlar va turli so'z turkumlarini (sifatlar, harakat fe'llari) saqlaganligi sababli, ularni tahlil qilish jarayoni avtomatik ravishda lug'at zaxirasini faollashtirish hamda grammatik jumalarni to'g'ri tuzishga xizmat qiladi. Misol uchun: Tinmay o'qisang agar, ko'p narsani o'rgatar, bilsang uka o'ylab top, bilim koni u(kitob). Topishmoqda o'quvchi "bilim koni, tinmay o'qisang agar" degan ta'riflar orqali mantiqan fikrlaydi va topishmoq javobini topa oladi. Bu usul orqali o'quvchida fikrni dalil bilan bog'lash va monologik nutq shakllanadi. **Tasviriy – ifodali nutq** shakllanishi uchun "Obrazni boyitish" usulidan foydalanish samarali natijalar beradi. (2-topishmoq) "Oltin kosada toshib turar, dala husnini ochib turar" topishmog'ining javobini topish uchun o'qituvchi oltin kosa iborasiga urg'u beradi, nima uchun dala husnini ochib turar? – degan savol orqali o'quvchilarning qay darajada tasviriy- ifodani tushuna olayotganlariga javob oladi. Topishmoq javobi topilgach, o'quvchilarga bug'doyzorni, mevali bog'larni, quyosh yoki tog'larni, umuman tabiatda uchraydigan predmetlarni topishga qaratilgan, iboralar bilan boyitilgan va qofiyaga amal qilgan holda topishmoqlar tuzish vazifasini beradi. Natijada o'quvchilar izlanishadi, ularda ijodkorlik qobiliyatlari ham o'sib boradi. "Rolli o'yin – topishmoqni hayotga ko'chirish" didaktik o'yini orqali ifodali va emotsional nutqni rivojlantirish mumkin. Bunda topishmoq matnini shunchaki o'qish emas, balki ifoda va hissiyot bilan o'qish yoki ijro etish orqali nutqiy ifodalilikni oshirish. (3-topishmoq) Sayrab tursam suyarlar, sayramasam so'yarlar, tushmayin deb qoshiqqa, zo'r beraman qo'shiqqa. O'quvchilar guruhlariga bo'linadi, har bir guruh topishmoqni shunday o'qiydiki, ular sayrab turgan qushni, soyilishidan qo'rqib zo'r berib sayrayotgan bedananing obraziga kiradilar. Natijada o'quvchilar nutqiy intonatsiya, pauza va urg'u kabi elementlardan to'g'ri foydalanishga o'rganadi. Bu orqali o'quvchilar og'zaki nutqining ifodalilik darajasi oshadi.

Xulosa o'rnida ta'kidlab o'tish joizki, "O'qish savodxonligi" darsliklariga kiritilgan topishmoqlarni yechishda, o'qituvchilar faqatgina javobni topish bilan cheklanmasdan, balki o'quvchilardan o'z javoblarini topishmoq matnidagi iboralar yordamida og'zaki asoslashni talab qilishlari lozim. Maktab o'quv dasturlarida topishmoqlar yordamida sintaktik va grammatik jihatdan to'g'ri, ifodali gaplar tuzishga qaratilgan maxsus nutqiy mashqlarni muntazam joriy etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madvaliyev A. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
2. Safarov O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. Darslik. – T.: Musiq, 2010. – 367 b.
3. Adizova, N. B., Olimova, S. U. Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarini tashkil qilishda interfaol metodlarning o'rni va ahamiyati. (2023, September).
4. Adizova N.B., Asadova A.I. "Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnal. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda xalq og'zaki ijodi namunalarining o'rni va ahamiyati. 175–179-b. Durdona nashriyoti 2025.

“KREATIV YONDASHUV VA 5E MODEL INTEGRATSIYASI ORQALI O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH”

Qandimova Nasiba

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada kreativ yondashuv va 5E modeli integratsiyasining ta'lim jarayonidagi o'rni hamda ahamiyati yoritilgan. Kreativ yondashuv o'quvchilarda ijodiy fikrlash, yangicha qarash va muammolarga noodatiy yechim topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. 5E modeli esa konstruktivistik yondashuv asosida o'quvchini faol o'rganish, tushunish va baholash jarayoniga jalb etadi. Ushbu ikki yondashuvni integratsiyalash orqali ta'lim jarayonida o'quvchi markazli, interfaol va ijodiy muhit yaratiladi. Maqolada 5E modelining bosqichlari asosida kreativ faoliyatni rivojlantirish yo'llari hamda boshlang'ich sinflarda qo'llashning amaliy

misollari keltirilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 5E modeli asosida tashkil etilgan kreativ ta'lim o'quvchilarning motivatsiyasi, tafakkur faolligi va ijodiy salohiyatini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar: kreativ yondashuv, 5E modeli, konstruktivizm, innovatsion ta'lim, interfaol metod, ijodiy fikrlash, refleksiya.

Kirish. Kreativ yondashuv va 5E modeli integratsiyasi boshlang'ich sinflarda ta'lim jarayonini o'quvchilarning faol ishtiroki, muammoli vaziyatlarni hal qilish, hamkorlikda o'qish va ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlarni birlashtirishga qaratilgan. Kreativ yondashuv o'quvchilarga shaxsiy ahamiyatli loyihalarda ishtirok etish, materiallar bilan tajriba qilish, va tengdoshlardan o'rganishga imkon beradi. 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) esa bilimlarni bosqichma-bosqich o'zlashtirishga yordam beradi: o'quvchilar avval qiziqadilar, mustaqil izlanadilar, tushuntiradilar, chuqurlashtiradilar va baholaydilar. Integratsiya natijasida boshlang'ich sinflarda o'qituvchilar kreativ loyihalar va muammoli vaziyatlar yaratish orqali o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, hamda o'quvchilarning motivatsiyasi va o'quv natijalari oshadi. Ushbu integratsiya blended professional development, dizayn fikrlash (design thinking) va kreativ drama kabi elementlarni ham o'z ichiga olishi mumkin, bu esa nafaqat o'quvchilarning, balki o'qituvchilarning ham ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini, ya'ni tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlikda ishlash va raqamli savodxonlikni shakllantirishdir. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bu jarayonning poydevori hisoblanadi. Shu bois, o'qituvchilarning kreativ yondashuvi va zamonaviy pedagogik modellardan foydalanishi muhim ahamiyat kasb etadi. 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) – o'quvchilarda mustaqil fikrlashni, izlanishni va refleksiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan samarali model sifatida tan olingan. Mazkur maqolada kreativ yondashuv va 5E modeli integratsiyasi asosida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning metodik asoslari tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Kreativ yondashuv –o'quvchilarda noodatiy fikrlash, mustaqil yechim topish, yangilik yaratish, hamda shaxsiy g'oyalarni ilgari surish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim metodologiyasi.

U o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ijodiy hamkorlik, g'oya almashinuvi, va muammoli vaziyatlar orqali o'rganishni talab qiladi ateriallari asosida hikoya tuzish topshirig'i beriladi.

5E modeli (Bybee, 1997) –konstruktivistik ta'lim nazariyasiga asoslangan, o'quvchini faol ishtirokchi sifatida o'rganishga jalb etuvchi bosqichli yondashuvdir.

Amaliy misol (boshlang'ich sinf uchun)

Mavzu: "Axborot nima?"

Integratsiya namunasi:

Engage: "Agar telefonda hamma ma'lumot yo'qolsa, nimalar bo'ladi?" –muammo savoli.

Explore: Guruhlar telefon, kitob, inson og'zaki axboroti orqali ma'lumot almashishni tahlil qiladi.

Explain: O'quvchilar o'z topilmalarini taqdim etadi.

Elaborate: "Kelajakda axborot yetkazuvchi robot" loyihasini chizadilar yoki maketini yasaydilar.

Evaluate: Guruhlar bir-birining ishini baholaydi, o'qituvchi ijodiy yondashuvni tahlil qiladi.

Integratsiyaning afzalliklari

O'quvchi faol subyekt sifatida ishtirok etadi; ijodiy fikrlash va muammoli tahlil rivojlanadi; ta'lim motivatsiyasi oshadi; o'qituvchi facilitator (yo'naltiruvchi) rolini egallaydi; o'rganish jarayoni interfaol va hissiy jihatdan boy bo'ladi.

Natija va mulohazalar.

Mavzu: “So‘z ma’nosi va majoziy ma’noli so‘zlar” (Sinflar: 3–4-sinf, “Ona tili” darsligi asosida)

Darsning maqsadi: kreativ yondashuv va 5E modeli asosida:

- o‘quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlash,
- muloqot qilish,
- axborotni tahlil qilish va qayta ifodalash,
- hamkorlikda ishlash kabi XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish.

1-bosqich: ENGAGE (Jalb etish)

Maqsad: O‘quvchilarning e’tiborini jalb qilish va mavzuga motivatsiya yaratish.

Faoliyat: O‘qituvchi slaydda quyidagi iboralarni ko‘rsatadi:

“Qalb oynasi”, “Til qovun pishirdi”, “Qo‘li ochiq inson”.

Savol:

- Bu so‘zlarning barchasi rost ma’nodami? Nega ularni “g‘alati” deb his qilamiz? O‘quvchilar taxminlar bildiradi, qiziqish uyg‘onadi, mavzuga kirishadi.

Kreativlik elementi: “Fantaziya savollari” –har kim o‘zicha bu iboralarni rasmda tasvirlaydi.

2-bosqich: EXPLORE (Izlanish)

Maqsad: O‘quvchilarni izlanish, kuzatish va solishtirish faoliyatiga jalb etish.

Faoliyat: Guruhlar quyidagicha ajratiladi:

1. Haqiqiy ma’noli so‘zlar guruhi
2. Majoziy ma’noli so‘zlar guruhi

Har bir guruhga kartochkalar beriladi, ularda so‘zlar yozilgan:

“yurak”, “oltin qo‘l”, “toza havo”, “temir odam”, “shirin so‘z” va hokazo.

O‘quvchilar ularni tahlil qilib, 2 toifaga ajratadi va sababini yozadi.

Kreativlik elementi: “So‘z hayoti” nomli mini o‘yin –har bir so‘z “gapiradi” (o‘quvchi uni personaj sifatida taqdim etadi).

3-bosqich: EXPLAIN (Tushuntirish)

Maqsad: O‘quvchilar topgan xulosalarini ifoda etish, ilmiy tushunchani shakllantirish.

Faoliyat: Guruh vakillari o‘z javoblarini taqdim etadi. O‘qituvchi tushunchani aniqlashtiradi:

“So‘zning ma’nosi –narsaning, hodisaning yoki belgining til orqali ifodalanishidir.

Majoziy ma’noli so‘zlar esa boshqa so‘z orqali obrazli tarzda ifodalanadi.”

4-bosqich: ELABORATE (Qo‘llash)

Maqsad: Olingan bilimni yangi vaziyatlarda qo‘llash, ijodiy fikrni rivojlantirish.

Faoliyat: O‘quvchilarga ijodiy topshiriq beriladi:

“O‘zing ixtiro qilgan 3 ta majoziy iborani yoz va ularning ma’nosini tushuntir.”

Masalan:

“Qalam raqsga tushdi” – juda chiroyli yozish haqida.

“Ko‘zlari yulduzday yondi” – hayajonlangan payt.

“G‘oya uchib keldi” – kutilmagan fikr tug‘ilishi.

Kreativlik elementi: O‘quvchilar bu iboralarni rasm yoki kollaj tarzida tasvirlaydi.

5-bosqich: EVALUATE (Baholash)

Maqsad: Bilim, ijodiylik va muloqot ko‘nikmalarini baholash, refleksiya.

Faoliyat: O‘quvchilar o‘z ishlarini sinf oldida taqdim etadi.

Baholash mezonlari:

So‘zlardan to‘g‘ri foydalanish (1 ball)

Ijodiylik va noodatiylik (2 ball)

Muloqotda faol ishtirok (1 ball)

Guruh ishidagi hissa (1 ball)

So‘ngra o‘quvchilar “Men bugun o‘rgandim...” refleksiya kartasini to‘ldiradi.

5E modeli	Kreativ elementlari	yondashuv	Integratsiya shakli
Engage	Qiziqish, <i>emotsional rag'bat</i>	Fantaziya,	Muammoli savollar, metaforik kirish, mini-sahna yoki memlardan foydalanish
Explore	Izlanish, tajriba, g'oyalar oqimi		Guruhli ijodiy topshiriqlar, innovatsion echim topish
Explain	O'z fikrini erkin ifodalash, tahliliy ijod		O'quvchi tushunchani o'z tili bilan tushuntiradi, chizmalar yaratad
Elaborate	Yangilik kiritish, tasavvurni kengaytirish		Yangi holatlarda bilimni qo'llash, loyiha yoki modellashtirish
Evaluate	Refleksiya, baholash, o'z fikriga tanqidiy yondashuv		O'z-o'zini va guruh ishini baholash, ijodiy natijani himoya qilish

Xulosa va tavsiyalar. Kreativ yondashuv va 5E modeli integratsiyasi zamonaviy ta'limda o'quvchi shaxsini rivojlantirishning eng samarali usullaridan biridir. Bu yondashuv orqali:

- o'quvchilar mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rganadi;
- ta'lim jarayoni interfaol, qiziqarli va maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi;
- o'qituvchi o'rganish jarayonida yo'naltiruvchi va motivator rolini bajaradi.

Natijada, o'quvchilarda nafaqat bilim, balki ijodkorlik, refleksiya va muammoli tafakkur kabi XXI asr kompetensiyalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Bybee, R. W. (1997). Achieving Scientific Literacy: From Purposes to Practices. Portsmouth, NH: Heinemann.
3. Robinson, K. (2011). Out of Our Minds: Learning to be Creative. Capstone Publishing.
4. Jonassen, D. H. (2013). Learning to Solve Complex Scientific Problems. Routledge.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3775-son qarori, 2018-yil 6-iyun –“Ta'lim tizimida innovatsion g'oyalarni joriy etish to'g'risida”.
6. Omonov A., Usmonova G. (2020). Ta'limda kreativ yondashuvning metodik asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING FAZOVIIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHDA 4K YONDASHUVINING O'RNI VA AHAMIYATI

Kasimov Fayzullo Muxammadovich

Buxoro davlat pedagogika instituti professori, p.f.n.

Qurbonova Adiba Nuriddinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu ishda boshlang'ich sinf o'quvchilarining fazoviy tafakkurini shakllantirish jarayonida 4K yondashuvining o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda 4K modeli – kreativlik (Creativity), tanqidiy fikrlash (Critical thinking), kommunikativlik

(Communication) va hamkorlikda ishlash (Collaboration) tamoyillari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonining fazoviy tafakkurni rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: fazoviy tafakkur, 4K yondashuvi, kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativlik, hamkorlik, boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar.

Аннотация. В данной работе проанализированы роль и значение подхода 4К в процессе формирования пространственного мышления у учащихся начальных классов. В исследовании раскрыты педагогические возможности образовательного процесса, организованного на основе модели 4К –креативность (Creativity), критическое мышление (Critical thinking), коммуникативность (Communication) и совместная деятельность (Collaboration), направленного на развитие пространственного мышления учащихся.

Ключевые слова: пространственное мышление, подход 4К, креативность, критическое мышление, коммуникабельность, сотрудничество, начальное образование, интерактивные методы.

Annotation. This study analyzes the role and significance of the 4K approach in developing spatial thinking among primary school students. The research highlights the pedagogical potential of the educational process organized on the basis of the 4K model –creativity, critical thinking, communication, and collaboration –in fostering the development of students' spatial thinking skills.

Keywords: spatial thinking, 4K approach, creativity, critical thinking, communication, collaboration, primary education, interactive methods.

Kirish. XXI asr ta'limi shaxsdan faqat tayyor bilimlarni egallashni emas, balki mustaqil fikrlash, muammolarga ijodiy yondasha olish, o'z fikrini asoslab bayon eta bilish, hamda jamoada ishlash qobiliyatini talab etmoqda. Shu sababli ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida o'qitish jarayoniga jalb etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi –boshlang'ich sinf o'quvchilarining fazoviy tafakkurini shakllantirishda 4K yondashuvining imkoniyatlarini tahlil qilish va uni amaliyotda samarali qo'llash yo'llarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

Fazoviy tafakkurning mazmuni va mohiyatini pedagogik nuqtai nazardan o'rganish; 4K yondashuvining nazariy asoslarini tahlil qilish; Boshlang'ich ta'lim jarayonida 4K modeli orqali fazoviy tafakkurni rivojlantirish usullarini aniqlash;

4K kompetensiyalari asosida interfaol mashg'ulotlarni tashkil etish yo'llarini ishlab chiqish; O'quvchilarning tafakkurini faollashtirishda raqamli va vizual vositalarning rolini aniqlash.

4K yondashuvining o'rni va ahamiyati

4K yondashuvi –bu kreativlik (Creativity), tanqidiy fikrlash (Critical thinking), kommunikativlik (Communication) va hamkorlikda ishlash (Collaboration) tamoyillariga asoslangan ta'lim modelidir. Ushbu yondashuv o'quvchilarni faqat bilim oluvchilar sifatida emas, balki bilim yaratuvchi, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf bosqichi bolaning tafakkur va idrok imkoniyatlari jadal rivojlanadigan davr bo'lgani sababli, bu davrda fazoviy tafakkurni rivojlantirish nihoyatda muhimdir. Fazoviy tafakkur –bu atrofda predmetlarning joylashuvi, shakli, hajmi va ular orasidagi fazoviy munosabatlarni ongda modellashtirish qobiliyatidir.

4K yondashuvi bu jarayonda o'quvchilarning ijodiy fikrlashini, muloqot madaniyatini, tanqidiy tahlil qilish ko'nikmasini va jamoaviy hamkorlikni rivojlantiradi. Masalan, geometrik shakllar bilan ishlash mashg'ulotlari jarayonida o'quvchi shakllarni fazoda joylashtirish, ularni tahlil etish, yangi modellar yaratish orqali nafaqat fazoviy tafakkurini, balki ijodiy salohiyatini ham oshiradi.

Raqamli vositalar

Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar 4K yondashuvining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Interaktiv taxtalar, 3D modellash dasturlari, ta'limiy o'yinlar, raqamli platformalar (masalan, GeoGebra, Kahoot, Nearpod, LearningApps) fazoviy tafakkurni rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Raqamli vositalar yordamida: o'quvchilar shakllarni fazoda aylantirish, ularning o'lchamini o'zgartirish, masofani aniqlash kabi amaliy ko'nikmalarni hosil qiladi; 4K tamoyillari –ijodkorlik va tanqidiy fikrlash –virtual muhitda yanada faollashadi; jamoaviy loyihalar, muammoli vaziyatlar va muloqotli mashg'ulotlar orqali hamkorlik va kommunikativlik ko'nikmalari mustahkamlanadi. Shuningdek, raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarning ta'limga qiziqishini oshiradi, dars jarayonini jonlantiradi va o'rganilgan bilimlarni amaliyotda mustahkamlash imkonini beradi.

Natija va xulosa

Yuqoridagi tahlillardan ko'rinadiki, 4K yondashuvi boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning fazoviy tafakkurini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirib, ularni mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va jamoaviy hamkorlikka o'rgatadi.

Fazoviy tafakkur 4K kompetensiyalari bilan uzviy bog'liq: ijodiy topshiriqlar orqali kreativlik, tahliliy masalalar orqali tanqidiy fikrlash, guruh ishlar orqali kommunikativlik, jamoaviy loyihalar orqali hamkorlik rivojlanadi.

Natijada, 4K yondashuvi asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni o'quvchilarni faol, izlanuvchan, mustaqil va ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi hamda fazoviy tafakkurni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida o'zini oqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. PF–134, 11.05.2022. 2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi. –Toshkent: Lex.uz, 2022.
2. 187-son Qaror, 06.04.2017 (oxirgi tahrirlar bilan). Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti. –Toshkent: Lex.uz, 2017/2021.
3. GeoGebra Platformasining matematika va geometriyada qo'llanishi (metodik qo'llanma). –Termiz: raqamlitalim.trm.uz, 2025.
4. “GeoGebra platformasi –atamalar lug'ati va qisqa ta'riflar.” –Termiz: raqamlitalim.trm.uz, 2024.
5. Qo'chqarboyevna, Q. B. “Zamonaviy ta'limda 4K modeli tushunchasi va uning roli.” –CyberLeninka, 2025.
6. 3-sinf darsliklari to'plami (elektron resurs). –Toshkent: TDPU e-kutubxona, 2022/2023.

YANGI AVLOD DARSliklari YARATISHDA IJODIY IZLANUVCHANLIK VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Rahmatova Barnogul Karimjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada darsliklar yaratish jarayonida ijodiy izlanuvchanlikning o'rni hamda innovatsion texnologiyalarni qo'llash zaruriyati tahlil qilinadi. Bugungi kunda ta'lim tizimida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda darsliklarning nafaqat axborot manbai, balki o'quvchi-shogirdning mustaqil fikrlashini, muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatini shakllantiruvchi vosita sifatida qaralmoqda. Maqolada zamonaviy pedagogik yondashuvlar, raqamli ta'lim texnologiyalari va interaktiv o'quv muhiti misolida darsliklarning yangi avlodini yaratish tamoyillari yoritiladi.

Kalit so'zlar: darslik, ijodiy izlanuvchanlik, innovatsion texnologiyalar, raqamli ta'lim, interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik dizayn.

XXI asrda ta'lim tizimi tubdan o'zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda. Globallashuv, raqamli transformatsiya va axborot oqimining keskin ortishi o'quv jarayoniga yangi talablarni qo'yimoqda. An'anaviy o'quv qo'llanmalar o'z ahamiyatini yo'qotmayotgan bo'lsa-da, ularning shakli, mazmuni va metodik asoslari yangilanib borishi zarur. Shu nuqtai nazardan darslik yaratish jarayoni ijodiy yondashuvni, pedagogik innovatsiyalarni va ilmiy asoslangan texnologik yechimlarni talab etadi.

Bugungi kunda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki innovatsion fikrlashga yo'naltiruvchi mentor sifatida qaralmoqda. Darslik esa bu jarayonning metodik va axborot asosini tashkil etadi.

Darslik –bu o'quv jarayonini ta'minlovchi asosiy didaktik vosita bo'lib, unda fan mazmuni tizimlashtirilgan, o'quvchi faoliyatini yo'naltiruvchi metodik ko'rsatmalar mujassamdir. Ammo bugungi kun talabi darslikni statik matn to'plami sifatida emas, balki dinamik o'quv ekotizimi sifatida ko'rishni taqozo etadi. Masalan:

✓ Darslik interaktiv multimedia elementlari bilan boyitilishi mumkin (videodarslar, simulyatsiyalar, testlar).

✓ Har bir bob kompetensiyaviy yondashuv asosida tuziladi –ya'ni o'quvchi ma'lum ko'nikmalarni egallashi aniq belgilanadi.

✓ Darsliklar sun'iy intellekt asosida individual o'qitish imkonini beruvchi adaptiv tizimlarga ulanadi.

Ijodiy izlanuvchanlik –samarali darslik yaratish omili bu yangicha fikrlash, mavjud tajribani tahlil qilish va yangi yechimlar ishlab chiqish qobiliyatidir. Darslik yaratishda ijodkorlik quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi:

Metodik yangilik kiritish: masalan, o'quv topshiriqlarini real hayotiy muammolarga yo'naltirish.

Fanlararo integratsiya: matematika darsliklariga IT elementlarini qo'shish, biologiyada ekologik muammolarni integratsiyalash.

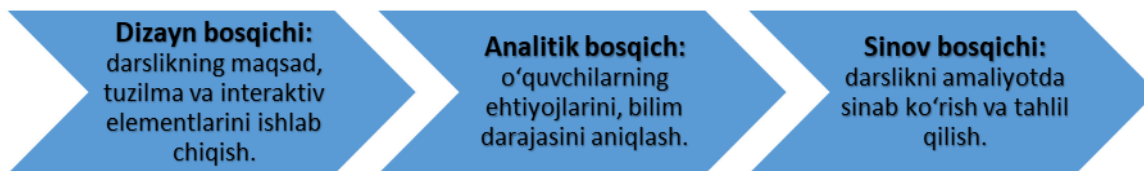
Dizayn va til innovatsiyasi: o'quvchini qiziqtiruvchi dizayn, sodda lekin ilmiy aniq tilni qo'llash.

Professor-pedagoglarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, ijodiy yondashuvsiz darslik faqat faktlarni uzatadi, ammo fikrlashni rivojlantirmaydi.

Innovatsion texnologiyalar darslikni raqamli muhitga moslashtirish orqali o'quv jarayonining sifatini oshiradi. Quyidagi texnologiyalar ayniqsa samarali:

Augmented Reality (AR) –kengaytirilgan reallik. Masalan, biologiya darsligida yurak yoki hujayra tuzilishini 3D formatda ko'rsatish.

Gamifikatsiya –o'yin elementlarini qo'llash orqali o'quvchini rag'batlantirish. Ushbu yondashuvlar darslikni "tirik" va interaktiv qiladi. O'qituvchining roli va metodik innovatsiyalar innovatsion darslikni yaratish jarayonida o'qituvchi kontent muallifi emas, balki metodik dizayner sifatida ishtirok etadi. Pedagog quyidagi bosqichlarda faol bo'lishi zarur:

Shuningdek, metodik innovatsiyalar –“flipped classroom” (ag'darilgan sinf), “project-based learning” (loyiha asosida o'qitish) kabi yondashuvlar bilan uyg'unlashtirilganda yanada samarali natija beradi.

Darsliklar –bu faqat bilim manbai emas, balki shaxsni shakllantiruvchi innovatsion vositadir. Ularni yaratishda quyidagilarni e'tiborga olish maqsadga muvofiq:

1. Ijodiy izlanuvchanlikni rag'batlantirish –mualliflar uchun ilmiy-tadqiqot grantlari va ijodiy laboratoriyalar tashkil etish.

2. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish –raqamli darslik platformalarini rivojlantirish.

3. Darsliklarning milliy qadriyatlar va global yondashuvlar uyg'unligida yaratilishi.

4. Pedagoglar uchun malaka oshirish kurslarida “pedagogik dizayn”, “edtech”, “ijodiy metodika” yo‘nalishlarini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. UNESCO. *ICT in Education Policy Toolkit*. – Paris, 2023.
3. Тухтаева, З. Ш. (2012). Методика межпредметной преемственности в профессиональном образовании.
4. Тухтаева, З.Ш. (2016). Касб-хунар таълимида фанлараро узвийликни таъминлаш методикаси
5. Rahmatova, B. (2023). Muhandis o‘qituvchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish usullari. Молодые ученые, 1(15), 78–80.
6. Zebo, T. X., & Barnogul, R. (2023). Talabalarni ijodiy yondashuv asosida innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoniyatlari. Innovations in Technology and Science Education, 2(17), 497–503.

4K MODEL ASOSIDA MATN USTIDA ISHLASH JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING METODIK YO‘LLARI

Muxiddinova Shaxribonu Umidjonovna

BuxDPI 2-bosqich magistranti

Anotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida matn ustida ishlashni tashkil etishda 4K modeli – kreativlik, kommunikativlik, kollaboratsiya va kritik fikrlash kompetensiyalarining ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, o‘qish darslarida ushbu model asosida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqotga kirishishi, hamkorlikda ishlashi hamda ijodiy yondashuvini rivojlantirish metodik yo‘llari yoritilgan. O‘zbekiston ta’lim tizimidagi islohotlar, milliy didaktik yondashuvlar va mahalliy olimlar qarashlari asosida 4K modelining milliy ta’lim mazmuniga integratsiyasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: 4K modeli, kreativ fikrlash, kommunikativlik, kollaboratsiya, kritik fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, o‘qish darsi, matn ustida ishlash, metodika, didaktika.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning shunchaki bilim olishi emas, balki bilimni amalda qo‘llay bilishi, mustaqil fikrlashi va ijodiy yondasha olishi asosiy maqsad sifatida belgilangan. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish” strategiyasida ta’lim jarayonini zamonaviy, kompetensiyaga asoslangan modelga o‘tkazish ustuvor vazifa sifatida qayd etilgan [1]. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinfda o‘qish darslari jarayonida 4K modeli asosida o‘qitish –o‘quvchilarning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiluvchi samarali metodik yondashuv hisoblanadi.

4K modeli (kritik fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya, kollaboratsiya) bugungi kunda global ta’lim maydonida “XXI asr kompetensiyalari” sifatida qaralmoqda. Bu model o‘quvchilarda bilim olish jarayonini faollashtiradi, ularni izlanishga, muammoli vaziyatlarga yechim topishga, mustaqil fikr bildirishga undaydi. O‘zbekistonlik olimi N. Karimova ta’kidlaganidek, “4K modeli o‘qitish jarayonida o‘quvchini tayyor bilimni egallovchi emas, balki bilim yaratuvchi shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi” [2]. Shu sababli, bu model boshlang‘ich sinfda matn ustida ishlash metodikasini tubdan yangilash imkonini beradi.

Boshlang‘ich ta’limda matn ustida ishlash jarayoni o‘quvchining nutqiy, tafakkuriy va ijtimoiy faoliyatini shakllantiruvchi markaziy didaktik jarayondir. Matn ustida ishlash o‘quvchining mantiqiy fikrlashi, mazmunni tahlil etishi, muallif g‘oyasini anglash va baholash, shuningdek, o‘z fikrini erkin bayon etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu jarayonda 4K modelining har bir komponenti o‘zaro uzviy bog‘lanib, o‘quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Birinchidan, kreativlik matn ustida ishlashda o'quvchining yangicha fikrlash, o'xshashlik va farqlarni aniqlash, o'zgacha yakun topish kabi ijodiy yondashuvlarini rivojlantiradi. O'qituvchi o'quvchilarga matnga ijodiy yondashish topshiriqlarini beradi: voqeani boshqa yakun bilan tugatish, qahramon nomidan maktub yozish, muallif fikrini davom ettirish yoki voqeani hozirgi zamon sharoitida tasvirlash. M. To'raqulova o'z tadqiqotida "ijodiy yondashuv o'quvchi tafakkurini faollashtirib, uni matn mazmunini chuqur anglashga undaydi" deya ta'kidlaydi [3]. Bu yondashuv nafaqat o'qish darslarida, balki yozma nutqni rivojlantirishda ham samarali hisoblanadi.

Ikkinchidan, kritik fikrlash o'quvchining matnga tanqidiy yondashuvini, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash, muallif pozitsiyasini tushunish va unga o'z munosabatini bildirish ko'nikmasini rivojlantiradi. O'quvchi "nega?", "qanday?", "boshqacha bo'lishi mumkinmidi?" kabi savollarni o'rganish jarayonida mustaqil tahlilni amalga oshiradi. A. Xodjayev fikricha, "boshlang'ich ta'limda kritik fikrlashni shakllantirish o'quvchining intellektual rivojlanishini tezlashtiruvchi asosiy omildir, chunki bu ko'nikma tafakkurda tizimlilik va mantiqiy izchillikni yaratadi" [4]. Shu bois, matn ustida ishlashda savol-javob, bahs-munozara, muammoli vaziyat tahlili, roliklar asosida fikr yuritish kabi metodlar qo'llanishi tavsiya etiladi.

Uchinchidan, kommunikativlik – bu o'quvchilarning fikrini aniq, tushunarli, mantiqli ifodalash, suhbatda ishtirok etish, tinglay olish madaniyatini shakllantiradi. Matn bilan ishlashda o'qituvchi o'quvchilarga fikr almashish, muloqotda bo'lish, rollarga kirib, suhbat sahnasini jonlantirish kabi topshiriqlar beradi. M. O. Ismoilova bu haqda shunday yozadi: "Kommunikativ yondashuv o'quvchini faqat matn mazmunini o'zlashtiruvchi emas, balki uni tahlil etuvchi va baholovchi shaxs sifatida shakllantiradi" [5]. Shu yo'l bilan o'qish darslari o'quvchilarning nutqiy faoliyatini boyitadi va mustaqil fikr bildirish madaniyatini rivojlantiradi.

To'rtinchidan, kollaboratsiya – ya'ni hamkorlikda o'qish, jamoaviy tahlil va fikr almashuv o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi. Guruh bilan ishlashda har bir o'quvchi o'z fikrini bildiradi, boshqalarning g'oyasini eshitadi, birgalikda xulosa chiqaradi. Z. Abdullayeva o'z maqolasida "ta'lim jarayonida hamkorlik asosidagi topshiriqlar o'quvchilarda o'zaro hurmat, mas'uliyat va jamoaviy tafakkurni rivojlantiradi" deb yozadi [6]. Shu jihatdan, 4K modeli asosidagi darslarda kichik guruhli ish, "aqliy hujum", "fikrlar almashinuvi", "ijodiy jamoa ishi" kabi metodlardan foydalanish samarali natija beradi.

4K modeli asosida tashkil etilgan o'qish darslari o'quvchilarni faqat matnni o'qishga emas, balki uni tushunish, tahlil qilish, ijodiy tarzda qayta ishlab chiqishga o'rgatadi. Bu esa o'quvchining metakognitiv faolligini oshiradi. Sh. A. Ergasheva o'z tadqiqotida "metakognitiv yondashuv o'quvchini o'z fikrlash jarayonini kuzatishga, xatolarini tahlil qilishga va to'g'ri xulosaga kelishga o'rgatadi" [7] deb ta'kidlaydi. Shu asosda o'quvchi o'z o'qish jarayonini nazorat qiladi va o'z fikrini mustaqil shakllantirishga o'rganadi.

Demak, 4K modeli asosida o'qish darslarini tashkil etishning metodik yo'llari o'quvchining intellektual, ijodiy va kommunikativ salohiyatini uyg'un rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv o'qituvchidan darsni interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, tahlil va bahs asosida tashkil etishni talab qiladi. Eng muhimi, bu metodika o'quvchini darsning passiv ishtirokchisidan faol ishtirokchisiga aylantiradi, o'qish jarayonini o'quvchi shaxsining rivojlanish maydoniga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, 4K modeli asosida matn ustida ishlash darslarini tashkil etish boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxsiy, ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuv matn bilan ishlashni oddiy o'qish va so'zlash jarayonidan chiqarib, uni tafakkur, muloqot va hamkorlik asosida amalga oshiriladigan faol kognitiv jarayonga aylantiradi.

4K modeli o'quvchini zamonaviy ta'lim talablariga javob beruvchi, mustaqil fikrlaydigan, o'z fikrini asoslab ayta oladigan, jamoada ishlashni biladigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois, o'qituvchilar uchun ushbu modelga asoslangan metodik qo'llanmalar, dars ishlanmalari va trening dasturlarini ishlab chiqish zamon talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-sonli Farmoni. "Ta'lim tizimini yanada rivojlantirish strategiyasi to'g'risida", 2019-yil..
2. Karimova, N. (2022). 4K modeli asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari kompetensiyalarini rivojlantirish yo'llari. Toshkent: Fan va ta'lim nashriyoti.
3. Safarova N.O. Didaktik o'yinlarning samaradorligi. "O'ZBEKISTONDA ILM-FANNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. 30 noyabr 2022 y.
4. Ismoilova, M. O. (2023). "Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda matn ustida ishlashning ahamiyati." Pedagogik tadqiqotlar jurnali, №1, 44–49-bet.
5. Abdullayeva, Z. (2021). "Hamkorlikda o'qishning metodik asoslari." Boshlang'ich ta'lim jurnali, №5, 50–55-bet.
6. Ergasheva, Sh. A. (2020). Metakognitiv yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qishga o'rgatish metodikasi. Toshkent: TDPU.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2021). Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. Toshkent: Iste'dod.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI:5E MODEL, YANGI AVLOD DARSliklari VA XORIJIY TAJRIBALAR

Sharipova Lobarxon Abubakirovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti I bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning zamonaviy pedagogik yondashuvlari tahlil qilinadi. Xususan, 5E modeli, yangi avlod darsliklarining o'rni hamda xorijiy tajribalarning o'quv jarayoniga tatbiqi yoritiladi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlash, hamkorlikda ishlash, ijodkorlik va raqamli savodxonlik kabi kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan usullar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: XXI asr ko'nikmalari, boshlang'ich ta'lim, 5E modeli, yangi avlod darsliklari, xorijiy tajriba, innovatsion pedagogika, kommunikativ savodxonlik.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4884-son qarorida ta'limni kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida tashkil etish, yangi avlod darsliklari yaratish va innovatsion metodlarni joriy etish vazifasi belgilangan.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimining asosiy maqsadi – o'quvchilarda faqat bilim emas, balki **hayotiy ko'nikmalar, tanqidiy va ijodiy fikrlash, kommunikativ savodxonlik** hamda **axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish** malakalarini shakllantirishdir. Shu jihatdan, boshlang'ich ta'lim bosqichi bu ko'nikmalarning poydevorini qo'yuvchi eng muhim davr hisoblanadi.

XXI asr ko'nikmalari deganda –"4C" modeli (Critical thinking, Creativity, Communication, Collaboration), ya'ni tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik tushuniladi. Bularni samarali rivojlantirish uchun o'qituvchi innovatsion texnologiyalar va metodik yondashuvlardan foydalanishi lozim.

5E modeli – faol o‘quv jarayonining asosiy bosqichlari 5E modeli (Bybee, 1997) o‘quvchilarni mustaqil izlanish va faol fikrlashga undovchi konstruktiv yondashuvga asoslanadi. Model quyidagi bosqichlardan iborat:

1. **Engage (Jalb etish)** – mavzuga qiziqish uyg‘otish, mavjud bilimlarni aniqlash;
2. **Explore (Tadqiq etish)** – amaliy faoliyat orqali yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirish;
3. **Explain (Tushuntirish)** – o‘quvchilar o‘z kashfiyotlarini izohlaydi, o‘qituvchi ularni to‘ldiradi;
4. **Elaborate (Qo‘llash)** – olingan bilimlarni yangi holatlarda qo‘llash, muammoli vaziyatlarni hal qilish;
5. **Evaluate (Baholash)** – o‘quvchilar o‘z o‘rganish jarayonini tahlil qiladi, o‘qituvchi natijani baholaydi.

Bu model o‘quvchini markazga qo‘yadi va o‘qituvchining rolini yo‘lboshchi va fasilitator sifatida ko‘rsatadi. Masalan, tabiatshunoslik yoki matematika darslarida 5E modeli orqali bolalar tajriba, muhokama va loyihaviy ishlarda faol qatnashadi. **Yangi avlod darsliklari va kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuv** O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari natijasida yaratilgan **yangi avlod darsliklari** o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muloqot qilish, ijodkorlik va raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Bu darsliklarda quyidagilarga e’tibor qaratilgan:

- interaktiv topshiriqlar, savol-javoblar va refleksiya mashqlari;
- real hayotiy vaziyatlar asosida tuzilgan matn va misollar;
- o‘quvchilarni tadqiqotga jalb etuvchi mini-loyihalar va “o‘rganishni o‘rganish” topshiriqlari;
- raqamli resurslar (QR kodlar orqali videodarslar, testlar, animatsiyalar).

Shu orqali darsliklar **kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim** konsepsiyasini amalda qo‘llashga xizmat qilmoqda.

Xorijiy tajribalar: Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya misolida

Finlyandiyada boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan fanlar tizimi joriy etilgan bo‘lib, o‘quvchilar mavzularni loyihalar orqali o‘rganadi. O‘qituvchilar har bir bolaning shaxsiy rivojlanish sur‘atini inobatga oladi.

Singapurda esa “Teach Less, Learn More” tamoyili asosida o‘qituvchilar o‘quvchini mustaqil o‘rganishga yo‘naltiradi. Raqamli texnologiyalar keng joriy etilgan.

Janubiy Koreyada “Smart Education” dasturi orqali elektron darsliklar, onlayn baholash va sun‘iy intellekt asosida o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini kuzatish amaliyoti yo‘lga qo‘yilgan.

Ushbu tajribalar O‘zbekiston ta’lim tizimida ham integratsiyalashgan, raqamli va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni kengroq tatbiq etish zarurligini ko‘rsatadi.

Xorijiy tajribalardan olingan saboqlar

• **Finlyandiya** tajribasida o‘qituvchi – “yo‘lboshchi va maslahatchi”. U baholashni jazolash vositasi emas, balki rivojlanish vositasi sifatida ishlatadi.

• **Yaponiya**da “Lesson Study” modeli asosida o‘qituvchilar birgalikda dars tahlili olib boradi. Bu metodni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish foydali.

• **Singapur**da boshlang‘ich ta’limda har bir mavzu oxirida “Thinking Routine” mashqlari (masalan, *See–Think–Wonder*) o‘tkaziladi –bu tanqidiy fikrlashni o‘rgatadi.

• **Janubiy Koreya**da raqamli o‘quv platformalar orqali har bir bola o‘z sur‘atida o‘rganadi. Shu tajribalarni milliy ta’lim tizimiga bosqichma-bosqich integratsiya qilish o‘quvchilarning kompetensiyalarini jadal rivojlantiradi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. 5E modeli, yangi avlod darsliklari va ilg‘or xorijiy tajribalar bu jarayonda o‘qituvchining metodik salohiyatini kengaytiradi, o‘quvchini esa faol, mustaqil va ijodkor shaxs sifatida shakllantiradi. Kelgusida o‘qituvchilarning 5E modeli bo‘yicha malakasini oshirish, darsliklarni raqamli resurslar bilan boyitish va xorijiy amaliyotlarni milliy sharoitga moslashtirish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi. Xulosa qilib aytganda, ushbu

tajribalarni milliy ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich integratsiya qilish o'quvchilarning kompetensiyalarini jadal rivojlantirishga, ularni ijodiy fikrlashini, dunyoqarashlarini kengaytirib kelajakda yetuk kadrlar bo'lib yetishishiga imkon yaratib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bybee, R.W. (1997). *Achieving Scientific Literacy: From Purposes to Practices*. Heinemann.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2023). *Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi*.
3. Trilling, B. & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. Jossey-Bass.
4. OECD. (2022). *Education at a Glance*. Paris: OECD Publishing.
5. Singapur Ta'lim vazirligi. (2021). *Teach Less, Learn More Initiative*.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLIKLARIDA NUTQNI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN MASHQLAR TAHLILI

Sharofova Nilufar Ilhom qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darsliklarida o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga oid mashg'ulotlardan namunalar keltirib o'tiladi. Nutq-bizning zaruriy ehtiyojimizdir. Bugungi kunda bu ehtiyoj ona tili grammatikasini chuqur egallash bilan bir qatorda, nutqiy kompetensiyani shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Grammatik bilimlar va nutqiy ko'nikmalar o'zaro bog'liq holda shakllanadi. Grammatika – nutqning tizimli asosidir, nutq esa grammatik bilimlarni kommunikativ kontekstda qo'llash vositasidir. Shu nuqtayi nazardan qaranganda, bugungi zamonaviy ona tili ta'limi oldida turgan asosiy muammo – bu nutqiy kompetensiyani samarali shakllantirish va rivojlantirish masalasidir.

Kalit so'zlar: Nutq, og'zaki nutq, yozma nutq, nutqiy etiket, sheva so'zlar, adabiy so'zlar, hikoya.

Kirish. Zamonaviy pedagogik konsepsiyalarda ta'lim jarayoni nafaqat bilimlarni egallash, balki ushbu bilimlarni mazmunli va samarali tarzda ifoda eta olish kompetensiyalarini shakllantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, nutqiy faoliyat inson tafakkurining tashqi ifodasi sifatida ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismiga aylanmoqda.

O'quvchilarda axborot zaxirasining kengayishi bilan bir qatorda, ularni og'zaki va yozma nutqda aniq, mantiqiy, uslubiy jihatdan to'g'ri ifodalash malakasining shakllanishi ham zaruriy pedagogik vazifa sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat, o'z navbatida, kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida sifatli ta'lim va tarbiya masalasi ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib, bu jarayonda nutqiy savodxonlik va uni tizimli asosda rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, lingvistik va psixopedagogik yondashuvlar asosida nutq madaniyatini shakllantirish, uni metodik asosda takomillashtirish zarurati ortib bormoqda.

Nutq –insonning ichki kechinmalari, emotsional holati hamda psixologik ehtiyojlarining verbal hamda nonverbal ifoda vositasidir. Subyekt har qanday ehtiyoj, istak va fikr-mulohazalarni ichki va tashqi nutq orqali ifodalaydi hamda ijtimoiy kommunikatsiya jarayoniga kirishadi.

Nutqning sof va aniq bo'lishi –ya'ni jargon, argotik iboralar hamda keraksiz chet tillariga mansub so'zlardan xoli holda ifodalanishi –so'zlovchining umumiy madaniyati, bilim saviyasi hamda estetik dididan dalolat beradi. Nutqiy etiket, ya'ni muomala madaniyati qadimdan xalqimiz tomonidan e'tiborga loyiq sanalgan bo'lib, uni yuksak qadrlash an'anasi mavjud.

Tarixiy manbalarga ko'ra, qadimgi Yunonistonda ham davlat ishlari bilan shug'ullanuvchi shaxslar omma e'tiborini jalb etish, o'z fikrini ravon ifoda qilish va auditoriyaga ta'sir ko'rsatish maqsadida doimiy ravishda nutq ustida ishlaganlar. Bu holat shuni ko'rsatadiki, nafaqat Markaziy Osiyo xalqlari, balki dunyoning turli hududlarida ham nutqqa, uning uslubiy va madaniy jihatlariga alohida e'tibor berilgan va berilmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Nutqning ijtimoiy hayotdagi o'rni zamonaviy lingvistika, psixolingvistika va ta'lim metodikasi doirasida doimiy tadqiqot mavzularidan biri bo'lib qolmoqda. Inson o'zaro muloqot jarayonida axborot almashish ehtiyoji asosida nutqiy faoliyatga kirishadi. Shu sababli, nutqning aniqligi, ifodaviyligi va madaniyati insonning ijtimoiy ongida muhim o'rin egallaydi. Har bir davr o'zining ijtimoiy-ma'naviy ehtiyojlariga muvofiq ta'lim oldiga maqsadlar qo'yadi. Bugungi kunda bu ehtiyojlar ona tili grammatikasini chuqur egallash bilan bir qatorda, nutqiy kompetensiyani shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Grammatik bilimlar va nutqiy ko'nikmalar o'zaro bog'liq holda shakllanadi. Grammatika – nutqning tizimli asosidir, nutq esa grammatik bilimlarni kommunikativ kontekstda qo'llash vositasidir. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, bugungi zamonaviy ona tili ta'limi oldida turgan asosiy muammo – bu nutqiy kompetensiyani samarali shakllantirish va rivojlantirish masalasidir.

Mazkur yo'nalishda yurtimiz va xorijdagi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish bo'yicha turli metodik izlanishlar olib borilgan. Xususan, "Ona tili" va "O'qish savodxonligi" darslarining bosh maqsadi – o'quvchilarda ijodiy fikr yuritish, g'oyalarni aniq, lo'nda va mantiqiy izchillikda ifodalash ko'nikmasini shakllantirishdir.

Ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda quyidagi metodik chora-tadbirlarning ahamiyati katta:

- Nutq madaniyatiga barcha fanlar kesimida e'tibor qaratish, ya'ni faqat ona tili darslaridagina emas, balki barcha o'quv fanlarida adabiy til me'yorlariga amal qilishga o'rgatish;
- Shevaga oid leksik birliklarning adabiy til shakllari bilan almashtirilishini rag'batlantirish, masalan: *inak* → *sigir*, *jo'rop* → *supurgi*, *katman* → *ketmon*;
- So'zlarning orfografik va orfoepik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratish, ayniqsa talaffuzi va yozilishi bir-biriga mos kelmaydigan so'zlar bilan ishlash (masalan, *matiryal* emas *material*, *traktir* emas *traktor*, *maktap* emas *maktab tarzida*);
- Orfoepik mashg'ulotlarni yo'lga qo'yish, nutq namunalari orqali monologik nutqni tinglatish;
- Mahalliy sheva ta'sirini kamaytirishga qaratilgan mashqlarni joriy qilish, bu borada M.Sh. Rajabova boshlang'ich sinf o'quvchilarining adabiy til me'yorlariga mos ravishda nutqiy rivojlanishini eng muhim poydevor deb hisoblaydi.

Tadqiqotchi A.D. Najimova boshlang'ich sinflarda morfologik va sintaktik bilimlarning shakllanishi, asosan, darslik va mashq materiallarining sifati bilan bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Bu borada boy leksik va grammatik bazaga ega mashq materiallari orqali o'quvchilarda mustahkam til ko'nikmalari shakllanadi.

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda uch asosiy metodik yo'nalish ajratiladi:

1. So'z ustida ishlash

Bu bosqichda o'quvchilarning lug'at boyligi kengaytiriladi. Sinonimlar, antonimlar, shakldosh so'zlar va so'z yasovchi affikslarning qo'llanilishi orqali leksik kompetensiya mustahkamlanadi.

2. So'z birikmasi va gap ustida ishlash

So'zlar orasidagi grammatik va semantik bog'liqlik asosida sintaktik birliklar shakllantiriladi. Masalan, *kitobning varag'i* so'z birikmasi orqali egalik va qaratqich

qo‘shimchalarining moslashuvi o‘rganiladi. Noto‘g‘ri ishlatish holatlari (masalan, *olmali daraxt* o‘rniga *olma daraxti*) tuzatiladi.

3. Bog‘lanishli nutq ustida ishlash

Bu bosqichda o‘quvchilar fikrlar izchilligini ta‘minlaydigan matn tuzish ko‘nikmasini egallaydi. Gaplar mazmunan va grammatik jihatdan bog‘langan bo‘lishi talab etiladi:

Bizning maktab mahallamiz boshida joylashgan. Uning atrofi mevali daraxtlar va gullarga boy. Har kuni ertalab maktabga kelganimda o‘zimni xursand his qilaman, chunki bu yer fayzli va chiroyli...

Ushbu yo‘nalishlar asosida olib boriladigan mashg‘ulotlar dars vaqti, o‘qituvchining didaktik salohiyati hamda pedagogik mahoratiga bevosita bog‘liqdir.

Nutqiy faoliyatning kognitiv jihatlarini ham e‘tibordan chetda qolmaydi. N.D. Norqobilova “O‘qish savodxonligi darslarida nutq o‘stirish” qo‘llanmasida ichki va tashqi nutq farqlanishiga e‘tibor qaratadi. Ichki nutq – bu inson ongida shakllanadigan, fikrlash va tushunishga xizmat qiluvchi nutq shaklidir. Tashqi nutq esa fikrning ijtimoiy ifodasidir. Tashqi nutqning samaradorligi ko‘p jihatdan ichki nutqning sifatiga bog‘liq. Shuning uchun o‘quvchilarning nafaqat og‘zaki, balki ichki nutqini ham rivojlantirish lozim.

S. To‘rayeva esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini iboralardan foydalanish orqali boyitishga qaratilgan tadqiqot olib borgan. U iboralarni o‘zlashtirishda evristik suhbat, vizual-illyustrativ metodlar, muammoli topshiriqlar, ijodiy yondashuvlar asosida bir qator innovatsion metodlarni ishlab chiqqan. Masalan:

- “Sehrli so‘zlar”,
- “Fe‘llar sizniki, iboralar bizniki”,
- “Hayvonot olamidagi iboralar” va boshqalar.

Ushbu metodlar yordamida o‘quvchilarda obrazli, emotsional va ta‘sirchan nutqni shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Xulosa. Nutqiy kompetensiya – bu faqat til bilimini egallash emas, balki o‘quvchining fikrini aniq, mantiqiy va adabiy tilda ifoda eta olish layoqatidir. Nutqni rivojlantirishga qaratilgan ta‘limiy faoliyat grammatik bilimlar, metodik yondashuvlar, psixologik tayyorgarlik va didaktik resurslarning uyg‘unligi asosida tashkil etilishi lozim.

Tahlil va natijalar. Zamonaviy ta‘lim jarayonida kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, ular orasida sog‘lom fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish hamda to‘g‘ri talaffuz me‘yorlarini egallashlariga ko‘maklashish eng dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida ona tili va o‘qish savodxonligi fanlariga oid darsliklar, ulardagi mashq va topshiriqlar tizimi o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, tasavvur doirasini kengaytirish, e‘tiborini jamlash, shuningdek, og‘zaki va yozma nutq malakalarini bosqichma-bosqich takomillashtirishga yo‘naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

Mazkur darsliklarda berilgan lingvistik va kommunikativ topshiriqlar orqali o‘quvchilarda tilga bo‘lgan ongli munosabat, muloqot madaniyati, fikrni aniq va lo‘nda bayon qilish kabi kompetensiyalar shakllanadi. Natijada, o‘quvchilar nafaqat grammatik va fonetik jihatdan to‘g‘ri so‘zlashga, balki mustaqil ravishda mulohaza yuritishga, ijtimoiy muhitda samarali muloqotga kirishishga ham qodir bo‘ladilar.

3-sinf ona tili darsligida tashkil etilgan “Ijodkorlik soati” mashg‘ulotlari doirasida o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, shuningdek, xalq og‘zaki ijodi namunalari bo‘lgan qiziqishini oshirish maqsadida quyidagi topshiriq loyihalashtirilgan: **“So‘zlarni bir-biriga bog‘lab, maqollarni to‘g‘ri o‘qing va ko‘chiring.”**

Topshiriqda noto‘g‘ri tartibda berilgan quyidagi maqollar mavjud:

- Duo olma, oltin ol
- Baxt mehnat keltirar
- Rohat, mehnatning tagi mehnat
- Dangasa ishtaha ochar, ish ishdan qochar
- Ertangi ishni, bugunga qo‘yma

Mazkur topshiriq orqali o'quvchilardan maqollardagi so'zlarning mantiqiy va mazmunli ketma-ketligini tiklash, ularni to'g'ri o'qib yozib olish, shuningdek, o'xshash mazmunga ega yangi maqollarni o'ylab topish va ularga munosabat bildirish talab etiladi.

Didaktik jihatdan bu mashq o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi:

- og'zaki va yozma nutq faolligi;
- mantiqiy fikrlash va mazmunli bog'liqlikni aniqlash;
- milliy qadriyatlar va xalq donishmandligi haqidagi tushunchalarni chuqurlashtirish;
- ijodiy fikrlash va obrazli tafakkurni rivojlantirish.

Shuningdek, topshiriq ijrosi davomida o'quvchilar o'z fikrlarini mustaqil ifoda etish, maqollar orqali hayotiy tajriba va axloqiy qadriyatlar haqida mulohaza yuritish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Harf nima?
5-mavzu

3-mashq. Matnda qo'llanilgan rasmlarni so'zlarga almashtirib, matnni o'qing.

Bizning
katta.

Bu qizil 🍎. U 🌳 o'sadi. Bu xushbo'y 🍌. Ishkomda qop-qora 🍇 pishgan. Menga shirin 🍇 va 🍒 juda yoqadi. Bog'imizdagi mevalarni bobom bilan birgalikda parvarish qilamiz.

- Tasvirlangan mevalar nomini yozing.
- Olma, olxo'ri so'zlaridagi harf va tovushlarni tahlil qiling.

4-mashq. O'qing. Harflar o'rnini shunday almashtiringki, so'zlar ma'noga ega bo'lsin.

Mkatab

datafr

pilyoa

raar

yotsiq

19

1-sinf ona tili darsligida keltirilgan ushbu topshiriqlar ham bevosita o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, til o'rganishning ilk bosqichlarida kommunikativ kompetensiyani mustahkamlashga xizmat qiladi.

4-sinf ona tili darsligida quyidagicha topshiriq berilgan:

5-mashq. Hikoyani o'qing.

Bobom biznikiga tez-tez kelib turardi. Har doim kelganlarida menga yoqadigan ertak kitob olib kelardi. Bobom kelganlarida ukam ikkimiz yonlariga yotib olib, ertak eshitardik. Bobom ertakni mana bunday boshlardilar: “Tong saharlab yo‘lga tushdim. Yo‘l yurdim, yo‘l yursam ham mo‘l yurib, katta avtobuslar yuradigan katta ko‘chaga chiqdim. Shaharga boraman, deb avtobuslardan biriga qo‘l ko‘tardim...”

Hikoyani davom ettiring. Unda shunday davom ettiringki, hali buni hech kim o‘ylab topmagan bo‘lsin.

Ushbu topshiriqni bajarish jarayonida o‘quvchilarning fikrlash doirasi kengayadi, ularning erkin fikrlash va fikrini asosli bayon etish malakalari rivojlanadi. Bu faoliyat o‘quvchilarda voqea-hodisalarni tahlil qilish, ularga shaxsiy nuqtai nazardan yondashish, munosabat bildirish ko‘nikmasini shakllantiradi. Natijada, ichki va tashqi nutq faolligi ortadi, til orqali tafakkur jarayonining faollashuvi kuzatiladi.

Topshiriq ijrosi yakunida hikoya har bir o‘quvchining individual dunyoqarashi va tasavvuriga asoslangan holda turli xil mazmuniy yechimlarga ega bo‘ladi. Bunday yondashuv o‘quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantiradi, ularning ijodiy salohiyatini oshiradi va fikrni yozma nutqda ifodalash malakasini takomillashtiradi. Hikoya davomini ishlab chiqish jarayonida o‘quvchilar o‘z tasavvur va xayolotlarini faol ishga soladilar hamda ularni yozma shaklda ifodalash orqali ichki nutq faoliyatini yanada yuqori bosqichga olib chiqadilar.

Xulosa va takliflar. Jamiyatning har bir a‘zosi tafakkur qilish va uni nutqiy shaklda ifodalash qobiliyatiga ega bo‘lib, mazkur qobiliyat kichik yoshdan boshlab bosqichma-bosqich shakllanadi. Shaxs axborotlar bazasining kengayishi bilan birga ilmiy dunyoqarashi, keng fikrlash doirasi hamda nutqiy savodxonlik darajasini rivojlantirib boradi.

O‘quvchilar badiiy adabiyotlarni o‘qish jarayonida so‘z boyligini oshiradi, adabiy til me‘yorlarini o‘zlashtiradi, shevaga oid leksik birliklar bilan adabiy so‘zlar o‘rtasidagi farqlarni anglay boshlaydi. Bu esa ularning leksik kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, o‘quvchilar sinonim va shakldosh so‘zlarni kontekstga mos ravishda qo‘llash, ortiqcha takrorlardan saqlanish, ot so‘z turkumining o‘rnida olmoshlarni ishlatish kabi til birliklarini kommunikativ vaziyatlarga moslashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Ushbu jarayonda maktab darsliklarining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Chunki darsliklar o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini shakllantirishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ular orqali til birliklarining nazariy tahlili bilan birga, ularni amaliy qo‘llash malakasi ham rivojlantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldasheva D. Sh. Ona tili. 1-sinf. – Toshkent: Novda Edutainment nashriyoti, 2023. – 96 bet.
2. Baynazarova D. Ona tili. 3-sinf. – Toshkent: Novda Edutainment, 2023. – 88 bet.
3. Baynazarova D. D., Toirova M. E. Ona tili. 4-sinf. – Toshkent: Novda Edutainment, 2023.
4. Najimova A.D. Ona tili darslarida o‘quvchilar nutqini o‘stirishga xizmat qiluvchi mashqlar tizimi. – Toshkent, 2019. – 46 b.
5. To‘rayeva S.S. Innovatsion yondashuvlar asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini iboralar bilan boyitish usullari. Avtoreferat. – Toshkent, 2024.

TEXNOLOGIYA TA'LIMI DARSLARIDA 5E MODELIDAN FOYDALANISH METODIKASI

M. Dj. Xaydarova

Buxoro davlat pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti

B. G. Anvarovna

Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(Boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Maqolada texnologiya ta'limi darslarida 5E modelidan foydalanishning metodik asoslari va uning o'quv jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. 5E modeli orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, 5E modeli texnologiya ta'limi samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: 5E modeli, texnologiya ta'limi, metodika, innovatsion pedagogika, baholash.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodlar keng qo'llanilmoqda. Texnologiya ta'limi darslarida o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni tajriba orqali o'rganishga yo'naltirish 5E modeli yordamida amalga oshiriladi. Mazkur model konstruktiv yondashuvga asoslanib, o'quvchilarning bilimni o'zlari kashf etishlariga, o'z fikrlarini ifoda etishlariga va yangi vaziyatlarga moslashishlariga imkon yaratadi.

5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) AQShning BSCS (Biological Sciences Curriculum Study) markazi tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Mazkur model besh bosqichdan iborat bo'lib, har biri o'quv faoliyatini izchil tashkil etishga xizmat qiladi.

1. Engage (Jalb etish) – bu bosqichda o'quvchilarning diqqatini mavzuga qaratish, qiziqish uyg'otish va mavzuga oid muammoli savollar orqali motivatsiya hosil qilinadi. Masalan, 'Nima uchun ayrim materiallar tez eriydi?' kabi savollar orqali fikrlash jarayoni faollashadi.

2. Explore (O'rganish) – o'quvchilar mustaqil yoki guruhda tajriba o'tkazadilar, kuzatishlar olib boradilar va yangi ma'lumotlarni kashf etadilar. Bu bosqichda o'qituvchi yo'naltiruvchi rolni bajaradi, biroq tayyor javob bermaydi.

3. Explain (Tushuntirish) – o'quvchilar o'z kuzatishlari asosida xulosalar chiqaradilar, tushunchalarni shakllantiradilar. O'qituvchi nazariy asoslarni keltiradi va o'quvchilarning fikrlarini tizimlashtiradi.

4. Elaborate (Mustahkamlash) – yangi bilimlarni amaliyotda qo'llash bosqichi. O'quvchilar loyiha ishlari, modellar tayyorlash yoki ijodiy topshiriqlarni bajarish orqali o'z bilimlarini mustahkamlaydilar.

5. Evaluate (Baholash) – yakuniy bosqichda o'quvchilar o'z bilimlarini tahlil qiladilar va o'zaro baholash, savol-javob, test yoki amaliy ishlar orqali natijalarni mustahkamlaydilar.

5E modeli texnologiya ta'limi darslarida o'quvchilarning bilish jarayonini faollashtiradi, ularni o'z fikrini ifoda etishga va tanqidiy tahlil qilishga o'rgatadi. Har bir bosqichda o'qituvchining metodik yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu model nafaqat o'quvchilarning texnik tafakkurini rivojlantiradi, balki ularni amaliy hayotdagi muammolarni mustaqil hal etishga tayyorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, 5E modeli texnologiya ta'limi darslarini samarali tashkil etishda muhim metodik vosita hisoblanadi. Ushbu model o'quvchilarni faol o'rganish jarayoniga jalb etib, ularning fikrlash, tahlil qilish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, bu yondashuv o'qituvchining metodik mahoratini oshiradi, dars jarayonini interfaol va natijador

qiladi. Shunday ekan, texnologiya ta'limida 5E modelidan foydalanish o'quvchilarning kasbiy shakllanishida muhim omil sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bybee, R. W. (2014). The BSCS 5E Instructional Model: Creating Teachable Moments.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312-sonli qarori. Ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida.
3. Xodjayev, B. (2022). Texnologiya ta'limida innovatsion metodlar. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Abdurahmonov, D. (2023). Konstruktiv ta'lim yondashuvlari va ularning amaliy tatbiqi. Samarqand.

BOSHLANG'ICH SINIF TABIIY FANLAR DARSЛИKLARI TAHLILI

Usmonova Zulfiya Ilxomovna

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Ilxomjonova Sarvinoz O'tkir qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda nashr etilgan boshlang'ich sinf "Tabiiy fanlar" darsliklarining mazmun-mohiyati va metodik asoslarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada yangi darsliklarning oldingi nashrlardan ustun tomonlarini, xususan, STEAM, loyiha asosida o'qitish (PBL) kabi zamonaviy pedagogik yondashuvlarning integratsiyalashuvini ko'rish mumkin. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, yangi darsliklar vizual jihatdan boy, hayotiylikka yaqin masalalar va topshiriqlarni o'z ichiga olgan bo'lib, o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Maqolada ushbu darsliklarning ta'lim jarayonidagi samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, darslik tahlili, STEAM ta'limi, loyiha asosida o'qitish (PBL), amaliy ko'nikmalar, innovatsion yondashuvlar, tanqidiy fikrlash.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi xalqaro standartlarga moslashtirilayotgan hozirgi sharoitda, ta'lim sifatini oshirish darsliklarning mazmuni va metodikasi bilan bevosita bog'liq. Boshlang'ich sinflar uchun joriy etilgan yangi "Tabiiy fanlar" darsliklari oldingi fanlar (masalan, "Atrofimizdagi olam", "Tabiatshunoslik") o'rniga kelib, o'quvchilarda tabiat, atrof-muhit va ilmiy bilimlarga tizimli yondashuvni shakllantirishni maqsad qilgan. Ushbu darsliklar ta'limga integratsiyalashgan, amaliy va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni olib kirish orqali PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarida o'zbek o'quvchilarining natijalarini yaxshilashga xizmat qilishi kutiladi. Shu sababli, ularning samaradorligini chuqur ilmiy-pedagogik tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi "Tabiiy fanlar" darsliklarining asosiy xususiyati – fanlararo integratsiyadir. Ular o'quvchilarga tabiat hodisalarini parchalanmagan holda, yagona tizim sifatida tushuntirish uchun biologiya, geografiya, fizika va kimyo fanlarining eng sodda, boshlang'ich tushunchalarini bir darslikka birlashtirgan. Masalan, 1-sinfda "Jonli va jonsiz tabiat" tushunchalari o'rganilsa, 4-sinfda shu tushunchalar "Energiya manbalari", "Moddalarning holatlari" kabi chuqurroq, fizikaviy va kimyoviy elementlarni o'z ichiga olgan mavzularga olib boriladi. Ushbu yaxlitlik o'quvchining ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim asos yaratadi. Yangi darsliklar nafaqat mazmuni, balki ko'rinishi bilan ham jiddiy farq qiladi. Darsliklar yorqin ranglarda bezatilgan, mavzularga mos keluvchi yuqori sifatli, hayotiylikka yaqin rasmlar va illyustratsiyalar bilan boyitilgan. Bu vizualizatsiya o'quv materialini o'zlashtirishni yengillashtiradi, chunki boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ko'rgazmalilik muhim rol o'ynaydi.

Jadvallar va sxemalar: Murakkab tizimlar (masalan, o'simlikning tuzilishi, suvning aylanma harakati) tushunarli diagrammalar, jadvallar va infografikalar orqali soddalashtirilgan.

Amaliy va laboratoriya ishlari: Har bir bo'lim yakunida "Tadqiqot o'tkazamiz" yoki "Loyiha ishi" kabi shartli belgilar mavjud. Bu topshiriqlar faqat nazariy bilim berishdan ko'ra, o'quvchidan kuzatish, solishtirish, natijalarni qayd etish va xulosa chiqarish kabi amaliy (eksperimental) ko'nikmalarni talab qiladi.

Darslik tarkibi spiral (uzluksiz rivojlanish) tamoyili asosida qurilgan. Bu shuni anglatadiki, bir mavzu (masalan, havo yoki suv) dastlabki sinflarda juda soddada, hissi-emotsional darajada o'rganilsa, keyingi sinflarda uning xususiyatlari, ahamiyati, inson faoliyatidagi o'rni kabi jihatlar murakkablashib boradi. Bu uzluksizlik bilimlarni mustahkamlashga va yangi bilimlarni avvalgi o'zlashtirilgan tushunchalar bilan bog'lashga xizmat qiladi. Mavzularning hayotiy tajriba bilan bog'liqligi darslikning o'zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi.

Yangi "Tabiiy fanlar" darsliklarining eng muhim afzalliklaridan biri – bu STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta'limi elementlarining chuqur integratsiyalashuvidir. Bu yondashuv shunchaki nazariy bilimlarni berish bilan cheklanmay, o'quvchilarni real muammolarni yechishga undaydi. Quyidagi misollar orqali ko'rib chiqamiz:

1. Fan (Science) va Amaliyot:

Mavzu: "Suvning tabiatdagi aylanma harakati."

Amaliyot: O'quvchilarga idish, issiq suv va polietilen paket yordamida mini-bulut (yomg'ir) modelini yaratish taklif etiladi. Bu o'quvchining bulut va yomg'irning shakllanishini o'z ko'zi bilan kuzatishga imkon beradi.

2. Texnologiya (Technology) va Muhandislik (Engineering):

Mavzu: "Ovoz nima va u qanday tarqaladi?" (4-sinfga yaqin mavzular).

Amaliyot/Loyiha (E&T): O'quvchilar uy sharoitidagi oddiy materiallar (iplar va ikki dona qog'oz stakan) yordamida "telefon" modelini yasaydilar. Bu ularga ovozning tebranishlar orqali qattiq jismlarda qanday tarqalishini amaliy tushunishga yordam beradi.

Loyiha (PBL): "Qanday qilib maktab hovlisidagi daraxtlarni shamoldan himoya qilish mumkin?" (Muhandislik yechimlarini izlash: maxsus to'siqlar, tayoqchalar yordamida mustahkamlash).

3. San'at (Arts) va Matematika (Mathematics):

Mavzu: "O'simliklarning o'sishi va rivojlanishi."

Amaliyot (A&M): O'quvchilar ekilgan urug'ning bir necha kunlik o'sish jarayonini o'lchaydi (M) (santimetrlarda), natijalarni jadvalga kiritadi va ularni chizmalar (A) yoki oddiy grafiklar orqali ifodalaydilar. Bu, tabiiy jarayonni matematik asosda tahlil qilish va uni vizual san'at orqali ifodalash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Bu kabi topshiriqlar faqat nazariy bilimlarni emas, balki jamoaviy ishlash, rejalashtirish, tahlil qilish va ijodiy yechim topish kabi XXI asr ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Darslikdagi "Bilimingni qo'lla", "Loyiha ustida ishlash" kabi maxsus shartli belgilar ana shu fanlararo loyihalarni amalga oshirishga zamin yaratadi.

Darslikdagi savollar va topshiriqlar oddiy ma'lumotni eslab qolishga emas, balki bilimlarni tahlil qilish va qo'llashga yo'naltirilgan. Muammoli Savollar: Mavzu oxirida "Nima deb o'ylaysiz, agar...?" yoki "Nima uchun bu shunday sodir bo'ladi?" kabi savollar beriladi. Bu o'quvchini mustaqil ravishda sabab-oqibat aloqalarini topishga majbur qiladi. O'quvchilardan turli tabiat hodisalari (masalan, o'simlik va hayvon) o'rtasidagi farq va o'xshashliklarni aniqlash, ularni guruhlash talab etiladi. Bu esa tahliliy va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, darslikka turli xil o'yin elementlari kiritilgan. Bu o'yinlar (masalan, "Kim topqir?", "Jumboqlarni yechish") o'rganish jarayonini motivatsion jihatdan kuchaytiradi, zerikishning oldini oladi va o'quv materialini o'zlashtirish jarayonini qiziqarli faoliyatga aylantiradi. Bu, shuningdek, eslab qolishga yordam beruvchi faol o'rganish mexanizmini ishga tushiradi.

Tavsiya: O'qituvchilar uchun yangi darslik metodikasiga bag'ishlangan, amaliyotga yo'naltirilgan, majburiy va uzluksiz malaka oshirish kurslarini joriy etish. Shuningdek, har bir

mavzu bo'yicha dars ishlanmasi, amaliyot rejasi va qo'shimcha materiallar kiritilgan namunali metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish va ularni o'qituvchilarga bepul yetkazib berish. Darslikdagi ko'plab amaliy topshiriqlar va loyihalar oddiy bo'lishiga qaramay, ularni bajarish uchun ba'zi maktablarda qo'shimcha ko'rgazmali qurollar, laboratoriya jihozlari yoki oddiy materiallar (masalan, kichik mikroskop, sinov naychalari, o'lchov asboblari) mavjud emas.

Xulosa. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston boshlang'ich sinflari uchun yangi nashr etilgan "Tabiiy fanlar" darsliklar mazmuni, metodikasi va vizualizatsiyasi jihatidan o'z davrining eng ilg'or ta'lim yondashuvlarini o'zida mujassam etgan. Integrativ mazmun, STEAM texnologiyalarining elementlari va loyiha asosida o'qitish tamoyillari o'qituvchilarda nafaqat bilim, balki kompetensiyalar, jumladan, ilmiy savodxonlik, muammoli fikrlash va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Darsliklar O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro baholash mezonlariga moslashtirish yo'lidagi muhim qadam hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun Milliy o'quv dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi tegishli qarori.
2. Malikova Y. va boshqalar. Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, [2023].
3. Malikova Y. va boshqalar. Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, [2023].
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich sinflar uchun Tabiiy fanlar metodik qo'llanmasi. – Toshkent: [Nashr nomi], [Nashr yili].
5. Muxamedovich, K. F., & Ilxomovna, U. Z. (2023). Methodology for Forming Calculation Skills in Pupils of Primary Class Through Interactive Methods. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 17, 22-27.
6. Ilhomovna, U. Z. (2023). USE OF INTERACTIVE METHODS IN FORMING CALCULATION SKILLS OF 3RD CLASS STUDENTS BASED ON THE REQUIREMENTS OF THE NATIONAL PROGRAM. *International Journal of Advance Scientific Research*, 3(10), 61-65.
7. Muxamedovich, K. F., & Ilxomovna, U. Z. (2023). METHODS AND TOOLS FOR FORMING CALCULATION SKILLS IN STUDENTS THROUGH INTERACTIVE METHODS IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS EDUCATION
8. Ilhomovna, U. Z. (2024). The Importance of Using Didactic Games in the Organization of Elementary Science Lessons. *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education* (2994-9521), 2(4), 326-330.
9. Ilhomovna, K. S. Y. U. Z. (2023). EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF BOOKS FOR PRIMARY SCHOOL CHILDREN. *Confrencea*, 12(12), 197-200.
10. Ilhomovna, J. A. B. U. Z. (2023). USING PISA TASKS TO IMPROVE STUDENTS' MATHEMATICAL LITERACY. *Confrencea*, 12(12), 201-204.
11. ILXOMOVNA, U. Z. BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'RGATILADIGAN OG'ZAKI HISOB USULLARI, ULARNING NAZARIY-METODIK JIHATLARI. *KASB-HUNAR TA'LIMI MUHDAPIIJA*, 107.
12. Usmonova, Z. (2025). Boshlang'ich sinf tabiiy fan darslarida STEAM yondashuvi va xalqaro baholash dasturlari. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 3(4).
13. Usmonova, Z., & Ilxomjonova, S. (2024). TABIIY FANLARNING BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRATSIYASI. *Modern Science and Research*, 3(12), 178-184.
14. Ilhomovna, K. S. Y. U. Z. (2023). EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF BOOKS FOR PRIMARY SCHOOL CHILDREN. *Confrencea*, 12(12), 197-200.
15. Ilhomovna, J. A. B. U. Z. (2023). USING PISA TASKS TO IMPROVE STUDENTS' MATHEMATICAL LITERACY. *Confrencea*, 12(12), 201-204.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MATN USTIDA ISHLASHDA 4K MODELINING DIDAKTIK AHAMIYATI

Safarova Nigora Oxunjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti professori,
filologiya fanlari nomzodi

Muxiddinova Shaxribonu Umidjonovna

BuxDPI 2-bosqich magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan matn ustida ishlash jarayonida 4K modeli – kreativlik (ijodkorlik), kommunikativlik, kollaboratsiya (hamkorlik) va kritik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning didaktik va metodik asoslari tahlil qilinadi. Matnni o'qish, tahlil qilish, qayta ishlash va baholashda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi hamda muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion usullar yoritilgan. Tadqiqot zamonaviy o'qish darslarini 4K modeli asosida tashkil etishning samaradorligini amaliy va nazariy jihatdan asoslaydi.

Kalit so'zlar: 4K modeli, kreativ fikrlash, kritik fikrlash, kommunikativlik, kollaboratsiya, matn ustida ishlash, boshlang'ich ta'lim, didaktika, interfaol metodlar.

Hozirgi davrda ta'lim jarayonining asosiy maqsadi – bilimli emas, balki fikrlovchi, izlanishga qodir, muammolarni tahlil qila oladigan, ijodkor shaxsni shakllantirishdan iborat. Bunday yondashuvda o'qituvchining roli endilikda bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahatchi va hamkor sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa o'qitish jarayoniga yangicha didaktik model – 4K modelini joriy etishni taqozo etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga oid qarorida shunday ta'kidlaydi: “Yangi avlod o'quvchilari mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy tafakkurga ega, bilimni amaliyotda qo'llay oladigan shaxslar bo'lishi kerak” [1]. Shu boisdan ham 4K modeli bugungi ta'limning markazida turib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirishda muhim metodologik asos sifatida e'tirof etilmoqda.

Matn ustida ishlash esa bu modelning amaliy maydoni hisoblanadi, chunki o'qish darslarida o'quvchi fikrlaydi, tahlil qiladi, baholaydi va ijod qiladi. Shu jarayonda o'quvchi o'z fikrini asoslash, muloqotga kirishish va hamkorlikda yechim topishni o'rganadi.

Boshlang'ich ta'limda matn ustida ishlash o'quvchining nafaqat o'qish malakasini, balki fikrlash, anglash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, 4K modeli matn ustida ishlashni yangi pedagogik mazmunda tashkil etish imkonini beradi.

4K modelining birinchi elementi –kreativlik o'quvchilarning ijodiy fikrlashini faollashtiradi. Matn ustida ijodiy topshiriqlar (hikoyani boshqacha yakunlash, yangi qahramon kiritish, matnga sarlavha qo'yish, qahramonning nomidan maktub yozish va hokazo) orqali o'quvchi matnni nafaqat o'qiydi, balki uni ijodiy qayta yaratadi. Pedagog olim A. Yo'ldoshev ta'kidlaganidek, “Ijodkorlikning asosi – erkin fikrlash, erkin fikrlash esa o'quvchini mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi” [2]. Shu bois o'qituvchi o'quvchini o'z g'oyasini ifoda etishga undovchi muhit yaratishi lozim.

4K modelining ikkinchi tarkibiy qismi –kritik fikrlash, o'quvchining matn mazmunini tahlil qilish, sabab va oqibatlarni ajrata olish, muallif pozitsiyasiga munosabat bildirish ko'nikmasini rivojlantiradi. Masalan, matn o'qilgach “Bu voqea boshqacha yakunlansa nima bo'lardi?”, “Muallif fikriga qo'shilasizmi?”, “Qahramon to'g'ri ish qildimi?” kabi savollar o'quvchini mulohazaga chorlaydi. Tadqiqotchi N. Toshpo'latovanning fikricha, “Boshlang'ich sinf o'quvchisida tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish o'qish jarayonini tahliliy asosda tashkil etishni talab qiladi” [3]. Shu jihatdan, tanqidiy yondashuv o'quvchining fikrlash doirasini kengaytiradi, u o'qiganini anglab, baholashni o'rganadi.

4K modelining uchinchi komponenti –kommunikativlik –o'quvchining o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda ifoda etish, tinglay olish va javob berish malakasini rivojlantiradi. O'qish

darslarida o'quvchilar o'zaro suhbat, rolli o'yin, intervyu, "fikrlar zanjiri", "fikrlar doirasi" kabi metodlar orqali matnni muhokama qiladilar. Bu esa muloqot madaniyatini, nutq ravonligini va til boyligini oshiradi. M. Yo'ldosheva o'z tadqiqotida shunday yozadi: "Kommunikativ kompetensiya – bu o'quvchining ijtimoiy muhitda o'z fikrini to'g'ri ifodalash va boshqalarni tinglash madaniyatini o'zlashtirishidir" [4].

Shuningdek, 4K modelining muhim qismi bo'lgan kollaboratsiya, ya'ni hamkorlikda ishlash, o'quvchilarning ijtimoiy faoliyatini rivojlantiradi. Guruhli topshiriqlar, jamoaviy muhokamalar, birgalikda xulosa chiqarish orqali o'quvchilar bir-biridan o'rganadi. S. Turdiyeva o'z maqolasida bu haqida shunday yozadi: "Hamkorlikda o'qish – o'quvchilarning o'zaro fikr almashuvi, birgalikda bilim yaratish jarayonidir. Bunday ta'lim shakli bola tafakkurini ijtimoiy kontekstda rivojlantiradi" [5].

Matn ustida ishlash jarayonida 4K modelining to'rt elementi uyg'un holda amal qiladi. Masalan, o'qituvchi "Bahor haqida matn"ni o'qigandan so'ng o'quvchilarga quyidagi topshiriqlarni beradi:

- Bahorni tasvirlashda yangi obraz yarating (kreativlik);
- Muallif bahor faslini qanday his qilgan? Sizchi? (kritik fikrlash);
- O'rtoqlaringiz bilan bahorni tavsiflovchi so'zlarni muhokama qiling (kommunikativlik);
- Guruhda bahor haqida kichik she'r yozing (kollaboratsiya).

Bu kabi topshiriqlar o'quvchini faol fikrlashga undaydi, darsni jonlantiradi va ta'limning interfaol tabiatini ta'minlaydi. 4K modeli asosida tashkil etilgan o'qish darslari o'quvchida metakognitiv ko'nikmalarni –ya'ni o'z o'qish faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyatini ham shakllantiradi [6].

Shuningdek, 4K modelining didaktik ahamiyati shundaki, u o'qish jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, ijodiy va insonparvarlik ruhida ta'limga aylantiradi. O'quvchi dars markazida bo'ladi, o'qituvchi esa uning yo'l boshchisi sifatida faoliyat yuritadi. Sh. Qodirova bu borada shunday yozadi: "Ta'lim jarayonida bola faolligi markazda bo'lishi –zamonaviy pedagogikaning asosiy tamoyilidir. O'qituvchi o'quvchining fikrini rag'batlantirgan holda, uning ichki imkoniyatlarini ochadi" [7].

Demak, 4K modeli o'quvchining matn bilan ishlashda faolligini oshirib, uni o'z bilimni yaratishga undaydi. Bu yondashuv o'quvchilarda o'qishga qiziqish, nutq ravonligi, mantiqiy tafakkur, mustaqil fikr yuritish va ijodiy salohiyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, 4K modeli –bu nafaqat zamonaviy o'qitish konsepsiyasi, balki o'quvchining tafakkurini har tomonlama rivojlantiruvchi samarali didaktik yondashuvdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan matn ustida ishlashda ushbu modeldan foydalanish natijasida o'quvchilar matnni nafaqat o'qish, balki uni tahlil qilish, baholash va ijodiy qayta ishlab chiqish malakalarini egallaydilar.

Shuningdek, 4K modeli asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash, muloqot madaniyati va ijodkorlikni shakllantiradi. Bu esa boshlang'ich ta'limda o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga, intellektual o'sishiga va ma'naviy kamolotiga xizmat qiladi.

Natijada, 4K modeli o'qish darslarini zamonaviy pedagogika talablari darajasiga olib chiqadi hamda o'quvchini XXI asr kompetensiyalariga ega ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. M. (2019). Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risidagi PQ–4884-son qaror.
2. Yo'ldoshev A. (2021). Pedagogik mahorat va ijodkorlik asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Toshpo'latova N. (2020). "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning psixologik asoslari." Boshlang'ich ta'lim va metodika jurnali, №4, 33–38-bet.

4. Yoʻldosheva M. (2022). “Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda oʻqish darslarining oʻrni.” Taʼlim va innovatsiyalar jurnali, №2, 41–47-bet.

5. Turdiyeva S. (2021). “Hamkorlik asosida oʻqitishning samaradorligi.” Zamonaviy taʼlim, №3, 52–57-bet.

6. Hasanboyeva O., Yoʻldoshev J. (2018). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

7. Qodirova Sh. (2023). “Boshlangʻich taʼlimda shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuvning mohiyati.” Pedagogik izlanishlar, №1, 28–34-bet.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Рузиева Майрам Амриловна

преподаватель Бухарского государственного
педагогического института

Аннотация: В статье рассматриваются ключевые психологические компоненты, определяющие формирование читательской грамотности у младших школьников: фонологическая осведомлённость, декодирование, лексический запас, рабочая память, мотивированность, учебная мотивация и эмоционально-психологическое состояние. На основе современного теоретического подхода (Simple View of Reading) и эмпирических исследований анализируются взаимосвязи этих факторов и даются практические рекомендации для учителей начальных классов по диагностике и коррекции затруднений в чтении.

Ключевые слова: читательская грамотность, фонологическая осведомлённость, декодирование, рабочая память, мотивация, начальная школа.

Введение. Читательская грамотность –центральная компетенция начального школьного образования, от уровня которой во многом зависит дальнейшее академическое развитие ребёнка. Современные исследования подчёркивают, что чтение –это не только механическое распознавание слов, но и сложный психолингвистический процесс, объединяющий кодирование текста, словарное понимание и генерацию смысловых выводов. Формирование этих навыков в начальной школе требует учёта как когнитивных, так и эмоционально-мотивационных факторов.

Теоретическая основа. Одной из распространённых теоретических моделей является «Simple View of Reading», которая рассматривает чтение как продукт двух основных компонентов: декодирования (word recognition) и понимания языка (language comprehension). Эта модель остаётся полезной для объяснения того, почему у разных детей возникают разные проблемы: у одних –с распознаванием слов (дислексия, слабое фонологическое восприятие), у других –с пониманием смысла (недостаточный словарный запас, дефицит связной речи).

Обзор литературы (кратко)

1. **Фонологическая осведомлённость и декодирование.** Многочисленные исследования указывают, что навыки фонологической осведомлённости (распознавание звуков, слогов, фонем) предсказывают успехи в декодировании и начальном чтении. Интервенции, направленные на развитие фонологической осведомлённости, демонстрируют устойчивый положительный эффект.

2. **Лексика и понимание текста.** Словарный запас и умение работать со смыслом текста выступают надёжными предикторами уровня понимания прочитанного; взаимодействие фонологии, чтения слов и словарного запаса критично для развития грамотности.

3. **Мотивация, эмоции и социальный контекст.** Эмоционально-поведенческие факторы (интерес к чтению, самооффективность, тревожность) и семейная среда

(читательская культура в семье) существенно влияют на вовлечённость ребёнка и качество формирования читательских навыков. Современные исследования также отмечают пользу программ социально-эмоционального обучения (SEL) для улучшения учебных результатов, включая грамотность.

4. Региональные/отечественные исследования. Российские и ближневосточные исследования фиксируют вариативность уровней сформированности читательской грамотности в зависимости от методик диагностики, учебных программ и подготовки учителя; отмечается необходимость системной диагностики и дифференцированного подхода.

Психологические компоненты читательской грамотности (подробно)

1. Когнитивные факторы

- **Фонологическая осведомлённость.** Базовый навык, необходимый для обучения буквенно-звуковому соответствию. Недостаток проявляется в затруднениях при декодировании и чтении вслух.

- **Декодирование и автоматизация навыка чтения.** Способность быстро и точно распознавать слова; автоматизация освобождает ресурсы рабочей памяти для понимания смысла.

- **Рабочая память и внимание.** Ограниченная рабочая память затрудняет удержание информации при чтении предложений и построении когнитивной модели текста.

- **Словарный запас и фон знаний.** Объём и глубина словарного запаса напрямую влияют на понимание текста: незнание ключевых слов делает понимание невозможным или искажённым.

2. Эмоционально-мотивационные факторы

- **Читательская мотивация (интерес, любознательность).** Интерес к текстам повышает вовлечённость и практику чтения, что в свою очередь усиливает навыки.

- **Учебная самооффективность и тревожность.** Дети, которые считают себя способными читателями, читают больше и успешнее; высокая тревожность при проверках чтения снижает успеваемость.

3. Социально-контекстуальные факторы

- **Семейная поддержка и ранние литературные практики.** Совместное чтение, доступ к книгам и положительное отношение родителей к чтению повышают исходные предпосылки грамотности.

- **Школьная среда и методика преподавания.** Баланс между обучением декодированию (фоника) и работой над пониманием (разговорная речь, работа с текстом) критичен.

Практические рекомендации для учителя начальных классов

1. Диагностика в начале года: оцените фонологическую осведомлённость, скорость и точность чтения слов, словарный запас, рабочую память (простые задания). Это позволит выделить группы риска.

2. Баланс методик («balanced literacy»/Simple View): планируйте уроки с отдельными блоками фоники (фонологическая работа, декодирование), расширения лексики и упражнений на понимание (вопросы к тексту, пересказ, инференции).

3. Дифференциация и интервенции: для детей с дефицитом фонологической осведомлённости –маленькие, частые занятия по распознаванию звуков и манипуляциям с ними; для слабого понимания –работа над активизацией фона знаний и целенаправленное обучение стратегиям понимания текста.

4. Поддержка мотивации и SEL: внедряйте элементы социально-эмоционального обучения (упражнения на саморегуляцию, позитивный фидбек), читайте вслух и создавайте проекты, которые связывают чтение с интересами детей.

5. Вовлечение семьи: давать родителям простые рекомендации –регулярное время для совместного чтения, обсуждение прочитанного, создание домашней мини-библиотеки.

Обсуждение

Психологические особенности читательской грамотности у младших школьников многофакторны: когнитивные навыки (фонология, декодирование, рабочая память), языковые ресурсы (лексика, фон знаний) и мотивационно-эмоциональные факторы взаимосвязаны и усиливают либо ослабляют друг друга. Современные исследования подчёркивают синергетический эффект нескольких компонентов (например, фонологическая осведомлённость + словарный запас) в развитии понимания прочитанного, что требует комплексного подхода в обучении.

Выводы

1. Для успешного формирования читательской грамотности в начальной школе необходим комплексный подход, который сочетает обучение декодированию и работу над пониманием языка.

2. Ранняя диагностика и целевые интервенции (особенно по фонологической осведомлённости) эффективны в снижении риска хронических проблем с чтением.

3. Мотивация, эмоциональная поддержка и семейная среда играют значимую роль и должны включаться в образовательные программы через практики SEL и взаимодействие с родителями.

Рекомендации для дальнейших исследований

- Продолжительные лонгитюдные исследования взаимодействия фонологии, словарного запаса и рабочей памяти у разных языковых популяций.

- Эмпирическая проверка эффективности интегрированных программ (фоника + SEL + цифровые ресурсы) в условиях начальной школы.

Список использованных литературы:

1. Рузиева М. А. Основы Профессиональной Подготовки Будущих Учителей К Моделированию Урока В Условиях Вариативности Начального Образования //Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities. – 2024. – Т. 26. – С. 27-30.

2. Рузиева М. А. Логико-Исторический Анализ Развития Вариативных Систем Обучения //Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities. – 2023. – Т. 24. – С. 42-45.

3. Рузиева М. А. РАЗВИТИЕ ВАРИАТИВНОСТИ МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПРИ РЕШЕНИИ ПРОСТЫХ ЗАДАЧ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 20. – №. 4. – С. 114-124.

4. Косимов Ф. М., Рузиева М. А. Решение среднее арифметических задач //Научно-практическая конференция. – 2021.

5. Рузиев У., Рузиева М. А. АГРЕССИЯ ПЕДАГОГА И ФОРМА ПРОЯВЛЕНИЙ //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 1059-1062.

6. Roziyev, Umar. "AGGRESSION OF THE TEACHER AND THE FORM OF MANIFESTATIONS." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)* 7.7 (2021).

**BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA BOLALAR ADABIYOTI
NAMUNALARI ASOSIDA O'QUVCHILAR NUTQ MADANIYATINI
SHAKLLANTIRISHNING INNOVASION METODLARI**

Safarova Nigora Oxunjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti professori,
filologiya fanlari nomzodi

Durmatova Oygul Orifjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
1-bosqich magistiranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirishda bolalar adabiyoti namunalari va innovasion pedagogik metodlardan foydalanishning didaktik ahamiyati yoritilgan. Interfaol metodlar, axborot texnologiyalari, mediaresurslar va ijodiy yondashuvlar yordamida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, bolalar adabiyoti, boshlang'ich ta'lim, ona tili darslari, innovasion metodlar, interfaol ta'lim, kreativ fikrlash.

Boshlang'ich ta'limda ona tili fanining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, lug'at boyligini kengaytirish hamda o'z fikrini ravon, mantiqiy va adabiy me'yorlarga mos ifodalay olish ko'nikmasini rivojlantirishdan iboratdir. Bu jarayonda bolalar adabiyoti namunalari o'quvchilar dunyoqarashini shakllantiruvchi, ularni ma'naviy jihatdan boyituvchi va nutqini o'stiruvchi muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Bolalar adabiyoti o'quvchilarda til sezgisini kuchaytiradi, tasavvur va kreativ tafakkurni rivojlantiradi, axloqiy tarbiya beradi hamda badiiy nutq elementlarini o'rgatadi. Ertaklar, masallar, she'rlar va hikoyalar bolani nafaqat o'qishga, balki fikr yuritishga, xulosa chiqarishga va suhbatda faol ishtirok etishga undaydi.

Boshlang'ich ta'limda nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida zamonaviy innovasion usullar katta ahamiyat kasb etadi. Jumladan, interfaol metodlar o'quvchilar tafakkurini faollashtiradi, ularni erkin fikr bildirishga o'rgatadi. Masalan, "Baliq skeleti", "Aqliy hujum", "Insert", "Klaster" kabi metodlar matn bilan ishlash jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Matn qahramonlarining xarakterini tahlil qilish, voqealar ketma-ketligini tiklash, ertak yoki hikoya qahramonlarini rollarga bo'lib jonlantirish o'quvchilarda ijodkorlik va nutq faolligini oshiradi.

Shuningdek, ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga turtki beradi. Ertakni davom ettirish, yangi yakun yaratish, qahramonga maktub yozish, hikoya mazmuni asosida rasm chizib unga izoh berish kabi topshiriqlar bolalarning tasavvuri va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bugungi kunda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish ham nutq o'stirish jarayonida muhim o'rin tutadi. Audiokitoblar tinglash, multimediya ertaklarni ko'rish, Kahoot va Wordwall kabi interfaol platformalarda ishlash o'quvchilar uchun dars jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Dramalashtirish va teatrlashtirish usullarining qo'llanilishi esa bolaning sahnaviy madaniyatini rivojlantiradi, talaffuziga e'tiborini oshiradi va og'zaki nutqining ravon bo'lishiga yordam beradi. Bundan tashqari, she'r yodlash, badiiy o'qish, tez aytish mashqlari, tovush, so'z va gap darajasidagi lug'aviy o'yinlar orqali o'quvchilarning so'z boyligi kengayadi, nutq texnikasi takomillashadi.

Ushbu metodlar asosida ta'lim tashkil etilganda o'quvchilarda muloqot madaniyati shakllanadi, so'z boyligi kengayadi, ravon va ifodali nutq namoyon bo'ladi, mustaqil fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi va kitobxonlik madaniyati shakllanadi. Bolalar adabiyoti namunalari orqali ona tili darslarida tizimli foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirishning samarali yo'lidir. Innovasion metodlar esa bu jarayonni yanada qiziqarli, jonli

va mazmunli qiladi. Natijada o'quvchi jamiyatda erkin fikrlovchi, muloqotga kirisha oladigan, adabiy til me'yorlariga amal qiluvchi va madaniyatli shaxs sifatida kamol topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova M., Nurmonova R. Ona tili o'qitish metodikasi.
2. Oxunjon Safarov "O'zbek bolalar folklori"(genezisi, janriy tarkibi va badiiyati) Toshkent-2008. B.3
3. Safarova N.O. Didaktik o'yinlarning samaradorligi // O'zbekistonda ilm-fanning rivojlanish istiqbollari" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. 2022, 30-noyabr
4. Jahongirov G'. O'zbek bolalar folklori, T.: O'qituvchi, 1975, 46–49-betlar.
5. Safarova N. O'zbek bolalar o'yin folklorining janriy tabiati, genezisi va badiiy xususiyatlari. NDA. T., 2005

СОВРЕМЕННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ДИЗАЙНЕРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Муродова Нафиса Санъатжонова

Докторант Бухарского государственного педагогического института по специальности 13.00.02 – Теория и методика образования и обучения

Аннотация: В статье рассматриваются возможности развития дизайнерских способностей у младших школьников с использованием современных программных образовательных средств. Описаны педагогические преимущества платформ, предлагающих визуальное проектирование и креативную работу, такие как Canva и аналогичные сервисы. Раскрываются методические подходы и конкретные рекомендации для эффективной интеграции цифровых технологий в учебный процесс. Сделан акцент на важности формирования у учеников эстетического вкуса, базовых знаний о принципах дизайна и развитии навыков работы с визуальной информацией. Материал будет полезен учителям начальных классов, педагогам дополнительного образования, а также родителям, заинтересованным в творческом развитии детей.

Ключевые слова: дизайнерские способности, младшие школьники, программные образовательные средства, визуальное мышление, Canva, креативные технологии, начальное образование.

Введение. Современное образование уделяет особое внимание развитию творческих и визуальных навыков у детей младшего школьного возраста. Использование программных образовательных средств позволяет не только сделать обучение интереснее, но и способствует формированию ключевых дизайнерских компетенций, важных для успешной социализации и профессионального самоопределения в будущем.

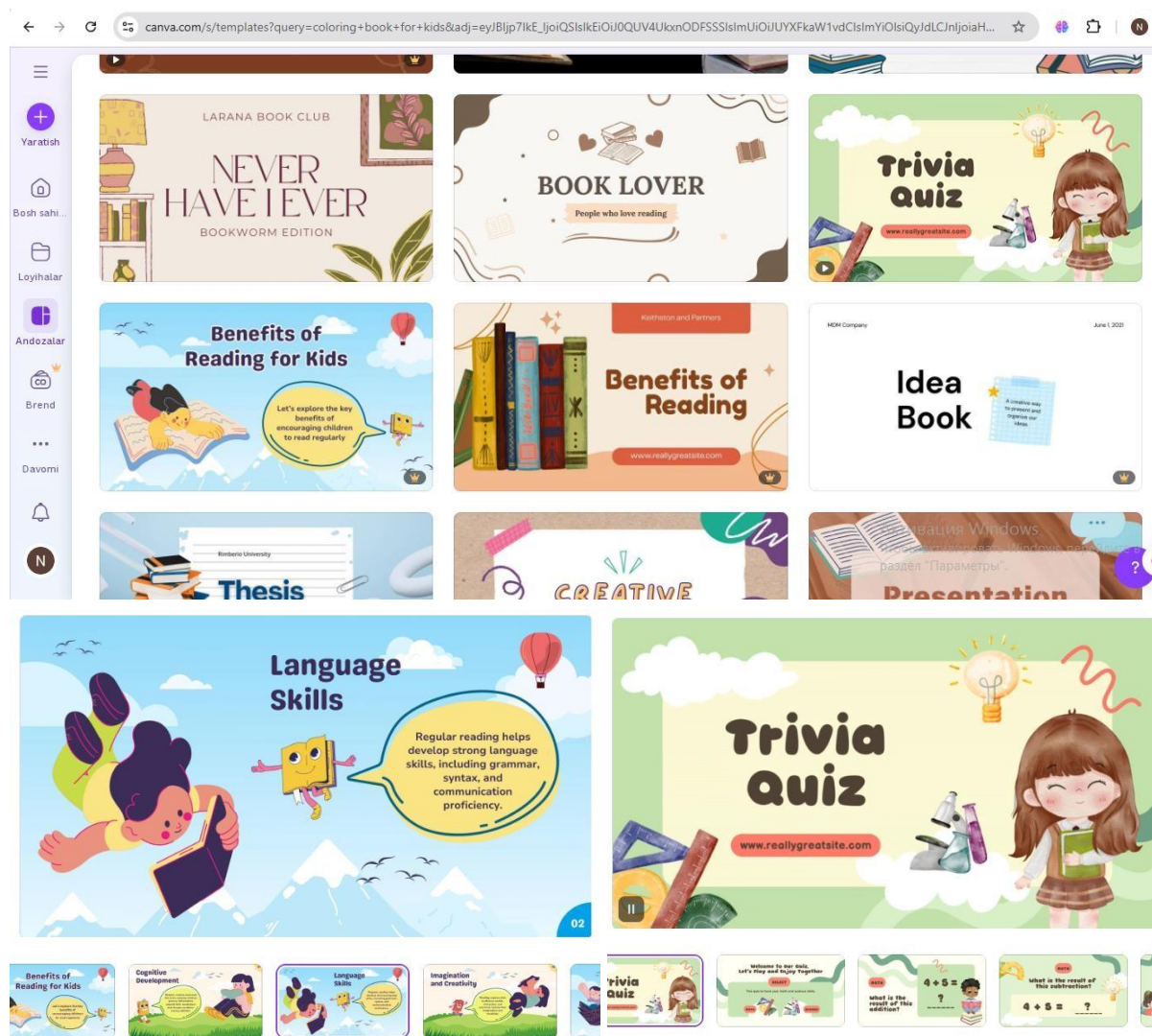
Образовательные преимущества цифровых инструментов для дизайна

Современные платформы, например Canva или её аналоги, имеют ряд преимуществ для развития дизайнерского потенциала учеников:

- **Интуитивный интерфейс:** простота освоения принципов композиции, цвета, работы с изображениями и шрифтами с первых занятий;
- **Разнообразие шаблонов:** быстрый старт для учеников любого уровня и возможность выполнять задания различной сложности;
- **Безопасная среда для экспериментов:** ученики могут пробовать новое, не рискуя потерять промежуточные результаты.

Коллективная работа на цифровых платформах создает благоприятные условия для развития коммуникации и поддержки критического мышления. Совместное обсуждение

макетов, обмен идеями и командная работа становятся важными этапами учебного процесса.

Методические подходы к внедрению программных средств

Для эффективного использования цифровых образовательных платформ рекомендуется:

- Начинать с маленьких, простых задач (визитка, открытка, афиша), постепенно вводя сложные проекты;
- Сопровождать каждое задание кратким теоретическим вводом о законах дизайна и визуальной коммуникации;
- Поощрять самостоятельный выбор палитры, шрифтов, компоновки, а также формулировать обоснование собственных дизайнерских решений;
- Организовывать обсуждения и совместный анализ итоговых работ с целью развития рефлексии.

Практические рекомендации для педагогов

- Чётко определяйте цели и критерии оценки каждого задания.
- Используйте готовые шаблоны как стартовую точку, стимулируя самостоятельное творчество учеников.
- Демонстрируйте ключевые инструменты платформы на каждом этапе.
- Поощряйте командную и парную работу.
- Интегрируйте визуальные проекты с другими предметами (литература, окружающий мир, математика).

Заключение

Использование программных образовательных средств наподобие Canva открывает новые возможности для формирования дизайнерских и творческих способностей у младших школьников. Грамотно выстроенный педагогический подход помогает не только научить детей основам визуального мышления, но и развить самостоятельность, вкус и умение работать в команде. Внедрение цифровых решений в начальное образование становится эффективным инструментом воспитания новых поколений, способных к критическому восприятию и созиданию визуальной среды.

Использованная литература:

1. Кириллов Н. П., Леонтьева Е. Г. Опыт развития творческого потенциала студентов и преподавателей //Проблемы управления в социальных системах. – 2014. – Т. 7. – №. 11. – С. 18-27.
2. San'atjonovna M. N. Use of infographics method in teaching students design science // Sustainability of Education, socio-economic science theory. – 2023. – Т. 1. – №. 11. – С. 88-91.
3. San'atjonovna M. N. The importance of developing special skills in preparing students for design activity //International journal of scientific researchers.
4. Murodova N. Talabalarning texnik ijodkorligi kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 39-41.
5. Murodova N. Talabalarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish, ijodkorlik qobiliyatining mohiyati //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 19-21.
6. Olimov Q. T. Advanced foreign experiences in modern education and innovative technologies //Bukhara-2015.-81.
7. Sayfullayeva D. A. Methodology of using autocad software in developing technical creativity of students. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal (GIIRJ) № 10.2022. – В-661-671

ПОНИМАНИЕ КАТЕГОРИИ ВРЕМЕНИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Ниязова Хилола Хаят кизи

докторант кафедры начального образования
Бухарского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования представлений о времени у младших школьников в процессе обучения русскому языку как иностранному. Анализируется взаимосвязь когнитивных и языковых аспектов восприятия времени, описываются типичные трудности, с которыми сталкиваются учащиеся при освоении временных категорий в русском языке.

Ключевые слова: время, младшие школьники, русский язык как иностранный, категория времени, грамматическое время, методика преподавания, формирование представлений.

Категория времени занимает важное место в развитии мышления и речи ребёнка. Восприятие времени формирует способность понимать последовательность событий, причинно-следственные связи и динамику происходящего. Для учащихся, осваивающих русский язык как иностранный, данная категория имеет особое значение, так как связана не только с познанием действительности, но и с овладением сложной грамматической системой русского языка.

В начальном возрасте ребёнок активно осваивает окружающий мир через практический опыт. Восприятие времени в этом возрасте носит преимущественно наглядно-действенный характер: дети ориентируются на смену дня и ночи, последовательность действий, праздники, режим дня. Постепенно формируется понимание более абстрактных временных категорий – «прошлое», «настоящее» и «будущее». Исследования Ж. Пиаже [2] и Л. С. Выготского [1] показывают, что осознание временных отношений связано с развитием речи, памяти и логического мышления.

При изучении русского языка как иностранного младшие школьники сталкиваются с рядом особенностей, связанных с грамматическим выражением времени. В русском языке категория времени реализуется прежде всего в системе глагольных форм: прошедшее, настоящее и будущее время. Освоение этой системы требует от ребёнка не только знания формы, но и понимания соотношения между моментом речи и действием. Дополнительную трудность представляют видовые различия глаголов, которые влияют на временное значение высказывания [6].

Формирование представлений о времени в обучении русскому языку должно опираться на возрастные особенности учащихся и их жизненный опыт. Одним из эффективных способов является использование наглядных и игровых приёмов. Например, при знакомстве с глагольными формами учащимся предлагаются картинки, иллюстрирующие последовательность событий: «Мальчик встал – умылся – позавтракал – пошёл в школу». Обсуждая изображения, дети учатся соотносить действия с временными категориями и употреблять соответствующие формы глаголов.

Важную роль играет работа с лексическими средствами выражения времени – наречиями («вчера», «сегодня», «завтра», «потом», «скоро») и предлогами, обозначающими временные отношения («в», «через», «до», «после»). Учащиеся постепенно осваивают их употребление через практические задания: составление рассказов о своём дне, обсуждение планов на будущее, описание прошедших событий. На уроках широко используются диалоги, инсценировки и мини-проекты («Мой день», «Наши выходные», «Год в нашем классе»), что способствует развитию коммуникативных навыков и естественному усвоению временных форм [7].

Существенное значение имеет связь уроков русского языка с другими учебными предметами. Например, при изучении календаря на уроках математики или окружающего мира дети осваивают представления о днях недели, месяцах и временах года, что помогает закрепить языковые навыки, связанные с категорией времени [3]. Таким образом, межпредметная интеграция способствует более глубокому пониманию временных понятий и делает их употребление в речи осмысленным.

Типичные ошибки, наблюдаемые у учащихся-иностранцев, связаны с несоответствием временной формы ситуации общения. Нередко дети употребляют формы настоящего времени для обозначения прошедших событий или затрудняются в согласовании времён. Для преодоления этих трудностей целесообразно использовать контрастные примеры: *Сегодня я иду в школу – Вчера я шёл в школу – Завтра я пойду в школу*. Такая система сопоставлений помогает учащимся установить взаимосвязь между временем действия и его грамматическим выражением [9].

Речевые игры, творческие задания и визуальные модели способствуют активному включению категории времени в повседневное общение. Например, упражнения «Что было раньше?», «Что будет потом?», «Календарь событий» формируют не только языковые, но и когнитивные умения, развивают способность ребёнка структурировать опыт во временной последовательности [4].

Освоение категории времени в процессе обучения русскому языку как иностранному является неотъемлемой частью формирования языковой картины мира младшего школьника. Через язык ребёнок усваивает не только грамматические формы, но и способы восприятия и осмысления действительности. Грамматическое выражение времени

становится инструментом осознания собственной активности во времени, что играет важную роль в развитии личности учащегося [5].

Таким образом, формирование понятия времени у младших школьников представляет собой многоуровневый процесс, включающий познавательный, языковой и коммуникативный компоненты. Методически целесообразно сочетать системную работу над грамматическими формами с игровыми и творческими заданиями, что обеспечивает естественное и устойчивое усвоение временных категорий. Осознанное владение средствами выражения времени способствует развитию речи, мышления и общей языковой компетенции учащихся [8].

Список литературы:

1. Выготский Л. С. *Мышление и речь*. –М.: Педагогика, 1982.
2. Пиаже Ж. *Психология интеллекта*. –М.: Прогресс, 1994.
3. Эльконин Д. Б. *Психология обучения младшего школьника*. –М.: Просвещение, 1974.
4. Леонтьев А. Н. *Деятельность. Сознание. Личность*. –М.: Наука, 1977.
5. Лурия А. Р. *Язык и сознание*. –М.: Изд-во МГУ, 1998.
6. Щукин А. Н. *Методика преподавания русского языка как иностранного*. –М.: Русский язык, 2003.
7. Костомаров В. Г., Митрофанова О. Д. *Методика преподавания русского языка как иностранного*. –М.: Русский язык, 1990.
8. Фаустов А. А. *Психолингвистические аспекты формирования временных представлений у детей*. –М., 2015.
9. Трубс Л. *Teaching Russian to Young Learners: Time Concepts and Grammar Acquisition*. – СПб., 2019.

BOSHLANG‘ICH SINFI ONA TILI DARSLIGINI “5E” TA’LIM MODELINI ASOSIDA TAYYORLASHNING METODIK ASOSLARI

Yusufzoda Shabnami Yunus

Urganch davlat pedagogika instituti
boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasini mudiri,
p.f.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinfi ona tili fanini o‘qitishda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan biri bo‘lgan “5E” ta’lim modelining ahamiyati va uni darslik yaratish jarayonida qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ushbu model asosida tayyorlangan darslik o‘quvchining faolligini oshirish, mustaqil fikrlash, izlanish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: 5E ta’lim modeli, boshlang‘ich ta’lim, ona tili, kompetensiya, faol ta’lim, interfaol usullar.

Hozirgi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimidagi asosiy maqsad — bilimni o‘zlashtiruvchi emas, balki uni amaliyotda qo‘llay oladigan, ijodiy va mustaqil fikrlaydigan shaxsni shakllantirishdan iborat. Boshlang‘ich sinflarda ona tili fanini o‘qitish bu maqsadni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Jahonning ilg‘or ta’lim tizimlarida samarali qo‘llanilayotgan “5E” modelini milliy o‘quv dasturlari va darsliklarga integratsiya qilish dolzarb metodik masalalardan biridir. Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilgan eng muhim vazifa — yosh avlodni XXI asr ko‘nikmalariga ega bo‘lgan shaxs sifatida shakllantirishdir. Bunday ko‘nikmalar qatoriga tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, ijodkorlik, muloqot madaniyati, axborot-

kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kiradi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bu ko'nikmalarning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

5E modeli - bu o'quv jarayonini samarali tashkil etish va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun ishlatiladigan metodik yondashuv. Bu model 5 bosqichga bo'linadi, har biri o'quvchining o'qish jarayonidagi turli ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan:

1. **Engage (Qiziqtirish):** Bu bosqichda o'quvchilarda yangi mavzu bo'yicha qiziqish uyg'otish, ularni mavzuga jalb qilish kerak. Bu bosqichda ko'pincha savollar berish, mavzu bilan bog'liq qisqacha video yoki hikoya ko'rsatish kabi faoliyatlar amalga oshiriladi.

2. **Explore (O'rganish):** O'quvchilarni mustaqil yoki guruhda ishlashga undash. Bu bosqichda o'quvchilar mavzu bo'yicha tadqiqotlar olib boradi, turli eksperimentlar o'tkazadi yoki muammolarni yechishadi. O'quvchilarga yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish kerak.

3. **Explain (Tushuntirish):** Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarga o'rganilgan materialni tushuntiradi. O'quvchilar o'zlarining fikrlarini ifodalashadi va o'qituvchi mavzuga oid tushunchalarni to'liqroq izohlaydi.

4. **Elaborate (Kengaytirish):** O'quvchilarga yangi bilimlarini yanada chuqurroq o'rganish imkoniyatini berish. Bu bosqichda o'quvchilar o'z bilimlarini turli vaziyatlarda qo'llashadi, masalan, yangi vaziyatlarga moslashtirish, boshqa mavzular bilan bog'lash yoki murakkabroq masalalar yechishni boshlash.

5. **Evaluate (Baholash):** O'quvchilarning o'zlashtirish darajasini baholash. Bu bosqichda o'quvchilar o'z bilimlarini sinovdan o'tkazadilar, o'qituvchi esa o'quvchilarning tushunishini baholash uchun turli baholash metodlarini, masalan, testlar, savollar, yoki muhokamalarni ishlatadi.

XXI asr ko'nikmalari o'quvchilarning faqat bilimga emas, balki uni amaliyotda qo'llash, tahlil qilish, ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilishga yo'naltirilgan kompetensiyalar majmuasidir. UNESCO, OECD va "Partnership for 21st Century Skills (P21)" tashkilotlari bu ko'nikmalarni quyidagi yo'nalishlarda ajratadi:

- Tanqidiy va ijodiy fikrlash
- Hamkorlik va kommunikatsiya
- Axborot savodxonligi
- Raqamli kompetensiyalar
- Ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar

5E modeli asosida dars tashkil etish

5E modeli (Engage – e'tibor qaratish, Explore – o'rganish, Explain – tushuntirish, Elaborate – mustahkamlash, Evaluate – baholash) o'quvchilarning faolligini oshirishda eng samarali modellar sirasiga kiradi. Bu model o'quvchilarning dars jarayonida mustaqil fikrlash, izlanish va o'z fikrini asoslab berish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

5E modelidan dars jarayonida qanday foydalanish mumkin?

1. **Darsning boshida (Engage):** Mavzu bilan bog'liq savollar yoki vaziyatlar yaratish, o'quvchilarga qiziqarli narsalar ko'rsatish, ularda qiziqish va motivatsiyani uyg'otish. Masalan, tabiatshunoslik darsida yangi mavzu haqida qisqacha video ko'rsatish yoki savol berish.

2. **Amaliy faoliyat (Explore):** O'quvchilarni tajribalar o'tkazish, guruh ishlarida ishtirok etish va yangi bilimlarni o'zlashtirishga undash. Masalan, fizikada eksperiment o'tkazish yoki matematik muammolarni guruhlarda yechish.

3. **Izohlar va tushuntirishlar (Explain):** O'quvchilarga yangi mavzu haqida batafsil tushuntirish berish, ularning savollariga javob berish va ularni tushunishga yordam berish. Bunda, o'quvchilar o'z tushunchalarini o'rgatishga yordam berish uchun o'qituvchi yordam beradi.

4. **Kengaytirilgan amaliyot (Elaborate):** O'quvchilarga yangi bilimlarini kengaytirish va yanada murakkab vaziyatlarga qo'llash imkonini berish. Bu bosqichda o'quvchilar turli masalalarni muhokama qilishadi yoki boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan faoliyatlarga jalb qilinadi.

5. **Baholash (Evaluate):** O'quvchilarning o'qish jarayonida qanday rivojlanganligini baholash, ularning qayerda yordamga muhtojligini aniqlash. Bu bosqichda testlar, yozma ishlanmalar yoki guruh muhokamalari orqali baholash amalga oshiriladi.

5E modeli o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va ularga o'z bilimlarini chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradigan samarali yondashuvdir.

Ona tili darsligida "5E" modelini tatbiq etish

Boshlang'ich sinf ona tili darsliklarida faol o'quvchi shaxsini shakllantirish uchun "5E" modeli asosida tuzilgan topshiriqlar quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Har bir mavzu muammoli vaziyat orqali boshlanadi;

O'quvchilar mustaqil izlanish faoliyatiga jalb qilinadi;

Kommunikativ topshiriqlar orqali fikr almashish rag'batlantiriladi;

Ijodiy yozuv mashqlari orqali tahlil va ifoda qilish malakasi rivojlanadi;

Baholash jarayonida o'quvchi o'zini o'zi nazorat qiladi.

Masalan, "So'z va uning ma'nosi" mavzusida dars "Engage" bosqichida topishmoq bilan boshlanadi, "Explore" bosqichida o'quvchilar matndan bir xil shaklli, lekin turli ma'noli so'zlarni topadi, "Explain" bosqichida ularning farqini tushuntiradi va "Evaluate" bosqichida refleksiya yozadi.

Yangi avlod darsliklarining afzalliklari nimada degan savolga javob bersak: yangi avlod darsliklari o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ular:

- Interfaol topshiriqlar orqali ijodkorlikni rivojlantiradi;
- Axborot texnologiyalaridan foydalanishni o'rgatadi;
- Milliy qadriyatlar asosida tarbiyaviy maqsadni amalga oshiradi;
- Muammoli vaziyatlar orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Yangi avlod ona tili darsliklari uchun metodik yondashadigan bo'lsak, yangi avlod darsliklarini "5E" modeliga mos ishlab chiqish uchun quyidagi metodik yo'nalishlar tavsiya etiladi:

Integratsiyalashgan yondashuv – tilshunoslik, nutqiy, axloqiy va madaniy kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirish;

Raqamli resurslardan foydalanish – QR kodlar, interfaol mashqlar, audio topshiriqlar;

Baholashning formatif usullari – kundalik refleksiya, o'zaro baholash;

Ijodiy topshiriqlar – hikoya yozish, dialog tuzish, sahnalashtirish

Quyidagi jadvalda ona tili darsida "5E" modelining qo'llanishi misol tariqasida keltirilgan:

5E Bosqichlari	Maqsad	Misol (ona tili darsida)
Engage	O'quvchilarda qiziqish uyg'otish	She'r, topishmoq, savol-javob
Explore	Mustaqil izlanish, kuzatish	Matndan so'z turkumlarini topish
Explain	O'z fikrini asoslab tushuntirish	O'quvchilar tushunchani izohlaydi
Elaborate	Bilimni amaliyotda qo'llash	Yangi gap tuzish, ijodiy topshiriq
Evaluate	Bilimni baholash	O'zaro baholash, refleksiya

5E ta'lim metodidan darslarni loyihalashda mohirona foydalanish mumkin. Bu metod fanlardagi mavzularni o'qitishdagi ilg'or tajribalarni o'zida uyg'unlashtira oladi. Ta'lim usullarining rang barangligi o'quvchilarning diqqat va qiziqishlarini hamda hissiy va bilishga oid qobiliyatlarini namoyon etishlari uchun ularga imkoniyat yaratib beradi.

Voyaga yetayotgan yoshlarning muhim ko'rsatkichlaridan biri shundaki, ular har qanday vaziyatda o'z yo'nalishlarini aniqlay oladilar hamda butun diqqatlarini o'rganishga qaratish orqali mavjud muammolarni hal qilish uchun mas'ul bo'lishga intiladilar. 5E ta'lim usulidagi bosqichlardan kelib chiqqan holda o'quvchilar nafaqat ustozining ma'lumotlarini eshitishlari, balki yangi tushunchalarni o'rganish va boyitishda bevosita qatnashish orqali faol rol o'ynashadi. 5E (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) o'quvchilarga fan g'oyalarini mustaqil tajriba qilishlarida ijodiy imkoniyatini taqdim etuvchi ta'lim uslubidir. O'quvchilarning qiziqishlarini inobatga olgan holda dars mashg'ulotlarini rejalashtirish maqsadga erishishning muhim ahamiyatiga aylanishi mumkin. Ana shunday vaziyatda esa 5E

modeli o'qituvchilarga o'quvchilar uchun izchil va qiziqarli dars tajribasini vujudga keltirishga yordam beradi.

Biz yuqoridagilardan kelib chiqqan holda kreativlikka to'xtalib o'tamiz. Ma'lumki, o'quvchilarda kreativ faollikning shakllanishi ijod qilish hamda tadqiqotchilik ko'nikmalarining hosil bo'lishiga olib keladi. Bu ko'rinish ham aynan modelda o'z aksini topgan. 5E o'qituvchi uchun hamda o'quvchi uchun muvaffaqiyatga erishish xaritasi hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf ona tili darsligida bu model qo'llanishi o'quvchilarning aynan mana shu fandagi ma'lumotlar xotirasida qolishiga zamin yaratib beradi, nutqini, fikrlash doirasini, kreativligini o'stiradi, jamiyat orasida o'z o'rnini topishga yordam beradi. Model orqali boshqa fanlar bilan integratsiyalashuvi yuzaga kelganda o'quvchilar ongida fanlararo aloqadorlik

shakllanadi hamda boshqa fanlar malumotlari ham shu fanga bog'langan holda o'quvchi yodida qoladi.

Xorijiy tajriba tahlili: Finlyandiya, Janubiy Koreya va Singapurda boshlang'ich ta'limda til darsliklari o'quvchini faol o'rganishga yo'naltiruvchi interfaol topshiriqlar asosida tuziladi. Har bir mavzuda bolalar:

muammoli vaziyatni tahlil qiladi,
fikrini muloqot orqali ifoda etadi,
baholashda ishtirok etadi.

Bu tajriba o'quvchining ijodiy fikrlash va til kompetensiyasini birgalikda rivojlantirishga xizmat qiladi.- Integratsiyalashgan fanlar orqali hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirish;

- O'quvchini baholashda formatif (jarayonli) baholashni qo'llash;
- Ijodiy loyihalar, guruhda ishlash va raqamli platformalarni keng joriy etish.

Bu tajribalar O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirilgan holda joriy etilmoqda. Boshlang'ich sinf ona tili darsligini "5E" modeli asosida tayyorlash o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, nutqiy faollik va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ushbu model o'qituvchini yo'naltiruvchi, o'quvchini esa faol bilim yaratuvchiga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – T.: 2020.
2. Partnership for 21st Century Learning (P21). Framework for 21st Century Learning. – 2019.
3. Jon Dewey. Experience and Education. – New York, 2007.
4. Yangi avlod darsliklari metodik tavsiyalari. – TDIU nashriyoti, 2023.
5. Hasanboyeva A., Yo'ldosheva Sh. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan, 2021.
6. Namdar B., Kucuk M. Preservice Science Teachers' Practices of Critiquing and Revising 5E Lesson Plans. Journal of Science Teacher Education. 2018, May.
7. Fatchul Fauzi, Ali Mustadi. Learner autonomy using 5e learning cycle. Universitas Negeri Yogyakarta, Indonesia, 2019.
8. II-Ustozlar Forumi materiallari, 2023.
9. Dale E. (1969). Audiovisual Methods In Teaching.
10. Badalova Maqsuda Umarovna. Ta'limda 5E modeli.

4K TA'LIM TEXNOLOGIYALARI TUSHUNCHASI VA MAZMUNI

Xalilova Xurshida Teshayevna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti
boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi geografiya fanlar nomzodi, dotsent

Yaxshilikova Durdona Sobir qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti
ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

Annotatsiya: Ushbu maqola o'quvchilarning barcha qirralarini ko'rish imkoniyatini ochib berishga alohida e'tibor qaratilayotgan 4K modeli haqida batafsil va izchil ma'lumotlarni beradi. Xalq ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o'qitish metodikasini yanada takomillashtirish vazifasi ustuvor qilib belgilangan. Mazkur vazifaga muvofiq, bugungi kunda ilg'or xorijiy tajribalar asosida darsliklar "4K" modeli asosida tayyorlanmoqda. Buning natijasida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, o'z fikrini erkin bayon eta olish, oson muloqotga kirisha olishi, jamoa bilan ishlay olishiga ko'proq ahamiyat beriladi.

Kalit so'zlar: 4K modeli, kreativlik, kommunikatsiya, kritik fikrlash, kollobaratsiya.

Аннотация: В данной статье подробно и последовательно представлена информация о модели «4К», которая направлена на всестороннее раскрытие потенциала учащихся. В Концепции развития системы народного образования до 2030 года одной из приоритетных задач определено дальнейшее совершенствование методики преподавания. В соответствии с этой задачей в настоящее время учебники разрабатываются на основе модели «4К», учитывающей передовой зарубежный опыт. В результате этому придается особое значение развитию у учащихся критического мышления, способности свободно выражать свои мысли, легко вступать в коммуникацию и работать в команде.

Ключевые слова: модель 4К, креативность, коммуникация, критическое мышление, коллаборация.

Annotation: This article provides detailed and consistent information about the "4K" model, which focuses on revealing all aspects of students' potential. In the Concept for the Development of the Public Education System until 2030, one of the priority tasks is defined as the further improvement of teaching methodologies. In accordance with this task, textbooks are currently being developed based on the "4K" model, taking into account advanced international experience. As a result, greater attention is paid to developing students' critical thinking, the ability to express their opinions freely, communicate easily, and work effectively in a team.

Keywords: 4K model, creativity, communication, critical thinking, collaboration.

Foydali va interaktivniy metodologiyani yaratishga oid misollardan biri yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan "4K" modelidir: kritik va kreativ fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiya. 4K konsepsiyasi –bu 21-asr ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan metodologiya bo'lib, kreativlik (ijodkorlik), kritik fikrlash (tanqidiy tahlil), kommunikatsiya (muloqot) va kollaboratsiya (hamkorlik) kabi to'rtta asosiy yo'nalishni qamrab oladi. Ushbu yondashuv orqali o'quvchi axborotni chuqur tahlil qiladi, yangicha fikrlaydi, o'z fikrini asosli ifodalay oladi hamda jamoada ishlashni o'rganadi.

Kritik fikrlash (tanqidiy fikrlash): o'quvchilarni berilgan axborot yuzasidan tanqidiy fikrlashga yo'naltirish. Har bir muammoga o'zining qarashlari nuqtayi nazaridan yondasha olish. O'z fikr mulohazalarini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Kreativ fikrlash (ijodkorlik) : turli muammolarga innovatsion yechim topishdir. Darsliklar ijodiy fikrlashni va yangilik qilish qobiliyatini rivojlantiradi. O'quvchilar o'z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llashni o'rganadilar, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Kommunikatsiya (muloqot): jamiyat, oila, sinfdoshlar, do'stlar bilan muloqotga kirisha olish mahorati. Bugungi kundagi darsliklar o'quvchilarning boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

O'quvchilar o'z fikrlarini aniq va ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o'rganadilar.

Kollaboratsiya (hamkorlik): jamoada birgalikda ishlashga va yuqori natijalarga erishish imkoniyatidir. Bu o'quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini o'rganishga ko'maklashadi.

Bu ko'nikmalar **PISA**, **PIRLS** va **TIMSS** kabi dasturlar topshiriqlarida bevosita talab etiladi. Chunki bu baholash tizimlari faqat bilimni emas, balki o'quvchining hayotiy vaziyatlarda uni qo'llay olish salohiyatini ham sinovdan o'tkazadi.

Kritik fikrlash-bizga taqdim etilgan ma'lumotlardan tashqari chiqish, insonning erkin mulohaza yurita olish, muhokamalar va mulohazalar orqali kimga foyda kel turish, kim haqligini ko'rib chiqadi. Bu esa barcha holatlarga tahliliy yondashish bizga muammoning ildiziga kirishga va oqilona choralar ko'rishga imkoniyatlar beradi. Tanqidiy fikrlashning individual omili sifatida konvergent va divergent fork lash omillari mavjud.

Konvergent fikrlash – odatda javob berishda an'a- naviy va mantiqiy izlanish, eslab qolish va to'plangan ma'lumotlarga asosan qaror qabul qilish strategiyasi sifati daizohlanadi.

Divergent fikrlash – yangi yondashuvlardan foydalanish, mavjud ma'lumotlardan kutilmagan kom- binatsiya hosil qilish, g'oyalarni ilgari surish va ifoda qilish jarayonini maz- mundor hamda ravon tarzda amalga oshirish kabi qobiliyatlardan foydalanib, yangicha g'oyalarni ishlab chiqish sifatida izohlanadi.

O'quvchilarning kreativ fikrlash kompetensiyasini baholashda turli g'oyalarni ilgari surish jihati ularning sohalar kesimida turlicha fikrlash qobi- liyatlariga urg'u beradi: masalan, muammoga turli yechimlarni berish, hikoya shaklida turli g'oyalar berish yoki g'oyani vizual shaklda ifoda qilishning turli usullarini yaratish. Ayni shu qismga oid topshiriqlarda o'quvchilarga ochiq shakldagi ssenariy va bir-biridan farqli ikki yoki uchta javob berishga undovchi ko'rsatmalar beradi.

Kommunikatsiya butun hayotimiz davomida muhim bo'lib kelgan, ammo bugungi kunda fikrlarni ravshan ifodalash, yetkazish, izchil ko'rsatmalar berish va nutq orqali boshqalarni motivatsiyalantirish qobiliyati juda muhim ahamiyat lash etib bormoqda. Muloqot uchun hozirgi va rivojlanayotgan texnologiyalardan qanday foydalanishni o'rganish professional va shaxsiy muvaffaqiyat uchun juda muhimdir.

Kollaboratsiya kompetensiyasi o'quvchilarning butun umri davomida odamlar bilan ishlashi, kirishib keta olishi, muzokaralar olib borishlari uchun asqatadi. Maktablarda o'quvchilarga hamkorlik va jamoada ishlashni baholashga doir topshiriqlar berish kelajakda muammoni qanday hal qilish, yechimlarni taklif qilish va eng ma'qul reja bo'yicha harakat yo'nalishini tanlashni tushunishga yordam beradi.

Fikrlarimiz oxirida shuni ta'kidlash joizki, mamlakatimizda o'quvchilarning bilimlarini yaxlit baholashda hali sezilarli ishlar amalga oshirilganicha yo'q. Amaldagi darsliklarimizni ishlab chiqishda 4K ni inobatga olish tendendensiyasining kiritilganiga kòp vaqt bo'lmadi. Ammo yaqin yillarda albatta jahon tajribalaridan foydalangan holda ushbu sa'y-harakatlarni amalga oshiramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fullan M. (2018). The New Pedagogy for Deep Learning: 4K Skills Framework. Toronto.
2. Sh.Egamberdiyev, A.Maxmudov, R.Tojiboyev-4K texnologiyalari baholash rubrikalari (uslubiy qo'llanma). Toshkent-2024.
3. Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalariga o'rgatish milliy markazida-Ta'limda xalqaro baholash tadqiqotlari: amaliyotdagi muammolar va istiqboldagi vazifalar. Samarqand-2022.
4. Rajapbayeva X. N., "The '4K' Model: Fostering Critical Thinking, Creativity, Communication, and Collaboration Skills in Education", «PEDAGOGS» journal, May 2024

3-SHO'BA: ZAMONAVIY AXBOROTLASHGAN TA'LIMDA INNOVATSION FAOLIYAT MAZMUNINI TASHKIL ETISHNING DOLZARB MASALALARI

ZAMONAVIY TA'LIM TALABLARIGA MUVOFIQ BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY TAYYORGARLIGINI INSTITUTSIONAL YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH USULLARI

Ibragimova Shaxnoza Tulqinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Tezisdagi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini institutsional yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Unda ta'lim muassasalari, amaliyot bazalari va ijtimoiy institutlar o'rtasidagi hamkorlikning o'qituvchi kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: institutsional yondashuv, kasbiy tayyorgarlik, bo'lajak o'qituvchi, kompetensiya, innovatsion ta'lim, refleksiya, hamkorlik, zamonaviy ta'lim.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchilardan ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, raqamli savodxonlik va muammolarni hal etish kabi XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lishni talab etmoqda. Bunday sharoitda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini institutsional yondashuv asosida rivojlantirish ta'lim jarayonining sifat va samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Xorijiy mamlakatlar tajribasi — xususan, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreyada — o'qituvchi tayyorlash tizimi ta'lim muassasasi, amaliyot bazasi va ijtimoiy institutlar hamkorligiga asoslanadi. Bu yondashuv o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini amaliy faoliyat orqali shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagogik kadrlarni zamonaviy talablar asosida tayyorlash bo'yicha islohotlar amalga oshirilmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" va Prezident qarorlarida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish hamda ta'limning institutsional asoslarini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bois bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini zamonaviy ta'lim talablariga muvofiq institutsional yondashuv asosida rivojlantirish — milliy ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi dolzarb ilmiy-amaliy masaladir.

Ma'lumki, kasbiy tayyorgarlik — bu shaxsning tanlagan kasbini samarali egallashi, kasbiy faoliyatda o'zini namoyon qilishi va ijtimoiy talablarni bajarish qobiliyatini ifodalovchi murakkab, tizimli jarayondir. Pedagogik adabiyotlarda (A.K.Markova, V.A.Slastenin, Sh.A.Djuraev, N.Sayidahmedov va boshqalar) kasbiy tayyorgarlik o'qituvchining kasbiy bilimlari, amaliy ko'nikmalari, shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy mas'uliyatini uyg'unlashtiruvchi tizim sifatida talqin etiladi. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni amaliyotda ijodiy qo'llash, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, innovatsion yondashuvni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi.

Institutsional yondashuv esa ta'lim jarayonini ijtimoiy institutlar — ta'lim muassasalari, davlat va jamoat tashkilotlari, oilalar, ishlab chiqarish hamkorlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi sifatida ko'rib chiqadi. Bu yondashuvning mohiyati shundaki, ta'lim jarayoni yakka muassasa doirasida emas, balki ko'p darajali ijtimoiy tizim sifatida tashkil etiladi. Taniqli xorijiy olimlar (D.North, P.Scott, E.Ostrom) ta'kidlaganidek, institutsional model har qanday tizimning barqarorligi, natijadorligi va ishtirokchilar o'rtasidagi o'zaro mas'uliyatni ta'minlaydi.

Pedagogik jarayonga nisbatan bu yondashuv o'qituvchi tayyorlashda ta'lim, tarbiya, ilmiy-tadqiqot, amaliyot va ijtimoiy muhitning integratsiyasini anglatadi. Demak, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini institutsional asosda rivojlantirish — ularning o'quv jarayonini, amaliy faoliyatini va ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqalarini uyg'unlashtirish orqali kasbiy kompetensiyalarni mustahkamlashni bildiradi.

O'qituvchini XXI asr talablari darajasida tayyorlash uchun ta'lim jarayoni institutsional barqarorlik, ko'p tomonlama hamkorlik va amaliy integratsiya tamoyillariga asoslanishi lozim. Shu ma'noda quyidagi yo'nalishlar muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi:

1. Ta'lim muassasasi – maktab – amaliyot markazi integratsiyasi. Pedagogik oliygoh, amaliyot bazasi va umumta'lim maktablari o'rtasida uzviy aloqani yo'lga qo'yish orqali talabalar amaliy tajriba orttiradi, real muhitda pedagogik faoliyatni o'rganadi. Bu tizim Finlyandiya va Germaniya ta'lim modellarida “practice school” yoki “dual education” shaklida samarali qo'llaniladi.

2. Kasbiy madaniyat va refleksiv kompetensiyani rivojlantirish. Institutsional yondashuvda o'qituvchi nafaqat bilim oluvchi, balki ta'lim muhitini shakllantiruvchi subyekt sifatida qaraladi. Bu yo'nalishda aks ettirish (refleksiya) mashg'ulotlari, mentorlik va “kasbiy refleksiya jurnallari” samarali natija beradi.

3. Innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda 5E modeli, CLIL, STEAM, loyiha asosida o'qitish, raqamli pedagogika kabi metodlarni joriy etish zarur. Ular o'qituvchining 21-asr kompetensiyalarini: tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kommunikatsiya va hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda xorijiy ilg'or tajribalarni (masalan, Finlyandiya va Koreya tajribasi) O'zbekiston sharoitiga moslashtirish ta'lim tizimining raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar, pedagogik an'analar va ijtimoiy institutlar faoliyatini uyg'unlashtirish milliy modelni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini institutsional yondashuv asosida rivojlantirish uchun quyidagi amaliy usullar samarali hisoblanadi:

- hamkorlikka asoslangan ta'lim (ko'p tomonlama ijtimoiy hamkorlik orqali o'rganish);
- mentorlik va kouçing tizimi (tajribali o'qituvchilar orqali kasbiy yordam va yo'l-yo'riq berish);
- refleksiv seminar va muammoli vaziyatli o'qitish (kasbiy muammolarni hal etish orqali o'rganish);
- loyiha asosida o'qitish va amaliyotga yo'naltirilgan integratsiya (real ta'lim muhitida faol ishtirok etish);
- raqamli ta'lim vositalari va innovatsion metodlardan foydalanish (onlayn platformalar, sun'iy intellekt, AR/VR texnologiyalari asosida mashg'ulotlar tashkil etish).

Mazkur usullar o'qituvchi shaxsining professional, intellektual va ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga, ularning kasbiy madaniyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu orqali ta'lim tizimida barqaror, ijtimoiy javobgar, ijodkor o'qituvchi shaxsini shakllantirish imkoniyati yaratiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini institutsional yondashuv asosida rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bunday yondashuv o'qituvchini tayyorlash jarayonini ta'lim muassasalari, amaliyot bazalari va ijtimoiy institutlar o'rtasidagi uzviy hamkorlik asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Natijada, o'qituvchi shaxsida kasbiy kompetensiyalar, ijodkorlik, refleksiv fikrlash va innovatsion faoliyat ko'nikmalari shakllanadi. Shunday qilib, institutsional yondashuv asosida yo'lga qo'yilgan kasbiy tayyorgarlik tizimi o'qituvchilarning XXI asr talablariga javob beruvchi kasbiy madaniyatini rivojlantirishning samarali mexanizmi sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Маркова, А. К. Психология профессионализма. — Москва: Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996. — 308 б. — Б. 45–52.
2. Слостенин, В. А., Исаев, И. Ф., Шиянов, Е. Н. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов. — Москва: Академия, 2002. — 512 б. — Б. 120–128.
3. North, D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — 152 p. — P. 12–19.

-
4. Ostrom, E. Understanding Institutional Diversity. — Princeton: Princeton University Press, 2005. — 376 p. — P. 41–47.
 5. Scott, W. R. Institutions and Organizations: Ideas and Interests. — Los Angeles: Sage Publications, 2014. — 360 p. — P. 58–65.
 6. Джураев, Ш. А., Саидов, А. Х., Саидахмедов, Н. С. Педагогика. — Тошкент: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010. — 472 б. — Б. 96–104.
 7. Saidahmedov, N. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 240 б. — Б. 75–82.

YANGI AVLOD DARSliklari ASOSIDA O‘QUVCHILARDA KREATIVLIK VA TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Rustamova Aziza Sharofboevna
Buxoro viloyati Maktabgacha va maktab
ta’limi boshqarmasi O‘quv jarayonini metodik
ta’minlash va darsliklar bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda O‘zbekistonning ta’lim siyosatida 4K modeli (kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya) joriy etilishi va yangi avlod darsliklari orqali o‘quvchilarda ijodiy hamda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish usullari tahlil qilinadi. Maqolada amaliy misollar va tadqiqot natijalari keltiriladi, bu esa yangi darsliklar yordamida o‘quvchilarda kreativlik va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda strategik yo‘nalishlarni aniqlashga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: yangi avlod darsliklari, 4K modeli, kreativlik, tanqidiy fikrlash, ta’lim islohotlari, o‘quv jarayoni, pedagogik metodlar, interaktiv ta’lim, maktab ta’limi

1. Ta’lim — mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining muhim omili bo‘lib, undagi sifat masalasi har doim ustuvor ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’limni tubdan isloh qilish va o‘quvchilarning zamonaviy kompetensiyalarini shakllantirishga katta e’tibor bermoqda. Maxsus e’tibor bilan olib borilayotgan yangilanishlardan biri — yangi avlod darsliklari, ular 4K modeli asosida ishlab chiqilganligidir. 2022–2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dastur ma’qullangan bo‘lib, unda darsliklar va metodik majmualarni zamonaviy talablarga muvofiq takomillashtirish vazifasi qo‘yilgan. Shuningdek, Prezident 2022-yil 29-dekabrda bo‘lib o‘tgan zamonaviy darsliklar ko‘rgazmasida **Muammoni hal qilish asosida topshiriqlar**

- Darslarda real hayotga oid muammolarni tahlil qilish, guruhlarda muammoni tushunib, yechim topish topshiriqlari berish.

- O‘quvchilarga savollar bilan yangi vaziyatlar yaratish va yechimlar izlash.

2. Kichik guruh va jamoaviy ishlash

- Guruhlarda ishlash orqali o‘quvchilar bir-biridan o‘rganadi, fikrlarini baham ko‘radi va birgalikda ijodiy yechimlar ishlab chiqadi.

- Rolli o‘yinlar, muhokamalar va debatlar orqali muloqot va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish.

3. Interaktiv va vizual metodlar

- Darsliklarda vizual materiallar (rasmlar, diagrammalar, infografikalar) va 3D rasmlardan foydalangan holda o‘quvchilarni fikrlashga chorlashga qaratish;

- O‘yinga asoslangan topshiriqlar (masalan, masalalar-kvestlar) va dramatizatsiya usullarini qo‘llash. yangi darsliklar mazmuni bilan tanishgan va ularning 4K tamoyiliga asoslanganligi to‘g‘risida izoh bergan. Bu model orqali darsliklar bolalarning faolligini oshirishga yo‘naltirilgan. Bu darsliklarda faqat faktlarni yodlash emas, balki muammoni tahlil qilish, turli yechimlar topish va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish ustuvorligi bor. Quyida yangi

avlod darsliklari asosida o'quvchilarda kreativlik va tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun konkret usullar keltirilgan:

4. Loyiha asosida ta'lim (Project-based learning) Uzoq muddatli loyihalar tashkil qilish: o'quvchilar ma'lum bir mavzu ustida ishlaydi, tahlil qiladi, yangi g'oyalar ishlab chiqadi va natijalarini taqdim etadi. «Tadqiqot qilish – yaratish – baholash» sxemasini qo'llab, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash birgalikda rivojlanadi.

Yangi avlod darsliklari o'quvchilarda kreativlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ular an'anaviy yodlashga asoslangan ta'limdan tubdan farq qiladi. Jadvalda ko'rsatilganidek, darslik mazmuni muammoli vaziyatlar, guruh ishlari, interaktiv usullar va loyiha asosidagi topshiriqlar bilan boyitilgan. Bu esa o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki bilim yaratuvchi subyekt sifatida shakllantiradi.

№	Yo'nalish	Yangi avlod darsliklaridagi mazmun	Qo'llaniladigan metodlar	Rivojlanadigan kompetensiyalar
1	Muammoni hal qilish topshiriqlari	Real vaziyatlar, tahliliy savollar, muammoga asoslangan matnlar	Case-study, fikrlash xaritalari, "Nima uchun?", "Qanday?" savollari, yechim topish	Tanqidiy fikrlash, sabab–oqibatni ko'ra olish, mantiqiy tahlil
2	Kichik guruh va jamoaviy ish	Guruh topshiriqlari, munozara matnlari, rolli faoliyat	Debat, roli o'yinlar, guruh bahsi, brainstorming	Kollaboratsiya, muloqot, dalillash, ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar
3	Interaktiv va vizual metodlar	Diagramma, infografika, xarita, 3D rasm, vizual matnlar	Kvest-o'yinlar, dramatisatsiya, grafik tahlil, vizual fikrlash mashqlari	Kreativ fikrlash, tasavvur, vizual tafakkur, kuzatuvchanlik
4	Loyiha asosida ta'lim (PBL)	Ssenariylar, tadqiqot mavzulari, ijodiy topshiriqlar	"Tadqiqot–yaratish–taqdim etish", mini-loyihalar, mavzuga doir izlanish	Ijodkorlik, liderlik, mustaqil fikrlash, taqdimot ko'nikmalari
5	Kommunikativ vazifalar	Fikr almashish, munozara, tahlilga olib boruvchi matnlar	Savol-javob, yozma bahs, o'zaro fikrlash, muloqot topshiriqlari	Kommunikatsiya, fikrni aniq ifodalash, mulohaza bildirish
6	Kreativ topshiriqlar	O'yinli, ijodiy, ochiq javobli mashqlar	Hikoya davom ettirish, "Agar shunday bo'lsa..." topshiriqlari, yangi g'oya yaratish	Divergent fikrlash, fantaziya, innovatsion yondashuv
7	Refleksiya va baholash	O'quvchi o'z faoliyatini tahlil qilishi uchun savollar va ko'rsatkichlar	O'z-o'zini baholash, refleksiya varaqalari, "Men bugun nimani bildim?"	Metakognitiv fikrlash, mustaqil o'qish, o'zini baholash ko'nikmasi

O'zbekiston ta'lim tizimidagi islohotlar, shu jumladan yangi darsliklar va metodik komplekslarning joriy etilishi, mamlakatning ta'lim siyosatining global talablar va XXI asr kompetensiyalariga mos kelishini ta'minlaydi. 4K tamoyilini keng miqyosda tatbiq etish o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoaviy ishda muvaffaqiyat qozonish ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, yangi avlod darsliklari va pedagogik metodikalar to'g'risidagi bilimlarning amaliy qo'llanilishi, o'qituvchilarning professional rivojlanishi va metodik yordamni ta'minlash zarurligini ko'rsatadi. Bu esa ta'lim sohasida yanada barqaror va samarali natijalarga erishish uchun muhim omil bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. Ta'lim sohasidagi islohotlar va zamonaviy darsliklar ko'rgazmasidagi nutq. // Rasmiy nutq matni. — Toshkent, 2022. — 12 b.
2. O'zbekiston Respublikasi. 2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dastur. // Normativ-huquqiy hujjat. — Toshkent, 2022. — 48 b.
3. Xalq ta'limi vazirligi. Umumiy o'rta ta'lim uchun yangi avlod darsliklarini ishlab chiqish konsepsiyasi. // Metodik hujjat. — Toshkent, 2021. — 36 b.
4. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar agentligi. Yangi avlod darsliklari metodik tavsiyasi. // Metodik qo'llanma. — Toshkent, 2023. — 52 b.
5. Hasanov A., Qodirov R. Kreativ pedagogika va tanqidiy fikrlash asoslari. // Ilmiy-metodik qo'llanma. — Toshkent, 2020. — 112 b.
6. Ergasheva N. 4K modeli asosida ta'lim jarayonini tashkil etish metodikasi. // O'quv-uslubiy qo'llanma. — Toshkent, 2021. — 84 b.
7. Jumayev M., Usmonova G. Pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlar. // O'quv qo'llanma. — Toshkent, 2019. — 96 b.
8. Xalq ta'limi vazirligi. Umumta'lim maktablari uchun yangi avlod darsliklari: amaliy tavsiyalar. // Metodik qo'llanma. — Toshkent, 2023. — 67 b.
9. OECD. Education 2030: Future of Education and Skills. // Xalqaro hisobot. — Parij, 2018. — 45 b.
10. PBL International. Project-Based Learning: Global Standards and Classroom Practices. // O'quv qo'llanma. — London, 2019. — 58 b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA (4-SINF KESIMIDA) GEOMETRIK MASALALARNI YECHISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Latipova Orzigul Yusufovna

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim kafedrası 2-bosqich magistranti

Hakimova Mehriniso Homitovna

PhD dotsent

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining geometrik tafakkurini shakllantirishda zamonaviy ta'lim texnologiyalarining ahamiyati yoritilgan. 4-sinf kesimida geometrik masalalarni yechishda interfaol metodlar, axborot texnologiyalari, didaktik o'yinlar va raqamli vositalardan foydalanish samaradorligi tahlil qilinadi. Maqolada ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va amaliy qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, geometriya, interfaol metodlar, ta'lim texnologiyalari, mustaqil fikrlash, samaradorlik.

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim tizimi o'quvchilarning intellektual salohiyatini shakllantirishda poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, matematika fanining muhim bo'limlaridan biri bo'lgan geometriya yo'nalishida o'quvchilarda fazoviy tasavvur, mantiqiy fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni shakllantirish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Geometrik masalalarni yechish jarayoni nafaqat matematik bilimlarni o'zlashtirishni, balki tafakkur, kuzatuvchanlik, aniqlik va xulosa chiqarish malakasini ham rivojlantiradi. Shu sababli 4-sinf bosqichida geometriya elementlarini o'qitishda samarali pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayonining sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari boshlang'ich ta'limda geometrik tushunchalarni oson, qiziqarli va samarali shaklda o'rgatish imkonini beradi. Xususan, 4-sinf o'quvchilari uchun

geometrik shakllar — uchburchak, to'rtburchak, aylana, kub, silindr kabi figuralarni o'rganish jarayonida vizualizatsiya va interfaol vositalar muhim o'rin tutadi. Multimedia taqdimotlari, animatsion misollar, 3D modellar yordamida o'quvchilarda fazoviy tasavvur ancha chuqurlashadi, bu esa masalalarni yechishdagi tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish — "Aqliy hujum", "Klaster", "Tushunchalar tarmog'i", "INSERT", "Venn diagrammasi" kabi texnikalar — o'quvchilarning geometrik bilimlarini faollashtiradi. Masalan, "Venn diagrammasi" yordamida geometrik shakllarning o'xshash va farqli tomonlari taqqoslanadi, bu esa tahliliy fikrlashni mustahkamlaydi. "Klaster" usuli yordamida esa o'quvchilar muayyan geometrik tushuncha atrofida g'oyalar ishlab chiqadilar, bu ularning ijodiy yondashuvini rivojlantiradi.

Geometrik masalalarni yechishda axborot texnologiyalarining roli ham alohida e'tiborga molik. Interaktiv doskalar, planshetlar, mobil ilovalar va onlayn platformalar yordamida o'qituvchi murakkab geometrik masalalarni vizual va amaliy tarzda tushuntiradi. Masalan, "GeoGebra" dasturi yordamida o'quvchilar shakllarni chizish, o'lchash, ularning o'zaro nisbatini aniqlashni interfaol tarzda bajarish imkoniga ega bo'ladi.

Ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. O'quvchilar o'qituvchining tayyor yechimini emas, balki o'z tahlil natijasini topishga intiladilar. Bu jarayon orqali o'quvchilar "o'rganishni o'rganish" kompetensiyasiga ega bo'ladilar, ya'ni ular yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirish va amaliyotda qo'llash qobiliyatini hosil qiladilar.

Bundan tashqari, geometrik masalalarni o'rgatishda o'yin texnologiyalarining o'rni ham muhimdir. Didaktik o'yinlar, interfaol mashg'ulotlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Masalan, "Geometrik poyga" yoki "Shaklni top" kabi o'yinlar orqali o'quvchilar o'zaro raqobat asosida bilimlarini sinovdan o'tkazadilar. Bu o'yinlar orqali ularning diqqat, tezkor fikrlash va kuzatuvchanlik qobiliyatlari rivojlanadi.

O'qituvchining darsni tashkil etishdagi roli ham o'ta muhim. U zamonaviy texnologiyalarni nafaqat vosita sifatida, balki pedagogik maqsadga yo'naltirilgan metod sifatida qo'llashi zarur. O'qituvchi geometrik masalalarni yechishda o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlasa, har bir o'quvchi o'z fikrini erkin bayon etish imkoniga ega bo'ladi. Shu orqali ta'lim jarayoni o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan tizimga aylanadi.

XULOSA

Boshlang'ich sinflarda, xususan, 4-sinfda geometrik masalalarni yechishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy interfaol usullar, axborot texnologiyalari va o'yin elementlari orqali o'quvchilar nafaqat geometrik shakllar haqida bilim oladilar, balki ularni amaliyotda qo'llash, tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish ko'nikmalarini ham shakllantiradilar. Bu esa boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi — o'quvchining fikrlovchi, ijodkor shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva, N. (2023). Boshlang'ich ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va ta'lim.
2. Akbarova, M. (2024). Matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish samarasi. Samarqand: Ilm ziyo.
3. Bobomurodov, A. (2025). Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
4. Ergasheva, D. (2023). Matematika o'qitish metodikasi. Buxoro: BDU nashriyoti.
5. Jo'rayev, I. (2024). Raqamli ta'lim va boshlang'ich sinflar amaliyoti. Toshkent: Innovatsiya markazi.

O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL QILISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Adizova Nodira Baxtiyorovna.,

boshlang'ich ta'lim kafedrası professori,

Baxronova Shaxnoza Rustamovna

boshlang'ich ta'lim kafedrası magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'qish darslarida yanada mazmunli bilim olishlariga xizmat qiladigan hamda o'qituvchilar darslarini qiziqarli tashkil qilishga yordam beradigan interfaol metodlarning mazmun-mohiyati va ularni boshlang'ich ta'lim darslarida o'rinli qo'llash bosqichlari haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, metod, interfaol, interfaol metod, interfaol ta'lim, dars, tashkil etish, bosqich, usul, bumerang.

Аннотация: В данной статье описываются содержание и сущность интерактивных методов, которые служат учащимся начальных классов для получения более содержательных знаний на уроках чтения и помогают интересно организовать занятия учителей, а также целесообразное их использование на уроках начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, метод, интерактив, интерактивный метод, интерактивное обучение, урок, организация, этап, метод, бумеранг.

Abstract: In this article, the content and essence of interactive methods that serve primary school students to gain more meaningful knowledge in reading classes and help to organize teachers' classes in an interesting way, as well as their relevance in primary education classes issues of use are covered.

Key words: elementary education, method, interactive, interactive method, interactive education, lesson, organization, stage, method, boomerang.

Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim islohatlarini amalga oshirish bo'yicha yangicha g'oyalar, yondashuvlar, tamoyillar va yo'nalishlarga asoslangan bosqichga qadam qo'ymoqda. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari o'z mohiyati maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Shuningdek, boshlang'ich sinflarda har bir fan e'tibor qaratilib o'tilishi lozim bo'lgan fanlardir. Shuni yodda saqlashimiz kerakki, kelajagimiz poydevori ilm dargohlarida yaratiladi. Boshqacha qilib aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi, farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishga bog'liq. Demak, kelajagimiz yoshlariga beriladigan ta'lim sifatli, mazmunli va qiziqarli bo'lishi kerak. Hozirgi kunda o'quvchilarimiz bilimlarni yanada mukammal egallashlari uchun turli xil samarali usullardan foydalanmoqda, shulardan biri bu interfaol metodlar hisoblanadi. Mana shu ta'lim va tarbiya jarayonida esa shaxsning sifatleri, dunyoqarashi, bilimlari, qobiliyatlari o'sadi.

Darhaqiqat, ilg'or pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayoni unumdorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Yoshlarimizning yaxshi ta'lim olishlariga qaratilgan va darslarimizni qiziqarli tashkil qilishga undaydigan respublikamizning ta'lim haqidagi qaror va qonunlari mavjud. Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun 2020-yil 23-sentabrda qabul qilindi. Ushbu qonunda ko'pgina ta'lim haqida ma'lumotlar keltirilgan. Jumladan, 46-modda. Pedagog xodimlarning majburiyatlari. Pedagog xodimlar: o'quv mashg'ulotlarini sifatli o'tkazishi; axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi. Umuman olganda, o'qish darslari oldiga qo'yiladigan didaktik vazifalar quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilarda yaxshi o'qish sifatleri: to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qishlarini shakllantirish.
2. O'quvchilarni kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimlarni olishga o'rgatish, kitobga muhabbat uyg'otish; ularni oddiy kitobxondan chuqur mulohaza yiirituvchi, ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish.
3. O'quvchilarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirishva boyitish hamda ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish.

4. O'quvchilarni axloqiy, estetik jihatdan yetuk va mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash.
5. O'quvchilarning bog'lanishli nutqini va adabiy-estetik tafakkurini o'stirish.
6. O'quvchilarning xayolot olamini boyitish.
7. Elementar adabiy tasavvurlarini shakllantirish

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, savodxonlik darajalari, shaxsiy tabiatlariga ko'ra didaktik o'yinlar orqali evristik suhbatlar loyihalashtirish asosidagi metodlar keng qo'llanilmoqda. Agar o'qitish jarayonida har bir o'quvchi o'zining o'zlashtirish imkoniyati darajasida topshiriqlar olib ishlaganida u yuqori sifat va samaradorlikni ta'minlagan bo'lar edi. Bunday holatni faqat tabaqalashtirgan ta'lim orqaligina amalga oshirish mumkin. Endi ta'lim jarayonlarini didaktik o'yinlar orqali amalga oshirish haqida fikr yuritamiz:

Interfaol o'yinli metodlar o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Interfaol o'yinlar nazariy, amaliy, jismoniy, rolli, ishchanlik va boshqayo'nalishdagi turlarga ajratiladi. Ular o'quvchilarda tahlil qilish, hisoblash, o'lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki mustaqil jamoa tarkibida ishlash, nutq o'stirish, til o'rgatish yangi bilimlar olish faoliyatlarini rivojlantiradi.

Hozirgi kunda ta'lim metodlari takomillashishida asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullaridir. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarida interfaol metodlardan foydalanishda samarali natijaga erishish uchun faqatgina bir xil metodlardan foydalanib qolmasdan yangidan yangi metodlardan va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishimiz lozim [4]. Interfaol metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini va dunyoqarashini shakllantiradi [2]. O'quvchilarda bilim olishga bo'lgan ishtiyoq va qiziqishlarini oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish va ularni amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarni shakllantiradi. Bilim olish va yaxshi tarbiya topish esa inson hayotida muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim darslarini o'qitishning interfaol usullari asosida tashkil etish ulardan tashkil etiladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarini tashkil etishida pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish kerak.

Metod (yunoncha metados – bilish yoki tadqiqot yo'li nazariya, ta'limot) voqelikni amaliy va nazariy egallash, izlashtirish, o'rganish, bilish uchun yo'l- yo'riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli [3]. O'qituvchi metod tanlashda; birinchidan, o'qitish usuli, o'qish faoliyati usullari bilan chambarchas bog'liq bo'lishi; ikkinchidan, maqsadlarga erishishda o'qituvchi o'quvchi o'z aslini topishi shart ekanligiga; uchinchidan, o'quvchilarning yosh, individual psixologik xususiyatiga; to'rtinchidan, mavzularning izchiligi vatizimliliigi hisobga olganlikka etibor beradi [5]. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini samarali tashkil etish uchun bir qancha interfaol metodlarni ko'rib chiqamiz. Bulardan: "Alifbe", "Aqliy hujum", "Yalpi fikriy hujum", "Qarorlar shajarasi", "Zig-zag", "6x6x6", "Qora quti", "Bilaman bilishni xohlayman", "Bilib oldim", "Klaster", "Bumerang" [3] kabi metodlardir.

Bumerang metodi – berilgan materialni ta'lim oluvchilarning kichik guruhlarda mustaqil o'rganishga va boshqalarni o'rgatishga yo'naltirilgan metoddir [2].

Metodni qo'llash ketma-ketligi:

1. Metodni kichik guruhlarda o'tkazish mumkin, 3-4-sinflarda;
2. Har bir kichik guruhlariga alohida tarqatma materiallar tarqatiladi;
3. Material mustaqil o'rganiladi;
4. Guruh a'zolarini mashg'ulot o'tkazishga tayyorlash (mustaqil o'rganishga va o'rgatishga);
5. masala yuzasidan xulosaga kelish;
6. baholash [3].

Bu metodda o'qish darslarida bolalar bilan guruh- guruh bo'lib ishlash hamda ular past o'zlashtiradigan o'quvchilar ham darslarni yaxshi o'zlashtira oladi. Har bir guruh a'zolari bilan individual shug'ullanadi. Bilmagan guruh a'zolari boshqa o'quvchilarga qarab o'rganadi.

"Quvnoq harflar"metodi

Bu metodni o'tkazish uchun she'r avval 3-4 marta o'qiladi. She'rdagi so'zlar bosh harfi doskaga yoziladi. Shu tariqa she'r yod olinadi. Masalan: "Mahallamiz jarchisi" she'rini tez yod olish uchun

Shoxda, shaqillar Hakka

Mehmon kelyapti aka

Sh Sh H

M K A

Tez pishiring palovni

T P P

Burab qo'ying mo'ylovni

B Q M

Mozaika

Bu o'yinda o'quvchilar 4 kishilik kichik guruhga bo'linadi. O'qituvchi "Kuz" manzarasi tasvirlangan rasmlari konvertlarni tarqatadi. O'quvchilar mozaika usulda ularni yig'adilar. Bunda o'quvchilar chaqqon, e'tiborli, matn tuzishga, tabiatni kuzatish malakalari shakllanadi.

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida asosan she'rlar, masallar, ertaklar, hikoyalar, afsonalar, maqollar va topishmoqlar, ilmiy-ommabop asarlar o'qib o'rganiladi. Yuqorida ta'kidlangan metodlardan tashqari, boshlang'ich sinf o'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiya usullaridan: aqliy hujum, tarmoqlash, guruhlar bilan ishlash, Blits texnologiyasi kabilardan ham foydalanish yaxshi samara beradi. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, har bir darsda qanday metoddan foydalanish, darsda qanday usullarni qo'llash o'qituvchi tomonidan oldindan belgilab olinishi va puxta ishlab chiqilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. D.Ro'ziyeva, M.Usmonboyeva, Z.Xoliqova. "Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi". Metodik qo'llanma. - Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2013. - 108 bet.
3. Hayitov.A.I. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi". "Zuhra Baraka Biznes" nashriyoti. T.: 2021.
4. Yo'ldosheva D. Ashurboyeva D. "Ona tili ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar." -T.: Turon Zamin Ziyo. 2018.
5. Hayitov, A. I., Miltikboyeva, Z. (2022, May). Methods of organization of native language classes in primary classes on the basis of interactive methods. In E Conference Zone (pp. 11-13).

MEDIA-AXBOROT MAKONIDA O'SMIR SHAXSINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Allakov Ilhom

BuxDu mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada media-axborot muhitining o'smirlar shaxsiyati va xulq-atvoriga ko'rsatayotgan ijtimoiy-psixologik ta'siri tahlil qilinadi. O'smirlarning axborot iste'moli jarayonida shakllanayotgan axloqiy qadriyatlar, muloqot madaniyati, emotsional ta'sirchanlik va ijtimoiy identifikatsiya mexanizmlari yoritilgan. Maqolada media makonning shaxsga nisbatan ijobiy va salbiy psixologik oqibatlari, raqamli kommunikatsiya vositalarining yosh ongiga ta'sir kuchi, shuningdek, axborot madaniyatini shakllantirish orqali sog'lom xulqiy pozitsiyani rivojlantirishning amaliy jihatlari ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari media-axborot makonida

o'smir shaxsining xulqini boshqaruvchi asosiy psixososial determinantlar – oila, ijtimoiy tarmoq, ijtimoiy norma va o'zini anglash tizimi bilan bog'liqligini ilmiy asosda ochib beradi.

Kalit so'zlar: *media makon, o'smir shaxsi, axborot iste'moli, ijtimoiy xulq, axloqiy qadriyatlar, emotsional ta'sirchanlik, raqamli ijtimoiy muhit, kommunikativ madaniyat, identifikatsiya, axborot psixologiyasi.*

Bugungi raqamli davrda media-axborot makoni inson hayotining ajralmas qismiga aylanib, shaxsning dunyoqarashi, axloqiy pozitsiyasi va xulq-atvoriga kuchli ijtimoiy-psixologik ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, o'smirlik davri shaxsiy o'sish, identifikatsiya va ijtimoiy o'zini anglashning eng faol bosqichi bo'lgani uchun media muhitda olingan ma'lumotlar ularning xulq shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'smirlar axborot oqimini nafaqat qabul qiluvchi, balki uni qayta ishlovchi, o'z shaxsiy qadriyat tizimiga singdiruvchi faol ishtirokchilar sifatida harakat qiladilar. Shu bois media makon ularning tafakkuriga, emotsional holatiga, ijtimoiy munosabatlariga va shaxsiy qarashlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

O'smirlarning xulqiy pozitsiyasi shakllanishida media axborot ikki tomonlama ta'sir kuchiga ega: bir tomondan, u ijtimoiy ongni kengaytiradi, madaniy, ma'rifiy va kognitiv salohiyatni oshiradi; ikkinchi tomondan, nazoratsiz yoki manipulyativ axborot oqimlari shaxsda beqarorlik, tashqi ta'sirga beriluvchanlik va agressiv modelni shakllantirishi mumkin. Raqamli axborot oqimlarining kuchayishi, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, videoplatformalar va onlayn o'yinlar orqali o'smirlar o'zini namoyon etishning yangi shakllarini kashf etmoqda. Shu bilan birga, bu erkinlik ularning psixologik himoyasini zaiflashtirishi, ularni ijtimoiy taqqoslash, o'zini past baholash va "ideal obraz" sindromiga duchor qilishi mumkin.

Psixologik nuqtayi nazardan, o'smirning xulqiy pozitsiyasi uning o'z-o'zini anglash va ijtimoiy o'rnini belgilash jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Media makoni esa bu jarayonni tezlashtiradi va ko'p hollarda yo'naltiruvchi rol o'ynaydi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi qahramonlar, bloggerlar yoki "influencer"lar o'smir uchun model sifatida qabul qilinadi. Shaxs ularga psixologik jihatdan yaqinlashadi, ularning qadriyatlarini, uslubini va hatto xulqini o'zlashtiradi. Bu holat psixologiyada identifikatsiya mexanizmi deb ataladi. Agar tanlangan model ijobiy, ma'naviy jihatdan sog'lom bo'lsa, o'smirda konstruktiv xulqiy yo'nalish shakllanadi; ammo salbiy obrazlar, tajovuzkor kontent yoki erkin axloqiy me'yorlardan yiroq namunalarga ergashish deviant xatti-harakatlarga olib keladi.

O'smirlik davri shaxsda emotsional beqarorlik, o'ziga ishonchsizlik va ijtimoiy tasdiqqa bo'lgan kuchli ehtiyoj bilan tavsiflanadi. Shu sababli ularning psixologik holati ko'p hollarda tashqi omillarga — ayniqsa, media muhitdagi baholovchi fikr va tasvirlarga bog'liq bo'lib qoladi. "Layk"lar, obunachilar soni, ijtimoiy baholar o'smirning o'zini qadrlash darajasiga bevosita ta'sir qiladi.

Media-axborot makonining o'smirlar xulqiga ta'siri ijtimoiy psixologiyada bir necha nazariy yondashuvlar asosida izohlanadi. A. Banduraning "ijtimoiy o'rganish nazariyasi"ga ko'ra, shaxs boshqalarni kuzatish va ularning xatti-harakatlarini modellashtirish orqali o'z xulqini shakllantiradi. Demak, media makondagi namunalarning o'smirlar xulqiga bevosita ta'siri aynan kuzatuvli o'rganish orqali ro'y beradi. D. Myersning "ijtimoiy ta'sir" konsepsiyasida esa axborot oqimi shaxsning ijtimoiy qaror qabul qilish jarayoniga bevosita ta'sir etadi, ya'ni inson o'z fikrini jamiyatdagi dominant qarashlarga moslashtirishga moyil bo'ladi. Bu jarayon o'smirlar uchun ayniqsa dolzarb, chunki ular hali shaxsiy pozitsiyani to'liq shakllantirmagan, tashqi ta'sirga ochiq guruh hisoblanadi.

Media makonning o'smir shaxsiga bo'lgan ta'sirini baholashda emotsional intellekt va media savodxonlik tushunchalari alohida ahamiyat kasb etadi. Emotsional intellekti yuqori bo'lgan o'smir axborotni hissiy jihatdan filtrlash, manipulyatsiyani anglash va salbiy kontentdan himoyalanişga qodir bo'ladi. Media savodxonlik esa unga axborot oqimini tanqidiy tahlil qilish, ishonchli manbani farqlash va sog'lom axborot iste'molini yo'lga qo'yishda yordam beradi. Shu bois o'quv dasturlariga media psixologiyasi, raqamli etiketa, axborot madaniyati kabi mavzularni kiritish muhim pedagogik zaruratdir.

Ijtimoiy-psixologik jihatdan qaralganda, media-axborot makoni o'smirning xulqini faqat tashqi kuzatuvlar orqali emas, balki ichki psixik mexanizmlar — o'zini anglash, o'zini taqqoslash, o'zini baholash va o'zini ifoda etish orqali shakllantiradi. Shu sababli psixologlar va pedagoglar o'smirlarning media faoliyatini nazorat qilishdan ko'ra, ularni axborot muhitida ongli va mas'uliyatli harakat qilishga o'rgatishlari lozim. Buning uchun o'smirlar bilan olib boriladigan psixologik treninglar, media etikasi darslari, virtual muhitda xavfsiz xulqni targ'ib qiluvchi ijtimoiy loyihalar samarali vosita bo'la oladi.

Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, media-axborot makonida o'smir shaxsining ijtimoiy xulqiy pozitsiyasi tasodifiy shakllanmaydi — u ijtimoiy muhit, oila, ta'lim tizimi va shaxsning ichki psixologik resurslari o'zaro ta'siri natijasidir. Axborot oqimini boshqarish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, emotsional intellektni kuchaytirish hamda media madaniyatni tarbiyalash orqali o'smirlar raqamli jamiyatda mas'uliyatli, axloqiy va mustaqil fikrlovchi shaxslar sifatida kamol topishadi. Shu jihatdan, media psixologiyasi va yoshlar tarbiyasi integratsiyasi bugungi kunda psixologik amaliyotning eng muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizova Sh. V. O'smir shaxsining ijtimoiylashuvi va axborot ta'siriga bardoshlilik. — Toshkent: Ilm Ziya, 2021. — 210 b.
2. Karimova V. M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. — 256 b.
3. Livingstone, S. & Helsper, E. *Children, Internet and Risk: Navigating Digital Opportunities*. — London: Routledge, 2020. — 250 p.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI INNOVATSION PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH

Abdullayeva Sitara Alisherovna

Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada integrativ yondashuvning nazariy asoslari va uning bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida integratsiya orqali fanlararo bog'liqlikni ta'minlash, ijodiy fikrlashni rivojlantirish hamda pedagogik innovatsiyalarni qo'llashning samarali mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar asosida kadrlar tayyorlash jarayonining zamonaviy talablarga moslashuvi ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: integrativ yondashuv, innovatsion pedagogika, ta'lim tizimi, kasbiy tayyorgarlik, bo'lajak o'qituvchi, fanlararo bog'liqlik.

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы интегративного подхода и его роль в подготовке будущих учителей к инновационной педагогической деятельности. Раскрываются эффективные механизмы обеспечения межпредметных связей, развития творческого мышления, внедрения педагогических инноваций посредством интеграции в образовательный процесс. Также на научной основе анализируется адаптация процесса подготовки кадров на основе инновационных подходов в системе образования Узбекистана к современным требованиям.

Ключевые слова: интегративный подход, инновационная педагогика, система образования, профессиональная подготовка, будущий учитель, межпредметные связи.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of the integrative approach and its role in preparing future teachers for innovative pedagogical activities. Effective mechanisms for ensuring interdisciplinary connections, developing creative thinking, and applying pedagogical innovations through integration in the educational process are highlighted. Also, the

adaptation of the process of training personnel based on innovative approaches in the education system of Uzbekistan to modern requirements is analyzed on a scientific basis.

Keywords: integrative approach, innovative pedagogy, education system, professional training, future teacher, interdisciplinary connection.

XXI asrda ta'lim sohasining rivojlanishi, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning jadal kirib kelishi pedagogik jarayonni yangicha tashkil etishni talab qilmoqda. Bugungi kunda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, kreativ yondashuv va amaliy ko'nikmalarni shakllantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida integrativ yondashuv muhim o'rin tutadi.[2]

Integrativ yondashuv ta'lim tizimida fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish, o'quvchi va talabalar tafakkurini kengaytirish, ularni amaliy muammolarni hal etishga yo'naltirish imkonini beradi. Bu yondashuv yordamida o'quv jarayonida nazariya bilan amaliyot uyg'unlashtiriladi, shuningdek, o'qituvchi kasbiy kompetensiyalarining shakllanishi ta'minlanadi.

Integrativ yondashuvning nazariy asoslari Integratsiya tushunchasi lotincha

“integratio” so'zidan olingan bo'lib, “birlashtirish”, “yaxlit holga keltirish”

ma'nosini bildiradi. Ta'limdagi integrativ yondashuv — bu turli fanlar, metodlar, texnologiyalar va faoliyat turlarining o'zaro uyg'unlashuvi orqali yangi bilimlar tizimini yaratish jarayonidir.[4]

Pedagogik nazariyada integratsiya o'quv dasturlarining moslashtirilishi, fanlararo aloqalarning kuchaytirilishi va ta'lim mazmunining tizimlashtirilishini anglatadi. Integrativ yondashuv nafaqat bilimlarni o'zlashtirishni, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Bu jarayonda o'qituvchi o'z faoliyatida turli metodlardan sintez tarzida foydalanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda integratsiyaning roli: Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida integrativ yondashuv ularga turli fanlardan olgan bilimlarni yagona tizimda qo'llay olish ko'nikmasini shakllantiradi. Masalan, pedagogika, psixologiya, metodika, axborot texnologiyalari fanlarining o'zaro bog'liqligi orqali talaba kelajakdagi faoliyatida kompleks yondashuvni amalga oshiradi. Shuningdek, integrativ yondashuv o'qituvchining refleksiv, tahliliy va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Bu jarayonda amaliy mashg'ulotlar, loyiha ishlari, keys-stadi usullari muhim o'rin tutadi. Integratsiya asosida o'qitilgan bo'lajak pedagog o'z dars jarayonida fanlararo bog'liqlikni to'liq qo'llay oladi.

Innovatsion pedagogik faoliyat — bu ta'lim jarayonini yangicha metodlar, texnologiyalar va yondashuvlar asosida tashkil etishdir. U o'qituvchidan yangilikka ochiqlik, moslashuvchanlik, kreativ fikrlash va o'z ustida doimiy ishlashni talab qiladi.[3] O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni va “Milliy kadrlar tayyorlash dasturi”da ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni joriy etish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Shundan kelib chiqib, har bir pedagog innovatsion faoliyatni o'z kasbiy rivojlanishining ajralmas qismi sifatida qabul qilishi zarur.[1]

Integrativ yondashuv orqali innovatsion faoliyatga tayyorlashning samaradorligi quyidagi mexanizmlar orqali ta'minlanadi:

1. Fanlararo modullar asosida o'qitish — bu yondashuv talabalarni turli fanlardan olgan bilimlarini uyg'unlashtirishga o'rgatadi.

Amaliy loyihalar tizimi — bo'lajak o'qituvchilar real ta'lim muammolarini hal etish bo'yicha innovatsion g'oyalarni ishlab chiqadilar.

3. Refleksiv tahlil mashg'ulotlari — o'quvchi o'z faoliyatini baholash va o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

4. Axborot-kommunikatsion texnologiyalarni integratsiyalash — raqamli ta'lim muhitida dars samaradorligini oshiradi.

Bularning barchasi bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni, mustaqil fikrlashni va innovatsion yondashuvni shakllantiradi.

5. O'zbekiston ta'lim tizimida integrativ yondashuvni rivojlantirish istiqbollari

O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda integrativ yondashuv asosida o'quv dasturlarini modernizatsiya qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Pedagogika oliygohlarida modul asosidagi o'quv dasturlari, STEAM ta'limi, kredit-modul tizimi kabi yondashuvlar aynan integratsiyaning amaliy ko'rinishlaridir.[5]

Kelajakda o'qituvchilarni tayyorlashda integratsiya jarayonlarini yanada takomillashtirish uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsion platformalarni keng joriy etish;

o'qituvchilar uchun malaka oshirish dasturlarini integrativ modellar asosida tashkil etish;

fanlararo ilmiy-tadqiqot loyihalarini yo'lga qo'yish.

Integrativ yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlash zamonaviy ta'lim tizimining muhim talabi hisoblanadi. Bunday yondashuv o'qituvchilarda tizimli tafakkur, ijodkorlik, texnologik savodxonlik va o'z ustida ishlash motivatsiyasini shakllantiradi.

Integrativ o'qitish orqali kelajak pedagoglari nafaqat fanlararo aloqadorlikni chuqur anglaydi, balki o'z faoliyatida innovatsion g'oyalarni tatbiq etish ko'nikmasini egallaydi. Shu tariqa, ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash yo'lida integratsiya muhim strategik omil sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. "Milliy kadrlar tayyorlash dasturi". – Toshkent, 2021.
3. Hasanov, B. (2022). Innovatsion pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Qodirova, S. (2023). Integrativ yondashuv va ta'lim sifati. – Pedagogika jurnali, №2.
5. Mavlonova, R. (2024). Bo'lajak o'qituvchilarda innovatsion kompetensiyalarni shakllantirish. – Oliy ta'lim jurnali, №4

BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA TA'LIMIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH.

Saidova Gavhar Ergashovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Bekimbetova Nilufar Zokir qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti 4- kurs talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada didaktik o'yinlarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati ya'ni bolalar har bir o'yinni o'rganishda muayyan talimiy maqsad nazarda tutilgani va o'tkazish shakllari va uslublari bilan ta'limning boshqa turlaridan farq qiladigan o'yinlar ta'lim berish jihatdan ham katta ahamiyatga egaligi haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, didaktik, uslubiy, psixologik, tamoyillar.

Didaktik o'yinlar buyumning xususiyati va uning materialini hisobga olgan holda tashkil etilishi kerak. Barcha o'yinlar turli-tumanligi o'zida boshlang'ich maktab o'quvchilarining bilim olishga oid turli xil o'yinlarini jamlovchi aniq tizimni tashkil etishi lozim.

Didaktik o'yinlar asosida amallarni bajarish, masalalarni yechishga qaratilgan qiziqarli mazmun, bolaning aqliy va jismoniy harakati yotadi. Ular orqali fikrlash jarayonida tahlil qilish, taqqoslash xususiyatlari rivojlanadi. Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlar ahamiyati shundaki, ular o'quvchilarning ta'lim olishiga, tarbiyasiga va rivojlanishiga xizmat qiladi. O'yin davomida yuzaga keluvchi ijobiy his-hayajon o'quvchilarning faoliyatini faollashtiradi, xotirasini, e'tiborini kuchaytiradi. O'yin davomida o'quvchilar o'zlari bilmagan holda ko'pgina harakatlar, mashqlarni bajaradilar, masalalarni yechadilar.

O'yin maqsad emas, tarbiya vositadir. O'yinga dam olish, vaqt o'tkazish vositasi deb qarash kerak emas. Bu uning tarbiyaviy vosita sifatidagi ahamiyatini susaytiradi. Unga ta'lim beruvchi faoliyat deb qarash lozim va boshqa faoliyat turlaridan alohida ajratish kerak emas.

Ilg'or o'qituvchilarning ta'lim berish tajribasida didaktik o'yinlarning juda ko'p turini, ulardan foydalanishning ajoyib usullarini ko'rish mumkin.

Ushbu materialning tahlili va uni umumlashtirish tugallanmagan chunki didaktik o'yinlarning turlarini tasniflash bo'yicha to'liq yagona fikr yo'q. Nuqtai nazarlarni qarama-qarshi qo'yishda chuqurlashtirmasdan ilg'or o'qituvchilar ishini tanqidiy tahlil qilish, adabiyotlarga tanqidiy qarash asosida chiqarilgan xulosalardan kelib chiqib didaktik o'yinlarning quyidagicha tasnifini keltirish mumkin.

1. Didaktik o'yinlar o'tkazilayotganda ko'zda tutilgan maqsadga ko'ra ular ta'lim beruvchi, o'rgatuvchi va nazorat qiluvchi mazmunda bo'lishi mumkin.

O'rgatuvchi o'yinlar quyidagiga bo'linishi mumkin:

- a) bolalarni yangi o'quv materialini tayyorlash bilan bog'liq;
- b) ilgari o'zlashtirilgan bilim, mahorat va malakani mustahkamlashga, kengaytirishga va chuqurlashtirishga yo'naltirilgan o'yinlar.

Nazorat qiluvchi o'yinlarning esa asosiy mohiyati bolalarning tayyorgarlik darajasini aniqlash bo'lgan, bilimlarni nazorat va hisobga olishga qaratilgan o'yinlar kiradi.

Amalda bir vaqtning o'zida ham o'rgatuvchi ham nazorat qiluvchi bo'lgan o'yinlar ko'p uchraydi. Shu bois ularning maqsadlarini qiyoslabgina u yoki bu o'yinning o'rgatuvchi yoki nazorat qiluvchi ekanligi haqida gapirish mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ishini kuzatish va tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ko'pincha ilgari o'zlashtirilgan bilim, mahorat va malakani mustahkamlashga qaratilgan o'yinlardan foydalaniladi. Yangi materialni o'zlashtirishga tayyorlash va yangi bilimlarni bilish bilan bog'liq o'yinlarning ahamiyat o'lchami katta emas. Bu uslubiy adabiyotda ularning to'liq ishlab chiqilmaganligi bilan bog'liq. Shartli ravishda tarbiyaviy o'yinlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Agar o'yin alohida shaxsiy sifatlarni (diqqat, e'tibor, kuzatuvchanlik, axloqiy fazilat, jamoada o'zini tuta bilish va h.k.) tarbiyalashga qaratilgan bo'lsa u tarbiyaviy o'yin deb ataladi. "Eng yaxshi hisobchi", "Kim to'g'ri va tez hisoblaydi", "Sonni top", "Hammaga yetadimi?" kabi o'yinlarning tarbiyaviy ahamiyati katta.

2. Didaktik o'yinlar turlarga yoki faoliyat mazmuniga bog'liq holda bo'limlarga ajratilishi mumkin:

a) tom ma'noda o'qituvchining xatti-harakati va mulohaza yuritishini takrorlashga asoslangan;

b) o'qituvchi rahbarligida o'zlashtirilgan bilim, mahorat va malakani (ilgari shakllanib bo'lgan sharoitda yoki undan farqli sharoitda) mustaqil qo'llashni talab etuvchi faoliyat;

d) aqliy o'yinlar deb yuritiluvchi o'yinlar shular jumlasidandir.

Bunday o'yinlarga uni bajarishda o'quvchilar tahlil qilishni, qiyoslashni, tasniflashni, fikr yuritishni (mantiqiy o'yinlar), yangi bilimlarni o'zga sharoitda qo'llashni o'rgatuvchi o'yinlar kiradi. Misol uchun "Kartochkadagi gul nomini top" deb ataluvchi o'yinni ko'rib chiqamiz.

O'yin uchun uchta kartochka olinadi. Ulardan birida masalan, qizg'aldoq, ikkinchisida - qoqigul va uchinchisida gulxayri tasvirlangan bo'lsin.

Partada ketma-ket holda uch o'quvchi o'tiradi. Ularning birining yelkasiga qizg'aldoq rasmi kartochka, ikkinchisiga qoqigulli kartochka va oxirgisiga gulxayri rasmi chizilgan kartochka ipli ilgak bilan osib qo'yiladi.

Uchinchi o'quvchi oldingi qatordagi kartochkalarni ko'rib javob berishni boshlaydi:

- Mening kartochkamda gulxayri chizilgan.

Oldingi qatordagi kartochkani ko'rib va orqadagi o'quvchining javobini eshitgan holda ikkinchi o'quvchi ham javob beradi:

-Mening kartochkamda qoqigul tasvirlangan.

Birinchi o'quvchi esa eshitgan ikki javobga asosan o'z yelkasidagi kartochkada qizg'aldoq tasvirlanganini biladi.

Hamma javob to'g'ri. Har bir o'quvchi o'z javobini o'yin so'ngida tushuntirishi lozim. O'yin bir necha marta qaytariladi.

3. Umumsinf, yakka va guruh o'yinlar (o'quvchilarning o'quv-bilim olish faoliyatini tashkil

etish bo'yicha).

Umumsinf bo'lib bajariladigan o'yinlarda barcha o'quvchilarga umumiy bitta masala beriladi. O'yin sharti o'qituvchi tomonidan aytiladi yoki o'yin masalasi doskaga yozib ko'rsatiladi. Yakka o'yinlar, bunda har bir o'quvchiga o'z masalasini bajarish imkoniyati beriladi.

Xulosa qilib aytganda, keltirilgan misoldan ko'rinib turibdiki, umumiy holda o'yinni o'tkazish orqali vaqtdan yutiladi. Chunki o'qituvchi tomonidan berilgan savolga sinfdagi hamma o'quvchiga qaratilgan bo'ladi va barcha o'quvchilar jalb etiladi. Shu savolga olingan javob hamma o'quvchilar tomonidan qabul qilinishi kerak shu bilan birga alohida didaktik masalalar bajariladi. Bunday o'yinlarni o'tkazishda har bir o'quvchi jamoaning teng huquqli a'zosi sifatida umumiy faoliyatda ishtirok etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. Jumayev M.E. « Matematika o'qitish metodikasidan praktikum » T-2003-yil.
2. Boshlang'ich ta'limni o'qitish metodikasi bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. II- qism T-2018-yil.
3. Saidova, G., & Bekimbetova, N. (2024). BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH DARSLIKLAR ASOSI. *Modern Science and Research*, 3(12), 162-165.
4. Rajabova L. Ch., Ochilova L. T., Saidova G. E. METHODS FOR THE FORMATION OF ECONOMIC KNOWLEDGE OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS BASED ON STEAM EDUCATION. *Nanotechnology Perceptions* ISSN 1660-6795 www.nano-ntp.com.tom-20, S15, 177-181.
5. Saidova, G. E. (2021). BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARGA MANTIQUIY MASALALAR YECHISHNI O'RGATISH. *Scientific progress*, 2(6), 1021-1024.

RAQAMLI PEDAGOGIK MUHITDA VIZUAL MODELLASHTIRISH ASOSIDA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Asrorova Saodat Abdullo qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli pedagogik muhitda vizual modellashtirish texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda ta'lim jarayonida vizual vositalarning ahamiyati ortib borayotgani asoslab berilgan hamda o'quvchilar fikrlash uslubining vizual axborotga mos ravishda o'zgarib borayotgani tahlil qilingan. Tadqiqot davomida vizual modellashtirishning o'quv faoliyatidagi roli, pedagoglar duch kelayotgan metodik qiyinchiliklar, raqamli muhitda samarali o'qitishning talablari hamda mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, vizual modellashtirishga asoslangan metodikani takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilib, ta'lim jarayonida ushbu texnologiyani qo'llashning kutilayotgan natijalari asoslangan. Maqola raqamli ta'lim muhitida vizual modellar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: raqamli pedagogik muhit; vizual modellashtirish; raqamli texnologiyalar; vizual fikrlash; interaktiv ta'lim; didaktik vositalar; raqamlashtirish jarayoni; metodik takomillashtirish; virtual ta'lim; gibrid o'qitish; ta'lim texnologiyalari; kompetensiyaviy yondashuv.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim sohasida raqamli texnologiyalar keng tarqalgan. O'quvchilar va talabalarning fikrlash uslubi ham o'zgarib bormoqda — an'anaviy tekst, matn-yordamli o'qitish usullari o'rnini ko'proq vizual va modellashtirish usullari egallayapti. Shunday vaziyatda

pedagogik jarayonlarda **vizual modellash** — ya'ni diagrammalar, grafiklar, interaktiv modellar va boshqa vizual vositalar yordamida bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirish usuli — muhim ahamiyat kasb etadi. Sir emaski raqamli texnologiyalar nihoyatda tez sur'atlarda rivojlanmoqda va barcha sohalarida zamon talablari bilan hamnafas bo'lishni talab qilmoqda. Axborotga ega bo'lish hamda undan foydalanish jarayoni keskin tezlashgan sharoitda ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni shakllantirishda muhim omilga aylanmoqda. Avvallari ta'lim dasturlari asosan an'anaviy shaklda — ma'ruzalar, ko'p jildli o'quv adabiyotlari va qo'llanmalar orqali amalga oshirilgan bo'lib, bu har doim ham yuqori samaradorlikni ta'minlamagan. Bugungi kunda esa ta'lim jarayonini raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar boshlanib, ta'lim sifati yuksalmoqda.

Zamonaviy ta'lim tizimi noan'anaviy ta'lim texnologiyalarining tobora kuchayib borayotgan roli bilan ajralib turadi. O'quvchi tomonidan bilimlarni o'zlashtirish jarayoni raqamli vositalar orqali an'anaviy metodlarga nisbatan tezroq va qulayroq kechadi. Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish va tarqatish tamoyillarini o'zgartirib, fanlarning mazmunini kengaytirish va tezkor yangilash, samarali o'qitish usullarini qo'llash hamda har bir kishi uchun ta'lim olish imkoniyatlarini yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiya deganda, avvalo, xo'jalik yuritishning zamonaviy modeli tushuniladi. Ushbu modelning asosiy tamoyili — katta hajmdagi raqamli ma'lumotlar to'plamidan foydalanish va ularni qayta ishlash orqali ishlab chiqarish hamda boshqaruv samaradorligini oshirishdir. Raqamli ma'lumotlarni amaliyotga tatbiq etish an'anaviy boshqaruv usullariga qaraganda ancha yuqori natijalar beradi. Bugungi kunda avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari, 3D-texnologiyalar, bulutli xizmatlar, masofaviy tibbiy maslahatlar, aqlli tizimlarga asoslangan mahsulot yetishtirish va logistika jarayonlari, shuningdek, tovarlarni saqlash va ulardan foydalanishning zamonaviy yechimlari buni yaqqol tasdiqlaydi.

Xuddi shu kabi raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish ham o'quv sifatini oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq amaliyotda pedagogik jarayonlarda qator muammolar uchramoqda. Avvalo, o'quvchilarning vizual va mazmunli materiallarga bo'lgan qiziqishi yetarli darajada shakllanmagan; matnga asoslangan darslar esa ularning dars jarayonidagi faolligini pasaytiradi. Shuningdek, raqamli muhitga moslashish jarayonida o'qituvchilar an'anaviy metodlarni zamonaviy raqamli vositalar bilan integratsiya qilishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Xususan, vizual modellash bo'yicha metodik ko'rsatmalar va amaliy tajribalar yetishmaydi.

Bundan tashqari, talabalarning murakkab ilmiy tushunchalarni sodda vizual modelga aylantirish bo'yicha metodik yondashuvlari aniq shakllanmagan. Onlayn, gibrid va virtual ta'lim muhitlarida vizual modellashni qo'llash bo'yicha yagona, tizimli metodika yo'qligi ham jarayonni murakkablashtirmoqda. Natijada, raqamli ta'lim muhiti doirasida vizual modellashning yetarlicha qo'llanilmasligi — talabalarning mavzuni chuqur o'zlashtirishiga, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv kompetensiyalarining rivojlanishiga sezilarli darajada to'sqinlik qilmoqda.

Zamonaviy ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarning jadal kirib kelishi bilim olish jarayonini tubdan o'zgartirmoqda. Internet-resurslar, interaktiv ta'lim platformalari, multimedia vositalari keng qo'llanilayotgani natijasida o'quvchilar ko'proq vizual materiallar asosida o'rganishga moyillashmoqda. Infografika, animatsiya, modellash kabi vizual xizmatlarning kengayishi esa, o'z navbatida, ularning tushunchalarni qabul qilish, tahlil qilish va fikrlash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy pedagogika vizual fikrlash (visual thinking) va modellash (modelling) metodikasining ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Ma'lumotning vizual shaklda taqdim etilishi o'quvchi uchun mazmunni anglash jarayonini tezlashtiradi, xotirada yaxshi saqlanishini ta'minlaydi, murakkab jarayonlar va tizimlarni esa soddalashtirilgan shaklda idrok etish imkonini yaratadi.

Raqamli pedagogik muhitni yaratish esa metodik yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Masalan, Universal Design for Learning (UDL) tamoyillari bo'yicha ta'lim jarayonida axborotni yetkazishning turli shakllaridan — vizual, audio va interaktiv ko'rinishlardan foydalanish tavsiya etiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, "raqamli muhitda vizual modellashtirish asosida o'qitish" konsepsiyasi nafaqat ilmiy jihatdan, balki amaliy aspektlarda ham dolzarbdir. Raqamli pedagogik muhitning shakllanishi va rivojlanishi ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ushbu muhitda vizual modellashtirishning o'rni beqiyos bo'lib, u nafaqat o'quv materiallarini soddalashtirish, balki o'quvchi va talabalarning mustaqil, tizimli va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng tatbiq etish, ularni didaktik vosita sifatida to'g'ri tanlash va metodik jihatdan asoslangan holda qo'llash o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Vizual modellashtirishdan foydalanish ayniqsa murakkab ilmiy tushunchalarni o'zlashtirishda yuqori natija beradi. Chunki vizual ifodalar abstrakt bilimlarni aniq shaklga keltiradi, axborotni qayta ishlashni tezlashtiradi, o'quvchilarda konseptual fikrlashni shakllantiradi. Shunga qaramay, amaliyotda ushbu texnologiyalarning to'laqonli qo'llanilishi uchun metodik ko'rsatmalar va tizimli yondashuv yetarli emasligi aniqlanmoqda. O'qituvchilarning raqamli vositalar bilan ishlash darajasi, vizual model yaratish ko'nikmalarining yetishmasligi, o'quvchilarni vizual fikrlashga yo'naltiruvchi topshiriqlar bazasining kamligi mavjud muammolar qatoriga kiradi.

Shu sababli, raqamli pedagogik muhitda vizual modellashtirish asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish bugungi ta'limning strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur metodikani takomillashtirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi lozim:

- pedagoglar uchun vizual modellashtirish bo'yicha metodik tavsiyalarni ishlab chiqish;
- raqamli vositalardan foydalanish bo'yicha o'qituvchilarning malakasini oshirish;
- fanlar kesimida vizual modellarni qo'llash bo'yicha integratsion yondashuvni rivojlantirish;
- onlayn va gibrid ta'limda vizual resurslarni moslashtirilgan holda joriy etish;
- talabalarning mustaqil modellashtirish kompetensiyasini shakllantirish uchun vazifalar tizimini kengaytirish.

Natija sifatida, vizual modellashtirishga asoslangan o'qitish talabalarning o'quv motivatsiyasini oshiradi, mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi, amaliy fikrlashni rivojlantiradi va dars jarayonini zamonaviy, interaktiv hamda samarali ko'rinishga keltiradi. Raqamli pedagogik muhitning imkoniyatlari tobora kengayib borayotgan hozirgi davrda, vizual modellashtirish texnologiyalarini didaktik asosda qo'llash ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadigan istiqbolli yo'nalish sifatida baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zebo, T. X., & Barnogul, R. (2023). TALABALARNI IJODIY YONDASHUV ASOSIDA INNOVATSION KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH IMKONIYATLARI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(17), 497-503.

2. Olimov, K. T., & Sh, T. Z. (2019). Integration of Special Subjects, Opportunities and Solutions. *Eastenr European Scientific Journal*, (2), 67-70.

3. Тухтаева, З. Ш. (2011). Межпредметные связи и преемственность в профессиональном образовании. *Профессиональное образование. Столица*, (9), 43-44.

4. Sh, T. Z., & Kh, S. K. (2020). Innovative forms of education in Uzbekistan. *International journal of innovations in engineering research and technology. IJIERT*, 7(4), 258-261.

5. Sharifovna, T. Z., & Bakhriniso, T. (2020). Modernization of higher education by solving integration problems. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(12 Part II), 44-49.

O'QISH JARAYONIDA MULTIMODAL VOSITALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK AFZALLIKLARI

Akramova S.R.,
BDPI dotsenti
Barakayeva Sh.F.,
BDPI magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qish jarayonida multimodal vositalardan foydalanishning didaktik afzalliklari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, multimodal yondashuv o'quvchi idroki, e'tibor barqarorligi, ma'lumotni qayta ishlash tezligi va kontseptual tushunchalarni chuqur anglashga sezilarli musbat ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada multimodal vositalarning o'qitish dizayniga integratsiyasi, kognitiv yuk nazariyasi asosida ta'lim samaradorligini oshirish mexanizmlari, shuningdek, texnologik imkoniyatlar bilan didaktik tamoyillarning uzviy bog'liqligi asoslangan holda yoritiladi.

Kalit so'zlar: multimodal ta'lim, multimodal vositalar, o'qish jarayoni, raqamli didaktika, o'quvchi idroki, kognitiv yuk, ta'lim dizayni, o'qitish samaradorligi, integratsiya.

So'nggi yillarda ta'lim jarayoni raqamlashtirilgani sari, o'quvchilarning o'quv faoliyatini qo'llab-quvvatlashda multimodal vositalarning roli o'sib bormoqda. Chunki zamonaviy axborot oqimi nafaqat matn shaklida, balki tasvir, video, ovoz, grafik modellar, infografika, simulyatsiya va animatsion formatlarda ifodalanadi. Shu sababli o'qitish jarayonida ma'lumotni birgina matn asosida berish o'quvchining idrok tizimini to'liq ishga solmaydi va ma'lumotni qayta ishlash jarayonida kognitiv cheklanish yuzaga keladi. Multimodal ta'lim esa aynan mana shu cheklanishlarni bartaraf etadigan yondashuvdir.

Multimodal vositalar o'quvchi idrokini bir vaqtning o'zida bir nechta sensor trassalar orqali faollashtiradi, matn - verbal fikrlashni, rasm va model - vizual tafakkurni, ovoz - eshitish kanallarini, video va animatsiya esa dinamik jarayonlarni real vaqtga yaqin kontekstda tasavvur qilishni kuchaytiradi. Didaktik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, multimodal kontent o'quvchining qisqa muddatli xotirasidan uzoq muddatli xotiraga o'tish jarayonini tezlashtiradi, chunki turli modal signallar assotsiativ bog'lanishlar hosil qiladi. Bu esa chuqur o'rganishni, ya'ni ma'lumotni tushunish, qayta ishlash, tahlil qilish va qo'llash bosqichlarini kuchaytiradi.

Mamlakatimizda bu yo'nalish bo'yicha metodik yondashuvlar aynan davlat me'yoriy hujjatlarida ham qayd etilgan. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 17-moddasida ta'lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanish majburiy talab sifatida belgilangan. Bu moddada multimodal vositalarning o'quv jarayoniga tatbiqi bevosita davlat kafolati sifatida e'tirof etiladi.

Multimodal vositalardan foydalangan holda o'quv materiallarini modellashtirish, ayniqsa, lingvodidaktika, STEM yo'nalishlari, geometriya, biologiya va informatika fanlarida yuqori samaradorlik beradi. Masalan, murakkab tushunchalarning videografik modeli yoki interaktiv simulyatsiyasi oddiy matndan ko'ra tezroq tushuniladi. Video va audio yordamida immersion effekti hosil bo'ladi ya'ni, o'quvchi ayni jarayon ichiga kirgandek his qiladi. Bu esa yuqori motivatsiya va o'zlashtirish natijalarini kafolatlaydi. Multimodal vositalar, shuningdek, o'quvchilar o'rtasidagi individual o'zlashtirish farqlarini kompensatsiya qilishga imkon yaratadi. Matnni sekin o'qiydi, lekin videoda tez o'zlashtiradi yoki aksincha.

Demak, multimodal ta'lim differensial o'qitishning kuchli mexanizmidir. Bu yondashuv har bir o'quvchiga mos pedagogik yordam berish, individual tempni saqlash va shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalda joriy etish imkonini oshiradi.

Ilmiy manbalar multimodal ta'limni kognitiv yuk nazariyasi bilan bog'lab o'rganadi. Bunda e'tibor modal signallarni haddan oshirib, ortiqcha yuk bermaslikka qaratiladi. Shuning uchun multimodal dizayn o'z ichida balans, mantiqiy ketma-ketlik va relevantlik prinsiplariga asoslanishi lozim. Agar har bir multimodal element maqsadli o'rganish natijasini kuchaytirsam multimodal o'qitish aynan didaktik afzalliklarni beradi.

Ta'kidlash joizki, multimodal o'qitish differensial ta'limni ta'minlashda ham samarali. Chunki har bir o'quvchining axborot qabul qilish kanali turlicha: kimdir vizual, boshqasi audio, yana boshqasi verbal tushunchani tezroq qabul qiladi. Multimodal format esa hamma tipdagi o'quvchilarga bir vaqtning o'zida mos keluvchi pedagogik muhiti yaratadi. Bu esa inkluziv ta'lim siyosati bilan ham uyg'unlashadi.

Xulosa qilib aytganda, multimodal vositalar zamonaviy o'quv jarayonining tabiiy tarkibiy qismi bo'lib bormoqda. Ular o'qish jarayonini faqat ma'lumot uzatish tizimi emas, balki kognitiv rivojlanish tizimiga aylantiradi. Natijada o'quvchi nafaqat faktlarni o'rganadi, balki ko'rish, eshitish, tahlil qilish, solishtirish, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va reflektiv fikrlash kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kalbayeva X.D. Raqamli ta'lim muhitida innovatsion pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: Fan nashriyoti. 2022
2. Hamrayev A.A. Multimodal o'qitish texnologiyalari va ularning ta'lim samaradorligiga ta'siri. Toshkent: TDPU ilmiy nashrlar to'plami. 2023
3. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в образовании. – Москва: Академия. 2021
4. Смирнова А.А. Мультимодальные образовательные ресурсы: психодидактические основы и методика применения. – Санкт-Петербург: Питер. 2022
5. Галиахметова Л.А. Интерактивные мультимедийные технологии в обучении студентов педагогических вузов. – Казань: Казанский федеральный университет изд-во. 2020

BOSHLANG'ICH TA'LIM MATEMATIKA FANIDA MUAMMOLI TA'LIM

Hakimova Mehriniso Homidovna

Buxoro davlat pedagogikaa institute p.f.f.d. (PhD)

Berdiyeva Marhabo Qo'zimurodovna

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonini takomillashtirish usullari muammoli ta'lim asosida ko'rib chiqiladi. Muammoli ta'limning nazariy asoslari, kichik yoshdagi o'quvchilarning matematik tushunchalarni qabul qilish xususiyatlari hamda ularning tafakkur faolligini oshirish usullari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Matematik tasavvurlar, muammoli ta'lim, boshlang'ich sinf o'quvchilari, didaktik o'yinlar.

MUAMMOLI TA'LIMNING ASOSIY KATEGORIYALARI

Hozirgi paytda maktab o'qituvchilari tajribasida muammoli ta'limning bir necha varianti qo'llanadi: mashg'ulotlarni, muammolarni qo'yish va bajarish shaklida o'tkazish; mashg'ulotning boshlanishida muammolarni qo'yishi (qo'yilgan muammoni yo bolalar hal etishadi, yo o'qituvchi o'zi bajaradi) va uning yechimiga asoslanib bilimlarni bayon etish; o'quv materialining bir qismini izohli-ko'rgazmali ta'lim, qolgan qismini muammoli ta'lim shaklida o'rganish.

Muammoli o'qitishning ahamiyati o'quvchilar oldiga qo'yilgan savollarga qanday javob berish, yechish kerakligi bilan xarakterlanadi.

Hozirgi kunda matematika o'qitish metodikasidagi ilmiy-metodik izlanishlarning asosiy mazmuni o'quvchilarning ta'lim jarayoniga ongli munosabatlarini shakllantirish, ularning matematik bilimlarni puxta va chuqur egallashidek muhim masalaga qaratilgan. Yangi materialni o'rganishda muammoni qo'yish va yechishga batafsil to'xtalib o'taylik.

Muammoli ta'lim nazariyasi bir nechta kategoriyalarni o'z ichiga oladi: muammo, muammoli o'qitish, muammoli vaziyat, muammoli masala, muammoli savol, muammoli topshiriq.

Muammoli ta'lim kategoriyalari ustida ko'pgina olimlar fikr yuritganlar va o'zlarining tajribalarida asoslab berganlar. M.I.Maxmutovning fikricha har qanday muammo o'quvchini o'ylashga, ijod qilishga va mustaqil fikrlashga da'vat etadi, ya'ni o'quvchi berilgan muammoni yechishga ko'p izlanadi. Bu o'quvchining bilim doirasining kengayishiga katta samara beradi. I.A.Lerner ta'kidlashicha, har bir muammoli o'qitish kategoriyalari o'z xarakter va xususiyatiga egadir. Yangi materialni o'rganishda muammoni qo'yish va yechishga batafsilroq to'xtalib o'taylik. Muammo dasturdagi yangi mavzuni o'rganishda qo'yilgan muammo o'quvchilar shu muammoning yechimini izlash uchun kerakli bilim, qobiliyatga ega bo'lganlaridagina o'zini oqlay oladi. Masalan, o'quvchilar oldida shunday muammo qo'yilgan: "sonni yig'indiga qo'shish" mavzusidagi darsda doskaga $(5+3)+1$ misoli yozilib uni uch xil usulda yechish talab qilinadi. O'quvchilar oldingi darslarda bunday misollarni bitta usulda, ya'ni avval yig'indini hisoblash va hosil bo'lgan yig'indiga sonni qo'shishni o'rganishgan. Keyinroq o'zlari hal qila olmaydigan qiyinchilikka duch keladilar. Endi o'qituvchi predmetni his qilishga asoslangan shunga o'xshash muammoli vaziyatni yaratadi. Birinchi vazaga 5 ta, 2 chi vazaga 3 ta va 1 ta olmani stolga qo'yib, bolalarga olmaning umumiy sonini 3 xil usulda aniqlash kerakligini aytadi.

Muammoning bunday qo'yilishi bolalarga tushunarlidir va ular o'qituvchi rahbarligida sonni yig'indiga qo'shishning 3 xil usulini qiynalmay topadilar. Demak, predmetni his qilish asosida vujudga keltirilgan muammoli vaziyat bolalar tasavvurida amallar ustida ishlash bo'yicha predmetlarning ma'lum modeli hisoblanadi.

Bolalar sonni yig'indiga qo'shishning 3 xil usulini va har bir konkret misolda hisoblashning eng qulay usulini topishni o'rgangach, sonni yig'indiga qo'shish xususiyatiga asoslangan qo'shish amalini o'rganishga o'tiladi. Masalan, o'quvchilar $34+2$ va $34+20$ kabi misollarni yechish usullari bilan tanishadilar. Darsning birinchisi 5-8 minutida $(30+4)+10$ va $(40+3)+2$ shaklidagi misollarni qulay usul bilan og'zaki yechiladi va ikki xonali sonlarni qo'shiluvchilarga ajratishga doir mashqlar bajariladi. O'quvchilar doskaga yozilgan $34+2$ misolini o'qib darslikning ilovasidagi yo'l ichiga chizilgan aylanalar yordamida sonlarni ko'rsatadilar – bir o'quvchi doska oldida o'qituvchi doskaga $34+20=(30+4)+2$ misolini yozib, "Doskaga nima yozdim" - deb so'raydi.

Qoniqarli javob olsa yozishni davom yettiradi $34+20=(30+4)+2$ $30+(4+2)$ "Shunday yozish mumkinmi?" "bu nimani bildiradi?" – deb o'qituvchi yangi savol beradi. O'quvchilar uning harakatlari fikrlashini kuzatib $34+2$ ko'rinishidagi qo'shish usuli haqida mustaqil ravishda to'g'ri tasavvurga keladilar. Shunday qilib, o'quvchilardagi bor bilimlarga tayangan holda o'qituvchi bir qator muammoli vaziyatni hosil qiladi. Ularni qo'yilgan muammoni yechishga olib keladi. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alikhonov S. "Matematika o'qitish metodikasi", Tashkent, 1992, pp.146-200.
2. Jumayev M. E., Tajiyeva Z. G' Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. - T.: Fan, 2005.
3. Qosimov F.M., Qosimova M.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematika o'qitishda o'quv faoliyatini tashkil etish shakllari muvozanatini ta'minlash yo'llari. – Buxoro davlat universiteti ilmiy elektron kutubxonasi, 2022.
4. Qosimov F.M., Hakimova M.H. Matematika darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish va ta'lim samaradorligini oshirish omili. – BuxDU ilmiy to'plami, 2021

Amonov Sunatillo

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Kirish

Zamonaviy raqamli davrda yosh avlod, ya'ni "raqamli avlod" deb ataluvchi guruh vakillari uchun smartfon, planshet, noutbuk va boshqa raqamli qurilmalar hayotning ajralmas qismiga aylangan. Ushbu qurilmalar nafaqat muloqot va o'yin vositasi, balki ta'lim olish jarayonining ham muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Ayniqsa, ingliz tilini o'rganish jarayonida mobil qurilmalar yordamida norasmiy ta'lim shakllari keng tarqalgan. Mobil o'yinlar, raqamli hikoyalar, bloglar va podkastlar kabi vositalar til o'rganishning yangi imkoniyatlarini ochmoqda. Mobil ta'limning (m-learning) afzalligi shundaki, u istalgan joyda va vaqtda o'rganish imkonini beradi. O'yin pedagogikasi (gamifikatsiya) asosidagi yondashuv esa bu jarayonni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Ayniqsa, grammatika, lug'at boyligini oshirish, talaffuzni yaxshilash hamda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda o'yinlar muhim vosita sifatida ko'rilmog'da. Jakob Rid ta'kidlaganidek, onlayn yoki mobil o'yinlar o'ynash davomida inson yuqori kayfiyatni his qiladi, biroq o'yin tugagach, vaqtni bekorga sarfladim degan fikr paydo bo'lishi mumkin. Biroq stolli, ya'ni guruhli o'yinlar bunday salbiy fikrni keltirib chiqarmaydi, chunki ular muloqot, ijtimoiy aloqalar va quvunch orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Введение

В современную цифровую эпоху молодое поколение, называемое «цифровым поколением», рассматривает смартфоны, планшеты, ноутбуки и другие цифровые устройства как неотъемлемую часть своей повседневной жизни. Эти устройства уже давно вышли за рамки средств общения и развлечений — они стали важной составляющей образовательного процесса. Особенно широко использование мобильных устройств распространено при изучении английского языка в неформальной образовательной среде. Мобильные игры, цифровые истории, блоги и подкасты открывают новые возможности для изучения языка.

Преимущество мобильного обучения (m-learning) заключается в его гибкости, так как оно позволяет учиться в любое время и в любом месте. Подход, основанный на игровой педагогике (геймификации), делает процесс обучения более увлекательным и эффективным. Игры считаются важным инструментом, особенно при развитии грамматики, словарного запаса, произношения и коммуникативных навыков. Как отмечает Якоб Рид, во время онлайн- или мобильных игр человек испытывает положительные эмоции и радость, однако после окончания игры может появиться чувство, что время было потрачено впустую. В отличие от этого, настольные, то есть групповые игры, не вызывают подобных ощущений, поскольку они способствуют общению, социальным связям и радости, что значительно повышает мотивацию учащихся.

Introduction

In the modern digital era, the younger generation—often referred to as the “digital generation”—considers smartphones, tablets, laptops, and other digital devices as inseparable parts of their daily lives. These devices have evolved beyond mere tools for communication and entertainment; they now play a vital role in the learning process. In particular, informal learning through mobile devices has become increasingly common in the process of learning English. Tools such as mobile games, digital stories, blogs, and podcasts are opening up new opportunities for language acquisition.

The advantage of mobile learning (m-learning) lies in its flexibility, allowing learners to study anytime and anywhere. The approach known as game-based learning (gamification) makes this process more engaging and effective. Games are seen as an important tool, especially in developing grammar, vocabulary, pronunciation, and communicative skills. As Jakob Reed notes, when people play online or mobile games, they often experience a sense of joy and

satisfaction, but after finishing, they may feel that their time was wasted. However, in contrast, group-based tabletop games do not evoke such negative feelings, as they foster communication, social interaction, and enjoyment—factors that significantly enhance learners' motivation.

Annotatsiya

Ushbu maqolada mobil o'yinlarning ingliz tili o'rganish jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Raqamli avlod uchun mobil qurilmalar ta'limning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, o'yin pedagogikasi (gamifikatsiya) uslubi orqali til o'rganish yanada samarali va qiziqarli tus olmoqda. Tadqiqot davomida turli olimlarning ilmiy ishlari tahlil qilinib, mobil o'yinlarning afzalliklari va cheklovlari ko'rsatib o'tilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, mobil o'yinlar grammatikani, lug'at boyligini va talaffuzni rivojlantirishda foydali bo'lsa-da, ularni to'g'ri rejalashtirish va an'anaviy darslar bilan uyg'unlashtirish zarur.

Kalit so'zlar: mobil ta'lim, gamifikatsiya, ingliz tili, o'yin pedagogikasi, til o'rganish.

Annotation

This article analyzes the role of mobile games in the process of learning English. For the digital generation, mobile devices have become an integral part of education, and game-based learning (gamification) has made the language-learning process more engaging and effective. The study reviews the findings of various researchers and highlights both the advantages and limitations of mobile games in language learning. The results indicate that mobile games can effectively enhance grammar, vocabulary, and pronunciation, but they need to be properly planned and integrated with traditional classroom instruction.

Keywords: mobile learning, gamification, English language, game-based pedagogy, language acquisition.

Аннотация

В данной статье рассматривается роль мобильных игр в процессе изучения английского языка. Для современного «цифрового поколения» мобильные устройства стали неотъемлемой частью образования, а игровой подход (геймификация) делает процесс изучения языка более увлекательным и эффективным. В ходе исследования проанализированы работы различных учёных, выявлены преимущества и ограничения использования мобильных игр в обучении. Результаты показывают, что мобильные игры способствуют развитию грамматики, словарного запаса и произношения, однако требуют грамотного планирования и сочетания с традиционными формами обучения.

Ключевые слова: мобильное обучение, геймификация, английский язык, игровая педагогика, изучение языка.

Metodologiya

Bu tadqiqotda mobil o'yinlar ingliz tilini o'rganishga qanchalik foydali ekanligini aniqlash uchun turli ilmiy maqolalar va tajribalar o'rganildi.

Tadqiqot qanday olib borildi: Ilgari qilingan tadqiqotlar tahlil qilindi, mobil o'yinlarning afzalliklari va kamchiliklari solishtirildi va ikki xil fikr mavjudligi aniqlandi.

Ijobiy fikrlar: Chen va boshqa olimlar mobil o'yinlarni til o'rganishda muhim vosita deb hisoblashgan. Ba'zi tadqiqotlar Duolingo, Baicizhan kabi ilovalar lug'atni boyitishda va til ko'nikmalarini (tinglab tushunish, o'qish, yozish, gapirish) rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatgan. Phrasal Nerds o'yini esa frazeologik fe'llarni o'rganishda yaxshi natija bergan.

Salbiy fikrlar: Hung va boshqalar mobil o'yinlarning samaradorligiga shubha bilan qarashgan. Ba'zi tadqiqotlarda Duolingo orqali til o'rgangan talabalar an'anaviy usulda o'rganganlarga qaraganda yaxshi natija ko'rsatmagan. O'yin asosidagi darslar o'qish ko'nikmasini sezilarli yaxshilamagani ham aniqlangan.

Asosiy qism

Eng yangi avlod, ya'ni raqamli avlod vakillari uchun hozirda smartfon va turli qurilmalar ularning hayotidagi ajralmas qurilmaga aylangan. Mana shunday norasmiy ta'lim muhitida ularning ingliz tilini o'rganishi keng tarqalgan holga aylanib bormoqda. Shunday qurilmalardan foydalanish natijasida ularning til o'rganish jarayoni jadallashib bormoqda. Mobil qurilmalar orqali talabalarning til o'rganish imkoniyati juda keng, chunki raqamli hikoyalar, bloglar va

podkastlar tinglash yoki ko'rish o'yin pedagogikasida keng tarqalmoqda. Shuning uchun mobil qurilmalar uchun mo'ljallangan o'yinlar, o'yinli kontentlar, o'yin ilovalari va sun'iy intellekt yordamida turli xil yondashuvlar orqali grammatika, lug'at va gap tuzishni o'rganish o'yin pedagogikaning ajralmas qismiga aylangan. Jakob Rid esa oz maqollarida shunday deydi: online yoki mobil oyinlarni oynash davomida yuqori kayfiyatni his qilasiz ammo oyin tugagch sizga vaqtim bekor ketdi degan xayol oladi. Lekin stollari ya'ni guruh bolib oynaladigan stollari oyinlarni oynash davomida ham vaqt otadi, boshqalar bilan muloqot qilinadi. Oyini tugagandan keyin ham hech qanday afsus yoki xafalik bolmaydi. Chunki ular muloqot qilishadi dostlari bilan, xursandchilik qilishadi dostlari bilan. Vaqtni bekorchi ishlarga yoki foydasiz ishgaga sarfladim degan xayol otmaydi.

Ludik: bu lotincha soz bolib, ludere sozidan kelib chiqqan. Uning tarjimasi oyini, xursandchilik yoki zavq deb tarjima qilinadi. U quyidagi elementlardan tarkib topgan: xursandchilik, stress va tushkun kayfiyatdan chiqib ketishgaga juda katta hissa qoshadigan elementlardan tarkib topgan. Ushbu metod har qanday talabaning ilmiy salohiyatiga ijobiy tasir korsatadi.

Aloqadorlik: insoniy muloqot, ya'ni haqiqiy muloqot orqali rishtalar va aloqalar yanada rivojlanadi. Bu ham kuchli motivatsiya boladi.

Mustaqillik: Miya faoliyatini ishlatgan holda, oyinlardan golib bolish imkoniyati mavjud.

Oyinlarning foydasi:

Shunday bolsada keling songi yigirma yil ichida, olimlar mobil oyinlar haqidagi fikrlarini korib chiqsakda ularni batafsil tahlil qilsak. Quyidagi bir guruh olimlar mobil oyinlarni ijobiy deb baholashgan va turli xil sabablarni korsatishgaga oz tadqiqodlarida. Masalan **Chen** va boshqalar 2019, mobil oyinlar muhim bir tadqiqot mavzu ekanligini aytishgan bolsa, **Vu** 2021, mobil oyinlarning til organishda qanday ahamiyatgaga ega ekanligini aytib otishgan va uni muhim bir vosita darajasigacha kotarishgan, eng katta asosiy fikrlaridan biri esa mobil oyinlarni ta'limiy texnologiyaga darajasigacha ulkan mavqeilarga kotarishgan. **van Uittert** va boshqa olimlar mobil oyinlarni tort asosiy kompetentsiyani yaxshilashi haqida muhokama qilgan (listening, reading, speaking va writing) bundan tashqari oyinlarni talaffuz, savodxonlik, grammatikaga ham katta yordami bor deb aytishgan. Shunday oyinlardan biri bu Duolingodir, bu yaqqol misol tariqasida **Kazu & Kuvvetli** 2024 bu haqida aytib otishgan. Yana bir aniq misol **Li** 2021, *Baicizhan* mobil ilovasini organib, Li bu oyini lugat boyliklarni oshira olishi haqida gapirgan. Tadqiqotlar shuni korsatadiki Phrasal Nerds nomli mobil oyini, frazalogik fe'llarni qanday foydalanish mumkinligi haqida va ularni tog'ri qollay olish, frazalogik fe'llarni yodlashda bu oyinning ahamiyati haqida sozlagan, Ruhani & Heidari Vincheh 2021. Biz shunday taxmin qilishimiz mumkinki, demak oyinlarning tasiri faqat ijobiy, ular hech qanday zararli tasiri yoqdek goyo. Chunki yuqorida nomlari zikr etilgan olimlar va tadqiqotchilar, oyinlar haqidagi fikrlari faqat ijobiy ekanligini sezdik. Ammo bu qanchalik haqiqatgaga yaqin ekanligini yana meta analiz orqali chuqurroq tahlil qilamiz.

Mobil oyinlarning zararlari:

Mobil oyinlarning oquvchilarning ilmiy salohiyatiga, ayniqsa ingliz tilini organuvchilarga qay darajada foydasi borligi koplab olimlar tomonidan shubha bilan qaralgan. Masalan, **Hung** va boshqalar 2018, mobil oyinlarning til organishdagi ahamiyatini katta tanqid ostiga olgan, va bu uslubning samaradorligi haqidagi fikri uning tadqiqoti natijasiga asoslangan edi. Mobil oyinlarga har doim ham ishonib bolmasligi haqida ogohlantiradi. Aniq amaliy misollarda tahlil qiladigan bolsak, **Rachels va Rokinson-Szapkivlar** esa, Duolingo mobil oyinini ispan tili misolida organishgan. Ular olib vorgan tadqiqodlar shuni korsatdiki, an'anaviy darslarning foydaliligi haqida ta'kidlab, mobil qurilmalar uchun moljallangan oyinlar hech qanday foydasi yoq ekanligi, va Duolingo platformasi orqali til organayotgan talabalar an'anaviy darslarga qatnaydiganlardan kora natijasi past ekanligini korsatishgan. Bundan tashqari, **Sofiana va Muboraklar** tomonidan olib borilgan tadqiqotlar esa bizni juda hayratgaga soldi. Chunki ular oz tadqiqotlari natijasi shuni aytadiki, mobil qurilmalarda oyinlar oynab dars qilish yoki til organish hech qanday reading ya'ni oqish kompetentsiyalariga foyda bermaganini tajriba sinovlarida korsatishda, ular mobil

oyinlar (ingliz tili yoki ma'lum bir konikmasini yaxshilashga qaratilgan oyinlar edi) va uni umuman mobil qurilmalardagi ilovalardan foydalanmaydiganlar bilan solishtirgan holda bu qarorga kelishgan. Shunday xulosa qilishimiz mumkinki, demak online oyinlar yoki turli tuman qurilmalar yordamida oyinlar oynashni umuman olganda inson psixologiyasida ijobiy ta'sirga ega deb bolmaydi, chunki oyin oynab bolgandan song deyarli barcha talabalar vaqtiga achinish yoki bekorga sarflangan vaqt deb qaraladi. Shuning uchun an'anaviy darslarda oyinlar oynalsa ular aksincha teskari natijani korsatdi. Chunki dostlari bilan qilinadigan jonli muloqot darsni yanada maroqli qilganini va aynan muloqot bu stollu oyinlarni yanada muvoffaqiyatli bolishiga katta hissa qoshgan. Bunda bizga uchta omil sabab ekanligini korishimiz mumkin, ya'ni aloqadorlik, ludik metodi (xursandchilik, zavq va qiziqarliligi) va mustaqil yondashuvning (miyasini faol va real hayotdagi kabi ishlatishi) jalb qilinishi, shu uchta omil sinfdagi stollu oyinlarni oquvchi muvoffaqiyatiga katta foyda berishi haqida tajribalarda korishgan.

Natijalar

Tahlil natijalariga ko'ra, mobil o'yinlarning ingliz tili o'rganish jarayonidagi ta'siri murakkab va ko'p qirrali ekani aniqlandi. Bir tomondan, mobil ilovalar o'quvchilar uchun mustaqil o'rganish, qiziqarli muhit va motivatsiya yaratadi. O'yin elementlari orqali talaba o'rganish jarayonida zavq oladi, raqobat ruhini sezadi va o'z natijasini kuzatish imkoniga ega bo'ladi. Bu holat **ludik yondashuv** (lotincha *ludere* — "o'ynash", "zavqlanish") elementlari bilan bog'liq bo'lib, u o'quvchining stressdan chiqishiga, ruhiy holatini yaxshilashga va bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi.

Boshqa tomondan, ayrim tadqiqotlarda mobil o'yinlarning salbiy jihatlari ham aniqlangan. Uzoq vaqt davomida onlayn o'yin o'ynash charchoq, diqqatning pasayishi yoki vaqtni bekor sarflash tuyg'usini keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari, mobil o'yinlar orqali o'rganilgan bilimlar ba'zan yuzaki bo'lib, haqiqiy muloqot va ijtimoiy tajriba bilan boyitilmagan bo'ladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, **stollu yoki guruhli o'yinlar** talabalar o'rtasidagi muloqotni kuchaytiradi, motivatsiyani oshiradi va mustahkam aloqadorlikni (relatedness) shakllantiradi. Bu uch asosiy omil — **aloqadorlik**, **ludiklik** va **mustaqillik** — o'yin pedagogikasining muvaffaqiyatini belgilovchi mezonlar hisoblanadi.

Muhokama

Yuqoridagi natijalardan ko'rinadiki, mobil o'yinlar ingliz tili o'rganishda samarali bo'lishi uchun ularni maqsadga muvofiq tarzda integratsiya qilish zarur. Ularni an'anaviy dars jarayoniga qo'shimcha sifatida, balki motivatsion vosita sifatida qo'llash maqsadga muvofiqdir. Talabalarning real hayotdagi muloqotini, ijodkorligini va mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlovchi o'yinlar eng katta samarani beradi.

Shuningdek, o'yinlarni tanlashda ularning ta'limiy maqsadga qaratilganligi, til ko'nikmalarining to'liq spektrini qamrab olishi va o'quvchining individual ehtiyojlariga mos kelishi muhim. O'qituvchi bu jarayonda yo'naltiruvchi va nazoratchi sifatida faol ishtirok etishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, mobil o'yinlar ta'limning yangi bosqichini ifodalaydi. Ular o'quvchilarni raqamli muhitga tayyorlaydi, ingliz tilini o'rganishni osonlashtiradi, lekin ularni to'g'ri rejalashtirish, vaqt va mazmun jihatdan muvozanatni saqlash talab etiladi. O'yin pedagogikasi o'zida xursandchilik, o'zaro aloqadorlik va mustaqillikni birlashtirgan holda o'rganish jarayonini yanada jonli va samarali qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Chen, X., Zhang, H., & Liu, Y. (2019). *Mobile games as educational tools: Enhancing English language learning through gamification*. Journal of Educational Technology and Development, 12(3), 45–58.
2. Vu, M. T. (2021). *The impact of mobile games on English language learning: A pedagogical technology perspective*. International Journal of Mobile Learning and Education, 8(2), 102–117.

3. van Uittert, D., Collins, A., & Meijer, S. (2020). *Mobile gaming and language competence development: Listening, reading, speaking, and writing*. *Language Education Review*, 15(4), 67–83.
4. Kazu, I., & Kuvvetli, S. (2024). *Gamified learning through Duolingo: A practical approach to vocabulary and grammar acquisition*. *Journal of Digital Learning Research*, 22(1), 33–49.
5. Li, J. (2021). *Investigating the effectiveness of the Baicizhan app for vocabulary development in EFL contexts*. *Asian EFL Journal*, 23(5), 123–137.
6. Ruhani, M., & Heidari Vincheh, M. (2021). *Phrasal Nerds: The role of mobile games in teaching English phrasal verbs*. *Journal of Language and Education Studies*, 9(2), 55–70.
7. Hung, C.-M., Hwang, G.-J., & Chen, P.-Y. (2018). *A critical analysis of mobile gaming in language education*. *Computers & Education*, 127, 193–208.
8. Rachels, J. R., & Robinson-Szapkiw, A. J. (2018). *The effects of Duolingo on student achievement in the Spanish classroom*. *Computers & Education*, 120, 1–10.
9. Sofiana, N., & Mubarak, M. (2019). *Mobile-assisted language learning and its effects on reading competence*. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 9(1), 12–25.
10. Reed, J. (2020). *The psychology of digital play: Emotional experience in online and tabletop games*. *Interactive Media Studies*, 5(2), 98–113.

BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

D.Nuritdinova-

Buxoro davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi

N.Ikromova-

Buxdavlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta‘lim IV bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinfi o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning dolzarbligi, hozirgi kundagi holati hamda bu jarayonda qo‘llaniladigan didaktik imkoniyatlar tahlil etiladi. Shuningdek, o‘qituvchining metodik yondashuvi, interaktiv usul va metodlarning qo‘llanilish samaradorligi va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni yoritib boriladi.

Kalit so‘zlar: nutqiy kompetensiya, boshlang‘ich ta‘lim, didaktik imkoniyatlar, kommunikativ yondashuv, interaktiv metodlar, o‘qituvchi faoliyati.

Bugungi kunda ta‘lim tizimida o‘quvchilarning kommunikativ savodxonligini shakllantirish va ularning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi o‘quvchi shaxsining shakllanishi, muloqot madaniyatini o‘zlashtirishida muhim davr hisoblanadi, hamda shu davrdan boshlab uning jutq madaniyati shakllanib boradi. Shu sababli, nutqni o‘stirish darslari va mashqlari ona tili va o‘qish savodxonligi mashg‘ulotlari didaktik jihatdan puxta tashkil etilishi lozim. Buning uchun avvalo, o‘qituvchining o‘zi nutq madaniyati yaxshi shakllangan bo‘lishi va shu bilan birga o‘quvchilarni ma‘lumotni yetkaza olish qobiliyati yaxshi shakllangan bo‘lishi lozim.

Nutqiy kompetensiya — bu o‘quvchining o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda aniq, mantiqiy, grammatik to‘g‘ri ifoda etish qobiliyati hisoblanadi. Ushbu kompetensiya til, tafakkur, muloqot va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni anglashni ham talab etadi. Boshlang‘ich sinfi o‘quvchilarida bu kompetensiyani shakllantirish o‘qish, yozish, tinglash va so‘zlash ko‘nikmalarini birgalikda rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

So‘nggi yillarda o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshirishga qaratilgan yangi davlat o‘quv dasturlari ishlab chiqildi. Biroq amaliyotda ayrim muammolar mavjud bo‘lib, bular

quyidagilarda ko‘rinadi: o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligining yetarli emasligi, o‘quvchilarning so‘z boyligi cheklanganligi, darslarda muloqotga yo‘naltirilgan topshiriqlar kamligi, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyati sust ekanligi. Shu bois, bu yo‘nalishda yangi didaktik yondashuvlar va interaktiv texnologiyalarni qo‘llash zarurdir.

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda quyidagi didaktik imkoniyatlardan foydalanish tavsiya etiladi: rolli o‘yinlar (muloqotga kirishish, hamda jamoa bo‘lib ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi);- munozara va suhbat (o‘z fikrini bayon eta olish va fikrni asoslashni o‘rgatadi)- matn asosida ishlash (tahlil va qayta hikoyalash malakasini shakllantiradi);- axborot texnologiyalaridan foydalanish (video, audio materiallar, onlayn va interaktiv o‘yinlar yordamida nutqni boyitadi); yozma ijod mashqlari (matn tuzish, hikoya yozish, tasavvur olamini kengaytiradi).

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish ularning kelajakdagi ta‘lim faoliyati va ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatining poydevoridir. Zamonaviy ta‘lim texnologiyalarini qo‘llash, interaktiv metodlardan foydalanish hamda o‘qituvchining kreativ yondashuvi bu jarayon samaradorligini ta‘minlaydi. Shu boisdan, o‘qituvchi darslarda o‘quvchining nutq boyligini yanada kengaytirish va o‘z fikrini bayon eta olishi uchun doimiy ravishda yangi xil metod va usullarni qo‘llab borishi zarur hisoblanadi. Bunday metod va didaktik o‘yinlarga : “Innovatsion shashka”, “Venn” diagrammasi, “Puzzle” metodi, “Toj” metodi, “Sinkveyn” kabi metodlarni kiritishimiz mumkin. Masalan, “Puzzle” metodini oladigan bo‘lsak, bu o‘yinning sharti shundan iboratki o‘quvchiga mavzuga doir biror bir rasmning bo‘laklarga bo‘lingan varianti beriladi va o‘quvchi ma‘lum vaqt davomida bu bo‘laklarni yig‘ib rasmni to‘g‘ri yig‘ishi kerak bo‘ladi. Bo‘laklarni to‘g‘ri yig‘ib bo‘lgandan so‘ng, hosil bo‘lgan rasm asosida o‘z firini bayon qilishi zarur bo‘ladi. Ushbu metodni qo‘llash jarayonida o‘quvchida qo‘l motorikasi rivojlanadi, hamda rasm asosida gapirib berish ko‘nikmasi rivojlanadi. Bu orqali biz o‘quvchining fikrlash doirasini aniqlab olishimiz mumkin.

Bundan tashqari nutqiy kompetensiyasini oshirishni “Toj” metodi orqali ko‘rib chiqadigan bo‘lsak: bunda doskaga 2 nafar o‘quvchi chiqadi va ularning bittasiga toj kiygiziladi, tojda esa mavzuga aloqador so‘z yozilgan bo‘ladi. Boshiga toj kiygizilgan o‘quvchi bu so‘zni ko‘ra olmaydi, amma uning qarshisida turgan o‘quvchi shu so‘zning o‘zini aytmasdan, shu so‘zga aloqador yoki shu so‘zga bog‘liq bo‘lgan gaplarni aytib toj kiygan o‘quvchiga so‘zni topishida yordam berishi kerak bo‘ladi, Bu metod orqali ham o‘quvchining tasavvur olami namoyon bo‘ladi. Bunday metodlarni asosan mavzuni mustahkamlash qismlarida yoki takrorlash darslarida qo‘llasak yanada samarali bo‘ladi.

Shunday qilib, nutqni o‘stirish darslari nafaqat grammatik bilim berish bilangina cheklanib qolmasdan, balki o‘quvchilarda ijodiy, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilishi lozim. Bunda albatta o‘qituvchining kreativligi muhim rol o‘ynaydi. Interaktiv metodlarni foydalanish darslarni yanada qiziqarli qiladi va samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M. Tilakova, S. Qoraev. "Recommendations for students'creative ability development". Academic Research in Educational Sciences, 1(4), 184-189.
2. N.N. Nechaeva, E.V. Korenovskaya. Rus tili bo'yicha mashqlar to'plami. M.: Ta'lim, 2011 yil.
3. T.I. Ladyzhenskaya, M.M. Razenkova. Rus tili metodologiyasi. M.: Ta'lim, 2010.
4. Nuritdinova, D., & Ikromova, N. (2023). INNOVATIVE METHODS OF TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO READ EXPRESSIVELY. International Journal of Advance Scientific Research, 3(11), 318-322.
5. Akhmedova, D. B., & Nuritdinova, D. (2022). METHODOLOGICAL BASIS OF STUDYING FOLK PROVERBS AND RIDDLES IN PRIMARY CLASSES. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(7), 107-110
6. Nuritdinova, D. F. (2024). Development of Speaking Competences of Primary Class Students Based on Pedagogical Technologies. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 4(5), 74-77.

7. Нуритдинова, Д. Ф. К. (2022). Способы преподавания народного творчества в начальных классах на основе проблемного метода. Science and Education, 3(10), 437- 444.

DEVELOPING CRITERIA AND RUBRICS FOR ASSESSING COHERENT THINKING IN ENGLISH

Rajabov Eldor Erkinovich

Bukhara State Pedagogical Institute, doctoral student

Abstract

In the process of teaching English, one of the important aims is to improve students' ability to express their thoughts coherently and logically. To evaluate this skill effectively, teachers need clear criteria and well-designed rubrics that assess coherence, organization, and clarity of thought. This article discusses the importance of assessing coherent thinking, proposes key assessment criteria, and suggests a rubric model suitable for English language classrooms.

Key words: criteria, rubrics, assessment, coherent thinking, organize ideas, ELT

Introduction

The development of coherent thinking is a crucial component of English language proficiency, particularly in speaking and writing. However, assessing this complex skill objectively remains a challenge for teachers. This study aims to design and validate a set of criteria and rubrics for evaluating coherent thinking among English language learners. Using a mixed-method approach, including document analysis and expert evaluation, the study identifies the key components of coherent thinking—organization, cohesion, clarity, and logical progression—and constructs a practical assessment rubric. The findings indicate that the proposed rubric provides reliable, transparent, and pedagogically useful measures of students' ability to express ideas logically and cohesively. The study concludes that rubric-based assessment enhances both teaching quality and learner outcomes in English language classrooms.

Coherent thinking refers to the ability to organize ideas logically, connect them meaningfully, and express them clearly in speech or writing. In English language teaching (ELT), coherence is a crucial indicator of communicative competence, as it reflects how well students can structure and link their ideas. However, teachers often face challenges in objectively assessing this aspect. Developing specific criteria and rubrics helps ensure that the evaluation is reliable, transparent, and aligned with learning outcomes.

Methods and Materials

Assessing coherent thinking is vital for several reasons:

- a) It promotes critical and analytical thinking among learners.
- b) It enhances academic writing and speaking skills, especially in essay writing, debates, and presentations.
- c) It encourages learners to use discourse markers, cohesive devices, and logical sequencing appropriately.
- d) It provides teachers with diagnostic feedback to identify weaknesses in students' reasoning and organization of ideas.

Key Criteria for Assessing Coherent Thinking

When designing criteria for assessing coherence in English, the following aspects should be considered:

- a) Organization of Ideas – The logical flow of information, from introduction to conclusion.
- b) Clarity and Relevance – Whether each idea contributes meaningfully to the main topic or argument.
- c) Use of Cohesive Devices – Effective use of linking words (e.g., however, therefore, in addition) to connect ideas.

-
-
- d) Progression of Thought – Development of arguments or ideas in a logical order.
 - e) Unity and Consistency – Maintaining focus on the main idea without unnecessary digressions.
 - f) Language Accuracy and Style – Appropriate vocabulary, grammar, and tone that support clarity.

Example of a Rubric for Coherent Thinking in English

Below is a sample rubric that can be adapted for both writing and speaking assessments.

1) Organization of Ideas

-Ideas are logically structured; smooth transitions throughout. Excellent (5)

-Mostly logical; minor lapses in structure. Good (4)

-Some organization; may lack clear transitions. Satisfactory (3)

-Ideas disorganized; flow is confusing. Needs Improvement (2)

-No logical order or structure. Poor (1)

2) Clarity and Relevance

All ideas are clear and directly related to the topic. Excellent (5)

Most ideas are clear and relevant. Good (4)

Some ideas unclear or irrelevant. Satisfactory (3)

Many unclear or off-topic ideas. Needs Improvement (2)

Lacks clarity and focus completely. Poor (1)

Cohesive Devices

Wide range of cohesive devices used effectively. Excellent (5)

Several cohesive devices used appropriately. Good (4)

Limited use of linking words; some errors. Satisfactory (3)

Very few cohesive devices; repetitive or incorrect use. Needs Improvement (2)

No cohesive devices; sentences disconnected. Poor (1)

Progression of Thought

Arguments develop naturally and logically. Excellent (5)

Mostly logical development with minor gaps. Good (4)

Some logical links missing. Satisfactory (3)

Development uneven and hard to follow. Needs Improvement (2)

No logical development or argument. Poor (1)

Language and Style

Language is precise, varied, and enhances coherence. Excellent (5)

Mostly accurate with some stylistic variety. Good (4)

Adequate but repetitive or basic language. Satisfactory (3)

Frequent errors that distract from meaning. Needs Improvement (2)

Poor language control; impedes understanding. Poor (1)

Results

Teachers can apply this rubric during both formative and summative assessments. It can be used for essays, oral presentations, or paragraph writing tasks. Regular feedback based on the rubric helps students understand why their ideas may appear disjointed and how to improve their organization and coherence. Peer assessment activities can also use simplified versions of the same rubric to encourage collaborative learning.

Conclusion

The ability to express one's thoughts coherently and logically in English represents an essential aspect of communicative competence. Coherence allows learners to organize their ideas meaningfully and link them through logical relationships, thus ensuring clarity and effectiveness in communication. In English language teaching (ELT), coherence is a fundamental component of productive skills such as speaking and writing, yet it is often one of the most challenging to assess accurately.

Traditional language assessment tends to focus on grammatical accuracy and vocabulary range, while coherence and organization receive less explicit attention. Without clear criteria and

standardized rubrics, teachers may assess coherence subjectively, leading to inconsistency and unreliable results. Therefore, developing objective and well-defined assessment tools is necessary for both pedagogical and research purposes.

Developing criteria and rubrics for assessing coherent thinking is essential in English language education. A well-structured rubric promotes fairness, objectivity, and consistency in evaluation. Moreover, it guides learners toward producing more logical, connected, and meaningful communication — a key goal of English language competence in the 21st century.

References

1. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Longman.
2. Richards, J. C., & Schmidt, R. (2010). Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Pearson.
3. Weigle, S. C. (2002). Assessing Writing. Cambridge University Press.

FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA O'QUV QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASHNI O'STIRISH

Akramova Surayyo Renatovna.,

BDPI boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti

Homitova Mexrangiz Rizo qizi.,

BDPI boshlang'ich ta'lim yo'quv nalışi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada hozirgi zamon talablaridan biri boshlang'ich sinflarda zamonaviy texnologiyalardan foydalanib integratsion ta'lim jarayonini tashkil etishda nimalarga e'tibor berish kerakligi va samarali tashkil etish afzalliklari, xususan, 1-sinflarda ona tili va tabiiy fanni o'quv zaro integratsiya usulidan foydalangan holda tashkil etish va o'quvchilarga fanlararo bog'liqlik haqida tushuncha va o'quv ko'nikmalarni shakllantirish haqidagi ma'lumotlar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, integratsion ta'lim,

Integratsiya so'zi lotincha integratio –tiklash, to'ldirish hamda integer – butun so'zidan kelib chiqqan bo'quv lib turli sohalarcha turlicha ma'noni anglatadi. Masalan, kimyo va biologiya fani bilan bog'liq bo'lgan organizm yoki sistemaning ayrim qism va funksiyalarining o'zaro bog'liqlik holatini hamda shunday holatga olib boruvchi jarayonni ifodalaydigan tushunchalarni yoki siyosat bilan bog'liq ikki va undan ortiq davlatlarning iqtisodiyotini o'zaro birlashtirish ma'nolarini bildiradi.

Ta'limda integratsiyani amalga oshirish ham iqtisodiy jihatdan ham pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Dasturda o'quv fani mazmunining maksimum darajasi hamda sinfma-sinf belgilab berilgan DTS asosida o'quvchining bilim hamda tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan minimum talablar o'z ifodasini topadi.

Ta'lim jarayonida esa **integratsiya** fanlarning yaqinlashishi, o'zaro aloqa ma'nolarini anglatadi va bu jarayonda o'quv fanlari ma'no mazmunini birlashtirish, ularning o'zaro aloqadorligini ta'minlash ta'kidlanadi va uni dars jarayonida shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf darslarida tashkil etilgan fanlararo integratsiya o'quvchilarning bilimini oshirishga, tor ixtisoslashtirishni keng ko'lamda yangilashga qaratilgan. Darsda bir mavzuning bir nechta fan doirasida tushuntirilishi orqali o'quvchilarda nafaqat fanlararo bog'liqlik tushunchasi balki keyinchalik dunyodagi barcha soha va yo'nalishlar yakka holda faoliyat yurita olmasligi va rivojlanmasligi haqidagi bilim va ko'nikmalar shakllanib boradi. Fanlararo integratsiyalash orqali o'tilgan darslar qayta chuqurlashtirilib takrorlanadi va mustahkamlanadi.

Fanlararo integratsiya yuzasidan boshlang'ich 1-sinf ona tili hamda tabiiy fanlarning o'zaro integratsiyalashuv jarayoni hamda uning o'quvchilar ongi va nutqini o'stirishdagi o'rni va

ahamiyatini ko'rib chiqamiz. Bunda 1-sinf ona tili fanining to'rtinchi "Tovush va harf" va tabiiy fanning oltinchi "Men nimalarni ko'ryapman" mavzusi orqali ko'rib chiqamiz.

Darsning mavzusi: Men nimalarni ko'ryapman

Darsning maqsadi:

1) **ta'limiy:** Fanlararo bog'liqlik mazmunidagi tushunchalarni shakllantirish. FK1: tabiat predmetlari va tovushini fanlararo aloqadorlikda o'rganish.

2) **tarbiyaviy:** Fanlar doirasida ta'lim-tarbiya berish. TK3: shaxsiy o'quv maqsadlarini integratsiyalashuv tizimida mustaqil g'rganish

3) **rivojlantiruvchi:** Fanlararo mantiqiy fikrlashni o'stirish. FK3: darslik ustida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarini rivojlantirish.

Jihoz: darsliklar, mavzuga oid ko'rgazmali vositalar.

Darsning borishi:

I. Tashkiliy qism: Salomlashish, navbatchi axboroti, o'quvchilarni darsga tayyorlash.

II. Uy vazifasini sg'rash va baholash: o'tilgan mavzuni so'rash va baholash (Blits-so'rov)

III. Yangi mavzu bayoni: Aziz o'quvchilar! Bugungi mavzumizni 1-sinf "Tabiiy fanlar" darsligidagi "Men nimalarni ko'ryapman" mavzusini 1-sinf "Ona tili" darsligining 3-mashqi topshirig'i bilan fanlararo aloqadorlikda olib boramiz.

O'qituvchi dastlab o'quvchilarga yangi, ya'ni "Men nimalarni ko'ryapman" mavzusi haqida ma'lumot berib, unda tabiiy va inson tomonidan yaratilgan predmetlar, jonli va jonsiz tabiat, tabiiy moddalardan yaratilgan buyumlar haqida tushunchalar beradi. Sg'ng mavzuni 1-sinf "Ona tili" darsligining 3-mashq topshirig'i orqali bog'lanadi.

Jumladan, "Hayvonlar chiqaradigan tovushlarni yozing. It insonga o'ziga xos tarzda murojaat qiladi, lekin bu nutq emas. Nima uchun? Javobingizni izohlang." "Tabiatda qanday tovushlar bor?"

"Men nimalarni ko'ryapman" mavzusidagi munozarani quyidagi savollar orqali mustahkamlaydi:

1) yo'lda ketayotganingizda qanday tabiat vositalarini ko'rasiz?

2) tabiatdagi qaysi predmetlarni ushlay olamiz?

3) tabiiy tovushlarga misol keltiring

4) inson tomonidan yaratilgan predmetlar qanday tovush hosil qiladi?

5) tabiiy narsalardan tayyorlangan buyumlarning qaysi biridan dars jarayonida foydalanamiz?

O'quvchilar savollarga javob bergandan so'ng videorolik orqali tabiatdagi narsa (bargning shitirlashi, daraxt shoxlari sinishi)lar, hayvonlar, qushlar, tabiat hodisa (shamol esishi, momaqaldiraq gumburlashi)lar tovushi eshittirilib bir biridan farqlanadi. Quyidagi ona tili mavzusi yordamida o'quvchilar ko'rish, eshitish tushunchalari va ularning obyektlari haqida bilib oladilar. So'ng ularga nafaqat harfning tovush shakli balki atrofimiz va tabiatdagi buyumlar ham o'zidan sado chiqarishi, tovush ona tili darsidan tashqari barcha fan va sohalarda, shuningdek, ijtimoiy hayotda insonlar bilan muloqotga kirishishimizda, fikrimizni bayon etishimizda kerakligi haqida aytib o'tiladi.

Jahon ta'lim tizimini o'rgangan holda O'zbekistonda integratsiyalashgan ta'lim 2022-yildan boshlang'ich sinflarga joriy etildi. Bu jarayon ijobiy natija berdi. Shu sababli, boshlang'ich sinflarda fanlar integratsiyasini ta'minlash orqali ta'lim samaradorligiga erishish va g'quvchilarning salohiyatini oshirish mumkin.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, darslarni fanlararo aloqadorlik asosida tashkillashtirishda o'quvchilar bir fan doirasida bir nechta fan va ularning bir-biriga aloqadorlik jihatlarini o'rganadi. Ayrim fan darslarida ishtirok etadigan o'quvchilarda ham ushbu tizim orqali boshqa fan va sohalarga bo'lgan qiziqish ortib boradi, har bir fan, soha bir biri bilan uzviy bog'liqligi, kelajakda bir fan doirasida qotib qolmaslik kerakligi haqidagi boshlang'ich bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Akramova S.R. Akramova S.R. Nutqiy aktlar: nazariya, evolyutsiya va zamonaviy tilshunoslikda o'quv rni. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali. №8. 2025.
2. Barkamol avlod orzusi. Tuzuvchi muallif. SH. Karimov va boshqalar. Toshkent "Sharq" 1999.

IJTIMOY INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI BOLALARDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Ibragimova Shaxnozabonu Ismoilovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha talim) magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy intellektni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyatini shakllantirish masalalari yoritilgan. Maqolada ijtimoiy intellekt tushunchasi, uning tarkibiy qismlari hamda tarbiyaviy jarayonda qo'llaniladigan samarali usullar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy intellekt, muloqot madaniyati, maktabgacha ta'lim, tarbiyaviy jarayon, emotsional rivojlanish.

Аннотация: в данной статье рассматриваются вопросы формирования культуры общения у дошкольников через развитие социального интеллекта. В статье анализируются понятие социального интеллекта, его структурные компоненты, а также эффективные методы, применяемые в воспитательном процессе.

Ключевые слова: социальный интеллект, культура общения, дошкольное образование, воспитательный процесс, эмоциональное развитие.

Annotation: this article explores the issues of developing communication culture in preschool children through the enhancement of their social intelligence. The concept of social intelligence, its structural components, and effective methods applied in the educational process are analyzed in the article.

Keywords: social intelligence, communication culture, preschool education, educational process, emotional development.

Kirish. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida bolalarda ijtimoiy-intellektual ko'nikmalarni rivojlantirish masalasi eng dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki ijtimoiy intellekt bolaning o'z hissiyotlarini anglash, boshqalarning tuyg'ularini tushunish, hamkorlikda faoliyat yuritish va to'g'ri muloqot o'rnatish qobiliyatini shakllantiradi. Ushbu jarayon orqali bolalarda muloqot madaniyati, odob-axloq va empatiya tuyg'usi rivojlanadi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyaviy ishlarni ijtimoiy intellektni rivojlantirish bilan uyg'unlashtirish bugungi ta'lim amaliyotining muhim talabi hisoblanadi.

Asosiy qism. Intellekt — bu insonning o'z hissiyotlarini anglash, boshqalar his-tuyg'ularini tushunish, ularning holatiga mos munosabat bildirish va ijobiy muloqot o'rnatish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshda ijtimoiy intellektni shakllantirish bolaning kelajakdagi shaxsiy, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishining poydevorini yaratadi. Chunki aynan shu davrda bola muloqotning ma'nosini, odob me'yorlarini, his-tuyg'ularni boshqarish va ifodalash usullarini o'rganadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida ijtimoiy intellektni rivojlantirish jarayoni ko'p yo'nalishli pedagogik faoliyatni talab etadi. Tarbiyachi bolaning har bir harakati, so'zi, his-tuyg'usiga e'tibor berib, u orqali muloqot madaniyatini shakllantiradi. Bunda o'yin faoliyati, muloqot mashg'ulotlari, rolli o'yinlar, keys-stadi metodlari va ijodiy topshiriqlar muhim o'rin tutadi. Masalan, "Sehrli so'zlar", "Do'stlik ko'prigi", "Men seni tushundim", "Yaxshi so'z — yurakdan" kabi o'yinlar orqali bolalar minnatdorchilik, empatiya, e'tibor, hurmat va samimiylilik kabi ijtimoiy-emotsional qadriyatlarini amaliy o'rganadilar. Shu jarayonda bola "rahmat",

“iltimos”, “uzr” kabi soʻzlarning mazmunini nafaqat eslab qoladi, balki ularni hayotiy vaziyatlarda toʻgʻri qoʻllashni oʻrganadi.

Ijtimoiy intellektni rivojlantirishning muhim omillaridan biri bu — pedagogik muhitdir. Bolalar oʻzaro ijobiy munosabatda boʻlishlari, muloqotda hurmat va eʼtibor muhitini his etishlari zarur. Tarbiyachi bolalar oʻrtasida kelishmovchiliklar yuzaga kelganda ularni tahlil qilish, hissiy holatni anglash va yechim topish jarayoniga yoʻnaltiradi. Bu orqali bolalarda mustaqil fikrlash, oʻzini tuta bilish, boshqani tushunish va ijobiy muhit yaratish koʻnikmalari rivojlanadi. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash ham katta ahamiyatga ega. Ota-onalar bolalar bilan uy sharoitida samimiy muloqot qilish, ularni tinglash, ijobiy his-tuygʻularni ifodalash orqali ijtimoiy intellektni mustahkamlashlari mumkin. Shuning uchun tarbiyachi va ota-onalar oʻrtasidagi uzviy aloqa bola shaxsining ijtimoiy-emotsional oʻsishida hal qiluvchi rol oʻynaydi.

Maktabgacha taʼlim tizimida ijtimoiy intellektni rivojlantirish shunchaki psixologik jarayon emas, balki madaniyatli shaxsni shakllantirishning muhim bosqichidir. Bola muloqot jarayonida nafaqat gapirishni, balki tinglashni, oʻz fikrini toʻgʻri yetkazishni, boshqalarga hurmat bilan munosabatda boʻlishni oʻrganadi. Bu esa uning keyingi taʼlim bosqichlarida ijtimoiy moslashuvini yengillashtiradi, jamoada faol, bagʻrikeng va empatik shaxs sifatida kamol topishiga zamin yaratadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy intellektni rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot madaniyatini shakllantirishning asosiy omillaridan biridir. Bu jarayon bolaning his-tuygʻularini anglash, boshqalar hislarini tushunish, ijobiy munosabat oʻrnatish va oʻz fikrini madaniyatli tarzda ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi. Tarbiyachi tomonidan tashkil etilgan interfaol mashgʻulotlar, rolli oʻyinlar, kommunikativ topshiriqlar va emotsional mashqlar bolalarning ijtimoiy tajribasini boyitadi, ularni jamoada oʻz oʻrnini topishga, doʻstona munosabatlarni shakllantirishga oʻrgatadi.

Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikda olib borilgan tarbiyaviy ishlar bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini mustahkamlaydi, uy va bogʻcha oʻrtasida uzviy aloqa oʻrnatadi. Natijada, bola muloqotda odobli, boshqalarni tinglay oladigan, empatik va bagʻrikeng shaxs sifatida voyaga yetadi. Ijtimoiy intellektni rivojlantirish — bu nafaqat taʼlim jarayonining bir boʻlagi, balki shaxs kamoloti va madaniyatli jamiyat qurishning muhim poydevoridir.

Adabiyotlar roʻyxati:

1. Oʻzbekiston Respublikasining “Maktabgacha taʼlim va tarbiya toʻgʻrisida”gi OʻRQ-595-son Qonuni. 2019 yil 16 dekabr. www.lex.uz
2. F.Qodirova, Sh.Toshpoʻlatova, M.Aʼzamova. “Maktabgacha pedagogika”. - T.,”Maʼnaviyat”, 2013.
3. Karimova, D. A. (2020). Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida oʻyin faoliyatining ahamiyati. Toshkent: TDPU nashriyot
4. Axmedova, M. (2023). “Intellektual oʻyinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurni rivojlantirish”. Ilmiy-amaliy jurnal

BOSHLANGʻICH TAʼLIMDA OʻQISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING SAMARALI USULLARI

Iskandarova Shahribonu-

Buxoro davlat pedagogika institute 2-bosqich magistranti

Annotatsiya:Maqolada boshlangʻich sinf oʻqish savodxonligi darslarida kompetensiyaviy yondashuvni qoʻllashning metodik jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda olimlar tomonidan ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Darslarda oʻquvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali usullari, interfaol metodlar va ijodiy yondashuv orqali oʻquvchi faoliyatini kuchaytirish yoʻllari koʻrsatib oʻtilgan.

Kalit soʻzlar: oʻqish savodxonligi, kompetensiya, boshlangʻich taʼlim, metodika, interfaol metodlar.

Boshlangʻich taʼlimda oʻquvchilarni faollashtirish va ularning kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning asosiy vazifalaridan biridir. Kompetensiyaviy yondashuv oʻquvchining bilimini amaliyot bilan uygʻunlashtirish, mustaqil fikrlash va ijodiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Oʻquvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishda ularning faolligi, darsga jalb qilinishi va oʻz fikrini ifodalash imkoniyati muhim ahamiyatga ega. Shu boisdan, oʻqish savodxonligi darslarini interfaol va ijodiy metodlar bilan boyitish lozim.

Kompetensiyaviy yondashuv va uning maqsadi

Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy maqsadi – oʻquvchini passiv qabul qiluvchidan faol izlanish ishtirokchisiga aylantirishdir.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida quyidagi kompetensiyalar rivojlantiriladi:

-axborot bilan ishlash: matn mazmunini tushunish va asosiy gʻoyalarni ajratib olish;

-ijodiy tafakkur: voqealarni oʻquvchining qarashlariga mos ravishda talqin qilish;

-nutq madaniyati: matn mazmunini ogʻzaki va yozma shaklda ifodalash;

-ijtimoiy kompetensiyalar: guruhda muhokama qilish va birgalikda qarorlar qabul qilish

Ushbu kompetensiyalar oʻquvchilarning shaxsiy va akademik rivojlanishini bir vaqtda taʼminlaydi.

Metodik yondashuvlar

Badiiy matnlarni tahlil qilishda samarali metodlar quyidagilardir:

1. Savol-topshiriqlar tizimi: oʻquvchi matn mazmunini tahlil qiladi va oʻz xulosasini bildiradi.

2. Kreativ tahlil: oʻquvchilar matnga yangi yakunlar yaratadi yoki qahramon xarakterini kengaytiradi.

3. Muallif niyatini anglash: badiiy vositalar va obrazlar orqali muallif gʻoyasini tushunish.

4. Interfaol metodlar: “Aqliy hujum”, “Rolga kirish”, “Klaster” metodlari oʻquvchini faol fikrlashga jalb qiladi.

5. Vizual ishlash: matnni sxema, diagramma va klasterlar orqali tahlil qilish oʻquvchining analitik fikrlashini mustahkamlaydi.

6. Ijodiy topshiriqlar: matnga yangi yakunlar yaratish, qahramon rolini bajarish, voqealarni hayotiy tajribaga bogʻlash.

Bu metodlar oʻquvchilarda tahlil qilish, ijodiy fikrlash va nutqni boyitish koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Kompetensiyalarni rivojlantirishda *muammoli vaziyatlar* (oʻquvchi matn asosida muammo yechadi va qaror chiqaradi), *guruh ishlari* (oʻquvchilar guruh boʻlib muhokama qiladi, ijtimoiy koʻnikmalar rivojlanadi), *kreativ yozish* (matnga qoʻshimcha sahnalar yaratish yoki yakunini oʻzgartirish) , *raqamli interfaol usullar* (onlayn platformalarda ijodiy topshiriqlar orqali kompetensiyalarni mustahkamlash) kabi usullar oʻquvchilarda faollikni oshiradi va bilimni amaliyot bilan bogʻlash koʻnikmalarini shakllantiradi.

Darsda matn tahlili asosida “fikr klasteri” yaratish, guruh muhokamasi orqali qahramon xarakterini tahlil qilish, aqliy hujum yordamida yangi yakunlar va ssenariylar ishlab chiqish, insert metodi bilan matn boʻylab muhim joylarni belgilash va sharh berish kabi metodik tajribalar oʻquvchilarning ijodiy fikrlash, tahlil va nutq madaniyati koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa

Boshlangʻich taʼlimda oʻqish savodxonligi darslarida kompetensiyaviy yondashuvni qoʻllash oʻquvchilarning ijodiy fikrlashini, mustaqil qaror qabul qilishini va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Interfaol va ijodiy metodlar yordamida oʻquvchilar darsga faol jalb qilinadi, matnni tahlil qilish, fikrni asoslash va ijodiy qarorlar chiqarish koʻnikmalari mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hamroyev, A.R. (2018). Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi metodikasi. Buxoro: Ma'naviyat.
2. Abdullayeva, F.N. (2020). Badiiy asar tahlili orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Buxoro: Ilm-fan nashriyoti.
3. Nurullayevna A. F. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ilmiy ommabop maqolalarni o'rgatish //барқарорлик ва етакчи тадқиқотлар онлайн илмий журнали. – 2022
4. Nurillayevna A. F. Teaching Scientific Popular Articles in Mother Nili and Reading Literacy Courses //European journal of innovation in nonformal education. – 2022
5. Abdullayeva F. Methodological possibilities of organization of primary school technology lessons with pedagogical technologies //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021
6. Kurbanova S. Педагогическая технология–целостная система образовательного процесса курбанова шоира нарзуллаевна, абдуллаева феруза, очилова го //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020
7. G'ulomov, A. (2021). O'qish darslarida badiiy matn bilan ishlash. Toshkent: TDPU nashriyoti.

TARBIYA DARSLARI ORQALI BIRINCHI SINIF O'QUVCHILARINI MAKATABGA SAMARALI MOSLASHTIRISH YO'LLARI

Jo'rayeva Nazokat Farhodovna

Buxoro davlat pedagogika institutiti magistri

Annotatsiya Ushbu maqolada 1-sinf o'quvchilarini maktabga samarali moslashtirish jarayonida Tarbiya darslarining integrativ roli ochib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktab makonining vizual idrok etilishi (sinf xonasi, kutubxona tasvirlari orqali) bolaning maktabni real ijtimoiy muhit sifatida qabul qilishini tezlashtiradi. Gigiyena, tartib-intizom, o'qituvchini hurmat qilish kabi mazmuniy bloklar orqali esa moslashuvning ichki psixologik normativ mexanizmlari shakllanadi. Tarbiya darslari shu bois boshlang'ich ta'limda moslashuvning bosh harakatlantiruvchi kuchi sifatida maydonga chiqadi.

Аннотация В статье раскрывается интеграционная роль уроков воспитания в процессе адаптации первоклассников к школьной среде. Показано, что визуальное восприятие школьного пространства (через изображения класса, библиотеки) ускоряет формирование школьной идентичности и принятие среды как «реальной». Элементы дисциплины, гигиены и уважения к учителю обеспечивают внутреннюю нормативную регуляцию поведения. Таким образом, уроки воспитания выступают главным двигателем адаптации.

Abstract This article reveals the integrative role of Moral Education lessons in first-grade school adaptation. Findings show that visual perception of the school space (classroom, library) accelerates school identity formation, while components such as discipline, hygiene and teacher respect contribute to internal normative self-regulation. Moral Education lessons, therefore, become the main driving force of adaptation in primary education.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim; tarbiya; maktabga moslashuv; vizual idrok; ijtimoiy-emotsional rivojlanish; maktab muhiti

Ключевые слова: начальная школа; воспитание; школьная адаптация; визуальное восприятие; социально-эмоциональное развитие; школьная среда

Keywords: primary education; moral education; school adaptation; visual perception; socio-emotional development; school environment

Tarbiya darslari 1-sinf o'quvchilarini maktab muhiti bilan tanishtirish va ularni yangi ijtimoiy tizimga bosqichma-bosqich kiritishda markaziy pedagogik va psixologik vosita sifatida amal qiladi. Bola maktabga kelganda u endi yangi rollar, yangi qoidalar, yangi makoning ichiga

kirgan bo‘ladi. Shu jarayonda tarbiya darslari maktab tushunchasini bola ongida real fazoviy va ijtimoiy struktura sifatida shakllantirib beradi. Moslashuvning bosh mexanizmi ham aynan makon – muloqot – norma uchlik tizimi asosida shakllanadi.

Bola uchun sinf xonasi vizual tasdiqlangan real makon bo‘lishi juda muhimdir.

Maktabga ilk marotaba kirganida aynan shu makonni ongida belgilaydi, shu hududni “mening o‘qishim bo‘ladigan joy” deb qabul qiladi. Tarbiya darsligidagi sinf tasviri shu jarayonni istiqbolaydi, ya’ni bilimning qayerda sodir bo‘lishi vizuallashtiriladi. Bu esa psixologik xavfsizlik, tayanch, ishonch hissini shakllantiradi.

Bu tushuncha bola ongida maktab identifikatsiyasining boshlang‘ich bosqichini shakllantiradi. Inson vizual asosli idrok orqali muhitni tezroq qabul qiladi. Sinf xonasi rasmining berilishi bola ongida maktabni umumiy abstrakt tushunchadan real jismoniy makonga aylantiradi.

Tarbiya darslari o‘qituvchini hurmat qilish, uning gapiga quloq solish, vazifa va topshiriqlarga mas’uliyatli yondashishni shakllantiradi. O‘qituvchi 1-sinf o‘quvchisi uchun birinchi markaziy ijtimoiy kattadir. Shu bois o‘qituvchi bilan muloqot modeli ijtimoiy odobning, madaniyatning, intizomning, o‘zini boshqarishning dastlabki modeli sifatida shakllanadi. Bu jarayon ichki normative tizimning shakllanishiga olib keladi.

Kutubxona esa maktabning intellektual resurs bazasi sifatida bola ongiga kiradi. Kutubxona tasviri kitobning ijtimoiy qadriyat sifatida qabul qilinishiga sabab bo‘ladi. Bola kutubxona orqali bilim — faqat dars ichidagi material emasligini, balki mustaqil intellektual izlanish obyekti ham anglaydi. Bu jarayon moslashuvning intellektual qismiga xizmat qiladi.

Kutubxona bola uchun bilimga kirish eshigidir. Bu rasm orqali kitoblardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish, kitobni qadrlash, kitobga ehtiyotkor munosabat shakllanadi. Shunday qilib

tarbiya darslaridagi kutubxona mazmuni maktabga moslashuvning madaniy-intellektual tayanch komponentiga aylanadi.

Maktabni “ikkinchi uy” sifatida qabul qilish esa bola uchun emotsional moslashuvning eng yuqori cho‘qqisidir. Bola maktabda o‘zini xavfsiz, tushunilgan, qadrli his qilgan sari u maktabga nisbatan bog‘lanish hissini shakllantiradi. Shu bog‘lanish darsga ijobiy motivatsiyani kuchaytiradi, ijtimoiy ishtirokni oshiradi.

Gigiyena qoidalariga amal qilish bolani jismoniy jihatdan moslashtiradi. Bu ko‘nikma sog‘liqni va qulay o‘quv muhitini saqlab turadigan asosiy komponentdir. Gigiyena madaniyati maktabda real hayot ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tartib-intizomga rioya qilish esa maktabning ijtimoiy me‘yorlarini ichki qabul qilishga xizmat qiladi. Tanaffusda o‘zini boshqarish, yo‘lakda tartib saqlash, navbat kutish, umumiy xavfsizlik me‘yorlari – bularning barchasi moslashuvni real amaliy xulq darajasiga olib chiqadi.

Shunday qilib, Tarbiya darslari 1-sinf o‘quvchilarida maktabga moslashuv jarayonini integral tarzda shakllantiradi. Vizual obyektlar orqali maktab makoni ichki qabul qilinadi. O‘qituvchini hurmat qilish, gigiyena, intizom kabi mazmuniy bloklar orqali ijtimoiy xulq normativ tizimi ichkilashtiriladi. Shu tarzda moslashuv jarayoni ijtimoiy-emotsional, psixologik va axloqiy jihatdan tabiiy, bosqichma-bosqich va barqaror ko‘rinishda shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmanova O.V., Risyukova Y.V. *Tarbiya. 1-sinf darslik*. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2023.
2. Vygotsky L.S. *Thought and Language*. – Cambridge: MIT Press.
3. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development*. – Harvard University Press.
4. O‘zbekiston Respublikasi *Ta’lim Konsepsiyasi*.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Ta’lim Standarti: *Boshlang‘ich ta’lim bo‘yicha DTS hujjatlari*. – Toshkent.
6. OECD. *Social and Emotional Learning Framework*. – Paris, 2022.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KREATIV FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISHDA DIDAKTIK O‘YINLARNING AHAMIYATI

Adizova Nigora Baxtiyorovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Itolmasova Dildora Erkinovna

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ faollikni shakllantirishga yo‘naltirilgan didaktik o‘yinlar va ularni tanlash prinsiplari kreativ faollik ko‘rsatish uchun kognitiv, ya’ni mustaqil fikrlash layoqati alohida ahamiyatga egaligi ta’kidlab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: kreativ, diqqat, idrok, assotsiatsiyalar jarayoni, divergent, tafakkur, motiv, faoliyat, reproduktiv, ijodiy fikrlash, mustaqil, evristik, ta’lim-tarbiya, didaktik o‘yinlar, pedagogik texnologiya

Аннотация. В статье рассматриваются дидактические игры, направленные на формирование творческой активности у учащихся начальной школы, и принципы их подбора, подчёркивая особую значимость когнитивных, то есть навыков самостоятельного мышления для творческой деятельности.

Ключевые слова: творческий, внимание, восприятие, ассоциативный процесс, дивергентный, мышление, мотив, деятельность, репродуктивный, творческое мышление,

самостоятельный, эвристический, развивающий, дидактические игры, педагогическая технология

Annotation. This article emphasizes the importance of didactic games aimed at forming creative activity in primary school students and the principles of their selection, which emphasize the importance of cognitive, that is, independent thinking skills, for creative activity.

Keywords: creative, attention, perception, association process, divergent, thinking, motive, activity, reproductive, creative thinking, independent, heuristic, education, didactic games, pedagogical technology

O'quvchilarning kreativ faoliyatini shakllantirishda jahon ta'lim tizimining yutuqlariga asoslanish, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy layoqatni barvaqt rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayonlarning pedagogik-psixologik, didaktik xususiyatlarini aniqlashtirish, ijodkorlik madaniyatini shakllantirishning pedagogik texnologiyalarini takomillashtirish, o'quvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini hosil qilish, muloqot va o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ faollikni shakllantirishga yo'naltirilgan didaktik vaziyatlar va ularni tanlash prinsiplari Kreativ faollik ko'rsatish uchun kognitiv, ya'ni mustaqil fikrlash layoqati alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarning tahliliy faoliyatlarini jadallashtirish maqsadida quyidagi vaziyatlar tashkil etildi:

1. Baholash va o'z-o'zini baholash vaziyati. Bu ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'z faoliyatlarini tahlil qilish va tekshirishlarini taqozo etadi. Qabul qilingan qarorlarni himoya qilishda dalillardan foydalanish, o'zligini anglash, o'z mohiyatlarini bilish uchun zarur bo'lgan kechinmalarning vujudga kelishini ta'minlaydi. Bunday vaziyatlarning mohiyati o'quvchi qandaydir yangilikni yaratib, uning o'zi uchun betakrorligini his etishi, undan qoniqish hissini tuyishi natijasida o'zining qandaydir yangilik yaratganligini ijod qilganligini his etadi. Yangilik yaratish, ijod qilishni o'rganish uchun o'quvchilar o'z nuqtayi nazarlariga ega bo'lishlari, bir qolipdagi tafakkurdan voz kechishlari, uning o'z kreativ faollik ko'rsatishlari uchun muhimligini anglab yetishishlari kerak.

2. «Aqliy hujum» vaziyati. To'g'ri tushunish maqsadida muammoli topshiriqlarni jamoa bo'lib tahlil qilish, mazkur topshiriqlarning muqobil yechimlarini topish, bunday yechimlarni topgan o'quvchilarni rag'batlantirish, o'quvchilar tomonidan berilgan javoblarning sifatini baholash, g'oyalarni tanqidiy baholash kabilari o'quvchilarda kreativ faollikning shakllanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Javoblarning umumiy miqdoridan kelib chiqqan holda to'g'ri javoblar ham ko'payadi.

3. Tanlov vaziyati. Tanlov vaziyatining mazmuni yutuqqa erishish yo'llarini tahlil qilish, taftishdan o'tkazish, o'quv vazifalarini bajarish jarayonida qiyinchiliklarni bartaraf etish tajribasidan foydalanish, bir qolipdagi faoliyat va hatti-harakatdan voz kechish kabilarni o'z ichiga oladi.

4. Mashqlantirish vaziyati. Bunday vaziyatlarda pedagogik harakatlarning turli variantlari ko'rib chiqiladi. Ular sirasiga musobaqa vaziyati, o'yin vaziyatlari, dialoglar, hamkorlik va birgalikda ishlash, vazifalarni teng taqsimlash vaziyatlari, muvaffaqiyat qozonishga undash vaziyati, ijodkor o'quvchilar bilan hamkorlik qilish vaziyati kabilarni kiritish mumkin.

5. Qadriyatlar olamiga kirish vaziyati. Bu jarayonda o'quvchilar tarixiy voqelik bilan tanishish asosida o'zbek xalqining qadriyatlari, urf odatlari, ajdodlarimizning tajribalari va ijod namunalarini o'zlashtiradilar, undan ilhom oladilar va o'zlari ham ijod qilishga kuch quvvatlarini sarflashga intiladilar.

6. Muammolarga yechim izlash vaziyati. Bu jarayonda o'quvchilar faoliyat subyekti sifatida turli qiyinchiliklarga duch keladilar, mazkur muammolarga darhol javob bera olmaydilar va bunday muammolarga javob izlash o'quvchilardan intellektual kreativ faollikni talab qiladi. Bu jarayonda o'quvchilardagi qo'rquv holatlariga chek qo'yilib xato qilishdan cho'chimaslik ko'nikmalari tarkib topadi. Buning natijasida ular yuqori darajadagi kreativ faollikka ega bo'ladilar. Bunday vaziyatlarning asosiy mohiyati shundaki, ularning mantiqiy bog'lanishlarni mustaqil tarzda aniqlashlari natijasida bir qator yangiliklar vujudga keladi.

7. Asosiy mantiqni izlash vaziyati. O'quv jarayoni haqidagi eski tasavvurlarni taftish qilish, mantiqiy izlanish jarayonini jadallashtirish, ichki bosimning vujudga kelishi, o'quv faoliyati mantiqini izlash ko'nikmasining shakllanishiga asos bo'ladi.

O'quvchilarda kreativ faollik ko'nikmalarining keng ko'lamda shakllanishi ularda fikrlash, qayta fikrlash, intellektual jihatdan rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shuning uchun ham, shaxsga yo'naltirilgan o'quv vaziyatlari o'quvchilarning intellektual, kreativ faolliklarini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. O'quvchilarning izlanish va ijod qilishga bo'lgan ehtiyojlari ularda ijodiy vazifalarni bajarish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ushbu vaziyatlarda o'quvchilar o'z shaxsiy tajribalarini namoyon qiladilar va kengaytiradilar. Muayyan to'siqlar vujudga kelganda esa o'z shaxsiy nuqtayi nazarlarini ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday o'quvchilar ijtimoiy jihatdan istiqbolli, obro'li mavqeni egallaydilar.

Kreativlik – o'quvchilarning ruhiy faolliklarini namoyon qiluvchi muhim vositalardan biridir. O'quvchilarning faolliklari ularning mayllari va o'z-o'zini boshqarish imkoniyatlari bilan bevosita bog'liq. O'quvchilarning kreativliklari ular ruhiyatiga xos bo'lgan belgilar yig'indisidan iborat bo'lib, faoliyatlaridagi muhim jihatlarining shakllanishiga ko'maklashadi. O'quvchilarning kreativliklari ularning o'z o'zlarini boshqarish faoliyatining tarkibiy qismi sifatida mazkur faoliyatning rivojlanish tarzini ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdinazarova Z.X. Pedagogik texnologiyalarning talabalar aqliy taraqqiyotiga psixologik ta'siri. Psix.fan.nomz...diss.-Toshkent, 2012.–144b.

2. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped. fanl. dokt. diss. – Toshkent, 2003. –276 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQIY KOMPETENSIYANI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARBLIGI HAMDA IJTIMOIIY, PEDAGOGIK JIHATLARI

Karimova Kamola Komil qizi,

Buxoro davlat pedagogika institute tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA. Nutq hamda nutqi hodisaga aloqador jihatlar o'quvchilarda doim muammoli masalalardan biri bo'lgan. Nutqiy kompetensiyani boshlang'ich sinf davridanoq shakllantirish hamda bosqichma-bosqich rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada ham nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning naqadar aktualligi hamda samarali chora-tadbirlar o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, globallashuv, diqqat, xotira, aqliy salohiyat, ijtimoiylashuv, psixologik rivojlanish, tafakkur.

АННОТАЦИЯ. Речь и связанные с ней аспекты всегда были одной из проблемных тем для учащихся. Формирование и постепенное развитие речевой компетентности важно с младшего школьного возраста. В данной статье также отражена актуальность развития речевой компетентности и предложены эффективные меры.

Ключевые слова: речевая компетентность, глобализация, внимание, память, умственные способности, социализация, психологическое развитие, мышление.

ABSTRACT. Speech and aspects related to speech have always been one of the problematic issues for students. It is important to form and gradually develop speech competence from the primary school age. This article also reflects the relevance of developing speech competence and effective measures.

Key words: speech competence, globalization, attention, memory, mental capacity, socialization, psychological development, thinking.

Kirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga zamonaviy metodlar orqali davr talabiga mos tarzda ta'lim-tarbiya berish jamiyat oldiga qo'yilgan ustuvor masalardan biri hisoblanadi. Hukumat amalga oshirayotgan ta'limga oid islohotlarning yuqori natijasini davlat, maktab hamda uning jamoasi yakdilligi orqali ko'rishimiz mumkin. Mamlakat miqyosida olib borilayotgan asosiy ishlar doirasiga nutqiy kompetensiyani rivojlantirish masalasini kiritish ayni muddao sanaladi. Nutqiy kompetensiyani takomillashtirish jarayonida o'quvchilardagi diqqat, xotira, aqliy salohiyatni oshirishga xizmat qiluvchi 4 unsur bilan ish olib boriladi. Bu esa dastlabki bosqichda bo'lgan o'quvchilar uchun keng imkoniyat ochib beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy kompetensiyani takomillashtirish masalasi bugungi kunda eng dolzarb va muhim pedagogik muammolardan biridir. Uning dolzarbligi bir qator ijtimoiy, psixologik va pedagogik omillar bilan bog'liq.

Quyida ushbu masalaning dolzarbligini ko'rsatuvchi asosiy sabablarni ko'rish mumkin:

1. Ijtimoiy hayotga tayyorgarlik va muvaffaqiyat kaliti

Boshlang'ich maktab yoshi – bu bolaning jamiyatda faol ishtirok etishining dastlabki bosqichi. Yaxshi rivojlangan nutqiy kompetensiya:

O'quv muvaffaqiyatining asosi	Barcha fanlar (hatto matematika)ni aniq tushunganini ifodalashni talab etadi. O'qish, yozish, eshitish va gapirish – bu barcha nutq ko'nikmalar.
Ijtimoiylashuv vositasi	Do'stlar topish, guruhda ishlash, o'z fikrlarini bildirish, nizolarni og'zaki hal qilish – bularning barchi samarali muloqotni talab qiladi.
Kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatni belgilaydi	Bugungi kunning va kelajakdagi ish olami erkin va ishonch bilan gapira bilish, taqdim qila olish, muloqot qilish qobiliyatini yuqori baholaydi.

2. Psixologik rivojlanishning asosi

Nutq bolaning butun psixikasini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi:

tafakkur va nutqning bog'liqligi-nutq tafakkurni shakllantiradi va ifodalaydi. Fikrlash jarayoni ko'pincha ichki nutq shaklida olib boriladi. Nutq boy bo'lsa, tafakkur ham chuqur va mantiqiy bo'ladi;

o'zini anglash va ishonch- o'z fikrini aniq ifodalay biladigan bola o'ziga ishonch his qiladi, o'z huquqlari himoya qila oladi va jamoada o'z o'rnini topadi. Aksincha, nutqiy qiyinchiliklar uyushganlik, ishonchsizlik va hatto maktabdan qochishga olib kelishi mumkin;

his-tuyg'ularini boshqarish- nutq bolaga his-tuyg'ularini so'zlar orqali ifodalashga yordam beradi, bu esa agressiya, g'azab yoki yopishqoqlik o'rnini egallaydi.

3. Zamonaviy ta'lim talablari

Kompetensiyaviy yondashuv: zamonaviy ta'lim an'anaviy bilim berishdan ko'ra, amaliy ko'nikma va kompetensiyalarni (masalan, muloqot qilish, hamkorlikda ishlash, muammoni hal qilish) shakllantirishga qaratilgan. Nutqiy kompetensiya esa ushbu ko'nikmalarning asosidir.

4K modeli: zamonaviy ta'limning asosiy tamoyillaridan biri – Kommunikatsiya (Communication), Hamkorlik (Collaboration), Kreativlik (Creativity) va Tangidiy fikrlash (Critical thinking). Ushbu to'rtta omildan birinchi ikkalasi to'g'ridan-to'g'ri nutqiy kompetensiyaga bog'liq.

Globalashuv: turli madaniyat va tillardagi odamlar bilan muloqot qilish zarurati nutqni aniq va tushunarli tarzda yetkazish qobiliyatini yanada muhim qiladi.

4. Rivojlanishning o'ziga xos jihatlari

Raqamli muhit ta'siri: zamonaviy bolalar ko'p vaqtini smartfon, planshet va televizor oldida o'tkazadilar. Bu “bir tomonlama” muloqot ularning faol lug'atini kengaytirishga, savol-

javob ko'nikmasini rivojlantirishga va to'g'ri grammatik qurilmalardan foydalanishga to'sqinlik qiladi. Ko'p hollarda ular ma'lumotni qabul qilishadi, lekin uni qayta ishlash va og'zaki ifodalashda qiynalishadi.

Nutqiy muammolarning ko'payishi: so'nggi yillarda nutqiy kechikish, umumiy nutqiy kam rivojlanganlik va boshqa nutq nuqsonlari bilan bog'liq muammolar kuzatilmoqda, bu esa maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutq ishiga alohida e'tiborni talab qiladi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy kompetensiyani takomillashtirish nafaqat "o'ylab gapirish"ni o'rgatish masalasi emas. Bu – bolaning o'quv, ijtimoiy va shaxsiy muvaffaqiyatining kalitini yaratish masalasidir. Bu asos tartibga solinmasa, keyingi ta'lim bosqichlarida bolalar nafaqat filologik, balki aniq va tabiiy fanlardagi murakkab materiallarni tushunish va o'zlashtirishda jiddiy qiynalishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

6. Adizova, N.B., Adizova, N.B. Ona tili o'qitish metodikasi: o'quv qo'llanma.-Buxoro: „Sadriddin Salim Buxoriy“ Durdona, 2021.-112 b.

7. Mambetova L.M. 9-sinf ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: Ped. fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. Toshkent, 2024.

8. Meyliqulova M.B. 8-sinf o'quvchilarida adabiy-nutqiy kompetensiyani rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: Ped. fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. Toshkent, 2025.

9. K. Qosimova, S.Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi. —T.: «NOSHIR», - 2009. 352 b.

10. R.X. Jumayev, Ona tili o'qitish metodikasi. Buxoro. Durdona.:2021. -120 b

11. K.Karimova. INTEGRATIV-KOGNITIV TOPSHIRIQLAR ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KOMPETENSIYALARNI TAKOMILLASHTIRISHNING AHAMIYATI. „Экономика и социум“ №12(127) 2024

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHNING SAMARADORLIGI.

Latipova Orzigul Yusufovna

Boshlang'ich ta'lim kafedrası magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning mazmuni, shakllari va samaradorligini oshirish yo'llari tahlil etiladi. Sinfdan tashqari faoliyat o'quvchilarda fanga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish, ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim omil sifatida qaraladi.

Kalit so'zlar: matematika, boshlang'ich ta'lim, sinfdan tashqari ish, to'garak, o'yinli metod, qiziqish, samaradorlik.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni mustaqil fikrlaydigan, ijodiy yondasha oladigan shaxs sifatida tarbiyalash eng muhim vazifalardan biridir. Shu jihatdan qaralganda, boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish jarayoni faqat dars doirasida emas, balki sinfdan tashqari mashg'ulotlar orqali ham boyitilishi zarur. Chunki aynan shu faoliyatlar orqali o'quvchilar matematika fanining hayotdagi ahamiyatini chuqurroq anglaydilar, uni o'rganishga qiziqish va ehtiyoj hosil qiladilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi yosh jihatdan faol, o'yin orqali o'rganishga moyil, yangi ma'lumotni his-tuyg'u bilan qabul qiladigan shaxsdir. Shu sababli matematik bilimlarni ularning

yosh xususiyatlariga mos tarzda yetkazish, o'qitish jarayonini qiziqarli, interfaol va o'yin elementlariga boy holatda tashkil etish muhimdir. Darsdan tashqari o'tkaziladigan mashg'ulotlar, to'garaklar, viktorinalar, matematik kechalar, musobaqalar o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, ularni mustaqil izlanishga undaydi.

Sinfdan tashqari ishlarning asosiy maqsadi — o'quvchilarning darsda olgan bilimlarini mustahkamlash, ularda fanga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish va mantiqiy fikrlashni kengaytirishdir. Masalan, "Matematika olamida sayohat", "Topqirlar bellashuvi", "Sonlar sirli dunyosi", "Eng zukko hisobchi" kabi tadbirlar bolalarni o'ylashga, tahlil qilishga, topqirlik va zukkolikka o'rgatadi. Shu jarayonda bola faqat misol yechish bilangina cheklanmay, balki o'z fikrini asoslashni, mantiqiy izchillikda bayon etishni o'rganadi.

O'qituvchi bu jarayonda rahbar, yo'naltiruvchi va ilhomlantiruvchi rolini bajaradi. U o'quvchilarning individual xususiyatlarini, bilim darajasi va qiziqishlarini inobatga olgan holda, sinfdan tashqari mashg'ulotlarning mazmuni va shaklini tanlaydi. Masalan, ayrim o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'diradigan mavzularni qiziqarli topshiriqlar orqali mustahkamlash yoki tez fikrlaydigan bolalar uchun murakkabroq masalalar va ijodiy topshiriqlar berish mumkin. Bunday yondashuv differensial o'qitish prinsipiga asoslanib, har bir o'quvchining imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga yordam beradi.

Sinfdan tashqari ishlarning samaradorligini oshirishda o'yinli metodlar, ijodiy topshiriqlar, raqamli texnologiyalar va interfaol usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, "Matematik domino", "Sonlar zanjiri", "Kim tez topadi?" kabi o'yinlar orqali bolalar sonlar o'rtasidagi bog'lanishlarni mustahkamlaydilar, arifmetik amallarni tez va aniq bajarish ko'nikmasini rivojlantiradilar. Zamonaviy texnologiyalar yordamida esa onlayn testlar, elektron krossvordlar, interaktiv dasturlar orqali o'quv jarayoniga raqamli elementlarni kiritish mumkin. Bu esa o'quvchilarda matematika faniga nisbatan yanada qiziqish uyg'otadi, ularni zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishga o'rgatadi.

Ota-onalar bilan hamkorlik ham bu jarayonning ajralmas qismidir. O'qituvchi sinfdan tashqari mashg'ulotlar haqida ota-onalarga ma'lumot berib, ularni bu jarayonga jalb qilsa, bolalar yanada faolroq ishtirok etadilar. Uy sharoitida kichik matematik o'yinlar, misol topish, sanash mashqlari, uyda "mini musobaqalar" tashkil etish orqali bola bilimni mustahkamlash mumkin. Ota-onalarning ishtiroki bolaga ruhiy qo'llab-quvvatlash beradi va unda fanga ijobiy munosabat shakllantiradi.

Sinfdan tashqari ishlarni rejalashtirishda tizimlilik va izchillik tamoyili muhim o'rin tutadi. Faoliyatlar yil davomida bosqichma-bosqich o'tkazilishi, har bir mashg'ulot maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. O'qituvchi o'quvchilarning ilgari egallagan bilimlariga tayanib, keyingi mashg'ulotlarda murakkabroq topshiriqlarni joriy etishi mumkin. Shuningdek, har bir faoliyat yakunida o'quvchilarning faolligi, ijodkorligi, hamkorlikdagi ishi tahlil qilinib, rag'batlantirish mexanizmlari qo'llanilishi kerak. Bunday yondashuv o'quvchilarni keyingi faoliyatlarda yanada faol bo'lishga undaydi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarning samaradorligini oshirish uchun ularni faqat o'qituvchi tashabbusi bilan emas, balki o'quvchilarning o'z takliflari, fikrlari asosida ham tashkil etish lozim. Masalan, o'quvchilar o'zlari xohlagan mavzuda kichik loyiha tayyorlashlari, sinfdoshlariga matematik jumboqlar tuzishlari, o'yin ssenariylari yozishlari mumkin. Bu ularni faqat bilim oluvchi emas, balki faol ishtirokchi, ijodkor shaxs sifatida shakllantiradi.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'tkazilgan sinflarda o'quvchilarning matematika faniga nisbatan ijobiy munosabati kuchayadi, ularning darsdagi faolligi ortadi, mustaqil ishlash ko'nikmalari yaxshilanadi. Shuningdek, mantiqiy fikrlash, nutq madaniyati, jamoaviy hamkorlik va raqobatbardoshlik kabi sifatlar ham rivojlanadi.

Shu bois, boshlang'ich sinf o'qituvchisi darsdan tashqari faoliyatni o'z pedagogik amaliyotining doimiy qismi sifatida ko'rishi lozim. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Natijada

o'quvchilar matematika fanini faqat o'quv predmeti sifatida emas, balki hayotiy zarurat va qiziqarli intellektual mashg'ulot sifatida qabul qiladilar.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf matematika darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish — bu shunchaki qo'shimcha mashg'ulot emas, balki o'quvchining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik jarayondir. Bunday faoliyat orqali bolalarda ijodiy fikrlash, mantiqiy tahlil qilish, o'z fikrini asoslash, hamkorlikda ishlash kabi muhim hayotiy ko'nikmalar shakllanadi. O'qituvchining mahorati esa aynan shu jarayonni samarali, tizimli va o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. — 2021.
3. Jo'rayev M., G'ofurova D. *Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlar*. — Toshkent: O'qituvchi, 2022.
4. Nurmatova S. *Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
5. Tursunova N. *Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning pedagogik asoslari*. — Samarqand, 2022.
6. Abdurahmonov A. *Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar*. — Toshkent, 2021.
7. Rasulova D. *Matematika fanini o'qitishda o'yinli metodlarning o'rni*. — Toshkent: Ilm ziyo, 2020.
8. www.edu.uz, www.ziynet.uz — O'zbekiston Respublikasi XTV elektron ta'lim portallari.

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA KONSTITUTSIYAVIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH

Abdullayeva Feruza Nurillayevna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Bekmurodova Asaxon Baxodir qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlatimiz va madaniyatimizga daxldor bo'lgan konstitutsiyaviy qadriyatlar yoritib berilgan hamda boshlang'ich sinflarda tahsil olayotgan o'quvchi yoshlarda konstitutsiyaviy qadriyatlarimizni shakllantirish, uning ahamiyati kabi g'oyalar haqida fikr yuritilgan. Boshlang'ich ta'lim bosqichida huquqiy bilimlarning asosiy tushunchalarini o'quvchilarga yetkazish, ularda fuqarolik ongini rivojlantirish va huquqiy madaniyatni shakllantirish metodlari yoritiladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy tamoyillari, davlat ramzlari, inson huquqlari va burchlari to'g'risidagi ma'lumotlarni bolalarga o'qitishning innovatsion pedagogik yondashuvlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar. Konstitutsiya, konstitutsiyaviy qadriyatlar, boshlang'ich ta'lim, huquqiy ong. Konstitutsiyaviy qadriyatlar — bu davlatning bosh qonuni bo'lgan konstitutsiyada belgilangan asosiy tamoyillar, huquqiy va ma'naviy me'yorlar majmuasidir. Ular davlat boshqaruvi, inson huquqlari, erkinliklari va majburiyatlari, ijtimoiy barqarorlik hamda fuqarolik jamiyatining rivojlanishini ta'minlashda asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Konstitutsiyaviy qadriyatlar davlatning demokratik tamoyillarga asoslangan boshqaruv tizimini shakllantirishda va fuqarolar huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Bolalarda nima uchun huquqiy ong va madaniyatni shakllantirishning zarurligi uchun bir qancha sabablar bor. Bolalarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish jamiyatning demokratik, barqaror va qonuniy asosda rivojlanishi uchun zaruriy omildir. Yosh avlodning huquqiy bilimlari va fuqarolik mas'uliyatini erta yoshdan rivojlantirish kelajakda huquqiy ong, qonunlarga rioya qiluvchi va mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Huquqiy ong — bu

shaxsning huquqlar, majburiyatlar va qonuniy me'yorlar to'g'risidagi bilimlari hamda ularning jamiyatda amal qilish tartibi haqidagi tushunchasi. Huquqiy madaniyat – bu huquqiy ongning amaliyotda namoyon bo'lishi, ya'ni shaxsning qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi va ularni hayotida qo'llay olishi. Bolalarda huquqiy ong va madaniyat shakllanishi ularning jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam beradi. Ular ijtimoiy me'yor va qoidalarga rioya qilish, boshqalar bilan muloqotda qonuniy me'yorlarga amal qilish ko'nikmasini egallaydilar. Bolalar huquq va majburiyatlarini erta yoshdan bilish orqali jamiyatda o'z huquqlarini himoya qilish va burchlarini bajarish zarurligini anglaydilar. Bu esa ularning qonuniy me'yorlarga hurmatini oshiradi. Huquqiy ongli shaxs jamiyatda qonunbuzarlikdan saqlanadi va o'z huquqlarini himoya qilishda qonuniy yo'llarni tanlaydi. Bu esa bolalarda huquqbuzarlik va ijtimoiy konfliktlarning oldini olishga yordam beradi. Demokratik jamiyatda fuqarolar qonunlarni bilishlari va ularga rioya qilishlari kerak. Bolalar huquqiy madaniyatini shakllantirish orqali demokratik qadriyatlarni himoya qiluvchi va fuqarolik jamiyatiga hissa qo'shuvchi shaxslar tarbiyalanadi. Huquqiy madaniyat bolalarda nafaqat huquqlarini bilish, balki o'z burchlarini bajarishga mas'uliyat bilan yondashish ko'nikmasini rivojlantiradi. Bu esa jamiyatda qonuniy tartibni saqlashga xizmat qiladi. Bolalarda huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish usullari. Ta'lim orqali: Maktablarda huquqiy mavzulardagi darslarni o'tkazish. Oilaviy tarbiya orqali: Ota-onalar farzandlariga huquqiy tushunchalarni o'rgatish va o'zlari namuna bo'lishlari kerak. Tarbiyaviy tadbirlar: Huquqiy mavzulardagi sinfdan tashqari tadbirlar, rolli o'yinlar va musobaqalar tashkil qilish. Davlat va jamoat tashkilotlari yordamida: Bolalar huquqlarini himoya qiluvchi tashkilotlar bilan hamkorlikda huquqiy savodxonlikni oshirish. Maktab huquqiy ong va madaniyatni shakllantirishda asosiy muassasa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Boshlang'ich sinf o'quvchilarida konstitutsiyaviy qadriyatlarni shakllantirish demokratik jamiyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan ta'limiy jarayondir. Konstitutsiyaviy qadriyatlar, ya'ni inson huquqlari, qonun ustuvorligi, adolat, tenglik, erkinlik va mas'uliyat bolalarga erta yoshdan singdirilishi zarur. Ushbu qadriyatlarni shakllantirish bolalarning huquqiy savodxonligini oshirish, ularda fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirish va qonunlarga hurmat hissini shakllantirishga yordam beradi. Konstitutsiyaviy qadriyatlar bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida asosiy yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilar jamiyatda mavjud bo'lgan huquqiy me'yorlarni o'rganib, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishga intiladilar. Ushbu davrda o'quvchilarga qonunlar va huquqiy normalar to'g'risida tushunchalar berish ularning keyingi rivojlanishida muhim poydevor yaratadi. Bolalar davlat ramzlari, Konstitutsiya, inson huquqlari va burchlari haqida boshlang'ich bilimlarga ega bo'lishlari kerak. Konstitutsiyaviy qadriyatlarni shakllantirishning samarali usullari mavjud. Bu jarayon ta'lim jarayonida turli interaktiv metodlardan foydalanishni talab etadi. O'qituvchilar bolalarga huquqiy bilimlarni qiziqarli va tushunarli shaklda yetkazishlari kerak. Masalan, rolli o'yinlar, muhokama va debatlar orqali bolalar o'z huquqlari va majburiyatlarini yaxshi anglay boshlaydilar. Shuningdek, turli davlat bayramlari, Konstitutsiya kuni kabi tadbirlarda faol ishtirok etish bolalarga qonunlar va davlat boshqaruvi haqida yanada ko'proq ma'lumot beradi. Boshlang'ich ta'limda huquqiy tarbiya berishning asosiy maqsadi – bolalarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirishdir. Huquqiy ong shaxsning huquqiy bilimlar, his-tuyg'ular va munosabatlar orqali shakllanadi. Huquqiy madaniyat esa bu bilimlarning amaliyotda qo'llanilishi va qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish demakdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari qonunlar va me'yorlar orqali jamiyatda qanday yashash kerakligini o'rganadilar, bu esa ularning mas'uliyatli va tartibli fuqarolar bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Konstitutsiyaviy qadriyatlarni shakllantirishda o'qituvchi va ota-onalarning roli katta. O'qituvchilar bolalarni ta'lim jarayonida huquqiy bilimlar bilan tanishtirib borar ekan, ota-onalar esa bu jarayonni oilaviy muhitda davom ettirishlari kerak. Bu esa bolalarda qonuniy tartibga bo'lgan hurmatni oshiradi va ularning huquqiy ongini mustahkamlaydi. Yakunida aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida konstitutsiyaviy qadriyatlarni shakllantirish jamiyatda huquqiy ongli, qonunlarga hurmat bilan qaraydigan va ijtimoiy mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash uchun zarur. Ushbu jarayon tizimli, bosqichma-

bosqich amalga oshirilishi va barcha ta'lim ishtirokchilarining hamkorligini talab qiladi. Shunday qilib, konstitutsiyaviy qadriyatlarining boshlang'ich ta'limda o'rganilishi kelajakda huquqiy davlatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirzaxo'jaeva, Z. (2015). Boshlang'ich ta'limda huquqiy tarbiya - Toshkent: O'qituvchi.
2. Sayfullaev, A. (2019). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida huquqiy ongini shakllantirish – Toshkent: "Ma'naviyat va ma'rifat" nashriyoti.
3. Asliddinov, T., & Shodmonov, M. (2018). Konstitutsiya asoslari: Boshlang'ich ta'limda o'rganish metodikasi – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2014). O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
5. Qosimov, M. (2020). Inson huquqlari va bolalar huquqlari: Boshlang'ich ta'limda o'rganish usullari – Toshkent: "Ijtimoiy Fikr" nashriyoti.
6. To'raev, S. (2017). Boshlang'ich ta'limda huquqiy madaniyatni shakllantirish metodikasi – Toshkent: "Ta'lim" nashriyoti.
7. Lazareva, E. (2016). Huquqiy ongini shakllantirish: Ta'lim metodikasi – Moskva: "Pedagogika" nashriyoti.
8. Pirojkov, V., & Kim, S. (2018). Huquqiy tarbiya va uning yoshlar o'rtasida rivojlanishi – Moskva: Yuridik fakulteti nashriyoti.

“TILNING IFODAVIY IMKONIYATLARINI OSHIRISHDA LINGVOSTILISTIK VOSITALARNING ROLI”

Zaripova Sohiba Orif qizi

Buxoro davlat pedagogika institute 1-bosqich tayanch doktoranti
(BuxDPI “Xorijiy til va adabiyoti” kafedrasida o'qituvchisi)

Annotatsiya. Ushbu maqolada lingvostilistik vositalarning nutqdagi o'rni va ularning ta'sirchanlik, ifodaviylik hamda estetik qiymatni oshirishdagi roli tahlil qilinadi. Tilning ichki imkoniyatlariga asoslangan lingvostilistik vositalar — metafora, epitet, taqqoslash, takror, inversiya, alliteratsiya kabi unsurlar nutqni obrazli va emotsional qiladi. Maqolada bunday vositalarning leksik, grammatik, fonetik va sintaktik turlari hamda ularning uslubiy vazifalari misollar asosida ko'rsatib berilgan. Xulosa sifatida, lingvostilistik vositalardan oqilona foydalanish nutq madaniyatini yuksaltirishi va tilning estetik imkoniyatlarini namoyon etishi ta'kidlanadi.

Kirish. Til inson tafakkurining eng asosiy vositasi bo'lib, u orqali inson o'z fikrini ifoda etadi, atrof-muhit haqidagi bilimlarini boshqalar bilan baham ko'radi. Nutqning ta'sirchanligi, ifodaviyligi va estetik qiymati, avvalo, unda ishlatilgan lingvostilistik vositalar bilan belgilanadi. Lingvostilistik vositalar tilning ichki imkoniyatlari asosida ma'lum uslubiy maqsadga xizmat qiluvchi vositalardir. Ular nutqni obrazli, emotsional va estetik jihatdan boyitadi. Shu bois, lingvostilistik vositalarni o'rganish tilshunoslikda, ayniqsa, stilistika sohasida muhim o'rin egallaydi.

Lingvostilistik vositalar deganda tildagi barcha ifoda vositalarining (leksik, grammatik, fonetik, sintaktik) muayyan maqsadga yo'naltirilgan holda qo'llanilishi tushuniladi. Bunday vositalar nutqni yanada jonli, ta'sirchan va esda qolarli qiladi. Ular orqali muallif yoki so'zlovchi o'z fikrini nafaqat mantiqan, balki estetik jihatdan ham ifoda etadi.

Lingvostilistik vositalarning asosiy vazifasi — nutqning ta'sirchanligini oshirish, obrazlilik yaratish va muallifning individual uslubini ifodalashdir. Ular orqali tinglovchida yoki o'quvchida hissiy ta'sir hosil qilinadi. Masalan, metafora, metonimiya, epitet, taqqoslash, takror, inversiya, alliteratsiya, assonans kabi vositalar badiiy va publitsistik matnlarda keng qo'llaniladi.

Lingvostilistik vositalar odatda quyidagi guruhlarga bo'linadi:

1. Leksik vositalar – soʻz boyligi va maʼno oʻyinlariga asoslanadi (metafora, epitet, antonim, sinonim va boshqalar).
2. Grammatik vositalar – soʻz tartibi, takror, parallelizm, ellipsis, inversiya kabi grammatik shakllarga tayanadi.
3. Fonetik vositalar – ohang, urgʻu, ritm, alliteratsiya va assonans orqali nutqning tovush ifodaviyligini kuchaytiradi.
4. Sintaktik vositalar – gap tuzilmasi va sintaktik qurilmalarning stilistik maqsadda oʻzgarishi bilan bogʻliq.

Quyida bir necha lingvostilistik vositalarning tahlilini koʻrishimiz mumkin. “Tong nafasi vodiya yangi hayot baxsh etdi.”

Bu ifoda metafora vositasiga asoslangan. ‘Tong nafasi’ – bu bevosita tong emas, balki yangilanish, tabiat uygʻonishining ramziy tasviridir. Metafora yordamida muallif faqat hodisani emas, balki uning ruhiy va estetik jihatini ham ifodalaydi. Shu tariqa, metafora lingvostilistik vosita sifatida nutqning obrazlilikini kuchaytiradi. “Koʻzlaring yulduzlar kabi porlaydi.” Bu jumlada taqqoslash (simile) vositasi ishlatilgan. ‘Yulduzlar kabi’ birikmasi orqali goʻzallik, nuroniylik va samimiyat tasvirlanmoqda. Bu vosita oʻquvchi yoki tinglovchida tasavvur uygʻotadi, matnga estetik qiymat qoʻshadi. Shuningdek, u inson hissiyatini yanada tabiiyroq va ifodalibroq tarzda koʻrsatadi.

Xulosa qilib aytganda, lingvostilistik vositalar tilning ifodaviy imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim unsurlardir. Ular nafaqat badiiy asarlarda, balki ilmiy, rasmiy va publitsistik nutqlarda ham muhim rol oʻynaydi. Nutqda lingvostilistik vositalardan toʻgʻri foydalanish, nutq madaniyatini oshirish, maʼno va his-tuygʻularni toʻliq yetkazishga xizmat qiladi. Shunday qilib, lingvostilistik vositalar tildagi goʻzallik, ifoda va estetikani taʼminlovchi asosiy vositalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gʻulomov A., Qodirov M. “Nutq madaniyati va uslubiyat.” – Toshkent: Oʻqituvchi, 2006.
2. Rasulov R. “Tilshunoslik asoslari.” – Toshkent: Oʻzbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
3. Galperin I. R. “Stylistics.” – Moskva: Vysshaya Shkola, 1981.
4. Vinokur G. O. “Ocherki po istorii russkogo yazyka.” – Moskva: Nauka, 1980.
5. Abdullayeva N. “Hozirgi oʻzbek adabiy tili.” – Toshkent: Fan, 2015.

UMUMTAʼLIM MUASSASALARIDA KREATIV YONDASHUV ASOSIDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Shokirova Madinabonu Shomurod qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Tayanch soʻzlar: *Oʻqituvchi va ota-ona hamkorligi, 5E modeli, tanqidiy fikrlash, zamonaviy texnologiya, engage, explore, elaborate, explain, evaluate.*

Kirish. Oʻqituvchi va ota-ona hamkorligi — bu bola taʼlim-tarbiyasini samarali tashkil etish maqsadida maktab (oʻqituvchi) bilan oilani (ota-onani) birlashtiruvchi oʻzaro hamkorlik, aloqa va faoliyatdir.

Bu hamkorlik bolaning taʼlimdagi muvaffaqiyatlari, axloqiy fazilatlarini, ijtimoiy moslashuvi uchun birgalikda javobgarlikni bildiradi.

Oʻqituvchi va ota-ona hamkorligining maqsadi bolaning har tomonlama rivojlanishini taʼminlash, oʻquvchi shaxsini toʻgʻri yoʻnaltirish, maktab va oila oʻrtasida ishonchli aloqa oʻrnatish, taʼlim-tarbiya jarayonida bir xil talab va qadriyatlarni shakllantirishdir. Biz bugungi

kunda tobora jadallashib borayotgan jamiyatda ekanmiz ma'lum bir maqsadga erishish uchun hamkorlikda rivojlanmasak bo'lmaydi, zero xalqimizning dono bir naqli bejizga aytilmagan: "Yolg'iz otning changi chiqmas, changi chiqsa ham dong'i chiqmas" deb. Barchamizning ezgu maqsadimiz bo'lajak kelajagimiz bo'lgan yurt farzandlarini ilmiy, axloqli, vatanparvar qilib tarbiyalashimiz uchun barcha jabhalarda tinimsiz say-harakatlar olib borilyapti. Hukumatimiz, xalqimiz, mutasaddi tashkilotlarimiz, maktablarimiz va har bir bo'g'inlarda amalga oshirilayotgan harakatlarni biz qo'llab-quvvatlamog'imiz darkor. Rivojlangan mamlakatlardan tajriba o'zlashtirarkanmiz quyida yangi 5E modeli haqida fikr yuritamiz.

XXI asr ko'nikmalari — tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, munosabatda bo'lish va raqamli savodxonlik kabi kompetensiyalar majmuasi bo'lib, ular o'quvchilarning murakkab vaziyatlarni hal etishi va kelajak ish/ijtimoiy hayotiga moslashishi uchun zarur. P21 va boshqa ramkalar ushbu ko'nikmalarni erta bosqichdan rivojlantirishni tavsiya qiladi.

5E o'quv-sikli modeli — qisqacha (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate)

5E modeli o'qituvchini "ma'ruza beruvchi"dan "yo'l-yo'riqchi"ga aylantiradi; talabalar faol eksperiment, muhokama va muammolarni hal etish orqali tushuncha hosil qiladi. Model ilmiy va inkvizitiv yondashuvlar bilan mos keladi va boshlang'ich sinflarda samarali qo'llanadi.

Amaliy tavsiya (sinf darajasiga mos):

- Engage: qiziqarli savol, rasm yoki qisqa voqea bilan e'tibor tortish.
- Explore: kichik guruhlarda oddiy materiallar bilan eksperiment yoki kuzatuv.
- Explain: guruhlar o'z kuzatuvlarini tushuntiradi; o'qituvchi tushunchani shakllantiradi.
- Elaborate: nazariyani yangi vaziyatga qo'llash (mini-proyekti yoki muammoni yechish).
- Evaluate: baholash — refleksiya, qisqa test yoki taqdimot.

5E modelida XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish (konkret)

- Hamkorlik va kommunikatsiya: guruhlarda rol taqsimlash, yangi g'oyalarni himoya qilish.
- Tanqidiy fikrlash / muammo yechish: o'quvchilarga ochiq savollar berish (Nima uchun shunday deb o'ylaysiz?); alternativ gipotezalarni sinab ko'rish.
- Ijodkorlik: Elaborate bosqichida o'z yechimlarini dizayn qilish (maket, poster, kichik dramatisatsiya).
- Raqamli savodxonlik: ma'lumot izlash, multimedia taqdimot tayyorlash, oddiy kodlash bloklari.

Zamonaviy texnologiyalar — boshlang'ich sinflar uchun aniq vositalar va qanday foydalanish mumkin? Alohida ta'kidlash joizki bu texnologiyalardan samarali foydalanish va ko'zlangan maqsadga erishish uchun ota-onalar farzandlariga shart-sharoitlar yaratib berishlari lozim. Masalan:

1. Interaktiv doskalar / planshetlar — vizual kontent, qisqa interaktiv testlar, multimedia. (foydalanish: Engage va Explain bosqichlarida)
2. Ta'limiy o'yinlar va adaptiv platformalar — matematikani o'ynab o'rganish, individual darajaga mos mashqlar. (motivatsiya va practice)
3. AR/VR (oddiy mobil AR ilovalar yoki markerli AR) — tarix yoki tabiiy fanlar mavzularida immersiv kuzatuvlar — Explore va Elaborate bosqichlari uchun.
4. Kodlash o'yinchoqlari (Bee-bot, ScratchJr) — algoritmik fikrlash va muammo yechish ko'nikmalarini o'stiradi.
5. Sodda dasturiy ta'minot: prezentatsiya yaratish, audio qayd, rasm montaj — kommunikasiyani rivojlantirish va baholash uchun.
6. Onlayn hamkorlik vositalari (soddalashtirilgan) — kichik sinflarda moslash: Google Slides/Docs (o'qituvchi nazorati bilan) yoki maktabning LMSi.

Qoida: texnologiya — maqsad uchun vosita; u 5E bosqichlarida aniq vazifalarni osonlashtirishi kerak (masalan, AR bilan o'simlikning tuzilishini ko'rsatish — Explore).

"Yangi avlod darsliklari" (O'zbekiston misolida) — nima o'zgardi?

So'nggi yillarda O'zbekistonda yangi avlod darsliklari joriy etilishi, darsliklarda kompetensiyaga yo'naltirilgan yondashuv va amaliy faoliyat ko'proq qo'shilishi rejalashtirildi va

sinov bosqichlari o'tkazildi. Respublika darajasidagi yangilanishlar o'qituvchilarni yangi metodologiyalarga o'qitishni va maktablarni zamonaviy uskunalar bilan ta'minlashni nazarda tutadi.

Amaliy oqibat: darsliklar faqat bilim berish emas, balki ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlar va baholash elementlarini o'z ichiga olishi kerak — bu esa 5E va texnologiyalar bilan uyg'un ishlaganda samaradorlikni oshiradi.

Amaliy 5E dars namunasi (1-sinf / tarbiya fani “Maktabim – ikkinchi uyim”)

Fan: Tarbiya Sinf: 1-sinf

Mavzu: “Maktabim – ikkinchi uyim” (Novda nashriyoti darsligi asosida)

Dars turi: Yangi bilim beruvchi Davomiyligi: 45 daqiqa

Darsning maqsadlari:

Ta'limiy: O'quvchilar maktabni “ikkinchi uyim” deb tushunib, sinf va maktab muhitidagi tartib-qoidalar, hurmat va hamkorlikni anglab yetadilar.

Tarbiyaviy: O'quvchilar hamkorlikda ishlash, o'z fikrini bildirish, maktabdagi odo-axloq ko'nikmalarini namoyon etadilar.

Rivojlantiruvchi: XXI asr ko'nikmalari: hamkorlik, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va raqamli savodxonlikni rivojlantirish.

Kerakli jihozlar:

Darslik (Novda nashriyoti), slaydlar yoki plakatlar, kartochkalar, planshet yoki interaktiv doska, rangli qog'oz va markerlar.

Dars jarayoni (5E modeli asosida):

1. ENGAGE (E'tibor jalb qilish) – 5 daqiqa O'qituvchi maktab binosining rasmini ko'rsatadi va so'raydi: “Bu joy sizga nimani eslatadi?” O'quvchilar javob beradi. So'ng, “Nima uchun maktabni ikkinchi uyimiz deymiz?” mavzusida suhbat boshlanadi.

2. EXPLORE (O'rganish) – 10 daqiqa O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhga ijobiy va salbiy xatti-harakatlar aks ettirilgan kartochkalar beriladi. Ular qaysi harakatlar maktabimizga mosligini muhokama qilib, o'z fikrlarini aytadilar.

3. EXPLAIN (Tushuntirish) – 8 daqiqa O'qituvchi darslikdagi mavzuni o'qib beradi, asosiy tushunchalarni tushuntiradi. Maktab – bu bizning ikkinchi uyimiz, unda hurmat, tartib, do'stlik bo'lishi kerakligi haqida izoh beradi.

4. ELABORATE (Qo'llash) – 10 daqiqa O'quvchilar “Mening maktabim – ikkinchi uyim” mavzusida plakat yoki raqamli karta tayyorlaydilar. Plakatda 2–3 yaxshi odat rasmlar bilan ifodalanadi va nima uchun bu odatlar muhimligi yoziladi. Guruhlar taqdimot qiladilar.

5. EVALUATE (Baholash) – 7 daqiqa O'qituvchi o'quvchilarga savollar beradi: “Bugun nimani o'rganding?”, “Maktabda qanday yaxshi odatlarni bajarayapsan?” Refleksiya varag'ida qisqa yozma javoblar olinadi.

Uyga vazifa:

“Maktabimda yaxshi odatlar” mavzusida kichik chizma yoki 2–3 gapdan iborat yozma topshiriq tayyorlash.

Amalga joriy qilish uchun qisqacha tavsiyalar

➤ Har bir mavzuni 5E ssenariysi bilan rejalashtiring; haftada 1–2 loyihaviy dars o'tishni maqsad qiling.

➤ Darsliklarning yangi avlod namunalaridan o'rganib, o'z sinfingizga moslashtiring.

➤ Minimal texnologiya bilan boshlang: 1-2 planshet yoki o'qituvchi uchun interaktiv resurs.

➤ O'qituvchilarni amaliy master-klasslar bilan tayyorlang (5E + texnologiya + baholash rubrikalari).

➤ Ota-onalarni jalb qiling — platformalar orqali o'quvchi yutuqlari bilan tanishtirib boring.

➤ Yarmarkalar tashkil qilish mumkin, har bir o'quvchi uyda o'z qo'li bilan va ota-onasi yordamida tayyorlagan ixtiyoriy maxsulotni o'zi baholab o'zi sota olsin. Bu yarmarka oyda bir marotaba tashkillashtirish tavsiya beriladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2024). *Yangi avlod darsliklari konsepsiyasi*. Toshkent: O'quv-metodik markaz.
2. Usmanova, G., & Risukova, N. (2023). *Tarbiya: 1-sinf uchun darslik*. Toshkent: Novda nashriyoti.
3. San Diego County Office of Education. (2020). *5E Instructional Model for Primary Education*. California, USA.
4. Edutopia. (2021). *The 5E Model of Instruction: Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate*. Retrieved from <https://www.edutopia.org>
5. Battelle for Kids. (2019). *Framework for 21st Century Learning (P21 Frameworks)*. Washington, D.C.: Partnership for 21st Century Learning.
6. Qosimova, M., & Gulomova, N. (2022). *Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: TDPU nashriyoti.

ILMIY-OMMABOP ASARLARNI IZOHLI O'QISH USULIDA O'RGATISH ORQALI O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISH

Ostonova Madina Furqat qizi

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Ro'ziqul Xoliqulovich Jumayev

BuxDPI, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Ilmiy-ommabop asarlarni izohli o'qish usulida o'rgatish boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda samarali metod bo'lib, u o'qish ko'nikmasini oshirish, tafakkur va tahlil qilish qobiliyatini shakllantirish hamda so'z boyligini kengaytirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: ilmiy-ommabop asar, izohli o'qish, nutqni rivojlantirish, so'z boyligi, tafakkur, tahlil.

Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligi darslari o'z mazmuni, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimining muhim bo'g'inini tashkil etadi. Chunki bu darslar savodxonlik, ma'naviy va axloqiy tarbiyaning poydevorini yaratadi. Shu sababdan ham boshqa fanlarning o'qitilishi o'qish savodxonligi darslarisiz to'liq tasavvur etilmaydi. O'quvchi matnni to'g'ri, tez va ongli o'qish, uning mazmunini anglash kabi jarayonlar bilan aynan o'qish savodxonligi mashg'ulotlarida tanishadi. Ushbu darslar orqali o'quvchilarda Davlat ta'lim standartlari asosida shakllantiriladigan bilim, ko'nikma va malakalarni egallash imkoniyati yaratiladi. O'qish savodxonligi ta'limi insonda o'zini, atrof-muhitni va jamiyatni anglash istagini kuchaytiruvchi muhim omil sifatida xizmat qiladi. Shu bois "O'qish savodxonligi" darsliklariga ona tabiat, atrof-muhit, Vatanimizning tarixi va bugungi taraqqiyoti, kattalar hamda bolalar hayoti, mehnatsevarlik, mustaqillik, milliy va ma'naviy qadriyatlar, xalqlar do'stligi hamda tinchlik kabi turli yo'nalishlarda keng ma'lumot beruvchi badiiy, axloqiy-ta'limiy va ilmiy-ommabop asarlar kiritilgan. Ushbu asarlar o'quvchilarda hayotiy, ma'naviy va bilish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday matnlarni o'qitishda o'ziga xos metodlardan foydalaniladi. Shulardan biri — izohli o'qish usuli bo'lib, u matn mazmunini chuqurroq anglash va tushunilgan g'oyalarni to'g'ri ifodalashga yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda ilmiy-ommabop asarlarni o'qitishga bag'ishlangan izohli o'qish mashg'ulotlarida o'quvchilarga matn mazmunini anglatish, lug'at ustida ishlash va o'qilgan matnni qayta o'qish asosiy faoliyat turlari hisoblanadi. Bunday asarlar odatda savollar asosida tahlil qilinadi. Savollar o'quvchilarning matndagi voqea-hodisalar, qatnashuvchi shaxslarning xatti-harakati va xarakterini chuqur tahlil

qilishiga yo'naltiriladi. So'roqlardan ikki asosiy maqsadda foydalaniladi: birinchidan, ilmiy-ommabop asar mazmunini tahlil qilish, ikkinchidan esa faktlar, mulohazalar va xulosalarni solishtirish, voqealar o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash hamda umumlashtirish uchun. Ilmiy-ommabop asarlar bilan ishlash jarayonida o'quvchilar uchun tushunarsiz bo'lgan so'z va iboralar ma'nosini izohlab berish ham muhim ahamiyatga ega. Aks holda, ular asar mazmunini to'liq anglay olmaydilar. Shu sababli so'z ma'nosini tushuntirishda vaqtni tejash uchun faqat eng zarur so'zlarga qisqa va aniq izoh berish maqsadga muvofiqdir. Ilmiy-ommabop asarni izohli o'qish darsini uyushtirishda quyidagi reja varianti sxemasi e'tiborga olinadi:

1. Ilmiy-ommabop asarni o'qishga tayyorlash (asarga tasvirlangani kabi kishilar hayoti, voqealar, davrga oid qisqa xarakteristika...);

2. Ilmiy-ommabop asarni (to'liq yoki mantiqiy tugallangan qismlarini) o'qituvchi yoki oldindan tayyorlangan o'quvchining ifodali o'qishi.

3. Idrok etishni tekshirish (qatnashuvchi shaxslarning xatti harakatlari, shaxslar va voqealar o'rtasidagi munosabatlar yuzasidan qisqacha suhbat).

4. Ilmiy-ommabop asarni qayta o'qish (Ilmiy-ommabop asarni qismlarga bo'lish, o'quvchilarga o'qitish, ayrim so'zlar ma'nosini tushuntirish);

5. Ilmiy-ommabop asarning har bir bo'lim yuzasidan suhbat o'tkazish va sarlavha topish, hikoya rejasini tushuntirish;

6. Ilmiy-ommabop asarning ayrim bo'limlarini ifodali o'qish;

7. Reja asosida qayta o'qib chiqish;

8. Ilmiy-ommabop asarni ifodali o'qishga yoki sahnalashtirishga tayyorlash (sinfda yoki uyda);

9. Ilmiy-ommabop asarni ifodali o'qish va ifodali qayta aytib berish.

Ikkinchi sinf "O'qish savodxonligi" darsligining "Buyuklar xotirada mangu yashaydi" bo'limida Zahro Hasanovanning "Maguga muhrlanganlar yodi" ilmiy-ommabop maqolasi berilgan. Ilmiy-ommabop asarni izohli o'qish usulida o'rgatish mumkin. Asarning matni o'qittiriladi. Ilmiy-ommabop asarni iloji bo'lsa har bir gapini o'qituvchi izohi bilan o'qib bergani ma'qul. So'ngra lug'at ustida ish olib boriladi. Tushuntirish qiyin bo'lgan quyidagi so'zlar izohlab beriladi: qatag'on, qurbon, shahid, jabr-u jafo, ong-u shuur, mangu. O'quvchilar izohlangan so'zlarni daftarlariga ham yozib oladilar. Shundan so'ng quyidagi reja asosida o'quvchilar gapirib berishlari ham mumkin:

1. "Shahidlar xotirasi" yodgorlik majmuasiga tashrif.

2. Qatag'on qurbonlari xotirasi muzeyiga yo'l.

3. Millat fidoyilarining xotirasi.

4. O'tmish saboqlari va bugungi minnatdorlik.

5. Fidoyilar nomining mangu saqlanishi.

Reja asosida gapirib berilganidan so'ng quyidagi savollar asosida suhbat ham o'tkazish mumkin:

1. Matn muallifi kim?

2. Asarda muallif qaysi joyga borishini aytadi?

3. "Shahidlar xotirasi" yodgorlik majmuasi muallif uchun qanday ma'no kasb etadi?

4. Muallif "ulug' zotlarning muborak ruhlarini sezaman" deganda nimani nazarda tutgan?

5. "Qatag'on qurbonlari xotirasi" muzeyi haqida matnda nimalar aytilgan?

6. Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy kimlar bo'lgan?

7. Muallif nega ularning suratlariga uzoq tikilib qoladi, deb o'ylaysiz?

8. Jadidlar xalq va millat uchun qanday xizmatlar qilgan?

9. Nega ularni "vatanparvar shaxslar" deb atash mumkin?

10. Asarda qanday tuyg'ular ustun: g'am, faxr, minnatdorlik yoki g'urur?

11. "Bu insonlarning nomlari xalqimiz ong-u shuuriga mangu muhrlangan" deganda muallif nimani demoqchi?

12. Sizningcha, o'tmish xotirasini eslab turishning ahamiyati nimada?

13. Agar siz “Shahidlar xotirasi” majmuasiga borgan bo‘lsangiz, nimalarni his qilgan bo‘lardingiz?

14. Muallif bugungi avlodga qanday saboq bermoqchi?

15. Matndan qanday xulosa chiqarish mumkin?

Suhbat asosida asarning mazmuni o‘quvchilarga yanada tushunarli bo‘ladi.

Uyga vazifa sifatida asar yuzasidan bayon yozish topshirilishi mumkin. Oldin ta’kidlaganimizdek, binoning poydevori qanchalik mustahkam bo‘lsa, qurilayotgan bino shunchalik puxta va mustahkam bo‘ladi. Ana shu poydevorni yaratadigan insonlar esa biz — o‘qituvchi va murabbiylarmiz. Zaxira, bolalarni yoshlikdan boshlab atrof-muhitga, hayvonot va o‘simlik olamiga muhabbat bilan tarbiyalash, qalblariga mehr urug‘ini singdirish — bizning eng muhim va muqaddas vazifamizdir.

Ilmiy-ommabop asarlarni izohli o‘qish usulida o‘rgatish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirishda samarali metod hisoblanadi. Bu usul nafaqat o‘qish ko‘nikmasini, balki tafakkur, tahlil, so‘zlash va yozish malakalarini ham rivojlantiradi. Natijada o‘quvchilar bilimli, so‘z boyligi keng, fikrini erkin bayon eta oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. – 351 b.

2. Adizova N.B, Jumayev R.X., Qo‘ldoshev R.A., Ismatov S.R. Ona tili o‘qitish metodikasi. Buxoro. Durdona.: 2021. -292 b.

3. Jumayev R.X. Ona tili o‘qitish metodikasi. Buxoro. Durdona.: 2025. -173 b.

4. Aydarova U.B. “O‘qish savodxonligi ” 2- sinf uchun darslik. III qism. “Novda Edutainment”. 2023yil. 80 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA DARSLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Tilavova Matlab Muhammedovna

Buxoro davlat pedagogika instituti professori

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida integratsion yondashuv asosida ta’lim jarayonini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Integratsion yondashuv ta’lim mazmunini turli fanlar bilan uyg‘unlashtirish, o‘quvchilarda tizimli fikrlash, ijodkorlik va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilishi ta’kidlanadi. Shuningdek, maqolada texnologiya darslarini samarali tashkil etish metodikasi, fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash usullari hamda o‘qituvchi faoliyatida innovatsion yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar. integratsion yondashuv, texnologiya darsi, boshlang‘ich ta’lim, fanlararo bog‘liqlik, tizimli fikrlash, ijodiy faoliyat, innovatsion metod, ta’lim samaradorligi, kompetensiyaviy yondashuv, amaliy ko‘nikma, metodika, o‘quv jarayoni.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты организации образовательного процесса на уроках технологии в начальной школе на основе комплексного подхода. Подчеркивается, что комплексный подход способствует гармонизации содержания образования с различными предметами, развитию системного мышления, творческих способностей и практических навыков учащихся. Анализируются методика эффективной организации уроков технологии, способы обеспечения межпредметных связей, значение инновационных подходов в деятельности учителя.

Ключевые слова. интегративный подход, урок технологии, начальное образование, межпредметные связи, системное мышление, творческая деятельность, инновационный

метод, эффективность обучения, компетентностный подход, практические навыки, методика, образовательный процесс.

Annotation. This article discusses the theoretical and practical aspects of organizing the educational process in primary school technology classes based on an integrated approach. It is emphasized that the integrated approach serves to harmonize educational content with different subjects, develop systematic thinking, creativity and practical skills in students. The article also analyzes the methodology for effectively organizing technology classes, methods for ensuring intersubject connections, and the importance of innovative approaches in teacher activity.

Keywords. integrative approach, technology lesson, primary education, interdisciplinary connection, systematic thinking, creative activity, innovative method, educational effectiveness, competency-based approach, practical skills, methodology, educational process.

Hozirgi kunda ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida fanlararo integratsiya, ya'ni o'zaro bog'liqlik va uyg'unlik asosida o'qitish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda integratsion yondashuvni qo'llash samarali natijalar beradi. Chunki bu yondashuv o'quvchilarda turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni anglash, amaliy fikrlashni rivojlantirish hamda ijodkorlikni oshirish imkonini yaratadi.

Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslari o'quvchilarning mustaqil ishlash, mehnatsevarlik, mas'uliyat va estetik didini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu darslarda integratsion yondashuvdan foydalanish o'quvchilarni nafaqat amaliy faoliyatga, balki boshqa fanlarda olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llashga o'rgatadi. Masalan, texnologiya darslarini matematika, tasviriy san'at, tabiatshunoslik yoki ona tili fanlari bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning umumiy tafakkur doirasi kengayadi.

Integratsion yondashuv asosida texnologiya darslarini tashkil etish metodikasi ta'lim jarayonini tizimli, mazmunli va samarali tashkil etish imkonini beradi. Shu sababli, ushbu maqolada integratsion yondashuvning nazariy asoslari, uni texnologiya darslarida qo'llashning afzalliklari hamda metodik tavsiyalar tahlil qilinadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni mustaqil fikrlovchi, ijodkor va amaliy faoliyatga tayyor shaxs sifatida shakllantirish ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bu maqsadga erishishda integratsion yondashuv muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, texnologiya darslarida integratsion mexanizmlarni samarali qo'llash o'quvchilarning fanlararo bilimlarini mustahkamlash, ularni real hayotiy jarayonlar bilan bog'lash imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida texnologiya fanini o'qitish nafaqat mehnat malakalarini shakllantirish, balki o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, estetik did, tabiatga, materiallarga nisbatan to'g'ri munosabatni tarbiyalashni ham ta'minlaydi. Shu bois integratsion yondashuvning mexanizmlarini to'g'ri yo'lga qo'yish dars samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Integratsion yondashuv mexanizmlari — bu ta'lim jarayonida turli fanlar mazmuni va metodlarini uyg'unlashtirish orqali o'quvchining bilimini tizimlashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik vositalar majmuasidir. Ular orqali o'qituvchi texnologiya darsini matematika, tabiatshunoslik, san'at, informatika yoki ona tili fanlari bilan bog'laydi.

Bunday mexanizmlar o'quvchilarning olgan bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga, ijodiy ishlarda qo'llashga yordam beradi. Natijada, o'quvchi nafaqat buyum yasaydi, balki uni o'lchash, tahlil qilish, bezatish, nomlash kabi ko'p fanli ko'nikmalarni qo'llaydi.

Integratsion yondashuv — bu ta'lim jarayonida turli fanlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlab, bilimlarni yagona tizim sifatida o'zlashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik tamoyildir. U o'quvchining dunyo haqidagi tasavvurini yaxlit shakllantiradi, fanlar o'rtasidagi sun'iy chegaralarni yo'qotadi va o'rganilayotgan mavzularni real hayot bilan bog'lash imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'limda bu yondashuv, ayniqsa, texnologiya fanida juda samarali, chunki texnologiya darslari matematika, tasviriy san'at, tabiatshunoslik, ona tili va hatto axloqiy tarbiya bilan chambarchas bog'liqdir. Masalan, o'quvchilar qog'ozdan buyum yasash jarayonida

o'lash, hisoblash, shakl va rang uyg'unligini his qilish, tabiat materiallaridan foydalanish kabi ko'nikmalarni bir vaqtda egallaydilar.

Texnologiya darslarida integratsiyani amalga oshirish yo'llari

Fanlararo loyihalar — texnologiya darslarini matematika, tabiatshunoslik yoki san'at fanlari bilan bog'lab loyiha ishlari tashkil etish (masalan, "Mening uyim maketi", "Tabiiy materiallardan bezak yasash" va boshqalar).

Integratsion topshiriqlar — o'quvchilar bir topshiriqni bajarish orqali bir nechta fanlarga oid bilimlarni amalda qo'llaydilar.

Ko'rgazmali ta'lim — turli fanlardan olingan bilimlarni bitta jarayonda vizual tarzda birlashtirish.

Innovatsion metodlar — "aqliy hujum", "klaster", "blits so'rov", "ijodiy ish" kabi interfaol usullar integratsiyani mustahkamlaydi.

Metodik tavsiyalar

Dars rejasini tuzishda fanlararo bog'liqlikni oldindan aniqlash zarur;

Har bir mavzu mazmuniga mos integratsion elementlar tanlanishi kerak;

O'quvchilarni guruhlarda ishlashga o'rgatish — ularning kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi;

Dars natijasi sifatida o'quvchilar o'z amaliy ishlarini tahlil qilib, boshqa fanlardagi bilimlari bilan bog'lashga o'rgatiladi.

Integratsion yondashuv asosida tashkil etilgan texnologiya darslari o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi, ularni ijodkorlikka undaydi va amaliy faoliyatga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Bu yondashuv o'quvchilarda tizimli fikrlashni shakllantiradi, ular olgan bilimlarini hayotiy jarayonlarda qo'llashga o'rgatadi. Shu bois, boshlang'ich sinf texnologiya darslarida integratsion yondashuvni qo'llash zamonaviy ta'limning eng samarali metodik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

13. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik-milliy g'oyamizning poydevoridir. -Toshkent-2021.

14. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston — maktab ostonasidan boshlanadi." – Toshkent: O'zbekiston, 2023.

15. Daminov.O.O. Kasbiy pedagogika 2018 yil.

16. Mukhamadovna, T. M., Djamshitovna, K. M., & Narzullayevna, Q. S. (2021). Art as a significant factor of forming world outlook of students. Middle European Scientific Bulletin, 11.

17. Abdullayeva N. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.

18. Fayziyeva N.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatida fanlararo integratsiyaning o'rni. // "Pedagogik ta'lim" ilmiy jurnali. – 2022. – №4. – B. 45–49.

19. Hasanov B. Texnologiya fanini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2023.

20. Dewey, J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938.

21. Bruner, J. The Process of Education. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.

22. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.

INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF TEXNOLOGIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Tilavova Matlab Muhammedovna

Buxoro davlat pedagogika instituti professori

Salimova Xurshida Yunus qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Integratsion yondashuv ta'lim mazmunini turli fanlar bilan uyg'unlashtirish, o'quvchilarda tizimli fikrlash, ijodkorlik va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Shuningdek, maqolada texnologiya darslarini samarali tashkil etish metodikasi, fanlararo bog'liqlikni ta'minlash usullari hamda o'qituvchi faoliyatida innovatsion yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. integratsion yondashuv, texnologiya darsi, boshlang'ich ta'lim, fanlararo bog'liqlik, tizimli fikrlash, ijodiy faoliyat, innovatsion metod, ta'lim samaradorligi, kompetensiyaviy yondashuv, amaliy ko'nikma, metodika, o'quv jarayoni.

Аннотация. Подчеркивается, что комплексный подход способствует гармонизации содержания образования с различными предметами, развитию системного мышления, творческих способностей и практических навыков учащихся. Анализируются методика эффективной организации уроков технологии, способы обеспечения межпредметных связей, значение инновационных подходов в деятельности учителя.

Ключевые слова. интегративный подход, урок технологии, начальное образование, межпредметные связи, системное мышление, творческая деятельность, инновационный метод, эффективность обучения, компетентностный подход, практические навыки, методика, образовательный процесс.

Annotation. It is emphasized that the integrated approach serves to harmonize educational content with different subjects, develop systematic thinking, creativity and practical skills in students. The article also analyzes the methodology for effectively organizing technology classes, methods for ensuring intersubject connections, and the importance of innovative approaches in teacher activity.

Keywords. integrative approach, technology lesson, primary education, interdisciplinary connection, systematic thinking, creative activity, innovative method, educational effectiveness, competency-based approach, practical skills, methodology, educational process.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida integratsion yondashuvning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Integratsiya — bu o'quv fanlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash, o'quvchilarni bir butun bilim tizimi asosida fikrlashga, ijodkorlik va amaliy faoliyatni uyg'unlashtirishga o'rgatish jarayonidir. Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslarini tashkil etishda integratsion yondashuv o'quvchilarning bilish jarayonini faollashtirish, ularni hayotiy ko'nikmalarni egallashga yo'naltirishda muhim metodik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Texnologiya darslarida integratsion yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilar matematika, ona tili, tabiatshunoslik, tasviriy san'at kabi fanlardan olgan bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'laydilar. Masalan, buyum tayyorlash jarayonida o'quvchi geometrik shakllarni aniqlash, o'lchov birliklarini qo'llash, materialni tejash yoki ekologik jihatdan to'g'ri tanlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu tarzda fanlararo bog'liqlik o'quvchilarning tafakkurini kengaytiradi, ularni mustaqil va ijodiy ishlashga undaydi.

Integratsion yondashuv asosida tashkil etilgan texnologiya darslari o'qituvchidan puxta tayyorgarlik, fanlararo aloqalarni chuqur tahlil qilish, darsning har bir bosqichini aniq rejalashtirishni talab etadi. Bunday darslarda loyiha metodi, muammoli vaziyatlar yaratish, guruhli ish va tajriba asosidagi topshiriqlar o'quvchilarning amaliy faoliyatini jonlantiradi. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darslarni yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Integratsion yondashuvning pedagogik afzalligi shundaki, u o'quvchilarni faqat bilim egasi sifatida emas, balki ijodkor, muammolarni hal eta oladigan shaxs sifatida shakllantiradi. Texnologiya darslari orqali o'quvchilar mehnat madaniyati, ekologik fikrlash, estetik did, jamoada ishlash va mas'uliyatli bo'lish kabi fazilatlarini o'zlashtiradilar.

Ayniqsa, boshlang'ich sinf texnologiya darslarida integratsion yondashuvni qo'llash o'quvchilarning amaliy faoliyatini samarali tashkil etish, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish hamda nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, texnologiya darslari boshqa fanlar bilan, jumladan, matematika, tasviriy san'at, ona tili, atrof-muhitni o'rganish va informatika bilan uzviy bog'liq holda o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Masalan, texnologiya darsida buyum tayyorlash jarayonida o'quvchilar o'lchov birliklarini hisoblaydi, geometrik shakllarni aniqlaydi, rang va shakl uyg'unligini his etadi. Bu jarayon ularning nafaqat texnik ko'nikmalarini, balki tafakkur, mantiqiy va estetik dunyoqarashlarini rivojlantiradi.

Integratsion yondashuv asosidagi texnologiya darslari o'quvchilarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash, muammoni hal etish, jamoada ishlash va o'z mehnat natijasidan zavqlanish kabi sifatlarni shakllantiradi. O'qituvchi esa dars jarayonida loyiha, muammoli vaziyat, guruhli ish, kuzatuv va tahlil kabi interfaol metodlardan foydalanadi. Bu esa o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi va o'quv motivatsiyasini oshiradi.

Bundan tashqari, texnologiya darslarida raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari, 3D-modellashtirish elementlari va virtual laboratoriyalarni qo'llash integratsion yondashuvning zamonaviy talqinidir. Bunday metodika orqali o'quvchilar real hayotdagi ishlab chiqarish jarayonlarini, texnik modellarni hamda ekologik muammolarni amaliy jihatdan tahlil qilishni o'rganadilar.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida texnologiya fani o'quvchilarning ijodiy fikrlashini, mehnatsevarligini va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu fan orqali bolalar atrof-muhitdagi buyumlar, texnika, materiallar va ularning ishlov berish usullari bilan tanishadilar. Texnologiya darslari nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, mas'uliyat va estetik didni shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Texnologiya darslarini tashkil etishda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish zarur. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun darslar ko'proq amaliy mashg'ulotlar, tajriba, kuzatuv va ijodiy ishlar orqali olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, o'qituvchi o'quvchilarning har bir ish jarayonida faol ishtirokini ta'minlashi, ularga shaxsiy yondashuv asosida yo'l-yo'riq ko'rsatishi kerak.

Darslarni samarali tashkil etish uchun quyidagi jihatlarga e'tibor berish muhim:

- o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb etish;
- dars mazmunini hayotiy misollar bilan boyitish;
- xavfsizlik qoidalariga rioya qilish;
- ijodiy topshiriqlar orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirish;
- mehnat madaniyatini shakllantirish.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslari interfaol metodlar, loyiha asosidagi topshiriqlar, o'yin va musobaqa shaklidagi mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirilganda yanada samarali bo'ladi. Dars jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish ham muhim o'rin tutadi, chunki u o'quvchilarda texnik tafakkurni rivojlantiradi va ularni raqamli muhitda ishlashga o'rgatadi.

O'qituvchi texnologiya darslarini tashkil etishda o'quvchilarga turli materiallardan foydalangan holda buyumlar yasash, oddiy texnik modellarni yaratish, ekologik toza ishlanmalar ustida ishlash kabi mashg'ulotlarni o'rgatadi. Bu jarayon ularning ijodkorlik salohiyatini rivojlantiradi va mehnatga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf texnologiya darslarini samarali tashkil etish o'quvchilarning intellektual, estetik va amaliy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Har bir dars o'quvchi shaxsini tarbiyalash, ularni kelajakda mustaqil hayotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik-milliy g'oyamizning poydevoridir. -Toshkent-2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston — maktab ostonasidan boshlanadi." – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
3. Daminov.O.O. Kasbiy pedagogika 2018 yil.
4. Mukhamadovna, T. M., Djamshitovna, K. M., & Narzullayevna, Q. S. (2021). Art as a significant factor of forming world outlook of students. Middle European Scientific Bulletin, 11.
5. Abdullayeva N. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
6. Fayziyeva N.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatida fanlararo integratsiyaning o'rni. // "Pedagogik ta'lim" ilmiy jurnali. – 2022. – №4. – B. 45–49.
7. Hasanov B. Texnologiya fanini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2023.
8. Dewey, J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938.
9. Bruner, J. The Process of Education. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
10. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.

"BOSHLANG'ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA KASB-HUNAR KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI"

Jo'rayeva Dilnoz Raxmidinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil
izlanuvchisi, boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Fazliddinova Nilufar G'olib qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4 BT-23 guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf texnologiya ta'limi jarayonida o'quvchilarda kasb-hunar kompetensiyalarini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Kasb-hunarga yo'naltirishda integratsion yondashuv, ijodiy faoliyat, o'yinli metodlar va loyiha asosida o'qitishning samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, mehnat tarbiyasi va milliy qadriyatlarni uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish yo'llari ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: texnologiya darsi, kasb-hunar, kompetensiya, mehnat tarbiyasi, loyiha, integratsiya, ijodiy faoliyat.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim – bu o'quvchining shaxs sifatida shakllanishining poydevori bo'lib, unda mehnatga, ijodga va kasb tanlashga bo'lgan qiziqishlar shakllanadi. Texnologiya darslari bu jarayonda alohida o'rin tutadi. Chunki bu fan orqali bolalar nafaqat buyum yasashni, balki mehnatni qadrlashni, jamoada ishlashni va o'z mehnati samarasidan quvonishni o'rganadilar.

Zamonaviy ta'limda kasb-hunar kompetensiyalarini shakllantirish — bu o'quvchining nafaqat bilim olishi, balki uni amaliyotda qo'llay bilish, hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, ijodiy fikrlash va mas'uliyatli bo'lishga o'rgatish demakdir.

Shuning uchun boshlang'ich sinf texnologiya fanini o'qitishda o'qituvchidan nafaqat metodik bilim, balki pedagogik mahorat, ijodkorlik va innovatsion yondashuv talab etiladi.

Asosiy qism. 1. Kasb-hunar kompetensiyasining mazmuni. Kasb-hunar kompetensiyasi — bu o'quvchining kasblar haqidagi tushunchasi, mehnat jarayonlariga ongli munosabati va amaliy faoliyatga tayyorligini ifodalovchi sifatidir. U quyidagi komponentlardan tashkil topadi:

- **bilimiy** (kasblar, mehnat turlari haqida tushuncha),

- **amaliy** (qo‘l mehnati, oddiy buyum tayyorlash ko‘nikmasi),
- **axloqiy** (mehnatsevarlik, mas‘uliyat, tejamkorlik),
- **ijodiy** (yangilik yaratish, bezash, loyihalash).

Boshlang‘ich sinflarda bu kompetensiyalarni shakllantirish uchun har bir darsda bolalar o‘z faoliyatini real hayot bilan bog‘laydigan mashg‘ulotlarni bajarishlari lozim.

Masalan, “Kasbim – faxrim” mavzusidagi darsda o‘quvchilar turli kasblar haqida suhbatlashadi, rasm chizadi yoki rolli o‘yinlarda qatnashadi. Bu ularning kelajakda kasb tanlashga ongli yondashuvini shakllantiradi.

2. Texnologiya darslarida kasb-hunarga yo‘naltirishning metodik yo‘llari. Texnologiya fanida kasb-hunarga yo‘naltirish bir necha metodlar orqali amalga oshiriladi. Quyidagilar eng samarali usullardir:

a) Amaliy faoliyat asosida o‘qitish. Bu metod o‘quvchilarning bevosita qo‘l mehnati bilan shug‘ullanishi orqali mehnat jarayonini his etish imkonini beradi. Masalan:

- “Tikuvchi ishi” mavzusida rangli matolardan oddiy bezakli buyum tikish;
- “Nonvoylik” mavzusida plastilindan pirojniy yoki non modeli yasash;
- “Duradgor” mavzusida yog‘ochdan maket yaratish.

Bunday mashg‘ulotlar orqali bolalar mehnat jarayonining qadri va mashaqqatini anglaydi.

b) Loyiha asosida o‘qitish. Loyiha metodida o‘quvchilar kichik guruh yoki yakka tartibda topshiriq bajaradilar.

Masalan, “Mening orzu kasbim” mavzusida A3 formatda plakat tayyorlash, rasm va matnlar orqali kasblarni tasvirlash.

Bu o‘quvchilarda rejalashtirish, ijodkorlik, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

c) O‘yinli metodlar. Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘yin shakllari bolalar uchun eng samarali vositadir.

Misol uchun:

- “Kimning kasbini top” (kasb belgilarini aytish orqali topish);
- “Kasblar yarmarkasi” (rol o‘yinlari);
- “Men kimman?” (ish faoliyati asosida taxmin qilish).

Bunday o‘yinlar o‘quvchilarni faol, quvnoq, hamkorlikka tayyor qiladi.

d) Integratsion yondashuv. Kasb-hunar ta‘limi boshqa fanlar bilan bog‘lanib o‘tilganda, o‘quvchilar bilimlarni yaxlit holda o‘zlashtiradi.

Masalan:

- **Matematika** — o‘lchash, hisoblash, shakllarni aniqlash;
- **Tasviriy san‘at** — rang uyg‘unligi, bezaklar;
- **Ona tili** — kasblar haqida hikoya tuzish, topishmoqlar;
- **Tabiatshunoslik** — materiallarning tabiiy xususiyatlarini o‘rganish.

Shunday integratsiya orqali o‘quvchi nazariy bilimni amaliy mehnat bilan uyg‘unlashtiradi.

3. O‘quvchida mehnatsevarlik va kasbga qiziqishni tarbiyalash. Kasb-hunar kompetensiyasining shakllanishi faqat amaliy faoliyat emas, balki tarbiyaviy jarayondir.

O‘qituvchi quyidagilarga e‘tibor qaratishi zarur:

- har bir kasbning ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish;
- o‘quvchiga mehnatsevar insonlarga hurmatni singdirish;
- milliy hunarmandchilik an‘analarini o‘rgatish.

Masalan, “Buxoro gilamlari”, “Marg‘ilon ipaklari”, “Rishton kulollari” haqida suhbat o‘tkazish o‘quvchilarda milliy g‘urur va ijodiy qiziqish uyg‘otadi.

4. Kasb-hunarga yo‘naltirilgan darslarning samaradorligi. Bunday darslarning natijasida:

- o‘quvchilar o‘z qiziqishlarini aniqlaydi;
- ijodkorlik va mustaqillik rivojlanadi;
- jamoada ishlash, fikr bildirish, o‘z mehnatini qadrlashga o‘rganiladi;
- hayotiy kompetensiyalar shakllanadi.

Texnologiya darslari shu jihatdan o'quvchilarning kelgusida tanlaydigan kasbga bo'lgan dastlabki qadami bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Kasb-hunar kompetensiyalarini shakllantirish – bu o'quvchini kelajakdagi hayotga tayyorlash demakdir. Texnologiya fani bu borada o'quvchining ijodiy tafakkuri, amaliy mahorati va mehnatsevarlik sifatlarini rivojlantiradi.

Boshlang'ich bosqichda berilgan har bir dars, har bir o'yin, har bir loyiha bola qalbida “mehnat – baxt manbai” degan tushunchani shakllantiradi. Shu bois o'qituvchilar kasb-hunar ta'limiga nafaqat bilim, balki yurakdan mehr bilan yondashishlari zarur.

Adabiyotlar

1. Mavlonova R. (2024). Texnologiya ta'limi metodikasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti.
2. Jo'rayev M. (2022). Kasb-hunar ta'limining pedagogik asoslari. — T.: Fan.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. — T.: Ma'naviyat.
4. Saidov U. (2023). Boshlang'ich ta'limda mehnat tarbiyasi.
5. Karimov Sh. (2024). Kasb-hunar ta'limida integratsion yondashuv.
6. Inkorporatsion yondashuvlar orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish. J.D.Rahmiddinova.
7. Jo'rayeva Dilnoz Rahmidinova, Texnologiya darslarida o'quvchilarda axborot kompetentligini oshirishda inkorporatsiyadan foydalanishning nazariy asoslari., 2024, Журнал, Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar.
8. J.D.Rahmiddinova, Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida fanlararo inkorporatsion bog'liqlikni ta'minlashning nazariy asoslari образование и инновационные исследования (2024 год № 2), 117
9. Jo'rayeva Dilnoz Raxmidinova, Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida integratsiya va inkorporatsiya, 2025, Журнал “PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA”

QUDDUS MUHAMMADIY IJODIDA FOLKLORIZMLARNING NAMOYON BO'LISHI

N.O'.Xudoyberdiyeva

BuxDPI Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada folklorizm hodisasi, uning mazmun-mohiyati hamda xalq og'zaki ijodi namunalarining zamonaviy madaniyatda qayta namoyon bo'lish jarayonlari tahlil etiladi. Shuningdek, folklorizmning turlari va ularning milliy madaniyatni boyitishdagi ahamiyati yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: folklor, folklorizm, og'zaki ijod, an'ana, madaniyat, modernizatsiya, xalq merosi, bolalar adabiyoti.

Har bir xalqning madaniyati, avvalo, uning og'zaki ijod namunalari — ertak, doston, maqol, qo'shiq va afsonalar orqali namoyon bo'ladi. Folklor xalq ruhiyatining ifodasi, milliy tafakkurning yodgorligidir.

Folklorizm xalq ijodi an'alarining yangi tarixiy sharoitda qayta tiklanishi, zamonaviy san'at, adabiyot va ommaviy madaniyatda ishlatilish hodisasidir. U xalq merosining davomiyligini ta'minlaydi va milliy o'zlikni anglashga xizmat qiladi.

Folklorizm — bu folklor unsurlarining yangi sharoitda, ya'ni zamonaviy hayotda qayta qo'llanishi, qayta talqin qilinishi va yangi badiiy shaklda namoyon bo'lishidir. Ushbu hodisa natijasida xalq ijodi namunalarining g'oyaviy va estetik qiymati saqlanib qoladi, lekin ular zamon ruhiga moslashtiriladi.

Folklorizm jarayoni ko'plab sohalarda — adabiyotda, sahna san'atida, musiqada, kinoda, televideniya va hatto reklama hamda moda sohasida ham kuzatiladi.

Bolalar adabiyoti xalqning madaniy merosi, milliy qadriyatlari va ma'naviy boyliklarini yosh avlodga yetkazuvchi eng muhim vositalardan biridir. Ushbu adabiyot tarmog'ida xalq

ogʻzaki ijodi namunalarining oʻrni beqiyosdir. Chunki xalq ogʻzaki ijodi — bolalar ruhiyatiga eng yaqin, ularning tafakkurini, tasavvurini va maʼnaviyatini shakllantiruvchi manbadir.

Bolalar adabiyotida folklorizm quyidagi shakllarda namoyon boʻladi:

1. **Ertak motivlari asosida yaratilgan asarlar.** Yozuvchilar xalq ertaklaridan olingan syujet va obrazlarni qayta ishlab, zamonaviy mazmunga moslashtiradilar. Masalan, Xudoyberdi Toʻxtaboyevning “Sariq devni minib” asarida xalq ertaklariga xos sehrli realizm, yaxshilik va yomonlik kurashi motivlari mavjud.

2. **Xalq donoligi asosida yaratilgan hikoyalar.** Maqol, topishmoq va hikmatlar asosida yaratilgan hikoyalar bolalarda fikrlash, tafakkur qilish, saboq olish koʻnikmalarini rivojlantiradi. Masalan, Tohir Malik, Shukur Xolmirzayev asarlarida xalq hikmatlari, maqollar tabiiy tarzda qoʻllanadi.

3. **Xalq oʻyinlari va marosimlaridan foydalanish.** Bolalar adabiyotida milliy oʻyinlar, xalq urf-odatlarini tasvirlanadi, bu esa oʻquvchida milliy oʻzlikni anglash hissini kuchaytiradi.

4. **Til va uslubda folklor anʼanalari.** Bolalar adabiyotida soddalik, ifodaviylik, ohangdorlik — bularning barchasi xalq ogʻzaki ijodining tabiiy taʼsiridir.

Quddus Muhammadiy (1907–1997) — oʻzbek bolalar adabiyotining yirik vakillaridan biri boʻlib, uning asarlarida xalq ogʻzaki ijodi ruhining, xalqona obrazlar va ifodalar tizimining kuchli taʼsiri seziladi. Shoir bolalar dunyosiga yaqin, sodda, tabiiy va xalqona uslubda yozgani sababli, uning ijodi folklorizm hodisasi bilan chambarchas bogʻliqdir.

Folklorizm Quddus Muhammadiy asarlarida **xalq ertaklari, topishmoqlari, qoʻshiqlari, maqollari va bolalar oʻyinlari unsurlarining zamonaviy badiiy shaklda qayta ifodalanishi** orqali namoyon boʻladi.

Shoirning “*Boychechak*”, “*Oʻyinchoqlar*”, “*Chumchuqning uyini topdik*”, “*Qoʻgʻirchoq bilan mushuk*”, “*Toʻti bilan bola*” kabi sheʼrlari bolalar tili, tasavvuri va xalq ogʻzaki ijodi uslubiga yaqinligi bilan ajralib turadi. Bu asarlarda **xalq qoʻshiqlariga xos ohangdorlik, ritm, takroriy tuzilmalar** mavjud boʻlib, ular folklorizmning asosiy belgilaridir.

“**Boychechak**” sheʼridagi folklor unsurlari tahlilini koʻrib chiqsak:

Boychechak, boychechak,
Oppoq qorlar ichida,
Koʻklamning xush xabarini
Keltirdi bolalarga.

Bu sheʼrda xalq ogʻzaki ijodidagi **tabiatni jonlantirish, metaforik tasvir, takroriy ohang** kabi xususiyatlar yaqqol seziladi. Xalq qoʻshiqlariga xos tarzda “boychechak” obrazi orqali **bahorning kelishi, yangilanish, umid** gʻoyalari ifodalangan. Bu holat **xalq bahoriy qoʻshiqlari** (“Yor-yor”, “Koʻklam keldi”) bilan gʻoyaviy-ritmik jihatdan yaqinlikni koʻrsatadi.

Shoirning “*Chumchuqning uyini topdik*” sheʼrida folklor oʻyinlari taʼsiri yaqqol sezilib turadi. Bu asarda bolalar oʻyinlari, tabiatga qiziqish va qushlarga mehr-muhabbat tasviri orqali xalqona kayfiyat yaratilgan. Sheʼrda **bolalar folklorining** — oʻyin, topishmoq, sayohat motivlari — badiiy shaklda ifoda etiladi:

“Chumchuqning uyini topdik,
Daraxt shoxida, yiroqda.
U ham bola boqarmish,
Bizga oʻxshab, tongda-oqshomda.”

Bu parchada **xalqning tabiat haqidagi kuzatuvchanligi** va **mehr-oqibat** gʻoyasi xalq ertaklari va bolalar oʻyinlari ruhida ifodalangan. Folklorizm bu yerda **mazmuniiy** (xalqona motiv), **uslubiiy** (oddiy tilda aytilgan), va **janr jihatdan** (bolalar folklori shakli) tarzda namoyon boʻlgan.

Quddus Muhammadiy sheʼrlarining tili xalq ogʻzaki ijodiga juda yaqin: **qisqa, sodda, ohangdor misralar, takrorlar va qofiyaviy uygʻunlik, xalqona soʻz birikmalari** (“boychechak”, “chumchuqcha”, “quyosh bola”, “koʻklam ona” va h.k.). Bu belgilar oʻzbek xalq qoʻshiqlari, ertaklari va topishmoqlarining badiiy uslubiga oʻxshash boʻlib, **folklorizmning til va uslub darajasidagi koʻrinishi** hisoblanadi.

Quddus Muhammadiy ijodida folklorizm — xalq ogʻzaki ijodining zamonaviy bolalar adabiyotida davom etish shakli sifatida namoyon boʻladi. Uning asarlarida xalqona soʻz boyligi, oʻyin va qoʻshiq ritmlari, ertakona obrazlar uygʻunlashgan. Shoir folklorizmni sunʼiy emas, balki tabiiy tarzda — bolalar ruhiyatiga mos, milliy ruhni singdirgan holda qoʻllagan. Shu jihatdan Quddus Muhammadiy ijodi **bolalar adabiyotida folklor anʼanalarining jonlanishida** muhim oʻrin tutadi va oʻzbek bolalar sheʼriyatida folklorizmning yorqin namunasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Safarov, F., Xudoyberdiyeva, N., & Xolmurodova, N. (2022). Oʻqish darslarida oʻquvchilar nutqini oʻstirish imkoniyatlari. *Journal Pedagogics*, 2(2), 275-277.
2. Oʻktamovna, X. N. (2021). Oʻzbek Romanlarida Tarixiy Inversiyani Berish Usullari Va Vositalari. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(5), 430-433.
3. Khudoyberdiyeva, N. O., & Ergashova, M. H. (2023, April). METHODOLOGY OF WORKING ON THE CLASS OF NOUNS IN PRIMARY CLASSES. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" SCIENTIFIC ADVANCES AND INNOVATIVE APPROACHES"* (Vol. 1, No. 1, pp. 84-89).
4. OʻXudoyberdiyeva, N., & Ibragimova, Z. (2023, February). XALQ MAQOLLARI ASOSIDA BOSHLANGʻICH SINIF OʻQUVCHILARINI MEHNAT INTIZOMIGA OʻRGATISH YOʻLLARI. In *E Conference Zone* (pp. 10-14).
5. Khudoyberdieva, N. O. K. (2022). THE ISSUE OF FOLKLORE CHRONOTOPE IN ABDULLA QADIRI'S WORKS. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 1(2), 135-138.
6. Xudoyberdiyeva, N. O. K., & Oʻroqova, G. (2022). Folklorda makon va zamonning oʻziga xos talqini. *Science and Education*, 3(2), 468-474.
7. Xudoyberdiyeva, N. (2021). ABDULLA QODIRIY ASARLARIDA TARIXIY INVERSIYA VA FOLKLOR XRONOTOPI MASALASI: DOI: 10.53885/edinres. 2021.33. 43.090 Nodira Xudoyberdiyeva, BuxDU oʻqituvchisi. In *Научно-практическая конференция*.
8. Khudoyberdiyeva, N. O. (2024). Methods of Explaining the Meaning of Abstract Words to Primary Class Students Through Images. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(4), 322-325.

“TEXNOLOGIYA DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ORQALI FANLARARO INTEGRATSIYANI AMALGA OSHIRISH”

Joʻrayeva Dilnoz Raxmidinovna

Buxoro davlat peagogika instituti mustaqil
izlanuvchisi, boshlangʻich taʼlim kafedrasi oʻqituvchisi

Nutfullayeva Umida Faxritdin qizi

Boshlangʻich taʼlim yoʻnalishi 8 BT-23 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlangʻich sinf texnologiya darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish orqali fanlararo integratsiyani amalga oshirish masalasi yoritilgan. Axborot texnologiyalari yordamida oʻquvchilarning fanlararo bilimlarini uygʻunlashtirish, texnik tafakkurini rivojlantirish hamda taʼlim jarayonini samarali tashkil etish yoʻllari tahlil qilinadi. Shuningdek, integratsiya darslarida AKT vositalarini qoʻllashning afzalliklari, didaktik imkoniyatlari va oʻqituvchining metodik yondashuvlari asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar: texnologiya darsi, fanlararo integratsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, boshlangʻich taʼlim, raqamli kompetensiya, innovatsion taʼlim.

Kirish. Zamonaviy taʼlim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — oʻquvchilarda amaliy bilim, koʻnikma va kompetensiyalarni shakllantirishdir. Boshlangʻich

sinfda o'qiladigan texnologiya darsi bu jarayonning ajralmas qismidir. Texnologiya ta'limi o'quvchini nafaqat buyum yasashga, balki fikrlash, tahlil qilish va muammoni hal etish ko'nikmalariga ham o'rgatadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) keng qo'llash integratsion yondashuvni yanada kuchaytirmoqda. Texnologiya fani orqali matematika, tasviriy san'at, tabiatshunoslik, ona tili va hatto axloqiy tarbiya fanlari bilan o'zaro bog'liqlikni yo'lga qo'yish o'quvchining tafakkurini kengaytiradi, uning bilimlarini real hayotiy faoliyat bilan uyg'unlashtiradi.

Asosiy qism. 1. Texnologiya fanining integrativ mohiyati. Texnologiya fani mohiyatan o'z ichiga boshqa fanlar bilan bevosita bog'liq elementlarni oladi. Masalan, buyum yasash jarayonida o'lchash (matematika), rang uyg'unligi (tasviriy san'at), material haqida tushuncha (tabiatshunoslik) va og'zaki izohlash (ona tili) kabilar qo'llaniladi. Bu o'quvchining bir vaqtning o'zida bir necha fan doirasidagi bilimlarni amaliyotda qo'llashiga sharoit yaratadi.

Integratsiya darslari o'quvchini kompleks fikrlashga o'rgatadi. Masalan, "Qog'ozdan gul yasash" mavzusida o'quvchi geometrik shakllarni (matematika), rang tanlashni (tasviriy san'at), gul nomini yozishni (ona tili) va kompyuterda gul chizmasini yaratishni (AKT) bir vaqtning o'zida o'rganadi.

2. AKT vositalarining texnologiya darslaridagi o'rni. Axborot texnologiyalari yordamida texnologiya darsini interfaol tashkil etish o'quvchini faol ishtirokchiga aylantiradi. O'qituvchi PowerPoint, Canva, Tinkercad, Paint yoki 3D-modellashtirish dasturlaridan foydalanib, bolalarga buyum yasash bosqichlarini bosqichma-bosqich namoyish etishi mumkin.

Masalan:

- "Oddiy o'yinchoq loyihasi" mavzusida o'quvchilar Tinkercad dasturida o'yinchoq shaklini 3D modellashtiradi.
- "Mening orzumdagi xona" loyihasida bolalar kompyuterda mebel dizaynini loyihalab, rang uyg'unligini tanlaydi.
- "Texnika va tabiat" integratsiyasi orqali o'quvchilar tabiatdagi shakllardan ilhomlanib, buyum dizaynini ishlab chiqadilar.

Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning texnik va ijodiy fikrlashini kuchaytiradi, raqamli savodxonlikni rivojlantiradi hamda o'z g'oyalarini texnologik vositalar orqali ifodalash imkonini beradi.

3. Fanlararo integratsiyaning didaktik afzalliklari. Fanlararo integratsiyaning texnologiya fanida bir necha afzalliklari mavjud:

1. **Bilimlarning amaliy qo'llanilishi** – o'quvchilar o'rganayotgan nazariy tushunchalarni amaliy faoliyatda sinab ko'radi.

2. **Ijodkorlikni rivojlantiradi** – turli fan elementlarini birlashtirish orqali yangi g'oya paydo bo'ladi.

3. **Motivatsiyani oshiradi** – dars mazmuni hayotiy misollar bilan bog'langanligi sababli o'quvchining darsga qiziqishi kuchayadi.

4. **Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi** – o'quvchilar guruhda ishlash, g'oyani himoya qilish, fikrini asoslashni o'rganadi.

4. O'qituvchining roli va metodik yondashuvi. O'qituvchi integratsiya darsini rejalashtirayotganda quyidagilarga e'tibor berishi kerak:

- Har bir fan elementi dars maqsadiga xizmat qilsin.
- AKT vositalari darsning maqsadiga mos tanlansin.
- O'quvchilar mustaqil fikrlashga va ijodkorlikka yo'naltirilsin.
- Yakuniy natija sifatida o'quvchi real mahsulot (rasm, model, taqdimot) yaratishi lozim.

Shuningdek, o'qituvchi uchun resurs bazasini to'ldirish, internetdan vizual materiallar, videodarslar va elektron platformalarni (Google Classroom, LearningApps, Canva) o'quv jarayoniga kiritish muhim.

Texnologiya darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish — bu shunchaki kompyuter bilan ishlash emas, balki raqamli tafakkur, tizimli fikrlash, muammoli vaziyatni yechish va o'z

fikrini vizual ifodalashni o'rgatish jarayonidir. Fanlararo integratsiya bu yo'nalishda o'quvchiga keng dunyoqarash, amaliy bilim va mustaqil faoliyat uchun zamin yaratadi.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda texnologiya fanini AKT bilan boyitish va uni boshqa fanlar bilan integratsiyalash o'quvchining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu yondashuv:

- o'quvchilarning texnik va ijodiy salohiyatini kuchaytiradi;
- o'qituvchiga darsni interfaol tashkil etish imkonini beradi;
- fanlararo tafakkurni shakllantiradi;
- raqamli kompetensiyani erta yoshdan rivojlantiradi.

Shu sababli, texnologiya darslarida AKT vositalaridan oqilona foydalanish — ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Pappa, C. I., Georgiou, D., & Pittich, D. (2023). *Technology education in primary schools: addressing teachers' perceptions, perceived barriers, and needs. International Journal of Technology and Design Education*, 34, 485–503.

2. Kurt, T. (2024). *Assessing the state of technology education in primary schools: a systematic review. International Journal of Technology and Design Education*.

3. Azizxo'jayev, N. N. (2022). *Boshlang'ich ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: TDPU nashriyoti.

4. Jo'rayev, M. M. (2021). *Fanlararo integratsiya asosida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari*. O'zbekiston pedagogika jurnali, №5.

5. (2025). *Technology in the Classroom: Benefits and Impact on Education*. GCU Edu Portal.

6. Inkorporatsion yondashuvlar orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish. J.D.Rahmiddinovna.

7. Jo'rayeva Dilnoz Rahmidinovna, Texnologiya darslarida o'quvchilarda axborot kompetentligini oshirishda inkorporatsiyadan foydalanishning nazariy asoslari., 2024, Журнал, Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar.

8. J.D.Rahmidinovna, Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida fanlararo inkorporatsion bog'liqlikni ta'minlashning nazariy asoslari образование и инновационные исследования (2024 год № 2), 117

9. Jo'rayeva Dilnoz Raxmidinovna, Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida integratsiya va inkorporatsiya, 2025, Журнал "PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA"

10. J.D. Rahmidinovna, Inkorporatsion yondashuvlar orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish international multidisciplinary conference hosted from glasgow | england ...

BOLALAR ADABIYOTIDA FOLKLOR OBRAZLARI VA MOTIVLARI: BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI

Sayfilloyeva Jasmina

Buxoro davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar adabiyotida xalq og'zaki ijodi (folklor) obrazlari va motivlarining o'rni, ularning badiiy-estetik ahamiyati hamda boshlang'ich ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Folklor namunalarini o'quv jarayonida qo'llash orqali o'quvchilarda milliy qadriyatlarni anglash, axloqiy sifatlarini shakllantirish va ijodiy tafakkurni rivojlantirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: folklor, bolalar adabiyoti, obraz, motiv, ertak, ta'lim, tarbiya, milliy qadriyat.

Bolalar adabiyoti xalq ogʻzaki ijodi bilan uzviy bogʻliq boʻlib, milliy ruh, maʼnaviyat va axloqiy qadriyatlarning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Folklor — xalqning koʻp asrlik tajribasi, hayot falsafasi, orzu-umidlarini ifodalovchi bebaho maʼnaviy merosdir. Shu boisdan, boshlangʻich taʼlimda folklor obrazlari va motivlarini oʻrganish nafaqat til va adabiyot darslari uchun, balki oʻquvchilarning shaxsiy rivojlanishi uchun ham muhim omil hisoblanadi.

1. Bolalar adabiyotida folklor obrazlari va motivlarining oʻrni

Bolalar adabiyotining dastlabki shakllari xalq ertaklari, topishmoqlar, maqollar, tez aytishlar, dostonlar va qoʻshiqlardan tarkib topgan. Bu asarlarda uchraydigan folklor obrazlari – Dono chol, Yovuz kampir, Bahodir yigit, Sehrgar, Dev, Parilar kabi timsollar orqali yaxshilik va yomonlik, halollik va hiyla, mehnatsevarlik va dangasalik kabi qarama-qarshi gʻoyalar ifodalanadi.

Folklor motivlari esa takrorlanadigan mavzu va gʻoyaviy holatlar – masalan, “qahramonning sinovdan oʻtishi”, “yovuz kuch ustidan yaxshilikning gʻalabasi”, “sadoqat va doʻstlik” kabi syujet chiziqlarini tashkil etadi. Bunday motivlar bolalarning hayotiy tajribasini kengaytiradi, ularni ijobiy fazilatlar sari undaydi.

2. Boshlangʻich taʼlim jarayonida folklor motivlarini qoʻllash imkoniyatlari

Boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun adabiyot darslari faqat oʻqish malakasini rivojlantirish emas, balki axloqiy tarbiya, milliy gʻurur va estetik didni shakllantirish vositasidir. Shu nuqtai nazardan, folklor namunalarini quyidagi yoʻllar bilan taʼlim jarayoniga tatbiq etish mumkin:

1. Ertaklar asosida rolli oʻyinlar tashkil etish.
2. Topishmoq va maqollar bilan ishlash.
3. Folklor motivlari asosida ijodiy yozma ishlar.
4. Rasm chizish yoki pantomima orqali ertak sahnalarini ifodalash.
5. Maqol-topishmoqlar tanlovi.

3. Taʼlim-tarbiyada folklor obrazlarining tarbiyaviy ahamiyati

Folklor obrazlari bolalarga ezgulik, mehnatsevarlik, halollik, sadoqat, vatanparvarlik kabi insoniy fazilatlarini singdiradi. Masalan, “Zumrad va Qimmat” ertagida mehnatkash va halol qizning muvaffaqiyati, “Alpomish” dostonidagi jasorat va vatanparvarlik, “Boʻribosar” kabi xalq rivoyatlaridagi adolat motivlari oʻquvchilarni ibratli xulqqa oʻrgatadi.

Shuningdek, xalq ertaklaridagi xalq donoligi, obrazli ifoda va tildagi goʻzallik oʻquvchilarning adabiy-estetik dunyoqarashini kengaytiradi.

Boshlangʻich taʼlimda folklor obrazlari va motivlaridan foydalanish oʻquvchilarning milliy oʻzlikni anglashini, axloqiy sifatlarini va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Folklor – oʻtmish bilan hozirgi avlod oʻrtasidagi maʼnaviy koʻprik boʻlib, u orqali oʻquvchilar xalqning boy madaniy merosini oʻzlashtiradilar. Shunday ekan, oʻqituvchilar xalq ogʻzaki ijodi namunalaridan samarali foydalanib, taʼlimni milliy ruhda tashkil etishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Safarova N.O. Didaktik oʻyinlarning samaradorligi. "O'ZBEKISTONDA ILM-FANNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. 30 noyabr 2022 y.

2. Safarova N. Oʻzbek bolalar oʻyin folklorining janriy tabiati, genezisi va badiiy xususiyatlari. NDA. T., 2005

3. Qodirov T., Jumanioyozova M. Bolalar adabiyoti. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2016.

4. Shomusarov O. Xalq ogʻzaki ijodi va bolalar adabiyoti. – Samarqand, 2019.

5. Oʻzbekiston Respublikasi Taʼlim vazirligi. Boshlangʻich taʼlim davlat standarti, 2020.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MIQDORLAR USTIDA ARIFMETIK AMALLAR BAJARISHGA O'RGATISH METODIKASINING UMUMIY MASALALARI

M.M.Qosimova

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

S.E.Ikromova

Buxoro davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf matematika ta'limida miqdor tushunchasi, ularning arifmetik amallar bilan bog'liqligi, o'quvchilarda amaliy tafakkurni rivojlantirish yo'llari va metodik bosqichlar yoritilgan.

Annotation. The article discusses the concept of quantity in primary school mathematics, its connection with arithmetic operations, and methodological approaches to developing students' practical and logical thinking.

Аннотация. В статье рассматривается понятие величины в начальном обучении математике, связь с арифметическими действиями и методические основы развития практического мышления учащихся.

Kalit so'zlar: miqdor, uzunlik, o'lchov birliklari, arifmetik amallar, massa, hajm, metodika, taqqoslash, o'lchash, ko'rgazmalilik.

Boshlang'ich sinf matematika ta'limida miqdorlar — uzunlik, massa, hajm, vaqt, yuza kabi hayotiy tushunchalar orqali o'quvchilarning amaliy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi. Miqdorlar narsalar va hodisalarning o'ziga xos xossalari ifodalaydi, ularni o'lchash va taqqoslash orqali bolalar matematik bilimni hayot bilan bog'lashni o'rganadilar. Miqdorlarni o'qitish arifmetik material bilan uzviy bog'liq: o'lchash sanash bilan, o'lchov birliklari esa sanoq tizimi bilan chambarchas aloqador. Masalan, 1 dm – 10 sm, 1 m – 100 sm kabi bog'lanishlar o'quvchilarda o'nlik sanoq tizimining amaliy qo'llanilishini mustahkamlaydi. Shu tariqa, miqdorlar ustida amallar bajarish jarayoni orqali o'quvchi abstrakt sonlarning mazmunini chuqurroq anglaydi.

1. Uzunlik va o'lchov birliklarini o'rgatish. O'quvchilarga avvalo “uzun”, “qisqa”, “katta”, “teng” kabi so'zlar orqali uzunlik haqidagi tasavvurlar shakllantiriladi. So'ngra tayoqchalar, sanoq cho'plari, iplar yordamida uzunliklarni taqqoslash, o'lchash amaliy yo'l bilan o'rgatiladi.

Boshlang'ich bosqichda 1 sm, 1 dm, 1 m kabi birliklar bilan tanishish, ularning o'zaro bog'lanishini amalda ko'rsatish zarur. Chizg'ich yordamida kesmalarni chizish va o'lchash, o'lchov natijasini raqamlar bilan ifodalash ko'nikmasi shakllantiriladi.

Miqdorlar ustida amallar bajarish jarayonida o'quvchi quyidagilarni bajaradi:

Qo'shish: masalan, $2\text{ dm} + 3\text{ dm} = 5\text{ dm}$;

Ayirish: $1\text{ m} - 40\text{ sm} = 60\text{ sm}$;

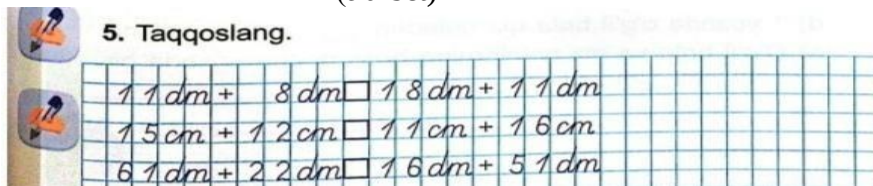
Taqqoslash: $1\text{ m} > 80\text{ sm}$, $2\text{ dm} < 1\text{ m}$.

Keyingi bosqichlarda 1 km = 1000 m kabi yirik birliklar bilan tanishtiriladi. Bolalar chamalash yo'li bilan masofani metr va kilometrda aniqlashga o'rganadilar. Bu amallar o'quvchilarni o'lchash aniqligiga, matematik tafakkurga, mantiqiy fikrlashga o'rgatadi.

Yangi darslikda berilgan topshiriqlardan misol keltiradigan bo'lsak,

1-sinf III qism "Matematika" darsligi.

* “Santimetr. Detsimetr”. (56-bet)

Ushbu taqqoslash amalida misollar bir jinsli bo'lgani sababli sonlarning o'zi qo'shilib natijalar taqqoslanadi. Yechim quyidagicha:

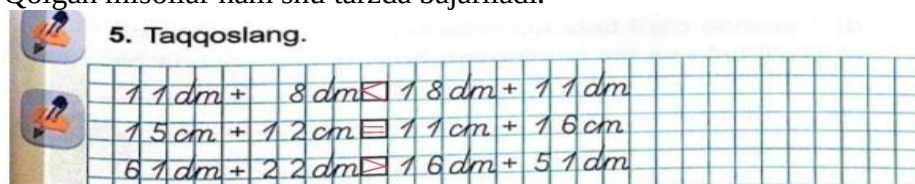
$$11\text{ dm} + 8\text{ dm} = 18\text{ dm} + 11\text{ dm}$$

$$19\text{dm} * 29\text{dm}$$

$$19 < 29$$

Javob: $19\text{dm} < 29\text{dm}$

Qolgan misollar ham shu tarzda bajariladi.

2. Miqdorlar ustida amallar bajarishning metodik asoslari

Miqdorlar ustida amallar bajarish — bu o‘lchash natijalari bilan ishlash, ularni solishtirish, yig‘ish yoki ajratish jarayonidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu jarayon quyidagi bosqichlarda shakllantiriladi:

1. Amaliy bosqich: real predmetlar ustida o‘lchash, solishtirish, taqqoslash.

Masalan, “qalam daftar uzunligidan qisqami?” kabi savollar orqali bolalar bevosita kuzatish asosida xulosa chiqaradilar.

2. Model bosqichi: figuralar, tayoqchalar, iplar yordamida o‘lchovlarni modellash.

Masalan, $3\text{ dm} + 4\text{ dm}$ uzunlikdagi yo‘lakcha yasash.

3. Belgili bosqich: o‘lchov natijalarini son va birliklar bilan ifodalash.

Masalan, $5\text{ dm} = 50\text{ sm}$, $1\text{ m} + 40\text{ sm} = 1\text{ m } 40\text{ sm}$.

Bu bosqichlarda asosiy maqsad — o‘quvchilarda miqdorlarni sonlar bilan bog‘lash, miqdoriy munosabatlarni tahlil qilish va arifmetik amallarni ongli bajarishga o‘rgatishdir.

O‘qituvchi o‘lchov birliklarini o‘rgatishda quyidagi tamoyillarga amal qiladi:

- Ko‘rgazmalilik: real predmetlar asosida o‘rgatish;
- Amaliy faoliyat: o‘lchash, solishtirish, chizish, hisoblashni o‘quvchining o‘zi bajarishi;
- Ketma-ketlik: $\text{sm} \rightarrow \text{dm} \rightarrow \text{m} \rightarrow \text{km}$ kabi o‘sish tartibida o‘rgatish;
- Matematik bog‘lanish: miqdor ustida amallarni arifmetik amallar bilan birgalikda o‘rganish. Shu yo‘l bilan o‘quvchilar “miqdorlar ustida amallar bajarish”ni nafaqat nazariy, balki amaliy jarayon sifatida idrok etadilar.

3. Massa va hajm birliklarini o‘rgatish

Massa va hajmni o‘rgatishda asosiy e‘tibor “og‘ir”, “yengil”, “bir xil” tushunchalarini amaliy misollar orqali tushuntirishga qaratiladi. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar kilogramm (kg), gramm (g), sentner (s), tonna (t) kabi birliklar bilan tanishadilar.

Amaliy mashg‘ulotlarda tarozi bilan tortish, turli predmetlarning massalarini taqqoslash, ularni qo‘shish yoki kamaytirish o‘rganiladi. Masalan:

$$2\text{ kg} + 500\text{ g} = 2\text{ kg } 500\text{ g};$$

$$5\text{ kg} - 2\text{ kg} = 3\text{ kg}.$$

Hajmni o‘rgatishda “litrlar” tushunchasi kiritilib, idishlarning sig‘imini o‘lchash orqali hajm ustida amallar bajariladi.

Masalan, $3\text{ litr} + 2\text{ litr} = 5\text{ litr}$, $5\text{ litr} - 1\text{ litr} = 4\text{ litr}$.

Bu orqali o‘quvchilar hajmni miqdor sifatida his etib, amaliy holatlarda qo‘llashni o‘rganadilar. Miqdorlar ustida amallarni bajarish jarayonida quyidagi o‘yinli mashg‘ulotlar qo‘llanadi:

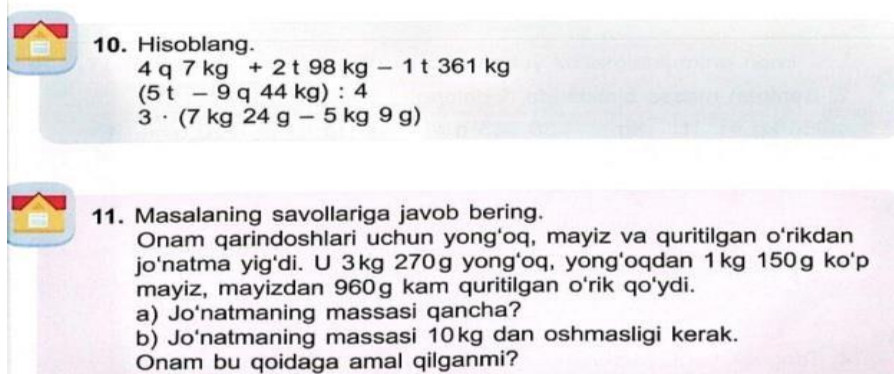
- “Do‘kon” o‘yini: o‘lchash, tortish, solishtirish amaliyotini bajarish;
- “Sig‘imni top” mashqi: turli idishlardagi suv miqdorini taqqoslash;
- “Kim tezroq o‘lchaydi?” – o‘lchov birliklarini to‘g‘ri qo‘llashni mustahkamlash.

Boshlang‘ich sinflarda miqdorlarni o‘qitishning asosiy maqsadi — o‘quvchilarni atrof-muhitdagi o‘lchovli hodisalarni anglash, ularni sonlarda ifodalash, hamda ular ustida amallar bajarishga o‘rgatishdir.

Miqdorlar ustida amallarni o‘rgatish orqali:

- arifmetik amallarni hayot bilan bog‘lash;
- mustaqil fikrlash va tahlil qilishni rivojlantirish;

- amaliy ko'nikmalarni shakllantirish;
 - o'lchov birliklari o'rtasidagi bog'lanishni anglash ko'nikmalari hosil bo'ladi.
- 3-sinf III qism matematika darsligi
 * "Tonna vasentner" (7-bet).

10. Hisoblang.
 $4 \text{ q } 7 \text{ kg} + 2 \text{ t } 98 \text{ kg} - 1 \text{ t } 361 \text{ kg}$
 $(5 \text{ t} - 9 \text{ q } 44 \text{ kg}) : 4$
 $3 \cdot (7 \text{ kg } 24 \text{ g} - 5 \text{ kg } 9 \text{ g})$

11. Masalaning savollariga javob bering.
 Onam qarindoshlari uchun yong'oq, mayiz va quritilgan o'rikdan jo'natma yig'di. U 3 kg 270 g yong'oq, yong'oqdan 1 kg 150 g ko'p mayiz, mayizdan 960 g kam quritilgan o'rik qo'ydi.
 a) Jo'natmaning massasi qancha?
 b) Jo'natmaning massasi 10 kg dan oshmasligi kerak.
 Onam bu qoidaga amal qilganmi?

Yechimi:

10-misolni bajarish uchun misoldagi og'irlik o'lchov birliklari eng kichik birlik shakliga keltiriladi va misol ishlanadi.

$$1 \text{ q} = 100 \text{ kg} \Rightarrow 4 \text{ q } 7 \text{ kg} = 407 \text{ kg}$$

$$1 \text{ t} = 1000 \text{ kg} \Rightarrow 2 \text{ t } 98 \text{ kg} = 2098 \text{ kg}$$

$$\text{Demak, } 407 \text{ kg} (4 \text{ q } 7 \text{ kg}) + 2098 \text{ kg} (2 \text{ t } 98 \text{ kg}) - 1361 \text{ kg} (1 \text{ t } 361 \text{ kg}) = 1144 \text{ kg}$$

$$407 \text{ kg} + 2098 \text{ kg} - 1361 \text{ kg} = 1144 \text{ kg}$$

$$(5000 - 944) : 4 = 4056 : 4 = 1014 \text{ kg}$$

$$3 \cdot (7024 \text{ g} - 5009 \text{ g}) = 3 \cdot 2015 = 6045 \text{ g} = 6 \text{ kg } 45 \text{ g}$$

11-masala

Yong'oq-3 kg 270 g

Mayiz-1 kg 150 g ko'p

Quritilgan o'rik-960 g kam

$$1) \text{ jo'natmaning massasi: } 3270 + (3270 + 1150) + (3270 - 960) =$$

$$= 3270 + 4420 + 2310 = 10000 \text{ g}$$

$$2) \text{ Ha, chunki } 10\,000 \text{ g} = 10 \text{ kg}$$

Shunday qilib, miqdorlar ustida amallar bajarish metodikasi o'quvchilarning matematik tafakkurini, amaliy faolligini va kuzatuvchanligini rivojlantiradi, ularni kundalik hayotdagi hisoblash ishlariga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

4. Qosimov F.M., Qosimova M.M. Boshlang'ich matematika kursi nazariyasi. – Buxoro, 2016. – 154 b.

5. 2. F. Qosimov, M. Qosimova "TO DEVELOP STUDENTS' SKILLS OF NATURE CONSERVATION AND RESPECT FOR HUMAN LABOR BY TEACHING THEM TO SOLVE ENVIRONMENTAL PROBLEMS" Vol 10, Issue 1, January 2021: ACADEMICIA An International multidisciplinary Research Journal.

6. M.M. Қосимова А. Қосимов. "ON SOME TYPICAL PROBLEMS TO BE SOLVED IN PRIMARY SCHOOLS" Vol 10, Issue 1, January 2021: ACADEMICIA An International multidisciplinary Research Journal.

7. M.Qosimova K. Karimova " PROBLEMS OF FINDING THE SUM OR DIFFERENCE OF TWO NUMBERS AND THEIR" Актуальные вопросы современной науки и образования.

8. M.Qosimova . A. Qosimov On some typical problems to be solved in primary schools An International Multidisciplinary Research Journal January 2021.

AKADEMIK LITSEYLARDA ONA TILI FANINI O'QITISHNING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI RESURLARNI ISHLAB CHIQISH

Jo'rayeva Mohigul Baxtiyor qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada akademik litseylarda ona tili fanini o'qitish samaradorligini oshirishda raqamli resurslardan foydalanishning bugungi kumdagi samaradorligi yoritilgan. Unda interaktiv metodlar, individual yondashuv, ta'limni raqamlashtirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash, shuningdek, morfologiya bo'limini o'qitishda raqamli resurslarning o'rni tahlil qilinadi. Maqolada blended learning, gamifikatsiya, AR/VR texnologiyalari va sun'iy intellekt imkoniyatlari asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli resurslarni o'qitish jarayoniga joriy etish o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va o'quv motivatsiyasini kuchaytirishda muhim omil ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli resurslar, ona tili ta'limi, akademik litsey, interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, morfologiya, blended learning.

Abstract . This article explores the significance of using digital resources to enhance the effectiveness of teaching the native language in academic lyceums. It analyzes the application of interactive methods, individualized approaches, digitalization of education, and innovative technologies, particularly in teaching morphology. The paper discusses the integration of blended learning, gamification, AR/VR technologies, and artificial intelligence to improve the educational process. Research findings demonstrate that incorporating digital resources in language teaching enhances students' comprehension, promotes critical thinking, and increases learning motivation.

Keywords: digital resources, native language education, academic lyceum, interactive methods, innovative technologies, morphology, blended learning.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение использования цифровых ресурсов для повышения эффективности преподавания родного языка в академических лицеях. Анализируются применение интерактивных методов, индивидуальный подход, цифровизация образования и внедрение инновационных технологий, особенно при обучении морфологии. В работе показаны пути совершенствования учебного процесса на основе смешанного обучения, геймификации, технологий AR/VR и искусственного интеллекта. Результаты исследования показывают, что внедрение цифровых ресурсов способствует повышению уровня усвоения знаний, развитию критического мышления и мотивации учащихся к обучению.

Ключевые слова: цифровые ресурсы, обучение родному языку, академический лицей, интерактивные методы, инновационные технологии, морфология, смешанное обучение.

Bugungi kunda mamlakatimiz dunyo ta'lim bozorida yuqori natijalarga erishib kelmoqda. Bu natijalarning bardavomligini saqlash maqsadida ta'limda zamonaviy o'qitish usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Darhaqiqat, o'qituvchi muayyan mavzuni o'qitishda uning oson, to'liq o'zlashtirilishiga imkon beruvchi didaktik vositalar, texnologiyalar va metodlardan samarali foydalangan taqdiridagina dars samaradorligiga erishadi. Shuningdek, o'quv materiallari, mavzulari o'zi aloqador bo'lgan fanning eng so'nggi yutuqlarini o'zida mujassam qilishi nihoyatda zarur. Buning uchun o'qituvchidan ta'limga yangicha yondashish, rejalashtirish ishlarini olib borish, innovatsiyalarni tatbiq etish talab qilinadi.

Akademik litseylarda ona tili fanini o'qitishning ta'lim samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuvlar haqida gapirganda, o'qitish metodlarining yangilanishi, texnologiyalarning joriy etilishi, va individual yondashuvlarning ahamiyati katta. Bu jarayonlar o'quvchilarning ona tili faniga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni samarali ta'lim olishga yo'naltiradi.

Quyidagi zamonaviy yondashuvlar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi:

1. Interaktiv o'qitish metodlari:

Kichik guruhlardagi ishlar: o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, bir-biriga savollar berish, fikr almashish va muammolarni hal qilishga yo'naltirish. Bu, o'z navbatida, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Darslik va multimediya vositalari: Zamonaviy darsliklar, video materiallar, interaktiv platformalar orqali o'qitish samarali bo'ladi. Shu bilan birga, ona tili fanini o'rgatishda zamonaviy texnologiyalarni (smart taxtalar, kompyuterlar) ishlatish o'quvchilarning e'tiborini jalb qilishda muhim.

2. Personalizatsiya va individual yondashuv:

Har bir o'quvchining o'rganish tezligi va uslubi turlicha bo'lishi mumkin. Individual yondashuv orqali har bir o'quvchining ehtiyojiga mos ravishda darsni olib borish, ularning iqtidorini ochib berish va zaif tomonlarini mustahkamlash imkonini beradi.

Differensial o'qitish: O'quvchilarni bilim darajasiga qarab guruhlariga ajratib, ularni turli darajadagi topshiriqlar bilan shug'ullantirish.

3. Ta'limni raqamlashtirish:

Onlayn platformalar va ilovalar yordamida o'qitish jarayonini samarali tashkil etish. Darslarni interaktiv va gamifikatsiya qilish orqali o'quvchilarga yanada qiziqarli va samarali o'rganish imkoniyatlarini yaratish.

Videodarslar va o'quv resurslari: Internet orqali masofaviy o'qitish va videodarslar orqali o'quvchilarga kerakli bilimlarni taqdim etish.

4. Kritik va ijodiy fikrlashni rivojlantirish:

O'quvchilarga o'rganilayotgan materialni tahlil qilish, baholash va o'z fikrlarini aniq ifodalashga yordam berish. Bu jarayonni samarali o'tkazish uchun o'quvchilarga har xil matnlarni taqdim etib, ularni muhokama qilishga jalb etish mumkin.

5. Integratsiya va interdisiplinar yondashuv:

Ona tili fanini boshqa fanlar bilan integratsiya qilish orqali ko'proq amaliy va real hayotda foydalaniladigan bilimlarni taqdim etish. Masalan, ona tilini tarix, adabiyot yoki geografiya kabi fanlar bilan bog'lash o'quvchilarga tilni o'rganishning foydasini yanada aniqroq ko'rsatadi.

6. Pedagog kadrlarning malakasini oshirish:

Zamonaviy ta'lim uslublarini o'zlashtirgan va ilg'or texnologiyalardan foydalana olish qobiliyatiga ega pedagoglar o'quvchilarga yanada samarali ta'lim bera oladi, shu sababli o'qituvchilarning doimiy ravishda malakasini oshirish va yangi metodlarni o'zlashtirish juda muhimdir.

Bu yondashuvlar nafaqat o'quvchilarning ona tili bo'yicha bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi, balki ularning umumiy ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini ham oshiradi.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda o'quvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda.

Interfaol metodlar shunday metodlarki, u o'quvchilarning o'zaro muloqot va o'zaro hamkorlik ta'siridagi dars jarayonini amalga oshiruvchi usuldir. "Interaktiv" so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, ya'ni "inter" – o'zaro, "akt" – harakat, ta'sir, faollik ma'nolarini beradi. Interfaol metodlar ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish maqsadini nazarda tutadi.

Aniq fanlarga qaraganda ona tili mashg'ulotlarida o'quv faoliyati o'z-o'zidan faollashmaydi, albatta. U, birinchi navbatda, o'qituvchi dars jarayonini qanday tashkil etganiga hamda tanlagan metodiga bog'liq bo'ladi. To'g'ri, tadqiqot metodi darsning to'liq o'zlashtirilishiga katta hissa qo'shadi. Zamonaviy ta'lim strukturasida akademik litseylarda ona tili fanini o'qitishda ta'lim berish mazmuni muhim omil sanaladi, chunki samaradorlik, avvalo, o'quvchilarga "Nimani o'qitish kerak?" masalasi bilan chambarchas bog'liq. Ona tili ta'limidan o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan zaruriy bilimlar hamda shu bilimlarning qay darajada o'zlashtirilganlik malakasi va ko'zlangan maqsadi to'g'ri belgilansagina "Qanday o'qitish

kerak?” degan savolga javob topish mumkin. Demak, samaradorlik, avvalo, ana shu ikki omil bilan bevosita aloqadordir. “Nimani o‘qitish kerak?” va “Qanday o‘qitish kerak?” so‘roqlari ta’lim tizimiga ishlov berishning ikki qirrasidir. Bular shu darajada bir-biri bilan bog‘langanki, birisiz boshqasi hech qanday samara ko‘rsatmaydi.

Akademik litseylarda ona tili darslarining ta’lim mazmuni shu fandan o‘quvchilarga berilgan zaruriy bilim, ko‘nikma va malakaga bog‘liq bo‘lsa, unda, ta’lim jarayoniga pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o‘quvchilarning ona tilini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini, bilish darajasini oshirishga xizmat qiladi. Bu fanni o‘quvchiga to‘liq yetkazib berish uchun pedagog fan mavzusiga mos hamda o‘quvchi qabul qila oladigan darajadagi metodni tanlay bilishi juda muhim hisoblanadi.

Ona tili darslarida o‘qituvchi ko‘proq o‘quvchi faoliyati bilan bog‘liq metodlarga murojaat qiladi, chunki tilshunoslik bilan aloqador fanlarni o‘quv materialini tushuntirib berish yoki o‘quvchi bilan suhbat o‘tkazish kabi sodda usulda o‘rgatib bo‘lmaydi. Ona tili mashg‘ulotlarida o‘quvchi ta’limning ishlov berish subyekti, ya’ni faol ishtirokchisiga aylanib, har bir o‘quv topshirig‘ini aqliy faoliyat “chig‘irig‘i”dan o‘tkazgan taqdirdagina o‘quv materiallarini o‘zlashtirish jarayoni ancha yengil kechadi va dars mashg‘ulotlarining foydaliligi ta’minlanadi. O‘qitishda amaliy metodlarga tayangan o‘qituvchi o‘quv topshiriqlarida o‘quvchining faolligini to‘g‘ri uyushtiradi va auditoriya diqqatini bir yerga jamlay oladi.

Morfologiya bo‘limini o‘qitishda raqamli resurslardan foydalanish zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ta’lim jarayonini innovatsion texnologiyalar bilan boyitish o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga, mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar, xususan, interaktiv darsliklar, multimedia taqdimotlari, animatsiyalar, gamifikatsiyaga asoslangan mobil ilovalar va virtual laboratoriyalar morfologiyani vizual va interfaol usullar orqali o‘rgatish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshirib, bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, blended learning (aralash o‘qitish) modeli asosida an’anaviy dars usullari bilan raqamli resurslarni uyg‘unlashtirish samarali natijalar beradi. Ushbu model o‘quvchilarga mustaqil ta’lim olish imkonini yaratib, ta’lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi, biroq raqamli ta’limning joriy etilishida muayyan qiyinchiliklar ham mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetishmovchiligi, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi va o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish kabi muammolar dolzarb hisoblanadi. Bu muammolarni hal qilish uchun zamonaviy pedagogik usullarni joriy etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, maxsus metodik qo‘llanmalar yaratish va ta’lim tizimini raqamli transformatsiya qilish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, akademik litseylarda morfologiya bo‘limini o‘qitish uchun raqamli resurslarni ishlab chiqish va joriy etish nafaqat ta’lim jarayonini takomillashtirish, balki zamonaviy texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning bilim olish darajasini oshirishga ham xizmat qiladi. Shu bois kelajakda ushbu yo‘nalishda tadqiqotlar olib borish va yangi texnologik yechimlarni ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy masalalardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azimov U. O‘zbek tilshunosligi asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020.
2. Bo‘ronov U., Yo‘ldoshev A. Morfologiya va sintaksis asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2019.
3. G‘ulomov M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli ta’lim muhitlari. – Toshkent: Ilm ziyosi, 2021.
4. Qodirov N. Interaktiv o‘qitish metodlari va ta’lim jarayonida innovatsiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.

POSHSHOXO‘JA IBN ABDOVAHOBXO‘JA ASARLARIDAGI PEDAGOGIK QARASHLARI

Muzaffarova Farida Muxtor qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti

Poshshoxo‘ja Ibn Abdurahobxo‘ja o‘z davrining nafaqat diniy ilmlar bilimdoni, balki falsafiy tafakkurni rivojlantirishga hissa qo‘shgan olimlaridan biri hisoblanadi. Uning qarashlari Sharq ma‘naviy merosida chuqur iz qoldirgan. Xususan, u o‘z asarlarida Qur‘on va hadis ilmlarini falsafiy mushohada bilan uyg‘unlashtirishga intilgan, axloqiy poklik, insonning kamoloti, jamiyatda ilmning o‘rni kabi masalalarga keng e‘tibor qaratgan.

Bugungi kunda ilmiy tadqiqotlarda Sharq mutafakkirlari, jumladan, XVI asr olimlarining merosini qayta o‘rganish jarayoni davom etmoqda. Chunki ularning asarlarida ilgari surilgan g‘oyalar zamonaviy jamiyat taraqqiyoti uchun ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Poshshoxo‘ja Ibn Abdurahobxo‘janing ilmiy merosini tadqiq etish, uning qarashlarini o‘rganish nafaqat tarixiy bilimlarni boyitadi, balki yosh avlodni ma‘naviy barkamol etib tarbiyalashda ham muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shunday qilib, Poshshoxo‘ja Ibn Abdurahobxo‘janing ilmiy faoliyatini tahlil qilish, uning o‘z davri ilm-fan taraqqiyotidagi o‘rni va keyingi avlod mutafakkirlariga ta‘sirini o‘rganish bugungi kun ilmiy jamoatchiligi uchun dolzarb masalalardan biri sanaladi. Poshshoxo‘ja Ibn Abdurahobxo‘janing ilmiy merosi hali keng qamrovli tarzda chuqur tadqiq etilgan deb bo‘lmaydi. Uning nomi XVI asr Sharq ilm-fan namoyandalari qatorida tilga olinadi, biroq alohida ilmiy izlanishlar hozircha cheklangan. Shunga qaramay, ayrim tarixiy va falsafiy manbalarda hamda zamonaviy tadqiqotlarda olimning faoliyati va qarashlariga qisqa to‘xtalib o‘tilgan.

Avvalo, Sharq mutafakkirlari merosini umumiy tarzda yorituvchi asarlarda Poshshoxo‘ja Ibn Abdurahobxo‘janing ilmiy faoliyati haqida muhim fikrlar uchraydi. Ularning tadqiqotlarida olimning diniy-ilmiy qarashlari, axloqiy va falsafiy merosi o‘z davri madaniy-ma‘naviy hayotining bir qismi sifatida ko‘rib chiqilgan.

Bundan tashqari, XVI asr O‘rta Osiyo ilmiy-ma‘rifiy muhitini yorituvchi monografiyalar olimning ilmiy merosiga ma‘lum darajada to‘xtalib, uning qarashlarini tasavvufiy tafakkur va ma‘naviy qadriyatlar kontekstida tahlil qilgan.

Ammo alohida ravishda Poshshoxo‘ja Ibn Abdurahobxo‘ja shaxsiyatini, uning asarlarini va g‘oyaviy merosini maxsus ilmiy tadqiq qilish masalasi hali dolzarb bo‘lib qolmoqda. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda uning merosini kengroq o‘rganish, asarlarini nashr qilish, falsafiy va pedagogik qarashlarini chuqur tahlil etish bugungi kun tadqiqotchilari oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlarda Poshshoxo‘ja Ibn Abdurahobxo‘janing nomi ko‘proq umumiy tarzda tilga olingan bo‘lsada, uning ilmiy faoliyati maxsus tadqiqot obyekti sifatida hali yetarli darajada yoritilmagan. Bu esa olimning merosini yangi manbalar asosida chuqur o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Poshshoxo‘janing ta‘limiy faoliyati an‘anaviy madrasaviy tizim sharoitida shakllangan: u Niso va Marv kabi markazlarda o‘qigan va keyinchalik u o‘z faoliyati orqali madrasaviy an‘analarni davom ettirgan. Shu jihatdan uning pedagogik yondashuvi – ustoz-shogird munosabatlari, matn va xotira (hamda mantiq, sarf-nahv, fiqh, ilohiyot asoslari)ga tayanish edi. Bu holat uning yuqori ma‘naviy va amaliy tayyorgarlik beruvchi faoliyatida aniq seziladi.

Poshshoxo‘janing pedagogik qarashlarida bilim berish hamda axloqiy tarbiya bir-biri bilan chambarchas bog‘langan. Uning didaktik asarlari (xususan «Miftoh ul-adl» va «Gulzor») davlat va jamiyat boshqaruvi, adolat, shaxsning axloqiy kamoloti haqida bo‘lib, ularni nafaqat hukmdorlar uchun nasihatnoma, balki kengroq ta‘limiy material sifatida ham talqin qilish mumkin. Bu asarlar madaniy va siyosiy moxiyatga egaligi bilan birga yoshlarni ma‘naviy tarbiyalashda foydalanish uchun mos modullarni ham taklif qiladi.

Poshshoxo‘ja o‘z asarlarida: mavzuni hikoya va pand-nasl usulida yoritib, o‘rganishni osonlashtirish; she‘riy va nasriy shakllardan pedagogik maqsadlarda foydalanish (g‘azal, ruboiy orqali axloqiy masalalarni tushuntirish); hukmdor va ma‘rifatli el yetakchilari uchun konkret amaliy ko‘rsatmalar berish — kabi yondashuvlarni qo‘llagan.

Bu metodika o‘rta asr Sharq ta‘lim an‘anasida keng tarqalgan bo‘lib, Poshshoxo‘janing asarlarida ayniqsa adolat, insof va hukmdor mas‘uliyatini ta‘kidlovchi didaktik elementlar ko‘p uchraydi. Manbalar shuni ko‘rsatadiki, Poshshoxo‘ja o‘z davrida shogirdlar yetishtirgan, ularning ba‘zilari keyingi asrlarda o‘z sohalarida faol bo‘lgan. Uning pedagogik merosi nafaqat nazariy asarlarda, balki shogirdlar orqali ham tarqalgan. Holbuki, mazkur jihat hali to‘liq filologik va arxiv tadqiqotlari orqali aniqlanishi lozim.

Poshshoxo‘ja Ibn Abduvahobxo‘ja XVI asrning yirik mutafakkirlaridan biri bo‘lib, uning “Miftoh ul-adl” asari nafaqat adabiy-badiiy, balki pedagogik va axloqiy-falsafiy jihatdan ham bebaho merosdir. Asarda ta‘lim va tarbiya bir butun jarayon sifatida qaralib, ilmning inson kamoloti, jamiyat barqarorligi va davlat boshqaruvidagi o‘rni alohida ta‘kidlanadi.

Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, “Miftoh ul-adl” asari o‘z davrida pandnoma va nasihatnoma janrining yirik namunasi bo‘lib, unda bilimli va odil shaxsni tarbiyalash g‘oyasi ilgari surilgan Tadqiqotchi O. Usmonovning ta‘kidlashicha, Poshshoxo‘ja qarashlari Sharq pedagogik merosining asosiy tamoyillari – “ilm va odob uyg‘unligi” hamda “ustoz-shogird munosabatida tarbiya ustuvorligi” g‘oyalari bilan hamohangdir.

Shu bois, “Miftoh ul-adl” bugungi kunda ham yoshlarni ilmga rag‘batlantirish, adolat va halollikka undash, ustoz-shogird munosabatlarini mustahkamlashda muhim ilmiy-pedagogik manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Danabekov, O. I. Xojaning “Miftoh ul-adl” asari qo‘lyozma nusxalari va ularning o‘rganilishi. — Oriens ilmiy jurnali, (2021).2(1), 45–53.
2. Usmonov, O. O‘zbek pedagogik merosida pandnoma janri va uning tarbiyaviy ahamiyati. — Toshkent: (2019). Fan nashriyoti.
3. Nizomulmulk. Siyosatnoma. — Toshkent: (2004). Movarounnahr nashriyoti.
4. Kaykovus. Qobusnoma. — Toshkent: (2012). Mumtoz so‘z nashriyoti.

YANGI O‘ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA’LIM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL USULLARDAN VA INNOVATSION TEKNOLOGIYADAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

N.T.Tosheva

BuxDPI pedagogik ta‘lim
kafedrası p.f.f.d (PhD)., professor

M.T. Baqoyeva

BuxDPI Pedagogika nazariyasi va
tarixi yo‘nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kunda Davlatimiz rahbari tomonlaridan yosh avlod tarbiyasining birinchi va muhim bo‘g‘ini bo‘lgan maktabgacha ta‘lim tizimini rivojlantirishga alohida berilayotgan e‘tiborlari , maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlashda interfaol usullardan va innovatsion texnologiyadan foydalanish zamon talabi va zarurati ekanligi ped texnologiya bilan ta‘minlanmagan maktabgacha muassasalarda pedagog va tarbiyachilar qanday yo‘llar bilan faoliyat jarayonini qiziqarli qilib o‘tishi mumkinligi haqida takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta‘lim, ilg‘or nuqtai nazar , pedagogik mahorat, tayyorlov, ilg‘or tajriba ,interfaol usullar, ATT, innovatsion texnologiya.

Аннотация

В данной статье Президент уделяет особое внимание развитию дошкольного образования, которое является первым и важнейшим звеном в воспитании подрастающего поколения, высказаны предложения, как сделать процесс деятельности более интересным.

Ключевые слова: дошкольное образование, перспектива, педагогическое мастерство, подготовка, передовой опыт, интерактивные методы, АТТ, инновационные технологии.

Annotation

In this article, the President pays special attention to the development of preschool education, which is the first and most important link in the education of the younger generation. suggestions have been made that ways can make the activity process more interesting.

Keywords: Preschool education, advanced perspective, pedagogical skills, preparation, advanced experience, interactive methods, ATT, innovative technology.

Hayotimizda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan ta'lim-tarbiya tizimi haqida gapirganda, Abdulla Avloniy bobomizning dono fikrlarini takror va takror aytishga to'g'ri keladi: ta'lim-tarbiya biz uchun hayot-mamot masalasidir. Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o'zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog'lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi, dedi prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 16-avgust va 19-oktabr kunlari bo'lib o'tgan yig'ilishlarda bu masala atroflicha muhokama qilingan edi. 2017-yil 30-sentabrda Prezidentimiz tomonidan Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi farmon hamda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi qaror qabul qilindi. Davlatimiz rahbarining hududlarga tashriflari chog'ida o'tkazilgan majlislarda ham bu borada ko'plab vazifalar belgilab berildi.

Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Mutaxassis va pedagoglarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. Ana shu dalilning o'zi bolalarimizning yetuk va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida bog'cha tarbiyasi, pedagog va tarbiyachi mahorati qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini yaqqol ko'rsatib turibdi.

Bundan tashqari bugungi zamon maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda interfaol usullardan va innovatsion texnologiyadan faoliyat jarayonida foydalanilmasa bolalarga mashg'ulot jarayonni qiziqarli bo'lmashligi ular oddiy va klassik faoliyat jarayonidan zerikib qolishlari tabiiy, chunki 21 asr texnika asri bo'lganligi sababli bolalar uyda bemalol oynayi jahonni, ota onasining planshet, telefon hatto kompyuterlarini bemalol eng sodda funksiyalariga tushinib boshqara olishadi. Interfaol metodlar deganda ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Bu jarayonida tarbiyachi bolalar bilan turli xil didaktik ta'lim beruvchi o'yinlardan foydalanmog'i maqsadga muvofiq tarbiyalanuvchilarga muammoli vaziyatlar berib ularni fikrlashga, o'ylashga undash zarur tarbiyachi qo'l ishlari tayyorlaganda ham bolalarga beshta markazni ham qamrab olgan holda foydalana olishni ko'zda tutmoq lozim. Davlat rahbarimizning sayi harakatlari natijasida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilib bosqichma bosqich maktabgacha ta'lim tashkilotlari qayta zamonaviy tarzda jihozlanib, АТТ lar bilan ta'minlanilmoqda, lekin hali ham hamma maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'liq АТТ lar bilan ta'minlanilmagan bunday maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini sifatli zamon talabiga mos holda maktab ta'limiga tayyorlashda tarbiyachi pedagoglar qanday yo'l tutmog'i o'z imkoniyat va resuslaridan qanday oqilona foydalanmog'i lozim.

Birinchi taklif : Kompyuter bo'lmaganda uni o'rniga arzonroq kichik o'lchamli planshetdan foydalanilsa ham bo'ladi.

Ikkinchi taklif : Ota -onalar qo‘mitasi yordamida guruhda bolalar uchun oynayi jahon tashkil etish va shu orqali fleshkada turli xil mashg‘ulotga oid qiziqarli vedeolardan yuklagan holda oynayi jahondan mashg‘ulot jarayonida foydalanish mumkin.

Uchinchi taklif : MTTda Tarbiyachiga mashg'ulot jarayonida ATTDan foydalanishga sharoit bo'lmaganida tarbiyachi mashg'ulotga ijodiy yondashmog'i mashg'ulot mavzusiga oid turli xil didaktik o'yinlarni qo'lda tayyorlashi mumkin bunda bolada o'yin jarayonida o'yin predmetini qo'lga ushlab ko'rish orqali mayda motorika rivojlanadi. Buni o'z tajribam misolida quyida fotolavhalarda ko'rishingiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- # MATEMATIKA DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA MANTIQIY MASALALAR YECHISHNI O'RGATISH

Buxoro davlat pedagogika instituti 4- kurs talabasi

297

Matematik masalalar yechish matematika o'qitishning muhim tarkibiy qismidir. Masalalar yechmasdan matematikani o'zlashtirishni tasavvur ham etib bo'lmaydi. Matematikada yechishning nazariyasini amaliyotga tadbiq qilishning muhim yo'lidir. Masalalar yechishning boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan u yoki bu nazariy materiallarni o'zlashtirish jarayonida muhim rolni va o'quvchilarni fikrlash qobiliyatlarini o'stiradi muhim ro'l o'ynaydi. Masalalar amaliy ishlar sistemasi asosida tuziladi. Bu degan so'z har bir yangi tushunchani tarkib toptirish har doim bu tushuncha ahamiyatini tushuntirishga yordam beradigan uning qo'llanishini talab qiladigan u yoki bu masalani yechish bilan amalga oshadi.

Bola maktabdagi mashg'ulotlarning birinchi kunidayoq masala bilan uchrashadi. O'quvchilarning qanday xayotiy tajriba va bilimga ega ekanini aniqlash maqsadida o'qituvchi o'quvchiga eng sodda masala orqali murojaat qiladi. Masalan: "Sening to'rtta qalaming bor edi, sen yana bitta qalam olding. Sendagi qalamlar nechta bo'ldi?"

Matematik masalalar o'quvchilarga matematik tushunchalarni to'g'ri shakllantirishga, uni o'rab turgan muhitni chuqurroq anglashga, shu bilan birga masalalar echishga bola tafakkurining rivojlanishiga yordam beradi.

Eng asosiylaridan yana biri masalalar echish orqali o'quvchi to'rtala arifmetik amal va ularning xossalarini puxta o'rganadi. Matematika tili rivojlanadi qisqasi ,masalaga bu nazariya bilan amaliyotni bog'lovchi muhim zvenodir.

Arifmetik amallarning mazmunini amallar orasidagi bog'lanishlarni amal komponentlari bilan orasidagi ochib berishda, har xil miqdorlar orasidagi bog'lanishlar bilan tanishishda mos sodda masalalardan foydalaniladi. Sodda masalalar murakkab masalalarni yechish uchun zarur bo'ladigan bilimlar malakalarini va ko'nikmalarini tarkib toptirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Masalalar bolalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning foydali vositasi bo'lib odatda o'z ichiga ayrim bilimlarni oladi. Bu bilimlarni qidirish masala yechuvchidan analiz va sintezga murojaat qilish faktlarni taqqoslash, umumlashtirish va hakoazolarni talab qiladi. Bilishning bu usullarni o'rgatish matematika o'qitishning muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Masalalarni yechishda predmetga bo'lgan qiziqish rivojlanadi, umuman mustaqillik, erkinlik, talabchanlik, mehnatsevarlik, maqsadga intilishlik rivojlanadi. Bolalar masala tuzilishi bilan ikkinchi yoki uchinchi mashg'ulotda tanishadilar. Ular masalada shart va savol borligini bilib olishadi, masala shartida kamida ikkita son bo'lishligi alohida ta'kidlanadi. Masala ustida ishlah uning mazmunini o'zlashtirishdan boshlanadi. Masala mazmunini yaxshi tushunish uchun o'quvchilarni har biriga uning matnini eshittiribgina qolmay, balki uni mustaqil o'qib chiqishlari ham kerak.

Agar masala sharti bosh qotiradigan bo'lsa o'quvchilarga masala mazmunini mustaqil o'ylab ko'rishlari uchun bir-uch minut vaqt berish maqsadiga muvofiqdir. Boshlang'ich sinflar matematika darslarida arifmetik amallar xossalari va usullarini o'rganishda o'ziga xos bo'lgan qonuniyatlarni ko'paytirish amaliga teskari amal sifatida muvofiqlikda o'rganilishini talab etsa, ikkinchi tomondan maxsus hollarni tahlil etishda amallardagi xos xususiyatlar bilan taqqoslash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'quvchilarni fikrlashlarini o'stirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida masalalar yechishda o'quvchilarda hisoblash malakalarini o'stirish orqali matnli masalalar yechishdagi qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadida masalalar to'plamlari, multimedia va grafik vositalarni tayyorlash yo'lga qo'yilsa boshlang'ich matematik ta'lim samaradorligini oshirishda ijobiy natijalar beradi deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

6. Jumayev M.E. « Matematika o'qitish metodikasidan praktikum » T-2003-yil.
7. Boshlang'ich ta'limni o'qitish metodikasi bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. II-qism T-2018-yil.
8. Saidova, G., & Bekimbetova, N. (2024). BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH DARSLIKLAR ASOSI. *Modern Science and Research*, 3(12), 162-165.
9. Rajabova L. Ch., Ochilova L. T., Saidova G. E. METHODS FOR THE FORMATION

10. Saidova, G. E. (2021). BOSHLAG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARGA MANTIQUIY MASALALAR YECHISHNI O'RGATISH. *Scientific progress*, 2(6), 1021-1024.

BO'LAJAK BOSHLAG'ICH SINIF O'QITUVCHILARNING MATN YARATISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR

Nodira Bafoyevna Xaitova

Buxoro davlat pedagogika instituti

1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matn yaratish kompetensiyasini shakllantiruvchi omillar hamda ushbu jarayonga to'sqinlik qiluvchi ichki va tashqi omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur to'sqinliklarni bartaraf etishga xizmat qiluvchi usul va vositalar ham ilmiy asosda yoritib beriladi. Bundan tashqari matn yaratishda nimalarga e'tibor berish zarurligi ham ilmiy tavsiyalar asosida bayon etiladi. Bundan tashqari, matn yaratish jarayonida e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan jihatlar ham ilmiy tavsiyalar asosida tahlil etiladi va bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: matn yaratish kompetensiya, matn yozish malakasi, ichki va tashqi omillar, o'qituvchi malakasi, ta'lim metodikasi, shakllantiruvchi omillar, pedagogik tavsiyalar, o'quv metodlari, ilmiy uslubda o'qitish, matn yaratish strategiyalari.

Аннотация: В данной статье анализируются факторы, способствующие формированию компетенции по созданию текстов у будущих учителей начальных классов, а также внутренние и внешние факторы, препятствующие этому процессу. Кроме того, научным образом рассматриваются методы и средства, способствующие преодолению этих препятствий. Также в статье излагаются научные рекомендации по вопросам, на которые следует обратить внимание в процессе создания текста. В статье анализируются и описываются аспекты, требующие особого внимания при написании текста, на основе научных рекомендаций.

Ключевые слова: компетенция по созданию текстов, навыки написания текстов, внутренние и внешние факторы, квалификация учителя, методика обучения, формирующие факторы, педагогические рекомендации, методы обучения, научный стиль преподавания, стратегии создания текстов.

Mustaqil matn yaratish hodisasi inson tafakkuri mahsuli bo'lib, o'zgalar ongiga ta'sir etish vositalaridan biridir.²⁵ Hozirgi kunda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning mustaqil matn yarata olishi ta'lim tizimida asosiy muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Matn yarata olish qobiliyati kimdadir tug'ma shakllangan bo'lsa, kimlargadir uni rivojlantirishga to'g'ri keladi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisida bu malaka shakllangan bo'lishi zarurva shart. Chunki, sinf rahbarning og'zaki va yozma nutqi yaxshi rivojlangan bo'lsa uning o'quvchilari ham undan o'rnak ola boshlaydi. Matn tushunchasi haqida turli qarashlar mavjud bo'lib, ba'zi tilshunoslar uni yozma nutqiy birlik desa, ba'zilari og'zaki yoki yozma nutqiy birlik deb hisoblashadi. A.I. Gorshkov o'zining lingvistik adabiyotlarida "diskurs" atamasini qo'llagan bo'lib, bu atama fransuzchada nutq, so'zlashuv ma'nosini anglatadi. Diskurs lingvistikada matn qismidan

²⁵ T.Ziyodova. Matn yaratish texnologiyasi. (Monografiya) T. "Fan"-2007 6-b.

nutqqacha bo'lgan hodialarni ifodalashda ishlatiladidan termindir. Bu termin adabiyotlarda matn bilan sinonim tarzda beriladi. Demak, matn og'zaki yoki yozma shakldagi yaxlit nutqiy asardir²⁶.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matn yaratish kompetensiyasini shakllantiruvchi omillar pedagogika va didaktika sohalarida muhim ahamiyatga ega. Ushbu kompetensiyani rivojlantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'qituvchining pedagogik faoliyatini yuqori darajaga olib chiqish uchun zarur bo'lgan asosiy omillardan biri hisoblanadi. Chunki boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matn yozish va yaratish qobiliyati, nafaqat o'zining kasbiy mahoratiga balki o'quvchilarga ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Matn yaratish kompetensiyasi - bu nafaqat grammatik va stilistik to'g'rilikni o'z ichiga olgan yozish qobiliyati, balki fikrlarni to'g'ri, mantiqiy va izchil ifodalashni talab qiladigan og'zaki shakli hamdir. O'qituvchilarning matn yaratish kompetensiyasi, ularning o'quvchilariga aniq, tushunarli va samarali ma'lumotlarni taqdim eta olishiga yordam beradi hamda kelajakda o'quvchilarni ham aniq va to'g'ri fikrlarni bayon etishga yordam beradi. Bu kompetensiya rivojlanishi uchun turli omillar, shu jumladan, **didaktik usullar, pedagogik tajriba, o'qituvchi malakasi, ta'lim metodikalari va zamonaviy texnologiyalar** muhim rol o'ynaydi. Ularning har biri o'qituvchining matn yaratish qobiliyatini oshirishga ta'sir qiladi va uni o'quvchilarga samarali tarzda yetkazish imkonini beradi. Matn yaratish kompetensiyasini shakllantiruvchi omillarga quyidagilar kiradi:

Pedagogik bilim va metodik tayyorgarlik: O'qituvchining pedagogik bilimlari, xususan, boshlang'ich sinf ta'limiga oid metodikalar matn yaratishda muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchilarga matn yaratishda qanday yondashuvlar bilan yordam berishi kerakligini bilishi zarur hamda pedagogik bilimi yetarli o'qituvchi dars jarayonini qanday tashkil etishini ham biladi.

Kreativlik va tahlil qilish qobiliyati: Matn yaratish kompetensiyasi o'qituvchidan nafaqat aniq ma'lumotlarni yozishni, balki kreativ va izchil fikrlarni ifodalashni ham talab etadi. Kreativ fikrlash va tahlil qilish qobiliyati matnlarning samarali va o'qilishga oson bo'lishini ta'minlaydi. Masalan. "Lug'at auksioni", "Nuqtai nazar", "Media trening", "Menga so'z bering"²⁷ kabi treninglar kreativlikni oshirishga va matn yaratish uchun zarur so'zlar bazasini hosil qilishga yordam beradi.

Texnologik vositalar va resurslardan foydalanish: Zamonaviy texnologiyalar, masalan, matn tahrirlash dasturlari, onlayn o'quv platformalari va interaktiv vositalar, matn yaratish jarayonini yanada osonlashtiradi va samarali qiladi. o'qituvchi dars jarayonida texnologik vositalardan foydalansa, uning pedagogic salohiyatini yanada oshiradi.

O'qituvchining shaxsiy malakasi va tajribasi: O'qituvchining shaxsiy malakasi va pedagogik tajribasi, uning matn yaratish jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillardandir. Tajriba orttira borishi bilan o'qituvchi yanada samarali va mazmunli matnlarni yaratishi mumkin. O'qituvchining malakasi va tajribasi matn yarata olish ehtimolini oshiradi.

O'quvchilar bilan o'zaro muloqot: O'qituvchi o'quvchilari bilan muntazam muloqotda bo'lishi, ularning fikrlarini tinglash va mulohazalarini inobatga olish matn yaratish kompetensiyasini shakllantirishda yordam beradi. Faoliyat jarayonida o'qituvchining o'quvchilarga amaliy ko'mak berishi ushbu kompetensiyaning rivojlanishi uchun ham asos bo'ladi.

Bundan tashqari, qayta hikoyalash ham matn yaratish kompetensiyasini oshirishda muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Biror badiiy asarni mutolaa qilish va uni o'z nutqida qayta hikoya qilishi kelajakda har qanday vaziyatlarda ham yozma ham og'zaki matn yarata olish malakasini beradi.

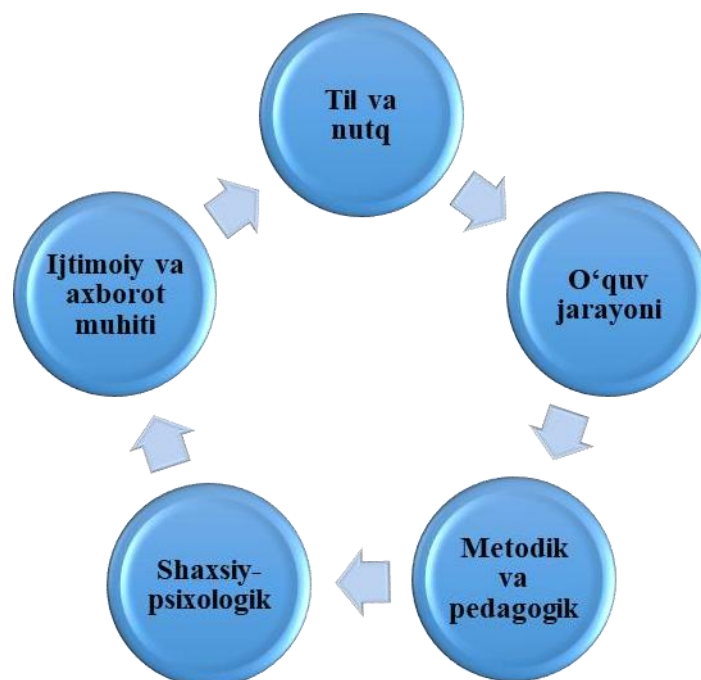
Qayta hikoyalashda namunadagi u yoki bu gapni bola esga tushirishga harakat qiladi, o'zlashtirgan mazmunni to'liqroq, aniqroq berish uchun gaplar tuzadi. Bu bilan o'quvchining mustaqillik darajasi va bilish faolligi o'sadi, ijodiy elementlar qo'shila boradi. Qayta

²⁶ M.Yo'ldoshev, S.Muhammedova, M.Saparniyozova. Matn lingvistikasi. (O'quv qo'llanma) T. "Ishonchli hamkor"-2021. 22-b.

²⁷ T.Ziyodova. O'quvchilarda matn yaratish kompetensiyasini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari. (Monografiya) T. - 2009. 212-215 b.

hikoyalashda namunadagi izchillik, bog‘liqlik saqlanishi, asosiy faktlar berilishi, ayniqsa, ilmiy matnni qayta hikoyalashda barcha muhim o‘rinlar to‘liq bayon qilinishi zarur.²⁸

Bu jarayonni shakllantirishga oid bir qator omillar bo‘lishi bilan bir qatarga unga to‘sqinlik qiluvchi omillar ham ham yo‘q emas. Quyida ularni asosiy guruhlarga ajratib ko‘rsatamiz:

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida matn yaratish kompetensiyasini shakllantirish uchun yuqoridagi omillarni bartaraf etish zarur.

Buning uchun:

- ❖ til va nutq madaniyatiga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarni ko‘paytirish;
- ❖ ijodiy yozuv mashqlarini tizimli o‘tkazish;
- ❖ motivatsiyani oshiruvchi, amaliy natijaga yo‘naltirilgan metodlardan foydalanish;
- ❖ o‘qituvchi va talaba o‘rtasida ijodiy hamkorlik muhitini yaratish muhimdir.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning matn yaratish kompetensiyasini shakllantirish — bu ularning kelgusida o‘quvchilarga to‘g‘ri, mantiqiy va savodli matn tuzish, yozma nutqni rivojlantirish ko‘nikmalarini o‘rgatish uchun zarur bo‘lgan muhim kasbiy kompetensiyadir.

Ta‘lim beruvchi innovatsion faoliyatining eng muhim tavsifi kreativlikdir. Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko‘rsatadi:

- fikrning ravonligi;
- fikrni maqsadga muvofiq yo‘llay olishi;
- o‘ziga xoslik (originallik);
- qiziquvchanlik;
- farazlar yaratish qobiliyati;
- xayol qila olish, fantastlik (fantaziya).²⁹

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining matn yaratish kompetensiyasini rivojlantiruvchi omillarni yanada ko‘paytirish hamda unga to‘sqinlik qiluvchi omillarni bartaraf etish orqali kompetensiyani takomillashtirish mumkin. Mustaqil matn yarata oladigan pedagogning o‘quvchilari ham teran fikrga va kreativ yondashuvga ega bo‘ladi.

²⁸ K.Qosimova, S.Matchonova, X.G‘ulomova, Sharofat Yo‘ldosheva, Sh.Sariyev. Ona tili o‘qitish metodikasi. Darslik. T. “Nosir”-2009

²⁹ S.I.Mirhayitova. Pedagogik texnologiya. (O‘quv qo‘llanma) T.-2020 59-b.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. T.Ziyodova. Matn yaratish texnologiyasi. (Monografiya) T. "Fan"-2007. 6-b.
2. M.Yo'ldoshev, S.Muhammedova, M.Saparniyozova. Matn lingvistikasi. (O'quv qo'llanma) T. "Ishonchli hamkor"-2021. 22-b
3. T.Ziyodova. O'quvchilarda matn yaratish kompetensiyasini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari. (Monografiya) T. -2009
4. K.Qosimova, S.Matchonova, X.G'ulomova, Sharofat Yo'ldosheva, -Sh.Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi. Darslik. T. "Nosir"-2009
5. S.I.Mirhayitova. Pedagogik texnologiya. (O'quv qo'llanma) T.-2020 59-b.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Saidova Gavhar Ergashovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Itolmasova Oygul Sabritdinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: O'qituvchining, pedagogik mahorati uning malakasi, pedagogik qobiliyati, pedagogik kompetensiyasining oshishiga sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi usullardan biri bu doimiy kasbiy ta'lim malakalarini oshirib borishdir. Ushbu maqolada bo'lajak mutaxassislarda kasbiy kompetensiyalar, metodik kompetentlik, uning tarkibiy qismlari, metodik kompetensiyaning vazifalari va boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ushbu kompetensiyani qanday shakllantirish mumkinligi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kasbiy kompetentlik, metodik kompetentlik, metod, vosita, malaka, faoliyat mezonlari.

Yurtimizda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik kompetentligi doimiy o'zgarib borayotgan sharoitda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rgangan holda, oliy ta'lim muassasasida ularning metodik kompetentligini rivojlantirish texnologiyasini, didaktik asoslarini ishlab chiqish, pedagogik shart sharoitlari, mazmuni va tuzilmasi, takomillashtirish mezonlari va shakllanganlik darajalari, shakl, metod, vositalari, modeli, o'qitish sifatining samaradorligini oshirish, shuningdek, pedagogika oliy ta'lim muassasasida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida metodik kompetentlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Kasbiy kompetentlikni egallashda o'z ustida ishlash va shu bilan birga o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'z-o'zini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash mezonlari orqali o'zini-o'zi rivojlantirishning vazifalari belgilanadi. Zero, o'z ish faoliyatini xolisona o'zi tahlil qila olgan va baholay bilgan pedagogga ko'pgina yutuqlarga erisha oladi. Ish faoliyatini samarali tarzda tashkil eta oladi. O'z ustida ishlash deganda, ma'lum bir shaxs yoki mutaxassisning o'zini ijtimoiy va shaxsiy jihatdan rivojlantirishi, kamolotga erishish maqsadida izchil, muntazam, tizimli harakat qilishni tushunish mumkin. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy bilim orqali kasbiy faoliyatni tashkil etishi va ularning uyg'unligida erishilgan kasbiy tajriba orqali jadallik bilan rivojlanib borayotgan jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishi va bir qator kasbiy malakalarni, kompetensiyalarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi joiz. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi egallagan mahoratidan foydalangan holda o'zida shakllantirgan ko'nikmalari, mavjud shaxsiy hamda kasbiy kompetensiyalari darajasini egallash yo'nalishlarini belgilab olish lozim:

1. Pedagog tomonidan olinadigan bilimlar mavjud kasbiy faoliyatning quyidagi jarayonlarida aks ettiriladi: a) atrof muhitdan olinayotgan hamda foydalanilayotgan axborotlarning mavjud hajmi hamda uning murakkabligi; b) olinayotgan bilimlarning yangiligi va innovatsionligi; c) mavjud nazariy va amaliy bilimlarning bir biriga nisbati.

2. Pedagogning mahorati hamda amaliy ko'nikmalari quyidagilar bilan ifodalanadi: a) kasbiy faoliyatni to'liq bajarish imkoniyatining turlichaligi, belgilangan vazifalarni bajarish imkoniyatlarini tanlay olish zarurati va uning asosiy yo'li hamda yo'nalishlarini ishlab chiqish;

3. Mavjud kompetensiyalar quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: a) mustaqil ishlash imkoniyati; b) faoliyat ko'lami.

Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladigan metod va topshiriqlarni ta'kidlab o'tishni lozim deb topdik. Jarayonni tizimli ravishda olib borishni rejalashtirish, uni amalga oshirish samarasini yuqori darajaga ko'tarish maqsadida turli metod, usul va topshiriqlarni qo'llash o'zining natijasini ko'rsatishi ehtimoldan holi emas. Shu o'rinda, bir nechta metodlarni mazmuniga asosan kasbiy kompetensiyaning rivojlantirishiga xizmat qiladigan bir nechta metodni keltirib o'tish maqsadga muvofiq. Ma'lum bir ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirishiga ko'ra umumiylik kasb etadigan metodlarni sanaydigan bo'lsak, vaziyatni baholash va uni to'g'ri tahlil qilish imkoniyatini beradigan "Muammoli vaziyat", "Akademik munozara", "Bumerang", "Sinektika" kabi metodlarni; ma'lum bir jarayonning yoki o'rganiladigan tushunchaning afzalliklari, kamchiliklarini ochib berishga xizmat qiladigan "SWOT" tahlili, "T-sxema"; metod ishtirokchilarda har tomonlama chuqur izlanish olib borish, berilgan tushuncha borasida har tomonlama bilim, ko'nima va kompetensiyalarni shakllantirish va bor malakalarini qo'llash xizmat qiladigan "Pinbord", "FSMU", "Qora quti", "Kubik", "Nilufar guli", "Tushunchalar tahlili" kabi metodlarni aytishimiz mumkin.

Pedagogik jarayonda qo'llaniladigan didaktik yondashuvlar bo'lajak o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini samarali shakllantirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Shaxsga yo'naltirilgan (talabaga yo'naltirilgan) yondashuv shular jumlasidandir. M.M.Levina ta'kidlaganidek, shaxsga yo'naltirilgan professional ta'lim jarayoni bo'lajak pedagog shaxsini kasbiy faoliyatga integratsiya etish asosida uning kasbiy kompetentligini shakllantiradi. Bunda ta'lim jarayonining axborot-amaliy va shaxsiy maqsadlari birligiga erishiladi hamda talabaning o'quv faoliyati ichki ehtiyojga, ya'ni bilishga bo'lgan ichki motivga aylanadi. Boshqacha aytganda, talabalarning shaxsiy xususiyatlari va qiziqishlariga mos ta'limiy vaziyatlar yaratilganda, ular o'qishga yanada motivatsiyali bo'lib, kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirishga intiladi. Lichnostno-orientirovanniy yondashuv asosida ishlagan olimlar ta'kidlashicha, aynan o'quvchi (talaba) shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim professional kompetentlikni shakllantirishda eng samarali yo'ldir. Bunday yondashuvning amaliy namunasini M.V.Shustova keltiradi – u pedagogik universitetda talabalarning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi o'quv vaziyatining loyihasini taklif qilgan bo'lib, unda jarayonning tarkibiy qismi sifatida matematika fanidan "vazifa–dialog–o'yin" kabi bazaviy texnologik kompleks qo'llangan. Bu yondashuv dialogik ta'lim va o'yinli metodlarni uyg'unlashtirib, talabalarni faol fikrlash va muammo yechishga jalb etadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, muammo-ijodiy vazifalar, muloqotga asoslangan topshiriqlar va didaktik o'yinlarni o'z ichiga olgan bunday sharoit pedagogika yo'nalishi talabalari uchun qiziqarli va samarali bo'lib, ularda mustaqil ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilish kabi kasbiy ko'nikmalar shakllanishini tezlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda «Ta'lim to'g'risidagi qonun» talablarini amalga oshirish jarayonida yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash muhim muammo sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. Shunday ekan, ushbu talablardan kelib chiqqan holda bilimdon, mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, turli soha egalarini tayyorlash dolzarb muammolardan hisoblanadi. Qonunda e'tirof etilgan yangicha modeldagi shaxsni kamol toptirish, uning chuqur bilimlar sohibi bo'lib yetishishi, barkamolligini kafolatlovchi shart-sharoitlar orasida o'qituvchi kasbiy-metodik kompetentligini ta'lim va tarbiya jarayonlariga tatbiq etishda psixologiyaning o'z uslub va qoidalari yetarli bo'lmaganday. Shunga ko'ra yosh avlod ta'lim olish davrlaridagi rivojlanish tendensiyalaridan tortib, yangicha o'qitish texnologiyalarini ta'lim oluvchi tomonidan o'zlashtirilishi va undagi aqliy hamda intellektual qobiliyatlarga nechog'lik ta'sir ko'rsatayotganligini o'rganish hamda psixologiyadagi metodlarni

didaktik metodlar bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi. Buning uchun bo'lajak o'qituvchidan metodik kompetentlik, ayniqsa, turli xil sharoitlarda ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchi psixologiyasini to'g'ri baholay olish bilan bog'liq ijtimoiy-psixologik kompetentlikning yuqori darajada bo'lishi talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi to'g'risida" PF-5712-son Farmoni. <https://lex.uz/doss/4312785>

8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 15-maydagi "O'zbekiston Respublikasida kasbiy malakalar, bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to'g'risida" 287-sonli Qarori. <https://lex.uz/doss/4814154> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" farmoni. <http://lex.uz/docs/-5841063> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi farmoni. <http://lex.uz/docs/-4312785>

9. Muslimov N., Usmonboyeva M., Sayfurov D., To'rayev A. (2015) Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. -Toshkent. 120 b.

10. Ergashovna, S. G. (2023). Kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang 'ich sinf tarbiya darslarini tashkil etish. *Ta'lim*.

11. Saidova, G. (2025). Boshlang 'ich sinf tarbiya darslarida integrativ yondashuv. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 3(3).

12. Saidova, G. E. (2024). BOSHLANG 'ICH SINIF TARBIYA DARSLARIDA HADISLAR USTIDA ISHLASHNING UMUMIY METODIKASI. *Экономика и социум*, (12-1 (127)), 362-365.

TALABALARDA AXBORIY TA'SIRLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ramazonov Jahongir Djalolovich

BuxDu mustaqil izlanuvchisi

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida talabalarning dunyoqarashi, qadriyatlari va psixologik holati axboriy muhit orqali shakllanmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari — talaba ongiga bevosita psixologik ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillardan biridir. Bu jarayon ijtimoiy-psixologik moslashuv, axborot filtrlash, kognitiv baholash va emotsional reaksiya kabi murakkab mexanizmlar orqali kechadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston va jahon psixologiya fanida (M.A. Karimova, G. Allport, D. Kahneman, Z. Bauman, H. Jenkins va boshqalar) shaxsning axboriy muhitdagi xulqini o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa talabalarda axboriy ta'sirlarni boshqarish, ularning ongli immunitetini rivojlantirish zaruriyatini yanada oshiradi.

Asosiy qism. Axboriy ta'sir tushunchasining psixologik mazmunini izohlaydigan bo'lsak yani axboriy ta'sir — bu inson ongiga, hissiyotiga va xulqiga ma'lum ma'lumotlar orqali yo'naltirilgan ta'sirdir. Psixologiyada bu jarayon kognitiv-emotsional model orqali izohlanadi: Kognitiv komponent — ma'lumotni idrok etish, tahlil qilish, baholash. Emotsional komponent — his-tuyg'ular orqali ma'lumotni qabul qilish yoki rad etish. Ijtimoiy komponent — ma'lumotning shaxsning guruhdagi mavqeyiga va ijtimoiy bahosiga ta'siri.

Axboriy ta'sirlarga moyilligi darajasi yashlarda ayniqsa talabalik davrda jadal rivojlanadi. Talabalik davri — identifikatsiya va shaxsiy pozitsiyani shakllantirish bosqichi bo'lib, bu davrda axborotga nisbatan tanqidiy fikrlash hali to'liq shakllanmagan bo'ladi. Shuning uchun ular: emotsional jihatdan ta'sirchan, ijtimoiy baholarga bog'liq, media obrazlarga tez ishonuvchi, o'z fikrini mustaqil himoya qilishda qiyinchilikka duch keluvchi.

Bu xususiyatlar axboriy manipulyatsiyaga nisbatan ularning psixologik zaifligini oshiradi. Talabalik davrida axboriy manipulyatsiya va psixologik mexanizmlar axborot bilan ishlash tartibining oshib borishi natijasida axboriy ta'sirning eng faol shakli — manipulyativ kommunikatsiya kuchayadi. Bu jarayonda: framing (ramkaga solish) — ma'lumotni bir yoqlama talqin qilish; priming (emotsional tetiklash) — his-tuyg'ular orqali ongga ta'sir qilish; confirmation bias (tasdiqlovchi og'ish) — shaxs o'z fikriga mos ma'lumotlarni tanlaydi; kognitiv dissonans — qarama-qarshi axborot holatida psixologik noqulaylik. Bu mexanizmlar talabalarda stress, axborot charchoqligi, tashvish va ijtimoiy izolyatsiya holatlarini kuchaytiradi.

Axborot immuniteti — bu shaxsning manipulyativ, yolg'on yoki zararli axborotni anglab, unga ongli qarshi turish qobiliyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: Media savodxonlik — axborot manbalarini tanqidiy tahlil qilish ko'nikmasi. Emotsional nazorat — his-tuyg'ularni boshqarish. Metakognitiv ko'nikma — “Men nimani bilaman?” degan o'z-o'zini kuzatish. Refleksiya — o'z fikrini tahlil qilish va yangilash qobiliyati.

Xulosa. Talabalarda axboriy ta'sirlarning psixologik xususiyatlarini o'rganish — ularning ongli axborot madaniyatini, tanqidiy fikrlashini va ruhiy barqarorligini ta'minlaydi. Axboriy muhitda shaxsni himoya qilish uchun psixologik profilaktika, media savodxonlik kurslari, refleksiv treninglar va axborot gigiyenasi kabi yo'nalishlar samarali hisoblanadi.

Axborot asrida shaxsning, ayniqsa, talaba yoshlarning psixologik holati axboriy oqimlarning intensivligi, yo'nalishi va mazmuni bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu holat axborot psixologiyasining markaziy muammolaridan biriga aylanmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarning axboriy muhitdagi faolligi ularning kognitiv jarayonlari, emotsional barqarorligi va ijtimoiy o'zini anglash tizimiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi.

Axboriy ta'sirning kuchayishi talabalarda kognitiv charchash, ma'lumotni filtrlashdagi qiyinchilik, tanqidiy fikrlashning susayishi kabi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bu holat, o'z navbatida, shaxsning idrok, tafakkur va qaror qabul qilish jarayonlarida kognitiv dissonans holatlarini kuchaytiradi. Natijada axborotning emotsional tushdagi talqinlari ustunlik qila boshlaydi, bu esa talabaning real voqelikni adekvat baholash qobiliyatini pasaytiradi.

Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli axborot oqimlarining doimiy bosimi ostida bo'lgan talabalarda emotsional reaktivlik darajasi oshadi. Ular ko'pincha axborotga tezkor, ammo yuzaki emotsional javob qaytaradilar, bu esa refleksiv tahlilni cheklaydi. Shu sababli, zamonaviy axborot muhitida shaxsiy fikrni shakllantirish jarayoni ko'proq tashqi ijtimoiy signallar asosida amalga oshmoqda, bu esa shaxsning ichki motivatsion tizimida nomutanosiblikni yuzaga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova M.A. Shaxs va kommunikatsiya psixologiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. Bauman Z. Liquid Modernity. — Polity Press, 2020.
3. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. — Farrar, Straus & Giroux, 2011.
4. Jenkins H. Convergence Culture. — NYU Press, 2021.
5. Nazarova N. Axborot texnologiyalarining shaxs rivojlanishiga ta'siri. — Toshkent, 2023.

TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMIDA KOMMUNIKATIV FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Nurmurodova Munisa Azamat qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti
biologiya kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning mustaqil ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. 4K ta'lim yondashuvi (kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativlik, hamkorlik) nuqtayi nazaridan kommunikativlik kompetensiyasi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yetukligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Mustaqil ta'lim sharoitida interfaol metodlar, axborot texnologiyalari va o'zaro tahlil vositalari orqali samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: 4K kompetensiyalar, kommunikativlik, mustaqil ta'lim, interfaol metod, o'zaro muloqot, refleksiya, kreativ yondashuv.

Аннотация: В статье анализируются вопросы развития коммуникативной компетентности студентов в процессе самостоятельного обучения. С точки зрения образовательного подхода 4К (креативность, критическое мышление, коммуникация, сотрудничество) коммуникативная компетентность рассматривается как один из основных факторов, определяющих профессиональную зрелость будущих учителей. Раскрываются возможности формирования эффективных коммуникативных навыков в процессе самостоятельного обучения посредством интерактивных методов, информационных технологий и инструментов взаимооценивания.

Ключевые слова: 4К-компетенции, коммуникация, самостоятельное обучение, интерактивный метод, взаимодействие, рефлексия, творческий подход.

Abstract: This article analyzes the issues of developing students' communicative competence in the process of independent learning. From the point of view of the 4K educational approach (creativity, critical thinking, communication, collaboration), communicative competence is considered one of the main factors determining the professional maturity of future teachers. The possibilities of forming effective communication skills in independent learning through interactive methods, information technologies and peer-review tools are highlighted.

Keywords: 4K competencies, communication, independent learning, interactive method, interaction, reflection, creative approach.

Kirish

Zamonaviy ta'lim jarayonida 4K kompetensiyalar — kreativ fikrlash, tanqidiy yondashuv, kommunikativlik va hamkorlik — bo'lajak mutaxassisning kasbiy salohiyatini belgilovchi mezon sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, kommunikativ kompetensiya talabaning o'z fikrini ravn, asosli va madaniyatli tarzda ifodalash, hamkasblari bilan samarali muloqot olib borish qobiliyatini shakllantiradi.

Bugungi kunda talabaning mustaqil ta'lim faoliyati nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni muloqot jarayonida qo'llash, fikr almashish, tahlil va refleksiya orqali boyitish imkonini beradi. Shu sababli, mustaqil ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish 4K ta'lim modelining ajralmas tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Asosiy qism

Mustaqil ta'lim talabalarda o'z fikrini shakllantirish, mustaqil qaror qabul qilish, hamda o'zaro fikr almashish malakasini rivojlantiradi. Quyidagi jadvalda mustaqil ta'lim jarayonining kommunikativlik kompetensiyasi bilan bog'liq jihatlari ko'rsatilgan.

1-jadval. Mustaqil ta'limda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish omillari

O'quv faoliyati turi	Kommunikativlikni rivojlantiruvchi mexanizm	Kutilayotgan natija
Mustaqil topshiriqlar tayyorlash	Ma'lumotlarni izlash, tahlil qilish, natijani og'zaki taqdim etish	Fikrni asosli ifodalash, muloqot madaniyati
Guruhli muhokamalar	Fikr almashish, tinglash, bahs madaniyatini rivojlantirish	Samarali muloqot va jamoaviy qaror qabul qilish
Keys-stadi (amaliy vaziyatlar)	Hayotiy holatlarda kommunikatsiyani modellashtirish	Muammoli vaziyatlarda muloqot strategiyasini tanlash
Reflektiv yozuvlar	O'z fikriga baho berish va uni tahlil qilish	Tahliliy muloqot ko'nikmasi
Onlayn forumlarda ishtirok	Virtual muloqot, yozma nutq madaniyati	Axborot texnologiyalarida muloqot qilish ko'nikmasi

4K ta'lim modeli (kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativlik va hamkorlik) o'zaro bir-birini to'ldiruvchi kompetensiyalar tizimidir. Ushbu tizimda kommunikativlik markaziy o'rin tutadi, chunki u boshqa uch kompetensiyaning samarali namoyon bo'lishi uchun zarur poydevorni yaratadi.

❖ Kreativlik — g'oyalarni ilgari surish, ularni ifodalash va targ'ib etish jarayonida kommunikativlik vositasida namoyon bo'ladi. Ya'ni, ijodiy fikr muloqot orqali shakllanadi va baham ko'riladi. Muloqotning yangi shakllarini (vizual taqdimot, raqamli kommunikatsiya, muhokama formatlari) yaratish aynan kreativ yondashuvni talab qiladi.

❖ Tanqidiy fikrlash — fikr bildirishda dalillilik, mantiqiy asoslash va fikrni tahliliy tarzda ifodalash orqali kommunikativ jarayonni sifat jihatidan boyitadi. Tanqidiy fikrlovchi talaba muloqotda asosli pozitsiyani egallaydi, dalil-isbotlarga tayanadi va o'z fikrini konstruktiv tarzda himoya qila oladi.

❖ Hamkorlik — jamoaviy faoliyatni, o'zaro tinglash va kelishuv madaniyatini shakllantiradi. Bunda kommunikativlik markaziy o'rinda turadi, chunki samarali jamoaviy ishning asosi o'zaro ishonchli va ochiq muloqotdir.

Mustaqil ta'lim jarayonida yangi avlod interfaol metodlaridan foydalanish talabalarning o'zaro muloqotini faollashtiradi, ularning fikr bildirish, tinglash, bahs yuritish va dalillash ko'nikmalarini rivojlantiradi. "World Café", "Think-Pair-Share", "Gallery Walk", "Round Table", "Snowball", "Peer Review" kabi metodlar talabalarga o'z fikrini turli shakllarda ifodalash, guruhda muhokama qilish va umumiy xulosaga kelish imkonini beradi. Bunday metodlar mustaqil ta'limni monologik jarayondan dialogik, ya'ni faol muloqotga asoslangan o'quv jarayoniga aylantiradi. Natijada talabalar o'z bilimini mustaqil tahlil qilish bilan bir qatorda, uni muloqot orqali boyitadi, o'zaro tushunish, hurmat va hamkorlik madaniyatini shakllantiradi.

2-jadval.

Metod nomi	Qo'llanish maqsadi	Kommunikativ samarasi
"World Café" (Jahon kafe)	Kichik guruhlarda navbatma-navbat muammolarni muhokama qilish orqali umumiy g'oya ishlab chiqish	O'z fikrini turli kontekstlarda ifodalash, muloqotda ochiqlik va empatiya ko'rsatish ko'nikmasini rivojlantiradi
"Think-Pair-Share" (O'yla-Juftlikda baham ko'r-Umumlashtir)	Talabani avvalo mustaqil fikrlashga, so'ngra o'z fikrini sherigi va guruh bilan baham ko'rishga undash	Fikrni bosqichma-bosqich shakllantirish, o'z fikrini dalillab ifodalash va boshqalar bilan solishtirish malakasini oshiradi
"Gallery Walk"	Talabalar o'z ishlarini	Prezentatsiya nutqini, baholash

(Galereya sayohati)	taqdim etib, boshqalarning ishlarini tahlil qiladi	va tahliliy muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi
“Snowball” (Qor g'alviri)	Talabalar avval yakka tartibda, so'ngra juftlikda, keyin kichik guruhda fikr almashib, umumiy xulosa chiqaradi	Fikrni bosqichma-bosqich boyitish, hamkorlikda muloqot madaniyatini shakllantiradi
“Round Table” (Aylana stol)	Har bir ishtirokchining fikrini erkin ifoda etishiga imkon beruvchi demokratik muloqot shakli	Eshitish, izoh berish, murosaga kelish va jamoaviy nutq madaniyatini o'rgatadi
“Peer Review” (O'zaro tahlil)	Talabalar bir-birining mustaqil ishlarini o'rganib, taklif va mulohazalar bildiradi	Konstruktiv fikr bildirish, tanqidni madaniyatli ifodalash, yozma va og'zaki kommunikatsiyani rivojlantiradi
“Concept Mapping” (Tushuncha xaritasi)	Ma'lumotlar o'rtasidagi mantiqiy aloqalarni aniqlash va vizual xarita tuzish	Fikrni mantiqiy tartibda ifodalash, tushunchalarni izchil tushuntirish va tushuntirishda aniq muloqot olib borish ko'nikmasini shakllantiradi
“Storytelling” (Hikoya yaratish)	Ma'lum bir mavzu asosida qisqa hikoya yoki vaziyat yaratish	Nutqni ifodali qilish, auditoriyaga murojaat qilish va emotsional ta'sir o'tkazish qobiliyatini oshiradi

Tavsiya va yechimlar

—Talabalar uchun mustaqil ta'lim topshiriqlari faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmasdan, fikrni og'zaki va yozma tarzda ifodalashni talab qiluvchi faol shakllarda tuzilishi lozim. Masalan, mustaqil izlanishlar natijalarini prezentatsiya, munozara, intervyu, refleksiya yozuvlari yoki tahliliy hisobot shaklida topshirish talabalarda muloqotga tayyorlik, o'z fikrini dalillash va himoya qilish ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Bunday yondashuv mustaqil ta'limni kommunikativ faoliyatning amaliy maydoniga aylantiradi.

—Raqamli ta'lim muhitida talabalar o'zaro fikr almashish, muhokama olib borish va qo'shma yechim ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'lishlari zarur. Shu maqsadda oliy ta'lim muassasalarida LMS (Learning Management System), Forum, Padlet, Google Classroom, yoki Moodle kabi platformalarda virtual kommunikativ maydonchalar tashkil etish tavsiya etiladi. Bu nafaqat onlayn muloqot madaniyatini rivojlantiradi, balki talabalarni global kommunikativ muhitda faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Shuningdek, onlayn muloqotning etika va madaniyat qoidalarini o'rgatish alohida o'quv komponenti sifatida kiritilishi maqsadga muvofiqdir.

—Pedagoglar tomonidan talabalarning kommunikativ kompetensiyasini muntazam diagnostika qilish tizimi ishlab chiqilishi lozim. Har bir semestr yakunida talabalar muloqot samaradorligi, dalillash darajasi, hamkorlikda fikr yuritish olish, nutq aniqligi va empatiya kabi mezonlar asosida baholanishi kerak. Bu jarayon o'zaro baholash, kuzatuv jurnallari, hamda reflektiv so'rovnoma orqali amalga oshirilsa, talabalar o'zining kommunikativ rivojlanish dinamikasini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, bu diagnostika natijalari ta'lim dasturini takomillashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

—Talabalar o'rtasida peer-review (o'zaro baholash) amaliyotini keng joriy etish ularning tahliliy va kommunikativ faolligini oshiradi. Talabalar bir-birining ishlarini baholash jarayonida konstruktiv fikr bildirish, tanqidni madaniyatli tarzda ifodalash va o'z fikrini asoslashni o'rganadilar. Bu esa ularni nafaqat faol muloqot ishtirokchisiga, balki hamkorlikda o'rganish

jarayonining mas'ul a'zosiga aylantiradi. O'zaro tahlil jarayonini baholash mezonlariga kiritish, mustaqil ta'limda kommunikativ kompetensiyani o'lchash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nurmurodova M.A. "Ta'limda 4K kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari", BuxDPI Ilmiy xabarnomasi, 2024.
2. Kovalchuk L.V. "Development of Communication Skills in Higher Education." Modern Education Review, 2022.
3. Hasanov A., Rasulov M. "Interfaol metodlar yordamida talabalarning muloqot kompetensiyasini shakllantirish", Ta'lim va innovatsiya jurnali, 2023.
4. OECD. Future of Education and Skills 2030 Framework. — Paris, 2020.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA DARSLARINING O'RNI

Mahmudova Shahlo Maqsudovna

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda matematika fanining o'rni, bu jarayonda qo'llaniladigan metodlar va didaktik yondashuvlar tahlil qilinadi. Matematika darslarida o'quvchilarning tafakkurini faollashtirish, mustaqil xulosa chiqarish va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari yoritiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarning intellektual va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda poydevor vazifasini bajaradi. Ayniqsa, matematika fani o'quvchilarning tafakkur faoliyatini, tahliliy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Mantiqiy fikrlash o'quvchining hodisa va jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni anglash, mavjud ma'lumotlardan yangi xulosa chiqarish, sabab-oqibatni aniqlash qobiliyatini bildiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PQ-248-son qarorida ham ta'lim jarayonida o'quvchilarda mantiqiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bois boshlang'ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish o'qituvchining metodik mahoratini talab etuvchi muhim vazifadir.

Mantiqiy fikrlashning mohiyati va ahamiyati

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mantiqiy fikrlash – bu matematik tushunchalar asosida fikr yuritish, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va xulosa chiqarish jarayonidir. O'quvchi har bir matematik masalani faqat yechim topish uchun emas, balki fikrlashni o'rganish vositasi sifatida bajarishi kerak.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish metodlari

Quyidagi metodlar o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni samarali shakllantiradi:

- Muammoli ta'lim metodi – o'quvchi oldiga muammoli vaziyat qo'yilib, uni yechish uchun o'ylashga majbur qilinadi.
- Induktiv va deduktiv metodlar – umumiydan xususiyyga yoki xususiyydan umumiyga qarab fikrlashni o'rgatadi.
- O'yin texnologiyalari – "Ortiqcha sonni top", "Mantiqiy zanjir", "Nima o'zgardi?", "Top va izohla" kabi didaktik o'yinlar orqali fikrlash jarayoni faol bo'ladi.
- Vizual metodlar – ko'rgazmali vositalar yordamida mantiqiy bog'lanishlarni tushunish yengillashadi.
- TIMSS formatidagi topshiriqlar – xalqaro baholash mezonlariga mos mantiqiy savollar yordamida o'quvchilarni tahliliy fikrlashga o'rgatadi.

O'qituvchining roli

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchi rahbar emas, balki yo'naltiruvchi sifatida qatnashadi. O'qituvchi o'quvchilarning fikrini baholash, ularni tahlilga undash, o'z fikrini asoslashga o'rgatishi zarur.

Xulosa

Mantiqiy fikrlashni shakllantirish – bu faqat matematik topshiriqlarni yechish emas, balki o'quvchilarning tafakkurini, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini, sabab-oqibatni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Shu sababli har bir matematika darsi o'quvchilarni fikrlashga undaydigan, izlanishga chorlovchi tarzda tashkil etilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–248-son qarori, 2022-yil 11-may.
2. Yo'ldoshev J., Mavlonova R. Pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
3. To'laganova N. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tafakkurni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent, 2021.
4. Polya G. How to Solve It. – Princeton University Press, 2014.
5. Shirinboyeva M. Matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.

PEDAGOGNING KREATIVLIGI, INNOVATSION HAMDA INTEGRATSION YONDASHUVLARI BOLALAR IJODIY RIVOJLANISHINING ZARUR SHARTI

N.T.Tosheva

BuxDPI Pedagogik ta'lim kafedrası
professori p.f.f.d (PhD),

R.A. Xudoyqulova

BuxDPI Pedagogika nazariyasi va tarixi
yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kreativ yondashuv asosida kichik maktab yoshdagi bolalar nutqi va taffakurini rivojlantirish texnologiyalarini qo'llashning nechog'li zarurligi, kreativlikning tarbiyachi pedagog faoliyatidagi o'rni kattaligini hozirgi zamonaviy talablarda ko'rishimiz mumkin. Hozirda maktabgacha ta'lim tizimida interfaol usullar haqida ko'p fikr-mulohazalar, takliflar bildirilmoqda. Shu bilan birgalikda tarbiyachi o'zining pedagogik faoliyatida kreativ yondashishi zarurligi keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kichik maktab yoshi, kreativlik, innovasiya, interfaol, pedagogik mahorat, profesional ta'lim-tarbiya, novator

Bugungi kunda ta'lim sohasini rivojlantirish, ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida respublikamizda bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktabgacha ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, sohani rivojlantirish malakali kadrlar bilan ta'minlash, Mtlarni yangi zamonaviy talablar asosida qayta qurish, rekonstruksiyalash kelajagimiz bo'lgan bolalarni mukammal ta'lim olishlari uchun sohada bir qator o'zgarishlar, yangiliklar qilindiki, bu sohada aynan ushbu davr tub islohotlar davri bo'ldi desak, soha davlat siyosati darajasiga ko'tarildi desak adashmagan bo'lamiz.

Maktabgacha davr bu bolada motivatsiya, o'z ozini namoyon etish, o'z-o'zini tatbiq eta olish, nimanidir bajarish xoxish istagi intilishlari rivojlanadigan ajoyib davrdir. Shuning uchun bu soha ota onalardan tortib mazkur sohaga mutasaddi bo'lgan barchaga bolalarning ta'lim olishga tayyorgarligiga zamon talablaridan kelib chiqqan holda yondashuvni talab qiladi.

Kreativlik tushunchasi (lot, ing. "create-yaratish, "creative" yaratuvchi ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilinganda "ijod" ma'nosini anglatadi. Demak kreativlik yaratish degan ma'noni anglatar ekan, tarbiyachi pedagoglardan o'z kasbiga ijodiy yondashish, ijodiy muhitni yarata olish, ijodkor shaxsni tarbiyalash jarayonida masalalarni nostandart usullar bilan hal qilishni bolalarga singdira olishi zarurligi nazarda tutiladi.

Hozirgi zamonda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim berishda ularning ijodkorligini rivojlantirishda pedagogdan juda katta mahorat oz kasbiga nisbatan fidoiyligini ta'limga kreativ yondashishini talab etadi. Albatta, kreativlik tarbiyachi pedagogda o'z –o'zidan shakllanib qolmaydi. Buning uchun tarbiyachi pedagog o'z ustida tinmay ishlashi, kreativ fikrlashi, kreativ faoliyat jarayonlarini tashkil etishi lozim. Bundan tashqari tarbiyachi pedagog faoliyatida innivosiyadan ma'lum bir faoliyatda shakl, metodlar muammolarni yechishdagi yangicha yondashuvlardan foydalana olishi. Yangilikni qabul qilish va uni amalga oshirishga tayyor shaxs bolishi, o'z shaxsiy amaliyotida doimiy yangilik izlaydigan novator bo'lishi kerak.

Tarbiyachi pedagogning kreativ potensialini quyidagicha belgilash mumkin: Birinchidan, maqsadli motivli yondashuv(bunda pedagogning qiziqishlari, motivlari ta'limiy faoliyatlarni tashkil etishga intilishida ko'rinadi). Ikkinchidan, tezkor yondashuv(mantiqiy fikrlashga doir harakatlar amaliy faoliyat usullaridan foydalanishida ko'rinadi). Uchinchidan, refleksiv baholash(bunda o'z –o'zini tahlil qilish o'z o'zini baholashda ko'rinadi).

Tarbiyachi pedagog o'zida kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tiborini qaratmog'i lozim:

1. O'quv mashg'ulotlarni tashkil etishda nostandart usullardan foydalanish.
2. O'zida tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish.
3. Ijodiy fikrlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga intilish yangilik yaratishga intilish.

Bir qolipda fikrlamaslik.

4. Bolalarning har qanday yutuqlarini maqtashi, rag'batlantirishi
5. Bolalarga nisbatan ijodiy yondoshish va ijodiy muhitni tashkil qilish
6. Muammoni qo'yish yoki muammoli vaziyatni yaratish
7. Kreativ maydonni yarata olish.

8. Kreativ insonlar bilan ko'proq muloqotda bo'lish. Bu kabi sifatlarni o'zida mujassamlashtirish uchun tarbiyachi pedagog o'z ustida tinmay mehnat qilishi talab etiladi. Chunki hozirgi rivojlanish asrida eski bir qolipdagi mashg'ulotlar zamon talablariga javob bermaydi. Zamonaviy pedagogika kreativlikni talab qiladi.

Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tiborni qaratish zarur.

1) Bolalar tomonidan berilgan savollarga to'g'ri javob berish. Biz bilamizki, bolalarda yoshi ulg'aygan sari nazar doirasi kengayadi va ko'rgan, eshitgan narsalari haqida ularda ko'plab savollar tug'iladi. Shularni hisobga olgan holda bolalarning har bir bergan savollariga e'tiborli bo'lish va to'liq javob berish talab qilihadi.

2) Realizm talab qilmaslik, bolaning fantaziasiga erk berish. Bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etishi uchun imkoniyat yaratish. Bola o'zi xoxlagan tanish ertak asosida, ko'rgan multafilmi asosida tomoshalar yaratishi mumkin. Bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish. Imkon boricha ularning istaklarini qondirishga harakat qilish. Aynan tarbiyachi bolalarning ijodiy rivojlanishi uchun eng yuqori imkoniyatlarni yaratgan holda materialni tanlaydi va uyshtiradi. Bolalar o'z his tuyg'ularini ifodalashda o'zlarini erkin sezishlari ham tarbiyachining kreativligiga va o'z kasbiga yondashuviga bog'liq.

3) Tarbiyachi boladagi o'ziga xoslikni inkor qilmasligi, tashkil etilayotgan o'yinli ta'limiy faoliyatlarga mos bolalarni muhokamaga chorlovchi fikrlashga undovchi mavzularni o'rta tashlashi kerak. Ana shu jihatlariga e'tibor berilsa maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda ijodkorlik yaxshi rivojlanadi.

Tarbiyachi bu- faqat hamma bilan oson til topishadigan insongina emas, balki bolalarni rivojlanishi uchun eng yuqori imkoniyatlarni yaratgan holda materiallarni tanlaydigan insondir. Bolalarning kreativ, ijodiy rivojlanishi uchun imkoniyat yaratish, bolalar o'z his tuyg'ularini ifodalashda o'zlarini erkin sezishlari tarbiyachining pedagogik mahoratiga, kreativligiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. F. Qodirova, Sh. Toshpo'latova, N. Kayumova, M. A'zamova. "Maktabgacha pedagogika". -T., "Ma'naviyat". 2019 y. - 688 b
2. I. V. Grosheva, L. G. Yevstafeva, D. T. Maxmudova, Sh. B. Nabixanova, S. V. Pak, G. E. Djanpeisova "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi T: 2018 y - 72 b

3. Sh.A.Sodiqova "Maktabgacha pedagogika". "Tafakkur sarchashmalari" T.: 2013 y.- 293 b
4. N.M.Qayumova "Maktabgacha pedagogika". "TDPU" nashriyoti T.: 2013 y. -183 b
5. Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Evstafyeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi (Takomillashtirilgan) T: 2022 y.- 102 b
6. Гогоберидзе А. Г., Солнцева О. В. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения. Учебник. СПб.: Питер, 2013.- 464 с.
7. С.А.Козлова, Т.А. Куликова Дошкольная педагогика: учебник М.: Academia, 2001. – 416 с

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INNOVATION YONDASHUVLARNI JORIY ETISH

Jo'rayeva Zarifa Oltinboy qizi

Buxoro davlat pedagogika
instituti tayanch doktoranti,

Jismoniy tarbiya va sport kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada jismoniy tarbiya darslarida raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali innovatsion yondashuvlarni joriy etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Zamonaviy ta'lim muhitida interfaol metodlar, virtual mashg'ulotlar, fitnes-monitoring va elektron platformalardan foydalanish pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish imkoniyatlarini beradi. Maqola raqamli texnologiyalarning jismoniy tarbiya sohasidagi integratsiyasi va ularning ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sirini ko'rsatishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, jismoniy tarbiya, innovatsion yondashuvlar, interfaol metodlar, fitnes-monitoring, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В статье проанализированы теоретические и практические аспекты внедрения инновационных подходов с использованием цифровых технологий на уроках физической культуры. В условиях современного образовательного пространства использование интерактивных методов, виртуальных тренировок, фитнес-мониторинга и электронных платформ позволяет повысить эффективность педагогического процесса, стимулировать мотивацию учащихся и формировать здоровый образ жизни. Статья направлена на демонстрацию интеграции цифровых технологий в сферу физического воспитания и их положительного влияния на учебный процесс.

Ключевые слова: цифровые технологии, физическая культура, инновационные подходы, интерактивные методы, фитнес-мониторинг, педагогические технологии.

Abstract. The article analyzes the theoretical and practical aspects of implementing innovative approaches using digital technologies in physical education lessons. In the context of modern education, the use of interactive methods, virtual training, fitness monitoring, and electronic platforms enhances the efficiency of the pedagogical process, increases students' motivation, and promotes a healthy lifestyle. The article aims to demonstrate the integration of digital technologies in the field of physical education and their positive impact on the educational process.

Keywords: digital technologies, physical education, innovative approaches, interactive methods, fitness monitoring, pedagogical technologies.

So'nggi yillarda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng qo'llash jismoniy tarbiya sohasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy mashg'ulot metodlari bilan raqamli vositalarni uyg'unlashtirish pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, o'quvchilarning faolligini rag'batlantirish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish imkonini beradi. Zamonaviy

ta'lim muhitida interfaol metodlar, virtual mashg'ulotlar, fitnes-monitoring, videoanaliz va elektron platformalardan foydalanish o'quv jarayonini individual yondashuvga moslashtirishga, motivatsiyani kuchaytirishga va mashg'ulotlarning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o'quvchilarda texnik ko'nikmalarni tez rivojlantirish, mashg'ulotlarda qatnashuvni oshirish va pedagogik jarayonni yanada qiziqarli qilish imkonini beradi. Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion yondashuvlarni joriy etishning asosiy maqsadi – o'quvchilarning harakat madaniyati, sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishi va shaxsiy rivojlanishini rag'batlantirishdir. Shu sababli, raqamli texnologiyalarni samarali integratsiya qilish zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Adabiyotlar sharhi.

So'nggi yillarda jismoniy tarbiya va raqamli texnologiyalarni birlashtirish borasida ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, Hasanov va Karimova (2021) o'z ishlarida ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik samaradorligini tahlil qilgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, elektron platformalar va interfaol metodlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ismoilov (2023) raqamli texnologiyalarni jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga joriy etishning innovatsion yondashuvlarini o'rganib, interfaol mashg'ulotlar, virtual treninglar va fitnes-trekerlar yordamida individual rivojlanish samaradorligini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, videoanaliz vositalari texnik xatolarni kamaytirish va mashg'ulot sifatini oshirishga xizmat qiladi. Qodirov (2022) jismoniy tarbiya metodikasi bo'yicha o'z tadqiqotida an'anaviy darslar va zamonaviy texnologiyalar integratsiyasining pedagogik jihatlarini ko'rib chiqadi. U o'quvchilarda harakat madaniyati va sog'lom turmush tarzini shakllantirishda individual yondashuvning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Virtual mashg'ulotlar, onlayn monitoring va interfaol platformalar o'quvchilarning faolligini oshirishga yordam beradi va sog'lom turmush tarzini targ'ib qiladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimi raqamli transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Raqamli texnologiyalar o'quv jarayonining barcha yo'nalishlariga singib bormoqda, shu jumladan jismoniy tarbiya darslari ham bundan mustasno emas. Jismoniy tarbiya — bu nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirish vositasi, balki o'quvchilarning ijtimoiy faoliyati, intizomi va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi muhim pedagogik jarayondir. Zamonaviy texnologiyalarni darslarga joriy etish orqali o'qituvchilar mashg'ulotlarni interfaol, samarali va motivatsion shaklda tashkil etish imkoniga ega bo'lmoqda.

Raqamli vositalar jismoniy tarbiya darslarida mashqlarni nazorat qilish, natijalarni o'lchash, tahlil qilish va baholash jarayonini avtomatlashtiradi. Bu nafaqat o'qituvchining ishini yengillashtiradi, balki o'quvchilarga o'z rivojlanish jarayonini mustaqil kuzatish imkonini beradi. Masalan:

- **Fitnes-trekerlar va mobil ilovalar** - yordamida o'quvchilar yurak urish tezligi, qadamlar soni, yugurish masofasi va kaloriyani o'lchab boradi.

- **Google Forms** yoki **LearningApps** - orqali mashg'ulot natijalarini onlayn baholash va tahlil qilish mumkin.

- **Kahoot!** yoki **Quizizz** - kabi o'yinlashtirilgan testlar orqali nazariy bilimlar mustahkamlanadi.

Raqamli texnologiyalar joriy etilgan jismoniy tarbiya darslarida: o'quvchilarning faolligi 30–40% ga oshadi, mashg'ulotlar sifati va samaradorligi yuqori bo'ladi, baholash jarayoni adolatli va aniq bo'ladi va o'quvchilar sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya darslarida raqamli texnologiyalarni qo'llash – bu ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvni amalga oshirishning samarali yo'lidir. Bu nafaqat dars sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, sog'lom turmush tarzini shakllantirishiga ham katta hissa qo'shadi.

Shu sababli, pedagoglar uchun raqamli kompetensiyani rivojlantirish, darslarda IT vositalarini to'g'ri tanlash va ulardan ijodiy foydalanish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. «O'zbekiston - kelajagi buyuk davlat» T., O'zbekiston, 1992.
2. Karimov I.A. «Bizdan ozod va obod Vatan qolsin» T., O'zbekiston, 1994.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: «O'zbekiston». 2017. – 488 b.
4. Mirziyoev Sh.M. «Jismoniy va ma'naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir» mavzusida «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi. Xalq so'zi. 2017 yil
5. Jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora – tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi prezidentining PQ 3031- sonli qarori, 2017 yil, 3 – iyun.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 19-oktyabrdagi PF–5847-sonli «O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi farmoni
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi «Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorlari
9. **Rahmonqulova N va b.q. Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya// O'quv qo'llanma. - Toshkent: «G'afur G'ulom» nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi. 2013.-270**
10. Tojiev M., Xurramov A. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiya asosida tashkil qilishda qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim usullari// Metodik tavsiyanoma.- Toshkent: «Fan va texnologiya», 2014,- 96
11. Aripov M., begalov B., Begimqulov Sh., Mamarajabov M.. Axborot texnologiyalari. - T.: Noshir, 2009. 368 b
12. Azizxo'jaeva N.N. «Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat», T.: 2019.

XALQ OG'ZAKI IJODI VA FOLKLOR TURLARINING TA'LIMDAGI O'RNI

N.O.Safarova,

Buxoro davlat pedagogika instituti professori

M.I.Ismatulloeva,

Buxoro xalqaro universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola xalq og'izaki ijodining bolalar tarbiyasidagi o'rni, bolalarni xalq ijodi namunalari orqali tarbiyaning ahamiyati, ma'naviy salohiyatning oshishi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini xalq og'izki ijodi oraqli vatanga muhabbatini oshirishi hamda dunyoqarashni kengaytirishi, yaxshi fazilatlar manbai ekanligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Folklor, xalq og'zaki ijodi, boshlang'ich sinflar, tur, obraz.

Xalq og'zaki ijodi – millat ma'naviyatini, o'tmish tafakkurini, qadriyatlarini, e'tiqod va an'alarini o'zida mujassam etgan noyob madaniy xazinadir. Folklor inson tafakkurining in'ikosida muhim o'rin tutadigan, jamiyat ma'naviy dunyoqarashini shakllantiruvchi, avlodlar o'rtasidagi ma'naviy bog'lanishni ta'minlovchi vosita sifatida ta'lim-tarbiya tizimida katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish, milliy g'oya asosida tarbiyalashda folklor turlaridan samarali foydalanish katta salohiyatga egadir.

Mutaxassislar ta'kidlaganidek, «boshlang'ich ta'lim bosqichida folklor materiallari o'quvchilarning til madaniyatini shakllantirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularda milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini uyg'otishda muhim o'rin tutadi». Boshqa tadqiqotlarda esa xalq

ogʻzaki ijodi bolalar ongida obrazli tasavvur va mulohaza shakllantirish, madaniy merosga muhabbat uygʻotishda taʼsirchan omil sifatida tavsiflangan.(1)

Bugungi raqamlashuv davrida folklorning taʼlimdagi oʻrni faqat anʼanaviy matnlar bilan cheklanib qolmasdan, balki multimedia, raqamli dasturlar va elektron resurslar orqali ham yuzaga chiqmoqda. Bu esa uning oʻquv jarayonidagi taʼsirini yanada kengaytirish imkonini beradi. Shuningdek, YuNESKOning 2023 yilgi maʼnaviy merosni saqlash toʻgʻrisidagi hisobotida ham bolalar taʼlimida milliy folklor elementlaridan raqamli shaklda foydalanish taʼlimning inklyuziv va barqaror modellariga asos sifatida koʻrsatilgan.

Xalq ijodidagi obrazlar bolaning ichki dunyosi bilan muloqotga kirishadi, u faqat eshituvchi emas, balki faol qatnashuvchiga aylanadi. Masalan, ertakdagi yaxshi va yomon qahramonlarga berilgan xulosa bolaning tafakkurida axloqiy qadriyatlarni farqlash qobiliyatini shakllantiradi. Bundan tashqari, xalq ogʻzaki ijodi bolalarda til boyligini oshirish, nutqiy faollikni kuchaytirish, mustahkam xotira, mental faollik va ijodiy tasavvurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Psixolog B.M. Teplov taʼkidlaganidek, sanʼat (jumladan, ogʻzaki ijod) inson ongiga taʼsir qiluvchi kuchli vositadir. U inson hissiy olamini, tasavvurini, irodasini faollashtiradi, fikrlash madaniyatini shakllantiradi. Xalq ertaklarining qahramonlariga taqlid qilish orqali bola oʻzining shaxsiy “Men”ini anglay boshlaydi. Turkiyalik olim E. Genchtan taʼkidlaganidek, bola oʻzini qandaydir qahramonga oʻxshatishga urinadi va bu orqali ijtimoiy tajribasini anglamay turib shakllantiradi. Bu esa faol ijtimoiylashuv jarayonining boshlanishi demakdir.

Folklorning oʻrganilishi faqat badiiy adabiyot doirasida emas, balki lingvistik, psixologiya, pedagogika va madaniyatshunoslik fanlari kesishmasida ham katta ilmiy salohiyat kasb etadi. Mazkur interdisciplinar yondashuv folklorning taʼlimdagi rolini yanada kengaytirib, uning taʼlim-tarbiya jarayonidagi amaliy ahamiyatini ochib beradi.

Shu jihatdan, xalq ogʻzaki ijodi materiallarini zamonaviy taʼlim muhitiga, ayniqsa, raqamli vositalar asosida integrasiya qilish nafaqat taʼlim mazmunini boyitadi, balki oʻquvchilarda funksional savodxonlik, ijodiy tafakkur va milliy ongini shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon boʻladi.

Taʼlim tizimining ustuvor vazifalaridan biri — bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uning kommunikativ, ijtimoiy, axloqiy va estetik salohiyatini roʻyobga chiqarishdan iborat. Shu nuqtai nazardan qaralganda, xalq ogʻzaki ijodi (folklor) oʻzining qadimiy ildizlari, obrazli ifodalari va insonparvarlik gʻoyalari bilan taʼlimning barcha bosqichlarida, ayniqsa, boshlangʻich taʼlim jarayonida muhim oʻrin tutadi. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida oʻquvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish, nutqiy koʻnikmalarni rivojlantirish kompetensiyaviy va shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim texnologiyalarining ustuvor vazifalaridan sanaladi. Chunki kommunikativ kompetensiyalar faqat til bilimi emas, balki ijtimoiy munosabatlarga kirishish, tanqidiy va nostandart tafakkurni rivojlantirish, oʻz fikrini aniq ifoda qilish qobiliyatini ham nazarda tutadi. Bu jarayonda xalq ogʻzaki ijodi, ayniqsa, bola nutqini boyitish, fikrlash tarzi va estetik taʼlimni shakllantirishda samarali vosita sifatida namoyon boʻladi.

Bola nutqining shakllanishi bir qancha omillarga bogʻliq: oila muhiti, taʼlim muassasasidagi sharoit, bolaning psixologik holati, jismoniy rivojlanishi, estetik taʼlimi va faolligi shular jumlasidandir. Xalq ogʻzaki ijodidagi folklor turlari — ertaklar, topishmoqlar, tezaytishlar, maqol va matallar, lirik qoʻshiqlar orqali bola nafaqat soʻz boyligini oshiradi, balki soʻzlashuv madaniyati, dunyoqarash va axloqiy tarbiya asoslarini ham oʻrganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarova N. Oʻzbek bolalar oʻyin folklorining janriy tabiati, genezisi va badiiy xususiyatlari. NDA. T., 2005

2. Safarova N.O. Didaktik oʻyinlarning samaradorligi. "O'ZBEKISTONDA ILM-FANNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. 30 noyabr 2022 y.

AHMAD DONISHNING IJTIMOIIY-SIYOSIY VA PEDAGOGIK QARASHLARI ASARLARI MISOLIDA

Jamolova Lubat Ilhomovna,
Buxoro davlat pedagogika instituti
tayanch doktoranti

Annotatsiya: Biz tahlil qilgan ushbu maqolada ilm-fanni yanada yuksaltirish usullari, bosqichlari shuningdek yosh-avlodni kasb egallashda asosiy e'tiborni nimaga qaratilishi, ma'nan yuksaltirishga yordam berishi haqidagi ibratli pedagogik fikrlari hikoyatlar asosida maslahat hamda tavsiyalari keltirilgan. Ahmad Donishning "Navodir ul-vaqoye" asaridagi "O'g'illarimga pand nasihat", "Farzandlarga wasiyat", "Kasb-hunarning foydalari" nomli hikoyatlaridan ayrim izohlar bayoni keltiriladi.

Kalit so'zlar: "Farzandlarimga wasiyat, kasb-hunarning foydalari to'g'risida", tanosux mansabi, G'azzoliy, Kaykovus, Shayx Sa'diy, Nizomulmulk, Jomiy, otaning bola tarbiyasidagi o'rni to'g'risida, "Navodir ul-vaqoye", odamgarchilik, juvonmardlik, ko'plab asarlarning mohir tarjimoni, "ma'rifatparvar" atamasi ilk bor.

Аннотация: В данной статье мы проанализировали методы и этапы дальнейшего совершенствования науки, а также на что следует ориентироваться при выборе профессии для молодого поколения, что поможет им духовно совершенствоваться, и даем советы и рекомендации на основе рассказов. Некоторые пояснения даны на основе рассказов «O'g'illarimga pand nasih», «Farzandalgar wasiyat», «Kasb-hunarning benefliklari» в произведении Ахмада Дониша «Navodir ul-vaqoye».

Ключевые слова: «Завещание детям, о пользе профессии», позиция филантропа, Газали, Кайковус, Шейх Саади, Низамульмулк, Джами, о роли отца в воспитании ребенка, «Наводир уль-вакойе», гуманность, молодость, искусный переводчик многих произведений, первое использование термина «просветитель».

Abstract: In this article, we have analyzed the methods and stages of further improving science, as well as what to focus on when choosing a profession for the younger generation, and what to help them spiritually improve, and provide advice and recommendations based on stories. Some explanations are given from the stories "O'g'illarimga pand nasih", "Farzandalgar wasiyat", "Kasb-hunarning benefliklari" in Ahmad Donish's work "Navodir ul-vaqoye".

Keywords: "A will to my children, on the benefits of profession", the position of a philanthropist, Ghazali, Kaykovus, Sheikh Sa'di, Nizamulmulk, Jami, on the role of a father in raising a child, "Navodir ul-vaqoye", humanity, youthfulness, a skilled translator of many works, the first use of the term "enlightener".

Bizga ma'lumki, ayrim buyuk olimlarning, turli davrlarda yashab, jamiyatni tarbiyalashga o'z faoliyatlarini bag'ishlagan fikrlarini kuzatsak, ular shuningdek, o'z zamonalarining hukmdorlariga maslahatlar berishga intilishgan. Bu, bir tomondan, hukmdorlarning maslahat va tavsiyalarga ehtiyojini ko'rsatadi, ikkinchi tomondan esa, o'sha davrlar olimlarining yuqori mavqei va obro'si haqida guvohlik beradi. Bu kabi buyuk shaxsiyatlarga G'azzoliy, Kaykovus, Shayx Sa'diy, Nizomulmulk, Jomiy, Ahmad Donish va boshqalar kiradi. Hukmdorlarga ularning bergan maslahatlari va tavsiyalari har bir davrning madaniyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Darhaqiqat, har bir olimning axloqiy-estetik qarashlarining ahamiyatini aniqlash va tahlil qilish alohida tadqiqotni talab qiladi.

XIX asrning buyuk faylasufi va ma'rifatparvar allomasi Ahmad Donishning pedagogik va islohotchi qarashlarini o'rganish muhim vazifa hisoblanadi. Ahmad Donishning pedagogik qarashlari, o'zining zamondoshlari bo'lgan Sharh Furiye, Robert Ouen va Anri Sen-Simon kabi buyuk ma'rifatparvarlarning ta'lim va tarbiya tizimini tubdan o'zgartirishga intilgan qarashlari bilan bir qatorda turadi.

Ahmad Donishning pedagogik va islohotchi qarashlari haqida turli fikrlar mavjud bo'lgan va uning hayoti davomida ham, o'limidan keyin ham bahs-munozaralar ko'p bo'lgan. Mazkur

mavzuda o'z zamondoshlarining fikrlari guvohlik beradi, keyinchalik bu masalalar S.Ayniy asarlarida, milliy va xorijiy adabiyotshunoslarning tadqiqotlarida o'rganilgan. Ayniqsa, S.Ayniyning sa'y-harakati va yordami bilan, 1930-yillarning boshlarida professor E.E. Bertels "Tojik adabiyoti tarixidagi ilmiy-ishlab chiqish holati" maqolasida Ahmad Donishni o'zining buyukligi va vatanparvarligi bilan tanishtirdi. Keyinchalik, E.E.Bertels 1936-yilda "Ahmad Kallaning asarlari qo'lyozmalari" nomli maqolasini chop etdi.

1940-yillarda Sotim Ulug'zodaning "Tojik adabiyotining namunalari" (1940) va "Ahmad Donish" (1946) asarlarida o'zining ijtimoiy-siyosiy qarashlarini tahlil qilib, birinchi marta "ma'rifatparvar" atamasini Ahmad Donishga nisbatan ishlatgan. Mashhur adabiyotshunos, doktor Rasul Xodiza Ahmad Donish asarlarining turli jihatlarini, uning ilmiy-adabiy faoliyatini va biografiyasini o'rganishga harakat qilgan. Filologiya fanlari doktori Abdusamad Mullayev bo'lsa, "Ahmad Donishning obrazi" (2001) va "Zamonaviy tojik nasrida ijodiy shaxs va san'atkor obrazining konsepsiyasi" (2003) nomli ikki monografiyasida Ahmad Donish obrazini tahlil qilganligi e'tiborga loyiqdir. Shunday qilib, Ahmad Donishning ta'lim va tarbiya muammolariga oid pedagogik qarashlari hali ham kompleks tarzda va monografik jihatdan yetarlicha o'rganilmagan.

XX asrning 60-yillarida pedagogika sohasidagi mashhur olim Maruf Orifi 1953-yilda "Ahmad Donishning ba'zi ma'rifatparvar fikrlari" maqolasini va 1962-1965 yillarda nashr etilgan "Tojik xalqining pedagogik fikr tarixi" nomli monografiyasining maxsus bobida tadqiqotchilarni Donishning nasihatli asarlariga e'tibor qaratgan edi. Ammo, yuqorida zikr etilgan olim Ahmad Donishning ijodiy faoliyatini keng qamrab olgan bo'lsa-da, uning pedagogik qarashlarini chuqur va to'liq tarzda o'rganish imkoniyati bo'lmagan. Bu haqda, o'zining monografiyasining kirish qismlarida Maruf Orifi shunday yozgan: "Albatta, ishlanmada ba'zi kamchiliklar mavjud, bu obyektiv sabablarga ko'ra yuzaga kelgan. Tadqiqot hajmi cheklanganligi va faqat ayrim masalalarga e'tibor qaratish tufayli, boshqa muhim masalalarni kengroq tahlil qilish imkoniyati bo'lmadi"(1, 6).

Shu sababli, Maruf Orifining Donishning pedagogik qarashlari bo'yicha olib borgan tahlili juda umumiy xarakterga ega bo'lib, haqiqiy pedagogik o'qituvchining mohiyati to'g'ri yoritilmagan. "Tojik xalqining pedagogika tarixi" kitobi mualliflari X.Afzalov va B. Raximov ham bu mavzu bo'yicha umumiy tavsiflovchi ma'lumotlarni taqdim etganliklarini ko'rishimiz mumkin.

Shuningdek, Ahmad Donishning pedagogik qarashlarining butun markazini keng qamrovli tarzda ko'rib chiqish, uning ijodiy faoliyatining bosqichlarini tahlil qilishda, chunki bu mashhur olim va tafakkur sohibining biografiyasi va boy merosi yangi jamiyatni shakllantirish jarayonida insonni tarbiyalash bo'yicha o'rnak bo'lib, katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ahmad Donishning asarlarida inson huquqlarini himoya qilish, ilm va hunarlarni o'rganish, oila huquqini ishlab chiqish, mehnat tarbiyasini amalga oshirish kabi gumanistik va islohotchilik g'oyalari, tarbiya nazariyasini tashkil etadi. Ahmad Donishning asarlarida yashirin pedagogik falsafalar mavjud bo'lib, ular jamiyatda har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashda muhim rol o'ynadi. Binobarin, fikrimizcha Tojik hamda o'zbek xalqining xususan butun millat pedagogikasi shakllanishi va rivojlanishining to'liq tarixini qayta tiklashda, bu yo'lda Ahmad Donish kabi buyuk tafakkur sohiblarining pedagogik qarashlarining evrilishini o'rganmasdan amalga oshirish mumkin emas.

Darhaqiqat, Ahmad Donish pedagogik g'oyalarini yosh avlodni aqlan rivojlantirish va ma'naviy mukammallik tomon olib borish jarayonida zamonaviy milliy maktabda tadbiq etish zaruriyatidan kelib chiqadi, chunki bu g'oyalar hali to'liq o'rganilgan emas.

- Ahmad Donish va uning izdoshlari tomonidan ilgari surilgan islohotchi-pedagogik qarashlarni o'rganish, XIX va XX asrlar boshlaridagi ma'rifatparvarlik yo'nalishlari o'rganilmagan bo'shliqni to'ldirishga yordam beradi.

- Ma'rifatparvarlik davrida ta'lim hamda tarbiya bo'yicha hali to'liq o'rganilmagan va tahlil qilinmagan bir qator muhim masalalar mavjud bo'lib ulardan yana bir Donish hayoti va asarlarini o'rganish hamda tahlil qilishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmad Donishning "Navodir ul-vaqoye" O'zbekiston fanlar akademiyasi Filosofiya va huquq instituti 1964y 117-130 betlar)
2. Ahmad Donish. Navodir ul-vaqoe T.: Fan, 1964.- 51-56-b.
3. Bartold V.V., Tadjiki, Tojiklar 2,(1), M., 1963;
4. Vamberi A., Ocherki o Sredney Azii. M., 1868;
5. Abdurauf Fitrat o'zining "Hind sayohatchisi hikoyasi" ("Ba'yoni sayyohi hindi") (23-b)
6. Siddiqiy-Ajziy. Tanlangan asarlar. T., 1973. 435-436-b.
7. Ajziy. Mir'oti ibrat. To'plamda: Milliy uyg'onish. T., 1993, 95-104 betlar.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA BADIY IDROKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Karimova Feruza Mo'minovna

BuxDPI dotsenti, f.f.f.d.(PhD).

Yo'ldosheva Marjona

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi III kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida badiiy idrokning psixologik xususiyatlariga oid ayrim ilmiy- nazariy mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: konsepsiya, idrok, lingvoestetik, kommunikativ, psixologiya, obyekt, tendensiya, tafakkur, subyekt, iroda, intellectual, funksiya.

KIRISH: Boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarning adabiyotni san'at turi sifatida tushunishiga qaratilgan badiiy matnni lingvoestetik tahlil qilish muammosi o'zbek tili va adabiyotini bir-biriga yaqinlashtirishni o'z ichiga oladi. Umumta'lim maktablarida o'quv jarayonini ona tilining estetik funksiyasi bolada grammatik, kommunikativ va estetik fakt sifatida til hodisasining ko'p funktsionaliligini to'g'ri tushunishni yaratishga yordam beradigan tarzda tashkil etish muammosi eng dolzarb bo'lib qolmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy adabiyotni to'liq idrok etish qobiliyatini rivojlantirish muammosi fanda ham, maktab amaliyotida ham eng qiyin muammolardan biridir. Mutaxassislarning "bolalarni badiiy adabiyotni idrok etishga o'rgatish" nimani anglatishini noaniq tushunishlari ta'limning muayyan bosqichlarida o'quvchilarga qo'yiladigan talablar darajasini aniqlashda yetarli darajada aniq emasligiga olib keladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI: Psixologlar aniqlaganidek, sezish qobiliyati asab tizimiga ega barcha tirik mavjudotlarga tug'ilishdan boshlab beriladi. Faqat odamlar va yuqori hayvonlar dunyoni hayot tajribasi orqali rivojlantiradi va takomillashtiradigan tasvirlar shaklida idrok etish qobiliyatiga ega; Idrok har doim obyektlar shaklida tuzilgan mavjud voqelik bilan subyektiv bog'langan voqelik sifatida harakat qiladi.

Obyektivlik, yaxlitlik, doimiylik va kategoriallik - bu idrok jarayoni va natijasida namoyon bo'ladigan tasvirning asosiy xususiyatlari.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy adabiyotni idrok etishi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

a). Matnlarning hissiy ko'rinishini idrok etish yosh bolalarga ma'lum bir zavq bag'ishlaydi. Matnlar ularga birinchi navbatda tashqi xususiyatlar bilan ta'sir qiladi (ular ma'nosini tushunmasa ham).

b). Til va so'zni idrok etish bolalarda jonli tasvirlarni, tovushli tasvirlar esa estetik reaksiyani uyg'otadi.

d). Bolalar asarning g'oyaviy mazmunini tushuna olmaydilar, ular faqat muallifning qahramonlarga bo'lgan hissiy munosabatini tushunadilar.

e). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tasavvurlari yomon rivojlangan (agar ular ilgari

ma'lum bo'lmasa, hech qanday tasvirni tasavvur qila olmaydilar; 3-sinfacha).

f).Bolalar murakkab matnlarni, metafora va idiomalarni o'qishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, ular ko'pincha tushuntirib bera olmaydilar.

g).O'qishning uchinchi yilida mazmunli o'qish va o'qilgan narsani tushunishga bo'lgan ijobiy tendensiya ma'lum bir munosabatga olib keladi - matnda tushunarsiz bo'lgan hamma narsani o'tkazib yuborish.

Bu kuzatishlar bolalarni badiiy nutqni to'liq idrok etishga, so'zning majoziy og'irligini va estetik ekspressivligini qadrlashga o'rgatish kerak degan muhim xulosaga kelishimizga asos bo'ladi.

Metodistlarning ta'kidlashicha, asarni dastlabki o'qishdan so'ng g'oyadan ko'ra murakkabroq konsepsiya asosida tahlil qilinsagina o'quvchining kamoloti amalga oshadi. Bundan kelib chiqadiki, o'quvchining adabiy rivojlanishining manbai badiiy asarning potensial mazmuni bilan o'quvchining haqiqiy idroki o'rtasidagi ziddiyatdir. O'quvchining bu ziddiyatni anglashi uning yanada rivojlanishiga turki bo'lishi mumkin³⁰.

Boshlang'ich ta'limda nutq yoki og'zaki-mantiqiy fikrlash eng muhim hisoblanadi, chunki tafakkur dunyoni bevosita hissiy idrok etishdan tashqariga chiqishga imkon beradi, bilimdan foydalanishning asosini tashkil qiladi va insonning kognitiv faoliyati vositasidir. Tafakkur va nutq muammosidagi markaziy masala fikrning so'z bilan munosabati masalasidir.

Hozirgi zamon psixologiyasida anglash "maksadli faoliyat va tafakkur subyekting paydo bo'lishi va shakllanishining obyektiv jarayonining aqliy takror ishlab chiqarilishi" sifatida qaraladi. Tushunish obyektiv olamning narsa va hodisalari o'rtasida mavjud bo'lgan turli bog'lanish va munosabatlarni ochib berishdan iborat bo'lib, u bilish bilan bevosita bog'liqdir. - Psixologlar nutqning tushunish uchun muhim rolini ta'kidlaydilar, bunda nutq tushunish vositasi sifatida ham, uni amalga oshirishning sharti va shakli sifatida ham tavsiflanadi:

- 1) alohida so'zlarning aniq ma'nosini aniqlash;
- 2) bu so'zlarning qaysi sintaktik munosabatlarini o'zlashtirish;
- 3) xabarning umumiy ma'nosini ajratib ko'rsatish.

Matnning ma'nosini tushunish uchun kuchli va keng so'z boyligiga ega bo'lish va tilning grammatik qoidalarini bilish kifoya. lekin psixologik tushunish jarayoni gapda umumiy fikrni izlashdan boshlab, shundan keyingina leksik-fonetik (alohida so'zlarning ma'nosini o'rnatish) va sintaktik darajaga (alohida so'zlarning ma'nosini ochish) o'tish uchun qidiruv faoliyati sifatida qaraladi.

Boshlang'ich maktab o'quvchilarining adabiy nutqni idrok etish va tushunish muammosini ishlab chiqishda tushunish va uning turlariga bo'lgan bunday qarash pedagogika fanida katta qiziqish uyg'otadi.

Psixologik nuqtai nazardan muhim bo'lgan ma'lum umumiy shartlar bajarilsa, matnning ma'nosini tushunish mumkin. Matn bilan ishlashning tahlili va sintezining yaxlitligi, yashirin ma'noni baholash, psixologik operatsiyalarning tanlanishi, maxsus harakatlar (ular mantiqiy-grammatik aloqalarni tahlil qilishga, matnning individual semantik qismlarini taqqoslashga qaratilgan va hokazo), o'qituvchi rahbarligida faol, maqsadli ishlash zaruratini talab qiladi.

Psixologlarning ta'kidlashicha, og'zaki bayonot va yozma matnni o'qish jarayonida tushunish jarayonlari boshqacha psixologik tuzilishga ega. Shunday qilib, og'zaki nutqni tushunish xabarning ekstralingvistik omillariga (vaziyat, og'zaki bo'lmagan aloqa vositalari, intonatsiya va boshqalar) asoslanadi.

Dunyo psixologlari bola shaxsiyatining rivojlanishi nafaqat bilim, ko'nikma, tajribaning miqdoriy to'planishini, balki, tarkibiy aqliy shakllanishlardagi ichki o'zgarishlarni, tajribada ilgari uchramagan muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini oshirishni o'z ichiga oladi, deb ta'kidlashadi. O'quvchining rivojlanish darajasini aniqlashning qiyinligi badiiy asarlarning o'ziga xosligi, ularni turlicha talqin qilish imkoniyati, shuningdek, o'quvchi idrokining ko'p qirrali

³⁰ Smirnov A.A. Yodlash psixologiyasi - M.; L., 1948 yil. Sokolova V.V. Nutq madaniyati va muloqot madaniyati - M.: Ta'lim, 1995.-192 b.

tomonlarini hisobga olish zarurligi bilan izohlanadi.

XULOSA:Psixologlar mavhum tushunchalar bilan ishlash qobiliyatini uning asosiy psixologik yangi shakllanishiga bog'laydilar, shuningdek, kichik maktab o'quvchilarida bir qator asosiy kognitiv jarayonlar (idrok, e'tibor, xotira va boshqalar), shaxsiy xususiyatlar (iroda , xarakter va boshqalar)shaxsiyatning qayta tuzilishi va rivojlanish darajasining oshishini qayd etadilar. Bularning barchasi boshlang'ich sinflarda badiiy matnni lingvoestetik tahlil qilish metodikasini yaratish va sinovdan o'tkazishda 7-10 yoshli bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonlariga pedagogik rahbarlik qilishga psixologik asos yaratish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki,boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalar badiiy matnni estetik idrok etishni rivojlantirish uchun zarur psixologik shartlarga ega, chunki aynan shu davrda badiiy idrok etishda ishtirok etadigan eng muhim aqliy funksiyalarning yetukligi sodir bo'ladi. Tasavvur va xotirani intellektuallashtirish , rivojlantirish vizual-majoziy, mavhum fikrlash bilan bir qatorda kichik yoshdagi maktab o'quvchilariga idrok etish jarayonini tushunishga imkon beradi , bolalarni badiiy matnni tahlil qilishga o'rgatishni maqsadga muvofiq qiladi va bu, o'z navbatida, - ularning rivojlanishi va lingvistik shaxsning shakllanishida muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Zufarova M.E. Umumiy psixologiya.Toshkent. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.2010.B-44, 78, 102.
- 2.Smirnov A.A. Yodlash psixologiyasi - M.; L., 1948 yil.
- 3.Sokolova V.V. Nutq madaniyati va muloqot madaniyati - M.: Ta'lim, 1995.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК ОДИН ИЗ ЭЛЕМЕНТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Эсанова Феруза Хикматилло кизи

магистрант 1 курса Бухарского Государственного
Педагогического института

Аннотация:Статья посвящена рассмотрению интерактивных методов обучения как эффективного инструмента для формирования математической грамотности у учеников начального класса. В статье анализируются теоретические основы применения интерактивных технологии в образовательном процессе и их влияние на развитие ключевых компонентов математической грамотности. Особое внимание уделяется адаптации данных подходов к возрастным особенностям учеников начального класса. Выводы статьи подтверждают значимость интерактивных методов в повышении уровня математической грамотности и предлагают рекомендации для их внедрения в образовательную практику начальных классов.

Ключевые слова: интерактивные технологии, интерактивные методы обучения, математическая грамотность, коммуникативные навыки, цифровые инструменты.

На сегодняшний день в образовательном процессе широко используются разные методы и интерактивные технологии обучения. Технологию интерактивного обучения можно определить как совокупность способов целенаправленного усиленного междисциплинарного взаимодействия педагога и учащихся, последовательная реализация которых создает оптимальные условия для их развития [1]. Технология интерактивного обучения может быть условием проведения семинара или даже лекцией по разным дисциплинам, а также технологической характеристикой как отдельного занятия.

Термин «интерактивные технологии» включает в себя достаточно широкий спектр деятельности, а именно: различные ролевые и деловые игры, дискуссии; компьютерные игры и использование разных интерактивных средств и технических средств обучения

(интерактивные доски, мультимедийное оборудование, компьютерное тестирование и т.д.), а также технологий виртуальной реальности.

Интерактивные методы обучения представляют собой подходы, направленные на активное включение учащихся в образовательный процесс. Такие технологии позволяют создавать условия для формирования глубокого понимания учебного материала и развивать ключевые компетенции[2]. Особенно важно их использование в начальных классах, где учащиеся только начинают осваивать основы математической грамотности. Интерактивные методы наиболее эффективны именно в этом возрасте, потому что в этом возрасте дети обладают повышенной восприимчивостью к обучению через взаимодействие и игру.

Интерактивные методы повышают мотивацию к обучению, формируют устойчивые интересы к математике, а также развивают коммуникативные навыки [3]. Возможность учитывать индивидуальные особенности каждого ученика и вовлекать всех детей в процесс познания это один из важнейших преимуществ интерактивного обучения. Важной задачей педагога является выбор подходящих методов, которые соответствуют образовательным целям и задачам конкретного урока.

Математическая грамотность включает в себя не только навыки выполнения арифметических действий, но и способность анализировать, обобщать и применять знания в реальной жизни [4]. Эта способность играет ключевую роль в подготовке учеников начального класса к будущим вызовам в обучении и жизни. Использование интерактивных методов обучения, таких как игровые технологии, работа в группах и использование цифровых инструментов, значительно ускоряет процесс формирования этих навыков у младших школьников.

Интерактивные методы создают контекст, в котором учащиеся могут применять знания на практике, что повышает эффективность их усвоения.

Игровые технологии занимают особое место среди интерактивных методов. Игры способствуют снятию психологического напряжения, стимулируют интерес к обучению и делают процесс усвоения знаний более увлекательным [5]. Например, математические квесты позволяют учащимся решать задачи в игровой форме, что способствует развитию логического мышления и командной работы. Среди популярных форматов можно выделить викторины, математические настольные игры и ролевые игры. Эти формы обучения помогают детям увидеть практическую ценность математики и понять её связь с повседневной жизнью. Важным аспектом применения игровых технологий является их адаптация к возрастным и индивидуальным особенностям учащихся.

Ученики начальных классов лучше воспринимают задачи, оформленные в виде истории или задания с элементами соревнования. Это не только развивает математические навыки, но и укрепляет эмоциональную связь детей с учебным процессом [5]. Использование цифровых инструментов является важным компонентом современного обучения. Применение интерактивных досок, образовательных приложений и онлайн-платформ позволяет учащимся погружаться в процесс обучения и получать мгновенную обратную связь [6]. Например, цифровые приложения, такие как "Решаем вместе", помогают ученикам начальных классов отрабатывать математические навыки в удобной и увлекательной форме. Использование таких технологий делает процесс обучения более гибким и персонализированным. Цифровые технологии также предоставляют педагогам возможность проводить диагностику уровня знаний учащихся в режиме реального времени. Современные программы позволяют не только оценивать успехи детей, но и выявлять пробелы в их знаниях, что помогает корректировать учебный процесс [6]. Опыт практического применения интерактивных методов показывает, что их использование приводит к значительному улучшению показателей учебной деятельности. Внедрение игровых и проблемных методов обучения способствует развитию у учащихся критического мышления и самостоятельности[7].

В целом, интерактивные методы обучения повышают качество образовательного процесса, способствуют развитию познавательной активности и создают условия для личностного роста учащихся. Эти методы позволяют детям не только осваивать учебный материал, но и формировать навыки, которые пригодятся им в дальнейшей жизни, такие как умение работать в команде, критически мыслить и находить нестандартные решения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Кашлев, С.С. Интерактивные методы обучения : учеб.-метод. пособие / С.С.Кашлев. –2-е изд. –Минск : тетраСистемс, 2013. –224 с
2. Антонов, А. Б. Интерактивные технологии обучения: теория и практика.–Москва: Просвещение, 2020. –240 с.
3. Бондаревская, Е. В. Современные образовательные технологии.–Ростов-на-Дону: Феникс, 2019. –320 с.
4. Гельфман, Э. Г. Формирование математической грамотности у младших школьников.// Начальная школа. –2022. –№ 4. –С. 15–20.
5. Кудрявцева, Н. А. Игровые технологии на уроках математики в начальной школе.// Педагогика и современность. –2023. –№ 3. –С. 27–31.
6. Матюшкин, А. М. Проблемное обучение: педагогика творчества.–Москва: Наука, 2019. –356 с.
7. Николаева, Т. С. Использование цифровых технологий в обучении математике.// Инновации в образовании. –2021. –№ 6. –С. 45–49.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Бафаева Д.Х.

магистр Бухарского государственного педагогического института

Аннотация. В статье обсуждаются новые методики, направленные на улучшение математических навыков у младших школьников. Авторы анализируют современные подходы и стратегии, которые помогают детям лучше понимать математические концепции и развивать логическое мышление. Особое внимание уделяется ключевым аспектам применения этих методик в учебном процессе.

Ключевые слова: учебный процесс, компетенция, методика, метод, подход, инновационные методы, начальное образование, математика.

Annotatsiya. Ushbu maqolada yosh o'quvchilarda matematik ko'nikmalarni oshirishga qaratilgan yangi usullar muhokama qilinadi. Mualliflar bolalarga matematik tushunchalarni yaxshiroq tushunishga va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradigan zamonaviy yondashuvlar va strategiyalarni tahlil qiladilar. Ushbu usullarni ta'lim jarayonida qo'llashning asosiy jihatlariga alohida e'tibor beriladi.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, kompetentsiya, metodologiya, usul, yondashuv, innovatsion usullar, boshlang'ich ta'lim, matematika.

Abstract. This article discusses new methods aimed at improving mathematical skills in young students. The authors analyze modern approaches and strategies that help children better understand mathematical concepts and develop logical thinking. Particular attention is given to key aspects of applying these methods in the educational process.

Keywords: educational process, competence, methodology, method, approach, innovative methods, primary education, mathematics.

Образование ориентировано на формирование у учащихся не только предметных знаний, но и универсальных учебных действий, обеспечивающих развитие личности, готовой к самостоятельному освоению нового опыта. В условиях перехода к компетентностной модели образования особое значение приобретает использование инновационных методов обучения, направленных на повышение мотивации, развитие критического мышления и формирование устойчивых математических компетенций у младших школьников. [2]

Инновационные методы — это совокупность современных педагогических технологий и приемов, направленных на активизацию познавательной деятельности учащихся, использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), а также создание условий для личностно-ориентированного обучения.

К числу таких методов можно отнести:

- Игровые технологии (дидактические, сюжетно-ролевые, цифровые игры);
- Проектную и исследовательскую деятельность;
- Интерактивные формы обучения (работа в парах, группах, дискуссии, математические квесты);
- Использование цифровых образовательных ресурсов (виртуальные лаборатории, тренажёры, обучающие платформы);
- Технологии критического мышления (мозговой штурм, кластер, интеллект-карты).

[1]

В начальной школе важно не просто научить ребёнка выполнять арифметические действия, но и сформировать умение применять знания в новых ситуациях, логически рассуждать и находить решения. [4]

Инновационные методы позволяют:

1. Повысить мотивацию к изучению математики через включение игровых и исследовательских элементов.
2. Развивать коммуникативные навыки — учащиеся учатся работать в группах, аргументировать решения, слушать мнения других.
3. Формировать умение учиться — дети осваивают приёмы самоконтроля, анализа, планирования действий.
4. Развивать логическое и критическое мышление, что является основой математической компетентности. [3]

Применение инновационных методов способствует: повышению качества усвоения учебного материала; развитию познавательной активности учащихся; улучшению навыков самостоятельной работы; росту интереса к математике как к инструменту познания мира.

Инновационные методы обучения на уроках математики в начальных классах являются эффективным средством повышения уровня компетенций учащихся. Они способствуют развитию не только предметных знаний, но и личностных, коммуникативных и регулятивных универсальных учебных действий. [4] Учитель, владеющий современными педагогическими технологиями, способен создать образовательную среду, в которой каждый ребёнок почувствует себя успешным и мотивированным к дальнейшему обучению.

Использованная литература:

1. Касимов Ф.М. Касимова М.М. Специфические принципы построения системы учебных задач. Международная научная практическая конференция. Россия, г. Новосибирск. 2016.
2. Саидова М.Ж. Алимова А.Н. THE METHODOLOGY OF DEVELOPING CREATIVE THINKING IN 4TH GRADE STUDENTS BY COMPLETING TIMSS TASKS WEB OF HUMANITIES Journal of Social Science and Humanitarian Research Volume 2 , Issue 5 May , 2024
3. Саидова М.Ж. Matematika o'qitish metodikasi. - Бухара: «Durdona», 2022, 285 с.

РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДИК ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Бафаева Д.Х.

магистр Бухарского государственного
педагогического института

Аннотация. Статья посвящена разработке и внедрению инновационных методик для повышения уровня компетенций учащихся на уроках математики в начальных классах. В ней рассматриваются актуальные подходы и стратегии, которые способствуют более эффективному усвоению математических понятий и развитию логического мышления у школьников. Выделены основные направления использования определенных методик во время учебного процесса.

Ключевые слова: компетенция, методика, метод, подход, инновационные методы, начальное образование, математика.

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarning kompetentsiyalarini oshirishning innovatsion usullarini ishlab chiqish va joriy etishga qaratilgan. Unda maktab o'quvchilarida matematik tushunchalarni samaraliroq o'zlashtirish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradigan zamonaviy yondashuvlar va strategiyalar o'rganiladi. Ta'lim jarayonida muayyan usullardan foydalanishning asosiy yo'nalishlari ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: kompetentsiya, metodologiya, usul, yondashuv, innovatsion usullar, boshlang'ich ta'lim, matematika.

Abstract. This article focuses on the development and implementation of innovative methods for enhancing students' competencies in primary school mathematics lessons. It examines current approaches and strategies that promote more effective acquisition of mathematical concepts and the development of logical thinking in schoolchildren. Key areas for using specific methods during the educational process are highlighted.

Keywords: competence, methodology, method, approach, innovative methods, primary education, mathematics.

Современная система образования направлена на формирование у учащихся не только знаний, но и ключевых компетенций, необходимых для успешной самореализации в будущем.[2] В условиях цифровой трансформации и постоянного обновления информации традиционные формы преподавания математики уже не полностью отвечают потребностям младших школьников. Поэтому важным направлением деятельности педагога становится внедрение инновационных методик, способствующих развитию критического мышления, творческих способностей и интереса к предмету.

Цель исследования - определить и внедрить инновационные методики обучения математике, способствующие повышению уровня математической компетентности учащихся начальных классов. Исходя из целей, можно определить задачи:

- Изучить современные подходы к преподаванию математики в начальной школе.
- Определить наиболее эффективные инновационные методы и приёмы обучения.
- Разработать систему занятий с использованием цифровых и интерактивных технологий.
- Оценить эффективность внедрения данных методик в учебный процесс. [1]

Понятие инновационной методики обучения включает использование новых технологий, методических приёмов и образовательных стратегий, направленных на

повышение мотивации и самостоятельности учащихся. В контексте обучения математике это могут быть:

- Игровые технологии (математические квесты, ребусы, настольные и цифровые игры);
- Проектная деятельность (мини-проекты по решению практических задач);
- Интерактивные технологии (работа с интерактивной доской, образовательными платформами);
- Технология критического мышления (приёмы «верно – неверно», «кластер», «инсерт»);
- STEM/STEAM-подход (интеграция математики с наукой, техникой и искусством).

[4]

В рамках эксперимента в начальных классах были внедрены следующие элементы инновационного обучения:

- использование интерактивных презентаций при изучении новых тем;
- проведение математических викторин и онлайн-квестов;
- организация групповой работы с элементами проектной деятельности;
- внедрение цифровых тренажёров для закрепления навыков вычислений;
- применение технологий «перевёрнутого класса», когда часть материала учащиеся осваивают дома, а на уроке выполняют практические задания. [3]

Результаты диагностики показали, что после применения данных методик повысился интерес к предмету (по анкетированию — на 35% учащихся отметили, что математика стала «интересной и понятной»), улучшились результаты успеваемости (средний балл повысился на 12%), возросла активность и самостоятельность учеников на уроке.

Инновационные методики создают условия для формирования у младших школьников не только предметных, но и метапредметных компетенций: умения анализировать, рассуждать, сотрудничать. Кроме того, они способствуют развитию познавательного интереса и формированию положительной учебной мотивации. [5] Важно, что инновации не заменяют традиционные методы обучения, а органично их дополняют, делая процесс обучения более гибким и современным.

Внедрение инновационных методик в процесс обучения математике в начальных классах способствует повышению уровня компетенций учащихся, развитию их логического мышления, коммуникативных навыков и познавательной активности. Педагогу необходимо постоянно совершенствовать свои профессиональные навыки, осваивать новые технологии и адаптировать их к особенностям младшего школьного возраста.

Использованная литература:

5. Касимов Ф.М. Алимова А.Н. РАЗВИТИЕ МЫШЛЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЗАДАНИЙ TIMSS BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ISSN – 2181-4201 TA'LIM TRANSFORMATSIYASI ILMIY – METHODIK JURNAL № 1 BUXORO – 2024 «DURDONA» NASHRIYOTI ILMIY – METHODIK JURNAL TAHRIR HAY'ATI TARKIBI

6. Касимов Ф.М. Касимова М.М. Специфические принципы построения системы учебных задач. Международная научная практическая конференция. Россия, г. Новосибирск. 2016.

7. Саидова М.Ж. Алимова А.Н. THE METHODOLOGY OF DEVELOPING CREATIVE THINKING IN 4TH GRADE STUDENTS BY COMPLETING TIMSS TASKS WEB OF HUMANITIES Journal of Social Science and Humanitarian Research Volume 2 , Issue 5 May , 2024

8. Саидова М.Ж. Matematika o'qitish metodikasi. - Бухара: «Durdona», 2022, 285 с.

9. Саидова М.Ж. Kreativ pedagogika, Бухара: «Durdona», 2022, 160 с.

СОДЕРЖАНИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРА В ОБРАЗОВАНИЕ

Сафарова Нигора Охунжановна,
профессор кафедры Начальной подготовки,
Бозорова Нозигул Рамазоновна,
научный сотрудник, Бухарского государственного
педагогического института

Аннотация. В статье рассматриваются содержание и методические основы интеграции национального фольклора в образовательную деятельность. Анализируется роль национальных ценностей, образцов народного устного творчества в духовно-нравственном, эстетическом и интеллектуальном воспитании подрастающего поколения. Показаны возможности различных жанров фольклора – сказок, загадок, песен, пословиц и поговорок – в формировании мировоззрения учащихся. Описаны теоретико-методические основы интеграции материалов народного устного творчества в образовательный процесс и методы их практического применения. В статье раскрываются пути интеграции фольклора с учебными предметами – литературой, историей, музыкой и искусством. Проведенный анализ показывает, что посредством эффективного использования национального фольклора можно повысить уровень знаний учащихся, развить творческое мышление и обеспечить их духовную зрелость.

Ключевые слова: устное народное творчество, фольклор, образование, интеграция, методика, воспитание.

В современных условиях глобализации одной из актуальных задач становится воспитание подрастающего поколения как самостоятельно мыслящей, духовно зрелой личности, преданной национальным и общечеловеческим ценностям. Роль народного устного творчества и национального фольклора в этом процессе неопределима. Ведь фольклор – уникальный источник, воплощающий в себе историческую память, духовное богатство и многовековой опыт воспитания народа.

Как отметил Президент Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёев, «Сохранение наших национальных ценностей и эффективное использование их в образовательном процессе обогащает духовный мир нашей молодёжи» (1). Поэтому интеграция национального фольклора в систему образования не только повышает эффективность образовательного процесса, но и служит воспитанию гармоничного поколения.

Цель статьи – раскрыть содержание интеграции национального фольклора в образовательную деятельность и разработать методические основы её эффективного применения. Для достижения этой цели были поставлены следующие задачи:

- провести научный анализ образовательной и воспитательной значимости национального фольклора (5);
- продемонстрировать возможности интеграции образцов народного устного творчества в учебные предметы;
- разработать методические подходы и практические рекомендации.

Теоретические основы интеграции национального фольклора в образовательный процесс

Национальный фольклор – это историческая память народа, отражение его социально-духовной жизни, и на протяжении веков он имеет огромное значение в воспитании подрастающего поколения. Фольклор – это устное творчество народа, воплощающее традиции, обычаи, ценности, моральные нормы и национальный менталитет. Поэтому его интеграция в образовательный процесс способствует формированию у учащихся не только знаний, но и осознания национальной идентичности, духовного совершенства, эстетического вкуса и творческого мышления (5).

Воспитательная сила фольклора проявляется, прежде всего, в его народности и естественности. Через сказки, песни, загадки, пословицы и поговорки, созданные для детей, подрастающему поколению прививаются доброта, патриотизм, трудолюбие и нравственность. В этом смысле народное устное творчество – естественный «духовный учебник», каждое поколение обогащало его своим жизненным опытом.

Важность использования национального фольклора в современной педагогической теории обоснована рядом научных трудов. В частности, В.А. Сухомлинский подчёркивал исключительную роль сказок и песен в воспитании детей, а узбекские учёные М. Кадыров, Н. Рахмонов, З. Юлдашева и другие научно обосновали эффективность использования народного устного творчества в образовательном процессе.

Теоретические основы интеграции национального фольклора в образовательный процесс базируются на трёх факторах:

1. **Духовная основа** – через фольклор учащиеся знакомятся с национальными ценностями, традициями и наследием предков.

2. **Педагогическая основа** – народное устное творчество как дидактический материал обогащает содержание образовательного процесса, повышает эффективность обучения.

3. **Психологическая основа** – сказки, песни и игры соответствуют интересам и возрастным особенностям учащихся, повышая их мотивацию.

Поэтому интеграция национального фольклора в образовательный процесс является не только теоретической, но и методической необходимостью. Этот процесс способствует усвоению знаний учащимися, расширяет их мировоззрение и способствует пониманию национальной идентичности.

Содержание интеграции национального фольклора выражается в следующих направлениях:

1. Использование фольклора в начальном образовании.

Сказки, загадки и детские песни имеют особое значение для учащихся начальной школы. Через сказки детям прививаются такие ценности, как доброта, честность и трудолюбие. Загадки обостряют мышление учащихся и расширяют их словарный запас. Детские песни способствуют формированию эстетического вкуса.

2. Образовательное содержание фольклора на этапе среднего образования.

На этом этапе могут быть эффективно использованы пословицы и поговорки, былины и народные игры. Пословицы и поговорки воздействуют на учащихся как примеры жизненного опыта и мудрости. Былины пробуждают исторические события, героические традиции и национальную гордость. Народные игры, в свою очередь, воспитывают дух коллективизма, единства и дружбы.

3. Интеграция фольклора в систему высшего образования.

Учащимся целесообразно связывать образцы фольклора с литературоведением, историей, педагогикой, музыкой и искусством. Это углубит их научно-теоретические знания и усилит процесс понимания национальной идентичности.

Содержание интеграции национального фольклора заключается в том, что оно не ограничивается обогащением учебного материала, а служит образовательному, эстетическому и интеллектуальному развитию учащихся. Через фольклор учащиеся более глубоко приобщаются к традициям, ценностям и культурному наследию своего народа. Таким образом, содержание интеграции национального фольклора в образовательный процесс направлено на воспитание подрастающего поколения как всесторонне развитой личности, которая имеет свое место на всех этапах образования.

Литература

1. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi**. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasining **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni**. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **“Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi farmoni**. – Toshkent, 2017.

4. Safarova N. O'zbek bolalar an'anaviy o'yinlarining tarixiy asoslari // "Pedagogik mahorat" jurnali, 2002, №4, 52–56-betlar.

5. Safarova N. O'zbek bolalar o'yin folklorining janriy tabiati, genezisi va badiiy xususiyatlari. NDA. T., 2005

ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ВНЕУРОЧНЫХ ИГРОВЫХ ФОРМ РАБОТЫ

Аброрхонова Камолахон Аброрхон кизи

Заведующий кафедрой начального образования
НПУУЗ имени Низами,

Кандидат педагогических наук (phd), доцент.

Меликузиева Шукуронахон Авазбек кизи

Магистрант 2-го курса направления "начальное образование"
Факультета начального образования НПУУЗ имени Низами

Аннотация : В статье раскрывается значение внеурочной игровой деятельности в формировании креативных способностей младших школьников. Отмечается, что игра является эффективным средством развития воображения, инициативы и самостоятельности детей. Подчёркивается роль творческой атмосферы и сотрудничества между учителем и учащимися в процессе внеурочной работы. Сделан вывод, что систематическое использование игровых форм способствует развитию креативности и личностной активности школьников.

Ключевые слова: креативность, младшие школьники, внеурочная деятельность, игровые формы, творчество.

Аннотация : Мақолада бошланғич синф ўқувчиларида креатив қобилиятлари ривожлантиришда синфдан ташқари ўйин фаолиятининг аҳамияти ёритилган. Таъкидланишича, ўйин болаларнинг тасаввури, ташаббусқорлиги ва мустақиллигини ривожлантиришнинг самарали воситаси ҳисобланади. Синфдан ташқари фаолият жараёнида ижодий муҳит яратиш ҳамда ўқитувчи ва ўқувчи ҳамкорлигининг аҳамияти кўрсатиб ўтилган. Хулоса сифатида, ўйин шаклларида тизимли фойдаланиш ўқувчиларда креативлик ва шахсий фаолликни ривожлантиришга хизмат қилиши таъкидланган.

Калит сўзлар: креативлик, бошланғич синф ўқувчилари, синфдан ташқари фаолият, ўйин шакллари, ижодкорлик.

Abstract : The article reveals the significance of extracurricular play-based activities in the formation of creative abilities of primary school students. It is noted that play serves as an effective means of developing children's imagination, initiative, and independence. The role of a creative atmosphere and collaboration between the teacher and students in extracurricular activities is emphasized. It is concluded that the systematic use of play forms contributes to the development of creativity and personal activity among schoolchildren.

Keywords: creativity, primary school students, extracurricular activities, play-based learning, creative development.

Современная система образования Республики Узбекистан ориентирована на развитие личности, способной к самостоятельному, критическому и креативному мышлению. В Указе Президента Республики Узбекистан №ПФ–5712 «О Концепции развития системы народного образования до 2030 года» подчёркивается необходимость формирования у учащихся творческого подхода к обучению, развития инициативы и самостоятельности. Младший школьный возраст является наиболее благоприятным периодом для формирования креативных способностей ребёнка. В этом возрасте активно развиваются воображение, эмоциональная восприимчивость, познавательная активность и стремление к самовыражению. Психологи (Л. С. Выготский, Э. Торренс, Дж. Гилфорд и

др.) отмечают, что именно игра является естественной и наиболее эффективной формой деятельности, способствующей развитию творческого мышления у детей.

Внеурочная деятельность предоставляет учащимся больше свободы и возможностей для проявления инициативы, реализации собственных идей и участия в коллективных формах творчества. Игровые формы во внеурочной работе создают благоприятную среду для раскрытия индивидуального потенциала ребёнка, формируют уверенность в себе, коммуникативные навыки и способность к самовыражению. Современное образование направлено не только на передачу знаний, но и на развитие личности учащегося, его способности мыслить творчески, принимать самостоятельные решения и проявлять инициативу. В младшем школьном возрасте закладываются основы мышления, воображения и эмоциональной восприимчивости, поэтому именно этот период считается наиболее благоприятным для формирования креативных способностей. Психологи отмечают, что креативность — это не врождённое качество, а развивающееся свойство личности, которое формируется в процессе активной деятельности, особенно в игре. Игра для ребёнка — не просто развлечение, а естественный способ познания мира. В ходе игры ребёнок учится анализировать, сравнивать, фантазировать, пробовать себя в новых ролях и искать нестандартные решения. Эти процессы лежат в основе творческого мышления и саморазвития.

Внеурочная деятельность предоставляет школьникам уникальные возможности для раскрытия творческого потенциала. Здесь нет жёстких рамок учебной программы, оценок и стандартных требований. Это пространство свободы, где каждый ребёнок может проявить свои интересы и способности, быть активным участником деятельности, а не пассивным слушателем. Внеурочные игровые формы позволяют детям действовать спонтанно, проявлять инициативу и видеть результаты собственных усилий. Игровая деятельность во внеурочной работе может принимать различные формы — дидактические игры, сюжетно-ролевые занятия, театрализованные постановки, интеллектуальные викторины, квесты, творческие конкурсы, исследовательские мини-проекты. Важное значение имеет организация педагогического процесса. Эффективность внеурочной игровой деятельности напрямую зависит от личности педагога и созданной им атмосферы. Если учитель поддерживает инициативу ребёнка, проявляет интерес к его идеям, создаёт эмоционально комфортную среду — это стимулирует творческую активность учащихся. Важно, чтобы педагог выступал не как контролёр, а как партнёр, который направляет, вдохновляет и помогает ребёнку раскрыться. Учитель должен не навязывать готовые решения, а побуждать детей искать их самостоятельно. Например, при разработке игровых заданий можно использовать открытые вопросы: «Как можно сделать по-другому?», «Что произойдёт, если изменить правила?», «Какие способы решения ты можешь предложить?». Подобные вопросы активизируют дивергентное мышление, то есть способность видеть множество вариантов решения одной задачи.

Особое место занимает коллективная игровая деятельность. Совместные игры формируют у школьников коммуникативные навыки, умение слушать других, договариваться, предлагать идеи и вместе находить решения. В процессе общения дети учатся не бояться ошибок, ценить оригинальность мыслей и воспринимать игру как возможность самовыражения. Это способствует развитию таких качеств, как открытость, гибкость, толерантность и уверенность в себе.

Также немаловажно учитывать индивидуальные особенности учащихся. Одни дети проявляют себя в интеллектуальных играх, другие — в творческих или ролевых. Поэтому педагог должен подбирать формы внеурочной работы с учётом интересов и темперамента ребёнка. Индивидуальный подход усиливает мотивацию и делает процесс формирования креативности более результативным. Результаты педагогических исследований показывают, что систематическое использование внеурочных игровых форм повышает уровень воображения, оригинальности и самостоятельности у младших школьников. Игровые формы во внеурочной деятельности позволяют интегрировать обучение,

воспитание и развитие ребёнка в единый процесс. В отличие от традиционных уроков, они предоставляют школьникам больше свободы для самовыражения, эксперимента и проявления индивидуальности. Через игру учащиеся не только осваивают знания, но и учатся мыслить нестандартно, анализировать ситуации, принимать решения и предлагать собственные идеи.

Проведённый теоретический анализ педагогической и психологической литературы показывает, что именно игра является наиболее естественной формой деятельности ребёнка, стимулирующей развитие креативного мышления. Игра способствует активизации познавательных процессов, формирует гибкость ума, оригинальность, воображение и эмоциональную отзывчивость. Она создаёт условия для проявления инициативы, сотрудничества и уверенности в собственных возможностях.

Развитие креативных способностей младших школьников во внеурочной игровой деятельности будет успешным, если педагог создаёт соответствующие педагогические условия. К ним относятся:

- творческая атмосфера, основанная на доверии и эмоциональной поддержке;
- индивидуальный подход и учёт интересов учащихся;
- поощрение самостоятельности и оригинальности мышления;
- партнёрское взаимодействие учителя и учеников;
- интеграция игровых, познавательных и художественных форм работы.

Роль педагога при этом заключается не в контроле, а в организации творческой среды, где каждый ребёнок может реализовать свои идеи. Учитель становится вдохновителем и помощником, который направляет деятельность школьников, создаёт ситуации успеха и помогает поверить в свои способности.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан №УП–5712 «О Концепции развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года». – Ташкент, 29 апреля 2019 г.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1991. – 92 с.
3. Абдуллаева Н. Педагогика начального образования. – Ташкент: Fan va texnologiya, 2019. – 156 с.
4. Шодиев Ш. Педагогические инновации и креативное образование. – Ташкент: Ilm Ziyο, 2020. – 98 с.
5. Ёдгорова Г. Развитие творческого мышления младших школьников через игровую деятельность. // Журнал «Педагогика и психология». – Ташкент, №3, 2022. – С. 45–49.
6. Guilford J. P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING PEDAGOGIK KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBA

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi kafedrası mudiri, PhD, dotsent

Annotatsiya: Ushbu tezisdа bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonida xorijiy tajribalarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tezisdа kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion ta’lim texnologiyalari, refleksiv pedagogika va amaliy mashg‘ulotlar tizimining o‘qituvchi shaxsini kasbiy jihatdan yetuk shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, xorijiy tajribalarni milliy ta’lim amaliyotiga integratsiya qilish orqali boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: pedagogik kompetentlik, boʻlajak oʻqituvchi, boshlangʻich taʼlim, xorijiy tajriba, innovatsion texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, oʻqituvchi tayyorlash, taʼlim sifati.

Globallashuv, raqamli transformatsiya va xalqaro taʼlim maydonida kechayotgan oʻzgarishlar oʻqituvchi shaxsidan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlikni, mustaqil fikrlashni, zamonaviy taʼlim texnologiyalaridan samarali foydalanish koʻnikmalarini talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining pedagogik kasbiy kompetentligini shakllantirish muhim dolzarb masalalardan biridir. Bu jarayonda xorijiy ilgʻor tajribalarni oʻrganish va milliy taʼlim tizimiga moslashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Davlat taʼlim standartlarida boʻlajak pedagogning mutaxassislik (kasbiy) kompetensiyasi mavjud boʻlib, u oʻqituvchining asosiy tashkil etuvchisi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda u juda kam oʻrganilayotgan muammolardan biridir. Ana shunday masalalardan biri bu boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga kompetentli yondashuvni aniqlash va DTS ning asosiy qoidalariga munosib holatda uning tuzilmaviy modelini ishlab chiqishdan iborat. Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchisining kasbiy kompetentligini aniqlash ushbu tushunchani oʻrganishga bagʻishlangan baʼzi bir tadqiqotlarga eʼtiborni qaratamiz. Kasbiy kompetensiya pedagogik muammo sifatida oʻrganilgan tadqiqotlarda asosan, oʻqituvchining xususiyatlari tahlil qilingan.

V.I. Baydenko “kasbiy kompetentlik” tushunchasini quyidagicha tavsiflagan: oʻz mutaxassisligi boʻyicha faoliyat yuritish uchun zarur boʻladigan bilim, koʻnikma, malaka va qobiliyatlarga, kasbiy muammolarni qisman hal etishda bir vaqtda avtonomik va egiluvchanlik xususiyatlarga ega boʻlish; kasbiy shaxslararo muhitda hamkasblar bilan hamkorlikni rivojlantirish; insonga hozirgi zamon mehnat muhitida ish faoliyatini muvaffaqiyatli bajarish imkonini beruvchi bilimlar, xususiyatlar va koʻnikmalarning integrallashgan birlashuvi; faoliyat mezon (sifat oʻlchovi), qoʻllash sohasi, talab etiladigan bilimlarni oʻz ichiga olgan standartlarni loyihalash tuzilmasi[2,72].

Tajribali pedagog olim sifatida A.K.Markovo yondashuviga koʻra boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilari faoliyati toʻrtta muhim yoʻnalishlarni oʻz ichiga oladi:

- ✓ kasbiy psixologik va pedagogik bilimlarni egallash;
- ✓ kasbiy pedagogik malakani egallash;
- ✓ kasbiy psixologik koʻnikmalarni egallash;
- ✓ shaxsiy fazilatlar egasi boʻlish.

Finlyandiya oʻqituvchi eng nufuzli kasblardan biri sanaladi. Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilari pedagogika yoʻnalishida magistr darajasigacha tahsil oladilar. Taʼlim jarayonida nazariya va amaliyot uzviy bogʻlangan: har bir talaba darslarni rejalashtirish, baholash va oʻz-oʻzini tahlil qilishni chuqur oʻrganadi. Shuningdek, darslarda mustaqil fikrlash, oʻquvchilarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirish asosiy mezon sifatida qaraladi. Janubiy Koreyada oʻqituvchilar uchun maxsus tayyorlov kollejlari mavjud. Boʻlajak oʻqituvchilar texnologik savodxonlik, raqamli taʼlim vositalaridan foydalanish, virtual laboratoriyalar va interfaol platformalarda ishlashni oʻrganadilar. Bu esa ularning axborot-kommunikatsion kompetentligini yuqori darajada rivojlantiradi. Yaponiyada pedagogik taʼlimda “hayot davomida oʻqish” tamoyili ustuvor hisoblanadi. Boʻlajak oʻqituvchilar nafaqat dastlabki tayyorgarlik jarayonida, balki butun kasbiy faoliyati davomida malaka oshirishga majburdir. Ular maktab amaliyotida mentor-oʻqituvchilar bilan birgalikda ishlaydi va har bir darsdan keyin tahlil (“lesson study”) tizimi orqali oʻz faoliyatini takomillashtirib boradi. Singapurda “Milliy oʻqituvchilar universiteti”da oʻqituvchilarni tayyorlashda kompetensiyaviy model asos qilib olingan. Dars jarayonlari amaliyotga yoʻnaltirilgan, oʻqituvchining ijodkorligi, tahliliy fikrlashi va liderlik qobiliyatini shakllantirishga alohida eʼtibor qaratiladi. Har bir boʻlajak oʻqituvchi zamonaviy texnologiyalarni oʻqitish jarayoniga integratsiya qilishni oʻrganadi.

Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining pedagogik kasbiy kompetentligini rivojlantirishda xorijiy tajribalarni oʻrganish va milliy sharoitga moslashtirish, oʻqituvchilik

kasbining nufuzini oshirishda muhim omildir. Finlyandiya, Koreya, Yaponiya va Singapur kabi mamlakatlarning tajribalari o'zbek ta'lim tizimi uchun samarali yo'nalish bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent, TDPU, 2003.
2. Белкин А.С. Компетентность, профессионализм, мастерство. — Екатеринбург: Урал. гос. лед. ун-т, 2006. — 176 с.
3. Браже Т.Г. Профессиональная компетентность специалиста как многофакторное явление ф/ Тезисы к семинару, 25—29 июля 1990 г. / под ред. В.Г. Онушкина. — Л.: НИИ НОБ, 1990. — С. 39—62.
4. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. (2013). Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi.// - T.: Fan va texnologiya nashriyoti

ELEKTRON TA'LIM RESURSLARI VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Aslonov Jasur Sharifovich

Buxoro davlat pedagogika instituti

Ta'lim sifati nazorati bo'limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada elektron ta'lim resurslarining boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida yaratilgan elektron resurslar o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda, shuningdek, ularning axborot madaniyatini rivojlantirishda muhim vosita ekanligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, elektron ta'lim resurslari, axborot madaniyati, raqamli savodxonlik, interaktiv dars, mustaqil o'rganish, o'quv jarayoni, ta'lim samaradorligi.

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim jarayoniga yangi yondashuvlarni kiritishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot madaniyatini shakllantirish — ularni axborot bilan ishlash, tanlash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishni anglatadi. Bu jarayonda elektron ta'lim resurslari (ETR) muhim vosita hisoblanadi. Elektron ta'lim resurslarining boshlang'ich ta'lim o'quvchilari uchun **ahamiyati** juda katta, chunki ular ta'lim jarayonini zamonaviy, qiziqarli va samarali qiladi. **Elektron ta'lim resurslari (ETR)** — bu o'quv jarayonida foydalaniladigan, axborot texnologiyalariga asoslangan, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi elektron shakldagi o'quv materiallaridir. Bular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- interaktiv darsliklar;
- videodarslar va animatsiyalar;
- onlayn o'yinlar va testlar;
- ta'limiy platformalar;
- virtual laboratoriyalar va simulyatorlar.

Bilimlarni oson va qiziqarli o'zlashtirish imkonini beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari vizual va o'yin shaklidagi ta'limni yaxshiroq qabul qiladilar. Elektron resurslar yordamida mavzularni rangli rasmlar, tovushlar, harakatlar orqali tushuntirish mumkin, bolalar mavzuni o'yin orqali o'zlashtiradi.

ETR yordamida bolalar:

- internetdan xavfsiz foydalanish qoidalarini o'rganadilar;
- axborotni tanlash, tahlil qilish va baholashni bilib oladilar;
- raqamli muhitda madaniyatli muloqot qilishni o'zlashtiradilar.

Elektron ta'lim resurslarining boshlang'ich ta'lim o'quvchilari uchun ahamiyati

	Ahamiyat yo'nalishi	Tavsif	O'quvchiga ta'siri
1	Bilimlarni oson o'zlashtirish	ETR orqali mavzular rasmlar, tovushlar, animatsiyalar yordamida tushuntiriladi.	O'quvchining qiziqishi oshadi, mavzuni yaxshiroq eslab qoladi.
2	Mustaqil o'rganish ko'nikmasi	Onlayn testlar, interaktiv topshiriqlar o'quvchini mustaqil ishlashga o'rgatadi.	Mustaqillik, mas'uliyat va o'z-o'zini baholash rivojlanadi.
3	Interaktivlik	Dars jarayonida o'quvchi faol ishtirok etadi, multimedia muhitida ishlaydi.	Faollik, ijodkorlik va fikrlash qobiliyati ortadi.
4	Individual yondashuv	Har bir o'quvchining qobiliyatiga mos topshiriqlarni tanlash imkoniyati mavjud.	Har bir o'quvchi o'z tezligida o'rganadi, muvaffaqiyat hissi shakllanadi.
5	Axborot madaniyatini rivojlantirish	O'quvchilar internetdan to'g'ri foydalanish, axborotni tahlil qilishni o'rganadi.	Raqamli savodxonlik va axborot xavfsizligi ko'nikmalari shakllanadi.

Ta'lim jarayonining interaktivligini oshiradi. An'anaviy darslarda o'quvchi ko'proq tinglovchi bo'lsa, elektron resurslar orqali faol ishtirokchi, ijodkor, izlanishchi bo'lib chiqadi. O'qituvchi bilan ikki tomonlama aloqa o'rnatadi (masalan, test natijalarini darhol ko'radi). **Individual yondashuv imkonini yaratadi.** Har bir o'quvchining o'z sur'ati, qiziqishi, tayyorgarlik darajasi bor. Kuchli o'quvchilar uchun qo'shimcha topshiriqlar, qiyinlanayotganlar uchun qo'shimcha tushuntirish materiallarini taqdim etadi. **Axborot madaniyati va raqamli xavfsizlikni shakllantiradi.**

ETRdan foydalanish natijasida:

- o'quvchilarning **o'quv motivatsiyasi** ortadi;
- **ijodiy va mustaqil fikrlash** rivojlanadi;
- **axborot bilan ishlash madaniyati** shakllanadi;
- **o'qish sifat va samaradorligi** sezilarli darajada oshadi.

Xulosa sifatida boshlang'ich ta'limda elektron ta'lim resurslaridan foydalanishta'lim jarayonini zamonaviylashtiradi, bolalarda axborot texnologiyalaridan foydalana olish ko'nikmasini erta bosqichda shakllantiradi, kelajakdagi raqamli jamiyatga mos, ijodkor va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Abdullayeva, D. *Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
2. Raxmonqulova, N. *Elektron ta'lim resurslarining o'quv jarayonidagi o'rni*. // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2021. – №4. – B. 45–52.
3. Ergasheva, M. *Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
4. Qodirova, S. *Axborot madaniyatini shakllantirishda o'qituvchining roli*. // Ta'lim va innovatsiyalar jurnali. – 2022. – №2. – B. 60–66.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHISINING KASBIY-SHAXSIY SHAKLLANISHI ASOSIDA INNOVATSION RIVOJLANISH METODIKASI

Davirova Dilshoda

O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi magistranti

Berdibekova Feruza Abdumannob qizi

Nizomiy nomidagi O‘zMPU “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” kafedrasida katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy-shaxsiy shakllanishi jarayonida innovatsion rivojlanish metodikasini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Pedagogik innovatsiyalarni o‘qituvchilik faoliyatiga tatbiq etish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni hamda o‘qituvchi shaxsining ijodiy fikrlashini rivojlantirish mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar

O‘zbekcha: innovatsiya, kasbiy shakllanish, refleksiv yondashuv, kompetensiya, ta’lim texnologiyasi.

В статье рассматриваются вопросы формирования методики инновационного развития в процессе профессионально-личностного становления будущего учителя начальных классов. Анализируются пути повышения эффективности образовательного процесса за счёт внедрения педагогических инноваций, роль современных технологий и механизмы развития творческого мышления педагога.

Ключевые слова

Русский: инновация, профессиональное становление, рефлексивный подход, компетенция, образовательная технология.

This article analyzes the issues of developing an innovative methodology based on the professional and personal formation of future primary school teachers. It explores ways to enhance educational effectiveness through pedagogical innovations, the role of modern technologies, and mechanisms for developing teachers’ creative thinking.

/ Keywords

English: innovation, professional formation, reflective approach, competence, educational technology.

Asosiy qism

Zamonaviy ta’lim tizimida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisini tayyorlash jarayoni nafaqat bilim berish, balki shaxsiy va kasbiy rivojlanishning kompleks tizimi sifatida qaralmoqda. O‘qituvchining kasbiy-shaxsiy shakllanishi – bu uning pedagogik qadriyatlar, kasbiy mahorati, kommunikativ madaniyati va refleksiv fikrlash qobiliyatining rivojlanish jarayonidir. Bugungi kunda innovatsion rivojlanish ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Innovatsion metodik yondashuvlar o‘quvchi shaxsini faollikka, mustaqil fikrlashga va ijodkorlikka undaydi. Shu bois, bo‘lajak o‘qituvchilarda innovatsion tafakkurni shakllantirish pedagogik ta’limning ustuvor vazifasidir.

1. Kasbiy-shaxsiy shakllanishning mohiyati. Bo‘lajak o‘qituvchi shaxsining kasbiy shakllanishi, eng avvalo, uning kasbga bo‘lgan motivatsiyasi, ijtimoiy mas’uliyati, o‘z ustida ishlashga bo‘lgan intilishi bilan belgilanadi. Shaxsiy fazilatlar — empatiya, muloqot madaniyati, sabr-toqat, tashabbuskorlik — kasbiy muvaffaqiyatning asosi hisoblanadi.

2. Innovatsion rivojlanish metodikasining tamoyillari

Innovatsion rivojlanish metodikasi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Integrallik: nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish;
- Faollik: talabaning mustaqil izlanish faoliyatini rag‘batlantirish;
- Refleksiya: o‘z faoliyatini baholash va takomillashtirish;

- Axborot texnologiyalaridan foydalanish: raqamli vositalar orqali o'quv jarayonini boyitish.

3. Amaliy yondashuvlar

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda quyidagi innovatsion metodlar samarali hisoblanadi:

- Interfaol o'yinli mashg'ulotlar;
- Portfolio texnologiyasi;
- Loyiha asosida o'qitish;
- Raqamli pedagogik platformalar (Moodle, Google Classroom, Edmodo va b.);
- Kasbiy refleksiya va mentorlik dasturlari.

Mazkur metodlar o'qituvchilik kasbining ijodiy mohiyatini ochib berib, kasbiy identifikatsiyani mustahkamlaydi.

4. Innovatsion tafakkurni rivojlantirish

Innovatsion tafakkur — bu yangilikka ochiqlik, o'zgaruvchan sharoitlarga tez moslashish, muammoli vaziyatlarda noodatiy yechim topish qobiliyatidir. Bo'lajak o'qituvchilarda bu sifatlarni shakllantirish uchun tahliliy fikrlash, muammoli o'yinlar, keys-stadi metodlari qo'llanilishi lozim.

Xulosa

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-shaxsiy shakllanishi va innovatsion rivojlanishi — zamonaviy ta'limning poydevoridir. Ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish o'qituvchining pedagogik kompetensiyasini, raqamli savodxonligini va ijodkorlik salohiyatini oshiradi. Shu sababli, pedagogik oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini innovatsion metodika asosida tashkil etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, V. M. (2022). Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim texnologiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Ziyamuhamedova, N. (2023). Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Shapiro, A., & Brown, D. (2021). Innovative Teaching Practices in Primary Education. London: Routledge.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarori.
5. UNESCO (2022). Teacher Education and Innovation: Global Report. Paris.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING KREATIVLIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Karamatova Dilfuza Sadinovna

“Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası” dotsenti v.b, PhD

Eshankulova Lobar Ravshanovna

Nizomiy nomidagi O'zMPU

“Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi”
yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatini shakllantirishning nazariy asoslari yoritilgan. Unda “kreativlik” tushunchasining mazmuni, uning psixologik-pedagogik talqinlari hamda ta'lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish omillari tahlil qilingan. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda kreativlikni shakllantirish metodlari, o'yin, loyiha va interfaol yondashuvlar asosida samarali o'qitish imkoniyatlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, ijodkorlik, boshlang'ich ta'lim, pedagogik jarayon, interfaol metodlar, o'quvchi faolligi.

Jahon ta'lim tizimidagi islohotlar va ta'lim bozorida raqobat muhitining shakllanishi mutaxassislar tayyorlash tizimini kreativ yondashuv asosida tashkil etish texnologiyalari amaliyotga taqdim etilmoqda. Xalqaro tashkilotlar va rivojlangan davlatlar tomonidan qabul qilingan 2030 yilgacha yangi ta'lim konsepsiyasida "Ta'lim – taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi va barqaror rivojlanish maqsadlarga yetkazuvchi muhim faoliyat", deb e'tirof qilingan. Bolalarning kreativligi va ijodiy faolligini rivojlantirish kreativlikka gender munosabatlarini aniqlash, kreativlikni rivojlantirishning omillari mezonlarini takomillashtirish bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish muammosi boshlang'ich sinflarda olib boriladigan ta'lim jarayonining asosini tashkil etadi. Vaqt o'tishi bilan bu muammo o'z ahamiyatini yo'qotmasdan, pedagog olimlarni doimiy, diqqat markazidan bolib kelgan.

Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi kreativlik qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o'tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi[4].

Ushbu atamani biroz boshqacha tushunish boshqa manbada uchraydi.

Kreativlik-bu shaxsning ijodiy qobiliyatlarining o'ziga xos xususiyati bo'lib, u tubdan yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligida namoyon bo'ladi. Ijodiy faoliyat mahsuli: birinchidan, uning vazifasiga nisbatan yangi va yetarli, ikkinchidan, bu muammoni oldindan ma'lum bo'lgan algoritmga muvofiq hal qilib bo'lmaydi.

Kreativlik qobiliyatlarni mustaqil omil sifatida o'rganadigan olimlarning fikrlash pozitsiyasiga rioya qilgan holda, ularning rivojlanishi maktab o'quvchilarining ijodiy faoliyatini o'rganish natijasidir, biz boshlang'ich maktab o'quvchilarining kreativlik (ijodiy) qobiliyatlarining tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatamiz:

ijodiy fikrlash;

ijodiy tasavvur;

ijodiy faoliyatni tashkil etish usullaridan foydalanish.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, belgilangan xususiyatlar asosida ob'ektni tassavur qilishga quyidagilar kiradi:

a) fikrlashning psixologik inersiyasini engish;

b) qarorning o'ziga xosligini baholash;

c) yechimlarni qidirish maydonini qisqartirish;

d) obyektlar, vaziyatlar, hodisalarning hayoliy o'zgartirish;

e) o'rganilgan mavzuga muvofiq obyektlarning hayolan o'zgartirish[7].

Shunday qilib, kreativlik ko'plab fazilatlarining to'plami hisobalanadi. Aksariyat psixologlar kreativlik qobiliyatini, birinchi navbatda fikrlashning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'lashadi. xususan, inson aql-zakovati muammolari bilan shug'ullangan mashhur amerikalik psixolog Dj.Gilford kreativlik qobiliyatga ega bo'lgan shaxslar divergent fikrlash degan xususiyat ega shaxs deb hisoblaydi. Ushbu turdagi tafakkurga ega bo'lgan odamlar, har qanday muammoni hal qilishda, barcha sayi-harakatlarini yagona to'g'ri yechimni topishga qaratmaydilar, balki iloji boricha ko'proq variantlarni ko'rib chiqish uchun barcha mumkin bo'lgan sohalarda yechimlarni izlay boshlaydilar.

Keng tarixiy va madaniy materiallarga (falsafa, ijtimoiy fanlar, san'at tarixi, amaliyotning alohida sohalari) asoslanib, insoniyat tarixi jarayonida rivojlangan quyidagi universal kreativlik qobiliyatlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Kreativlik qobiliyatlarning tarkibiy qismlari masalasi bo'yicha yuqorida keltirilgan nuqtai nazarlarni tahlil qilib, xulosa qilishimiz mumkinki, ularni aniqlashga bo'lgan yondashuvlar farqiga qaramay, tadqiqotchilar bir ovozdan kreativ tasavvur va kreativ fikrlash sifatini kreativlik qobiliyatlarning majburiy tarkibiy qismlari sifatida belgilaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni.
2. Лук А. Н. Психология творчества. / А.Н. Лук. - М.: Наука, 1978. – 126 с
3. Gomyrina T.A. San'at darslarida birinchi sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish / T.A. Gomyrina. - M.: "Rossiya markazi" VChGK. - 2003 yil
4. Abduraxmonova G. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishda o'qituvchining roli ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 4 | 2021 B/1506-1513
5. Abdullaeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari (Ijtimoiy-gumanitar yo'nalishlardagi akademik litseylarda matematika o'qitish misolida): Ped.fan.dokt....diss. avtoref. –Toshkent, 2006. – B. 49.
6. Adizov B. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... diss. –Toshkent, 2003. – 276 b.

FITRATNING PEDAGOGIK MEROSIDA MILLIY TARBIYA TAMOYILLARI

Uralova Gulbahor O'ktamovna

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

1-kurs magistranti Toshtemirova Ra'no

Ilmiy rahbar:PhD, dotsent

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi jadidchilik harakati namoyandasi Abdurauf Fitratning pedagogik qarashlari, uning milliy tarbiya borasidagi tamoyillari tahlil qilinadi. Shuningdek, Fitrat asarlarida ilgari surilgan ma'naviy, axloqiy, vatanparvarlik va ilmga intilish g'oyalari zamonaviy ta'lim jarayonida tutgan o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Fitrat, jadidchilik, milliy tarbiya, ma'naviyat, pedagogik meros, komil inson, milliy qadriyat

O'zbek milliy pedagogika tarixida Abdurauf Fitratning o'rni beqiyosdir. Abdurauf Fitrat jadidchilik rivojida muhim orin tutadi. U nafaqat adib va olim, balki xalq ma'rifatini yuksaltirishga bel bog'lagan fidoyi ma'rifatchi sifatida tanilgan. Fitrat o'z asarlari, nutqlari va ta'limiy faoliyati orqali milli uyg'onish goyalarini ilgari surdi. Uning pedagogik qarashlarida xalqni ilmga, ma'naviyatga va milliy g'ururga chorlash asosiy yo'nalish bo'lib xizmat qilgan.

Fitrat XX asr boshlarida jadidchilik harakatining faol ishtirokchisi sifatida o'zbek xalqining savodsizligiga, jaholat va turg'unlikka qarshi kurashdi. Uning "Rahbari najot", "O'qish kitobi", "Yoshlarning vazifalari", "Munozara", "Milliy ruh" kabi asarlarida xalqni ma'rifatli qilish, millatni uyg'otish, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash masalalari yoritilgan. U oilani "axloq va ma'rifat maktabi" deb atagan. "Oila" asarida farzand tarbiyasida ota-onaning roli, pedagogik qarashlari batafsil yoritib berilgan. Asarda insoniy fazilatlar va sifatlar oiladan boshlab shakllantirilishi lozimligi xususida so'z yuritilgan.

Uning fikricha, milliy uyg'onishning eng muhim yo'li — ta'lim-tarbiyani milliy qadriyatlarga asoslashdir. Fitrat yoshlarni ilmiy, vatanparvar, iymonli, odobli va mustaqil fikrlaydigan shaxslar etib tarbiyalashni maqsad qilgan. Bugungi kunda yosh avlodga vatanparvarlik ruhini singdirish Fitratning milliy tarbiya konsepsiyasiga mutanosib jarayondir.

Fitrat pedagogik qarashlarida quyidagi milliy tarbiya tamoyillari asosiy o'rinda turadi:

Vatanparvarlik tamoyili – Fitratning barcha asarlarida vatan sevgisi, milliy g'urur va ozodlik g'oyalari ilgari suriladi. U "Har bir xalqning kelajagi uning yoshlariga bog'liq" deya, yoshlarni vatan taqdiri uchun mas'ul shaxs sifatida tarbiyalashni taklif etadi. Uning ma'naviy - axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari axloqiy qadriyatlarni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ma'naviyat va axloqiy poklik tamoyili – Fitrat “Yoshlarning vazifalari” asarida axloqni millat hayotining asosi deb biladi. U yoshlarni rostgo'ylik, halollik, sadoqat, mehr-oqibat kabi fazilatlarga o'rgatish zarurligini ta'kidlaydi. Uning asarlarida halollik, inson huquqlari, tinchlik, insonparvarlik, vatanparvarlik tuyg'ulari ulug'lanadi.

Ilmga intilish tamoyili – Fitrat nazarida, jaholatni yengishning yagona yo'li ilm va tafakkurdir. U ilmni har bir insonning ma'naviy boyligi sifatida qadrlaydi. “Rahbari najot”da esa o'qish, yozish va tafakkur qilishni millat taraqqiyotining garovi deb biladi. Fitrat mutafakkir jadid sifatida insonning kamolotga erishishida ilm-ma'rifatning o'zni muhim ekanligini o'z asarlari orqali yoritib bergan

Milliy o'zlikni anglash tamoyili – Fitrat yoshlarni o'z xalqining tarixi, tili, madaniyatini sevishtirishga o'rgatadi. U milliy o'zlikni yo'qotgan xalqning istiqboli yo'qligini uqtiradi.

Bugungi kunda Fitratning pedagogik merosi O'zbekiston ta'lim tizimida o'z aksini topmoqda. Milliy g'oya, ma'naviy-ma'rifiy darslar, vatanparvarlik tarbiyasi va axloqiy tarbiya masalalari Fitrat ilgari surgan tamoyillar bilan uyg'unlashgan.

Zamonaviy pedagoglar Fitrat g'oyalarini o'quv jarayonida qo'llash orqali yoshlarni o'z milliy ildizlariga sodiq, zamon bilan hamnafas insonlar qilib tarbiyalashmoqda.

Fitratning “komil inson” haqidagi qarashlari bugungi ta'lim konsepsiyasida “yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan shaxs” g'oyasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Abdurauf Fitratning pedagogik merosi — o'zbek milliy tarbiyasining boy manbalaridan biridir. Uning asarlarida ilgari surilgan ma'naviy-axloqiy, vatanparvarlik, ilm va tafakkurga asoslangan tamoyillar bugungi ta'lim-tarbiya tizimi uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Fitratning pedagogik qarashlari yoshlarni milliy g'urur, ma'naviyat va komillikka yetaklovchi yo'l-yo'riqdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Fitrat ma'rifatparvarlik faoliyati orqali o'lka rivojiga katta hissa qo'shdi. Uning boshlang'ich sinflar uchun yozgan "O'quv" darsligi o'quvchining yoshi va saviyasiga mosligi, sodda tili bilan ajralib turadi. Fitrat inson baxtini boshqalarga yaxshilik qilishda deb bilgan. U bilim jamiyat rivoji uchun xizmat qilishi lozimligini ta'kidlaydi. Fitratning ma'rifiy g'oyalari hozirgi zamon uchun ham o'z ahamiyatini saqlab qolgan.

Adabiyotlar

1. Fitrat A. Rahbari najot. – Toshkent: 1916.
2. Fitrat A. Yoshlarning vazifalari. – Toshkent: 1919.
3. Qosimov B. Jadidlar merosi va milliy uyg'onish. – Toshkent: Fan, 2002.
4. Jo'rayev M. Fitratning pedagogik qarashlari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini takomillashtirish to'g'risida”gi qarori. – 2021.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISH METODIKASI

Xurshida Xalilova Teshayevna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası PhD, dotsent

Mamatqobilova Mexriniso Abdug'aniyevna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

Magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada integrativ yondashuv asosida boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitish metodikasini takomillashtirish masalalari tahlil etilgan. Tadqiqotda integratsiya jarayonining nazariy va amaliy jihatlari yoritilib, fanlararo bog'liqlikni ta'minlash orqali ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, integrativ yondashuvning

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishdagi o'rni, ularning ijodiy fikrlash, tahliliy yondashuv hamda muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy asosda bayon qilingan.

Kalit so'zlar: integratsiya jarayoni, fanlararo aloqadorlik, ta'lim tizimi, didaktik imkoniyatlar, izchillik tamoyili, boshlang'ich ta'lim metodikasi, pedagogik innovatsiyalar, o'quv jarayonini takomillashtirish, raqamli ta'lim muhiti, kompetentlik yondashuvi.

Hozirgi davrda jamiyat hayotining barcha sohalarida keng qo'llanilayotgan asosiy tushunchalardan biri bu – integratsiya hisoblanadi. Xususan, ta'lim tizimida integrativ yondashuvni amaliyotga joriy etish bo'yicha ko'plab ilmiy-uslubiy izlanishlar olib borilmoqda. Integratsiyalashgan ta'lim jarayoni kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga borliqni yaxlit holda idrok etish, ularning tafakkuri, bilish faoliyati va dunyoqarashini uyg'un rivojlantirish imkonini beradi. Boshlang'ich ta'lim bosqichidan boshlab o'quvchilarda integrativ fikrlashni shakllantirish, ularning aqliy salohiyatini yuksaltirish va atrof-muhit haqidagi tasavvurlarni tizimli tarzda anglashga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda, integrativ yondashuv asosida boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitish metodikasi o'quvchilarning bilimlarni bog'liq holda o'zlashtirishini, fanlararo uzviylikni ta'minlashni va ularning mustaqil fikrlash hamda amaliy faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Integrativ yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ salohiyatini rivojlantirish metodikasi – bu ta'lim jarayonini faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishga emas, balki talabalarning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy ko'nikmalarini har tomonlama rivojlantirishga yo'naltiruvchi zamonaviy metodik yondashuvdir. Mazkur metodika orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z pedagogik faoliyatida nafaqat o'quv jarayonini samarali tashkil etish, balki o'quvchilar bilan konstruktiv muloqot o'rnatish, ularning hissiy-intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuvini ta'minlash kabi ko'nikmalarni shakllantiradilar. Shu bilan birga, integrativ yondashuv asosidagi o'qitish metodikasi kommunikativ salohiyatni kasbiy kompetentligining ajralmas tarkibiy qismi sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi, bu esa bo'lajak o'qituvchilarning ta'lim jarayonida innovatsion, interfaol va ijtimoiy hamkorlikka asoslangan pedagogik faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitish metodikasida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarda kompleks bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Mazkur yondashuv quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

1. Integrativ yondashuvning asosiy tamoyillari. Ta'lim jarayonida turli fan sohalarini (til, matematika, tabiatshunoslik, san'at, madaniyat va boshqalar) o'zaro uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarda bilimlarning yaxlit tizimini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunda o'quv jarayonida o'zaro bog'liq fanlar bir butun tizim sifatida o'rganiladi, bu esa o'quvchilarning kognitiv, ijodiy va refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirish, dunyoni yaxlit holda anglash hamda fanlararo integratsiyani amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi.

2. Kommunikativ salohiyatni rivojlantirishning asosiy komponentlari. Kommunikativ kompetentlikni shakllantirish integrativ o'qitish metodikasining muhim tarkibiy qismidir. Uning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

Til ko'nikmalari: o'qituvchi talabalarga nafaqat bilim berish, balki ularni to'g'ri, aniq va ravon fikr bildirish, muloqotda fikrni ifodalash va tushunish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltiriladi. Ijtimoiy va hissiy ko'nikmalar: pedagog o'quvchilarda empatiya, tanqidiy fikrlash, hamkorlik va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantiradi.

Kognitiv ko'nikmalar: bu ko'nikmalar o'quvchilarning tahliliy, mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, o'z fikrini asoslash va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish imkonini beradi.

3. Metodik yondashuvlar.

Integrativ o'qitish jarayonida ko'rgazmali metodlardan foydalanish alohida o'rin tutadi. O'qituvchi dars jarayonida rasmlar, videomateriallar, diagramma va grafiklardan samarali foydalanib, ta'limni vizual asosda tashkil etadi. Bu esa o'quvchilar faoliyatini faollashtiradi,

muloqotni jonlantiradi hamda o'rganilayotgan mavzularni yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

O'quvchilarni kichik guruhlariga ajratish va ularga maqsadli vazifalar topshirish jarayonida ularning fikr bildirish, o'z nuqtai nazarini asoslab berish, boshqalarni diqqat bilan tinglash hamda o'zaro fikr almashish ko'nikmalari shakllanadi. Bunday interfaol muhit o'quvchilarning kommunikativ madaniyatini rivojlantirib, hamkorlikda ishlash, ijtimoiy mas'uliyatni his etish va jamoaviy qaror qabul qilish kompetensiyalarini mustahkamlaydi.

O'quvchilarning kommunikativ salohiyatini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim metodik yo'nalish hisoblanadi. Xususan, onlayn ta'lim platformalari, interaktiv dasturlar va virtual muhitlar o'quvchilarning muloqotga kirishish, fikr almashish va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda samarali vosita bo'ladi. Bunday texnologiyalar yordamida o'quvchilar nafaqat o'quv topshiriqlarini bajarish, balki o'z fikrlarini erkin ifodalash, muammolarni birgalikda hal etish hamda turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarda muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu tariqa, raqamli vositalarni integrativ yondashuv bilan uyg'un qo'llash boshlang'ich ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy va samarali usullaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Integrativ yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ salohiyatini rivojlantirish metodikasi ta'lim jarayonida o'quvchilarning har tomonlama – intellektual, hissiy va ijtimoiy jihatdan barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv nafaqat bilimlarni o'zlashtirishni, balki o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni tashkil etishni, o'quvchilarda ijtimoiy faollik, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishni ham ta'minlaydi. Natijada, integrativ metodika o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini yuksaltirish, ta'lim sifatini oshirish va jamiyatda faol, mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalashning muhim pedagogik omili sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son. -Ta'lim to'g'risidagi qonun.
2. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova "Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi" o'g'uv qo'llanma Toshkent - «ILM ZIYO» - 2009
3. Ivanov P.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya-T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2014. 396-b.
4. Hayitov A.I. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya integratsiyasi (Uslubiy qo'llanma) Toshkent - 2021.
5. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK MEROSIDAN FOYDALANIB BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TARIXIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

**Kasimova Odina Olimjonovna
Qahhorova Xilola Davron qizi**

Annotasiya: Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining ilmiy va ma'naviy merosidan foydalanishning boshlang'ich ta'lim tizimidagi ahamiyati tahlil qilingan. Ayniqsa, Al-Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Alisher Navoiy kabi allomalarning pedagogik qarashlari asosida o'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Ularning ilm, ma'rifat va komillik haqidagi g'oyalari zamonaviy ta'lim bilan uyg'unlashtirilgan holda yoritilgan. Ularning bu merosi boshlang'ich sinf o'quvchilarini Vatanga muhabbat, insonparvarlik, burchga sadoqatlilik, tarix bilan hamnafas yashashga undaydi .

Kalit soʻzlar: Sharq mutafakkirlari, pedagogik meros, tarixiy tafakkur, boshlangʻich taʼlim, oʻqituvchi, maʼnaviyat, ilmiy dunyoqarash, tarbiya.

Абстрактный: В статье анализируется важность использования научного и духовного наследия мыслителей Востока в системе начального образования. В частности, на примере педагогических воззрений таких учёных, как Аль-Фараби, Ибн Сина, Беруни и Алишер Навои, показаны пути формирования исторического мышления учащихся. Их идеи о науке, просвещении и совершенстве освещаются в контексте современного образования.

Ключевые слова: мыслители Востока, педагогическое наследие, историческое мышление, начальное образование, учитель, духовность, научное мировоззрение, воспитание.

Abstract: This article analyzes the importance of using the scientific and spiritual heritage of Eastern thinkers in the primary education system. In particular, the pedagogical views of such scholars as Al-Farabi, Ibn Sina, Beruni, Alisher Navoi show ways to form historical thinking in students. Their ideas about science, enlightenment, and perfection are highlighted in a way that is consistent with modern education.

Keywords: Eastern thinkers, pedagogical heritage, historical thinking, primary education, teacher, spirituality, scientific worldview, upbringing.

Kirish : „Bugungi kunda Oʻzbekiston taʼlim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning fikrlash doirasini, dunyoqarashini kengaytirish va tarixiy ongini shakllantirishdir“ - deydi Islom Karimov. Boshlangʻich taʼlim bu jarayonning poydevori hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda taʼlim va tarbiyada olgʻa surilgan gʻoya oʻquvchilar kelajagiga taʼsir qiladi. Sharq mutafakkirlarining boy ilmiy va maʼnaviy merosi bugungi kunda taʼlim tizimida katta oʻrin tutadi. Ularning qarashlari zamonaviy pedagogik gʻoyalar bilan uygʻunlashib, oʻqituvchilar uchun muhim uslubiy qoʻllanma sifatida xizmat qiladi.

Sharq mutafakkirlari insonni tarbiyalashda ilm, axloq, mehnatsevarlik va tafakkurni asosiy omil deb bilganlar. Ularning asarlarida inson komilligi, maʼnaviy poklik va bilimga intilish gʻoyalari ustuvor oʻrin egallaydi.

Al-Farobiy “Fozil odamlar shahri” asarida komil inson gʻoyasini ilgari surib, insonni ilm va tafakkur orqali kamolga yetkazish zarurligini taʼkidlaydi.

Ibn Sino esa “Donishnoma” asarida aʼlim va tarbiyani bir biridan ajratib boʻlmasligini asoslab, yoshlarni ilmiy tafakkurga oʻrgatish usullarini bayon etadi. Alisher Navoiy esa oʻzining „Mahbub ul-qulub“ „Xamsa“ asarida insonni komil axloqli va maʼnaviy barkamol etib tarbiyalashni taʼlimning asosiy vazifasi deb bilgan. Ushbu allomalarning qarashlari nafaqat tarixiy, balki pedagogik jihatdan ham katta ahamiyatga ega desak adashmagan boʻlamiz. Chunki ular oʻz asarlarini pedagog xodimlar uchun dasturilamal qilib ketgan. Hozirgi kunda pedagoglar ularning magʻzini chaqsa boʻldi.

Boshlangʻich sinf davrida oʻquvchilarning dunyoqarashi endigina shakllanadi. Shu bois ularni oʻz xalqining tarixiy merosi bilan tanishtirish, tarixiy voqealarni mantiqan tahlil qila olishga oʻrgatish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi, va bu jarayon boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun juda samarali taʼsir koʻrsatdi.

Tarixiy tafakkur — bu insonning oʻtmishni bilish, uni anglash va hozirgi hayot bilan bogʻlay olish qobiliyatidir. Bunday tafakkurni shakllantirish quyidagi yoʻnalishlarda amalga oshiriladi:

1. Tarixiy shaxslar hayoti va faoliyatini oʻrganish orqali.
2. Xalq ogʻzaki ijodi, maqollar, rivoyatlar orqali arixdan ilgari surilgan qadriyatlar va anʼanalarni bilish orqali.
3. Tarixiy voqealarning zamonaviy hayotga qay darajada taʼsir qilayotganini koʻrsatish orqali.
4. Oʻquvchilarda manbaga tayanib mustaqil tahlil qilish va mustaqil fikr bildirish orqali.

Sharq allomalari merosini boshlang'ich ta'limda qo'llash o'quvchilarning tafakkurini boyitishga beqiyos hissa qo'shadi. Buni quyidagi shakllarda amalga oshirish mumkin: Dars jarayonida mutafakkirlarning hikmatli so'zlari, pand-nasihatlari, fikrlarini keltirish, yozgan asarlarining g'oyasini ochib berish; Tarixiy shaxslar haqidagi kichik hikoyalar, ertaklar, dramatik sahnalar tasvirga olingan filmlar, videoroliklar orqali tarixiy voqealarni o'rgatish; O'quvchilarni "Al-Farobiy kim edi?", "Ibn Sino nimalarni o'rgatgan?" kabi ijodiy topshiriqlarga jalb etish;

Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosi — bu o'tmishning boy ma'naviy xazinasini bo'lib, bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning asarlarida ilgari surilgan ilm, tafakkur, axloq, komillik g'oyalari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarixiy tafakkurni shakllantirish mumkin.

O'qituvchi ushbu merosdan foydalanish orqali o'quvchilarda o'z xalqining tarixiga hurmat, milliy g'urur, ilmga qiziqish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Demak, Sharq mutafakkirlarining g'oyalari zamonaviy ta'limda o'quvchilarning ma'naviy va intellektual kamoloti uchun beqiyos manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Al-Farobiy. Fozil odamlar shahri – Toshkent: Fan, 1990.
2. Alisher Navoiy. Xamsa – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2000.
3. Ahmad Donishning «Navodir ul-Vaqoe»
4. Islom Karimovning «El xizmatida» degan kitobi 2008-yilda nashr etilgan
5. Islom Karimovning „Yuksak ma'naviyat -yengilmas kuch"

BOLALAR FOLKLORINING O'RGANILISH TARIXIDAN

O'rinova Maftuna No'mon qizi

BuxDPI o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bolalar folklorining ilk manbalari sifatida qadimgi turkiy yodgorliklar – "Devonu lug'otit turk" va "Irq bitigi" asarlarida uchraydigan ma'lumotlar tahlil qilinadi. Mahmud Koshg'ariy tomonidan qayd etilgan bolalar o'yinlari, ularning nomlari va mazmuni izohlanadi. "Ko'churma", "Mo'nguz-mo'nguz", "Jengli", "O'tush" kabi qadimiy o'yinlar orqali XI asr turkiy xalqlari bolalarining madaniy hayoti, estetik didi hamda ijodiy tafakkuri yoritiladi. Shuningdek, "Devon"da keltirilgan o'yin terminlari, alla, beshik qo'shiqlari va bolalarni qo'rqitish, erkalash, so'kish bilan bog'liq so'zlar bolalar folklorining dastlabki qatlamlari sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Bolalar folklori, "Devonu lug'otit turk", o'yin folklori, qadimgi turkiy manbalar, xalq og'zaki ijodi, alla, beshik qo'shig'i, vorisiylik,

Bolalar folklorining ilk namunalarini qadimgi turkiy manbalarda uchratish mumkin. Taniqli olim N.Rahmonov bolalar folklori tarixini "Devonu lug'otit turk" hamda "Irq bitigi" bilan bog'lashga uringan³¹.

Xorazm bolalar folklori tadqiqotchisi H.Ro'zmetov esa "Devonu lug'otit turk"da keltirilgan bir qator o'yin nomlari haqida ma'lumot beradi³². Bolalar o'yin folklorini tadqiq qilgan folklorshunos olim Sh.Galiyev ham lug'atdagi o'yinlar bilan bog'liq atamalarni izohlashga harakat qilgan³³.

Ma'lumki, Mahmud Koshg'ariy turkiy qabilalar orasida keng ko'lamli to'plovchilik ishlarini olib borgan hamda qo'shiq, maqol, matal, afsona, rivoyat, marosim folkloriga oid boy material yig'ish bilan birga o'sha davrga xos xalq bolalar o'yinlarini ham to'plashga erishgan. "Devonu lug'otit turk"da bolalar o'yinlari bilan bog'liq atamalar mavjud, masalan:

³¹ Султонов Й., Рахмонов Н., Турдимов Ш. Читтигул. - Тошкент: Ўқитувчи. 1992. – Б. 3.

³² Рўзметов Х.Қ. Хоразм болалар фольклори(локал хусусиятлари, таснифи ва бадиияти). Филол. фан. номз.дисс. – Тошкент, 2005. – 142 б.

³³ Галиев Ш. Ўзбек болалар ўйин фольклори. Филол. фан. номз. дисс. – Тошкент, 1998. – 120 б.

1. Ko'churma o'yin – "o'n to'rt" degan o'yindir. Yerga qo'rg'onga o'xshatib 4 chiziq chizib, unga 10 ta eshik qilinadi-da, yumaloq tosh, yong'oq tashlab o'ynaladi³⁴.

Bizningcha, 4 chiziq va 10 eshik chizilganiga ko'ra o'yinga "o'n to'rt" deb nom berilgan.

2. Mo'nguz-mo'nguz – mo'nguz-mo'nguz deyilgan bir xil bolalar o'yini. Bu shunday: bolalar tiz cho'kib dengiz labida o'tiradilar. Sonlari orasiga ho'l qum solib to'ldiradilar. So'ng qo'llari bilan qumni uradilar. Ulardan biri(ona boshi) "Mo'nguz-mo'nguz", – deydi. Qolganlari "Na mo'nguz, nimaning mo'nguzi, – deb so'raydilar. U birin-ketin shohli hayvonlarni sanab ketadi. Uning ketidan ular ham takrorlaydilar. So'ng ona boshi shu nomlar orasiga tuya, eshak kabi shoxi yo'q hayvonlar ismini aytib chalg'itadi. Bolalardan birortasi uning ketidan shohsiz hayvon nomini aytib yuborsa, u suvga itarib yuboriladi (III. 375.).

O'yin mohiyatiga e'tibor berilsa, uning ma'lum kompozitsiya asosiga qurilganini ko'rish mumkin. Bunda o'yinni boshqaradigan onaboshi ishtirok etadi hamda ishtirokchi o'yinchilarni sinash vazifasini bajaradi.

3. Jengli – bolalarning bir xil o'yinlarining nomi (III. 389). Devonda bu o'yinning sharhi keltirilmagan. O'yinlar tadqiq qilingan biror manbada ham izoh topa olmadik. Bizningcha, bu qadimiy o'yin bolalar folklorida bugunga qadar saqlanib qolmagan bo'lsa kerak.

4. O'tush – o'yinda yutish. Bu shundayki, bolalar davra (halqa) bo'lib o'tiradilar. Bolalardan biri yonidagi bir bolani turtadi va unga: "O'tush-o'tush", – deydi, ya'ni "Yoningdagini ham turt", – deydi (I. 92). Ushbu o'yinni harakatli o'yinlar tipiga kiritish mumkin.

"Devonu lug'otit turk"da yana qator o'yin nomlari keltirilganki, bu haqda Sh.Galiyev dissertatsiyasida to'liq ma'lumot berilgan. Biz ularni qayta takrorlashdan chekindik.

"Devon"da o'yin bilan bog'liq yoki uning tarkibiy uzvi hisoblangan ko'plab terminlar ham keltirilgan:

1) talas – ot poygasida va chavgon o'yinida maydon qirg'og'iga tortiladigan arqon (III. 347);

2) tobiq – chovgon bilan uriladigan koptok, to'p (III. 360);

3) quzurchuq – qo'g'irchoq. Qiz bolalarning odamga o'xshatib, yasatib o'ynaydigan o'yinchoqlari (III. 460);

4) chik-chik – oshiq o'yinida oshiqning qorni bilan yotgan holati, chiki(III. 321);

5) po'k – o'yinda oshiqning orqasi bilan tushishi, po'kkasi. Buni chik-puk deyiladi (III.144).

Shuningdek, bolalar folklori bilan aloqador yana quyidagi istilohlar nomi ham keltirilgan:

1) balu-balu – onalar bolasini beshikda uxlatish uchun qo'llaydigan alla o'rnidagi so'z (III. 251);

2) beshik – bola beshigi, beshik (III. 386);

3) o'gruk – bola beshigini tebratish (III.130);

4) abachi – olabo'ji, bolalarni qo'rqitish uchun aytiladi (III.155).

E'tiborni tortgan yana bir jihat asarda bolalarga aytiladigan so'kish so'zlarning mavjudligi bo'ldi. Unda aynan bolalarga aytiladigan "juzug'", jingdego' (ey mishiqi, 20-bet), ko'tich (sassiq, 341-bet) kabi so'kish so'zlari keltirilgan. Ushbu ma'lumotlar bolalar folklorida qarg'ish janri tadqiqida muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, "Devonu lug'otit turk"da qadimgi turkiylar tomonidan o'ynalgan turli tipdagi o'yinlar hamda ularning uzvlari haqida, bolalar folklori, marosim folklori bilan aloqador tushunchalar haqida g'oyat qimmatli ma'lumotlar uchraydi. Bu materiallar XI asr bolalar folklori bilan bugungi o'zbek xalq bolalar og'zaki ijodi orasida vorisiylik, an'anaviylik va genetik aloqadorlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Махмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. 1-жилд. – Тошкент : Фан, 1960. – 250 б.

³⁴ Махмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. 1-жилд. – Тошкент : Фан, 1960. – Б. 452. Mazkur asardan olingan ma'lumotlar bundan keyin havolada qavs ichida beriladi (M.O').

-
-
2. Маҳмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. 3 жилд. – Тошкент: Фан, 1960. – 234 б.
 3. Маҳмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. II жилд. – Тошкент: Фан, 1960. – 214 б.
 4. Сафаров О. Болаларни эркаловчи ўзбек халқ қўшиқлари. – Тошкент: Фан, 1983. – 88 б.
 5. Сафаров О. Ўзбек болалар адабиёти ва фольклори. – Бухоро: Бухоро, 2007. – 110 б.
 6. Сафаров О. Ўзбек болалар поэтик фольклори. – Тошкент: Ўқитувчи, 1985. – 250 б.

THE CONCEPT OF “ECONOMIC CULTURE” IN THE MODERN WORLD

Qo‘chqorov Nodir Bozorovich

BuxPDI mustaqil izlanuvchisi,
Ta'lim sifati nazorati bo'limi bosh mutaxassisi

Abstract: Culture in human life is the main and integral element, it reflects its formation and development in society. This process of self-creation by a person takes place in the process of constant activity, through the rise of his material and spiritual equipment. The effect of an activity on a person can be different. For example, work can not only uplift a person; in conditions where work is mundane, it drains all forces – such work leads to the degradation of society and man.

Keywords: economic culture, societies, club, museums, material base, politics.

Culture acts as a result of the confrontation of various, including anti-cultural tendencies in society. American cultural scientists A. Kroeber and K. Klakhon, in their joint study on the definitions of culture, noted a huge and growing interest in this concept. So, if, according to their calculations, from 1871 to 1919, 7 definitions of culture were given (the first, as they believe, belongs to the outstanding English ethnographer E. Tylor), then from 1920 to 1950. They counted 157 definitions of this concept from various authors. In the Russian literature, the willingness to compare different definitions of culture allowed L. E. Kertman to count more than 400 definitions.

Currently, the number of definitions is already measured in four digits [1]. Such a number of interpretations explains, first of all, the depth and immeasurability of human existence. To the extent that man is inexhaustible and diverse, culture is also multifaceted and multifaceted. In modern cultural studies, there are two main approaches to describing the concept of culture:

1. Casual (or mundane);
2. scientific (specialized).

Let's consider the first level, which is mundane. According to A.I. Kravchenko, in everyday life, the concept of culture is used in at least three meanings: Culture refers to a certain sphere of society that has received institutional consolidation (ministries of culture with an extensive staff of officials, specialized secondary and higher education institutions that train cultural specialists, magazines, societies, clubs, theaters, museums, etc., engaged in the production and dissemination of spiritual values). Russians Russian culture is understood as a set of spiritual values and norms inherent in a large social group, community, people or nation (elite culture, Russian culture, Russian foreign culture, youth culture, etc.) Thirdly, culture expresses a high level of qualitative development of spiritual achievements ("cultured" person in the sense of educated, "educated, educated work place culture" in the sense of "neatly tidied, clean functional space").

This leads to the conclusion that by the concept of "culture" most people understand generally accepted and well-established forms of life - customs, norms, institutions. And there is a contrasting aspect when people present themselves with some kind of example of lack of

culture. In the scientific world, the concept, category and term "culture" are analyzed in more detail and they try to find the most correct definition. Let's say right away that Western scientists were the first to start looking in this direction. And the very first definition of the term (according to American anthropologists) was given by the English ethnographer E. Taylor (1832-1917). "Culture is a complex that includes knowledge, beliefs, art, morality, laws, customs, as well as other abilities and skills acquired by a person as a member of society."

In the original, it reads as follows: "Culture is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society" ("Primitive Culture", 1871) [19]. P. Sorokin, the author of the integration theory, considered the concept of "culture" as a set of meanings, values and norms owned by interacting persons, a set of media that objectify, socialize and reveal these meanings. The concept of "culture" gradually became identified only with the phenomena of the spiritual life of society, with a set of spiritual values. This approach finds its supporters even now. However, along with this, the dominant point of view is the one according to which culture is not limited exclusively to the phenomena of the spiritual life of society. It is inherent in all types and forms of human activity, including economic activity. No type of culture in society has as many internal discrepancies and contradictions as economic culture. Although no specific culture has played and does not play such a predominant natural influence on human life, which is inherent in economic culture. The economic culture of a society is the material base of its general culture. The same cannot be said about political, moral, legal and other types of culture. Increasingly, economic culture is becoming the object of research by representatives of socio-philosophical knowledge.

The very phrase 6 "economic culture" has entered society not so long ago and does not have a clear universally recognized definition. Let us first turn to the generally accepted definitions of the concept of "economic culture". Thus, in the Great Economic Dictionary of A.B. Borisov, economic culture is interpreted as "a system of values and motives for economic activity, respect for any form of ownership and commercial success as a great social achievement, success, rejection of sentiments of "equalization", creation and development of a social environment for entrepreneurship, etc." [33]. There is such a concept of economic culture as a system of values and motives that determine people's economic activities. At the same time, according to T.I. Zaslavskaya, economic culture is a quality of economic relations that have stability, social order, significance, interactions, awareness, adaptability to constantly changing conditions, a certain variability, and subjective rationality.

These relationships strengthen organizational and institutional economic ties, give them personal meaning and creative productivity, actualizing the entire inner life of people[41]. The analysis of the literature allowed us to consider economic culture in two aspects: as the economic culture of society and the economic culture of the individual [29]. The economic culture of a person, society, and the state evolves with the development and increasing pace of the global economy. Economic culture is developing at an accelerated pace with the decreasing role of the state in the economy and the expansion of the non-governmental sector. The economic culture of a society implies:

- 1) the level of perfection of the economic life of society;
- 2) focus on human preservation and development;
- 3) economic culture expresses a certain harmony of nature and society in their economic interactions;
- 4) economic culture characterizes the orientation of the economic life of a society towards the stabilization and consolidation of peace, rather than on the preparation and conduct of war.

The essence of the concept of the economic culture of society is in the very phrase. It consists in indicators of the culture of the country's economy, the interactions between its elements, and the mechanism of functioning of economic relations. It follows that the economic culture of a society is a set of material values, institutions, norms and principles of economic and production activities of people, the nature of economic relations and the process of effective

functioning of the country's economy, forming the method and content of economic activity of people [11]. The economic culture of the individual is formed under the direct influence of the economic culture of society.

In turn, the economic culture of a person determines his thinking, actions, and actions in the economic sphere. Economic culture is the basis for the formation of new economic ideas aimed at improving the efficiency of this area. M.V. Vladyka considers the economic culture of the individual as a component of the general human culture. It represents the integrity of personal education, characterized by a high level of mastery of economic knowledge and skills; a well-formed social and value attitude towards the economy, its subjects, means and results; developed personality qualities that allow her to fully realize herself in cognitive and socially oriented economic activities [7]. A.S. Prutchikov believes that the essence of an individual's economic culture can be considered as an organic unity of developed economic consciousness, conviction and practical economic activity [28].

E.A. Fadeeva defines the economic culture of a person as the basic component of culture, which includes a set of knowledge, skills and abilities manifested in the experience of application in the economic sphere, as well as a system of values and needs that determine moral and value behavior in economic activity. There are the following main functions of economic culture:

1. Cognitive (allows you to accumulate knowledge of the economic and everyday life of society and individuals).
2. Culture-forming (ensures the preservation, reproduction and development of personal culture; allows a person not only to actualize his existing internal potentials, but also to replenish them in structural, meaningful, value-semantic terms).
3. Ideological (it consists of economic views, ideas, ideals, beliefs; it is realized in the nature of a person's life activity aimed at realizing and transforming himself and the world around him).
4. Value-based (transforms a set of knowledge into beliefs through activity, helps the moral development of a person).
5. Educational (allows considering the formation of a personality capable of adapting to new socio-economic conditions) [35]. Improving the economic culture of individuals, society and the state enhances the competitiveness of business entities in the economic sphere, improves the quality of goods and services, and increases the purchasing power and well-being of citizens.

List of used literature :

1. Авакян А.А. Экономическая культура как регулятор экономического поведения // Теория и практика общественного развития. 2013. №1 С.59-61.
2. Акимов В.В., Мерзляков В.Ф., Огай К.А. Основы экономических знаний.- Москва. 2012.
3. Активные методы обучения в высшей школе: Учебнометодические материалы по программе повышения квалификации «Современные педагогические и информационные технологии» / Под ред. Е.Ю.Грудзинской и В.В.Марико.- Нижний Новгород, Изд-во ННГУ им. Н.И.Лобачевского, 2009
4. Акчупанова Р. К., Яхина И. Р. Воспитание экономической культуры учащихся. //Сборник трудов I-ой научно-практической 49конференции аспирантов, преподавателей, ученых. - Уфа: ООО «Клауд Кэпитал». 2015.- С.89–93.
5. Бабанова И. А. Деловые игры в учебном процессе // Научные исследования в образовании. 2012. №7 С.19-24.
6. Вербицкий А.А. Деловая игра в компетентностном формате // Вестник ВГТУ. 2013. №3-2 С.140-144.
7. Владыка М.В. Формирование основ экономической культуры старшеклассников Текст.: дис. . канд. пед. наук / М.В. Владыка. - Белгород, 1998.-217 с.
8. Влазнев А. И., Влазнева С. А. Интерактивные методы обучения в экономической подготовке студентов вуза // Известия ПГУ им. В.Г. Белинского. 2012. №28. С.714-719.

ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО В ОБЛАСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Дустова Дилдора Собиржановна

Преподаватель Бухарский государственный педагогический институт

У нас многие выражали сомнение, возможно ли преподавателям согласиться между собою, в каком направлении и по какому плану обучать в гимназиях русскому языку и словесности. Не мудрено, что вопросы по этому предмету до сих пор остались неразъясненными: составлялось много отдельных программ, но когда и кем они обсуждались, неизвестно. Педагогические собрания по отдельным предметам у нас только начинаются и до сих пор не видно, чтобы принесли какие-нибудь результаты: о них мы едва знаем по некоторым предписаниям да по слухам. Вообще говоря, нам более известно, что сделано по части педагогики где-нибудь в Гессен-Касселе. Суждения по такому важному предмету, как русский язык и словесность, необходимо бы предоставить наибольшему числу лиц, принимающих какое-нибудь участие в преподавании: нужно бы для этого устроить собрания преподавателей не из одних гимназий, а также из других заведений, или, по крайней мере, результаты частных совещаний вновь обсуждать в общих собраниях; нужно, чтоб тут участвовали по возможности не одни официальные педагоги, а также лица, заслуживающие внимания и доверия публики своими сочинениями: наконец, этим совещаниям необходимо дать полную гласность в педагогических журналах, чтобы вызвать новые голоса, новые мнения. Говорят, что при большом числе лиц, участвующих в совещании, трудно достигнуть какого-нибудь соглашения. Самый простой способ решить какое-нибудь дело — предоставить его произволу одного лица; в частных собраниях также всегда преобладает какой-нибудь красноречивый голос, заглушающий все другие: вот как соберется человек тридцать, то уж найдется больше людей и с достаточно крепкою грудью и с достаточной силою убеждения, чтоб запутать окончательно дело. Но мы предполагаем в таких собраниях наиболее спокойствия, порядка и тишины при выражении мнений; кроме того, мы не думаем разом и окончательно решать что-нибудь. Наш главный недостаток состоит в этой лени рассуждать, в этой страсти успокаиваться на однажды принятом мнении, будь в нем хоть какое-нибудь подобие смысла, а иногда и без этого подобия. Не дай бог, чтобы в настоящем нашем положении у нас было вдруг и без оговорок решено что-нибудь по части педагогики: нам еще далеко, слишком далеко до окончательных результатов. На первый раз нам довольно, чтоб только выяснились сколько-нибудь наши мнения о предмете, потому что все мы беспрестанно употребляем слова, которых значения сами себе хорошенько не определили, а сколько подобных слов встречается по предмету русского языка и словесности! Изящное, художественное, логическое, историческое, нравственное и прочие. На первый раз нам довольно было бы, если б каждый из нас сообщил, каким путем сам он шел в своем развитии по этому предмету, как и по каким руководствам учился, что вынес из этого учения, как потом занимался с воспитанниками на своем учительском поприще и как достиг своих настоящих убеждений. Таким образом мы, по крайней мере, узнали бы, чего нам следует избегать при обучении. Не имея решимости утомлять публику рассказом о целом ходе моего собственного развития, я все-таки должен сообщить несколько фактов касательно моих упражнений в русском языке и словесности. Я мало помню, каким путем достиг грамотности: знаю только, что еще в малолетстве полюбил стихи, легко учу наизусть поздравительные рацеи. В закрытом училище, где я воспитывался на казенный счет, я, конечно, долбил грамматику Греча, как и другие; но ни одного живого впечатления не осталось в моей памяти из обучения русскому языку: я помню только сказки, какие мне рассказывала женщина, провожавшая меня в воскресенье вечером в школу. Жалкая словесность, которую мы заучивали в высших классах, состояла

из одних бессмысленных фраз: я помню из нее только одно место о Ломоносове, потому что им беспрестанно дразнили меня товарищи, жужжа в уши чепуху, от которой я страшно бесился. Занятие литературой ограничивалось тем, что мы списывали запрещенные стишки, и у кого было больше подобных стишков, тот считался литературой. Я читал без разбора всякие книги и не спал ночи от романов Булгарина и Поль де Кока. Усерднее всего занимался я французским языком. Французский учитель приучил нас к красноречию, заставляя писать сочинения на темы: «Девушка у ручья... она беспечно любит природу, срывает цветы (описание красот природы)... вдруг бежит почтальон... она бросается и хватается письмо (ее мысли о больной матери, о родных, с которыми разлучена)... письмо дрожит в руках ее... она не смеет его распечатать... наконец, сургуч сломан и... ее глаза впадают в строки... и т. д.». Помню, что я исписал несколько страниц, еще не начав распечатывать письма, а все изображая чувства девушки, и привел в такой восторг преподавателя, что он поставил мне небывалый балл: пять в пятой степени (5⁵). Как ни плохо я знал арифметику, но тот час рассчитал, на сколько времени хватит мне подобного балла, чтоб всё сохранять пять, не занимаясь более французским языком. Я писал и товарищам подобные сочинения за гречневую кашу, которую очень любил и которую у нас после ужина выносили из столовой и сохраняли в фуражках.

Не знаю, что побудило меня идти в университет: о пользе науки я не имел никакого понятия. Чуть ли не содействовало этому желание порисоваться перед товарищами, подобно одному из них, который точно так же рисовался, поступая в военную службу. Не имея воинских наклонностей, я не нашел другой темы для французского сочинения, кроме университета, а потом и действительно поступил в него. Я воспитывался не в гимназии, следовательно, мне предстоял большой труд приготовляться к экзамену. Бедная мать жертвовала для меня последним; нанимать учителей никаких средств не было, и я приготовился самоучкой. Помню только экзамен логики и русского языка. Из логики экзаменовался я по вдохновению; по русскому языку задана мне была тема «Петр Великий». Я ей очень обрадовался и без труда нагородил две страницы самых торжественных фраз, наставив как можно больше тире и восклицаний. К моему величайшему удивлению, почтенный профессор, который вскоре потом назвал меня своим приятелем (и эта приязнь продолжается доныне), начал жестоко распекал меня: «Откуда вы взяли такой слог? Кто так пишет? Где вы это читали?» Я очень смутился, потому что считал себя уж очень опытным литератором; но, наконец, помирился и на том, что получил три. В университете я продолжал свое беспорядочное чтение: прочтенное на русском, на французском, на немецком, на итальянском и на английском языках образовало в голове моей страшный, одуряющий хаос. Иностранные языки вообще давались мне легко: я не учился ни одному из них систематически, а прямо составлял свою собственную грамматику при чтении с помощью лексикона.

Обучение русскому языку как иностранному (РКИ) и развитие педагогического мастерства для этого требует использования специализированных методик и технологий, которые учитывают страноведческие знания, лингвистические особенности и общеучебные навыки учащихся. В зарубежных странах, где русский язык преподают, необходимо применять адаптивные методы обучения, которые включают как теоретическую, так и практическую подготовку.

Развитие педагогического мастерства Лингводидактика: Погрузитесь в методику преподавания РКИ, которая включает разработку методов, принципов и приемов для обучения носителей других языков.

Практические курсы: Пройдите курсы по преподаванию русского языка как иностранного. Они часто включают онлайн-формат и предоставляют доступ к необходимым материалам.

Учебные материалы: Используйте учебные пособия и материалы, разработанные специально для РКИ, чтобы обеспечить всестороннее развитие навыков учащихся.

Особенности обучения в зарубежных странах

Страноведческие знания: Важно не только обучать языку, но и формировать знания о культуре, истории и географии страны, чтобы помочь учащимся лучше понять контекст языка.

Сравнение с родным языком: Учитывайте родной язык ученика, чтобы сопоставлять его с системой русского языка, что облегчит усвоение новой грамматики и лексики.

Общеучебные навыки: Обучение должно включать развитие общих учебных навыков, таких как работа с книгами и словарями, а также формирование навыков устной и письменной речи.

Адаптация к местным условиям: Адаптируйте учебный процесс к конкретным потребностям и особенностям учеников, а также к условиям страны обучения.

Примеры стран, где изучают русский язык

Европа: Франция, Швейцария, Финляндия, Швеция, Норвегия, Португалия.

Другие страны: Русский язык также изучается в странах Монголии и других регионах мира.

Дополнительная литература

1. Агеева А.Ю. Учебное пособие по русскому языку для иностранных студентов на материале курса информатики : начальный этап : учеб. пособие / А. Ю. Агеева ; Моск. авт.-дор. ин-т (гос. техн. ун-т), Подгот. фак. для иностр. граждан, Каф. рус. яз. для иностр. граждан. – Москва : Моск. автомобильно-дорожный ин-т, 2007. 51 с.
2. Балыхина Т.М. Учебник русского языка по научной речи : практическая грамматика : для студентов-иностранцев естественных и техн. специальностей / Т.М. Балыхина, Т.И. Василишина, Э.Н. Леонова, И.А. Пугачев. – Москва : Рос. ун-т дружбы народов, 2010. 372 с.
3. Вопросы активизации учебного процесса при обучении русскому языку иностранных граждан, обучающихся в профтехучилищах : (Метод. рекомендации) / Гос. ком. Совета Министров по проф.-техн. образованию, Центр. учеб.-метод. кабинет проф.-техн. образования. – Москва : Б. и., 1973. , 55 л.

4-SHO‘BA: TA’LIM JARAYONIDA XALQARO TAJRIBALARNI TASHKIL ETISH IMKONIYATLARI

BOSHLANG‘ICH SINFDa TA’LIM SIFATINI OSHIRISH: INNOVATSION BAHOLASH USULLARI VA O‘QUV JARAYONI MONITORINGI

Saidova Mohinur Jonpo‘latovna

BuxDPI, Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ta‘lim sifatini oshirishda innovatsion baholash usullari va o‘quv jarayonini monitoring qilish mexanizmlari muhokama qilinadi. Formativ baholash, portfolio, rubrikalar va o‘quvchilarning o‘zini baholash kabi metodlar tahlil qilinib, ularning individual rivojlanish va ijodiy faoliyatga ta‘siri ko‘rsatildi. Maqola boshlang‘ich ta‘limda o‘qituvchilarga obyektiv, shaffof va samarali baholash tizimi yaratish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, innovatsion baholash, formativ baholash, portfolio, rubrikalar, o‘quv jarayoni monitoringi, individual rivojlanish, o‘quvchilarning o‘zini baholashi.

So‘nggi yillarda boshlang‘ich ta‘lim sifati va samaradorligini oshirish masalalari O‘zbekiston Respublikasida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. 2018-yil 5-sentabrda qabul qilingan PF-5538-son Prezident Farmoni [1] va unga muvofiq chiqqan PP-3931-son Qarorda [2] ta‘lim jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish, o‘quvchilarni individual rivojlantirish va ta‘lim sifatini xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish vazifalari belgilab berilgan. Ushbu hujjatlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilimini baholash tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruratini ta‘kidlaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, PISA, TIMSS va PIRLS kabi baholash dasturlari o‘quvchilarning kompetensiyalari, muammolarni hal qilish qobiliyati va tanqidiy fikrlash darajasini aniqlash orqali ta‘lim tizimlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi [13]. Shu bilan birga, TALIS tadqiqotlari o‘qituvchilarning pedagogik faoliyati va baholash jarayoniga yondashuvlarini tahlil qiladi [13]. Ushbu xalqaro tajribalar innovatsion baholash metodlarini, jumladan formativ baholash, portfolio, rubrikalar va o‘quvchilarning o‘zini baholashni boshlang‘ich ta‘limga joriy qilish zarurligini ko‘rsatadi [3; 5].

Boshlang‘ich sinfdagi ta‘lim sifatini oshirish, ayniqsa innovatsion baholash usullari va o‘quv jarayonini monitoring qilish sohasida nafaqat xalqaro, balki mahalliy olimlar muhim tadqiqotlar olib bormoqdalar.

Xalqaro tajribaga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, Buyuk Britaniyalik professor **Dylan Wiliam formativ baholash** (“assessment for learning”) konseptsiyasini ishlab chiqib, sinf ichidagi baholash jarayonlarini o‘quvchilarning individual rivojlanishi nuqtai nazaridan tahlil qilgan [3; 5-b]. Shuningdek, Kanadadagi **professor Jacqueline P. Leighton** kognitiv diagnostik baholash va o‘quvchilarning xatolarini tahlil qilish orqali formativ fikr mulohaza tizimlarining samaradorligini ko‘rsatgan [4]. Irlandiyalik **E. Caroline Wylie** esa sinfdagi formativ baholash usullarini qo‘llash, diagnostik savollarni ishlab chiqish va o‘qituvchilarni tayyorlash masalalariga e‘tibor qaratgan [5]. AQShlik olimlar **Marion G. Ben Jacob, Beth McCord Kobett** va **Amy K. Clark** esa baholashning klassik va innovatsion yondashuvlarini, sinf ichidagi baholash modullarini tadqiq etib, o‘quv jarayonida baholashning o‘quvchilar motivatsiyasi va kompetensiyalarini oshirishdagi ahamiyatini ko‘rsatgan [5; 7; 8]. **Bolgariyalik Lyuben Vitanov** esa o‘quvchilarning baholanish usullari, refleksiya va pedagogik texnologiyalarni qo‘llashga e‘tibor qaratgan [9].

Mahalliy olimlar ham ushbu yo‘nalishda muhim hissa qo‘shgan. O‘zbekistonlik professorlar **Klara Irismatovna Akhmetova, Dilfuza Israilovna Yunusova va Vakhobov Marufjon Malikovich** pedagogik malakani oshirish, baholash va monitoring tizimlarini yaratish bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan [10; 11; 12].

Ular o'quv jarayonini kuzatish, o'quvchilarning bilim darajasini baholash va reflektiv baholash metodlarini amaliyotga joriy qilish masalalariga alohida e'tibor bergan.

1-jadval.

Baholash va monitoring bo'yicha olimlar qarashlari tahlili

Pedagog - olimlar	Davlat	E'tibor qaratgan yo'nalish	Ta'lim sifati uchun ahamiyati
Dylan Wiliam	Buyuk Britaniya	Formativ baholash konseptsiyasi; sinf ichidagi baholash	O'quvchilarning individual rivojlanishini kuzatish, baholash jarayonini samarali tashkil etish
Jacqueline P. Leighton	Kanada	Kognitiv diagnostik baholash; xatolar tahlili	O'quvchilarning o'rganish jarayonidagi qobiliyat va xatolarini aniqlash
E. Caroline Wylie	Irlandiya	Formativ baholashni sinfda qo'llash; o'qituvchilar tayyorlash	O'qituvchilarning baholash malakasini oshirish, o'quv jarayonini individualizatsiya qilish
Marion G. Ben-Jacob	AQSh	Baholash metodikasining innovatsion yondashuvlari	Baholash jarayonining o'quvchilar motivatsiyasiga ta'siri
Beth McCord Kobett	AQSh	Formativ baholash modullari, "The Formative 5"	O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish
Amy K. Clark	AQSh	Instructionally embedded assessment	Baholashni o'quv jarayoniga integratsiya qilish
Lyuben Vitanov	Bolgariya	Refleksiya, pedagogik texnologiyalar	Baholashni o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga moslashtirish
Klara Irismatovna Akhmetova	O'zbekiston	Pedagogik malakani oshirish; monitoring	O'zbekiston maktablarida baholash tizimini mustahkamlash
Dilfuza Israilovna Yunusova	O'zbekiston	Kvalimetrik baholash; ball-reyting tizimi	O'quvchilarning bilim darajasini aniq baholash
Vakhobov Marufjon Malikovich	O'zbekiston	Ta'lim sifatini monitoring qilish	Sifat nazorati va baholash tizimini standartlashtirish

Shunday qilib, xalqaro va mahalliy olimlar ishlarini tahlil qilganda, quyidagi uzviy bog'liqlikni ko'rish mumkin: xalqaro olimlar formativ baholash va innovatsion baholash metodlarini ishlab chiqish va sinfda qo'llashga e'tibor qaratgan bo'lsa, mahalliy olimlar ularni O'zbekiston maktablari kontekstiga moslashtirish, monitoring tizimlarini joriy etish va o'qituvchilar malakasini oshirish masalalariga e'tibor qaratgan. Shu tariqa, ular birgalikda boshlang'ich sinfda ta'lim sifatini oshirishga, baholash va monitoring jarayonlarini tizimli va samarali tashkil etishga ilmiy asos yaratadilar.

Hozirgi kunda O'zbekiston maktablarida boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim va kompetensiyalarini baholashda innovatsion yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Bu yondashuvlar o'quv jarayonini samarali monitoring qilish, o'quvchilarning individual rivojlanishini aniqlash va pedagogik qarorlarni asoslashga xizmat qiladi. Qolaversa, hozirda asosiy innovatsion baholash va monitoring usullari:

1. **Formativ baholash** – o'quv jarayonida doimiy kuzatuv va o'quvchilarning o'zini baholash orqali bilim va ko'nikmalarini aniqlash. Bu usul o'qituvchilarga tezkor feedback berish va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishda yordam beradi.

2. **Portfolio baholash** – o‘quvchining yil davomida amalga oshirgan ishlarini, loyihalarini va ijodiy ishlanmalarini jamlab baholash imkonini yaratadi. Bu o‘quvchining shaxsiy rivojlanishini, qobiliyat va yutuqlarini aniqlashga xizmat qiladi.

3. **Rubrikalar** – baholash mezonlari oldindan belgilangan baholash shakllari. Bu o‘quvchilarning ishlari va natijalarini aniq va ob‘ektiv baholash imkonini beradi.

4. **O‘quvchilarning o‘zini baholashi** – o‘quvchilarning o‘z bilimini baholash, xatolarini aniqlash va o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirish.

O‘quv jarayoni monitoringi doirasida hozirda quyidagi tizimlar joriy etilgan:

BSB – o‘quv jarayonida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini tizimli kuzatish orqali o‘quvchilarning individual yutuqlari va zaif tomonlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bu tizim o‘quv jarayonidagi holatlarni muntazam tahlil qilish va pedagogik qarorlarni asoslash imkonini beradi.

CHSB – o‘quvchilarning loyihalar, topshiriqlar, laboratoriya ishlari va sinf faoliyatidagi natijalarini baholash orqali pedagogik qarorlarni qabul qilish imkonini yaratadi. Shu bilan o‘qituvchi o‘quv jarayonini samarali boshqaradi va individual yondashuvni ta‘minlaydi.

Shu tariqa, hozirgi baholash va monitoring tizimi o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va o‘qituvchilarning pedagogik malakasini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion baholash metodlari va tizimli monitoring o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi va xalqaro standartlarga mos keladi va qator innovatsion baholash va monitoring usullarini tahlil qilish imkonini beradi (2-jadvalga qarang).

2-jadval.

Innovatsion baholash va monitoring usullari

Baholash/Monitoring turi	Tavsifi	Ta‘lim sifati uchun ahamiyati	Amaliy tavsiyalar
Formativ baholash	O‘quv jarayonida doimiy kuzatuv, tezkor feedback	O‘quvchilarning individual rivojlanishini aniqlash, xatolarni tuzatish	Sinfda muntazam qisqa testlar, diagnostik savollar, o‘quvchilarni baholash
Portfolio	O‘quvchining yillik ishlanmalarini yig‘ish	Shaxsiy rivojlanish va ijodiy ko‘nikmalarni baholash	Loyihalar, rasm va yozma ishlarni yig‘ish, baholash mezonlari bilan tahlil qilish
Rubrikalar	Belgilangan mezonlar bo‘yicha baholash	Ob‘ektiv va aniq baholash	Har bir topshiriq uchun baholash mezonlarini aniqlash, o‘quvchilarga oldindan tushuntirish
O‘zini baholash	O‘quvchilar o‘z ishlarini va bilimini baholash	Refleksiya va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish	O‘quvchilarni baholash jarayonida ishtirok ettirish, o‘zini baholash varaqalari bilan ishlash
BSB	Yil davomida tizimli kuzatuv va bilim monitoringi	Individual yutuqlar va zaif tomonlarni aniqlash, pedagogik qarorlarni asoslash	Davriy testlar, kuzatuvlar, o‘quv jarayonini doimiy tahlil qilish
CHSB	Loyihalar, topshiriqlar va sinf faoliyati orqali baholash	Pedagogik qarorlarni qabul qilish va o‘quv jarayonini optimallashtirish	Loyihalar, guruh ishlari, laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlarni baholash
Sumativ baholash	O‘quv jarayoni yakunida rasmiy baholash	Yakuniy kompetensiyalar va o‘quv natijalarini	Imtihonlar, yakuniy testlar, standartlashtirilgan

	aniqlash	baholash vositalari
--	----------	---------------------

Jadvalni tahlil qilganda ko‘rish mumkinki, hozirgi baholash va monitoring tizimi o‘quv jarayonini yanada individualizatsiya qilishga, o‘quvchilarning shaxsiy yutuqlari va zaif tomonlarini aniqlashga, shuningdek, pedagogik qarorlarni asoslashga xizmat qiladi. Yuqorida keltirilgan xalqaro olimlar va mahalliy tadqiqotlar tahlilidan kelib chiqadigan bo‘lsak, o‘zbek maktablarida boshlang‘ich ta‘limda baholash va monitoring tizimini rivojlantirishda xalqaro tajribalarni hisobga olish zarur. Singapur, Finlandiya va AQSh kabi mamlakatlarning formativ va sumativ baholashni uyg‘unlashtirgan yondashuvlari, sinf ichidagi monitoring tizimlari va o‘qituvchilarning baholash malakasini oshirish bo‘yicha ilg‘or metodlari O‘zbekiston kontekstida o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va ta‘lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirishga muhim asos bo‘la oladi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro tajribalarning muvaffaqiyatli elementlarini mahalliy sharoitga moslashtirish va BSB, CHSB kabi monitoring tizimlari bilan integratsiyalash, o‘quv jarayonini samarali boshqarish va innovatsion baholash usullarini joriy etish uchun muhimdir.

Singapurda baholash jarayonida formativ baholash (masalan, o‘zini baholash, tezkor testlar) va sumativ baholash birgalikda qo‘llaniladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sinf ichidagi doimiy baholash (“bite-sized formative assessments”) muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini yaxshilashga, o‘qituvchilarga esa moslashtirilgan ta‘lim dizaynini yaratishga imkon beradi.

Finlandiyada esa monitoring va baholash tizimi an‘anaviy yuqori-pressure sinov modelidan ko‘ra ko‘proq o‘z ichiga sinf va maktab darajasidagi o‘zini baholash, namuna asosida monitorlik ishlari va jarayonga qaratilgan baholashni oladi. Bu yondashuv maktablarda ta‘lim sifatini rag‘batlantirish, o‘qituvchilarning mustaqil tahlil-qaror qabul qilish imkoniyatini oshirishga xizmat qiladi.

AQSh ta‘lim tizimida standartlashtirilgan sinovlar va katta miqyosdagi baholashlar (masalan, NAEP) keng qo‘llaniladi.

Biroq tadqiqotlardan shuni ko‘rish mumkinki, formativ va sumativ baholash o‘rtasidagi muvozanat ko‘p hollarda yetarli emas va o‘qituvchilarning baholash malakasi standartdan past bo‘lishi mumkin.

O‘zbekistonda, so‘nggi yillarda baholash va monitoring tizimini isloh qilishga katta e‘tibor qaratilmoqda. Masalan, milliy o‘quv yutuqlarini o‘rganish uchun tadqiqotlar o‘tkazilgan: “Student Learning at Primary Grades in Uzbekistan: Outcomes, Challenges and Opportunities” reporti maktabdagi o‘quvchilarning o‘rganish darajasini aniqlashga xizmat qilgan.

Umuman olganda, ushbu tizimlarning umumiy tendentsiyasi shundan iborat: formativ baholashni kuchaytirish, o‘qituvchilarning baholash malakasini oshirish va monitoring tizimini ta‘lim jarayonida integratsiyalash. Shunday bo‘lsa-da, har bir mamlakatda kontekst, maktab madaniyati va resurslar tafovutga ega (3-jadvalga qarang).

3-jadval.

Ta‘lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda monitoring mazmunini qiyosiy tahlili

Mamlakat	Innovatsion baholash usullari va monitoring	Ta‘lim sifatiga alohida e‘tibor qaratilgan jihatlar
Singapur	Formativ baholash: o‘zini baholash, tezkor testlar, “bite-sized formative assessments” orqali doimiy monitoring	O‘quvchilarning o‘rganish jarayonida faol ishtirokini ta‘minlash; o‘qituvchilarning baholash bo‘yicha malakasini oshirish
Finlandiya	Jarayon asosli monitoring: sinf va maktab darajasida o‘zini baholash, minimal yakuniy testlar	O‘qituvchilarning mustaqil tahlil va qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantirish; o‘quvchilarga nisbatan baholash bosimini kamaytirish
AQSh	Standartlashtirilgan summativ sinovlar (masalan, NAEP), shuningdek, formativ baholashni	Milliy miqyosda ta‘lim natijalarini kuzatish va siyosiy qarorlarni dalillarga asoslab qabul qilish

kuchaytirish bo'yicha dasturlar		
O'zbekiston	BSB (Boshlang'ich Summativ Baholash) va ChSB (Chorak Summativ Baholash) asosida o'quvchilarning yutuqlarini muntazam tahlil qilish; formativ baholash orqali o'quv jarayonida individual yondashuv; Milliy baholash tizimi (NAS) va xalqaro tadqiqotlar (PISA, TIMSS, PIRLS) orqali ta'lim sifatini kompleks monitoring qilish	Baholash natijalariga tayangan holda ta'lim sifatini boshqarish; o'qituvchilarning baholash kompetensiyalarini rivojlantirish; ta'lim jarayonida raqamli platformalar orqali shaffoflikni oshirish

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish va o'quv jarayonini samarali monitoring qilish masalalari nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo ta'lim tizimlarida ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro tajribalar, jumladan Singapur, Finlandiya va AQSh yondashuvlari formativ va sumativ baholashni uyg'unlashtirish, sinf ichidagi monitoringni kuchaytirish va o'qituvchilarning baholash malakasini oshirish orqali ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda esa BSB va CHSB tizimlari doimiy monitoringni ta'minlab, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini tizimli baholashga imkon yaratadi. Shu tariqa, xalqaro va mahalliy tajribalarni uyg'unlashtirish, innovatsion baholash metodlarini joriy etish va tizimli monitoringni tashkil etish O'zbekiston boshlang'ich ta'limida sifatni oshirish, pedagogik qarorlarni asoslash va o'quvchilarning individual rivojlanishini ta'minlashda muhim poydevor hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. PF-5538-son Farmon. *Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish va ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish to'g'risida*. 2018-yil 5-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining PP-3931-son Qarori. *Boshlang'ich ta'limda sifatni oshirish bo'yicha chora-tadbirlar*. 2018-yil.
3. Wiliam D. *Assessment for Learning: Why, What and How*. Institute of Education, University of London. London, 2009. – 48 b.
4. Leighton J.P., Gierl M.J. *Cognitive Diagnostic Assessment for Education: Theory and Applications*. Cambridge University Press. Cambridge, 2007. – 371 b.
5. Wiliam D., Leahy S. *Embedded Formative Assessment: Strategies for Classroom Formative Assessment That Drives Student Engagement and Learning*. Solution Tree Press. Bloomington, 2017. – 256 b.
6. Black P., Wiliam D. *Developing the Theory of Formative Assessment*. King's College London. London, 2009. – 36 b.
7. Kobbett B.M. *The Formative 5: Everyday Assessment Techniques for Every Student*. Corwin Press. Thousand Oaks, 2019. – 214 b.
8. Clark A.K. *Instructionally Embedded Assessment in K–12 Education*. Frontiers in Education. USA, 2021. – 19 b.
9. Vitanov L. *Reflection and Pedagogical Technologies in Assessment*. Sofia University Press. Sofia, 2018. – 142 b.
10. Akhmetova K.I. *Monitoring as a Way to Study the Quality of Education in the System of Advanced Training of Teachers*. Global Scientific Review. 2025. – 23-27 b.
11. Yunusova D.I. *Kvalimetrik Baholash va Ball-Reyting Tizimi*. Pedagogical Research Journal. Tashkent, 2024. – 34-39 b.
12. Vakhobov M.M. *Scientific and Methodological Concepts of Monitoring Quality of Education*. ID Publications. Tashkent, 2023. – 45-52 b.

-
13. UNICEF. *Student Learning at Primary Grades in Uzbekistan: Outcomes, Challenges and Opportunities*. Tashkent, 2022.
 14. ResearchGate / Biomedres. *Innovative Assessment Practices in Singapore and Finland*. 2021.
 15. Wikipedia. *National Assessment of Educational Progress (NAEP)*. 2023.

STEAM YONDASHUVI ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNI TASHKIL ETISH

Sherova Lutfiya Jamolovna

Buxoro tumani 24-DMTT direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM yondashuvi asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari yoritiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ fikrlash, muammoni hal qilish, tajriba o'tkazish va texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishda STEAM elementlarining o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, integratsiyalangan dars modeli, rivojlantiruvchi o'yinlar, tajribalar va loyihaviy faoliyat orqali bolalarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari STEAM asosidagi darslar maktabgacha yoshdagi bolalarning qiziqishlari, faol ishtiroklari va ijodkorligini oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: STEAM, maktabgacha ta'lim, integratsiyalashgan dars, kreativ fikrlash, tajriba, loyiha faoliyati, texnologiya, ta'lim metodikasi, muammoni hal qilish, innovatsion yondashuv.

Bugungi globallashtirish jarayonida ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, ayniqsa maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarning kreativ fikrlashi, muammoni hal qilish qobiliyati va texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining so'nggi yillarda qabul qilingan bir qator **farmon va qarorlari** maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda zamonaviy ta'lim standartlarini tatbiq etishga qaratilgan.

Xususan, **ta'lim tizimini raqamlashtirish, innovatsion yondashuvlarni qo'llash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM elementlarini bosqichma-bosqich joriy etish**, pedagoglar malakasini oshirish va metodik xizmatni takomillashtirish bo'yicha Prezident farmonlari bu yo'nalishda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, Vazirlar Mahkamasining maktabgacha ta'limni modernizatsiya qilish, integratsiyalashgan ta'lim dasturlarini qo'llab-quvvatlash hamda bolalarda ilmiy-texnik tafakkurni rivojlantirishga oid qarorlari STEAM yondashuvining amaliyotga chuqur kirib borishiga zamin yaratmoqda.

Mazkur hujjatlar maktabgacha ta'lim tizimida **eksperimental, loyihaviy va integratsiyalashgan darslarni rivojlantirish**, bolalarning tabiiy qiziqishi va kognitiv faolligini qo'llab-quvvatlashni alohida ta'kidlaydi. Aynan shu jarayonda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi kichik yoshdagi bolalarning bilish faoliyatini boyitish, didaktik jarayonni qiziqarli va mazmunli tashkil etishning samarali vositasiga aylanmoqda.

Shu bois, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida integratsiyalashgan STEAM darslarini metodik jihatdan takomillashtirish, ularni amaliyotga moslashtirish hamda pedagoglar uchun ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifalardan biridir.

Dunyo pedagogikasida STEAM yondashuvi bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar ushbu modelning bolalar tafakkuriga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. J. Piagetning konstruktivizm

nazariyasiga ko'ra, bola bilimni mustaqil izlanish va tajriba orqali o'zlashtiradi. STEAM aynan shu tamoyilga asoslanib, "amaliy o'yin orqali o'rganish"ni qo'llab-quvvatlaydi.

Lev Vygotskiy yaqin rivojlanish zonasi nazariyasida murakkab vazifalarni kattalar ko'magida bajarish orqali yuqori ko'nikmalar shakllanishini ta'kidlaydi. STEAM loyihalarida tarbiyachi aynan shu yo'naltiruvchi rolni bajaradi. Seymour Papertning konstruksionizm yondashuvi esa "bola narsalar yasagan sari yaxshiroq o'rganadi" g'oyasiga tayanadi. Bu STEAM jarayonida qurish, sinash, modellash tirish kabi faoliyatlar bilan uyg'unlashadi.

STEAM konsepsiyasining nazariy asoschisi bo'lgan J. Yakman esa fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikaning o'zaro uyg'unligi bolalarda tizimli fikrlashni rivojlantirishini ta'kidlaydi. O'zbekiston olimlari — N. Jo'rayev, M. Usmonova va D. Abdullayevlarning ilmiy ishlari maktabgacha yoshdagi bolalarda STEAM orqali tasavvur, mantiqiy fikrlash va ijodiy faollik kuchayishini tasdiqlaydi.

Bu ilmiy qarashlar maktabgacha ta'limda STEAM integratsiyasi zarurligini yanada asoslaydi.

Tadqiqot jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti uchun moslashtirilgan 5 bosqichli STEAM dars modeli qo'llandi:

1. **Muammo qo'yish** – bolalarda qiziqish uyg'otuvchi savol yoki vazifa beriladi.
2. **Tadqiqot qilish** – kuzatish, solishtirish, savol-javoblar.
3. **Loyihalash** – chizma, reja, dastlabki modellar tayyorlash.
4. **Amaliyot** – qurish, modellash tirish, tajriba o'tkazish.
5. **Baholash** – xulosa chiqarish, taqdimot, muhokama.

Mazkur model "o'yin–tadqiqot–loyiha" sikliga asoslanadi va bolalarning aktiv ishtirokini ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida 3 oy mobaynida STEAM asosida mashg'ulotlar o'tkazildi va bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlari diagnostika qilindi.

Jadval 1. STEAM mashg'ulotlari oldi va keyingi ko'rsatkichlar

Ko'rsatkichlar	Oldin (%)	Keyin (%)	O'sish
Mantiqiy fikrlash	47	72	+25
Muammoni hal qilish	39	70	+31
Ijodkorlik	52	80	+28
Jamoda ishlash	41	76	+35
Texnologiyaga qiziqish	34	68	+34

Ushbu ko'rsatkichlar bolalarda STEAM yondashuvi asosidagi faoliyatlar mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va jamoda ishlashni sezilarli kuchaytirganini ko'rsatadi.

Jadval 2. Tarbiyachilar STEAM bo'yicha tayyorgarligi

Ko'rsatkich	Oldin (ball)	Keyin (ball)
STEAM bo'yicha bilim	2.4	4.1
Integratsiyalashgan reja tuzish	2.8	4.3
Digital vositalardan foydalanish	2.1	3.9
O'yin-metodik yondashuv	3.0	4.5

Tahlil natijalari tarbiyachilarning STEAM bo'yicha malakasi 2 barobar oshganini ko'rsatdi. Bu esa mashg'ulotlar sifatiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM yondashuvi asosida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish ta'lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'taradi. STEAM faoliyatlari bolalarda ijodiy tafakkur, muammoli vaziyatlarni hal qilish, texnologiyalardan foydalanish, loyihalash va tajriba o'tkazish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tarbiyachilarda esa metodik yondashuvlar takomillashadi, ta'lim jarayoni esa ko'proq o'zlashtiriladigan, qiziqarli va samarali bo'ladi.

Ushbu natijalar STEAM yondashuvini maktabgacha ta'lim tizimiga keng joriy qilish, tarbiyachilar uchun maxsus o'quv dasturlari yaratish va integratsiyalashgan mashg'ulotlar amaliyotini yanada rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PF-5198-son "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 25-avgustdagi PF-(STEAM va raqamlashtirish haqida) "Ta'lim tizimini raqamlashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-martdagi 150-son "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida davlat o'quv dasturini takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2022). "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Toshkent.
5. Jo'rayev N. (2020). Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning metodik asoslari. "Ta'lim jarayonida innovatsiyalar" jurnali, 4(1), 22–27.
6. Usmonova M. (2021). STEAM yondashuvining maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga ta'siri. O'zbekiston pedagogika ilmiy jurnali, 3(2), 45–50.
7. Abdullayev D. (2022). Raqamli texnologiyalar asosida maktabgacha ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent davlat pedagogika universiteti axborotnomasi, 26(4), 130–137.
8. Piaget, J. (1972). The Psychology of the Child. New York: Basic Books.
9. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Papert, S. (1980). Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. New York: Basic Books.
11. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An Overview of Integrative Learning Model. Engineering Education Journal, 1(1), 12–23.
12. Bequette, J. W., & Bequette, M. B. (2012). A Place for Art in the STEM Conversation. Art Education, 65(2), 40–47.
13. Honey, M., Pearson, G., & Schweingruber, H. (2014). STEM Integration in K–12 Education. Washington, DC: National Academies Press.
14. Kim, D., & Park, N. (2019). STEAM-based early childhood education and its effect on creativity. Early Childhood Education Journal, 47(3), 345–356.
15. Сборник STEAM-проектов для дошкольных учреждений. (2018). Алматы: Информационно-аналитический центр. – 240 с.

PISA, TIMSS VA PIRLS TADQIQOTLARI — BOSHLANG'ICH TA'LIM SIFATINI BAHOLASH OMILI SIFATIDA

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

BuxDPI, Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor,

Asadullayeva Shaxinabonu Otabekovna

BuxDPI, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimini baholashda xalqaro baholash tadqiqotlarining o'рни, ta'lim tizimidagi ahamiyati hamda ularning o'quv jarayonini takomillashtirishdagi roli tahlil qilinadi. Maqolada PISA, TIMSS va PIRLS dasturlarining mazmuni, maqsadi, hamda boshlang'ich ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni shakllantirishdagi o'рни yoritilgan.

Kalit soʻzlar: TIMSS, PISA, PIRLS, TALIS, kompetensiya, oʻquv dasturi, baholash mazmuni, xalqaro mezon, taʼlim sifati.

Bugungi globallashuv sharoitida har bir mamlakatning taraqqiyoti uning inson kapitaliga, yaʼni taʼlim sifati va mazmuniga bevosita bogʻliq. Shu bois, taʼlim tizimini xalqaro mezonlar asosida baholash, oʻquvchilarning tayyorgarlik darajasini aniqlash va taʼlim sifatini oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari dunyo miqyosida oʻquvchilarning bilim, koʻnikma va kompetensiyalarini baholash orqali taʼlim tizimlari samaradorligini aniqlash imkonini beradi. Oʻzbekiston ham 2018-yildan boshlab mazkur tadqiqotlarda faol ishtirok etmoqda.

Xalqaro baholash dasturlari oʻquvchilarning nazariy bilimlarini emas, balki ularni amaliyotda qoʻllay olish qobiliyatini aniqlashga qaratilgan. Quyidagi jadvalda PISA, TIMSS va PIRLS dasturlarining asosiy yoʻnalishlari, baholash sohasi va maqsadlari keltirilgan.

1-jadval.

Xalqaro baholash dasturlari mazmuni va yoʻnalishlari

Baholash dasturi	Baholash sohasi	Yosh guruhi / sinf	Baholash maqsadi	Bah olash davriyligi
PISA (Programme for International Student Assessment)	Matematika, oʻqish, tabiiy fanlar	15 yoshli oʻquvchilar	Oʻquvchilarning hayotiy vaziyatlarda bilimni qoʻllash qobiliyatini aniqlash	Har 3 yilda bir marta
TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study)	Matematika va tabiiy fanlar	4- va 8-sinflar	Oʻquvchilarning akademik bilim darajasi va fanga qiziqishini oʻlchash	Har 4 yilda bir marta
PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)	Oʻqish savodxonligi	4-sinf oʻquvchilari	Oʻquvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish va fikr bildirish koʻnikmalarini aniqlash	Har 5 yilda bir marta
TALIS (Teaching and Learning International Survey)	Oʻqituvchilar faoliyati	Oʻqituvchilar va direktorlar	Taʼlim jarayonini tashkil etish va oʻqituvchi malakasini baholash	Har 5 yilda bir marta

Boshlangʻich taʼlimda shakllanadigan tayanch kompetensiyalar oʻquvchilarning keyingi bosqichdagi muvaffaqiyatlarini belgilaydi. Shu bois xalqaro tadqiqotlarda baholanuvchi oʻquvchi qobiliyatlari aynan boshlangʻich taʼlim jarayonida rivojlantiriladi. Masalan, TIMSS tadqiqotida 4-sinf oʻquvchilari matematika va tabiiy fanlar boʻyicha sinovdan oʻtadi. Bu esa oʻqituvchilardan zamonaviy metodik yondashuv, oʻquvchilarni mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va muammoni yechishga oʻrgatish koʻnikmalarini shakllantirishni talab etadi.

Boshlangʻich taʼlim oʻquv dasturining asosiy maqsadi – oʻquvchilarni mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilish va amaliy faoliyatda bilimlarni qoʻllay olishga oʻrgatishdir. Quyidagi jadvalda xalqaro baholash talablariga mos kompetensiyalar keltirilgan.

2-jadval.

Boshlangʻich taʼlimda shakllantiriladigan asosiy kompetensiyalar

Kompetensiya turi	Mazmuni	Xalqaro baholash bilan bogʻliqligi
Matematik savodxonlik	Muammolarni matematik usulda yechish, sonlar, shakllar va oʻlchovlar bilan ishlash	PISA, TIMSS – amaliy masalalarni yechish, mantiqiy fikrlash
Oʻqish	Matnni oʻqish, tushunish,	PIRLS, PISA – oʻquvchining

savodxonligi	asosiy g'oyani ajratish va fikr bildirish	o'qigan ma'lumotni tahlil qilish qobiliyati
Fan savodxonligi	Tabiat hodisalarini tushuntirish, tajriba asosida xulosa chiqarish	TIMSS – ilmiy tahlil va sabab-oqibat bog'lanishini tushunish
Axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi	Texnologiyalar yordamida ma'lumot izlash va tahlil qilish	PISA, TALIS – zamonaviy o'quv texnologiyalarini qo'llash
Ijtimoiy kompetensiya	Guruhda ishlash, muloqot, mas'uliyat va hamkorlikni rivojlantirish	Barcha dasturlar bilan bog'liq – jamoaviy o'rganish va muhokama madaniyati

Xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish nafaqat o'quvchilarning, balki butun ta'lim tizimining holatini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, xalqaro baholash natijalari ta'lim islohotlarini strategik yo'nalishda shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bois quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. **TIMSS olimpiadalarini** joriy etish orqali o'quvchilarni xalqaro baholashga tayyorlash.
2. **eTIMSS** va **ePIRLS** kabi elektron platformalarni yaratish.
3. Ingliz tilida ilmiy adabiyotlarni o'rganish imkonini beruvchi **xorijiy dasturlarni** maktablarda joriy etish.
4. Har bir sinfda o'quvchilar sonini **16 nafardan oshirmaslik** orqali sifatli ta'limni ta'minlash.

5. O'quv rejaga **xalqaro baholashga tayyorgarlik soatini** kiritish.

PISA, TIMSS va PIRLS tadqiqotlarining asosiy mohiyati — o'quvchilarning amaliy bilim va hayotiy kompetensiyalarini aniqlashdir. Boshlang'ich ta'lim bosqichida bu kompetensiyalarni shakllantirish orqali O'zbekiston o'zining xalqaro reytingdagi o'rnini mustahkamlaydi. Shuningdek, xalqaro baholash tizimlari milliy ta'lim siyosatining yangi bosqichiga o'tish, ta'lim sifatini oshirish va o'qituvchilar malakasini yuksaltirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-73-son Farmoni, "Pedagogik ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2025-yil 28-aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 11-fevraldagi 60-son qarori, "Boshlang'ich ta'lim davlat standarti".
3. OECD (2019). PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing.
4. Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., & Hooper, M. (2020). TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Chestnut Hill, MA: IEA.
5. Rajabova, N.K. (2023). Xalqaro baholash dasturlari asosida boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish yo'llari. Ta'lim taraqqiyoti jurnali, №4.
6. To'xtayeva, M. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv yutuqlarini xalqaro baholash tizimlari asosida rivojlantirish. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA O'QITISHNING ZAMONAVIY METODLARI VA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR

Ochilova Munavvar Mustafo qizi

Buxoro davlat pedagogika institute magistranti

Azimov Yunus Yusupovich

Ilmiy rahbar,

Boshlang'ich ta'lim kafedrası professori

Darslarda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning asosiy omillarini quyidagicha belgilash mumkin: 1. Eng avvalo o'qituvchi o'z oldiga maqsadni to'g'ri qo'ya olishi va bu maqsadga erishish yo'nalishini tanlashi lozim. Boshlang'ich sinf darslarda innovatsion texnologiyalardan foydalanishda biz uchta maqsadni belgilab oldik: a) interfaollikni oshirish. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning faolligini oshirish ta'minlash, o'quvchi-o'qituvchi va o'quvchi-o'quvchi munosabatlarini shakllantirish dars samaradorligini oshishiga xizmat qiladi; b) motivatsiyani rivojlantirish. Motivatsiya bu o'quvchilarni ta'lim olish, maqsadiga erishish uchun turtki, ya'ni o'quvchining o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga xizmat qiluvchi kuchdir; c) barchani qamrab olish. O'qituvchi innovatsion texnologiyalardan foydalanib barcha o'quvchi bilan ishlash, ularni nazorat qilish, boshqarish va baholashga erishish. 2. Dars maqsadlariga erishish uchun quyidagi vazifalarni belgilab olish kerak. Bu maqsadni amalga oshirishda axborot kommunikatsiya texnologiyalari eng yaxshi yordamchi bo'la oladi. 3. Vazifalardan kelib chiqib ularni amalga oshirish vositalarini quyidagicha ajratish mumkin: a) darslik, o'quv-uslubiy qo'llanma; b) elektron darslik, o'rgatishga mo'ljallangan dasturiy ta'minot, ko'rgazmali vositalar; c) elektron doska, elektron daftarlar, kompyuter, I pad, planshet, telefonsmartfonlar. 4. Dars materiallari va jihozlarini tanlash. Darslarni samarali tashkil etish uchun innovatsion usul-texnologiya kerak bo'ladi. Buni ham alohida qismlarga ajratish mumkin: a) "Eng yaxshi yordamchi o'qituvchi", "Juftlikda (hamkorlikda) ishlash", "O'z-o'zini boshqarish"; b) multimedia dasturlari, taqdimot muharrirlari, "Learningapps" dasturi(platformasi); c) "Kahoot!", "Mentimeter", "Zoom", "iSpring QuizMaker" va mobil ilovalar. Ushbu innovatsion texnologiyalardan foydalanish oldimizga qo'ygan vazifalarni bajarib, o'z maqsadimiz – o'quvchilarni motivatsiyasini rivojlantirib, o'quvchi va o'qituvchilarning o'zaro muloqotini ta'minlashga erishish mumkin, shuningdek, barcha o'quvchilarni nazorat qilib, baholab, ular bilan darslarni samarali tashkil etilish ta'minlanadi.

KAHOOT. Norvegiyaning onlayn o'yinga asoslangan o'quv platformasi. Unda "kahoots" nomi bilan ham tanilgan o'quv o'yinlari mavjud bo'lib, ular foydalanuvchi tomonidan yaratilgan bir nechta tanlovli viktorinalarga vebbrauzer yoki Kahoot orqali kirish mumkin!

MENTIMETER. Bu har xil turdagi savollar, so'rovlar, so'z bulutlari, slaydlar va boshqalardan foydalangan holda interaktiv taqdimotlar va viktorinalar yaratish va taqdim etish imkonini beruvchi onlayn vositadir. Biz tinglovchilarni jalb qilish, fikr-mulohazalarni to'plash, o'rganishni baholash va muhokamalarni boshlash uchun Mentimeterdan foydalanishimiz mumkin. Shuningdek, taqdimotni o'zimizning brend, ranglar va rasmlarimiz bilan sozlashimiz mumkin. Mentimeterdan foydalanish uchun veb-saytda hisob qaydnomasi va taqdimot yaratish kerak, so'ngra kodni auditoriya bilan baham ko'rish kerak. Tomoshabinlar internetga ulangan istalgan qurilma yordamida taqdimotga qo'shilishi va savollarga real vaqtda javob berishi mumkin. Keyin natijalarni ekranda ko'rsatish yoki ularni keyinroq auditoriya bilan baham ko'rish mumkin. Yuzma-yuz seanslarda Mentimeterdan qanday foydalanish mumkin? Mentimeterdan oldingi bilimlarni faollashtirish, tushunishni tekshirish, munozarani rag'batlantirish va fikr-mulohazalarni yig'ish uchun foydalanishingiz mumkin. Misol uchun, o'quvchilarni yaxshiroq bilish yoki oldingi mavzuni ko'rib chiqish uchun mashg'ulotni qiziqarli

viktorina yoki soʻz buluti bilan boshlash mumkin. Shuningdek, nazorat davomida ochiq yoki koʻp tanlovli savollar berish uchun Mentimeter dan foydalanish mumkin va muhokama va mulohaza yaratish uchun natijalarni ekranda koʻrsatish mumkin. Seans oxirida soʻrovlar yoki baholashlar yaratish uchun Mentimeterdan ham foydalanish mumkin va oʻquvchilardan oʻqish tajribasini baholashlarini, oʻz fikrlari bilan oʻrtoqlashishlarini yoki yaxshilanishlarni taklif qilishlarini soʻrash mumkin.

Onlayn seanslarda Mentimeterdan qanday foydalanish mumkin? Mentimeter onlayn seanslarni yaxshilash uchun foydali vosita boʻlishi mumkin, ayniqsa, Zoom, Teams yoki Google Meet kabi video konferensiya platformalaridan foydalanilsa. Mentimeterdan yanada qiziqarli va interaktiv onlayn taqdimotlar va viktorinalar yaratish hamda oʻquvchilar oʻrtasida hamkorlik va muloqotni rivojlantirish uchun foydalanish mumkin. Masalan, jonli viktorina yoki tanlov yaratish uchun Mentimeterdan foydalanish mumkin va oʻquvchilarni bir-birlariga qoʻshilishga va raqobatlashishga taklif qilish mumkin. Mentimeter yordamida savollar, soʻrovlar yoki soʻz bulutlari bilan slaydlar yaratish va onlayn seans davomida oʻquvchilar bilan ekranni baham koʻrish mumkin. Keyin oʻquvchilardan oʻz qurilmalari yordamida savollarga javob berishlarini soʻrash va sharhlar, savollarni olish uchun natijalarni ekranda koʻrsatish mumkin. Mentimeterni asenkron harakatlarda qanday ishlatish kerak? Mentimeter shuningdek, topshiriqlar, loyihalar yoki mustaqil oʻrganish kabi asenkron faoliyatlarni qoʻllab-quvvatlash uchun foydali vosita boʻlishi mumkin. Mentimeter yordamida oʻquvchilar oʻz tezligi va qulayligida foydalanishi va bajarishi mumkin boʻlgan interaktiv taqdimotlar va viktorinalarni yaratish va almashish uchun foydalanish mumkin. Mentimeterdan oʻquvchilarga fikr mulohaza, yoʻl-yoʻriq va dalda berish hamda ularning muvaffaqiyati va ish faoliyatini kuzatish uchun ham foydalansa boʻladi. Misol uchun, Mentimeter yordamida oʻz-oʻzini baholash viktorinasini yoki fikr-mulohaza shaklini yaratish va uni oʻquvchilar bilan elektron pochta yoki oʻquv boshqaruv tizimi orqali baham koʻrish mumkin. Keyin natijalarni koʻrib chiqish va oʻquvchilarga shaxsiy fikr-mulohazalarni taqdim etish yoki maʼlumotlardan kelajakdagi yoʻriqnomani xabardor qilish uchun foydalanish mumkin.

Hamkorlik va jamoaviy ish uchun Mentimeterdan qanday foydalanish mumkin? Mentimeter, shuningdek, yuzma-yuz va onlayn rejimda oʻquvchilaringiz oʻrtasida hamkorlik va jamoaviy ishlarni rivojlantirish uchun kuchli vosita boʻlishi mumkin. Mentimeterdan oʻquvchilardan birgalikda ishlash, fikr almashish va muammolarni hal etishni talab qiladigan guruh vazifalari, loyihalari yoki muammolarni yaratish va belgilash uchun foydalanish mumkin. Mentimeterdan guruh muhokamalarini, aqliy hujumni va qaror qabul qilishni osonlashtirish va tengdoshlarning fikr-mulohazalarini va mulohazalarini ragʻbatlantirish uchun ham foydalanish mumkin. Masalan, Mentimeterdan guruh viktorinasini yoki loyiha brifingini yaratish va uni turli talabalar jamoalariga belgilash mumkin. Keyin har bir jamoadan Mentimeter yordamida oʻz natijalari yoki natijalarini taqdim etishni soʻrash va boshqa jamoalarni oʻz ishlariga sharh berish yoki ovoz berishga taklif qilish mumkin.

Oʻyin-kulgi va ijodkorlik uchun Mentimeterdan qanday foydalanish kerak? Mentimeter, shuningdek, aralash oʻquv mashgʻulotlariga hazil, rang-baranglik va hayajon qoʻshish uchun qiziqarli va ijodiy vosita boʻlishi mumkin. Mentimeterdan oʻquvchilarni kuldirishi, dam olishi va oʻrganish tajribasidan zavqlanishi mumkin boʻlgan oʻyinlar, boshqotirmalar, hazillar yoki arimas narsalarni yaratish va almashish uchun foydalanish mumkin. Mentimeter yordamida oʻquvchilarni oʻz fikrlari, his-tuygʻulari yoki afzalliklarini ijodiy yoʻllar bilan ifodalashga undash, masalan, kulgichlar, memlar, giflar yoki rasmlar. Misol uchun, Mentimeterdan foydalanib, “Siz buni xohlaysizmi?” oʻyinini yaratishingiz mumkin yoki “Bu yoki u?” deb soʻrang va oʻquvchilardan ikkita variantdan birini tanlashlarini soʻrang. Keyin natijalarni koʻrsatish va ularning tanlovi sabablarini muhokama qilish mumkin.

Innovatsion ta'lim tizimi o'qituvchiga ko'plab innovatsion usullardan o'zi tanlash, o'z ish tajribasiga yangicha qarash imkoniyatini beradi. Bugungi kunda zamonaviy darsni muvaffaqiyatli o'tkazish uchun o'z pozitsiyasini yangicha ko'rib chiqish, nimani, nima uchun o'zgarishlar kerakligini tushunish va birinchi navbatda o'zini o'zgartirishi kerak. Yuqorida ta'kidlanib o'tilganidek, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilarni darsga e'tiborini qaratish bilan birga, darsning samaradorligini ham oshirish mumkin.

Biz darslarda multimediali ilovalardan foydalanishimiz kerak. Buni biz **“Wordwall”** dasturida yoki **“Learningapps”** dasturida topshiriqni mavzudagi mashqqa mos tarzda o'zlarimiz tuzib, o'quvchilarga bajartirishimiz mumkin. Biz darsimiz uchun har doim turli xil ko'rgazmali qurollarni yasashni o'rniga ushbu dastur yordamida tayyorlashimiz mumkin. Bu biz uchun ham tayyor ko'rsatmali vosita vazifasini bajaradi, ham biz darsda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib dars o'tgan bo'lamiz. Bu dars samaradorligini ancha oshirishga xizmat qiladi. Hozirgi zamon rivojlanish jarayonida rivojlangan davlatlarning boshlang'ich ta'limga doir innovatsion yondashuvlari pedagog olimlarning e'tiborini tortmoqda. Bu o'rinda avvalo, asosiy tushunchalarning mazmunini aniqlab olish lozim bo'ladi. Rivojlangan davlatlar deganda quyidagi mezonlarga javob beruvchi mamlakatlar tushuniladi: - bozor iqtisodiyotiga asoslangan barqaror ishlab chiqarishga egalik; - davlat siyosatida ijtimoiy yo'nalishning ustuvor bo'lishi; - tipik va innovatsion ta'lim tizimiga egalik; - ijtimoiy rivojlanishda milliy modulga egalik va h.k

Mazkur mezonlar asosida rivojlanayotgan davlatlar Yevropa qit'asida ko'pchilikni, Osiyoda esa nisbatan kamchilikni tashkil etadi. Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuv deganda quyidagilar nazarda tutiladi: boshlang'ich ta'limning barcha uchun majburiyligi va bepulligi; boshlang'ich ta'lim mazmuni, magsadi va vazifalarining takomillashtirib borilishi; boshlang'ich ta'lim standartlari, o'quv rejalari, dasturlari va darsliklarining muntazam optimallashtirib borish inkoniyatariga ega ekanligi; boshlang'ich ta'limga yangicha yondashuvlarni joriy qilish mumkin bo'lgan tarzda ochiq bo'lishi;

- boshlang'ich ta'lim yutuqlarining universal xarakterga ega ekanligi;
- boshlang'ich ta'limning har bir davlat siyosatida ustuvor o'rin tutishi. Bularing barchasi boshlang'ich ta'limga innovatsion yondashuvlarning asoslarini tashkil etadi. Hozirgi zamon rivojlangan davlatlarida ehtiyoj va talablardan kelib chiqib, boshlang'ich ta'limga nisbatan individual innovatsion yondashuvlar tatbiq etilmoqda. Misol uchun, Finlandiya respublikasining boshlang'ich ta'limida quyidagi individual innovatsion yondashuvlar mavjud:

- boshlang'ich ta'limni xususiy sektor sifatida rivojlantirish;
- boshlang'ich ta'limga bir necha namunaviy o'quv dasturlarini tatbiq etish;
- boshlang'ich ta'lim yutuqlarini xalqaro miqyosda targ'ibot qilish;
- boshlang'ich ta'limda kam o'quv fanlari bilan ko'p bilim berish.

Bu innovatsion yondashuv Finlandiyaning ijtimoiy taraqqiyotiga mos bo'lsada, undan boshlang'ich ta'limda innovatsiya asosida rivojlantirishda foydalanish mumkin. Masalan, bu tajribadagi boshlang'ich ta'limni xususiy sektor sifatida rivojlantirish innovatsion omilga ega. Shu sababli mamalakatimiz O'zbekistonda ham davlat-sheriklik shaklidagi boshlang'ich ta'lim tizimini yo'lga qo'yish jarayoni kechmoqda. Rivojlangan davlatlarda boshlang'ich ta'limning zamonaviy texnologiyalari. Hozirgi zamon Yevropa va Amerika qit'asida rivojlangan davlatlarda boshlang'ich ta'limga zamonaviy texnologiyalarni joriy etishga alohida e'tibor berilmoqda. Bunday zamonaviy texnologiyalarning asosiylarini quyidagilar tashkil etadi:

- boshlang'ich ta'limni individual asosda amalga oshirish, ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining miqdorini keskin kamaytirish va har bir o'quvchi bilan individual shug'ullanish;

- boshlang'ich ta'limda axborot-kommunikatsion texnologiyalarga asosan amalga oshirish, ya'ni boshlang'ich ta'limda axborot-ta'lim tizimini yo'lga qo'yish;
- boshlang'ich ta'limda o'qituvchi avtoritetini kamaytirish, ya'ni kompyuter kabi o'quv-texnik jihozlar vositasida amalga oshirish va bunda o'qituvchining boshqaruvchilik rolini yo'naltiruvchilikka aylantirish;
- boshlang'ich ta'limda minimal fanlarni o'qitish, ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim, ko'nikma va malakasini shakllantiruvchi asosiy fanlarni cheklanish.

Mazkur asosiy texnologiyalar Yevropa mamlakatlaridan Finlandiya, Germaniya, Avstriya kabi davlatlarda keng qo'llanilmoqda. Ushbu texnologiyalarning asosiy maqsadi 7-11 yoshli o'quvchilarni o'rinsiz o'quv yuklamalaridan ozod qilishdir. Rivojlangan davlatlarning boshlang'ich ta'limga oid zamonaviy texnologiyalari asoslarida quyidagilar turadi: texnik taraqqiyotning eng so'nggi yutuqlaridan foydalanish; boshlang'ich ta'limni yuksak darajada moliyalashtirish va bundan manfaatdorlik; mudom boshlang'ich ta'lim mazmunini yangilab borish; boshlang'ich ta'limni amalga oshiruvchilarni maksimal darajada ragbatlantirish. Bularning barchasi rivojlangan davlatlarda boshlang'ich ta'lim texnologiyalarining rivojlanib borishiga va ularning xalqaro miqyosda ommalashuviga asos bo'lmoqda.

Ayni paytda, boshlang'ich ta'lim texnologiyalarida har bir davlatning ehtiyojlari, maqsad-muddaolari va strategik mo'ljallari aks etishini eslatib o'tish joiz. Rivojlangan davlatlarning boshlang'ich ta'limga doir zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish. Hozirgi zamon rivojlangan davlatlarida boshlang'ich ta'limga oid zamonaviy texnologiyalar ommaviyligi bilan e'tiborni tortadi. Bunday texnologiyalardan foydalanish uchun quyidagilarga e'tibor berish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- texnologiyaning mamlakat milliy manfaatlariga va ehtiyojlariga mos tushishi; mavjud boshlang'ich ta'lim jarayonini kuchaytirishga xizmat qilishi;
- boshlang'ich ta'limni amalga oshirishda oz mablag' va kam vaqt talab qilishi; tanlangan texnologiyaning milliy boshlang'ich ta'lim modelini yanada rivojlantirishi.

Mazkur asoslarga ko'ra, boshlang'ich ta'lim texnologiyalarini tanlash va foydalanish kutilgan samarani beradi. Misol uchun, rivojlangan davlatlardan Rossiya Federatsiyasi boshlang'ich ta'limida ustuvor darajada amal qilinuvchi quyidagi texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- boshlang'ich ta'limni ko'p tilli shaklda amalga oshirish (bunda boshlang'ich ta'limda ona tili va xorijiy tillar teng ishtirok etadi);
- boshlang'ich ta'limni eng so'ngi axborot texnologiyalari asosida amalga oshirish (kompyuter, mobil aloqa, videoanjuman, masofaviy ta'lim kabi shakllardan keng foydalanish);
- boshlang'ich ta'lim o'quv fanlarini optimallashtirib borish (bunda o'quv fanlarini gumanitar, tabiiy va amaliy turkumlarga bo'lib o'qitish);
- boshlang'ich ta'limga turli o'qitish texnologiyalarini joriy etish (an'anaviy va noan'anaviy o'qitish texnologiyalarini keng qo'llash).

Bunday optimal texnologiyalardan foydalanish kutilgan samarani beradi. Shunday qilib rivojlangan davlatlarda boshlang'ich ta'limning innovatsion texnologiyalari zamonaviy talablar asosida rivojlanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Xidoyatova D.A. Interfaol metodlar. –Toshkent, 2015. -47 b.
2. O'tkir Tolipov, D.Ro'ziyeva. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". –T.: "Innovatsiya-Ziyo", 2019, -b 276.

-
3. To'raqulov X.A., B.S.Abdullayeva, I.X.To'raqulova "Boshlang'ich ta'lim metodologiyasi" T.: "Innovatsiya-Ziyo", 2021, - b 65.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI DIVERGENT TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Adizova Nigora Baxtiyorovna

BuxDPI professori p.f.d (DSc)

Akbarova Sarvinoz Sadriddinovna

BuxDPI magistranti

Annotatsiya. Maqolada talabalarining divergent tafakkurini shakllantirish metodikasi - talabalarni mustaqil, kreativ fikrlash, o'rganilayotgan masalalar mohiyatini chuqurroq anglashga o'rgatadi, ularning dunyoqarashini shakllantirishga samarali ta'sir ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: divergent, intellektual, kontsepsiya, identifikatsiya, diqqat, idrok, assotsiatsiyalar jarayoni, tafakkur, assotsiatsiya, motiv, faoliyat, konvergenziya, reproduktiv, ijodiy fikrlash, mustaqil, evristik.

Аннотация: В статье описывается методика формирования дивергентного мышления у студентов, которая учит студентов мыслить самостоятельно, творчески, глубже понимать суть изучаемых вопросов и оказывает эффективное влияние на формирование их мировоззрения.

Ключевые слова: дивергентное, интеллектуальное, понятие, идентификация, внимание, восприятие, ассоциативный процесс, мышление, ассоциация, мотив, деятельность, конвергенция, репродуктивное, творческое мышление, самостоятельное, эвристическое.

Annotation: The article describes the methodology for forming divergent thinking in students - it teaches students to think independently, creatively, to understand the essence of the issues being studied more deeply, and has an effective impact on the formation of their worldview.

Keywords: divergent, intellectual, concept, identification, attention, perception, process of associations, thinking, association, motive, activity, convergence, reproductive, creative thinking, independent, heuristic.

Hozirgi zamonda boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat mustahkam, chuqur bilimga ega bo'lishi, balki ta'lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarni g'ayritabiiy, mustaqil ravishda ijodiy hal qila oladigan va talabalarining divergent tafakkurini rivojlantiradigan bo'lishi kerak.

Ko'pincha, boshlang'ich sinf o'qituvchisi konvergent (chiziqli) tafakkur tufayli har qanday masalani yagona to'g'ri yechim bilan hal qila oladi, maktab o'quvchilarining tafakkurini shu birgina yechimni topish usuli bilan rivojlantiradi. Bunday tafakkurni qat'iy belgilangan fikr yo'nalishini nazarda tutishi bilan izohlash mumkin. Fikrlashning aniq bir o'lchovliligi – vaziyatni yetarli darajada idrok etishga, boshqa odamlarning fikrlarini qabul qilishga to'sqinlik qiladi va shaxsiy muloqotni qiyinlashtiradi. Konvergent tafakkurdan farqli o'laroq, divergent tafakkur ham mavjud bo'lib, u xilma-xil fikrlash, aynan shu savolga ko'plab javoblarni topish imkonini beradi.

Hozirgi vaqtda boshlang'ich ta'limda asosiy e'tibor talabalarining mantiqiy ijodiy yoki nazariy tafakkurlarini rivojlantirishga qaratiladi.

Pedagogikada o'quv jarayonida shaxsning tafakkurini samarali shakllantirish vazifasi o'quv materialining mazmunini o'zlashtirish yo'li bilan yoki talabalar asosiy aqliy harakatlari orqali aqliy amallarga jalb etish va turli muammolarni hal qilish yordamida yechiladi.

Nazariy nuqtayi nazardan, talabalarning aqliy rivojlanishiga qaratilgan o'qitish metodikasi – an'anaviy ta'limning psixologik asosiga, maqsad, vazifa, mazmun, shakl, usul va faoliyat mezonlariga ko'ra muqobil bo'lgan "rivojlantiruvchi ta'lim" konsepsiyasida o'z aksini topgan.

Zamonaviy maktabda an'anaviy ta'lim tizimi o'tgan asrning o'ttizinchi yillarida J.Piaje konsepsiyasi va P.P.Blonskiy tomonidan ishlab chiqilgan bolaning aqliy rivojlanish nazariyasi asosida shakllandi. J.Piaje bolaning rivojlanishi "kutilmaganda" uning ichki qonunlariga muvofiq tarzda amalga oshadi, deb hisoblagan. P.P.Blonskiy esa, ta'lim tizimi ruhiy rivojlanishning shakllangan darajasiga tayanishi va mashq hamda shakllangan ruhiy funksiyalarga asoslanishi lozim deb hisoblagan. Bundan ta'lim-tarbiya jarayonining mazmuni va tashkil etilishi adekvat bo'lishligi zarur ekanligi kelib chiqadi.

Rivojlantiruvchi ta'lim o'zgacha asoslarda qurilgan, uning psixologik asosini quyidagi konsepsiya tashkil etadi. "Pedagogika kechagi kun bilan emas, balki bolalarning ertangi rivojlanish kuni bilan boshqarilishi kerak. Faqat shundagina u o'quv jarayonida hozirda yaqin rivojlanish xududida bo'lgan rivojlanish jarayonlarini jonlantira oladi".

Ta'limni rivojlantirish nazariyasiga alohida e'tibor qaratilib, unga ijodiy tushuncha berilgan. Turli xil o'qitish usullarini bolaning rivojlanishiga ta'sirini o'rganib chiqilib, talabalarning umumiy rivojlanishi uchun juda samarali bo'lgan boshlang'ich ta'limning didaktik tizimi yaratilgan. Tizimning asosida quyidagi didaktik prinsiplar yotadi:

yuqori darajadagi murakkablikda o'qitish; nazariy bilimlarning yetakchilik roli;

dasturiy materiallarni tez-tez o'rganish;

barcha talabalarni rivojlantirish bo'yicha muntazam tizimli ravishda ish olib borish;

maktab talabalarining o'quv jarayoni to'g'risida xabardorligi, o'qitish mazmunining o'zgachaligi, zero, u maktab talabalariga fan, adabiyot, san'at, moddiy madaniyat qadriyatlariga asoslangan dunyo haqida umumiy tasavvurni beradi.

XX asrning so'nggi o'n yili o'zbek xalqi ijtimoiy hayotida, ongida tub burilishlar davri bo'ldi. Qisqagina vaqtda millatning olamni, voqelikni anglash, idrok etish va tushuntirish tarzida jiddiy sifat o'zgarishlari yuz berdi. Bu o'zbek xalqining o'zligiga qaytganligi, millat tafakkurining sog'lomlashganligini ko'rsatadi.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlaridan Shelomenseva Irina Ivanovna, Igor Viktorovich Blauberg, Igumnova Aleksandra Sergeyevna, Konstantin Viktorovich Dryazgunov, Vasiliy Vasilevich Davidov, Natalya Aleksandrovna Menchinskaya, Irina Aliksandrovna Maydannik, Isaak Yakovlevich Lerner va boshqalar divergent tafakkurning namoyon bo'lishi, divergent tafakkurning boshqa turlaridan farqlari, uning xususiyatlarini va rivojlanish omillarini o'rgandilar, eksperimental psixologik tadqiqotlar o'tkazdilar.

Xorijlik pedagog va psixolog olimlardan Djoy Pol Gilford, Karl Rensom Rodjers, Jan Piaje va boshqalar divergent va konvergent tafakkur xususiyatlari, gumanistik psixologiya, intellekt muammosi, xotira, kreativlik, diqqat muammolarini tadqiq etganlar.

Divergent tafakkur tushunchasining paydo bo'lish tarixiga to'xtaladigan bo'lsak, dastlab "Divergent tafakkur" tushunchasi birinchi marta 1967 yilda amerikalik psixolog J.P.Gilford tomonidan fanga kiritilgan. U konvergensiya va divergensiya kabi tafakkur turlari o'rtasidagi farqlarni ajratib, ularni xususiyatlarini, rivojlanish omillarini psixologik jihatlar haqida ma'lumot va tushunchalar bergan.

Divergent tafakkur – tasavvurga asoslangan yaxlit, intuitiv, muqobil tafakkur bo'lib, u faoliyatning tartibga solinmagan sharoitida aniq ma'lumotlarga asoslangan holda juda ko'p turli xil original g'oyalarni yaratishga imkon beradi. Mazkur tafakkur – shaxsning g'ayrioddiy g'oyalarini yaratish va o'zini namoyon qilish sharti bo'lgan bitta savolga bir nechta javob bo'lishi mumkinligini nazarda tutadi. Divergent tafakkurning asosida bir qiymatli berilganlarga ko'ra ko'plab yechimlarni namoyon bo'lishi yotadi. Divergent tafakkur muammoni hal qilish usullarining xilma-xilligini anglatadi va bu fikrlash kutilmagan xulosalarga, natijalarga insonning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga olib keladi. J.P.Gilford ijodkorlikning asosini umumiy ijodiy salohiyat tashkil etadi va bu asosda divergent tafakkur rivojlanadi deb tushuntiradi. J.P.Gilford yangi konsepsiyani kiritishda, biologiyada mavjud bo'lgan

divergensiya (lot.divergo –“chetlanaman”) atamasidan kelib chiqdi[<https://ru.wikipedia.org/wiki/>]. Ushbu atama madaniy o‘simliklarning ko‘p sonli turlari, uy hayvonlari zotlari va biologik turlarini tushuntirish maqsadida Ch.Darvin tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. J.P.Gilfordning mavzuga doir asarlarini tahlil qilganimizdan so‘ng, divergent tafakkurning bir qator asosiy fazilatlarini ajratib ko‘rsatishimiz mumkin bo‘ladi. Divergent tafakkur to‘rtta asosiy fazilatlar bilan ajralib turadi: tezkorlik, moslashuvchanlik, originallik va aniqlik:

Tanlangan fazilatlarining har birini batafsil ko‘rib chiqamiz.

-tezkorlik – ma’lum bir vaqt ichida maksimal miqdordagi g‘oyalarni ifoda eta olish qobiliyati. Bunda ularning sifati emas, balki ularning miqdori muhim ahamiyat kasb etadi.

-moslashuvchanligi – keng obrazli g‘oyalarni ifoda eta olish qobiliyatidir. Tafakkur moslashuvchanligining bir nechta ko‘rinishlarini keltirish mumkin:

a) semantik moslashuvchanlik, ya’ni obyektning yangi nuqtayi nazardan ko‘ra olish, undan yangi holatlarda foydalana olishni aniqlash, funksional qo‘llanilishini kengaytirish olish qobiliyati;

b) obrazli adaptiv moslashuvchanlik: obyekt haqidagi o‘zgartirish, uning yangi, yashirin tomonlarini ko‘ra olish qobiliyati;

d) semantik spontan moslashuvchanlik: noaniq vaziyatda, xususan, ushbu g‘oyalar uchun ko‘rsatmalar mavjud bo‘lmagan holda, turli xil g‘oyalarni yarata olish qobiliyati.

-originallik – yangilik, notriviallik, noodatiy g‘oyalarni aytish. U umumiy qabul qilingan javoblarga to‘g‘ri kelmaydigan javoblarda ham namoyon bo‘lishi mumkin.

-aniqlik – yakunlanganlik, o‘z fikrlariga mukammallik yoki yakunlanganlik ko‘rinishini bera olish qobiliyati.

Shunday qilib, divergent tafakkur muammoning noaniq, ammo to‘g‘ri yechimini topishni nazarda tutadi, bunda shaxsning barcha ijodiy imkoniyatlari ishtirok etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida divergentlikni rivojlantirish muammosi bo‘yicha psixologik-pedagogik adabiyotlarni darsliklarni nazariy va metodik jihatlarini o‘rganishni dolzarb ekanligini hamda nazariy nuqtayi nazaridan tadqiqotlar olib borishni talab qilinish kerakligi aniqlandi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari divergent tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga doir olib borgan izlanishlarimiz asosida quyidagi xulosalarga keldik:

1. Kreativ va divergent tafakkur – shaxsning xususiyatlari bilan ayniy emasdir. Divergent tafakkurning shakllanishi va rivojlanishi kreativlik bilan solishtirganda oldindan ayta olish mumkin bo‘lgan va tashqaridan boshqarish mumkin bo‘lgan jarayondir. Divergent tafakkurning psixofiziologik korrelyatsiyalari mavjud. Xususan, turlicha fikrlash miyaning chap va o‘ng yarim sharlari o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir dinamikasi bilan bog‘liq. Bolaning miyasi bolalik davrida, ijtimoiy ta’sirlar ostida rivojlanishda davom etadi.

2. Tadqiqotimiz divergent tafakkurni rivojlantirish usullarini: talqin, munozara, ijodiy o‘yinlar va turli xil vazifalarni nazarda tutadi.

Biroq, ijodiy o‘yinni yaratishning o‘ziga xos xususiyatlari tafakkurni rivojlantirish talablariga javob berishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bobomirzayev H. Xalq og‘zaki ijodi va ta’lim-tarbiyaning samaradorligi. Pedagogika oliy ilmgohlarining talabalari va maktab tarbiyaviy ishlar tashkilotchilari uchun qo‘llanma. – T.: O‘qituvchi, 1991. – 174 b.

2. M.J.Mutalipova “Xalq pedagogikasi”. –T.: Fan va texnologiya, 2015.

5. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. Darslik. – T.: Musiqqa, 2010. –367 b.

6. Mirzayev T., Safarov O., O‘rayeva D. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi xrestomatiyasi. – T.: Aloqachi”, 2008. – 560 b.

TALABALARDA DIVERGENT TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIM-TARBIYANING AHAMIYATI

Adizova Nigora Baxtiyorovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti professori

Jalilova Kumush Ulug'bek qiz

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada talabalarining divergent tafakkurini shakllantirish metodikasi - talabalarni mustaqil, kreativ fikrlash, o'rganilayotgan masalalar mohiyatini chuqurroq anglashga o'rgatadi, ularning dunyoqarashini shakllantirishga samarali ta'sir ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: divergent, intellektual, kontseptsiya, identifikatsiya, diqqat, idrok, assotsiatsiyalar jarayoni, tafakkur, assotsiatsiya, motiv, faoliyat, konvergentsiya, reproduktiv, ijodiy fikrlash, mustaqil, evristik.

Аннотация: В статье описывается методика формирования дивергентного мышления у студентов, которая учит студентов мыслить самостоятельно, творчески, глубже понимать суть изучаемых вопросов и оказывает эффективное влияние на формирование их мировоззрения.

Ключевые слова: дивергентное, интеллектуальное, понятие, идентификация, внимание, восприятие, ассоциативный процесс, мышление, ассоциация, мотив, деятельность, конвергенция, репродуктивное, творческое мышление, самостоятельное, эвристическое.

Annotation: The article describes the methodology for forming divergent thinking in students - it teaches students to think independently, creatively, to understand the essence of the issues being studied more deeply, and has an effective impact on the formation of their worldview.

Keywords: divergent, intellectual, concept, identification, attention, perception, process of associations, thinking, association, motive, activity, convergence, reproductive, creative thinking, independent, heuristic.

Mamlakatimizda yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilishi, xususan, bo'lajak talabalarga ta'lim beruvchi o'qituvchilarning psixologik-pedagogik tayyorgarligini nazariy-didaktik, metodik hozirligini takomillashtirish, boshlang'ich ta'limni izchillik, uzviylik va tizimlilik prinsiplari asosida tashkil etishning me'yoriy-huquqiy poydevori yaratilmoqda.

Talabalarining divergent tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlari ularni maktab ta'limi jarayonida psixologik qo'llab quvvatlash zarurati bilan bog'liq. Zero, mamlakatimizda so'nggi paytlarda umumiy o'rta ta'limdagi nazariy fanlarni talabalar tomonidan o'zlashtirilishiga yuqori talablar qo'yilmoqda. Divergent tafakkurni rivojlantirish bolaning umumiy intellektual rivojlanishiga yordam beradi, ayniqsa, kichik maktab yoshidagi bolalarning umumiy intellektual qobiliyatlari rivojlanishi uchun sezitiv bo'ladi. Istalgan o'quv predmeti ta'limida divergent tipdagi topshiriqlar deyilganda ularning bir necha yechimli, aniqroq qilib aytganda, ko'plab to'g'ri javoblari mavjudligi nazarda tutiladi.

Divergent tafakkur – muammoni tadqiq qilish uchun nostandart yondashuv qo'llaniladigan ijodiy fikrlash shakli. Mavjud javobdan qoniqish yoki javobning to'liq yetishmasligi o'rniga, "Agar siz bunday harakat qilsangiz nima bo'ladi?" mazmunida savol qo'yish va shu savolning javobini topish uchun yana boshqa yangi turdagi javobni izlashdan iboratdir.

Divergent tafakkur – ko'p imkoniyatlarni kashf etish orqali ijodiy g'oyalarni shakllantirish uchun foydalaniladigan tafakkur jarayonidir. Yaqqol qadamlar tashlash va to'g'ri chiziqli harakat qilish o'rniga, inson vaziyatning turli jihatlarini baholaydi va turli natijalarga erishadi.

Divergent tafakkur – yangi va noan'anaviy yo'llar, yangi va noan'anaviy imkoniyatlar, yangi va noan'anaviy g'oyalar va yoki yangi va noan'anaviy yechimlarni qidirish va ko'rib chiqishga undaydi.

Boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishda ham tushuntirishning, o'rgatishning divergent tafakkur usulidan samarali foydalanishimiz kerakligini ko'rsatib turibdi. Shu vaqtgacha savol va muammoning yechimini topishda, topshiriqlarni bajarishda o'rganilgan yagona usullardan foydalanilgan. Hozirgi zamon talabidan kelib chiqib o'qitishda nostandart, yangicha usullardan foydalangan holda o'qitishimiz kerakligini fanlardagi savollar, muammoli vaziyatlarni turli xildagi javobini topishdan, topshiriqlarni bajarishning bir necha yo'nalishlarini namunalar misolida ko'rib chiqamiz.

Maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda divergent tafakkurni shakllantirish modelini yaratishga urinishlar ham amalga oshirilgan[96]. Ushbu mualliflarning izlanishlarida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy muammolarini yechishda turli xil og'zaki javoblarni yaratish uchun psixologik asosga e'tibor qaratildi. Mazkur tizimni yaratilishida inson psixologiyasining asosiy sababchisi bo'lgan holat – so'zlar va belgilar hisoblanadi [97,98]. Ta'lim esa faqat belgilar, ma'nolar, tushunchalar so'zlarining rivojlanishini ta'minlaydigan maxsus, qo'shimcha omildir. Nutq – idrok va tafakkur tarkibiga kiradi, ularni yangi asoslarda shakllantiradi, natijada aqliy faoliyat rivojlanishning eng yuqori pog'onasiga ko'tariladi. Nutq aqliy faoliyat uchun yangi shart-sharoitlarni yaratadi.

Tafakkurni rivojlantirish jarayoni bilan bog'liq asosiy va bosh muammo – boshqa aqliy amallarda bajariladigan vositalar muammosidir. Divergensiyaning shakli va mazmuni masalasini asosiy vazifa sifatida ta'kidlab, bo'linish jarayonlarining yangi shakllari, amallari va mexanizmlarini aniqlash kerak bo'ladi. Bunday holda so'z va belgi aqliy amallarni ajratish uchun vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bunda ular vosita va sababchi bo'lib, xususan abstraksiya, tahlil va sintezlash uchun xizmat qilishi mumkin. Natijada, har bir yangi bosqichda obyekt predmet tomonidan o'zgartiriladi va u uchun yangi fazilatlar va munosabatlar paydo bo'ladi. Xuddi shu mavzu, samarali tafakkur aktida u uchun zarur bo'lgan turli xil tizimlarga kiritiladi, turli xil obyektiv aloqalar, turli xil fazilatlar paydo bo'ladi va shunga ko'ra fikr faoliyati darajasini belgilaydi. Mazkur sharoitda, mazmun o'zgaradi: obyektning xususiyatlari va munosabatlari haqida bilim olish davom etaveradi. Bu divergent tafakkur mexanizmini, muammoli vaziyatni hal qilishda yangi harakat usulini o'zlashtirish nuqtayi nazaridan aqliy faoliyatni o'zini o'zi tartibga solish jarayonini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday holda, talaba oqilona strategiyani izlashi mumkin.

Divergent tafakkur mexanizmlari, uning tuzilishi va darajalarini bilishda uchta yo'nalish belgilab oligan:

Birinchi yo'nalish – ta'lim faoliyati kontekstida divergent tafakkurning o'ziga xos tuzilishini aniqlaydi.

Ikkinchi yo'nalish – turli darajadagi tafakkurning o'zaro bog'liqligini va uning ta'sir mexanizmlarini o'rganadi.

Uchinchi yo'nalish samarali tafakkur harakatining bosqichlariga qarab divergent tafakkurning darajasi ochib beriladi.

Umumta'lim maktablarining yuqori va boshlang'ich sinf talabalarida divergent tafakkurni shakllantirishga yordam beradigan maxsus "Shaxsni rivojlantirish tizimi" taklif qilingan, unda asosiy metodlar tadqiqot turining vazifalari va ijodiy o'yinlardir.

Vazifa aniq va ravshan bo'lib, u bolaning faoliyati doirasi va bilish qobiliyati bilan belgilanadi. Vazifaning tuzilishi obyektning xususiyatlarini takrorlashi lozim. Muammoni hal qilish uchun harakat uning elementlarining o'zaro munosabatlarini ochishni o'z ichiga oladi. Elementlar va munosabatlar vazifaning tashqi kompetentlik darajasida topiladi.

Ijodiy vazifa – muayyan maqsadlar shartlari bilan to'qnashuvi shaklidir. Ushbu ziddiyatning munosabatlari uchun obyektiv tilni ishlab chiqish uchun aloqa ravshanligi talab qilinadi. Muammoning elementlarini bog'laydigan munosabatlar fazo va vaqt tartibi darajasida ishlashi mumkin. Bog'lanishlar ushbu yangi elementni yaratadigan darajada taqdim etiladi. Ijodiy vazifalarda bunday generativ bog'lanishning misoli quyidagilardir: bolaning ongini ikki holatning o'zaro ta'siriga jalb qilish: dinamik idrok va ichki harakatlar, ba'zi yangi obyektlar

haqida g'oyalarni shakllantirishga olib keladi. Ushbu o'zaro ta'sirning aksi esa yangi bilimlarni olish imkoniyatini beradi.

Agar berilgan savol bolaning bilimini soddalashtirishni talab qilsa, vazifa muammoli bo'lmaydi – "savol-javob" holatidir. Muammoni hal qilish zarurati uning amaldagi usullari bilan birlashtirilishi kerak. Muammoni hal qilish harakati uning elementlarini o'zaro bog'liqligini ochishni namoyon etadi. Elementlar va bog'lanishlar kabi voqelik vazifaning tashqi kompetentlik darajasida mavjud.

Bog'lanishning yanada mazmunli tushunchasi uchun elementar tushunchalarni aniqlashtirish kerak bo'ladi. Umumiy ilmiy rejada ma'lum bo'lgan vazifa elementi tushunchasi ajralib chiqadigan tafakkur uchun qo'llaniladigan aniq tarkib bilan to'ldirilishi kerak. Shu maqsadda har qanday qarorlar jarayonining asosiy tarkibiy qismlarini ko'rib chiqilishi lozim. Ular: vazifa sifatida maqsad nuqtayi nazaridan namoyon bo'ladigan tashqi muhit, tushunchalar, ifodalar, aqliy faoliyatning natijalari bo'lib, keyinchalik, ijodiy vazifa elementlari va divergent tafakkurning sifat xususiyatlari darajasini ta'kidlash uchun "muammoning mumkin bo'lgan elementlari" tushunchasi kiritiladi. "Muammoning mumkin bo'lgan elementlari" tushunchasi nafaqat ma'lum bir xususiy vazifaga tegishli elementlarni, balki unga qo'shilishi mumkin bo'lgan ko'plab elementlarni ham ko'rsatadi. O'quv tajribasidan olingan ma'lumotlar, aqliy faoliyat natijalari turli xil elementlarni birlashtiradi, ularni vazifaga, munosabatlarni kashf qilish jarayonida o'z ichiga oladi. Demak, ijodiy vazifa shakllantirish elementlarini o'zida namoyon etadi.

Shunday qilib, talabalarda bunday o'rganishni amalga oshirish usuli quyidagilardan: birinchi navbatda, xilma-xil vazifa nima ekanligini tushuntirish, so'ngra bunday vazifalarni namoyish etish, ularni qanday yechish kerakligini ko'rsatish, ularni mustaqil ravishda hal qilishni taklif etish va talabalarga o'z vaqtida tezkorlik bilan yechishda yordam berishdan iboratdir. Bu shuni anglatadiki, bunday mashg'ulotni olib boradigan o'qituvchi turli masalalarni yechishda tajribaga ega bo'lishi va muammoni yechishda divergent yondashishni amalga oshirishga ruhiy jihatdan ichki tayyor bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fanl. dokt. diss. –T., 2003. – 280 b.
2. Adizov B.R. Ijodiy ta'lim jarayoniga tizimli yondashuv // J. Xalq ta'limi. –2001. – 4-son. –102-104-b.
3. Bobomurodova A.Y. Ona tili ta'limi jarayonida o'yin-topshiriqlardan foydalanish: Ped. fanl. nomz. diss. –T., 1996. –145 b.
4. Yo'ldoshev J.G'. Xorijda ta'lim. –T.: Sharq, 1995. – 92 b.

TA'LIM SOHASIDA KVALITOLOGIYA TUSHUNCHASI

Raximova Nargiza Mexriddinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti (PhD),

Annotatsiya. Ushbu maqola kvalitologiya tushunchasi paydo bo'lish tarixi, jamiyatda, ta'lim sohasida foydalanishi va ahamiyati xususidasifat, obyekt sifatida, ko'plab fanlar tomonidan o'rganiladi, ammo ularning subyektlari individual xususiyatlar yoki xususiyatlar guruhlari ekanligi, kvalitologiya obyekti (sifat fani) inson dunyosidagi obyektlar va hodisalarning sifati ekanligi, kvalitologiya predmeti - bu dunyoning o'sha qismidagi obyektlar va jarayonlarning keng ma'noda ijtimoiy amaliyot tomonidan o'zlashtirilgan xususiyatlari haqidagi ma'lumot beradi.

Kalit soʻzlar: kvalitologiya, kvalimetriya, sifat fani, ta'lim sifati komponentlari, baholash reyting tizimi.

Kvalitologiya inson tomonidan yaratilgan obyektlar va jarayonlarning sifati haqidagi fandır. “Kvalitologiya” atamasi 1960-yillarning oʻrtalarida paydo boʻlgan. Turli darajadagi tizimlarda baholash, shuningdek, akkreditatsiya, sertifikatlashtirish, litsenziyalash va auditni qoʻllab-quvvatlash vazifalari asosiy sifat va baholash madaniyati nuqtai nazaridan hal qilinishi kerak. Sifat fanining rivojlanish bosqichlari:

I bosqich: qadimgi davrlardan XIX asrning oʻrtalarigacha. Bu bosqichning oʻziga xos xususiyatlari quyidagilarni oʻz ichiga oladi: moddiy ishlab chiqarish sifatini taʼminlashning ishlab chiqarish va iqtisodiyot muammosining birinchi qoʻyilishi; sifat muammosi boʻyicha uning falsafiy va iqtisodiy jihatlari boʻyicha birinchi nazariy ishlar (Ksenofont, Aristotel, Kant, Gegel va boshqalar);

II bosqich: XIX asrning oʻrtalaridan XX asrning oʻrtalarigacha. Bu bosqich ishlab chiqarishni differentsiatsiyalashning chuqurlashishi, isteʼmol qiymati koʻrinishidagi sifat muammosiga qarashlar tizimining shakllanishi va rivojlanishi, mehnat sifati nazariyasi, sifatni boshqarishning statistik usullari nazariyasi, sifatni nazorat qilish nazariyasi, sanoat mahsulotlarini aniq ishlab chiqarish nazariyasi va boshqalar bilan bogʻliq;

III bosqich: 20-asrning oʻrtalaridan hozirgi kungacha. Bu bosqich sifat menejmentida tizimli aks ettirishning rivojlanishi, sifat menejmenti tizimlarining (ISO 9000-9003 xalqaro standartlar seriyasi terminologiyasida "sifat tizimlari") paydo boʻlishi, yagona sifat fani doirasida fanlararo sintez muammosining shakllanishi va kvalimetriya va sifat nazariyasining turli tushunchalarining paydo boʻlishi bilan tavsiflanadi.

Yakuniy bosqich - bu inson taraqqiyoti mexanizmlarida rivojlanayotgan sifat inqilobi bilan bogʻliq sifat faniga tizimli-falsafiy va ilmiy aks ettirishning paydo boʻlishi. Inson va hayot sifati muammosiga tizimli yechim zarurati sifat fanining - kvalitologiyaning rivojlanishini belgilaydi.

A.I. Subetto sifat fanining uchligining metodologik tamoyilini - uning uchta asosiy qismining birligini shakllantirdi: Sifat nazariyalari (obyektlar va jarayonlar sifatini shakllantirish va amalga oshirish qonunlari va tamoyillari); Sifatni oʻlchash va baholash nazariyalari (kvalimetriya); Sifatni boshqarish nazariyalari (mahsulotlar, ishlar va loyihalar sifatini boshqarish qonunlari, tamoyillari, mexanizmlari, tizimlari, metodologiyalari va texnologiyalari). Sifat nazariyasi (QT) kvalimetriyaga kirish nuqtasi boʻlib xizmat qiladi va kvalimetriya triadasini yakunlovchi sifatni boshqarish nazariyasi uchun asos boʻlib xizmat qiladi.

Oʻzbekiston taʼlimining strategik maqsadlaridan biri uning asosiy xususiyatini saqlab qolish va hozirgi va kelajakdagi shaxsiy ehtiyojlarni qondirish orqali sifatni taʼminlashdir. Sifat taʼlim jarayonining asosiy belgilaridan biri sifatida katta amaliy ahamiyatga ega boʻlib, taʼlim tizimida sifatni baholash masalalari eng muhimlaridan biri boʻlib kelgan va shunday boʻlib qoladi. Taʼlim sifati ancha murakkab va noaniq tushunchadir. Koʻplab tadqiqotlar va tadqiqotlar oʻtkazilgan boʻlsa-da, sifat mezonlari va baholash usullari boʻyicha haligacha konsensus mavjud emas. Taʼlim sifati komponentlari. Oliy taʼlim muassasalarida talabalar tayyorlash sifatini baholash muammosi shundan iboratki, olimlar oʻz kuchlarini birinchi navbatda nazariy va uslubiy jihatlarga qaratgan boʻlsa, amaliyotchi oʻqituvchilar esa, odatda, nazariyadan ajralgan holda koʻrib chiqiladigan baholash tartib-qoidalariga eʼtibor qaratganlar. Olingan sifatni baholash oʻqituvchilarning intuitiv tushunchasiga asoslanadi va oʻlchov natijalarining taqqoslanishi va obyektivligi talablariga javob bermaydi. Turli talabalar guruhlarida oʻqitish sifatini solishtirish uchun zarur boʻlgan shkala yetishmayapti. Bu kamchiliklarni bartaraf etish uchun talabalarni baholashning anʼanaviy vositalari va usullaridan reyting tizimiga oʻtish zarur. Sinovchilarning yashirin parametrlarini turli faoliyatning kuzatilishi mumkin boʻlgan natijalari bilan bogʻlaydigan maxsus oʻlchov modellaridan foydalanish yuqorida aytib oʻtilgan qarama-qarshilikni bartaraf etishga yordam beradi va oʻquvchilar faoliyatini baholashni reyting oʻlchovlari natijalari bilan tenglashtirishga imkon beradi.

Talabalar tayyorlash sifatini baholashning reyting tizimini joriy etishning mohiyatini ochib berish va metodologiyasini tavsiflash uchun oʻrganishni boshqariladigan jarayon sifatida koʻrib

chiqish kerak. Boshqaruv - bu tizim faoliyatining qonuniyatlari va o'zaro bog'liqliklari bilan hayotga tatbiq etilgan ob'ektiv ravishda aniqlangan hodisa. Pedagogik ensiklopedik lug'atda quyidagi ta'rif berilgan: "Menejment - bu turli xarakterdagi uyushgan tizimlarning o'ziga xos tuzilmasini saqlashni, ish rejimini saqlashni, dastur va maqsadlarni amalga oshirishni ta'minlaydigan funktsiyasidir". A.Fayol o'zining "Umumiy va sanoat menejmenti" kitobida ta'kidlaydiki, menejment bashorat qilish va rejalashtirish, tashkil etish, yo'naltirish, muvofiqlashtirish va nazorat qilish demakdir. Baholash tizimi xuddi shu funktsiyalarni bajaradi. Boshqaruv jarayoni - bu boshqaruv funktsiyalarini amalga oshiradigan o'zaro bog'liq jarayonlarning iyerarxik tuzilishi. Baholashning reyting tizimi har qanday fanni o'rganishda o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Reyting tizimlaridan foydalanish munosabati bilan S.I.Arhangelskiyning oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini boshqarishga kibernetik yondashuvga oid asarlari va o'quv jarayonini boshqarishda o'z-o'zini tashkil etuvchi tizim konsepsiyasi alohida qiziqish uyg'otadi. Reytinglar o'quv jarayonining asosiy integral ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi, ular asosida universitetda ta'lim tizimini boshqarishning asosiy vazifalarini hal qilish mumkin

Ta'lim sifatini kvalimetriya usullari yordamida o'lchash mumkin. Kvalimetriya- bu ilmiy fan bo'lib, uning usullari turli tabiatdagi obyektlarning sifatini miqdoriy baholashga imkon beradi. Kvalimetriya obyekti integral narsani ifodalovchi, o'rganish, tadqiq qilish va tushunish uchun ajratilishi mumkin bo'lgan har qanday narsa bo'lishi mumkin. Kvalimetriyaning fan sifatida paydo bo'lishi sifatni o'lchash va miqdorni aniqlash muammosini sifatni boshqarish muammosi bilan birgalikda tushunish bilan bog'liq. Kvalimetriyaning fan sifatida asoschilari rus pedagog olimlari sanaladi: G.G. Azgaldov, A.V. Glichev, V.V. Kochetov, M.Z. Svitkin, E.P. Reyxman, G.N. Solod, A.I. Subetto va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Субетто А.И. Квалитология образования. М. - СПб.: ИЦ проблем качества подготовки специалистов, 2000.

2. BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA ULUSH VA KASR SON TUSHUNCHASINI O'RGATISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR Raximova Nargiza Mexriddinovna, Buxoro davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim kafedrasida o'qituvchisi <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0004-6700-0686>

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.2.2.038>

3. ULUSH VA KASR SON TUSHUNCHASINI ORGATISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING SAMARADORLIGI N Raximova - Педагогика и психология в современном мире ..., 2023

4. ZAMONAVIY METODIK YONDASHUVLAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA ULUSH VA KASR SON TUSHUNCHASINI O'RGATISH METODIKASI N Raximova - E Conference Zone, 2023

5. Educational System in Economically Developed Foreign Countries RN Mexriddinovna - EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN ..., 2024

6. Opportunities to Evaluate Teachers' Work RN Mexriddinovna - Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of ..., 2024

7. ULUSH VA KASR SON TUSHUNCHASINI O'RGATISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING SAMARADORLIGI R Nargiza «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot», 45-48

8. BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MAZMUNI R Nargiza «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot», 40-43

9. TA'LIM SOHASIDA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI Raximova Nargiza Mexriddinovna, Buxoro davlat pedagogika instituti, tayanch doktoranti (PhD) <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0004-6700-0686> Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar (2025 йил № 8)

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK SHAKLLARINING TIZIMLI TAHLILI

F.O. Haqqiyeva

Buxoro davlat pedagogika instituti
tayanch doktoronti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik shakllarining ahamiyati va ularni tizimli tahlil qilish zarurati yoritilgan. Tadqiqotda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikning ijtimoiy-pedagogik, tashkiliy va iqtisodiy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, tizimli tahlil asosida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini optimallashtirish yo'llari, ularning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri o'rganiladi. Maqola natijalari maktabgacha ta'limni modernizatsiya qilish, innovatsion boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish hamda metodik yondashuvlarni ilmiy asosda ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Аннотация. В статье рассматривается значение и необходимость системного анализа форм государственно-частного партнёрства в развитии системы дошкольного образования. Исследуются социально-педагогические, организационные и экономические основы взаимодействия между государственным и частным секторами. На основе системного анализа определяются пути оптимизации механизмов государственно-частного партнёрства и их влияние на качество и эффективность образования. Результаты исследования направлены на модернизацию дошкольного образования, совершенствование инновационных механизмов управления и разработку научно-методических подходов.

Abstract. This article examines the significance and necessity of systematic analysis of public-private partnership (PPP) models in the development of the preschool education system. The study explores the socio-pedagogical, organizational, and economic foundations of cooperation between the public and private sectors. Based on a systemic analysis, the article identifies ways to optimize PPP mechanisms and evaluates their impact on the quality and efficiency of preschool education. The research results contribute to the modernization of preschool education, the improvement of innovative management mechanisms, and the development of scientifically grounded methodological approaches.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, davlat-xususiy sheriklik, tizimli tahlil, optimallashtirish, innovatsion yondashuv.

Ключевые слова: дошкольное образование, государственно-частное партнёрство, системный анализ, оптимизация, инновационный подход.

Keywords: preschool education, public-private partnership, systematic analysis, optimization, innovative approach.

Bugungi shiddatli globallashuv jarayonida butunjahon mamlakatlarida sifatli maktabgacha ta'limni rivojlantirish, ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashdagi muhim investitsiya sifatida belgilanmoqda. Jumladan BMTning 2030-yilgacha Barqaror rivojlanish maqsadlari, shuningdek, UNICEFning maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasida ilk yoshdanoq sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrovni oshirish hamda maktabgacha ta'lim tizimini innovatsion kreativ yondashuvlar asosida takomillashtirish ko'rsatkichlari asosiy indikatorlardan biri sifatida qayd etilgan. Dunyo tajribasida bolalar salomatligini mustahkamlash, ularda ijtimoiy-hissiy, intellektual va ijodiy qobiliyatlarning shakllanishini ta'minlash hamda samarali maktabga tayyorlash maqsadida maktabgacha ta'lim tizimini keng rivojlantirish va uning boshqaruv samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. BMT tomonidan 2030-yilgacha belgilangan Barqaror rivojlanish maqsadlarida "kichik yoshdagi bolalarni rivojlantirish, parvarishlash va ularning maktabgacha ta'limdan bimalol foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash"[1] dolzarb vazifa sifatida qayd etildi. Ta'lim tizimida bolalarni maktabga tayyorlashning moslashuvchan ta'lim modellari va muqobil shakllarini yaratish tendensiyasi yetakchilik qilmoqda. Bu jarayon esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarini

boshqarishning samarali tashkil etish hamda amaliyotga joriy etish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimi ta'lim tizimining asosiy va boshlang'ich bo'g'ini sifatida shaxs ong va tafakkurining rivojlanishida fundamental rol o'ynaydi. Yaqin yillar mobaynida maktabgacha ta'lim tashkilotlari bola rivojlanishida ta'lim va tarbiya jarayoniga moslashuvida katta ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda dunyoning qator mamlakatlari maktabgacha ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratmoqda hamda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish, boshqaruv tizimi bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish uchun keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Bugungi kunga kelib har qanday zamonaviy davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, ta'lim-tarbiya jarayonida, umuman, ta'lim tizimida shaxsning ijtimoiy jamiyatga moslashtirish, ijodiy intellektual qobiliyatlarini o'stirish orqali unda mavjud axborotlar oqimini qabul qilish, tushunish, fikrlash qayta ishlash bilan bog'liq bo'lgan kreativlik ko'nikmalarini shakllantirishga ko'proq e'tibor qaratish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Bu esa undan ijodkorlik, nostandart tafakkurni talab etadi. Shuning uchun yoshlarda ijodiy tafakkurni, kreativ fikrlash sifatini rivojlantirish maktabgacha ta'lim tizimidagi ta'lim va tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil qilish bilan bog'liq. Shunday ekan bolaning ijtimoiy hayotda barkamol shaxs sifatida shakllanishida maktabgacha ta'lim tashkilotlari dolzarbligi va ijtimoiy qiymati bilan ajralib turadi.

Xalqaro pedagogik tajribalarga ko'ra, bolalarni pedagogik qo'llab-quvvatlash, ularning xatti-harakatlariga ijobiy munosabat bildirish, ularni mustaqil faoliyatga o'rgatish orqali ularning aqliy qobiliyatlari (zukkolik, nutqiy ravonlik va mantiqiy fikrlash)ni namoyon qilish imkoniyatlarini rivojlantirish masalalari bugungi intellektual taraqqiyotning asosiy omili sifatida qaralmoqda.

Mustaqillik yillarida respublikamizda ta'lim va tarbiya tizimi hamda maktabgacha ta'lim tizimi davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlari darajasiga ko'tarildi. Biroq, o'tkazilgan tahlillar maktabgacha ta'lim sohasida olib borilayotgan ishlarning natijasi va samarasi yetarli darajada emasligini ko'rsatdi. Jumladan, 2022-yilgacha bolalarni maktabgacha ta'lim qamrovi 77%ni tashkil qilgan. Xorijiy davlatlar ilg'or tajribasining tahlili zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratishga yo'naltirilganligi bilan tavsiflanib, bolaning ijtimoiylashuvi imkoniyatlarini namoyon qilish, uning har tomonlama ma'naviy-axloqiy, ongli rivojlanishi, maktabgacha yoshga oid tegishli faoliyat turlari asosida tashabbuskorligi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, muloqot darajasi katta yoshdagilar va o'z tengdoshlari bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini ochishga qaratilgan. Mavjud sharoitlarda maktabgacha ta'lim sohasi oldiga qo'yilgan eng muhim vazifa – maktabgacha ta'lim tashkilotlarining muqobil turlarini tashkil etish hisobiga tizimga bolalar qamrovini ko'paytirish belgilandi va uning yechimlaridan biri sifatida iqtisodiyot sohalari orasida birinchi marta maktabgacha ta'lim tizimida davlat-xususiy sheriklik munosabatlari joriy etildi.

Davlat va nodavlat, xususan, davlat-xususiy sheriklik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil etishning turli modellarini hayotga tatbiq etish rivojlangan mamlakatlar tajribasida keng qo'llaniladi. Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini faoliyatini boshqarish va tartibga solishda davlat hamda xususiy sherik munosabatlarini yo'lga qo'yish, boshqaruv jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy qilish masalalariga qaratilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, bu yo'nalishdagi ishlarni izchil ravishda tartibga solish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-yanvardagi "Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4581-son qarori qabul qilindi. Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarining ob'yekti bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarini yanada rivojlantirishni nazarda tutuvchi hamda ularni qo'llab-quvvatlash maqsadida belgilangan tartibda tuzilgan bitimlar bo'yicha kreditlarni moliyalashtirish uchun tijorat banklariga qo'shimcha mablag'lar ajratildi, davlat-xususiy-sheriklik asosidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil qilish uchun imtiyozli kreditlarni ajratish shartlariga o'zgartirish kiritildi, tashkil qilinadigan mazkur turdagi nodavlat maktabgacha ta'lim

tashkilotlarini ustuvor tartibda Toshkent va Nukus shaharlari, viloyat bo'ysunuvidagi shaharlar, shuningdek, viloyat va tumanlarning ma'muriy markazlarida tashkil etilishiga e'tibor qaratildi[2].

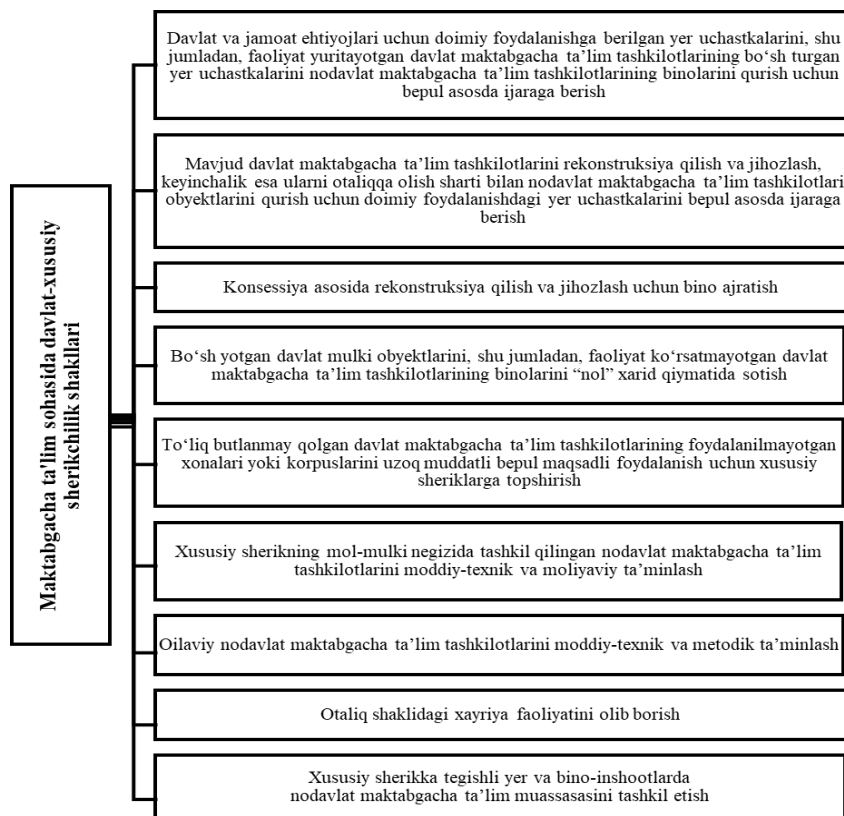
Xorij tajribasida maktabgacha ta'lim tizimida davlat-xususiy sheriklik munosabatlari keng miqyosda amalga oshiriladi. Masalan, Amerika Qo'shma Shtatlaridagi davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etilgan nodavlat maktabgacha tashkilotlariga yetakchi korxonalar va ota-onalar tomonidan katta moliyaviy-moddiy yordam beriladi. Ushbu turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrab olingan kam ta'minlangan oilalar farzandlariga ta'lim xizmatini taqdim qilgani uchun subsidiyalar ajratiladi, qolgan tarbiyalanuvchilar uchun xarajatlar esa ota-onalar tomonidan qoplanadi.

Rossiya Federatsiyasining ba'zi hududlarida ham bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrab olishni ko'paytirish maqsadida turli xil davlat-xususiy sheriklik munosabatlari sinovdan o'tkazilmoqda. Jumladan, kam ta'minlangan va ko'p farzandli oilalar uchun bepul ta'lim olish huquqini beruvchi vaucherlar berish, maqsadli subsidiyalar ajratish, xonadonlarda maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil qilish kabi tajribalar amalga oshirildi[3].

Qardosh qo'shni mamlakat Qozog'iston maktabgacha ta'lim tizimida keyingi yillarda davlat-xususiy sheriklik munosabatlariga keng e'tibor qaratilmoqda. Mazkur jarayonda har bir tarbiyalanuvchilar uchun moliyalashtirishni joriy etish, xususiy sektorda faoliyat yuritish uchun beriladigan majburiy litsenziyalarni bekor qilish shular jumlasidandir. Qo'shni davlatda maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun sanitariya-gigiyena talablari va qurilish me'yorlariga yengilliklar kiritish hisobiga maktabgacha ta'limga bolalar qamrovi sezilarli darajada ko'tarilgani e'tirof etiladi.

Shunday qilib, bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimida davlat-xususiy sheriklikning quyidagi shakllari mavjud (1.1-rasm).

Davlat-xususiy sheriklik – xususiy investitsiyalarni jalb qilish, resurslarni birlashtirish va xavf-xatarlarni taqsimlash maqsadida davlat sherigi va xususiy sherikning aniq muddatga yuridik rasmiylashtirilgan o'zaro samarali hamkorligi hisoblanishi me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan[4].

1.1-rasm. Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sherikchilik shakllari

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Seventieth session of United Nations: Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development/<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDQC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?Open+Element>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-yanvardagi "Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4581-son Qarori.
3. Harvey L. External quality monitoring in the market place // Tertiary Education and Management. Vol.3. No.1. 1997. p. 25-35.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-apreldagi "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada rag'batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3651-sonli Qarori.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATNNI O'QISH VA TUSHUNISH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA ULARNI PIRLS -XALQARO BAHOLASH DASTURIGA TAYYORLASH

Aslanova Nozima Xakimovna

Buxoro viloyati PMM dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – bu boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajalarini baholovchi xalqaro tadqiqot dasturi hisoblanadi. Maqolada dasturga ishtirok etish orqali samarali natijalarga erishish uchun muhim bo'lgan ko'rsatmalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro, dastur, matn, o'qish, tushunish, qaror, tendensiya, "Scanning", "Prefrasing", "Reconstructing", "Renaming", usul, texnika.

Аннотация

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – это международная исследовательская программа, оценивающая уровни чтения и понимания текста учащихся начальных классов. В статье приведены важные рекомендации для достижения эффективных результатов посредством участия в программе.

Ключевые слова: международный, программа, текст, чтение, понимание, решение, тенденция, "Scanning", "Prefrasing", "Reconstructing", "Renaming", метод, техника.

Abstract

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) is an international research program that assesses the reading and text comprehension levels of elementary school students. The article provides important recommendations for achieving effective results through participation in the program.

Keywords: international, program, text, reading, comprehension, decision, trend, "Scanning", "Paraphrasing", "Reconstructing", "Renaming", method, technique.

Ta'lim oluvchilar shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra o'qitish jarayonining barcha ishtirokchilarini to'laqonli rivojlanishlarini ko'zda tutadi. Bu esa ta'limni loyihalashtirishda, albatta, ma'lum bir ta'lim oluvchi shaxsini emas, avvalo, kelgusidagi mutaxassislik faoliyati bilan bog'liq o'qish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yondoshishni nazarda tutadi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) - boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajalarini baholovchi xalqaro tadqiqot dasturi bo'lib, ta'lim tizimidagi yutuqlarni kuzatish, zaif nuqtalarni aniqlash va o'qitishni takomillashtirishga qaratilgan. Tadqiqot har besh yilda bir marta o'tkaziladi va o'qish ta'limini yaxshilash uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Chunki bolada

kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish, kreativ fikrlash, kritik (tanqidiy) fikrlash, kooperativ ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish dolzarb ehtiyojga aylandi.

PIRLS tadqiqotining maqsadlari va ahamiyati:

O'quvchilarning matnni o'qib tushunish darajalarini kuzatib borish va tendensiyalarni aniqlash;

Yangi yoki qayta ko'rib chiqilgan ta'lim siyosatining ta'sirini baholash;

Ta'lim jarayonidagi bo'shliqlarni aniqlab, pedagogik faoliyatda o'quv islohotlarini amalga oshirishga yordam berish.

Tadqiqot ma'lumotlari va xulosalar asosida o'qitish texnikalarini va o'quv materiallarini takomillashtirishga imkon berishdan iborat.

PIRLS tadqiqoti ta'lim tizimiga aloqador shaxslarga o'qish ta'limini yaxshilash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etadi.

Ushbu ko'rsatmalar sinfda hamda sinfdan tashqari o'qish jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarga badiiy va axborotli matnlarni o'qish va tushunish kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonini yanada qiziqarli qilish maqsadida taqdim etilmoqda. Shuningdek, matnni o'qish va tushunish bilan bog'liq "Scanning", "Prefrasing", "Reconstructing" hamda "Renaming" turkumidagi mashq va texnikalar keltirilgan.

Scanning - matnni ko'zdan kechirish orqali mazmunini aniqlashga doir mashqlar

O'quvchiga matnni to'liq o'qimasdan turib ham, uning asosiy g'oyasi, tuzilishi va muhim detallarini tezda aniqlash uchun qo'llaniladi.

Tavsiyalar:

- ko'p uchraydigan so'zlarni o'qish orqali matn yuzasidan tushuncha hosil qilish;
- matnni ko'zdan kechirish;
- matnning kirish va xulosa qismlarini o'qish orqali uning mazmunini anglash;
- matndagi rasmlar, grafiklar va jadvalarni ko'rib chiqish orqali taxminiy xulosa hosil qilish...

kabi texnikalar matnni ko'zdan kechirish orqali uning mazmunini anglash ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi.

Texnikalar: Matnni ko'zdan kechirishga yo'naltirish: "zikzak", "yuqoridan pastga", "pastdan yuqoriga tomon ko'zlarni yugurtirish"...

Prefrasing - matndagi so'zlarni o'z ma'nodoshi bilan almashtirib, yangi matn tuzishga doir mashqlar

Matndagi so'zlarni o'z ma'nodoshi bilan almashtirib, yangi matn tuzish orqali o'quvchining so'z boyligingizni oshirish, nutqida uchraydigan kamchiliklarni tuzatishga o'rgatish va matnning ma'nosini o'zgartirmasdan uni yanada qiziqarli qilishga yordam beradi.

Tavsiyalar:

- Oddiy matnni tanlash (masalan, o'quvchilar yoshiga mos bo'lgan darslikda berilgan yoki sinfdan tashqari o'qish uchun hikoya yoki informatsion matndan parcha). Undagi oddiy so'zlarni bir yoki bir necha ma'nodoshlar bilan almashtirish;
- Murakkab so'zlarni yoki soddaroq va tushunarliroq ma'nodoshlari bilan almashtirish orqali matnning o'qilishini osonlashtirish;
- Matndagi bosh yoki ikkinchi darajali bo'laklarni topish va o'z ma'nodoshlari bilan almashirish...

Misol uchun:

"Nechta so'z almashdi?", "So'z turkumlarini ma'nodoshi bilan almashtirish", "Matndan she'r tuz", "She'rdan matn tuz", "Men tuzgan matn"...

Reconstructing - matnni bo'laklarga bo'lib, qaytib qurishga doir mashqlar

O'quvchida mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va matn turini tushunish, mulohaza qilish qobiliyatini rivojlantirish maqsadida matn tarkibiga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega. Bu mashqlar matnning yaxlitligini, bo'laklar orasidagi bog'liqlikni va mantiqiy ketma-ketlikni anglashga qaratilgan.

Tavsiya:

Matndagi gaplarni aralashtirib, gaplarni qayta tartibga solish orqali matnni to'g'ri ketma ketlikda tuzishga yo'naltirish.

Texnikalar: matndagi qaplarni aralashtirish:

1. Ular sayyoramizning ekotizimiga zarar yetkazadi.
2. Atrof-muhitni muhofaza qilish har bir insonning burchidir.
3. Chunki ular atmosfera va suvni ifloslantiradi.
4. Shuning uchun chiqindilarni kamaytirish yoki qayta ishlash kerak.

To'g'ri tartib: 2, 4, 3, 1

Mashq: Matndagi bo'sh joylarni to'g'ri keladigan so'zlar yoki iboralar bilan to'ldirish orqali matnning yaxlitligini ta'minlash. **Matn:**

"Quyosh _____ hayot uchun zarur. U bizga _____ va yorug'lik beradi. Biz quyoshdan _____ olishimiz mumkin."

To'g'ri javoblar: (1) energiyasi, (2) issiqlik, (3) muqobil energiya

Renaming - matnni qayta nomlashga doir mashqlar

Mashqning bu turi matnning asosiy g'oyasini tushunish va uni qisqa, aniq va diqqatni tortadigan tarzda ifodalashni talab qiladigan ajoyib mashq. Bu mashq o'quvchining tahliliy fikrlash, ijodkorlik va kommunikativ qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi

Tavsiya: Matnni diqqat bilan o'qish va uning asosiy g'oyasini bir necha so'z bilan ifodalashga harakat qilish, matndagi takrorlanuvchi so'zlar, asosiy tushunchalar va xulosalarga e'tibor berish...

Matnning asosiy mavzusini aniqlash uchun taxminiy savol va topshiriqlar:

"Matn nima haqida?", "Muallif nima haqida yozmoqda?", "Matnning asosiy g'oyasi nimadan iborat?", "Sarlavhada ishlatilishi mumkin bo'lgan asosiy so'zlarni toping", "Matnda eng muhim so'zlarni yoki iboralarni ajratib ko'rsating", "ko'p uchraydigan so'zlar matnning asosiy mavzusini va mazmunini aks ettirishiga e'tibor bering", "Nima sababdan matnni bu tarzda nomladangiz?"...

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. N.Asanova. Tarbiyaviy faoliyat diagnostikasi va korreksiyasi. O'quv qo'llanma. Buxoro. 2025-y, b-3.
2. N.Asanova. Pedagogik kvalimetriya. Darslik. Buxoro. "Durdona", 2024-y, b-11
3. N.Asanova O'quvchilarda matnni o'qish va uni tushunish darajasini shakllantirish. Monografiya. Buxoro. "Durdona", 2023-y, b-41

CHAT-BASED AI AND HUMAN PEER REVIEW: COMPARATIVE EFFECTS ON ARGUMENTATION AND COHESION

Ikramova Aziza Aminovna

Doctoral Student Bukhara State Pedagogical Institut.

Abstract: Recent advances in artificial intelligence have led to the development of chat-based systems capable of performing some of the fundamental functions of peer review. Studies indicate that the outputs produced by these AI systems closely resemble those generated by expert human reviewers. Given the central role of argumentation in academic writing, it is essential to assess the impact of chat-based AI on the development of argumentation and cohesion in student texts relative to the effects of expert human peer review.

Key words: Chat-based AI, Peer review, Argumentation quality, Text cohesion, Academic writing, Human-AI comparison, Revision efficacy, Large Language Models (LLMs).

Peer review has long been considered one of the core principles of academic quality assurance. Articles are sent to academic and research professionals for evaluation, aiming to identify any issues with the work and to recommend improvements. This process aims not only to spot errors but to enhance the overall quality of academic writing, encompassing aspects such as argumentation and cohesion.

Peer review, institutionalized since the Royal Society's establishment of a standing committee for communicated works, is a cornerstone of academic publishing. Through its emphasis on originality and quality, peer review nurtures scholarly endeavor and preserves journal repute. The ascendance of generative AI, exemplified by ChatGPT's 2022 debut, mandates reexamination of established protocols. These Large Language Models (LLMs) are poised to affect publication breadth, feasibility, and speed. Already exploited in diverse functions—paper composition, abstract generation, and statement creation “chat-based AI” supports routine scholarly tasks, potentially enhancing reviewer insight and assessment efficacy, particularly when human expertise is limited.

Argumentation, foundational to rationality and enduring debate, anticipates dispute while suggesting future resolution. Once adopted, an argument is treated as described territory; without these characteristics, its author risks rejection. The ‘argumentation schema’ designates claims, premises, and relations within a framework that explains up to 80% of debate, guides explanation searches, and facilitates intermission.

The study involved a counterbalanced writing task with revision conditions of unassisted writing, chat-based AI review, and human middle-peer review that provided short-form, iterative feedback. The focus was on how chat-based AI compares to human peer review in revising an argumentative essay. Both the quality of participants' arguments and the overall cohesion of their essays were measured. Twenty-three participants were recruited (Mean age = 22.43, SD = 4.46 years; 52% female, 48% male). Eighteen participants were undergraduate students, and five of students were graduate students with English proficiency; of the remaining participants, two were graduate students and greater than 25 years of age. Ten participants had at least 3 years of experience with English academic writing and were expected to be more proficient in writing.

The three-revision conditions — chat-based AI review, human middle-peer review, and unassisted revision — complemented each other and addressed aspects of peer review that may influence revision effectiveness, such as convenience and interaction. The unassisted revision condition offered a baseline for peer-assessed effectiveness. The chat-based AI review condition modeled a novel, emerging research environment that is quickly affecting the writing process. The human middle-peer review was widely adapted in academic writing classrooms and offered expert knowledge of audience and disciplinary conventions, without a long waiting period.

Conclusion. Chat-based AI provides similar effects to human review regarding argumentation and cohesion. Peer review is recognized as an essential feature of modern scholarship, and its history clearly indicates that this practice preserves the accepted knowledge of the respective research field, and the work-processes and conventions used in the scientific community apply to specific academic works. The introduction of chat-based AI in academic work, therefore, has always appealed to various researchers because it allows performing peer review tasks.

References:

1. Lozić, E. and Štular, B. "ChatGPT v Bard v Bing v Claude 2 v Aria v human-expert. How good are AI chatbots at scientific writing?." 2023. [\[PDF\]](#)
2. Hosseini, M. and P.J.M. Horbach, S. "Fighting reviewer fatigue or amplifying bias? Considerations and recommendations for use of ChatGPT and other Large Language Models in scholarly peer review." 2023. ncbi.nlm.nih.gov
3. A. Schintler, L., L. McNeely, C., and Witte, J. "A Critical Examination of the Ethics of AI-Mediated Peer Review." 2023. [\[PDF\]](#)
4. Niu, L., Xue, N., and Pöpper, C. "Unveiling the Sentinels: Assessing AI Performance in Cybersecurity Peer Review." 2023. [\[PDF\]](#)

EVALUATING AI FEEDBACK QUALITY: CRITERIA, METRICS, AND CLASSROOM IMPLEMENTATION GUIDELINES

Ikramova Aziza Aminovna

Associate professor of Bukhara university of Innovation

Abstract. The rapid infusion of generative and discriminative language technologies into educational practice has created an urgent need for principled, multidimensional evaluation of AI feedback quality. This article advances an integrated framework that unites measurement theory, learning sciences, and classroom pragmatics to define what counts as “high-quality” feedback, how it can be validly and reliably measured, and how evaluation results should govern implementation in higher-education courses.

Keywords: AI feedback quality, evaluation criteria, educational measurement, reliability and validity, actionability, fairness, calibration, revision.

The concept of quality in AI feedback must be anchored to a defensible theory of feedback for learning. Feedback that improves performance is not simply information about correctness; it is information that changes the task, the processing of the task, or the self as a learner in ways that increase future success. When automated systems generate comments, suggestions, highlights, or scores, their educational value depends on properties that are at once epistemic, psychometric, and pedagogical. A system may be linguistically fluent yet epistemically unfaithful, precisely quantified yet pedagogically misaligned, or engagingly conversational yet inequitable across subpopulations. To avoid a narrow focus on surface fluency, a multidimensional framework is necessary. The first dimension is correctness, the correspondence between the feedback claim and the textual evidence or external sources. Correctness includes both micro-level error identification and macro-level evaluations of argument, evidence, and organization. Because contemporary systems can hallucinate plausible but false statements, correctness cannot be assumed from fluency; it requires independent verification. The second dimension is faithfulness to sources: whenever AI comments depend on cited material or course rubrics, the feedback must accurately represent those sources without introducing spurious attributions or fabrications. The third dimension is diagnostic coverage, the breadth and prioritization of issues surfaced. High-quality feedback should address high-leverage problems before minor cosmetics, balancing content, organization, language, and citation. The fourth dimension is specificity—comments should be located, referentially anchored, and accompanied by examples from the student’s text rather than abstract admonitions. The fifth dimension is actionability, the degree to which a learner can plausibly implement the suggestion using available knowledge and resources; actionability increases when comments contain alternatives, rationales, and micro-tasks. The sixth dimension is calibrated certainty, which requires the system to communicate uncertainty in a way that tracks actual error likelihood; overconfident wrongness is more harmful than cautious tentativeness. The seventh dimension is pedagogical alignment with course outcomes and disciplinary registers; feedback should cue genre moves and standards recognized by instructors, not generic prose ideals. The eighth dimension is fairness and inclusivity, minimizing disparate error flagging, stereotype reinforcement, and register policing that penalizes multilingual voices. The ninth dimension is linguistic–pragmatic quality, including clarity, tone, and respectful stance that sustains motivation and promotes self-regulation.

Operationalizing these dimensions demands metrics that withstand scrutiny. Correctness and faithfulness can be measured through expert annotation of feedback claims against the student text and canonical sources using binary and graded labels. In error detection subdomains,

precision, recall, and F-scores per error type are appropriate; however, because error distributions are imbalanced and false positives can erode trust, class-balanced metrics and cost-sensitive weighting are advisable. For macro-evaluations, alignment can be estimated by the correlation between AI ratings and double-blind human rubric scores, supplemented by generalizability analysis to partition variance due to raters, tasks, and persons. Faithfulness violations may be coded as minor (imprecise paraphrase), moderate (unsupported inference), or severe (fabricated citation). Diagnostic coverage is quantifiable as the proportion of high-priority issues identified among those independently established by expert raters; prioritization accuracy is captured by the rank correlation between AI issue ordering and expert ordering.

In conclusion, evaluating AI feedback quality is not a peripheral technical task but the linchpin that determines whether automated commentary helps or harms learning. A defensible evaluation program defines quality across correctness, faithfulness, coverage, specificity, actionability, calibration, pedagogical alignment, fairness, and linguistic-pragmatic quality; measures these constructs with mixed methods; feeds results into classroom routines that protect learner agency; and monitors equity and integrity continuously.

References

1. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81–112.
2. Shute, V. J. (2008). Focus on Formative Feedback. *Review of Educational Research*, 78(1), 153–189.
3. Wiliam, D. (2011). *Embedded Formative Assessment*. Solution Tree.
4. Nicol, D., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative Assessment and Self-Regulated Learning: A Model and Seven Principles of Good Feedback Practice. *Studies in Higher Education*, 31(2), 199–218.
5. Hyland, K., & Hyland, F. (Eds.). (2006). *Feedback in Second Language Writing*. Cambridge University Press.
6. Carless, D., & Boud, D. (2018). The Development of Student Feedback Literacy: Enabling Uptake of Feedback. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 43(8), 1315–1325.

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

**Kasimov Feruz Fayzullovi,
PhD, dotsent**

Buxoro davlat pedagogika instituti,
Matematika va informatika kafedrası doktoranti (DSc)

Annotatsiya: Ushbu tezisdá innovatsion yondashuvda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining o'rni, ularning ta'lim, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalardagi amaliy qo'llanilishi tahlil qilinadi. Sun'iy intellektning mashinaviy o'qitish, tabiiy tilni qayta ishlash, ekspert tizimlari va kompyuter ko'rish yo'nalishlari raqamli transformatsiya jarayonlarining asosi sifatida namoyon bo'layotgani yoritiladi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida SI texnologiyalarini joriy etishning ustuvor yo'nalishlari, milliy kadrlar tayyorlash tizimiga integratsiyasi hamda ilmiy-innovatsion infratuzilmani rivojlantirish istiqbollari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, innovatsiya, mashinaviy o'qitish, raqamli transformatsiya, intellektual tizimlar, ta'lim texnologiyalari, avtomatlashtirish.

So'nggi yillarda dunyo miqyosida raqamli iqtisodiyot va ilmiy-texnik taraqqiyotning jadallashuvi sun'iy intellekt texnologiyalarini global innovatsion jarayonlarning ajralmas tarkibiy qismiga aylantirdi. SI texnologiyalari inson tafakkurining ayrim jihatlarini modellashtirish,

ma'lumotlardan o'rganish, murakkab vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish imkonini beruvchi intellektual tizimlar majmuini o'z ichiga oladi.

Bugungi kunda "innovatsiya" tushunchasi faqat yangi mahsulot yoki texnologiyani yaratish bilan cheklanmay, balki mavjud jarayonlarni intellektual optimallashtirishni ham o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt innovatsion rivojlanishning katalizatori bo'lib xizmat qilmoqda. Yevropa Ittifoqi, AQSh, Xitoy va Janubiy Koreya singari davlatlarda SI milliy strategiyalar darajasiga ko'tarilgan bo'lsa, O'zbekistonda ham "Sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish konsepsiyasi (2021–2030)" qabul qilinib, ta'lim, sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi va davlat boshqaruvi tizimlarida intellektual yechimlar joriy etilmoqda.

1. Sun'iy intellektning innovatsion jarayonlardagi mohiyati

Innovatsion jarayon — bu yangilikni yaratish, joriy etish va undan ijtimoiy-iqtisodiy natija olish jarayonidir. Ushbu bosqichlarning har birida sun'iy intellekt muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, ilmiy tadqiqotlar bosqichida SI yordamida katta hajmdagi ma'lumotlarni avtomatik tahlil qilish, gipotetik modellarni sinovdan o'tkazish, eksperimental natijalarni prognozlash imkoniyati paydo bo'ladi.

Ishlab chiqarish jarayonida esa SI asosidagi robototexnika, raqamli egizaklar (digital twins), hamda aqlli sensor tizimlari mahsulot sifati va ishlab chiqarish tezligini sezilarli darajada oshiradi. Innovatsion boshqaruv nuqtai nazaridan esa, SI algoritmlari resurslardan optimal foydalanish, risklarni aniqlash va qaror qabul qilishni avtomatlashtirish orqali inson omilining xatolik ehtimolini kamaytiradi.

2. Ta'lim tizimida sun'iy intellektning innovatsion roli

Ta'lim sohasida SI texnologiyalari ta'lim sifatini oshirish, o'quv jarayonini individuallashtirish va o'quvchi faoliyatini tahlil qilishda keng qo'llanilmoqda. Masalan, **adaptiv ta'lim tizimlari** o'quvchilarning bilim darajasini avtomatik tahlil qilib, moslashtirilgan topshiriqlarni taklif etadi.

Bundan tashqari, **ta'limdagi chat-botlar** va **avtomatik maslahat tizimlari** talabalar bilan interaktiv muloqotni rivojlantirib, ularning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini kuchaytiradi. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida, xususan, informatika yo'nalishlarida SI asosida yaratilgan dasturlar (masalan, Python o'qitish simulyatorlari, AI-kod tekshiruvchilar) ta'limni yanada interaktiv va amaliy yo'naltirilgan shaklga keltirmoqda.

Innovatsion yondashuvda o'qituvchining roli ham o'zgaradi: u bilim manbai emas, balki raqamli muhitni boshqaruvchi va talabaning intellektual yo'l-yo'riqchisiga aylanadi. Shuning uchun SI texnologiyalarini o'qitish jarayoniga joriy etish bilan birga, pedagoglarning "sun'iy intellekt savodxonligi"ni oshirish zarur.

3. Ijtimoiy va inklyuziv innovatsiyalarda sun'iy intellekt

Sun'iy intellekt ijtimoiy sohalarida ham innovatsion yondashuvlar uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. **Inklyuziv ta'lim** va **inklyuziv turizm** yo'nalishlarida AI texnologiyalari imkoniyati cheklangan shaxslar uchun qulay muhitni ta'minlashda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Masalan, nutqni tanish (speech recognition) va tasviri tahlil qilish (image recognition) asosidagi dasturlar eshitish yoki ko'rishida nuqsoni bo'lgan fuqarolarga axborotga erkin kirish imkonini bermoqda. Shuningdek, avtomatik tarjima tizimlari, virtual gidlar va chatbot yordamchilari turizmida inklyuziv xizmatlarni kengaytiradi.

Bu yo'nalishdagi innovatsion yondashuvning asosiy tamoyili — texnologiya orqali ijtimoiy tenglikni ta'minlashdir. Shu sababli SI nafaqat texnik, balki insonparvar innovatsiya sifatida ham ko'rilmogda.

4. Milliy miqyosda SI texnologiyalarini rivojlantirish istiqbollari

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlariga muvofiq, respublika miqyosida AI markazlari, laboratoriyalar va ta'lim dasturlari tashkil etilmoqda. 2024 yildan boshlab bir qator universitetlarda "Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili" yo'nalishi bo'yicha bakalavr va magistr dasturlari joriy etildi.

Bundan tashqari, Buxoro viloyatida “AI for Education” loyihasi doirasida o‘quv jarayonini avtomatlashtirish va intellektual tahlil tizimlari yaratish bo‘yicha amaliy ishlar olib borilmoqda. Ushbu tajriba O‘zbekistonning raqamli ta’lim strategiyasida muhim o‘rin tutadi.

Yaqin istiqbolda SI texnologiyalarini mahalliy ishlab chiqish uchun **milliy superkompyuter klasterlari, ma’lumotlar markazlari (Data Centers) va ochiq kodli platformalarni** yaratish zarur. Bu ilmiy tadqiqotlar, startaplar va sanoat uchun yagona innovatsion ekotizimni shakllantiradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari innovatsion taraqqiyotning strategik omiliga aylanmoqda. Ularning joriy etilishi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki ta’lim sifatini, boshqaruv tizimlarining shaffofligini va ijtimoiy inklyuzivlikni mustahkamlaydi.

O‘zbekiston sharoitida SI texnologiyalarini keng joriy etish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

Pedagog va mutaxassislar uchun sun’iy intellekt bo‘yicha o‘quv dasturlarini kengaytirish;

Mahalliy AI startaplarini qo‘llab-quvvatlash va ularni xalqaro bozorlarga olib chiqish;

Davlat xizmatlarida intellektual qaror qabul qilish tizimlarini yaratish;

Inkluziv ta’lim va turizmga AI asosida maxsus yechimlarni rivojlantirish.

Demak, innovatsion yondashuvda sun’iy intellekt texnologiyalari nafaqat texnik taraqqiyot vositasi, balki jamiyatni yangi raqamli bosqichga olib chiqadigan intellektual poydevordir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmatov I., G‘ulomov S. **Raqamli iqtisodiyot va sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanish tendensiyalari** // *Axborot texnologiyalari va innovatsion rivojlanish* jurnali. – Toshkent: TATU, 2023. – №2. – B. 15–22.

2. Abdullayev A. A. **Sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim tizimiga integratsiyalash muammolari va istiqbollari** // *Ta’limda raqamli transformatsiya* ilmiy jurnali. – Toshkent, 2022. – №1. – B. 30–36.

3. Russell, S. & Norvig, P. **Artificial Intelligence: A Modern Approach**. – 4th ed. – Pearson, 2021. – 1152 p.

4. OECD. **The Impact of Artificial Intelligence on Innovation**. – Paris: OECD Publishing, 2021. – doi:10.1787/c9ed6f4a-en

5. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. **The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies**. – New York: W. W. Norton & Company, 2014. – 320 p.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA KREATIV FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISH

Adizova Nigora Baxtiyorovna

BuxDPI Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi professori
pedagogika fanlari doktori (DSc)

Muqimova Gulruh Ilyos qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti
2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlash hamda ularni bunga jalba etish ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, kreativ fikrlash haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kreativlik, PIRS, innovatsiya, ijodkorlik, ta’lim jarayoni, shaxsiy rivojlanish, pedagogik kompetensiya, kreativ fikrlash.

KIRISH. Hozirgi kunga kelib, xalqaro baholash dasturlari ta'limda muhim o'rin egallamoqda. PIRLS , TIMSS, EGMA , EGRA, TALIS va boshqalar. PIRLS (inglizcha: Progress in International Reading Literacy Study') — bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Tadqiqot davriy ravishda – har besh yilda bir marta o'tkaziladi va hozirgacha besh marta: 2001, 2006, 2011, 2016 va 2021-yillarda o'tkazilgan.

PIRLS o'qish ta'limini takomillashtirish uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Davlatlar PIRLS dan quyidagi maqsadlarda foydalanadilar:

Global miqyosida ta'lim tizimi darajasidagi yutuqlarning tendensiyalarini kuzatib borish;

Yangi yoki qayta ko'rib chiqilgan ta'lim siyosatining ta'sirini kuzatib borish;

Ta'limning zaif nuqtalarini belgilash va o'quv islohotini amalga oshirish;

PIRLS ma'lumotlarini tadqiq va tahlil qilish orqali o'qitish va o'qishni takomillashtirish;

Adolatlilikni kuzatish yoki qo'shimcha sinflarda o'quvchilarni baholash kabi tegishli ishlarni olib borish; O'qishni va o'qitishni o'rganish.

PIRLS loyihasi Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA –International Association for the Evaluation of Educational Achievement) shafeligida yaratilgan. Xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish uchun Chestnut Hill (Massachusetts, AQSh) Boston kolleji mas'ul hisoblanadi. Xalqaro tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Gamburgdagi (Germaniya) ma'lumotlar markazida amalga oshiriladi. O'zbekistonda ushbu tadqiqot O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi (Wayback Machine saytida 2022-06-30 sanasida arxivlangan) tomonidan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivolanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir. Tadqiqot doirasida asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilgan.

O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi. PIRLS tadqiqotida o'quvchilarning dars vaqtida va maktabdan tashqari vaqtlarida o'qishini ikki turi baholanadi:

O'quvchining adabiy tajribasini baholash maqsadida o'qish;

Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish maqsadida o'qish.

Tadqiqot qoidalariga muvofiq, badiiy va informatsion matnlarni o'qiyotganda o'qish qobiliyatining to'rtta guruhi baholanadi:

Aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;

Xulosalarni shakllantirish;

Ma'lumotlarni talqin va sintez qilish;

Mazmuni, til xususiyatlari va matn tuzilishini tahlil qilish va baholash.

Tadqiqotdagi matnlar murakkabligiga ko'ra, o'rtacha 500 dan 800 tagacha, o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasi past bo'lgan mamlakatlar uchun 400–500 ta, ePIRLSda esa, taxminan 1000 ta so'zdan iborat bo'ladi. Matnning mazmuni 9-10 yoshdagi o'quvchilarga mos, ayrim madaniyatlarga juda xos bo'lgan mavzulardan chetlashgan, shuningdek, qiziqarli hamda o'quvchiga unchalik tanish bo'lmaydi

XULOSA Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, o'quvchilarda kreativ faollikni shakllantirish ularning kelajak hayotlarida qoqilmaslik, har sohada ilg'or bo'lishlari, yaratuvchi shaxs bo'lishlari uchun poydevor bo'la oladi. PIRLS xalqaro baholash dasturida axborot matni yoki hikoya, ertaklar tanlab olinadi. o'quvchilarga chiroyli ohangda o'qib beriladi. Ular diqqat bilan tinglaydilar so'ng ertak, hikoya yuzasidan tuzilgan qiziqarli topshiriqlarni bajaradilar. Shu zaylda ular PIRLS xalqaro baholash dasturida ishtirok etib, yuqori o'rinlar egallashga tayyorlanadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Adizova, N., & Mohinur, U. (2023, February). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA IJTIMOIIY KO 'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. In E Conference Zone (pp. 28-31).

2. Gilford, J. P. *The Nature of Human Intelligence*. New York: McGraw-Hill, 1967.

3. Torrance, E. P. *Creativity in the Classroom: What Research Says to the Teacher*. Washington, DC: NEA, 1995.

Тест креативности Торренса. Диагностика творческого мышления <http://psycabi.net/testy/577-test-kreativnosti-torrensa-diagnostika-tvorcheskogo-myshleniya>.

MODERN APPROACHES AND INNOVATIVE EXPERIENCES IN INFORMATIZED EDUCATION

Juraeva Makhliyo Rashidovna

Doctoral student of the Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract: This article examines the scientific and methodological foundations of integrating culinary and sewing subjects with the English language. The advantages of teaching professional disciplines through foreign language instruction based on the CLIL (Content and Language Integrated Learning) approach are analyzed, focusing on the development of students' professional and communicative competencies. The study also discusses the main challenges of integrated teaching and presents scientifically grounded solutions to improve its effectiveness.

Keywords: technological education, culinary arts, sewing, English language, integration, CLIL, professional competence, innovative teaching methods.

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-методические основы интеграции дисциплин «Кулинария» и «Швейное дело» с английским языком. Проанализированы преимущества обучения профессиональным предметам на иностранном языке на основе методики CLIL (Content and Language Integrated Learning), а также её влияние на формирование профессиональных и коммуникативных компетенций обучающихся. Кроме того, выявлены основные проблемы интегрированного обучения и предложены научно обоснованные пути их решения.

Ключевые слова: технологическое образование, кулинария, швейное дело, английский язык, интеграция, CLIL, профессиональная компетентность, инновационные методы обучения.

Annotatsiya: Mazkur maqolada pazandachilik va tikuvchilik fanlarini ingliz tili bilan integratsiyalashning ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. CLIL (Content and Language Integrated Learning) metodikasi asosida kasbiy fanlarni xorijiy til orqali o'qitishning afzalliklari, o'quvchilarda kasbiy va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, integratsiyalashgan o'qitish jarayonida uchraydigan muammolar hamda ularning samarali yechimlari ilmiy asosda bayon etilgan.

Kalit so'zlar: texnologik ta'lim, pazandachilik, tikuvchilik, ingliz tili, integratsiya, CLIL, kasbiy kompetensiya, innovatsion metod.

In the context of globalization and digital transformation processes, one of the main tasks of the educational system is to train professionals who are competitive in the international labor

market, who are fluent in foreign languages. In the direction of technological education, this need is especially urgent, and the availability of knowledge of English in such practical areas as cooking and sewing significantly increases the professional potential of a specialist.

In this context, integrated teaching with English is an important factor that serves students to master professional terminology, foreign literature and international standards. This process requires the use of the CLIL approach, communicative method and innovative technologies in education.

1. Theoretical foundations of integrated education

Integrated education is the process by which several subjects are taught in a coherent way, both in content and methodically. In education under the CLIL concept (Content and Language Integrated Learning), the student not only acquires professional knowledge, but also expresses this knowledge through the medium of English. This approach forms the professional-language competence of students. For example, when cooking Techniques, Food Safety, Kitchen Equipment are passed on in English in a culinary direction, the reader learns to be able to express each practical process terminologically correctly. And in the sewing direction, the professional process is analyzed in English through topics such as “Fabric Types”, “Design Sketching”, “Sewing Process”.

2. Modern methods in integrated teaching

In addition to CLIL, the use of projective Teaching (Project-based learning), role-playing (Role-play), case study, as well as interactive methods increase the effectiveness of integrated learning.

For example, in cooking classes on the topic “International Cuisine Project”, students develop a recipe for foreign dishes in English and defend it in the form of a presentation. And in the sewing direction, the “Fashion Show Presentation” project allows students to base design ideas in English and present a model.

Such methods develop students' skills of creative thinking, independent work, and speech activity, and also allow the application of a foreign language in a real professional context. For example, in cooking classes on the topic “International Cuisine Project”, students develop a recipe for foreign dishes in English and defend it in the form of a presentation. And in the sewing direction, the “Fashion Show Presentation” project allows students to base design ideas in English and present a model.

Such methods develop students' skills of creative thinking, independent work, and speech activity, and also allow the application of a foreign language in a real professional context.

3. Problems encountered in integrated education

There are a number of systemic problems in the integrated teaching process:

- the level of knowledge of professional science teachers in English is not enough;
- National training and methodological manuals on the CLIL methodology are poorly developed;
- insufficient resources for the use of English in practical training;
- students have low motivation compared to learning a foreign language. There are a number of systemic problems in the integrated teaching process:

- the level of knowledge of professional

4. Scientifically based solutions to problems

To eliminate problems, it is advisable to carry out the following measures:

* involvement of technological education teachers in advanced training courses in CLIL methodology;

* creation of bilingual terminological dictionaries and electronic platforms related to the field of cooking and sewing;

• the use of multimedia tools (videolesson, interactive tests, simulation programs) in practical training;

* increase interest in language learning in students through motivational games and professional English language choices.

These measures serve to improve the quality of Education, form the communicative competence of students and strengthen professional knowledge.

The integration of cooking and sewing with English in the direction of technological education is of strategic importance in today's educational process. The educational process, organized on the basis of the CLIL methodology, not only deepens professional knowledge, but also makes it possible for students to think in a foreign language, communicate and learn international experience in their field.

The success of integrated education directly depends on the professional and linguistic potential of teachers, the quality of educational materials and the degree of practical implementation of innovative approaches.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dell Hymes. Foundations in Sociolinguistics. The international behavioural and social sciences library. Classics from the Tavistock Press. P. 216
2. CANALE, MICHAEL, Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing , Applied Linguistics, 1 (1980) p.1
3. Tom Hutchinson and Alan Waters Excerpt. Cambridge University Press 978-0-521-31837-2 - English for Specific Purposes: A Learning-centred Approach.
4. David Nunan. Task-Based Language Teaching. December 2004
5. Jack C. Richards, Theodore S. Rodgers Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press
6. Catherine Walter and Michael Swan "The Good Grammar Book" Oxford University Press, 2001 – P. 220
7. Jo'rayeva M.R. Kompetensiya, kommunikativ kompetensiya atamalarining ifodalanishi 166 bet Xorazm ma'mun akademiyasi axborotnomasi –4/3-2023
8. Juraev Akmal Razzokovich , Juraeva Mahliyo Rashidovna The Importance of Professional Competence Along with Personal Maturity to Harmonize All the Innovations in Society Excellencia: international multi-disciplinary journal of education Volume 02, Issue 04, 2024 ISSN (E): 2994-9521 <https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje>
9. Juraeva Makhliyo Rashidovna. Representation of a symbol in intercultural communication. Tilning leksik-semantik tizimi, qiyosiy tipologik izlanishlar va adabiyotshunoslik muammolari XIV. Buxoro-2023
10. Jo'rayeva Mahliyo Rashidovna. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy faoliyatiga doir ingliz tilidagi kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish. "Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnali 7(15)2024
11. Juraev A., & Juraeva, M. Methodological importance of developing students' communicative competence in english. в theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences (Т. 3, Выпуск 20, сс. 100–104). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14128205>
12. Jo'rayeva Mahliyo Rashidovna. Talabalarini kasbiy faoliyatiga oid ingliz tilidagi kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari. "PEDAGOGIK MAHORAT " ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2025, № 3. 216 bet

XALQ ERTAKLARI ASOSIDA O‘QUVCHILARDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Adizova Nodira Baxtiyorovna

Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori.

Buxoro davlat pedagogika instituti

Nematova Malika Hikmatovna

Buxoro davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq ertaklari asosida o‘quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari tahlil etilgan. Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida xalq og‘zaki ijodi namunalaridan samarali foydalanish o‘quvchilarning tafakkur doirasini kengaytirish, ijodiy yondashuvni shakllantirish va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg‘usini kuchaytirishda muhim omil sifatida qoraladi.

Kalit so‘zlar: xalq ertaklari, kreativ fikrlash, innovatsion usullar, pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar, raqamli ta‘lim, ijodiy tafakkur, milliy qadriyatlar, o‘quvchi faoliyati.

Kirish: Bugungi globallashuv davrida ta‘lim tizimi o‘quvchilarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirishni eng muhim vazifa sifatida ilgari surmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirish, ularni yangicha yondashuv va fikrlash madaniyatiga o‘rgatish jarayonida milliy qadriyatlar va xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq ertaklari – xalqning dunyoqarashi, ma‘naviy boyligi va hayotiy tajribasini aks ettiruvchi o‘lmas manbadir. Ertaklar orqali o‘quvchi nafaqat ezgulik, mardlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarini o‘zlashtiradi, balki voqealarni tahlil qilish, sabab-oqibatni anglash, muammoga noodatiy yechim topish kabi ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini ham egallaydi. Shu boisdan xalq ertaklarini o‘qitish jarayonida innovatsion metodlardan — interaktiv o‘yinlar, muammoli topshiriqlar, raqamli ta‘lim platformalari va ijodiy loyiha faoliyatidan foydalanish o‘quvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Metodlar: Hozirgi zamon ta‘lim tizimida pedagoglarning ijodiy fikrlashi eng dolzarb muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun kreativ tafakkur nafaqat bilim berish jarayonining samaradorligini oshirish, balki o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otish, ularni faol fikrlashga yo‘naltirish va dars jarayonini innovatsion ruhda tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kreativ fikrlash o‘qituvchiga mashg‘ulotlarni interaktiv va jozibali shaklda tashkil etish, bolalarning diqqatini jalb etish, turli pedagogik vaziyatlarga yangicha yondashuv topish hamda an‘anaviy metodlardan farqli, original yechimlarni yaratish imkonini beradi. Bu jarayonda xalq og‘zaki ijodi, xususan, ertak va hikoyalarning o‘rni beqiyosdir. Ular o‘qituvchining ijodiy salohiyatini rivojlantirish, pedagogik tafakkurini boyitish va kasbiy kompetensiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ertak va hikoyalar insoniyatning ma‘naviy, axloqiy hamda estetik tarbiyasida qadimdan muhim o‘rin tutib kelgan bo‘lib, ular nafaqat bolalar, balki kattalar, ayniqsa, pedagoglar uchun ham ijodiy fikrlashni shakllantiruvchi samarali vosita hisoblanadi. Ertaklarning asosiy o‘ziga xosligi ularning syujeti tasavvur, fantaziya va ramziy ma‘nolarga tayanishidadir. Unda qahramonlar murakkab sinovlardan o‘tib, maqsad sari intilish jarayonida qat‘iyat, sabr-toqat va ezgulik g‘oyalarini ifodalaydilar. Shu bois xalq ertaklari inson tafakkurini faollashtirish, mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘z faoliyatida ertak va hikoyalardan ikki yo‘nalishda foydalanishlari mumkin: birinchidan, ularni o‘quvchilarning ma‘naviy-estetik tarbiyasida didaktik material sifatida qo‘llash; ikkinchidan, shaxsiy ijodiy salohiyatni rivojlantirish vositasi sifatida foydalanish. Ertaklarni o‘qish, tahlil etish va mazmunini zamonaviy pedagogik jarayonlar bilan bog‘lash orqali o‘qituvchilar voqealarga tanqidiy va ijodiy nigoh bilan qarash,

muammolarga noodatiy yondashish hamda yangi pedagogik g'oyalarni shakllantirish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Masalan, "Zumrad va Qimmat" ertagidagi ikki qahramon hayot yo'lining turlicha kechishini o'rganish orqali o'qituvchi adolat, mehnatsevarlik va sabab-oqibat qonuniyatlarini anglab yetadi. Shu asosda ertakdagi g'oyaviy mazmunni zamonaviy ta'lim metodlari bilan uyg'unlashtirish o'qituvchiga yangi pedagogik yondashuv va innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Xulosa: Ertak va hikoyalarga asoslangan yondashuv o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini kengaytiradi, darslarni interaktiv shaklda olib borish, o'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlashni shakllantirish imkonini yaratadi. Shuningdek, bu yondashuv milliy madaniyat va qadriyatlarga asoslangan ta'lim mazmunini rivojlantirish, o'quvchilarni ma'naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Ertak va hikoyalarga asoslangan innovatsion pedagogik yondashuvlar ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning ijtimoiy va ijodiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda o'qituvchilarning kasbiy mahoratini mustahkamlashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bois kelgusida ushbu yo'nalishda metodik tavsiyalar ishlab chiqish, amaliy tajribalarni keng joriy etish va raqamli ta'lim vositalari bilan uyg'unlashtirish ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qosimov, N. (2010). Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun innovatsion metodikalar. Toshkent: O'zbekiston Pedagogika nashriyoti.
2. Karimov, S. (2015). Kreativ tafakkur va pedagogik metodlar. Toshkent: Milliy nashriyot.
3. Yusupov, M. (2018). Ertak va hikoya orqali ta'lim jarayonini yangilash. Samarqand: O'zbekiston Ta'lim nashriyoti.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2020). Boshlang'ich ta'lim metodikasi. Toshkent: Fan.
5. Karimov, I. (1997). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat.
6. Propp, V. (1928). Morphology of the folktale. Austin: University of Texas Press.
7. Bettelheim, B. (1976). The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. New York: Knopf.
8. Uzbek xalq ertaklari. (2010). O'n ming tangalik boltalar. Toshkent: Adabiyot.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA SINERGETIK YONDASHUVNING DIDAKTIK ASOSLARI

Abdullayeva Feruza Nurillayevna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya. Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darsligida berilgan matnlar tahlilida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilar lug'atini rivojlantirish, nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash, grammatik jihatdan to'g'rilikni shakllantirish ravon nutqni tuzish usullarini o'zlashtirish, axloqiy xususiyatlarni tarbiyalashi lozim. Mazkur maqolada shu haqda so'z yuritamiz.

Kalit so'zlar. sinergetik yondashuv, integratsiya, badiiy asar, boshlang'ich ta'lim, o'qish darsi, o'quvchi faolligi, o'zaro ta'sir, hamkorlikda o'qitish, innovatsion metodlar, mantiqiy tafakkur, individual yondashuv, didaktik tamoyillar, ta'lim sifati.

Аннотация. Анализируя тексты, представленные в учебнике по чтению для начальной школы, учащиеся должны развивать словарный запас, развивать звуковую

культуру речи, формировать грамматическую грамотность, овладевать приёмами построения беглой речи, воспитывать нравственные качества посредством использования новых педагогических технологий. Об этом и пойдет речь в данной статье.

Ключевые слова. синергетический подход, интеграция, художественное творчество, начальное образование, урок чтения, активность учащихся, взаимодействие, совместное обучение, инновационные методы, логическое мышление, индивидуальный подход, дидактические принципы, качество образования.

Annotation. In the analysis of texts given in the primary school reading literacy textbook, students should develop their vocabulary, cultivate the sound culture of speech, form grammatical correctness, master the methods of constructing fluent speech, and cultivate moral qualities through the use of new pedagogical technologies. This is what we will talk about in this article.

Keywords. synergistic approach, integration, artistic work, primary education, reading lesson, student activity, interaction, collaborative learning, innovative methods, logical thinking, individual approach, didactic principles, quality of education.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim jarayonini takomillashtirish, o'quvchilarning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida badiiy asarlar orqali o'quvchilarning dunyoqarashi, estetik didi va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirish zaruriy vazifa hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ta'limda zamonaviy yondashuvlardan biri bo'lgan sinergetik yondashuv alohida ahamiyatga ega.

Sinergetik yondashuv ta'lim jarayonida turli fanlar, g'oyalar va metodlarning o'zaro uyg'unlashuvini ta'minlab, o'quvchining shaxs sifatida kompleks rivojlanishiga xizmat qiladi. Badiiy asarlarni o'rgatishda ushbu yondashuvdan foydalanish, o'quvchilarni nafaqat matn mazmunini tushunishga, balki uni his etish, tahlil qilish va hayotiy tajriba bilan bog'lashga o'rgatadi.

Boshlang'ich sinflarda badiiy asarlarni o'qitishda sinergetik yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilarning individual qobiliyatlarini ochish, o'qish darslarini qiziqarli, interfaol va ijodiy jarayonga aylantirish mumkin. Ushbu tadqiqotda sinergetik yondashuvning nazariy asoslari, uning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati hamda badiiy asarlarni o'rgatishdagi samarali usullari tahlil qilinadi.

XX asrda bir qator yangi nazariy va amaliy fanlar kashf etildi. Ular: nisbiylik nazariyasi, kvant mexanikasi, molekulyar genetika, atom va termoyadro energetikasi, reaktiv aviatsiya, kosmonavtika, mikro – megafizika, sun'iy sentetik materiallar kimyosi, kibernetika – informatika, informatsion texnologiyalar, sinergetika. Sinergetika XX asrning to'rtinchi choragida ko'zga ko'rina boshladi. Sinergetikaning asoschisi Nobel mukofotining lauriyati, Belgiyalik fizik – kimyogar Ilya Prigojindir. Sinergetika atamasi qadimgi yunon tilidan kelib chiqqan bo'lib, birgalik, birlashgan xolda, hamkorlik, ko'maklashish, ishtirokchilik yoki ko'maklashuvchi, yordam beruvchi degan ma'nolarni anglatadi. Mazkur atamaning qo'llash izlarini isixazm – Vezantiyadagi mistik oqim faoliyatidan ham topish mumkin. U ilmiy tadqiqotlardan ko'pincha muvofiqlashtirilgan xarakat, o'zliksiz xamkorlik, birgalikda foydalanish, degan ma'nolarda qo'llaniladi. 1973 yil nemis olimi G. Xaken o'z –o'zini tashkil etish muammolariga bag'ishlangan birinchi konfirensiyada nutq so'zlagan yil sinergetikaning tug'ulgan yili hisoblanadi.

G. Xaken “Sinergetika” asarida u ko'pgina fanlarda – astralogiyadan tortib to sotsiologiyagacha – tizim alohida qismlarning birlashishi makrspkopik tuzulmalar yoki funksiyalarga olib kelinishini kuzatish mumkinligini qayd etadi. Sinergetika o'zining hozirgi xolatida tizim tuzulmalari yoki funksiyalari makro darajada dramatik o'zgarishlarni boshdan kechirayotgan vaziflarga e'tiborni qaratadi. Jumladan, kichik tizimlar yoki qismlar o'z–o'zini tashkil etish jarayonlariga to'la bog'liq bo'lgan o'zgarishlarni qanday amalga oshiradilar, degan savol uni ko'proq qiziqtiradi. Tartibsizlik xolatidan tartibli xolatga o'tishda bu tizimlarning barchasi o'zini o'xshash tarzda tutishi ajablanarli hol bo'lib tuyuladi.

Xaken yangi fanni nima uchun “sinergetika” deb nomlaganini quyidagicha tushuntiradi. Birinchidan, unda “makroskopik darajada tuzilma va tegishli faoliyatni vujudga keltiradigan ko‘plab kichik tizimlarning birgalikdagi faoliyati tadqiq qilinadi”. Ikkinchidan, tizimlarning o‘z – o‘zini tashkil etish umumiy tamoyillarini topishga u turli fanlarni jalb etadi. Olimning fikricha, turli tabiatli tizimlarning bir xil o‘z – o‘zini tashkil etish tamoyillari mavjud, demak, tabiiy va ijtimoiy jarayonlarning umumiy aniqlovchilarini topish to‘g‘risida so‘z yuritish lozim. Sinergetika aynan mana shu umumiy aniqlovchilarni topishga yo‘naltirilgan. Sinergetika o‘z – o‘zini tashkil etish, stixiyali, strukturogenез, chiziqsizlik, ochiq tizimlar singari asosli so‘zlar yordamida tavsiflanadi. Sinergetika ochiq, ya‘ni tashqi muhit bilan modda, energiya va axborot almashuvchi tizimlarni o‘rganadi. Dunyoning sinergetik manzarasida ko‘pvariantlilik va qaytarilmaslikka asoslangan shakllanish xukm suradi. Borliq va shakllanish bir tushunchaga birlashadi. Vaqt yaratadi yoki boshqacha qilib aytganda, konstruktiv funksiyani bajaradi. Sinergetika ilmi fizika, kimyo, biologiya, sotsiologiyaga o‘xshagan maxsus fan bo‘lmay, shu fanlarda uchraydigan o‘z – o‘zidan tashkillanish ilmidir. Sinergetikaning mohiyati shundan iborat. Ilgari jonli va jonsiz tabiatlar orasidagi farq mutloqlashtirilar edi, ular bir – biriga zid deb qaralar edi. Endi ma‘lum bo‘ldiki, ular orasidagi umumiylik moddiylikkina emas, balki dialektika qonunlaridan tashqari ba‘zi qonunlarning baravar hukmronligida bo‘lib chiqdi. Masalan, o‘z – o‘zidan tashkillanish qonuniyati fizika –yu biologiyada ham, jonivorlar to‘dasi – yu odamlar jamiyatida ham bir xil ekan. Sinergetikaning asosiy masalalaridan biri termodinamika bilan evolyusion nazariya orasidagi kelishmovchilik muammosi bo‘ldi. Gap shundaki, vaqt o‘tishi bilan termodinamikaning ikkinchi qonuni bo‘yicha sistema rivojlanmasdan so‘nib boradi, ayni shu paytda darvinizm ta‘limoti bo‘yicha sistema rivojlanib boradi.

Sinergetika fani bu ziddiyatni hal qildi. Sinergetika fizika, biologiya va sotsiologiyaga qaraganda umumiyroq fan. Lekin dialektika, falsafa ilmi sinergetikaga qaraganda yanada umumiyroq. Sinergetika hech vaqt falsafa fani darajasigacha ko‘tarila olmaydi. Chunki, sinergetikaning asosiy ob‘ekti bo‘lgan o‘z – o‘zidan tashkillanish bir tomondan dialektika qonuniyatiga, ziddiyat qonuniga bo‘ysunadi, ikkinchi sinergetika falsafa singari bilish nazariyasi, dunyoqarashi, ob‘ek – sub‘ek muammolari bilan shug‘ullanmaydi. Darhaqiqat, materiya – ong, moddiylik – ma‘naviylik, yaxshi – yomon, eski- yangi, progress – regress, e‘tirof – inkor, miqdor – sifat kabi ziddiyatlar sinergetika doirasiga sig‘maydi –da dialektika mazmuniga kiradi. Sinergetika har bir narsani sistema deb qaraydi. Sistemani ikki toifaga ajratadi: biri – yopiq sistema, ikkinchisi – ochiq sistema. Olamdagi jonsiz sistemalar yopiq, jonli sistemalar ochiq deb xisoblanadi. O‘z – o‘zidan tashkil topish, tashkillanish, asosan, ochiq sistemaga taalluqli deyiladi. Sinergetikada bu masala tartiblilik va tartibsizlik, chiziqlilik va chiziqsizlik, barqarorlik va beqarorlik, vaqtning orqaga qaytmasligi va qaytishi, befurkatsiya va fluktuatsiya, energiya va entropiya, sababiyat va oqibat, qonuniyat va tasodif, tabiat va jamiyat munosabatlari misollarida bayon etiladi. Sinergetikaning mazmuni shu masalalardan iborat. “Sistema” so‘zi grekcha bo‘lib “butun”, “qo‘shma”, “birlashma”, “yig‘ma”, “uyushma” ma‘nolarini anglatadi. Bu oddiy yig‘inda emas, balki o‘zaro bog‘lanishda va o‘zaro ta‘sirida bo‘lgan qismlardan, elementlardan tashkil topgan majmuadir.

Sinergetik yondashuv ta‘lim faoliyatida o‘z-o‘zini tarbiyalash, o‘zini o‘zi tashkil etish va o‘zini o‘zi boshqarish ustunligiga asoslanadi va o‘z-o‘zini ochib berish va takomillashtirish, o‘z-o‘zini anglash maqsadida mavzuga ta‘sirni rag‘batlantirish yokirag‘batlantirishdan iborat. Shunday qilib, “pedagogik sinergetika” pedagogik bilimlarning yangi yo‘nalishi paydo bo‘ldiki, bu ta‘lim tizimlarini o‘z-o‘zini tashkil etish va rivojlantirish qonuniyatlari asoslanadi. Pedagogik sinergetika o‘zini o‘zi aniqlash va shaxsni rivojlantirish muammolarini rivojlanishiga ochiqlik, birgalikdagi ijod vao‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilganlik nuqtai nazaridan yangicha yondashishga imkon beradi. G.M. Kojaspirova “sinergetika” tushunchasi “ta‘lim” tushunchasiga juda yaqin (yunon tilidan tarjima qilinganda “birgalikdagi harakat”, “hamkorlik” degan ma‘noni anglatadi). Dunyoni sinergetik anglash insonni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega: sinergetik fikrlash usuli ochiqlik, dialogizm va muloqot bilan ajralib turadi . Sinergetika ota-onalarni

virtual-pedagogik jarayonning sub'ekti sifatida inson hayotining eng murakkab ichki qonuniyatlarini o'rganishga yo'naltiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

23. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik-milliy g'oyamizning poydevoridir. -Toshkent-2021.

24. Daminov.O.O. Kasbiy pedagogika 2018 yil.

25. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Bayoz, 2022. – 304 b.

26. Abdullayeva F. Ta'lim tizimi sifatini oshirishda pisa va timss kabi xalqaro tadqiqotlarning roli //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

27. Nurillayevna A. F. Teaching Scientific Popular Articles in Mother Nili and Reading Literacy Courses //European journal of innovation in nonformal education. – 2022. – Т. 2. – №. 3. – С. 47-50.

28. Abdullayeva F. Methodological possibilities of organization of primary school technology lessons with pedagogical technologies //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

29. Nurullayevna, A. F. (2022). Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ilmiy ommabop maqolalarni o'rgatish. *barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali*, 2(4), 406-409.

30. Курбанова, Ш. Н., Абдуллаева, Ф., & Очилова, Г. О. (2021). Педагогическая технология–целостная система образовательного процесса. *новые педагогические исследования: сборник статей IV*, 20.

31. Qurbonova S. N., Abdullayeva F. Tarbiya darslarida interfaol metodlardan foydalanish //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 1030-1035.

32. Абдуллаева, Ф. Н. (2022). Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ilmiy-ommabop maqolalarni o'rgatishning metodik imkoniyatlari: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.034> Abdullayeva Feruza Nurilloevna Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (9), 243-246.

33. Abdullayeva Feruza, N. (2022). Start Methodological Options for Teaching Scientific and Popular Articles in First Grade Mother Tongue and Reading Literacy Classes. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, 6(6), 1433-1436.

34. Nurilloevna, A. F. (2022). General Structure of Teaching Courses of Popular Scientific and Artistic Articles on the Theme of the Seasons of the Year. *Web of Scholars: Multidimensional Research Journal*, 1(6), 1-5

35. Nurillayevna, A. F. (2023). Use of new pedagogical technologies in mother language and reading literacy lessons. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(5), 5-9.

36. Nurillayevna, A. F., & Muhammadjonovna, S. E. (2023). Ona Tili Va

37. O'qish Savodxonligi Darslarida Matn Ustida Ishlashda Pirls Topshiriqlaridan Foydalanish. *Academic Integrity and Lifelong Learning (France)*, 215-219.

38. Nurillayevna, A. F., & G'anijonovna, Q. M. (2023). Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish. *Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects (Spain)*, 181-184.

39. Abdullayeva, F. (2023). Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ilmiy ommabop maqolalarni o'rgatish. *центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 28(28).

TEKNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA STEAM- TA'LIM ASOSIDA INTEGRATSION YONDASHUVNING SAMARADORLIGI

Jo'rayeva Dilnoz Raxmidinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil
izlanuvchisi, Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Ubaydulloyeva Husnida Jo'rabek qizi

Maktabgach avá boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4BT-23 guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada texnologiya fanini o'qitishda STEAM- ta'lim yondashuvining ahamiyati, uning fanlararo integratsiya bilan bog'liqligi va o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, maqolada integratsion yondashuv asosida darslarni tashkil etishning samarali metodlari, pedagogik innovatsiyalar va o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Steam-ta'lim, fanlararo integratsiya, loyihaviy o'qitish, ijodiy tafakkur, pedagogik innovatsiya, raqamli texnologiyalar.

Bugungi kunda ta'lim tizimidagi eng dolzarb muammolardan biri — o'quv jarayonini zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirish, yoshlarni murakkab dunyo sharoitida ijodiy va mantiqiy fikrlay oladigan shaxslar qilib tarbiyalashdir. Xususan, texnologiya fani maktab ta'limi tizimida amaliy ko'nikmalar, muhandisona tafakkur va innovatsion fikrlashni rivojlantirishda ajralmas o'rin tutadi. Shu jihatdan STEAM-ta'lim modeli — fanlararo integratsiya, loyiha faoliyati va raqamli resurslardan foydalanishni birlashtirib, texnologiya ta'limini samarali darajaga olib chiqish vositasi sifatida qaraladi. Ushbu maqola STEAM asosida integratsion yondashuvning nazariy asoslarini va o'quv jarayonidagi samaradorligini mavhum va amaliy jihatdan tahlil qiladi.

STEAM-ta'lim — ilmiy (Science), texnologik (Technology), muhandislik (Engineering), san'at (Art) va matematik (Mathematics) yo'nalishlarini birlashtirgan integratsion ta'lim modelidir. Ushbu modelning nazariy asosi shundaki, real hayotdagi muammolar ko'pincha bitta fan doirasiga sig'maydi; ularni hal etish uchun fanlararo bilim va ko'nikmalarining uyg'unligi talab etiladi. Pedagogik nazariyalar — tajriba asosidagi o'rganish (J. Dewey), faoliyat nazariyasi (P. Galperin), rivojlanishning ijtimoiy-madaniy yondashuvi (L. Vygotskiy) — STEAM yondashuvining poydevorini tashkil etadi. STEAM ta'limi o'quvchilarda muammolarni tizimli ravishda tahlil qilish, eksperiment o'tkazish, dizayn qilish va natijani ijodiy ifoda etish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Texnologiya fanini STEAM asosida o'qitishning asosiy maqsadi — o'quvchida amaliy va nazariy bilimlarni birlashtirib ishlata olish, muhandislik-texnik fikrlashni rivojlantirish hamda estetik va ijtimoiy jihatlarni inobatga olgan holda mahsulot yaratish ko'nikmasini shakllantirishdir. Vazifalar quyidagilardan iborat:

1. Fanlararo bog'liqliklarni o'rnatish va dars mazmunini hayotiy muammolar asosida tashkil etish;
2. Loyiha va muammoli metodlar yordamida amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash;
3. Raqamli va multimedia vositalaridan foydalanish orqali o'quv jarayonini interfaol qilish;
4. Talaba (o'quvchi) markazli yondashuvni tatbiq etish — mustaqil izlanish va jamoaviy hamkorlikni rivojlantirish.

STEAMni muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun o'qituvchi metodik jihatdan tayyor, zamonaviy texnologiyalarni biluvchi va loyiha boshqaruvi usullarini qo'llay oluvchi bo'lishi zarur. Maktabda laboratoriya va maker-space (yaratuvchi maydon) tashkil etish, material va apparat jihozlarini ta'minlash, shuningdek, hamkasblar bilan fanlararo hamkorlik shakllantirish muhim shartlardir.

Amaliy tavsiyalar (maktab sharoitida):

1. Dars rejasida haftasiga kamida bitta loyihaviy darsni rejalashtirish;

2. O'quvchilarni jamoalarga bo'lib, har guruhga aniq rollar belgilash;
 3. Raqamli vositalar (3D-printer, CAD, prezentatsiya dasturlari) dan foydalanishni joriy etish;
 4. Baholash mezonlarini oldindan e'lon qilish va jarayonni baholashni o'rgatish;
 5. Mahalliy tadbirlarda (ko'rgazma, tanlov) o'quvchilarning loyihalarini namoyish etish.
- Jadvalda texnologiya fanidagi asosiy vositalar, ularning qo'llanishi, qaysi fanlar bilan integratsiya qilinishi hamda o'quvchilarga ta'siri aniq va asosli tarzda ko'rsatilgan.

T/r	Vosita	Texnologiya darsida qo'llanish misoli	Qaysi fanlar bilan integratsiya	Ta'siri
1.	Raqamli texnologiyalar (kompyuter, 3D-modellashtirish dasturlari, virtual laboratoriya)	O'quvchilar "Smart uy" loyihasining 3Dmodelini kompyuterda yaratadila, energiya samaradorligini virtual tarzda sinovdan o'tkazadilar	Informatika va kompyuter savodxonlik. Grafik modellashtirish va virtual muhandislik hamda Matematika va san'at	Texnik tafakkur va ijodkorlik rivojlanadi. O'quvchilar muhandislik fikrlashni o'rganadilar. Raqamli savodxonlik oshadi.
2.	Robototexnika va dasturlash vositalari	"Kompyuter orqali robot modelini shakllantirish"	Informatika (dasturlash) Dizaynerlik (modellashtirish), Tasviriy san'at	Amaliy fikrlash, raqamli fikrlash va dizaynerlik qobiliyatlarini shakllantiradi.
3.	Ko'rgazmali materiallar	Quyosh sistemasi modelini maxsus materiallardan qo'lda tayyorlash	Matematika, Art dizayn, Texnologiya, Tarbiya va Tabiiy fan	O'quvchi o'z o'rganish jarayonini tahlil qiladi. Qo'l motorikasi shakllanadi. Tafakkuri kengayadi.

Ushbu jadval texnologiya fanida STEAM yondashuvining integratsion mohiyatini yaqqol ifodalaydi. Har bir vosita bir necha fanlar bilan bog'lanib, o'quvchilarning texnik, estetik, mantiqiy va ijodiy salohiyatini birgalikda rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada, ta'lim jarayonida "bilim – amaliyot – ijod" uchligi shakllanadi.

Xulosa. Texnologiya fanini o'qitishda STEAM-ta'lim asosida integratsion yondashuv ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning ijodiy va mantiqiy tafakkurini, muammolarni hal etish hamda amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega. Bu yondashuv nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki talabalarning mustaqil, murakkab vaziyatlarda qaror qabul qiluvchi shaxslar sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. STEAM tamoyillarini muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun metodik qo'llanmalar, o'qituvchi malakasi va maktab infratuzilmasining rivojlanishi zarur. Shu yo'l bilan biz kelajak avlodini innovatsion fikrlaydigan, mehnatsevar va ijodkor shaxslar sifatida tarbiyalashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G. Galperin (1998). O'quv faoliyatining psixologik asoslari. Pedagogika.
2. Mirziyoyeva. Sh. (2021). Ta'lim jarayonida innovatsion metodlar va integratsion yondashuvlar. Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Maxmutazimova Y.R. "Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyalari"
4. Slastenin. V.A (2005). "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti"
5. Urunova H.H. "STEAM talim tamoyillari va ularni maktablarda qo'llash" Toshkent: Innovatsiya markazi.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3775-son qarori (2018). Ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida.

7. Inkorporatsion yondashuvlar orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish. J.D.Rahmiddinovna.

8. Texnologiya darslarida o'quvchilarda axborot kompetentligini oshirishda inkorporatsiyadan foydalanishning nazariy asoslari J.D.Rahmidinovna ta'lim va innovatsion tadqiqotlar

9. Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida fanlararo inkorporatsion bog'liqlikni ta'minlashning nazariy asoslari J.D.Rahmidinovna образование и инновационные исследования (2024 год № 2), 117

10. Yondashuvlar orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisidagi kasbiy kompetentlikni J.D.R B davlat pedagogika

11. Inkorporatsion yondashuvlar orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish J.D. Rahmidinovna international multidisciplinary conference hosted from glasgow | england ...

STEAM TEXNOLOGIYASI VA UNI BOSHLANG'ICH TA'LIMDA QO'LLASH IMKONIYATI

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

BuxDPI, Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor,

Shavkatova Jasmina Jamshid qizi

Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: STEAM (Science – Fan, Technology – Texnologiya, Engineering – Muhandislik, Arts – San'at, Mathematics – Matematika) ta'limi boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, ilmiy va texnologik ko'nikmalarni shakllantirish, shuningdek, o'quvchilarni kundalik hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlash imkonini beradi. Ushbu maqolada STEAMning metodik asoslari, boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan amaliy ishlash usullari va darslardan tashqari mashg'ulotlarda qo'llanishi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: STEAM yondashuv, texnologiya, fan, muhandislik, matematika, tanqidiy, ilmiy, nazariy, ijodiy, ijodkorlik, kreativlik, izlanuvchanlik

Bugungi dunyo ta'limi tez o'zgarayotgan sharoitga moslashishni talab qiladi va yosh avlodni nafaqat ma'naviy-axloqiy, balki intellektual jihatdan rivojlantirish vazifasini oldiga qo'yadi. Shu nuqtai nazardan, o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish, ilmiy va texnologik ko'nikmalarni rivojlantirish hamda kundalik hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlash dolzarb masala hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi PF-5538-son Farmoni va PP-3931-son qarorlariga muvofiq, xalq ta'limi tizimida STEAM metodlarini amaliyotga joriy etish belgilangan. STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika sohalarini birlashtirib, o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularni kashfiyotchi, muhandis, rassom va matematik sifatida rivojlantirish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, darslarda va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda STEAMning turli yo'nalishlari – tajriba va eksperimentlar, loyihalashtirish va qurilish, san'at va dizayn, matematika va mantiq, texnologiya va dasturlash – orqali o'quvchilarni faol, izlanuvchan va ijodkor bo'lishga rag'batlantiradi.

STEAMning boshlang'ich ta'limdagi asosiy vazifalari:

1. O'quvchilarda **tanqidiy va ijodiy fikrlashni** rivojlantirish.
2. Ilmiy nazariyani **kundalik hayot bilan bog'lash**.
3. **Eksperimentlar va loyihalarni amalga oshirish** orqali o'quvchilarning ilmiy izlanuvchanligini rag'batlantirish.
4. **Ijodiy yondashuv va yangiliklar yaratishga qiziqish** uyg'otish.

STEAM yondashuvi o'quvchilarga nafaqat bilim beradi, balki ularni **kashfiyotchi, muhandis, rassom va matematik sifatida rivojlantiradi**. Darslarda va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda STEAM quyidagi yo'nalishlarda qo'llanadi:

1. **Tajriba va eksperimentlar:** Suvning qaynash harorati, oddiy kimyoviy reaksiyalar, o'simliklarning o'sishi.

2. **Loyihalashtirish va qurilish:** Karton minoralar, samolyotlar, oddiy mexanik qurilmalar.

3. **San'at va dizayn:** Geometriya shakllari bilan rasm chizish, ranglarni aralashtirish.

4. **Matematika va mantiq:** Oddiy statistik ma'lumotlarni yig'ish, o'lchovlarni hisoblash.

5. **Texnologiya va dasturlash:** Oddiy robotlar, sensorli qurilmalar bilan ishlash.

STEAM savodxonligi bizning kundalik hayotimizga chuqur va o'sib borayotgan kelajagimizni boshqaradigan murakkab muammolarni yoritadi va bu bizga yashayotgan dunyoning go'zalligi va kuchini ochib berishga ta'sir ko'rsatadi. Masalan quyida STEAM bilan bog'liq ma'lum tajribani keltiramiz. **"Ekologik toza tish pastasini tayyorlash"**

1. Loyihaning maqsadi

Tabiiy ingredientlardan foydalangan holda ekologik toza tish pastasini tayyorlash, o'quvchilarda ilmiy izlanish va eksperiment ko'nikmalarini rivojlantirish.

2. Loyihaning vazifalari

- Tish pastasining tarixini o'rganish.
- Tish pastasining tarkibi, xossalari va turlarini o'rganish.
- Turli xil tish pastalarini tayyorlash va sinovdan o'tkazish.
- O'z qo'li bilan tayyorlangan tish pastalarini baholash va natijalarni tahlil qilish.

3. Loyihaning dolzarbligi

Tish va milkning sog'lig'i to'g'ri tanlangan tish pastasiga bog'liq. Uy sharoitida tayyorlangan ekologik toza pasta sotib olinganidan kam bo'lmaydi va ingredientlarni tanlash orqali o'quvchilarning ijodkorligi rivojlantiriladi.

4. Nazariy qism

a) Tish pastasining tarixi

1. Tish pastasi 5000 yildan ortiq tarixga ega.
2. Qadimgi misrliklar tishlarni parvarishlash uchun oddiy pastalardan foydalangan.
3. 1892-yilda Sheffield shahrida tish pastasi uchun birinchi qadoq ixtiro qilindi.
4. Colgate kompaniyasi 1896-yilda sanoat usulida tish pastasi ishlab chiqarishni boshladi.
5. b) Tishlar va sog'liq

6. Sog'lom tishlar butun organizm sog'lig'ining ko'rsatkichidir.

7. Davolanmagan karies qon aylanishiga ta'sir qilib, turli organ kasalliklarini keltirib chiqarishi mumkin.

8. To'g'ri parvarishlash tishlarning mustahkamligi va og'iz sog'lig'i uchun muhim.

c) Tish pastasining tarkibi va turlari

Tarkibiy qism	Vazifasi	Misol/Ingredientlar
Abraziv moddalar	Oziq-ovqat qoldiqlarini olib tashlash	Tuxum qobig'i kukuni, osh sodasi
Biriktiruvchi moddalar	Bir xil turg'unlik hosil qilish	Glitserin, suv
Ko'pik beruvchi moddalar	Bakteriyalarni yo'qotish	3% vodorod peroksid
Xushbo'y moddalar	Hid va ta'mni yaxshilash	Yalpiz tabletkalari, efir moylari
Terapevtik moddalar	Tish va og'izni himoya qilish	Asal, zaytun moyi, osh tuzi
Bo'yoq	Ko'rkam ko'rinish	Marvarid kukuni, oziq-ovqat bo'yoqlari

- Tish pastalari **gigiyenik** va **davolash-profilaktik** turlariga bo'linadi.

5. Amaliy qism: tish pastasini tayyorlash

Zarur jihozlar

- Xovoncha, kimyoviy stakan, shisha tayoqchalar

- Spatel, elektron tarozilar, choy qoshiqlari
- Mikser

Texnologik jarayon bosqichlari

1. Ingredientlarni tanlash va ularning nisbati.
2. Qattiq moddalarni kukun holiga keltirish.
3. Ingredientlarni izchil aralashtirish.
4. Tayyor pastani sinovdan o'tkazish.

a) "Iqtisodiy" tish pastasi

Ingredient	Miqdori
Tuxum qobig'i kukuni	2 choy qoshiq
Kechagi damlangan choy bargi kukuni	1 choy qoshiq
Glitserin	1 choy qoshiq
Yog'och kuli	1/2 choy qoshiq
Suv	Zarur miqdor

b) "Fantaziya" tish pastasi

Ingredient	Miqdori
Oq loy	30 g
Asal	1/2 choy qoshiq
Geran efir moyi	1 tomchi
Kedr daraxti efir moyi	1 tomchi
"Tick-tock" konfeti	4 ta
Yalpiz tabletkalari	2 ta
Glitserin	1 choy qoshiq
O'tin kuli	1/2 choy qoshiq
Marvarid kukuni	1 choy qoshiq
Oziq-ovqat bo'yoqlari	Zarur

Ish jarayoni:

1. Loyni suv bilan aralashtirib xamir holatiga keltirish.
2. Barcha komponentlarni ketma-ketlikda qo'shish va yaxshilab aralashtirish.
3. Tayyor tish pastasini sinab ko'rish va natijalarni baholash.

6. Loyihaning STEAM jihati

STEAM elementi	Boshlang'ich sinfdagi faoliyat
Science (Fan)	Tish pastasi tarkibi va tish salomatligi bo'yicha tadqiqot
Technology	Ingredientlarni tayyorlash va mikser yordamida aralashtirish
Engineering	Xamirni shakllantirish va qadoqlash
Arts (San'at)	Rang, ta'm va ko'rinish bilan ijodiy ishlash
Mathematics	Ingredientlar miqdorini hisoblash va nisbatlar bilan ishlash

STEAM yondashuvi boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, ilmiy va texnologik ko'nikmalarni shakllantirish hamda o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb qilish imkonini beradi. Masalan, ekologik toza tish pastasini tayyorlash loyihasi orqali o'quvchilar fan sohasida tish salomatligi va tarkibini o'rganadi, texnologiya bo'yicha ingredientlarni tayyorlash va aralashtirish jarayonini o'zlashtiradi, muhandislik jihatdan xamirni shakllantirish va qadoqlashni amalga oshiradi, san'at va dizayn elementlari orqali rang, ta'm va ko'rinish bilan ijodiy ishlashni rivojlantiradi hamda matematika yordamida ingredientlar nisbatini hisoblaydi. Shu tarzda, har bir faoliyat o'quvchiga o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash,

loyiha asosida izlanish olib borish va ijodiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi, bu esa STEAM metodining boshlang'ich ta'limdagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Tajriba/eksperiment mazmuni	Integratsiyalar (STEAM elementi)	O'quvchiga shakllantiriladigan kompetensiya	Foydalaniladigan metodlar
Tish pastasining tarkibi va tish salomatligi bo'yicha tadqiqot	Science (Fan)	Ilmiy izlanish, kuzatish, tanqidiy fikrlash	Tadqiqot, kuzatish, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish
Ingredientlarni tayyorlash va mikser yordamida aralashtirish	Technology (Texnologiya)	Texnologik ko'nikmalar, jihozlardan foydalanish	Eksperiment, texnologik jarayon, qo'l amaliyoti
Xamirni shakllantirish va qadoqlash	Engineering (Muhandislik)	Muhandislik va dizayn ko'nikmalari, muammo hal qilish	Loyihalashtirish, qurilish, konstruktor ishlari
Rang, ta'm va ko'rinish bilan ijodiy ishlash	Arts (San'at)	Ijodiy fikrlash, estetik qaror qabul qilish	Rassomlik, ranglarni aralashtirish, kreativ ish
Ingredientlar miqdorini hisoblash va nisbatlar bilan ishlash	Mathematics (Matematika)	Matematik fikrlash, o'lchov va nisbatlar bilan ishlash	Hisoblash, o'lchash, eksperiment natijalarini tahlil qilish
Ekologik toza tish pastasini sinovdan o'tkazish va baholash	Science & Arts	Tanqidiy fikrlash, izlanish, ijodiy qaror qabul qilish	Eksperiment, kuzatish, tahlil va baholash

STEAM yondashuvi boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga, ilmiy izlanish va loyiha ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Uy sharoitida ekologik toza tish pastasini tayyorlash misolida STEAM metodining amaliy ahamiyati yaqqol namoyon bo'ladi: o'quvchilar ilmiy nazariyani amaliyotga tatbiq qiladi, o'z ijodiy yondashuvini sinab ko'radi va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Shu bilan birga, STEAM-ta'lim pedagoglarning malakasini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etishda ham muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5538-son Farmoni (2018). *Xalq ta'limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida*. Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PP-3931-son Qarori (2018). *Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida*. Toshkent.
3. Xolboyev, A. (2020). *Boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi: metodik asoslar*. Toshkent: Pedagogika nashriyoti.
4. Normatova, D. (2019). *Innovatsion pedagogik texnologiyalar va boshlang'ich sinf o'quvchilari*. Toshkent: Fan va ta'lim.
5. Karimov, S. (2021). *Boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
6. Bequette, J.W., & Bequette, M.B. (2012). *A place for art and design education in the STEM conversation*. Art Education, 65(2), 40–47.
7. Bybee, R.W. (2013). *The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities*. NSTA Press.
8. National Research Council. (2011). *Successful K-12 STEM Education: Identifying Effective Approaches in Science, Technology, Engineering, and Mathematics*. National Academies Press.

ATTRACTING AND STIMULATING TALENTED YOUNG PEOPLE TO SCIENTIFIC RESEARCH WITH MODERN TECHNOLOGIES.

Isabayeva Difuza Komiljonovna

Doctoral (PhD) student of BSPI

department of "Pedagogy"

Abstract: This article describes methods and ways further intensify the ongoing work to support gifted youth initiatives, ensure the competitiveness of domestic science at the international level, further strengthen the potential of existing scientific schools and develop their innovative potential.

Key words: science, innovation, innovation, research, start up, scientific work, project, future academicians.

In recent years, the republic has paid special attention to supporting scientific and innovative activities, creating the necessary conditions for gifted youth to achieve significant results at prestigious national and international Olympiads, competitions and competitions. At the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan, methods are used to improve scientific research and effectively encourage talented youth.

In the current developing time, the main task is to encourage and support educated and capable students. It was for our youth that wide opportunities opened up. Young people show their talents and opportunities in such major development marathons as "Startup", "Business Representatives", "TexnoWays". He wins grants and turns his developments into useful devices. In order to support such young men and women, the Youth Academy was one of the first created under the Ministry of Innovative development.

In a short time, the structure has become a platform for comprehensive encouragement of talented youth, students, scientists and entrepreneurs under the age of 40 with innovative projects and ideas. The Academy accepts young men and women under the age of 40 who have their own team, scientific developments, ideas or startup projects. Young inventors can work on one of 4 platforms: "Generators of ideas", "Startups", "Business Representatives" and "Future Academics".

Today, in each region of the republic, the leaders of the academy elected, projects developed by talented youth groups selected. Over the past short time, contests of practical, innovative and startup projects are held in a number of areas in order to support such young men and women, stimulate academy members, and motivate young people with promising developments. A particularly great opportunity for young men and women was the allocation of 50 billion sums for the best innovative and startup projects of young people within the framework of the "Future Scientist" competition, organized by the decree of the President of our country. Most of the projects implemented by the "Academy of Youth" aimed at increasing the intellectual, scientific and creative potential of young men and women in the regions, turning them into active leaders of reforms carried out in society. To this end, by decision of the government today, Youth Techno parks created in each region of the republic. The activities of the innovative educational bus "Techno bus" established, aimed at teaching young men and women living in remote areas, industries and areas that are important for the development of our country.

The goal of developing the scientific potential of young people is:

- Development and protection of the scientific potential of young people;
- Interaction of science and state power, as well as improvement of the education system;
- Modernization, protection and development of intellectual reserves;
- Streamlining work on the development of scientific and creative potential;
- Psychological and pedagogical activity, developing the scientific creative potential of young people creation of organizational and methodological foundations.

To achieve these goals, you must define the following tasks:

- search mechanism for gifted youth, psychological and pedagogical, organizational and methodological identification of deficiencies.

- Study of peculiarities of the educational process in increasing intellectual creative potential;

- Study of independent activities by young people;

- Sources of formation of spiritual intellectual creative abilities of young people creation;

- Development of methods of increasing the intellectual creative potential of young people;

- Theoretical and practical study of the intellectual creative potential of young people;

- Increase the intellectual potential of specialists in various fields of science development of proposals;

- Building intellectual capacity and facilitating future leadership study and implementation of regulatory and legal mechanisms of (foreign) legal qualification.

Development of the scientific potential of talented youth in Uzbekistan areas including science, technology, innovation and business development. To achieve this, the state needs to stimulate innovation and creativity among young people, as well as implement programs, policies and initiatives aimed at promoting intellectual and scientific potential. Some of the ways to achieve this are:

1. Gifted Education Support. Programs to support and educate gifted and gifted students.

2. Encouraging scientific research. Organization of scientific research in various subjects by introducing research programs, funds and mentoring opportunities for young talents.

3. Support for the creative sphere. Participation of gifted youth in creative fields Republic of Uzbekistan, their financial and academic support.

4. Start-up innovation centers and incubators. The creation of innovation centers and incubators aimed at educating young people in technical and entrepreneurial potential, which allowed them to independently develop and develop their talents in order to make changes in their teams.

5. Provide access to facilities and resources. Libraries, laboratories, providing such effective means as online resources that stimulate and nurture creativity and innovation.

6. Establishing international cooperation. Encouraging international research and collaboration that promotes cross-cultural exchange will allow relationships built and new methodologies or technologies explored.

Encouraging these areas leads to grounded initiatives, scientific growth, and impressive creations. The creation of a platform and opportunities for the development of intellectual abilities of talented youth is one of the ten main directions of the country's economic growth and the overall development of the region. The government must agree to provide the necessary resources, policies and strategies to support young people to take the country forward. As a result, individual and collective stimulation, development and improvement of talents imposes serious responsibility on state and scientific institutions of Uzbekistan.

In conclusion, it should be noted that today there are many talented people among young people, who make up 60 percent of the population of our country. At the heart of their comprehensive support is the education of independent people capable of their ideas to take their rightful place in our country and on the world stage. These young people began to strive to build a new future for Uzbekistan. From decrees and orders of the President of our country, it is visible that the question of youth has the state value. "The Young businessman", "The Young reader" above-mentioned projects "Startup", "TexnoWays" all these projects directed to support of youth to promote demonstration of the talents, to maintain material and cultural wealth.

REFERENCES:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 30 avgustdagi "YOshlarni ilm-fan sohasiga jalb etish va ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4433-sonli qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 maydagi “Respublika hududlarida yoshlar texnoparklarini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘rsida”gi 313-sonli qarori3. Turkiston matbuoti tarixi (1870-1917)- Akademiya. T.: 2000 yil

3. B.M. Toshmamatov, G.N. Uzakov, S.M. Shomuratova, L.Z. Temirova, “Calculation of energy efficiency of the solar installation for the processing of municipal solid waste”, International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, Vol. 6, Issue 12, pp 12097-12102, December 2019, India.

4. Uzakov G.N., Toshmamatov B.M, Mamedova D.N., Temirova L. Experimental solar installation for the processing of municipal solid waste EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) Volume: 5 | Issue: 3 | March 2020 - Peer Reviewed Journal. SJIF Impact Factor: 6.260| ISI I.F.Value:1.241

5. Sulaymonov, J.Karimov N.Contribution of Abu Isa Tirmidhi to the Science of Hadith //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-9 Issue-1, November, 2019. P. 593-599.

APPROACHES TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH IT TECHNOLOGIES IN GLOBAL

Boymurodova Nishona Yunusovna,

Doctoral Candidate of Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation: This article discusses the contemporary global standards for teaching foreign languages through information technologies, including digital pedagogy tools, multimodal approaches, AI-based automated assessment systems, gamification, virtual reality (VR), and mobile applications. The article analyzes international experiences and highlights the role of advanced technologies in enhancing learners’ language competencies.

Keywords: foreign language, IT technologies, e-learning, artificial intelligence, distance learning, multimodal teaching, adaptive learning, VR, AR, gamification.

Main text: In today’s era of globalization, proficiency in foreign languages has become a necessity for specialists across various fields. Consequently, language teaching methodologies are continuously evolving and integrating with modern information and communication technologies. International research indicates that learners taught through IT technologies achieve 35–60% higher results compared to traditional methods. Moreover, digital tools enhance motivation for language learning and allow for personalized learning experiences.

The integration of IT technologies in language teaching improves the quality of interaction between teachers and students, increases flexibility, and enhances the efficiency of the learning process. Interactive e-textbooks, online tests, electronic dictionaries, text-to-speech and speech-to-text systems enable learners to work independently. These technologies activate multi-channel perception and facilitate deeper comprehension of learning materials.

Learning Management Systems (LMS) such as Moodle, Canvas, Blackboard, and Google Classroom allow teachers to automate assignments, monitor student activity, and assess performance efficiently. These systems reduce teacher workload and provide the ability to track each learner’s progress. Artificial intelligence (AI) platforms elevate the learning process by automatically analyzing grammar, detecting pronunciation errors, and offering suggestions. For instance, ELSA Speak analyzes pronunciation at a phonetic level; Duolingo provides adaptive exercises; Grammarly evaluates academic writing and offers recommendations to improve style, syntax, and coherence.

A key advantage of AI technologies is the creation of individualized learning paths. Exercises are selected according to each student’s level, mistakes are taken into account, and subsequent tasks are tailored accordingly, significantly enhancing learning efficiency. Multimodal teaching combines text, images, video, audio, tables, and graphics, allowing learners to receive information through multiple channels. This approach activates cognitive processes

and improves long-term retention. Virtual Reality (VR) lessons immerse learners in realistic language environments, creating a full “immersive learning” effect.

Augmented Reality (AR) enables learners to interact with real-world objects while learning a language. For example, AR flashcards allow students to see an object’s shape, color, and function and name it in English. This method is particularly effective for children, elementary learners, and medical students. Distance learning has become the primary teaching model in many countries. Online platforms allow students to study from anywhere at any time. The accessibility of the internet democratizes language learning. Interactive tests, role-play activities, voice communication, and virtual group work are conducted during online classes.

Another important aspect is the formation of a global learning community. Students from different countries communicate on a single platform, enhancing real-world communication skills. As a result, learners not only acquire grammar knowledge but also cultural context.

International Experience and Advanced Education Models

• **South Korea:** AI robots are widely used for foreign language teaching; “engagement bot” modules have been implemented in schools.

• **Singapore:** Gamification increases student motivation.

• **Finland:** Adaptive platforms create individual electronic portfolios for each student.

• **USA and UK universities:** Virtual labs simulate real-life situations such as airport communication, hospital conversations, lectures, and academic debates.

Gamification integrates game elements into learning, enhancing learner engagement, creating a competitive environment, and making content more enjoyable. Platforms such as Duolingo, Memrise, and Quizizz exemplify this approach. Mobile Learning and Global Standards Mobile learning enables students to study outside the classroom. Mobile applications use small modules, short exercises, voice assignments, and mini-tests, facilitating “microlearning” and brief but effective learning sessions. The data presented indicates that teaching foreign languages through IT technologies has become a key direction in modern education. Digital tools increase learning efficiency, enhance student engagement, ease teachers’ workload, and enable personalized learning. AI, VR, AR, gamification, and mobile applications bring innovative opportunities to language teaching and help align educational practices with global standards.

References

1. Richards, J., & Rodgers, T. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
2. Godwin-Jones, R. *Emerging Technologies: Language Learning and Technology*.
3. Warschauer, M. *The Evolution of CALL*. Oxford University Press.
4. Garrett, N. *Computer-Assisted Language Learning Trends and Issues*.
5. Hubbard, P., & Levy, M. *The Scope of CALL Research*.
6. Chapelle, C. *Computer Applications in Second Language Acquisition*.
7. Beatty, K. *Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning*.
8. Levy, M. *CALL: Context and Conceptualisation*.

ZAMONAVIY AXBOROTLASHGAN TA’LIMDA KAHOOT DASTURIDA UYGA VAZIFALARNI TASHKIL QILISH

JAMOLOVA NODIRABEGIM JOBIR QIZI

Buxoro davlat pedagogika instituti,
Pedagogik ta’lim kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli transformatsiya sharoitida umumiy o’rta ta’lim maktablari o’quvchilari uchun Kahoot – o’yinli o’quv platformasidan foydalanish va kimyo fanidan uyga vazifalarni tashkil qilish metodikasi keltirilgan.

Kalit so’zlar: Kahoot, uyga vazifa, axborot-kommunikatsiya texnologiya, nostandart topshiriq, testlar.

Аннотация. В данной статье рассмотрена методика организации домашних заданий по химии для учащихся общеобразовательных школ в условиях цифровой трансформации с использованием игровой обучающей платформы Kahoot. В работе освещаются преимущества применения информационно-коммуникационных технологий, а также пути повышения познавательной активности учащихся посредством нестандартных заданий и тестовых упражнений.

Ключевые слова: Kahoot, домашнее задание, информационно-коммуникационные технологии, нестандартные задания, тесты.

Annotation. This article presents a methodology for organizing chemistry homework for secondary school students in the context of digital transformation through the use of the **Kahoot** game-based learning platform. The study highlights the advantages of using information and communication technologies, as well as ways to enhance students' cognitive activity through non-standard tasks and test-based exercises.

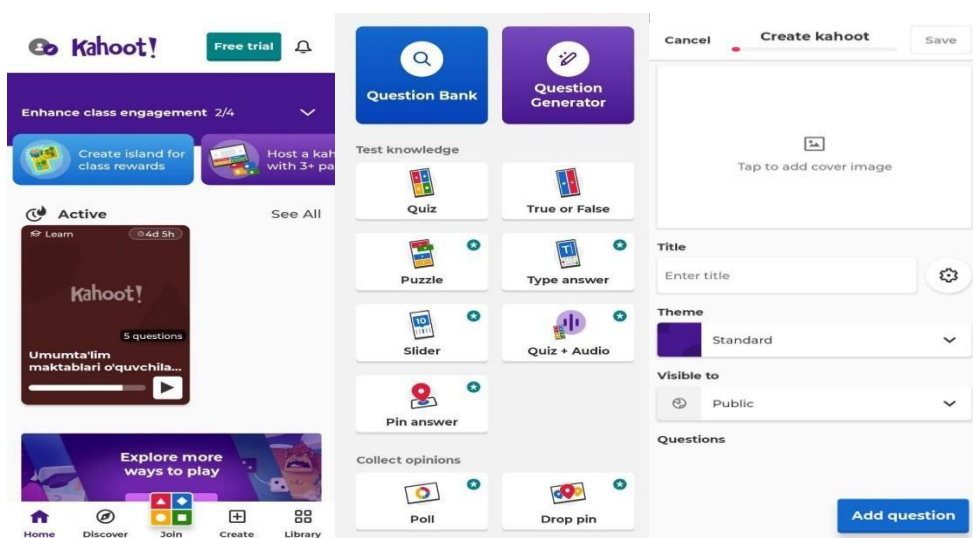
Keywords: Kahoot, homework, information and communication technologies, non-standard tasks, tests.

Respublikamizda umumiy o'rta ta'lim maktab tizimini takomillashtirish, ta'lim muassasalari moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ularni zamonaviy moddiy texnik hamda axborot-kommunikatsiya texnologiya (AKT)lari bilan ta'minlash, o'qitishning interfaol metodlarini o'quv jarayoniga qo'llash hamda ta'lim muassasalarida kompetent kadrlarning faoliyat olib borishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish va davr talabiga muvofiq faoliyat yuritishlari uchun zarur pedagogik shart-sharoitlar yaratilgan. Barcha fanlar singari kimyo fanidan ham uyga vazifalarni yangi texnologiyalar asosida tashkil qilish alohida ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda zamonaviy o'qituvchi – tadbirkor, tarbiyachi, manaviy va ma'rifiy ishlarining faol ishtirokchisi, mutaxassislik fanini chuqur o'zlashtirgan va o'rganilayotgan fanni ilmiy-nazariy kundan-kunga yangilanib borayotgan ma'lumotlarini o'quvchilarga tez va oson o'rgata oladigan, o'z kasbiy faoliyati orqali zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana oladigan va ularni o'quvchilarga anglatadigan bo'lishi zarur. Shu munosabat bilan o'qituvchining kasbiy mahoratini va bilim saviyasini uzluksiz takomillashtirish uchun o'z ustlarida tinimsiz mehnat qiladilar[1].

Umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilari tomonidan beriladigan uyga vazifalar vaqtini qat'iy ketma-ketlikda taqsimlash o'quvchilarda har bir fandan beriladigan vazifalarni tartibli bajarishlariga xizmat qiladi. Vazifalar vaqtini taqsimlash davomida o'quvchilar bilimni baholash uchun ham vaqt ajratish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Misol uchun o'qituvchi dars davomida barchaning uyga vazifani qanchalik to'liq va tog'ri bajarganini tekshirib, o'tiladigan mavzu bo'yicha o'quvchilarni qanchalik tushunganlarini bilib olishi juda muhimdir. Bu esa o'qituvchi tomonidan qanday mahorat bilan dars mashg'uloti olib borgani hamda mavzuni o'quvchilar qanchalik darajada o'zlashtirganini bildiradi.

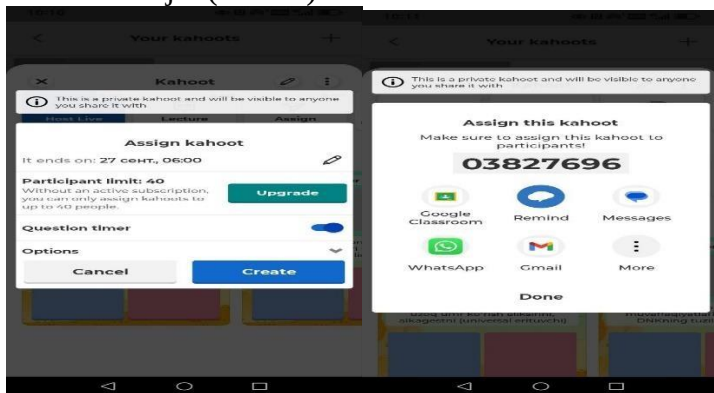
Uyga vazifalarni tashkil qilish davomida o'quvchilar bilimni online baholab boruvchi bir qancha dasturiy vositalar hamda maxsus online platformalar mavjud bo'lib, bunday platformalardan biri Internet tarmog'ida joylashtirilgan Kahoot - o'yinli o'quv platformasidir (1-rasm).

1-rasm. Kahoot - o'yinli o'quv platformasining ko'rinishi va mavzuga oid testlar yaratish oynasi.

Ushbu platforma orqali o'qituvchi birinchi navbatda ro'yhatdan o'tib, har bir mavzu uchun alohida topshiriqlar, testlar tuzishi mumkin. Misol uchun, kimyo fanidan nostandart topshiriqlar yaratmoqchi bo'lsak bu platforma biz uchun juda qo'l keladi. Kahoot - o'yinli o'quv platformasiga "<https://create.kahoot.it> [2]" sayti orqali kiriladi. Shundan keyin esa platformadagi "Create" tugmasini bosib, o'tiladigan dars mavzu uchun alohida bo'lim tashkil qilinadi va o'zingizga maqul bo'lgan topshiriq shaklini tanlab savollar tuzishingiz mumkin.

O'qituvchi topshiriqlarni bajarish uchun ma'lum vaqt belgilaydi bu vaqt ichida o'quvchilar topshiriqlarni bajarishlari kerak bo'ladi. O'quvchilar va ularning ota-onalari test ishlab bo'lgandan keyin qancha ball olganliklari va sinfda nechanchi o'rinda turganliklarini ko'rib turish imkoni mavjud(2-rasm).

2-rasm. Kahoot dasturida vaqtni belgilash va tuzilgan topshiriq ssilkasini yuborish.

Har bir mavzu bo'yicha o'quvchilarni testdan olgan ballari platformada saqlanib turadi. Chorak ohirida esa talabalar fanni necha foizga o'zlashtirganini ham bilib olish mumkin.

Albatta talabalar test jarayonida qatnashishi uchun internet, noutbuk yoki internetni qo'llab quvvatlaydigan telefonlari kerak bo'ladi. uyga vazifalarni tashkillashtirish jarayonlarida bunday platformalardan foydalanilsa o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlari ortib boradi. Testdan yuqori ball olay degan umidda mavzuni o'zlashtirishga alohida e'tibor qaratadi.

Raqamli transformatsiya sharoitida uyga vazifalarni turli platformalar ishtirokida tashkillashtirish ham o'quvchilar uchun ham o'qituvchilar uchun bir qancha qulayliklar yaratib, o'quvchilarni zamon bilan hamnafas ruhda tarbiyalashg xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Саримова Д.С. Implementing Computer Software Capabilities to Conduct Chemistry Experiments// Eastern European Scientific Journal.- Ausgabe, 2018. –№ 2. – pp. 23-26.
2. <https://kahoot.com/>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA XORIJ TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH

Nabiyeva Nigora Normuhammad qizi

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim kafedrası 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini rivojlantirish jarayonida xalqaro tajribalar tatbiq etish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Uslubiy maqola xorijiy tajribalarni qo'llash bilan bir qatorda, PIRLS dasturi asosida matnlarni tahlil qilish va ularning mazmun-mohiyatini yoritishga bag'ishlangan. Shuningdek, o'quvchilarning matnlarni to'liq tushunishiga yordam beruvchi topshiriqlar va faoliyatlar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, PIRLS, interfaol metodlar, ta'lim texnologiyalari, mustaqil fikrlash, samaradorlik.

KIRISH

Xorij tajribalari shaxsda kitob o'qish, kitobxonlikka nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, jamiyat a'zolarining bosma, elektron va audio kitoblarni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini tahliliy o'rganish muammosi yetakchi davlatlar amaliyotida muhim ahamiyat kasb etganligini ko'rsatdi. Nazariy tahlil natijasida ushbu xorijiy davlatlar amaliyotida bir qancha jihatlar ustuvor ekanligiga ishonch hosil qilishimiz mumkin. AQSh, Buyuk Britaniya, Fransiya, Finlandiya, Norvegiya, Yaponiya, Rossiya Federatsiyasi va boshqalarda maktabgacha ta'lim muassasalari hamda boshlang'ich maktablardan boshlab bolalar, o'smirlarda badiiy kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikma, malaka hamda madaniyatini rivojlantirish davlat siyosati darajasida hal etiladigan, shaxs kamolotida muhim ahamiyat kasb etuvchi masala sanaladi. Bu davlatlarda bolalar va o'smirlarning kitob o'qishga, badiiy adabiyotga, kitobxonlikka bo'lgan munosabatlari mazmunan, shuningdek, dinamik ko'rsatkichlariga muvofiq o'rganish monitoringi yo'lga qo'yilgan. O'rganishlar natijasi bolalar va yoshlar o'rtasida ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy-qadriyatli yondashuvlarning qaror topishi bilan bog'liq holda bosma, elektron hamda audio kitoblarni o'qish an'analari shakllanganligini ko'rsatadi. Global axborotlashuv sharoitida garchi kitob o'qishning innovatsion shakllari paydo bo'lganligiga qaramay, yildan yilga bolalar va o'smirlar o'rtasida kitob o'qishga, kitobxonlikka bo'lgan qiziqish, ehtiyoj, shuningdek, unga ajratiladigan vaqt hajmi kamayib bormoqda. Sohada yuzaga kelgan muammoning asosiy sabablari ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi, shaxs moddiy ehtiyojlari hududining kengayishi, uni qondirish uchun vaqt byudjeti asosiy qismining sarflanishi, bo'sh vaqt ulushining tobora qisqarib borayotganligi, bolalar va yoshlarga mazmunan sayoz, yengil, hazil-mutoyibaga asoslangan badiiy adabiyotlarning taqdim etilayotganligi kabilardan iborat.

Xorij tajribalarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish, kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish uchun bir qator samarali metodlardan foydalanish taklif etiladi.

Quyida ushbu metodlardan ayrimlarining didaktik imkoniyatlari haqida so'z yuritamiz;

1. Kassil metodi. Unga ko'ra o'qituvchi yoki ota-onalar asarning eng qiziq joyida kitob o'qishni to'xtatadi. Ular shu o'rinda o'qishni davom ettirish uchun vaqtlari yo'qligini, bajaradigan boshqa muhim ishlari borligini aytishadi. Oxir-oqibat bola asar qahramonining hayoti qanday kechganligini bilishni istaydi va kitobni qo'lga oladi. Boshlang'ich sinflarda alifbodagi harflar bilan tanish bolalar asarning davomini garchi hijjalab bo'lsa-da, o'zi o'qishga harakat qiladi. Ammo hali u qadar o'qishni yaxshi uddalay olmaydigan bolalar beixtiyor oilaning boshqa a'zolari yoki maktabda o'qituvchidan yordam so'rashga majbur bo'ladi. Shunda oila

a'zolari yoki o'qituvchining javobi quyidagicha bo'lishi zarur. "Yaxshi, yordm beraman, ammo, shunday yo'l tutamiz: ikkita xatboshi (abzats)ni men o'qiyman, bitta xatboshi (abzats)ni sen!". Voqeaning rivojiga juda qiziqqan bolalar bu taklifga rozi bo'ladi.

2. Iskra Daunis metodi. Kasbi psixolog bo'lgan I.Daunis ham maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim yoshi bolalarida kitob o'qishga qiziqishni rivojlantirish maqsadida samarasi yuqori bo'lgan metodni asoslagan. Psixolog nomi bilan ataladigan ushbu metodning mohiyati quyidagicha: kunlardan bir kuni bola uyquga yotadi va uyqudan turgach, yostig'i ostida o'zining sevimli multfilmi qahramoni bo'lgan Karlsondan maktub oladi. Maktubda ikki qatorda yirik harflar bilan Karlson u bilan do'stlashmoqchi ekanligini va unga u yer bu yerda qoldiriladigan sovg'alarini berishni aytadi. Ertasi kuni ertalab esa bola yostig'i ostidan yana bir maktubni topadi. Endi maktubda sovg'a haqida emas, balki Karlson uning uchun sirkka bilek qoldirmoqchi ekanligini bildiradi. Ammo bilekni olib kelgan vaqtda bolaning mushugini ko'rib qolib, uning dumidan tormoqchi bo'ladi. Mushuk esa qattiq miyovlab uni cho'chitib yuboradi. Qo'rqib ketgan Karlson bilekni qoldirmay, mushukdan qochib ketadi. Bilekni esa qoldirishni unutadi. Bola shu tahlitda har kuni Karlsondan maktub oladi. Maktubda yozilgan matn kundan-kunga uzunroq, lekin o'qilishi osonroq bo'lib boradi.

XULOSA

Xorij tajribasi shuni ko'rsatadiki, kitob o'qish va kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish shaxs tarbiyasida muhim ahamiyatga ega va davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanadi. Bolalar va o'smirlar orasida kitobga qiziqishni uyg'otish uchun samarali metodlar, xususan Kassil metodi qo'llaniladi, bu esa o'quvchilarda mustaqil o'qish va kitobxonlik madaniyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, global axborotlashuv sharoitida kitobga bo'lgan qiziqish kamayib borayotgani e'tiborga olinishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva N.M. Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda integratsiyalashgan texnologiyadan foydalanish: falsafa doktori (PhD). ...diss. Avtoref. – Namangan, 2020. – 58 b.
2. Abulxanova-Slavskaya K.A. Strategiya jizni. - M.: Mysl, 1991
3. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. – T.: Fan, 1997. – 182 b.
4. Ананьев. Б. Г. Человек как предмет познания – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.

TA'LIM JARAYONIDA XALQARO TAJRIBALARNI TASHKIL ETISH IMKONIYATLARI (JISMONIY TARBIYA MISOLIDA)

Oripova Nazzora Maxmudovna

BuxDUPI Jismoniy madaniyat fakulteti

“Jismoniy tarbiya va sport” kafedrasi doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada jismoniy tarbiya ta'limi sohasida xalqaro tajribalardan samarali foydalanish imkoniyatlari o'rganilgan. Finlandiya, Yaponiya, AQSh va Singapur kabi mamlakatlarning jismoniy tarbiya tizimlaridagi yutuqlari, ularning metodologik yondashuvlari va o'quv dasturlari tahlil qilingan. Tadqiqotda ushbu tajribalarni O'zbekistonning milliy va madaniy kontekstiga integratsiya qilishning nazariy asoslari va amaliy yo'llari taklif etilgan.

Аннотация: В этой статье исследуются возможности эффективного использования международного опыта в области физического воспитания. Проанализированы достижения, методологические подходы и учебные программы систем физического воспитания таких стран, как Финляндия, Япония, США и Сингапур. В исследовании

предложены теоретические основы и практические пути интеграции этого опыта в национальный и культурный контекст Узбекистана.

Annotation: This article explores the opportunities for effectively utilizing international experiences in the field of physical education. The achievements, methodological approaches, and curricula of physical education systems in countries such as Finland, Japan, USA, and Singapore are analyzed. The study presents theoretical foundations and practical ways to integrate these experiences into the national and cultural context of Uzbekistan.

Kalit soʻzlar: Xalqaro tajriba, jismoniy tarbiya, taʼlim jarayoni, innovatsion metodlar, sogʻlom turmush tarzi, integratsiya.

Ключевые слова: Международный опыт, физическое воспитание, образовательный процесс, инновационные методы, здоровый образ жизни, интеграция.

Keywords: International experience, physical education, educational process, innovative methods, healthy lifestyle, integration.

Kirish

Zamonaviy dunyoda taʼlim sohasi, shu jumladan jismoniy tarbiya, doimiy rivojlanish va innovatsiyalarni talab qiladi. Globalizatsiya sharoitida hech bir mamlakat oʻzining taʼlim tizimini dunyoviy tendensiyalardan alohida takomillashtira olmaydi. Shu sababli, taʼlim jarayonida xalqaro tajribalarni oʻrganish, tahlil qilish va ulardan oʻz milliy sharoitida maqsadli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy tarbiya - bu nafaqat bolalarning salomatligini mustahkamlovchi, balki ularning jismoniy, maʼnaviy va ijtimoiy rivojlanishiga yoʻnaltirilgan muhim fan hisoblanadi. Xalqaro miqyosda Finlandiya, Yaponiya, AQSh kabi mamlakatlar jismoniy tarbiyaning samaradorligi boʻyicha yetakchi oʻrinlarda turadi. Ushbu maqolaning maqsadi jismoniy tarbiya taʼlimida dunyoning yetakchi mamlakatlari tajribasini oʻrganish va ushbu tajribalarni Oʻzbekiston Respublikasi taʼlim muassasalariga tatbiq etishning ilmiy-uslubiy jihatlarini ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

1. Finlandiya tajribasi: "Ishonch va erkinlik" asosidagi yondashuv

Finlandiya taʼlim tizimi butun dunyoga yuqori sifat va innovatsion yondashuvlari bilan tanilgan. Jismoniy tarbiya sohasida ularning asosiy prinsipi - bu oʻqituvchilarga keng koʻlamli erkinlik berish va oʻquvchilarning individual qobiliyatlariga ishonishdir [1]. Ular jismoniy tarbiya darslarini qatʼiy rejadan koʻra, bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlariga qarab moslashtirishga intiladilar. Darslar koʻpincha ochiq havoda, tabiat bagʻriga joylashtirilgan maktablarda oʻtkaziladi, bu esa bolalarning tabiat bilan hamkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Finlandiya tajribasining oʻziga xos jihati shundaki, ular jismoniy tarbiyani akademik fanlar bilan integratsiya qilishga alohida eʼtibor beradilar. Masalan, matematika darslarini jismoniy harakatlar bilan birlashtirish orqali bolalarning ham jismoniy, ham aqliy rivojlanishiga yordam beradilar.

Oʻzbekiston sharoitida bu tajribani, ayniqsa, qishloq joylardagi maktablarda, tabiiy landshaftdan foydalangan holda, darslarning tashkiliy shakllarini xilma-xil qilish orqali qoʻllash mumkin.

2. Yaponiya tajribasi: Anʼana va intizomning uygʻunligi

Yaponiyaning jismoniy tarbiya tizimi anʼanaviy qadriyatlar, yuqori intizom va jamoaviy ruhni tarbiyalashga asoslangan [2]. Maktablarda "Bosho" va "Taiso" (sogʻlomlashtirish gimnastikasi) kabi anʼanaviy mashqlar keng qoʻllaniladi. Bu nafaqat jismoniy, balki maʼnaviy tarbiyaning ham muhim qismidir. Yapon maktablarida har kuni ertalab barcha oʻquvchilar va oʻqituvchilar birgalikda jismoniy mashqlar bajradilar, bu esa jamoaviy ruhni mustahkamlaydi.

Bundan tashqari, Yaponiyada maktabdan keyingi sport toʻgaraklari keng tarmoqqa ega. Har bir maktabda turli sport turlari boʻyicha klublar mavjud boʻlib, oʻquvchilar oʻz qiziqishlariga mos ravishda ularga qoʻshiladilar. Oʻzbekistonda milliy anʼanalarimiz (masalan, kurash, ot minish) va milliy oʻyinlarimizni jismoniy tarbiya darslariga chuqurroq integratsiya qilish,

shuningdek, maktablarda sport to'garaklari faoliyatini yanada takomillashtirish orqali yapon tajribasidan samarali foydalanish mumkin.

3. AQSh va Singapur tajribasi: Texnologiyalar va maqsadli dasturlashtirish

Amerika Qo'shma Shtatlari va Singapur kabi mamlakatlar jismoniy tarbiyada zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanishga e'tibor qaratadi [3]. Sport faoliyatini monitoring qilish uchun fitness-brasletlar, virtual reallik asosidagi sport simulyatorlari, interaktiv dasturlar qo'llaniladi. AQShda "SPARK" (Sports, Play, and Active Recreation for Kids) dasturi keng qo'llaniladi, bu dastur jismoniy tarbiya darslarini yanada qiziqarli va samarali qilishga qaratilgan.

Bundan tashqari, ular "Sog'lom Turmush Tarzi" kabi uzoq muddatli milliy dasturlarni amalga oshirishda katta tajribaga ega. Bu dasturlar nafaqat maktab darajasida, balki butun jamiyatda sog'lom ovqatlanish va muntazam jismoniy mashqlarning ahamiyati haqida tushuncha shakllantirishga qaratilgan. O'zbekiston uchun bu tajriba SMART-texnologiyalar asosida shaxsiy jismoniy rivojlanish kartalari yaratish va "Sog'lom Avlod" dasturini amaliyotga tatbiq etishda qimmatli hisoblanadi.

4. Xalqaro tajribalarni integratsiya qilishning asosiy bosqichlari

Xalqaro tajribalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish quyidagi bosqichlardan iborat bo'lishi lozim [4]:

Tahlil va tanlab olish: Birinchi navbatda, chet el tajribalari chuqur o'rganiladi va ularning qaysi bir elementlari milliy madaniy, iqlimiy va ijtimoiy sharoitga mos kelishini aniqlash kerak.

Adaptatsiya: Tanlangan modellar va metodlar o'zbek milliy mentaliteti, an'analari va amaldagi ta'lim me'yorlariga moslashtiriladi. Bu "sleps qilish" emas, balki "sintez qilish" jarayonidir.

Pilot loyiha: Yangi yondashuvlar dastlab bir qancha tajriba-sinov maktablarida joriy etiladi va ularning samaradorligi aniqlanadi.

O'qituvchilarni tayyorlash: Yangi metodlarni joriy etishning muvaffaqiyati, avvalo, o'qituvchilarning ularni egallash darajasiga bog'liq. Xalqaro hamkorlik asosida malaka oshirish kurslari, o'qituvchilar almashinuvi dasturlari tashkil etilishi zarur.

Keng joriy etish: Ijobiy natijalar olingandan so'ng, yangiliklar butun mamlakat bo'ylab barcha ta'lim muassasalariga tatbiq etiladi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekiston jismoniy tarbiya tizimini yanada takomillashtirish uchun xalqaro tajribalarni o'rganish va ulardan ogilona foydalanish katta imkoniyatlar eshigini ochadi. Finlandiyaning erkinlik va ishonch g'oyasi, Yaponiyaning an'ana va intizomga asoslangan tizimi, G'arbning texnologik yechimlari - bularning barchasi o'ziga xos milliy modelimizni yaratish uchun qimmatli material hisoblanadi.

Asosiy vazifa - bu tajribalarni ko'chirib o'rnatish emas, balki ularni o'zimizning boy madaniy merosimiz va zamonaviy ehtiyojlarimiz bilan uyg'unlashtirib, yangi, samarali va bolalarimiz qalbidan joy oladigan jismoniy tarbiya tizimini shakllantirishdir.

Buning uchun o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganishi va xalqaro loyihalarda faol ishtirok etishi rag'batlantirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Gråstén, A., & Yli-Piipari, S. (2019). The Role of Physical Education in Promoting Physical Activity and Health: A Finnish Perspective. *Journal of Physical Education and Sport*, 19(4), 1256-1263. DOI: 10.7752/jpes.2019.04181

2. Tanaka, C., Tanaka, M., & Tanaka, S. (2018). Objectively Evaluated Physical Activity and Sedentary Time in Primary School Children in Japan. *Journal of Epidemiology*, 28(4), 182-188. DOI: 10.2188/jea.JE20160129

3. McKenzie, T. L., & Lounsbery, M. A. F. (2013). Physical Education Teacher Effectiveness in a Public Health Context. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 84(4), 419-430. DOI: 10.1080/02701367.2013.844025

4. Karimov I. A. Ta'lim islohoti: nazariya va amaliyot. - Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2021. - 200 bet.

5. UNESCO. (2015). Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231101>

PEDAGOG-FASILITATOR YORDAMIDA O'QUVCHILARNING JAMOADA SAMARALI ISHLASH VA YETAKCHILIK QOBILIYATINI NAMOYISH ETISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH

Qahhorova Marjona Ixtiyor qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim fakultet magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqola pedagog-fasilitatorning ta'lim jarayonida o'quvchilarning jamoada samarali ishlash va yetakchilik qobiliyatini rivojlantirishdagi rolini o'rganadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, fasilitator yordamida tashkil etilgan faoliyatlar o'quvchilarni guruhda hamkorlik qilishga, muammolarni birgalikda hal qilishga va yetakchilik ko'nikmalarini namoyish etishga rag'batlantiradi. Shu bilan birga, maqolada pedagog-fasilitatorning strategiyalari, metodik yondashuvlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar. Pedagog-fasilitator, jamoada ishlash, yetakchilik, ta'lim jarayoni, ko'nikmalarni rivojlantirish.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikrlash, jamoada ishlash va yetakchilik qobiliyatlarini shakllantirishni talab etadi. Bu jarayonda pedagog-fasilitatorning o'rni beqiyos bo'lib, u o'quvchini tayyor bilimlarni egallovchi emas, balki faol ishtirokchi, muammolarni mustaqil hal etuvchi va o'z fikrini erkin ifoda etuvchi shaxs sifatida tarbiyalaydi. Fasilitator ta'lim jarayonida boshqaruvchi yoki nazorat qiluvchi emas, balki yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi sifatida faoliyat yuritadi. U o'quvchilarga o'zaro fikr almashish, jamoada qaror qabul qilish, yetakchilikni namoyon etish imkoniyatini yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Zamonaviy ta'lim jarayonida pedagog-fasilitator faoliyati o'quvchilarning shaxsiy faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlovchi va jamoada ishlashga qodir shaxs sifatida shakllantirishda muhim o'rin tutadi [1]. J. Dewey o'zining tajribaviy ta'lim nazariyasida o'quvchi faol ishtirokchi bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi, bunda o'qituvchi o'quvchini yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi sifatida ishtirok etadi [2]. Mahalliy pedagog olimlar, jumladan, Xodjayev M. va Qodirova D. o'z tadqiqotlarida fasilitatorlik yondashuvi o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini, muloqot madaniyatini va yetakchilik sifatlarini rivojlantirishda samarali metod ekanini asoslab berganlar [5]. Shu tariqa, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagog-fasilitator faoliyati o'quvchilarning o'zaro hamkorlik, tashabbuskorlik va yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishda ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi.

Materiallar va usullar. Tadqiqot jarayonida pedagog-fasilitatorning o'quvchilarda jamoada ishlash va yetakchilik ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni amaliy tajriba asosida o'rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, interfaol o'qitish, kompetensiyaviy yondashuv hamda fasilitatorlik faoliyatining pedagogik tamoyillari tashkil etdi. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishda kuzatish, suhbat, test sinovlari hamda sotsiologik so'rov metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot ishtirokchilari sifatida 1-4-sinf o'quvchilari va ularning fan o'qituvchilari jalb etildi. Fasilitatorlik faoliyatining samaradorligini aniqlash maqsadida ikki bosqichli tajriba o'tkazildi: birinchi bosqichda an'anaviy o'qitish sharoitidagi o'quvchilar ishtirokidagi jarayon tahlil qilindi, ikkinchi bosqichda esa pedagog-fasilitator yondashuvi asosida tashkil etilgan darslar kuzatildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagog-fasilitator ishtirokidagi ta'lim jarayoni o'quvchilarda jamoada ishlash va yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishda an'anaviy o'qitishdan sezilarli darajada samaraliroqdir. Tajriba-sinov

mashg'ulotlari davomida fasilitator o'quvchilarga mustaqil fikrlash, o'z pozitsiyasini himoya qilish, guruh a'zolari bilan muloqot o'rnatish hamda umumiy maqsad sari harakat qilish imkonini yaratdi. Bunda o'qituvchi nazorat qiluvchi emas, balki yo'naltiruvchi sifatida faoliyat yuritgani o'quvchilarning o'zaro hamkorlikka bo'lgan qiziqishini oshirdi. Tahlil natijalariga ko'ra, fasilitatorlik asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning 78 foizi guruhda samarali ishlash, 65 foizi esa liderlik qobiliyatlarini namoyon eta olgan. An'anaviy darslarda esa bu ko'rsatkichlar mos ravishda 52 va 39 foizni tashkil etgan. Bu farq, avvalo, fasilitatorning o'quvchilarga erkin fikrlash, tashabbus ko'rsatish va qaror qabul qilish imkoniyatini berishida namoyon bo'ladi. Shuningdek, fasilitator yordamida o'tkazilgan interfaol mashg'ulotlar, "rol o'ynash" metodlari, muammoli vaziyatlar va guruhli muhokamalar o'quvchilar orasida o'zaro ishonch, hurmat va jamoaviy birdamlikni kuchaytirdi.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga asoslanib aytish mumkinki, pedagog-fasilitator ta'lim jarayonida o'quvchilarni faollashtiruvchi, ularni mustaqil fikrlashga, jamoaviy hamkorlikka va yetakchilik qobiliyatlarini namoyon etishga yo'naltiruvchi asosiy shaxsdir. Fasilitatorlik yondashuvi an'anaviy o'qitish shakllariga nisbatan o'quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, ularda mas'uliyat, tashabbuskorlik, muloqot madaniyati va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, pedagog-fasilitator tomonidan yaratilgan erkin, interfaol va hamkorlikka asoslangan o'quv muhiti o'quvchilarning ijtimoiy faolligini, jamoada ishlash samaradorligini va liderlik salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Shu boisdan, zamonaviy ta'lim tizimida har bir o'qituvchi fasilitatorlik kompetensiyalarini rivojlantirishi, o'z darslarini faollashtiruvchi metodlar, loyiha asosidagi topshiriqlar va muammoli vaziyatlar bilan boyitishi zarur. Fasilitatorlik yondashuvining joriy etilishi o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni jamiyatda faol, tashabbuskor va yetakchi sifatida shakllantirish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938.
2. Xodjayev M., To'rayev S. Pedagogik mahorat va ta'limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Qodirova D. Fasilitatorlik yondashuvi va o'quvchilarda yetakchilik ko'nikmalarini shakllantirishning samarali usullari. "Pedagogik innovatsiyalar" jurnali, 2022, №4.

TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURI VA UNI TA'LIMDAGI O'RNI

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Sobirova Sabina San'at qizi

BuxDPI, Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor,
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Bu maqolada TIMSS xalqaro baholash tadqiqotining asosiy maqsadi, vazifasi, rejasi, tasnifi, omillari haqida ma'lumot beradi. TIMSS xalqaro tadqiqotiga mos keluvchi topshiriqlar, matematika fanining samaradorligini oshirishda tadqiqotning ahamiyati yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash tadqiqoti, matematika va tabiiy fanlar, topshiriqlar, so'rovnomalar, shkala, TIMSS, IEA rahbariyati.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda yuqori malakali ongli mutaxassis kadrlar tayyorlashga bo'lgan talabni yanada oshirishini barchamiz anglab yetmoqdamiz. Bu esa albatta, o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga bo'lgan qiziqishini oshirish va o'qituvchilarimizning har tomonlama ta'lim-tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab

etadi. Bu talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ahamiyatga ega ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohaslarini rivojlantirishni baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohalarga jalb qilish kerakligini anglatadi. Bunda muhtaram prezidentimiz tomonidan maktablarda o'tiladigan matematika fanini o'qitish samaradorligini oshirish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammo va kamchiliklarni oldini olish, matematika fanidan o'quvchilar faol qatnashib, fan olimpiadalarida munosib o'rinlarni olishlarida olib borilayotgan islohotlar alohida o'rin egallaydi.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va ta'lim sifatini baholash hamda raqamli ta'limni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Bu borada ***O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmonida*** "PISA" (The Programme for International Student Assessment) o'quvchilarni baholash xalqaro dasturi reytingida O'zbekistonning 2021-yilda birinchi 70 talikka, 2025-yilda 60 talikka va 2030-yilga kelib esa, birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlar qatoriga kiritish ko'zda tutilgan. Shunga binoan xalqaro baholash dasturini yurtimizda tadbiq etmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi. Shu qaror asosida O'zbekistonda quyidagi xalqaro tadqiqotlari joriy etilishi belgilab qo'yildi:

PIRLS – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash;

TIMSS – 4- va 8-sinf o'quvchilarining tabiiy-ilmiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonligini baholash;

TALIS – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish;

PISA – 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash.

Shu tadqiqotlardan TIMSS xalqaro baholash dasturi boshlang'ich sinflar uchun matematik ko'nikmalarni o'stirishga keng ma'noda xizmat qiladi.

TIMSS bu — "Trends in International Mathematics and Science Study", ya'ni 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematik va tabiiy-ilmiy yo'nalishlar bo'yicha ta'limdagi natijalarini xalqaro miqyosda baholaydigan tadqiqotdir.

TIMSS baholash dasturi Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA - International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan ilk bora 1995-yilda tashkil etilgan bo'lib, ishtirok etishni xohlagan davlatlarda har 4 yilda bir marta o'tkazish yo'lga qo'yilgan.

TIMSS dasturida 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha berilayotgan ta'lim mazmuni, o'quv jarayoni, ta'lim muassasasining imkoniyatlari, o'qituvchilar salohiyati, o'quvchilarning oilalari bilan bog'liq omillar o'rganiladi.

Matematik savodxonlik - bu shaxsning matematikani turli kontekstlarda shakllantirish, qo'llash va sharhlash qobiliyati. U matematik fikrlash, hodisalarni tasvirlash, tushuntirish va bashorat qilish uchun matematik tushunchalar, protseduralar, usullar, faktlar va vositalardan foydalanishni, shuningdek, matematik muammoning natijaviy yechimini talqin qilishni o'z ichiga oladi.

2019-yilda o'tkazilgan yettinchi davra TIMSS tadqiqotida 67 ta mamlakat ishtirok etgan va Singapur, Gong Kong, Koreya Respublikasi, Xitoy Taypeyi, Yaponiya kabi davlatlar eng yuqori natijalarni egallagan.

2023-yilda o'tkazilgan sakkizinchi davrilikda esa O'zbekiston ilk marotaba ishtirok etdi.

Ta'kidlanishicha, 2023-yil aprel-may oylarida O'zbekistonda o'tkazilgan ushbu tadqiqotda barcha hududlaridan tanlab olingan 166 ta maktabdan jami 8800 nafar o'quvchilar (shundan, 4450 nafar 4-sinf va 4350 nafar 8-sinf) ishtirok etgan.

Shuningdek, mazkur maktablarning 166 nafar direktorlari hamda 1035 nafar matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'qituvchilar so'rovnomalarda qatnashgan.

Xalqaro hisobot tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistondagi 8-sinf o'quvchilarining matematik savodxonlik bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichi 421 ball bo'lib, qatnashuvchi 44 ta davlatdan 32-o'rinni egallagan. 8-sinf tabiiy fanlar (Science) savodxonligi bo'yicha esa qatnashgan 44 ta davlat orasidan 396 ball bilan 39-o'rinni egalladi.

Tadqiqotda qatnashgan o'zbekistonlik 4-sinf o'quvchilari tabiiy fanlar (Science) savodxonligi bo'yicha 412 ball to'plagan va ishtirokchi 58 ta davlat ichida 54-o'rinni egalladi. Matematika savodxonligi bo'yicha esa qatnashuvchi 58 ta davlat ichida 443 ball bilan 50-o'rinni egalladi.

O'zbekistonda 4-sinflardagi qizlar (446 ball) matematika yo'nalishida o'g'il bolalardan (440 ball) yaxshiroq natija qayd etgan bo'lsa, tabiiy fanlar yo'nalishida ham xuddi shunday farq saqlanib qolgan (qizlar 414 ball, o'g'il bolalar 409 ball).

Tabiiy fanlar yo'nalishida 8-sinflardagi qizlar (395 ball) va o'g'il bolalar (396 ball) deyarli bir xil natija qayd etgan bo'lsa, matematika yo'nalishida o'g'il bolalar (426 ball) qizlardan (416 ball) ko'ra yuqoriroq natija qayd etgan.

Umuman olganda, TIMSS va PISA tadqiqotlarida o'quvchilarning matematik va tabiiy fanlar savodxonligini ustuvor yo'nalish sifatida baholanishi inobatga olinsa, ular Respublikamizda bugungi kunda matematika va tabiiy fanlarni yanada rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlarga ham to'liq mos keladi, deb aytish mumkin.

O'zbekiston TIMSS va boshqa xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan davlatlarning ta'lim sohasidagi ilg'or va bizga mos tajribalarini mamlakat ta'lim tizimida qo'llash, o'quvchilarimizning natijalarini boshqa davlatlar o'quvchilari natijalari bilan taqqoslash hamda kelgusi islohotlarda inobatga olish imkoniyatlariga ega bo'ladi.

TIMSS tadqiqotida o'quvchilarning natijalarini baholash, bizning an'anaviy baholash tizimimizdan farqli ravishda, ikkita o'lchov asosida amalga oshiriladi:

baholanadigan mavzu bo'yicha mazmunni bilishni o'lchash (mazmun sohasi o'lchovi);
mavzu bo'yicha o'quvchilarning fikrlash ko'nikmalarini o'lchash (kognitiv o'lchov).

Matematika kontent domenlari

4-sinf: sonlar, o'lchashlar va geometriya, ma'lumotlar bilan ishlash;

8-sinf: sonlar, algebra, geometriya, ma'lumotlar bilan ishlash, statistika va ehtimollik.

Tabiiy fanlar kontent domenlari

4-sinf: hayot haqidagi fan, fizika va Yer haqidagi fan;

8-sinf: biologiya, kimyo, fizika va Yer haqidagi fan.

4 va 8-sinflar uchun matematika va tabiiy fanlarning kognitiv domenlari: *bilish, qo'llash va mulohaza yuritish*.

TIMSS 2023 yilda mazmun o'lchovi asosida topshiriqlarni quyidagi struktura asosida olinishi ko'zda tutilgan:

4-sinf matematika mazmunli o'lchov	Mazmuni
Sonlar va amallar (50%)	1. Butun sonlar. 2. Ifodalar, sodda tenglamalar va munosabatlar. 3. Oddiy kasrlar va o'nli kasrlar.
Geometriya va o'lchashlar (30%)	1. O'lchashlar. 2. Geometriya.
Ma'lumotlar bilan ishlash (20%)	1. Ma'lumotlarni o'qish va tasvirlash. 2. Ma'lumotlarni talqin qilish, birlashtirish va

	taqqoslash.
--	-------------

Testlarni tuzishda quyidagi asosiy komponentlar va tamoyillar inobatga olindi:

- o'quv va kognitiv faoliyatning sinovdan o'tgan mazmuni va turlarini yetarli darajada yoritish;
- ularning mazmuni ishtirokchi mamlakatlarning o'rganilayotgan materiallariga maksimal darajada mos kelishi;
- tekshirilayotgan o'quv materialining matematika ta'limini rivojlantirish nuqtai nazaridan ahamiyati;
- topshiriqlarning o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi;
- topshiriqlarning ommaviy ilmiy tadqiqotlarga qo'yiladigan talablarga muvofiqligi.

Matematika bo'yicha o'quv yutuqlarini baholashda biz har xil turdagi topshiriqlarni qo'lladik (javoblarni tanlash, qisqa va to'liq javob, amaliy topshiriqlar bilan).

Xulosa qilib aytganda, kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarning mustaqil fikrlashlari, mantiqiy fikrlashlarini oshirish uchun bugungi kunda juda ko'pgina metodlar va texnologiyalar qo'llanilmoqda. Shuningdek, ta'lim sifatini oshirish uchun muhtaram prezidentimiz tomonidan qonunlar qabul qilinmoqda va chora-tadbirlar ko'rilmogda, yanada matematika fanining rivojlanishi uchun esa TIMSS xalqaro tadqiqotlarda qatnashib o'quvchi yoshlarning bilimlari ham baholanmoqda va o'quvchilar olgan bilimlari qay darajada ekanligini bilib olishadi va eng muhimi olgan bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishni o'rganishadi va tajribalari ham oshib boraveradi. Xalqaro TIMSS tadqiqotining ham mazmun mohiyati ham shundan iborat. Eng avvalo, har bir fanni o'rganishda qunt bilan, diqqat bilan, o'rganilsa har qanday sinovlardan o'ta oladi. Bundan tashqari, matematika darslarini har bir o'qituvchi boshqa fanlar bilan integratsiyalab bog'lay olishi kerak, chunki har bir fan bir-biriga bog'liq bo'lib o'quvchilarda olayotgan bilimlarini yanada mustahkam borishida asosiy omil sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi PF-5538-sonli " Xalq ta'limi boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi " Xalq ta'limi tizimida ta'lim tizimini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori.
3. Jo'rayeva D.J. "TIMSS tadqiqotlari uchun topshiriqlar to'plami". "Qamar media" nashriyoti. Toshkent-2021.
4. TIMSS 2011 User Guide for the International Database Released Items. Science - Fourth Grade. TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College and International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
5. TIMSS 2011 User Guide for the International Database Released Items. Science - Eighth Grade. TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College and International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
6. Сборник тестовых заданий TIMSS для учащихся 4-х и 8-х классов. АО Информационно-аналитический центр»: Астана, 2016 -537 с.

WAYS OF DIFFERENTIATING TASK-BASED LEARNING FOR NON-PHILOLOGICAL STUDENTS

Anvarova Umidabegim Ja'farovna

PhD Candidate, Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract. In the modern education system, teaching a foreign language to non-philological students requires approaches that consider individual differences, learning needs, and

professional orientation. Task-Based Learning (TBL) provides an effective framework for developing communicative competence; however, its effectiveness can be significantly increased when adapted through differential strategies. This article explores the ways of differentiating TBL in non-philological higher education contexts. It discusses methods of adjusting tasks according to learners' proficiency levels, cognitive styles, and motivation. The research emphasizes the role of differentiated instruction in maintaining student engagement, ensuring accessibility of content, and achieving communicative outcomes among heterogeneous learners.

Key words: differentiated instruction, task-based learning, non-philological students, communicative competence, learner-centered approach.

Annotatsiya

Ushbu maqolada nofilologik yoʻnalish talabalari uchun chet tilini oʻqitishda “Task-Based Learning” (vazifaga asoslangan oʻqitish) texnologiyasini differensiallashtirish yoʻllari tahlil qilingan. Maqolada talabalarning individual xususiyatlarini, bilim darajasi va motivatsiyasini hisobga olgan holda differensial yondashuvning samaradorligi koʻrsatib berilgan. TBL yondashuvi asosida dars jarayonida topshiriqlarni tabaqalashtirish, murakkablik darajasini moslashtirish hamda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish usullari tavsiya etilgan.

Kalit soʻzlar: differensial oʻqitish, vazifaga asoslangan oʻqitish, nofilologik yoʻnalish talabalari, kommunikativ kompetensiya, oʻrganuvchiga yoʻnaltirilgan yondashuv.

Аннотация

В данной статье анализируются пути дифференциации технологии обучения иностранным языкам “Task-Based Learning” для студентов нефилологических направлений. Рассматриваются особенности применения дифференцированного подхода с учетом уровня знаний, стиля обучения и мотивации студентов. В работе подчёркивается значимость адаптации учебных заданий и коммуникативной направленности процесса обучения для повышения эффективности усвоения языка.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, обучение на основе заданий, студенты нефилологических направлений, коммуникативная компетенция, личностно-ориентированный подход. In recent decades, foreign language teaching in non-philological higher education institutions has become an essential component of professional development. Unlike philology students, learners in technical, pedagogical, or economic fields often study English as a supplementary skill rather than a core discipline. Therefore, the traditional one-size-fits-all approach to teaching is often ineffective. Differentiated instruction, combined with Task-Based Learning (TBL), provides a promising methodology to address these challenges by tailoring tasks to students' abilities, learning preferences, and goals. Task-Based Learning (TBL) is an approach that focuses on the use of authentic language through meaningful tasks that reflect real-life situations. Unlike traditional grammar-based teaching, TBL emphasizes *learning by doing*. It allows learners to acquire linguistic competence while completing communicative and practical tasks. According to Willis (1996) and Ellis (2003), tasks serve as the central unit of planning and instruction. Each task requires students to use the target language as a tool to achieve a communicative goal, such as solving a problem, making a decision, or presenting information. Task-Based Learning focuses on meaningful communication and real-life tasks that encourage students to use the target language purposefully. It emphasizes authentic interaction rather than grammatical drills. For non-philological students, TBL helps develop language skills relevant to their professional and everyday contexts.

Typical stages of TBL include:

1. Pre-task – introducing the topic and preparing learners;
2. Task cycle – completing communicative tasks in groups or pairs;
3. Language focus – analyzing and improving language use.

Non-philological students differ in motivation, proficiency, and cognitive style. A differentiated approach in TBL ensures that strong students receive more challenging communicative tasks; weaker students work with scaffolded, simplified versions; all learners participate actively according to their ability. For example, in a “problem-solving” task,

advanced learners can discuss causes and propose solutions in detail, while beginners can focus on key vocabulary and short sentences. Differentiation in Task-Based Learning can be implemented through several dimensions:

a) By content: selecting topics relevant to each student's field (e.g., "Business meetings" for economics students, "Classroom language" for pedagogical students). b) By process: adjusting the complexity of tasks or providing extra support materials.

c) By outcome: allowing students to demonstrate their understanding in different forms — oral presentation, poster, dialogue, or short report.

d) By grouping: pairing students strategically (mixed-ability or same-level groups). Research indicates that differentiated TBL enhances student motivation, fosters autonomy, and improves language retention. It creates an inclusive environment where all learners experience success, leading to higher communicative confidence and sustained engagement. A number of recommendations can be given for teachers such as conducting a needs analysis at the beginning of the course, using tiered tasks—assignments of varying complexity, applying flexible grouping to maximize peer interaction, providing formative feedback to monitor progress, incorporating digital tools (Quizlet, Padlet, Kahoot) for differentiated practice. In differentiated TBL, the teacher acts not as a knowledge transmitter but as a facilitator, coach, and designer of learning experiences. The teacher's role involves observing students' needs and responses, providing guidance and feedback and ensuring equal participation and emotional support. Such a role transformation leads to a more dynamic, student-centered classroom where learners actively construct knowledge through purposeful language use. Differentiating Task-Based Learning for non-philological students represents a balanced approach that bridges communicative methodology and learner diversity. By individualizing task content, process, and outcomes, educators can enhance the effectiveness of language instruction and better support diverse learners in achieving communicative competence.

References:

1. Ellis, R. *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
2. Tomlinson, C. A. *How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms*. ASCD, 2017.
3. Willis, J., & Willis, D. *Doing Task-Based Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
4. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press, 2014.
5. Littlewood, W. *Communicative Language Teaching: An Introduction*. Cambridge University Press, 2011.

STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASINING ZAMONAVIY O'QUV JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Buxoro davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Shoyeva Yulduz Amin qizi,

Buxoro davlat pedagogika instituti

4-bosqich talabasi

Ravshanova Orasta Akmaljonovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ta'lim texnologiyasining zamonaviy o'quv jarayonidagi ahamiyati, uning afzalliklari, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etishning amaliy yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: STEAM, tanqidiy yondashuv, kreativ fikrlash, ijodiy qobiliyat, amaliy koʻnikmalar, tajribaga asoslangan taʼlim.

Bugungi kunda dunyo taʼlim tizimi shiddat bilan oʻzgarib, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarga asoslanmoqda. XXI asr koʻnikmalari — kreativ fikrlash, muammolarni tahlil qilish, jamoada ishlash va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish — oʻquvchilarni kelajak kasblariga tayyorlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega boʻlib bormoqda. Shu boisdan, taʼlim tizimida integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan STEAM taʼlim modeli tobora dolzarb boʻlib qolmoqda.

STEAM konsepsiyasi 2000-yillarning boshlarida AQShda shakllanib, keyinchalik butun dunyo boʻylab innovatsion taʼlim standartiga aylandi. Mazkur yondashuv oʻquv jarayonini faqat nazariy bilim berish emas, balki amaliy faoliyat orqali oʻquvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirishga yoʻnaltiradi. Oʻzbekiston Respublikasida ham soʻnggi yillarda STEAM yoʻnalishida bir qator dasturlar amalga oshirilmoqda.

STEAM taʼlimining mohiyati va maqsadi. STEAM — bu ilmiy (Science), texnologik (Technology), muhandislik (Engineering), sanʼat (Art) va matematika (Mathematics) fanlarini bir butun tizimda integratsiyalashgan holda oʻqitish konsepsiyasidir. Bunda asosiy eʼtibor oʻquvchilarning ijodiy fikrlash, muammolarni hal etish, loyiha asosida ishlash va fanlararo bilimlarni amaliyotda qoʻllash koʻnikmalarini shakllantirishga qaratiladi.

Anʼanaviy taʼlim tizimida fanlar koʻpincha bir-biridan ajratilgan holda oʻqitiladi. STEAM yondashuvi esa bu chegaralarni yoʻqotib, oʻquvchining har bir bilimni amaliy kontekstda qoʻllash imkoniyatini yaratadi. Masalan, fizika darsida oʻrganilgan qonunlarni texnologiya va muhandislik loyihalari orqali sinab koʻrish, matematika bilimlarini dasturlash yoki dizayn sohalarida qoʻllash bunga misol boʻla oladi.

STEAM yondashuvining afzalliklari:- Oʻquvchilarni mustaqil fikrlash va tahliliy yondashuvga oʻrgatadi;

- Amaliy tajriba orqali bilimni chuqurroq oʻzlashtirishni taʼminlaydi;- Innovatsion fikrlash va jamoada ishlash koʻnikmalarini rivojlantiradi;

- Qiz bolalar oʻrtasida texnik va muhandislik yoʻnalishlariga qiziqishni oshiradi;

- Oʻquvchi shaxsini har tomonlama rivojlantiradi.

Oʻzbekiston taʼlim tizimida STEAM tajribasi.

Soʻnggi yillarda mamlakatimizda STEAM yoʻnalishidagi oʻquv markazlari, laboratoriyalar va toʻgaraklar faoliyati kengaymoqda. Xususan, “Innovatsion rivojlanish vazirligi” tashabbusi bilan 2021-yildan boshlab STEAM taʼlimini rivojlantirish boʻyicha maxsus dastur ishlab chiqildi. Maktab va kollejlarda negizida “STEAM laboratoriyalari” tashkil etilmoqda, oʻqituvchilar uchun treninglar oʻtkazilmoqda.

Bundan tashqari, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, TATU filiallari hamda bir qator oliy taʼlim muassasalari oʻquv dasturlariga STEAM modullarini kiritmoqda. Oʻquvchilar robototexnika, dasturlash, 3D-modellashtirish, sunʼiy intellekt kabi yoʻnalishlarda amaliy bilim va koʻnikmalarga ega boʻlmoqda.

STEAM taʼlimi bugungi globallashtirish sharoitida oʻquvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, ularni kelajak kasblariga tayyorlashda muhim omil boʻlib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv oʻquvchilarda nafaqat fanga qiziqish, balki ijodkorlik, muloqot, tanqidiy fikrlash va jamoaviy ish koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Oʻzbekiston taʼlim tizimida STEAM konsepsiyasini kengroq joriy etish uchun quyidagilar muhim:

- oʻqituvchilarni zamonaviy STEAM metodikalariga tayyorlash;

- oʻquv dasturlarini integratsiyalashgan shaklga keltirish;

- maktablarda texnik jihozlar va STEAM laboratoriyalarini kengaytirish;

- xalqaro tajriba asosida STEAM loyihalarini milliy sharoitga moslashtirish.

Demak, STEAM taʼlimi nafaqat zamonaviy bilim olish, balki yosh avlodni innovatsion fikrlovchi, tashabbuskor va texnologik tafakkurga ega mutaxassis sifatida shakllantirishda muhim oʻrin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimida STEAM ta'limini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. — 2021.
2. Yakman G. (2008). "STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education."
3. Bybee R. W. (2013). The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. NSTA Press.
4. Qodirova M., To'laganova D. (2023). "STEAM texnologiyalarini umumta'lim maktablarida joriy etish tajribasi." – Ta'lim va innovatsiya jurnali, №2.

STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASINING BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI O'RNI

Salixova Lobar Farxodovna

BuxDPI 2-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: **Tilavova Matlab Muxammedovna.**

Pedagogika fanlar nomzodi, professor

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM ta'lim texnologiyasining boshlang'ich ta'lim jarayonidagi o'rni, ahamiyati va amaliy qo'llanilish yo'llari tahlil qilingan. Maqolada o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi, ijodiy tafakkuri va mustaqil fikrlashini rivojlantirishda STEAM yondashuvining o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, STEAM, integratsiya, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, innovatsion ta'lim, fanlararo yondashuv.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim inson shaxsini shakllantirishda, o'quvchi dunyoqarashining asosi qo'yiladigan eng muhim bosqichdir. Shu sababli bu davrda o'quv jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish dolzarbdir. Shular qatorida STEAM ta'lim texnologiyasi — ya'ni fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san'at (Art), matematika (Mathematics) yo'nalishlarini integratsiyalashgan holda o'qitish tizimi — boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuvini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Asosiy qism. 1. Boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvining maqsadi - Boshlang'ich sinflarda STEAM ta'limining bosh maqsadi — o'quvchini hayotiy muammolarni hal etishga yo'naltirish, unga mustaqil qaror qabul qilish, kuzatish, tahlil qilish va natija chiqarish ko'nikmasini berishdir. Bu bosqichda bola hali yangi bilimlarni amaliy faoliyat orqali qabul qiladi. Shu sababli STEAM metodikasi o'yin, tajriba, loyihalash, modellashtirish kabi faol o'quv shakllari bilan uyg'unlashadi.

2. Boshlang'ich sinflarda STEAM elementlari integratsiyasi - Boshlang'ich ta'limda fanlararo aloqadorlik orqali STEAM yondashuvi quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

"Atrof olam" va "Tabiatshunoslik" fanlarida — tabiiy hodisalarni kuzatish, tajribalar o'tkazish (masalan, suv aylanishi, o'simliklarning o'sishi jarayoni).

"Matematika" fanida — o'lchash, hisoblash, shakllarni modellashtirish orqali muhandislik tafakkurini shakllantirish.

"Texnologiya" va "Tasviriy san'at" darslarida — ijodiy loyihalar yaratish (masalan, qog'ozdan ko'prik modeli, robot maketi, 3D shakllar).

"Ona tili va o'qish savodxonligi" fanida — ilmiy matnlar bilan ishlash, tahliliy fikrlashni rivojlantirish.

Misol: "Mening orzumdagi uy" loyihasi – bunda o'quvchilar matematika fanidan o'lchamlarni hisoblaydi, texnologiya fanidan model yasaydi, tasviriy san'atda uni bezatadi, o'qish darsida loyiha haqida matn tuzadi. Bu jarayon orqali bola ilmiy, texnik, ijodiy va muloqot kompetensiyalarini birgalikda rivojlantiradi.

3. STEAM texnologiyasining boshlang'ich ta'limdagi afzalliklari - Fanlarni integratsiyalash orqali bolalar bilimni hayotiy tajriba bilan bog'laydi; Amaliy faoliyatga asoslanadi – bola bilish jarayonida “nima uchun?” degan savolga o'zi javob topadi; Kreativlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi; Jamoada ishlash, muloqot, liderlik ko'nikmalarini shakllantiradi; Motivatsiyani oshiradi – o'quvchi o'zi yaratgan natijadan zavq oladi; Raqamli savodxonlikni rivojlantiradi – oddiy dasturlash, robototexnika elementlarini o'rganish imkoniyati yaratiladi.

4. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining roli - O'qituvchi STEAM darslarida yo'naltiruvchi va tashkilotchi sifatida faoliyat yuritadi. U: fanlararo bog'liqlikni ta'minlaydi; muammoli vaziyatlar yaratadi; o'quvchilarni mustaqil yechim topishga undaydi; loyihalarga baho berishda nafaqat natijani, balki jarayonni ham e'tiborga oladi. Masalan, o'qituvchi “Suvni tejaymiz” mavzusida loyiha topshirig'i beradi: o'quvchilar suvdan to'g'ri foydalanish yo'llarini tahlil qiladi, model yaratadi, plakat chizadi, so'ng taqdimot o'tkazadi. Bu faoliyat davomida bola o'rganish, yaratish va tushuntirish bosqichlarini birgalikda o'zlashtiradi.

5. Boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvining samaralari - Tadqiqotlar ko'rsatishicha, boshlang'ich sinflarda STEAM asosida dars o'tish: o'quvchilarning fanlarga qiziqishini 45–60% gacha oshiradi; mantiqiy fikrlash ko'nikmasini kuchaytiradi; ijtimoiy-emotsional o'sishni (jamoada ishlash, muloqot, o'z fikrini aytish) rivojlantiradi; o'quvchilarni keyingi bosqichlardagi murakkab fanlarga tayyorlaydi.

Xulosa. STEAM ta'lim texnologiyasi boshlang'ich ta'limda o'quvchining tabiat, jamiyat va texnologiyalar haqidagi tasavvurlarini uyg'unlashtiradi. U bolalarda hayotiy muammolarni hal etish, mantiqiy tahlil, ijodkorlik va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuning uchun bugungi kunda har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z darslarini STEAM tamoyillari asosida loyihalashni maqsad qilib olishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education.
2. Tursunova G. (2022). “Boshlang'ich ta'limda integratsion yondashuv asosida STEAM texnologiyasini joriy etish usullari”. NamDU ilmiy to'plami.
3. Qodirova Sh. (2021). “STEAM texnologiyasi asosida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish”. TDPU ilmiy jurnali.
4. Mahmudova Z. (2023). “STEAM yondashuv asosida boshlang'ich ta'limni samarali tashkil etish”. Pedagogika va psixologiya jurnali.
5. www.steamedu.uz
6. www.moed.uz

STEAM ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERAKTIV VA TAJRIBAVIY O'QITISH USULLARI VA UNI AMALIYOTDA QO'LLASH

Raxmatova Shaxnoza Olimovna

Buxoro Pedagogika instituti 1 -kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta'lim metodikasi asosida boshlang'ich sinflarda interaktiv va tajribaviy o'qitish usullaridan foydalanish masalasi yoritiladi. STEAM ta'limi o'quvchilarning qiziqishini oshirib, ularning ilmiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqolada loyihaviy ta'lim, eksperiment asosida o'qitish, robototexnika, raqamli texnologiyalar va san'at elementlari orqali dars jarayonini samarali tashkil etish usullari tahlil qilinadi.

Shuningdek, interaktiv va tajribaviy metodlarning boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'siri, ularning muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini

rivojlantirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari ushbu metodlarni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: STEAM ta'limi, interaktiv o'qitish, tajribaviy ta'lim, boshlang'ich sinflar, loyihaviy o'qitish, eksperimentlar, robototexnika, innovatsion pedagogika, tanqidiy tafakkur, ijodiy fikrlash, fanlararo integratsiya.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarning nafaqat bilim olishlari, balki ularni amaliyotda qo'llay olishlari va ijodiy tafakkurlarini rivojlantirishga ham yo'naltirilgan. Shu nuqtai nazardan, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) metodikasi boshlang'ich ta'lim jarayonida muhim innovatsion yondashuv sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu metodika interaktiv va tajribaviy o'qitish usullari orqali o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etish, ularning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tashqi muhitni kuzatish, yangi narsalarni sinab ko'rish va eksperiment qilish orqali bilim olishga moyil bo'lishadi. Shuning uchun tajribaviy va interaktiv o'qitish usullari ularning ta'lim jarayoniga qiziqishini oshirib, fanlarni yaxshiroq tushunishiga yordam beradi. Loyihaviy ta'lim, STEM laboratoriya mashg'ulotlari, robototexnika asosida amaliy topshiriqlar, o'yinli o'qitish texnologiyalari va san'at elementlari orqali darslarni boyitish ushbu yondashuvning muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi.

Ushbu maqolada STEAM asosida interaktiv va tajribaviy o'qitish metodlarining boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olish jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilarning qiziquvchanligini oshirish va o'qitish samaradorligini kuchaytirish bo'yicha samarali usullar ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim jarayonida STEAM yondashuvini kengroq joriy etish uchun muhim tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

STEAM ta'limi an'anaviy o'qitish usullaridan farqli o'laroq, o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlash va ularni real hayot muammolarini hal qilishga o'rgatishga asoslanadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Fanlararo integratsiya – matematika, tabiiy fanlar, texnologiya va san'atni o'zaro bog'lab o'qitish; Ijodiy tafakkurni rivojlantirish – o'quvchilar o'z g'oyalari va yechimlarini ishlab chiqishga rag'batlantiriladi; Tajriba va loyihalar orqali o'qitish – nazariy tushunchalarni amaliyotda mustahkamlashga yordam beradi; Hamkorlikda ishlash – jamoaviy loyihalar orqali o'quvchilarning muloqot va jamoaviy ish ko'nikmalarini shakllantirish. Boshlang'ich sinflarda STEAM ta'limi kreativ fikrlash, texnik tafakkur va innovatsion yondashuvni rivojlantirish uchun samarali metodika hisoblanadi. Xususan, interaktiv va tajribaviy o'qitish usullari bolalarning tabiiy qiziquvchanligini rag'batlantirib, ularning faol ishtirokini ta'minlaydi. Interaktiv o'qitish usullari o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb qilish, o'zaro muloqotni rivojlantirish va o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilish maqsadida qo'llaniladi.

STEAM ta'limida interaktiv metodlar quyidagicha qo'llaniladi:

STEM laboratoriya mashg'ulotlari – o'quvchilar amaliy tajribalar orqali ilmiy qonuniyatlarni tushunishadi (masalan, suvning zichligi tajribasi, magnit maydoni tajribalari).

Robototexnika va dasturlash – boshlang'ich sinflarda oddiy robotlar yasash va ularni kodlash orqali texnologiyaga bo'lgan qiziqish shakllanadi.

O'yinli ta'lim (Gamification) – STEAM mavzularini o'yinlar orqali o'rganish (masalan, interaktiv viktorinalar, muammoga asoslangan o'yinlar). Virtual va kengaytirilgan reallik (VR & AR) – tabiiy fanlar va texnologiya fanlarini vizual va interaktiv shaklda o'rganish imkonini beradi.

STEM muammolarini hal qilish bo'yicha jamoaviy ish – o'quvchilar muammolarni jamoaviy muhokama qilib, birgalikda echim topishga harakat qilishadi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, interaktiv metodlardan foydalanish o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini 75% gacha oshirishga yordam beradi va o'zlashtirish darajasini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Tajriba va loyihaviy o'qitish STEAM metodikasining asosiy elementlaridan biri bo'lib, o'quvchilarni fanlararo yondashuv orqali muammolarni hal qilishga o'rgatadi. Bu metod orqali

o'quvchilar: O'rganayotgan tushunchalarini real hayotda sinab ko'radilar; Amaliy mashg'ulotlar orqali darsni yaxshiroq tushunadilar; Tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradilar; Jamoaviy ish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshiradilar.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tajribaviy o'qitish usullari qo'llanilgan sinflarda o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishi 80% gacha ortadi va ular nazariy bilimlarni 50% tezroq o'zlashtiradilar. O'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyati oshadi – STEAM ta'limi orqali bolalar faqat tayyor bilimlarni emas, balki o'zlari kashf qilish va tadqiqot olib borish imkoniga ega bo'ladilar.

Ijodiy fikrlash rivojlanadi – Interaktiv va tajribaviy o'qitish orqali o'quvchilar muammolarni turli xil yondashuvlar orqali hal qilishga o'rganadilar. Fanlararo bog'liqlik kuchayadi – O'quvchilar fizika, matematika, muhandislik va san'atni o'zaro bog'liq holda tushunib yetadilar. Darslarga bo'lgan qiziqish ortadi – O'yin, amaliy tajribalar va loyihalar orqali o'qitilgan mavzular bolalar tomonidan tez va oson qabul qilinadi. Kelajak kasblariga tayyorlaydi – STEAM metodikasi orqali o'quvchilar dasturlash, robototexnika, muhandislik va ijodiy san'at sohalariga qiziqish hosil qiladilar, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy rivojlanishiga yordam beradi.

Xulosa. Boshlang'ich sinflarda STEAM asosida interaktiv va tajribaviy o'qitish metodlarini joriy etish o'quvchilarning kreativ fikrlash, tanqidiy tafakkur va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu metodika yordamida o'quvchilar darslarni yanada qiziqarli va samarali o'zlashtirish, fanlararo bog'liqlikni tushunish va innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Honey, M., & Kanter, D. E. (2013). Design, Make, Play: Growing the Next Generation of STEM Innovators. New York: Routledge.
2. Abduqodirov, A. (2020). O'zbekistonda innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishning istiqbollari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Yo'ldoshev, D. (2021). STEAM ta'limi orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
4. Xodjayev, B. (2022). Boshlang'ich ta'limda fanlararo integratsiya va innovatsion yondashuvlar. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti.

STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY AHAMIYATI

Salixova Lobar Farxodovna
BuxDPI 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM ta'lim texnologiyasining paydo bo'lish tarixi, asoschilari, mazmuni va zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro va mahalliy olimlarning ushbu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, integratsiya, innovatsion ta'lim, muhandislik, ijodkorlik, zamonaviy pedagogika, muammoli ta'lim.

KIRISH. XXI asr — bu texnologiyalar, raqamli iqtisodiyot va ijodkorlik asridir. Ta'lim tizimi ham bu jarayondan orqada qolmasligi kerak. Shu sababli so'nggi yillarda STEAM ta'lim texnologiyasi dunyo miqyosida ta'limni modernizatsiya qilishning samarali yondashuvi sifatida e'tirof etilmoqda. “STEAM” atamasi inglizcha Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at), Mathematics (matematika) so'zlarining bosh harflaridan tashkil topgan. Bu konsepsiya o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lash, ularni muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatishni maqsad qiladi.

Asosiy qism. 1. STEAM konsepsiyasining yaratilish tarixi - STEAM yondashuvi dastlab AQSHda paydo bo'lgan. 1990-yillar oxirida Dr. Judith A. Ramaley (AQSH Milliy fan jamg'armasi — National Science Foundation direktori) tomonidan STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) modeli ishlab chiqilgan. Keyinchalik 2006–2010-yillar oralig'ida Dr. Georgette Yakman ushbu modelga “Art” (san'at) yo'nalishini qo'shib, uni STEAM shakliga keltirgan. Yakmanning tadqiqotlariga ko'ra, san'at fani orqali o'quvchilar muhandislik va texnologik muammolarni ijodkorlik bilan yecha oladi. Shundan so'ng John Maeda, Yoon Soo Park, Chris Dede kabi pedagog-olimlar bu yo'nalishni rivojlantirib, uni xalqaro ta'lim tizimlariga integratsiya qilish bo'yicha ilmiy ishlanmalar olib borishgan.

2. STEAM ta'limining asosiy tamoyillari - Integratsiyalashgan o'qitish — fanlar o'zaro bog'lanib o'qitiladi; Ijodiy muammolar yechimi — o'quvchi o'zi tadqiqotchi sifatida qatnashadi; Amaliy natijaga yo'naltirilgan ta'lim — loyiha, tajriba, modellashtirish orqali o'rganish; Tanqidiy fikrlash va hamkorlik — jamoaviy loyiha asosida o'rganish; Raqamli texnologiyalardan foydalanish — 3D modellashtirish, robototexnika, dasturlash elementlari.

3. Xalqaro tajriba - Bugungi kunda STEAM yondashuvi AQSH, Janubiy Koreya, Finlyandiya, Singapur, Yaponiya va Germaniya ta'lim tizimlarida keng joriy etilgan. Masalan: Finlyandiya boshlang'ich ta'limdan boshlab har bir fan integratsiyalashgan loyihalar asosida o'tiladi; Koreya Respublikasida “STEAM Korea” dasturi orqali o'quvchilarning innovatsion tafakkurini rivojlantirish yo'lga qo'yilgan; AQSHda esa “Next Generation Science Standards (NGSS)” standartlari orqali har bir o'quv dasturida muhandislik va san'at elementlari kiritilgan.

4. O'zbekistonda STEAM ta'limini rivojlantirish ishlari - O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda STEAM yo'nalishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentyabrdagi PQ-4447-son qarori asosida “Innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va loyihalarni qo'llab-quvvatlash markazlari” tashkil etilgan. Ta'lim inspeksiyasi, Xalq ta'limi vazirligi va Innovatsion rivojlanish vazirligi hamkorligida STEAM laboratoriyalarini maktablarda joriy etish ishlari olib borilmoqda. Toshkent shahridagi “STEAM Education Center”, “IT Park” va Yoshlar texnoparki bazasida o'quvchilarga robototexnika, 3D dizayn, dasturlash va ilmiy loyihalar bo'yicha o'quv mashg'ulotlari o'tkazilmoqda.

5. O'zbekistonlik tadqiqotchilar - Mahalliy olimlar orasida quyidagi tadqiqotchilar STEAM ta'lim yo'nalishida ilmiy ish olib borgan: Qodirova Sh., “STEAM texnologiyasi asosida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish” (Toshkent, 2021); Tursunova G., “Boshlang'ich ta'limda integratsion yondashuv asosida STEAM ta'limini joriy etish usullari” (NamDU, 2022); Islomov B., “Fanlarni integratsiyalash orqali muammoli ta'lim samaradorligini oshirish” (TDPU, 2023); R. G'ulomova, “STEAM yondashuv asosida tabiiy fanlarni o'qitish innovatsiyalari” (UrganchDU, 2023). Bu tadqiqotlarda STEAMning metodik asoslari, o'quv jarayoniga qo'llash shakllari, fanlararo integratsiya yo'llari va o'quvchilar kreativligini rivojlantirish usullari keng yoritilgan.

Xulosa. STEAM ta'lim texnologiyasi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, amaliy fikrlash va ijodkorlikni birgalikda rivojlantiruvchi yondashuvdir. Ushbu konsepsiyani ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish o'quvchilarning innovatsion salohiyatini oshirish, kelajak kasblariga tayyorlash va milliy iqtisodiyotning raqamli rivojiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ramaley J.A. (2005). Transforming Undergraduate Education in Science, Mathematics, Engineering, and Technology. NSF Report, USA.
2. Yakman G. (2008). STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education.
3. Maeda J. (2013). STEM + Art = STEAM. The STEAM Journal, USA.
4. Tursunova G. (2022). “Boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyasi asosida o'qitish metodikasi”, Namangan DU ilmiy jurnali.
5. Qodirova Sh. (2021). “O'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda STEAM texnologiyasining o'rni”, TDPU ilmiy to'plami.
6. www.steamedu.uz

XALQARO TAJRIBA ASOSIDA KOLLABORATIV TA'LIM MODELINING BOSHLANG'ICH TA'LIMGA INTEGRATSIYASI

Temirova Iqbol Sadriddinovna

BuxDPI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur tezis boshlang'ich ta'limda adabiy-nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida kollaborativ yondashuvning samaradorligini tahlil qiladi. Tadqiqotda xalqaro tajribalar, xususan Yaponiya ta'lim tizimidagi Lesson Study va Jugyokenkyu amaliyotlari o'rganilib, ularni o'zbek ta'limi sharoitida qo'llash imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, kichik guruhli ishlash, rolli o'yinlar va interaktiv mashg'ulotlarning o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va nutqiy faollikni rivojlantirishdagi o'rni asoslangan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, adabiy-nutqiy kompetensiya, kollaborativ yondashuv, xalqaro tajriba.

Abstract. This thesis analyzes the effectiveness of the collaborative approach in developing literary and speech competencies in primary education. It examines international practices, particularly the Lesson Study and Jugyokenkyu methods from the Japanese education system, and discusses their applicability in the Uzbek context. The study highlights the role of small-group work, role-plays, and interactive activities in fostering students' independent thinking, creativity, and speech skills.

Keywords: primary education, literary-speech competence, collaborative approach, international experience.

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan yangilanib, uning barcha bosqichlarida sifat ko'rsatkichlarini oshirish hamda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar boshlang'ich ta'limning mazmuni va metodikasini takomillashtirishni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu maqsadda darsliklar va o'quv-metodik majmualar qayta ishlab chiqilib, ularga xalqaro ilg'or tajribalar singdirilmoqda. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarda keyingi ta'lim bosqichlari uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni shakllantirish bilan birga, ularning nutqiy savodxonligini, adabiy-estetik didini va mustaqil fikrlash salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, adabiy-nutqiy kompetensiyani shakllantirish boshlang'ich ta'lim jarayonining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini to'g'ri yo'naltirish nafaqat o'quv faoliyatining samaradorligini ta'minlaydi, balki ularning ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga ham zamin yaratadi.

So'nggi yillarda xalqaro maydonda keng qo'llanilayotgan kollaborativ yondashuv o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni juftlikda va guruhda ishlashga undash, fikr almashish orqali ijodiy va nutqiy salohiyatini rivojlantirishda samarali metodlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Finlyandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi ta'limi rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, dars jarayonida hamkorlik muhitini shakllantirish orqali o'quvchilar o'z bilimlarini mustahkamlash bilan birga, kommunikativ kompetensiyalarini yanada rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Mazkur jarayon O'zbekistonda ham bosqichma-bosqich yo'lga qo'yilib, o'qituvchilarning malakasini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, o'quvchilarning o'zaro hamkorlikda faoliyat yuritishini ta'minlash borasida sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy-nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda kollaborativ yondashuvning milliy ta'lim amaliyotiga moslashtirilgan metodikasini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Hozirgi davrda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida boshlang'ich ta'lim alohida ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda. Chunki aynan shu bosqichda o'quvchilarning adabiy-nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish, ularni fikrlash, ifodalash va muloqot jarayonida faol ishtirok etishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, adabiy-nutqiy kompetensiyani rivojlantirish o'quvchilarda nafaqat matnni o'qish va tushunish, balki uni qayta hikoya qilish, baholash, muhokama qilish va shaxsiy xulosalar chiqarish kabi ko'nikmalarni shakllantirish orqali ta'lim samaradorligini oshiradi. Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar maktablarida keng qo'llanilayotgan "collaborative learning" modeli o'quvchilarni kichik guruhlarda ishlashga, tengdoshlari bilan bahs-munozaralarda ishtirok etishga, matnlarni chuqur tahlil qilishga va birgalikda ijodiy yechimlar topishga yo'naltiradi. Bu jarayon, o'z navbatida, bolalarning nutqiy salohiyatini, tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirish bilan birga, ularni ijtimoiy muloqot jarayonida faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi. Sharqiy Osiyo mamlakatlari, xususan Yaponiyada qo'llanilayotgan "Lesson Study" va "Jugyokenkyu" metodlari ham kollaborativ yondashuvning samarali namunalari hisoblanadi. Ushbu metodlar o'qituvchilarning birgalikdagi tahlili va tajriba almashuvi orqali darslarni takomillashtirishga xizmat qiladi, natijada o'quvchilarning bilim olish jarayonida faolligi, nutqiy ifodasi va ijodkorligi sezilarli darajada ortadi. Yapon tajribasi shuni ko'rsatadiki, guruh bo'lib ishlash jarayonida o'quvchilar bir-birining fikrini hurmat qilishni, muloqotda madaniyatni saqlashni va jamoaviy mas'uliyatni his qilishni o'rganadilar.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda boshlang'ich ta'lim mazmunini yangilash, darsliklarni qayta ishlab chiqish va ilg'or xorijiy tajribalarni joriy etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangi metodik qo'llanmalar, interfaol mashqlar va kichik guruhli topshiriqlarning joriy qilinishi o'quvchilarni faollikka undab, ularning adabiy matnlar ustida ishlashda mustaqilligi va ijodiy yondashuvini rivojlantirmoqda. Bunday metodlar yordamida o'quvchilar nafaqat matn mazmunini tushunib oladilar, balki uni shaxsiy tajribasi bilan bog'lash orqali o'z fikrini erkin ifodalaydilar, bu esa ularning adabiy-nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud bo'lib, ularning eng asosiysi o'qituvchilarning kollaborativ metodlarni qo'llashdagi metodik tayyorgarligi yetarli darajada emasligidir. Sinfdagi o'quvchilar sonining ko'pligi, moddiy-texnik ta'minotning yetishmasligi yoki o'quvchilar faoliyatini baholashdagi cheklovlar ham bu metodlarni to'laqonli tatbiq etishga to'sqinlik qilmoqda. Shuningdek, mavjud ilmiy izlanishlar va metodik tavsiyalar yetarlicha tizimlashtirilmaganligi sababli, pedagoglarning amaliyotda qo'llash imkoniyatlari cheklanib qolmoqda. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, kollaborativ yondashuvning asosiy ustunligi o'quvchilarni bilimni tayyor shaklda emas, balki hamkorlik, muloqot va faol o'zaro ta'sir orqali egallashga yo'naltirishidadir. Bu jarayon o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini kuchaytirib, ularda ijtimoiy hamkorlik, jamoaviylik va mas'uliyat tuyg'ularini shakllantiradi. Shuning uchun O'zbekiston ta'lim tizimida kollaborativ yondashuvni keng joriy etish, unga oid milliy metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish va o'qituvchilar malakasini oshirish orqali boshlang'ich ta'lim samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar, darslik va metodik ta'minotning yangilanishi, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishga qaratilgan davlat siyosati bugungi kunda boshlang'ich ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu jarayonda kollaborativ yondashuvning ahamiyati beqiyos bo'lib, u nafaqat o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, balki hamkorlikda o'rganish, bir-birining fikrini tinglash, ijodiy izlanishga undash orqali adabiy-nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga keng imkon yaratadi. Ayniqsa, o'quvchilar matn ustida ishlash jarayonida o'zaro hamkorlikda fikr almashish, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlarni birgalikda hal etish kabi usullar orqali ona tili va adabiyot darslari yanada mazmunli va samarali tus oladi. Bu esa o'z navbatida, o'quvchilarni hayotiy muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va nutqiy kompetensiyalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Taklif sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, kollaborativ yondashuv metodikasini boshlang’ich ta’lim jarayoniga keng joriy etish, uni milliy ta’lim dasturlari va o’quv rejalari asosida metodik jihatdan mukammallashtirish zarur. O’qituvchilar uchun maxsus seminar-treninglar tashkil etib, ularni ushbu yondashuvning samarali shakl va usullariga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, darslik va metodik qo’llanmalar ishlab chiqishda ham o’quvchilarning adabiy-nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo’naltirilgan topshiriqlar va mashqlar ko’lamini kengaytirish maqsadga muvofiq. Xalqaro tajriba va milliy yondashuvni uyg’unlashtirish orqali biz boshlang’ich ta’lim samaradorligini yanada oshirishimiz, yosh avlodning intellektual va ma’naviy salohiyatini mustahkamlashimiz mumkin.

Adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ–4884-son qarori. “O’zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”.
2. Yo’ldoshev, J. G. (2018). Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent: O’qituvchi.
3. Nishonova, Z. (2017). Boshlang’ich ta’lim pedagogikasi va metodikasi. Toshkent: Universitet nashriyoti.
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Slavin, R. E. (2015). Cooperative learning in elementary schools. Education 3–13, 43(1), 5–14. <https://doi.org/10.1080/03004279.2015.963370>
6. Gillies, R. M. (2016). Cooperative learning: Review of research and practice. Australian Journal of Teacher Education, 41(3), 39–54. <https://doi.org/10.14221/ajte.2016v41n3.3>

BOSHLANG’ICH SINFLARDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA VIZUAL VOSITALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Mahmudova Shahlo Maqsudovna

Buxoro davlat pedagogika instituti Maktabgachava boshlang’ich ta’lim fakulteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang’ich sinflarda matematika o’qitishda vizual vositalarning roli, ularning turlari, afzalliklari hamda qo’llash usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, vizual ta’lim orqali o’quvchilarda matematik tushunchalarni ongli va mustahkam shakllantirish yo’llari yoritadi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilari obrazli fikrlashga moyil bo’lgani uchun, matematik tushunchalarni to’g’ri shakllantirishda vizual vositalar katta ahamiyat kasb etadi. Ko’rgazmali vositalar orqali o’quvchi murakkab matematik tushunchalarni real hayotdagi narsalar bilan bog’lab tushunadi.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalarida “ko’rish orqali o’rganish” tamoyili muhim metodik asoslardan biri hisoblanadi. Shu bois, matematika darslarini vizual vositalar bilan boyitish o’quvchilarning faolligini oshiradi va tushunchalarni aniq shakllantiradi.

Vizual vositalarning o’rni va turlari

Vizual vositalar – bu matematik hodisalarni, miqdoriy munosabatlarni va shakllarni ko’rgazmali tarzda ifodalovchi vositalardir. Ular quyidagilarga bo’linadi:

- Ko’rgazmali vositalar: plakatlar, geometrik shakllar, chizmalar, modelllar.
- Texnik vositalar: interaktiv doska, multimediya, raqamli grafikalar.
- Didaktik materiallar: kartalar, taqqoslash jadvallari, rasmlar, kartochkalar.

Математик тushunchalarni shakllantirish bosqichlari

1. Kuzatish va aniqlash bosqichi – o‘quvchi predmetni yoki shaklni kuzatadi, nomini aytadi.
2. Tahlil bosqichi – belgilarini, o‘lchamlarini, xossalarini ajratadi.
3. Umumlashtirish bosqichi – o‘rganilgan tushunchani qoida sifatida ifodalaydi.

Masalan, “To‘g‘ri burchak” tushunchasini shakllantirishda o‘qituvchi sinfda devor, stol, kitob kabi real buyumlar orqali misollar keltiradi, so‘ngra geometrik modelga o‘tadi.

Vizual metodlarning afzalliklari

- O‘quvchilarning e‘tiborini faollashtiradi;
- Tushunchalarni uzoq muddatli xotirada saqlaydi;
- Abstrakt fikrlashga tayyorlaydi;
- Darsni qiziqarli va jonli qiladi.

Xulosa

Vizual vositalar yordamida o‘quvchi nafaqat matematik tushunchalarni o‘zlashtiradi, balki ular o‘rtasidagi bog‘lanishni tushunadi, real hayot bilan bog‘lay oladi. Shuning uchun har bir matematika darsi o‘qituvchining ko‘rgazmali va interaktiv yondashuvlardan foydalanish mahoratini talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2021.
2. Mavlonova R., Xoliqova Sh. Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi. – Toshkent, 2020.
3. Polya G. Mathematical Discovery. – Princeton University Press, 2014.
4. To‘xtayeva D. Ko‘rgazmali vositalardan foydalanish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi. Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarini loyihalash bo‘yicha uslubiy qo‘llanma. – Toshkent, 2022.

ОЦЕНИВАНИЕ БУДУЩИХ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ СИСТЕМЫ PIRLS.

Хасанова Гулшод Касимовна

преподаватель

Бухарского государственного педагогического института

Аннотация:

В статье рассматриваются особенности оценивания образовательных достижений будущих учащихся начальных классов с опорой на международную систему PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study). Основное внимание уделяется диагностике уровня читательской грамотности, пониманию текста и формированию умений работать с информацией. Анализируется значение результатов PIRLS для совершенствования методики чтения, а также для формирования универсальных учебных действий у младших школьников. В работе подчеркивается, что использование принципов и критериев PIRLS в педагогической практике способствует повышению качества обучения, объективной оценке учебных достижений и развитию функциональной грамотности учащихся.

Ключевые слова: PIRLS, оценивание, начальные классы, читательская грамотность, функциональная грамотность, диагностика, методика преподавания, качество чтения, читательские умения, тестовые задания, подготовка, мониторинг, исследование.

Введение

Международное исследование качества чтения и понимания текста PIRLS позволяет сравнить уровень и качество чтения и понимания текста учащимися начальной школы в различных странах мира, а также выявить различия в национальных системах образования. Исследование проводится циклично — один раз в пять лет, и к настоящему времени проведено четыре раза: в 2001, 2006, 2011 и 2016 годах.

Система оценивания PIRLS - это проект (PIRLS) был создан под эгидой Международной ассоциации по 157 оценке учебных достижений (IEA). Вся ответственность за организацию международных исследований возложена на бостонский колледж Chestnut Hill (Массачусетс, США). Подготовка заданий для международных исследований происходит в центре данных в Гамбурге (Германия). В данном исследовании проверяют знания учащихся, заканчивающих четвёртый класс начальной школы, так как именно четвёртый год обучения считается важной вехой в развитии детей — к этому моменту учащиеся должны овладеть чтением до такой степени, чтобы оно стало средством их дальнейшего обучения. Важно при этом отметить, что в странах-участницах наблюдается довольно значительный разброс возраста начала обучения в школе, что, естественно, приводит к существенному разбросу в возрасте учащихся четвёртого года обучения, принимающих участие в исследовании. В большинстве стран обучение в начальной школе начинается с шести лет, и учащиеся оканчивают четвёртый класс примерно в десять с половиной лет. Однако в Англии, Новой Зеландии и Тринидаде и Тобаго дети начинают учиться с пятилетнего возраста, в связи с чем в данных странах в исследовании приняли участие учащиеся пятых классов.

В Швеции, Дании и большинстве стран Восточной Европы дети начинают учиться с семилетнего возраста; учащиеся из этих стран были одними из самых старших (10,7 — 10,9 лет). Во всех странах отбор школ проводится вероятностным методом из списка всех школ страны с учётом числа учащихся обследуемой параллели в данной школе. В России формирование выборки школ для участия в исследовании включало два этапа: выбор регионов и выбор школ. Главным требованием, предъявляемым к мониторинговым исследованиям качества образования, таким, как исследование PIRLS или TIMSS, является обеспечение сравнимости результатов, полученных в разные периоды времени на разных выборках испытуемых с использованием отличающегося инструментария. Для реализации этого требования предпринимаются специальные действия. Например, при написании тестов и анкет для построения сопоставимых шкал и сравнения полученных результатов включаются группы заданий и вопросов, которые использовались в предыдущие годы. Большое внимание отводится стандартизации процедур исследования. Исследование PIRLS проводится в строгом соответствии с едиными инструкциями и правилами, разработанными международным координационным центром.

Каждый этап исследования (формирование выборки, перевод и адаптация инструментария, проведение тестирования и анкетирования, проверка и обработка данных) контролируется международными экспертами. Например, переводы тестов и анкет перепроверялись переводчиками международного класса. Во время проведения тестирования в отдельных школах присутствовали наблюдатели. Выполнение заданий со свободными развернутыми ответами проверялось опытными учителями-экспертами, а затем часть работ (каждая четвёртая тетрадь) перепроверялась другими учителями-экспертами. После этого определенная часть работ сканировалась, и электронные версии тетрадей с ответами учащихся передавались в специальные международные базы данных, ответы из которых перепроверялись международными экспертами в год проведения тестирования для установления сравнимости работы экспертов разных стран, а также перепроверялись национальными экспертами на другом этапе исследования для установления сравнимости работы национальных экспертов в разные годы.

Задача оценивания системой PIRLS В исследовании PIRLS оцениваются два вида чтения, которые чаще других используются учащимися во время учебных занятий и вне школы:

- 1) чтение с целью приобретения читательского литературного опыта;
- 2) чтение с целью освоения и использования информации.

В соответствии с концептуальными положениями исследования при чтении художественных и информационных (научно-популярных) текстов оцениваются четыре группы читательских умений:

- а) нахождение информации, заданной в явном виде;
- б) формулирование выводов;
- в) интерпретация и обобщение информации;
- г) анализ и оценка содержания, языковых особенностей и структуры текста.

Узбекистан — благодатная земля, являющаяся колыбелью мировой науки, которая дала миру великого врача и ученого Абу Али ибн Сино, хадисоведа Ходжу Исмоила Бухари, великого полководца Амира Темура, поэта и мыслителя Алишера Навои, математика и астронома Мирзо Улугбека и многих других. Сегодня молодежь должна быть достойной своих великих предков, а наша система образования — выйти на качественно новый уровень и стать одной из образцовых в мире. Принятие постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по организации международных исследований в сфере оценки качества образования в системе народного образования» от 8 декабря 2018 года стало началом новых реформ в системе народного образования. Основные цели — установление международных связей, развитие научно-исследовательской деятельности учащихся, их творческого мышления, внедрение инноваций.

Узбекистан планирует в 2021 году участвовать в международных исследовательских программах PISA и PIRLS. Во всех регионах страны проводятся учебные семинары-тренинги для учителей, научно-практические конференции и встречи за «круглым столом», на которых рассматриваются инновационные методы обучения, которые обеспечат успешное участие Узбекистана в данных международных исследованиях. Учителя начальных классов, больше всего заинтересованы в программе PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study), в которой будут участвовать выпускники начальной школы. С ее помощью будет оцениваться чтение и понимание текста учащимися 4-х классов.

Главная задача организаторов таких исследований — сравнить между собой результаты разных стран. Например, в большинстве стран дети начинают учиться в 6 лет, в Восточной Европе — в 7 лет, но в Англии и Новой Зеландии обучение начинается с 5 лет, поэтому участие в проекте принимают школьники из 5-го класса, а не из 4-го. Средний возраст детей, у которых проверяют качество чтения и понимание текста, — 10 с половиной лет. У некоторых специалистов сложилось ошибочное мнение, что PIRLS — это исследования в узких рамках одного предмета — чтения. Тексты PIRLS предполагают знание разных сфер: от 160 детской литературы до природоведения, географии, технологии, рисования, а также владение многими жизненными навыками.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. «Основная информация об исследовании PIRLS» Институт стратегии развития образования Российской академии образования Центр оценки качества образования 105062, Москва, ул. Макаренко, д. 5/16. тел./факс: (495)621-76-36 e-mail: centeroko@mail.ru

2. Д.АСТАНОВА, «PIRLS в Узбекистане» учитель ГСОШ № 1 города Зарафшана. Навоийская область.

3. Понамарчук О., Ибрагимова Т. «Сборник тестовых заданий в картинках по чтению» Подготовка к «PIRLS» 2020 год «Ташкент».

4. Хасанова Г. К. Методы Формирования Творчества Будущих Учителей Начальных Классов В Образовательном Процессе //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 42. – С. 337-339

5. Хасанова Г. К. МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ И ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ //Проблемы педагогики. – 2023. – №. 3 (64). – С. 20-23.

6. G.K. Hasanova¹, Sh.A. Ashurova² FORMATION OF RESEARCH SKILLS IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF STEM EDUCATION УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА международный научный журнал № 2 (103), 2024 г. С. 46-47.

7. Khasanova Gulshod Kasimovna 1 1 Bukhara State Pedagogical Institute, The Republic of Uzbekistan Creative Competence of Future Primary School Teachers. EXCELLENCIA: INTERNATIONAL MULTI-DISCIPLINARY JOURNAL OF EDUCATION Volume 02, Issue 04, 2024 ISSN (E): 2994-9521. С. 331-336

8. Гульшод Хасанова, Преподаватель Бухарского государственного педагогического института. Креативная компетенция будущих учителей начальной школы. “Ta’lim, fan va innovatsiya” jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2015-yil 18-noyabrda 218/5-son. С. 346-349

9. ХАСАНОВА ГУЛШОД КАСИМОВНА Бухарский Государственный Педагогический Институт Развитие самостоятельной и креативной Деятельности будущих учителей начальной Школы на основе компетентностного подхода. Илмий-услубий, амалий, маърифий журнал 2024 йил, 1-сон. С. 176-179

10. Г.К. Хасанова Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан РАЗВИТИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ И КРЕАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА Ilmiy-nazariy va metodik jurnal Научно-теоретический и методический журнал Scientific theoretical and methodical jour INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY ISSN 2992-9024 (online) 2024, №7

11. European science international conference: MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS «РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Хасанова Гулшод Касимовна Бухарский государственный педагогический институт, преподаватель кафедры начального образования Шарапова Ангелина Замировна. Учащийся 3 ступени начального образования.

12. Gulshod Khasanova Bukhara State Pedagogical Institute International Scientific Forum "MALAYSIA":Innovations in Economics, Social Sciences, Environment and Natural ScienceDecember 10,2024.Kuala Lumpur, MalaysiaISBN 979-8-9876322-1-5

13. Развитие Творческого Потенциала Младших Школьников В Образовательном Процессе Хасанова Гулшод Касимовна Miasto Przyszłości Kielce 2025 ISSN-L: 2544-980X

14. Khasanova Gulshod Kasimovna. Development of the Spiritual and Creative Potential of the Child as a Factor of Self-Realization in Society.

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI, March 2025, No. 3.

15. Gulshod Khasanova, Karina Narzullaeva. Innovative Technologies and Methods in Education: Innovative Activity of Primary Class Teachers. International Scientific Forum “MALAYSIA”, 2024. Kuala Lumpur, Malaysia.

ИНТЕГРАТИВНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Бабаназарова Мафтуна Назарбековна,

Файзуллаева Мадина

Бухарский государственный педагогический институт

***Резюме.** Современная школа призвана воспитывать у младших школьников целостное мировосприятие, в котором факты естествознания сплетаются с*

культурными ценностями и традициям. В образовательных документах подчёркивается, что одной из фундаментальных задач школы является формировать у учащихся взгляд на мир как единое взаимосвязанное целое.

Ключевые слова: культура, метод, подход, воспитание, начальное обучение.

Введение. Интегративный подход в обучении природоведению предполагает объединение знаний из разных дисциплин (физики, биологии, экологии) вокруг общих проблем «человек–природа» и «человек–общество». Содержание естественно-научного курса должно отражать интеграцию знаний разных предметов, превращая их в сплав естественнонаучного и гуманитарного знания. Как отмечает И. Алексашина, такой подход приводит к новому качеству знаний, сочетая системное и вероятностное мышление с гуманитарными ориентациями [2]. Культурологический компонент при этом акцентирует внимание на духовных и ценностных аспектах: культура выступает ключевым фактором, определяющим мышление и поведение учащихся.

Цель исследования: теоретическое обоснование и практическое описание интегративно-культурологического подхода к обучению естествознанию в начальной школе как средства формирования у младших школьников целостного мировоззрения, сочетающего научные знания с культурными и ценностными ориентирами.

Материалы и методы.

Методы реализации подхода в начальной школе:

- Проектная деятельность. Ученики выполняют исследовательские проекты, объединяющие естественнонаучные и культурные аспекты темы. Например, проект «Чудеса родного края» может включать изучение местных растений и обрядов, связанных с ними. Проекты реализуются в группах, развивая исследовательские навыки и умения сотрудничать [3].

- Интегрированные уроки и занятия. На уроках окружающего мира и природоведения темы подаются комплексно с опорой на смежные гуманитарные дисциплины. Так, урок «Вода в природе и в народных традициях» включает физику (свойства воды) и краеведение (объяснение старинных предрассудков и праздников, связанных с водой).

- Игровые технологии и ролевые игры. Игра стимулирует включение нескольких аспектов. Например, ролевая игра «Исследователи леса» сочетает экспериментальные опыты (познавательный компонент) и осмысление мифов или сказок о лесных духах (культурный компонент) [7]. Игры могут быть фронтальными (вся группа) или парными, адаптированные к возрасту детей.

- Наглядные и практические методы. Опытные-экспериментальные действия (наблюдения за ростом растений, создание мини-экспериментов) подкрепляются рассказами о культурном значении этих явлений. Например, при выращивании цветов на подоконнике учитель может рассказать о старинных приметах и символике данного растения. Такие демонстрации проводятся как на уроке целиком, так и в рамках кружков или выставок.

Системная интеграция знаний и культурных смыслов поддерживается в учебной программе. Так, при разработке курса «Естествознание» авторы учитывали, что миропонимание учащихся должно основываться на системе «человек – природа – общество», что интегрально отражает реальные связи окружающего мира. Это означает, что целью урока становится не просто передача фактов, но и формирование умений видеть эти факты как часть более широкой картины, включающей ценности и нормы [4].

Расширяется общий кругозор и культурный опыт детей. Культурологический компонент помогает учащимся лучше понять культурный контекст жизни, благодаря чему знания приобретают более глубокий смысл. Д. Андронаке отмечает, что культурологический подход способствует формированию у студентов (в данном случае у школьников) более широкого мировоззрения, глубокого понимания культурного контекста, в котором они живут [1]. В результате у детей развивается готовность к межкультурному взаимодействию и толерантность к иным точкам зрения. Эстетическое восприятие природы и гуманистические ценности становятся неотъемлемой частью обучения, что, в конечном счёте, способствует более гармоничному развитию личности ребёнка [5].

Обсуждение. Интегративно-культурологический подход демонстрирует высокую степень актуальности в условиях современного начального образования, где возрастает необходимость формирования у школьников не только предметных знаний, но и ценностно-смысловых ориентиров. Объединение естественнонаучного и гуманитарного знания способствует более глубокому пониманию детьми взаимосвязей в системе «природа – человек – общество» [8]. Практическая направленность подхода выражается в разнообразии педагогических методов — от проектной деятельности до ролевых игр и интегрированных уроков, — что делает обучение не только познавательным, но и эмоционально насыщенным, приближённым к реальному культурному опыту ребёнка [6].

Вывод. Интегративно-культурологический подход к обучению естествознанию в начальной школе представляет собой мощный ресурс формирования у младших школьников целостного мировоззрения. Теоретически обосновано, что совмещение предметного знания с культурологическим компонентом открывает детям «широкую картину мира», объединяя научные и ценностные основания бытия. Таким образом, интегративно-культурологический подход соответствует задачам начального образования и способствует развитию личности школьника как носителя научных представлений и общечеловеческих ценностей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Андронаке, Д. В. (н.д.). Культурологический подход в образовании. Издательство «Среда».
2. Алексашина, И. (н.д.). Интегративный подход в естественно-научном образовании.
3. Пуйлова, М. А., Терских, И. А., & Налесная, С. Л. (2021). Формирование мировоззренческих представлений у младших школьников в процессе овладения знаниями. Концепт, (4), 19–33.
4. Рогаткина, Д. В., & Панасенко, А. С. (2022). Культурологический подход в образовании младших школьников. Инфоурок.
5. Ценч, Ю. С. (2009). Реализация культурологического подхода в образовании как фактор развития культуры личности. Образование в регионах: научные основы развития и инноваций, 2, 106–114.
6. Турдиева Н. Бабаназарова М Strategic solutions for sustainable environmental management Ноябрь 2024 г. [BIO](#) Веб-конференции 141(1) DOI: [10.1051/bioconf/202414104008](https://doi.org/10.1051/bioconf/202414104008).
7. Мафтуна Бабаназарова. (2025). Нейроупражнения как меры повышения познавательных способностей детей в начальной школе. «Мактабгача Ва Мактаб Талими» Джурнали, 3(3), 7–10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15128769>

8. Бабаназарова Мафтуна Назарбековна. (2025). Нейроупражнения как средство развития познавательных способностей у детей младшего школьного возраста. *Евразийский научный вестник*, 42, 25–30. Получено с <https://www.geniusjournals.org/index.php/erb/article/view/6822>

STEAM YONDASHUVI ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNI TASHKIL ETISH

Sherova Lutfiya Jamolovna
Buxoro tumani 24-DMTT direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM yondashuvi asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari yoritiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ fikrlash, muammoni hal qilish, tajriba o'tkazish va texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishda STEAM elementlarining o'rnini tahlil qilinadi. Shuningdek, integratsiyalangan dars modeli, rivojlantiruvchi o'yinlar, tajribalar va loyihaviy faoliyat orqali bolalarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari STEAM asosidagi darslar maktabgacha yoshdagi bolalarning qiziqishlari, faol ishtiroklari va ijodkorligini oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: STEAM, maktabgacha ta'lim, integratsiyalashgan dars, kreativ fikrlash, tajriba, loyiha faoliyati, texnologiya, ta'lim metodikasi, muammoni hal qilish, innovatsion yondashuv.

Bugungi globalashuv jarayonida ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, ayniqsa maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarning kreativ fikrlashi, muammoni hal qilish qobiliyati va texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining so'nggi yillarda qabul qilingan bir qator **farmon va qarorlari** maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda zamonaviy ta'lim standartlarini tatbiq etishga qaratilgan.

Xususan, **ta'lim tizimini raqamlashtirish, innovatsion yondashuvlarni qo'llash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM elementlarini bosqichma-bosqich joriy etish**, pedagoglar malakasini oshirish va metodik xizmatni takomillashtirish bo'yicha Prezident farmonlari bu yo'nalishda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, Vazirlar Mahkamasining maktabgacha ta'limni modernizatsiya qilish, integratsiyalashgan ta'lim dasturlarini qo'llab-quvvatlash hamda bolalarda ilmiy-texnik tafakkurni rivojlantirishga oid qarorlari STEAM yondashuvining amaliyotga chuqur kirib borishiga zamin yaratmoqda.

Mazkur hujjatlar maktabgacha ta'lim tizimida **eksperimental, loyihaviy va integratsiyalashgan darslarni rivojlantirish**, bolalarning tabiiy qiziqishi va kognitiv faolligini qo'llab-quvvatlashni alohida ta'kidlaydi. Aynan shu jarayonda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi kichik yoshdagi bolalarning bilish faoliyatini boyitish, didaktik jarayonni qiziqarli va mazmunli tashkil etishning samarali vositasiga aylanmoqda.

Shu bois, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida integratsiyalashgan STEAM darslarini metodik jihatdan takomillashtirish, ularni amaliyotga moslashtirish hamda pedagoglar uchun ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifalardan biridir.

Dunyo pedagogikasida STEAM yondashuvi bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar ushbu modelning bolalar tafakkuriga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. J. Piagetning konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, bola bilimni mustaqil izlanish va tajriba orqali o'zlashtiradi. STEAM aynan shu tamoyilga asoslanib, "amaliy o'yin orqali o'rganish"ni qo'llab-quvvatlaydi.

Lev Vygotskiy yaqin rivojlanish zonasi nazariyasida murakkab vazifalarni kattalar ko'magida bajarish orqali yuqori ko'nikmalar shakllanishini ta'kidlaydi. STEAM loyihalarida tarbiyachi aynan shu yo'naltiruvchi rolni bajaradi. Seymour Papertning konstruksionizm yondashuvi esa "bola narsalar yasagan sari yaxshiroq o'rganadi" g'oyasiga tayanadi. Bu STEAM jarayonida qurish, sinash, modellashtirish kabi faoliyatlar bilan uyg'unlashadi.

STEAM konsepsiyasining nazariy asoschisi bo'lgan J. Yakman esa fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikaning o'zaro uyg'unligi bolalarda tizimli fikrlashni rivojlantirishini ta'kidlaydi. O'zbekiston olimlari — N. Jo'rayev, M. Usmonova va D. Abdullayevlarning ilmiy ishlari maktabgacha yoshdagi bolalarda STEAM orqali tasavvur, mantiqiy fikrlash va ijodiy faollik kuchayishini tasdiqlaydi.

Bu ilmiy qarashlar maktabgacha ta'limda STEAM integratsiyasi zarurligini yanada asoslaydi.

Tadqiqot jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti uchun moslashtirilgan 5 bosqichli STEAM dars modeli qo'llandi:

6. **Muammo qo'yish** – bolalarda qiziqish uyg'otuvchi savol yoki vazifa beriladi.
7. **Tadqiqot qilish** – kuzatish, solishtirish, savol-javoblar.
8. **Loyihalash** – chizma, reja, dastlabki modellar tayyorlash.
9. **Amaliyot** – qurish, modellashtirish, tajriba o'tkazish.
10. **Baholash** – xulosa chiqarish, taqdimot, muhokama.

Mazkur model "o'yin–tadqiqot–loyiha" sikliga asoslanadi va bolalarning aktiv ishtirokini ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida 3 oy mobaynida STEAM asosida mashg'ulotlar o'tkazildi va bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlari diagnostika qilindi.

Jadval 1. STEAM mashg'ulotlari oldi va keyingi ko'rsatkichlar

Ko'rsatkichlar	Oldin (%)	Keyin (%)	O'sish
Mantiqiy fikrlash	47	72	25
Muammoni hal qilish	39	70	31
Ijodkorlik	52	80	28
Jamoada ishlash	41	76	35
Texnologiyaga qiziqish	34	68	34

Ushbu ko'rsatkichlar bolalarda STEAM yondashuvi asosidagi faoliyatlar mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va jamoada ishlashni sezilarli kuchaytirganini ko'rsatadi.

Jadval 2. Tarbiyachilar STEAM bo'yicha tayyorgarligi

Ko'rsatkich	Old in (ball)	Key in (ball)
STEAM bo'yicha bilim	2.4	4.1

Integratsiyalashgan reja tuzish	2.8	4.3
Digital vositalardan foydalanish	2.1	3.9
O‘yin-metodik yondashuv	3.0	4.5

Tahlil natijalari tarbiyachilarning STEAM bo‘yicha malakasi 2 barobar oshganini ko‘rsatdi. Bu esa mashg‘ulotlar sifatiga bevosita ijobiy ta‘sir ko‘rsatgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida STEAM yondashuvi asosida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish ta‘lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘taradi. STEAM faoliyatlari bolalarda ijodiy tafakkur, muammoli vaziyatlarni hal qilish, texnologiyalardan foydalanish, loyihalash va tajriba o‘tkazish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tarbiyachilarda esa metodik yondashuvlar takomillashadi, ta‘lim jarayoni esa ko‘proq o‘zlashtiriladigan, qiziqarli va samarali bo‘ladi.

Ushbu natijalar STEAM yondashuvini maktabgacha ta‘lim tizimiga keng joriy qilish, tarbiyachilar uchun maxsus o‘quv dasturlari yaratish va integratsiyalashgan mashg‘ulotlar amaliyotini yanada rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PF–5198-son “Maktabgacha ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 25-avgustdagi PF–(STEAM va raqamlashtirish haqida) “Ta‘lim tizimini raqamlashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-martdagi 150-son “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida davlat o‘quv dasturini takomillashtirish to‘g‘risida”gi Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim vazirligi. (2022). “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent.
5. Jo‘rayev N. (2020). Maktabgacha ta‘limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning metodik asoslari. “Ta‘lim jarayonida innovatsiyalar” jurnali, 4(1), 22–27.
6. Usmonova M. (2021). STEAM yondashuvining maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga ta‘siri. O‘zbekiston pedagogika ilmiy jurnali, 3(2), 45–50.
7. Abdullayev D. (2022). Raqamli texnologiyalar asosida maktabgacha ta‘lim samaradorligini oshirish yo‘llari. Toshkent davlat pedagogika universiteti axborotnomasi, 26(4), 130–137.
8. Piaget, J. (1972). The Psychology of the Child. New York: Basic Books.
9. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Papert, S. (1980). Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. New York: Basic Books.
11. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An Overview of Integrative Learning Model. Engineering Education Journal, 1(1), 12–23.
12. Bequette, J. W., & Bequette, M. B. (2012). A Place for Art in the STEM Conversation. Art Education, 65(2), 40–47.
13. Honey, M., Pearson, G., & Schweingruber, H. (2014). STEM Integration in K–12 Education. Washington, DC: National Academies Press.
14. Kim, D., & Park, N. (2019). STEAM-based early childhood education and its effect on creativity. Early Childhood Education Journal, 47(3), 345–356.

15. Сборник STEAM-проектов для дошкольных учреждений. (2018). Алматы: Информационно-аналитический центр. – 240 с.

SUN'IY INTELLEKTNI ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA INTEGRATSIYA QILISH IMKONIYATLARI

USMANOVA UMIDA AYBEKOVNA
Pedagogika fanlari doktori, professor

Annotatsiya. Mazkur maqola sun'iy intellektning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatiga integratsiya qilish imkoniyatlarini tahlil qiladi. Tadqiqot jarayonlarida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ilmiy ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish, modellash va prognozlashni sezilarli darajada soddalashtiradi. SI texnologiyalari yordamida katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash samaradorligi oshadi, ilmiy xulosalar uchun vaqt va resurslar tejiladi. Maqola sun'iy intellektning ilmiy sohalarida qo'llanilish misollarini, afzalliklarini va cheklovlarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar Sun'iy intellekt, ilmiy tadqiqotlar, ma'lumotlarni tahlil qilish, modellash, texnologiyalar integratsiyasi.

Annotation. This article analyzes the possibilities of integrating artificial intelligence (AI) into scientific research activities. The use of AI technologies in research processes significantly simplifies the collection, analysis, modeling, and forecasting of scientific data. AI technologies enhance efficiency in working with large datasets, saving time and resources for scientific conclusions. The article highlights examples of AI applications in scientific fields, their advantages, and limitations.

Keywords Artificial intelligence, scientific research, data analysis, modeling, technology integration.

Аннотация В данной статье рассматриваются возможности интеграции искусственного интеллекта в научно-исследовательскую деятельность. Использование технологий искусственного интеллекта в исследовательских процессах значительно упрощает сбор, анализ, моделирование и прогнозирование научных данных. Технологии искусственного интеллекта повышают эффективность работы с большими объемами данных, экономя время и ресурсы для научных выводов. В статье приведены примеры применения искусственного интеллекта в научной сфере, а также его преимущества и ограничения.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, научные исследования, анализ данных, моделирование, интеграция технологий.

KIRISH

Sun'iy intellekt (SI) bugungi kunda ko'plab sohalarida inqilobiy o'zgarishlarga sabab bo'lib, ilmiy tadqiqotchilik faoliyatida ham o'zining salmoqli o'rnini egallamoqda. Tadqiqot jarayonlarining murakkabligi, katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash ehtiyoji va texnologik rivojlanish talablariga javoban, AI vositalari zamonaviy ilm-fanni samarali va tezkor rivojlantirish imkoniyatlarini taqdim etadi.

AI yordamida ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish jarayonlari optimallashtirilib, ilmiy jarayonlarning aniqligi va sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu maqolada AI texnologiyalarining ilmiy tadqiqotchilik faoliyatiga integratsiya qilish imkoniyatlari, uning afzalliklari va qo'llanilish misollari ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Zamonaviy AI algoritmlari katta hajmdagi ma'lumotlarni real vaqt rejimida qayta ishlash imkonini beradi. Tadqiqotlarda AI vositalari yordamida statistik tahlillarni o'tkazish ancha osonlashadi (Smith et al., 2020). Masalan, bioinformatikada genetik ma'lumotlarni qayta ishlashda AI usullari keng qo'llaniladi. AI vositalari murakkab biologik, ekologik va ijtimoiy

jarayonlarni modellashtirishda keng qo'llanilmoqda (Jones, 2019). Dastlabki tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AI orqali modellar tuzish aniqlik darajasini sezilarli oshiradi. Ilmiy maqolalarni avtomatik tahlil qilish va tegishli adabiyotlarni topishda AI asosidagi NLP vositalari katta yutuqlarga erishdi (Brown et al., 2021).

Sun'iy intellektning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatiga integratsiyasi ilmiy jarayonlarni avtomatlashtirish va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Adabiyotlar tahlilidan ko'rinib turibdiki, AI texnologiyalari katta ma'lumotlar bilan ishlash, murakkab jarayonlarni modellashtirish, va prognozlashni sezilarli darajada takomillashtiradi.

METODOLOGIYA VA MUHOKAMA

Midjourney Aldasturi tadqiqot ishlarining amaliy jihatlarini ochib berishda rasmi, illiustrativ tasvirlarni keltirishda, fazoviy tasvirlarni ishlab chiqishda, tadqiqot ishini yoritishga doir virtual tasvirlarni ifodalashda ko'maklashadi. Tadqiqotchilar tomonidan yaratilgan o'quv qo'llanma va metodik ishlanmalarni ishlab chiqishda ushbu dastur asosida yaratilgan tasvirlardan qo'llanilgan.

AdobePODCACT dasturi onlayn darslarning sifat darajasini oshirishda va SMART texnologiyalariga asoslangan audiovizual materilallarni qayta ishlashda keng qo'llanildi. Talabalarga yetkazib berilishi mo'ljallangan onlayn darslarning ovozlari tiniqlashtirish va shovqinlardan tozalash imkonini yaratib berdi. Biz bilamizki avvallari bunday imkoniyatlardan kerakli asbob uskunalarsiz foydalanish imkonsiz bo'lgan.

Copy Altadqiqot ishlarining kuzatish jarayonlarini tasvirga olishda, reklamalar yaratishda, yangi metodlarni videolarda aks ettirishda hamda multimedia resrslarini tayyorlashda kreativ videolarni yaratishda ko'maklashadi. Boshlang'ich ta'lim magistratura talabalar asosan tadqiqot ishlarining ob'yekti sifatida 1-4 sinf o'quvchilarining egallashlari lozim bo'lgan bilimlarini metodik takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotlar bilan ishlaydilar. Buni inobatga olib boshlang'ich sinf o'quvchilari yoshiga mos metodikalarni tanlashda audio va video ishlanmalar muhim o'rin tutadi. Shuning uchun ham ushbu dasturdan foydalanish bir qancha qulayliklarni keltirib beradi.

Beautiful AI dasturi ijodiy va tizimli ishlangan taqdimotlar yaratishga va uni takomillashtirishga yaqindan ko'maklashadi. Bu oz vaqt saflab ko'p natijaga yetishishga olib keladi. Talabalarining ushbu dasturdan foydalanishlari bugungi kunda juda keng tarqaldi. Bizning tadqiqot ishimizda ham magistratura talabalarining tadqiqot ishlarini amaliyotda qo'llash va tajriba-sinovdan o'tkazish bosqichida qo'llaniladi.

Bing AI dasturinazariy va konseptual ma'lumotlarni yig'ishda ommalashgan usullardan biri hisoblanadi. Biz xohlamasakda talabalar kitoblar va boshqa adabiyotlarni ochib o'qishdan ko'ra internet imkoniyatlaridan foydalanishni afzal biladilar. Bu esa bizning tadqiqot ishimizda zamonaviy yondashuvlarga asoslanib vazifalar belgilashimizni taqozo qiladi. Ushbu dastur tanlangan muammolar bo'yicha yuzdan ortiq ma'lumotlarni jamlab, umumiy xulosalar, mantiqiy mulohazar berishi mumkin. Yana bir afzallik jihati boshqa dasturlardan farqli olindan manbaaning havolasini taqdim qila oladi. O'sha ma'lumot yuzasidan chuquqroq o'rganishni xoxlovchilar mazkur havola orqali bir qancha bilimlarga ega bo'lishlari mumkin hisoblanadi. Ularning tadqiqot faoliyatining ayrim boqqichlarida ushbu dasturdan qo'llanildi.

Sun'iy intellekt darslardagi qaysi mavzularni yaxshilash kerakligiga e'tiborni jalb qilishnishi kerak bo'lgan imkoniyatga ega, chunki o'qituvchilar har doim ham o'quv materiallaridagi bo'shliqlardan xabardor bo'lmasligi mumkin, bu esa ta'lim oluvchilarning chalkashliklariga olib keladi. Darslarni talabalarining profiliga ko'ra shakllantirish va turli mazmun va darslar bilan qiziqishlarini uyg'otish mumkin. Sun'iy intellekt o'qituvchilarga uy vazifasini bajarishda ko'maklashadi. Masalan, ochiq onlayn kurs provayderi sifatida faoliyat yurituvchi Coursera talabalarining muammoga javoblarini baholaydi. Coursera, talaba topshiriqqa noto'g'ri javob berganida, tizim orqali o'qituvchi ogohlantiriladi va tizim bo'lajak talabalarga to'g'ri javobga maslahatlar beradigan xabar jo'natadi. Ushbu sun'iy intellekt tizimi darslarni tushuntirishga va barcha talabalar ayni kontseptual asosni yaratishga yordam beradi. Shunday qilib, o'qitish strategiyalari uchun texnologiyalarni qo'llashda o'qituvchilar talabalar ishtirokida

yaratilgan avtomatik ma'lumotlarning afzalliklaridan foydalana oladilar. Chunki bu raqamli axborot tizimlari qisqa vaqt ichida katta hajmdagi axborotni tez saqlash va qayta ishlab chiqishga moyildir. Ushbu maxsus algoritmlardan boshqa, ushbu tizimlar ta'lim oluvchilarning faollik darajasini belgilashi hamda ta'lim oluvchining sinfda sodir bo'ladigan xatti-harakatlar modellarini tushunishi va bu natijalarni o'qituvchiga xabar qilishi mumkin. Ushbu texnologiyani joriy etish o'qituvchilarga o'z sinflarini to'g'ri boshqarishga ko'maklashadi va ular hujjatlarga kamroq vaqt ajratadi va yuqori sifatli tadqiqot asosida o'qitish uchun sun'iy intellekt vositalaridan bebaho tushunchalarni olishga ko'proq vaqt sarflay oladilar.

NATIJA

Ushbu tadqiqot adabiyotlarni ko'rib chiqish bo'lib, sun'iy intellektning ta'limga ta'siri haqidagi mavjud ma'lumotlarni birlashtirishga yo'naltirilgan. Adabiyotlarni ko'rib chiqish – tadqiqotchilar, akademiklar yoki amaliyotchilar tomonidan mavzu bo'yicha olingan ma'lumotlarni tizimli, tushunarli va takrorlanadigan tarzda sintez qilish va baholash imkonini yaratadigan tadqiqot usuli hisoblanadi. Ushbu tadqiqot yozma manbalar orqali foydalaniladi.

Tadqiqotda sifatli tadqiqot usullaridan biri bo'lgan so'rov modeli qo'llanildi. So'rov modellari – bu o'tmishdagi yoki hozirgi vaziyatni qanday bo'lsa, shunday ifodalashga qaratilgan tadqiqot yondashuvlari. Tadqiqotning asosini tashkil etuvchi hamda tadqiqot fani bo'lgan hodisa, shaxs yoki ob'ektni o'zgartirish yoki ta'sir qilish uchun hech qanday harakat sarflamasdan mavjud shartlar doirasida aniqlashga harakat qilinadi. Ushbu tadqiqotda ma'lumotlarni to'plash uchun hujjatlarni skanerlash usulidan foydalanilgan. Mavjud yozuvlar va hujjatlarni tekshirish orqali ma'lumotlarni to'plash hujjatlarni skanerlash deb ta'riflanadi. Hujjatlarni skanerlash – ma'lum bir maqsad uchun manbalarni skanerlash, ko'rib chiqish, eslatmalar olish va baholashdir.

Sun'iy intellekt ta'lim jarayonlarining turli jabhalarida muhim rol o'ynaydi[36]. Biroq, sun'iy intellektning pedagogik ta'limda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishga ta'siri bir qancha afzalliklarga bog'liq. Ushbu tadqiqotda sun'iy intellektning ta'lim sohasidagi ta'siri muhokama qilinadi. Sun'iy intellekt texnologiyalari so'nggi yillarda jadal rivojlanib, ta'lim jarayonlarida turli xil o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Bu o'zgarishlar ba'zan ijobiy imkoniyatlarni taqdim etsa, ba'zida yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Ta'limda sun'iy intellektning o'zgarishi talabalar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalari nuqtai nazaridan muhokama etiladi. Biroq, sun'iy intellektdan foydalanish bilan bog'liq ba'zi munozarali fikrlarni ham hisobga olinishi lozim.

Birinchisi, sun'iy intellekt texnologiyalarining axloqiy o'lchovidir.[24] Ma'lumotlarning maxfiyligi, talabalarining shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, sun'iy intellekt tizimlari noxolis bo'lishi mumkinligi haqidagi xavotirlar va axloqiy me'yorlarga rioya etish kabi masalalarni hisobga olish lozim. Ta'lim muassasalari ushbu axloqiy masalalarga ehtiyotkorlik bilan munosabatga kirishishlari va sun'iy intellektdan foydalanishda ta'lim oluvchilarning huquqlarini himoya qilishlari lozim.

Ikkinchisi, ta'lim jarayonida o'qituvchining o'рни, ta'lim oluvchilar bilan o'zaro munosabati, o'qitish strategiyasi va ta'lim oluvchi-o'qituvchi munosabatlari kabi inson omillari muhim o'rin egallaydi. Bu omillarga qanday ta'sir qilishini va o'qituvchilarning roli sun'iy intellekt texnologiyalari bilan o'zgarishini hisobga olish lozim. Sun'iy intellekt o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash va yaxshi ta'lim tajribasini ta'minlash uchun ishlatilishi kerak, lekin inson omilining ahamiyatini e'tiborsiz qoldirmaslik lozim.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan fikrlarni inobatga olgan holda shuni ta'kidlash mumkinki, bizning fikrimizcha, magistratura talabalarining yuqori darajada ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishning eng oson usuli bu – pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining bilim, mediatahlil va kreativligini oshirib borishga qaratilgan harakatlardir. Bunda talabalar ilmiy tadqiqotchilikni o'zlashtirish, rivojlantirish va takomillashtirish orqali kompetensiyaviy layoqatga erishadilar.

Ta'lim samaradorligini ta'minlash keng qamrovli texnologik jarayon hisoblannazi. Ta'limni mazmunan yangilashda, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim berishning yangi (loyiha ishi,

amaliy-mashg'ulot, o'quv-tadqiqot kabi) turlarini joriy qilish hamda amaliyotga tatbiq qilishga o'zining mantiqiy asosiga ega bo'lgan psixologik-pedagogik ham falsafiy jihatlarining uslubiy yechimini topishi kerak bo'lgan muammolardan biri sifatida ta'kidlanadi. Hozirgi ta'lim tizimida magistratura talabalarida yangi bilimlarni mustaqil izlab topish, ularni egallash, zarur axborotlarni to'plash, farazlarni ilgari surish, muayyan fikrga kelish, yakuniy xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradigan usullardan foydalanish aktual hisoblanadi.

Demak, sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim sohasida katta imkoniyatlarga ega. U talabalarga shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etishi, o'qituvchilar uchun ish yukini kamaytirishi va ma'lumotlarni tahlil qilish va ko'rsatmalar bilan ta'lim muassasalarini qo'llab-quvvatlash imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1.Ximmatqulova N.T. Dars jarayonida o'quv-didaktik material hamda vositalarni tayyorlash va ulardan foydalanish. Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 11 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor 2020-21: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-11-1317-1325 Google Scholar Scientific Library of Uzbekistan Academic Research, Uzbekistan 1318 www.ares.uz

2.Saydullayev J.Y. Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning psixologik mexanizmlari. "Raqamli ta'limning zamonaviy tendentsiyalari va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish yo'llari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 25-oktabr 2023-yil. 439-442-b.

3.Abduqunduzova N.Sun'iy intellekt – texnologik rivojlanish asosi. Yangi o'zbekiston jurnali. <https://yuz.uz/uz/news/suniy-intellekt--texnologik-rivojlanish-asosi>. 2024 y.

4.Shaoqin Pan, Yanhong Ma, Zhenghan Chen. A Study of Midjourney-based Artificial Intelligence in Clothing Design Innovation. The Author(s) 2024. R.Magdalena et al. (eds.), Proceedings of the 2024 9th International Conference on Social Sciences and Economic Development (ICSSSED 2024), Advances in Economics, Business and Management Research 289. https://doi.org/10.2991/978-94-6463-459-4_78

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QIB VA TINGLAB TUSHUNISHDA BILUV TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Atadjanova Sadoqat Baxtiyarovna

UrDU mustaqil tadqiqotchisi,
Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqolada integrativ yondashuvning boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qib va tinglab tushunish kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati, biluv topshiriqlarining mazmuni hamda ular asosida o'quv jarayonini samarali tashkil etish metodikasi yoritiladi. Shuningdek, o'quvchining nutqiy, mantiqiy, kommunikativ va kognitiv ko'nikmalarini uyg'unlashtiruvchi amaliy usullar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: integrativ yondashuv, biluv topshiriqlari, o'qib tushunish, tinglab tushunish, boshlang'ich ta'lim, kompetensiya, fanlararo integratsiya, pedagogik texnologiyalar.

Mamlakat ta'lim tizimini barqaror rivojlanish hamda modernizatsiyalash jarayonlariga moslashtirish, o'quv jarayoniga innovatsion g'oyalar, integratsiyalashgan texnologiyalar va ishlanmalarni faol qo'llash orqali o'quvchilarning o'qib va tinglab tushunishlarini shakllantirish muammosi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb qiladi. Chunonchi, ta'lim muassasalarining zamonaviy moddiy-texnik bazasini shakllantirish va yanada mustahkamlash, undan oqilona foydalanish bo'yicha yuqori samarali o'quv-laboratoriya, kompyuter texnikasi va boshqa axborot- kommunikatsiya uskunalari bilan jihozlashni o'z ichiga oladigan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Yangi avlod ilmiy adabiyotlar tahlili zamonaviy ta'limning turli sohalarida integratsiyalash masalasi pedagogik jarayonning dolzarb muammolaridan biri sifatida e'tirof qilinadi. Jumladan, umumiy o'rta ta'lim tizimida, fanlarni integratsiyalab o'qitish mexanizmlarini yaratish, uning pedagogik va didaktik asoslarini aniqlash hamda amaliyotga tatbiq qilish muammolarini hal qilish zamon talabiga aylanmoqda. Shuning uchun biz, birinchi navbatda, "integratsiya" terminining ma'nosi, mohiyati va ta'rifiga to'xtalishni lozim topdik.

Integratsiya - ayrim bo'laklar yoki elementlarning bir-biriga qo'shilishi hamda bir butunga aylanishi, demakdir. "Integratsiya" so'zi lotincha "integratio" so'zidan ("integr" - to'liq, butun, yaxlit) olingan bo'lib, "qayta qurish, tiklash, to'ldirish", "integratsiya" - "o'zaro bog'langan holda rivojlantirish", "integratsiyalash" - "bir butun qilib birlashtirmoq, yaxlit holga keltirmok" degan ma'nolarni anglatadi. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning o'qib tushunish va tinglab tushunish malakalari asosiy o'quv kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda integrativ yondashuvni qo'llash o'quvchilarning bilim olish faoliyatini tizimli va uyg'un shaklda rivojlantiradi. Integratsiya, ayniqsa, til va adabiyot, ona tili va atrof-muhit, ona tili va texnologiya kabi fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish orqali o'quv materialini ongli o'zlashtirishga xizmat qiladi. O'qib va tinglab tushunishda biluv topshiriqlarining o'rni biluv topshiriqlari — o'quvchining o'rganilayotgan axborotni anglash, tahlil qilish, solishtirish va baholash orqali bilim darajasini oshirishga qaratilgan mantiqiy-intellektual faoliyat turidir. Ular quyidagilarga bo'linadi:

1. Reproduktiv biluv topshiriqlari. Matndagi asosiy g'oya, qahramonlar, voqealar ketma-ketligini tushunish, eshitilgan axborotni qayta aytib berish. O'qituvchi matnni o'qib beradi, o'quvchi uning asosiy mazmunini qayta so'zlab beradi.

2. Produktiv topshiriqlar. O'quvchi ma'lumotni qayta ishlaydi, xulosa chiqaradi, yangi vaziyatga tatbiq etadi. Matndagi qahramonning xatti-harakatini baholash, muqobil yakun taklif qilish.

3. Muammoli-ijodiy topshiriqlar. Muammoli savollar, ijodiy matn yaratish, eshitilgan axborot asosida loyiha tayyorlash. (Masalan, "Agar voqea boshqa joyda kechganida, qanday bo'lardi?")

Didaktikada o'quv fanlariaro aloqadorlikni ta'minlash muammosiga jiddiy e'tibor qaratildi. Ushbu muammolar tahlili asosida o'quv fanlariaro aloqadorlikning metodologik yo'nalishlari belgilab berildi. Ayniqsa, V.N.Fedorova rahbarligida amalga oshirilgan tadqiqotlar fanlararo aloqadorlikning nazariy asoslarini bayon etganligi bilan muhim ahamiyatga ega.

O'quv fanlariaro aloqadorlikni ta'minlashning didaktik jihatlari faqatgina muayyan o'quv fanlari mazmunida turli bilim va tushunchalarni ifodalash bilan cheklanib qolmaydi deyiladi. Rossiyalik tadqiqotchi L.V.Pivovarova ishlarida integrativ metodikaning ta'limga texnologik yondashuvlar tavsifi quyidagicha bayon qilingan: "integrativ metodika" atamasini qo'llashdan asosiy maqsad ta'limga texnologik yondashuvning asosiy xususiyatlarini aniqlab, ulardan foydalanishda pedagogik hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini uyg'unlashtirishni tatbiq qilish modellarini ishlab chiqishdir.

Ta'lim jarayonida integratsiyalashgan texnologiyalarning qo'llanishi bir qancha didaktik, metodik va kognitiv omillarga bog'liq. Ta'lim jarayoni, uning sub'ektlari va ob'ekti o'rtasidagi integrativ jarayonlarni tashkil qilishning o'zi o'quvchilarda o'quv-bilish faoliyati natijasidagi kognitiv kategoriyalar asosidagi modellar mavjudligini taqozo qiladi.

Integrativ yondashuv asosida biluv topshiriqlarini qo'llash o'quvchilarning o'qish va tinglab tushunish kompetensiyalarini izchil rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday topshiriqlar o'quvchilarning quyidagi ko'nikmalarini yaxshilaydi. Bular:

- so'z boyligi va nutq madaniyati;
- tahliliy fikrlash;
- eshitilgan axborotni qayta ishlash;
- matnni anglash va talqin qilish;
- ijodiy izlanish faoliyati kabi ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Fanlararo integratsiyaning qo'llanilishi esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirib, o'quvchining bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi.

O'quv fanlariaro aloqadorlikni ta'minlashga oid pedagogik tadqiqotlarda uni mustaqil tadqiqot yo'nalishi sifatida mujassam rivojlanayotgan shaxsga nisbatan pedagogik ta'sir ko'rsatish imkoniyati sifatida qarash lozim. So'nggi yillarda amalga oshirilgan tadqiqotlarda o'quv fanlararo aloqadorlikning tarbiyaviy ahamiyatiga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. O'quv fanlariaro aloqadorlik ta'minlangan pedagogik sharoitda o'qitish jarayonida tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda o'qituvchining tutgan o'rnini alohida ajratib ko'rsatish lozim.

Integrativ yondashuv - turli fanlardan olingan bilimlar, ko'nikma, malaka va tajribalarni hisobga olish, tayanish, birlashtirish va kompetentsiyalarni baravar rivojlanishini nazarda tutadi.

Psixologik turkum fanlarida barcha insonlarga xos bo'lgan fikrlash operatsiyalari bilish faoliyatining yaxlit qismi sifatida fikrlash strategiyalarining ko'p miqdordagi qismini tashkil qiladi hamda sintez orqali turli darajadagi va tavsifdagi tizimlarni birlashtiradi. Integratsiya bilish mexanizmi asosida yotadigan qismlarni yaxlit sintezlash nuqtai nazaridan bilish strategiyalari kabi farqlanadi va natijada ko'zlangan maqsadga erishiladi.

Dunyoda fan, texnologiya, muhandislik, san'at, matematika fanlarini chuqur o'rganishga asoslangan (STEAM) ta'limni keng joriy etish asosida tabiiy fanlar, jumladan, texnologiya fanini o'qitish jarayoniga kompetentsiyaviy yondashuvni tatbiq qilish, o'quvchilarda tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirishga doir xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etish, "kompyuterli ta'lim"ni ta'lim amaliyotiga joriy qilish biologiya fanini o'qitishda pedagogik va axborot texnologiyalarini integratsiyalash, axborot-ta'lim muhitida integrativ yondashuvni oshirish vazifasini qo'ymoqda.

Demak, ta'lim jarayoniga integrativ yondashuv masalasi qandaydir umumiylik xususiyatiga ega. Chunki ta'lim jarayonida foydalanilayotgan integrativ yondashuv texnologiyalarini pedagogik va axborot-kommunitatsiya texnologiyalarga bo'lishni taqozo qiladi. Bu integratsiyalashgan texnologiyalarning yo'nalishlari har xil bo'lgani bilan, ularning uzviylashadigan umumiy tomonlari ham bor. Maktabda texnologiya fanini o'rganish, integrativ yondashuv asosida axborot-kommuniyatsiya texnologiyalarni qo'llashning optimal(samarali) yo'llarini belgilashda uzviylik printsiplarini tadqiq qilish hamda ularning aniq mezonlarini belgilash muhim vazifa hisoblanadi.

Integrativ yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qib va tinglab tushunish jarayonini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi. Biluv topshiriqlaridan to'g'ri va maqsadga muvofiq foydalanish o'quvchining tafakkurini, dunyoqarashini, ijodiy salohiyatini shakllantirishga yordam beradi. Bu yondashuv nafaqat ona tili ta'limida, balki boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham barqaror natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ziyomuhamedov B., Yo'ldosheva Sh. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2020.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. G'ulomov A., Qosimova D. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2021.
4. Hasanboyeva O. Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARIDA SALOMATLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SPORT FAOLIYATINING TA’SIRI VA AHAMIYATI

DAVRONOV NURZOD ISMOILOVICH

BuxDPI jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida salomatlik madaniyatini shakllantirish jarayonida sport faoliyatining roli va ahamiyati tahlil qilinadi. Jismoniy tarbiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun sog‘lom turmush tarzi, jismoniy faollik, psixologik barqarorlik va kasbiy kompetensiyalar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, sport faoliyati bu jarayonning asosiy tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotda sport mashg‘ulotlarining bo‘lajak pedagoglarning jismoniy tayyorgarligi, kasbiy mahorati, motivatsiyasi va shaxsiy mas‘uliyatini oshirishga ko‘rsatadigan ijobiy ta’siri asoslab berilgan. Shuningdek, sport faoliyati orqali talabalarda sog‘lom turmush tarziga oid ong va madaniyatni shakllantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlari hamda tarbiyaviy imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilari, salomatlik madaniyati, sog‘lom turmush tarzi, sport faoliyati, jismoniy tayyorgarlik, pedagogik kompetensiya, motivatsiya, jismoniy tarbiya pedagogikasi, sport mashg‘ulotlari, kasbiy rivojlanish.

Yangi O‘zbekiston sharoitida barcha sohalarida, jumladan ta’lim hamda jismoniy tarbiya tizimida ham tub islohotlar amalga oshirilayotgani yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Jismoniy, siyosiy va ma’naviy o‘zgarishlar natijasida jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida inson qadriyati, uning ehtiyojlari va manfaatlari birinchi o‘ringa qo‘yilmoqda. Ayniqsa, yosh avlodning ma’naviy-axloqiy yetukligi va jismoniy tayyorgarligi bugungi kun talablariga mos ravishda oshib borayotgani e’tiborlidir.

Jamiyatda sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, aholi salomatligini mustahkamlash, jismonan barkamol, ma’nan yetuk yoshlarni voyaga yetkazish hamda aholining jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanishini yanada kengaytirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bu borada mamlakatimiz rahbari tomonidan bir qator farmon va qarorlar qabul qilingan.

2018-yil 28-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasida “...jamiyatda sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirish dolzarb vazifadir. Sportni jadal rivojlantirish, xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishgan sportchilarni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlashga bundan buyon ham katta ahamiyat beramiz”, – deb ta’kidlangan.

Bugungi kunda Respublikamizda eng muhim vazifalardan biri – ommaviy sportni rivojlantirish, yoshlarni sog‘lom turmush tarziga yo‘naltirish va ularni jismonan tayyor, ma’naviy yetuk shaxslar sifatida tarbiyalashdan iborat. Bu jarayonning muvaffaqiyati avvalo bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilari, ya’ni ta’lim muassasalarida faoliyat yuritadigan mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi va salohiyatiga bevosita bog‘liqdir. bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini har tomonlama yetuk, jismoniy va ma’naviy jihatdan barkamol kadrlar sifatida tayyorlash, ularda sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan e’tiqod va mehr-muhabbatni shakllantirish, ommaviy sportni rivojlantirishga xizmat qiladigan ko‘nikmalarni singdirish bugungi ta’lim jarayonining asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng barcha sohalarida, jumladan ta’lim hamda jismoniy tarbiya tizimida ham tub islohotlar amalga oshirilayotgani yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Jismoniy, siyosiy va ma’naviy o‘zgarishlar natijasida jamiyat taraqqiyotining

asosiy omili sifatida inson qadriyati, uning ehtiyojlari va manfaatlari birinchi o'ringa qo'yilmoqda. Ayniqsa, yosh avlodning ma'naviy-axloqiy yetukligi va jismoniy tayyorgarligi bugungi kun talablariga mos ravishda oshib borayotgani e'tiborlidir.

Jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, aholi salomatligini mustahkamlash, jismonan barkamol, ma'nan yetuk yoshlarni voyaga yetkazish hamda aholining jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishini yanada kengaytirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu borada mamlakatimiz rahbari tomonidan bir qator farmon va qarorlar qabul qilingan.

2018-yil 28-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasida "...jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirish dolzarb vazifadir. Sportni jadal rivojlantirish, xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishgan sportchilarni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga bundan buyon ham katta ahamiyat beramiz", — deb ta'kidlangan.

Bugungi kunda Respublikamizda eng muhim vazifalardan biri — ommaviy sportni rivojlantirish, yoshlarni sog'lom turmush tarziga yo'naltirish va ularni jismonan tayyor, ma'naviy yetuk shaxslar sifatida tarbiyalashdan iborat. Bu jarayonning muvaffaqiyati avvalo bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari, ya'ni ta'lim muassasalarida faoliyat yuritadigan mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligi va salohiyatiga bevosita bog'liqdir.

"Ta'lim to'g'risida"gi qonundanilgari surilgan vazifalarga muvofiq, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini har tomonlama yetuk, jismoniy va ma'naviy jihatdan barkamol kadrlar sifatida tayyorlash, ularda sog'lom turmush tarziga bo'lgan e'tiqod va mehr-muhabbatni shakllantirish, ommaviy sportni rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'nikmalarni singdirish bugungi ta'lim jarayonining asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, mamlakat hayotining barcha jabhalarida, xususan, ta'lim va jismoniy tarbiya tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Jismoniy, siyosiy va ma'naviy sohalarida ro'y berayotgan yangilanishlar inson qadri, uning ehtiyoj va manfaatlarini jamiyat taraqqiyotining bosh omili sifatida e'tirof etishga xizmat qilmoqda. Bugungi kunda yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamoloti hamda jismoniy tayyorgarligi zamon talablariga mos ravishda ortib borayotgani ham ana shu o'zgarishlarning amaliy natijasidir.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholi salomatligini mustahkamlash, jismonan baquvvat va ma'naviy yetuk yoshlarni tarbiyalash, shuningdek, fuqarolarning jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Shu maqsadda mamlakat rahbari tomonidan qator muhim farmon va qarorlar qabul qilinib, sohaga yangi mazmun va yo'nalishlar berildi.

Bugungi kunda jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamonaviy shart-sharoitlar yaratish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining mas'uliyati va kasbiy tayyorgarligi alohida o'rin tutadi. Chunki aynan ular kelajak avlodga sog'lom hayot tamoyillarini singdirish, sportga bo'lgan qiziqish, ishonch va motivatsiyani oshirishda yetakchi figura hisoblanadi.

Sport musobaqalari orqali yoshlarning iroda, kuch va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlash, ularda mardlik, vatanparvarlik va ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirishda malakali jismoniy tarbiya o'qituvchilarining roli beqiyosdir. Shundan kelib chiqib, hozirgi kunda bo'lajak pedagoglar tayyorlanayotgan ta'lim muassasalarida ularning nazariy bilimlari bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalarini mustahkamlash, sport turlari bo'yicha metodik tayyorgarligini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Yurtimiz sportchilari Olimpiya o'yinlari, jahon va Osiyo chempionatlarida erishayotgan yuksak natijalar O'zbekistonning sport salohiyati ortib borayotganidan dalolat beradi.

Hududlarda jahon andozalariga mos sport inshootlarining barpo etilayotgani, “Umid nihollari”, “Barkamol avlod” va Universiada kabi musobaqalarning ommalashuvi esa bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilari uchun ham keng imkoniyat va amaliy tajriba maktabi yaratmoqda.

Shu bilan birga, yosh avlod o‘rtasida sog‘lom turmush tarzining ahamiyatini targ‘ib qilish, zararli odatlardan asrash, ularda sportga bo‘lgan barqaror munosabatni shakllantirish jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Yoshlarning qobiliyat va iste’dodlarini aniqlash, ularni sport turlari bo‘yicha yo‘naltirish hamda iqtidorli sportchilarni maqsadli tayyorlashda pedagoglarning nazariy bilimlari, metodik yondashuvi va individual ishlash mahorati muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish, jamiyatning barcha qatlamlarini sportga jalb etish, mavjud sharoitlardan samarali foydalanish jarayonida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilari uchun quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni takomillashtirish talab etiladi:

- jismoniy tarbiya va sport sohasini tashkil etish va boshqarish tizimini rivojlantirishga oid qonunchilikni o‘rganish;
- zamonaviy sport komplekslari, sport jihozlari va innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini egallash;
- sport pedagogikasi, fiziologiyasi, psixologiyasi hamda metodikasini puxta o‘zlashtirish;
- aholi, o‘quvchi va talaba-yoshlar o‘rtasida ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish va iqtidorli yoshlarni saralash bo‘yicha malaka hosil qilish;
- sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishda OAV va raqamli platformalardan samarali foydalanish kompetensiyasini rivojlantirish.

Mazkur yo‘nalishlar bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini zamon talablari asosida raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi va yoshlar salomatligi uchun mas’ul bo‘lgan yetuk mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. “Sog‘lom turmush tarzini keng targ‘ib qilish va jismoniy faollikni oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarorlar to‘plami. – Toshkent, 2018–2024.
3. Abduqodirov A.A. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. To‘xtayev M., Qodirov B. Sport pedagogikasi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Karimov U. Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlarining pedagogik asoslari. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2021.
6. Hasanov R. Sport mashg‘ulotlari nazariyasi. – Toshkent: Universitet, 2017.
7. Matkarimov N. Jismoniy madaniyat va sog‘lom turmush tarzi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.
8. Weineck, J. Optimales Training (Optimal Training). – Balingen: Spitta Verlag, 2010.

“YANGI AVLOD CHET TILI DARSLIKLARIDA ALLUZIYALARNING O‘RNI VA ULARNI SAMARALI O‘QITISH METODIKASI”

Bozorova Matluba Aminovna

Buxoro Davlat Pedagogika Instituti doktranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda yangi avlod chet tili darsliklarida uchraydigan alluziyalar tahlil qilinadi hamda ularni o‘qitishning metodik asoslari yoritiladi. Alluziya o‘quvchilarda madaniyatlararo tafakkur, kontekstni anglash, ijodiy fikrlash kabi XXI asr kompetensiyalarini rivojlantiruvchi vosita sifatida qaraladi. Shuningdek, xorijiy tajribalar asosida alluziyalarni 5E modeli va kommunikativ yondashuv asosida o‘qitishning samarali strategiyalari taklif etiladi.

Tadqiqot natijalari yangi avlod darsliklarining mazmunini boyitish va chet tili o'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: alluziya, yangi avlod darsliklari, chet tili o'qitish, lingvokulturologik yondashuv, 5E modeli, XXI asr ko'nikmalari.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida chet tillarni o'qitish faqat grammatik va leksik bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmay, balki madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishni ham talab etadi. Chet tili darslarida o'quvchilarning boshqa xalqlar madaniyatiga hurmat bilan qarashi, ularning adabiy va madaniy kontekstini anglay olishi zamonaviy ta'limning muhim vazifasiga aylangan. Shu nuqtayi nazardan, alluziyalarni o'qitish lingvokulturologik yondashuvning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda.

Yangi avlod darsliklarida alluziyalar nafaqat adabiy matnlarni boyitadi, balki o'quvchining tafakkurini kengaytiradi, ularni mustaqil tahlil va assotsiativ fikrlashga yo'naltiradi.

Alluziya (lot. *allusio* — "ishora, kinoya") — bu ma'lum madaniy, tarixiy yoki adabiy voqealarga ishora qilish orqali yangi ma'no yaratish usulidir. Chet tilini o'rganayotgan o'quvchilar uchun alluziya nafaqat leksik birlik, balki madaniy signal sifatida xizmat qiladi. Masalan, ingliz tili darslarida "Achilles' heel", "Pandora's box" yoki "Romeo and Juliet" kabi ifodalar o'quvchining tilni va madaniyatni birgalikda idrok etishiga yordam beradi.

So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimida ishlab chiqilayotgan yangi avlod chet tili darsliklari kommunikativ, kompetensiyaviy va integrativ yondashuv asosida tuzilmoqda. Bunday darsliklarda alluziyalar - o'quvchilarning madaniy kompetensiyasini shakllantirish; tahliliy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish; o'quv jarayonini mazmunan boyitish; matn bilan ishlashda kontekstni anglash ko'nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida qo'llanilmoqda. Misol uchun, ingliz tili darsliklarida "modern heroes" mavzusida "Achilles" yoki "Odysseus" obrazlariga murojaat qilish orqali o'quvchilar qadimiy adabiyot bilan zamonaviy qahramonlik tushunchalarini solishtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Chet tili o'qitish jarayonida alluziyalarni samarali o'zlashtirish o'quvchidan nafaqat til bilimini, balki madaniy tafakkur, muloqot kompetensiyasi va ijodiy fikrlashni ham talab etadi. Shu bois, ta'limda konstruktivistik yondashuvga asoslangan 5E modeli (Engage – Explore – Explain – Elaborate – Evaluate) alluziyalarni o'rgatish uchun eng maqbul metodlardan biri hisoblanadi. Mazkur model o'quvchini bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchidan faol izlovchi va yaratuvchiga aylantiradi.

1. Engage (Jalb etish bosqichi). Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarning diqqatini mavzuga yo'naltiradi va ularning ilgari bilgan madaniy assotsiatsiyalarini faollashtiradi. Masalan, o'qituvchi darsni quyidagi tarzda boshlashi mumkin, "When you hear the name *Romeo and Juliet*, what comes to your mind?"

Bunday savollar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, alluziya bilan bog'liq avvalgi bilimlarini aniqlash imkonini beradi. Jalb etish bosqichida rasm, video lavha yoki mashhur sitata ("To be or not to be...") orqali vizual yoki eshitiladigan kontekst yaratiladi.

2. Explore (Izlanish bosqichi). Bu bosqichda o'quvchilar kichik guruhlarda alluziyaning manbasini, tarixiy yoki adabiy kelib chiqishini mustaqil o'rganadilar. Masalan, "Pandora's box" iborasi bilan ishlaganda o'quvchilar qadimgi yunon afsonasini topish, qisqa mazmunini o'qish va asosiy g'oyani aniqlash topshirig'ini bajaradilar.

Bu jarayon o'quvchilarda mustaqil axborot izlash ko'nikmasi, madaniyatlararo tafakkur, tahliliy fikrlash rivojlanadi.

3. Explain (Tushuntirish bosqichi). Ushbu bosqichda o'qituvchi alluziyaning tilshunoslik va madaniy jihatlarini izohlaydi. Alluziyaning ma'nosi, kontekstdagi vazifasi, grammatik shakli va nutqdagi uslublar bilan bog'liqligi ochib beriladi. Masalan: "*Achilles' heel*" — "insonning eng zaif tomoni" degan ma'noni bildiradi. "*A Trojan horse*" — "yashirin xavf" ma'nosida

ishlatiladi. Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarni yangi alluziyalarni o'z nutqida ishlatishga tayyorlaydi, ularning ma'no nozikliklarini tushuntiradi.

4. Elaborate (Rivojlantirish bosqichi). Bu bosqichda o'quvchilar o'zlashtirgan alluziyalarni amaliy vaziyatda qo'llaydilar. Ular dramatik sahnalar, yozma esse, rolik yaratish yoki munozaralarda alluziyadan foydalanish orqali o'z bilimni mustahkamlaydi. Masalan, o'quvchilarga quyidagi topshiriq beriladi. "Write a short dialogue between two friends where one of them uses an allusion like 'open Pandora's box' to describe a situation." Bu usul ijodiy tafakkur, tanqidiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi.

Didaktik maqsad: o'rganilgan bilimni real muloqotda qo'llash, nutq madaniyatini shakllantirish.

5. Evaluate (Baholash bosqichi). Yakuniy bosqichda o'quvchilarning alluziyani to'g'ri anglash, uni mazmunli va kontekstga mos ishlatish darajasi baholanadi. Baholash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin, bular alluziyaning ma'nosini tushuntirish qobiliyati, madaniy kontekstni aniqlay olish, alluziyani nutqda to'g'ri ishlatish, ijodiy yondashuv va muloqot madaniyati. Baholash shakllari sifatida o'z-o'zini baholash varaqalari, mini-testlar, jamoaviy loyiha tahlili yoki o'qituvchi tomonidan refleksiya asosida og'zaki baholash qo'llaniladi.

Alluziyalarni o'qitishda 5E modelini qo'llash quyidagi natijalarni beradi:

1. o'quvchi markazli o'qitish tamoyiliga moslashadi;
2. o'quvchilar mustaqil izlanish va tahlil jarayonida faol bo'ladi;
3. madaniy kontekst bilan ishlash osonlashadi;
4. til o'rganish jarayoni ijodiy, interaktiv va mazmunli tus oladi.

Bu model o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalari — tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlikda ishlash va kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, yangi avlod darsliklarida alluziyalar bilan ishlash jarayonini 5E modeli asosida tashkil etish o'qituvchining metodik samaradorligini sezilarli oshiradi.

Xorijiy ta'lim tizimlarida (AQSh, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya va boshqalar) alluziyalar til darslarida madaniyatlararo kontekst orqali o'rgatiladi. Ular uchun asosiy maqsad — o'quvchining madaniyatni til bilan bir butun holda idrok etishini ta'minlashdir.

O'zbekiston ta'lim tizimida bu tajribani qo'llash uchun quyidagi jihatlar muhim — o'qituvchilarning lingvokulturologik savodxonligini oshirish; darsliklarda milliy va xorijiy alluziyalar uyg'unligini ta'minlash; o'quv materiallarini 5E modeli asosida metodik jihatdan qayta ishlab chiqish.

Xulosa. Alluziyalar chet tilini o'qitishda madaniyatlararo aloqadorlikni ta'minlovchi, o'quvchilarning estetik tafakkurini kengaytiruvchi va XXI asr kompetensiyalarini rivojlantiruvchi muhim vositadir. Yangi avlod darsliklarida alluziyalarning mazmunan to'g'ri joylashtirilishi, ularni 5E modeli asosida o'qitish bilan uyg'unlashtirish ta'lim samaradorligini sezilarli oshiradi. Shunday qilib, alluziya o'qituvchining ijodiy metodik arsenalida madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga xizmat qiluvchi kuchli pedagogik vosita sifatida e'tirof etiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford University Press.
2. Lazar, G. (1993). *Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers*. Cambridge University Press.
3. Carter, R., & McCarthy, M. (2006). *Cambridge Grammar of English: A Comprehensive Guide*. Cambridge University Press.
4. Tomlinson, B. (2013). *Developing Materials for Language Teaching*. Bloomsbury Academic.

-
-
5. Widdowson, H. G. (2007). *Discourse Analysis*. Oxford University Press.
 6. Teliya, V. N. (1996). *Russkaya frazeologiya: Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokul'turologicheskiy aspekty*. Moskva: Shkola "Yazyki russkoy kultury".
 7. Mirzayeva, D. (2021). "Chet tili darslarida lingvokulturologik yondashuvning samaradorligi". *O'zbekistonda xorijiy tillar jurnali*, №4(43), 112–118.

INNOVATSION PEDAGOGIKANING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA STRATEGIK YO'NALISHLARI

Abdullayeva Nilufarxon Mahamadjanovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada innovatsion pedagogikaning rivojlanish tendensiyalari va uning strategik yo'nalishlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida innovatsion metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirish masalasi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, interaktiv yondashuvlar va loyihaviy o'qitish metodlari ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Maqolada ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari va duch kelinayotgan muammolar muhokama qilinib, xalqaro tajribalar bilan solishtirish orqali optimal yondashuvlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Innovatsion pedagogika, ta'lim sifati, innovatsion texnologiyalar, raqamli ta'lim, interaktiv metodlar, loyiha asosida o'qitish, ta'lim strategiyalari, mehnat bozoriga moslashuvchanlik, pedagogik innovatsiyalar, xalqaro tajriba.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются тенденции развития инновационной педагогики и ее стратегические направления с научно-теоретической и практической точки зрения. Анализируется вопрос повышения эффективности обучения за счет внедрения инновационных методов в образовательный процесс. Особое внимание уделено роли цифровых технологий, интерактивных подходов и проектного обучения в улучшении качества образования. В статье обсуждаются преимущества внедрения инновационных технологий в образовательные учреждения, анализируются возникающие проблемы и предлагаются оптимальные подходы на основе международного опыта.

Ключевые слова: Инновационная педагогика, качество образования, инновационные технологии, цифровое обучение, интерактивные методы, проектное обучение, образовательные стратегии, адаптация к рынку труда, педагогические инновации, международный опыт.

ANNOTATION

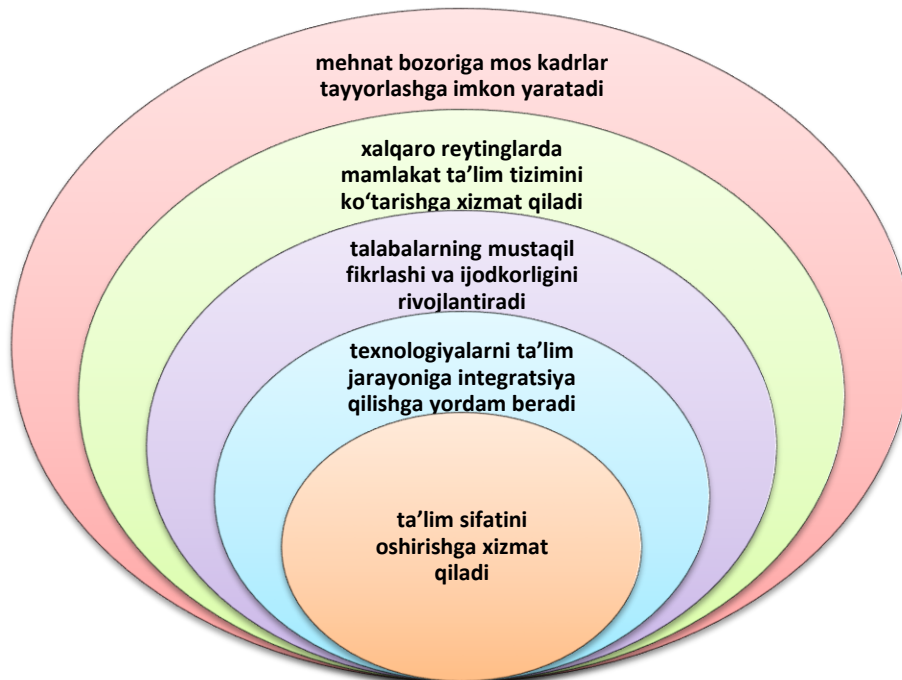
This article examines the development trends of innovative pedagogy and its strategic directions from both theoretical and practical perspectives. The study explores how the application of innovative methods in education enhances students' learning efficiency. Special attention is given to the role of digital technologies, interactive approaches, and project-based learning in improving education quality. The article discusses the benefits and challenges of implementing innovative technologies in educational institutions and proposes optimal approaches based on international experiences.

Keywords: Innovative pedagogy, education quality, innovative technologies, digital learning, interactive methods, project-based learning, educational strategies, labor market adaptation, pedagogical innovations, international experience.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim

omillardan biri hisoblanadi. Ilm-fan va texnologiyalarning jadal taraqqiyoti ta'lim tizimini yangilash va pedagogik jarayonni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, innovatsion pedagogika tushunchasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etib, o'quv jarayonining sifatini oshirish, ta'lim metodlarini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish va o'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Innovatsion pedagogika – bu an'anaviy ta'lim yondashuvlarini qayta ko'rib chiqish, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va o'quvchilarning ijodiy hamda tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuvdir. Bugungi kunda dunyo miqyosida pedagogik innovatsiyalarni joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi ham ta'lim sohasida innovatsion yondashuvlarni rivojlantirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish borasida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Innovatsion pedagogikaning dolzarbligi bugungi kunda juda yuqori.

Adabiyotlar tahlili. Innovatsion pedagogikaning rivojlanish tendensiyalari, strategik yo'nalishlari va ta'lim jarayonidagi qo'llanilishiga oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ushbu soha zamonaviy ta'lim tizimini isloh qilishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Pedagogika va psixologiya sohasidagi yetakchi tadqiqotchilar innovatsion ta'limning nazariy asoslarini ishlab chiqqan. Ular orasida konstruktivistik yondashuv, interfaol ta'lim metodlari va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimi muhim o'rin tutadi.

J. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi o'quvchilarning o'z tajribasi orqali bilimlarni o'zlashtirishiga asoslanadi. L. S. Vygotskiy innovatsion ta'limning sotsiokultural yondashuviga asos solib, o'qituvchilarning yo'l-yo'riq beruvchi sifatidagi rolini ta'kidlagan. J. Dyui esa tajriba asosida o'qitish tamoyillarini ilgari surib, amaliy ta'limni rivojlantirishga urg'u bergan.

O'zbekiston va xalqaro ta'lim tizimidagi me'yoriy hujjatlar innovatsion pedagogika tamoyillarini rivojlantirishga yo'naltirilgan:

UNESCO va OECD tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro ta'lim standartlari innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etishning ahamiyatini ta'kidlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli ta'limni rivojlantirish" bo'yicha farmonlari innovatsion pedagogika usullarini tatbiq etishning huquqiy asoslarini belgilaydi.

"Ta'lim to'g'risidagi Qonun" innovatsion ta'lim metodlarini qo'llash, raqamli

texnologiyalarni joriy etish va o'qituvchilarning malakasini oshirishni ta'minlash bo'yicha aniq vazifalarni belgilaydi.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida innovatsion ta'lim modelining muvaffaqiyatli tatbiqlari kuzatilmoqda:

Finlyandiya ta'lim tizimi – Shaxsiy yondashuv, o'quvchilarning mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish va kreativ fikrlashni rag'batlantirish asosida tashkil etilgan.

Singapur ta'lim modeli – Tanqidiy fikrlash, zamonaviy texnologiyalar va STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yondashuvlariga asoslangan.

AQSh va Yevropa mamlakatlaridagi tajribalar – Gamifikatsiya, masofaviy ta'lim va sun'iy intellektidan foydalanish orqali ta'lim jarayonini moslashuvchan qilishga qaratilgan.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida olib borilgan tadqiqotlar innovatsion metodlarni joriy etish ta'lim sifatini oshirishini tasdiqlaydi.

Ta'limda IT texnologiyalarning qo'llanilishi natijalari bo'yicha olib borilgan empirik tadqiqotlar o'quvchilarning mustaqil o'rganish va tezroq bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishini ko'rsatgan.

Eksperimental sinov natijalari innovatsion pedagogik metodlar o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, innovatsion pedagogikaning rivojlanishi global tendensiyalarga mos ravishda amalga oshirilmoqda. Ilmiy nazariyalar, huquqiy asoslar va xalqaro tajribalar ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, innovatsion yondashuvlar ta'lim sifatini oshirish, mehnat bozoriga mos kadrlar tayyorlash va o'quv jarayonini zamonaviy talablar asosida takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Metodologiya. Innovatsion pedagogikaning rivojlanish tendensiyalari, uning strategik yo'nalishlari hamda ta'lim jarayonida qo'llanilishi masalalarini tahlil qilish jarayonida innovatsion ta'lim metodlarini samarali joriy etish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi va innovatsion pedagogikaning rivojlanish strategiyasini o'rganish va ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etishning ilmiy asoslarini aniqlashga qaratamiz.

Tadqiqot usuli	Tavsif
Nazariy tahlil usuli	Pedagogika, psixologiya va innovatsion ta'lim sohalariga oid ilmiy adabiyotlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar va ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganish orqali innovatsion pedagogikaning asosiy yo'nalishlari tahlil qilindi.
Empirik tadqiqot usullari	Ta'lim muassasalarida innovatsion metodlarning qo'llanilishi, ularning samaradorligi va natijalari bo'yicha kuzatuvlar olib borildi hamda statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.
Eksperimental tadqiqot usuli	Innovatsion pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq qilish natijalarini baholash maqsadida tajriba-sinov ishlari amalga oshirildi.
Sotsiologik tadqiqot usullari	Pedagog va o'quvchilar orasida so'rovlar, intervyular va fokus-guruh tahlillari o'tkazilib, innovatsion yondashuvlarga bo'lgan munosabat o'rganildi.
Komparativ tahlil usuli	Innovatsion pedagogik yondashuvlarning xalqaro tajribasi bilan taqqoslanib, ularning o'zbek ta'lim tizimiga mosligi o'rganildi.

Ushbu metodologik yondashuvlar innovatsion pedagogikaning rivojlanish tendensiyalarini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda innovatsion pedagogika ta'lim tizimining rivojlanishida hal qiluvchi omil

bo'lib, u ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish va zamonaviy mehnat bozoriga moslashishga yordam beradi.

XXI asr bilim iqtisodiyoti davri bo'lib, innovatsiyalar va texnologik taraqqiyot jamiyatning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu jumladan, ta'lim ham raqamli transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda.

An'anaviy ta'lim tizimining cheklovleri	• An'anaviy yondashuvlar har doim ham zamonaviy o'quvchilarning ehtiyojlariga javob bera olmaydi. • yodlashga asoslangan ta'lim usullari ijodkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda yetarlicha samarador emas.
Texnologiyalarning ta'limga ta'siri	• Sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik, onlayn ta'lim platformalari (Coursera, Udemy, Khan Academy) innovatsion ta'limning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. • Bunday texnologiyalar ta'lim jarayonini moslashuvchan, qulay va individualizatsiyalangan qilishga yordam beradi.
Hayot davomida o'rganish tamoyili	• Dunyo bo'ylab "Life-long learning" (umrbod ta'lim) tamoyili keng joriy etilmoqda. • Innovatsion pedagogika aynan bu tendensiyaga mos keladigan usullarni taqdim etadi.

Bugungi globallashtirilgan iqtisodiyotda ta'lim innovatsiyalarni o'z ichiga olmasa, bitiruvchilar bozor talablariga javob bera olmay qoladi. Bu o'zgarishlar kelajakda yangi kasblar va ko'nikmalarni paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Bugungi kunda innovatsion pedagogika ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va ta'lim sifatini oshirish yo'lidagi eng muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Dunyoda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning jadal rivojlanishi, ta'limning individualizatsiyasi va zamonaviy kompetensiyalarga bo'lgan ehtiyoj innovatsion pedagogikani rivojlantirishni taqozo etmoqda. O'zbekiston va dunyo miqyosida bu mavzuning dolzarbligini quyidagi jihatlar bilan asoslash mumkin:

Texnologiyalar ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Masofaviy ta'lim, onlayn platformalar va sun'iy intellekt yordamida personalizatsiyalangan o'qitish usullari keng joriy etilmoqda. Innovatsion pedagogika aynan shu texnologiyalarni ta'limga integratsiya qilish va ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Raqamli transformatsiya sababli kelajak kasblari keskin o'zgarib bormoqda. IT, sun'iy intellekt, data-analitika, ekologiya va biotexnologiya kabi yo'nalishlarga talab ortmoqda. Innovatsion pedagogika ushbu kasblarga mos mutaxassislar tayyorlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Mehnat bozori nafaqat texnik bilimlarni, balki muammolarni hal qilish, ijodiy va tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya ko'nikmalarini ham talab qiladi. Innovatsion ta'lim metodlari (masalan, loyiha asosida o'qitish yoki STEAM metodikasi) ushbu ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

COVID-19 pandemiyasi butun dunyo ta'lim tizimini keskin o'zgartirdi. An'anaviy sinf xonalaridan uzoqlashish natijasida onlayn va gibrid ta'lim shakllari rivojlandi.

Pandemiya innovatsion ta'lim texnologiyalarini jadal joriy qilishga turtki bo'ldi. Shu sababli, bugungi kunda raqamli platformalar, interaktiv darslar va onlayn baholash tizimlariga

talab oshgan.

Innovatsion pedagogika pandemiyadan keyingi ta'lim tizimining yangi sharoitlariga moslashishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, MOOC (Massive Open Online Courses) va microlearning (kichik hajmli ta'lim modullari) ommalashmoqda. O'zbekiston ham bu jarayonda ishtirok etdi, biroq an'anaviy usullardan innovatsion yondashuvlarga to'liq o'tish hali ham davom etmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim sohasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan raqamli ta'lim platformalari rivojlanmoqda – "Elektron ta'lim" tizimining joriy etilishi, "Uzbekistan Digital Generation" loyihasi va zamonaviy STEAM maktablarining tashkil etilishi innovatsion ta'lim yo'nalishining dolzarbligini ko'rsatmoqda.

Xalqaro hamkorlik va ilg'or tajribalarni tatbiq etish – PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etish, yirik xorijiy universitetlarning filiallarini ochish (masalan, Turin, Webster, Inha universitetlari) innovatsion pedagogikaga bo'lgan talabni oshirmoqda.

Innovatsion pedagogika bugungi kunda nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki mehnat bozorining ehtiyojlariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlashda ham muhim rol o'ynamoqda. Uning dolzarbligi quyidagi omillar bilan bog'liq:

1. Ta'lim tizimidagi texnologik o'zgarishlar
2. Mehnat bozorining yangi talablariga moslashuv
3. Pandemiya keyingi yangi ta'lim formatlari
4. Milliy va xalqaro ta'lim islohotlari

Ta'lim tizimidagi texnologik o'zgarishlar

- Sun'iy intellekt va raqamli ta'lim platformalarining rivojlanishi.

Mehnat bozorining yangi talablariga moslashuv

- Kelajak kasblariga tayyorgarlik ko'rish va zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirish.

Pandemiya keyingi yangi ta'lim formatlari

- Onlayn va gibril ta'lim usullarining keng qo'llanilishi.

Milliy va xalqaro ta'lim islohotlari .

- O'zbekistonda innovatsion yondashuvlarni joriy etish va ilg'or tajribalarni o'zlashtirish.

Shu sababli, innovatsion pedagogikani rivojlantirish nafaqat ta'lim tizimi, balki jamiyatning umumiy taraqqiyotiga ham bevosita ta'sir qiladi. Bu borada ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish, yangi innovatsion metodlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi globallashuv sharoitida malakali va ijodiy fikrlaydigan mutaxassislarga bo'lgan talab ortib bormoqda. Innovatsion pedagogika esa faqat bilim berishga emas, balki tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va amaliy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda ta'lim jarayoni ko'pincha nazariy bilim berishga yo'naltirilgan bo'lib, amaliy mashg'ulotlar va interaktiv metodlar yetarlicha rivojlanmagan. Innovatsion yondashuvlar, xususan, loyiha asosida o'qitish (PBL – Project-Based Learning), gamifikatsiya (o'yin elementlarini qo'llash), va adaptiv

ta'lim metodlarini joriy etish zarur.

An'anaviy ta'lim tizimi asosan o'qituvchiga yo'naltirilgan bo'lib, bunda o'quvchilar passiv rol o'ynaydi. Innovatsion pedagogika esa talabaga yo'naltirilgan bo'lib, ularning mustaqil fikrlashi va o'zini rivojlantirishiga urg'u beradi. Dunyoning ilg'or ta'lim tizimlari (Finlyandiya, Singapur, AQSh) talabaga yo'naltirilgan ta'lim modeliga o'tgan bo'lib, bunda interaktiv metodlar va loyiha ishlariga katta e'tibor qaratiladi.

Dunyo miqyosida davlatlarning ta'lim sifati xalqaro reytinglar orqali baholanadi (PISA, TIMSS, QS World University Rankings). O'zbekiston bu reytinglarda hali yuqori natijalarga erishmagan bo'lsa-da, innovatsion pedagogika joriy etilishi bilan bu ko'rsatkichlarni oshirish mumkin. O'zbekistonda ta'lim sohasidagi islohotlar natijasida o'quv dasturlari takomillashtirilmoqda, lekin PISA sinovlarida mamlakat hali yetarlicha yuqori natijalarga erisha olgani yo'q. Bunga sabab – ta'lim jarayonida innovatsion metodlarning kamligi desak hato bo'lmaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimi ham innovatsion pedagogikaga keng o'tishi lozim. Buning uchun pedagoglarning malakasini oshirish, moddiy-texnik bazani rivojlantirish va zamonaviy ta'lim metodlarini joriy etish zarur. Shu tariqa, mamlakat raqobatbardosh ta'lim tizimiga erishishi mumkin.

Xulosa. Innovatsion pedagogika bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish va mehnat bozorining real talablariga mos mutaxassislar tayyorlash uchun muhim strategik yo'nalish hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim jarayoni shaxsga yo'naltirilgan, interaktiv va moslashuvchan bo'lishi lozim. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, virtual reallik va gibrid ta'lim modellari innovatsion pedagogikaning asosiy tarkibiy qismlari bo'lib, ular o'quvchilarning bilim olish jarayonini individualizatsiyalash va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, innovatsion ta'lim metodlari o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, kreativlik, moslashuvchanlik va texnologiyalardan foydalanish kabi ko'nikmalarini rivojlantirish orqali ularni kelajak kasblariga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilarning roli ham o'zgarib, ular bilim beruvchidan ko'ra yo'lboshchi va murabbiy sifatida faoliyat yuritishlari talab qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion pedagogika nafaqat ta'lim tizimining samaradorligini oshirish, balki jamiyatning umumiy intellektual rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Bu esa mamlakatning global ta'lim maydonida raqobatbardosh bo'lishiga va innovatsion iqtisodiyotga moslashuvchan avlodni shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. (2020). "Raqamli ta'limni rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni" (2020-yil 23-sentyabr).
3. Mirzayev, Sh. Bilim va innovatsiya: ta'limda yangi tendensiyalar. Toshkent: Navro'z, 2018.
4. Abdullayeva, N. M. Innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonida: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
5. Yuldashev, M. Q. Innovatsion ta'lim va zamonaviy o'qitish metodlari. Toshkent: Istiqbol, 2021.
6. G'aniyev, A. Innovatsion pedagogika: nazariy va amaliy masalalar. Toshkent: Sharq, 2020.
7. Nazarova, G. Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar va ularning samaradorligi. Toshkent: Muallim nashriyoti, 2019.
8. Hasanov, U. Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etish strategiyasi. Toshkent: Ilm-fan, 2021.

-
-
9. Smirnov, S. D. Pedagogik texnologiyalar: innovatsiyalar o'qitish va rivojlanishda. Moskva: Akademiya, 2018.
 10. Markova, A. K. Pedagogning kasbiy rivojlanish psixologiyasi. Moskva: Prosveshchenie, 2020.
 11. Voronin, A. A. Raqamli davrda interaktiv ta'lim usullari. Sankt-Peterburg: Piter, 2019.
 12. Polat, Ye. S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: masofaviy ta'lim va multimedia. Moskva: Yurayt, 2017.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI VA O'QISH DARSLARIDA O'QUV LUG'ATLARIDAN FOYDALANISH

T.Sh.Ergasheva

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotasiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quv lug'atlaridan foydalanishning pedagogik asoslari, uning o'quvchilar lug'at boyligini rivojlantirishdagi roli hamda samaradorlik omillari yoritilgan. Tadqiqot davomida lug'atlar ustida ishlashning bosqichlari, izohli va rasmlilug'atlarning amaliy ahamiyati, interaktiv metodlar orqali o'quvchilarda mustaqil lug'aviy faoliyatni shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilindi. Shuningdek, mavjud darsliklardagi lug'aviy materiallarning yetarlilik darajasi o'rganilib, boshlang'ich sinflar uchun yoshga mos, tizimli va keng qamrovli o'quv lug'atlarini yaratish zarurati asoslab berildi. Tajriba-sinov ishlari natijalari lug'atlar bilan muntazam ishlash o'quvchilarning lug'aviy ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirganini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, ona tili, o'qish savodxonligi, o'quv lug'ati, izohli lug'at, rasmlilug'at, lug'at boyligi, lug'aviy ko'nikma, interaktiv metodlar, ta'lim texnologiyalari.

Kirish. Zamonaviy ta'lim boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan ta'lim jarayonida yuqori pedagogik kompetensiya va uslubiy mahoratga ega bo'lishni talab etadi. Ona tili ta'limini lug'atlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. O'quvchilarda lug'atlar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish ona tilini puxta o'zlashtirish hamda ularning tafakkurini rivojlantirishning muhim shartidir. Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'qituvchilari turli xil lug'at turlari bilan ishlashni bilishi va o'quvchilarning lug'atlar bilan ishlash malakasini muntazam rivojlantirib borishi zarur. Ana shundagina o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar DTS talablariga mos keladi.

Ona tilini amaliy o'zlashtirish avvalo yetarli hajmdagi so'z boyligini bilishni taqozo etadi. Shu sababli ona tilidagi nutqni dastlabki o'rgatish jarayonida lug'at va imlo ishlari alohida o'rin tutadi. Lug'at va imlo ishlarining asosiy vazifasi nutq faoliyati uchun zarur bo'lgan so'z boyligini to'plash, ularning qo'llanilish qonuniyatlarini o'zlashtirish hamda turli leksik ma'nolarni anglashdan iboratdir. O'quvchilarning so'z boyligi bosqichma-bosqich kengayib borgan sari lug'at ishlarining turlarini boyitish, o'rgatilgan so'zlarning leksik ma'nosini aniqlashtirish imkoniyati ortadi.

So'z boyligining kengayib borishi o'qituvchiga ona tilidagi izohlardan foydalanmasdan ham so'z ma'nosini tushuntirishga sharoit yaratadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tanlanadigan so'zlar ularga oddiy fikrlarni ona tilida ifodalash va suhbatdoshni o'quv dasturi talablariga muvofiq tushunish imkonini berishi lozim. Birinchi sinfdan boshlab har bir darsda turli nutqiy vaziyatlar (dialog, suhbat, ekskursiya, hikoya va boshqalar) asosida o'quvchilar yangi so'zlarni o'zlashtiradilar hamda ilgari o'rganilgan lug'at birikmalarini mustahkamlaydilar.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. O'quvchi lug'at boyligining shakllanishi doimo tilshunos olimlarning e'tibor markazida bo'lib kelgan. Mustaqil Hamdo'stlik mamlakatlari olimlaridan L. S. Vigotskiy, M. R. Lvov, A. N. Gvozdev, S. N. Tseitlin, shuningdek, o'zbek

bolalar nutqi tadqiqotchilaridan B. Mengliyev, N. Mahmudov, B. To'xliyev, O. Roziqov, O. Madayev, K. Qosimova, S. Matchonov, M. Z. Hamdamova, M. R. Hazratqulov, K. M. Mavlonova, N. Z. Umarova, H. Hayitov va G'. H. Hamrayevlarning izlanishlari shular jumlasidandir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, birinchi sinf o'quvchisining faol va passiv lug'ati jami 2,5–3 mingdan 7–8 minggacha so'zni tashkil etishi kuzatilgan [1]. O'quvchilarning so'zlardan nutqiy faoliyatda foydalanish holatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularda ko'proq nafaol lug'at ustunlik qiladi. Shu bois o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri - nafaol lug'atni faol lug'atga aylantirish, dars jarayonida bu so'zlardan maqsadga muvofiq foydalanish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Zero, o'quvchida yuqori darajadagi og'zaki va yozma nutqni shakllantirish uchun yetarli so'z zaxirasi bo'lishi muhim ahamiyatga ega.

Bu borada M. S. Soloveychik fikrlari diqqatga sazovor: "Agar o'quvchi ta'limning dastlabki bosqichlaridayoq lug'at bilan ishlash zaruratini his qilmasa, yordamchi manbalardan foydalanish ko'nikmasi shakllanmasa, undan kelajakda ona tilining mavjud so'z boyligini erkin qo'llashni kutish qiyin. Keyinchalik yuzaga kelgan bo'shliqni to'liq to'ldirish ham mushkul" [2]. Shu sababli ona tili darslarida o'quvchilar imkoniyatlarini hisobga olgan holda interaktiv usullar asosida lug'at ustida ishlash, faol lug'atni kengaytirish — ularning hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishning muhim vositasidir.

Manbalarda "lug'at" tushunchasiga quyidagicha ta'rif beriladi: "Lug'at — 1) muayyan til yoki uning lahjasida mavjud bo'lgan so'zlar majmui; 2) so'zlarning tartib asosida joylashtirilgan, ularning kelib chiqishi, ma'nosi, yozilishi, talaffuzi, uslubiy xususiyati va boshqa tillardagi tarjimai haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan kitob" [3].

Boshlang'ich sinflarda lug'at ustida ishlash jarayonida, avvalo, so'zning ma'nosini tushuntirish va imlosiga e'tibor qaratiladi. Savod o'rgatish davrida rasmiy izohli lug'atlardan foydalanish o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi, ularning yangi so'zlarni tezroq o'zlashtirishini ta'minlaydi va bu so'zlarni nutqda qo'llashga yordam beradi. Tadqiqot jarayonida Alifbe darsligidagi yangi so'zlarni oddiy tushuntirish bilan cheklanmay, 1-sinf o'quvchilari uchun tavsiya etilgan rasmiy izohli lug'atlardan tanlab berilgan 2–3 ta so'zning o'quvchilar tomonidan oson va qiziqish bilan qabul qilinganiga guvoh bo'ldik.

Odatda, lug'at ustida ishlash jarayoni lug'at turiga mos ravishda tashkil etiladi. M. R. Lvov izohli lug'at bilan ishlashning umumiy metodik tamoyillarini ishlab chiqqan bo'lib, u quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: 1) yangi so'zni topish; 2) so'zning ma'nosini aniqlash; 3) so'z asosida mashq bajarish; 4) so'zni faol lug'atga kiritish [4]. Darhaqiqat, bu tamoyillar boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'aviy ko'nikmalarini rivojlantirishda nafaqat darslikda berilgan so'zlar, balki qo'shimcha manbalar bilan ishlashning ham ahamiyatli ekanini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, dars jarayoniga o'quvchilarning dunyoqarashi, qiziqishlari va yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, darslikdan tashqari yangi so'zlarni ham kiritish maqsadga muvofiqdir. K. D. Ushinskiy ta'kidlaganidek, "...bola ikki-uch yil ichida shunchalik ko'p narsani oson va tez egallaydiki, keyingi yigirma yil davomida katta sa'y-harakat bilan o'qiganda ham uning yarmiga erisha olmaydi" [5].

V. I. Loginova, Yu. S. Lyaxovskaya, V. V. Gerbova, E. M. Strunina va boshqa metodist olimlarning ilmiy izlanishlarida o'quvchilarning ona tili lug'at boyligini o'zlashtirish va uni amaliy nutqda qo'llay olishlariga oid samarali metodik tavsiyalar bayon qilingan.

2023–2024-o'quv yilidan boshlab boshlang'ich sinflarda qo'llanila boshlagan ona tili darsliklarida o'quvchilarning lug'atini boyitish, nafaol so'zlarni faol lug'atga aylantirishga qaratilgan mashqlar berilgan bo'lsa-da, yangi so'zlarning lug'aviy ma'nolarini izohlashga oid ma'lumotlar darslik sahifalarida ham, darslik oxirida ham keltirilmagan. Bu holat kichik yoshdagi o'quvchilarda mustaqil lug'aviy izlanish olib borish imkoniyatlarini cheklaydi.

Masalan, 2-sinf ona tili darsligining 3-qismida 13-mavzuning 8-mashqida uchraydigan “chandir”, 14-mavzuning 2-mashqidagi “sayyora”, “yo‘ldosh”, 12-mashqdagi “kalkulyator”, 15-mavzuning 3-mashqidagi “marosim”, 7-mashqdagi “kimyogar”, “vitamin” kabi so‘zlarning ma’nosini o‘quvchilar mustaqil aniqlay olmaydi va o‘qituvchi yordami zarur bo‘ladi. Agar ushbu so‘zlarning izohi darslik oxirida berilganida, o‘quvchilar ularning ma’nosini mustaqil o‘rganish imkoniga ega bo‘lar, bu esa ularda mustaqil ishlash ko‘nikmalarining shakllanishiga xizmat qilgan bo‘lardi.

Muhokama va natija. Boshlang‘ich sinflarda lug‘at ustida ishlashning bosh maqsadi — o‘quvchilarda lug‘atdan ongli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ular o‘rgangan so‘zlarni turli nutqiy vaziyatlarda erkin qo‘llay olishlariga erishishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish jarayonida biz Navoiy shahar 2- va 10-umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-, 3- va 4-sinf o‘quvchilari bilan tajriba-sinov mashg‘ulotlari olib bordik. Mashg‘ulotlar davomida o‘quvchilarning matndagi so‘z va iboralar ma’nosini tushunish darajasi, tushunarsiz bo‘lgan so‘zlarni o‘qituvchi yordami va matn mazmuni orqali anglay olishlari hamda bu so‘zlarni nutqda qo‘llash ko‘nikmalari markaziy o‘rinda turdi.

3-sinf o‘quvchilari bilan ishlash jarayonida “Kalila va Dimna”dan olingan hikoyadan foydalanildi. Matn o‘quvchilarga uch guruhga ajratilgan holda tarqatildi va ular avval matn mazmuni bilan tanishib chikdilar, keyin esa hikoyani og‘zaki qayta ifodaladilar. Keyingi mashq sifatida har bir guruhga alohida topshiriqlar berildi. Birinchi guruh matn qismlarini mantiqiy ketma-ketlikda joylashtirdi. Ikkinchi guruh matndagi ayrim iboralar bilan ularning izohlarini moslashtirdi. Uchinchi guruh esa berilgan savollarga javob bo‘luvchi so‘zlarni matndan topib yozdi.

Tajriba davomida o‘quvchilarda kuzatilgan jarayon bir necha muhim xulosalarni shakllantirishga imkon berdi. Birinchidan, guruhlar bo‘yicha tashkil etilgan topshiriqlar o‘quvchilarning matnni tahlil qilish, mantiqiy bog‘liqlikni aniqlash hamda matndan asosli dalillar topish ko‘nikmalarini rivojlantirdi. Ikkinchidan, lug‘aviy izoh topish, so‘zlar bilan ishlash va ularning mazmunini anglash jarayoni o‘quvchilarda faol lug‘atni shakllantirishga yordam berdi.

Shuningdek, tajriba-sinov davomida 2- va 4-sinf o‘quvchilariga ham xuddi shu kabi topshiriqlar berildi. Olingan natijalar o‘quvchilar tomonidan so‘zlarni erkin qo‘llash, so‘zlar asosida mustaqil matn yaratish, mantiqiy ketma-ketlikni saqlagan holda fikr ifodalash ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlanganini ko‘rsatdi. Taqqoslash va kuzatish metodlari asosida olib borilgan tahlil o‘quvchilarda lug‘aviy ko‘nikmalarining shakllanish jarayoni bosqichma-bosqich, ammo samarali kechayotganini tasdiqladi.

Boshlang‘ich sinflarda amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilarning lug‘atini boyitishga qaratilgan har qanday mashq turi ularning fikr tuzish va matn yaratish jarayonida sezilarli qulaylik yaratadi. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lug‘aviy ko‘nikmalari rivojlanish darajasini aniq ko‘rsatib berdi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tajriba sinflarida qo‘llangan metodlar o‘quvchilarning leksik bilimlari va yozma nutq ko‘nikmalariga nazorat sinflariga nisbatan sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatgan. Xususan, “Ijodkorlik daqiqalari”, “So‘z o‘yinlari”, “O‘yla, izla, top”, “Zakovat” kabi ta’limiy o‘yinlar, shuningdek, rasmi izohli lug‘atlar lug‘at ustida ishlash samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Tadqiqot davomida olib borilgan pedagogik kuzatishlar ayrim boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lug‘aviy ko‘nikmalarining sust rivojlanishiga sabab bo‘luvchi omillarni ham aniqladi. Xususan:

o‘qituvchilar tomonidan lug‘at ustida ishlashni tashkil etish uchun yetarli pedagogik sharoit yaratilmasligi;

yosh o'qituvchilarning turli lug'atlar xususiyatlari va ulardan foydalanish usullarini yetarli bilmasliklari;

lug'atlar ustida ishlash jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanilmasligi.

Mazkur omillar lug'aviy ko'nikmalarining to'laqonli shakllanmasligiga olib kelishini tajriba natijalari yaqqol tasdiqladi.

XX asrning oxiriga kelib lug'at boyligini shakllantirish muammosining dolzarbligi A.A. Bondarenko tomonidan alohida ta'kidlangan. Muallifning fikricha, "bola uchun lug'at uning yoshiga mos ravishda — 'bo'yi bo'yicha', 'miqdoriga ko'ra' bo'lishi lozim" [8]. Shuni qayd etish zarurki, kichik yoshli maktab o'quvchilarining lug'at boyligi va uni rivojlantirish usullari bo'yicha bir qator ilmiy izlanishlar mavjud bo'lsa-da, hali-hanuz boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun maxsus ishlab chiqilgan, ularning bilishi zarur bo'lgan so'zlar majmuasini o'z ichiga olgan lug'atlar yaratilmagan. Bu esa masalaning dolzarbligicha qolayotganidan dalolat beradi.

Bizning fikrimizcha, boshlang'ich sinflar uchun yaratiladigan lug'atlar bolalar nutqida faol qo'llanadigan so'zlarni qamrab olishi, o'quv va badiiy materiallarga mos bo'lishi, shuningdek, so'zlarning izohi, to'g'ri yozilishi (imlo), to'g'ri talaffuzi uchun alohida lug'atlar ko'rinishida tuzilishi maqsadga muvofiqdir. Umumiy so'zlar hajmining 5000 atrofida belgilanishi mazkur yosh toifasi uchun optimal deb hisoblanadi.

Lug'atlar bilan ishlash samaradorligini oshirish uchun bir qator shartlarga rioya etish lozim:

- lug'atlar bilan ishlash ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish;
- boshlang'ich sinflarda lug'atlardan muntazam va tizimli foydalanish;
- ona tili va o'qish savodxonligi darslarida izohli-ramslilug'atlardan foydalanishni takomillashtirish;
- lug'at ustida ishlash jarayoniga interaktiv ta'lim metodlarini keng joriy etish.

Professor S. Matchonov o'quvchilar bilan lug'at ustida ishlashning bir necha bosqichlarini ajratib ko'rsatadi [9]. Bu esa lug'atlar bilan ishlash jarayoni tasodifiy emas, balki izchil va tizimli tashkil etilishi lozimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy rivojlanishida o'quv lug'atlaridan foydalanish muhim pedagogik omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, dars jarayonida lug'at ustida izchil ishlash, yangi so'zlar ma'nosini rasmlilug'atlar orqali tushuntirish, so'z ustida mustaqil izlanishlar tashkil etish o'quvchilarning lug'aviy ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Mavjud darsliklardagi lug'aviy materiallarning yetarli emasligi boshlang'ich sinflar uchun maxsus, yoshga mos, 5000 so'zdan iborat o'quv lug'atlarini yaratish zarurligini ko'rsatadi. Lug'atlar bilan ishlash jarayonini tizimli yo'lga qo'yish, interaktiv usullarni keng qo'llash, o'qituvchilarning lug'atlar bilan ishlash kompetensiyasini oshirish boshlang'ich ta'limda ona tili va o'qish savodxonligi darslarining samaradorligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учебное пособие высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2007.464 с.

2. Соловейчик М. С., Харченко О. О. Современные подходы к обучению орфографии в начальных классах // Цикл лекций на заочных курсах повышения квалификации учителей в педагогическом университете «Первое сентября»: газета «Начальная школа». 2006. № 17.

3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Lug%CA%BBat>

-
-
4. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учебное пособие высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2007. 464 с.
 5. Parpiyev O.O. Lugʻat ustida ishlash yozma nutqni rivojlantirishning asosi. //Inter education&global study. 2024. №4(2). B. 206–212.
 6. Kuranov S.D. Ona tili. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. III qism. –Toshkent: “Novda Edutainment”, 2023. –96 b.
 7. Бондаренко А. А. Словари для малышей // Начальная школа. 1993. № 10. С 28- 32.
 8. Matchonov S., Bakiyeva H., Gʻulomova X., Yoʻldosheva Sh., Xolboyeva G.. Boshlangʻich sinflarda ona tili oʻqitish metodikasi. Darslik. Toshkent. – 2021-yil.

OʻQISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA OʻQUVCHILARNING TAHLIL, TAQQOSLASH VA UMUMLASHTIRISH KOʻNIKMALARINI RIVOJLANTIRISH YOʻLLARI

Husenova Aziza Sharipovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada oʻqish savodxonligi darslarida oʻquvchilarning tahlil, taqqoslash va umumlashtirish kabi yuqori darajadagi tafakkur koʻnikmalarini rivojlantirishning samarali yoʻllari yoritilgan. Matn bilan ishlash jarayonida analitik fikrlashni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlar – “matnni strukturalash”, “savollar zanjiri”, grafik organayzerlar, Venn diagrammasi, gʻoyalar xaritasi va boshqa oʻqish strategiyalarining didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, oʻquvchilarning funksional savodxonligini oshirishda oʻqituvchining roli, dars jarayonida zamonaviy interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalariga koʻra, tizimli yondashuv asosida tashkil etilgan oʻqish savodxonligi darslari oʻquvchilarning matn ustida mustaqil ishlash, xulosa chiqarish va tanqidiy fikrlash koʻnikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: oʻqish savodxonligi, tahlil qilish koʻnikmasi, taqqoslash, umumlashtirish, Venn diagrammasi, interfaol metodlar, tanqidiy fikrlash.

Аннотация. В этой статье рассматриваются эффективные способы развития у учащихся навыков мышления более высокого уровня, таких как анализ, сравнение и обобщение, на уроках грамотности. В процессе работы с текстом были проанализированы методы, служащие для формирования аналитического мышления – “структурирование текста”, “цепочка вопросов”, графические органайзеры, диаграмма Венна, карта идей и дидактические возможности других стратегий чтения. Обоснована также с научно-педагогической точки зрения роль учителя в повышении функциональной грамотности учащихся, значение использования современных интерактивных методов в процессе урока. Согласно результатам исследования, занятия по грамотности чтения, организованные на основе системного подхода, способствуют значительному развитию у учащихся навыков самостоятельной работы над текстом, умения делать выводы, критического мышления.

Ключевые слова: грамотность чтения, аналитические навыки, сравнение, обобщение, диаграмма Венна, интерактивные методы, критическое мышление.

Annotation. This article covers effective ways to develop high-level thinking skills such as analysis, comparison and generalization of students in reading literacy classes. In the process of working with the text, the didactic possibilities of methods that serve to form analytical thinking

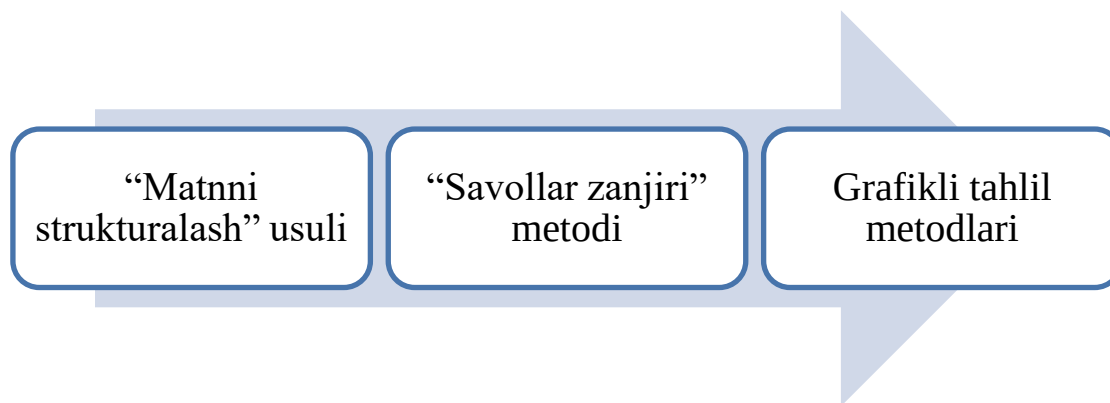
– “text structuring”, “question chain”, graphic organizers, Venn diagram, map of ideas and other reading strategies-were analyzed. Also, the role of the teacher in improving the functional literacy of students, the importance of using modern interactive methods in the course of the lesson is justified from a scientific and pedagogical point of view. According to the results of the study, reading literacy classes, organized on the basis of a systematic approach, serve to significantly develop students' skills of independent work on the text, drawing conclusions and critical thinking.

Keywords: reading literacy, analysis skills, comparison, generalization, Venn diagram, interactive methods, critical thinking.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ayniqsa o'qish savodxonligi darslarida, ta'lim amaliyotining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'qish savodxonligi nafaqat matnni o'qish va tushunishni, balki o'quvchining axborot ustida mustaqil fikrlashi, tahlil qilishi, taqqoslay olishi va umumlashtira bilishini talab etadi. Shu bois zamonaviy metodikalarda matn bilan ishlash jarayonida tahlil, taqqoslash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash kabi ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Dunyo tajribasi, xususan AQSH, Yevropa va Yaponiya boshlang'ich maktablarida o'qish savodxonligida analitik fikrlashni rivojlantirish uchun qo'llaniladigan strategiyalar keng o'rganilgan va amaliyotda yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda. Bu davlatlarda o'quvchilar matn mazmunini tahlil qilish, g'oyalarni solishtirish, farq va o'xshashliklarni aniqlash, matndagi dalillarni baholash, xulosa chiqarish kabi faoliyatlarga muntazam jalb qilinadi. Ayniqsa grafik organayzerlar – Venn diagrammasi, T-jadval, klaster, sabab-oqibat zanjiri – matn mazmunini strukturalash va fikrlarni tartibga solishda o'quvchilar uchun qulay vosita sifatida qo'llanadi.

O'zbekistonda ta'lim sohasini tubdan yangilash, uni xalqaro standartlar darajasiga ko'tarish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar mazkur yo'nalishning dolzarbligini yanada kuchaytirdi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti PF-5712-sonli farmonida tasdiqlangan “Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da boshlang'ich ta'limning sifat ko'rsatkichlarini oshirish, o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni keng joriy etish, o'quvchilarning tanqidiy va analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi metodikalarni tatbiq etish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan. Ushbu farmon o'qish savodxonligini ta'lim sifatining asosiy ko'rsatkichi sifatida e'tirof etib, o'quvchilarda matnni mantiqan tahlil qilish va mazmunni chuqur anglashni shakllantirishni strategik maqsad sifatida ko'rsatadi. Shuningdek, PF-134-sonli Prezident farmoni bilan tasdiqlangan “2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dastur”da o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni dars jarayoniga tatbiq etish, o'quvchilarda ijodiy va analitik fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini shakllantirish ustuvor vazifa etib belgilandi. Bu dastur asosida o'qish savodxonligi darslarida interaktiv metodlar, tahliliy mashqlar, tadqiqotga yo'naltirilgan topshiriqlarni keng qo'llash talab etilmoqda.

Tahlil – bu ma'lumotni qismlarga ajratish, mantiqiy bog'liqliklarni aniqlash va mazmuniy elementlarni tushunish jarayonidir. O'qish savodxonligi darslarida tahlil ko'nikmasini rivojlantirish quyidagi metodlar orqali amalga oshiriladi:

1-rasm. Tahlil ko‘nikmasini rivojlantirish metodlari.

“Matnni strukturalash” usuli – bu usulda matnning asosiy g‘oyasi, mavzusi, asosiy qahramonlari, voqealar ketma-ketligi aniqlanadi. Har bir komponent alohida tahlil qilinadi. O‘quvchi mazmunni bo‘laklarga ajratish orqali matnni yaxshiroq anglaydi.

“Savollar zanjiri” metodi – o‘qituvchi o‘quvchilarni matnning asosiy g‘oyasiga olib boruvchi bosqichma-bosqich savollar beradi. Savollar oddiydan murakkabga qarab quriladi:

- Kim? Qayerda? Qachon?
- Nega? Qanday? Nimaning evaziga?
- Muallif nimani ko‘zlagan?

Grafikli tahlil metodlari – diagramma, klaster, “Venn diagrammasi”, “Fishbone” (sabab-oqibat) kabi grafik organayzerlar o‘quvchilarning murakkab mazmunni vizual tahlil qilishiga yordam beradi.

O‘qish savodxonligida tahliliy fikrlash – bu o‘quvchining matndagi axborotni izchil o‘rganish, mazmuniy bo‘laklarga ajratish, asosiy g‘oyani aniqlash, fikrlar orasidagi mantiqiy bog‘lanishlarni ko‘ra olish va ushbu dalillardan yangi xulosa chiqarish qobiliyatidir. Bunday ko‘nikmalar bolalarda mantiqiy tafakkurni shakllantiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va o‘quv faoliyatining barcha bosqichlarida muvaffaqiyatga erishishga zamin yaratadi. Matn ustida analitik ishlar shuningdek bolalarning shaxslararo ko‘nikmalarini – o‘z fikrini mantiqan asoslab ayta bilish, bahs-munozarada ishtirok etish, guruhda birgalikda tahlil qilish – mustahkamlaydi. O‘qish savodxonligi darslarida analitik faoliyatning markazida matnni chuqur o‘rganish yotadi. O‘quvchilar matn mazmunini kengroq kontekstda tahlil qilish, undagi faktlar va fikrlarni bir-biriga bog‘lay olish, ulardan umumiy xulosa chiqarish jarayoniga jalb qilinadi. Misol uchun, matndagi qahramon xatti-harakatini tahlil qilish, uni boshqa obrazlar bilan taqqoslash yoki matnda berilgan voqealarning sabab-oqibatini aniqlash o‘quvchilarning tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunday mashqlar analitik tafakkur tarixan qadrlangan tushunchalar asosida shakllanadi va o‘quvchilarning fikrlash jarayonini sodda bosqichlardan murakkab bosqichlarga ko‘taradi.

Zamonaviy o‘qish savodxonligi darslari faqatgina matnni o‘qish emas, balki o‘quvchini fikrlash jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishni ko‘zlaydi. Shuning uchun o‘qituvchilar tomonidan interaktiv mashqlar, savollar zanjiri, rasmlari yoki diagramma yordamida matn mazmunini qayta yaratish, guruhli tahlil, munozara kabi metodlardan keng foydalanish samarali. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday yondashuvlar o‘quvchilarning matn bilan ishlash samaradorligini oshiradi, ularni turli nuqtai nazardan fikrlashga va ijodiy yondashuvga undaydi. O‘qish savodxonligi darslarida analitik va ijodiy ko‘nikmalarni uyg‘un rivojlantirish o‘quvchilarning tafakkurini kengaytiradi, ularni mustaqil izlanishga, dalillangan xulosa chiqarishga, murakkab vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilishga tayyorlaydi. Natijada bola matnni nafaqat o‘qiydi, balki uni anglaydi, tahlil qiladi, baholaydi va o‘z hayoti bilan bog‘lay

oladi. Bu esa boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadiga – funksional savodxon, mantiqan fikrlovchi, faollikka intiluvchi shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Eshmanova, N. *Development of Critical Thinking in Primary School Children*. – EduVis Jurnal, 2025.
2. Irwan, I. *Developing Critical Thinking Skills of Primary Students under the Merdeka Belajar Curriculum*. – INJOE, 2024.
3. Sharofova, F. *Formation of Critical Thinking in Elementary School Students*. – IJAI, 2025.
4. Jumayeva, M. *Formation and Development of Creative and Critical Thinking Skills in Future Primary School Teachers*. – JMSI, 2025.
5. Reffhaug, M. B. A. *Supporting Primary Students' Critical Thinking in Whole-Class Conversations about Sustainability*. – (2024).
6. Ismoilova, Y. T. *Important Aspects of Forming Critical Thinking in School-Age Children in Digital Education Conditions*. – International Journal of Formal Education, 2024.
7. Xursanova, Z. *Modern Approaches to the Development of Logical Thinking in Primary Class Students*. – SJFSU, 2024.

JADIDCHILIK HARAKATIDA AYOLLAR TA'LIMI ISLOHOTLARI VA ULARNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

Axrorov Ixtiyor Doniyorovich

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Anotatsiya

Ushbu maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda jadidchilik harakatining ayollar ta'limi sohasidagi islohotlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda jadidlarning ayollarni o'qitish borasidagi g'oyalari, ularning ma'rifatparvarlik faoliyati va bu islohotlarning ijtimoiy-madaniy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Fitrat va Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi jadid ziyolilarning ayollar ta'limiga oid qarashlari va amaliy ishlari misolida jamiyatda ayolning yangi ijtimoiy qiyofasi shakllanishi ko'rsatib o'tilgan. Maqolada ayollar ta'limi orqali milliy uyg'onish jarayonining tezlashuvi, ma'naviy o'zgarishlar va madaniy taraqqiyot o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar

jadidchilik, ayollar ta'limi, ma'rifatparvarlik, islohot, jamiyat taraqqiyoti, Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Munavvarqori, Hamza Hakimzoda Niyoziy, ma'naviy uyg'onish, milliy o'zlik

XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda yuz bergan jadidchilik harakati millatning ma'naviy uyg'onishiga, madaniy-ma'rifiy rivojiga va yangi ijtimoiy tafakkurning shakllanishiga zamin yaratdi. Bu harakatning asosiy maqsadi xalqni jaholatdan, iqtisodiy va madaniy turg'unlikdan qutqarish, ilm-ma'rifat orqali millatni yangilash edi.

Jadidlar nafaqat erkaklar ta'limini, balki ayollarning o'qishi, bilim olishi va jamiyatda faol ishtirok etishini ham millat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida ko'rdilar. Ularning nazarida "ayol ma'rifati — millat ma'rifati" edi. Shunday qilib, ayollar ta'limiga oid islohotlar jadidchilik harakatining eng ilg'or va g'oyaviy jihatdan chuqur yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Turkiston o'lkasida XIX asr o'rtalariga qadar ayollar ta'limi asosan oilaviy, diniy va an'anaviy shaklda amalga oshirilardi. Qizlar ko'proq uy sharoitida Qur'on o'qish, ibodat va

tikuvchilik kabi amaliy ko'nikmalarga o'qitilgan. Ularning rasmiy maktab yoki madrasalarda o'qishi deyarli uchramas edi.

Bunday holat jamiyatdagi patriarxal tuzum va diniy muhitning konservativ qarashlari bilan bog'liq edi. Qiz bolalarning o'qishi "zarur emas" deb qaralgan, ayolning vazifasi faqatgina uy-ro'zg'or bilan cheklangan.

Ammo XIX asr oxirida Rossiya imperiyasi siyosiy hukmronligi o'rnatilishi, rus-tuzem maktablarining ochilishi, musulmon dunyosidagi islohotparvar fikrlar ta'sirida ayollar ta'limi masalasi jadidlar tafakkurida yangi ma'noga ega bo'la boshladi.

Jadidlarning yetakchi vakillaridan Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Sadridin Ayni va boshqalar ayollarni o'qitish masalasini jamiyatning ma'naviy uyg'onishida hal qiluvchi omil sifatida talqin etdilar.

Mahmudxo'ja Behbudiy "Ayollarni o'qitishsiz millat ma'rifatli bo'lolmaydi"[1] deb yozgan. Uning fikricha, onaning o'qimishligi — bola tarbiyasining, demakki, kelajak avlodning ma'rifat darajasini belgilaydi.

Abdulla Avloniy esa "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida ayol tarbiyasining millat ma'naviyatidagi o'rnini chuqur tahlil qilib, "tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat masalasidir" deya ayollarni ilmga jalb etish zarurligini uqtirgan. Buning yaqqol isboti sifatida Tavallo Toshkandiy qalamiga mansub she'rda shunday satrlar bor:

Bolalar tarbiyatlik o'lmak uchun,
Onalar bo'lsin tarbiyat ko'rgan.
Tarbiyatsiz onalarning bolasini,
Tuzata ololmas mullim hech yo'l bilan[2].

Munavvarqori Abdurashidxonov Toshkentda qizlar uchun yangi usuldagi maktablar tashkil etgan birinchi jadid muallimlaridan edi. U 1908-yilda "Muallimlar jamiyati" faoliyati orqali ayol muallimalarni tayyorlash ishiga ham kirishgan.

XX asr boshlariga kelib, jadidlar tashabbusi bilan qizlar uchun yangi usuldagi maktablar ochila boshladi. 1901-yilda Samarqandda Behbudiy tomonidan tashkil etilgan maktabda birinchi bor musulmon qizlar o'qiy boshladi. 1908–1914-yillar oralig'ida Toshkent, Andijon, Farg'ona, Buxoro va Xivada shunday maktablar ko'paydi.

Bu maktablarda Qur'on va diniy saboqlar bilan birga arab yozuvi, arifmetika, geografiya, tarix, gigiyena, ona tili va axloq saboqlari o'qitilgan, o'quvchilarga ayol muallimalar (ko'pincha jadid ziyolilarning xotinlari yoki singillari) dars bergan darslar "yangi usul" tovush asosidagi o'qish metodida olib borilgan.

Hamza Hakimzoda Niyoziy "Zaharli hayot" pyesasida o'qimagan ayolning fojeasini tasvirlab, ayolni jaholatdan chiqarish zarurligini targ'ib qilgan. U 1910-yillarda Farg'ona vodiysida ayollar uchun teatr tomoshalari va ma'rifiy kechalar tashkil etgan[4].

Jadidlarning bu boradagi faoliyati qisqa vaqt ichida katta ijtimoiy o'zgarishlarni boshlab berdi.

Ayol obrazining yangilanishi ilgari "faqat uy ishlari bilan cheklangan" ayol endi ma'rifatparvar, farzand tarbiyasida yetakchi shaxs sifatida tasavvur etila boshladi. Oilaviy muhitning o'zgarishi o'qimishli ayol oilada ilm va axloqning targ'ibotchisiga aylandi.

Ijtimoiy faollikning ortishi jadid ayollar orasidan muallimalar, shoiralar, jamoat arboblari yetishib chiqdi (masalan, Anbar otin, Uvaysiy, Jahon otin Uvaysiy singari ayollar keyingi avlod uchun namunaga aylandilar).

Milliy o'zlik va uyg'onish g'oyasining kuchayishi jadidlar ayollarni o'qitish orqali butun millatni ma'naviy uyg'otishni maqsad qilgan edilar.

Bu islohotlarning ijtimoiy ahamiyati shundaki, ular Markaziy Osiyoda gender tengligi, zamonaviy oilaviy tarbiya, va milliy madaniyatning demokratlashuvi yo'lida muhim qadam

bo'ldi. Jadidlar harakati ta'sirida o'qigan ayollar keyinchalik o'zlari ham ma'rifat tarqatuvchiga aylanishdi.

Masalan: Toshkent va Samarqanddagi ayol muallimlar seminariyalarida o'qigan qizlar yangi maktablarda dars bera boshlashdi.

Matbuotda ayollar muammolari ko'tarildi ("Ayollar dunyosi", "Sadoi Turkiston", "Hurriyat" gazetalarida maqolalar bosildi)[3].

1917-yilga kelib, ayollar jamiyatda siyosiy jarayonlarda ham ishtirok eta boshladi. Shunday qilib, ayollar ta'limi islohotlari nafaqat o'qimishli avlodni yetishtirdi, balki millat tafakkurini, ma'naviy qiyofasini o'zgartirdi. Jadidlar ayolni "uyda emas, millat hayotida faol shaxs"[7] sifatida ko'rishga o'rgatdilar.

Jadidlarning ayollar ta'limi borasidagi islohotlari Markaziy Osiyo tarixida tub burilish yasagan hodisa bo'ldi. Bu islohotlar orqali milliy ma'rifat yangilandi, jamiyatda ayolning o'rni va mavqei qayta baholandi.

Ayollarni o'qitish g'oyasi bu jadidlar uchun shunchaki pedagogik masala emas, millatning ma'naviy ozodligi, madaniy uyg'onishi va taraqqiyoti uchun kurash edi.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda ham jadidlarning bu yo'ldagi merosi ayolni ilm, ma'rifat, axloq va jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida ko'rish tamoyili dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Ularning merosi biz uchun milliy ma'naviyatning eng yuksak qadriyatlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudxuja Beubudiy. Tanlangan asarlar. T.: Ma'naviyat, 1997, 163-bet.
2. Ойина", (Самарқанд 1914-1915-йил)
3. "Садои Туркистон". (Тошкент 1914-1915- йил)
4. Qosimov B. Milliy uyg'onish. T.: Ma'naviyat, 2002, 20-bet.
5. Axrorov I. Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №.
6. I.D.Axrorov. TURKISTONDAGI JADIDCHILIK HARAKATIGA MAHMUDXO'JA (Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar 2025-yil 2-son) 9-mart
7. The New Stage of Enlightenment in Turkestan. International Journal of Pedagogics 2025.-192-195
8. International scientific research xalqaro impact factor jurnali 2022.-B 158-161
9. Алимова Н. Мунаввар Қорининг янги усули жаид мактаблари//Халқ таълими илмий-услубий журнали.–2001.–68-сон.–Б. 60-63.

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MARKETING STRATEGIYALARINI AMALIYOTGA TATBIQ ETISH BO'YICHA TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL ETISH MEXANIZMI

Buriev Uralbek Xurram o'g'li
Oreintal universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda raqobat kuchayib borayotgan bozor sharoitida ta'lim muassasalari uchun marketing strategiyalarining transformatsion ahamiyati

tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, analitik platformalar va dizayn-fikrlash metodologiyalarining (Double Diamond, Empathy Map, Six Thinking Hats) oliy ta'lim marketingidagi qo'llanilish mexanizmlari bosqichma-bosqich yoritilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli marketing, dizayn-fikrlash, Double Diamond, Empathy Map, Six Thinking Hats, oliy ta'lim, marketing strategiyalari, PDCA, KPI, brend-marketing, innovatsion boshqaruv, ta'lim marketingi.

Abstract: In this article, the transformational significance of marketing strategies for higher education institutions in the increasingly competitive market environment of Uzbekistan is analyzed. The stages of applying digital technologies, artificial intelligence, analytical platforms, and design-thinking methodologies (Double Diamond, Empathy Map, Six Thinking Hats) in higher education marketing are explained step by step.

Key words: Digital marketing, design thinking, Double Diamond, Empathy Map, Six Thinking Hats, higher education, marketing strategies, PDCA, KPI, brand marketing, innovative management, educational marketing.

Kirish: Hozirda O'zbekistonda raqobat bozori sharoitida korxonalar amaliy faoliyatining muhim bo'lagi hisoblangan marketing tizimiga bo'lgan qiziqish keskin oshgan. Ammo, shu vaqtgacha ishbilarmonlar, tadbirkorlar orasida va jamiyatda marketing tizimi to'g'risida noto'g'ri tushuncha mavjud. Ular marketingning asosiy vazifasini ishlab chiqarishning mahsulotini sotishga yordam berish deb biladilar. Haqiqatda esa, hammasi buning aksidir, ya'ni ishlab chiqarish marketingga yordam berish uchun mavjuddir.

Ta'bir joizki, bugungi raqamli transformatsiya davrida ta'lim muassasalari uchun marketing strategiyalarining zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlantirilishi muhim omilga aylangan. An'anaviy marketing usullari o'z samarasini yo'qotib borayotgan bir paytda, raqamli marketing, sun'iy intellekt, tahliliy platformalar (Google Analytics, CRM tizimlari), hamda ijtimoiy tarmoqlar orqali interaktiv aloqa o'rnatish vositalari yangi strategik yondashuvlarni shakllantirmoqda.

Tajriba-sinov loyihalarini yo'lga qo'yish uchun avvalo maqsad va mezonlarni aniq belgilash zarur. Marketing maqsadlari (talaba qabulini oshirish, sohani ommalashtirish, brend imidjini kuchaytirish va boshqalar) asosida sinov bosqichlari rejalashtiriladi. Masalan, O'zbekiston davlat ta'lim tizimida "intervensiya" bosqichi sifatida tajriba guruhlarida marketing xizmatlarini tashkil etish mexanizmi nazarda tutilgan. Bu bosqichda universitet yoki kafedra rahbarlari, marketing bo'limi mutaxassislari, talabalar va boshqa manfaatdor tomonlardan iborat ishchi guruhi tuziladi. Ular reja bo'yicha amaliy loyihalarni (ta'lim mahsulotlarini reklama qilish, virtual ochiq eshik kunlari, talabalarni jalb etish kampaniyalari) amalga oshiradi.

Tajriba-sinov jarayonlari doimiy takomillashtirish tamoyili asosida tashkil etilishi lozim. Barcha loyihalarda PDCA (Rejalashtirish–Bajarish–Nazorat–Ta'sirni boshqarish) siklini qo'llash taklif etiladi. Masalan, PDCA tamoyili orqali har bir marketing kampaniyasining bosqichlari rejalashtiriladi, amalga oshiriladi, natijalari tekshiriladi va yo'l-yo'riq berish choralari ishlab chiqiladi. Shu tarzda har bir bosqichda aniq indikatorlar (KPI) orqali monitoring olib borish mumkin. Masalan, UO'TM rahbarlarining faoliyati uchun rahbar samaradorlik ko'rsatkichlarini (talabalar soni, bitiruvchilar bandligi, OTMlarga kirish ko'rsatkichi va boshqalar) o'lchaydigan KPI tizimi joriy etish muhim. Bu tizimda oliy ta'lim sifati va brendini aks ettiruvchi mezonlar (sertifikatlangan dasturlar, xalqaro reytinglar, bitiruvchilarning yutuqlari va h.k.) ham inobatga olinadi.

Metodologik yondashuv sifatida Dizayn-fikrlash (Design Thinking) texnologiyalaridan foydalanish ham maqsadga muvofiqdir. Misol uchun, dizayn fikrlashning "Double Diamond", "Empathy Map", "Six Thinking Hats" kabi metodikalarini tajriba guruhi faoliyatiga joriy etish orqali ijodiy va nostandart marketing yechimlari ishlab chiqish mumkin. Bu usullar "qutichadan tashqarida fikrlash" qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilib, masalalarga innovatsion

yondashishni ta'minlaydi¹.

“Design Thinking” — bu aniq chegaralanmagan va murakkab muammolarni hal etishga qaratilgan, inson ongidagi ijodiy yondashuvdir. Ushbu uslubda asosiy e'tibor foydalanuvchining ehtiyojlari va tajribasini chuqur tushunishga qaratiladi. Jarayon muammoni aniqlash, ijodiy yechimlar ishlab chiqish va ularni amalda sinovdan o'tkazish bosqichlarini o'z ichiga oladi.

Double Diamond modeli: Buyuk Britaniyaning Design Council tomonidan ilgari surilgan, dizayn jarayonini ko'rinadigan shaklda taqdim etuvchi ramka. Model to'rtta asosiy bosqichdan iborat:

1. Discover (*kashf etish*) — muammo maydonini kengroq ko'rib chiqish, foydalanuvchini tushunish;
2. Define (*aniqlashtirish*) — muammolarni filtrlash, aniq vazifa shakllantirish;
3. Develop (*shakllantirish*) — yechimlarni ishlab chiqish, prototiplash;
4. Deliver (*taqdim etish*) — yechimni amalga oshirish, test qilish, takomillashtirish.

Oliy ta'lim muassasasida qo'llash. Masalan, universitet marketing bo'limi quyidagicha bosqichni tatbiq qilishi mumkin:

- Discover: Talabalar va abituriyentlar bilan suhbatlar, so'rovnomalar, virtual kampus tajribasi bilan amaliyotni kuzatish;
- Define: “Talabalarimiz nima muammoga duch kelmoqda?”, “Abituriyentlar bizni nega tanlamaydi?” kabi savollarni aniq shakllantirish;
- Develop: “Yecha olamizmi?” degan turdagi g'oyalarni rag'batlantirish — masalan, onlayn ochiq kunlar, virtual kampus turlari, mobil ilova, brend video kampaniyasi;
- Deliver: Tanlangan g'oyalarni pilot-loyihalar sifatida ishga tushirish, natijalarni test qilish, tahlil qilish va kengaytirish.

Empathy Map (Empatiya xaritasi): Empathy Map metodikasi — foydalanuvchi (talaba, abituriyent) nuqtai nazaridan “*nima deydi*”, “*nima fikr qiladi*”, “*nima qiladi*”, “*nima his qiladi*” degan to'rt kategoriya bo'yicha ma'lumot yig'ish vositasidir. Masalan, talabalar bilan suhbatdan yoki so'rovnomadadan olingan ma'lumotlar “*Nima deyapti?*”, “*Qanday qilayapti?*”, “*Nimani his qilayapti?*” degan rubrikalarga joylanadi. Bu xo'jalikdan tashqarida bo'lgan muammolarni aniqlashga xizmat qiladi².

Oliy ta'lim muassasasida qo'llash. Marketing bo'limi yoki tajriba-sinov guruhi abituriyentlar bilan “empatiya” bosqichini o'tkazadi:

- Abituriyent intervyulari, faoliyat kuzatuvlari.
- Empatiya xaritasini to'ldirish: “U nima deyapti? (Masalan: «Men ikkinchi darajali universitetga borishni xohlamayman»); “U nima his qilayapti? “U nima qilayapti? (Masalan: «Uch universitetga ariza berdi, lekin kampusga kelishni kechiktirdi»); “U nima fikr qilyapti? (Masalan: «Kim meni qabul qiladi ekan?»)”.
 - Ushbu xarita asosida marketing strategiyalariga yo'naltirilgan muammolar rejalashtiriladi.

Six Thinking Hats (Oltita fikrlash shlyapasi): Edward de Bono tomonidan ishlab chiqilgan bu metodika jamoa fikrlash jarayonlariga strukturani taklif etadi — har bir “*shlyapa*” (hat) turli fikrlash yo'nalishini anglatadi³.

1. White hat (*oq*): Fakltar, ma'lumotlar;
2. Red hat (*qizil*): His-tuyg'ular, intuitiv reaksiyalar;
3. Black hat (*qora*): Tanqidiy fikrlash, xavflar;
4. Yellow hat (*sariq*): Ijobiylik, imkoniyatlar;
5. Green hat (*yashil*): Yangi g'oyalar, kreativlik;
6. Blue hat (*ko'k*): Jarayonni boshqarish, yo'l-yo'riq.

¹ ResearchGate: Ta'lim tizimida “school-based management”ni joriy qilishning nazariy asoslari, amaliy shakllari va o'quvchilar yutuqlariga ta'sirining tahlili (2025).

² Damith Herath & David St-Onge Eds. Foundations of Robotics.

³ Wikipedia: Six Thinking Hats was written by Dr. Edward de Bono.

Marketing strategiyasini ishlab chiqishda jamoani yig'ib, "Six Hats" sessiyasini ham o'tkazish mumkin. Bu samaradorlikni ta'minlashga hissa qo'shadi.

Pilot-tadbirni tashkil etish: Misol tariqasida, mamlakatning yetakchi oliy ta'lim muassasalaridan birida marketing bo'limi rahbarligida tajriba-sinov loyihasi yo'lga qo'yilishi mumkin. Ushbu loyiha doirasida "Double Diamond", "Empathy Map" va "Six Thinking Hats" kabi dizayn-fikrlash metodikalari qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir. Loyiha dastlabki bosqichida abituriyentlar, talabalar va bitiruvchilar bilan suhbatlar o'tkazilib, ularning ehtiyojlari aniqlanadi. Olingan ma'lumotlar asosida empatiya xaritasi tuziladi va asosiy muammolar belgilanadi. Keyingi bosqichlarda yechim konsepsiyalari ishlab chiqilib, ular pilot formatda sinovdan o'tkaziladi.

Jamoani tayyorlash va trening jarayoni: Marketing bo'limi xodimlari, talaba vakillari hamda bitiruvchilardan iborat ijodiy jamoa shakllantiriladi. Ushbu jamoa dizayn-fikrlash metodologiyalari bo'yicha maxsus treninglardan o'tadi. Masalan, "Six Thinking Hats" mashg'ulotlari yoki "Empathy Map" bo'yicha master-klasslar o'tkazilishi mumkin. Bu yondashuv jamoa a'zolari o'rtasida ijodiy hamda tanqidiy fikrlash muvozanatini saqlashga yordam beradi.

Iterations rejalashtirish va monitoring tizimi: Har bir bosqichda yig'ilgan ma'lumotlar muntazam tahlil qilinadi. "Double Diamond" modelining "Develop" va "Deliver" bosqichlarida ishlab chiqilgan yechimlar prototip sifatida sinovdan o'tkaziladi va natijalar asosida takomillashtiriladi. Shu bilan birga, samaradorlikni baholash uchun asosiy ko'rsatkichlar (KPI) belgilanadi — masalan, abituriyentlar sonining o'sishi, talabalar mamnunligi, brendning taniluvchanligi, ijtimoiy tarmoqlarda universitet haqidagi fikrlarning ijobiy ulushi va boshqalar. Har chorakda monitoring natijalari asosida tahliliy hisobotlar tayyorlanadi.

Brend-marketingga oid yechimlar ishlab chiqish: Marketing strategiyasining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida "talabalar empatiya xaritasi" natijalari asosida brend kommunikatsiyasi yo'nalishlari aniqlanishi mumkin. Masalan, talabalarning "universitet men uchun kelajakdagi muvaffaqiyat poydevoridir" degan ehtiyoji asosida "Kelajakdagi liderlar haqida hikoya" nomli brend kampaniyasi ishlab chiqilishi mumkin. "Six Thinking Hats" sessiyalari davomida talabalar tomonidan ilgari surilgan eng original g'oyalar tanlab olinadi va marketing kommunikatsiyalarida qo'llaniladi.

Tajriba-sinov natijalarini kengaytirish va barqarorlashtirish: Pilot loyiha muvaffaqiyatli yakunlangan taqdirda, uning tajribasi universitetning boshqa fakultetlari va filiallarida bosqichma-bosqich joriy etilishi lozim. Olingan natijalar asosida eng samarali metodikalar ajratib olinadi va doimiy takomillashtirish tizimi yo'lga qo'yiladi. Shu asosda "marketing innovatsiyalari laboratoriyasi" yoki "ijodiy fikrlash markazi" tashkil etilishi tavsiya etiladi. Bu platforma tajriba almashish, yangi g'oyalarni sinovdan o'tkazish va universitet brendini mustahkamlash uchun xizmat qiladi.

Shuningdek, tizimli yondashuv va hamkorlik aloqalari ham muhim hisoblanadi. Misol uchun, hukumat ta'lim markazi, oliy ta'lim muassasalari va mintaqaviy ta'lim boshqarmalari o'rtasida integratsion hamkorlik yo'lga qo'yilishi lozim. Bu bosqichlarda marketing bo'limi yoki xizmatini tashkil etish lozim bo'ladi. Mahalliy tajribada har bir ta'lim muassasasida maxsus marketing guruhi tashkil etilib, talabalar va bitiruvchilarni band qilish, mehnat bozoriga tayyorlash bo'yicha strategiyalar ishlab chiqilgan.

Xulosa va takliflar: Ta'lim muassasalari uchun marketing tizimini zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlantirish bugungi raqobat muhitida strategik zaruriyatga aylandi. Maqolada yoritilganidek, raqamli marketing vositalari, dizayn-fikrlash metodologiyalari va analitik platformalardan foydalanish ta'lim sohasida samaradorlikni keskin oshiradi. "Double Diamond", "Empathy Map" va "Six Thinking Hats" usullarini amaliyotga joriy etish nafaqat abituriyentlar ehtiyojini chuqur anglashga, balki ijodiy, puxta asoslangan marketing yechimlarini

ishlab chiqishga imkon beradi. PDCA sikliga asoslangan iteratsion rejalashtirish va KPI tizimi esa natijadorlikni aniq o'lchash imkoniyatini yaratadi. Tajriba-sinov loyihalarining muvaffaqiyatli qo'llanilishi universitetlarda innovatsion marketing xizmatlarini shakllantirish, brendning raqobatbardoshligini oshirish va talaba oqimini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois oliy ta'lim muassasalari uchun tizimli integratsiya, hamkorlik va innovatsion yondashuvlar kelajakdagi barqaror rivojlanishning muhim omili sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ResearchGate: Ta'lim tizimida "school-based management"ni joriy qilishning nazariy asoslari, amaliy shakllari va o'quvchilar yutuqlariga ta'sirining tahlili (2025).
2. Damith Herath & David St-Onge Eds. Foundations of Robotics.
3. Wikipedia: Six Thinking Hats was written by Dr. Edward de Bono.
4. ICM: Umidakhon Narimanova. University brand governance - what is all about? (2023).

TAEKVONDODA VIDEOANALIZ TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Kurbanova Shaxzoda Yunusovna
BuxDPI magistranti

Annotatsiya Ushbu maqolada taekvondo sport turida videoanaliz texnologiyalaridan foydalanishning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Videoanaliz vositalari yordamida sportchilarning texnik va taktik tayyorgarligini tahlil qilish, xatolarni aniqlash hamda mashg'ulot jarayonini takomillashtirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, videoanalizning afzalliklari, joriy etishdagi qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: taekvondo, videoanaliz, texnologiya, texnik tayyorgarlik, taktik tahlil, sportchi, trenerlik faoliyati.

Bugungi globallashuv davrida sport sohasida raqobat keskin oshib bormoqda. Shu sababli, sportchilarni tayyorlash jarayonida innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash zarurati ortmoqda. Shulardan biri — videoanaliz texnologiyasi bo'lib, u sportchi harakatlarini aniqlik bilan qayd etish, tahlil qilish va takomillashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, taekvondo kabi tezlik, muvozanat va koordinatsiyani talab etadigan sport turida bu texnologiyaning ahamiyati juda katta.

Videoanaliz — bu sportchining texnik va taktik harakatlarini video orqali qayd etish, keyin esa ularni bosqichma-bosqich tahlil qilish jarayonidir. Mazkur usul nafaqat xatolarni aniqlash, balki sportchining o'z imkoniyatlarini chuqur anglashiga ham yordam beradi. Zamonaviy dasturiy vositalar — Dartfish, Kinovea, Coach's Eye, Longomatch kabi ilovalar orqali sportchi harakatlari sekinlashtirilgan yoki teskari tartibda ko'riladi, zarba burchaklari va tezligi o'lchanadi, bu esa texnikani mukammallashtirishga imkon yaratadi. Videoanaliz texnologiyasi quyidagi imkoniyatlarni beradi:

Texnik xatolarni aniqlash va tuzatish. Har bir zarba yoki harakatni sekinlashtirib ko'rish orqali aniqlikni oshirish. Taekvondo sport turida texnik mahorat sportchining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Har bir zarba, burilish, himoya yoki qarshi hujum aniq bajarilishi lozim. Shuning uchun texnik xatolarni erta aniqlash va ularni bartaraf etish juda muhim hisoblanadi.

Videoanaliz texnologiyasi bu jarayonda trener va sportchiga **aniq, ko'z bilan ko'rinmaydigan mayda tafsilotlarni** ko'rish imkonini beradi. Oddiy mashg'ulot vaqtida ko'zdan qochib ketadigan harakatlar videoyozuv orqali tahlil qilinadi. Masalan: oyoq zarbasining boshlanish nuqtasi yoki burchagi noto'g'ri tanlanganligi, muvozanatning yo'qolishi, zarba momentida tananing og'irlik markazi noto'g'ri joylashganligi, himoya paytida qo'l yoki oyoq

pozitsiyasining sustligi, videoanaliz yordamida bu xatolar **kadrma-kadr** tahlil qilinadi va sportchi o'z harakatini vizual tarzda ko'rib, xatoni anglaydi. Shu orqali:

- harakatning to'g'ri bajarilishi uchun zarur bo'lgan holat, tezlik va burchaklar aniqlanadi.
- trener sportchiga aniq tavsiyalar beradi — masalan, oyoqni yuqoriroq ko'tarish, tayanish nuqtasini o'zgartirish yoki zarbani qisqartirish kabi.
- mashg'ulotlar davomida yangi yozuvlar bilan solishtirish orqali tuzatish samarasi baholanadi.
- natijada, sportchi har bir mashg'ulotdan keyin texnik jihatdan mukammallashib boradi, bu esa uning musobaqa natijalarida yaqqol namoyon bo'ladi.

Taktik tahlil. Raqibning jang uslubi, mudofaa va hujum strategiyasini o'rganish. aekvondoda nafaqat zarbaning kuchi va aniqligi, balki **taktik fikrlash** ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Taktik tahlil sportchining jang davomida qabul qilgan qarorlarini, raqibning harakatlariga munosabatini va jang strategiyasini o'rganish jarayonidir. Ushbu tahlil orqali sportchi o'zining jang uslubini takomillashtiradi, raqib harakatlarini oldindan taxmin qilish va ularga samarali javob berishni o'rganadi.

Videoanaliz texnologiyasi taktika tahlilini yangi bosqichga olib chiqadi. Videoyozuvlar yordamida trener va sportchi jangni kadrma-kadr ko'rib chiqib qaysi paytda hujum yoki qarshi hujumni boshlash maqsadga muvofiqligini aniqlaydi. Raqibning himoya usullaridagi zaif nuqtalarni topadi, o'zining ortiqcha yoki kechikkan reaksiyalarini aniqlaydi, jang davomida energiya taqsimotining to'g'riligini baholaydi. Masalan, videoanaliz orqali aniqlanishi mumkin:

- sportchi hujumga kirishda raqibning masofasini to'g'ri baholay olmaganligi;
- raqib chap oyoqli bo'lsa ham unga qarshi o'ng tomondan zarba berishga urinish, bu esa samaradorlikni kamaytirishi;
- himoya harakatlarining vaqtida amalga oshirilmaganligi.

Taktik tahlil natijasida trener jang strategiyasini **ilmiy asosda** tuzadi: sportchiga jangning birinchi daqiqalarida himoyaviy uslubda harakat qilish, so'ng qarshi hujum taktikasiga o'tish kabi aniq tavsiyalar beradi. Shu tarzda tayyorlangan sportchi musobaqalarda vaziyatni tez anglab, oqilona qarorlar qabul qila oladi.

Natijalarni solishtirish. Sportchining ilgari bajargan mashqlari bilan hozirgi holatini taqqoslash orqali rivojlanish dinamikasini baholash. Taekvondo sportida sportchining o'sish dinamikasini kuzatish, mashg'ulot samaradorligini baholash va texnik-taktik rivojlanishni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda **natijalarni solishtirish** videoanaliz texnologiyasining eng samarali yo'nalishlaridan biridir. Videoyozuvlar orqali sportchining turli davrlardagi mashg'ulotlari va musobaqa chiqishlari taqqoslanadi. Masalan, o'tgan oy va hozirgi mashg'ulotdagi zarba tezligi, burchak aniqligi, tana muvozanati yoki himoya reaksiyasi kabi ko'rsatkichlar bir-biriga solishtiriladi. Bu tahlil quyidagi imkoniyatlarni beradi:

• **Rivojlanish darajasini aniqlash:** sportchi texnik jihatdan qanday o'sishga erishganini yoki qaysi elementlarda sustkashlik mavjudligini aniqlash.

• **Mashg'ulot samaradorligini baholash:** joriy etilgan yangi mashqlar, texnik usullar yoki trening metodlarining foydalilik darajasini o'lchash.

• **Sportchining psixologik tayyorgarligini baholash:** turli musobaqalardagi ishonchlilik, tezkorlik va qaror qabul qilishdagi o'zgarishlarni aniqlash.

• **Raqiblar bilan solishtirish:** sportchi o'z darajasini raqiblarnikiga nisbatan tahlil qilib, strategiyani moslashtiradi. Shunday qilib, natijalarni solishtirish orqali trener va sportchi ob'ektiv ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qiladi. Bu esa mashg'ulot jarayonini optimallashtirish, zaif tomonlarni kuchaytirish va kelgusi musobaqalarga yanada samarali tayyorlanishga xizmat qiladi.

Motivatsiyani oshirish. O'z yutuqlarini ko'rish sportchiga ruhiy kuch bag'ishlaydi.

Musobaqa jarayonida videoanalizning roli haqida fikr yuritsak, musobaqa vaqtida video tahlil trenerlarga tezkor qaror qabul qilish imkonini beradi. Har bir jangdan so'ng yozilgan videolavhalar yordamida sportchi o'z xatolarini ko'radi, raqiblarning strategiyasini o'rganadi va

keyingi mashg'ulotlarda bular ustida ishlaydi. Shu yo'l bilan sportchining musobaqa tayyorgarligi sifat jihatdan yangi darajaga ko'tariladi. Videoanaliz texnologiyalarini joriy etish quyidagi muammolar bilan bog'liq bo'lishi mumkin:

- maxsus texnik vositalar va dasturiy ta'minot xarajatlari;
- trener va sportchilarning texnologik savodxonlik darajasi pastligi;
- tahlil uchun qo'shimcha vaqt talab qilinishi.

Biroq, bu omillarni to'g'ri boshqarish orqali videoanalizdan maksimal samaradorlikka erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, taekvondoda videoanaliz texnologiyalaridan foydalanish sportchi tayyorgarligini ilmiy asosda tashkil etishga xizmat qiladi. U mashg'ulot jarayonining samaradorligini oshiradi, texnik va taktik xatolarni kamaytiradi hamda sportchining raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Shu sababli, zamonaviy taekvondo trenerlari uchun videoanaliz texnologiyalarini o'z amaliyotiga tatbiq etish muhim ustuvor yo'nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A. "Sport mashg'ulotlarida axborot texnologiyalaridan foydalanish", Toshkent, 2022.
2. Lee K., Park J. "Video Analysis in Taekwondo: Performance Optimization", Seoul, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi materiallari, 2024.
4. Dartfish va Kinovea dasturlari bo'yicha amaliy qo'llanmalar, 2023.

BOBURNING SHE'RIY MEROSIDA LIRIZM VA TARIXIYLIK UYG'UNLIGI

Qahharova Dilafruz Abdug'afforovna
O'zDTU Jahon adabiyoti kafedrasida dotsenti

Annotatsiya

Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning she'riy merosida lirizm va tarixiylik unsurlarining uyg'unligi tahlil qilinadi. Bobur ijodi Sharq mumtoz she'riyati an'alariga asoslangan bo'lsa-da, unda shoirning shaxsiy kechinmalari, tarixiy voqealar, siyosiy jarayonlar va o'z hayoti bilan bog'liq real tasvirlar o'ziga xos badiiy shaklda ifodalanadi. Maqolada Bobur g'azal va ruboiylaridagi lirik tuyg'ular bilan "Boburnoma"da kuzatiladigan tarixiy tafakkur o'rtasidagi mushtaraklik ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Bobur, lirizm, tarixiylik, mumtoz adabiyot, Boburnoma, lirik kechinma, tarixiy obraz, she'riy meros.

В данной статье анализируется гармоничное сочетание элементов лиризма и историчности в поэтическом наследии Захир ад-Дина Мухаммада Бабура. Творчество Бабура, основанное на традициях восточной классической поэзии, отличается тем, что личные переживания поэта, исторические события, политические процессы и реалистичные описания его жизни выражены в уникальной художественной форме. В статье научно рассматривается взаимосвязь между лирическими чувствами Бабура в газелях и рубайи и историческим мышлением, прослеживаемым в "Баburname".

Ключевые слова: Баbur, лиризм, историчность, классическая литература, "Баburname", лирические переживания, исторические образы, поэтическое наследие.

This article analyzes the harmonious integration of lyricism and historicity in the poetic legacy of Zahiruddin Muhammad Babur. Although Babur's work is rooted in the traditions of classical Eastern poetry, it uniquely reflects the poet's personal experiences, historical events, political processes, and realistic depictions of his life in an artistic form. The article scientifically examines the interrelation between Babur's lyrical emotions in his ghazals and rubaiyat and the

historical consciousness observed in the Baburnama.

Keywords: Babur, lyricism, historicity, classical literature, Baburnama, lyrical experience, historical imagery, poetic legacy.

Kirish. Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) turkiy adabiyotning yirik namoyandalardan biri sifatida nafaqat davlat arbobi va sarkarda, balki noziktaʼb, badiiy tafakkuri keng ijodkor sifatida ham ulkan meros qoldirgan. Bobur nafaqat oʻz davrining siyosiy va harbiy jarayonlarini boshdan kechirgan tarixiy shaxs, balki bu voqealarning ruhiy taʼsirini, insoniy mohiyatini chuqur ilgʻay olgan ijodkor edi. Shu bois uning sheʼriyati oʻzining lirik chuqurligi, obrazlar rang-barangligi, ruhiy holatlarning nozik tasviri hamda hayotiy voqealarning samimiy aks ettirilishi bilan Sharq mumtoz adabiyotida alohida oʻrin egallaydi.

Bobur sheʼriy merosida lirizm va tarixiylik bir-biridan ajralgan holda emas, balki oʻzaro tutashib, bir-birini toʻldirib keluvchi ikki asosiy badiiy qatlam sifatida mavjud. Shoir shaxsiy kechinmalarini tasvirlar ekan, ularni faqat hissiy tajriba sifatida emas, balki oʻz davrining tarixiy voqeliklari bilan uygʻun holda ifoda etadi. Uning muhabbat, hijron, sadoqat, vatanga muhabbat, insoniy gʻam-alamlar haqidagi sheʼrlari koʻpincha hayotda kechgan real voqealar, siyosiy beqarorlik, yurtidan mahrumlik kabi tarixiy tafsilotlar bilan chambarchas bogʻlangan.

Boburning sheʼriyati poetik soddalik va tabiiylik bilan ajralib turadi: u hayotning murakkab manzaralarini ham, qalbning nozik titroqlarini ham ortiqcha mubolagalarsiz, samimiy va ravon uslubda yoritadi. Shoirning tasviriy vositalaridan foydalanishi, obraz yaratish mahorati, oʻz shaxsiy kechinmalarini umumxalq tuygʻusi darajasiga koʻtara olishi uning lirikasiga alohida badiiy kuch bagʻishlaydi. Ayniqsa hijron, ayriliq, vatan sogʻinchi, notinch siyosiy muhitdan tugʻilgan iztiroblar Bobur lirikasining asosiy ruhiy manbalaridan hisoblanadi.

Uning sheʼriy merosida tarixiylik ham keng koʻlamda namoyon boʻladi. Bobur oʻz hayotida duch kelgan siyosiy voqealar, sulolaviy kurashlar, Movarounnahr va Hindiston oʻrtasidagi hokimiyat talashlari, oʻz yurtining holati haqidagi tasvirlarni faqat xronik tarzda emas, balki badiiy talqin asosida bayon qiladi. Bu tarixiylik shoirning lirizmi bilan uygʻunlashib, Bobur sheʼriyatini murakkab, koʻp qatlamli, mazmunan boy adabiy hodisa sifatida namoyon etadi.

Shu munosabat bilan ushbu maqola shoir ijodida lirizm va tarixiylikning oʻzaro aloqasi, ularning sheʼriy matndagi badiiy funksiyasi, bir-birini boyituvchi xususiyatlari, Bobur poetikasidagi oʻrni va ahamiyatini ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilishga bagʻishlanadi. Bobur sheʼriyatining ana shu ikki asosiy komponenti — insoniy hissiyot va tarixiy voqelik — oʻzaro uygʻunlashgan holda shoir obrazini yanada toʻlaqonli, hayotiy va badiiy jihatdan mukammal tarzda namoyon qiladi.

Bobur sheʼriyati, avvalo, lirik ruh bilan yoʻgʻrilgan boʻlib, unda inson qalbining eng nozik kechinmalari, ruhiy holatlarning teran aks sadosi mujassamdir. Uning gʻazal va ruboiylarida shoirning:

- **ishqiy tuygʻulari**, yaʼni muhabbatning shirin iztiroblari, visol va hijron orasidagi ruhiy kurashlar, sevgining pokligi va yuksak maʼnosi;

- **gʻam-alamlari**, shaxsiy hayot kechinmalari, siyosiy beqarorlik natijasida yuzaga kelgan ruhiy iztiroblar;

- **ayriliq motivlari**, yurtidan uzoqlashish, sevikli zot yoki yaqin insonlardan judo boʻlish azobi;

- **insoniy his-tuygʻulari**, yaʼni shoirning hayotga, insonlarga, olam hodisalariga boʻlgan munosabati, qalb kechinmalarining rang-barang koʻrinishlari chuqur, nafis va samimiy badiiy ifodasini topgan.

Bobur lirik sheʼrlarida koʻpincha oʻz ichki dunyosini, ruhiy holatlarini nihoyatda samimiy, ortiqcha bezaksiz, hayotiy aniqlik bilan tasvirlaydi. Uning lirizmi maʼlum bir mavhumlik yoki tasavvufiy ramzlar ortiga yashirilmaydi; aksincha, shoir boshidan kechirgan holatlarning tabiiy

jarayoni sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan Bobur lirikasida shoirning shaxsiy hayoti, ruhiy iztiroblari va tiriklik haqidagi falsafiy mulohazalari bir butun poetik tizimga aylanadi.

Bobur ko'plab she'rlarida inson qalbining tiriklik bilan bog'liq murakkab kechinmalarini – baxt va baxtsizlik, sog'inch va shodlik, umid va umidsizlik orasidagi ruhiy tebranishlarni badiiy mahorat bilan yoritadi. Uning satrlarida insoniylik, sadoqat, vafodorlik, mehr-muhabbat kabi fazilatlar yuksak e'tirof etiladi. Ana shu lirik ruh Bobur ijodini Sharq mumtoz she'riyati an'analaridan farqli tarzda yanada hayotiy, real va individual ohangga ega qiladi.

Shu sababli Bobur lirikasini o'qir ekanmiz, unda nafaqat shoirning shaxsiy kechinmalarini, balki o'z davrining ruhiy muhitini, tarixiy jarayonlarning inson qalbiga ta'sirini ham his etamiz. Boburning lirizmi — bu nafaqat poetik tasvir, balki hayotiy haqiqat, shaxsiy tajriba va tarixiy voqeliklar bilan boyigan ma'naviy olamning badiiy ifodasidir.

Bobur tarixni nafaqat davlat arbobi, sarkarda va siyosiy yetakchi sifatida shakllantirgan, balki shoir sifatida ham tarixiy voqelikning o'ziga xos badiiy talqinini yaratgan ijodkorlardan biridir. Uning she'riyati shunchaki lirik kechinmalar majmui emas, balki o'z davrining murakkab tarixiy jarayonlarini poetik idrok etish, ularni badiiy fikr orqali qayta ifodalash mezoniga ega. Bobur ko'plab g'azal, ruboiy va boshqa she'riy shakllarida o'zining hayotiy yo'li davomida duch kelgan siyosiy to'qnashuvlar, sulola ichidagi ziddiyatlar, Movarounnahr va unga qo'shni hududlardagi hokimiyat kurashlari, el-yurt dardi va zamonasining ijtimoiy muhitini samimiy, lekin badiiy sayqallangan holda tasvirlaydi.

Shoironing she'rlarida urushlar oqibati, siyosiy beqarorlik, doimiy ko'chishlar, yurtidan judo bo'lish iztirobi, do'st va dushman o'rtasidagi murakkab munosabatlar poetik obrazlar vositasida o'z aksini topadi. Bobur o'z boshidan kechirgan voqealarni qayd etish bilan cheklanmay, ularni umumiy tarixiy talqin darajasiga olib chiqadi—badiiy tasvir orqali o'quvchiga nafaqat voqelikni, balki uning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy mazmunini ham yetkazadi. Sherlaridagi tarixiylikning kuchi shundaki, u shoironing shaxsiy kechinmalari bilan uyg'unlashgan holda, vaqtni, makonni va davrning ruhini aniq his qildiradi.

Tarixiylik Bobur she'riyatida hujjatdorlik darajasidagi faktlar ketma-ketligi emas, balki badiiy voqelik yaratish vositasi sifatida xizmat qiladi. U voqealarni xronologik tartibda emas, balki poetik zarurat va badiiy maqsadlariga muvofiq tarzda bayon etadi. Natijada Bobur she'rlarida tarix voqeligi hayotiy detallar, kuchli lirik kayfiyatlar, ramziy obrazlar va falsafiy mulohazalar bilan uyg'unlashib, o'z davrining badiiy tarixini yaratadi.

Shu jihatdan aytish mumkinki, Bobur ijodida tarixiylik badiiy haqiqat sifatida namoyon bo'ladi: voqealarning tashqi shakli emas, balki ularning mazmuni, inson ruhiyatiga ta'siri, jamiyatdagi o'zgarishlar poetik ko'rinish oladi. Bobur poetikasida tarixiy fakt badiiy timsollar bilan boyib, shoir qalbi orqali o'tgan voqelik sifatida gavdalanadi. Bu esa uning she'riyatini o'sha davr tarixini anglashda muhim manba bo'lishi bilan birga, yuksak badiiy qiymatga ega adabiy hodisaga aylantiradi.

Bobur ijodining asosiy xususiyatlaridan biri — lirizm va tarixiylikni bir butun badiiy tuzilma sifatida uyg'un holda qo'shib olib borishidir. Shoironing lirik ruhdagi she'rlarida ham tarixiy voqelikning izlari sezilib turadi, tarixiy-ijtimoiy mazmundagi satrlarida esa lirik kechinmalar, ichki ruhiy tajribalar alohida o'rin egallaydi. Bu ikki elementning boshqacha shaklda emas, aynan uyg'unlashgan holda tasvirlanishi Bobur poetikasining o'ziga xos jihatlaridan hisoblanadi. U tarixiy voqeani quruq fakt sifatida emas, balki inson qalbiga ta'sir ko'rsatadigan ruhiy hodisa sifatida aks ettiradi. Natijada, Bobur yaratgan badiiy makonda tarixiy voqealik, shaxsiy kechinma va poetik obrazlar o'zaro bog'langan holda namoyon bo'ladi.

Bobur ko'plab she'rlarida shaxsiy iztiroblarini, ayriliq dardini yoki hijron izhorini tasvirlar ekan, bu kechinmalarni o'z xalqining ahvoli, el-yurtning ijtimoiy-siyosiy taqdiri bilan chambarchas bog'laydi. Shoir uchun ayriliq faqat bir insondan yoki bir makondan judo bo'lish emas, balki yurtining beqarorligi, xalqining tashvishli holati tufayli tug'ilgan umumiy iztirobdir.

U o'z dardini jamoaviy dard bilan birlashtirib, shaxsiy hissiyotlarni tarixiy voqelik doirasiga olib kiradi. Shu sababli, Bobur she'rlarida shaxsiy qayg'u ko'pincha ijtimoiy mazmun kasb etadi.

Bobur tarixiy jarayonlarni, siyosiy kurashlarni va davlat boshqaruvidagi murakkabliklarni tasvirlar ekan, ularni quruq faktlar shaklida emas, balki lirik ohang orqali nafis badiiy shaklga soladi. Uning she'riy satrlarida tarixiy voqea poetik ramzlar bilan boyiydi, siyosiy o'zgarishlar esa shoirning ichki hissiyotlari bilan uyg'unlashgan holda yanada chuqurroq ma'no kasb etadi. Bu holat Bobur poetikasining o'ziga xosligini belgilaydi: tarixni lirizm bilan badiiylashtirish orqali u voqealarning ma'naviy, ruhiy mazmunini ochib beradi. Tarixiy fikr lirik diapazon bilan kengayadi, poetik ko'lam esa voqelikning ta'sirchanligini oshiradi.

Bobur she'riyatidagi tarixiylikning yirik belgilaridan biri — undagi vaqt va makonning aniq ko'rinish topishidir. Shoirning qo'shin yurishlari, u yashagan hududlar — Movarounnahr, Farg'ona vodiysi, Kobul, Hindiston — she'riy matnda ramziy obrazlar vositasida tasvirlanadi. Shu bilan birga, bu obrazlar faqat geografik joy sifatida emas, balki shoir hayotidagi ruhiy holatlar bilan bog'langan ma'naviy makon sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, yurt sog'inchi tasvirida makon obraziga chuqur lirik mazmun yuklanadi, jang sahnalari esa ramziy badiiy vositalar orqali tarixiy jarayonning poetik ifodasiga aylanadi. Natijada, Bobur she'rlaridagi vaqt va makon nafaqat tarixiy kontekstni belgilaydi, balki lirik kayfiyatni kuchaytiruvchi omil sifatida ham xizmat qiladi.

“Boburnoma” — tarixiy asar bo'lishiga qaramay, unda Boburning lirik dunyosi, ichki kechinmalari, ruhiy holati va shaxsiy hissiyotlari alohida yorqinlik bilan aks etgan. Bu asar, avvalo, tarixiy voqealarning xronologik bayoni bo'lsa-da, Bobur uni quruq tarixiy hujjat tarzida emas, balki o'z qalbidan o'tgan hayotiy jarayonlarning poetik talqini sifatida yaratgan. “Boburnoma”dagi tasvirlarda shoirning xotiralari, quvonch va iztiroblari, umid va umidsizliklari, muhabbat va hijron tuyg'ulari, yurt dardi va el sog'inchi tabiiy ravishda namoyon bo'ladi. Shu bois asarning har bir bobida Boburning lirik ruhdagi qarashlari, nozik hislari va shaxsiy kechinmalari bilan yo'g'rilgan badiiy ranglar sezilib turadi.

Asarda bayon qilingan ko'plab voqealar Boburning she'riy merosida ham aks etgan bo'lib, ular she'riyatda yanada poetik shaklga, ramziy mazmunga ega bo'ladi. Masalan, “Boburnoma”dagi yurtidan ayrilish, oila va sulola ichidagi mojarolar, tabiiy manzaralar, janglar va siyosiy vaziyatga doir tasvirlar shoirning g'azallari va ruboiylarida chuqur lirik tus bilan qayta talqin etiladi. Bu jarayon Boburning tarixiy xotirasi va poetik tasavvurining bir-biriga bevosita bog'langanligini ko'rsatadi.

Demak, Bobur she'riyati va “Boburnoma” bir-birini to'ldiruvchi ikki badiiy qatlam sifatida qaraladi: tarixiy tafakkur she'riyatda lirik ifodaga aylanadi, lirik kayfiyat esa asarda bayon etilgan tarixiy tafsilotlarga badiiy tus beradi. “Boburnoma”dagi voqealar Boburning she'riy satrlarida ruhiy-madaniy talqin topadi, she'rlaridagi kechinmalar esa tarixiy matnning mazmunini teranligini kuchaytiradi. Natijada, Bobur ijodi ikki turli janr — tarixiy nasr va lirik she'riyat — orqali bir butun badiiy-estetik olamni tashkil qiladi.

Shu jihatdan, “Boburnoma”ni Boburning shaxsiy lirikati bilan uyg'un holda o'qish asarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Tarixiy asarning poetik ruhi va she'riy merosdagi tarixiy mazmun Bobur dunyoqarashining yanada mukammal manzarasini yaratadi. Bu uyg'unlik Bobur ijodiga o'ziga xos badiiy rang, hissiy samimiyat va tarixiy haqiqatning badiiy talqinini beradi.

Bobur ijodida lirizm va tarixiylik bir-biriga qarama-qarshi tushunchalar sifatida emas, balki o'zaro bog'langan, uyg'unlashgan ikki kuch sifatida namoyon bo'ladi. Shoirning lirik ruhdagi she'rlari nafaqat shaxsiy kechinmalarini ifodalasa, balki ular tarixiy voqealar bilan ham chambarchas bog'lanadi. Shu bilan birga, tarixiy mazmundagi satrlar Bobur qalbining nozik lirik kechinmalari bilan boyitilgan bo'lib, voqealarning inson ruhiyatiga ta'sirini badiiy vositalar orqali ochib beradi. Ushbu uyg'unlik Bobur ijodini Sharq mumtoz adabiyotida o'ziga xos va noyob holatga olib chiqadi.

Boburning she'riy merosi shaxsiy iztiroblar, yurt va xalq dardi, muhabbat tuyg'ulari, siyosiy kurashlar va tarixiy voqealarning badiiy talqinini bir butun sifatida namoyon etadi. U o'z she'rlarida insoniy his-tuyg'ularni tarixiy kontekst bilan uyg'unlashtirib, o'quvchiga nafaqat voqealarni, balki ularning ichki, ruhiy va axloqiy mazmunini yetkazadi. Shu bois, Bobur she'riyatida tarixiy faktlar poetik rangga, lirik kechinmalar esa tarixiy tafsilotlarga boylik kiritadi. Natijada, uning ijodi nafaqat shaxsiy lirizmni, balki tarixiy tafakkurni ham mukammal tarzda aks ettiradi.

Uning poetik uslubi o'zbek adabiyotida lirizm va tarixiylikni birlashtirishning eng mukammal shakllaridan biri sifatida qadrlanadi. Bobur she'riyatida voqelik va hissiyot, tarix va shaxsiy ruhiyat o'zaro uyg'unlashgan holda, o'quvchida tarixiy voqealarni nafaqat fakt sifatida, balki inson qalbiga ta'sir qiluvchi hayotiy hodisa sifatida his qilish imkonini yaratadi. Shu jihatdan, Bobur ijodi nafaqat tarixiy tafakkur va shaxsiy lirizmni uyg'unlashtiruvchi noyob adabiy hodisa, balki o'z davri va keyingi asrlar uchun ham badiiy-estetik namunadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bobur, Z.M. Boburnoma. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Bobur, Z.M. Devon. — O'zbekiston Fanlar akademiyasi nashri.
3. Mirzayev, T. Bobur ijodining badiiy xususiyatlari. — Toshkent, 2017.
4. Qosimov, B. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. — Toshkent: Universitet, 2006.
5. Sirojiddinov, S. Turkiy adabiyot namunalari va ularning poetik tahlili. — Toshkent, 2019.
6. Azizqulova, N. Bobur she'riyati va lirizm masalalari // Adabiyotshunoslik jurnali, 2020.
7. Yo'ldoshev, Q. Mumtoz she'riyat poetikasi. — Toshkent, 2011.
8. Qahharova, D. Z. A. A. (2025, November). Interpretation Of The Image Of A Woman In Literature. In International Conference on Global Trends and Innovations in Multidisciplinary Research (Vol. 1, No. 5, pp. 69-72).
9. Abdug'afforovna, Q. D. (2024). BOBURIYLAR DAVRIDA ADABIYOTGA BO'LGAN E'TIBOR. AMERICAN JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN, 2(4), 71-75.

MUSIQA TA'LIMINI O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH USHLUBLARI

Nematov Doniyor Yunusovich

Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu ishda musiqa ta'limini o'qitish jarayonini takomillashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni va qo'llash uslublari yoritilgan. Mavzuda interfaol metodlar, AKT vositalari, innovatsion yondashuvlar orqali musiqiy bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, bu natijalar musiqiy ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish hamda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi keltirilgan.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, AKT, musiqiy idrok, musiqiy madaniyat.

Kirish

Bugungi kunda musiqiy ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarning estetik didini, ijodkorlik qobiliyatini va musiqiy tafakkurini rivojlantirishda **zamonaviy pedagogik**

texnologiyalar muhim o‘rin egallaydi. Interfaol metodlar, AKT vositalari, innovatsion yondashuvlar musiqani o‘rgatish jarayonini yanada mazmunli, qiziqarli va samarali qiladi. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini, jumladan, musiqiy madaniyat va san’at yo‘nalishidagi ta’limni modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda Prezidentimiz tomonidan ta’lim sifatini oshirish, o‘quv jarayoniga innovatsion va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha qator muhim farmon va qarorlar qabul qilindi. Xususan, **“Ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi”, “Maktab ta’limini takomillashtirish”, “San’at va madaniyatni rivojlantirishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash”**ga doir Prezident farmonlari va qarorlari musiqiy ta’lim sifatini tubdan yaxshilash, uni zamonaviy metodlar asosida tashkil etish uchun mustahkam huquqiy zamin yaratdi. Mazkur hujjatlar musiqiy ta’limda o‘qitish metodikasini zamonaviylashtirish, o‘quvchilarda musiqiy madaniyat, estetik did, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish hamda o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishga qaratilgan. Shu bois musiqani o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash bugungi kun talabi bo‘lib, ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning eng muhim omillaridan quyidagilarda namoyon bo‘ladi.

1. Musiqa ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar **quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:**

- o‘quvchilarning musiqaga qiziqishini oshiradi;
- ularni faol, mustaqil fikrlovchi subyektg a aylantiradi;
- musiqiy idrok, ritm, eshituv va ijodkorlikni rivojlantiradi;
- darsni jonli, qiziqarli va interaktiv qiladi;
- musiqaning nazariy va amaliy qismlarini uyg‘unlashtiradi.

2. Musiqa ta’limida qo‘llaniladigan asosiy zamonaviy pedagogik metodlar

1. **“Aqliy hujum”** – o‘quvchilar musiqiy asar haqida o‘z fikrlarini erkin bildiradilar.
2. **“Guruhlar bilan ishlash”** – qo‘shiq kuylash, ritm mashqlari yoki musiqiy tahlillarni kichik guruhlarda bajarish.
3. **“Klaster”** – musiqa janrlari, cholg‘u turlari yoki kompozitorlar haqida klaster xaritalari tuzish.
4. **“INSERT”** – musiqa nazariyasi matnlarini o‘qish jarayonida belgilar qo‘yish (bilaman, bilmoqchiman, yangi ma’lumot).
5. **“B-B-B” texnologiyasi** – bilaman, bilmoqchiman, bildim jadvali asosida darsni tashkil etish.

3. AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari)dan foydalanish uslublari

- musiqiy videolar;
- mashhur ijrochilar chiqishlari;
- raqamli darsliklar (notalar, audiofayllar);
- interaktiv o‘yinlar va testlar.

Musiqa ta’limini takomillashtirish bo‘yicha metodik tavsiyalarga darslar qiziqarli va ijodiy muhitda o‘tishi, audio, video, interaktiv materiallardan muntazam foydalanish, didaktik o‘yinlar orqali musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish, o‘quvchilarni individual yondashuv asosida qo‘llab-quvvatlash, zamonaviy texnologiyalarni an’anaviy musiqiy ta’lim bilan uyg‘unlashtirish, baholashda reyting, o‘zaro baholash va portfoliolarni qo‘llashdan iborat.

Xulosa qilib aytish mumkinki, **zamonaviy pedagogik texnologiyalar musiqiy ta’limni yangi bosqichga olib chiqadi. Ular dars jarayonini faollashtiradi, o‘quvchilarning musiqaga qiziqishini oshiradi va ularni mustaqil, ijodiy fikrlashga undaydi. Musiqani zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish — musiqiy madaniyatli, estetik tarbiyalangan yosh avlodni shakllantirishning eng samarali yo‘llaridan biridir.**

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Axmedova, M. Pedagogik texnologiyalar va ularni ta'lim jarayoniga tadbiq etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Yo'ldosheva, N. Musiqa ta'limi metodikasi. – Toshkent: Musiqa, 2017.
3. Hasanova, D. Musiqa madaniyati o'qitish metodlari. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
4. Jalilov, S. Musiqiy pedagogika asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
5. Raximov, B. Interfaol metodlar va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni. – Toshkent: Innovatsiya ziyo, 2020.
6. Shodmonova, S. & Qosimova, M. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Mavlonova, R., To'xtaeva, L., & Meliqulova, O. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
8. Zokirov, A. Musiqa san'ati tarixi va nazariyasi. – Toshkent: San'at, 2015.
9. Mishra, P., & Koehler, M. Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) framework. – Educational Technology Journals, 2006.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI

Baxodirova Moxinur Azamat qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabdagi ta'limning eng asosiy vazifalari, pedagog olimlarning o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatish to'g'risidagi ilmiy mulohazalari, boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muammosiga yondoshuvlar hamda P. Ya. Galperin, L. V. Zankov, J. Piaget nazariyalari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Mantiqiy fikrlash, tadqiqotlar, pedagogika, nazariya, mulohaza, faoliyat, xulosa.

Abstract: This article provides information on the main tasks of school education, scientific opinions of pedagogical scientists on teaching students to think logically, approaches to the problem of developing logical thinking abilities of primary school students, and the theories of P. Ya. Galperin, L. V. Zankov, J. Piaget.

Keywords: Logical thinking, research, pedagogy, theory, reasoning, activity, conclusion.

Аннотация: В статье представлена информация об основных задачах школьного образования, научных взглядах педагогов на обучение учащихся логическому мышлению, подходах к проблеме развития логического мышления у учащихся начальной школы, а также о теориях П. Я. Гальперина, Л. В. Занкова, Ж. Пиаже.

Ключевые слова: Логическое мышление, исследование, педагогика, теория, рассуждение, деятельность, умозаключение.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim inson hayotida muhim rol o'ynaydigan bilim, ko'nikma va qobiliyatlarning shakllanish davridir. Ayniqsa, mantiqiy fikrlashning rivoji bolalarning nafaqat ta'lim olishdagi muvaffaqiyatiga, balki kundalik hayotda muammolarni hal qilish qobiliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy ta'limda bu qobiliyat xalqaro baholash tizimlarida (masalan, PIRLS, TIMSS) ham muhim mezonlardan biri sifatida belgilangan. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni shakllantirish ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ko'plab tadqiqotchilar ta'kidlashadiki, maktabdagi ta'limning eng asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda mantiqiy amallarni bajarish bo'yicha yetarli darajadagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularni turli mantiqiy fikrlash usullariga o'rgatish, mantiqiy bilimlar bilan

qurollantirish, olgan bilimlarini o'quv va amaliy faoliyatlarda maqsadli qo'llashga o'rgatishdan iborat.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan mantiqiy bilim va usullarni o'zlashtirish masalasi V.S. Ablova, Y.L. va T.K. Kamolova va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o'rganilgan. Mazkur olimlarning tadqiqotlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishning to'g'ri tashkil qilinishi natijasida bolalar mantiqiy fikrlash bo'yicha ko'nikma va malakalarini (hususani, sinflarga ajratish, umumlashtirish, o'z xulosalarini yetarli argumentlar bilan asoslash va h.k.) juda ham tez egallaydilar. Shu bilan birga pedagogika nazariyasida bunday ta'lim jarayonini qanday qurish masalasida yagona qarashlar mavjud emas. Bir qator olimlar (V.G. Beylinson, N.N. Pospelov, M.N. Skatkin) mantiqiy usullar fan mazmuniga yashiringan va o'quvchilar fan bo'yicha ta'lim olish jarayonida, berilgan obrazlar asosida to'g'ridan-to'g'ri mantiqiy fikrlashga o'rganadilar deb hisoblashadi. Bu savolga boshqacha yondoshuvda (Yu.I. Vering, N.I. Lifintseva, V.S. Nurgaliyev, V.F. Palamarchuk) o'quv fanlarini o'rganish orqali mantiqiy fikrlashga o'rganishning samaradorligi kam bo'ladi, bunday usul mantiqiy fikrlashning hamma usullarini o'rganish uchun yetarli emas, shuning uchun mantiq ilmiga bag'ishlangan alohida o'quv fanlarini joriy qilish kerak deb hisoblashadi. Yana bir guruh pedagoglar (D.D. Zuyev, V.V. Krayevskiy) o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini konkret o'quv fani mazmuniga kirgan mantiqiy amallarni tushuntirish orqali rivojlantirish mumkin degan g'oyani ilgari suradilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muammosiga yondoshuvlar turlicha bo'lishga qaramay, tadqiqotchilarning asosiy qismi ta'lim jarayonida mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish quyidagilarni o'z ichiga oladi degan umumiy qarashlar mavjud: o'quvchilarda qaralayotgan predmetlarni qiyoslashga, ulardagi o'xshashliklar va farq qiluvchi xususiyatlarini aniqlashga o'rgatish; predmetlarning eng muhim va ikkinchi darajali xususiyatlarini ajratib olishga o'rgatish, o'quvchilarga predmetlarni tarkibiy qismlarga (analiz) bilish maqsadida ajratish, alohida tashkil etuvchi qismlarni yaxlit predmet sifatida birlashtirish (sintez) hamda bu jarayonda qismlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga o'rgatish; o'quvchilarga kuzatish va mavjud faktlar asosida to'g'ri xulosa chiqarish, bu xulosalarni tekshirish, ishonarli tarzda isbotlash, yolg'on mulohazalarni inkor qilishga o'rgatish; o'quvchilarning o'z fikr-mulohazalarini ma'lum bir tartib va ketma-ketlikda, asoslangan holda, bir-birini inkor qilmaydigan mulohazalar yordamida bayon qilishlarini nazorat qilish. Shunday qilib, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bevosita ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'ladi.

Quyida boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish xususida ba'zi olimlarning nazariy asoslaridan namunalari keltirib o'taman.

P. Ya. Galperinning faoliyat turlarini bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi: Bu nazariyaga ko'ra, har qanday yangi ko'nikma va bilimni o'quvchi avval material modelida (masalan, predmetlar bilan ishlashda), keyin esa ichki nutq shaklida (tashqi nutq orqali o'zini-o'zi yo'naltirish), va nihoyat aqliy harakatlar shaklida (ichki, xotirada amalga oshiriladigan harakatlar) o'zlashtiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga mantiqiy masalalarni yechishda bu usulni qo'llash mantiqiy jarayonni sezishga va uning har bir bosqichini anglashga yordam beradi.

L. V. Zankovning o'qitishning rivojlanish nazariyasi: Zankovning ta'kidlashicha, o'qitish o'quvchilarning rivojlanishiga qaratilgan bo'lishi kerak va bu rivojlanish o'qitishning yuqori darajasi, bilimning tez sur'atda rivojlanishi, qiyinchilik darajasini doimiy oshirib borish orqali amalga oshiriladi. Bu nazariya o'quvchilarda qiyin vazifalarni yechishga undash va ularni ijodiy fikrlashga undashni nazarda tutadi.

J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi: Piagetning nazariyasiga ko'ra, bolaning mantiqiy fikrlash qobiliyati sensor-motor, oldingi operatsiyalar, konkret operatsiyalar va formal operatsiyalar bosqichlarida rivojlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari konkret operatsiyalar bosqichida bo'lib, ular konkret narsalarga asoslanib mantiqiy mulohazalar

yuritishni o'rganadilar. Shuning uchun, ularga mantiqiy vazifalarni yechishda ko'rgazmali qurollardan va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish muhim.

Ushbu nazariyalar asosida, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun ularga ko'rgazmali qurollar va amaliy mashg'ulotlar bilan ishlatish, qiyinchilik darajasi asta-sekin oshib boradigan vazifalarni taqdim etish va o'quvchilarni o'z harakatlarini tahlil qilishga o'rgatish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismoilov. B: "Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar", 2021y.
2. Mavlonova R, Vohidova N, Rahmonqulova N: "Pedagogika nazariyasi va tarixi",- T.: Fan va texnologiya n, 2010y.
3. X. Ibragimov, Sh. Abdullayeva: " Pedagogika nazariyasi",-T.: 2008y.

STEAM YONDASHUVI ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Orziqulova Sabina Furqat qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-BT-22 guruh talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'limda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining pedagogik ahamiyati, metodologik asoslari va XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. STEAM, XXI asr ko'nikmalari, boshlang'ich ta'lim, fanlararo integratsiya, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, amaliy loyiha.

Bugungi kunda ta'lim tizimi global texnologik taraqqiyot, axborot oqimining tezkorligi va raqamli transformatsiya sharoitida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilamoqda. Ushbu ko'nikmalar qatoriga tanqidiy va ijodiy fikrlash, hamkorlikda ishlash, kommunikativlik, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish hamda raqamli savodxonlik kiradi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi aynan shu ko'nikmalarni shakllantirish uchun eng qulay davr bo'lib, o'quvchilarning tabiiy qiziqishi, kuzatuvchanligi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvlarni talab etadi. Shu maqsadda dunyo tajribasida keng qo'llanilayotgan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi.

STEAM ta'limi o'z mohiyatiga ko'ra ilmiy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtiradi. U o'quvchilarni "nima uchun?" emas, balki "qanday qilib?" degan savolga javob topishga o'rgatadi. Har bir fan elementlari integratsiyalashgan holda beriladi: tabiiy fanlarda tajriba o'tkazish (Science), texnologiya fanida raqamli vositalardan foydalanish (Technology), muhandislik fikrlashini shakllantirish (Engineering), san'at orqali ijodiy ifoda (Art) va matematik tahlil (Mathematics). Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu jarayon o'yin, tajriba va loyiha asosidagi ta'lim orqali tashkil etilishi samaralidir.

STEAM yondashuvi 2000-yillarda AQShda STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) konsepsiyasi asosida rivojlangan va keyinchalik san'at (Art) qo'shilishi bilan kengaygan. Pedagogik asoslari quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'quvchi faoliyatini o'rganish jarayonida bilimlarni mustaqil shakllantirishga yo'naltiruvchi constructivist yondashuv, real hayotiy muammolarni yechishga yo'naltirilgan problemaga yo'naltirilgan ta'lim (PBL), biror masala yechimida turli fanlarni birlashtirish orqali fanlararo integratsiya va ijodkorlik hamda dizayn fikrlash orqali yangi yechimlar yaratish va tajribadan o'rganish. Shu yondashuv boshlang'ich ta'limda o'quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, hamkorlikda ishlash, texnologik savodxonlik va kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Tadqiqotning amaliy qismi Buxoro shahar 20-maktabning 3-sinf o'quvchilari ishtirokida o'tkazildi. Tajriba darslari "Tabiiy fan" va "Texnologiya" fanlari integratsiyasi asosida tashkil etildi. Darslar davomida o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, muammo aniqlash, loyiha yaratish, tajriba o'tkazish, natijani baholash va taqdimot qilish bosqichlarida faol ishtirok etdilar. Darslarda quyidagi STEAM loyihalari amalga oshirildi: birinchisi, mini shamol tegirmonini yasash orqali qayta tiklanuvchi energiya manbalarini tushuntirish va muhandislik fikrlashni rivojlantirish; ikkinchisi, suv aylanishi modelini yaratish orqali tabiiy jarayonlarni amalda ko'rsatish va ilmiy kuzatuvni shakllantirish; uchinchisi, geometrik figuralar yordamida barqaror konstruktsiya yaratish orqali matematik va texnologik fikrlashni rivojlantirish.

Tajriba natijalarini kuzatish va tahlil qilish jarayonida aniqlanishicha, o'quvchilarning ijodiy fikrlash darajasi 38% dan 67% gacha, tanqidiy fikrlash 36% dan 65% gacha, hamkorlik va kommunikativ ko'nikmalar 42–45% dan 74–77% gacha, muammoli vaziyatlarda yechim topish qobiliyati 35% dan 63% gacha oshgan. Shu bilan birga, darslarga bo'lgan motivatsiya va faollik sezilarli darajada ortdi. Har bir loyiha o'quvchilarga nafaqat bilimlarni amalda qo'llash, balki guruhda ishlash, natijani baholash va ijodiy taqdimot qilish orqali yangi ko'nikmalarni shakllantirish imkonini berdi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM yondashuvi boshlang'ich ta'limda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning eng samarali yo'nalishlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston maktabi" konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PQ-4884-son qarori, Toshkent, 2022.
2. Bybee, R. W. *The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities*. NSTA Press, 2013.
3. Yakman, G. *STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education*. Virginia Tech, 2008.
4. Jumayev, M. *Boshlang'ich ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Boshlang'ich ta'lim fanlari o'quv dasturi*. Toshkent, 2023.
6. Bequette, J. W., Bequette, M. B. *A Place for Art and Design Education in the STEM Conversation*. Art Education, 2012.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATNNI TUSHUNISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Abera Sharopovna Qahhorova

Buxoro davlat pedagogika instituti doktranti

Annotasiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari tahlil qilinadi. Matnni o'qish va anglash jarayonida o'quvchilarning tafakkuri, nutqi hamda emotsional-idroki o'zaro uyg'unlikda shakllanishi yoritiladi. Maqolada badiiy asarlar asosida o'quvchilarda ongli o'qish, mazmunni tahlil qilish, asar g'oyasini hayotiy tajribalar bilan bog'lay olish, ifodali o'qish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga doir samarali pedagogik yondashuvlar bayon etilgan. Shuningdek, elektron o'qish vositalaridan, film va suhbat shakllaridan foydalanishning o'quvchilar idrokini oshirishdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar. boshlang'ich ta'lim, o'qish ko'nikmalari, matnni tushunish, badiiy asar, pedagogik yondashuv, idrok, ifodali o'qish, mustaqil fikrlash, interfaol metodlar, elektron o'qish.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ta'lim sifati har bir davlatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaralmoqda. Jahon miqyosida ta'lim sifati va samaradorligini yuqori darajaga ko'tarish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan. Shu ma'noda, O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini xalqaro mezonlar asosida baholashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

2019 yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tarkibida "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi" tashkil etilgani mazkur yo'nalishdagi islohotlarning muhim bosqichi bo'ldi. Ushbu markaz faoliyati o'quvchilarning bilim, ko'nikma va savodxonlik darajasini xalqaro standartlar asosida aniqlash hamda ularning intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida o'quvchilarda matnni anglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki matnni to'liq idrok etish, uning mazmunini tahlil qilish, g'oyaviy yo'nalishini anglay olish nafaqat o'qish savodxonligi, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishning asosi hisoblanadi.

Shu bois, boshlang'ich ta'lim bosqichidan boshlab o'quvchilarda matn bilan ishlash malakalarini tizimli rivojlantirish, ularni tahlil qilish metodikasini takomillashtirish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri sanaladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni interaktiv va innovatsion yondashuv asosida tashkil etilishi zarur. Chunki fan va texnika taraqqiyoti, axborot oqimining keskin ortishi ta'lim jarayonini yangicha pedagogik yondashuvlar bilan boyitishni taqozo etmoqda.

Xalqaro baholash dasturlari orasida PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqoti alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu dastur boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi va matnni tushunish darajasini aniqlash uchun ishlab chiqilgan ilmiy asosli baholash mezonlariga tayanadi. PIRLS dasturi o'quvchilarning nafaqat matnni o'qish tezligi, balki mazmunni tahlil qilish, muallif fikrini anglash, matndan xulosa chiqarish kabi kognitiv ko'nikmalarini ham baholaydi.

O'zbekiston Respublikasining PIRLS xalqaro tadqiqotida ishtirok etishi mamlakatimizda ta'lim sifatini oshirish, xalqaro standartlarga mos baholash tizimini shakllantirish hamda o'quvchilarning o'qish madaniyati va tafakkur salohiyatini rivojlantirish yo'lidagi muhim qadamlardan biridir. Mazkur ishtirok nafaqat o'quvchilarning savodxonlik darajasini aniqlashga, balki o'quvchilarning metodik mahoratini takomillashtirish va ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishga ham xizmat qiladi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni anglash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoniga xalqaro tajribalar, xususan PIRLS tadqiqotlarining ilmiy-uslubiy yondashuvlarini tatbiq etish bugungi kun ta'limining dolzarb pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonini samarali tashkil etish uchun, avvalo, "ko'nikma" va "malaka" tushunchalari orasidagi farqni aniq belgilab olish muhimdir. Bu masala pedagogik nuqtayi nazardan o'quv jarayonining asosiy tarkibiy jihatini belgilab beradi.

Ko'nikma – o'zlashtirilgan bilimlar asosida amalga oshiriladigan, amaliy jihatdan maqsadga yo'naltirilgan, ongli faoliyat shaklidir. Boshqacha aytganda, ko'nikma u ma'lum faoliyatni tashkil etish yo'llari va usullarini bilish, ularni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir.

Ko'nikma nafaqat mavjud sharoitda, balki o'zgaruvchan vaziyatlarda ham faoliyatni to'g'ri tashkil etish imkonini beradi. Shu bois, har qanday ko'nikma o'z asosi sifatida bilimni talab etadi: bilimlar fikr va mulohazalarda ifodalansa, ko'nikmalar amaliy harakatlarda namoyon bo'ladi.

Malaka esa – ma'lum harakatlarni takroriy bajarish natijasida avtomatlashtirilgan, benuqson va tezkor tarzda amalga oshiriladigan ongli faoliyat shaklidir. Malaka insonning tajribasi ortgan sari mustahkamlanadi, bu esa faoliyatni tez, aniqlik bilan bajarish imkonini beradi.

Mavjud ilmiy manbalarda malakalar turlarga ajratiladi: o'quv malakalari (o'qish, yozish, hisoblash), mehnat malakalari (ish qurollari bilan ishlash), harakat malakalari (yurish, yugurish va boshqalar). Demak, ko'nikma va malaka bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ular o'quv faoliyatida turli darajada namoyon bo'ladi. Ko'nikma – bilimni amalda qo'llashga tayyorgarlik, malaka esa tayyorgarlikning mukammal, avtomatlashgan shaklidir.

Britaniyalik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, matnlarni o'zlashtirish darajasi turli o'qish muhitlari va texnologiyalar ta'sirida sezilarli farqlanadi. Xususan, M. Medvell va N. Metyular o'z izlanishlarida elektron o'qishning (digital reading) o'quvchilarning matnni qabul qilish va anglash jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaganlar[7]. J. Levin esa elektron suhbat-kitoblar (interactive talking books) orqali o'quvchilarning matn bilan faol muloqotga kirishish qobiliyati oshishini, bu esa o'qishni anglash darajasini yuksaltirishga xizmat qilishini ta'kidlab o'tgan[5]. Shuningdek, A. Olofsson tomonidan nutqni rivojlantirishga qaratilgan dasturiy ta'minotlarning o'quv jarayonida samarali qo'llanilishi o'qish faoliyatining mazmunan boyishini ta'minlashi ilmiy jihatdan asoslab berilgan[12].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish – bu o'quvchilarda to'g'ri, tezkor, ifodali va ongli o'qish, matn mazmunini anglash, asarni tanlay olish, kitob o'qishga odatlanish, o'qilgan asardan zavq olish va o'z taassurotlarini boshqalar bilan baham ko'ra olish kabi amaliy faoliyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir.

Bu jarayonda o'qishning to'g'ri va ifodali tashkil etilishi bilan bir qatorda, o'quvchilarda matnni tahlil qilish, muallif g'oyasini anglash, voqealar zanjirini mantiqan bog'lash va xulosa chiqarish kabi kognitiv faoliyat turlari ham rivojlanadi. O'quvchilarda shakllangan bu ko'nikma va malakalar ularning keyingi bosqichdagi mustaqil o'qish, mantiqiy fikrlash va tahlil qilish kompetensiyalarining poydevorini tashkil etadi.

O'qish va kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalasiga o'z tadqiqotlarida olim Yo. Qayumxo'jayeva alohida e'tibor qaratgan. Unga ko'ra, o'quvchilarda o'qish jarayonida asarni tahlil qilish, o'z fikrini mustaqil bayon etish, o'qilgan asar haqida mulohaza yuritish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish kitobxonlik madaniyatining asosiy mezonlaridan biridir. Kitobxonlik madaniyati nafaqat o'quvchining o'qish savodxonligi darajasini, balki uning ma'naviy-axloqiy yetukligini ham ifodalovchi ma'rifiy hodisadir.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini shakllantirish – ta'lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, bu jarayon o'quvchilarning intellektual faolligini oshiradi, ularning ijodiy fikrlash va tahlil qilish salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muhokama. O'tkazilgan tahlillar natijasida aniqlanishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni o'ziga xos pedagogik qonuniyat va xususiyatlarga ega. Ularning asosiy mazmuni o'quvchi shaxsining bilim, tafakkur va hissiy idrokini uyg'un rivojlantirish bilan bog'liqdir. Ayniqsa, hikoya, masal yoki she'r mazmunini anglash jarayonida ifodali o'qish, o'qilgan matnga emotsional munosabat bildirish va uni badiiy-estetik jihatdan his etish o'quvchilarning tafakkurini kengaytiradi.

F. X. Aminova tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, asarni birinchi marta o'qib chiqqandan so'ng o'tkaziladigan suhbat o'quvchilarning matndan olgan ta'surotlarini aniqlash va ularni matn tahliliga qiziqtirishda muhim o'rin tutadi. Bu yondashuv o'quvchini passiv tinglovchi emas, balki faol fikrlovchi ishtirokchiga aylantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, matnni o'qish va tushunishga yo'naltirilgan darslar quyidagi muhim vazifalarni bajaradi:

- o'quvchilarda asarda tasvirlangan voqelik haqidagi tasavvurlarni boyitish;
- matnni ongli idrok etishga yordam beradigan yangi bilimlar bilan ta'minlash;
- asardagi tarbiyaviy g'oyalarni o'quvchilarning hayotiy tajribasi bilan bog'lash;
- yozuvchi shaxsiga nisbatan qiziqish uyg'otish;
- asarni hissiy idrok etish ko'nikmasini shakllantirish;
- matnda uchraydigan murakkab so'z va iboralarning ma'nosini tushuntirish.

Tajribali pedagog M. Mokina o'z ilmiy izlanishlarida matnni tushunishga tayyorlov ishlari turli shakllarni qo'llashdan boshlanishini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, bu shakllar o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ilgari egallagan bilimlari va asarning mavzu yo'nalishiga muvofiq tanlanishi lozim. Shuning uchun maktab amaliyotida film tomosha qilish, o'qituvchi hikoyasi, suhbat va elektron resurslardan foydalanish kabi interfaol shakllarning samaradorligi yuqori baholanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xorijiy tajriba, xususan AQSh ta'lim tizimida ham boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qishga o'rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar keng qo'llaniladi. Bular qatoriga interfaol o'qish, dialogik usullar, multimediami vositalar va raqamli manbalardan foydalanish kiradi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarda ongli o'qish, mantiqiy fikrlash va mustaqil tahlil ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, muhokama qilingan nazariy va amaliy manbalar o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini shakllantirishda pedagogik jarayonning izchilligi, interfaolli va shaxsga yo'naltirilganligi muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Natija. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni o'qish va tushunish ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni o'ziga xos pedagogik vazifalarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga asarda aks etgan voqea-hodisalar haqida tasavvur berish, yangi bilimlarni mazmunli tarzda yetkazish, badiiy matnni o'quvchilarning hayotiy tajribalari bilan bog'lash ularning idrokini va tarbiyaviy dunyoqarashini kengaytiradi.

Matnni tushunishga tayyorlov bosqichida yozuvchi hayoti va ijodi bilan tanishtirish, asarning emotsional idrokini ta'minlash, shuningdek, mazmunga to'sqinlik qiluvchi so'zlarning leksik ma'nosini izohlab berish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonlarda film tomosha qilish, o'qituvchi hikoyasi, suhbat yoki elektron kitoblarni o'qish kabi integrativ metodlardan foydalanish samaradorlikni oshiradi.

Shuningdek, o'quvchilarda matnni o'qish tezligi, aniqligi va ifodaliligi bilan bir qatorda erkin fikrlashni shakllantirish, so'z boyligini kengaytirish va kontekstga qarab so'z ma'nosini tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. O'qituvchi tomonidan maqsadli o'qish strategiyalarini ishlab chiqish, matndan muhim fikrlarni ajratish va umumlashtirish bo'yicha yo'l-yo'riqlar berilishi o'quvchilarning mazmunni ongli o'zlashtirishiga xizmat qiladi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'qish va tushunishning to'rt asosiy tarkibiy qismi – ravon o'qish, so'z boyligi, idrok etish strategiyalari va ilgari o'zlashtirilgan bilimlar bilan bog'lash birgalikda amalga oshirilgandagina yuqori natija beradi. Ayniqsa, birinchi sinf o'quvchilari uchun bu jarayon asta-sekinlik bilan, mazmunli matnlar asosida tashkil etilganda, ularning so'z boyligi ortadi, o'qish malakalari takomillashadi va matndan ma'no topish qobiliyatlari rivojlanadi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda matnni o'qish va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni o'quvchilarning intellektual, axloqiy va nutqiy o'sishini ta'minlaydigan muhim pedagogik omil sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni o'qish va tushunish ko'nikmalarini

shakllantirish jarayoni o'quvchilarning tafakkuri, nutqi va ma'naviy dunyosini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarga badiiy matnni ongli idrok etish, voqea va hodisalarni hayotiy tajribalari bilan bog'lay olish, asar mazmunini tahlil qilish va fikr bildirish imkonini beruvchi pedagogik yondashuvlar yuqori samaradorlikka ega.

O'qish jarayonida o'qituvchi tomonidan asar mazmuniga oid yangi bilimlar berish, yozuvchi hayoti va ijodi bilan tanishtirish, leksik jihatdan qiyin so'zlarni izohlash hamda matnni emotsional idrok etishga tayyorlash o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Film, suhbat, hikoya yoki elektron kitoblardan foydalanish kabi integrativ metodlar o'quvchilarning idrok va tushunish darajasini oshiradi.

Shuningdek, o'quvchilarda matnni tez, aniq va ifodali o'qish, erkin fikrlash, so'z boyligini kengaytirish va kontekstni anglash ko'nikmalarini rivojlantirish matnni chuqur tushunishga xizmat qiladi. O'qish jarayonida qo'llaniladigan maqsadli strategiyalar – matndan muhim fikrlarni ajratish, savollarga javob topish va umumlashtirish – o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va nutq madaniyatini shakllantiradi.

Umuman olganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni o'qish va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish o'qituvchidan tizimli yondashuv, zamonaviy metodlar va interfaol vositalardan oqilona foydalanishni talab etadi. Mazkur jarayon o'quvchilarning tafakkur faoliyatini, nutq madaniyatini va badiiy-estetik didini rivojlantiruvchi muhim pedagogik yo'nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni. //http://lex.uz/pages
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017. –B. 102.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – B.488.
4. Aminova F. O'quvchilarni muloqot matni yaratishga o'rgatishning didaktik asoslari: ped. fan. nom... diss. – Toshkent, 2007.-B.19- 21.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М.: Издательство. АПН РСФСР, 1991. – С.476.
6. Lewin J. Teaching for deep comprehension: A reading workshop a approach. Portland, ME: Stenhouse, 1997. –P.200.
7. Матчон Сафо. Китоб ўқишни биласизми? – Т.: Ўқитувчи, 1993. –Б. 110.
8. Medwell.M., Mety.M. Theoretical Models of Learning and Literacy Development. Emerald Group Publishing, 1996. – P.280.
9. Matchanov S. Umumta'lim tizimida adabiyotdan mustaqil ishlarni tashkil etish: Ped. fan. dokt. ...dis. - T.: TDPU, 1998-300 b
10. Madaminova M. S. Matn pragmatik tavsifida sintaktik birliklarning o'rni filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiyasi. - Andijon. 2022. 136-b
11. Oybek Ortiqov and Murodova Maqsuda. "Talabalar axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari". Interpretation and researches 2.18 (2024): 33-40.
12. Olimov, Shirinboy, Oybek Artikov, and Maksuda Murodova. "The use of national values in forming the ecological world view of students." BIO Web of Conferences. Vol. 141. EDP Sciences, 2024.
13. Olofsson A. Thresholds of Interpretation. Cambridge: CUP, 1997 – P.453.
14. O'zbek tilining izohli lug'ati // 5 jildli. To'rtinchi jild. A.Madvaliyev tahriri ostida. Tahrir hay'ati: E.Begmatov va boshq. - T.: "O'ME" Davlat ilmiy nashriyoti, 2008 - 606 b
15. O'zbek tilining izohli lug'ati // 5 jildli. Ikkinchi jild. A.Madvaliev tahriri ostida. Tahrir hay'ati: E.Begmatov va boshq. - T.: "O'ME" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006 -382-557-b
16. Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. – 2-е издание. – СПб.: Питер, 2009. – С. 186-525.

ADABIYOT DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH USULLARI

G.Y.Kurbanova - BuxDPI o'qituvchisi

O. Qodirova 1-bosqich talabasi

Buxoro davlat pedagogika instituti,

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyot darslarida multimedia vositalaridan foydalanishning samarali usullari, ularning didaktik imkoniyatlari va o'quvchilarning adabiy tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Soundraylar, videoroliklar, animatsiya, elektron darsliklar, interaktiv taqdimotlar va virtual ekskursiyalar kabi raqamli vositalardan oqilona foydalanish dars jarayonining samaradorligini oshirishi, badiiy matnni chuqur idrok etishga yordam berishi ta'kidlanadi. Tadqiqot multimedia vositalarining adabiyot ta'limiga integratsiyalashuvi, o'quvchi motivatsiyasini kuchaytirishi va mustaqil fikrlashni rivojlantirishini asoslaydi.

Kalit so'zlar: multimedia vositalari, adabiyot ta'limi, videorolik, audio material, interfaol metodlar, virtual ekskursiya, raqamli texnologiyalar, didaktik imkoniyatlar, o'quv faoliyati.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta'lim jarayoni o'z mazmuni va shaklini tez sur'atlarda o'zgartirmoqda. Ayniqsa, adabiyot fanini o'qitishda multimedia vositalari — audio, video, animatsiya, elektron taqdimotlar, interaktiv platformalar va raqamli ilovalardan foydalanish, o'quvchilarni darsga qiziqtirish, matnni chuqurroq anglash hamda badiiy tafakkurni rivojlantirishning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Ushbu maqolada adabiyot darslarida multimedia vositalarining samaradorligi, ularning psixologik-pedagogik asoslari hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. XXI asr axborot texnologiyalari asri sifatida ta'riflanar ekan, ta'lim tizimi ham zamonaviy raqamli imkoniyatlarni faol joriy etishni talab qilmoqda. Xususan, adabiyot fani inson ruhiyatiga ta'sir etish, badiiy tafakkurni shakllantirish, estetik dunyoqarashni rivojlantirish kabi murakkab pedagogik vazifalarni bajaradi. Shu bois adabiyot ta'limini samarali tashkil etish uchun multimedia vositalarini qo'llash bugungi kunda dolzarb metodik yo'nalishlardan biriga aylandi.

Multimedia vositalari — audio, video, animatsiya, grafikalar, elektron darsliklar, virtual sahnalar va interaktiv platformalar — adabiy matnni chuqurroq anglashga, obrazlarni jonli tasavvur etishga, o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga undaydi. Ushbu maqolada adabiyot darslarida multimedining o'rni keng qamrovda yoritilib, didaktik, psixologik, texnologik va pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Adabiyot darsi an'anaviy tarzda matnni o'qish, tahlil qilish, muhokama qilish jarayonlariga tayanadi. Biroq raqamli avlod — Z avlodi — vizual axborotni tezroq qabul qiladi va interaktivlikni afzal ko'radi. Shuning uchun: darsni qiziqarli tashkil etish, mavzuni obrazli etkazish, o'quvchilar tafakkurini faollashtirish uchun multimedia vositasi bugungi kunda muhim didaktik vositaga aylangan. Multimedia vositalarining turlari va ularning imkoniyatlariga audio materiallar, she'r va hikoyalarning audio yozuvlari, adiblarning nutqlari, radio spektakllar, audio materiallar o'quvchilarda eshitib idrok etish, obrazni his qilish, badiiy ohangni anglash ko'nikmalarini kuchaytiradi. Video materiallar voqelikni gavdalandirib, matn mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi. Bularga asar syujetiga oid filmlar, multfilmlar, adiblar hayoti haqidagi hujjatli filmlar, teatr sahnalashtirishlaridan parchalar kiradi. Asardagi voqealar animatsiya bilan namoyish etilishi bolalarning tasavvurini kengaytiradi, darsga emotsional rang bag'ishlaydi. Multimedia badiiy obrazlarni ko'rgazmali qilib, o'quvchida: tasavvur boyligi, ijo diy fikrlash, his-tuyg'u bilan idrok qilish kabi sifatlarni shakllantiradi.

Xulosa

Adabiyot darslarida multimedia vositalaridan foydalanish o'quv jarayonining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Audio va video materiallar, elektron darsliklar, virtual ekskursiyalar, interaktiv taqdimotlar adabiy matnni chuqur anglashga, o'quvchining estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish darsni jonlantiradi, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi va ularda mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shunday ekan, adabiyot ta'limida multimedia vositalarining ilmiy-uslubiy asoslarini yanada takomillashtirish bugungi ta'limning dolzarb vazifalaridan biridir. Adabiyotni yosh avlod ongiga yaqinroq, qiziqarliroq va ta'sirchanroq tarzda yetkazishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

Abdullayeva, D. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.

Shomirzayeva, M. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019.

Rahmonov, N. Pedagogik texnologiyalar va multimedia vositalari. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.

Hasanov, B. Raqamli ta'lim muhitida dars jarayonini tashkil etish. – Toshkent: Ixtisoslashgan nashriyot, 2022.

Mamatqulova, D. Interfaol metodlar va multimedia vositalarining o'quv jarayonidagi o'rni // Pedagogika va innovatsiyalar jurnali. – 2021. – №3. – B. 45–52.

Xolmatova, S. Adabiyot ta'limida axborot texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo'llari // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2020. – №6. – B. 77–83.

ETNOPEDAGOGIKA NAMUNALARI – O'QUVCHI-YOSHLARNI TARBIYALASHNING MUHIM MANBAI SIFATIDA

D.N.Xayrullayeva

BuxDPI Boshlang'ich ta'lim
kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada xalq og'zaki ijodi, oilaviy tarbiya tajribalari hamda milliy qadriyatlarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinib, ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning ilmiy-pedagogik ahamiyati ochib beriladi. Olingan natijalar etnopedagogika yosh avlod tarbiyasida barqaror ma'naviy manba vazifasini bajarishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, etnopedagogik manba, qo'shiq, doston, xalq madaniyati, qadriyat.

Etnopedagogik qadriyatlarni o'rganishdan asosiy maqsad, yosh avlodda o'zbek xalqiga xos bo'lgan milliy mentalitetni shakllantirishdan iborat. Chunki ommaviy madaniyat keng ko'lam kasb etayotgan hozirgi sharoitda etnopedagogik qadriyatlarni o'zlashtirish muhim ahamiyatga ega, deb hisoblaymiz. Aks holda o'quvchilar o'zligini anglash, milliy g'urur, milliy madaniy boyliklarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lmay qoladilar.

Pedagogik yondashuvlar tizimida etnopedagogik qadriyatlarni mazmun-mohiyatini baholashda turlicha yondashuvlar mavjud. Aksariyat mutaxassislar etnopedagogik qadriyatlarni darsda tabiat va insonning unda tutgan o'rnini o'rganish lozim deb hisoblaydilar. Kattalar va kichik yoshdagi insonlar orasidagi shaxslararo munosabatlar, xalqning oilaviy turmush tarzi, an'analari, qarindosh-urug'lar orasidagi munosabatlar, xalq madaniyati, tarixi, qahramonona kurashlari etnopedagogik qadriyatlar mazmunida o'z ifodasini topgan bo'lib, tarbiyaviy maqsadlarda ulardan unumli foydalanish zaruriyati kuchaymoqda. Urf-odatlar va an'analarning yosh avlod ongiga ta'sir ko'rsatish usullaridan foydalanish samaradorlikka erishishni ta'minlaydi. Shu bilan bir qatorida etnopedagogik qadriyatlar o'zbek xalqi madaniyati, tarixi, madaniyati va taraqqiyot bosqichlarini o'quvchi-yoshlarga o'rgatishning eng qulay vositasi

hisoblanadi.

Etnopedagogik qadriyatlar quyidagi tushunchalar bilan bevosita bog'liq: xalq, xalq madaniyati, millat, ta'lim, tarbiya, an'analar, milliy o'zlikni anglash, olamning milliy manzarasi, millatning xulq-atvor modeli kabilar. Bu tushunchalarning barchasi millat va ta'lim-tarbiya tushunchalari bilan bevosita bog'liq. Milliy madaniyat ular orasidagi umumiylikni belgilovchi hodisa hisoblanadi. U ko'plab tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Ular til, urf-odatlar, diniy e'tiqod, an'analar, xulq-atvor me'yorlari, o'g'zaki ijod namunalaridan iborat. Ularning barchasi etnopedagogikaning bir-birini taqozo qiluvchi tarkibiy qismlari hisoblanadi. Shuningdek, bular milliy madaniyatning ham tarkibiy qismlari bo'lib, inson ongining shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatib, unda ijobiy his-tuyg'ularning vujudga kelishini ta'minlaydi. O'quvchilarga etnomadaniy qadriyatlarni taqdim etishda turli usullardan foydalanish mumkin. Bunda moddiy va ma'naviy madaniyat manbalari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shaxsning hatti-harakatlari, tili, verbal nutq vositalari etnomadaniy qadriyatlarni taqdim etishning muhim vositalari hisolanadi. Shu ma'noda xalq raqslari, qo'shiqlari, aytimlari, baxshichilik san'ati namunalarini ko'rsatish mumkin. Baxshichilik san'atida asosan dostonlar kuylanadi. Baxshilar xalq tomonidan donishmand, aqlli insonlar sifatida e'tirof etilgan. Ushbu san'at turi etnopedagogik qadriyat sifatida katta tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Baxshilar aksariyat holda qahramonlik dostonlarini kuylaganlar. Bunday dostonlar yoshlarda katta qiziqish uyg'otib, ular ongiga tez ta'sir ko'rsatadi. Qahramonlik dostonlari tinglovchilarda milliy g'uruni shakllantirishda muhim o'rin egallaydi. Dostonlar matnida qahramonlarning ruhiy holati, ichki kechinmalari aks etgan bo'lib, ular o'quvchi ongi va his-tuyg'ulariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Dostonlarda sevgi-muhabbat, qahramonlik, sarguzasht, jang lavhalari aks etgan.

O'quvchilarda etnopedagogik qadriyatlar vositasida milliy g'ururni shakllantirish jarayonida o'ziga xos muammolar mavjud. Ushbu muammolar o'qituvchidan alohida e'tiborni talab qiladi. Mazkur muammolarning yechimi etnopedagogik qadriyatlar va milliy madaniyatga oid tushunchalarning mazmun mohiyatini o'quvchilar to'liq anglab olishlariga ko'maklashadi. Xalq pedagogika asosini tashkil etgan. Etnopedagogik qadriyatlarni o'quvchilarga taqdim etish bilan bog'liq bir qator muammolar o'qituvchining pedagogik faoliyatini takomillashtirishni taqozo etadi. Chunki etnopedagogik qadriyatlarda o'ziga xos jihatlar mavjudki, o'qituvchilar uni o'z vaqtida anglab yetishlari talab qilinadi. Etnopedagogik qadriyatlar birinchi navbatda katta tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Mazkur qadriyatlar yordamida o'quvchilar milliy ongiga ega bo'ladilar. Tarbiyaviy ishlarning samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim jarayonida pedagoglarning milliy an'analardan samarali foydalana olishlariga bog'liq.

O'qituvchilar ushbu yo'nalishdagi ishlarga ota-onalarni ham mohirlik bilan jalb qila olishlari muhim ahamiyatga ega. Chunki o'zbek xalqining aksariyat an'analari bevosita oilaviy turmush tarzi bilan bog'liq. Shundagina milliy g'urur tarbiyasida oila va maktab faoliyati uyg'unlashadi. O'zbek xalqining turmush tarzida farzand tarbiyasi ustuvor o'rin egallaydi. Ta'lim jarayonida milliy an'analarga qanchalik keng o'rin ajratilsa, o'quvchi-yoshlarning milliy ongi, dunyoqarashi, madaniyati shunchalik jadal rivojlanadi. O'zbek xalqining urf-odatlari mehnat faoliyati bilan bog'liq bo'lib ular haqida o'quvchilarni xabardor qilish orqali mehnatsevarlik, bunyodkorlik, milliy g'urur tuyg'ulari shakllantiriladi. Pedagogik hodisalar va tarbiya usullari xalq pedagogikasining barcha vositalarida o'z ifodasini topgan. Shuning uchun ham ular etnopedagogik qadriyat sifatida e'tirof etiladi. Masalan to'ylar, milliy bayramlar, mavsumiy mehnat an'analari ham katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bunday an'alar o'quvchi-yoshlarni ijobiy xulq-atvor motivlarini egallashga undaydi. Jumladan, xalq qo'shiqlarida millatimiz vakillarining ko'p asrlik orzu-umidlari, intilishlari o'z ifodasini topadi. Ularda pand-nasihat ustuvor o'rin egallaydi. Bunday qo'shiqlar o'quvchilarni mantiqiy fikrlash va mushohadaga undaydi. Ularda yoshlarni g'ururli bo'lishga da'vat etiladi. Qo'shiqlarda musiqa, she'riyat va tarbiya usullari uyg'un tarzda ifodalanadi. Ular o'zbek xalqi madaniyati, urf-odatlari,

an'analari, estetik didi va dunyoqarashidan yosh avlodni xabardor qiladi. Qo'shiqlarda xalqning atrof-muhit, tabiat, moddiy borliq, mehnat, muhabbat, qarindosh-urug'lar va do'stlariga munosabati o'z ifodasini topgan. Ular yosh avlodni salbiy xatti-harakatlardan ogohlantirib, ezgu amallarni bajarishga undaydi. Qo'shiqlarda xalq tafakkuri, uning pedagogik yondashuvlari o'z aksini topgan. Qo'shiqlarda go'zallikka intilish va rahmdillikka chorlash uyg'un holatda ifodalanadi. Xalq qo'shiqlari o'zida yuksak darajadagi milliy qadriyatlarni mujassamlashtiradi. Ular yoshlarni mehr-shafqat ko'rsatish va o'z baxt-u saodati uchun kurashga chorlaydi. Shu bilan bir qatorda qo'shiqlar o'quvchilarda nafosat hissi va didni tarbiyalaydi. Go'zallikdan zavqlanishga, g'ururlanishga o'rgatadi. Shuning uchun ham qo'shiqlar ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik funksiyani bajaradi. Qo'shiqlarda millat hayotining barcha jabhalari o'z ifodasini topgan. Ularda shaxs hayotining axloqiy, estetik ko'rinishlar aks ettiriladi. Shuning uchun ham xalq hayoti, dunyoqarashini o'zida ifodalagan qo'shiqlar o'quvchilarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirishning muhim vositasi bo'la oladi. Ilk bor Mahmud Qoshg'ariy o'zining "Devonu lug'otut-turk" asarida xalq qo'shiqlaridan namunalar jamlagan. Mazkur asarda asosan xalq qahramonligini e'tirof etadigan o'nlab qo'shiqlar kiritilgan. Ular milliy g'urur tarbiyasining muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

O'quvchilar sinfdan-sinfga o'tgan sari ularga taqdim etiladigan xalq og'zaki ijodi namunalari hajmini ko'paytirish va dostonlardan tizimli tarzda foydalanish tavsiya etiladi. Qahramonlik dostonlari o'quvchilarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirishning eng samarali vositasi bo'lganligi uchun ham, o'qituvchi ular yordamida kichik-kichik sahna ko'rinishlarini tayyorlab, mazkur ijodiy jarayonga sinfdagi barcha o'quvchilarni imkon qadar jalb eta olishi lozim. Bunday tadbirlarda o'quvchilar doston qahramonlarining rollarini bajaradilar. Ularning his-tuyg'ulari va kechinmalariga sherik bo'ladilar, doston qahramonlari yashagan davr ruhini his etadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev M.E. Etnopedagogik qadriyatlar vositasida o'quvchilarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish tizimi. Ped.fan.bo'y.falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan avtoreferat.. Farg'ona -2022.
2. Xayrullayeva D.N. O'qish savodxonligi darslarida etnopedagogik qadriyatlarning o'rni va ahamiyati. Maktabgacha va maktab ta'limi. – Buxoro, 2025. - №3. – B.665-668.
3. Xayrullayeva D.N. Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darsliklarida xalq pedagogikasi manbalaridan foydalanish metodikasi. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro, 2024. -№2. – B. 335-338.

JISMONIY MADANIYAT FANLARINI O'QITISHDA RAQAMLI PLATFORMALAR VA ONLAYN TRENINGLAR IMKONIYATLARI

Xakimov Xurshid Nozimovich

Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi
kafedrasi dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada jismoniy madaniyat fanlarini o'qitishda raqamli platformalar va onlayn treninglar imkoniyatlari tahlil qilingan. Ta'lim jarayonida videodarslar, mobil ilovalar, masofaviy ta'lim tizimlari, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi, ularning o'quvchilar jismoniy faolligini oshirish, mashqlarni mustaqil bajarish ko'nikmalarini shakllantirish hamda o'qituvchining monitoring va baholash jarayonini yengillashtirishdagi o'rni yoritilgan. Raqamli texnologiyalarning jismoniy tarbiya jarayonini individuallashtirishga, interfaollik darajasini oshirishga hamda ta'limning sifat

jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga qo'shayotgan hissasi ilmiy asosda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: jismoniy madaniyat, raqamli platformalar, onlayn treninglar, masofaviy ta'lim, videodarslar, mobil ilovalar, virtual reallik, AR texnologiyalari, jismoniy faollik.

Аннотация. В этой статье анализируются возможности цифровых платформ и онлайн-тренингов при обучении физической культуре. Освещается эффективность использования в образовательном процессе видеуроков, мобильных приложений, систем дистанционного обучения, технологий виртуальной и дополненной реальности, их роль в повышении физической активности учащихся, формировании навыков самостоятельного выполнения упражнений и облегчении процесса мониторинга и оценки педагогом. Научный вклад цифровых технологий в индивидуализацию процесса физического воспитания, повышение уровня интерактивности и продвижение образования на качественно новый уровень.

Ключевые слова: физическая культура, цифровые платформы, онлайн-обучение, дистанционное обучение, видеуроки, мобильные приложения, виртуальная реальность, технологии дополненной реальности, физическая активность.

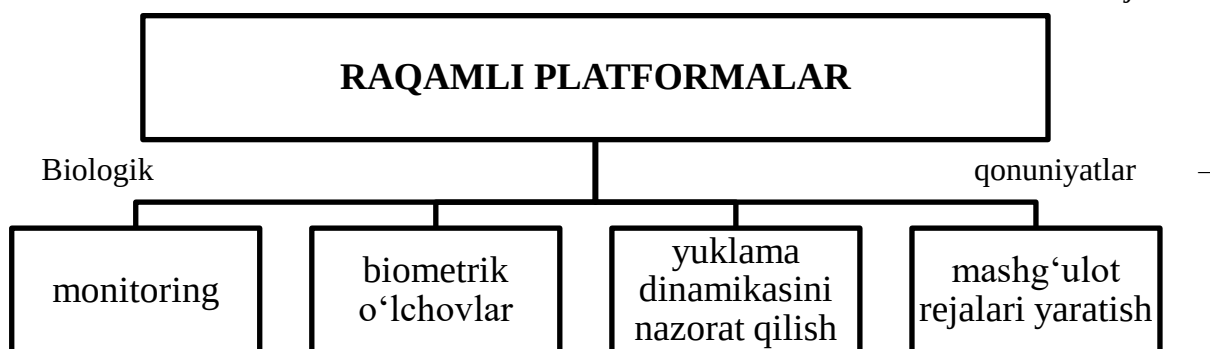
Annotation. This article analyzes the possibilities of digital platforms and online training in the teaching of physical culture subjects. The effectiveness of the use of video cameras, mobile applications, distance learning systems, virtual and augmented reality technologies in the educational process, their role in increasing the physical activity of students, the formation of skills for independent performance of exercises and the relief of the monitoring and evaluation process of the teacher is highlighted. The contribution of digital technologies to the individualization of the physical education process, the increase in the level of interactivity and the rise of education to a qualitatively new level is expressed on a scientific basis.

Keywords: Physical Culture, digital platforms, online training, distance education, video tutorials, mobile applications, virtual reality, AR technologies, physical activity.

Jismoniy madaniyat nazariyasi insonning jismoniy rivojlanishi, jismoniy tayyorgarligi va harakat faoliyati bilan bog'liq bo'lgan qonuniyatlarni o'rganadigan fundamental fan sifatida jismoniy tarbiya va sport jarayonining ilmiy asoslarini belgilaydi. Ushbu fan organizmning morfologik va funksional o'zgarishlari, jismoniy yuklama va uning ta'sir mexanizmlari, jismoniy sifatlarning shakllanishi hamda harakat malakalari rivojlanish qonuniyatlarini umumlashtiradi. Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti esa mazkur nazariy asoslarning pedagogik amaliyotga tatbiq etilishini yangi bosqichga ko'tarmoqda. Jismoniy tarbiya insonning har tomonlama kamol topishida muhim omil bo'lib, aqliy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasi bilan uzviy bog'liq holda amalga oshiriladi. Shu nuqtayi nazardan, jismoniy madaniyatni o'qitishda raqamli platformalar va onlayn treninglardan foydalanish jismoniy rivojlanish jarayoniga ilmiy asoslangan, tizimli, nazorat qilinadigan va individual yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytiradi. Zamonaviy raqamli vositalar organizmning tabiiy rivojlanish qonuniyatlari, yuklama va tiklanish tamoyillari bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilganda, o'quvchilar jismoniy hazirligini yanada samarali takomillashtirishga xizmat qiladi. Jismoniy madaniyat nazariyasi inson organizmining jismoniy rivojlanishi, jismoniy sifatlarning shakllanishi, harakat ko'nikmalarining takomillashuvi va jismoniy yuklamaning biologik qonuniyatlarini o'rganuvchi fundamental fan sifatida jismoniy tarbiya jarayonining ilmiy-metodik asoslarini belgilaydi. So'nggi yillarda mamlakatimizda ushbu sohani rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan bo'lib, jismoniy tarbiyani zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son farmoni – "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" – jismoniy tarbiya tizimini raqamlashtirish, ta'lim jarayonida innovatsion platformalardan foydalanishni kengaytirish hamda o'qituvchilar faoliyatini yangi bosqichga ko'tarish bo'yicha strategik vazifalarni belgilab berdi. Mazkur

farmon doirasida jismoniy madaniyat fanini o‘qitishda videodarslar, masofaviy trening tizimlari, virtual simulyatorlar, biometrik monitoring vositalarini joriy etish uchun huquqiy, tashkiliy va texnik sharoitlar yaratildi. Bu esa jismoniy tarbiya jarayonida individual yondashuvni kuchaytirish, o‘quvchilar jismoniy rivojlanishini ilmiy asosda nazorat qilish va raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish imkonini kengaytirmoqda. Shuningdek, 2020-yil 30-oktabrdagi PF-6099-son Prezident farmoni – “Sog‘lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” – aholining, ayniqsa, yoshlarning jismoniy faolligini oshirishda raqamli ekotizimning rolini kuchaytirishni belgiladi. Farmonda ommaviy sport tadbirlarini onlayn formatda tashkil etish, jismoniy faollikni nazorat qiluvchi mobil ilovalar yaratish, ta’lim muassasalarida raqamli sport muhitini shakllantirish kabi vazifalar qayd etilgan. Bu esa jismoniy madaniyat fanlarini zamonaviy raqamli vositalar bilan boyitish va o‘quvchilar motivatsiyasini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar jismoniy tarbiya nazariyasi asoslarini raqamli ta’lim metodlari bilan integratsiya qilish uchun mustahkam davlat siyosiy bazasini yaratdi. Natijada jismoniy madaniyat o‘qituvchilari onlayn treninglar, mobil fitnes ilovalari, boshqariladigan yuklama tizimlari, sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan mashg‘ulot dasturlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Bu jarayon biologik rivojlanish qonuniyatlari bilan uyg‘unlashgan holda jismoniy sifatlarning ilmiy asoslangan tarzda rivojlantirilishiga xizmat qiladi.

1-jadval.

organizmning son va sifat jihatdan bosqichma-bosqich o‘zgarishi, funksional tizimlarning moslashuvi, harakat faoliyatining tashqi muhit bilan birligi kabi jarayonlar – jismoniy tarbiya jarayonining asosini tashkil etadi. Raqamli platformalarda mavjud bo‘lgan funksiyalar ushbu tabiiy qonuniyatlarni amaliyotda boshqarish imkonini kengaytiradi (1-jadval). Masalan, mobil fitnes ilovalari yurak urish tezligi, mashq intensivligi, tiklanish davrini kuzatib boradi, shu orqali biologik jarayonlar bilan mos raqamli trening strategiyalarini ishlab chiqish mumkin bo‘ladi (1-rasm).

1-rasm. Mobil fitnes ilovalar.

Jismoniy madaniyat insonning jismoniy rivojlanishiga ijtimoiy hayot sharoitlari, tarbiya, genetik omillar hamda akseleratsiya jarayonlarining ta'siri bilan birga, zamonaviy texnologik vositalar orqali boshqariladigan pedagogik jarayon sifatida qaralmoqda. Bugungi kunda raqamli ta'lim tizimlari videodarslar, masofaviy platformalar, virtual simulyatorlar, AR/VR texnologiyalari – jismoniy madaniyatni o'qitish tizimini yanada ilmiy asoslangan va metodik jihatdan boyitilgan shaklga keltirmoqda. Ayniqsa, virtual reallik texnologiyalaridan foydalanish orqali sport texnikasini xavfsiz muhitda o'rganish, harakatlarni takroriy tahlil qilish, biomekanik modellashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotida “jismoniy madaniyat”, “jismoniy tarbiya”, “jismoniy rivojlanish”, “jismoniy tayyorgarlik”, “sport mashg'uloti”, “sport faoliyati”, “sport tayyorgarligi” kabi asosiy tushunchalar mavjud bo'lib, hozirgi raqamli davrda ushbu tushunchalarning mazmuni ham yangicha talqin etilmoqda. Masalan:

- jismoniy tarbiya – endilikda faqat pedagogik jarayon emas, balki raqamli ta'lim muhitida boshqariladigan o'quv-tarbiya tizimi sifatida qaralmoqda. Mobil ilovalar, videoanalitika, raqamli nazorat jurnallari jismoniy tarbiyani individual loyihalash imkonini beradi.

- jismoniy madaniyat – jamiyatning raqamli madaniyati bilan uyg'unlashib, sog'lom turmush tarzi bo'yicha onlayn hamjamiyatlar, raqamli sport klublari, fitnes-platformalar orqali kengayib bormoqda.

- jismoniy tayyorgarlik – individual yuklama bosqichlarini raqamli tahlil qilish, sun'iy intellekt asosida trening dasturlarini yaratish orqali yanada aniq boshqariladigan kategoriyaga aylanmoqda.

Sport faoliyati ham raqamlashtirish jarayonidan chetda qolmayapti. Masalan, sport musobaqalarida onlayn kuzatuv tizimlari, videoanalitik texnologiyalar, elektron sport natijalari monitoringi hamda sun'iy intellekt asosida texnikani tahlil qilish vositalari qo'llanilmoqda. Raqamli sport maktablari, onlayn sport mashg'ulotlari, masofaviy murabbiylik tizimlari jismoniy tarbiya va sportning innovatsion yo'nalishi sifatida shakllanmoqda. Texnika taraqqiyoti, mehnat sharoitlarining o'zgarishi, jamiyatning jismoniy faollikka bo'lgan talablari jismoniy madaniyatni sog'liqni saqlashning muhim omili sifatida qayta talqin etilishiga olib kelmoqda. Raqamli platformalar esa sog'lom turmush tarzini tashkil etishda samarali vosita bo'lib, kasalliklarning oldini olish, organizm funksional imkoniyatlarini oshirish va jismoniy faollikni nazorat qilishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda.

Jismoniy madaniyat nazariyasining metodologik asoslari raqamli texnologiyalar bilan boyitilar ekan, jismoniy tarbiya jarayonini boshqarish, mashg'ulot jarayonini individuallashtirish, o'quvchilar jismoniy rivojlanishini monitoring qilish hamda sport tayyorgarligini optimallashtirishning yangi ilmiy-pedagogik yo'nalishlari shakllanmoqda. Bu esa jismoniy madaniyat fanlarining o'qitilishida raqamli platformalarning ahamiyatini yanada oshirib, kelajak pedagogik amaliyot uchun yangi strategik imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5924-son Farmoni. “2020–2025-yillarda jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish strategiyasi to'g'risida”, 2020-yil 24-yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6099-son Farmoni. “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida”, 2020-yil 30-oktabr.
3. Kachashkin V. M. Jismoniy madaniyat metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.
4. Kerimov F. A. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. – Toshkent: Zar Qalam, 2015.
5. Ashmarin B. A. Teoriya i metodika pedagogicheskogo issledovaniya v fizicheskoy vospitani. – Moskva: FIS, 2011.
6. Usmonxo'jaev T., Tursunov O'. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
7. Matveyev L. P. Teoriya i metodika fizicheskoy kultury. – Moskva: Fizkultura i Sport, 2013.

NOMLASH VA ONOMASIKANING NAZARIY ASOSLARI: ZAMONAVIY QARASHLAR VA ADABIY KONTEKST

Erkinova Nigora Esanovna

Fan va texnologiyalar universiteti
Pedagogika kafedrası f.f.f.d.(PhD), dots.v.b.

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqola atoqli otlarni o'rganuvchi fan – onomastikaning nazariy asoslari, o'zbek onomastikasi yo'nalishlari (antroponimika, toponimika) va uning zamonaviy ijtimoiy-madaniy funksiyalarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda onomastik tizimning jamiyatning tarixiy xotirasi va badiiy tafakkuri bilan uzviy bog'liqligi ko'rsatilgan. Amaliy onomastika doirasida ismlarning rasmiy muloqotdagi modifikatsiyalari hamda nomlash jarayonida yuzaga keladigan noodatiy holatlar (huquqiy va ijtimoiy aspektlar) ko'rib chiqilgan. Shuningdek, raqamli onomastika (digital onomastics) orqali virtual makondagi nomlarning yangi kommunikativ funksiyalari (identifikatsiya va guruhga mansublik) yoritilgan. Adabiy onomastika misolida o'zbek hikoyalaridagi antroponimlarning poetik yukini ochishga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: *Onomastika, antroponimika, toponimika, adabiy onomastika, raqamli onomastika, nomlash, atoqli otlar, poetik funktsiya.*

Аннотация

Данная научная статья посвящена анализу теоретических основ ономастики – науки, изучающей имена собственные, направлениям узбекской ономастики (антропонимика, топонимика) и ее современным социально-культурным функциям. В исследовании демонстрируется тесная связь ономастической системы с исторической памятью общества и художественным мышлением. В рамках прикладной ономастики рассмотрены модификации имен в официальном общении, а также нетипичные случаи именования (правовые и социальные аспекты). Кроме того, освещены новые коммуникативные функции имен в виртуальном пространстве (идентификация и групповая принадлежность) через призму цифровой ономастики (digital onomastics). На примере литературной ономастики уделено внимание раскрытию поэтической нагрузки антропонимов в узбекских рассказах.

Ключевые слова: *Ономастика, антропонимика, топонимика, литературная ономастика, цифровая ономастика, именование, имена собственные, поэтическая функция.*

Abstract

This scientific article is dedicated to the analysis of the theoretical foundations of onomastics- the study of proper names- the directions of Uzbek onomastics (anthroponymy, toponymy), and its contemporary socio-cultural functions. The research demonstrates the close link between the onomastic system and society's historical memory and artistic thought. Within the framework of applied onomastics, the modifications of names in official communication and unusual naming cases (legal and social aspects) are examined. Furthermore, the new communicative functions of names in the virtual space (identification and group affiliation) are highlighted through the lens of digital onomastics. Attention is given to revealing the poetic load of anthroponyms in Uzbek short stories through the example of literary onomastics.

Keywords: *Onomastics, anthroponymy, toponymy, literary onomastics, digital onomastics,*

naming, proper names, poetic function.

Til inson ongi va ijtimoiy tafakkurining boshlang'ich nuqtasi, insonlar o'rtasidagi axborot almashinuvi va o'zaro ta'sirning bosh mexanizmidir. Til jamiyatda muhim ahamiyatga ega bo'lgan aloqa vositasi bo'lib, u orqali insonlar o'zaro axborot almashadilar, ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni yo'lga qo'yadilar va madaniy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazishda faol ishtirok etadilar. Ayniqsa, hozirgi zamon tilshunosligida til birliklarining nutq jarayonidagi holati, ularning kontekstga muvofiq ravishda yuzaga chiqishi va qo'llanish xususiyatlari doimiy tadqiqotlar markazida turibdi. Ana shunday til birliklari orasida nomlash jarayoni alohida o'ringa ega.

O'tgan asrning 60–70 yillaridan boshlab tilshunoslik sohasida atoqli otlarni chuqur o'rganishga yo'naltirilgan onomastika sohasi tez shiddatda rivojlana boshladi. Dastlab rus tili institutida, keyin esa sobiq Ittifoqdagi til va adabiyotni tadqiq qiluvchi institutlarda onomastika bo'limlari, hatto onomastika markazlari ochildi. Ular har milliy tillar leksik tizimidagi atoqli otlarni to'plash va o'rganishga kirishdi. Onomastika muammolariga bag'ishlangan maqolalar e'lon qila boshlandi, to'plamlar nashr qilindi, umumittifoq va regional konferensiyalar uyushtirildi⁴. O'sha davrdan boshlab o'zbek tili onomastikasida ham katta ishlar qilina boshlandi. Hozirgacha o'zbek onomastikasining antroponimika (shaxs nomlari o'rganilishi), toponimika (joy nomlari), gidronimika (suv nomlari), etnonimika (xalq nomlari) kabi bir qancha yo'nalishlarda salmoqli ishlar amalga oshirilgan. Mazkur tadqiqot ishlarida o'zbek antroponimlarining leksik-semantik xususiyatlari, antroponimiyaning nominativ va motivativ asoslari hamda antroponimlarni o'rganishning lingvistik va sotsiollingvistik o'ziga xos muammolari yuzasidan ko'plab ishlar o'rganildi⁵.

Misol uchun: Toponimik tadqiqotlar natijasida Farg'ona vodiysidagi *Chodak*, *Rishton* kabi joy nomlarining turkiy-eroniy kelib chiqishi va ularning tarixiy ma'nolari ochib berilgan⁶. Gidronimika esa *Amudaryo* yoki *Sirdaryo* kabi nomlarning etimologiyasini yoritadi. Antroponimikada *O'rozboy* yoki *Tursunoy* kabi nomlarning farzandga uzoq umr, omad tilash maqsadi yotganligi tahlil qilinadi.

Onomastik tadqiqotlar ko'p qirrali bo'lib, bir nechta asosiy yo'nalishlarga bo'linadi. Ular orasida tavsifiy onomastika, nazariy onomastika, amaliy onomastika va adabiy onomastika alohida ajralib turadi. Amaliy onomastika nomlarning berilishi va o'zgartirilishi bilan bog'liq masalalarni hal etadi, u kartograf, biograf, bibliograf va huquqshunoslar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqadi. Tarixiy onomastika ismlarning paydo bo'lishi va ularning turli tarixiy davrlardagi aksini o'rganadi. Etnik onomastika esa etnoslarning nomlanishini, etnonimlarning boshqa nomlar turlari bilan o'zaro munosabatini o'rganadi⁷.

Amaliy onomastika nomlarning berilishi va o'zgartirilishi bilan bog'liq masalalarni hal etadi, u kartograf, biograf, bibliograf va huquqshunoslar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqadi. Adabiy onomastika badiiy asarlar tarkibidagi ismlarni tahlil qilish orqali poetik ahamiyatga ega. Misol uchun, amaliy onomastika sohasida nomlarning rasmiy muloqotda modifikatsiyasi o'rganiladi. Hatto rasmiy siyosiy amaliyotda ham tug'ilishda berilgan to'liq ism, masalan, *Uilyam Jefferson Klinton* o'rniga uning qisqartirilgan shakli *Bill Klintondan* foydalanish holatlari kuzatiladi.

Atoqli otlarning ijtimoiy va madaniy funksiyalarini o'rganishda nomlash jarayonida yuzaga keladigan noodatiy holatlar ham alohida qiziqish uyg'otadi. Dunyo tajribasida ba'zan ekstremal darajada g'ayrioddiy ismlar tanlanishi ham kuzatiladi. Masalan, manbalarda qayd

⁴ Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси, Ташкент: Фан, 2013. 3-6.

⁵ Бегматов Э. Аятропонимика узбекского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ташкент: Фан, 1965.

⁶ Begmatov E., Kaxxorov B., Xoraliyev N. O'zbekiston toponimlari. 2016.

⁷ <https://www.onomastika.ru/terms/onomastika>

etilishicha, ota-onalar farzandiga “Number 16 Bus Shelter” kabi nom bergan⁸ holat jamoatchilikda keng rezonans uyg‘otgan. Bunday misollar nomlashning nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy-psixologik va huquqiy jihatlar ham mavjudligini ko‘rsatadi. Shuningdek, atoqli otlar ijtimoiy norma va madaniy an‘analarga qanchalik bog‘langanini, ularning me‘yoriy chegaralari buzilganda qanday muhokamalar kelib chiqishini yaqqol namoyon qiladi.

Hozirgi axborot texnologiyalari asrida onomastika tadqiqotlarining doirasi sezilarli kengaydi. Xususan, digital onomastika (raqamli nomshunoslik) va sotsiolingvistika doirasida internet makonida yuzaga kelayotgan yangi nomlar (neyronimlar, sayt nomlari, virtual taxalluslar) chuqur o‘rganilmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi nomlar nafaqat shaxsni ataydi, balki uning virtual imidjini yaratish, maxsus ijtimoiy guruhga mansublikni belgilash yoki ma‘lum bir submadaniyatga xos qadriyatlarni ifodalash kabi yangi kommunikativ vazifalarni bajaradi. Nomning bunday virtual modifikatsiyalari nomlash jarayonining an‘anaviy chegaralaridan chiqib, shaxsiy va jamoaviy identifikatsiyaning yangi shakllarini ochib beradi.

Nomning xalqaro aloqalar tizimidagi o‘rni ayniqsa e‘tiborlidir. Inson ismi u bilan muloqot qilish uchun kalitdir. Bu kalitdan kim va qanday foydalanishiga qarab, eng xilma-xil muloqot modellari shakllanadi. Ism hech qachon shunchaki tovushlar to‘plami bo‘lmagan, balki doimo biror ma‘noni anglatgan. Bu yondashuv nomlashning nafaqat lokal, balki global miqyosda ham kognitiv va kommunikativ vosita ekanligini tasdiqlaydi. Ism shaxs yoki obyektни aniqlovchi shaxsiy atamadir. Nom esa kengroq tushuncha bo‘lib, har qanday narsani yoki tushunchani atash uchun ishlatiladi. Ya‘ni, ism nomning bir turi hisoblanadi.

Badiiy asarlarda nomlar nafaqat obyekt yoki personajlarni atash uchun xizmat qiladi, balki ular yordamida muallif obraz yaratadi, asarning mazmuniy va ma‘naviy qatlamlarini boyitadi. Personajlarning ismlari ularning xarakteri, taqdiri yoki ijtimoiy mavqeyini ifodalashi mumkin. Masalan, o‘zbek adabiyotida ba‘zan ismlarning ma‘nosi yoki ular bilan bog‘liq xalq e‘tiqodlari personajning obrazini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. O‘zbek adabiyotida antroponimlarning poetik funksiyasini tadqiq etish jarayonida hikoya matnlarida uchraydigan nomlar muhim semantik yuk ko‘taruvchi birlik sifatida qaraladi. Bunday nomlar, masalan, hikoyalardagi *Oysuluv*, *Otaqul*, *Mazluma* kabi nomlar oddiy atashdan tashqari, xarakterning chuqur psixologik yoki ijtimoiy qatlamini ochib berishga xizmat qiladi⁹. Adabiy onomastika shu orqali, masalan, *Mazluma* nomining bevosita lug‘aviy ma‘nosi (jabrlangan) qahramonning asardagi taqdirini va uning atrofida ijtimoiy muhitning adolatsizligini qanday ochib berishini tahlil qiladi.

Xulosa qilib aytganda, atoqli otlar shunchaki nom berish vositasi yoki til birliklarini belgilovchi yorliq emas. Ular jamiyatning sotsial tuzilmasi, tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va badiiy tafakkuri bilan uzviy bog‘langan murakkab onomastik tizimni tashkil etadi. Har bir atoqli ot o‘zida ma‘lum bir etno-madaniy xususiyatni, xalqning dunyoqarashi va qadriyatlar tizimini, shuningdek, kommunikativ munosabatlar dinamikasini aks ettiruvchi muhim semantik qatlamlarga ega.

Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy onomastika uchun atoqli otlarni o‘rganish shuning uchun ham ahamiyatli, bu jarayon orqali tilning ichki qonuniyatlari, inson tafakkuri va madaniy tajriba o‘rtasidagi murakkab o‘zaro munosabatlar ochib boriladi. Adabiy matnlarda qo‘llangan antroponimlar (badiiy onomastika) esa, o‘z navbatida, obraz yaratish, personajning psixologik holatini ochish, muhit va davr koloritini berish kabi poetik funksiyalarni bajarishi bilan alohida e‘tibor talab qiladi. Shu bois atoqli otlarning tizimli tahlili nafaqat tilning nomlash mexanizmlarini yoritadi, balki uning yordamida milliy madaniyat, adabiy tafakkur va sotsial ongning shakllanish jarayonini chuqur tadqiq etish imkonini ham yaratadi.

⁸ Составлен список самых идиотских имен для новорожденных // По материалам сайта URL: lenta.ru

⁹ Ўзтўрк Т., Билан И., Ойдуған Т. Ўзбек ҳикоялари антологияси: танланган ҳикоялар тўплами. — Тошкент: Шарқ, 1997. — 287 б.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. — Тошкент: Фан, 2013. — 3-б.
2. Бегматов Э. Антропонимика узбекского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Ташкент: Фан, 1965.
3. Begmatov E., Kakhxorov B., Xoraliyev N. O'zbekiston toponimlari. — 2016.
4. Onomastika. URL: <https://www.onomastika.ru/terms/onomastika>
5. Составлен список самых идиотских имен для новорожденных // По материалам сайта URL: lenta.ru
6. Ўзтүрк Т., Билан И., Ойдуған Т. Ўзбек ҳикоялари антологияси: танланган ҳикоялар тўплами. — Тошкент: Шарқ, 1997. — 287 б.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISH XUSUSIYATLARI

Baxodirova Mohinur Azamat qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatishda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish mezonlari, bolaning yoshi va psixologik xususiyatlari, ko'plab olimlarning bolalar psixologiyasini o'rganganligi hamda bolalarga ta'lim berishda o'rgatish xususiyatlari haqida qisqacha so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Mantiq, fikrlash, pedagogika, qobiliyat, xususiyat, qiziqishlar, usullar.

Abstract: This article briefly discusses the criteria for developing logical thinking in teaching students to think logically, the age and psychological characteristics of the child, the studies of child psychology by many scientists, and the features of teaching children.

Keywords: Logic, reasoning, pedagogy, abilities, characteristics, interests, methods.

Аннотация: В данной статье кратко рассматриваются критерии развития логического мышления при обучении детей логическому мышлению, возрастные и психологические особенности ребёнка, исследования детской психологии, проводимые многими учёными, а также особенности обучения детей.

Ключевые слова: Логика, рассуждение, педагогика, способности, особенности, интересы, методы.

Kirish. Mantiq fani insonning zihnini xatolardan saqlovchi qonunqoidalar jamlanmasi hisoblanadi. “Mantiq” so‘zi lug‘atda yunoncha “logika” so‘zining arabcha tarjimasidir. “Logikos”- “so‘z, aql” va “aql yuritish” ma’nolarini beradigan “logos” so‘zi bilan aloqador bo‘lib, so‘z va aql ma’nolarini o‘z ichiga qamrab olgan tushunchadir.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish mezonlari:

- Tafakkurning mustaqilligi;
- O‘quv materialini o‘zlashtirishning tezligi va mustahkamligi;
- Standart bo‘lmagan vazifalarni hal qilishda zehn (fikrlashning) tezligi;
- O‘rganib chiqilayotgan vaziyat mazmuniga chuqur kirib borish (muhim bo‘lgan nazariyani muhim bo‘lmagan nazariyadan ajrata bilish);
- Fikrlashdagi tanqidiylik. Mantiqiy fikrlashning rivojlanganlik darajasini belgilovchi mezonlar:
 - Mantiqiy fikrlashga nisbatan motivatsiyani qaror topganligi;
 - Mantiqiy fikrlash qobiliyatlarining shakllanganligi;
 - Mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanganligi;
 - Amaliy mantiqiy fikrlash jarayonini tashkil etish;

- Ixtisoslashgan (pedagogik) mantiqiy fikrlashning rivojlanganligi.

Boshlang'ich sinflarning ko'plab o'qituvchilari bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yetarli e'tibor berishmaydi va barcha fikrlash ko'nikmalari o'z-o'zidan vaqti kelib shakllanadi va rivojlanib ulguradi. Bu holatning mavjudligi boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi mantiqiy fikrlashning pasayishiga olib keladi, buning oqibatida esa ulardagi intellektual qobiliyatlarning rivojlanishi sekinlashadi. Bu holat bolalarning kelajakdagi individual rivojlanish dinamikasiga salbiy ta'sir ko'rstadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatishda bolalarning yoshi va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim. Bu jarayonda tasavvurdan foydalanish, o'yinlardan keng foydalanish, mantiqiy mashqlarni bosqichma-bosqich bajarish va ularni mustaqil fikrlashga undash kabi usullar qo'llaniladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini samarali rivojlantirish uchun avvalo bolalarning yoshlariga hos bo'lgan ruhiy xususiyatlariga suyanish lozim. Kichik yoshdagi bolalarda ta'lim jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklardan biri boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanish qonuniyatlarini to'la e'tiborga olmaslik bilan bog'liq.

Ko'plab olimlar bolalarning ta'lim olishga bo'lgan qiziqishlarining susayishi, mashg'ulotlarda ishtirok etishdan bosh tortish holatlarini mantiqiy fikrlash qobiliyatlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan bog'lashadi. Bu muammoni ta'lim jarayonida bolalarning yoshlariga hos bo'lgan individualpsixologik va intellektual xususiyatlarini hisobga olmasdan hal qilishning iloji yo'q.

O'rgatish xususiyatlari:

7. Yoshga moslashtirish.
8. Bolalarning yoshiga mos mashqlarni tanlash.
9. Qiyin savollarni oddiy va tushunarli tilda berish.
10. Mustaqil fikrlashga undash.
11. O'quvchilarni o'z fikrlarini bildirishga va asoslashga undash.
12. "Nima uchun?" degan savolni berish orqali ularni tahlil qilishga va izlanishga undash.
13. Turli xil javob variantlarini muhokama qilishga imkon berish.
14. Motivatsiya.
15. Mantiqiy mashqlarni bajarishni qiziqarli va o'yin shaklida tashkil etish.
16. O'quvchilarni rag'batlantirish va ularning harakatlarini ijobiy baholash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil ravishda xodisa va predmetlarning sabab va oqibatlarni o'rganishga qiziqish bo'lmaydi, ular faqat u yoki bu amalni qanday bajarish haqida savol berishlari mumkin, muhim va muhim bo'lmagan xususiyatlarni ajratishga e'tibor berishmaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi analiz, sintez, qiyoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy amallarni bajarishni o'rganar ekan, tadqiqotchilar quyidagi xulosaga kelishdi: kichik yoshdagi bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarining asosiy xususiyati quyidagilardan iborat: his qilishning ustunligi; abstrakt narsalar ustida faoliyat ko'rsatish; sintezni predmetlar bilan aloqani uzmaganda holda ko'rgazmali holatda amalga oshirish; predmetlar ustida qiyoslash amalini xususiyatlarini osongina his qilish mumkin bo'lgan usulda qayta joylashtirish; predmetlarning muhim alomatlarini ajratishga qodir emaslik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismoilov. B: "Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar", 2021y.
2. Mavlonova R, Vohidova N, Rahmonqulova N: "Pedagogika nazariyasi va tarixi", - T.: Fan va texnologiya n, 2010y.
3. X. Ibragimov, Sh. Abdullayeva: "Pedagogika nazariyasi", -T.: 2008y.

BOSHLANG'ICH SINFDA INGLIZ TILI DARSLARINI TASHKIL QILISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Saydazimova Durдона Xabibullayevna
Ingliz tili amaliy kursi kafedrası mudiri, dotsent
Yaxyaxonova Muazzamxon Abrorxon qizi,
Nizomiy nomidagi O'zMPU talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinfda ingliz tili darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik va psixologik imkoniyatlari yoritilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishning turli interfaol metodlari, pedagogik texnologiyalardan to'g'ri foydalanish masalalarida mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ingliz tili, usul, metod, texnologiya, raqamli ta'lim, vosita, til, pedagogika.

Hozirgi davr ta'limida raqamli texnologiyalar kundalik dars jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Ular darslarni interaktiv, qiziqarli va samarali qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ingliz tilini o'rganish jarayonida juda tez charchab qoladi, diqqatni jamlash qiyinlashadi. Shu sababli, darslarda raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarni jalb qilish, ularning faol ishtirokini ta'minlash va til ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar nafaqat so'z boyligini oshirish va grammatikani o'rganishni osonlashtiradi, balki talaffuzni rivojlantirish, tinglab tushunish ko'nikmalarini shakllantirish va mustaqil ishlashga rag'batlantiradi.[1;12b]

Raqamli texnologiyalarining afzallik jihatlari:

- Interaktivlik va faol ishtirokchilik: Smart taxtalar, planshetlar, kompyuterlar yordamida o'quvchilar dars jarayonida faollik ko'rsatadi. Masalan, o'yin shaklida so'zlarni to'g'ri joylashtirish, jummalarni tuzish yoki testlarni bajarish mumkin. Bu o'quvchilarda mustaqil fikrlash va diqqatni jamlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- Ko'rgazmalilik va vizual materiallar: Multimediali materiallar – rasmlar, videolar, animatsiyalar – mavzularni tushunishni osonlashtiradi. Masalan, yangi mevalar yoki hayvonlar haqida dars berayotganda ularning rasmlari yoki qisqa videolarini ko'rsatish o'quvchilarning xotirasida ma'lumotni mustahkamlaydi.
- Individual yondashuv: Raqamli platformalar orqali har bir o'quvchining darajasiga mos mashqlarni berish mumkin. Ba'zi o'quvchilar tezroq o'rganadi, boshqalari esa qo'shimcha mashqlar orqali bilimni mustahkamlashi mumkin.[2,5b]
- Motivatsiyani oshirish: Interaktiv o'yinlar, viktorinalar va animatsiyalar darslarni qiziqarli qiladi va o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, so'zlarni to'g'ri joylashtirish yoki jummalarni tuzish bo'yicha bellashuvlar tashkil qilish mumkin.
- Baholash va kuzatuv: Onlayn testlar yordamida o'quvchilarning bilim darajasi darhol aniqlanadi, xatolari ko'rsatiladi va ularni tuzatishga imkon beriladi. Shu bilan birga, o'qituvchi o'quvchilarning rivojlanishini doimiy nazorat qilib boradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida darslarni yanada qiziqarli qiladigan raqamli vositalar:

- Smart taxtalar va interaktiv dasturlar – darsni vizual va interaktiv o'tkazish imkonini beradi, o'quvchilar mavzuni yaxshiroq tushunadi.. Mobil ilovalar – Duolingo, Lingokids, Kahoot!, Quizlet kabi ilovalar orqali o'quvchilar so'z boyligini oshiradi, grammatik mashqlarni mustahkamlaydi.
- Audio va video materiallar – qisqa hikoyalar, multfilmlar va qo'shiqlar orqali tinglab tushunish va talaffuzni yaxshilash mumkin.
- Online platformalar va elektron kitoblar – o'quvchilar uyda mustaqil mashq qilishi va interaktiv topshiriqlarni bajarishi mumkin.
- Animatsion dasturlar va taqdimotlar – PowerPoint, Canva, Genially orqali qiziqarli vizual materiallar yaratish.

Boshlang'ich sinfda darslarni qiziqarli o'tishining eng muhim usuli bu o'quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilishdir. Buning uchun o'qituvchi darsni faqat ma'ruza shaklida emas, balki

o'yin, interaktiv mashqlar, hikoya va multimedia vositalari yordamida tashkil qilishi kerak. Masalan, yangi so'zlarni o'rgatayotganda rasmlar, kartochkalar yoki qisqa videolar yordamida tushuntirish mumkin. So'zlarni eslab qolish uchun "so'z o'yini" o'tkazish yoki jummalarni to'g'ri joylashtirish bo'yicha bellashuv tashkil qilish mumkin. Dars davomida o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, bir-biri bilan muloqot qilishga rag'batlantirish ham samarali usul hisoblanadi, bu ularning nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi. Audio va video materiallardan foydalanish, masalan, qisqa qo'shiqlar yoki multfilmlar orqali tinglab tushunish mashqlarini o'tkazish o'quvchilarni qiziqtiradi va talaffuzni yaxshilashga yordam beradi. Interaktiv texnologiyalar – smart taxtalar, planshetlar va mobil ilovalar – darsni yanada qiziqarli qiladi, o'quvchilarni o'yinga o'xshash vazifalarni bajarishga undaydi va ularni faol qiladi. Shu bilan birga, darsni qismlarga bo'lish – har 10–15 daqiqada o'yin, savol-javob yoki kichik mashq qo'shish – bolalarning diqqatini ushlab turadi va charchashni kamaytiradi. O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun kichik sovrinlar, ball tizimi yoki "eng faol o'quvchi" kabi rag'batlantirish usullarini qo'llash ham foydali. Shuningdek, darslarni hayotiy mavzular bilan bog'lash, masalan, kundalik buyumlar, oila a'zolari, mevalar yoki hayvonlar haqidagi mavzularni kiritish bolalarning qiziqishini oshiradi. Shu usullar orqali boshlang'ich sinfda darslar nafaqat samarali, balki qiziqarli, interaktiv va motivatsion bo'ladi, o'quvchilar bilim olish jarayonida faol bo'ladi, so'z boyligi va nutq ko'nikmalari tez rivojlanadi.[3;12-15b]

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar boshlang'ich sinfda ingliz tili darslarini samarali, qiziqarli va interaktiv qilishga yordam beradi. Ular o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasini oshiradi, so'z boyligi va nutq ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Smart taxtalar, planshetlar, mobil ilovalar, audio va video materiallar darslarni yanada qiziqarli va vizual qiladi, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Shu bilan birga, darsni rejalashtirish, qismlarga bo'lish va o'quvchilarning individual ehtiyojini hisobga olish muhimdir. Raqamli vositalar va an'anaviy usullarni uyg'unlashtirish orqali o'qituvchi darslarni mazmunli, samarali va motivatsion qilishi mumkin, bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining til o'rganish jarayonini tez va qiziqarli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimova, G. "Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda innovatsion texnologiyalar." – Toshkent, 2020. 12b
2. Azizova, N. "Boshlang'ich sinfda o'qitishning zamonaviy metodlari." – Toshkent, 2021. 5b
3. Karimov, S. "Raqamli vositalardan foydalanish orqali ingliz tili darslarini samarali tashkil etish." – Toshkent, 2019 13-15b
4. Jones, L. "Teaching English to Young Learners." – London: Routledge, 2018.
5. Harmer, J. "The Practice of English Language Teaching." – Pearson Education Limited, 2015.
6. Richards, J., Rodgers, T. "Approaches and Methods in Language Teaching." – Cambridge University Press, 2014.
7. Tomlinson, B. "Materials Development in Language Teaching." – Cambridge University Press, 2013.

COMPARATIVE SEMANTIC FIELD OF EMOTIONAL VERBS

Kurbanova Gulzoda Yunusovna
BuxDPI o'qituvchisi
gulzodakurbanova84@gmail.com

Abstract: This article discusses the possibility of conducting a comparative study on the semantic field of emotional verbs in English and Uzbek languages. The research explores key aspects related to emotional verbs and their semantic classification.

Аннотация: В данной статье рассматривается возможность проведения

сравнительного исследования семантического поля эмоциональных глаголов в английском и узбекском языках. Исследование охватывает ключевые аспекты, связанные с эмоциональными глаголами и их семантической классификацией.

Key terms: emotional verbs, semantic classification, semantic aspect, action verbs, state verbs, attribute verbs, relational verbs.

Ключевые слова: глаголы, выражающие чувства, систематизация глаголов по значению, компонент значения, связанный с характером действия, обозначают физические действия, указывают на отношения

In recent years, linguists have focused on examining language facts from the perspective of dialectical-philosophical methods, identifying the characteristics of universality and particularity, essence and phenomenon, potentiality and actuality in language and speech, as well as analyzing linguistic relations among numerous semantic fields underlying language as an active reflection of objective reality

The open system, known as vocabulary, consists of a collection of hundreds of semantic fields interconnected through paradigmatic, syntagmatic, and hierarchical relations at both intra- and inter-element levels. Within this system, verbal lexemes occupy a central position due to their semantic complexity, multifaceted nature, combinatory potential, and richness in relational properties. In the dialectical relationship between language and speech, the verb occupies a leading position. Consequently, the most important aspect of the verb—a linguistic unit that forms a specific system—is its ability to express meaning related to objects, events, processes, and phenomena. For this reason, in Uzbek linguistics, particularly since the mid-20th century, increased attention has been paid to the verb, its meaning, and its study. This period also saw the emergence of numerous studies related to verbal words, their semantics, their role in sentence structure, their importance in sentence formation, valency, and other aspects. The French linguist Lucien Tesnière, in his dependency grammar, argues that the verb serves as the structural foundation of a sentence. He emphasizes that every sentence is fundamentally built upon a verb. The semantic classification of verbs is a complex issue in linguistics, and while there is some consensus among scholars, no single definitive approach exists. For instance, verbs are often categorized into action verbs, state verbs, attribute verbs, and relational verbs. Since the 1960s, the scope of research on verb semantics and syntagmatics has significantly expanded. Scholars such as M. Sodikova, R. Rasulov, I. Kochkortoiev, S. Mukhammadova, and K. Rakhmonberdiev conducted important studies on the semantics of verbal lexemes in the Uzbek language. These works laid the foundation for the initial semantic classifications of verbs.

The prominent scholar L.M. Vasiliev, who conducted a thorough analysis of lexical-semantic features of verbs in Russian, emphasized that three fundamental principles should form the basis for classifying verbal lexemes from a semantic aspect. These are: 1. The denotative or thematic principle. 2. The paradigmatic principle. 3. The syntagmatic principle. In his doctoral dissertation, L.M. Vasiliev examined verbs from a semantic perspective, dividing them into four major groups:

1. Verbs of sensation
2. Verbs of intellectual activity
3. Verbs of speech
4. Verbs of behavior [11].

Here's the precise academic translation of the passage regarding M. Sodikova's classification of verbs: "In her work dedicated to verb stylistics, M. Sodikova considers it methodologically appropriate to divide verbs into three semantic groups:

1. Verbs of action
2. Verbs of state
3. Verbs of relation [10]

Action verbs are further divided into the following subgroups:

1. Leg movement verbs (comprising 15 subcategories)
2. Hand movement verbs (comprising 5 subcategories)
3. Head/body movement verbs (including head, neck, etc.)
4. Verbs of speech action

State verbs consist of two groups:

1. Mental-psychological state verbs
2. Verbs expressing internal experiences and general emotional-expressive states

Relation verbs are presented in three groups:

1. Verbs expressing positive relations
2. Verbs expressing negative relations
3. Verbs expressing neutral relations

Here's the precise academic translation of I. Madrahimov's verb classification:

I. Madrahimov distinguishes the following semantic types of verbs 1. Resultative transitive verbs: *yozmoq* (to write), *ochmoq* (to open), *kesmoq* (to cut), *bo'lmoq* (to become); 2. Non-resultative transitive verbs: *olmoq* (to take), *sotmoq* (to sell); 3. Acquisitive transitive verbs: *yemoq* (to eat), *ichmoq* (to drink), *o'rganmoq* (to learn); 4. Stative intransitive verbs: *qurimoq* (to dry), *qizarmoq* (to redden); 5. Motion intransitive verbs: *yurmoq* (to walk), *bormoq* (to go), *kelmoq* (to come); 6. Locative intransitive verbs: *o'tirmoq* (to sit), *yotmoq* (to lie); 7. Onomatopoeic intransitive verbs: *yiltillamoq* (to glitter), *vovullamoq* (to roar), *ma'ramoq* (to bleat). [6].

In Uzbek linguistics, verbs are classified into the following semantic groups:

1. Physical Action Verbs These include verbs of creation, destruction, modification, impact, striking, and gathering.
2. Speech Verbs This category comprises verbs related to conversation, information exchange, verbal communication, verbal commands, speech-specific evaluations, and pronunciation levels.
3. Sensory Verbs These are verbs associated with sight, hearing, taste, and smell perception.
4. Cognitive Verbs Verbs related to thinking, remembering, and understanding.
5. Animal-related Verbs This group covers verbs describing movements of animals and birds.
6. Nature Phenomenon Verbs Verbs concerning plant growth and atmospheric changes.
7. General State Verbs Verbs expressing physical states in organic and inorganic worlds.
8. Mental State Verbs Verbs associated with emotional states like joy, sorrow, etc.
9. Economic State Verbs.
10. Relational Verbs These include verbs expressing positive or negative evaluations.

Here is the precise academic translation of Professor R. Rasulov's classification of Uzbek mental state verbs with their obligatory valencies:

"In Uzbek, such verbs from the perspective of state and obligatory valencies are classified by Professor R. Rasulov as follows: 'Mental state verbs include: *o'ng'aysizlanmoq* (to feel uneasy), *qo'rqmoq* (to fear), *ajablanmoq* (to be surprised), *zavqlanmoq* (to enjoy), *sevinmoq* (to rejoice), *suyunmoq* (to be delighted), *achinmoq* (to regret), *cho'chimoq* (to be disgusted), *qiziqmoq* (to be interested), *uyalmoq* (to be ashamed), *afsuslanmoq* (to feel sorry), *asabiylashmoq* (to get nervous), *quvonmoq* (to be happy), *g'erdaymoq* (to be startled), *yumshamoq* (to soften), *qizarmoq* (to blush), *uyalmoq* (to be embarrassed), *achchiqlanmoq* (to get angry), *ranjimoq* (to be offended), *bo'shashmoq* (to feel empty), *mudramoq* (to be silent in shock), *havatirlanmoq* (to worry), *zerikmoq* (to get bored), *g'azablanmoq* (to become furious), *taajjublanmoq* (to be amazed), *hayajonlanmoq* (to get excited), *o'pkalamoq* (to sulk), *ikki lanmoq* (to hesitate), *iymanmoq* (to believe), *sovimoq* (to cool down), *o'qinmoq* (to complain), *dadillanmoq* (to gain courage), *qizishmoq* (to get heated), *jiddiylashmoq* (to become serious),

g'ijinmoq (to feel uneasy), ijirg'anmoq (to be annoyed), esankiramoq (to feel dizzy), sergaklanmoq (to become alert), og'rinmoq (to feel pain), qayg'urmoq (to grieve), isimoq (to get angry), talmovsirammoq (to feel depressed), ma'yuslanmoq (to become disappointed), ovunmoq (to regret), tashvishlanmoq (to become anxious), nafratlanmoq (to feel hatred), o'ksimoq (to envy), dovdira moq (to panic), garangsirmoq (to feel gloomy), gumonsirammoq (to doubt), shodlanmoq (to become cheerful), havfsirammoq (to feel scared), shishinmoq (to swell with pride), bezmoq (to get tired of), zorlanmoq (to feel distressed), mag'rurlanmoq (to become proud), gangimoq (to feel lonely), xomushlanmoq (to become silent), kekkaymoq (to feel bitter), yupanmoq (to feel shy), shubhalanmoq (to suspect), tortinmoq (to feel reluctant), do'g'aymoq (to feel nauseous), siqilmoq (to feel pressured), istig'nolanmoq (to abstain), bezovtalanmoq (to feel disturbed), toqatsizlanmoq (to become impatient), sabrsizlanmoq (to lose patience), hotirjamlanmoq (to calm down), tinchimoq (to rest), shavqlanmoq (to feel pleasure), beto'qatlanmoq (to become intolerant), jirkanmoq (to feel disgusted), muloyimlashmoq (to soften one's attitude), and so on.

1. Vasilyev, L.M. *Semantics of the Russian Verb*. Moscow, 1981, p. 41.
2. Bobokalonov, R.R. *Grammar of the French Language*. Bukhara, 2007.
3. Bobokalonov, R.R. *Issues in Uzbek Linguistics and Phraseological Units*. Bukhara, 2008.
4. Nurmonov, A. *Grammar of the Uzbek Language*. Tashkent, 2001, p. 63.
5. Mukhamedova, S. *Predicativity and Valency of Directional Motion Verbs in Uzbek*. PhD Dissertation Abstract. Tashkent, 1999.
6. Madrahimov, I. *Polysemy of Words in Uzbek and Principles of Their Classification*. PhD Dissertation Abstract. Bukhara, 1994, p. 78.
7. Paducheva, E.V. *Event Structure: Semantic Roles, Aspectuality, Causation*. [Online] Available: <http://lexicograph.ruslang.ru/pdf>
8. Rasulov, R. *State Verbs in Uzbek and Their Obligatory Valencies*. Tashkent, 1989.
9. Sodiqova, M. *Verb Stylistics*. Tashkent, "Fan," 1975, pp. 60–61.

TOLERANTLIK MUAMMOSI KONTENT TAHLILI VA ILMIY-PEDAGOGIK JIHATLARI

Karimova E'zoxon Gapirjanovna

O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti
mustaqil izlanuvchisi, sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Annotatsiya. Mazkur maqolada muallif tolerantlik muammosining tarixiy hodisa ekanligi, transditsiplinar tavsifga egaligi, murakkab tuzilish va asoslarni o'zida ifoda etishi, pedagogik nuqtai nazardan psixologik tadqiqotlarga asoslanib, didaktik va tarbiyaviy produktogenlikni ta'minlash mumkinligi haqidagi masalalarni kontent tahlilga asoslanib yoritib bergan.

Kalit so'zlar: tolerantlik, tarixiylik, fenomen, yondashuv, sifat, fazilat, konstrukt.

Tolerantlik tushunchasi xilma-xil ma'noli va turli qirralarga egaligi sababli ko'plab fanlarning tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Tolerantlik tushunchasi turli talqinlarda uchraydi. Ilmiy adabiyotlarda tolerantlik, avvalo, hurmat va tenglikni e'tirof etish, hamdardlik va hamfikrlilik sifatida qaraladi. Tolerantlik boshqalarni ular qanday bo'lsalar, shunday qabul qilish va ular bilan kelishuv asosida o'zaro munosabatda bo'lishga tayyorlikni anglatadi. Biroq tolerantlik befarqlikka, konformizmga yoki shaxsiy manfaatlarining kamayishiga aylanib qolmasligi lozim.

Tolerantlik tushunchasining tarixiy konteksti XVIII asrga borib taqaladi. Zamonaviy tolerantlik tushunchasi yoki, aniqroq aytganda, uni fuqarolar tinchligi va adolatsizlikdan himoyalovchi omil sifatida e'tirof etish g'oyasi ko'p jihatdan XVI–XVIII asr faylasuflarining

faoliyati bilan bog'liq. Ular "toqatsizlikka toqatli bo'lish" g'oyasi va shafqatsiz diniy to'qnashuvlarga qarshi chiqqanlar. Faylasuflar faoliyatining eng muhim natijasi tolerantlikni umumiy qadriyat va dinlar, xalqlar hamda boshqa ijtimoiy guruhlar o'rtasida tinchlik va totuvlikning asosiy tarkibiy qismi sifatida tan olish bo'ldi [1, 6-b.].

Ilmiy adabiyotlarda tolerantlik, avvalo, hurmat va tenglikni e'tirof etish, hukmronlik va zo'ravonlikdan voz kechish, inson madaniyatining ko'p qirraliligi va xilma-xilligini tan olish, uni yagona yoki ustuvor nuqtai nazarga aylantirishdan bosh tortish sifatida qaraladi. Tolerantlik insonning atrof-muxit bilan o'zaro hamkorlikka tayyorligi, boshqalarni ular qanday bo'lsalar shunday qabul qilish, lekin o'z dunyoqarashini buzmaslikni nazarda tutadi. U avvalo, barcha manfaatdor tomonlarning o'zaro faol va teng munosabatiga asoslanadi [2]. Tolerantlik – barkamol shaxsning hayotiy pozitsiyasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'z qadriyatlari va manfaatlariga ega, zarur bo'lsa ularni himoya qila oladi, biroq shu bilan birga boshqalarning pozitsiyalari va qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo'ladi [3, 166-170-b.].

Ijtimoiy nuqtai nazardan tolerantlik insonning boshqalarga o'z hayot tarzi va xulq-atvorini tanlash huquqini berishga tayyorligi, shu bilan birga zo'ravonlik, bezorilik va jamiyatning obro'si yoki farovonligiga tahdid soluvchi xatti-harakatlarni cheklashga intilishidir. Adabiyotlarda ko'pincha tolerantlik va befarqlik tushunchalari o'rtasidagi farqlar ta'riflanadi, ammo kundalik hayotda shu ma'noga yaqinroq bo'lgan ko'plab so'zlar qo'llaniladi: toqatlilik, moslashuvchanlik, kechirimlilik, o'zaro bir-birini tushunish, sabr-toqatlilik. Bu so'zlar ijobiy ma'noga ega o'zaro bir-birini boyitib boradigan atamalar bo'lib, ularning umumiy jihati shundaki, hech biri faol harakatni ifodalamaydi. Mazkur atamalar asosan, voqea va xatti-harakatlarga nisbatan sust munosabatni ifoda etadi. Shu bilan birga, tolerantlikni betaraflik va nafaollik bilan bog'lash uning falsafiy mohiyatiga zid kelishi mumkin [4].

Evolyusion-tabiiy jihatdan tolerantlik "munosabat me'yori" tushunchasiga asoslanadi. Ya'ni, bu ma'lum tur yoki jonzotga xos bo'lgan va uning genotipini buzmaydigan mas'uliyatli munosabatda namoyon bo'ladi [5, 16-17-b.].

Siyosiy nuqtai nazardan tolerantlik hokimiyatning jamiyatda va hatto o'z hammaslaklarida ham o'zgacha fikrlashga yo'l qo'yishga tayyorligi, siyosiy bahslarda mag'lubiyatni munosib qabul qilish va siyosiy plyuralizmni davlatdagi xilma-xillikning ifodasi sifatida tan olish qobiliyati sifatida izohlanadi [6].

Axloqiy nuqtai nazardan tolerantlik insonparvarlik pedagogikasi va psixologiyasi bilan bog'liq bo'lib, shaxsning fazilatlarini va qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida tushuniladi. Ushbu qadriyatlar, jumladan, insonlarning bir-biridan farq qiluvchi xususiyatlari va individual xilma-xilligini saqlab qolishga xizmat qiladi. Agar madaniy turfa xillik qadriyat va boylik sifatida namoyon bo'lsa, tolerantlik raqobatdagi madaniyatlar o'rtasida sivilizatsiyalashgan murosaning me'yori, boshqa mantiq va qarashlarni qabul qilishga tayyorlik sifatida namoyon bo'ladi. U xilma-xillikni saqlab qolish, farqlilik va o'ziga xoslikni himoya qilish uchun muhim shart hisoblanadi [7].

Psixologik-pedagogik nuqtai nazaridan tolerantlik tushunchasining ta'riflari xilma-xildir. A.Asmolov[8]ning fikricha, bu fazilat uch o'zaro tutashadigan konseptni ifodalaydi: barqarorlik, toqatlilik va qabul qilingan darajada chegaradan chetga chiqish. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda "tolerantlik" atamasi boshqalardan ma'lum jihatdan farq qiluvchi yoki umumqabul qilingan fikrlarga rioya qilmaydigan odamlar bilan muloqot o'rnatish va uni saqlab turishga intilish va qobiliyat sifatida izohlanadi.

Tolerantlik – insoniyatning evolyusion rivojlanish omillaridan biri bo'lgan fenomendir. U o'zini saqlash instinkti asosida paydo bo'lib, asta-sekin qadriyat va me'yor maqomini olgan[9]. Tolerantlik – bu murakkab va hamma vaqt ham erishish qiyin bo'lgan muvaffaqiyat, chunki jamiyatning asosini guruhviy ong tashkil etadi. Odamlar o'zlarining e'tiqodlarini bo'lishadigan yoki bir tilda so'zlashadigan, yoki bir xil madaniyatga ega bo'lganlar bilan birlashadilar. Bu

birlashish turli belgilar bo'yicha amalga oshishi mumkin: millat, etnik guruh, ijtimoiy qatlam, kasbiy, shaxsiy, xalqaro yoki sivilizatsion darajada.

Ijtimoiy-madaniy tolerantlik – turli madaniy sivilizatsiyalar o'rtasidagi muloqotda zo'ravonliksiz munosabatni nazarda tutadi. Xalqaro munosabatlarda tolerantlik davlatlar o'rtasida hamkorlik va tinch-totuv yashashning asosiy sharti bo'lib, davlatlarning kattaligi, iqtisodiy rivojlanishi, aholisining etnik yoki diniy mansubligidan qat'i nazar amal qiladi [10].

Etnik tolerantlik – bu boshqa xalqlarning turmush tarziga, urf-odatlariga, an'analariga, xulq-atvorlariga, fikr va g'oyalariga nisbatan sabr-toqat bilan munosabatda bo'lishdir. Bu sifat inson o'zining ijtimoiy-madaniy muhitida shakllangan etnik stereotiplari ish bermaganda, yangi me'yorlar hali shakllanish bosqichida bo'ladigan shaxslararo yoki ichki tanlov vaziyatlarida namoyon bo'ladi. Etnik tolerantlik boshqa etnos vakillari bilan murakkab yoki nizoli holatlarda ham o'zini namoyon qiladi[11].

Ijtimoiy tolerantlik – jamiyatning turli ijtimoiy guruhlar va hokimiyat tuzilmalari o'rtasidagi sheriklik asosidagi hamkorlik shakli bo'lib, bunday hamkorlikning zarurligi va turli tomonlarning nuqtai nazarlariga hurmat bilan qarashni ifoda etadi. U jamiyatdagi munosabatlarni muvozanatlashtirish va uyg'unlashtirishga qaratilgan bo'lib, insonlarni o'z huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun birlashish huquqini tan oladi[11].

Personallashtirgan tolerantlik boshqa har bir insonga hurmat bilan munosabatda bo'lish, boshqacha fikrlar mavjudligini anglash orqali namoyon bo'ladi. Har bir inson millat, din yoki boshqa belgilarga bog'liq negizlar asosida emas, balki o'zining shaxsiy sifatleri va amallariga qarab baholanadi[12].

Tolerantlik – turli madaniyatlar, qarashlar va yo'nalishlarga ega odamlar bilan muloqot qilish tuzilmasining muhim qismi hisoblanadi. Tolerantlikka mos keladigan o'zaro munosabatning uch turi mavjud: muloqot, hamkorlik va vasiylik. S.L.Bratchenko[13]ning fikriga ko'ra, muloqotli munosabatda hissiy va kognitiv (aqliy) komponentlar ustun bo'ladi. Bu hissiyot, sherikni his qilish, uni qanday bo'lsa, shunday qabul qilish, boshqalarni standartsiz idrok etish, fikrlashdagi moslashuvchanlik, o'z shaxsiyatini to'g'ri qabul qilish va baholash qobiliyati bilan tavsiflanadi. Aynan muloqotli munosabat jamiyatdagi teng pozitsiyalarni nazarda tutadi. Tolerantlik munosabatning ikkinchi turi — hamkorlik, ya'ni birgalikda rejalashtirish, imkoniyatlar asosida kuch va vositalarni taqsimlashni nazarda tutadi. Har bir ishtirokchining imkoniyatlariga asoslangan holda kuch va vositalarni taqsimlash quyidagi belgilar orqali tavsiflanadi: mehribonlik (tajovuzning, jumladan o'z-o'ziga ham tajovuzning yo'qligi), muloqotchilik, ishonch, harakatlardagi mobillik va ijtimoiy faollik[14]. Vasiylik ham tolerantlikka tegishli munosabat turi bo'lib, g'amxo'rlikni anglatadi. Bu g'amxo'rlik himoya qilinayotgan shaxsning qadr-qimmatini kamsitmaydi, balki tabiiy munosabat sifatida qabul qilinadi. Bu tur faqat ikki tomon bir-birini qabul qilganda va bir-biriga nisbatan toqatli bo'lganda amalga oshadi[15]. Mazkur darajadagi tolerant munosabatlar quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi: hissiy barqarorlik, ijtimoiy faollik, ekstravertlik va yuqori darajadagi hamdardlik (empatiya).

E.N.Tretyakova[16] o'zining "Tolerantlik shaxsning ma'naviy-axloqiy fazilati sifatida" nomli tadqiqotida bugungi murakkab zamonda shaxsning axloqiy sifatlariga bo'lgan talab yanada dolzarblik kasb etayotganligini ta'kidlaydi. Shaxs, olimaning fikriga ko'ra, uning etnik kelib chiqishi, millati, ijtimoiy va madaniy dahldorligidan qat'iy nazar o'z ma'naviy-axloqiy sifatleri bilan zamonni ijobiy tarafga o'zgartirishi mumkin. Murakkab global olamning yangi paradigmaları yaratilayotgan davrda aynan axloqiy sifatlar uning bosh ko'rsatkichiga aylanib bormoqda. Global dunyo esa rang-baranglikdan iboratdir. Dunyo rang-barangligi esa shaxs axloqiy sifatleri ichida aynan totuvlik va bag'rikenglikni taqozo etadi. Chunki globallik sharoitida har qanday munosabatlar sub'ekt-subekt sathida va mavqaida tashkil qilinadi. Subyekt-subyekt aloqalari esa aynan o'zaro hurmat va ehtirom, diniy bag'rikenglik, tolerantlik,

lingvistik va madaniy rang-baranglik asosidagi shaxslararo munosabatlar, dialog, ruhiy-psixologik kommunikatsiya sifatida amalga oshiriladi.

Milliy va xorijiy tadqiqotlar tahlili tolerantlik hodisasini ilmiy-pedagogik o'rganishda turli-tuman metodologik yondashuvlar mavjudligi haqidagi xulosaga kelish imkonini berdi. Ularning umumlashtirgan holda besh guruhga ajratish mumkin:

1) internatsionalizatsion va identifikatsion yondashuvga ko'ra, tolerantlik millatlararo munosabatlar, milliy o'ziga xosliklarni hisobga olish orqali katta ijtimoiy ta'sirc kuchiga ega (R.Murtazayeva, Z.Qodirova, R.Ubaydullayeva, Sh.Madayeva, E.Karimova va boshqalar);

2) shaxsiy-insonparvarlik yondashuv nuqtai nazaridan, tolerantlik — insonning ongli tanlovi, uning hayotiy pozitsiyasi va tashqi dunyo bilan faol munosabatining ifodasi hisoblanadi (K.Rodgers, A.Maslou, E.Fromm, N.Egamberdiyeva, R.Medetova va boshqalar);

3) fasilitativ yondashuv bo'yicha, tolerantlik faqatgina tashqi omillar natijasi bo'lishi mumkin emas, u kongruentlikni taqozo etadi (R.Dimuxametov, B.Xodjayev va boshqalar);

4) dialogik yondashuvda tolerantlik shaxslararo munosabatlarning maxsus shakli bo'lib, u tenglik, toqat va rahm-shafqat asosida amalga oshadi (S.Bratchenko, R.Safarova va boshqalar);

5) pedagogik yondashuvga ko'ra, tolerantlik intolerant sifatlarni tashxis etish va korrektsiyalash orqali shaxsning integrativ sifati tarzida komil insonni tarbiyalash manbai bo'lib xizmat qiladi (L.Bayborodova, P.Komogorov, R.Medetova, G.Aripova, G.Yusupova va boshqalar).

Tolerantlik muammosiga doir ilmiy-pedagogik manbalar tahlili bo'lajak pedagoglarda tolerantlik kompetensiyalarini rivojlantirish aniq konstruktga asoslanish lozimligini ko'rsatadi. Mazkur konstrukt o'zida nazariy (falsafiy, madaniyatshunoslik, sotsiologik, psixologik) va amaliy (pedagogik, metodik, texnologik) ish yo'nalishlari, shaxsiy-insonparvarlik, kompetensiyaviy, faoliyatli, muhitli, fasilitatsion, multimodal yondashuvlarni hamda struktur nuqtai nazardan kognitiv, xulq-atvorga doir, hissiy-irodaviy, refleksiv kabi komponentlarni qamrab olishi maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar:

1. Лихачев Д.С. Письма о добром. – СПб.: «logos», 2007. – 266 с.
2. Братченко С.Л. Межличностный диалог и его основные атрибуты // Психология с человеческим лицом. М., 1997. – С. 201-222.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учеб. пособие. Ростов н/Д: Феникс, 1997. – 480 с.
4. Словарь иностранных слов [около 6000 слов] / под ред. И. К. Сазоновой. – М. : АСТ-Пресс Книга, 2001. – 631 с.
5. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. – Жить в мире с собой и другими; Тренинг толерантности для подростков. 2-е изд., стер. – М.: Генезис, 2001 – 112 с.
6. Андреева Г.М. Социальная психология сегодня: поиски и размышления. – М ... – М.: Аспект Пресс, 1999. – 429 с.
7. Вачков И.В. Такие разные учителя или новая типология педагогов // Школьный психолог, 2000. № 3. – С. 8-9.
8. Асмолов А.Г. Толерантность в общественном сознании России. М.: ИЭАРАЮ, 1998. – 156 с.
9. Декларация принципов толерантности // Век толерантности: Научно-публицистический вестник. – 2001. – Вып. 1. – С. 131-137.
10. Ситарам К., Когделл Р. Основы межкультурной коммуникации // Человек. – 1992. – № 5. – С.106.

-
11. Толерантность (введение в проблему) // С.К.Бондырева, Д. В.Колесов. – 2-е изд., стер. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЕК, 2011. – 240 с.
12. Олпорт Г. Становление личности: избранные труды / Г. Олпорт; [пер. с англ. Л.В. Трубицыной, Д.А. Леонтьева]; под общ. ред. Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002. – 159 с.
13. Братченко, С.Л. Экзистенциальная психология глубинного общения / С.Л. Братченко. – М.: Смысл, 2001. – 213 с.
14. Зайцева М. И. Проект «Подросток и толерантность» / М. И. Зайцева // Справочник классного руководителя. – ЗАО «МЦФЭР», 2007. – № 1.
15. Митина Л.М. Профессиональное здоровье учителя: стратегия и технология // Школа здоровья. – 1996. – №4. – С.55-57.
16. Третьякова Е.Н. Толерантность как духовно-нравственное качество личности: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. – Санкт-Петербург, 2011. – 18 с.

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI QO'LLASHNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI

Babayeva Dilnoza Xaydarovna.,
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhiti sharoitida boshlang'ich ta'lim tizimida fanlararo integratsiyani qo'llashning didaktik imkoniyatlari va uning ta'lim samaradorligiga ta'siri tahlil qilingan. Raqamli platformalar, interfaol vositalar, multimediali taqdimotlar, AR/VR texnologiyalari va STEAM yondashuvlari orqali tashkil etilgan integrativ darslarning o'quvchilar kognitiv faolligini oshirish, 4K kompetensiyalarini rivojlantirish (kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiya), shuningdek o'quv jarayonining motivatsion va refleksiv jihatlarini kuchaytirishi ilmiy asoslangan. Tadqiqot natijalari fanlararo integratsiyaning raqamli ta'lim muhitida ta'lim sifatini sezilarli oshirishini, o'quvchi shaxsining yaxlit fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, fanlararo integratsiya, boshlang'ich ta'lim, STEAM, 4K kompetensiyalar, interfaol metodlar, raqamli pedagogika.

XXI asrda ta'lim jarayonining raqamlashtirilishi boshlang'ich ta'lim tizimida tub tarkibiy va didaktik o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Raqamli ta'lim muhiti (RTM) o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, interfaol, moslashuvchan va innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish imkonini yaratib, o'quvchilarning kognitiv faolligi va o'zlashtirish darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur jarayonda fanlararo integratsiya tamoyillari alohida dolzarblik kasb etadi, chunki integratsiya o'quv jarayonida bilimlarning yagona tizimda shakllanishi, mavzulararo mantiqiy bog'liqlikni ko'ra olish, real hayotiy vaziyatlarda bilimlarni qo'llay bilish kabi kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Raqamli vositalar — multimedia resurslari, o'quv platformalari, AR/VR texnologiyalari, elektron simulyatorlar, onlayn tajribalar, STEAM asosidagi topshiriqlar — boshlang'ich ta'lim fanlari mazmunini o'zaro uyg'unlashtirishga xizmat qilib, o'quvchilarning 4K kompetensiyalarini (kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, kollaboratsiya) rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Shu sababli raqamli muhitda fanlararo integratsiyani qo'llash ta'lim sifatini oshiruvchi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va bilish faoliyatini jadallashtiruvchi samarali pedagogik mexanizm sifatida qaralmoqda. Mazkur izlanishda raqamli ta'lim muhiti

sharoitida fanlararo integratsiyaning metodik asoslari, uning boshlang'ich ta'lim samaradorligiga ta'siri, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalariga qo'shayotgan hisssasi ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shu bilan birga, raqamli integrativ darslar o'qituvchilar faoliyati va o'quvchilar rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi, o'qitish jarayonining zamonaviy talablarga mos ravishda transformatsiyalanishi ham izohlanadi.

Raqamli ta'lim muhiti — bu ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar, elektron platformalar, multimedia vositalari, interfaol ilovalar va onlayn resurslar kompleks qo'llaniladigan o'quv makonidir. Bunday makonda fanlararo integratsiya didaktikaning “yaxlitlik”, “uzviylik” va “ko'p o'lchovlilik” tamoyillariga asoslanadi. Integratsiya o'quv materialini mazmuniy jihatdan uyg'unlashtirar ekan, o'quvchining bilish faoliyatini bir yo'nalishdan ko'proq yo'nalishlar bo'yicha rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda raqamli muhitning quyidagi imkoniyatlari muhim o'rin tutadi: 1) *vizuallik*: AR/VR texnologiyalari yordamida murakkab jarayonlarni modellashtirish; 2) *interfaollik*: learningApps, kahoot, nearpod, miro kabi vositalar orqali integrativ mashg'ulotlarni tashkil etish; 3) *moslashuvchanlik*: har bir o'quvchining individual tempiga mos topshiriqlar yaratish; 4) *multidistsiplinarlik*: STEAM yondashuvi orqali matematika, tabiiy fanlar, texnologiya va san'atni bir dars jarayonida uyg'unlashtirish.

Shu jihatdan, raqamli muhitda integratsion darslar o'qituvchidan ham metodik, ham raqamli kompetensiyalarning yuqori darajada bo'lishini talab qiladi. Integratsion yondashuvning raqamli vositalar bilan uyg'unlashuvi boshlang'ich ta'limdagi 4K kompetensiyalar — kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiyaning shakllanishida muhim o'rin tutadi. Masalan, raqamli loyihalar yaratish jarayonida o'quvchilar bir mavzuni bir nechta fan aspektida tahlil qiladi, jamoada ishlaydi, o'z g'oyasini asoslaydi, yutuqlari va xatolarini refleksiya qiladi. O'quv jarayonining bunday ko'rinishi o'quvchilarda motivatsiyani kuchaytiradi, chunki topshiriqlar qiziqarli formatda, o'yin elementlari, virtual mukofotlar, reytinglar va interfaol mashg'ulotlar bilan boyitilgan bo'ladi. Bu esa o'quvchilarni darsga faol jalb qilish, mustaqil izlanishga undash, bilim olish jarayonini ijobiy ruhda tashkil etishga yordam beradi.

Raqamli ta'lim muhiti fanlararo integratsiyaning samaradorligini yanada oshirib, o'qituvchi uchun ham qulay sharoit yaratadi. O'qituvchi raqamli taxta, elektron jadval, multimediya, onlayn baholash tizimlari, test platformalari va virtual laboratoriyalar orqali darsni qisqa vaqt ichida samarali tashkil etishi, o'quvchilarni darhol baholashi, ularning faoliyatini monitoring qilishi mumkin. Bunday jarayon pedagogik faoliyatning tejamkorligini ta'minlab, didaktik maqsadlarning aniq va tez amalga oshirilishiga yordam beradi. Integratsion darslarning raqamli muhitda amalga oshirilishi o'quvchilar bilim va ko'nikmalarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llashni osonlashtiradi. Masalan, tabiat hodisalarini AR texnologiyalari orqali modellashtirish, matematik masalalarni hayotiy misollar yordamida vizuallashtirish, matn yaratish jarayonini grafika va audio vositalar bilan boyitish, kartografiya va geografik obyektlarni 3D formatda o'rganish o'quvchi dunyoqarashining kengayishiga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli muhitda o'quvchilarning kommunikativ faolligi oshib, ular o'zaro fikr almashadi, elektron muhokamalarda ishtirok etadi, guruhviy qarorlar qabul qiladi. Bu esa raqamli madaniyat va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarning shakllanishiga olib keladi.

Umuman olganda, raqamli ta'lim muhiti sharoitida fanlararo integratsiyaning qo'llanilishi boshlang'ich ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarning bilish faoliyatini faol holatga keltirish, ularni mustaqil fikrlaydigan, raqamli savodli va kreativ shaxs sifatida shakllantirishda samarali ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, raqamli ta'lim muhiti sharoitida fanlararo integratsiyaning qo'llanilishi boshlang'ich ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, o'quvchilarda mustaqil, ijodiy va kompleks fikrlashni shakllantiradi hamda ularning raqamli kompetentligini rivojlantirib, bugungi jamiyat talablariga mos shaxs sifatida tarbiyalanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4699-son qarori. — 2019-yil.
2. Begmatova, U. "STEAM texnologiyasining boshlang'ich ta'limda qo'llanilishi." // Pedagogik mahorat, 2022. — №6. — B. 29–34.
3. Hasanov, A. "Raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish omillari." // Zamonaviy ta'lim, 2022. — №1. — B. 12–18.

BO'LAJAK INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA 5E MODELI VA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Sohibov Dilshod Beknazarovich

BuxDPI tayanch doktoranti

E-mail: imronbekdilshod@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida 5E modeli va XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari 5E modelining talabalarda ijodiy fikrlash, raqamli savodxonlik va pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali vosita ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: 5E modeli, informatika ta'limi, XXI asr ko'nikmalari, pedagogik tayyorlov, raqamli kompetensiya.

XXI asr ta'lim paradigmasi inson kapitalini shakllantirish, raqamli transformatsiya jarayonlariga mos intellektual salohiyatni rivojlantirish hamda innovatsion tafakkurga ega mutaxassislarni tayyorlashni o'z oldiga ustuvor vazifa qilib qo'yimoqda. Mazkur jarayonda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida, xususan, **bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayoni** yangi metodologik yondashuvlarni talab etmoqda.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchining roli faqat bilim beruvchi emas, balki **facilitator, mentor, raqamli muhitda yo'naltiruvchi shaxs** sifatida talqin qilinmoqda. Shu boisdan, bo'lajak informatika o'qituvchilari o'z kasbiy faoliyatida **XXI asr kompetensiyalarini** — tanqidiy va ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda yechim topish, axborot oqimini tahlil qilish, raqamli savodxonlik, kommunikativlik hamda jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarini egallashi zarur. Ushbu kompetensiyalarni shakllantirish esa ta'lim jarayonida interfaol, refleksiv va konstruktiv yondashuvlarni qo'llashni taqozo etadi.

Dunyo miqyosida o'z samaradorligini isbotlagan **5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate)** mazkur yondashuvlarning eng ilg'or shakllaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu model o'quv faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etish, o'quvchini faol izlanishga, mustaqil tahlilga, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarishga va o'z o'quv natijalarini baholashga yo'naltiradi. 5E modelining didaktik mohiyati shundan iboratki, u ta'lim oluvchini markazga qo'ygan holda o'qitish jarayonida **motivatsion, kognitiv va refleksiv** komponentlarning uzviyligini ta'minlaydi.

Bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini tayyorlashda 5E modelidan foydalanish nafaqat o'qitish metodikasini optimallashtiradi, balki ularning **pedagogik kompetensiyasini** rivojlantirishga, **ta'lim jarayonini loyihalash, o'quv materiallarini strukturaviy tahlil qilish, didaktik texnologiyalarni tanlash va integratsiya qilish** malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini zamonaviy ta'lim tizimiga tayyorlash jarayonida ta'limning sifatini oshirish, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish hamda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim jarayoniga 5E modelini joriy etish informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik tayyorgarligini takomillashtirishning samarali yo'llaridan biri hisoblanadi.

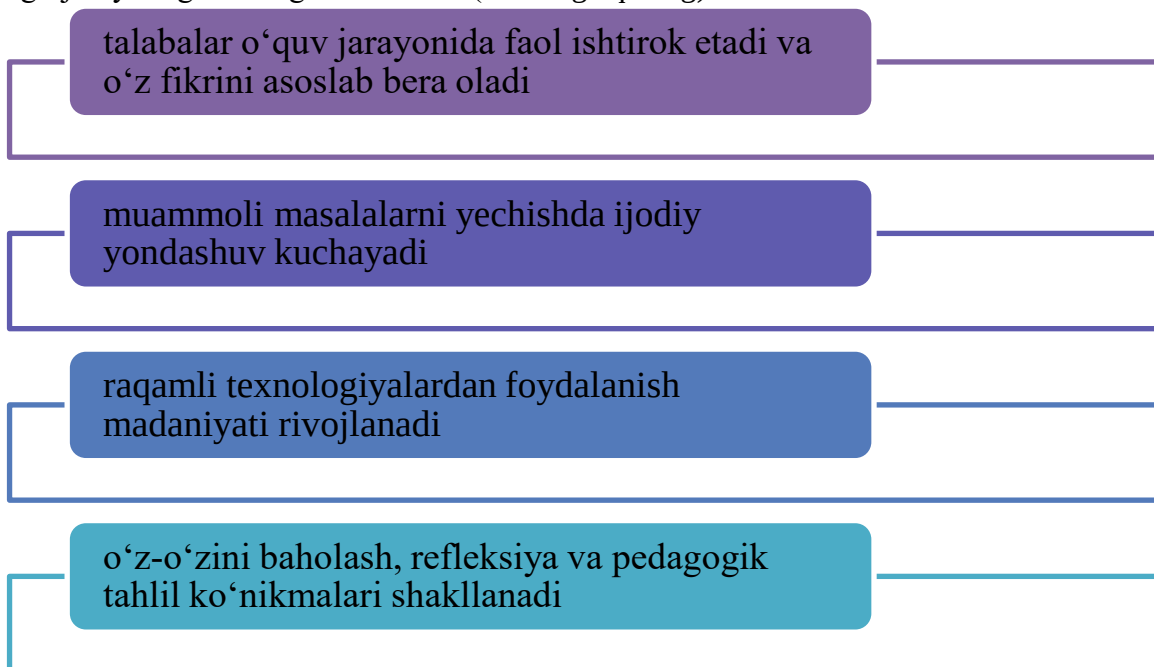
5E modeli (Engage – jalb etish, Explore – tadqiq etish, Explain – tushuntirish, Elaborate – kengaytirish, Evaluate – baholash) ta'limni konstruktiv asosda tashkil etishga xizmat qiluvchi interfaol yondashuvdir. Model talabaning o'rganish faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishni nazarda tutadi va bilimni tayyor shaklda berishdan ko'ra, uni izlash, sinash va qo'llash jarayonida egallashga yo'naltiradi. Mazkur modelning didaktik mohiyati — ta'lim oluvchini faol ishtirokchi sifatida shakllantirish, o'z bilimini o'zi yaratish (constructiv learning) imkoniyatini berishdir.

5E modeli informatika ta'limida faol, hamkorlikka asoslangan o'rganish muhitini yaratadi. Ushbu model yordamida bo'lajak o'qituvchilar o'z faoliyatini loyihalash, darsni interfaol shaklda tashkil etish, axborot texnologiyalarini didaktik maqsadda qo'llash hamda ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlash salohiyatini rivojlantirishni o'rganadilar.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, AQSh, Finlyandiya, Janubiy Koreya, Estoniya kabi mamlakatlarda informatika o'qituvchilarini tayyorlashda 5E modeli Inquiry-based learning (tadqiqotga asoslangan o'qitish) va Project-based learning (loyihaviy o'qitish) bilan integratsiyalangan holda qo'llanadi. Natijada, talaba faqat bilim emas, balki uni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish malakasini egallaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham ushbu yondashuvni qo'llash, ayniqsa pedagogik universitetlarning informatika va axborot texnologiyalari yo'nalishlarida, bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy va reflektiv tafakkurini, pedagogik kompetensiyasini va raqamli savodxonligini sezilarli darajada oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 5E modeli asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar quyidagi ijobiy o'zgarishlarga olib keladi (1-rasmga qarang).

1-rasm. 5E modeli asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar natijasida talabadagi o'zgarishlar

Xulosa qilib aytganda, 5E modeli informatika o'qituvchilarini tayyorlashda pedagogik faoliyatni bosqichma-bosqich tahlil qilish, darsni konstruktiv asosda loyihalash va XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi ilmiy-metodik asos sifatida e'tirof etiladi. Ushbu modelni amaliyotga joriy etish orqali bo'lajak o'qituvchilar zamonaviy raqamli muhitda samarali faoliyat yuritish, innovatsion metodlarni qo'llash va o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga tayyor bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.H. Lutfillaev Oliy ta'lim o'quv jarayonini takomillashtirishda axborot texnologiyalari integratsiyasi (Informatika va tabiiy fanlar misolida): Dis. dokt. ped. nauk. -Toshkent: O'zDPITI, 2006. –212 b.
2. Sh.U. Usmonqulov, "Integrativ yondashuv asosida bo'lajak informatika o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish". Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, Chirchiq, 2023-yil, 52 b.
3. A.R. Jo'rayev, "Pedagogik akmeologiya" Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonlarini elektron ta'lim resurslardan foydalanib tashkil etish imkoniyatlari, pp. 240-246, 2022.
4. Д.Б. Сохибов, (2025). Совершенствование модели подготовки будущих учителей информатики и информационных технологий к педагогической деятельности. Russia-scientific review of the problems and prospects of modern science and education, 1(7), 4-8.
5. D.B. Sohibov, (2025). Bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlashning didaktik imkoniyatlari. "Педагогическая акмеология" международный научно-методический журнал, 3(20).
6. D.B. Sohibov, (2024). The role of digital technologies in preparing students for pedagogical activity. American Journal Of Applied Science And Technology, 4(11), 22-27.
7. D.B. Sohibov. (2025). Bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlash modelini takomillashtirish. Inter Education & Global Study, (10). Retrieved from <https://researcher.uz/article/bo-lajak-informatika-va-axborot-texnologiyalari-fani-o-qituvchilarini-pedagogik-faoliyatga-tayyorlash-modelini-takomillashtirish-599609>.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TAYANCH HAYOTIY KOMPETENSIYALAR ORQALI NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Sayfullayeva Dilnoza Amrullayevna
BuxDPI magistranti

Annotatsiya. Bu maqolada boshlang'ich ta'lim kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarni nutqini o'stirish, ta'lim jarayonida kompetensiyalarni jadal shakllantirish uchun multimediyali vositalardan keng foydalanish haqidagi fikr mulohazalar berib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: kompetensiya, tayanch hayotiy kompetensiya, kompetentlilik, xususiy kompetensiya, bilim, ko'nikma, malaka, kreativ, kommunikativ.

Mutaxassislar kompetentli yondashuv doirasida ikkita tayanch tushunchani alohida ajratib ko'rsatganlar. Ular: kompetensiya va kompetentlilik tushunchalari. Pedagogik nazariyada ularning mavjud jihatlarini aniqlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Kompetensiyalarning shakllanishi va ular orasidagi o'zaro munosabatlar bunga misol bo'la oladi. Olimlar orasida kompetensiyalarning tavsifiga doir yagona yondashuv mavjud emas. Bir qator mutaxassislar

“kompetensiya” va “kompetentlilik” tushunchalari orasida o‘zaro chegara mavjud emas, deb hisoblaydilar. Shunday olimlar sirasiga V.S.Lednev, N.D.Nikandrov, M.V.Rijakovlarni kiritish mumkin. Aksariyat mutaxassislar esa ular orasidagi farqli jihatlarni ko‘rsatib o‘tganlar.

I.A.Zimnyaya kompetensiyani muayyan ichki potentsial, yangidan shakllangan yashirin ruhiy holat sifatida talqin etadi. U insonning kompetentligi doirasiga bilimlar, tasavvurlar, algoritmlarni kiritib, faoliyat ifodasi sifatida namoyon bo‘lishini ta’kidlaydi.

Shu narsa ayonki, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda shaxsiy insoniy fazilatlarining shakllanish jarayoni boshlanadi. Ushbu davrda turli darajadagi bilish jarayonlari jadal rivojlanadi. Jumladan, idrok, xotira, tafakkur, nutq, diqqat, tasavvur kabilar. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun iqtisodga oid bilimlarni idrok qilish va o‘zlashtirish oson kechadi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim sifatini yangi bosqichga ko‘tarishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv muhim o‘rin egallaydi. Buning uchun o‘quvchilarda tayanch kompetensiyalar bilan bir qatorda fanga oid kompetensiyalarni samarali shakllantirish alohida ahamiyatga ega. O‘quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni hosil qilishda ularning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish ham nihoyatda zarur hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hosil bo‘ladigan bilim, ko‘nikma, malakalar hamda tayanch va fanga oid kompetensiyalar sohasidagi bo‘shliqlarni o‘qituvchi o‘z vaqtida aniqlab, o‘quv jarayoniga tuzatishlar kiritishi lozim. Bunda pedagoglar o‘quvchilardagi intellektual potentsialning muntazam rivojlanishi, ularning o‘zaro va o‘qituvchi bilan hamkorlikka kirishishlari, o‘quv faoliyatlariga samarali ta’sir ko‘rsata oladigan, salomatliklariga ziyon yetkazmaydigan pedagogik texnologiyalardan foydalanishlari zarur.

Boshlang‘ich ta’lim jarayoni o‘quvchilarni mantiqiy tafakkur yuritishi, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashining boyishi, o‘z-o‘zini anglash ko‘nikmalarining rivojlanishiga ko‘maklashadi. 7-10 yoshli o‘quvchilar moddiy borliq go‘zalliklarini his eta olishlari, go‘zallik va nafosatni qadrlashlari, undan zavq olishlari, o‘zbek xalqining milliy urf-odatlarini tizimli tarzda o‘zlashtirishlari alohida ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich ta’limning asosini shaxs kamoloti, uning barkamol shakllanib, rivojlanishi haqidagi g‘oyalar belgilaydi. Shu jihatdan taklif etilayotgan qarashlar va g‘oyalar tizimi amaldagi fanli o‘qitishga asoslangan boshlang‘ich ta’limdan integrallashgan, shaxsga yo‘naltirilgan hamda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan boshlang‘ich ta’limning istiqbolliligini ifodalaydi. Jumladan, boshlang‘ich sinf matematika darslarida miqdorlarni o‘rgatish texnologiyalari yordamida o‘quvchilarda kommunikativlik, o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalari hamda bir qator tayanch va fanga oid kompetensiyalar hosil qilinadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga dastlab bugun, erta, keyin, oldin, tun, kunduz, kecha tushunchalari haqida ma’lumot beriladi. Buning uchun o‘qituvchi turli xildagi ko‘rgazmalar, slaydlar, videoroliklar, rasmlardan foydalanishi mumkin. Shuningdek, vaqt o‘lchov birliklariga yil, oy, hafta, sutka, soat, minut, sekund kabilar ham kirishi haqida ularga ma’lumotlar beriladi. Ushbu tushunchalar O‘qish, Ona tili, Atrofimizdagi olam, Odobnoma darslarida mustahkamlanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qiladi. Bunda o‘qituvchi faoliyati muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda ta’limning maqsad va vazifalariga mos o‘quv materiallari, ta’lim texnologiyalari tanlanishi lozim. Shundagina o‘quvchilarda tayanch hamda fanga oid kompetensiyalar samarali shakllanadi. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘zining kasbiy bilimlarini muntazam boyitish, axborot hamda pedagogik texnologiyalar bilan qurollanishini talab qiladi. Bu boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi faoliyatiga, ayniqsa, ko‘proq taalluqlidir. Chunki pedagogik texnologiya mazmunining asosi bo‘lgan ta’lim subyektlarining o‘zaro hamkorligi boshlang‘ich sinflarda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zero, o‘zaro hamkorlikda o‘qishga, ta’lim olishga, shu

yoʻnalishdagi yordamga endigina maktabga kelgan, bu yangi dunyoni endigina kashf etayotgan kichik maktab yoshidagi oʻquvchilar boshqalarga qaraganda koʻproq sezadilar. Shuning uchun mamlakatimizda boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining faoliyatini yangi pedagogik va axborot-informatsion texnologiyalar asosida modernizatsiyalashga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Bu boshlangʻich sinflar uchun yaratilayotgan yangi darsliklar hamda ular asosida tashkil etilayotgan darslarda, oʻqituvchilarning malaka oshirish kurslari mazmuniga pedagogik texnologiyaning oʻrni, ahamiyatidan kelib chiqqan holda kompetensiyalarni shakllantirishga yoʻnaltirilayotgan pedagogik jarayonlarda yaqqol namoyon boʻladi.

Bugungi kunda boshlangʻich taʼlim kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilmoqda. Boshlangʻich taʼlim jarayonida kompetensiyalarni jadal shakllantirish uchun multimediyali vositalardan keng foydalanilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga faol tatbiq etish uchun boshlangʻich sinf oʻqituvchilari bilan davra suhbatlari, konferensiya va yigʻinlardagi chiqishlarida fikr-mulohazalar, munozaralar bayon etilmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan multimediyali darsda taʼlim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv asosida taʼlimiy maqsadlarga erishish kafolatlanadi.

Taniqli faylasuf Konfutsiyning taʼkidlashicha, inson nimani eshitsa unutishi, nimani koʻrsa xotirasida saqlashi, nimani oʻzi qilsa tushunishi haqiqatga yaqin. Shuning uchun ham kompetensiyaviy yondashuv oʻquvchilarning amaliy faoliyat koʻnikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Buning uchun taʼlim jarayonida oʻquvchilarning faol boʻlishni talab etadigan metodlardan foydalanish samarali natija beradi. Ana shunday metodlardan biri oʻyinlar metodidir.

Didaktik oʻyinlar asosan taʼlim jarayonini oʻquvchilarning yosh xususiyatlari va tayyorgarliklariga qarab samarali tashkil qilishga, ularga bilim va maʼlumot berishni yengillashtirishga, taʼlimda koʻrgazmalilikni taʼminlashga qaratilgan boʻlib, oʻquvchilarni oʻquv materiallari bilan ortiqcha band qilib qoʻymaslik imkoniyatini yaratadi. Dastur materiallarini oʻzlashtirishda bir qator qulayliklar tugʻdiradi.

Didaktik oʻyinlar oʻquvchilarning his-tuygʻularini shakllantirishga, ayniqsa ularning sezgi aʼzolari (sezish, koʻrish, tinglash va boshqalar) faoliyatini faollashtirishga yordam beradi. Bola miyasini “mashq” qilishga, tafakkurini teranlashtirishga oʻrgatadi. Uning idroki, zehni, fahm-farosati, xotirasi, irodasi, bilim olish ishtiyoqi va ehtiyoji mustahkamlanadi. Ziyrakligi, ixtiyoriy diqqati, topqirligi, tashabbuskorligi oshib boradi. Oʻquvchining isteʼdodi, ijodiy qobiliyati namoyon boʻla boshlaydi va olgan bilimlarini oʻz faoliyatida, mehnat va oʻyinda sinab koʻrish imkoniyati tugʻiladi. Oʻquvchilarda kompetensiyalarni samarali shakllantirish uchun oʻyinlardan keng foydalanish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Boʻlajak oʻqituvchining loyihalash faoliyati. // Metodik qoʻllanma. – T.: TDPU Rizografi, 2014.
2. Abdullayeva B. Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchisining axborot kompetentligini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan tayyorgarligining mazmuni / Boshlangʻich taʼlimning dolzarb masalalari: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Jizzax, 2019-yil – 6-b.
3. Ганиева, М. А., & Жумаева, Ш. Х. (2018). Формирование методов групповой работы с учащимися общеобразовательных школ. Вопросы науки и образования, (10 (22)), 149-151.
4. Maftuna, G. (2021). Effective ways to Use Triz (The Theory of Inventive Problem Solving) in Elementary School. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 9, 85-88.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI

Baxodirova Moxinur Azamat qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabdagi ta'limning eng asosiy vazifalari, pedagog olimlarning o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatish to'g'risidagi ilmiy mulohazalari, boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muammosiga yondoshuvlar hamda P. Ya. Galperin, L. V. Zankov, J. Piaget nazariyalari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Mantiqiy fikrlash, tadqiqotlar, pedagogika, nazariya, mulohaza, faoliyat, xulosa.

Abstract: This article provides information on the main tasks of school education, scientific opinions of pedagogical scientists on teaching students to think logically, approaches to the problem of developing logical thinking abilities of primary school students, and the theories of P. Ya. Galperin, L. V. Zankov, J. Piaget.

Keywords: Logical thinking, research, pedagogy, theory, reasoning, activity, conclusion.

Аннотация: В статье представлена информация об основных задачах школьного образования, научных взглядах педагогов на обучение учащихся логическому мышлению, подходах к проблеме развития логического мышления у учащихся начальной школы, а также о теориях П. Я. Гальперина, Л. В. Занкова, Ж. Пиаже.

Ключевые слова: Логическое мышление, исследование, педагогика, теория, рассуждение, деятельность, умозаключение.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim inson hayotida muhim rol o'ynaydigan bilim, ko'nikma va qobiliyatlarning shakllanish davridir. Ayniqsa, mantiqiy fikrlashning rivoji bolalarning nafaqat ta'lim olishdagi muvaffaqiyatiga, balki kundalik hayotda muammolarni hal qilish qobiliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy ta'limda bu qobiliyat xalqaro baholash tizimlarida (masalan, PIRLS, TIMSS) ham muhim mezonlardan biri sifatida belgilangan. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni shakllantirish ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ko'plab tadqiqotchilar ta'kidlashadiki, maktabdagi ta'limning eng asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda mantiqiy amallarni bajarish bo'yicha yetarli darajadagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularni turli mantiqiy fikrlash usullariga o'rgatish, mantiqiy bilimlar bilan qurollantirish, olgan bilimlarini o'quv va amaliy faoliyatlarda maqsadli qo'llashga o'rgatishdan iborat.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan mantiqiy bilim va usullarni o'zlashtirish masalasi V.S. Ablova, Y.L. va T.K. Kamolova va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o'rganilgan. Mazkur olimlarning tadqiqotlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishning to'g'ri tashkil qilinishi natijasida bolalar mantiqiy fikrlash bo'yicha ko'nikma va malakalarini (hususdan, sinflarga ajratish, umumlashtirish, o'z xulosalarini yetarli argumentlar bilan asoslash va h.k.) juda ham tez egallaydilar. Shu bilan birga pedagogika nazariyasida bunday ta'lim jarayonini qanday qurish masalasida yagona qarashlar mavjud emas. Bir qator olimlar (V.G. Beylinson, N.N. Pospelov, M.N. Skatkin) mantiqiy usullar fan mazmuniga yashiringan va o'quvchilar fan bo'yicha ta'lim olish jarayonida, berilgan obrazlar asosida to'g'ridan-to'g'ri mantiqiy fikrlashga o'rganadilar deb hisoblashadi. Bu savolga boshqacha yondoshuvda (Yu.I. Vering, N.I. Lifintseva, V.S. Nurgaliyev, V.F. Palamarchuk) o'quv fanlarini o'rganish orqali mantiqiy fikrlashga o'rganishning samaradorligi kam bo'ladi, bunday usul mantiqiy fikrlashning hamma usullarini o'rganish uchun yetarli emas, shuning uchun mantiq ilmiga bag'ishlangan alohida o'quv fanlarini joriy qilish kerak deb hisoblashadi. Yana bir guruh pedagoglar (D.D. Zuyev, V.V. Krayevskiy) o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini konkret o'quv fani mazmuniga kirgan mantiqiy

amallarni tushuntirish orqali rivojlantirish mumkin degan g'oyani ilgari suradilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muammosiga yondashuvlar turlicha bo'lishga qaramay, tadqiqotchilarning asosiy qismi ta'lim jarayonida mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish quyidagilarni o'z ichiga oladi degan umumiy qarashlar mavjud: o'quvchilarda qaralayotgan predmetlarni qiyoslashga, ulardagi o'xshashliklar va farq qiluvchi xususiyatlarini aniqlashga o'rgatish; predmetlarning eng muhim va ikkinchi darajali xususiyatlarini ajratib olishga o'rgatish, o'quvchilarga predmetlarni tarkibiy qismlarga (analiz) bilish maqsadida ajratish, alohida tashkil etuvchi qismlarni yaxlit predmet sifatida birlashtirish (sintez) hamda bu jarayonda qismlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga o'rgatish; o'quvchilarga kuzatish va mavjud faktlar asosida to'g'ri xulosa chiqarish, bu xulosalarni tekshirish, ishonarli tarzda isbotlash, yolg'on mulohazalarni inkor qilishga o'rgatish; o'quvchilarning o'z fikr-mulohazalarini ma'lum bir tartib va ketma-ketlikda, asoslangan holda, bir-birini inkor qilmaydigan mulohazalar yordamida bayon qilishlarini nazorat qilish. Shunday qilib, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bevosita ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'ladi. Quyida boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish xususida ba'zi olimlarning nazariy asoslaridan namunalar keltirib o'taman.

P. Ya. Galperinning faoliyat turlarini bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi: Bu nazariyaga ko'ra, har qanday yangi ko'nikma va bilimni o'quvchi avval material modelida (masalan, predmetlar bilan ishlashda), keyin esa ichki nutq shaklida (tashqi nutq orqali o'zini-o'zi yo'naltirish), va nihoyat aqliy harakatlar shaklida (ichki, xotirada amalga oshiriladigan harakatlar) o'zlashtiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga mantiqiy masalalarni yechishda bu usulni qo'llash mantiqiy jarayonni sezishga va uning har bir bosqichini anglashga yordam beradi.

L. V. Zankovning o'qitishning rivojlanish nazariyasi: Zankovning ta'kidlashicha, o'qitish o'quvchilarning rivojlanishiga qaratilgan bo'lishi kerak va bu rivojlanish o'qitishning yuqori darajasi, bilimning tez sur'atda rivojlanishi, qiyinchilik darajasini doimiy oshirib borish orqali amalga oshiriladi. Bu nazariya o'quvchilarda qiyin vazifalarni yechishga undash va ularni ijodiy fikrlashga undashni nazarda tutadi.

J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi: Piagetning nazariyasiga ko'ra, bolaning mantiqiy fikrlash qobiliyati sensor-motor, oldingi operatsiyalar, konkret operatsiyalar va formal operatsiyalar bosqichlarida rivojlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari konkret operatsiyalar bosqichida bo'lib, ular konkret narsalarga asoslanib mantiqiy mulohazalar yuritishni o'rganadilar. Shuning uchun, ularga mantiqiy vazifalarni yechishda ko'rgazmali qurollardan va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish muhim.

Ushbu nazariyalar asosida, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun ularga ko'rgazmali qurollar va amaliy mashg'ulotlar bilan ishlatish, qiyinchilik darajasi asta-sekin oshib boradigan vazifalarni taqdim etish va o'quvchilarni o'z harakatlarini tahlil qilishga o'rgatish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismoilov. B: "Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar", 2021y.
2. Mavlonova R, Vohidova N, Rahmonqulova N: "Pedagogika nazariyasi va tarixi",- T.: Fan va texnologiya n, 2010y.
3. X. Ibragimov, Sh. Abdullayeva: "Pedagogika nazariyasi",-T.: 2008y.

TALABALARDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

p.f.f.d(PhD) O.R.Ortikov
Buxoro davlat universiteti pedagogika kefedrasi
dostenti.

Annotatsiya: Mazkur maqolada talaba yoshlarning mafkuraviy immunitetini rivojlantirishda ma'naviy-ma'rifiy faoliyatning o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida mafkuraviy immunitet tushunchasining mazmun-mohiyati ochib berilib, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, pedagogik va ma'naviy omillar yoritilgan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlar orqali talabalarda tanqidiy fikrlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat, fuqarolik mas'uliyati hamda yot va buzg'unchi g'oyalarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada globallashuv va axborotlashuv sharoitida talaba yoshlarning mafkuraviy barqarorligini ta'minlashda ma'naviy-ma'rifiy faoliyatning mazmuniy yo'nalishlari, samarali shakl va metodlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviy-ma'rifiy faoliyat, mafkuraviy immunitet, talaba yoshlar, oliy ta'lim muassasalari, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, tanqidiy fikrlash, fuqarolik mas'uliyati, mafkuraviy barqarorlik, axborot madaniyati, yot g'oyalarga qarshi immunitet.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется роль и значение духовно-просветительской деятельности в развитии идеологического иммунитета студенческой молодежи. В ходе исследования раскрывается сущность понятия «идеологический иммунитет», а также освещаются социальные, педагогические и духовные факторы, влияющие на процесс его формирования. Особое внимание уделяется формированию у студентов критического мышления, приверженности национальным и общечеловеческим ценностям, гражданской ответственности и осознанного отношения к чуждым и деструктивным идеям посредством организации духовно-просветительской работы в высших учебных заведениях. В статье обоснованы содержательные направления, эффективные формы и методы духовно-просветительской деятельности, направленные на обеспечение идеологической устойчивости студенческой молодежи в условиях глобализации и информатизации.

Ключевые слова: духовно-просветительская деятельность, идеологический иммунитет, студенческая молодежь, высшие учебные заведения, национальные и общечеловеческие ценности, критическое мышление, гражданская ответственность, идеологическая устойчивость, информационная культура, иммунитет к чуждым идеям.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the role and significance of spiritual and educational activities in developing ideological immunity among university students. The study reveals the essence of the concept of ideological immunity and highlights the social, pedagogical, and spiritual factors influencing its formation. Special attention is paid to fostering students' critical thinking, commitment to national and universal values, civic responsibility, and a conscious attitude toward alien and destructive ideas through the organization of spiritual and educational activities in higher education institutions. The article substantiates the content areas, effective forms, and methods of spiritual and educational activities aimed at ensuring ideological stability of students in the context of globalization and the information society.

Keywords: spiritual and educational activities, ideological immunity, university students, higher education institutions, national and universal values, critical thinking, civic responsibility, ideological stability, information culture, resistance to alien ideas.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari jadallashgan sharoitda talaba yoshlar

ongiga turli xil g'oyaviy, mafkuraviy va axborot ta'sirlari kuchayib borayotgani kuzatilmoqda. Ayniqsa, raqamli axborot makonida tarqalayotgan yot, buzg'unchi va manipulyativ g'oyalar talabalarning dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi va ma'naviy pozitsiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, talabalarda mafkuraviy immunitetni rivojlantirish bugungi kunda oliy ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Zamonaviy ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida mazkur muammoni samarali hal etish an'anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmasdan, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda integrativ ta'lim modellaridan oqilona va tizimli foydalanishni taqozo etadi. Chunki mafkuraviy immunitet talabaning faqatgina ma'lum bilimlarga ega bo'lishi bilangina emas, balki uning tanqidiy fikrlay olishi, axborotni tahlil qilish va baholash ko'nikmalariga egaligi, shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan barqaror hayotiy pozitsiyani shakllantirishi bilan chambarchas bog'liqdir.

Mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish jarayonida bir qator metodologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, tizimli yondashuv mazkur jarayonni uzviy, bosqichma-bosqich va o'zaro bog'liq komponentlar asosida tashkil etishni ta'minlaydi. Kognitiv yondashuv talabalarning mafkuraviy bilimlarini chuqurlashtirish, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni ongli anglash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Aksiologik (qadriyatli) yondashuv esa talabalarda milliy g'urur, vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyati hamda umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat tuyg'ularini mustahkamlashga yo'naltiriladi.

Shuningdek, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv orqali talabalarni ijtimoiy-ma'naviy faoliyatga faol jalb etish, ularning amaliy tajribasini boyitish hamda mafkuraviy barqarorligini real hayotiy vaziyatlarda namoyon etish imkoniyati yaratiladi. Integrativ yondashuv esa ta'lim, tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazmunini uyg'unlashtirish, fanlararo aloqadorlikni kuchaytirish hamda talabalarda yaxlit mafkuraviy dunyoqarashni shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Demak, globallashtirish sharoitida talabalarda mafkuraviy immunitetni rivojlantirish zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni talab etadi. Ushbu jarayonning samaradorligi esa oliy ta'lim muassasalarida olib boriladigan maqsadli, tizimli va uzluksiz pedagogik faoliyat bilan bevosita bog'liqdir.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida tizimli yondashuv tadbirlarni rejalashtirish, tashkil etish, amalga oshirish va natijalarini baholashda yaxlit va uzviy tizimni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvda maqsad, mazmun, shakl, metod, vositalar hamda kutilayotgan natijalar o'zaro chambarchas bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Natijada, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tasodifiy yoki epizodik xarakter kasb etmay, balki uzluksiz va bosqichma-bosqich rivojlanadigan pedagogik jarayonga aylanadi.

Tizimli yondashuv asosida tashkil etilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlar talabalarda mafkuraviy immunitetni izchil rivojlantirish imkonini yaratadi. Bunda dastlabki bosqichda talabalarning mavjud bilim, qarash va munosabatlari aniqlanadi, keyingi bosqichlarda esa ularni boyitish, mustahkamlash va amaliy faoliyatda namoyon etish ko'zda tutiladi. Ayniqsa, "G'oyalar yarat", "O'z-o'zini tahlil qilish", "Muammolar ustida ishlash" kabi innovatsion pedagogik texnologiyalar tizimli yondashuv asosida qo'llanilganda, talabalarning mustaqil fikrlashi, refleksiv tahlil qilish qobiliyati hamda muammoli vaziyatlarga nisbatan ongli munosabati sezilarli darajada rivojlanadi. Ushbu texnologiyalar talabalarning ichki faolligini kuchaytirib, ularni mafkuraviy jarayonlarning faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Kognitiv yondashuv talabalarning bilish jarayonlari — fikrlash, xotira, diqqat, idrok, tahlil va sintez qilish, qaror qabul qilish kabi psixologik mexanizmlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, mafkuraviy immunitetning ongli va barqaror shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu yondashuv doirasida talabalarga axborotni tanlab qabul qilish, uni mantiqiy va tanqidiy tahlil qilish, turli g'oyalar o'rtasidagi farqlarni anglash hamda manipulyativ ta'sirlarni aniqlash ko'nikmalari shakllantiriladi.

Kognitiv yondashuv asosida tashkil etilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlar talabalarda axborot madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, globallashuv sharoitida ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan turli mafkuraviy tahdidlarga nisbatan ongli va tanqidiy munosabat bildirish qobiliyati rivojlanadi. Natijada, talaba passiv axborot iste'molchisi emas, balki g'oyaviy jarayonlarning faol va mas'uliyatli sub'ekti sifatida shakllanadi.

Talabalarda mafkuraviy immunitetni rivojlantirish jarayonida qadriyatli (aksiologik) yondashuv muhim pedagogik va metodologik asos hisoblanadi. Mazkur yondashuv shaxsning ichki e'tiqodi, axloqiy mezonlari va hayotiy pozitsiyasini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, mafkuraviy barqarorlikning mustahkam poydevorini yaratadi. Ushbu yondashuv orqali talabalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat, vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy faollik hamda ma'naviy barkamollik kabi muhim sifatlar rivojlantiriladi.

Qadriyatli yondashuv asosida tashkil etiladigan innovatsion ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar — milliy bayramlar, tarixiy sanalarga bag'ishlangan uchrashuvlar, madaniy-ma'rifiy forumlar, adabiy kechalar, teatr va sahna ko'rinishlari — talabalarning tarixiy xotirasini mustahkamlashga, milliy o'zlikni anglashiga hamda yot g'oyalarga nisbatan ma'naviy qarshilikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijada, talabalarning mafkuraviy immuniteti qadriyatlarga asoslangan barqaror tizim sifatida shakllanadi.

Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv talabalarning bevosita ishtirokiga, amaliy faoliyatga jalb etilishiga asoslangan bo'lib, mafkuraviy immunitetni real hayotiy vaziyatlar orqali rivojlantirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv doirasida loyihaviy ta'lim, case-study, treninglar, debatlar, bahs-munozaralar, ijtimoiy tashabbuslar va volontyorlik faoliyati kabi shakllardan foydalanish talabalarning mustaqil fikrlashi, mas'uliyat hissi va ijtimoiy faolligini oshiradi.

Integrativ yondashuv esa ma'naviy-ma'rifiy ishlarni turli fanlar, pedagogik texnologiyalar, axborot resurslari va hayotiy tajribalar bilan uyg'unlashtirish orqali mazkur jarayonning samaradorligini yanada oshiradi. Fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan tadbirlar talabalarning dunyoqarashini kengaytirib, ularda jamiytdagi murakkab mafkuraviy jarayonlarni yaxlit holda anglash ko'nikmasini shakllantiradi. Natijada, talabalar zamonaviy ijtimoiy hayot talablariga mos, ma'naviy yetuk, mafkuraviy jihatdan barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda mafkuraviy immunitetni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlardan kompleks va tizimli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Tizimli, kognitiv, aksiologik, faoliyatga yo'naltirilgan va integrativ yondashuvlarning uyg'unligi talabalarda g'oyaviy barqarorlik, tanqidiy fikrlash va ma'naviy mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va jamiyatda mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni // Xalq so'zi, 2020-yil 24-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" O'RQ-406-sonli Qonuni, 14.09.2016-yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3907-sonli qarori. // Xalq so'zi, 2018-yil 15-avgust

-
-
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2021. - 278b.
 5. O'zbek tilining izohli lug'ati. Ikkinchi jild (O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent: –2020 y, – 202 b.
 6. Ortiqov O. R. Globallashuv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda mafkuraviy immunitetni rivojlantirish omillari //Ssientifis progress. – 2021. – t. 1. – №. 5. – C. 160-165.
 7. Ortiqov O.R. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida talabalarda mafkuraviy imunitetni rivojlantirish pedagogik muammo sifatida //- Buxoro, 2022. MS – B.66-69

MUNDARIJA

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA 5E MODEL ASOSIDA O‘QUVCHILARDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI INTEGRATIV RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI VA XORIJIY TA‘LIM AMALIYOTLARI TAHLILI <i>Ma‘murov Bahodir Baxshullayevich</i>	3
MASOFAVIY TA‘LIM TEXNOLOGIYALARINING OLIY TA‘LIM TIZIMIDAGI QO‘LLANILISHI VA SAMARADORLIGI <i>Muqimov Zarip Majlisovich</i>	5
YANGI AVLOD DARSLIKLARI VA 5E MODEL UYG‘UNLIGIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING TANQIDIY VA KOMMUNIKATIV TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK MEKANIZMLARI <i>Bafayev M.M.</i> ,.....	7
YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KREATIV VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH <i>Akramova Gulbahor Renatovna</i>	9
1- SHO‘BA. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI	
3-SINF ONA TILI FAN TO‘GARAKLARINI TASHKIL ETISHDA YANGI AVLOD DARSLIKLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI <i>Asatova Barfiya Faxridinovna</i>	13
GEOMETRIK MATERIALLARNI O‘RGATISH METODDIKASI <i>Berdiyeva Marhabo Qo‘zimurodovna</i>	16
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA IJODKORLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH <i>Egamberdiyeva Yulduz Urinboyevna, Qo‘chqorova Nazokatxon Dilmurodjon qizi</i>	17
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA XORIJ TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH <i>Usmonova Oydin Sherali qizi</i> . 19	
BOSHLANG‘ICH SINIF TARBIYA DARSLARIDA IJODIY QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISHNING MUQOBIL YECHIMLARI <i>Idiyeva Gulchehra Izomovna</i>	22
BOSHLANG‘ICH SINIF DARSLIKLARIDA LOYIHALASHGA DOIR TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI <i>Haydarqulova Mahliyo Zafarovna, Yuldasheva Dilnoza Bobojonovna</i>	26
“OILA PEDAGOGIKASI” FANI ASOSIDA TALABALARDA OILAVIY QADRIYATLARGA IJOBIY MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Hamdamova Sitara Rustam qizi</i> 29	
ZAMONAVIY TA‘LIM TIZIMIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARGA TABIIY FANLARNI O‘QITISHNING PEDAGOGIK AFZALLIKLARI <i>Erkinov Ramziddin Tulqin o‘g‘li</i>	32
BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA TA‘LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI	

OSHIRISH MEXANIZMLARI <i>S.B. Abdullayeva</i>	35
CHET TILINI O'QITISHDA O'RGANUVCHILARNING GAPIRISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA DUCH KELADIGAN AYRIM MUAMMOLAR <i>Abdurahmonova Mahfuza Olimovna</i>	38
ANTROPOSENTRIK-PARADIGMATIK ASOSDA NUTQIY AKTLAR TIZIMINI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV VA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH <i>Akramova Surayyo Renatovna</i>	42
BO'LAJAK KURASH MURABBIYI KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI <i>Aslonov Nasillo Sharifovich</i>	43
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL O'QISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI <i>D.N.Xayrullayeva, Sultonova Sevinch Doston qizi</i>	45
MASOFAVIY TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISH <i>Kasimov Firdavs Fayzullo o'g'li</i>	47
MOBIL ILOVALAR ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI <i>Jo'rayev Akmal Razzoqovich, Saidova Muhayyo Farhod qizi</i>	49
NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNING O'RNI VA METODLARI <i>Murodova Maqsuda Maxsudovna</i>	51
MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALARDA O'Z- O'ZINI BOSHQARISH KO'NIKMASINI KOGNITIV JARAYONLAR RIVOJLANISHI BILAN BOG'LIQLIGI <i>To'yurodova Dilnoza Dilmurodovna</i>	54
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA O'ZBEK BOLALAR O'YIN FOLKLORINING AHAMIYATI <i>Safarova Nigora Oxunjonovna, O'ktamova Sabina Azizjon qizi</i>	57
ARIFMETIK MASALALARNI YECHISHGA O'RGATISHDA O'QUVCHILARNING IJODKORLIGINI TA'MINLASH <i>M. M. Qosimova, G. Burxonova</i>	60
XALQ OG'ZAKI IJODINI INTERAKTIV METODLAR ORQALI O'RGATISHNING BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NUTQNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI <i>Nematova Malika Hikmatovna</i>	63
TEKNOLOGIYA TA'LIMI VOSITALARI ORQALI FANLARARO INTEGRATSIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI <i>Jo'rayeva Dilnoz Raxmidinovna</i>	66
XALQ O'YINLARI – YANGI AVLOD BOSHLANG'ICH TA'LIMIDA KREATIV VA KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VOSITASI <i>O'ktamova Sabina Azizjon qizi</i>	68
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MASALALARNI TENGLAMALAR YORDAMIDA YECHISHGA O'RGATISH <i>Qosimov Fayzullo Muhammedovich, Baxshullayeva Nafosat Rauf qizi</i>	69

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA MUSTAQIL ISHLASH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH Saidova Gavhar Ergashovna, Sayidova Muxabbat Kenja Qizi	71
O'QUVCHILAR KREATIV FIKRLASH QOBILIYATLARINI O'STIRISHDA TA'LIM METODLARINING ROLI M. M. Qosimova, M. Otaboyeva.....	73
SUITSIDAL XULQNING SHAKLLANISHINING SABABLARI VA PSIXOSOSIAL DETERMINANTLARI (O'SPIRINLAR MISOLIDA) Odiljon Sadullayev.....	76
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIYA FANINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O'QITISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA Saidova Gavhar Ergashovna	78
INKLYUZIV TA'LIMDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI Vosiyeva Shaxnoza Islamovna	80
JISMONIY TARBIYA FANINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH SAMARADORLIGI Shakirov Akmal Isayevich.....	82
RAQAMLI SAVODXONLIK VA KIBERIJTIMOIYLASHUV: ZAMONAVIY TA'LIMDA XAVFSIZ RAQAMLI FUQAROLIKNI SHAKLLANTIRISH OMILLAR Axmedov B.....	84
O'QUVCHILARINING KRITIK FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA XALQ OG'ZAKI IJODI NAMUNALARINING AHAMIYATI Adizova Nigora Baxtiyorovna, Asadova Aziza Ikrom qizi	85
CHET TILINI O'QITISHDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING ASOSIY JIHATLARI Baxronova Zulfiya Ravshanovna.....	87
TALABALARNING KREATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA O'YINLI TA'LIM YONDASHUVLARI Musayeva Nafisa Azimjonovna	89
O'QUVCHILARGA ZAMONAVIY DASTURLASH TILLARINI O'QITISH METODIKASI Muxammadiyeva Madinabonu Maxmud qizi.....	91
PROFILAKTIKA INSPEKTORLARIDA BOSHQARUV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK SHARTLARI Raxima Berdiyeva	93
TALABALARDA KORRUPTSIYAVIY HOLATLARGA NISBATAN AXLOQIY QARSHILIKNING PSIXOLOGIK ASOSLARI Mansurjon Xamidov	94
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH Axmedova Marjona Turayevna.....	96
INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA KAHOT PLATFORMASIDAN SAMARALI FOYDALANISH Zaripov Nozimbek Nayimovich, Bafoyeva Feruza Baxodir qizi.....	98
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA KATTA YOSHLI BOLALARDA TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING MAVJUD HOLATI Teshayeva Sarvinov Jamshidovna	102
ALOHIDA SHAROITIDAGI MAHKUM SHAXSI PSIXOLOGIK	

INQIROZLARINING DINAMIK TAHLILI	<i>Turdiyev Zafar</i>	103
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH UCHUN GAMIFIKATSIYA ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH	<i>Ubaydullayeva Sharofat G'ulom qizi</i>	105
MUAMMOLI XULQLI YOSHLAR IJTIMOIYLASHUVINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	<i>Zilola Zaripova</i>	108
ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ТРУДНОСТЯМИ ОБУЧЕНИЯ	<i>Рузиева Майрам Амриловна</i>	109
XALQ OG'ZAKI IJODI AN'ANALARINING BOLALAR ADABIYOTIDAGI DAVOMIYLIGI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI	<i>Safarova Nigora Oxunjonovna, Sayfilloyeva Jasmina Jahongirovna</i>	111
ПУТИ ОБУЧЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЕ СТУДЕНТОВ	<i>Ниязов Муриод Хаятович</i>	112
BOLALARDA ERKIN FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH	<i>To'yeva Zulfiya Nozimovna</i>	114
MASOFAVIY TA'LIM - TALABALARNI ILMIY TADQIQOT ISHLARIGA YO'NALTIRISHNING SAMARALI SHAKLI SIFATIDA	<i>Boybekova Farog'at</i>	116
BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING KREATIVLIK VA METODIK MAHORATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI	<i>Fazlidjanova Nilufar Xikmatdjanovna</i>	117
MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA UZVIYLIKNI TA'MINLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	<i>Tilavova Matlab Muhammedovna, Jo'rayeva Umida Axtamovna</i>	120
THE ROLE OF IMAM AL-BUKHARI'S TEACHINGS IN THE DEVELOPMENT OF MEDIEVAL ORIENTAL PEDAGOGICAL THOUGHT	<i>Xaitov Azizbek Azamatovich</i>	122
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT INTEGRATSIYASI ORQALI BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISH YO'LLARI	<i>Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi, Shonazarova Mubinoxon Alisher qizi</i>	124
O'QUVCHI FIKRINI O'STIRISHDA TOPSHIRIQLARNING O'RNI	<i>Abdiyeva Dilaferuz</i>	126
RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA OLIS MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMI	<i>Muxamedova Sharofatjon Muxammadaliyeva</i>	128
INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH (TARBIYA FANI HISOBIDA)	<i>Raximova Zaxro Abdulatipjon qizi</i>	133
SOTSIOLINGVISTIK KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	<i>Nadirxanova Nozima Alisherovna</i>	134
SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK MEROSIDAN FOYDALANIB BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING TARIXIY		

TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH <u>Kasimova Odina Alimjonovna, Qahhorova Xilola Davron</u>	139
TA'LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA AHAMIYATI <u>Ilxomov Xurshid Ilxomovich</u>	140
BOSHLANG'ICH TA'LIM PROFESSOR-O'QITUVCHILARINING KASBIY RIVOJLANISHIDA INTEGRATIV O'QUV REJALASHTIRISH VA DIDAKTIK TA'MINOTNING ROLI <u>Xashimova Aziza Alisherovna</u>	143
BOSHLANG'ICH SINFDAGI INGLIZ TILI DARSLARINI TASHKIL QILISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH <u>Saydazimova Durдона Xabibullayevna, Yaxyaxonova Muazzamxon Abrorxon qizi</u> ,	146
TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI <u>To'yeva Zulfiya Nozimovna</u>	148
2- SHO'BA. BOSHLANG'ICH TA'LIM DARSLIKLARIDA 4 K VA 5 E	
MODELLARINI TATBIQ ETISH IMKONIYATLARI	
БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ЯНГИ АВЛОД ДАРСЛИКЛАРИНИ 4К МОДЕЛИ АСОСИДА ЯРАТИШ БОРАСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР <u>Азимов Юнус Юсупович</u>	151
"4K" MODEL ORQALI O'QUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI <u>Saidova Mohinur Jonpo'latovna, Abdiqodirova Aziza Shukurboy qizi</u>	152
ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA 5E MODELNING O'RNI VA XORIJIY TAJRIBALAR <u>M. H. Hakimova, D. O. G'iyosova</u>	157
BOSHLANG'ICH SINFGA O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL MATN TAHLILI KO'NIKMAALARINI SHAKLLANTIRISH <u>Nabiyeva Nigora Normuhammad qizi</u>	159
ZAMONAVIY DARSLIK VA O'QITUVCHI FAOLIYATI <u>Omonova Dildora Nekmurod qizi</u>	161
BOSHLANG'ICH SINFGA O'QUVCHILARIGA LUG'ATINI FAOLLASHTIRISH USULLARI <u>Safarov Firuz Sulaymonovich, Vahobova Xurshida</u>	164
BOSHLANG'ICH SINFGA O'QUVCHILARIDA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARI ORQALI KREATIV FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISH <u>Muqimova Gulruh Ilyos qizi</u>	167
TABIIY FANLAR VA UNI O'QITISH METODIKASIDA 5E MODELIDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK MAZMUNI VA ZARURIYATI <u>Shoyeva Yulduz Amin qizi</u>	168
BOSHLANG'ICH SINFGA O'QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA TEXNOLOGIYA DARSLARIDA TABIIY MATERIAL BILAN ISHLASHNING MAZMUNI <u>Tursunova Nozima Ilxomovna</u>	170
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA 5E MODEL ASOSIDA DARS TASHKIL ETISHNING SAMARALI YO'LLARI <u>Ostonova Madina Furqat qizi</u>	171
BOSHLANG'ICH SINFGA MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA 5 E MODELIDAN FOYDALANISHNING METODLARI VA VOSITALARI <u>Mansurova Umida Mansur qizi</u>	173

O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INTEGRATIVE YONDASHUV ASOSIDA DARSLARNI TASHKIL ETISH.	<i>Baxronova Shaxnoza Rustamovna</i>	175
BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARIDA KREATIV YOZMA NUTQ KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.	<i>Rajabova Zebiniso Anvarovna</i>	177
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA 4K MODEL ASOSIDA XXI ASR KO‘NIKMALARI VA HAYOTIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI.	<i>Azimova Umida Latipovna</i>	178
DARSLIK – O‘QUVCHI IJODIY FAOLIYATINI OSHIRIVCHI VOSITA	<i>Fayzullo Qosimov</i>	182
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA MAVHUM TUSHUNCHALARNI OBRAZ YORDAMIDA TUSHUNTIRISH USULLARI.	<i>Safarov Firuz Sulaymonovich, Salimova Sevinch Halim qizi</i>	184
O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLIKLARIDAGI TOPISHMOQLAR – O‘QUVCHILARNING OG‘ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA.	<i>Asadova Aziza Ikrom qizi</i>	188
“KREATIV YONDASHUV VA 5E MODEL INTEGRATSIYASI ORQALI O‘QUVCHILARDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH”	<i>Qandimova Nasiba</i>	189
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING FAZOVIIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHDA 4K YONDASHUVINING O‘RNI VA AHAMIYATI	<i>Kasimov Fayzullo Muxammadovich, Qurbonova Adiba Nuriddinovna</i>	192
YANGI AVLOD DARSLIKLARI YARATISHDA IJODIY IZLANUVCHANLIK VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.	<i>Rahmatova Barnogul Karimjonovna</i>	194
4K MODEL ASOSIDA MATN USTIDA ISHLASH JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING METODIK YO‘LLARI.	<i>Muxiddinova Shaxribonu Umidjonovna</i>	196
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI: 5E MODEL, YANGI AVLOD DARSLIKLARI VA XORIJIY TAJRIBALAR.	<i>Sharipova Lobarxon Abubakirovna</i>	198
BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLIKLARIDA NUTQNI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN MASHQLAR TAHLILI.	<i>Sharofova Nilufar Ilhom qizi</i>	200
TEXNOLOGIYA TA‘LIMI DARSLARIDA 5E MODELIDAN FOYDALANISH METODIKASI.	<i>M. Dj. Xaydarova, B. G. Anvarovna</i>	205
BOSHLANG‘ICH SINF TABIIY FANLAR DARSLIKLARI TAHLILI	<i>Usmonova Zulfiya Ilxomovna, Ilxomjonova Sarvinoz O‘tkir qizi</i>	206
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MATN USTIDA ISHLASHDA 4K MODELINING DIDAKTIK AHAMIYATI.	<i>Safarova Nigora Oxunjonovna, Muxiddinova Shaxribonu Umidjonovna</i>	209
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ		

ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ <i>Рузиева Майрам Амриловна</i>	211
BOSHLANG‘ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA BOLALAR ADABIYOTI NAMUNALARI ASOSIDA O‘QUVCHILAR NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVASION METODLARI <i>Safarova Nigora Oxunjonovna, Durmatova Oygul Orifjonovna</i>	214
СОВРЕМЕННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ДИЗАЙНЕРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ <i>Муродова Нафиса Санъатжоновна</i>	215
ПОНИМАНИЕ КАТЕГОРИИ ВРЕМЕНИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ <i>Ниязова Хилола Хаят кизи</i>	217
BOSHLANG‘ICH SINFI ONA TILI DARSLIGINI “5E” TA‘LIM MODELI ASOSIDA TAYYORLASHNING METODIK ASOSLARI <i>Yusufzoda Shabnami Yunus</i>	219
4K TA‘LIM TEXNOLOGIYALARI TUSHUNCHASI VA MAZMUNI <i>Xalilova Xurshida Teshayevna, Yaxshilikova Durdona Sobir qizi</i>	223
3- SHO‘BA: ZAMONAVIY AXBOROTLASHGAN TA‘LIMDA INNOVATSION FAOLIYAT MAZMUNINI TASHKIL ETISHNING DOLZARB MASALALARI	
ZAMONAVIY TA‘LIM TALABLARIGA MUVOFIQ BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY TAYYORGARLIGINI INSTITUTIONAL YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH USULLARI <i>Ibragimova Shaxnoza Tulqinovna</i>	225
YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA O‘QUVCHILARDA KREATIVLIK VA TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI <i>Rustamova Aziza Sharofboevna</i>	227
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA (4-SINF KESIMIDA) GEOMETRIK MASALALARNI YECHISHDA TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI <i>Latipova Orzigul Yusufovna, Hakimova Mehriniso Homitovna</i>	229
O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL QILISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH <i>Adizova Nodira Baxtiyorovna, Baxronova Shaxnoza Rustamovna</i>	231
MEDIA-AXBOROT MAKONIDA O‘SMIR SHAXSINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI <i>Allakov Ilhom</i>	233
BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI INNOVATSION PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH <i>Abdullayeva Sitara Alisherovna</i>	235
BOSHLANG‘ICH SINFI MATEMATIKA TA‘LIMIDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH <i>Saidova Gavhar Ergashovna, Bekimbetova Nilufar Zokir qizi</i>	237
RAQAMLI PEDAGOGIK MUHITDA VIZUAL MODELLASHTIRISH ASOSIDA O‘QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Asrorova Saodat Abdullo qizi</i>	239

O‘QISH JARAYONIDA MULTIMODAL VOSITALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK AFZALLIKLARI <u>Akramova S.R., Barakayeva Sh.F.</u> ,.....	242
BOSHLANG‘ICH TA‘LIM MATEMATIKA FANIDA MUAMMOLI TA‘LIM <u>Hakimova Mehriniso Homidovna, Berdiyeva Marhabo Qo‘zimurodovna</u>	243
MOBIL O‘YINLARNING INGLIZ TILI O‘RGANISH JARAYONIDAGI O‘RNI <u>Amonov Sunatillo</u>	245
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI <u>D.Nuritdinova, N.Ikromova</u>	249
DEVELOPING CRITERIA AND RUBRICS FOR ASSESSING COHERENT THINKING IN ENGLISH <u>Rajabov Eldor Erkinovich</u>	251
FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA O‘QUV QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASHNI O‘STIRISH <u>Akramova Surayyo Renatovna., Homitova Mexrangiz Rizo qizi.</u> ,	253
IJTIMOIIY INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI BOLALARDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH <u>Ibragimova Shaxnozabonu Ismoilovna</u>	255
BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING SAMARALI USULLARI <u>Iskandarova Shahribonu</u>	256
TARBIYA DARSLARI ORQALI BIRINCHI SINIF O‘QUVCHILARINI MAKATABGA SAMARALI MOSLASHTIRISH YO‘LLARI <u>Jo‘rayeva Nazokat Farhodovna</u>	258
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KREATIV FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISHDA DIDAKTIK O‘YINLARNING AHAMIYATI <u>Adizova Nigora Baxtiyorovna, Itolmasova Dildora Erkinovna</u>	260
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA NUTQIY KOMPETENSIYANI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARBLIGI HAMDA IJTIMOIIY, PEDAGOGIK JIHATLARI <u>Karimova Kamola Komil qizi</u> ,.....	262
BOSHLANG‘ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHNING SAMARADORLIGI <u>Latipova Orzigul Yusufovna</u>	264
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KONSTITUTSIYAVIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH <u>Abdullayeva Feruza Nurillayevna, Bekmurodova Asaxon Baxodir qizi</u>	266
“TILNING IFODAVIY IMKONIYATLARINI OSHIRISHDA LINGVOSTILISTIK VOSITALARNING ROLI” <u>Zaripova Sohiba Orif qizi</u>	268
UMUMTA‘LIM MUASSASALARIDA KREATIV YONDASHUV ASOSIDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH <u>Shokirova Madinabonu Shomurod qizi</u>	269
ILMIY-OMMABOP ASARLARNI IZOHLI O‘QISH USULIDA	

O'RGATISH ORQALI O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISH <u>Ostonova Madina Furqat qizi, Ro'ziqul Xoliqulovich Jumayev</u>	272
BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA DARSALARIDA INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA DARS LARNI TASHKIL ETISH METODIKASI <u>Tilavova Matlab Muhammedovna</u>	274
INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA DARS LARINI TASHKIL ETISH METODIKASI <u>Tilavova Matlab Muhammedovna, Salimova Xurshida Yunus qizi</u>	277
"BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA DARS LARIDA KASB-HUNAR KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI" <u>Jo'rayeva Dilnoz Raxmidinovna, Fazliddinova Nilufar G'olib qizi</u>	279
QUDDUS MUHAMMADIY IJODIDA FOLKLORIZMLARNING NAMOYON BO'LISHI <u>N.O'Xudoyberdiyeva</u>	281
"TEXNOLOGIYA DARS LARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ORQALI FANLARARO INTEGRATSIYANI AMALGA OSHIRISH" <u>Jo'rayeva Dilnoz Raxmidinovna, Nutfullayeva Umida Faxritdin qizi</u>	283
BOLALAR ADABIYOTIDA FOLKLOR OBRAZ LARI VA MOTIV LARI: BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA QO'LLASH IMKONIYAT LARI <u>Sayfilloyeva Jasmina</u>	285
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MIQDOR LAR USTIDA ARIFMETIK AMALLAR BAJARISHGA O'RGATISH METODIKASINING UMUMIY MASALALARI <u>M.M.Qosimova, S.E.Ikromova</u>	287
AKADEMIK LITSEYLARDA ONA TILI FANINI O'QITISHNING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI RESURSLARNI ISHLAB CHIQISH <u>Jo'rayeva Mohigul Baxtiyor qizi</u>	290
POSHSHOXO'JA IBN ABDOVAHOBXO'JA ASAR LARIDAGI PEDAGOGIK QARASH LARI <u>Muzaffarova Farida Muxtor qizi</u>	293
YANGI O'ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA'LIM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL USULLARDAN VA INNOVATSION TEXNOLOGIYADAN FOYDALANISH IMKONIYAT LARI <u>N.T.Tosheva, M.T. Baqoyeva</u>	294
MATEMATIKA DARS LARIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARIGA MANTIQUIY MASALALAR YECHISHNI O'RGATISH <u>Saidova Gavhar Ergashovna, Narziyeva Shaxnoz Furqatovna</u>	297
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QITUVCHILARNING MATN YARATISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR <u>Nodira Bafoyevna Xaitova</u>	299
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOS LARI <u>Saidova Gavhar Ergashovna, Itolmasova Oygul Sabritdinovna</u>	302
TALABALARDA AXBOROT TA'SIR LARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYAT LARI <u>Ramazonov Jahongir Djalolovich</u>	304
TALABALARINING MUSTAQIL TA'LIMIDA KOMMUNIKATIV FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYAT LARI <u>Nurmurodova Munisa</u>	

Azamat qizi.....	306
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA DARSLARINING O'RNI <i>Mahmudova Shahlo Maqsudovna</i>	309
PEDAGOGNING KREATIVLIGI, INNOVATSION HAMDA INTEGRATSION YONDASHUVLARI BOLALAR IJODIY RIVOJLANISHINING ZARUR SHARTI <i>N.T.Tosheva, R.A. Xudoyqulova</i>	310
JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INNOVATSION YONDASHUVLARNI JORIY ETISH <i>Jo'rayeva Zarifa Oltinboy qizi</i>	312
XALQ OG'ZAKI IJODI VA FOLKLOR TURLARINING TA'LIMDAGI O'RNI <i>N.O.Safarova, M.I.Ismatulloeva,</i>	314
AHMAD DONISHNING IJTIMOIIY-SIYOSIY VA PEDAGOGIK QARASHLARI ASARLARI MISOLIDA <i>Jamolova Lubat Ilhomovna</i>	316
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA BADIY IDROKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI <i>Karimova Feruza Mo'minovna, Yo'ldosheva Marjona</i>	318
ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК ОДИН ИЗ ЭЛЕМЕНТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА <i>Эсанова Феруза Хикматилло кизи</i>	320
ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ <i>Бафаева Д.Х.</i>	322
РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДИК ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ <i>Бафаева Д.Х.</i>	324
СОДЕРЖАНИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРА В ОБРАЗОВАНИЕ <i>Сафарова Нигора Охунжановна, Бозорова Нозигул Рамазоновна,</i>	326
ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ВНЕУРОЧНЫХ ИГРОВЫХ ФОРМ РАБОТЫ <i>Аброрхонова Камолахон Аброрхон кизи, Меликузиева Шукуронахон Авазбек кизи</i>	328
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBA <i>Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi</i>	330
ELEKTRON TA'LIM RESURSLARI VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI <i>Aslonov Jasur Sharifovich</i>	332
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING KASBIY-SHAXSIY SHAKLLANISHI ASOSIDA INNOVATSION RIVOJLANISH METODIKASI	334
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KREATIVLIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	

<i>Karamatova Dilfuza Sadinovna, Eshankulova Lobar Ravshanovna</i>	335
FITRATNING PEDAGOGIK MEROSIDA MILLIY TARBIYA TAMOIYILLARI <i>Uralova Gulbahor O'ktamovna</i>	337
INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISH METODIKASI <i>Xurshida Xalilova Teshayevna, Mamatqobilova Mexriniso Abdug'aniyevna</i>	338
SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK MEROSIDAN FOYDALANIB BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TARIXIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH <i>Kasimova Odina Olimjonovna, Qahhorova Xilola Davron qizi</i>	340
BOLALAR FOLKLORINING O'RGANILISH TARIXIDAN <i>O'rinova Maftuna No'mon qizi</i>	342
THE CONCEPT OF "ECONOMIC CULTURE" IN THE MODERN WORLD <i>Qo'chqorov Nodir Bozorovich</i>	344
ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО В ОБЛАСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ <i>Дустова Дилдора Собиржановна</i>	347

4- SHO'BA: TA'LIM JARAYONIDA XALQARO TAJRIBALARNI TASHKIL ETISH IMKONIYATLARI

BOSHLANG'ICH SINIFDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH: INNOVATSION BAHOLASH USULLARI VA O'QUV JARAYONI MONITORINGI <i>Saidova Mohinur Jonpo'latovna</i>	350
STEAM YONDASHUVI ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNI TASHKIL ETISH <i>Sherova Lutfiya Jamolovna</i>	355
PISA, TIMSS VA PIRLS TADQIQOTLARI — BOSHLANG'ICH TA'LIM SIFATINI BAHOLASH OMILI SIFATIDA <i>Saidova Mohinur Jonpo'latovna, Asadullayeva Shaxinabonu Otabekovna</i>	357
ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA O'QITISHNING ZAMONAVIY METODLARI VA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR <i>Ochilova Munavvar Mustafo qizi, Azimov Yunus Yusupovich</i>	360
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI DIVERGENT TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Adizova Nigora Baxtiyorovna, Akbarova Sarvinoz Sadriddinovna</i>	364
TALABALARDA DIVERGENT TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIM-TARBIYANING AHAMIYATI <i>Adizova Nigora Baxtiyorovna, Jalilova Kumush Ulug'bek qiz</i>	367
TA'LIM SOHASIDA KVALITOLOGIYA TUSHUNCHASI <i>Raximova Nargiza Mexriddinovna</i>	369
MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK SHAKLLARINING TIZIMLI TAHLILI <i>F.O. Haqqiyeva</i>	372
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATNNI O'QISH VA TUSHUNISH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA	

ULARNI PIRLS -XALQARO BAHOLASH DASTURIGA TAYYORLASH <i>Aslanova Nozima Xakimovna</i>	375
CHAT-BASED AI AND HUMAN PEER REVIEW: COMPARATIVE EFFECTS ON ARGUMENTATION AND COHESION <i>Ikramova Aziza Aminovna</i>	377
EVALUATING AI FEEDBACK QUALITY: CRITERIA, METRICS, AND CLASSROOM IMPLEMENTATION GUIDELINES <i>Ikramova Aziza Aminovna</i>	379
INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA O‘QITISHDA SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI <i>Kasimov Feruz Fayzullovi</i>	380
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA KREATIV FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISH <i>Adizova Nigora Baxtiyorovna, Muqimova Gulruh Ilyos qizi</i>	382
MODERN APPROACHES AND INNOVATIVE EXPERIENCES IN INFORMATIZED EDUCATION <i>Juraeva Makhliyo Rashidovna</i>	384
XALQ ERTAKLARI ASOSIDA O‘QUVCHILARDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI <i>Adizova Nodira Baxtiyorovna, Nematova Malika Hikmatovna</i>	387
BOSHLANG‘ICH TA‘LIM JARAYONIDA SINERGETIK YONDASHUVNING DIDAKTIK ASOSLARI <i>Abdullayeva Feruza Nurillayevna</i>	388
TEXNOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA STEAM- TA‘LIM ASOSIDA INTEGRATSION YONDASHUVNING SAMARADORLIGI <i>Jo‘rayeva Dilnoz Raxmidinovna, Ubaydulloyeva Husnida Jo‘rabek qizi</i>	392
STEAM TEXNOLOGIYASI VA UNI BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA QO‘LLASH IMKONIYATI <i>Saidova Mohinur Jonpo‘latovna, Shavkatova Jasmina Jamshid qizi</i>	394
ATTRACTING AND STIMULATING TALENTED YOUNG PEOPLE TO SCIENTIFIC RESEARCH WITH MODERN TECHNOLOGIES <i>Isabayeva Dilfuza Komiljonovna</i>	398
APPROACHES TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH IT TECHNOLOGIES IN GLOBAL <i>Boymurodova Nishona Yunusovna</i>	400
ZAMONAVIY AXBOROTLASHGAN TA‘LIMDA KAHOOT DASTURIDA UYGA VAZIFALARNI TASHKIL QILISH <i>JAMOLOVA NODIRABEGIM JOBIR QIZI</i>	401
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING O‘QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA XORIJ TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH <i>Nabiyeva Nigora Normuhammad qizi</i>	404
TA‘LIM JARAYONIDA XALQARO TAJRIBALARNI TASHKIL ETISH IMKONIYATLARI (JISMONIY TARBIYA MISOLIDA) <i>Oripova Nazzora Maxmudovna</i>	405

PEDAGOG-FASILITATOR YORDAMIDA O'QUVCHILARNING JAMOADA SAMARALI ISHLASH VA YETAKCHILIK QOBILIYATINI NAMOYISH ETISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH <u>Qahhorova Marjona Ixtiyor qizi</u>	408
TIMSS XALQARO BAHOLASH DASTURI VA UNI TA'LIMDAGI O'RNI <u>Saidova Mohinur Jonpo 'latovna, Sobirova Sabina San 'at qizi</u>	409
WAYS OF DIFFERENTIATING TASK-BASED LEARNING FOR NON-PHILOLOGICAL STUDENTS <u>Anvarova Umidabegim Ja'farovna</u>	412
STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASINING ZAMONAVIY O'QUV JARAYONIDAGI AHAMIYATI <u>Shoyeva Yulduz Amin qizi, Ravshanova Orasta Akmaljonovna</u>	414
STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASINING BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI O'RNI <u>Salixova Lobar Farxodovna</u>	416
STEAM ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERAKTIV VA TAJRIBAVIY O'QITISH USULLARI VA UNI AMALIYOTDA QO'LLASH <u>Raxmatova Shaxnoza Olimovna</u>	417
STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY AHAMIYATI <u>Salixova Lobar Farxodovna</u>	419
XALQARO TAJRIBA ASOSIDA KOLLABORATIV TA'LIM MODELINING BOSHLANG'ICH TA'LIMGA INTEGRATSIYASI <u>Temirova Iqbol Sadriddinovna</u>	421
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA VIZUAL VOSITALARDAN FOYDALANISH METODIKASI <u>Mahmudova Shahlo Maqsudovna</u>	423
ОЦЕНИВАНИЕ БУДУЩИХ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ СИСТЕМЫ PIRLS <u>Хасанова Гулиод Касимовна</u>	424
ИНТЕГРАТИВНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ <u>Бабаназарова Мафтуна Назарбековна, Файзуллаева Мадина</u>	427
STEAM YONDASHUVI ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNI TASHKIL ETISH <u>Sherova Lutfiya Jamolovna</u>	430
SUN'IY INTELLEKTNI ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA INTEGRATSIYA QILISH IMKONIYATLARI <u>USMANOVA UMIDA AYBEKOVNA</u>	433
INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING O'QIB VA TINGLAB TUSHUNISHDA BILUV TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI <u>Atadjanova Sadoqat Baxtiyarovna</u>	436

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARIDA SALOMATLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SPORT FAOLIYATINING TA’SIRI VA AHAMIYATI Davronov Nurzod Ismoilovich.....	439
“YANGI AVLOD CHET TILI DARSlikLARIDA ALLUZIYALARNING O‘RNI VA ULARNI SAMARALI O‘QITISH METODIKASI” Bozorova Matluba Aminovna.....	442
INNOVATSION PEDAGOGIKANING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA STRATEGIK YO‘NALISHLARI Abdullayeva Nilufarxon Mahamadjanovna.....	445
BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI VA O‘QISH DARSLARIDA O‘QUV LUG‘ATLARIDAN FOYDALANISH T.Sh.Ergasheva.....	451
O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING TAHLIL, TAQQOSLASH VA UMUMLASHTIRISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI Husenova Aziza Sharipovna.....	453
JADIDCHILIK HARAKATIDA AYOLLAR TA‘LIMI ISLOHOTLARI VA ULARNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI Axrorov Ixtiyor Doniyorovich.....	457
OLIY TA‘LIM MUASSASALARIDA MARKETING STRATEGIYALARINI AMALIYOTGA TATBIQ ETISH BO‘YICHA TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL ETISH MEXANIZMI Buriev Uralbek Xurram o‘g‘li	460
TAEKVONDODA VIDEOANALIZ TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI Kurbanova Shaxzoda Yunusovna	463
BOBURNING SHE’RIY MEROSIDA LIRIZM VA TARIXIYLIK UYG‘UNLIGI Qahharova Dilafr o‘z Abdug‘afforovna.....	466
MUSIQA TA‘LIMINI O‘QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH USLUBLARI Nematov Doniyor Yunusovich.....	470
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O‘RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI Baxodirova Moxinur Azamat qizi	472
STEAM YONDASHUVI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH Orziqulova Sabina Furqat qizi.....	474
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MATNNI TUSHUNISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH Abera Sharopovna Qahhorova.....	475
ADABIYOT DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH USULLARI G.Y.Kurbanova, O. Qodirova	480
ETNOPEDAGOGIKA NAMUNALARI – O‘QUVCHI-YOSHLARNI TARBIYALASHNING MUHIM MANBAI SIFATIDA D.N.Xayrullayeva.....	481
JISMONIY MADANIYAT FANLARINI O‘QITISHDA RAQAMLI PLATFORMALAR VA ONLAYN TRENINGLAR IMKONIYATLARI	

<i>Xakimov Xurshid Nozimovich</i>	483
NOMLASH VA ONOMASIKANING NAZARIY ASOSLARI: ZAMONAVIY QARASHLAR VA ADABIY KONTEKST <i>Erkinova Nigora Esanovna</i>	487
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISH XUSUSIYATLARI <i>Baxodirova Mohinur Azamat qizi</i>	490
BOSHLANG'ICH SINFDAN INGLIZ TILI DARSLARINI TASHKIL QILISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH <i>Saydazimova Durdona Xabibullayevna, Yaxyaxonova Muazzamxon Abrorxon qizi</i>	492
COMPARATIVE SEMANTIC FIELD OF EMOTIONAL VERBS <i>Kurbanova Gulzoda Yunusovna</i>	493
TOLERANTLIK MUAMMOSI KONTENT TAHLILI VA ILMIY- PEDAGOGIK JIHATLARI <i>Karimova E'zozaxon Gapirjanovna</i>	496
RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI QO'LLASHNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI <i>Babayeva Dilnoza Xaydarovna</i>	500
BO'LAJAK INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA 5E MODEL VA XXI ASR KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI <i>Sohibov Dilshod Beknazarovich</i>	502
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TAYANCH HAYOTIY KOMPETENSIYALAR ORQALI NUTQINI RIVOJLANTIRISH <i>Sayfullayeva Dilnoza Amrullayevna</i>	504
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI <i>Baxodirova Mohinur Azamat qizi</i>	507
TALABALARDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR <i>O.R.Ortikov</i>	509

QAYDLAR UCHUN

**“BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI
RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI: 5 E MODEL, YANGI
AVLOD DARSliklari VA XorijiY TAJRIBALAR”**

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

MATERIALLARI

2025-yil, 21-noyabr

Muharrir: F.Usmonov
Texnik muharrir: B.Ashurov
Musahhih: M.Kuziyeva
Sahifalovchi: X.Axrоров

Nashriyot litsenziyasi №040075. 23.09.2022. Orginal maketidan bosishga ruxsat etildi: 20.11.2025. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. “Times New Roman” garn. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset bosma qog‘ozi. Bosma tobog‘i 32,05. Adadi 100. Buyurtma № 216.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi
“BUKHARA HAMD PRINT” nashriyoti. Buxoro shahri
Hofiz Tanish Buxoriy ko‘chasi, 190-B uy. Tel: (97) 736-20-11
Bahosi kelishilgan narxda.

“BUKHARA HAMD PRINT” MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahri Qayum Murtazoyev ko‘chasi, 344-uy